Fratris Dominici Soto Segouiensis, theologi, ordinis Prædicatorum, Cæsareæ Maiestati à sacris confessionibus, in Epistolam Diui Pauli ad Romanos COMMENTARII.

Eiusdem de Natura & Gratia, ad Sanctum Concilium Tridentinum Libri III.

Secunda æditio nuperrimè ab Authore recognita, multisq; in locis aucta, & à mendis quam maximè fieri potuit, repurgata.

SALMANTICAE,
Excudebat Andreas de Portonariis.
M. D. L I.

Cum Priuilegio.

EL REY.

POR quanto vos Andrea de Portonaris mercader de libros vezino de la ciudad de Salamanca, nos hezistes relacion, diziendo que vos teneys poder en causa ꝓpria de fray Domingo de Soto, prior de Sãtisteuan de la dicha ciudad, para nos supplicar os diessemos preuilegio para imprimir y vẽder todas sus obras, que hasta aqui auia fecho, que son vna Epistola ad Romanos, de Natura & gracia, con vna Apologia contra Catharino, y vna Consultacion de los pobres, y vna Repeticion de Tegendi secreti, y Summulas, Logica magna, y Phisica. Como parecia por vna scriptura signada de escriuano, de que ante los del nuestro consejo hizo presentacion, y nos supplicastes acatando ser obras muy vtiles y prouechosas, os diessemos licencia y facultad, para que vos solo, o quiẽ vuestro poder ouiesse, pudiessedes imprimir y vender las dichas obras, o como la nuestra merced fuesse: lo qual visto por los del nuestro cõsejo, fue acordado que deuiamos mandar dar esta nuestra carta para vos. En la dicha razon & nos tuuimos lo por bien. E por la presente por os hazer bien y merced, os doy licencia y facultad, para que vos, o las personas que vuestro poder ouieren para ello, por tiempo y espacio de ocho años primeros siguientes, que corran y se cuenten dende el dia de la fecha desta mi cedula en adelante, podays imprimir y vender los dichos libros en estos nuestros Reynos y señorios, siendo primeramente tassado por los del nuestro consejo el precio, o como los ouieredes de vender. Y mandamos que por el dicho tiempo ninguna otra persona los pueda imprimir, ni vender, sin tener el dicho vuestro poder, como dicho es, so pena, que pierda la impressión que assi hiziere y vendiere, y los moldes, y aparejos con que lo hiziere, y mas incurra en pena de diez mil marauedis para la nuestra Camara. Y mandamos a los del nuestro consejo, Presidentes & Oydores de las nuestras audiencias, Alcaldes, Alguaziles de la nuestra Casa, Corte, y Chancillerias, y a otras qualesquier nuestras justicias delos nuestros Reynos y Señorios, a cada vno en su jurisdicion que guarden y cumplan, & fagan guardar y cumplir esta nuestra cedula, por el dicho tiempo delos dichos ocho años, y contra lo en ella contenido, ni cõsientan yr, ni passar. Fecha en Valladolid a diez dias del mes de Nouiembre, de Mil y Quinientos y Cincuenta años.

Yo la Reyna.

Por mandado de su M. su Alteza en su nombre.
Francisco de Ledesma.

❦ PHILIPPO MAGNO, CAROLI. V. CAESARIS MAXImi Filio, suus Frater Dominicus Soto FOELICITATEM.

CCIPE PRINCEPS MAXImè qualescunq; meas has lucubrationes in Paulum, quas sub claritudine nominis tui in lucem exire permitto. Nam si diuinum cùm primis numen afflauerit, cuius sunt fauore elucubratæ, nullis possunt auibus prodire fœlicius. Iam quippe orbem Cæsar, quem tot rebus clarè gestis perlustrauit, tamq; multis illustrauit victoriis, tuis partim gestit humeris imponere, solem orientem (vt inter Apophthegmata Græcorum est) annuit adorari, experiri cupit, vt sis currus post longum eius, fœlixq; seculum gubernaturus. At cùm tot sint illi exhibita negocia, conflataq; ingrata bella, quæ pro suæ amplitudine Maiestatis retrectare nequiuit, quæq; adeò prosperrimo Marte patrauit, vna est tamen causa fidei, pro qua sua sponte pia sæpe induit arma, laboresq; immensos pertulit, suos toties exercitus, fortunas, regna, vitam denique exposuit. Hanc tu Inclyte Princeps si, secundum Deum, paternis votis obsecundare cupis, toto pectore suscipias, huic consacres vitam, personam deuoueas, & quanta te manent clarissima sceptra. Fudit pater, fugauitq; hostes Christiani nominis, prostrauit fidei perturbatores: Christianam itaq; seruauit religionem, quam nouatores homines iam diu demoliri pertendunt. Has victorias, tuum sit negocium, perpetuò prosequi. Fient enim Celsitudini tuæ frequenter obuia paterna vestigia, quæ prudentiam, magnanimitatemq; tuam rectà ducant. At quanuis armis tua referat rem transigere, hoc tamen potissimum est operæprecium, vt amatorem te, vti cœpisti, fautoremq;, & omnino patronum bonarum literarum exhibere pergas. Nouerint, qui sacris præsertim elogiis interpretandis, elucidandis, colendisq; & protegendis insudant, nullam rem gratius ab Amplitudine tua acceptum iri. Hoc enim est, aduersus errores quàm firmissimum veritatis præsidium.

Est autem inter omnes sacros codices Paulus, qui vt corruptè expositus, seminarium fuit errorum omnium huius tempestatis, ita, si sanè, in-

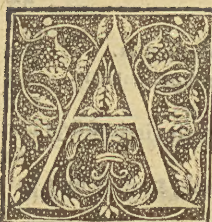
tegreq; intelligatur, vniuersos valeat protinus extirpare. Huius igitur Epistolam ad Romanos, quæ & ordine, & dignitate cæteris antecellit, meis rudibus meditationibus interlitam, Claritudini tuæ nuncupo. Opus quidem, quod neq; tua Celsitudo, si dignum illud suo nomine fuerit, vt caricam æstimabit, quam Diogenes obtulit Aristoteli: neq; ego vicissim, si tua id legerit Celsitudo, potero nihili pendere. Nam etsi nemo alius legerit, dicam quod poëta ille olim de Platone, Philippus vnus mihi instar est omnium.

Cùm hos nostros in Paulum Commentarios Antuerpiæ primùm impressos, vti alienos relegerim, non equidem potui non aliqua elucubratius lambere & efformare, quę non adeò absoluta mihi visa sunt, primo partu prodiisse. Admonitos ergo velim Chalcographos quoslibet, siqui postmodum prælo eos sunt reddituri, vt emunctiori hoc Salmantino vtantur exemplari.

RERVM, AC SENTENTIARVM, QVAE IN HOC OPERE TRACTANTVR INDEX Locupletissimus.

baptismus

Festis

Tribu-

FINIS.

Fratris Dominici Soto Segouienſis, theologi, ordinis Prædicatorum in Epiſtolam ad Romanos

COMMENTARII.

IFFITERI porrò nequeo, veritum eſſe me, dum hoſce in diuū Paulum commentarios pararem, ne vitio mihi, temeritatiq́; tribueretur, quòd poſt ita multos ſupremæ claſsis viros huic ego operi calamum admouere cogitaſſem. Nam etſi hæc cœlo delapſa ſapientia ita ſit in abditiſsimis diuinorum myſterijs recondita, adeoq́; obuoluta cœleſtium ſecretorum velaminibus, vt quantiſcunq; fuerit ingenijs culta, explicataq́; eloquijs, nunquam non reliqui fiant complures lubrici, implexiq́; loci, lucis pluſculæ appetentes: neq; in tam fœlici ſegete tam eſſe poſsint vigilantes meſſores, qui non frequentiſſimam ſpicam pauperibus poſt terga relinquant: tamen qui poſsim ego patrum lacunas explere, & quæ ſiluerunt illi, ac (velut priſcus ille pictor, Agamennonis faciem) prudenter velauere, quo eo auſu retegere, effingere & efformare tentabo? quippe qui licet valerem cubitu ſtaturam meam adaugere, nequirem tamen inter cupreſſos caput attollere. At verò in ea tempora infœlicia, calamitoſaq́; incidimus, quibus præcipui etiam ipſi Pauli enarratores, ſi ſuperſtites eſſent, proprios ſuos commentarios accuratius reuiſerent, quos denuò aduerſus neotericos interpretes, dubio procul, inſtaurarent. In id ſcilicet mortalium genus relapſi ſumus, quos ſua iam ætate graſſantes ſubnotauit Petrus Apoſtolus: nimirum qui ex ſuo cerebro doctrinam huius Apoſtoli perperam interpretantes, eò fidem euexerūt (vel demiſerunt potius) vt charitatis officia, ſi non prorſus abiecerint, certè nō æſtiment pro dignitate. Aduerſus quorum dogmata tres libros de natura & gratia ad ſanctum Concilium Tridentinum, cui tunc præter meritum, meamq́; dignitatem intereram, pro virili noſtra elucubratos dedimus. Sed cum eiuſmodi controuerſiæ (vt dicere cœpimus) ex intellectu Paulini huius, imò diuini theſauri dimanauerint, opus illud in hanc me commentariorum altiorem ſpeculationem traduxit: nempè vt duo deinceps labores mutua & vicaria ſe opera dilucidantes, ſimul valeant, & Paulum ab iſtorum interpretamentis vendicare, & viam eiſdem finiendis controuerſijs firmius ac validius cōmunire. Haud tamen eſt animus, cum hiſce aduerſarijs de eorum opinionibus pugnatius hic litigare: id enim iam illic, vt noſtra puſillitas tulit, abundè fecimus: quo ideo lectorem, vbi opus fuerit, remittemus: ſed ſenſum cumprimis literalem eruere pro exili captu noſtro connitemur, mox vbicunq; locum idoneum obtulerit ratio, viuida Apoſtoli ſenſa afficiendis, permouendiſq́; legentium animis, pro noſtro tepente ſpiritu, accommodare conabimur. Hanc etenim operam, qualem antiqui patres ſacris biblijs nauare conſueuerunt, ab vniuerſis requiro, qui ea enarranda ſuſcipiunt. Quæcunq; enim ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt: vtpote quæ non tantum intellectum erudiant, ſed animos alant, vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum, ſpem habeamus.

Timantes. *Lutherani.* *Lib. authoris de natur. & gratia.* *Intentio authoris.*

PAVLI VITA, EPISTOLARVMQVE *numerus, ordo, & materia.*

PAVLVS, vt de ſe ipſe ad Epheſ. teſtatur, Hebræus natione fuit, de tribu Beniamin, Phariſæus, Phariſæi filius (vt eſt in Actibus Apoſtolorum, & Hierony. in lib. de Scrip. Eccl. refert) ex oppido Iudææ Giſcalis oriundus. Quo, inquit, oppido à Romanis capto, cum parentibus ſuis Tharſum Ciliciæ commigrauit. Tametſi planè intelligere hoc nequeo. Nam cum ſeſe ipſe Act. 22. affirmet natum Tharſi, fidem videtur facere, quòd parentibus Tharſum prius commigrantibus, progenitus inibi fuerit. Porrò autem inde Hieroſolymam fuit ad Gamalielem, à quo legem erudiretur, miſſus. Quòd autem ciuem ibidem ſe Romanum profitetur, (vt hiſtoriarum etiam rudibus obſequamur) de more Romanis erat ex municipibus ſuis ac prouincialibus, eos præſertim, qui bono eſſent ſanguine, quive eſſent de Repub. benemeriti,

Eph. 3. *Act. 23.* *Act. 22.* *Ciuis Romanus.*

benemeriti, ciuitate donare, qui proinde vndecunque essent oriundi ciues dicebantur Romani. Vnde Cice. 2. inuect. in Catili. Ciuium duo sunt genera, quidam nati, alij ciuitate donati. Quin & vrbes quæ in ditionem Romanorum veniebant, ciuitate donabantur. Cùm ergo Tharsus ciuitas esset Romana, cuius pater Pauli ciuis erat, iure illo & Paulus inscriptus erat ciuis Romanus. His inter alia priuilegium erat, ne torqueri possent, aut pœna vlla seruili plecti. Quo tunc Apostolus iure, ne vapularet, liberatus est. Haud ergo ita multum probabilitatis præ se fert, tunc fuisse primùm ciuitate donatum, quando Paulum Sergium ad fidem adduxit. Nam præterquàm, quod tunc vti stercora (vt ipse ait) omnia reputans, neutiquam huiusmodi honoris titulos ambiuisset, testimonium eodem loco subijcitur, quòd priuilegio ciuitatis iure hæreditario per parentes fruebatur, vtpote qui ciues fuissent Romani. Etenim tribuno obijcienti, multo se negocio, & pecunia acquisiuisse, vt esset Romanus ciuis, respondit Paulus, Ego autem & natus sum, scilicet in hoc honore. Vnde & bona eruitur coniectura, natum fuisse Tharsi. Fuit nihilominus opifex scenefactoriæ artis, vt legitur Act. 18. id est, tabernaculorum construendorum. Nam & tabernaculorum Iudaicam celebritatem scenopegiam appellant. An verò vxorem in matrimonium duxerit, nec ne, sunt qui vertant in dubium, Euseb. 3. lib. Eccles. hyst. testimonio Clementis affirmat. Hoc ipsum tamen super epistola ad Philippens. pluribus discutiemus. Nam verbum illud in cap. 4. Rogo te Germane (aut secundum aliam literam) germana compar, ansam huic dubio præbuit. Hic itaq; prosperrimo natus sydere, Dei inquam misericordia in hoc ante secula destinatus, dum nomen Christi odio persequens summo, properaret Damascum, voce eius quem insectabatur de repente correptus, mentem mutauit, fidemq; suscipiens, fidei promulgandæ est Apostolus institutus. Quo munere cum annos septem & triginta fuisset gloriosissime perfunctus, anno demum Neronis. 14. pro ea quam prædicabat fide, animam posuit: eatenus quantum coniectari licet, in ius Romani ciuis assertus, vt cum Petrus seruile subierit crucis supplicium, ea ipse morte, quæ nobilitati decreta erat, capite scilicet truncatus occubuerit. Reliqua eius præclarissima gesta in Act. Apostol. relata sunt. Egregias autem laudes Chrys. Pauli amantissimus, copiose retulit, extulitq; eloquentissime. A quibus accumulandis nos hic, non ideo tantum supersedemus, sed ob id vel maximè, quod tota doctrinæ Pauli enarratio nihil sanè aliud quàm perpetuum sit, idemq; mirificum encomium vitæ. Vas ergo istud organumq; diuinum, in hoc selectum desuper, vt nomen Iesu Christi in omnes gentes euulgaret, non satis sibi pro suo officio facere videbatur, dum alatus volucer, quas poterat orbis partes peruolaret prædicando, sed mundum vniuersum mente amoreq; complexus, quos adire nequiuerat, literis instituebat, recreabatq;. Enimuero quemadmodum (vt Hieron. author est) in veteri testamento, post libros legis quæ Christum prænunciabat, necessaria fuit prophetarum doctrina, qua & fides venturi dilucidius illustraretur, & mores componerentur populi, ita & in lege gratiæ, præter Euangelicam hystoriam, operæprecium fuit, vt Apostoli, prophetarum successores, suis nobis verbis Euangelica sensa elucidarent, nosq; ad religionem Christianam instituerent. ¶ Extant ergo Pauli epistolæ numero quatuordecim quæ legis decalogum numerumq; Euangeliorum complent. Vtpote ad ecclesias Gentium nouem. Hæ sunt, Ad Romanos vna, duæ ad Corinth. vna ad Galat. ad Ephes. vna, ad Philippen. alia, & alia ad Colloss. atq; ad Thessal. duæ. Mox quatuor ad tres discipulos suos, videlicet ad Timoth. duę, vna ad Titum, & alia ad Phile. Deniq; quartadecima scribitur ad Hebræos: vt cum Græcis, Romanis, Hebræisq; scripsisset, nulla fieret reliqua natio, cui suam Euangelicam doctrinam non fuisset impertitus. Licet fuerint olim, qui de epistola ad Hebræos ambigebant, esset ne Pauli: tum quòd non est eius nomine & titulo, vti reliquæ, superscripta: tum quòd stylus & phrasis paulò sit politior, quàm vt Paulum referat: quippe qui imperitus (vt ipse ait) sermone, non tanto ornatu poliuit reliquas. Quibus nos tamen in suo eiusdem capite respondebimus. At verò non sunt eodem temporis ordine scriptæ, quo in hoc catalogo conscriptæ. Nametsi ordinis scripturæ certa nequeat à nobis haberi scientia, possumus de illo nihilominus tria quatuorve conijcere. Primùm, duæ sunt Pauli epistolarum series, septem sunt Romæ, atque septem diuersis alijs locis scriptæ, vt ex earum Græcis titulis patet, & suis singulis locis peculiariter adnotatur. Illæ autem septem quas, dum extra Romam ageret, ex varijs locis misit, sunt duæ ad Corinth. totidem ad Thessal. ad Timo. prior, & quæ est ad Titum, & quę ad Roman. Secundum, quod hic coniectamur, est. Inter eas quæ extra Romam scriptæ sunt, epistola

Cicero. — *Paul. opifex.* — *Dubium est an vxorem duxerit.* — *Cõuersio & vita Pauli.* — *Laudes Pauli.* — *Cur Paulus epistolas scripserit.* — *Hieron.* — *Numerus epistolarum.*

epiſtola ad Roman.fuit nouiſsima. Hoc ſic colligitur. Tunc eam Paulus Romam miſit,quando profectionem ad Hieroſolymas moliebatur, eleemoſynas delaturus, quas Macedonia & Achaia in ſubſidium ſanctorum qui erant Hieroſolymis, erogauerant, vt ex eadem epiſtola capitu.15.liquido conſtat. Quocirca,vt mox dicemus, ex Corintho cenſetur miſſa. Prius autem quàm dicta eleemoſynarum ſumma confecta eſſet & collecta, ſcripſerat vtramque ad Corinthios, priorem ex Epheſo per Timotheum, poſteriorem verò per Titum ex Troade: commonefaciens eos & exhortans, vt præfatas eleemoſynas contribuerent, collectasque ſeruarent, quoad ipſe veniret ad importandum. Id quod patet in prioris capite. 16.& in poſterioris capi.8. &. 9. Imò verò nondum certò tunc conſtituerat, vtrum ipſe per ſe aſportaturus eſſet Hieroſolymas pecuniam, an eſſet per alios tranſmiſſurus. Ait enim eodem cap.16. Quòd ſi dignum fuerit, vt ego eam, mecum ibunt, &c. Sed & priorem ad Timotheum in comperto eſt fuiſſe ante ſcriptam, puta, quam miſerat ei Epheſum ex Laodicea, dum in Macedoniam ad exigendas illiuſmodi eleemoſynas ire pergeret, vt legitur capitu.1.vbi ait. Sicut rogaui te vt maneres Epheſi, dum irem in Macedoniam. De his verò quæ ſunt ad Theſſalonicenſes & ad Titum, tametſi non ſit adeò manifeſtum, prius tempore fuiſſe ſcriptas, eſt tamen verò ſimillimum. Etenim priorem ac ſubinde poſteriorem ad Theſſalon. dedit ex Athenis, vt patet ex priori capitu. 3. Imo verò ex illis verbis cap. 4. De charitate autem fraternitatis,&c. coniicit Chryſoſto. mentionem etiam ibi fieri eiuſmodi eleemoſynarum. At quicquid hoc veritatis contineat, ſatis eſt fuiſſe ſcriptas Athenis. Ad Titum verò ſcripſerat ex Nicopoli, vt liquet capi.3.eiuſdem epiſtolæ, quem reliquerat Cretæ: & fortè dum iret in Macedoniam: vt apparet capitu.1. Dum verò ad Romanos ſcripſit, iam tunc Græciam à tergo relinquebat, in qua prædicta hæc loca ſunt. illuc nunquam reuerſurus. Ait enim cap.15. quòd cùm tunc vſque fuiſſet eos viſere prohibitus, vlterius tamen locum non habens in illis regionibus (videlicet vnde non iam fuiſſet expeditus) proficiſcebatur in Hieruſalem miniſtrare ſanctis. Quod cùm conſummauerim, inquit, proficiſcar in Hiſpaniam: & tunc videbo vos. Si ergo in exitu poſtremo è Græcia epiſtolam Romanis ſcripſit, certè omnium poſtrema eſt quas inde miſerat. Tertium quod ex his conficitur eſt, quòd præfatæ ſeptem epiſtolæ, ſeptem reliquas anteceſſerint, quæ ſcriptæ ſunt Romæ. Etenim dum epiſtolam ad Roma. ſcribebat, non vtiq; Romam viſerat, id quod edocet capitu.1. Sæpe enim, inquit, propoſui venire ad vos, & prohibitus ſum vſque huc. Ergo ſi cunctarum quæ alibi editæ ſunt, hæc ad Roman. eſt vltima, inde quarto colligitur, fuiſſe inter vniuerſas ordine ſeptimam. Quamquam epiſtolam ad Galatas Chryſoſt. videtur magis probare, nõ fuiſſe ſcriptam Romæ, ſed eam potius præceſsiſſe, quæ eſt ad Romam. De hoc tamen loco proprio dicendum eſt. Igitur vt Prophetarum catalogus temporum ordinem non obſeruat, quo illi ſcripſerunt, ita neque ſeries epiſtolarum. Neq; verò nihil penitus conducit (vt admonuit Chryſoſtom.) tempus noſſe epiſtolarum, ad intelligendum cur variè videatur Paulus ad diuerſos locutus. Dum enim Romanis ſcriberet, erudiebat eos, vt infirmis nonnihil indulgerent, tanquam teneris in fide. Qui enim, inquit, infirmus eſt, holus manducet, & qui manducat, non manducantem, non ſpernat. Coloſſenſibus verò longè aliter præcipit: nempe ne guſtent, nec tractent illa quæ ſunt in interitu, id eſt, cibos, aut minutiores cerimonias legis, cuius rei cauſſa (præter alias) eſt tempus. Nam poſterius multo, quàm ad Romanos, ſcripſit Coloſſenſibus in fide iam prouectioribus. Quinimo iuxta Origenis ſententiam ſemetipſum oſtendit Apoſtolus magis profeciſſe gratia & fide, dum poſterioribus ſcribit, quàm dum prioribus. Etenim ſub id temporis quo Corinthios inſtituebat, quamuis multum fuiſſet progreſſus, tamen vti ſecularibus affectionibus mutabundus ait, Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne cum aliis prædicauerim ipſe reprobus efficiar. At verò poſtea ad Romanos, quaſi iam firmus, altiſsimiſque virtutum radicibus ſubnixus, Quis nos, inquit, ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio, an anguſtia, an fames? &c. Non autem temere, & vt ſors tulit, hoc ordine ſunt epiſtolæ in catalogum diſpoſitæ. Rationem eius Hieronym. ex eorum habitu perpendit, quibus epiſtolæ mittebantur, ab infirmioribus videlicet orſus. Erant enim, inquit, inter Romanos, qui non Dei ſe gratia, ſed ſuis meritis crederent eſſe ſaluatos: quæ proinde vitia Gentilitatis tanquam omnium peſsima corrigi primum erat neceſſarium: atque ob id epiſtola ad Romanos omnium eſt prima. Corinthios verò fide ſatis inſtructos de aliis peccatis minoribus, vt de inceſtu, increpat. Auditur inter vos fornicatio, &c. Ac deinde eodem protulit ordine. Attamen ſanctus Thomas conſyderatè profe-

Epiſtola ad Rom. *Ad Corin.* *Ad Timot. prior.* *Ad Theſſ.* *Ad Titum.* *Chryſ.* *Rom. Cap.14.* *Origenes.* *1. Cor.9.* *Rom 8.* *Ordo catalogi.*

Epistolarũ argumenta singula. ctò rationem ordinis huius de obiecto & epistolarum materia ratiocinatur, vtpote ex gratia Christi, quam Apostolus proposuerat propalare. Gratiam enim hanc consyderare est & in corpore mystico Christi, cùm in membris omnibus generatim, tum præsertim in præcipuis prælatis, & postremò in capite ipso Christo. In primis nouem epistolis ad Ecclesias Gentium habetur de gratia sermo, quatenus ad omnia attinet membra. Primùm omnium in epistola ad Romanos propositum est, gratiam secundum suam absolutam naturam & necessitatem manifestare. Mox in priori ad Corinthios, ea ratione qua est & in sacramentis: quocirca in posteriori statim de ministris sacramentorum verba fiunt, & continuo ad Galat. superflua resecantur, abiiciunturque sacramenta vetusta. Deinde epistola ad Ephesios consequitur, in qua tractare cœptum est de gratiæ effectibus, scilicet de Ecclesiæ vnitate. Et in ea quæ ad Philippenses, subiungitur de gratiæ confirmatione & promotione. In ea verò quæ est ad Colossen. instruimur qualiter per gratiam eandem sit nobis aduersus errores pro fide pugnandum. Ad Thessal. quemadmodum sit asserenda fides aduersus persecutiones: in priore quidem, aduersus præsentes, & in posteriori aduersus futuras, finalique iudicio proximas. Quæ omnia sunt gtatiæ munera. In reliquis deinceps quatuor instituuntur prælati. In priore scilicet ad Timoth. vt sit ab eis Ecclesia Dei gubernanda, Ecclesiæq; vnitas protegenda. In posteriori verò, quàm ab illis sit propugnanda, quamq́; eius hostes oppugnandi. In Tito peculiariter instruuntur Pontifices aduersus hæreticos: ac denique in Philemone, quid debeant seculares dominos ac principes docere & exhortari. Epistola demum, quæ postrema est, ad Hebræos, tota versatur in gratia, quæ fuit in Christo Iesu domino nostro. Omnia verò hæc suis peculiaribus prologis explicatius sunt tractanda.

EPISTOLA AD ROM.

Epistola ad Roma. Cenchris scripta PRIMVM igitur locum habet epistola ad Roman. quam modò in lucem prodire permittimus: veluti reliquarum specimen, quas diuino numini confisi, nisi alia nos necessaria negotia remorētur, breui speramus ei comites adhibere. Hanc quamq̃ sint (vt Haymo) qui ex Athenis iudicēt esse missam (in quam sententiam D. Thomas citat hic quoq; August.) multò tamen plures, & quidem merito, sunt, qui cum Hierony. & Orige. consentiunt: missam fuisse ex Corintho. Primùm, quòd (vt paulò ante dicebam) inde missa est, vnde Apostolus iter Hierosolymam adornabat. Est autem plusquam coniectura, quòd peragratis prius Macedonia & Attica (vbi sunt Athenæ) & Achaia (vbi est Corinthus) à Cenchris portu, qui est Corinthi, solueret, vt nauigaret Hierosolymas. Ait enim cap. 15. Nunc verò locum non habens in his regionibus, videlicet quem non iam eundem inuiserim, &c. Transmiserat ergo iam tunc Athenas. Secundò, epistolam hanc per Phœben ciuem Cenchreæ misit, quæ iter tunc fortè Romā habebat, quam cap. 16. Romanis commēdat. Postremò inter alios Caius quoq; in hac epistola salutē dicit Romanis, vt patet eodē cap. quem Caium liquet fuisse Corinthium: quandoquidē in priori epistola gratias Apostolus Deo habeat quòd neminē Corinthi baptizauerit præter Crispũ & Caium. Si tamen lubet dicere ꝙ Athenis scripta, aut forsan cœpta, Corinthi data est *Amanuensis* Phœbe ad Romanos, parum refert. Fuit Paulo Amanuensis in hac epistola scribenda quidam Tertius nomine, vt cap. eodem habetur. Attamen licet aliena manu quãdoq; vteretur, propria tamen proculdubio omnibus epistolis subscribebat, vt certam haberēt authoris fidem. Vnde in calce. 1. Corin. Salutatio inquit, mea manu subscripta. Imò ad Philemonem. Ego Paulus scripsi mea manu. ¶ Argumētum huius epistolæ, penè omnium est commune & generale. Quod illis proinde est ob oculos cōtinenter habendũ, quicũq; in Paulo versantur. Tria namq; sunt quæ diuinitate hic plenus Apostolus suis in vniuersum epistolis Christiani nominis professores edocere perseuerat, persuasosq; ac cōmonefactos summopere habere cōtēdit. Primũ, vt nostri mortaliũ generis originali illa iustitia destituti, vnde nos depulit Adæ prȩuaricatio, imbecillitatē, inopiã, ac miseriã cognoscamus, atq; adeò perpēdamus, q̃ simus nulla virtute, nullaq; penitus reliqua facultate, vt valeamus nostris nos viribus in gratia apud Deum constituere, vllúmve, quod ei placeat, exhibere opus, quodq́; aliqua sit apud suam maiestatem retributione dignum. Secundum huic appendens, in quod neruos totos intendit, viribusque incumbit, est, quòd iustificatio nostra & cum Deo reconciliatio, ipsius solius, absq; meritis nostris præcedenti-

cedentibus opus est, idq; per fidem & gratiã vnius mediatoris, redemptoris, ac seruatoris, & sospitatoris nostri Iesu Christi: per quem ideò quicquid est in nobis Deo gratum, ad æternamq; felicitatem spectans, obtinemus: cui perinde vni huiusmodi beneficia cuncta referre accepta tenemur. Tertium Paulini propositi membrum est, nos per fidem & gratiam domini nostri Iesu Christi iustificatos expergefacere, adhortari, & (quæ sui erat sanctissimi pectoris energia) extimulando perurgere, ne suscepta gratia in nobis vacua frustraneaquè sit, sed per officia omnia & virtutum munia charitatem excolamus, atque adeò ope eius præuenti subsidioq; fræti, qui dat nobis velle & operari, meritis promoueamur æternis. Hic ergo triformis scopus est, ad quem suam vsquequaq; doctrinam ac pennè verba singula refert: quem proinde identidem inspectet, ac sedulo meditetur, pernecessarium est, quisq; sese Paulo mancipauerit. Hæc autem tria sunt, in quibus interpretandis neoterici Germani dissidium à nobis ex diametro fecerunt. Dissentiunt inquàm, à nobis articulis tribus: nempè de operibus liberi arbitrii triplicibus: vtpote ante iustificationem, in iustificatione, & post iustificationem: vt initio secundi libri de natura & gratia adnotauimus. Aiunt enim opera præcedentia iustificationem, omnia esse simpliciter peccata: in puncto iustificationis concurrentia, neque dispositoria esse ad gratiam, neq; vllius momenti: ac demum illa quæ iustificationem subsequuntur, nulli9 esse meriti ad vitam æternam, Imò quatenus à concupiscencia dimanant, omnia esse peccata. His veruntamen aduersatur per omnia catholica orthodoxorum veritas. Sic enim gratiã Dei, quæ super naturam est, iure suo, & merito extulerunt semper Ecclesiæ patroni, vt naturam nostram, quæ Dei quoq; præstantissimum est figmentum, non adeò deiecerint indigne, quo minus possit homo, culpis aliàs inquinatus, per influentiam Dei generalem opera nonnulla exhibere, quæ licet non sint æterni præmii merita, tamen neque sint peccata, sed vtcunque honesta, quæ vocant moraliter bona. Item sic semper agnouit Ecclesia, per gratiam præuenientem nos à Deo iustificari, vt tamen non veluti pecudes ad se pertrahat, sed (quę nostra natura est) libere: ob idq; tunc nos per fidem iustificat, quando per opera simul liberi nostri arbitrii, quæ fides iubet, ad gratiam nos suscipiendam fauore suo disponit ac præparat. Ac demum eatenus per auxilium gratiæ augetur deinceps nostra iustitia, quatenus eidem nos augmẽto operam impendimus per charitatis officia, quæ merita sunt vitæ æternæ. Quocirca non sola fide (vt falsò ipsi prædicant) sed fide per charitatem operante iustificamur: hoc est, dum per actus fidei, spei, & charitatis, puta pœnitentiæ, Dei munere disponimur, suo assentientes numini, vt ex iniustis iustos nos, ad se trahendo, constituat. De adultis quippe loquimur. Hanc autem trinam veritatem, quàm pro facultate nostra valuimus amplissimè, in præfato opere disputauimus. Quod in tres libros iuxta hoc tripartitum Pauli argumentum, & trinum Lutheranorum errorum caput, distribuimus. In quorum primo de statu hominis peccatoris, in secundo de iustificatione, ac deniq; in tertio de potestate iustificati pertractauim9. Hic autem specimen duntaxat causæ ob oculos lectori nudum posuimus, quod cum verbis Pauli conferat, vbicunq; de hac re loquitur: atq; adeò perpendat, quàm illis Apostolus nihil faueat, imò q̃ pro nobis apertè pronunciet. In diuerticulum autem vt reuertamur, argumentum hoc tripertitum, quod in suis epistolis Paulus ferè tractare persistit, explicatius in hac ad Rom. longeq; maiori emphasi edisserit. Quippè vbi vix apiculus est vllus, qui non redoleat, vel nostras ab Adam hæreditarias egestates, ærumnas, & miserias, vel Christi in nos misericordiam & gratiam, vel, quam in Christo renati & insiti debemus adhibere morum culturam, vt eisdem diuinis fauoribus adiuti, omni officio & diligentia magis ac magis proficiamus coram Deo & hominibus. Itaq; vt paulò ante diximus, cum propositum Pauli in vniuersis epistolis fuerit, gratiam Dei manifestare, in hac ad Romanos exorditur de gratia secundum suam absolutam naturam dicere. Qua de re in capite omnium collocatur, ceu fundamentum ac robur, quo nostra Christianorum fides religioquè subnixa consistit. Neque verò mysterio fortè caruit, quòd princeps hoc, illustrissimumq; argumentum Romanis, id est, principi ac totius orbis celeberrimæ vrbi nuncuparetur. Porrò vt quæ caput fuerat Gentilitatis, eadem & fidei susciperet, quod modo habet, patrocinium. Nam & ob hoc ipsum forsan mysterium apostolorum principes eandem vrbem suo sanguine rubricarunt. ¶ Fuit autem Paulo peculiaris causa materiaq; scribendi, dissidium & factio Christianorum, qui Romæ ex vtroq; populo, Iudæorum scilicet & Gentium conuertebantur ad fidem. Diuersum etenim Romanis acciderat ab eo, quod postea Galatis. Hi nanq;, cum recte fuissent initio per Paulum instituti, per

Lutheranorũ dißidiũ à nobis.

Veritas catholica.

Nõ sola fide iustificamur

Argumentũ huius epistolæ ad Rom.

Causa cu. ad Rom. scripsit.

Epistolarũ argumenta singula.

ctò rationem ordinis huius de obiecto & epistolarum materia ratiocinatur, vtpote ex gratia Christi, quam Apostolus proposuerat propalare. Gratiam enim hanc consyderare est & in corpore mystico Christi, cùm in membris omnibus generatim, tum præsertim in præcipuis prælatis, & postremò in capite ipso Christo. In primis nouem epistolis ad Ecclesias Gentium habetur de gratia sermo, quatenus ad omnia attinet membra. Primùm omnium in epistola ad Romanos propositum est, gratiam secundum suam absolutam naturam & necessitatem manifestare. Mox in priori ad Corinthios, ea ratione qua est & in sacramentis: quocirca in posteriori statim de ministris sacramentorum verba fiunt, & continuo ad Galat. superflua resecantur, abiiciunturque sacramenta vetusta. Deinde epistola ad Ephesios consequitur, in qua tractare cœptum est de gratiæ effectibus, scilicet de Ecclesiæ vnitate. Et in ea quæ ad Philippenses, subiungitur de gratiæ confirmatione & promotione. In ea verò quæ est ad Colossen. instruimur qualiter per gratiam eandem sit nobis aduersus errores pro fide pugnandum. Ad Thessal. quemadmodum sit asserenda fides aduersus persecutiones: in priore quidem, aduersus præsentes, & in posteriori aduersus futuras, finalique iudicio proximas. Quæ omnia sunt gtatiæ munera. In reliquis deinceps quatuor instituuntur prælati. In priore scilicet ad Timoth. vt sit ab eis Ecclesia Dei gubernanda, Ecclesiæq; vnitas protegenda. In posteriori verò, quàm ab illis sit propugnanda, quamq; eius hostes oppugnandi. In Tito peculiariter instruuntur Pontifices aduersus hæreticos: ac denique in Philemone, quid debeant seculares dominos ac principes docere & exhortari. Epistola demum, quæ postrema est, ad Hebræos, tota versatur in gratia, quæ fuit in Christo Iesu domino nostro. Omnia verò hæc suis peculiaribus prologis explicatius sunt tractanda.

EPISTOLA AD ROM.

Epistola ad Roma. Cenchris scripta

PRIMVM igitur locum habet epistola ad Roman. quam modò in lucem prodire permittimus: veluti reliquarum specimen, quas diuino numini confisi, nisi alia nos necessaria negotia remorētur, breui speramus ei comites adhibere. Hanc quamq̃ sint (vt Haymo) qui ex Athenis iudicēt esse missam (in quam sententiam D. Thomas citat hic quoq; August.) multò tamen plures, & quidem merito, sunt, qui cum Hierony. & Orige. consentiunt: missam fuisse ex Corintho. Primùm, quòd (vt paulò ante dicebam) inde missa est, vnde Apostolus iter Hierosolymam adornabat. Est autem plusquam coniectura, quòd peragratis prius Macedonia & Attica (vbi sunt Athenæ) & Achaia (vbi est Corinthus) à Cenchris portu, qui est Corinthi, solueret, vt nauigaret Hierosolymas. Ait enim cap. 15. Nunc verò locum non habens in his regionibus, videlicet quem non iam eundem inuiserim, &c. Transmiserat ergo iam tunc Athenas. Secundò, epistolam hanc per Phœben ciuem Cenchreæ misit, quæ iter tunc fortè Romã habebat, quam cap. 16. Romanis commēdat. Postremò inter alios Caius quoq; in hac epistola salutē dicit Romanis, vt patet eodē cap. quem Caium liquet fuisse Corinthium: quandoquidē in priori epistola gratias Apostolus Deo habeat quòd neminē Corinthi baptizauerit præter Crispũ & Caium. Si tamen lubet dicere q̃ Athenis scripta, aut forsan cœpta, Corinthi data est Phœbe ad Romanos, parum refert. Fuit Paulo Amanuensis in hac epistola scribenda quidam Tertius nomine, vt cap. eodem habetur. Attamen licet aliena manu quãdoq; vteretur, propria tamen proculdubio omnibus epistolis subscribebat, vt certam haberēt authoris fidem. Vnde in calce. 1. Corin. Salutatio inquit, mea manu subscripta. Imò ad Philemonem. Ego Paulus scripsi mea manu. ❡ Argumētum huius epistolæ, penè omnium est commune & generale. Quod illis proinde est ob oculos cõtinenter habendũ, quicũq; in Paulo versantur. Tria namq; sunt quæ diuinitate hic plenus Apostolus suis in vniuersum epistolis Christiani nominis professores edocere perseuerat, persuasosq; ac cõmonefactos summopere habere cõtēdit. Primũ, vt nostri mortaliũ generis originali illa iustitia destituti, vnde nos depulit Adæ preuaricatio, imbecillitatē, inopiã, ac miseriã cognoscamus, atq; adeò perpēdamus, q̃ simus nulla virtute, nullaq; penitus reliqua facultate, vt valeamus nostris nos viribus in gratia apud Deum constituere, vllúmve, quod ei placeat, exhibere opus, quodq; aliqua sit apud suam maiestatem retributione dignum. Secundum huic appendens, in quod neruos totos intendit, viribusque incumbit, est, quòd iustificatio nostra & cum Deo reconciliatio, ipsius solius, absq; meritis nostris præ-

Amanuensis

cedenti-

cedentibus opus est,idq; per fidem & gratiā vnius mediatoris, redemptoris, ac seruatoris, & sospitatoris nostri Iesu Christi: per quem ideò quicquid est in nobis Deo gratum, ad æternamq; felicitatem spectans, obtinemus: cui perinde vni huiusmodi beneficia cuncta referre accepta tenemur. Tertium Paulini propositi membrum est, nos per fidem & gratiam domini nostri Iesu Christi iustificatos expergefacere, adhortari, & (quæ sui erat sanctissimi pectoris energia) extimulando perurgere, ne suscepta gratia in nobis vacua frustraneaquè sit, sed per officia omnia & virtutum munia charitatem excolamus, atque adeò ope eius præuenti subsidioq; fræti, qui dat nobis velle & operari, meritis promoueamur æternis. Hic ergo triformis scopus est, ad quem suam vsquequaq; doctrinam ac pennè verba singula refert: quem proinde identidem inspectet, ac sedulo meditetur, pernecessarium est, quisq; sese Paulo mancipauerit. Hæc autem tria sunt, in quibus interpretandis neoterici Germani dissidium à nobis ex diametro fecerunt. Dissentiunt inquàm, à nobis articulis tribus: nempè de operibus liberi arbitrii triplicibus: vtpote ante iustificationem, in iustificatione, & post iustificationem: vt initio secundi libri de natura & gratia adnotauimus. Aiunt enim opera præcedentia iustificationem, omnia esse simpliciter peccata: in puncto iustificationis concurrentia, neque dispositoria esse ad gratiam, neq; vllius momenti: ac demum illa quæ iustificationem subsequuntur, nulliꝰ esse meriti ad vitam æternam, Imò quatenus à concupiscencia dimanant, omnia esse peccata. His veruntamen aduersatur per omnia catholica orthodoxorum veritas. Sic enim gratiā Dei, quæ super naturam est, iure suo, & merito extulerunt semper Ecclesiæ patroni, vt naturam nostram, quæ Dei quoq; præstantissimum est figmentum, non adeò deiecerint indigne, quo minus possit homo, culpis aliàs inquinatus, per influentiam Dei generalem opera nonnulla exhibere, quæ licet non sint æterni præmii merita, tamen neque sint peccata, sed vtcunque honesta, quæ vocant moraliter bona. Item sic semper agnouit Ecclesia, per gratiam præuenientem nos à Deo iustificari, vt tamen non veluti pecudes ad se pertrahat, sed (quę nostra natura est) libere: ob idq; tunc nos per fidem iustificat, quando per opera simul liberi nostri arbitrii, quæ fides iubet, ad gratiam nos suscipiendam fauore suo disponit ac præparat. Ac demum eatenus per auxilium gratiæ augetur deinceps nostra iustitia, quatenus eidem nos augmēto operam impendimus per charitatis officia, quæ merita sunt vitæ æternæ. Quocirca non sola fide (vt falsò ipsi prædicant) sed fide per charitatem operante iustificamur: hoc est, dum per actus fidei, spei, & charitatis, puta pœnitentiæ, Dei munere disponimur, suo assentientes numini, vt ex iniustis iustos nos, ad se trahendo, constituat. De adultis quippe loquimur. Hanc autem trinam veritatem, quàm pro facultate nostra valuimus amplissimè, in præfato opere disputauimus. Quod in tres libros iuxta hoc tripartitum Pauli argumentum, & trinum Lutheranorum errorum caput, distribuimus. In quorum primo de statu hominis peccatoris, in secundo de iustificatione, ac deniq; in tertio de potestate iustificati pertractauimꝰ. Hic autem specimen duntaxat causæ ob oculos lectori nudum posuimus, quod cum verbis Pauli conferat, vbicunq; de hac re loquitur: atq; adeò perpendat, quàm illis Apostolus nihil faueat, imò q̄ pro nobis apertè pronunciet. In diuerticulum autem vt reuertamur, argumentum hoc tripertitum, quod in suis epistolis Paulus ferè tractare persistit, explicatius in hac ad Rom. longeq; maiori emphasi edisserit. Quippè vbi vix apiculus est vllus, qui non redoleat, vel nostras ab Adam hæreditarias egestates, ærumnas, & miserias, vel Christi in nos misericordiam & gratiam, vel, quam in Christo renati & insiti debemus adhibere morum culturam, vt eisdem diuinis fauoribus adiuti, omni officio & diligentia magis ac magis proficiamus coram Deo & hominibus. Itaq; vt paulò ante diximus, cum propositum Pauli in vniuersis epistolis fuerit, gratiam Dei manifestare, in hac ad Romanos exorditur de gratia secundum suam absolutam naturam dicere. Qua de re in capite omnium collocatur, ceu fundamentum ac robur, quo nostra Christianorum fides religioquè subnixa consistit. Neque verò mysterio fortè caruit, quòd princeps hoc, illustrissimumq; argumentum Romanis, id est, principi ac totius orbis celeberrimæ vrbi nuncuparetur. Porrò vt quæ caput fuerat Gentilitatis, eadem & fidei susciperet, quod modo habet, patrocinium. Nam & ob hoc ipsum forsan mysterium apostolorum principes eandem vrbem suo sanguine rubricarunt. ¶ Fuit autem Paulo peculiaris causa materiaq; scribendi, dissidium & factio Christianorum, qui Romæ ex vtroq; populo, Iudæorum scilicet & Gentium conuertebantur ad fidem. Diuersum etenim Romanis acciderat ab eo, quod postea Galatis. Hi nanq;, cum recte fuissent initio per Paulum instituti, per

Lutheranorū dißidiū à nobis.

Veritas catholica.

Nō sola fide iustificamur

Argumentū huius epistolæ ad Rom.

Causa cur ad Rom. scripsit.

fraudem postea à pseudo apostolis ad legis cerimonias retrahebantur, Romanos vero, contra ab eisdem falsis apostolis prauè peruerseque informatos, Paulus hac epistola probe synceraque legis veritate reformat. Nam primi qui Romam Euangelium attulere (vt in Glossa hic ordinaria scriptum est) fuerunt à Hierosolymis Christiani quidam ex Iudaismo conuersi. Id

Euse. namque quod Eusebius narrat, Petrum primum Romanis predicasse, intelligendum est (vt ait eadem Glossa) inter apostolos. Siquidem anteaquàm Petrus illuc applicuisset allatum eódem fuerat Euangelium. Quocirca dum hanc Paulus epistolam misit, fortè nondum Petrus Romanos inuiserat, vel nondum eos instituerat, Aliàs nō tam cuperet eis euangelizare, quàm

Hierony. exprimit statim capit.1. Tametsi Hierony. aliter sentiat super illud, Vt aliquid impartiar, &c. Erat autem sub id temporis Iudæa Romanorum prouincia, quamobrem frequentes iam tunc

Act.18. Iudæi Romam domicilia traduxerant, quos Claudius postea Cæsar vrbe relegauit, vt Act.18. scriptum legitur. Sed illo defuncto probabile est fuisse reuersos. Cum ergo Romæ prædicatione eorum qui ab Hierosolymis aduentauerant bonus numerus, tam ex Iudaismo, quàm ex paganismo nomina Christo dedisset, antiqua odia fouebant, inq; diuersa studia dissecti tumul-

Romanorũ litigium. tuabantur. Fuerat enim semper Iudæorum genti inuisa præputiata gentilitas. At cum sint quàmplurimi, qui litigium hoc eleganter denarrent, haud tamen erit fortasse superuacaneũ, illud ex nostro perexiguo iudicio in præsentia depromere. Porrò ex Iudaismo neoterici persuadere gentibus contendebant, quòd ipsi per opera legis gratiam euangelicam fuissent com-

August. meriti. Id quod August. palàm edocet, tum hic, vbi ait quæstionem huius epistolæ esse, vtrum solis Iudæis Euangelium domini nostri Iesu Christi venerit, propter merita operum legis, &c. Tum clarè ad Simplicia. lib.1.q.2. vbi inquit, Israelitas gloriari, quòd datæ sibi legi seruissent: & ex hoc euangelicam gratiam, tanquàm debitam meritis suis percepissent, quia legi seruiebant. Vnde nolebant eandem gratiam dari gentibus, tanquàm indignis, nisi Iudaica sacramenta susciperent. Hæc ille. Quin verò forsan, si coniectari liceat, aduentum ipsum

Authoris cõiectura de iudæorum errore. Mesiæ arbitrabantur eadem legis cultura promeruisse: nam cum Christus non aduenerit nisi vt legis conditor euangelicæ, eiusdemq; gratiæ largitor, si illa dona censebant meruisse (vt ait Aug. idem & de aduentu ipsius Christi sentiebant. Vel sic, quod eodem redit. Certum est in illo fuisse Iudæos errore, quòd operibus legis commeruissent iustificari: nã huius blasphemiæ reos facit eos Paulus per totum huius epistolæ decursum: cum ergo certo illi crederent sperarentq;,

Esa.45. in hoc Mesiam aduenturum, vt eos saluos faceret (vnde illud, Rorate cœli desuper & nubes pluant iustum: aperiatur terra & germinet Saluatorem, & huius generis plurima) pari ratione hallucinabantur, & eisdem meritis debitum fuisse eius aduentum. Itaq;, si ratiocinatio hæc nostra solida est, cogitabant, promisionem Mesiæ, Abrahæ & patribus, veluti stipulatione quadam fuisse factam, nempè si legem seruarent. Et quoniam ipsi in fide perseuerauerant, Deum aiebant, quasi debitam sibi mercedem, misisse filium suum. Hanc considerationem existimo impendio ad intellectum Pauli conducere, vt cap.1.3.&.4. adnotabimus. Eam vtique ob rem se tam insolenter iactabant, filios esse Abrahæ, quasi quibus hereditario iure regnum coe-

Tres Iudæorũ errores. lorum obueniret. Quod etiam Christo redemptori nostro identidem obiectabant. Ex hinc ergo in tres subinde errores collapsi sunt Iudæi Fuerunt etenim primum tantillum temporis in ea cæcitate, quòd lex Euangelica Abrahæ & semini eius peculiariter promissa, non esset in gentes euulganda ac prophananda: in hunc sensum interpretantes verba Christi, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Et, In viam gentium ne abieritis, sed potius ite ad oues, quæ perierunt domus Israel. Quin & Petrus aliquandiu, vel ignorauit, vel hæsitauit, non esse cum illis mensa communicandum in cibis vetitis. Qua de re (vt Act.10.&.11. legitur) anteq̃ nuncii à Cornelio sic eum ambiguum occupassent, diuinitus edoctus est in linteo ciborum communium pleno, omnia fuisse purificata. Atque eam ob causam audientes apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quasi præter suam opinionem & expectationem, quòd & gentes recepissent verbum Dei, disceptabant cum Petro, à Cornelio reuerso, quare introisset ad viros præputium habentes, & manducasset cum illis: quibus expurgare se opus habuit Petrus, quòd cœlitus id fuisset admonitus. Mox autẽ postq̃ persuasi ex suis etiã prophetis fuerunt, quòd ad Christum congregandæ essent omnes gentes ab extremis terræ

Ioseph. et Euse. de Iudæis. (vt habetur Hierem.16. & Iohel.3. & frequentissimè in lege illa) licet gentes admitterent in consortium Euangelii, contendere nihilosecius perseuerabant, necessariam esse circuncisionẽ, atq; adeò priscã legem, vt Act.15. patet. Erat enim populus ille (vt Iosephus, & li.3. Euse. refert)

inter

inter mortales legis suæ amantissimus, tenacissimusq́;, vt quam à Deo ipso receperat. Adeò vt in hac parte nonnihil legi veteri præ gentium ritibus deferentes Apostoli, aliquandiu permiserint circuncisionem & legales illas lotiones. Quia Paulus circuncidit Timotheum, & purificauit se. Et generalis Apostolorum synodus tres præterea cæremonias importunis illis molestisq́; hominibus in tempus indulsit. Quin verò eo tertiò vesano errore tenebantur, quòd quemadmodum antiquitus proselytos, hoc est, ad se ex gentibus transineantes suo ipsorum iudicio & facultate à Deo concessa in contubernium legis admittebant, ita essent tunc in Ecclesiam Euangelicam incircuncisi recipiendi, quasi per suam authoritatem: per suæ scilicet legis sacramentorumq́; ac rituum præuiam professionem: quod nuper citatus ad Simplician. August. affirmat, vt non tantum Christo, sed quodam etiam pacto sibi adscribendum esset beneficium illud. Qua de causa Apostolos, præsertim Paulum, acriter obiurgabant, quòd Ethnicos antequàm circunciderent, baptizarent: iniquo animo ferentes, quòd qui tanto tempore aduentum Christi præstolantes, pondus legis pertulissent, nullum præ Gentibus essent habituri in lege gratiæ honoris titulum. Porrò autem Christiani ex Gentibus conuersi, quippè qui Hebræorum legem semper habuerant exosam, nouam citius abnegassent, quàm professuri forent antiquam: ob idq́; scelera illis vicissim fortasse, flagitiaq́; & sacrilegia violatæ sæpe legis obijciebant. Vtpote qui ita multis, eisdemq́; amplissimis beneficijs, miraculis, ac prodigijs, superne exornati, tantis, tamq́; nefandis piaculis in beneficentissimum Deum ingrati extitissent. Quapropter non fuisse creditu possibile, salutem per Christum exhibitam ab eis ipsis fuisse commeritam, qui legem illam, Christianæ fidei prænunciam, toties non perfregissent modo, verum ad idola peruersi perfide repudiassent. Atq; vt aliud nihil perpetrassent, Christum tamen ipsum præsentem probris, conuitijs, contumelijsq́; affectum extremo vtiq; crucis supplicio peremissent. Quapropter si beneficium Christianæ salutis vlla præire quiuissent hominum merita, sibi potius hoc esse deferendum: nempè qui de cultis idolis, nonnullam, quæ impietatem sibi attenuaret, haberent excusationem. Nimirum quòd non cum ipsis Deus adeò fuisset familiariter proloquutus, cum tamen illi, dum cum duce suo loquebatur in facie, tunc Deum alterum conflabant. Cæterum naturalem legem & philosophiam, quas Deus in mortalium mentibus seminauerat, maiori lōge cura & cultu fuissent semper ipsi venerati. Hoc enim allegare poterant, à cæteris scilicet mundi nationibus facile Romanis semper fuisse concessum, quod pro fide, pro iustitia, proq́; Repub. opes, fortunas omnes, vitam deniq; deuouissent. Legem ergo quæ cum Euangelio esset duratura, non illam censeri quæ præter significationem nihil reliqui, quod ad mores conferret, de se præstitisset, sed naturalem solam, cuius equidem præcepta æternum permanerent. ¶ Huiusmodi litibus ac iurgijs dirimendis in medium se dat hac epistola Paulus. Qui tametsi non admodum sit erudito sermone, nec verba à Demosthene sit mutuatus, reliquas tamen eloquentiæ partes scientissime seruat. Ex arte nanq; acutissimè dementiam, vesaniamq́; vtriusq; factionis reprimit. Commonstrat enim primum, quòd quanuis in legis vllius facultate, aut naturalis aut scriptæ, positum fuisset, vt eius operibus posset quispiam salutem apud Deum promereri, neutram tamen vel Iudæi vel Gentes ea fide & studio custodissent, vt illa essent mercede digni. Deinde persuadere prosequitur, quòd etiam si legem ad vnguem vtique exactissimè seruassent, nullius tamen vnquam fuisset legis facultas, vt per eius opera posset quispiam filiorum Adæ naturaliter demereri gratiam Dei, ne dum Christi aduentum: quippè quod, negocium sit supernaturale. Quamobrem beneficium hoc non ex operibus legis aut naturalis aut scriptæ, sed ex diuina nobis spontanea & gratuita promissione exhibitum fuisse. Neque rursus promissionem illam Messiæ (id in quo plurimum epistola hæc versatur) ex obseruantia legis fuisse pendentem: imò cum fidem illi multis modis defregissent, nihilominus Deum, quod gratuito fuerat pollicitus, firmum id certumq́; pro sua misericordia voluisse. Ex quo vtiq; colligit, salutem nostram nullis legis operibus, sed vni Christo deberi. Nempè qui, non quod debitum hominibus esset, aduenisset, at vt suam promissi fidem solueret. Quandoquidem si quis opus aliquod Deo gratiosum impendere vnquam studuit, id non aliter quàm per fidem prius, gratiamq́; Dei iustificatus præstare potuisset. Elicit tandem, eos, filios esse Abrahæ, non solos, qui circuncisionem illam in carne circumferrent, sed vniuersos, quibus fides, quam suscepit Abraham, hæreret in corde. ¶ Sanè verò in tenellis illis neophytis reuincendis rigorem acerbitatemque obiurgandi lenitate quadam Christiana attemperat, ne vlla saucios contumelia

Aug.

Gentes contra Iudæos.

Paulus iudex

Modestia eius.

melia exasperet. Sed tamen simul dum amanter loquitur, aculeos nihilominus abdit amaros, vt superbiam eorum, qua deturgebant, retunderet, atque adeò Euangelica disciplina syncerè & candidè imbutos vno angulari lapide Christo Iesu parietes ambos compingeret.

Quæstio epistolæ ex August.

¶ Est igitur quæstio huius epistolæ (vt verba referamus Augustini) vtrum Iudæis solis Euangelium Domini nostri Iesu Christi venerit propter merita operum legis, an verò nullis operum meritis præcedentibus, omnibus gentibus venerit iustificatio fidei, quæ est in Christo Iesu, vt non quia iusti erant homines, crederent, sed credendo iustificati, deinde iuste viuere inciperent. Hoc ergo, inquit, docere intendit Apostolus, omnibus præuenisse gratiam Euangelij Domini nostri Iesu Christi: quod propterea beneficium, gratiam vocari ostendit, quia non quasi debitum iustitiæ redditum est, sed gratuito donatum. Hæc Augustinus. Cui Ambros. Orige. & reliqui adstipulantur. Hoc argumentum est, vnde adeò est nomen Pauli celebratum. In hac peragenda causa ita se præ cæteris extulit, vt eundem locum inter epistolarum scriptores sacros obtineat, quem habet inter Euangelistas Ioannes. Quid ni? nunquam suprà pectus Domini recubuit, vnde exugeret arcana Dei, at vsque ad tertium raptus est cœlum, vbi illa videret. Ille à Christo in humanitate viuente lactatus est, quò posset sapienter verbi diuinitatem enunciare, hic autem in diuinitate contemplatus, quæ posset digne de gratia crucifixi hominis prædicare. Nam iudicaui me, inquit, nihil scire inter vos, nisi Christum, & hunc crucifixum.

Paulus cõfertur cũ Ioãne.

Pauli phrasis & stylus.

¶ Verum enimuero de phrasi & stylo Apostoli id etiamnum præmonendum restat, quòd donum linguarum, quo cæteri Apostoli in Pentecoste, Paulus autem post suam conuersionem perfusus fuit, non ad fastum suppeditatum illis est, sed ad vtilitatem, vt habetur .1. Corinth. 12. Et ideo quemadmodum scientiarum naturalium non ampliorem sortiti sunt reuelationem, quàm quæ ad propagandam fidem satis erat, ita neq; linguarum politiem edocti, neque omnem prorsus artificialem eloquentiam, sed eo vsque penitus huiusmodi gratia donati, vt vel singulis omnium gentium linguis loquerentur, vel (quod modo non disputamus) sua propria loquentes ab vniuersis planè nationibus intelligerentur. Neque hoc verò absq; Dei consultissima prouidentia factum est. Quoniam lex religioq; nostra, vt fide potius quàm rationibus percipitur, sic spiritu, quàm verbis persuadetur efficacius. Ne ergo hominum genus, qui ad lepôrem & splendôrem humanæ sapientiæ assueti fuerant, maiestate sermonis spauefacti, diuinis latentibus sensis negligentius animum appellerent, consulendum à Deo nobis fuit, vt Euangelij sapientia spiritualis, non in sublimitate sermonis, nec in sapientia verbi, quæ carnales aures demulcet, traderetur. Quod vtinam animaduerterent noui isti huius seculi paraphrastæ, qui Pauli ipsius personam induere ausi, ea ipsum perpoliunt & incrustant elaborata elegantia, vt grammaticorum plebi, paraphraseos dulcedine scilicet delibutæ, sordida iam habeatur & vilis Apostolica phrasis. Scribebant ergo Apostoli sapientissime quidem, quia numine afflati, at non ita nitide. Quapropter etsi imperitus, inquit, sermone, sed non scientia. Tametsi dum prædicabant, haud dubium est, quin essent efficacissimi. Quorsum hæc? quòd licet præclarus hic calamus spiritus sancti diuinis vbique mysterijs exundet, magnificaq; sit sapientia refertissimus, tamẽ si verborum nitorem luculentiamq; spectes, picturatumque ornamentum, non adeò elegans, neque ita multa est suauitate fluens. Quinimò, quod vsu venire comperimus ijs, qui cùm non sint vsque adeò in re latina prouecti, latinum (vt sic dixerim) pellucens loquuntur, quo phrasin suam quisque vernaculam prodit, idem & in Paulo perspectum est. Etenim vbi græcè scribit, tota dictio hebraismis scatet, vt non inepte sermonem hebræo græcum dixeris. Neque loquendi artem pluris facit, dum spiritus impetum non abrumpat. Quocirca hyperbatis, & (quos pleonasmos vocant) verborum redundantijs, alijsq; id genus, quæ in rhetore non leuia sunt vitia, frequens est. Id quod in causa est, vt crebris in locis à multis non intelligatur, & à pluribus etiam, si audi-re fers, habeatur despectui. Quanquam August. libro. 4. de doctrina Christ. cap. 7. vbi argumentum hoc discutit. Sicut, inquit, Apostolum præcepta eloquentiæ secutum fuisse non dicimus, ita quòd eius sapientiam secuta sit eloquentia, non negamus. Hoc autem quibus locis occurrerit, adnotabimus: nempe quemadmodum crebro rhetorum schematibus eleganter vtatur, & illis quæ ad verborum structuram sententiarumq; cõpositionem attinent, dignitatibus. Fuit namq; Apostolorum disertissimus, non modo hebraicè, cuius monumentum est epistola ad Hebræos, quam sua scripsit materna lingua, verumetiam græcè. Ea enim fuit fortè causarum aliqua, cur fuerit selectus in gentes. Quapropter & Lystris Mercurius tanquam dux

Donum linguarũ quale

Aduersus theologos nimiũ latinitatis studiosos.

... disertissimus.

verbi ha

verbi habitus est & nuncupatus. ¶ Vt autem ad obscuritatem Pauli regrediamur, Origen. difficultatis huius epistolæ ad Roman. alteram quoque subdit causam. Nempe quòd quæstiones in ea plurimas mouet, quibus innitentes hæretici tantùm fidei & gratiæ Dei tribuunt, vt arbitrii libertatem à Deo homini concessam conentur euertere: id quod Petrus Apostolus Origene ipso explicatius testatur: dicens, in epistolis Pauli quædam esse intellectu difficilia, quæ indocti & instabiles deprauant. Quomodo autem deprauent, exponit in lib. de fide & operib. Augu st. vbi miseranda hæc tempora nostra graphicè depingit. Inter alias enim, inquit, obscuras Apostoli Pauli sententias, illam etiam, iustificari hominem per fidem sine operibus, quidã ita intellexerunt, vt professa fide, opera iustitiæ sint cõtemnenda. Qua de re alii apostoli, scilicet Petrus, Ioannes, Iacobus, & Iudas epistolas suas contra hanc maximè dirigunt intentionem, vt vehementer adstruant, fidem sine operibus nihil valere. Hactenus August. Illud autem hîc vbi de obscuritate Pauli loquimur, silentio non arbitror prætereundum, quod recentes isti Pauli interpretes persuadere hominibus pertendunt. Agnoscunt imprimis obscuritatem maximam Pauli, adeò vt quidam eorum in prologo eius dixerit, quòd vtilitatem huius epistolæ æquat ac penè superat difficultas: quæ sanè auxesis longè fuisset venustior, Christianæq; modestiæ propinquior, si diuersa ratione, & vtilitas & difficultas explicaretur: puta si dixisset bonus ille author, quòd difficultatem superat vtilitas: siquidem vtilitati sacræ paginæ nihil est quod adæquari possit. Quòd autem in iis magis est admirandum, hoc sanè censeo, quòd cùm tam densam in Paulo fateantur caliginem, euulgari eum nihilosecius iubent in populum, opificibusque interpretantur, atque adeò vulgari lingua versum circunferendum putant ac terendum manibus indoctæ plebis. Equidem non ignoro à Chrysostomo, Pauli studiosissimo, nonnunquam populum admoneri, vt quas quotidie lectiones Euangelij & epistolarum in Ecclesia audiunt, domi meditentur, dentque operam, vt intelligant. Chrysostomi autem documentum ita est auscultandum, vt populares plana perspicuaq; sensa scripturæ à sacerdotibus simpliciter doceri studeant, quæ in rem sibi ad componendos mores esse possint. Iuxta sententiam Malachiæ prophetæ, Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini est. At verò vt vnusquilibet de plebe scrutator velit esse maiestatis, atque his maximè temporibus, quando tanto cum periculo de doctrina Pauli decertatur, tamque multiiuga numerositate translationum in diuersa sensa discissa est, distracta, & detorta probare nequeo.

Obscuritas Pauli. Orig.

Augu. de fid. & ope. c. 14.

Erasmus.

Nõ est Paulus vulgo cõmittendus.

DE AEDITIONIBVS.

AT verò vetus vulgataque æditio est, quam enarrandam assumpsimus. Enimuero, vt minimè inficias ierim, trilingues huius ætatis homines nonnihil lucis potuisse sacræ paginæ affundere suis annotationibus, si se extra in marginibus continuissent, tamen quod textuales limites adeò audenter temerauerint, indolendum quidem est plurimum. Laborabant fateor Theologorum scholæ barbarie immodica, at nescio an nocentior iam sit tam sedula tamque improba & anxia Latinitatis cura. Nam præterquam quòd maximam iam homines optimamq; vitæ partem studio huic nauare pergunt, quã superioribus disciplinis iniquè subripiunt, id iam authoritatis hoc linguarum nitore, qui populo seruit, vulgusq; delectat, sibi arrogarunt, vt (quod minimè ab Ecclesia in istis literatoribus ferendum esset) nemo iam inter ipsos satis se in Græcis promouisse arbitretur, nisi sacram verterit paginam, idq; tam singulariter ac licenter, vt à cæteris sua differat traductio: haud alia Theologiæ mysteria venerantes, q̃ quæ è suis sunt Homero ac Cicerone venati: videlicet vt venustissimam quamque voculam affectent. Legitimum olim Patribus legimus & diuino iussu solenne, vt inter populum & arcam legis spatium duorum millium cubitorum interiaceret, neq; vlli propius accedere fas esset: & qui ei manum officiosus admouerat, ne eam boues excuterent, pœnas temeritatis suæ interemptus dedit. Modo autem (si diis placet, nam Deo certum est non placere) nemini prorsus interdictum est, sed rhetorculo cuiq; liberrimũ, non arcam modò legis, sed verba ipsa, nec sine sensus graui periculo impetere, mutare, vertere, & peruertere. Quibus profectò (absit inuidia verbo) non possum sententiam illam non metuere, quam Ioan. in contaminatores verbo-

Aeditio vulgata.

Trilinguis eloquẽtia, & bona & mala.

Iosi 3.

2. R 6.

Apoca. vlti.

verborum legis pronunciat. Contestor enim, inquit, omni audienti verba prophetiæ libri huius. Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto: & si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate sanct. & de his quæ scripta sunt in libro isto, dicit qui testimonium perhibet istorum. Neque verò me latet, salua scripturæ veritate, variari nonnunquam posse inter translationum verba. Sed tamen cum litera vna, neque infrequenter, præcipuè autem apud Paulum, varios sensus, etiam literales ferat (vt author est Augu. 3. de doct. Christ. cap. 27. & 12. conf. cap. 20.) quique citra iniuriam sacræ paginæ suos quisq; fautores & propugnatores, eosdemq; viros graues sortiti sæpe sunt, non est profectò vsq; adeò magna laus interpretis (etsi hac ætate pro summo ducatur) amphibologiam & ambiguitatē ab scriptura excludere, atq; ita traducere, vt non posit litera nisi vnum capere sensum. Quinimo illa debetur inaccessæ bibliorum maiestati veneratio & reuerentia, ne os spiritus sancti, plurimis fœcundum mysteriis, ac literæ intelligentiis, vlla ex parte obstruatur. Accedit huc quod turba hæc tam variatarum translationum non potest non maiestatem scripturæ sacræ indignè deiicere & exauthorare, atque tunc vel exitiosissimè, si eiusmodi æditiones vulgaribus idiomatibus, vt cœperunt, euulgari perrexerint. Itaque vt ad intermissa redeamus, cum his iustissimis de causis nuperrimè sancta Synodus veterem æditionem ex vniuersis vnam elegerit ac receperit, eandem nos defendendam suscepimus, atq; ab istorum nouatorū traductoribus pro virili nostra vindicandā. Quam idcirco precor obtestorq;, vt quiuis typographus fideliter intertextam curet, qui nostra hæc excuderit commentaria. Igitur diuinum imprimis fauorem precati, sub patrocinio diui huius Apostoli, ac sacrosanctæ matris Ecclesiæ censura, enarrationem ad Dei laudem auspicamur.

Varii sensus literales.

August.

Veneratio q̄ bibliis sacris debetur.

Cōciliū Tridentinum.

Admonetur typographi.

CAPVT PRIMVM.

Aulus. Epistolã hãc, in sedecim capita Patres diuiserũt. Quid, quodq; cõtineat, in singulis eorum prænotabimus. Primum hoc in tres partes distribuitur. Prima vsq; ad verbũ istud, Primũ quidem, salutatio est. Secunda verò vsq; ad illud, Non enim erubesco Euangelium, prologi vicẽ habet. Exinde autẽ incipit narratio, quã illic in sua ex ordine membra dispertitam curabimus. Igitur cùm epistolæ initium quicunq; ex arte scribit, à salutatione capiat (vt est, Cicero Lentulo: aut Hieronymus Augustino salutem) hac vna ratione Apostolus (quicquid alij effingant) à proprio nomine orsus est. Id quod in cũctis epistolis obseruat, præterquam in illa quæ est ad Hebræos: cuius illic subiiciemus causam. ¶Porrò autẽ quãuis de hoc nomine variæ diuersæq; sint interpretũ sẽtẽtię, tamẽ hanc omnium esse cõmunẽ necessarium est, quod Paulo, vti qui Hebræus natus est, ideq; ex tribu Beniamin, primũ à sua statim circuncisione nomen fuerit, Saul, Hebræis celebre, præfatæ potissimum tribui, vnde fuerat ille in regem assumptus: cuius Act. 9. extat testimonium. Nam vbi nos legimus, Saule Saule quid me persequeris? in codice Græco, eodem idiomate quo Christus loquebatur, seruatum est, Saul Saul. Attamen in more vtrisque est, puta Græcis & Latinis, vt huiusmodi Hebraica nomina suis declinationibus inflectant: ceu Adam, Adamus: Ioseph, Iosephus. Vnde qui ab Hebræis appellabatur Saul, à Græcis (etiam tunc in Iudaismo) nuncupatus est Σαῦλος, à Latinis verò Saulus: vt Act. 7. & 8. scriptura testatur. De altero item nomine, quod est, Paulus, illud etiam primum in cõfesso est omnibus, quòd sit Latinis peculiare: quibusdam scilicet Romanorum familiis Gẽtile: vt, Paulus Aemilius, Paulus Sergius. Neque apud alios vsquam Gentium in vsu fuit vnquam, nisi quasi Latinum. Vtrum autem Apostolo à puero statim fuerit geminum nomen, Hebraicum videlicet & Latinum, an verò quando nomen Christo in baptismate dedit vnà tunc cum religione Hæbreum etiam nomen commutauerit, id quidem inter sacros doctores controuertitur. Chryso. in ea est sententia, qui diuinitus commutatum illi nomen existimet, vt neq; in hac re quicquã minus haberet, quàm Petrus, qui ex Simone appellatus est Cephas: vel quàm Zebedæi filii, qui Beonerges sunt cognominati. Chrysostomo adhæret Beda. super Act. Ambrosius eodem ferè alludens ait, quòd quemadmodum Isaac à risu quem matri fecit, & Iacob à calcaneo quem supplantauit fratris, sortiti sunt nomina, ita Apostolus, qui prius propter inquietudinem fuerat Saulus, postmodũ Paulus, id est, quietus nuncupatus est. August. in lib. de spi. & lit. cap. 7. Non ob aliud nomen, inquit, elegit Pauli, nisi vt se paruum ostenderet. Sed Hieronymus in enarratione epistolæ ad philemonẽ censet nomen hoc quasi trophæum vsurpasse à Paulo Sergio, quem (vt legitur Act. 13.) primam frugem obtulit Christo: quo & Augustin. quoque spectat libr. 8. confess. Ceu Romanus ille Scipio à debellata in Aphrica Carthagine, Aphricani sibi nomen fecit. Neque Hieronymus primus fuit huius sententiæ author, quippe quã vetustior Origenes, vt suo iam tempore vulgatam, commemorat, at non approbat. Quinimo adstruit, Paulum à puero statim fuisse binominem, Saul scilicet nominatum & Paulum: velut Salomon dictus est Idida: Matthæus, Leui: & id genus binomii complures. Cui quidem sententiæ (quantum mea fert tenuis opinio) plausibilius adimunt coniecturæ. Primum quòd cùm vocatio & baptismus Pauli tam sint Actuum. 9. explicatè denarrata, si nouo cœlitus tunc nomine fuisset insignitus, neutiquam id Lucas siluisset: præsertim cùm aliorum, quibus nomina sunt commutata expressè meminerit scriptura. Deinde quia noua nomina non nisi mysterii gratia delata sunt cœlitus viris sanctis ad exprimendum (vt. q. 37. in. 3. p. author est S. Thomas) gratuitum aliquod donum personæ collatum, vt Gen. 17. Appellaberis Abraham, quia patrem multarum Gentium constitui te. Et Iacob, vel à lucta cum angelo, vel quia vidit super scalam Deum, dictus est, Israel. Et Matth. 16. Tu es Petrus, & super hanc petram, &c. nomine verò, Paulus, non designatur officium aliquod, dignitásve, aut mysterium Apostoli huius: solùm enim propter virtutem humilitatis nec ipse mutasset nomen, nec mutaretur à Deo. Et maximè quòd nomina diuinitus missa, Hebraica sunt, & tunc recentia: hoc verò priscis Latinis fuerat iampridem vsurpatum. Ad hæc,

Distributio. *Salutatio.* *Saul primũ nomẽ Pauli.* *Act. 9.* *Saulus.* *Paulus, Latinum nomen.* *Fuerit ne binominis nec ne.* *Chrysost.* *Ioan. 1.* *Mar. 3.* *Ambros.* *August.* *Hieron.* *Origenis sentẽtia probat de noĩe Pauli gemino.*

hæc, si à Deo commutatum esse illi nomen, id commodissimè effectum esset, aut in eius vocatione, aut in baptismo, vbi proinde extinctum esset nomen Sauli: at verò non modo in eius conuersione, verum & post baptismum nuncupatus est Saulus. Segregate *Act.13.* mihi, inquit, Saulum & Barnabam. Et aduersus Hieronymum, nobilissimum aliâs scripturarū interpretem, præterquam quòd illud de Paulo Sergio nihil aliud est quàm con *Aduersus Hierony.* iectura, insinuat se quoq; argumētum, quòd ante cōuersionem Sergij legitur eodem cap. Saulus qui & Paulus, Et præterea ex hac nominum copulatione nouum etiam desumitur argumentum. Oratio enim hæc, Saulus qui & Paulus, significāter exprimit, vtroque simul nomine appellatum. Nam si nomen submutasset, dictum esset, Saulus, qui postea Paulus, aut Paulus, qui antea Saulus. Accedit huc, quòd nisi prius de nomine Pauli notus fuisset, non se hoc solo nomine de improuiso vbique, & minimè apud Iudęos nuncupasset. Postremò deniq; fidem mihi facit, quòd consuetudo fuerit Iudæis, nominibus nonnunquam appellari aut Græcorum, vt *2.Mach.4* 2.Machab.4. de Iasone & Menelao scriptum habetur, aut etiam Romanorum, iis cumprimis, qui ciues fuissent Romani: qualis (vt suprà dicebamus) natus fuit Paulus. Qui proinde & Saulus propter legem, & propter honorem ciuitatis Paulus ab infantia (vt cōiector) nuncupatus est. Tametsi qui in Iudaismo nomen plurimum vsurpabat Sauli, postea in Christianismo nunquam se nisi Paulum appellare visus est: tunc vt Hebręo nomine vnà cum lege reiecto, Christianum vbique se de nomine prædicaret, tum etiam quòd Gentium propriè Apostolus selectus erat, quibus celebrior habebatur illa nominatio. Et confirmatur hæc sententia à simili in Ioanne, qui cognominatus est Marcus, *Act.12.* vt habetur in eisdem Act. cap.12. id est, simul nominatus. Non enim, quantum opinor: Marcus, cognomen erat, sed nomen, vt cum nomine Hebræo, Ioannes, quod abiecit, habuerit simul & Romanum, Marcus, quòd retinuit. Cuius & aliud exemplum est in *Etymologia noīs Pauli.* Leui. & Matthæ. Per multa hic præterea scrutantur doctores etymlogiarum mysteria, ad rem forsan non ita multum pertinentia. Hierony. ait vocem, Paulus, Hebræis sonare, mirabilem, de quo apud aliquos malè audit, quòd contra suum ipsius alibi documentum, etymologiam vnius linguæ ab alia diuersa asciuerit. Nam Paulus (vt diximus) vox Latina est. Igitur vt de hoc tantillum dicamus, Saul, Hebræis idem pollet quod petitus, seu postulatus, eò quòd Saul postulatus fuit Rex à populo: quoniam ab huiusmodi actibus & euentis Hebræi nomina efformabant. Et ita (si sic loqui Iubet) fuit à Deo Paulus ad apostolatum accersitus. Σαῦλος verò abiecta υ Græcè significat commotionem, sonat enim propriè Σάλος maris fluctum. Sed tamen Paulus, tametsi Latina vox sit, potest nihilominus Gręca vox similis deriuari à παύομαι, quod est, quiesco, vnde παῦλαν quietem vocant: vt Paulus, idem sit quod quietus. Qua ratione ait Ambros. ex Saulo Paulus, id est, ex violento quietus. Hæc Patribus & tempori præter ingenium nostrum dedimus, Etenim vt ratio nonnunquam etymologiarum habēda est, tamen neque adeò crebro sunt obseruandæ, neque persequendæ tam anxiè. Quod ad rem verò attinet, Paulus Latinè nil aliud quàm pusillum significat: quod nomen vndecunque Paulo obtigerit. quàm maximè ipsi competit. Non eò tantum, quòd de se vbique humiliter & abiectè sentiat, blasphemum se nimirum vocans, contumeliosum, abortiuum, atq; adeo apostolorum minimum, sed quòd vel in hoc ad regnū cœlorum spectare videatur, quòd velut minimum granum sinapis, & quod in Iudaico agro computruerat, eò fit honoris diuinitus sublimatus, vt in virtute spiritus sancti nō tātùm (quod ipse ait) partem orbis, quę ab Hierusalem vsque ad Illyricum patet, sed orbem ipsum Euangelio compleuerit, idq; signis & prodigiis corroborauerit, tāq; excelsos atq; frugiferos præterea nobis mysteriorum culmos reliquerit, quibus volucres cœli, Euangelici, inquā, Ecclesiæ doctores, insidentes, nunquam satis queant, quantum in eis abditur diuinæ sapientiæ, meditatione exhaurire.

Paulus, pusillus.

Laus Pauli.

Seruus Iesu Christi.

Mox nomini suo tres subdit voces, scilicet, seruus, Apostolus, segregatus, quibus suā conditionem, vitæq; institutum, ac prærogatiuam proloquitur. Igitur qui spiritum Pauli legendo ebibere cupis studiose lector, iam hinc te ad delibandum accommoda: atque hanc primum suspice mutationem dexteræ excelsi: qua ex persecutore factus est vas electionis. Qui enim hactenus non modò inimicus erat Iesu Christi, sed quasi acerrimꝰ hostis in omnes huius nominis viros ac mulieres virus

Tres voces.

Diuina Pauli mutatio.

virus efflabat, quo vinctos pduceret, perderet, & extingueret, qualis iam de repente prodeat, contemplare. Seruus, inquit, Iesu Christi. Quid ita? Qui legis (ait) antea zelo non secundum scientiam super omnes coætaneos meos, seu furia quadam, aduersus nomen Christi inuehebar, super omnes nunc antecessores meos apostolos vnius Christi negotium gero. In ea penitus causa hæreo, vt nomen hoc toto orbe habeatur honorificum. Huic obeũdo muneri vitam consecraui. Seruus enim quantũcunq; est, domini est, & ego quidquid sum, gratia Dei sum. Sed si quis id obiiciat, quod Galatas ipse docuit, nempe q postq̃ misit Deus spiritũ filij sui in corda nostra, clamantem, Abba, pater, nõ iam serui sumus, sed liberi. Huic respondetur primum, quòd licet mirifica Dei bonitas sit, filios nos appellare (iã non dicam vos seruos, sed amicos) nostra tamen debet esse modestia, vt contra pro honore maximo ducamus, eius nos seruos agnoscere. Nam cũ feceritis, inquit, q̃cunq; pcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus. Præterea seruitus, vna est, cum mancipium, non tam vltro, q̃ metu seruit, quãadmodum vetus populus, quasi sub ferula in pædagogia agebat legis: quippe cui nondũ tradebatur hæreditas, quę quidem seruitus non cõgruit Euãgelicis nobis: quippe quibus Christus aditum pandens ad regnũ, facultatem subinde fecit, vt filij Dei nominemur, & simus. Quã duarũ legũ intercapedinem verba illa designant, Iam non dicã vos seruos (puta vt olim) sed amicos. Altera verò est seruitus, libertatis plena, q̃ à timore filiali proficiscitur: dum sua quisq; sponte cogitata ratione benefico patri obsequiũ repẽdit, qua se Paulus (veluti Moses olim, Abraham, Dauid, & Iob & reliqui selecti patres) appellat seruum Iesu Christi. Id quod & Græcè δοῦλος (quæ vox hic est) exprimit, à δουλεύω quod est, colo. Quòd si seruo à seruãdo nomen imposuere, tam iuris prudentes, ex eo quòd in bello captis vita seruetur, quàm etiam philosophi, propterea quòd qui ab elegantioribus doctrina & moribus instituuntur, eorũ serui existimantur, vtraque sanè de causa serui omnes sumus Iesu Christi: quippe à quo & redempti sumus, & saluberrimis institutis gubernamur. Qua de re optimè componuntur, Seruus Iesu, id est, seruatoris. Apposuit & cognomen Christi, quod est vnctus. Hoc enim ritu reges sacerdotesque & prophetæ in lege veteri olim initiabãtur, quibus venturi Christi præsignabãtur munera. Vnde quod Græci, Christus, nos verò vnctus, id Hebræi dicebant Mesias.

Gala. 4. *Ioan. 15.* *Luc. 16.* *Seruitus duplex.* *Seruus Iesu Christi.*

Vocatus Apostolus.

Cũ seruũ se pnunciasset, mox gen⁹ obsequij subiũgit, quo Christo inseruiebat. Sũt enim (vt author est ipse ad Ephe.) ministeriorũ diuisiones, secundũ donationem spiritus sancti. Nã posuit Deus, inquit, quosdã apostolos, quosdã autẽ, prophetas & euangelistas. Quòd autem non dixerit simpliciter, apostolus, sed, vocatus apostolus, sunt qui authoritatis gratia per antonomasiam dictũ existimet, Hesychij forsan antiquissimi authoris adducti sententia, qui ait, vocatus apostolus, idem esse quod, nobilis apostolus. Sed sunt qui cõtra modestię malint adscribere, vt Anselmus: nempe vt amplitudinem vocis apostoli temperaret; quale est, Bernardus vocatus Abbas. Attamen vtrunq;, videtur extremum: nam prima sententia humanum quiddam & ab eius humilitate, modestiaq; alienũ Paulo videtur impingere. Qui enim se minimum apostolorum censet, & alibi indignum etiam qui vocetur apostolus, quomodo se per excellentiã apostolorum apostolum iactasset? In altera verò opinione nescio quid occulitur, quod veritati quodãmodo detrahit. Etenĩ, vocatus apostolus, iuxta hãc glossam, non tam esse apostolum, q̃ vocari, insinuat. Paulus verò (vt in suis fermè epistolis, & maximè, vbi cõtra pseudoapostolos scribit, perspectum est) nullo adhibito tali tẽperamento, planè se apostolũ (quod verè erat) profitetur. Igitur, vocatus apostolus, fortè idem est, quod, existens apostolus. Nam, vocari, Hebraicè idem sæpe est quod, esse. Vel forsan, vocatus, dixerit, vt modum, quo apostolatum inierat, demonstraret. Habet enim nominis potius vim, quàm participij: vt sit sensus, vocatione apostolus. Ob idq; Gręcè non κληθεὶς participium, sed nomen extat κλητὸς. Et quanquam non adeo perspicuè, vtcunq; tamen internoscitur latinè hæc differentia. Vbi enim dicimus, Romanorum Reges, & Venetiarum duces, sunt electi, non id tantum enunciamus, quòd ij in indiuiduo, fuerint aliquando electi, sed quòd nõ sunt apud illos nati duces aut reges: non hæreditate, aliàve ratione obeunt

Ephe. 4. *Vocatus apostolus.* *Vocamen.*

 impe-

imperium, q̃ electione. Quo pacto Dauid & Saul fuerunt etiam reges electi. Sic Paulus vocatus, id est, non natus apostolus, vt ciuis natus Romanus: non hæreditario iure, aut (quo mentem intendit) ex legis meritis, aut ꝙ ipse huiuscemodi honoris ambiẽs, à lege, institutoq; parentum desciuisset, sed quod esset vocatus apostolus, hoc est sola Dei vocatione institutus. Ea enim ratione qua, dicere, in deo, idem est quod, facere (nã ipse dixit & facta sunt) vsurpatissimum erat in lege, vt q ad mun⁹ aliquod, vel functionẽ assumebatur à Deo, diceretur vocati: vt Esa. 48. Audi me Iacob & Israel, quẽ ego voco. Quod alii eodẽ quinto casu transferunt, vocate mi. Et. 49. Dñs ab vtero vocauit me. Quapropter vsitatissimũ est Paulo, conuersos ad fidẽ, appellare, vocatos. Cuius figurę sunt, & hic paulò inferius illa, vocatis Iesu Christi, & vocatis sanctis. Et. 1. Cor. 1. Ipsis autẽ vocatis, Iudæis, atq; Grecis. &c. Quin & in veteri lege legimus. Soph. 1. Iuxta est dies dñi. Et infra. Sanctificauit vocatos suos. Imò vero ex hoc scripturæ idomate sancti vsurparunt sermonem illum, Bernardus vocatus abbas, Anselmus vocatus episcopus, id est, sine meritis propriis vocatione Dei. Cui successit & quod modo in more est, Paulus miseratione diuina Papa. 3. Communiuit preterea Apostolus hac voce authoritatem suam aduersus pseudoapostolos, qui fidẽ ei imminuere ac derogare moliebantur, quæ diuinæ authoritati debetur, eo quòd non fuisset electus à Christo, ex quo ratio Apostoli constat, atq; adeo nec eius fuisset reuelationibus imbutus. Quo ergo huiusmodi detractionem propulsaret vocatum se ait Apostolum, diuinitusq; subinde, tum doctrina perfusum, tum etiã adiutum gratia. Huc pertinet quod ad Galat. 2. ait, Qui operatus est Petro in apostolatũ circũcisionis, operatus est & mihi inter gentes: atq; id quod ait hic infra, Per quem accepimus gratiam & apostolatum. Quin ad cumulum etiam authoritatis eius accedit, quòd cum alios in natura mortali degens, elegisset Christus, hunc iam cælo receptus euocauit. Neque verò muta sorte, vt Matthiam, sed viua voce, deq; proprio eodemq; congeminato nomine Saul, Saul.

Vocatus abbas. &c.

Vocatio Pauli dignissima.

Segregatus in Euangeliũ Dei.

De illa segregatione hoc quidã interpretãtur, vt Hieron. quando missus est gentibus prædicatum, quoniam à reliquo tunc apostolorum collegio fuit segregatus. Legitur enim Act. 13. Segregate mihi Saulum & Barnabam. Ita vt quod dixerat, vocatus apostolus, hac prærogatiua amplificaret. Attamen phrasis hæc non videtur hunc sensum exhibere: dixisset enim tunc potius, segregatus in gentes, aut quid simile, quo peculiaris designaretur segregatio à reliquis apostolis. Cùm ergo ait, Segregatus in euãgelium dei, nihil sibi propriè videtur præ cæteris arrogasse, sed munus potius ipsum apostolicum descripsisse. Idem enim pollet, Apostolus, quod, segregatus & destinatus ad promulgandũ Euangelium. Est ergo hic eleganter vsus rhetorum figura, quã dicunt definitionem. Nam vt quod in genere dixerat, Seruus, idem in specie nomine apostoli explicuit, ita & quę esset apostoli functio, definitione patefecit. Ambr. segregatus, inquit, à synagoga: vbi & Augustino nescio quid discriminis perspectum est inter Ecclesiam nostram & veterum synagogam, quippe quòd cum Ecclesia Græcis à verbo cadat, quod est, conuoco, synagoga verò ab eo, quod est, congrego, & illud quidem hominibus magis, hoc verò pecorum gregibus congruat, ea inquit, fortè de causa Paulus in Ecclesiam, vbi ratione viuitur, vocatum se dixit, à synagoga verò, segregatum. Hæc Aug. Tametsi profectò, segregatus, hic nihil humile significare videatur, sed honorificum. Est enim grece ἀφωρισμένος, quod est selectus, sepositus & secretus. Nã & medici selectas illustresq; sententias ἀφωρισμούς vocant. Quo circa segregatus forsan ait (quo Chrys. & Orige. propendent) ab vtero matris suæ, idq; ab æterno. Qua ratione ad Galat. 1. Cum autem, inquit, placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ. Hoc enim, quãuis alii ex cœtu id synagogæ interpretentur Paulino tamen instituto propius apparet, vt de ventre naturalis matris ad literã intelligatur. Cum enim vbiq;, atq; in hac potissimum epistola, & ad Gal. negotium suscepisset prescindendi Iudæis supercilium legis, & admonendi, omnia beneficia nobis gratuita Dei voluntate obuenire, perinde est Paulo, de ventre matris meę, ac si dixisset, nullis meis pensatis meritis, antequam natus essem, more sacris literis consueto. Hiere. 1. Priusquam te formarem in vtero noui te. Et Esa. 49. Dominus ab vtero vocauit me. Et quod hic cap. 9. la-

Apostoli nomenclatura.

Definitionis figura.

Aug. de ecclesia & synagoga.

Segregatus.

Hierem. 1.

9.late persequitur de Iacob: & Esau, qui antequam essent nati, aut aliquid boni vel mali fecissent, segregati sunt, alter in vas honoris, alter in contumeliæ. Allusio est ergo hæc quòd quemadmodum imperator exercitus ratione & consilio alios signiferos eligit, alios qui exercitum ducant, ita Christus alios euocauit apostolos, alios pastores, &c.

In euangelium Dei. Atqui consultò non dixit restricte, Segregatus ad prędicandum Euangelium, quod est vnum particulare officium, ad apostolorum quoq; successores deriuatū. Sed dixit simpliciter, in Euãgelium, vt dignitates omnes functionesq; apostolicas complecteretur.

Tria apostoli officia. Tria enim sunt apostoli munia, scilicet Euangelium promulgare, idq; spiritu prophetico, doctrinam miraculis confirmare, ac demum Euangelii professores gubernare.

OEconomia Elegantissimam idcirco œconomiam in his verbis Pauli videre mihi videor, dũ duabus præcedentibus vocibus, vocatus apostolus, duas subinde alteras expositorias suam vtriq; accommodat. Quod enim præmiserat, vocatus, exponit per, segregatus, id est, sine meritis meis altissimo Dei consilio ex mortalium grege selectus: quod vero dixit, apostolus, id per Euangelicam functionem describit. Ab exordio ergo statim ad causam se insinuat, quam agit. Nempe Romanorum tumorẽ comprimit, qui partim legi naturæ, partim scriptę beneficia recepta referebant. Nam quod de se ipse pronunciat, idem illos cõmonefacit, de se ipsis, vt sentiant. Neq; mala est præterea coniectura,

Pharisæi. si quis dixerit, Paulum segregationis verbo ad sectam etiam allusisse Pharisęorum, quam in Iudaismo profitebatur. Nam Pharisęi non ex eo tantum illo nomine appellabantur, quòd vitę instituto & vestitus fortasse delectu secreti erant à vulgo, sed inde potissimũ quòd legi meditãdę & interpretãdę erã segregati: ob idq; phorschai dicebantur, quod Hebræis est, interpretes. Quemadmodũ, teste Cicerone, &

Religiosi. religiosi à relegẽdo dicti sunt: vt quorũ officium esse debet, legẽ &(qua vulgi mores componãt) philosophiam relegere. Alludens ergo ad Iudaismũ in quo erat tunc segregatus in legem Mosis, ait, Segregatus iam in Euangelium Dei.

Quod ante promiserat.

Postquã sese Paulus pluribus fortasse q̃ alibi vspiã epithetis apud Romanos cõmendauit, propterea quòd & mortaliũ clarissimis & de altissima fidei materia scripturus, op⁹ habebat contra pseudo apostolos authoritatẽ asserere suam, continuò anteq̃ personas nominet, quibus salutem dicit (non tam anxius de rhetoricis preceptionibus, q̃ spiritui obsequens)

Trina parẽthesis. trinam parenthesim interponit. Prima est, quã Euangelium cuius meminit, suis titulis ac dignitatibus luculentissime exornat. Enimuero cum functionem apostolicam in Euangelio diuulgando collocasset, necessarium erat, Euangelii, tum rem describere, tum manifestare authoritatem: iis vel maxime, quibus neq; ipse, neq; aliorum apostolorum quispiam prędicauerat.

Euangelium Et quidem verbum ipsum, Euangelium Dei, satis prę se maiestatis fert. Nã cũm Euãgelium, idem sit, quod bonus faustusq; nuncius, Euangelium Dei (à quo nihil, nisi eximium promanat) esse non potest, nisi optatissimum, & quod humanas mentes sui nominatione sursum rapiat. Quo proinde verbo (quod Chrysost. adnotat) functionẽ suam super prophetarũ vaticinia commendat.

Quinq; dignitates euangelii. Diffinit ergo extollitq; Euangelium ex suis causis, initiisq; & qualitatib⁹: quę sunt numero quinq;. Primum ex authore Deo qui promiserat. Porrò is cum sit (vno etiã consensu philosophorũ) immutabilis naturæ, nõ potuit nõ seruare promissi fidem, & cum nec fallere possit nec falli, nequit esse illud quod reuelauerit, nisi firmæ indubitateq; veritatis.

Antiquitas Accedit secundo ad pondus Euangelicæ authoritatis, antiquitas reuelationis: est enim nostrum ingenium, vt quæ noua sunt & de improuiso exorta, figmenta esse credamus: ea verò quę iam olim fuerant, diuinis pręsertim oraculis, prædicta, quoniã eorum expectatione tenebamur, facile recipimus. Quamobrem Christus postquã suam discipulis mortem, & à mortuis resurrectionem prædixerat. Hoc nunc, inquit, dixi vobis priusquam fiat, vt postquam factum fuerit, credatis. Et in Actis apostolus Petrus, quo fidei plus & authoritatis dictis suis adstrueret, Nos vobis, inquit, annunciamus eam quæ ad patres nostros repromissio facta est. Hac ergo de, causa Deus tot antea seculis mittendum à se in carne filiũ pollicitus est mũdo, nẽpe vt tanto mysterio percipiendo sese homines fide exercentes, adpararent: vtpote quòd si exemplo nos imparatos occupasset, ingenti opus fuisset negotio antequam mentib⁹ nostris conciperetur.

Per prophetas suos.

Tertia dignitas. Tertio effert euãgelii dignitatẽ inde quòd prenũciauerit illud De⁹ per pphetas suos. Nã sunt (vt Titũ ipse admonet) aliqui pprii *Hiere.23.* hominũ prophetę, qui teste Hiere. visionẽ cordis sui loquuntur, nõ de ore domini, Et erant dæmonum oracula, qui patre mendacii geniti miseros mortales prestigiis eludebant. Et quàmlibet gentibus fuerant nõnulla de Christo mysteria à suis Sybillis decãtata, extarentq; nõnulla venturi præsagia (qualis erat illa Athenis superscriptio, Ignoto deo) erant tamẽ rara hęc testimonia, exiliaq; & inferiora, q̃ quibus Apostolus diuinã authoritatẽ cõmuniret. Prophetas ergo Dei vocat, quibus in aurẽ arcana sua suggerebat Deus, quę, ceu suo ipsius ore, euulgarẽt. Qui quidẽ non solũ de Messia authore euãgelii vaticinati sunt (vt vbiq; apud ipos est cernere) sed euãgeliũ etiã ipsum de nomine prenũciarũt. Dabit.n. inquit Dauid, dñs verbũ euãgelizãtibus virtute multa. Et Esa. *Esa.61.* 61. Ad annunciandũ mansuetis misit me dominus, vt predicarẽ captiuis indulgentiam. *ex, vaticiniũ Christi.* Et Hiere.31. Dabo legẽ meã in visceribus eorũ, & in corde eorum scribã eam. Nec tantũ à prophetis prenũciatũ est euãgeliũ, sed lex ipsa, tota erat vaticiniũ Christi: vt infra cap. 3. latius patebit. Vnde & iudæos Christus testimoniis Dauid de sua diuinitate conuincit: vt qui pater eius secundum hominẽ fuerat, testem eundem diuinitatis produceret. Apertissimo ergo hic testimonio condemnantur Manichæi (vt adnotauit Hiero.) repudiantes testamentum vetus, quod euangelio manifestum tribuit testimonium.

In scripturis sanctis.

Quarta dignitas. Adiungit quarto loco ad robur euãgelicæ authoritatis, quòd prophetarũ vetustissima testimonia per scripturas sanctas perpetuę memorię pdita sunt. Nã nisi literis (quibus cũ absentibus colloquimur) fuissent ad nos perlata, neutiquã adstruere nobis possent fidẽ euãgelii. Quapropter sanctas (qua- *Scripturarũ sanctitas.* tenus ad rẽ hic pertinet) non ob id tantũ appellat scripturas, quòd spiritu sancto inspirãte (teste Petro) fuerint sancti loquuti, aut quòd sanctificationem nostram contineãt, sed preterea (quod vox ipsa sanctitatis latinis auribus exhibet) quia integræ, puræ, incorruptæq; sunt, & quibus nihil potest vel falsi, vel ambigui esse commixtũ. Nã nisi author earum spiritus sanctus incontaminatas, illibatasq; seruasset, nunquam pro diuinis haberentur. Fuit equidem Lacedæmoniis, Atheniensibus, Romanis, ethnicis deniq; vniuersis religiosum ac solenne, leges suas & scita in ęs incidere, quo essent in sancta custodia: tamen (vt Iosephus in lib. de Iudæorum antiquitatibus, & Euseb. lib. 3. refert) nulli vnquam genti tanta fuit religio, suas leges ab omni corruptione & præuaricatione præseruare, quanta Hebræis. Quippe qui quando sub tentoriis vagi oberrabant, castraq; vno atq; altero subinde loco metabantur, tunc iussu dei in arca de lignis setim auro mundissimo intus & foris deaurata, aureaq; micante corona, legem (vt quę euangelio datura erat testimonium) decretis ex primoribus, qui humeris baiularent, ante castra preferebant. Pro qua tuenda vitam exponere erant paratissimi. Hanc postea in templo, quo populus quotidie sacrificatum confluebat, & intra sancta sanctorum reconditam venerabantur. Qua de re scite August. scriniarios nostros existimat Iudæos, codicem portantes vnde Christianus credat. Vide quanta sapientia Paulus authoritatem euãgelii veluti inter Scyllam & Charibdin nauigans, à suspitione, tã nouitatis, q̃ antiquitatis asserit. Nam quia noua, vana esse solent, à vetustate commendat euangelium, sed quia temporis longinquitas multa nutrit fabulosa, testes summæ authoritatis adhibet, quorũ vaticinia in sacrario scripturarum ad nos vsq; fidelissime asseruata sunt. ¶Sed obiiciat hic qs forte, quòd ab apostolorũ seculo nõ fuerit nobis sacrorum bibliorũ volumina tãto studio ac religone scriniis obsignata, id quod absq; responso, vel hoc maximè tempore, non est prætereundum. Responsio autem est, quòd legis nostræ, quæ apostolico testimonio spiritualis est longe aliam spiritus sanct⁹ habet rationẽ & curam, videlicet vt absq; corporeis illis impedimentis integram fidem scripturarũ custodiat per authoritatem Ecclesiæ. Duo enim (vt. 2.2. q. 6. author est S. Thomas) sunt ad assensum fidei necessaria, scilicet habitus intellectus, quo inclinamur appellimurq; ad credendum ea quæ à Deo reuelata sunt. Et præterea vt ipsa nobis eadem proponantur, hoc est, indubitato constituatur, quænam sint illa quæ sunt reuelata. Et vtrumq;, donum est supra naturale: aliàs non posset in Ecclesia vna constare fides. Quoniam neq; vllæ coniecturæ, rationes,

Iosephus. *Custodia scripturæ in lege veteri.* *Iudæi scriniarii nostri.* *Quæstio.* *Certitudo scripturarũ* *Duo ad fidẽ necessaria.*

nes, aut testimonia humana certissimam fecissent fidem (qualis est catholica) hæc aut illa diuinitus enunciata, nisi nobis id cœlitus indicaretur. Neq; illis rursum super captum nostrũ propositis prõptissimo obsequio quiuis prȩberet assensum, nisi numine afflactus, vt ea crederet, quæ naturalis ratio non suadet. Habitũ autem, quo inclinamur ad assensum, Deus nobis infundit, sed authoritatẽ infallibilem proponẽdi elargitus est Ecclesiæ, vbi Petrũ vniuersalẽ pastorem & vicarium instituit: & vbi ait, Ego rogaui pro te, vt non deficiat fides tua. Hac autem authoritate proponendi nobis fidem bifariã Ecclesia fungitur. Primo definiendo, hunc illumue esse authorem diuinum, puta hunc esse Mosen, Esaiam, Matthæũ, vel Paulum, vel ex aliis vnumquemlibet. Secundo exprimendo hunc vel illum sensum ex sacra scriptura, decernẽdoq; illũ esse de fide: vt quòd spiritussanctus à patre filioq; procedat, quòd mater Christi fuit mater Dei, quòd fuit virgo perpetua, & id genus cætera. De hoc verò secũdo munere nihil ad rem modo, sed propter primum ait contra epistolã Manichȩi cap. 5. Aug. Euangelio nõ crederem nisi me Ecclesiȩ catholicȩ commoneret authoritas: quod est, nisi Ecclesia mihi, vt hoc esse Euangeliũ crederem, iuberet. Non enim est illius sentẽtiæ Aug. quòd Ioãnes aut quiuis alius apostolorũ aliqua Ecclesiæ authoritate indigeret, vt fides ei esset certissima adhibenda, si modo cõstaret hunc esse apostolũ. Est enim apostolis, ceu in diuinis organis, authoritas ipsius Dei, quibus proĩde, etiãsi angelus de cœlo (vt ait Paulus) aliud euangelizaret, firmissima debetur fides. At quod hȩc sit apostolica doctrina, aliusve cuiusq; authoris sacri, Ecclesiæ munus est pronũciare. Porrò autem hac ratione necessariũ nobis fuit diuinitus consultum iri. Nã quãuis autographa ipsa apostolorũ (vt contra Faustum li. 28. ait Aug.) alicubi relicta essent, quin etiã si Christus ipse seruator noster legem in tabulis ȩneis incidisset, quæ ad nos vsque superstites essent, nõ haberemus certissimã fidem, quȩ esset catholica & diuina, hæc esse scripta Christi aut apostolorũ: quippe qui nõ possemus nõ hȩsitare, an forsan illis quȩ ipsi scripserunt pereũtibus, alia fuissent supposita. Adde quòd etiãsi hominẽ statuisset perpetuũ, vel certe angelum, qui nobis esset scripturarũ custos ac testis nõ esset tãta certitudo scripturarũ, quãta est necessaria ad fidem catholicam. Vnum enim principiũ fidei est, hos quibus vtimur, libros esse canonicos. Et ideo concludit Aug. necessariã fuisse publicã Ecclesiȩ authoritatẽ, cuius dicto de hac re stãdũ esset. Qua de re insanissima fuit hȩresis Vuitclef, qui referẽte Vualdẽsi, to. 2. cap. 19. ne ecclesiasticã admitteret de hac re authoritatẽ, fateri mallebat, huius esse cælitus reuelationis subsidiũ implorandũ. Quã amentiã & ab inferis reuocauit Lutherus, neque sui relinquere volunt. Sed quinam sunt qui hæc vnquam reuelationũ lumina peculiariter receperint? aut quomodo tuti esse, securiq; possunt, nõ venire ab angelo Satanæ, qui sępe in angelũ lucis trãsformatur? Longe profecto tutius ac sanctius nos instituerũt Ecclesię patres, vt pręter Augustinum vetustissimus Irenæus aduersus Valẽtinianos lib. 3. & de pręscriptionibus hȩreticorum Tertulliãnus: nempe quòd apostolorũ aliorumq; sacros codices, nisi Ecclesię decreto, fide certa tenere nõ possumus. Atq; hoc demũ Nicolaus Papa. 19. d. cap. Si Romanorũ scripto definiuit. Hac ergo ratiõe scripturas illibatas indubitatasq;, & (vt ait Paulus) sanctas retinemus, quod certissimi atq; tutissimi per fidẽ catholicã sumus, paracleto spũi, quẽ filius à patre nobiscũ ęternũ permãsurũ misit, curę esse, vt quoties Ecclesia hũc vel illũ sacrorũ canonẽ prȩscripserit, nullatus error subesse queat.

Authoritas Ecclesiæ circa scripturã sacram.

Aug. Euãge. non cred.

Augu. documentum.

Vuitclef. insania.

Irenæus.

Tertull.

Cap. Si Rom. d. 19.

De filio suo.

Materiã deniq; ac subiectũ sancti Euãgelii subiungit, vt celeberrimã eius, augustissimãq; authoritatẽ ex quinq; (vt diximus) nominibus cõcludat: sanè quod & à Deo, & tot ante seculis, & per eximios prophetas, & in sanctissimis scripturis, & de filio suo promisisset. Qua vtiq; rõne mundũ in magnã spẽ venturi Dei mitteret, ingentiq; afficeret cupiditate vidẽdi, quo maiori venientẽ alacritate & obsequio exciperẽt. Hoc enim suggerebat ipse nobis saluator noster, vbi dicebat, Multi prophetȩ & iusti cupierũt videre, quȩ vos videtis. ¶Sed nũquid Euangeliũ de filio est solo? an nõ de tota etiã trinitate? Profecto tota in ipso trinitas nobis innotuit. Nã etsi deũ quòd vnus esset, & rerũ genitor, philosophi (licet id quidẽ hallucinãtes) cognouissent, & prophetæ de mysterio trinitatis qualẽ qualem fecissent sub vmbra mẽtionẽ, personas tamẽ illas vnius essentię de noĩe, ante euãgelium, nõ nouerat mundus. Quamobrẽ Christus morti proximus, Pater, inquit, venit hora cla-

Quinta dignitas.

Quæstio de filio suo.

ra, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te, vt cognoscant te solum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificaui super terrã, &c. Et de triade tota paulo ante, Ego rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis. Quocirca iussi sunt apostoli prædicare Euangelium, baptizantes in nomine patris & filii & spiritus sancti. Quid ergo est quod ait, de filio suo? Hoc sane quòd Euangelium de re noua est, videlicet de aduentu Dei, pater verò non est, sed neque spiritus sanct⁹ carnem indutus. Qui ergo venturus prænunciatus est, quique nostram salutem est operatus, filius fuit, & ideò Euangelium promissum propriè est de filio. Cui veruntamen demandatum negotium est, vt altissimum trinitatis mysterium annunciaret, vtpote cuius fides & professio ad nostram nobis salutem necessaria est. Neq; verò Paulus trinitatis hic notiones tacitus prçteriuit. Nam vbi ait, Euangelium Dei, patrem designat, vt de quo subdit, qđ ante promiserat de filio suo, Quòd vero interiecit, per prophetas suos in scripturis sanctis, spiritum sanctum insinuat, prophetarum doctorem. Perinde ergo est, acsi dixisset, Euangelium, quod pater per spiritum sanctum de filio suo promisit. ¶ Vt autem hanc descriptionem Euangelii expediam⁹, dubitatio altera est, quid nomine intelligat Euangelii. Vtrum hystoriam quatuor euãgelistarum? hæc enim peculiariter censetur hoc nomine; quibus tamen euangelistis Paulus non annumeratur, an verò prædicationem intelligat suam, quam videtur 2. Timoth. 2. appellare Euangelium suum? Respondetur, quòd nomen Euangelii id penitus significat, quod bona annunciatio: vt euangelizo vobis gaudium magnum, Luc. 2. Sed tamen ecclesiastico iam vsu, verbis prophetarum & apostolorum receptissimo, tantum vsurpatur pro annunciatione & prædicatione, quæ fit de Christo per diuinam reuelationem. Atq; hic tripliciter. Primo modo Euangelium idem est quod diuina prædicatio de Christo, seu venturo, seu iam incarnato, quomodo & priscorũ ꝑphetiç & prçdicationes, Euãgeliũ dici possunt. Vt Esa. 40. Ascende tu qui euãgelizas Sion. Secũdo autẽ strictioreq; modo idẽ est quod annũciatio, id est, publica prædicatio ex diuina reuelatione de Christo incarnato, qua scilicet annunciatur factus secundũ carnẽ (vt subdit hic Paulus), & prædestina-

Ioan. 17. *Trinitatis notiones.* *Quid noĩe Euãgelii.* *Euangelium trifariam dicitur.* *1*

tus filius Dei in virtute in salutem omni credenti: atque hoc pacto accipit in pręsentia. Quod enim vocatus hic ait & segregatus in euangelium, repetit 1. ad Cor. 1. dicens: Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare. Et Gal. 1. Cum placuit ei qui me segregauit ex vtero matris meæ & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suũ in me, vt euangelizarem illũ in gentibus. Quã nimirum notiõe prædicationem suam, siue verbo, siue scripto appellat euangeliũ suũ, atq; hac ratione totum nouum testamentũ appellatur lex euangelica, vt distinguitur à lege veteri. At tertio modo historia ipsa prę scisa Christi vsq; ad ascẽsionem & eius propria de se ipso prædicatio dicitur arctissimè euangelium. Atq; hac ratione secernitur à reliqua parte noui testamenti. Neq; ita multũ referret, si hoc modo acciperetur in præsentiarũ. Nam ipsa prędicatio apostolorũ, explicatio fuit prædicatiõis Christi: tametsi significanti⁹ accipiatur secũdo modo. Scripta verò aut prędicationes aliorum sanctorũ post apostolos, quinimo neq; ecclesiastica decreta digna sunt nomine euãgelii: quia nõ sunt ĩmediatę reuelationes Dei, vti sacer canõ, etiã si fauore & (quod aiunt) manutenẽtia spirit⁹ sancti, Ecclesia errare nequeat.

Gal. 1. *Authoritas eccl. circa scripturas sacras.*

Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem.

Quoniam in explanatione euangelii filium Dei nominauerat, secundam illico de ipso parenthesin subtexit, qua mysterium totum sui aduentus trino sermone dilucidat. Primo quòd qui sempiternus est vnigenitus patris, Deus verus de Deo vero, per quem vniuersa sunt condita, idem ipse in tempore verus factus est homo. Secundo quòd idem vere Deus & homo in hoc prædestinatus est filius Dei in virtute, vt potestatem nobis faceret filios Dei fieri, quo post mortalem hanc vitam altera nos donaret æterna. Et tertio quòd per ipsum Dei & hominum mediatorem cuncta nobis prouueniunt beneficia diuina. Igitur dum ait, qui factus, &c. discernit filium naturalem, de quo promissum fuerat euangelium, ab adoptiuis. Vnde Hilar. Hic verus & propri⁹ est filius: origine, non adoptione: veritate, non nuncupatione: natiuitate: non creatione. Addubitat autem hic Chrys. cur fuerit ab hoĩe auspicatus, cum humana natura in Christo ignobilior sit, quàm diuina: vult tamẽ

Secunda parenthesis. *Hilar.* *Chrys.*

tamẽ responsum esse, quòd ordo & via fuerit, vt ab imis ad summa perduceremur. Adiungere veruntamen ad causam possumus, quòd ordinem obseruauerit Apostolus cognitiõis nostrę, quę porrò cum à sensu oriatur, à corporea humanitate ad diuinitatẽ ꝓgreditur. Aut certe, quòd cũ dicẽdo, de filio suo, diuinitatẽ iã Christi designasset, naturã assumptã proxime subnexuit, vt inde quasi circulo quodã ad diuinã iterũ reuerteretur, dicẽs, Qui prædestinatus filius Dei. ¶Sed alia paululo grauior de hoc subit me cogitatio. Cur ex semine Dauidis et nõ potiꝰ Abrahę enunciatur Christus factus. Intelligere nanq; mihi videor idcirco Paulum hic ex semine, nõ Abrahę, sed Dauidis dixisse, quòd vulgo Christus filius Dauidis fuerit olim celebriter nuncupatus, Abrahę verò non itẽ. Nã interrogati pharisęi, cuius filiꝰ Messias esset, respõdent, Dauid. Et quoties miseri eũ supplices misericordiã postulatum adibant honoris gratia filiũ appellabãt Dauid. Sed verò hæc est quę me cõtra submouet hęsitatio. Etsi Dauidi quoq; postea facta fuerit ꝓmissio, de cuius fructu sessurꝰ Messias foret super sedẽ eius, tamẽ primus cui arcanũ venturi detectum est, & cui primũ spõsio facta, & cũ quo primum, data acceptaq; fide, percussum est fœdꝰ, Abrahã planè fuit. Ille characterẽ circuncisionis accepit, cuiꝰ minister (teste Paulo) missus est Christus. Deniq;, cũ populo illi tã erat gl'iosum, esse genus Abrahę, quippe qui eius se filios pdicabãt, quare Christus non pari causa tam dicebatur Abrahę filius, q̃ Dauid? Pręterea cum toties (vt est in lib. Gen.) repetita sit benedictio seminis Abrahę: vt, In semine tuo benedicentur oẽs gentes. Et, Multiplicabo semen tuũ super arenam maris & super astra cęli, cur Paulus non pulcherrima vsus est hic allusione illius seminis, vt diceret, Qui factus est ei ex semine Abrahę, scilicet vt eadẽ voce qua fuerat ꝓmissio facta, pronũciaretur impleta? Causam fortè huius sic possumus conijcere. Binus fuit generis delectus factus venturo Messiæ, prior quidẽ certæ selectęq; gẽtis ex orbe vniuerso, q̃ esset illustrissima, quæq; lege & more fidẽ venturi Dei profiteretur. Hic factus est in Abrahã, cum quo Deꝰ, quasi cum persona publica totiꝰ orbis de salute humani generis pactus est, qui proinde carnis fuit charactere signatus, quo esset genus ipsius internotum. Hac de causa vti Romanis, Lacedęmoniis, Thebanis, singulis de

Cur ex semine Dauidis.

Responsio.

niq; gentibus, suum cuiq; gẽtile nomẽ erat, ita & circuncisus ille populus, filii Abrahę nuncupabantur, quasi populus Deo electꝰ, vniq; Deo colẽdo addictus. Sed alter fuit delectus familię ex illo populo, quę esset Christi prosapia, & hic factus est in Dauid. Quocirca reiecta domo Saul, arbitrio Dei selectꝰ est rex, quo etiam honoris fastigio genus Christi secundum carnem nobilitatũ esset & illustre. Ob idq; prophetæ non vaticinabantur venturũ ex semine Abrahę (id enim ex vetusta sponsione Dei firmum erat) sed ex familia Dauid. Egredietur virga de radice Iesse. Et, Suscitabo Dauid germen iustũ, & alia id genꝰ plurima. Igitur sicuti, licet Romani à Romulo, tamẽ nobiles præclariq; inter illos à propria familia cognominabãtur Camilli, aut Cęsares, ita Christus, non filius Abrahę, sed Dauid nuncupabatur. Quam obrem (quę mea est existimatio) Matth. in cap. genealogię Saluatoris nõ proposuit, Liber generationis Iesu Christi filii Abraham sed filii Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahæ. Hac itaq; ratione Paulus ait, Ex semine Dauid. Quo pręterea titulo excellẽtiã Christi sanguinis pdicat: nimirũ qui regibus illius gentis fuerit progenitus. Sed tamẽ, secũdum carnẽ, vt contra Foti. & Arri. alteram habere sempiternã Dei naturã, insinuaret. Pronomen, ei, nõ habent græci oẽs codices, quod tamen cuncti habent latini. Et quanuis non adeo sit magni momenti, habet tñ significationis nonnihil, vt non absolutè dicatur factus: sed Deo patri factus ea loquendi forma, qua dicimus, Natus est Philippo Hispaniarũ principi filiꝰ: more vsitatissimo scripturæ. Vt Agar peperit Abrahę filiũ. Et natus est ei ex Agar Ismael, &c. De Theologia verò harum pdicationum, Deus factꝰ est homo, qui tamen homo non est factus Deus, & de hæreticorum erroribus, qui nascentem Ecclesiam de hac re molestarunt, non est pręsentis muneris dicere, sed ad tertium pertinet sententiarum librum. Orige. obseruat vocem, carnẽ, quasi illa ratiõe fuerit posita, quòd anima, q̃ non traducitur de potẽtia materię, nõ tam propriè fit, q̃ caro. Attamẽ forsan nõ huc cõspexit, Paulus, sed noĩe carnis totum intellexit hominẽ, vt Esa. 66. Veniet omnis caro, vt adoret corã facie mea. Quod cõtra Arrium facit, qui dicebat Christum nõ assumpsisse animã, sed verbũ ei fuisse ꝓ anima. Expresserũt pręterea hominem nomine carnis, & Ioan. Vbi ait, Et

Esa. 11.

Filii Dauid.

Factus est ei.

Gen. 16.

Origenes carnem.

verbum caro factum est,& in pręsentia Paulus,vel quò magis clemētiam & humilitatē Dei ab infimæ partis assumptione cōmendarēt,vel (quod mihi potissimū probatur) quia infirmitas carnis & concupiscentia aduersus spiritū,aboriginali peccato pullulās, nostrorum est actualium causa. Et ideo qui in hoc de cælo descēdit, vt peccata deleret, factus caro prædicari voluit, vt per illam vilem imbecillamq; naturā,qua victus homo est,& seruus peccati,intelligeret se, Christo victore,redemptum. Nihil est cur cum grāmaticis disceptemus,dicendum ne sit, fact⁹, an verò genitus.Nam primum gręce γινομενε est, per simplex υ & ο micron quod est facto, nō γενωμενε per duplex, & ω mega quod est,genito.Et præterea similiter Ioā.ait, Verbum caro factū est. Ad hæc,factus, significātius explicat,op⁹ fuisse spiritus sancti absq; virili semine,genit⁹,nāq; suspitionem iniiceret,quòd esset genitus humano more.

Qui prædestinatus est filius Dei in virtute.

Postquam Christum de humana natura declarauit, prosequitur de diuina dicere. Sunt autem verba hæc de quibus enarratores magno interuallo dissidēt.Primum omnium latini codices summo consensu habēt prædestinatus,gręci verò, quanuis plurimi habent ὁρισθέντος,id est,destinato,est tamen prægrande argumentum habuisse olim aliquos προορισθέντος:prædestinato, alias nemo vertisset,qui prædestinatus est.Tametsi Origenes solis in latinis codicib⁹ affirmet esse, prædestinatus,nisi forte eius interpres literam vitiauit. Græcum etenim Origenem non vidi,quem consulerem.At non tanti referre ad rem existimo particulam, præ, vt de illa sit pertinacius depugnandum.Est autem ὁρισθεὶς,idem quod definitus,ab ὁρίζω, vnde ὁρισμός, quod philosophis est definitio. Quanuis alii vertāt declaratus (quod idem est)& alii,pronunciatus.Origenis autem fidus interpres trāsfert, destinat⁹. Hinc inter Origenem & Augustinum conflata lis est. Aug.tum alibi crebro,tū in de prędestinat. sanct.cap.15.ait. Christum,quatenus homo est, fuisse prædestinatum.Orig. vero negat: neq; tamen alia de causa,nisi quòd particula,prę, antecessionem temporis importat. Et ideo,pdestinatur,inquit, nemo, nisi qui aliquando non fuit,Christus autem, vt qui semper Deus fuit,destinatus quidē est,at nō

Orige.

Discordia inter Orig. & August.

prædestinatus.Chrysostomus autem nō significationem(vt Origenes)destinatus, amplectitur,sed illam prorsus quę est, definit⁹ & declaratus:qui idcirco hic nullū reputat subesse respectum ad Deum mittētem filiū in carne,vt ab eo fuerit aut prædestinatus, aut destinatus,sed duntaxat censet significari,quòd fili⁹ Dei qui in mortali carne apparuit filius Dauid, patefecit & declarauit se esse Deum,ex illa virtute spirit⁹ sancti, qua resurrexit à mortuis.Iuxta illud Ioan.2. Soluite tēplum hoc (quo cognoscatis me esse hominem) & in triduo (vt manifestem me esse Deum(reędificabo illud.Et Ioā.8.Cum exaltaueritis filium hominis à terra,tūc cognoscetis quòd ego sum. At quāquā sensus hic non adeo à Pauli contextu (præsertim gręco)abhorreat, mirari tamē certe satis nequeo, cur tanta concordia & applausu his retro annis triginta susceptus omnibus sit & probatus, vt D. Augustinum eiusq; assectatorē,D.Thomā atque alios non vulgaris existimationis viros,quasi indignos,qui audiantur,explodant:cū tamē, si quam in hac epistola causam agit Paulus,meliori mente attenderent,nonnihil fortè de rigore cēsendi remitterent. Est enim eius (vt sæpe diximus)institutū, Romanos ita instruere & cōformare,vt crederent,neminem filiorū Adę humanis operib⁹ assequi posse iustificationis beneficium, sed sola gratia & misericordia Iesu Christi. Ex quo manifeste colligitur, iustificationis eiusdē nullā aliā causam fuisse(vt cap.9,fusius dicturi sumus) q̄ diuinā ęternamq; prædestinationē. Nā si dū iustificamur opera nostra non sunt causa quę antecedit volūtatē Dei, sed Deus pręuenit, consequens fit, vt neq; dum nos ab æterno prædestinauit,opera nostra prospexerit, tā q̄ causam, sed quia prędestinauit nos ad gloriā destinauit ad gratiā:& ideo statuit disponere nos per opera.De adultis enim loquimur. Siquidē euidentissimū est, eodē modo ab ęterno decreuisse nobis gloriā & gratiā, quo modo in tēpore cōfert.Quod istis oblo quētibus de pdestinatione summopere perspectum esse deberet, ne ita collaberentur. Quamobrē intelligere planè nequeo(vt peiori verbo abstineā)quidnā sibi volunt,q in suis scholiis super Chrys. de prędestinatiōe nostra discordiā inter ipsum & Augustinū serere moliūtur, ppterea quòd Chrys. nihil hic de prędestinatione loquitur,& fauere semper videtur libero arbitrio. Nam si ita

Indignè eiicitur sensus August.

Paulinū institutum.

Prædestinatio.

Nulla est inter Augu.& Chryso. discordia.

de Chry

de Chrysostomo sentiunt, vt qui opera nostra, quatenus primam iustificationis gratiam antecedũt, causam illius & meritũ esse crediderint, Pelagianũ eũ planè faciunt, quã notã doctissimo & sanctissimo Chrysostomo inurere, impietas esset. Si tamẽ ita eum intelligunt, vt agnouerit iustificationem eorum, qui libero iam arbitrio vtuntur, ita Deum ab æterno præordinasse, vt nemo nisi assentiens vocationi & inspirationi ipsius, & motioni cooperans, iustificetur, hoc ipsum est, quod Theologi oẽs docẽt, ipsissimum Augustinum secuti, cuius dictum est, Qui creauit te sine te, nõ iustificabit te sine te. Sin verò velint gloriam qui supremus est prædestinationis scopus, nõ nisi propter propria pulsa opera cõferri, id quidem de adultis nemo negat: vt cap. 2. dicturi sumus. At nullatenus consequitur, Deus statuit Laurẽtio ob martyrium gloriã, vel augmẽtum gloriæ: ergo martyrium fuit causa vt prędestinaretur. Pręordinamur enim ad gloriã, & ideo ad præueniẽtem gratiam per merita Christi, vt per officia nostra, cooperante Deo, perueniamus ad eandẽ gloriam. Ob idq; opera sunt causa, nõ quidẽ prædestinationis, sed effectus eius, vt cap. 9. planè elucidabimus. In paruulis verò sola merita Christi causa existunt tam gloriæ, q̃ gratiæ, vt cap. 2. ostensuri sumus. Vt ergo ad Paulinum propositum redeamus, cùm aduentus Christi causa fuerit iustitiæ nostræ, operæ precium duxit statim in frõte ipsa epistolæ scopũ ob oculos figere, quo totam referre statuerat: nẽpe hanc filij Dei manifestationem in carne nõ ex cõdignis meritis humani generis, sed ex æterna & gratuita prędestinatione Dei nobis obuenisse. Hoc re vera tũ cũctis antiquis Latinis, tũ pcipuè Augustino prudẽter exploratum est, & sapienter perspectum. Cuius ideo verba in lib. de prædest. sanct. cap. 15. non pigeat audire, eos præsertim, qui D. Thomę inuẽtum hoc esse putant. Præclarissimũ, inquit, lumẽ prædestinationis & gratiæ ipse saluator est, ipse mediator Dei & hominum homo Christus Iesus. Ille enim homo vt à verbo patri coæterno in vnitatẽ personæ assumptus filius Dei vnigenit⁹ esset, vnde hoc meruit? quod eius bonũ qualecunq; præcessit, vt ad hanc ineffabilẽ excellentiã perueniret? Et infra, Appareat itaq; nobis in nostro capite ipse fons gratiæ, vnde secũdũ vniuscuiusq; mensuram se per cũcta eius membra diffundit. Fit ea gratia ab initio fidei suæ homo quicũq; Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus. De ipso spũ est hic renatus, de quo est ille nat⁹: eodẽ spiritu fit in nobis remissio peccatorũ, quo spiritu factũ est, vt nullũ haberet ille peccatũ. Ipsa est igitur pdestinatio sanctorũ, quæ in sancto sanctorum maximè claruit. Quã negare quis potest rectè intelligentiũ eloquia veritatis? Nam & ipsum dñm gloriæ (inquãtum homo factus est Dei filius) prædestinatum esse dicimus. Clamat doctor gẽtium in capite epistolarũ suarũ, Qui prædestinatus est fili⁹ Dei, &c. Et paulò inferius cõcludit, Sicut ergo prędestinatus est ille vnus, vt caput nostrũ esset, ita multi prędestinati sumus, vt membra eius essemus. Humana hic merita cõticescant quæ perierunt per Adã, & regnet, q̃ regnat, Dei gratia per dñm nostrum Iesum Christum. Quisquis in capite nostro præcedentia merita singularis illius generationis inuenerit, ipse in nobis membris eius pcedentia merita multiplicatæ regenerationis inqrat. Hæc illic Aug. atq; his etiã plura in hoc argumentũ confert in lib. de bono perseuerãtiæ. & super Ioan. tract. 110. Neq; verò solũ ppter Augustini authoritatẽ hęc retulimus, quanq̃ & dignus ipse erat, cuius huc testimoniũ accersitum curarẽ: sed in hoc quoq; tot verba retulimus, vt liberum lectorẽ docilem, attentumq; haberemus, quẽadmodũ Pauli ratiocinatio hæc est, quòd si nostra singulorũ iustificatio sine puiis meritis nostris fit, idẽ solidiori ratione & de Christi aduentu confiteremur. Nempe vt tumorẽ iam hinc retundere inciperet Iudæorum, qui (vt in prologo pfati sumus) suis meritis arrogabãt incarnationem Christi. At arguunt quidã, quòd saltẽ nihil hic Paulus de prædestinatione Christi ad gloriã cogitauerit, in quo tamẽ vera consistit prædestinationis ratio. Ad hoc primum respõdetur, q̃ neq; Aug. neq; alij doctores aiunt nisi quòd fuit prædestinatus, vt esset filius Dei in virtute (vt ait Paulus) & caput ac redẽptor noster. Sed præterea dicimus, hoc ptinere ad verã prædestinationẽ: cùm quod prędestinari vt esset fili⁹ Dei, includit gloriã eius: quãdoquidẽ ratione diuini suppositi debetur illi & gloria, etiã secundũ humanitatem: tum pręcipuè quòd cum redẽptio fuit causa nostræ glorificationis pdestinari vt esset redemptor, verè pertinet ad prędestinationẽ nostrã, quę fit ad gloriam.

August. *Paulinũ propositum.* *Aug. de prædestinatiõe.* *Argumentũ.* *Responsio.*

Orig. cōtra pdestinatione Christi. Obuiam huc nihilo secius exit nobis Origenes, quòd non prædestinatur, nisi qui nondum est, sed futurus est, idcirco quòd, præ, antecesſionem designat: Christus autem, qui Deus est, coæternus est patri. Haymo. hac de causa ait, quòd humanitas quæ antea non erat, prædestinata est vniri verbo. Est tamen hoc, vt verum sit, sanè intelligendum de homine. Nam non prædestinatur, nisi suppositum cuius est agere propter finem, quo destinatur: humanitas verò non agit. Secundum hæresim Nestorij, *Nestorius.* qui dicebat suppositum alterum humanū coniunctum esse diuino, huic locus esset responsioni, nobis autem nequaquā cōgruit, vt qui vnum suppositum vtriusque confitemur naturæ. Respondetur ergo primò, *Respōsio de prædestina. Christi.* quòd non ita multum dimicamus de vocula illa præpositionis. Etenim, siue, prædestinatus, legatur, siue, destinatus, satis est, propositū Dei aliquod æternū significari absque vllis nostris meritis filium destinantis, vt idem esset Deus & homo. Quod certè Origenes non negat, sed solum contendit, quòd nos prædestinati, Christus verò non, nisi destinatus dicendus sit: cum quo sentit Hieronymus in enarratione epistolæ ad Ephese. cap. 1. Idcirco forte quòd destinari est respectu rei iam existentis quæ ad futurum opus ordinatur: prædestinari autē respectu rei quæ nondū est. Ceu si quis eum, quē iam habet filium, rei vxoriæ destinet, eum verò, qui nondum natus est, cœlibatui *Legitima responsio.* prædestinet. Verum & secundo respondetur, ꝙ particulam ipsam, præ, quæ in exemplaribus Latinis vniuersim legitur, tueri possumus. Etenim inter alia quæ Christo secundum humanā naturam competunt, nō autem secundum diuinam, vt vulnerari, famescere, sitire, &c, venit etiam, prędestinari, quoniam licet persona semper fuerit filius Dei, ob idq; non concedatur quòd homo Christus factus est filius Dei (quod dicit realem inceptionem diuinitatis) sed quòd filius Dei factus est homo: tamen quoniam prædestinatio solum dicit actum mētis, tuto affirmare possumus, quòd Christus, qua- *Christus quo sensu prædestinatus.* tenus existit in humana natura, prædestinatus est esse filius Dei in virtute: iuxta verbum Augustini loco citato de prædestina. sanct. vbi ait, Prædestinatus est ergo Iesus, vt qui futurus erat secundum carnem filius Dauid, esset tamen in virtute filius Dei secundum spiritum sanctificationis. (*In virtute.*) Clarissime nunc ablatiuus hic lucet, distinguit enim inter nostrā & Christi prædestinationem, nimirum quòd nos prædestinamur esse filij Dei adoptiui, Christus verò prędestinatur esse filius Dei in virtute, seu potentia, id est, filius naturalis, vt amplius iam nunc explicabitur.

Secūdū spiritū sanctificatiōis.

Hebraismus est, Hebræi namque adie- *Hebræi adiectiuis carēt.* ctiua sæpenumero reddunt per genitiuum nominis verbalis, vt, vas electum, vas electionis, odorem suauem, odorem suauitatis. Et ita spiritum sanctum, spiritum sanctitatis (vt aliqui vertūt) sed tamen melius habet, spiritum sanctificationis, vt exprimatur per participium, quod est, spiritum sanctificantem, Est enim hoc in re præsenti significantius. Sēsus quippe est, quòd cū nos prædestinati sumus, vt Deo in filios adoptati, sanctificemur, Christus prædestinatus est esse filius Dei in virtute spiritus sanctificantis nos, per remissionem peccatorum. Iuxta illud. 1. Corinth. 1. Qui factus est sapientia nobis à Deo & iustitia & sanctificatio. *Sāctificatio.* Et cap. 6, Sed sanctificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi & in spiritu Dei nostri. Quocirca verbum hoc non tam propriè referri videtur ad opus illud spiritus sancti, cuius obumbratione conceptus est Christus, vt quod in virgine nasceretur, sanctum esset. Licet hunc etiam sensum, præter alios doctores odoratus fuerit in his verbis Augusti. loco proximè citato de prędestinatio. sanct. Non tamen, inquam, tam propriè ad hoc refertur, quàm ad spiritum per quem nos ipse sanctificat. Est enim diffinitio hæc præcedentis verbi, in virtute, Nempe quòd prædestinatus sit in ea virtute, qua nos sanctificaret: sic nanque cap. 3. concludit, vt sit ipse iustus & iustificans. Iuxta illud Ioan. 1. Dedit eis potesta- *Ioan. 1.* tem filios Dei fieri. Quapropter & super ipsum baptizatum spiritus sanctus descēdit, & ius facultatemq; habet donādi spiritum sanctificātem. Secundum illud, Paracletus quem ego mittam vobis. Et, Sicut misit me viuens pater & ego mitto vos. Accipite spi- *Io. 15. & 20.* ritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, &c. Quamobrem haud displicet eorum lectio, qui non illic faciunt comma, qui prędestinatus est filius Dei: sed orationē ita continuant, vt prędestinatio in totū ptrāseat, quod est, filius Dei in virtute

secun-

ſecundum ſpiritũ ſanctificationis. Nam etſi homo Chriſtus omnem haberet (vti erat) potentiã Dei, nõ tamẽ prædeſtinatus eſt eſſe filius Dei ad vniuerſa patranda q̃ virtute diuina poterat, vt creare, annihilareve mundum, ſed ad ea tantum quæ ad noſtram ſpectabant ſalutem: ſcilicet vt nos in gratiam patri reconciliaret, legibus inſtitueret, eccleſiaſticos magiſtratus erigeret, & (quod omnium conſummatio eſt) mortuis in vitam immortalẽ reuocatis, prout quiſq; geſſiſſet in corpore, retribueret. Et hoc eſt quod ſubditur.

Ex reſurrectione mortuorũ.

Hanc etenim particulã oẽs agnoſcũt interpretẽ eſſe pcedentiũ. Eſt nihilominus in cõtrouerſia propter Grecã amphibologiã. *Græca amphibologia.* Græci enim ablatiuo carẽt, in cui⁹ vicẽ ſubſtituunt genitiuum. Et ideo, mortuorũ, poteſt Latinè reddi p ablatiuũ, vt pleriq; iam nunc ſecundũ Chryſoſtomũ & Græcos, ferè legũt hoc modo, Qui declarat⁹ eſt filius Dei illa virtute ſpũs ſancti, qua ipſe reſurrexit à mortuis. At verò lectio hæc, vt non eſt quã ego obnixè contẽdam reſpuere, ita nec illa eſt q̃ mihi ſit probatiſsima. Nam primũ Græcis obſeruãtiſsimum eſt, eiuſmodi genitiuis habẽtibus vim ablatiuorum præfigere præpoſitionẽ, ex, vel ſimilem, ſicut nos diceremus, ex reſurrectione ex mortuis, vel à mortuis: q̃ tamẽ nulla eſt hic Græcè. Et pręterea non ſolũ priſci omnes Latini, ſed Origenes etiã Grecus legit per genitiuum: vt ſit ſenſus, q̃ virtus illa ſpiritus ſanctificantis in qua deſtinatus, vel prædeſtinatus eſt eſſe filius Dei, potiſsimũ declarata eſt ex reſurrectione mortuorũ. Cùm ſcilicet ipſe propria virtute reſurgẽs cauſa fuit reſurrectionis noſtræ, ſecundum illud .1. Cor. 6. Deus dominũ ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit per virtutẽ ſuã. *1. Cor. 6.* Quocirca & cap. hic. 15. teſtimonio reſurgentis Chriſti fidẽ adſtruit reſurrectionis nr̃æ. Si reſurrectio, inquit, mortuorũ nõ eſt, nec Chriſtus reſurrexit. Et infra demum ſubiicit, Quòd Chriſtus reſurrexit à mortuis, quonia per hominem mors, & per hominẽ reſurrectio mortuorũ. Neq; forſan ad illos tantùm mortuos alludit (vt vult Origenes) qui cum Chriſto reſurgente à monumẽtis excitati ſunt, vt teſtes ſuæ eſſent reſurrectionis, ſed ad illam (vt reor) poſtremę diei celeberrimã reſurrectionem mortuorum. Videtur eñi Paulus loqui idiomate tũc inter verbi miniſtros vulgatiſsimo. Nimirũ qui aduerſus Sadducæos negãtes reſurrectionem mortuorũ, his modo citatis, & eiuſmodi teſtimoniis reſurrectionẽ vniuerſalem aſſerebant. Ob idq; ſenſus eſt, virtutem illam ſanctificãdi in qua Chriſtus prædeſtinatus eſt, quanta fuerit, ex illa reſurrectione fore manifeſtandam. Quamobrem cum alia potuiſſet diuinitatis Chriſti clariſsima documenta commemorare, nempe quòd dæmonia eieciſſet, & varias infirmitates curaſſet, quodq; dum ſpiritum exhalaret, velũ templi ſciſſum fuiſſet, & ſol obtenebratus: cæteris tamẽ omnibus prætermiſsis, reſurrectionis mortuorũ penitus cõmeminit: quippe quę ſupmum futurum eſſet ſpiritus ſanctificantis opus. In ſumma comparationẽ Chriſti cum Adam hoc verbo inſinuauit. *Collatio Chriſti cũ Adam.* Nimirum quòd ſicut infirmitate ille puaricatus genus noſtrum in mortẽ adegerit, ita in hac virtute prædeſtinatus fuerit Chriſtus, vt mortis nexib⁹ abruptis, liber ipſe à mortuis reſurgeret, atq; adeò nos ſpiritu viuificante regenitos immortalitate donaret. Iuxta illud ad Cor. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur. *1. Cor. 15.* Conſyderandum hic demum eſt, quàm ex arte duarum Chriſti naturarum, alteram alteri obiecerit, quo earum interuallũ magis fieret perſpicuũ. Non enim ſatis duxit carni ſpiritũ opponere, ſed quia caro in nobis, infirma, immunda, & mortalis eſt, ait, Chriſtum prædeſtinatũ eſſe in virtute, cõtra infirmitatem: ſecundũ ſpiritum ſanctificationis, contra immunditiem: ex reſurrectione mortuorum, contra mortalitatem.

Ieſu Chriſti domini noſtri.

Et de hoc itẽ verbo diſsidiũ eſt eadem de cauſa, ſcilicet an ſit Latinè caſu paterno, an ablatiuo reddẽdũ. Græcè namq; illa omnia ſunt in eodẽ caſu, genitiuo ſcilicet, filij ſui, facti prædeſtinati, Ieſu Chriſti, quorum primum citra controuerſiã redditur per ablatiuum. De filio ſuo, atque duo item ſequentia, facti & pdeſtinati, abſq; dubio ſunt prioris adiectiua. Quæ aliqui proinde transferũt in eodẽ ablatiuo, alij verò per nominatiuum cum relatiuo. Sed tamen hoc poſtremum, Ieſu Chriſti, anceps eſt. Etenim Neoterici traductores pro indubitato habent eſſe ſubſtantiuũ illius, quod eſt, filio ſuo. Et ideo aliqui oẽs quatuor voces traducũt per eũdẽ ablatiuũ, ſcilicet, de filio ſuo, facto ſecundum

cundum carnem prædestinato filio Dei, Iesu Christo domino nostro. Alij verò tria vltima per nominatiuũ, vtputa de filio suo, qui factus est ei secundum carnem, qui prædestinatꝰ est, &c. Iesus Christus dñs noster. Alij autẽ legunt, qui factus est, qui pdestinatus, Iesu Christo dño nr̃o, vt semper respondeat illi quod est, filio suo. At verò etsi lectio hæc nõ habeat vnde redarguatur, neq; dissonet lectioni Græcę, nõ tñ est adeo perspicua & indubitata, vt sit vulgaris æditio abiiciẽda. Atqui si nulla hic pdestinationis fieret memoria, fateor, ita tũc aptè quadrasset litera, Qui declaratus est filius Dei ex resurrectione mortuorũ Iesu Christo dño nostro. Sin verò pdestinatꝰ (quod reor) aut destinatus, legẽdum est, tũc optimè cõstat lectio æditionis vulgatæ. Porrò vt genitiuus hic nõ eò referatur, vt sit pariter ablatiuus, sed potius genitoris casus, atq; adeo modus illius, quod est, mortuorũ: vt sit sensus, ꝙ diuina Christi virtus & potestas detecta sit & patefacta ex resurrectione mortuorum, qui sunt eiusdem Iesu Christi domini nostri. Quã lectionẽ Aug. & Latini patres, Græcè etiam periti sequuntur. Et vocat mortuos Iesu Christi vel omnes in vniuersum, idcirco ꝙ omnes eius virtutẽ & potentia resumpturi sunt viuentia corpora, vel eos forsan peculiariter secundũ sentẽtiã Augustini & Hiero. qui eius fide & gratia ad eius quoq; gloriã & felicitatem suscitãdi sunt. Eo quo loquitur pacto. 1. Cor. 15. vbi ait, In Christo omnes viuificabuntur, vnusquisq; autẽ suo ordine. Primitiæ Christus (ille enim omniũ fuit resurgentium primus) deinde ii qui sunt Christi, qui in aduentum eius crediderunt. Nam calamitosa illa reproborum turba, licet resurget iussu Christi, non tamen instar resurrectionis eius, vt similibus dotibus corporis donetur. Vnum hic tamen restat, ad quod respondeatur, videlicet, quòd si, Iesu Christi, non refertur ad, filio suo, sed est genitiuus illius quod est, mortuorũ, efferri deberet per relatiuum, vt diceretur, ex resurrectione mortuorũ eius. Nam cũ pximè antecessisset, de filio suo, repetere nõmen ipsum Iesu Christi, non est phrasis Latina. Sũt qui pectori hoc Pauli tribuãt, qui Christo plenus tertio quoq; verbo nomen eius depromebat. Quare sexies vel septies prolatum hic obseruãt. At verò nõ id fortè temerè & incogitãter faciebat. Est enim hebraismus, in sacra pagina cõsuetissimus (vt author est Aug. sup Psal. 61. & lib. de Trin. 12.) vt loco pronominis repetatur nomen quod præcesserat, Sicut audiuimus sic vidimus in ciuitate dñi virtutũ, in ciuitate Dei nostri, Deꝰ fundauit eam in æternũ, pro eo quod est, ipse fundauit eã. Et in Pẽtateucho sæpenumero, Fecit Moses, sicut pcepit dominus Mosi, pro eo quod est sicut pręcepit dominus ei. Et ita, mortuorum Iesu Christi, pro hoc quod Latini dicerẽt, mortuorũ eiꝰ. Propter hũc, huiusq; generis alios locos in prologo de hoc crimine interptes huius seculi in iudicium deferebã, quòd satis scripturæ sacræ facerẽt si sua adnotamẽta ĩ marginibus circũscriberent: multo inquam sanctius veneranda eius maiestatẽ reuererentur, si non textum eo versus, omni posthabita Theologia, traducẽdo inuerterẽt, quocunq; eorum sententia propendet. Id quod profecto citra magnã iniuriam, non modo sanctorum patrũ qui multiiuga sensa in fœcundissima sacra pagina meditantur, sed & ipsius etiam sancti flaminis, qui tanta fœcũditate eandem dictauit, fieri nequit.

Vulgata ædi tio defenditur.

August.

Mortui Iesu Christi.

1. Cor. 15.

Dubitatio.

septies nomẽ Christi.

Aduersus Neotericos.

Per quem accepimus gratiã & apostolatum.

In tertio membro parenthesis secundæ, qua filius Dei describitur, demonstratum it Apostolus, per ipsum factum hominem pdestinatumq; filium Dei, ac perinde mediatorẽ Dei & hominũ cuncta nobis obuenire, quæ ad nostrã spectãt salutem, siue ad personam propriè attineant, siue ad cõmune bonum. Quę duo donorum genera duabus vocibus designat, gratiã & apostolatũ. Reperias quosdã, q cãdẽ rem vtriq; subiectã arbitrẽtur, ita vt noĩe gratię nõ illam gratũ faciẽtẽ intelligãt, sed apostolatũ ipsum, qui munus est gratuito impẽsum. Acsi dixisset, per quẽ accepimus gratiã hãc apostolatus. Aug. verò (id quod nõ solum coniunctio copulatiua innuit, sed mẽti literæ ppius accedit) tanq̃ duo legit, Gratiã, inquit, cum omnibus fidelibus, apostolatũ autẽ cum cæteris apostolis. Et Hieron. gratiam in baptismo, apostolatum quando à spiritu sancto directus est. Atqui copiam hic cumulatæ gratiæ exprimere mihi videtur, vt idoneꝰ esset cui apostolatus cõcrederetur. Enimuero quãuis gratiarũ eiusmodi dona q̃ in publicã vtilitatẽ conferũtur absq; iustificãte gratia, sceleratis nõnunq̃ hoĩbꝰ cũ iustis & sctis cõmunia esse posint, iuxta illud Matth. 7. Mult-

August.

Hiero.

Gratiarũ di uersæ mẽsuræ.

Multi dicẽt mihi in illa die, Domine Domine, nónne in nomine tuo ꝓphetauim⁹, &c. Eos tamẽ quos Deus ad tales dignitates ac functiones ascíscit, vel maximè ad apostolatum, qui summũ omniũ in Ecclesia fastigiũ obtinet, nunq̃ nisi gratia & virtutib⁹ pro dignitate præmunitos super Ecclesiæ cãdelabra erigit. Licet sua inde culpa decidere possint, vt Iudas. Vnde Sufficiẽtia, inquit alibi, nr̃a ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamẽti. Quare qui Ecclesiæ antistites immeritò præsident, sibi videãt à quo sint dæmone in Ecclesiã obtrusi. Neq; verò eadẽ sunt quæ ad omnia obeunda munia, desiderãtur merita & gratiarũ plenitudines. Nam de Christo, qui Dei & hominũ mediator dignè esse nequerat, vt gratiã nobis Dei ad iustũ mereretur, nisi immẽsè ipse charus gratusq; esset patri, ait Euãgelista, Verbũ caro factum est, plenum gratię & veritatis, nẽpe sine mensura & modo. Et Deiparæ virgini, Aue, (ait angelus) grã plena, nõ scilicet vtcunq; gratiosa, sed eo diuinitus gratia & fauore super omnes angelorũ hierarchias subleuata, quo esse loco apud Deũ decebat, cui nomẽ ipse suæ paternitatis erat cõmunicaturus, videlicet q̃ eius filij mater erat futura, cuius ipse pater erat. Et ꝓtomartyrẽ Stephanum plenum gratia & fortitudine legimus, vtpote ad iustum, quãtum in eo desiderari poterat, q̃ martyrũ inuictissimi exercit⁹ dux futurus erat. Mortaliũ em̃ principum solertia esse debet & prudentia, aptos idoneosq; explorare, quib⁹ magistratus fidant: sed Deus immortalis dignos ipse facit, quorũ fidei negotia sua & causas committat. Qua autẽ mensura emetiri Christus debuit apostolis gratiã, facile est perpendere. Nẽpe qui de media sublati plebe in hoc delegabantur, vt Euangelium quocũq; terrarum propagarẽt, quod non verbis tãtum persuaderẽt, sed signis & prodigiis cõfirmarẽt. Neq; obiectos hostes armis debellarẽt, sed (quod potẽtiæ diuinæ pręclarissimũ testimonium est) sine pera, sine baculo, velut oues mactati, mirifica mansuetudine lupos ꝑterrefacerẽt, euincerẽt, fugarẽt, ꝓfligarẽt, ruerẽt, ac prosternerent. Accepit ergo Paulus nõ apostolatum modo, sed gratiã & cætera dona eidẽ functioni necessaria: & dona quidẽ, q̃ alij forsan apostoli consummatiora. Nam abundãtius, inquit, illis omnib⁹ laboraui: nõ ego autẽ, sed gratia Dei mecũ. Sanè verò de hac voce apostolatus obmurmurãt quidã, nec satis esse Latinam, nec verbũ Græcũ ἀποστολὴ fideliter reddere. Apostolatus nãq;, & clericatus & episcopatus, magistratus ipsos significãt, ἀποστολὴ verò (quod est in Græco) significat functionẽ & administrationem apł̃ici muneris. Sicuti ἐπισκοπὴ administrationẽ episcopalis dignitatis. Et ideo trãsferendũ erat (vt dicũt) Gratiam & apostolatus functionẽ. At sunt iam hm̃oi noĩa in hoc significatu Latinè vsurpata, vt significẽt functiones ipsas. Et ꝑterea quis, apostolatus, pro dignitate ipsa & magistratu accipiatur, forsan & hoc ipsum voluit significare Paulus. Et ideo fortè interpres nõ tam vocẽ, q̃ sensum Pauli studuit exprimere. Neq; vero incõsulto dixit, per quẽ, & nõ, à quo. Quoniã à Deo, vt est nomẽ naturæ, cuncta dimanãt q̃ in reb⁹ fiunt creatis. Vnde illud est Theologorum axioma, Opera Trinitatis indiuisa sunt extra. Ea verò q̃ ad nostrã salutẽ spectãt, per Christũ tanquam per mediatorem nostrum donantur nobis.

Dignitas intemeratæ virginis. — *Stephanus.* — *Interest inter Deũ & humanos principes.* — *Apostolorũ gratia.* — *1.Cor.15.* — *Apostolat⁹.* — *Axioma theologorum.*

Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.

Vel est sensus, vt ipse gentibus prædicãdo obediret fidei, vel poti⁹ quod in hoc ei⁹ esset ꝓdicatio intenta, vt audiẽtes assensum ꝑberent fidei. Est enim Græcè, ad obedientiam fidei, quod est, vt obediatur fidei. Quã ob rem etsi obediẽtiã hic forsan quis posset eam subaudire, quę ad mores omnes extẽditur, secũdum illud ad Corin. Ideo scripsi vobis vt cognoscã experimentum vestrum, an in omnib⁹ obediẽtes sitis, tamen obedire fidei impræsentiarũ ex propria hui⁹ virtutis ratione & actu accipiendum est. Etenim vt, obedire iustitiæ, idẽ pollet, quod in iustitiæ officiis esse, & obedire fortitudini, tali virtuti operam dare: ita ad obediendum fidei, perinde est, acsi dixisset, vt gẽtes omnes credãt, fidemq; assensu suscipiãt. Et verbo vsus est, obedire, vt quantũ est inter fidem & humanas disciplinas discriminis explicaret. Hæ namq; cũ naturali mẽtis acie & lumine cernãtur, cõpellere euincereq; possunt itellectũ: fides autẽ inuisibiliũ diuinorum, quę nisi per lucẽ illã mortalium oculis inaccessam, cõspecta esse nequeunt, non argumẽtorum vi, syllogismorũq; acumine demõstratur, sed volũtario obsequio tacitaq; auscultatione suscipitur. Vnde illud est 2. Cor. 10. In captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Et cap. hic. 10. Non

Obedientia fidei. — *2.Cor.2.* — *Differentia inter fidẽ & humanas disciplinas.* — *2.Cor.10.* — *Roma.10.*

Non omnes obediũt Euãgelio. Et subditur, Esaias dicit. Dñe quis credet auditui nr̃o. Est ergo sensus, In hoc ascitus sum ad apostolatum, non vt philosophorũ more inani verborũ disputatione demõstrare cõtendã veritatẽ fidei, sed (quod ait Theophylact⁹) vt audiẽtes obediẽter credãt. Vbi notã incredulitatis vtriq; populo impingit, Iudęorũ videlicet qui signa petebant, & gentium qui sapientiã & philosophicã persuasionẽ postulabãt, vt est. 1. Corin. 1. Tãetsi prouidẽtissimè cõsultũ à Deo mortaliũ generi fuerit, vt euãgelica pdicatio (vt habetur Marci vltimo) miraculorum signis cõfirmaretur. Nã cũ cognitio humana à sensu incipiat, cõsentaneũ fuit, vt sensilib⁹ miraculis ad supnaturaliũ fidẽ hoĩes promouerẽtur, quis afflatus internus spũs sancti efficax esset. Vnde Chryso. Nõ apl̃i res ita gessissent, nisi spiritus sanctus viã pmuniret. Et Theophyl. Euangeliũ pdicare, apl̃orũ est muneris, Dei verò audiẽtibus persuadere (*In omnibus gentibus*) Videtur quibusdã Paulus hoc dixisse eo significatu, quo gentes à Iudęis sępe distinguit. Veluti infra cap. 11. Gẽtiũ se ppriè apostolũ pronunciat. Et Gal. 2. Qui operatus est, inquit, Petro in apostolatũ circuncisionis, operat⁹ est & mihi ĩter gẽtes. Et pertinere huc aiũt, quod subdit, in qbus estis & vos vocati, qsi innuens, Romanos in sortem ditionẽq; sui ppriè apostolatus venisse, tãquã natione Gẽtiles: qui ppterea obsecundare ei tenebãtur. Hoc tamẽ nõ est verisimile. Quod enim ait, apostolatum accepimus, non suo peculiariter, sed apostolorũ nomine dictum existimo. Et ideo gẽtium hic nomine vniuersas nationes cõprehendit. Alludit ergo ad illa verba Marci vltimo, vbi apostoli in mũdũ vniuersum missi, iussi sunt docere oẽs gẽtes, cuiuscũq; essent noĩs & cõditionis: ad differẽtiã antiquæ legis exiguis spatiis cõstrictæ. Iuxta illud Esa. 49. Parum est vt sis mihi seruus ad suscitãdas tribus Iacob & feces Israel conuertẽdas. Dedi enim te in lucem gẽtium, vt perueniat salus mea vsq; ad extremum terræ. Quod in hanc nostram sententiam citat Paulus ipse Act. 13.

Prædicatio miraculis cõfirmata.

Chrysost.

In omnibus gentibus.

Esa. 49.

Pro nomine eius.

Nõnulli (quorũ vidẽtur esse Ambros. & Hieron.) exponũt, noĩe eius, pro hoc quod est, vice eius. Nã sicut Christ⁹ vice & authoritate patris missus est, ita & vice & potestate Christi delegati sunt apl̃i: secũdum illud Ioã. 20. Sicut misit me viuẽs pater, & ego mitto vos. At verò quanq̃ apl̃i legatione pro Christo fungerentur (vt habetur. 2. Cor. 5.) non tamẽ huic loco significatio hæc planè coaptari videtur, neq; enim cohæret primo verbo, vt legas, per quẽ accepimus gratiam & apostolatũ, vice eius. Nec rursus cõgruit secundo membro, scilicet, ad obediẽdum fidei, vice eius. Et idcirco fortasse occulatius rem coniectãtur Chrysost, & Augu. nempe vt, nomen eius, in proposito materiam fidei designet, vt sit sensus, ad obediendum fidei, quæ est de nomine eius, vel super nomine eius. Videlicet vt gentes credãt in nomẽ ipsius: nam ὑπὲρ non solum, pro, verũ idem quod, de, & sup, significat. Prædicabãt nãq; apostoli non esse aliud nomẽ sub cælo datũ quo sal⁹ pateret hominib⁹. Ob idq; quo celebrius haberetur, baptizare cõsueuerũt in noĩe Christi, vt patet Act. 9. Accedit ad hũc sensum, q̃ erat Paulus propriè organũ ac vas à Christo selectũ, ad importandũ nomen ipsius coram gentibus, cuius hic nominis meminit. Quãuis non displicet lectio, pro nomine, hoc est, ad gloriã nominis ei⁹,

Act. 9.

In quibus estis & vos vocati Iesu Christi.

Tres parẽtheses interiectas hic prænotauimus. Primam quæ Euangelio, alteram trimembrem quę filio Dei accommodata est, & hanc tertiã, quæ est de Romanis: vtpote qui inter pręfatas gẽtes sunt vocati. Et quidem Chryso. ad Romanorum hoc deiectionem pertinere autumat: nẽpe vt suæ eos sortis & cum cęteris gentibus æqualitatis inde admoneret, quòd non præ aliis gentibus, sed inter alios, citra prærogatiuã, essent vocati. At forsan cuipiã apparere cõtra potest honoris id gratia & laudis dictũ. Cũ enim se primum, mox Euangelium commẽdauerit, captare Romanorũ pgit beneuolẽtiam, quod vbi primũ gẽtibus prædicatũ fuisset Euangelium, ipsi protinus noĩa dedissent, quorum fidẽ paulopòst effulgere ait in vniuerso mundo. At ne nimiam eis præberet ansam extollentiæ, non ait, in quorum religionem vosmetipsos contulistis, aut fidẽ dedistis, sed quò id totum Christo acceptũ referrent, in quibus (inquit) estis & vos vocati Iesu Christi, id est, in quorum numerũ dignatione & largitate Iesu Christi adscripti estis. Vnde, vocati Iesu Christi, idem est, qd' à Iesu Christo. Sicuti statim, dilectis Dei,

Tertia parẽthesis.

Contrariæ sententiæ.

quod est, à Deo. Vbi & authore Aug. Amplitudo Euāgelij præ veteri lege laudatur. Quasi dixisset, Licet ex genere Israel nō sitis, quia tn̄ Euāgeliū in gētes oēs expāditur (vbi nō est Iudæi discrimen & Græci) vos quoq; vocati estis. Igitur q̄ ratione dixerat, vocatus apostol⁹, ait vocati Iesu Christi, qđ est, Christiani. Et cōsonat ꝑterea verbo verbū. Cuius em̄ se scholę vocatū magistrū ꝓfitetur, eiusdē subiūgit eos vocatos esse discipulos. Porrò (vt Act. 11. memoriæ ꝓditū est) Antiochiæ primum discipuli cognominati sunt Christiani, instar philosophorū, quorū alii Stoici, alij Pythagorici, aut Academici, aut Peripatetici à suo qsq; capite cognominabātur. Et ne vllū ꝑteriret locū, quo nō seruiret ei, quā agebat, causę, admonitos eos hic habére satagit, primū suę inter se paritatis, imo verò vnitatis, vt nō iam deinceps ad Romanorū genus & symbolū vel Iudæorū clamitassent, sed vno ꝓfessionis vinculo & nomine in Christo cēserētur cōnexi. Deinde (quod Ambr. agnouit) vt qui inter alias gētes pariter vocati essent, vti aliæ Christianorū nationes faciebāt, ita & ipsi neq; minimā antiquæ legis particulam admitterent.

Amplitudo Euangelii.

Christiani.

Paulus seruit assumptæ causæ.

Omnibus qui sunt Romę dilectis Dei vocatis sanctis.

Cùm sermonē hacten⁹ suspēdisset, personas iam de more nominat qb⁹ salutē impertitur. Vbi nō desunt interpretes, qui trāsferūt, Qui estis Romæ. Est em̄ Græcè, nō verbū, sed participiū, existentib⁹ Romæ, quod per tertiā secūdāmve ꝑsonā traduci potest. Obseruātissimū tn̄ ex arte est, personā q̄ salutatur in tertia ꝑsona reponi. Vt Cic. Bruto suo salutē. Quamq̄ neq; aliam lectionem respuo, idcirco quòd in secūda persona præmiserat, in quib⁹ estis & vos vocati, Omnibus, inquit, vtrosq; ex Iudæis gētibusq; cōuersos complexus, vt qui in vnā Ecclesiam coalescebāt, cōmuni nomine salutaret, atq; vt hac ratione factionū fimbrias rescinderet (*Dilectis Dei*) nimirū ꝙ non toti Romanorū Reipublicę, sed Christianis peculiariter scribebat. Participiū duriuscule genitiuo adhæret latinè, mollius nāq; sonaret, dilectis Deo, sed tamē Græcè non est nisi nomen, charis, id est, amicis Dei, & ferre id potest latinus sermo, vt reddatur, dilectis Dei, quippe quòd esse quoq; potest nomen. Id quod & Augustini aurib⁹ benignitatē Dei insonat. Nō enim ait, diligētib⁹ Deū, quasi nos pri⁹ dilexerim⁹, sed, dilectis Dei, id est, à Deo. Siqdē (vt habetur 1. Ioā. 4.) Ipse prior dilexit nos āte merita nr̄a, vt adamati redamare valeremus. Quod & subiectū nomē, vocatis sanctis, explicati⁹ elucidat, quod est, ad sanctitatem ascitis, seu vocatione sanctis, nō ex anteactis meritis, sermone apl̄is cōsueto, vt Iudas Iesu Christi seruus, &c. Is q. sunt in Deo patre dilectis & Christo Iesu⁹ cōseruatis & vocatis. Atq; eo sunt vocati, ꝙ pri⁹ dilecti, vt vocatio effectus amoris sit, vocationis verò op⁹, sanctitas. Etenim quos prędestinauit, īquit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit. Sub id quidē tempus nascētis Ecclesię ī more erat, quotquot baptismate abluebātur, promiscuè sanctos nuncupari. Tum quia mos etiā fuerat antiquæ legis. Vt Leui. 11. Sancti eritis, quia ego sanctus sum. Et Deut. 7. Populus sanct⁹ est dn̄o. Tum quoq; quòd, sanctum, ad verbū sonat, purum, mundum, & sordibus penitus defecatum, Deo denique dicatum. In talem verò nos splendorem & nitorem restituit baptismi gratia, dū Deo nos cōsecrat. Vnde Ephe. 1. Elegit nos, &c. vt essem⁹ sancti & immaculati. Quo ergo augustissimū hoc spiritus sancti donū orientib⁹ tūc Christianis magis commēdaretur, sancti dictitabātur, Vt ad Philip. Salutate omnē sanctū. Et, Salutāt vos oēs sancti. Quin & se ipse citra insolentiæ notā eodē vsu nūcupauit sanctum. Mihi autē sanctorū minimo. Eadem em̄ de causa per man⁹ impositionē, quorū pectorib⁹ īterne spirit⁹ sanctus illabebatur, eorū oculis sensibiliter effulgebat, vti habetur Act. 10. & 19. Post verò adolescente Ecclesia inter patres tantū & proceres hoc durauit. Ita em̄ Basilius, Chrysost. Hieron. & horum similes mutuo se nomine & honore sanctitatis honestabāt. Sed tn̄ adulta iam ac senescente religione diuos duntaxat hoc titulo censemus, vt quos firmitas sempiternę sanctitatis securos iā, tutosq; fecerit. In terris autē vnum est Ecclesiæ caput, quod sanctitatis nominatione veneramur. Primū vt admoniti simus, quanto sit honore à nobis vicarius Christi suspiciendus. Deinde vt de suo ipse epitheto vicissim ītelligat, quo debeat gradu reliquo corpori antecellere, qui vniuersorum iudex & censor in specula Christianæ Reipublicæ publicitus sedet.

Variat translatio.

Omnibus.

August.

Antiquitus sc̄ti dictitabātur Christiani.

Act. 10.

Sanctitas Pōtificis.

Gratia vobis & pax à Deo patre & domino nr̄o Iesu Christo.

Animo

Animo hic reputandum est, vt apostoli, forma salutandi gentibus celebratissima reiecta, nouam Christianos docuerint. Erat enim gentium salutatio, salutem, aut, bene agere, illud crebrius Latinis, Græcis hoc plurimum vsurpatum. At apostoli, præsertim Paulus, temporariam salute non tanti æstimantes, vt sit Christianis exoptanda, gratiam imprecantur & pacẽ. Nam præterquã quòd Iudæis fertur salutatio pacis solemnis fuisse, cecinit quoq; cælestis ille nũci⁹ nati Saluatoris, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominib⁹. Sicuti olim fuerat præcantatũ. Orietur in diebus eius iustitia & abũdantia pacis. Vnde redẽptor ipse. In quamcũq;, inquit, domũ intraueritis primũ dicite, Pax huic domui. Neq; verò idem pollet, gratia, & pax. Nam gratia via est ad pacem. Illa quippe radix est meritorum prima: pax verò, optim⁹ fructus. Exordiũ enim salutis nostræ à dilectione Dei sumitur, non q̃ nos ipsum, sed quia ipse nos prior diligit: per illã namq; gratis nobis errata condonat, atq; exinde charitatẽ qua se redamemus, impendit, charitatẽ autem consequitur gaudium, gaudiũ verò pax. Nam fructus spirit⁹ (inquit Paulus) charitas gaudium, pax. Enimuero qui manet in charitate, in Deo manet & Deus in eo. Ob idq; q̃si optato bono potitus, gaudio ꝓfunditur, ac protinus fruitur pace. Est enim pax habit⁹ sedati animi, atq; à cupiditatibus ac desideriorũ fluctib⁹ pacati. Erat ꝑterea seditiosis Romanis deq; legis primatu tumultuãtib⁹ congruẽtissima salutatio, Gratia & pax. (*A Deo patre*) Gratia verũtñ & pax hoĩb⁹ deprecanda illa est quę à Deo patre nobis impartitur. Quo verbo Paulus gratiã illam & pacẽ, quæ inter homines sunt, fallaces & adulterinas refellit. Vnde Christus seruator noster, Pacem, inquit, meam do vobis, pacẽ relinquo vobis: nõ quomodo mũdus dat, ego do vobis. Pax enim (vt. 19. de ciuita. Dei, author est Aug.) est tranquillitas ordinis, vel ordinata concordia. Vbi ergo rerum ordo iusq; vnicuiq; non seruatur, imago quidem esse potest pacis, eò quod iniuriam passis facultas nõ suppetit repetendi, haud tamẽ vera est pax. Mũdana pax est, dũ ꝓpriis vnusquisq; affectionibus obtẽperat, atq; nulla vel ordinis vel iustitiæ ratione habita, animũ explet. Sed vera est, cũ suo quisq; iure cõtinetur, alienũ ne violet, cũq; intus anim⁹ rationi, vt par est, obsequitur: cũ deniq; exigua hęc angustaq; mundi bona, in cõmune possideri nescia, pceptioĩb⁹ illis, Nõ adulterabis, non furtum facies, &c. velutĩ certis limitib⁹ circumsepta, per partes possidentur. Hęc inquam, vera pax est huius Christianę militiæ. Nã alia est pax quæ exuperat omnẽ sensum, vbi immensum illud pelagus infinitorũ bonorũ, quod nullis terminis intercluditur, deposito corpore mortis hui⁹ possidetur. Vbi scilicet, vt fruentiũ societas fuerit numerosissima, ita erit voluptas singulorũ maxima, pax cũctis firmissima, quietissima possessio, atq; adeo felicissima. (*A Deo patre & domino nostro Iesu Christo.*) In aliquibus Græcorum exemplaribus pronomen, nostro, non attexitur voci, domino, sed, patre, scilicet, à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Vnde cùm apud illos vterq; possit esse, tã ablatiuus, q̃ genitiuus, fit ipsius sermo anceps. Posset enim legi, à Deo patre nostro, & domini Iesu Christi, quasi idem sit nobis pater communis cum Christo. In pluribus tamen, nostro, copulatur cum, domino, & sic absq; omni amphibologia sensus est, gratiã & pacẽ conferri nobis à Deo patre & à domino nostro Iesu Christo. Nẽpe ab illo, vt in quo primũ authoritas præsidet, & à Christo, quatenus mediator est Dei & hominũ. Sed tunc perplexior profectò exoritur quæstio de casu, Deo patre, & quidem responsione digna. Vtrum sit nomen naturę, ita vt accipiatur pro Deo in tribus subsistẽte personis, an verò propriè pro persona, quæ gignit filiũ. Deus enim primo modo est pater noster per creationẽ & gubernationẽ. Iuxta illud Deut. Nũquid non ipse est pater tuus qui possedit te, & fecit & creauit te? Et in Euangelio, vbi orare docemur, eodem significatu accipitur, Pater noster. Ad hanc dubitationẽ illi qui legunt, à patre nostro, & domini Iesu Christi, necesse habent respondere, quòd nomen patris, enunciatur hic de prima persona, q̃ est pater Christi. Atque hinc hæretici nacti sunt occasionem inficiandi diuinitatem spiritus sancti, nẽpe quòd duas hic tantũ personas nominaret Apostolus. Cũ quibus hic, pinde Augu. seriò de hoc conflictatur. At verò duob⁹ modis huiusmodi hæreticis obuiã à nobis itur. Primo quòd etiamsi acciperetur hic, pater, pro prima persona, nõ erat illico necessaria expressa mẽtio spiritus sancti: tũ quia argumẽtum huius epistolæ totum instruitur de Christo, & ideo licet nulla fieret m-

Salutatio Gentium.

Differt inter gratiam & pacem.

Gal. 5.

Pax vera.

Pax cælestis.

Variatio lectionis.

Quæstio de patre.

Deu. 32.

Matt. 6.

Diuinitas spiritus sancti.

ret mētio spiritus sancti, nihil inde colligitur contra eius diuinitatem, tum etiā quia appellatione donorum gratiæ & pacis, insinuatur persona spiritus sancti. Sed præterea manifestum est, patre nostro, non significare hic nisi Deum in trib⁹ personis, cuius authoritate cuncta nobis obueniunt bona. Eo quòd opera Trinitatis (vt suprà diximus) indiuisa sunt extra. Quocirca Christus licet aduocatus sit apud patrē (vt habetur. 1. Ioan. 2.) nō est tamē mediator inter patrē suum, sed inter Deū & hoīes. Ita enim ait Paulus. Vnus Deus, vnus mediator Dei & hominum. Et ideo non dicit hic, â Deo patre & filio suo, sed, & dño nro, Neq; stare idcirco potest lectio, â Deo patre & dñi Iesu Christi, sed, â Deo qui est pater noster, &, â Iesu Christo, qui est dñs noster. Erat enim apostolis solenne, Christum appellitare dominum, vt Ioan. 20. vidimus dominum. Et. 21. Dominus est. Quam ecclesia consuetudinem etiā nunc seruat, in calce precationū concludens, per dominum nostrum Iesum Christum: puta cui tanquā mediatori seruitium debeamus. Neq; verò absq; adnotatione prætereundum est, quòd nō dixit, â Deo patre, & Deo nostro Iesu Christo, ne deos duos (quæ Arrij fuit impietas) introducere videretur. Vnde (vt Tertulliani aduersus Praxeam obseruatio est) vbi Paulus patrem & filium coniungit, neque ambos dominos, neq; ambos, deos appellat, sed patrem Deū & filium Dominum: vt illud etiā est. 2. Cor. 1. Deus & pater domini nostri Iesu Christi. Non quòd filius non sit Deus, vt pater, neu quòd pater non sit dominus, vt filius, sed ꝙ vnus idemque sint ambo Deus & dominus. Vnde Philip. 2. vbi diuinitatem filij manifestè comprobat, comparatione ad patrē, non ait, Qui cùm in forma Dei esset nō rapinam arbitratus est se esse Deum (ne alium â patre deum falsus quis suspicaretur) sed se esse æqualem Deo, quod est, deitate parem. Ecce diuinam Pauli salutationem, vbi â sua primum persona, deinde â re ipsa de qua dicturus est, attentionē & docilitatem venatus est. Etenim si attētio (vt inter rhetorum præceptiones refertur) inde potissimum excitatur, vbi de reb⁹ maximis, altissimis atq; insolitis dicturū se orator pollicetur, vnde quæso potuit comparare Paulus maiorem, ꝙ cū apostolus legatusq; Dei, de ipsius filio, tot retro seculis per diuinos prophetas in scripturis sanctis, fœdere sempiterno mortalib⁹ promisso, dicturus prodit? Inde verò eos dociles reddit, quòd non excogitatis â se argumētis, sed prophetarum testimoniis, & quas sibi Deus afflauerit rationibus, cuius apostolatu fungitur, rem agere proponit. Nam beneuolētiā in exordio statim sibi aucupatur.

Christ⁹ quō mediator. *Christ⁹ dñs.* *Annotamentum.* *Tertul.* *Philip. 2.* *Epilogus salutationis.* *Attentio.* *Docilitas.*

Primū quidē gratias ago Deo meo per Iesum Christū pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo.

Post salutationem exorditur epistolam. Exordium autem, quod secunda pars est huius capitis, vsque ad verbum, Non enim erubesco Euangelium, totum in hoc expendit, vt suum erga Romanos beneuolum & amicum animum aperiat, quo eorū quoq; in se reciprocum amorem venari valeat. Id quod operæprecium erat, antequam eos criminationibus suggillationibusque aggrederetur. Nam cùm Paulus apud illos ex Iudaismo cōuersos, veluti legis hostis, malè audiret, potuisset facilè illis in suspitionem venire, quòd sese potius vlciscendi causa, ꝙ vt eos corrigeret, maledicta illa iactaret. Sed est hic præterea præfectis Ecclesiæ, & quibus cura incumbit animarum egregium documentum, quo corripiendi acerbitatem, in quam sæpenumero necessarium illis est incidere, Christiana lenitate mitigare discant: quinimo â beneuolentia initium sumere correptionis. Vt cùm vtrunq; (vt ait Augus.) sit necessarium, amari potius appetant, ꝙ timeri. Atqui articulis septē præfationē hanc absoluit. Inchoat enim primū ab eorum laude, quòd fides ipsorum in vniuersum orbē emicaret. Vbi multa profecto sunt annotatu dignissima. Intētus enim cùm primis in negotium quod susceperat vt Romanorū videlicet fastū supprimeret, non ait, Laudo vos de fide ista vrã tam firma, tāq; cōstāti, aut quid huiusmodi, quod ꝓpriè virtuti possent adscribere, sed totū Deo & sospitatori nro Christo trāscribit secundum illud Iacob. 1. Omne datum optimum & omne donum perfectum desursum est. (*Primū quidem, gratias ago Deo meo.*) Sanctissima est eloquentia, quæ cùm ab eorum laude videatur initiū capere, potius â gratiarum diuinarum actione initur, ex qua omnis debet oratio proficisci. Ac deniq; ita hic Christianos instituit, ne de vanis honorum nominibus, vnde inanem gloriam aucupātur homines, sed de his penitus quæ ad virtutem & religionem pertinēt: proximos laudemus: ac ne tunc quidem

Exordium epistolæ. *Beneuolentiā cōparat sibi Apostolus.* *Documētum salutare.* *Septē mēbra.* *Multa adnotanda.* *A gratiarū actione exorditur.*

homines, sed bonorum omnium largitorẽ. Etenim virtutum opera, non tam quòd sint merita nostra, q̃ quòd dona Dei, laudi sunt danda ab omnibus in hac vita. Deus enim est qui, quatenus sunt merita, laudabit, remunerabitq; tempore suo. *Primum.* Vox, (*Primum*) nihil aliud mysterij abdit, quàm quòd est captandis initiis accommodata: velut, Iam primum omnium satis constat Gratias de receptis beneficiis agimus, vti de fide hic Romanorum *Deo meo.* (*Deo meo*) Deum omnium (vt infra cap. 4.) suum ipsius peculiarem, sanctorum idiomate nominat. Habet enim emphasim huiusmodi sermo & significationem necessitudinis cuiusdã singularis, aut ex parte Dei, qui speciali quadã prę cęteris cura tali homini prospicit, aut ex parte hominis, q̃ singulare studium gerit colendi Deum: porrò cui solus Deus pro omni bono est. Vtraq; etenim ratione olim Deus Hebræorum p̃dicabatur, vt *Exod.3.* Exo.3. & Deus Abrahã & Deus Isaac & De⁹ Iacob. Sed præter has causas, ob quas iure optimo id Paulus poterat, forte, Deo meo, dixit, vt legitimus pastor, quo amplius explicaret, quàm pro suo proprio, bonum eorum duceret, id est, Deo, qui mihi hoc beneficiũ, propriè in vobis largit⁹ est. Veluti Moses in beneficio transmissi maris, Deus meus & glorificabo eum. (*Per Iesum Christum*) vtrunque mediatoris munus est, veluti sacerdotis & pontificis nostri, puta, & dona nobis à Deo deferre, & nr̃as vicissim ante cõspectum eius preces & sacrificia offerre. Quapropter in precationibus ecclesiasticis subiũgimus, Per dominum nostrum Iesum Christum. Et Pau- *Heb.3.* lus Heb.3. Consyderate, inquit, apostolum & pontificem confessionis nostræ Iesum, qui fidelis est ei qui præfecit illum: sicut & Moses in omni domo eius. Vt enim Moses inter Deũ & populum internuncium agebat, p̃ces populi in auribus Dei exponens, à quo & legem rursus & mandata populo renũciabat, ita Christus nuncius delegatus est atq; institutus sacerdos noster apud Deum. Imo tanto amplius (inquit Paulus) Christus Mose, quanto amplioris glorię est qui pręfecit Mosen, q̃ præfectus ipse Moses. Ob idq; qui paulò ante, apostolatum se recepisse per Christũ confessus est, per quem & gratiam & pacem Romanis item optauerat, per eundem etiam *ib⁹.* nunc gratias Deo refert (*Pro omnibus vobis*) Omnes, vti suprà, communi appellatione cõplectitur, ne factiosis hominibus, & de honore cõcertantibus, flammã accẽderet iurgãdi, vtrius populi nominationem anteferret. Atqui esse potest, vt quod Græcè est ὑπὲρ idẽ sit hic quod, de, vt, pro vobis, materiam designet gratiarum actionis. Acsi dicat, Gratias ago de vobis quòd per clementiã diuinã Ecclesię insiti sitis: vt quorum accessione fides Christi tantum incrementi & fulgoris acceperit. Aut, pro vobis, id est, nomine vestro. (*Quod fides vestra annuntiatur in vniuerso mũdo*) Non eis congratulatur (quod Chryso. obseruat) terrena atq; caduca, vtpote imperij ditionem & gloriam, quæ nihili sunt æstimanda, sed fidem. Quin age lector, q̃ se Paulus sapiẽter causæ insinuet, speculare. *Pauli sapientia.* Nullũ eorũ officium, neq; charitatem, quæ maior est fide, cõmemorat, præter vnam fidem, hac nimirũ ductus ratione. Cùm hęc esset virtus de qua *Fides.* totum argumẽtũ huius epistolæ instituisset, quę est Christianę fundamentum religionis, essetq; Romanos reprehẽsurus, ac vellicaturus, quòd fidẽ non pro dignitate penderent atq; suspicerẽt, legi scriptæ vel naturali illud tribuẽtes, quod fidei erat propriũ: captat inde primum eorũ beneuolentiã, q̃ Romæ fuerit suscepta fides, vnde, cũ caput esset & arx ac publicũ forum totius orbis, nomẽ Christi amplissimè posset diuulgari. Sed & hinc etiã mirificè se accingit ad causam, eos vtiq; commonefaciẽs, vt cogitarẽt queãdmodũ in sua opinione periclitaretur tota mundi fides. Nã cùm essent positi in exẽplũ vniuerso mũdo, suam vel veram vel falsam doctrinã probare poterãt & seq̃ nationes aliæ. *Vniuersus mundus.* Vniuersus mundus, non intelligitur iuxta propriã verbi notionem. Nondum enim tunc præconiũ Euãgelij in vniuersos orbis angulos euolauerat, quia neq; ad Antipodas tam breui quiuerat penetrare, quod cap. 10. repetendũ nobis est. Sed vel est hyperbole, quæ sacris literis nihil *Hyperbole non officit vero.* officit: vt est illud Mat. 19. Facilius est camelũ per foramẽ acus trãsire, &c. nihil enim mẽtitur qui superlationis schemate nomẽ alicuius illustrissimi viri toto orbe terrarum celebratum dixerit: vel fortè Romanis Romano loquitur more, qui eadem hyperbole ditionem suã & dominatũ, quo latissimè patere significarẽt, vniuersum orbẽ appellabant: vt *Luc.2.* est illud Euangelij, Exiit ædictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.

Testis enim mihi est Deus cui seruio in spiritu meo in Euangelio filii eius, quod sine intermis-

ſione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis.

Secūda pars prologi. Secūdum mēbrū ſermonis, quē de ſua in Romanos explicāda beneuolētia inſtituerat, eſt, ꝙ ſine intermiſsione orabat ꝓ eis. *Quatuor orationum genera.* Quatuor enim ſunt, q̄ ad Timotheū iubet fieri in Eccleſia, pro regib⁹, & pro vitæ trāquillitate. Hæ ſunt obſecrationes, orationes, poſtulationes, & gratiarū actiones. Et quidē gratiarum actio, vt paulò ante dicebam⁹, de receptis eſt beneficiis, quas quidē gratias iā nunc fecit ꝓ ea, quā ſuſceperāt fide: oratio autē cum poſtulatione ad ea q̄ deſunt, impetranda funditur, ſed obſecratio, quædā eſt, adiecta cōiuratiōe, impcatio, vt cùm p ſanctæ incarnationis myſterium: aut per paſsionem eius & crucem, *Obſecrare.* Deū qui nos exaudiat, adiuram⁹. Vnde, obſecrare, ob ſacra precari. Has hic Paulus ſpeciatim gradatione quadam coorditur, prẹmiſſo iuramento. Sunt autē qui cogitant orationē hāc, Teſtis mihi eſt Deus, non eſſe Paulo iuramentum, propterea quòd Grẹcè non eſt niſi, Teſtis meus eſt Deus, Quod videtur narratiue prolatū, potius q̄ ſub forma teſtis inuocādi. Sed re vera & verbum Græcum habet etiam atteſtādi formā, tametſi magis id conſonum interpres Latinis auribus reddiderit: & crebro Paulo in more eſt, vbi neceſsitas occurrit, iurare, vt Gal. I. Ecce corā Deo quia nō mētior, & alibi ſæpe (vt author eſt Augu.) in *Auguſtin. De licito iuramento.* lib. de ſerm. dn̄i in monte, & cōtra mendaciū, & contra Manichæos. In quib⁹ locis hoc exēplo Pauli cōprobat, nō eſſe illicitū, quinimo nonnunq̄ ex cauſa honeſtum eſſe religionis officium, ad Dei pertinēs cultum: vtpote quē iurantes confitemur infallibilē omnium veritatem & proſpicietiā habere, vt cui omnia ſunt in conſpectu, etiā abditiſsima cordium: dūmodo ſuos habeat iuratio comites, vt ait *Hierony.* ſuper Hiere. Hierony. Nempe veritatem, iudi- *Iuramēti comites.* cium, & iuſtitiam. Quandoquidem authore eodem Apoſtolo ad Heb. 6. Iuramētum omnis controuerſiæ finis ſit ad confirmationē. Qua de cauſa, inquit, & Deus ipſe iuramēto per ſemetipſum Abrahæ promiſsiones obfirmauit. *Matth. 5.* Quod autem habetur in Euāgelio, Sit ſermo veſter, eſt eſt, non non, quod autē amplius eſt à malo eſt, non intelligitur malum eſſe (ait Auguſt.) ex culpa iurantis, ſed vel ex culpa exigentis iuramentū, plus fortè nimio increduli, vel ob malum pœnæ: ſcilicet, propter ingenium & conditionē mortaliū, quibus poſt peccatum Adæ non eſt facile de re occulta fidē adhibere citra teſtes, & iuramētū. Quare nō ait, quod amplius eſt, malū eſt, ſed à malo eſt. Eſt autem peierare ſacrilegiū: nēpe vbi Deo nota impingitur, aut ignorātiæ, quod ipſum lateat quid homo habeat in corde, aut iniuſtitiæ, quod veritatis cōſci⁹ cōtrariæ atteſtetur falſitati. *Peierare ſacrilegium.* Sed citra neceſsitatē de rebus minutioribus iurare, temeritas eſt, & tātæ maieſtatis irreuerentia: cōnſuetudo verò periculoſa, & q̄ ad periuria viā ſternit: iuxta illud Eccle. 23. Iurationi non aſſueſcat os tuū, multi enim caſus in illa. *Eccl'i. 23.* Iurat autē Paulus cum omnib⁹ iuramēti circunſtātiis cautiſsimè ac circunſpectiſsimè. *Iuramēti circunſtantiæ.* Primū neceſſitate appulſus. Nam cum Romanorum illis pſeudoapoſtolis infeſtus eſſet, non erat illis pſuaſu facile, quod tam propēſo in eos eſſet animo, quod tñ creditu eiſdē erat operæpretiū, vt eius doctrina proficerēt. Quin verò habet hic emphaſis plurimum iuratio Pauli, ad efferendā, quā in eos gerebat charitatem, Secūdo iurat de re occultiſsima: vtpote de oratione, quā ſecreto abſq; teſtibus agebat. Ac deniq; tertio in ſcripto vbi maturius & conſultius loquimur. Sed tute animo tecum attētius quàm exprimere ego valeam, reputa, q̄ congruenter, quantoq; cū decoro veſtit pornatque iuramētum ſuum. *Iurationis Paulinæ ornatus.* Cui ſeruio, inquit, in ſpiritu meo in Euāgelio filij eius. Vbi verbum Græcum λατρεύω, non ſignificat, vtcūq; ſeruire, ſed reuerenter, quaſi Deum colere & adorare: vnde, latria, deriuatur, Theologorū vox. Vt ergo irreuerētiam iuramenti expurgaret, quod quis poſſet temerarium ſuſpicari, ait, Teſtis eſt ille, quē nō ſolum extere, ſed in ſpiritu meo ſummopere reuereor, tantum abeſt vt irreuerentiſsimè teſtē falſi appellarem. Et cui ſeruio in Euangelio filij eius, hoc eſt, in illo obſequij genere, vbi ſumma fides, ac veritas conſtātiſsima, neceſſaria eſt, quippe cuius miniſtris Deus arcana pectoris ſui concredidit, q̄ ſumma fide propalarent. Perſpice ergo quàm ſit iuramentum Pauli, non excuſandum modo, ſed planè laudandum. *Chryſoſt.* Chryſoſto. præterea in verbo, ſpiritu meo, meditatur ſublimitatem cultus euāgelici reſpectu Gentilium rituum, Iudaicarumq; cæremoniarū, quorum prior vanus erat, & corporeus: alter autē: verus quidē, ſed tamen & ipſe corporeus, in animalibus mactādis plurimum poſitus. At verò euangelicus ethnico contrarius eſt, quia verus, Iudaico autē præſtantior, quia ſpiritualis. Vnde Epheſ. 3. Qui in ſpiritu ſeruimus in Chriſto Ieſu, & non in

 carne,

Sine intermißione. carne, (*Quod sine intermißione, &c.*) Non ait simpliciter, sine intermissione, quia & dormiebat & procurabat alia, sed sine intermissione, idem est, quod in omnibus suis orationibus, scilicet, quotiescunque statis horis orabat. Est *Prælatorum munus.* enim prelati munus, cuius proinde & cura maxima esse deberet & vigilātissimū studiū, nō solū verbū in animis populi prędicādo seminare, sed pcationū itē assiduitate, agricolarū exēplo, apud Deū agere, qui humorē superne calorēq; sufficiens, sementē ad frugē vsq; prosperet ac proferat. Nam ego, inquit, plātaui, Apollo rigauit, Deus autē incremētū dedit.

Obsecrās si quomodo tādē aliquando prosperū iter habeam, in voluntate Dei veniendi ad vos.

Tertia pars. Tertia ratione beneuolentiā colligit Romanorū, ex eo quod cuperet eos visere, atq; ita cuperet, vt inter alias obsecrationes hoc plurimum peteret, vt sibi per alia negotia aliquā vacaret ad eos venire. Enimuero hoc forsan de Paulo conquerebātur Romani, quod cùm Christiani & ipsi essent, & in vrbe quę orbis esset praeclarissimum caput, atq; eius ipsius ditionis, qui apostolus erat gentiū, nullā aut perexiguā sui rationē duceret, siquidē cùm Græciā totā perlustrasset, nunquā, vt Romā veniret, cōcepisset animo. Hanc ergo suspitionē hic animis eorū eximere molitur. Neq; verò aduerbiorū congeminatio illa & inculcatio, si quo modo, tandem aliquādo, ociosa est, sed habet nescio quid energiæ ad maiorem depromendum affectum. Nam, tandem, vehementiam præ se fert desiderij. Et ideo ait, si quo modo, &c. id est, Si quacunque via & tempore mihi liceret, desiderium meum implerem. (*Prosperum iter in voluntate Dei.*) Non enim vel aëris inclementiam, vel locorum asperitatem metuebat, vel quòd aliis implicitus secularibus negotiis præpediretur, sed id tantum optabat, si voluntas esset Dei, vt ab aliis, quibus ob causam ipsius distrahebatur, peregrinationibus tandē expediretur, quo facultas sibi fieret diuertendi Romam. Fuerat namq; (vt Galat. 2. meminit) cum Barnaba decretus in Macedoniam & circumiacentes regiones (vnde epistolam hanc mittebat) tum prædicationis gratia, tum vt eleemosynas pauperibus, qui erant Hierosolymis procuraret. Et ideo ante transactum negotium nō inde abducere se poterat: imo neq; absq; nutu Dei, cui se totum addixerat, mouere pedem.

Desidero enim videre vos, vt aliquid impartiar vobis gratię spiritualis ad confirmandos vos, id est, simul cōsolari in vobis per eā, quę inuicē est fidē vestrā atq; meā.

Causam denique optati itineris exponit, *Quarta pars.* quod ipsius erga illos voluntatis quartum est argumentum. Non enim eum visendi Romanos cupido incesserat, vt maiestatem spectaret vrbis, superba ædificia, monumentaque vetustissima suspiceret, neque vlla itē ex huiusmodi voluptatibus, quas inanis hominū cura in visitandis amicis captare solet, sed vt aliquid illis impartiretur gratiæ spiritualis. Aut nunquam, aut certè quàm rarissimè Paulo virtutis, fideique & gratiæ *Fides & gratia.* nomen, in hac præsertim epistola, ab ore decidit: quorum enim solam fidem supra commendauerat, eis gratiam nunc gestit impertiri. Hic non est Græcè χάρις, vt supra, vbi gratia & pax, sed χάρισμα, quod est, gratiæ donum. Non enim eius functionis erat, gratiam iustificantem conferre, quod diuinum est munus, nisi prædicando, docendo, persuadendoq; & exhortando: quæ quidem genera gratiæ gratis datæ sunt, quæ Romanis hic cupit impertiri. Addit, spiritualis, vt singulis verbis à terrenis eos ad cęlestia seuocare perseueret. Ambros. non legit, impertiri, sed administrare. Et Chrysost. transmittere. Vbi *Ambros. Chrysost.* notat Paulū insinuare, quòd non promittat propria elargiri, sed quæ acceperat cōmunicare. Nihilo tamen deterius habet, impertiri, nam & ea quæ nobis, vt dispēsemus demandantur, dicimur quoq; impertiri. Sed est hic mentis attentione consyderandum, quanta tum modestia, tum etiam synceritate & eloquentia vtatur. Etenim ne eum redarguerēt, quòd qui gratiā iam suscepissent, nullius amplius *Modestia & eloquentia Pauli.* egerent, ait, Ad confirmandos vos, in ea scilicet quā suscepistis gratia. Vnde constat quod nō fuerat illis suprà gratulatus fidē, tanquā eis esset præ cæteris nationibus firmissima (imo erat opinionibus pseudoapostolorum commixta & exulcerata) sed quod esset celebratissima: vtpote quod admiratus esset mundus, Romam antiquissimas, & quas sanctissimè colebant, patrias leges cum lege noua crucifixi hominis cōmutasse. At quia verbum confirmationis duriuscule & acerbe eorum forte animos percellere poterat, vt quo notam illis impingeret fluctuantis animi, altera sese

exponit

exponit mitiori voce mutuæ consolationis, quo videlicet temperamẽto omni se humanitate & comitate demitteret, ac parẽ se illis faceret, (*id est, simul consolari in vobis*) Inteptes huius tẽporis taxãt hic veterẽ, ꝙ duo verba Græca eiusdẽ formæ diuersè reddit Latinè. Græci enim gerũdiis carẽt, quib⁹ sufficiũt verba infinita. Græca sic habet lectio, Ad confirmare vos, id est, simul cõsolari in vobis. Quod aiũt isti ita vertẽdũ fuisse, vt vtrunq; ad illos pertineret: scilicet, ad cõfirmandum vos, id est, ad hoc vt inter vos inuicẽ cõsolationẽ alterutrũ capiatis. Sunt veruntamen isti nimium cẽsores. Interpres nanq; prospiciẽs subsequẽtem orationẽ, per eam, quæ inuicem est, fidem vestrã atq; meam, qua palã fit, nõ esse sensum, vt ipsi inter se inuicem se cõsolarentur, sed ꝙ & illi ab Apostolo, & ab illis reciprocè ipse solamẽ caperet, licet dixisset, ad cõfirmandos vos, (quod Latinus sermo postulabat) non subiũgit, ad cõsolandũ vos, vel, ad vestrã inter vos cõsolationẽ, sed, simul cõsolari in vobis. Quod fateor pspicacius dixisset, Vt nos inuicẽ mutuã cõsolationẽ capiamus. Sed fuisset hæc, paraphrasis potiusq̃ trãslatio. Atqui vt supra gratias aiebat agere se Deo suo, quasi eorũ bonũ, suum existimãs propriũ, ita & hic angi se desolatũq; innuit eorum dissidio, atq; adeò cupere de eorum pace solamen capere. Quocirca id quod ait, (*Per eam, quæ inuicem est, fidem vestram atque meã*) referri vno modo potest ad vnam fidem Christi, vt sensus sit iuxta expositionem Ambrosij, quòd cùm ipsi solidi fierent in fide eius prædicatione, per eandem fidem consolationem cum illis haberet etiam ipse, qui bonum illorum suũ ipsius reputabat. Vel forte, fidem vestrã atq; meam, dixit, alludẽs ad mutuam fidem, quã ipse illis tanq̃ discipulis Christi, atque sibi illi vicissim tanq̃ apostolo debebãt. Vt sit sensus, Desidero videre vos, vt cũ vos experiar mihi auscultantes, atq; opera mea confirmatos cõsolatosq;, solatium quoq; mihi afferat correctio vestra.

Respondetur pro interpte.

Ambros.

Nolo autẽ vos ignorare fratres, quòd sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc: vt aliquẽ fructũ habeã in vobis, sicut & in cæteris gentibus.

Quĩta pars. Quinto argumento pergit etiamnum animum erga eos suum patefacere: nempe qui non solum optabat postulabatque à Deo iter illuc prosperum, sed animo id sæpe etiã proposuerat, nisi fuisset prohibitus. Sũt qui vertere malint, præpeditus. Nam obstantia, inquiunt, negotia sunt, quæ impediunt: idq; vsu veniebat Paulo. Prohibet autem qui interdicit ne facias, quod illi non contingebat. At verò præterq̃ quod, prohiberi, sæpe etiam vsurpatur pro eo quod est impediri, forsan Apostol⁹ hoc loco id sentiebat, quod est propriè prohiberi. Non enim tam negotia aliorsum trahentia causabatur, quàm quòd esset à spiritu sancto prohibitus, cuius solius nutui sese permiserat. Talis enim erat apostolis loquendi consuetudo. Vnde Act. 16. de eodem Paulo & Sylla legitur, quòd transeũtes Phrygiam & Galatiæ regionem vetiti sunt à spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia. Atqui Ambro. Orige. & Theophyl. ita consentiunt. Quinimo secundum Amb. hanc prohibitionem in culpã illorũ reiicit Paulus. Ait enim à Deo fuisse prohibitum, qui sciẽs adhuc imparatos illos, ad alias eum vrbes direxerit. Cui quidem sensui alterũ etiam addit Orige. scilicet quòd potuit & à Sathana prohiberi: quemadmodum ad Thessalo. ait. Voluimus venire ad vos semel & iterum, sed impediuit nos Sathanas. Hæc Orig. Qua forsan de causa præmiserat obsecrasse Deum, vt prosperũ illi iter cõcederet: atque adeò per hoc quod ait, prohibitus, emollire Romanorũ animos intendebat, vt à suis contentionibus desisterent, ne illę essent forsan in causa, cur nõ ipsi fieret diuinitus facultas eos visitãdi. Ambro. legit, Arbitror vos nõ ignorare, quasi iam id fuisset Romanis compertum per fratres qui Romam venerant, quo & Hieron. respicit. Et forsan isti patres tale exemplar Græcum nacti sunt: in his tamen quæ modo circunferuntur non est nisi, Non volo (*vt aliquem fructum, &c.*) Hoc non proximo verbo, prohibitus sum, apponendum est, sed superiori, venire ad vos. Fuit enim hyperbaton hoc necessarium, videlicet, interserere impedimẽtum itineris ante propositi causam, ne postea filum orationis intercideret: vt confestim videbimus. Atqui (vt S. Thomas commeminit) referri hic fructus potest, nõ solum ad fructum qui ex augmento fidei, Ecclesiæ Dei accresceret, verum & ad eum etiam quem Apostolus inde ad suorum meritorium cumulũ erat appositurus, secundũ illud Ioan. 4. Qui metit mercedem accipit, & fructum congregat in vitã æternam. Quin verò hunc secundũ sensum locupletando persequitur Orige.

Prohiberi.

Ambro.

Orige.

1. Thess. 2.

Hyperbatõ.

Fructũ impartiar.

Orige.

edisserens, quomodo Paulus multarum diuitiarũ cupidus, ex multis possessionib⁹ prouẽtus congregare desiderabat. Sensus autem prior est, qui menti literæ videtur magis consentaneus. Nam qui Deo plenus apostolico munere fungebatur, nõ tam ad suorum meritorum accessionem, quàm ad amplificandam stabiliendamq; fidem in cordibus hominum coniiciebat oculum, sciens inde charitatem locupletius ditari, quòd non quærit quæ sua sunt. Itaq; quod antea dixerat, gratiæ spiritualis, hoc est quod explicatius modo ait, Vt aliquem fructũ habeã in vobis, seu apud vos. Alludens ad mandatum illud Christi Ioã. 15. Posui vos vt eatis & fructum afferatis & fructus vester maneat. Tãetsi modestiæ causa nõ dixit, faciã, sed, habeã. Atqui hic intellectus ex subiũctis cõtinuò verbis eruitur, quibus ait, se debitorẽ esse cunctis gentibus.

Græcis ac Barbaris, sapiẽtibus ac insipientibus debitor sum.

Sexta pars. Sexta hæc pars est huius prologi, qua ita causam reddit ꝓximę orationis, vt semper in cõciliãda beneuolẽtia ꝑsistat. Ait enim ideo se tãtopere affectasse viã in vrbem, ꝙ vniuersis æquè sit debitor, cuiuscunq; sint nationis aut sortis. Quãobrem etsi Græcis prius prędicasset, nõ est quia min⁹ deberet. Romanis, sed quòd illuc fuerit à spiritu sancto appulsus. *Orige.* Orige. quatuor hos, non datiuos, sed ablatiuos esse censet. Nam Græcè in hac forma loquendi idem casus vtrique seruit, suppleta ergo particula, quibus, sic intexit hanc literam. Sicut in cæteris gentibus Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipiẽtibus, quibus debitor sum. Qui non vtiq; esset inconcinnus ordo. Efferri nihilosecius bene Latinè possunt, ac forte aptius, in datiuo, vt sit hoc membrum distinctum, quo redditur causa cur in Romanis, veluti in cæteris gẽtibus, fructus fidei facere cupit. ¶ Græcorum fuit olim idioma, exteras omnes nationes, barbaras appellare. *Barbari. Srabo.* Vel ex eo (vt Strab. libr. 14. author est) quòd homines durè & asperè Græcam linguam pronunciantes, quasi blæsos & balbos iudicabant: atque inde à sono barbar, qui est balbutientiũ, factitio nomine vocabant barbaros. Vel à Barbaria regione (vt aliis opinio est) cuius incolæ, quibus cũ Græcis commercium erat, ineptitissimi erãt, vt Grecè loquerentur. Vndecũq; id tamẽ emanarit, vsus obtinuit, vt quibuscunq; nõ erat lingua Grę ca, Barbari, & quicquid in Græcia esset peregrinum, barbarum diceretur. Exinde ad naturam agrestem & incultos mores accõmodari vocabulum cœptũ est. Vnde Anacharsidis extat dictũ, in Solonẽ vrbane reiectum. *Anacharsis.* Is enim cum ex Scythia Athenas venisset, à Soloneq; barbarus esset salutatus, respõdit, Est per Iouem & Solon Anacharsidi, ita vt Anacharsis Soloni barbarus. Et ideo. 1. Cor. 4. Si nesciero, inquit, Apostolus, virtutem vocis, ero cui loquar, barbarus. Vsu tum demum Latini idem sibi vendicauerũt, vt ignaros suæ linguę, barbaros nuncuparent. Gręcis ergo & barbaris, idem est, quod Græcis & residuæ orbis parti: acsi dixisset, vniuerso orbi. Nisi mauis idem prorsus esse, Gręcis & barbaris, quod statim diffinitionis schemate subdit, sapientibus & insipientibus. Sed prestat prior sensus. Quamq̃ Iudæos secundum Origenẽ neq; in Gręcis posuit (vt quos paulò post Gręcis cõtraponit) neq; barbaros appellasse est verisimile, sed appellatione Græci ac barbari, gentiũ tantũ vniuersitatem expressit, quibus erat propriè debitor, tanq̃ gẽtium apostolus. Nam Iudæorũ populo (cui Christus præcipuè fuerat missus) pro manifesto habebat se esse debitorẽ, vti erãt reliqui apostoli. Sed de hoc Paulo post districtius. *Chrysost.* Chryso. Barbarorum nomine Romanos vult cõprehendi, eo quòd nõ sunt natione Gręci. Ambro. cõtra, Græcorum vocabulo omnes Romanos intelligit: id quod ꝑsuasu, facilius forte est. Haud enim est verisimile, quòd in exordio statim tam dura, infamiq; barbarorum voce eorũ animos perculisset, quorũ affectabat beneuolentiã. *Romani Græcorũ appellatione.* Eò vel maximè quod vbi statim subdit, Sapientibus & insipientibus, absq; dubio sapiẽtiũ numero cõplexus est quoq; Romanos. Quippe q̃ iã sub id ætatis bonas literas artesq; ingenuas coluissent, ac legum politia morumq; elegãtia reliquis antecellerẽt nationibus. Accedit & huc coniectura, quòd Romani vel ea forsan ratione quòd Græcus Pythagoras in Italiã philosophiã intulit, vnde (vt author est Hieron.) magna Gręcia Italiæ pars quędã dicta est, Græcorũ appellatione concludebãtur. Neq; verò dissentiã, si q̃s, Græcis ac barbaris, ad naturã referat, id est, tã elegãtibus & ad literas natis hominibus, q̃ agrestibus & feris, Sapiẽtibus verò & insipiẽtibus, ad artẽ: scilicet, tã eruditis & cultis, q̃ sciẽtiarũ rudibus. *Nota veritatẽ catholicã.* Collige hinc ergo quòd nulla natio, quàmuis in remotissimis insulis abditissima, tam esse potest beluini ingenij, cui non debeatur euangelica prædicatio,

dicatio. Et est dubio procul, qui huic catholicæ veritati contradicit, condemnatissimus error. Aliâs neque vellet Deus omnes homines saluos fieri, nec fuisset Christus, vti vniuersalis redemptor, pro toto humano genere passus. Sunt autem qui sapientiũ hic nomen Iudæis asscribant, propter peritiã legis, qua ad Euangelium poterant manu duci, & è cõtrario gentes omnes, ob legis inscitiam, insipientium nomine intelligant. Sed tamen lectio hæc non adeò videtur legitima. Quicquid sibi tamen Paulus verbis huiusmodi voluerit, mirificum sanè diuinæ potentiæ, & virtutis testimonium erat, quod cum Græcia omnium scientiarum emporium haberetur, totiusq; sapientiæ splendor & cultus, Roma verò imperiũ mundi, homo natione Iudæus (gens toti orbi abiecta & inuisa) absq; humana vlla eruditione, artifex quidam tẽtoriorũ sutor, debitorem se Græcis Romanisq; erudiendis auderet prædicare. Sed ita Deo complacitum fuit, secundum altissimũ iudicium suum, perdere sapiẽtiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobare. Nam quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Iudæi sapientes.

Diuina potẽtia.

Ita quod in me promptum est & vobis qui Romæ estis, euangelizare.

Septimũ est ac deniq; postremũ prologi mẽbrũ, vbi conclusionẽ præmissorum facit. Concludit inquam gradationem, qua suum aduersus Romanos affectũ exaggerat. Nempe quòd in eodem ꝓposito vidẽdi eos, quod semper habuerat, adhuc persisteret, quodq; idem iter, quod à Deo petierat prosperũ, & procurauerat, etiã tunc esset promptissimus arripere: neq; per ipsum staret, quo minꝰ habita facultate, conficeret. Sed & coniunctio illa. (*Et vobis qui estis Romæ euangelizare.*) emphasin habet, acsi dixisset, Nihilo plus cunctabor, & vobis qui in gloria summa estis & fastigio mundi, qui leges orbi præscribitis, & eloquentię numeros cum omni philosophię genere coniũgitis, euangelizare, quàm prouincialibus vestris ac subditis. Euangelizare vobis, ita est hic Græcè, scilicet in datiuo, sicut annunciare & prædicare vobis. Tametsi, euangelizo, eadem lingua & cum accusandi quoque casu construatur, sicuti, doceo, apud nos. Vnde, Pauperes euangelizantur, idẽ est, quod, Docentur Euangelium.

Septima pars.

Emphasis.

Euãgelizare.

Nõ enim erubesco Euangeliũ: virtus enim Dei est ĩ salutẽ omni credẽti, Iudęo primũ & Gręco.

Submittit hic causam cur sit prõptus, etiã Romæ prædicare, quia scilicet non erubescit ꝑdicationẽ Euãgelij. Ob idq; plęriq; interpretũ ad exordium hunc textum pertinere existimant, enarrationẽ verò à subsequenti verbo, Reuelatur autem ira Dei, inchoari. Videtur autem nisi fallor, ita ad exordij calcẽ pertinere, vt sit etiã narrationis caput, atq; adeò nodus vtriusq; partis. Quin verò est propositio argumenti totius epistolæ. Quocirca hic ꝑmittẽda est totius diuisio ac distributio. Igitur (vt suprà dicebamus) tripartitũ est epistolæ huius argumentũ. Primũ enim Romanos, in quibus & totum mortalium genus, admonitos habere satagit conditionis suæ & inopiæ post Adæ peccatum, vtpote qui suopte ingenio & facultate naturali, redire in gratiã Dei nequeunt. Deinde (quod inde cõsequẽs fit) omne studium totusq; conatus eius est, ita nos instituere, vt credamus, salutem & reconciliationem nostram, opus Dei esse per fidem & gratiam Iesu Christi. Tertiam demũ partem in hoc expendit, vt nos per gratiam Dei iustificatos ad charitatis officia exhortetur. Duo priora tractat in vndecim prioribꝰ capitulis, at ita promiscuè cõmixtimq;, vt vix possint perspicuè discerni. Et ideo distributio quam possumus exactissimam facere, in quatuor fit præcipua membra. Siquidem in quatuor primis capitulis intendit illam constabilire conclusionem, quam profert cap. 3. Arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus legis, Vbi ostẽdit gratiam Dei & fidem sic esse vniuersis vsquequaq; necessarias, vt absque illis nulla vllius legis opera Deo sint grata & accepta, tanquam vera iustitia, sed gratis nos propter eius misericordiam iustificari. In quatuor deinceps sequentibus patefacit earundem fidei & gratiæ amplissimam virtutem ac facultatem ad salutem, ad legisque impletionem, denique ad consummationem vitæ Christianæ. In tribus autem subsequentibus agit de origine eiusdem gratiæ & fidei iustificantium. Quibus tribus membris constitutis liquidò constabit, tum indigentia nostra, tum præcipuè potentissimum auxiliũ Dei. Quartũ deniq; membrũ, puta à duodecimo capite vsq; ad finẽ, exhortatio ferè est hoĩm iustificatorũ ad exaugẽdam percolendamq; iustitiam. Proponit ergo statim hoc capite

Enarrationis caput.

Argumentũ.

Distributio in quatuor membra.

Prothema. intentum prothema, scilicet fidem & gratiã euãgelicã cũctis esse mortalib⁹ necessariã ad salutem, vt sine qua nulla vnquã lex potuit hominem iustificare. Ait itaq;, Nõ erubesco

Romanorũ gloria. Euãgeliũ. Enimuero cum ea esset Romanorũ superbia & gloria, vt nihil humile saperẽt, nihil deiectum & vulgare, vel admittere, vel certè audire dignarẽtur, nisi quod de media philosophia deprõptũ esset, omniq; ornatũ elegãtia: neq; rursum in deos referrẽt, nisi hoĩes illustres, victoriisq; & triumphis clarissimos: pudere certè quemq; poterat, præconiũ Romã inferre Iudæi hominis, & fabro (vt vulgo putabatur) prognati, qui non solũ nullã habuisset vnq̃ armorũ potentiã, verũ scelerum reus factus, crucis dedecus inter latrones medius pertulisset. Hunc scilicet vnũ Deũ prædicare, contra verò Herculẽ, Iouẽ, aliosq; hoc genus indigetes atq; penates deos, veluti hominũ portẽta, eliminare, eorũq; delubris imaginẽ Dei affigere pendentis in patibulo, poterat circũspectissim⁹ quisq; erubescere, atq; is p̃sertim, qui nõ eloquẽtia polleret Ciceronis, cui aures illi assueuerãt accõmodare, sed ea sermonis incompta simplicitate vsurus foret, quã ad retundendã sapientiã huius seculi De⁹ prouiderat. Poterat inquã vnusquisq; id erubescere, nisi qui ab ore eiusdem Dei au-

Luc.9. disset, Qui me erubuerit & sermones meos, hũc filius hominis erubescet, cùm venerit in maiestate sua & patris & sanctorũ angelorũ.

Hierony. Mirificè autẽ ac venustè Hier. expressit hunc Paulinũ affectum. Ecquid enim Apostolus apud eos hoĩes Euãgeliũ Dei erubesceret facti hominis, qui non solũ prodigiosos hoĩes, verũ animalia bruta colebãt vt deos, cùm in primo admiranda pietas sit, & in altero horrendũ dedecus. Vbi & hæretici pariter subnotantur, qui indignum reputabãt, vt hominẽ Deus indueret. Igitur nihil erat, cur Paulus Romanos erubesceret, qui nihil falsum, sed diuinam veritatem, qui nihil humile, sed summam pietatem prædicabat. Quin habebat potius ex quo idolalatras illos pudefaceret. Vnde quod hic ait, Non erubesco, repetit ad Corinth. Prædicamus Christum cru-

1.Cor.1. cifixum, Iudæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam, ipsis autem, &c. Dei vir-

Cõsyderatio. tutem, & Dei sapientiam: Est rursus merito consyderandum, quàm ex arte qui in fronte statim salutationis nominauerat se apostolum, hoc est, ministrum segregatum in Euangelium, in calce itidem exordij verbum resumit Euangelij, vnde eius virtutem decentius aggrediatur enarrare. Idcirco subdit (*Virtus enim Dei est*) Ecce propositionem thematis, ac narrationis initium. Quando verò ait quòd Euangelium est virtus, non vsurpatur hic nomen Euangelij pro verbis euangelicis: ea ratione, qua Bartholomæus, Barnabas, ac cæteri quoq; sancti discipuli per tactum Euangeliorum sanabant à languoribus infirmos: sed vel accipitur pro ipsarum serie rerum, quemadmodũ, quod Deus factus est homo, quòd crucifixus est, &c. dicimus esse Euangelium, vel (quod eodẽ relabitur) accipitur pro verbis seu prędicatione, eo significatu, quod per ipsam diuulgantur Dei hominis facti mysteria, quæ sunt nostrę causa salutis. Vt sit huiusmodi verborum contextus, Euangelium est denuntiatio virtutis potẽtiæq; Dei, quæ per Christum Iesum salutem pollicetur, omniq; præstat credenti. Quemadmodum loquitur Christus Ioan. 6. Verba quæ ego loquor vobis, spiritus & vita sunt. Vtrunq; significatũ nos Paulus eodem loco perq̃ sapienter docet. 1. Corint. 1. Verbum, inquit, crucis pereuntibus quidem stultitia est, iis autem qui salui fiunt, Dei virtus. Et paucis interiectis, Prædicamus Christum crucifixum, Iudęis quidem scandalum, Gentibus autẽ stultitiã, ipsis autẽ vocatis Iudęis atq; Gręcis, Dei virtutẽ & Dei sapiẽtiã. Qui nanq; prius dixerat, verbũ crucis virtutem esse, continuò repetit, Christum crucifixũ, virtutẽ esse eãdẽ, Virt⁹ quippe Latinè nomẽ anceps est, nam opponitur & vitio & impotẽtię, Græcis verò diuersę sunt voces ἀρετὴ & δύναμις, hic autẽ legẽdum est in posteriori significatione, vt idem polleat quod potentia (*Virtus Dei*) Quoniã non est in hominis credẽtis, aut merito, aut facultate, saluum se per se facere, sed virtus Dei est, quæ per fidẽ saluũ facit credentẽ, secundũ illud. cap. 9. Non est volentis neq; currentis, sed Dei miserentis. Olim sub lege mittebãtur desuper patribus angeli, qui eos à periculis seruarẽt, vt Gen. 48. Angelus qui eruit me de cũctis malis, &c. in noua verò non nominatur nisi virtus Dei. Neq; verò ait, virtus Christi, sed Dei, vbi prima residet authoritas, à quo Christus eandem accepit. Iuxta illud. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Et dicitur virtus, non solùm propter stupendam potestatem, quo moriens mortem vicit, & vitam donauit æternã, verum & propter admirandã victoriam fidei, cuius prędicationi, miraculis cõfirmatę, mũdus nõ potuit resistere. Quod enim stultũ est Dei, sapientius est hominibus,

Enarrationis initium. *Euãgelium.* *Ioan.6.* *1.Cor.1.* *Virtus Dei.* *1.Cor.1.* *Salus.*

minib⁹:& quod infirmũ eſt Dei,forti⁹ eſt hominibus.(*In ſalutẽ omni credẽti.*)Salus,licet nõnunquàm pro ſanitate accipiatur,differũt tñ, ꝙ ſanitas eſt bonus corporis habitus,firmaq; valetudo.Salus aũt(vt hic accipitur)idẽ eſt ꝙ incolumitas,cũ quis ab aliquo periculo ſeruatur. Quęquidẽ gręcè diuerſę ſunt voces, ὑγίεα, id eſt, ſanitas; σωτηρία, id eſt,ſalus. Vnde σωτὴρ ſaluator.Hoc loco & quibuſuis ſimilib⁹ ſcripturę,accipitur hoc ſecũdo mõ.Vt Exo.14.ſuper tranſitũ maris rubri,ait Moſes, Nolite timere,ſtate & videte ſalutem dñi quã vobis facturus eſt hodie.Et Iud.15.de Sãpſone.vbi milliariã illã turmã Philiſtinorum maxilla aſini trucidauit.Tu dñe,inquit,dediſti in manu ſerui tui ſalutẽ hãc & victoriã.Et.1.Reg.11.tale eſt ad populũ verbũ Saulis cõgredientis cũ Ammonitis.Cras erit vobis ſalus. Illæ enim oẽs ſalutares victorię, myſteria erãt ſpiritualis hui⁹ per Chriſtũ conferendæ ſalutis: quam proinde prophetę identidẽ vaticinabãtur. Vt,Dñs illuminatio mea & ſalus mea. Et,Salus iuſtorũ à dño. Et, Dñe virtus ſalutis meæ. Quibus ferè hic verbis vſus eſt Paulus. Et Zacharias, Quia viſitauit & fecit redemptionem plebis ſuæ.Et erexit cornu ſalutis noſtræ.Vnde duces omnes antiquæ legis,qui Chriſti figuram gerẽtes populo ſaluti fuere,Saluatoris appellatione cognominabãtur.Vt Gene.41. Iud.3. & quarti Reg.15.cernitur. Quo alludens angelus,Chriſtianæ ſalutis paranymphus. Vocabis,inquit,nomẽ eius Ieſum. Ipſe enim ſaluũ faciet populum ſuum à peccatis eorum.Quæ tamen etymologia,niſi hębraice,ſplendorem non habet.Eſt enim(vt characteribus Latinis effigietur)Iaſa verbũ,ſeruare, vel ſi dicas, ſaluare,cuius verbale nomen,Ieſua,ideſt,Seruator,vel Saluator.Eſt ergo perinde, acſi dixiſſet,Vocabis nomen eius Saluatorẽ,ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.Hoc autem verbum impręſentiarũ addẽdum duximus de nomine Saluator. Illi enim qui hac ętate latinitatis tutelam nimio iure ſuſcepere,non,Saluator,admittunt,ſed, ſeruator,aut liberator,aut ſoſpitator.Quia ſaluare aiunt,non eſt Latinũ,ſed,ſaluere, defectiuum ſalutandi verbũ neutrũ, ſignificans id quod, ſaluum eſſe.In actiua verò ſignificatione pro eo quod eſt,ſaluum facere, non ſaluare, ſed, ſeruare,dicunt Romani,atq; inde ſeruator,nõ ſaluator.At verò licet,conſeruatis,etiam dixerit Iudas, Dilectis & Chriſto conſeruatis & vocatis,tamen cum ſaluare,& ſaluatus, & ſaluator,non ſolum ſint in ſcriptura frequentiſſima,verum & ſolennes doctores & latinè celebratiſsimi,vt Aug. Ambro. Cypria. Lactan. crebro vſurpent,non eſt cur nos ab illis abſtineam⁹, eo pręſertim ꝙ neq; Quintilian. neq; Cicero ipſe ab hoc verbo abhorruere. Ait ſiquidẽ ille.li.12.ca.10. At loquũtur & ſaluãt per ſonarũ diſcrimẽ.& Ci.li.2.de na.de.Itaq; maximę reip.partes in his bellis quibus reip. ſalus continetur nullis auſpiciis adminiſtrãtur,nulla perennia ſaluãtur.Neq; vero eſt cur audiãtur qui his locis fidẽ derogãt dicẽtes legendũ forte,Seruant,& ſeruantur. Vt ergo ad literã vnde videmur diſceſsiſſe,reuertamur,ait, virtutẽ Dei quę per Euangeliũ annunciatur, nõ eã eſſe,q̃ eſt ad creandũ mundũ,vel ad liberãdũ ſeruandũq; populũ à corporeis periculis, vt à diluuio ſeruauit Noe, & ab Aegyptiis Iſraelẽ,ſed in ſalutẽ aĩæ omni credẽti (*Iudæo primũ & Græco*)Quod dixerat, omni credẽti, exprimit ſubdens,Iudæo primũ & Gręco,ideſt, ſine aliqua diſcrepãtia humanę cõditiõis.Sed ꝓpoſuit,Iudęo,vt ſeruaret antiqtatis ordinem in credẽdo:nã prius crediderũt in Abrahamo Iudęi.¶Dubitare hic qſpiã põt, an ſub iſta diſiunctiõe vniuerſos mortales cõplectatur,veluti ſub illa ſupiori, Gręcis ac Barbaris,Orig. quidẽ neq; per illã neq; per hãc cẽſet totũ orbẽ cõprehendi,ſed ait,ꝙ cũ Gręci duabus appellationibus,Gręci & Barbari, omne hominũ gen⁹ exprimerẽt,veriore diſtinctione vſus eſt Paulus ſub trina appellatione,ſ.Iudęorũ, Græcorũ, & Barbarorũ. Atqui forſan ita res habet(vt iã pręnotauimus)Iudæos nõ venire aut Gręcorum,aut Barbarorũ nomine,ſed nihilo ſecius verò ſimillimũ eſt, ꝙ per hanc modo bimembrem diuiſionem intelligatur totum humanum genus. Sed annotandum eſt, quòd ἕλλην græcè vno ſignificatu ſignificat Græcos,alio verò idem eſt,quod Gẽtilis,Vbi ergo ſuprà è regione ponuntur Gręci & Barbari,accipitur primo modo pro illa natione, hic verò ubi opponitur Iudæo,idẽ pollet qđ Gentilis.Cũ enim Romę lis eſſet inter Iudęos & Gentiles de lege ſcripta & naturali, prima ſtatim propoſitio Pauli eſt,ſalutẽ nemini cõtingere poſſe, neq; Iudæo, neq; Gentili,niſi per virtutem Euãgelii. Quocirca hoc ſibi familiariſsimo binario Iudæi & Gręci totũ orbis ambitum vbique complectitur. Adeò, vt Ephe.2. inde vniuerſitatẽ redemptionis Chriſti patefaciat,ꝙ ipſe fuerit pax noſtra faciens vtraque vnum.Nempè qui medio pariete maceriæ,hoc eſt,ceremoniarũ legis, diruto,duos populos condidit in ſemetipſo in vnũ nouũ

Salus. *Scripturæ teſtimonia.* *Vocabis nomen eius Ieſum.* *Saluator.* *Iudæo primũ & Græco.* *Origen.* *Græci & Barbari.* *Ephe.2.*

hominem, vt ambos reconcilaret in vno corpore Deo. Et hoc est quod ait hic. Virtutem Euangelii esse in salutem omni credenti. Hic autem primus locus est Pauli, vnde Lutherani ab orthodoxa patrum expositione discordant. Hinc argumentorum turbam ordiri incœptant, hinc bellum contra nos de iustificatione adoriuntur. Si enim, inquiunt, sal⁹ apostolico testimonio omni in vniuersum patet credenti, quid aliud ad iustificationem desiderare oportet, aut exigere, q̄ vnicam fidem? Huius autem statum controuersiæ, etsi lib.2. de nat. & grat. satis explicuerim, quam infra quoq; commodius repetam cap.3. tamē quia creberrimi subinde occurrunt loci huius figuræ, operæprętiū est summatim hic eādem ex parte referre. Fatentur enim catholici per fidem, vt hic ait Paulus, iustificari credentes, sed tamen per eam fidem, quę per charitatem operatur. Vt ipse idem Apostolus ad Galatas attestatur. Nam alias, etiamsi tanta esset (vt ait ad Corinth.) quæ transferendis montibus sufficeret, nihil ad iustitiam coram Deo valeret: pro eo quod, teste eiusdem apostolici ordinis Iacobo, ociosa esset, quinetiam mortua. At neq; illi negant fidem qua iustificamur, eam esse, quæ per charitatem operatur, sed tamen id verbotenus sustinent. Nam re vera bis per omnia à veritate distant. Concedimus enim oēs fide per charitatē operante apprehendi iustitiam Dei: attamen, vt cap. illic.5. explicitum à nobis est, apprehendere, idem illis est, quod credere, puta intellectus assensione accipere verbum promissionis diuinæ, quod solum, vt aiunt, necessarium est ad salutem. Iustitiam autem & gratiam sola sic fide apprehensam subsequitur, secundum illos, charitas & reliquæ virtutes, quæ ideo nullatenus concurrunt ad primam iustitiam, sed sequuntur iustificatum. Vbi facillimum perspectu est, quemadmodum iuxta eorum dogma non iustificamur fide per charitatem operante, sed sola fide, id est, intellectus assensu, antequam per charitatem operemur. Veritas autem catholica est, fidem esse omnino necessariam ad salutem, per quam quidē apprehendimus, hoc est, cognoscimus vnde pendeat & in quo consistat iustitia & salus nostra: veruntamen hanc Deus salutem in adultis per actus fidei & charitatis operatur qui ante gratiam informes sunt: post verò, formati. Deus enim ita nobis per fidem Christi pollicetur salutem, si fecerimus quæ fides iubet. Non enim solum ait, Qui crediderit, sed, Qui crediderit & baptizatus fuerit. Et, nisi pœnitentiam habueritis, omnes simul peribitis. Et, Si impius egerit pœnitentiam, omnium iniquitatum eius non recordabor. Et, Conuertimini ad me & conuertar ad vos. Nō ergo satis est credere, ad iustitiam, sine actione pœnitentiæ. Quo circa fides non solum operatur per charitatem formatam in eo qui iam iustus est, sed per actus etiam quodāmodo charitatis disponit ad iustitiam: dum peccator numine afflatus diuinoq; attactus digito, assensum prębet Deo, libere nos mouenti atq; diuinę motioni cooperatur per spem salutis & peccatorum detestationem. Igitur in hoc sensu audiendus est hic Paulus prædicās, Euāgelium, virtutem esse Dei in salutem omni credenti, vt lib.2. citato latissimè à nobis disputatum est, vbi cap.21. hunc Pauli locum peculiariter tractauimus, sed & cap. hic item 3. explicatius iterabitur idem locus.

Lutherani.

De natu. & grat. lib. 2. cap.5. & 12. & 21.

Gala.5.

1.Cor.15.

Status controuersiæ Lutheranorum.

Veritas catholica.

3.Explicati⁹.

Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem.

Expositionem attexit eius quod dixerat, Virtus Dei in salutē. Salute enim nostra tūc re vera potimur, cū iusti habemur, sumusq; apud Deū. Iustitia namq; idē est quod ęqualitas inter duos. Atqui tunc res vnaquælibet iusta est, cū rectè se habet ad proprium finem. Finis autē hominis (vt lib.1. de nat, & grat. disserebam⁹) nō vnus, vt in cęteris se inferiorib⁹ creaturis, sed duplex est, nempe naturalis & supernaturalis. Hic supremus est: in quem inferior ille refertur. Naturalis finis hominis est bonum honestum, quod est rationis obiectum. Et ideo naturalis eius iustitia est operari secundum rationem propter honestum. Hoc enim est viuere, ceu animal rationale: in quo proinde Aristoteles felicitatem humanam constituit. Sed alter homini finis est supernaturalis in visione amati Dei consistens. Quocirca iustitia supernaturalis est, in gratia Dei agere, atquè ea præstare officia quę illi sint grata acceptaque ad vitam æternam. Primus dicitur naturalis, quia suapte natura homo cum generali affluentia Dei potest talem exequi iustitiam. Potest quippe nonnulla opera moraliter bona agere, quæ licet non sint merita æternæ vitæ, atque adeò nec simpliciter bona, sunt tamen vtcunquè bona, id est, iusta apud homines. Quod libr. eodem late discussimus. Iustitia autem supernaturalis nuncupatur hic ab Apostolo iustitia Dei. Vbi nihil refert qualiter genitiuum vsur-

Iustitia.

Finis hoīs duplex, & duplex iustitia.

Lib.1. de na. & gratia, cap.21.

Iustitia Dei. uum vsurpes, actiuène, id est, iustitia quæ est à Deo, an verò obiectiue, id est, iustitia iter hominem & Deum: Seu, iustitia coram Deo. Iustitia enim nobis apud Deum inesse non potest, nisi Deo ipso authore per iustitiam Christi. Hæc autem iustitia inde constat: primum vt in gratiam suam ac beneuolentiam (vnde nos Adam deiecit) restituat: mox vt iussa faciamus iuxta intentionem, qua nobis ab ipso præcepta sunt: puta vt digna sint præmio ęterno: qualia esse nequeunt, nisi in eius nos gratia, sua ipsius ope asseramus. Posita ergo est salus nostra in hac iustitia Dei, quæ *Augusti.* inde iustitia Dei dicitur, authore Augusti. in lib. de spiritu & lit. quòd impartiendo eam iustos facit. Sicuti domini est salus, qua saluos *Iustitia.* facit. Quocirca non accipitur hic iustitia pro speciali virtute, quæ distinguitur in commutatiuuam & distributiuam, sed pro toto virtutis genere, quod vniuersam probitatem comprehendit. Quemadmodum Matth. 3. Sic decet nos adimplere omnem iustitiam. Et ca. 5. Nisi abundauerit iustitia vestra plusquā scribarum & pharisęorum, non intrabitis in regnum cælorum. Hæc enim iustitia Dei est, quæ reuelatur in Euangelio. Tametsi (quod mihi probabilissimum est) iustitia hic etiam accipi possit pro iustitia Christi, qui de condigno meruit nobis reconciliationis gratiam vt infra suo loco exactius latiusq; patebit. (Ex *fide in fidem*) Geminam hanc fidem variè enarratores, nec parum diuerse, interpretantantur, nunc præcipuè postquàm ex Ciceronis officina tam densa in Paulū prodiit enarratorum caterua. Igitur, vt nouas commentitiasq; expositiones missas faciamus, & complures alias, quæ in glossa referūtur, duę sunt ad rem pertinentes. Prior quā Ambros. suggerit, est, iustitiam Dei reuelari ex fide, quam nobis ipse dat promittēdo salutem, in fidem quam nos illi vicissim tribuimus credendo. *Ambros.* At verò doctissimus Ambros. potius videtur hic modum attingere, quo salutem acquirimus, q̃ quo nobis reuelatur. Adipiscimur enim tunc salutem, cùm Deus confert quod promisit, annuentibus quidem nobis creden *Ex fide in fidem.* do. Reuelari verò ex fide in fidem, ordinem planè luminum ac successionē designare videtur. Quamobrem sensus omnium certissimus est, vt vtroq; loco assensus intelligatur credētium per reuelationem Dei. Nempe ex *Germanus sensus.* fide antiquorum patrum in fidem nostram. Hunc enim sensum Orige. Chrysosto. & reliqui patres magno hic consensu percipiunt.

Cùm enim dixisset Paulus, Iustitiam Dei reuelari in Euāgelio, obiicere ei potuissent Iudæi, ante Euangelium reuelatam illis in lege fuisse salutem. Quocirca præocupans eos, qui sic reclamarent, ait, iustitiam hanc nō in Euangelio primum, sed ex fide in fidem reuelari, id est, primum in lege veteri patribus, quibus multifariè multisq; modis loq̃batur olim Deus in prophetis, per fidem implicitam & trinitatis & Christi, postea per explicitam nobis in Euangelio, quibus explicatius locutus est in filio. Quæ quidem fides licet ex parte obiecti, non duæ, sed vna sit, sci- *Vna fides.* licet de vno Deo, deq; vno Messia, iuxta verbum Apostoli Ephes. 4. distinguntur tamen accidentaria differentia expressionis & temporis. Quem enim ipsi credebant implicitè trinū, nos explicitè, & quē ipsi operiebantur venturū, nos cōfitemur venisse. Est ergo sermo hic talis. Iustitia Dei per Christū q̃ sub fide antiquæ legis velabatur, nunc per fidem Euāgelij reuelatur. Et apparet ex fide in fidē, dixisse, qua forma dialectici docēt ex prēmissarum scientia progredi discipulum ad eam quæ est conclusionis. Qua de causa Apostoli & Euāgelistæ sæpe vtebātur testimoniis veteris testamēti, vt ꝓximo textu patet, & cap. 3. repetemus. Reuelatio autē hæc iustitiæ Dei *Reuelatio iustitiæ.* est, nemini vnquā mortalium per vllius opera legis extitisse salutem, nisi per gratiā Dei in fide, vel implicita, vel explicita Iesu Christi. Gentilibus autem qui possent identidem redarguere, etiam in lege naturæ extra fidem Iudæorum patuisse sibi salutem, respondere hic differt: dicturus statim quomodo illis facta fuerit reuelatio iustitiæ Dei: atq; adeò inuisibilium bonorū, per ea quæ facta sunt.

Sicut scriptum est. Iustus autē ex fide viuet.

Testimonium hoc non assutum cogites sententiæ proximæ, reuelatur ex fidé in fidem, sed superiori, in salutem omni credenti, Neque idcirco fit vitiosum hyperbaton, quinimo appositissimè prius exponere studuit, quidnam rei esset virtus illa in salutem: vtputa quòd esset iustitia Dei, quæ vita est omni credenti. Et quia dixerat, ex fide in fidem, è vestigio subiicit testimonium antiquę legis, quomodo credenti pateat salus, videlicet quia iustus ex fide viuit. Est autem verbū hoc Abac. 2. Vbi translatio nostra habet, Iu- *Abac. 2.* stus autem in fide sua viuet. Septuaginta verò, ex fide mea viuet. Et quidam codices Latini

Hieron. tini habẽt, viuit, de pſenti. Hiero. ſeptuaginta arbitratur fuiſſe deceptos ſimilitudine q̃ maxima eſt characterũ Hebræorũ, י, Iod &, ו, Vau. Nam ſi dictio terminatur in, י, Iod, legẽdum eſt, mea. Si verò in, ו, Vau legendũ, ſua. At fortaſſe in re ambigua conſultius ſeptuaginta duxerũt vertere, mea, vt humanã ſalutẽ Deo trãſſcriberẽt. Apoſtolus autẽ vtrũq; ſuppreſsit, vbi idcirco alterutrũ ſubĩtelligi licet. Niſi forte vel, ſua, dixit, vel, mea, & à ſcriptorib⁹ neglectũ eſt. Hic, ſecundus locus eſt, quẽ *Lutherani.* Lutherani pro ſe adferũt: porrò quẽ eo intellectu legunt, ꝙ fides per ſe ſit vita ipſius iuſti, atq; adeò reliqua opera nihil ad iuſtitiã corã *Lib.2. de natur. & gra. cap.21.* Deo conferant. Cùm tñ (vt eodẽ cap.21. lib.2. demonſtrauimus) non ille ſit ſenſus, ꝙ fides ſit vita ipſa & forma qua homo eſt iuſt⁹, ſed ꝙ fides ſit, q̃ iuſtum, tum in finẽ dirigat, tum alliciat ad virtutẽ. Acſi dixiſſet, Iuſtus nõ pri⁹ recipit pmium, q̃ operetur, ſed in futurũ pro- *Hieron.* ſpiciẽs operatur. Vnde, ex fide, inquit, Hier. quia ſine fide, hoc eſt, ſine ſpe retributionis bonorũ operũ perficere virtutes nemo poterit. Quo ſenſu ait ipſe ad Heb. Credere oportet accedentẽ ad Deũ, quia eſt, & quia remunerator eſt. Atqui ſenſus hic planiſsimus eſt & perſpicu⁹ in verbis ꝓphetæ. Excitat enim illic Deus deſides homines ac ſenſuales, qui nõ niſi præſentibus cõmouentur, quibus ait, Ecce qui incredulus eſt non erit recta anima eius in ſemetipſo: iuſt⁹ autẽ in fide ſua viuet, id eſt, ſpe per fidẽ reuelata durabit in opere. *Hebr.10.* Et Apoſtolus ipſe ad Hebr.10. eundẽ prorſus depromit intellectũ, vbi ait, Nolite itaq; amittere confidentiam veſtram, quæ magnam habet remuneratione̅: patientia enim vobis neceſſaria eſt, vt voluntatem Dei faciẽtes reportetis promiſsionem. Adhuc enim modicum aliquãtulumq́ue qui venturus eſt, veniet, & non tardabit. Iuſtus autem meus ex fide viuit, quòd ſi ſubtraxerit ſe, nõ placebit animę meæ. Viuit ergo iuſtus ex fide, dum propter Deum, quem fide cognoſcit & propter præmiũ, cuius ſpẽ habet, ex fide, facit opera charitatis. Vbi ſtatus depingitur & conditio noſtra à Deo peregrinãtium. Illi quippe triumphatores cælicolæ ex viſione amãtes viuunt, nos verò ex fide operãtes. Atq; hic eſt quoq; ſenſus ſuperioris concluſionis, quę hoc teſtimonio confirmatur, Euangelium eſt virtus Dei in ſalutem, omni credenti.

Reuelatur enim ira Dei de cęlo ſuper oẽm impietatẽ & iniuſtitiã hominum eorum, qui veritatem Dei in iniuſtitia detinent.

Præfixa itaque, explicata & teſtimonio ſcripturæ confirmata capitali propoſitione totius epiſtolæ, nimirum quòd ſoli gratiæ Dei per merita Chriſti adſcribenda ſalus ſit totius humani generis, ad ampliſsimam eius corroborationem deſcendit, tali ordine, ſecundum partitionem quam nuperrimè faciebamus. Primo in quatuor hiſce capitulis dilucidat hanc ſecũdo loco propoſitã particulam, Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur, demonſtrando, (vt paulò ante dicebamus) neceſsitatem gratiæ & fidei euangelicæ. Mox in quatuor proximis ediſſerit priorem partem, ſcilicet, Virtus Dei eſt, explicando poteſtatem ac facultatem magnificam gratiæ iuſtificantis ad opera ſubſequentia perficiẽda. Tertio in trib⁹ ſubſequẽtib⁹ explicat, quod ait, Iudæo primum & Græco, quẽadmodum vtiq; vtriq; populo, id eſt, vniuerſo orbi gratuito Dei munere eadẽ gratia obuenerit. Eſt aũt in hac potiſsimũ tractatione ob oculos habẽda bimẽbris illa diuiſio iuſtificationis, quã lib.2. de na. & gra. pfiximus. Prima enim eſt, qua q iniuſtus erat, iuſtus fit: iuxta illud infra.4. Credẽti in eum qui iuſtificat impiũ. Altera verò eſt, qua (vt eſt in Apocal.) qui iuſtus eſt, iuſtificatur adhuc. Prima eſt remiſſio peccatorum per gratiam operantem. Secũda verò eſt progreſsio ad vberiorẽ iuſtitiã per gratiã cooperãtẽ. Tertiã illic iuſtificationis acceptionem adiecimus, vt iuſtificatio ſit abſolutio eius, qui reus in iudicio ſit: cũ ſcilicet ſecundum allegata & probata ab illo iudex ſentẽtiã profert: iuxta illud Pro. 17. Qui iuſtificat impiũ & q cõdẽnat iuſtũ, abominabilis eſt vterq;: de qua acceptione ĩ ſubſequẽtib⁹ aduerſus Lutheranos redibit ſermo. Attamen eſt hic maximopere ſpeculãdus proceſſus apoſtolicus ad intellectũ literę, q̃ alias abſtruſiſsima videtur. Etenim quoniã duo poterant hoĩes allegare, quibus ſuam arrogarent iuſtitiã, ſcilicet, vel cognitionẽ ſeu receptionẽ legis, vel ſecundo opera quę feciſſent ſecũdũ legem, hunc in oſtendenda gratiæ ac fidei neceſsitate ordinẽ tenet, ꝙ primũ patefacit, cognitionẽ ſeu receptionem legis ſine operum exibitione neutiq̃ ſufficere ad iuſtitiam, vel acquirendam, vel augendam. Iuſtitiã dixerim, nec quæ apud Deũ eſt, nec quæ apud homines. Et hoc pertractat vſq; ad illum locum cap.3. Qui ex operibus legis, &c.

Ordo & diſtributio.

Iuſtificatio duplex.

Lib.2. de na. & gra. ca.6.

Proceſſus Apoſtoli.

Nempe commonstrando, non auditores legis, sed factores iustificari apud Deũ. Quinimo in eos, qui auditores sunt & non factores, iram prorsus Dei reuelari. Illinc verò vsq; ad finem quarti capitis progreditur, vt confirmet, quòd neq; opera cuiusuis legis efficacia sunt primæ iustificationis, hoc est vt ex iniusto quis iustus fiat, sed eiusmodi causam iustitiæ ad fidem esse & ad gratiam Dei referendam. Quæ idcirco gratia & fides, causa quoquè sunt, vt opera iustificati, auctioris sint iustificationis merita. Ex quibus deniq; colligit necessitatem gratię & fidei, vtpote quòd ex illis vtrunq; iustificationis genus omnino dependeat. Sed quo perspectior hæc tibi sit partitio, hinc oculis prospicere incipias discrimen inter legẽ et fidẽ, qđ Paulus in subsequẽtib⁹ expãdit. Est enim hoc, ꝙ legis, siue naturalis, siue scriptæ id ꝓrsus munus fuit, vt doceret quid bonũ & quid malũ: & ideo inexcusabiles faciebat delinquẽtes: iustitia verò quæ est apud Deum, atque adeo impletio legis ad suam ipsius intentionem, beneficium est diuinum per fidem Christi. Quamobrem duo hic statim proponit. Primum quòd euangelium Christi redemptoris virtus Dei est in salutem, quippe in quo ipsius iustitia reuelatur. Alterum, quòd pariter in eo reuelatur ira eiusdem Dei in eos, qui veritatẽ eius per iniustitiam retinent. Atqui cognitionem legis absq; operibus nihili fieri apud Deum, quinimo præuaricatores per eandem reos constitui, prẹmonstrat de gentilibus in residuo hoc fragmento huius capituli, ac deinde vsque ad locum iam præsignatum cap.3. quia ex operibus legis, palam idem facit in Iudæis: nimirum de ambobus concludens populis, quib⁹ est totum hominum genus complexus, quòd omne os obstruendum sit, omnisq; mundus subiiciendus Deo, vtputa in cuius arbitrio & beneplacitò posita est nostra salus. In accusatione autem gentium tria peragit. Præmittit nanq; primum, quam habuissent notitiam Dei, iurisq; naturalis, mox quanta nihilominus commisissent flagitia, ac demum quales exoluissent pœnas. Haud ergo abrupta tibi ineptaq; videatur oratio hęc, dum de improuiso à reuelatione iustitię Dei digreditur ad reuelationem irę. Est enim potius artificiosissima continuatio: iustitia etenim duas habet partes, videlicet retributionem bonorum, & malorum vindictam: ob idq; reuelatio irę, explicatio est iustitiæ. Quocirca ne proponenti Paulo, iustitiam Dei reuelari in Euangelio, obtenderent gentes, reuelationem iuris naturalis sibi satis fuisse, prẹuenit eos dicens, Imò reuelatur simul in eodem Euangelio & ira Dei super impietatem vestram, qui agnitionem illam naturalis iuris deprauatissimis moribus contaminastis. Et est vocum responDentia supra modum concinna, Iustitia Dei reuelatur ex fide, &, Reuelatur ira Dei de cælo super omnem iniustitiam, licet sit modus conuersus. Nã iustitia nostra à Deo per fidẽ velut ex suo fonte promanat, ediuerso autẽ iniustitia nr̃a non est effectus irę Dei sed causa. (*Ira Dei.*) Nulla in ipso est passio, sicuti in nobis, sed tamen iustissima eius vindicatio, dicitur ira, nomine sumpto ab affectione quæ est in nobis. Non quidem propter similitudinem affectuum, nihil enim in Deo simile est iracundiæ nostræ, nempe qui (vt est in lib. Sap.) cum tranquillitate iudicat, sed propter similitudinem effectuum. Sic enim Deus absq; vlla concitatione animaduertit in reprobos, qualem homo percitus ira effectum facit in hostem. Sicuti in subuersiõe orbis dixit se pœnituisse, quòd creasset hominẽ quoniam ita humanum genus deleuit de superficie terræ, quemadmodum deleret vas, figulus, quem pœnituisset facti. Quanq̃ & potest accipi nomen, ira, pro effectu ipso. Iuxta illud Exod. 15. Misisti iram tuam & deorauit eos ignis (*De cælo.*) Exaggeratio est ad incutiendum terribilius timorem. Præterquam quòd fortè adiectum est ad declarandum, flagitiosos illos atq; impios gentiles tanta licentia vixisse, acsi Deus (vt est in Iob) nostra de cælo non consyderaret, sed ambularet circa cardines eius: contra quàm est in psalmo illo, Dominus de cælo prospexit super filios hominum, vt videat si est intelligens aut requirens Deũ. ¶At verò apparere cuipiã posset, non primum fuisse in Euangelio reuelatam iram Dei, imò non tam euidenter tamq; horribiliter in ipso, quàm olim, cum in lege naturæ, tum etiam in lege scripta. Legimus enim pridem cæli cataractis apertis obrutum orbem, item ardẽti sulphure è cælo iactato consceleratas vrbes infandæ turpitudinis dedisse pœnas, alibi hiatu terrę viuentes homines absorptos, atque alibi ab angelo cælitus misso permulta hominũ millia trucidata, aliaq; id genus prodigia, quorum similia à Christo vsq; nato nunquã, aut certe vix vnquam accidisse legimus. Qua de causa Manichæi Deum veteris testamenti crudelem exstimabant. Quin vocabatur in lege, Deus vltionũ.

Discrimen inter legẽ & fidem. *Tria in accusatione gentium.* *Ira Dei.* *Sap. 12.* *Dubitatio.* *Manichæi.*

Quid ergo est quod ait Paulus, terrificam iram Dei cum Christo nato reuelatam de cęlo? Vt alia hic interim responsa intermittam, quod mihi in mentem venit, quodque euāgeca hominum soboles animo deberemus altè recondere, ne adeo nos secure præcipites in vitia daremus, sic habet. Humanum genus ante scriptam legem infans erat, sub lege deinceps, ceu puer (vt inquit Apostolus) sub pędagogo: quib[9] proinde hominibus tam officiorum pręmia, quàm erratorum supplicia (qualia illi ętati conducentia sunt) præsentanea & sensibus peruia proponebantur. Si volueritis (ait per Prophetam illum) & audieritis, bona terræ comedetis: quod si nolueritis & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos. At vbi ad iustam ætatem adoleuit, vt in hęreditatem mitteretur, nihil iam in Euangelio puerile, nullum nobis lex nostra temporarium statuit, vel pręmium, vel suppliciū. A visibilibus nos ad inuisibilia abducit, ad cęlestia attollit à terrenis. Cum ergo Apostolū hoc loco iram de cęlo euangelicam comminantem audio, multo maiorē intelligo, quàm vel conflagrationem vrbium, vel orbis inundationem, nempe illam domini ac iudicis nostri, vbi ait, Ne terreamini ab his qui occidūt corpus, & post hęc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis. Timete eum qui postquàm occiderit, habet potestatem mittendi in gehennam. Quod perinde est, acsi dixisset, Non solum minus timendi sunt qui occidunt corpus, quàm qui torquere potest animas, eo quòd maior corpore est anima, sed ex eo minus sunt metuendi, quòd non possunt, dum torquent, nō occidere. Si enim id valerent, ob id mulo essent magis extimescendi. Fac dirum immanissimūq; tyrannum omni tormentorum genere in quempiam desæuire: videlicet qui hominem, vti pecus, coram iubeat excoriari, exenterari, dilaniari, torreri, & quouis alio (si quis excogitari potest) modo affligi, posseq; etiam tūc hominem illum non interficere, sed spiritum sensusq; vim in illo corpore in columem retinere, vt quoties sibi libitū esset, in equuleū repeteret, eademq; tormenta iterum ac subinde iterum integraret. Hæc certe potestas vehementissimè perhorrenda esset. Veruntamen cum in hominis facultate positum non sit, vt quem cruciat, non perimat: quinimo quo quis crudelius cruciat, citius interimit, non est cur tantopere occisores corporum timeātur. Nam illuc vsq; penit[9] eorum terminatur sęuitia. At verò illius est potestas expauescenda, à quo nec ipsa te mors valet eripere, sed post necem corporisq; interitum animam potest cū resumpto immortali corpore sic semper discruciare, vt tamen nunq̄ exhauriat vitam, Hęc vtiq; ira Dei est que reuelatur de cælo, in lege quidem naturę qualiquali notitia, in lege vero scripta aliquanto maiori, sed in Euangelio explicatissime (*Super omnem impietatem & iniustitiam, &c.*) Impietas est hominum in parentes, in patriam, atq; cū primis in Deū in quos proprie nō est iustitia, quia nec esse potest ęqualitas obsequiorum ad suscepta beneficia. Iniustitia verò ē inter homines. Et potest hic fortè speciatim accipi, vt contraria est iustitię. quę in præstando seruandoq; suo vnicuiq; iure posita est. Tametsi possit etiam, nec adeo multum refert, generaliter accipi pro vniuersa vitiositate, contraria iustitiæ paulò superius cōmemoratę. Et est secundum quosdā hebraismus, vel fortè hypallage, idest submutatio verborum, super omnem impietatē hominum, pro eo quod est, super impietatem omniū hominū. Sed nulla forte opus est figura. Vindex enim est de[9] nō solum in singulos impios, verum & singularū impietatum. (*Qui veritatem Dei in iniustitia detinent.*) Id est veram cognitionē Dei, seu qua Deum homines nouerant, seu quam Deo authore receperāt. Vtrūuis enim senseris, eodē recidas. Nā (vt ex subsequentibus iamiam liquebit) quauis notitia Deus nobis innotescat, eādem ipso magistro suscepimus. Quanq̄ in aliquibus exemplaribus, presertim græcis, non est genitiuus, Dei, sed tamen idem pollet, veritatem, quod veritatem Dei. Quid autem sit, veritatem Dei in iniustitia & impietate detinere, id sanè nō obiter & perfunctorie est contemplandum. Sciētiam nanq; & quamcunq; notitiam à deo recipimus, in hoc eam ipse mentibus nostris insculpit, vt sui in nobis amorem ingeneret, ad suum nos alliciat cultum, & qua ad se recta pergamus, pręmonstret viam. Qui ergo, quo suapte natura ducit, lucem huiusmodi non sequitur, sed moribus deuius aliorsum deflectit, is, quasi vim, violentiamq; inferens, veritatem Dei detinet, id est arcet, cohibet & veluti carceribus remoratur: multo profecto magis, quàm qui vel cælū à motu, vel solem ne illuminaret inhiberet. De hoc ergo impii iniustiq;, Pauli iudicio censentur gentiles, quòd cum Dei notitiam tali lege & fide recepissent vt totam in eius cultum & gloriam impenderent, nequiter eam tamen perditissimisq; moribus

Humanum genus.

Esai.1.

Luc.12. Noli te timere eos qui occidunt corpus.

Impietas.

Veritatem detinere.

ribus polluerunt, ac simulachrorum cultura vitiarunt. Huius pulchrum Chrysost. exemplum supponit. Veluti sicui rex (inquit) thesaurum suum crederet, vt in suum ipsius regis honorem & splendorem dispensaret, in prædones ille tamen & meretrices perfide effunderet, is sanè grauiter in regem peccasset. Quam vero nefande veritatem Dei impietate sua & iniquitate ethnici compresserint ac violauerint, explicatum progreditur.

Chris.

Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestauit.

Duo radii æternæ lucis.

Duo sunt radii lucis illius, quam Deus habitat inaccessibilem, nobis in hac mortali vita communicati: alter scilicet naturalis innatiq; nobis luminis, quo in rebus visibilib⁹, quantum nostrum fert ingenium, inuisibilia contemplamur: alter verò reuelatæ fidei. Idcirco cum de hoc secundo dixisset, iustitiam Dei reuelari in Euangelio ex fide in fidem, vtputa Iudæis & nobis, prosequitur nunc de priori modo dicere, per quem gentibus Deus innotuit, vt explicet, quã philosophi veritatem, quoq; pacto per iniustitiam detinuerũt. Igitur, quod notum est Dei, non est dicere, quod notum est Deo: sed quod cognoscibile est de Deo, id est, quod per se ratio naturali acumine absq; speciali reuelatione speculando consequi valet: ad differentiam eorum, quæ naturalem rationem transcendunt: quæ dicuntur ignota. Hoc, inquit, in illis manifestum fuit, id est, inter illos. At ne Romani vel reliqui mundi sapientes insolentia intumescerent, cogitantes eiusmodi cognitionem Dei suopte se ingenio & industria comparasse, subdit. (*Deus enim illis manifestauit.*) Hoc autem verbum nonnulli referunt ad manifestationem fidei. Quo profecto nihil esse potest literę minus consentaneum, vt paulò inferius emunctius disputabitur. Loquitur enim hic de cognitione gentium, vt distinguitur contra cognitionem Iudæorum & euangelicam, quam paulò ante appellauit fidem. Et propterea hic dixit, Quod notum est Dei, id est, cognoscibile per ea quæ facta sunt, in quibus conspiciũtur inuisibilia, hoc est, manifeste intellectui demonstrantur (vt ait Hiero.) quasi alia non sint cognoscibilia, nisi per fidem, per quam non conspiciuntur, sed creduntur. Igitur lumen ipsum naturale, de quo ait Propheta, Signatum est super nos lumen vultus tui domine, appellat, & quidem meritissimo manifestationem Dei. Nam etsi lumen hoc, debitum sit conditioni, & naturæ hominis, sicuti sua singulis naturis debita cõgenitaq; sunt accidentia, tamen quia Deus est naturæ parens, qui res ex nihilo condidit, opera ipsa naturalia, quę fiunt per formas ab ipso rebus inditas, perq; generale auxilium, munera sunt eius. Ad confutandum ergo philosophorum opinionem, qui ignorantes mundi creationẽ, non ita pro dignitate Deo adscribebant beneficia naturæ, ait Paulus, Deus illis manifestauit, cui proinde cuncta debentur: nam & sensus nobis contulit, & hanc mundi fabricam, ceu librum, coram nobis aperuit, & inuestigatricem rationem adiecit, qua per effecta opera opificem suspiceremus. Atq; id est quod subdit.

Quod notũ est Dei.

Manifestatio Dei.

Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta cõspiciuntur, sempiterna quoq; eius virtus & diuinitas.

Exponit quidnam illud sit, quod humana ratio scrutari de Deo valet, quibusq; sit vestigiis indagabile. Vbi hoc est ad eiusmodi interpretationem prænoscendum, quod structura hæc mundi non est effectus Dei vniuocus (vt verba vsurpemus philosophiæ) sed æquiuocus. Quod est, non esse effectum similis substantiæ (sicuti est arbor ex arbore genita, vel animal ex sui simili est) sed substãtiæ & naturæ disparis ac dissimilis: veluti plantæ atq; animalia, opera sunt solis, à quo progignuntur. Ob idq; sicut effectus solis quos experimur, non eum secundum totam naturam repræsentant, sed quatenus eorum est causa, vtputa, quòd sit calidus, siccus, lucicidus, &c. ita neque per creaturas innotescit nobis Deus secundum naturam & essentiam suam, sed secundum potentiam, qua est rerũ effector. Agit autem extra se, quatenus vnus, (nam opera trinitatis indiuisa sunt extra) non autem qua ratione est trinus: fit ergo, vt quemadmodum qui nunquam vidisset solem, neutiquam ex rebus genitis cognouisset, cuius quantitatis aut figuræ esset (quod munus est astrologiæ) cuiusuè esset essentię (quod pertinet ad metaphisycam) ita neque per creaturas altius à nobis conspicitur Deus, quàm vt intelligatur esse vnus, primaque rerum causa, incorporeus, infinitus, & cętera. Penitus illa verò sublimiusque callere quæ illi competunt inquantum trino, superioris

Effectus vniuocus & æqui.

Quomodo Deus per creaturas repræsentatur.

perioris est cognitionis, puta fidei, in ęnigmate: visionis autem, in propria specie. Hoc sanè notitiarum interuallum verbis illis subnotare videtur Sapiens, Eccli. 3. Altiora te ne quæsieris. Et subdit, Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi. Quod est, Illa quæ eousq; sunt excelsa, vt intuitum naturalem excellant, nequaquam naturali vi mentis explores: sunt tamē eorum tibi multa desuper reserata, quę non debes ad rationis trutinam perpēdere. ¶Igitur quę de Deo hęc rerum vniuersitas nobis indicat, tria sunt hic apud Paulum, scilicet, Inuisibilia Dei. Quod est dicere, Essentia seu essentiæ attributa, quę negationis forma proferuntur: vt quod sit infinitus, immensus, &c. hæc enim significat, inuisibilia. Mox Sempiterna eius virtus: puta quòd sit principium operādi primum, idemq́; vnum. Ac tertio Diuinitas: quo nomine (vt reor) inaccessam maiestatem designauit, sed quatenꝰ in nos effusa, finis est noster. Hæc autem tria triplici via ex creaturis (vt author est in de diui. nomi. Dio.) peruestigantur: scilicet efficientię, excellentiæ, & negationis. Qua de re non erit extraneum hic adeò neq; peregrinū, vias quibus fuerint philosophi ad inuestigationē Dei ingresśi, præcurrere, nempe vt intelligamus, quàm nō fuerint excusabiles, qui debitam ei gloriam non retulerūt. Primam nanq; viam, eandemq́; regiam, cunctisq; propemodum celebratissimam, à ratione motus ac mutationis rerum sibi muniuere, quæ dicitur ratio efficientiæ. Hac enim semita rimati sunt virtutem Dei, & per virtutem cætera. Etenim per se notum ac sensu compertissimum primum omnium habuerunt, res corporeas vniuersas moueri: nempe alterari ab se mutuo, corrūpi, & quæ pereunt sementem facere, vnde similes repullulent, quatenus soboles rerum temporaliū perpetua generationum serie, æternum (vt in eorum erat opinione) persisteret: cælos verò, harum vicissitudinis mutationum expertes, loco saltem cieri. Sub hac autem sensuali experiētia assumpserunt, quicquid mouetur, ab aliquo moueri. Quod Arist. 7. & 8. Physicorum ratiocinatus est, acutè id quidem, sed prolixius & implexe magis, quàm vt hic extricare debeamus. Est tamē luce ipsa clarius, quòd nunquā viride lignum ardere, calescere ve ex se posset, nisi ab alio, quod calidum, aut re sit, aut virtute, immutaretur, neq; luti massa in vas se vllum ipsa efformaret, nisi figulus ex præconcepta animo forma eam effingeret. Ab hoc principio elucere illis cœpit causarum series, naturalisq; catena, qualiter inferior queq; à superioribus moueretur: nempe sublunaria hæc agentia subiecta esse cælestibus lationibus (quod in meteoris docet Aristot.) vt eorum virtus inde gubernetur. Perspexerunt enim, accedente ad nos sole, quàmplurima terræ nascentia germinari, quę recedente, exarescunt. Vnde illud dictū promanauit, Sol & homo generant hominē. At qua causa & ratione terrena hæc à cælis mouentur, & cælos necesse est (siquidem & ipsos moueri rotariq; constat) ab alio circunferri. Non est autē in causis in infinitum abitio, quoniā tunc nulla esset prima, nulla autem extante prima, quæ suppositas mouere incipiat, fieri nequit motus: est ergo motor primus, atq; adeo immobilis: nam aliâs moueretur & ipse aliunde. Ecce quemadmodum via motus & efficiētiæ peruestigata est suprema virtus: quæ cùm sit ipsa omnino immota, omnium perinde sit mutationum principiū & effectrix causa. Ex quo continuo secundum consequens eadem via fit, supremam illam causam, nō plures, sed vnum esse Deum. Nomine enim Dei potentia quædā, virtusq; enunciatur summa, ac per se sufficientissima. Si autem duo essent dij, aut vnus alterius ope egeret, & tunc nō esset cunctipotens: aut per se omnia posset, & tunc alter esset superuacuus. Quinimo vel vnus valeret alteri resistere, & tunc alter non esset consummata virtute: vel resistere nequiret, & tunc esset hic imbecillus. Sed & qui admirandam mūdi compositionem inspexerint, qui ex mēbris tam disparibus tanta concordia & vnitate confœderatis, compactus est, nō possunt non habere persuasissimum vnius Dei esse figmentū. Vnde Lactan. lib. 1. non philosophorum modo omnium, sed poetarum quoq; confessione ostendit, vnitatem summi Dei receptissimam fuisse semper in antiquitate. Id quod disertissimè Cicer. in de nat. deor. luculenterq́; Aristo. & grauissimè in Parmenide Plato & in conuiuio constituunt. Quocirca (vt ibidē Lactan. & Cicero authores sunt) turbam illam deorum Saturni, inquā, Cereris, Neptuni & talium humana cōsuetudo introduxit, de quorum origine & causa paulò post redibit sermo. Quibꝰ nihilominus plurimos adiunxit poetarum licentiosa loquacitas. At quāuis diuersis eos rebus quasi fautores pręferebant (vt Cererem frugibus, vitibus Bacchum) nemini tamen arrogabant efficientiā

ea-

Eccli. 3.

Tria de Deo cognoscibilia.

Triplex via cognoscendi Deum.

Dionys.

Via motꝰ & efficientiæ.

Vnitas Dei.

Compositio mundi.

Lactan.

Cicero.

Deorum turba.

Sempiterna virtus. ea ratione, qua primo orbis motori. Tertio eadem efficientiæ semita insistentes contemplati sunt, virtutẽ illam vnius Dei, sempiternam esse. Quod ait hic Paulus, & propheta olim Daniel vbi dicebat, Potestas eius potestas æterna, quę non auferetur. *Dan.7.* Quoniam virtus & substantia quæ immobilis est, illa quidem neq; habet vnde gigni, neq; à quo possit corrumpi. Quam quidem præterea æternitatem virtutis eadem ipsa generationũ perpetua constantia planè demonstrat. Nam & materia, perpetua est, quæ proinde ex corrupto restat, subsequentiq; generationi substernitur, & (si legem naturalem duntaxat spectes) cælum itidem perpetuum est, vnde generationes perpetuẽtur. Quo fit, vt & primũ efficiens sit maiori multo ratione sempiternum. En quemadmodum sempiterna Dei virtus philosophis innotuit, videlicet primum esse principium motus, idemq; vnum, ac deniq; sempiternum. *Diuinitas & deitas.* Mox inde eadem efficientiæ methodo philosophantes speculati sunt diuinitatem Dei, quam hic nominat Paulus. Quo sanè nomine aliter denotari videtur essentia Dei, q̃ nomine deitatis. Deitas, nanq; naturã Dei absolutè exprimit, sed, diuinitas, eandẽ significat, qua ratione rebus extra diffusa participatur, finisq; est omniũ. Est enim id diuinum, quod est deitatis particeps, atq; adeò, diuinitas, idem pollet, quòd participata, seu participans se deitas. Quamobrẽ Deus non dicitur diuinus: licet dicantur attributa diuina: quia significantur modo intelligendi humano, veluti accidentia. *Deus, finis omnium.* Cognouerunt inquam, Deum se quodammodo rebus cõmunicare, atq; adeò cuncta propter seipsum, ceu supremum finẽ, mouere. *Agere propter finem.* Nõ enim Deus appetitu & desiderio vllius rei acquirendę qua caret, operatur, sed amore suæ effundendæ bonitatis. Hanc autem rationem vltimi finis, veluti primi authoris, hoc pacto per eosdem creaturarum motus potuerũt indagare. Res etenim cunctæ de se ipsæ palã prædicãt, agere se, vel agi propter finẽ: qđ Arist. Physi. 2. perquàm sapienter disertum reliquit. Quisnam ignoret, vapores in hoc prorsus natura effectrice in aera sursum eleuari, vt pluat: pluere verò ꝑpter fruges, fruges autẽ in animãtiũ vsum & alimoniã crescere. Et (quo cætera prætereamus) animaliũ, hominumq; præsertim membra & organa & potentię in sua quęq; officia, functionesq; distributa, firmissimo sunt testimonio, in suos ipsorũ fines suapte natura referri. Cùm res ergo irrationales, quippe quæ non se ipse arbitrio moueãt, in suos se fines dirigere nequeant, planè colligitur à sapiente suo primo motore in suos quæq; dirigi, propelliq; fines: veluti mittitur in scopum sagitta. Et quoniam finem vnum in alium ordinari, compertum est, neq; verò est in infinitum per illos ascendere, sed ad summum sit tandẽ perueniendum, fit, vt ipse qui primus est motor, supremus quoq; sit finis, propter quem ipse cũcta fabricauit. Neq; verò id tantum, sed inde facile sapientes illi intelligebãt, virtutem illam primã, non ideo solum sempiternã esse, eandemq; omnium finem, quòd esset perpetuo immota permãsura, sed quòd iugi perpetuaq; prouidentia ab initio cuncta gubernaret. *Prouidentia.* Vt est Sap. 14. Tua pater prouidẽtia ab initio cuncta gubernat. *Sap.14.* Et in Euangelio Ioan. 5. Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Vnde Protagoras, qui de hoc dubitauit, & qui id negauerat Diagoras, atque adeò Democritus & Epicurus, qui res fortuna, casuq; agi profitebãtur, ludibrio in reliquis philosophorum scholis habiti sunt. Quos Iob. cap. 22. illis ipsorũ verbis subnotauit. *Iob.22.* Nubes latibulũ eius, nec nostra cõsyderat. Nemo enim tam rudis vnquã fuit, tamq; feris moribus, inquit Lactan. ille *Lactan.* Firmianus, quin oculos suos in cælum tollẽs aliquam Dei prouidẽtiam intelligat ex ipsa rerum magnitudine, motu, dispositione, constantia, vtilitate & pulchritudine. Et lib. 2. de nat. deor. Cicero. *Cicero.* Quid potest esse tam apertum, tamq; perspicuum, cùm cælum suspeximus, cęlestiaq; contemplati sumus, quàm aliquod esse numẽ pręstantissimæ mentis quo hæc regantur? Imo verò si te audire adhuc non tædet, non modo cognouerant, totam hanc rerum molem, esse propter Deum, verũ explicatius id quidem: puta totam esse propter hominem conditam, hominem verò, vt Deum coleret. *Mũdus propter hominẽ.* Aristo. inquam, & quos veritas creati mũdi latuit, docuerũt nihilosecius omnia existere propter hominem. At verò Plato, quem philosophorum Deum iure optimo, vel hac de re, nũcupauit antiquitas, nõ id modo, verum (vt in Timæo disseruit) factum esse à Deo mundũ, eundemq; propter hominẽ, tanquã eius domicilium, rerumque hanc vniuersitatem, quãta eam cernimus amplitudine vastissimã, ac dispositione pulcherrimã, in victum, vestitũ, aliaque subsidia homini fuisse à Deo suffectam. *Plato.* Quamobrẽ cum Aristot. in operatione secundum virtutẽ, humanam felicitatem collocasset, & in cõtem-

D platione

platione intelligentiarũ, multo diuinius Plato, (quod in conuiuio disputat, & D. Aug. de ciuit. Dei lib. 8. meminit) hoc quod est, secundum virtutem viuere, nemini euenire affirmabat, præter eum qui notitiã, amorem, imitationemq; Dei haberet, neq; esse quẽquam aliam ob causam beatũ, q̃ ꝙ Deo, qui summũ bonũ est, frui cœperit. Nam animorũ immortalitatẽ nõ solum Plato frequẽter, & dubio procul Arist. sed etiã Stoicorũ princeps Zeno pro cõpertissima habuit, qui & piorũ sedes ab impiis longè discreuit. Hæc sunt in quorũ meditationem voces nos istæ duæ miserũt, Sẽpiterna virtus & diuinitas. Ex his demum diuinæ essentiæ attributa innotescũt, nẽpe omnipotẽtia, qua cũcta creat, bonitas, ob quã operatur, & sapientia, qua gubernat vniuersa, atq; id genus alia, quę hic vocat Paulus, inuisibilia Dei. Nam etsi simplicissima in se sint vna substãtia, tamẽ cum nobis nõ nisi per hasce perfectiones innotescãt, quæ in nobis multæ sunt & diuersæ, pluratiuo numero ait, inuisibilia. Et quanuis humana cognitio à virtute Dei ad eius essentiã cõtemplãdo cõscendat, tamẽ quia essentia prior est secundum rationem, q̃ potẽtia, eo ordine quo in se sunt, ait, inuisibilia, virtus, & diuinitas. Et hęc de via efficientiæ. At verò (vt initio proponebamus) disquiritur quoq; ab hoĩbus attributorum Dei notitia per viam excellẽtię, vt quæ perfectionem designant, sed tamẽ in nobis imperfecto sunt modo, perfectissima eadem meditemur esse in Deo. Sũt enim in nobis, esse, viuere, sapere, & reliqua huiusmodi limitato imperfectoq; modo, Deum autẽ suspicimus, per se esse, per se viuere, per se intelligere, & sapere, &c. Tertia deniq; methodus diuinæ explorãdæ maiestatis est, negationis, id est, remotionis & depurationis eorũ quæ in nobis cõposita, mortaliaq; sunt, aut quomodocunq; aliter inferioris ordinis, q̃ vt sint digna, quę diuinæ substãtię apponãtur. Nempe vt cũ essentiæ nostræ angustę sint, & terminis certis ac periodis cõtractę, in Deo infinitã, immẽsamq; essentiam intelligamus, immortalẽ, incõprehensibilẽ. Et quæ in nobis, seu corpora, seu accidẽtia sensibilia sunt, incorporea illic, & per se subsistentia, & insensilia existimemus. Quæ deniq; aut ex partib⁹, aliáve quauis ratione cõposita in nobis experimur, eadẽ simplicia, ab hisq; oĩbus cõditionibus immunia, nuda, pura, & defœcata Deo tribuamus, atque (vti Paulus ait) inuisibilia. Vbi autẽ ait, à creatura mundi, sunt qui noĩe creaturæ, hominẽ intelligãt, idiomate Greg. super illud Mar. 16. Prædicate Euangeliũ omni creaturę. Vbi sentit hominẽ noĩe creaturæ cẽseri, eo ꝙ sit ei cum omni creatura aliquid cõmune. At verò quãuis κτίσις, Græcis ambigua vox sit, tam creationẽ significans, q̃ rem quoq; creatã, eandemq; pariter ambiguitatẽ Latinè habeat, creatura, tamen hic, creatura mundi (si genitiuũ respicias) creationẽ equidẽ significare videtur, sicuti factura mũdi, genitura hominis. Vnde Aug. 8. de ci. Dei, cap. 9. & 11. & vbicunque in hunc locũ incidit, ad tollendã dubietatẽ semper legit, à cõstitutione mundi. Est enim sensus, inaccessam illam antea lucem diuinã à creatione mundi effulgere promicareque cœpisse, vtputa quod quantum est hoc ædificiũ mundi, nihil aliud quàm radius sit quidam, quo se Deus effundere & manifestare constituit.

Animorũ immortalitas. *Attributa diuina.* *Via excellentiæ.* *Via negationis.* *A creatura mundi.* *August.*

Ita vt sint inexcusabiles, quia cũ cognouissent Deũ, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.

Explicata notitia Dei quã habuerũt gentes, enarrare prosequitur, quã cõmiserint impietatẽ: colligẽs ex superiorib⁹, nullã habuisse excusationem, qua suam possent obtegere culpã. Nã si totã veritatẽ & omne diuinæ religionis arcanũ ethnicorum philosophi attigerunt: nẽpe si (quod loco nũc citato ait Aug.) de summo Deo ista senserũt, quod & rerum creatarum esset effector, & lumẽ cognoscẽdarũ, & bonũ agẽdarũ, quodq; ab illo nobis sit & principiũ naturę, & veritas doctrinę, & felicitas vitę, nihil erat quo suę valerẽt culpę obtẽdere. Hic tamẽ de verbo excusationis id cõsyderandũ est, ꝙ peccatum (authore Aug.) nisi esset voluntariũ, peccatũ non esset. Quam obrem ea causa quę prauę actioni hoĩs quippiam adimit libertatis, tantundẽ (vt docet. 3. Ethi. Aris.) de ratione culpę remittit. Tria autẽ inibi subiicit plenæ libertati aduersantia, per quę, si nõ vbiq; integra tollitur culpa, ꝓ parte tamẽ semper excusatur. Hęc sunt, ignorãtia, vis, atq; metus. Attamẽ nunq̃ ab his tribus excusationẽ prętexere vllus potest, nisi dum pręcedũt velut causa operis, quod aliâs nõ fieret. Qualis ignorãtia fuit Pauli insectãtis Ecclesiã Christi, cuius ꝓinde culpę veniã & misericordiã cõsecutus est. Gentes autẽ nõ ob ignorãtiã veri Dei ad idola peruersi sunt, sed de sua potius exultãtes ac superbiẽtes sapientia

August. *Excusatio peccati.* *Tria quæ obstãt libertati*

pientia Deum studio cõtempserũt, ac subinde propter cõtemptũ excæcati sunt ab ipso. Quocirca nec fuerũt per ignorantiã excusabiles. Particula, ita, non est in codice Græco, eamq; ob causam aiunt quidã, non solum redundare, verumetiã sensum subuertere, & sic vertendũ ad verbum fuisse, Deus illis manifestauit, &c. in hoc vt sint inexcusabiles. Hanc autẽ lectionẽ ego non adeo pugnaciter auersarer, nisi literã in hũc sensum traheret, quòd Deus in hoc ipsum contulerit gẽtibus cognitionem, vt non haberẽt quo suã culpam excusarẽt. Qui sensus falsus est. Nihil enim De⁹ facit ad malũ nostrũ respiciẽs. Id quod Chry. hic prudẽter admonet. Non enim, inquit, ea causa vt eos inexcusabiles redderet, tantum magisteriũ prẽstitit, sed vt illũ cognoscentes excolerẽt. Euenit tamẽ ex eorũ culpa, vt non essent excusabiles. Cui⁹ alumnus Theo. exẽplum ex psalmo supponit, Malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. Non enim propter hoc deliquit Dauid, vt Deus esset iust⁹, sed quia peccauit, iusta in ipsum fuit Dei animaduersio. Quare interpres nõ solũ non subuertit sensum per particulã, ita, verũ elucidauit, quippe quæ nõ significat Deũ eò retulisse quã sui cognitionẽ impertiuit hominibus, vt essent inexcusabiles: sed hoc tantũ quòd cognitio fuit causa, vt nõ possent ignorantiam impietati suæ prẽtẽdere. Atqui meditate de duobus incusat illos Paulus: nẽpe qd' neq; Deum glorificauerunt, neq; gratias egerũt, cùm tamẽ ad vtranq; rationẽ Dei ex visibilibus penetrauissent: videlicet & ꝙ causa esset efficiens prima, cui de acceptis beneficiis gratias agere debuissent, & qd' rerũ omniũ, ac maximè ipsorũ hominũ supmus esset finis, cui idcirco se totos addicere tenebãtur. Nam sic Deus officia dispẽsauit, vt mũdi hæc moles, pulchritudo, & cõstantia, veluti mutorum signa & nutus, gloriã eius prẽdicarẽt, puta vt enarrarẽt cæli gloriã Dei, & ignis, grando, nix, glacies facerent verbum eius: audire autem hoc encomium soli rationali homini demandatũ est: cui ideo prẽceptũ fuit gloriã in ipsum referre, ipsiq; pro his cũctis gratias agere: eo quòd vniuersa hæc subiecisset sub pedib⁹ eius. ¶Exurgit autẽ hic dubitatio iam partim submota. Vtrũ naturalis Dei cognitio sufficiẽs illis erat ad salutẽ, q sub lege agebãt naturali. Nã si nõ erat sufficiẽs, non facile apparet, quomodo illos poterat vsq; adeò excusatiõe expoliare, quin valerẽt se ipsi per carentiã superioris notitiæ defendere. In contrarium verò, quòd non fuerit sufficiẽs, q̃ maxima sunt argumẽta. Primum quòd iustificatio non est opus naturæ, sed gratiæ, vt contra Pelagium decretũ extat: ergo neq; ad iustitiã coram Deo satis est naturalis cognitio. Mox quòd ad humanã salutẽ necessaria fuit semp homini cognitio Dei, nõ solùm qua ratione vn⁹ est, rerũq; causa & finis, sed nõnulla etiã trinitatis. Nam oportet credere, authore Paulo, remuneratorẽ esse: remuneratio verò per filiũ Dei atq; spiritus sancti opẽ obuenit nobis: trinitatis autẽ notitia, nõ est nobis naturalis. Ad hæc, credere quoq; opus est, in illa fruitione inspecti Dei positã esse nostrã felicitatẽ, ad quorũ profecto cognitionẽ frustra nostra niteremur natura, nisi alti⁹ nobis desuper affulgeret lumẽ. Postremò itaq; arguitur inde, ꝙ videtur necessaria ad salutẽ, notitia aliqua originalis maculæ, propterea ꝙ in nullo vnq̃ seculo, nisi per aliquod sacrificiũ imaginẽ gerẽs sacramẽti, remissa fuit: illa autẽ notitia acquiri nullatenus nobis potest sola naturæ ope. Hæc videtur cõfirmare eorũ opinionẽ, qui existimãt sermonẽ hunc apostolicũ interpretandũ esse de manifestatione Dei per fidẽ, quẽ faciebat eos inexcusabiles. Cùm tamẽ luce sit clarius, nõ loqui nisi de cognitione naturali, philosophorũ ꝓpria, ex creaturis elicita, in quib⁹ inuisibilia inspiciũtur, q̃ distinguitur contra obscurã diuinitus infusam fidẽ, qua creduntur. Igitur cũ hoc sit hic cõstitutissimũ, fit, vt quicqd sit de ei⁹ sufficiẽtia ad salutẽ, ob eandẽ tñ naturalẽ cognitionem, teste Apost. fuerint inexcusabiles. Est enim hoc loco mẽs ipsius, orbi palã facere, ꝙ Deus neminẽ deseruisset aut neglexisset mortalium, sed mundũ hoc fine creasset, vt esset nobis, nõ solũ in alios vsus vitẽ, at potisimũ (vt. 1. de doct. Chri. author est Aug.) in vehiculum, quo per rerũ contẽplationẽ Deũ speculãtes, ac perinde colentes, ab hac, vbi peregrinamur vita, transueheremur in ẽternã patriam. Atq; hanc prouinciã ac negotiũ philosophiæ naturali demandauit, vt per sapiẽtes vulgus ad cultum Dei institueretur. Vnde Chry. explicãs quomodo Grẽci, id est, quotquot sub lege naturæ degebãt, nullã poterãt impietatis excusationẽ habere. Nunquid, inquit, nõ audistis vocẽ cẽlorũ, qui enarrãt gloriã Dei per oculos nobis immissam, concentumq; rerũ oĩm pulcherrimũ vndiq; tuba clarius intonantẽ? &c. Hæc autẽ oĩa ad naturalẽ cognitionẽ pertinẽt: nõ ergo Paulus superioris meminit notiõis fidei. Idẽ sentit Greg. &

Ita, non est Græcè.

De duobus incusantur.

Dispositio Dei.

Dubitatio, an sufficeret cognitio naturalis.

Mẽs Apl'i.

Chrisost.

Quo fuerint inexcusabiles. & Hieron. & reliqui. Quod autem cognitio naturalis fecerit eos inexcusabiles, bifariam quis fortè cogitabit. *Responsio.* Vno quippe modo, sive ra illa esset opinio, quam lib. 2. de nat. & gra. in prima impreßione veneta probatiorē existimabam: puta quòd in lege naturę licet fuisset necessaria fides Christi ad salutem (quoniam nunquam fuit aliud nomē sub cælo in quo oporteat nos saluos fieri) tamen illa nō esset necessaria, nisi quę naturæ lumine haberi poterat: ita vt naturalis cognitio quæ per creaturas haberi potest, quòd vnus Deus est principiū ac finis, qui ideo remunerator est, diceretur fides, quæ in legē naturæ sufficiebat. Tunc etenim liquidò cōstaret, quomodo cognitio naturalis excusationem auferebat idololatris & iniquis gentib⁹: quoniā per illā cum auxilio speciali Dei mouentis voluntatem, reconciliari cum Deo poterant. Hanc equidem opinionem, præter authoritatē S. Thomę, qui super verbo illo cap. 2. naturaliter quæ legis sunt faciunt, huc videtur conniuere (licet. 1. 2. q. 113. art. 4. in contrarium propendeat) hac argumentorum probabilitate suadebam. Primum quòd in illis seculis sola erat necessaria illa fides de Deo cōfusa, quòd sit, & quòd inquirētibus se remunerator sit, in quorum primo membro notitia implicatur trinitatis, & in altero mediatoris, qui fuit Christus: ad hanc autem videtur natura posse rerum contemplatione conscendere. Et quod plurimum mouere quempiam potest, non est creditu facile, aliam Deum exegisse vnquam cognitionem sui ad salutem, quàm illam quæ esset ab illo publicitus promulgata: in lege autem naturæ non erat proposita gentibus cognitio Dei, præter illam, quæ per lumen naturę consignata erat in mētibus hominū: nullam ergo prętereà requirebat: neq; alia videtur fuisse necessaria. In lege autem scripta & euangelica alia ratio est. Neq; verò opinio hæc omnimodè impingeret in Pelagium, cùm non adscribat iustificationem naturæ viribus, sed beneficio Dei supernaturaliter mouētis affectum. Hoc enim proculdubio semper fuit necessarium, quoniā iustificatio, opus supernaturale est & donum Dei.

Responsio. At verò licet nō desint fortè quibus hæc probetur opinio de naturali fide, re tamen bene inspecta, alteram omnino iam probo: non solum quòd hoc ætatis malè audit hæc, quam in scholis aliquādo sustinebam, verum quòd patres sublime hoc iustificationis mysteriū, non tam rationibus, q̃ sacris elogiis adstruebant, captiuātes nimirum intellectum in obsequium fidei. Et aduersus Pelagium non solùm sancitum est, iustificari hominem absq; operibus, verum quòd neq; initiū fidei à nobis est: cōtestante Apostolo, minimè nos sufficere cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis. Et Ephe. 2. Gratia estis saluati per fidem, & nō ex vobis: vbi fides asseritur gratiæ donum. Et Aug. Hyp. lib. 3. Fide, inquit, non alia nisi quæ nūc est salui facti sunt omnes sancti, qui ab exordio vsq; ad finem mundi salui facti, faciendiq; sunt: cùm ergo hæc sit supnaturalis, sit, vt semper talis fuerit necessaria, licet nō adeo explicita. *August.* Igitur alio modo cognitio hæc Dei naturalis, de qua hic loquitur Paulus, quā per visibilia rimādo adepti sunt philosophi, eos reddebat inexcusabiles: nēpe ꝙ licet non fuisset sufficiens ad salutem, tamen si iuxta eandem cognitionem ostendentem illis vnum Deū in cuius gloriā tenebātur omnia referre, ius pręceptaq; naturæ seruassent, Deus suffecisset illis altiorem notitiam fidei. *Quo reddebantur inexcusabiles.*

Sed euanuerūt in cogitationib⁹ suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt.

Perquàm sapiēter Paulus, vbi cōfirmauit ꝙ ignorātia gētiū non antecesisset eorū impietatē & iniustitiā, vt possent eā suis sceleribus obtexere, statim cōmōstrat, neqtiā poti⁹ & insolentiā eorū in causa fuisse suæ ipsorū cęcitatis, mētisq; caliginis. (*Sed euanuerūt, &c.*) Res illa vana existimatur, quæ nihil habet solidi, sed caret illo qd' suapte natura apta est habere: seu quæ sibi à natura præscriptū scopū & finē non assequitur, vti auellanę crustula nucleo vacua. *Res vana.* Ergo cùm finis intellectus nostri qui ad imaginē Dei facti sumus, cognitio sit diuina, quicunq; illius caret, vanus est, sicuti & voluntas quæ rei alius q̃ Dei amore tenetur, vana, Sapientis iudicio, censetur. Vbi vniuersa quę sub sole sunt ex eo vanitatum esse vanitates denunciat, quòd cùm res ipsę explere desideria nequeāt nostra, earum quoq; appetitiones vanæ sunt & futiles. *Eccles. 1.* *Vanitas.* Atqui cùm mētis cognitio, tam lux intellectus sit, q̃ etiā finis noster, vtrunq; est homo absq; diuinorū sciētia, & vanus scilicet, & obtenebratus. Ob idq; qui cogitationes suas nō affixerunt in Deū, sed ad creaturas submiserunt sese, merito ait eos, & euanuisse in cogitationibus suis, & eorum animum obscuratū esse.

Nomi-

Nomine enim cordis in præsentia Paulus animum nostrum designat, qua parte carneus factus, sensilibus rebus subsidet. Quemadmodum facit paulò inferius, vbi desideria cordis nominat. Cùm verò ait, obscuratum esse insipiens cor, non ita sentias, vt prius fuerit insipiens, quàm obscuratum, sed quòd per insipientiam (quæ est lucis priuatio) obscuratũ est. Non quòd Deus se oculis eorum subduxisset, sed quòd illi se à vero sole auertissent (*dicentes enim se, &c.*) Dixerat, euanuisse in cogitationibus, ac perinde obscuratum fuisse illis cor, quorum vtriusque mẽbri causam atque explanationẽ ex ordine subtexit. Enimuerò quoniam dixerunt se esse sapientes, inde in vanitatem collapsi sunt. Animaduerte pie lector, vt sit omnis initium peccati (quod apud Sapiẽtẽ est) superbia. *Initiũ peccati superbia.* Postquàm enim philosophi, eò ꝙ tanto studio & sudore scientias nacti fuerant, earum sibi gloriam arrogassent, neq; Deo retulissent receptas, deturgere statim inflariq; cœperunt, atq; inde in sectas se & symbola dissecare. vt alij Academici, alij Stoici, alij Pythagorici, alij aliis spumosis ac tumentibus nominibus insignirentur. Mox dogmata quisq; sua profiteri instituit, nec tam lucem intellectus sectari, quàm alios oppugnare, propriaque tueri placita. Atq; hinc sanè est, vt tam de naturalibus rerum principiis & causis, quã de ratione morum vsq; adeò varia diuersaq; commenta & mõstra confinxerint, vt qui plerosq; eorum legerit, nihil aliud quàm ab irato dæmone demẽtatos existimet. *Philosophorũ errores.* Dicentes ergo se esse sapientes, stulti facti sunt. Quas suprà dixerat mentis tenebras, easdem nunc stultitiam appellat. Bene ergo Esaias, Væ, inquit, qui sapiẽtes estis in oculis vestris. *Esa.5.* Etenim quod in fabulis de formoso illo iuuene est, hoc ipsum illis euenisse videmus, vt cùm non Deum suspicerent, sed in terram proni in sua se sapientia identidem spectarent, quasi humanã exuti effigiem, in vanitatem abierunt. *Narcissus.*

Et mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei, in similitudinẽ imaginis corruptibilis hominis, & volucrũ, & quadrupedũ, & serpẽtũ.

Non exigas Christiane lector diuinũ nostrum oratorẽ ad regulas humanæ eloquentię. Non enim verba prodigit, quibus vestiatur oratio, sed si à loco illo, Reuelatur ira Dei, sermonẽ respicias, perpetua est catena, vbi quodlibet verbum exponit præcedentis causam. Quo ergo insolẽtes sua scientia Gentiles deiecti fuerint, explanat. Quia mutauerunt gloriã Dei in similitudinem animaliũ. Vt autẽ cõtinuatio huius textus fiat ad subsequẽtes, cõsyderandũ est, tria esse in quibus officium omne collocatur: nẽpe vt homo in Deũ religiosus sit ac pius: sibi verò sobrius, pudicus & modestus: aliis autem iustus, frugi & bonus. *In tribus collocatur officium omne.* Atque in omnes has partes insimulat hic Paulus, illam gentium iniquitatem peccasse. Primum in Deum, quoniã mutauerũt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis creaturæ. Incorruptibilis Dei, alij transferunt, immortalis, aliique, indissolubilis: amplioris tamen significationis est, incorruptibilis. *Incorruptibilis.* Deus nanq; non solùm est immortalis, verùm nulli corruptioni mutationive, vitio aut cõtagio obnoxius. Neque interpres noster ignorabat ἄφθαρτος significare etiam immortalem. Nam transtulit .1. ad Timot.1. Regi immortali: sed nouerat nihilominus significare & incorruptibilem: nimirum à verbo cadens φθείρω, quod est corrumpo. Et nota, mutauerunt, nam immutabilem gloriam Dei mutauerunt transtuleruntq; in caducas ac futiles creaturas. (*In similitudinem*) Græcus casus per effectiuum germanius redditur. *In similitudinem.* Non enim est sensus, ꝙ gloria versa sit in similitudinem, sed quòd mutata est ab illis gloria Dei, & ipsorum existimatione translata in creaturas, similitudine, id est, per similitudines deorum, quas ab se confictas adorabant. Sed parum interest. Nam & in similitudines ipsas, hoc est, deorum simulachra honores etiam diuinos referebãt: iuxta illud Sap. 14. Incommunicabile nomen imposuerunt lignis & lapidibus. *Sap.14.* Atqui, vt D. Thomas obseruat, diuinis tribus tria è regione opponit humana. Gloriã, inquit, quæ ideo vera est & æterna, quòd veri atq; adeo incorruptibilis est Dei, in similitudinem, quæ non est veritas, sed vmbra, neq; solida, quia hominis, ob idq; corruptibilis creaturæ. Quibus proinde verbis vehementer exprobat eorum impiam dementiam, quòd incorrupta veritate posthabita, euanidam vmbram, quin verò nugacissima mendacia deitate donassent. Nec refert, siue nomen gloriæ enuncies de illa, quæ est in Deo diuinitatis claritudo, quam mentiti sunt inesse creaturę, siue de glorificatione, quam Deo debentes, impenderũt creaturæ. At quorum obsecro cogitas, similitudinem hominũ adorabãt?

rabant? Iouis, Iunonis, Bacchi, Veneris, Plutonis, aliorumq; id genus, qui hominum potius porteta, monstrorumq; prodigia habendi fuissent. *Deorum monstra.* Imo nec ibi quidem præcipitem naturam casum sistere permiserunt, verùm & ad volucres demiserunt sese: atq; inde rursum ad quadrupedia, atq; ad ima vsq; reptilia colenda deiecti sunt infamatores illi naturæ nostræ, quos Deus ad imaginem suam cõdiderat, orbiq; prefecerat, & equauerat angelis, vt soli maiestati suæ subderentur. Luculenter quidẽ & eleganter per quatuor hæc præcipitia ruinam infatuati hominis depinxit. Vtpote qui supremo Deo neglecto, homines primũ, par sibi animal, mox volucres supra se volantes, deinde subiectum sibi brutum pecus, ac demum abiectissimos serpentes adorasset. Neq; enim animantium vllam serpente inferiorem excogitare potuit, & quæ Deo magis aduersaretur: vtpote cuius effigiem indutus est circumuentor ille primorum hominum, vbi discordiarũ inter genus nostrum & Deum atque inimicitiarum sementem fecit. Adorauerunt tamen & sculpta marmora, & ligna, luteaq; idola, quibus si faber, aut figulus tribuisset cor, authorem ipsum suum adorassent, vt in de verb. domini ait Augus. *August.* vide quàm erant idololatræ illi inexcusabiles. Et enim cùm solum hominem Deus volũtate & mente donasset, vt pro omni creatura Deo gratias referret, illi in saxa traducebant gloriam Dei, quæ non solùm sine numine, sed sine sensu erant, reclamantia, non ipsa nos, sed Deus fecit nos. ¶At pulset hic fortassis cuiuspiam animum. *Deorũ turba vnde oborta* Qui mortalium potuerint eò insaniæ furorisque collabi, vt non homines modo, eosdemque mortuos, sed pecora, lapides & robora pro diis ducerent? Initio quidem tyranni fuere, qui suis imaginibus templa, arasque erexerunt: vt de Belo Babyloniorum rege memoriæ proditum est. Deinde propter aliqua facinora (vt propter vrbem conditam Romulo) seu propter egregias victorias (vt Herculi aliisque compluribus) statuæ positæ sunt, quæ non habebantur vt dij, sed extabant in eorum memoriam, atque vt homines ad virtutum studium excitarent. *Idolum.* Nam idolum idẽ est quod simulacrum. Cùm verò sensuales homines imagines sensibus obiectas tanta veneratione suspicerent, data inde occasione, dæmonia illuc ingressa, responsa dare cœperunt, atque homines deludere, qui crederent subsidia, præsidiaque inde sibi à statuis ac delubris obuenire. Animalium verò cæterorum adorationem Aegyptus, astrologiæ superstitionibus imbuta, edidit: *Aegyptii.* quod libr. 7. est apud Strabonem diffusè. Cunctas nanque animalium effigies, quas in zodiaco compererant, vt Arietem, Taurum, Scorpium & alia pro diis habebant. Cuius idcirco Deus admonitos fecit olim Iudæos ex Aegypto reduces, dicens, *Deut. 5.* Ne fortè oculis eleuatis in cælum, videas Solem & Lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus adores ea & colas. Quin verò (vt author idem refert) non solùm pecoribus penè vniuersis, sed cæpis & porris, quibus vescebãtur, deferebant diuinos honores. Quin & crocodilus ferocissima belua Arsinoe vrbe Aegypti à sacerdotibus mansuefacta colebatur: quam hic forsan commemorat Paulus *Crocodilus.* nomine serpentum: sicuti & nomine volucrum, aquilas Romanorum, vel anseres ob custodiam capitolij sacros. Sed de his Eusebius, & Lactant. latissimè. Et. 8. de ciuit. Dei Augus. vbi celebratissimum illum Aegyptiorum Hermetem Trimegistum inducit, qui aiebat, veluti Deus summus omnium pater effector est cælestium deorum, ita & homines, terrestres sibi deos effingere. Est profecto altissima dignũ meditatione, quàm sit *Homo varius.* homo hinc rerum omnium miraculum, si dicto Dei audiens fuerit, vt qui ad eius imaginem factus, eius demũ vt fiat particeps deitatis natus, idoneusq; fit: inde verò si ad Sathanæ tyrannidem desciuerit, quanto ludibrio vanitatem eius antiquus ille hostis circũuersset. Ex hoc autem loco recentes isti protestantes catholicos deferunt, & increpant, quòd gentilitatis imagines ab orco reuocemus, idololatrarumq; æmuli colamus, contra prohibitionem legis Deuter. 5. *Lutherani de imaginibus.* Non facies tibi sculptile neq; omnem similitudinẽ quæ est in cælo desuper, & quæ est in terra deorsum, & eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles. De hoc tamen fusius hic decertare ratio enarrationis non permittit, sed satis admonuisse fuerit, *Hæreses negãtium imagines.* in hunc olim errorem lapsos fuisse nonnullos, quorum fuit Seruius Marsiliensis Episcopus. Leo quartus Imperator, & Vualdensis. Qui error condemnatus est sub Gregorio tertio in Concilio Romano, & Franconiæ sub Adriano primo, & in concilio secundo Niceno, & postremo in sexta Synodo Constãtinopolitana: quæ condemnatio inter decreta relata est, de consе.dist.

De cõse. dist. 3. cap. venerabiles.

se. dist. 3. cap. venerabiles. Neque aliæ erant antiquis imagines interdictæ, quàm astrorũ & animalium, & piscium, quæ subnotantur nominibus illis, cæli, terræ, & aquarum. Quibus adorandis, cùm totus penè mundus erat infectus, tũ maximè populus ille suopte ingenio deditus: à quo nunc periculo procul abest Christianorum orbis: vbi nulli vnquã tam rudes aut barbari fando auditi sunt, qui crucifixi, sanctorúmve imagines, tanquam idola venerarentur. Sed quemadmodũ tunc Cherubin in propitiatorio duos erigi Deus iussit, de quorum medio loquens, humanis etiam sensibus maiestatem suam ostenderet, ita modo, prẹsertim postquàm Deus visibilis homo factus est, sanctissimè institutũ est, vt suprema illa triumphantium Ecclesia, vbi Deus inter tot beatorũ coronas medius regnat, in hac interim militanti ob oculos nobis obiiceretur: tum, vt per visibilia (vt hic docet Paulus) ad felicitatem illam contemplandam promoueremur, tum vt sanctorũ exempla animos nobis ad eorundem imitationem accenderent. Neque vlli Christianorum vspiam terrarum aut gentium in mentem venit, vt seu ab imagine, seu à diuis vllis auxiliũ aliquod expectaret, quod per seipsi possint ferre, sed eos tãtum apud Deũ aduocatos adhibemus. Verum de hoc emũctius. 1. Timot. 2. inter enarrandum, quẽadmodum Christus vnus sit mediator Dei & hominũ.

Propter quod tradidit illos De⁹ in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis.

Pœna peccati.

Post idololatriã gentium, qua fuerant in Deum impij, attexit, quo pacto fuerint in se ipsos impudici & cõtumeliosi. Proponit autem secundũ hoc vitiorũ genus, quasi pœnã impietatis eorũ, à Deo ipsis inflictã. Vbi hæc primum omniũ meditatio animum occupat meũ, quàm sint vtiq; dirẹ, crudelesq; beluæ, quamq; in nos truces, atq; truculẽtæ, nostræ ipsorũ libidines. Qui enim homines de honore diuino in pecudes & serpentes fœdissimè translato, acerrima supplicia debebãt, nõ vrsis, leonib⁹ aut immanissimis tigribus traditi sunt laniãdi ac deuorandi, sed in desideria cordiũ suorũ: ergo desideria nostra, sæuiora illis sunt, ac bestiis quibusuis immaniora. Cuius equidẽ causa nõ est indagatu difficilis. Est enim animal quoddã, homo, rationale, & mortale. Quapropter quæcunq; nobis mors, quãlibet atrocissima cõtingat, nihil naturæ nostrẹ dissonũ patimur, quãdoquidem mortales morimur. Cùm autem quicquam rationi aduersum, contrariumq; admittimus (quale omne est peccatum) tunc conditioni, naturæq; nostræ insignis irrogatur contumelia. Et quoniã nulla nos res externa inuitos, sed solum liberum arbitrium nostrum valet de rationis arce deturbare, nullum potuit in impios acerbius patibulum decerni, q̃ quod in propria traderentur desideria, atq; ea quidem immunda & impudica, quæ voluntatẽ ad malum propellerent, quo naturam ipsam inquinarent, defœdarẽt, & infamarent. ¶ Est autem locus hic quem Lutherani eo detorquent, vt persuasum habeãt, Deum non modo causam esse peccati, verum ita efficacem, vt ad malum cogat. Quinimo ita sit causa, vt solus ipse sit causa. De qua re præcipuam disputationem instruximus lib. 1. de nat. & gra. quam poterit consulere, quicũq; hunc locũ intellectum sibi cupiat. Ait enim Lutherus art. 36. quòd non est in potestate nostra, malas vias facere, sed mala opera in impiis Deus operatur. Et (vt alios silentio prætermittamus) Bucerus super hunc locum eousq; habet constitutissimum, Deum esse cogentem causam peccati, vt qui hoc negauerit, Deum neget, esse Deum, quia negat esse efficacem causam illius effectus, quem vult fieri. Hoc enim, inquit, significat, Tradidit, Hanc verũtamen incredibilem absurditatem, absurdissimamq; impossibilitatẽ pro virili nostra confutauimus argumẽtis multis, ex natura, tum Dei, tum etiam peccati constructis. Est enim peccatum, opus contra diuinam regulam & voluntatem: quòd autem Deus quoquo pacto quempiam contra regulam suam & voluntatem moueat, manifestaria contradictio est. Siquidem cum eadem in ipso res sit mentis regula, & voluntas, & potẽtia, iuxta regulam suam facit & voluntatẽ quicquid facit. Multo ergo magis est impossibile mouendo ad id cogere. Est præterea peccatum (vt verbis August. in de vera relig. vtamur) vsq; adeò voluntariũ malum, vt nullo modo sit peccatum, si non sit volũtarium: id quod de peccatis etiã ipsis, quæ sunt pœna peccati, repetit lib. 1. retractationũ. Id ergo operis, quod Deo cogente fieret, imputari ab ipso in culpã, impossibile est. Quinimo si facere quod Deus, vel præcipit, vel consulit, adeò non est peccatum, vt sit etiã officium & obedien-

Lutherani.

Lib. 1. de na. & gra. cap. 17. & 18.

Lutherani.

Peccatum.

August. in de ve. re. ca. 14.

Lib. 1. retra. cap. 15.

tia, quomodo quod perurgente ipso fit, peccatum erit? Iam verò si vera est Iacobi sententia, qua admonemur, vt nemo cùm tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur, quoniam Deus intẽtator malorũ est, quis dum peccat dicere audeat, quòd Deo, non modo tentante, verum & cogẽte peccat? Tradere ergo in proposito, quo Orig. Ambr. Chryso. Aug. & sancti patres consentiũt, idem est quod permittere. Bifariam hic tamen insurgunt cõtra hoc interpretamentum. Primum arguunt, id quod est, tradere, non satis explicari per hoc quod est, permittere. Nam traditio applicatio quædam videtur & impulsio vel adiudicatio in potestatẽ sensualitatis. Sicut in Exo. legimus, quòd indurauerit Deus & ingrauauerit cor Pharaonis. Et Esa. 6. innuitur Deus excæcare corda, aggrauare aures, &c. quæ maiorẽ multo emphasim habẽt, quàm, permittere. Deinde argumentãtur, verbum, permittere, in Deo non esse mitius, quàm facere: quin verò in idem recidere. Nam cùm Deus nouerit, inquiunt, naturã nostram ita esse deprauatam, quin etiam tales nos, ipso authore, in vtero conceptos, vt sine eius spiritu & auxilio cauere peccata nõ possimus, si illud nobis, quoties eo opus habemus, non largitur, manifestè conuincitur in causa tunc esse peccati nostri: sicuti causa cæco cadendi est, qui manum non porrigit. Ad hæc autem abundè (vt reor) responsum à nobis est loco citato, vbi distinximus, quòd duobus modis cogitare possumus à Deo quempiam priuari auxilio suo. Vno modo, quòd in pœnam præcedentis peccati ita destituat hominem fauore suo & subsidio, vt statuerit, quasi firma sententia, nunquam ei amplius succurrere, sed fixum apud se habeat & firmum, illum perpetuò deserere, ita vt per Deũ ipsum stet, ne ille vel à præterita culpa emergat, vel noua vitet crimina. Alio modo permittere idem pollet, quod sinere quemq́ue liberè agere secundum propriam voluntatem, ita tamẽ vt semper sit Deus paratissimus brachium porrigere, nisi per hominem steterit. Primo itaq; modo dicebamus, neminem vnquàm mortalium in hac vita fuisse à Deo destitutum, sed illam esse destitutionem eorum propriam, qui cruciantur in inferno. Aliâs non in vniuersum verum haberent de omnibus hominibus voces illæ diuinæ, Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Et, Pœnitentiam agite. Et, Conuertimini ad me in toto corde vestro. Et, Deus non vult mortem peccatoris, sed vt magis conuertatur, &c. Et, Ego ad ostium sto & pulso. Et, Noli vinci à malo. Et, Noli negligere legem Dei. Et, Nolite fieri sicut equus & mulus, Et alia id genus, quæ vniuersalem hominum libertatem præ se ferunt. Colligitur ergo Deum eo tradere homines in sua desideria, quòd permittit eos ire secundum inclinationem propriæ voluntatis. Idem quippe Apostolo est, Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, quod Prophetæ illud, à Hieronymo hic citatum, Dimisi eos secundum desideria cordis eorũ. Ibunt in adinuentionibus suis: hoc est, nulla coactione, sed suapte spõte animis obsequentur suis. Neq; aliud quicquam designat Augustiniana glossa, quæ est inter ordinarias, desumpta ex lib. de gra. & libe. arbi. cap. 21. quæ ait, operari Deum in cordibus hominũ ad inclinandas eorum voluntates quocunque voluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum. Cùm enim cuncta bona in Deum suapte natura referãtur, inclinatio Dei ad bonum, intẽtionem eius ac numen designat. Cùm verò malum culpæ deuiatio quædam sit à diuina voluntate, fit, vt inde Deus inclinare hominem ad malum cẽseatur, quod propriæ ipsum inclinationi permittit. Atq; idem est tradere in desideria. Vnde in epistola ad Sixtum secunda, Nõ Deus, inquit, obdurat impartiẽdo malitiam, sed non impartiendo gratiam. Et ad Simplicianum, Non intelligẽdum est, quòd Deus ita induret, quasi quenquã peccare cogat: sed tamen quibusdam peccatoribus misericordiã iustificationis suæ non largitur, & ob hoc eos indurare dicitur, quia nõ eorum miseretur: nõ quia vi impellat vt peccent. Et in lib. de essent. diui. Indurare, inquit, dicitur Deus quorundam malorum corda, sicut de Pharaone scriptũ est. Non quòd omnipotẽs Deus per potẽtiam suam corda eorum induret, quod est impium ita credere, sed exigẽtibus eorũ culpis, cùm duritiã cordis quã ipsi sibi mala ꝑpetrãdo nutriũt, nõ aufert, quasi eos induret, quia iusto iudicio indurari sinit. Ecce Deus non aliter q̃ sinendo & permittendo est causa peccati. At verò (vt S. Tho. 1.2. q. 79. exponit) quoniã Deus nõ necessitate, sed ratione & iudicio permittit nostrã nos sequi inclinationẽ, permissio ipsa, nũc traditio, nũc verò excæcatio, obduratio, vel aggrauatio nuncupatur. Vt illic à nobis expositum est. Quin verò Orig. lib. 3. de prin. ca. de lib. ar. elegantis-

Marginalia: *Iacobus.* — *Tradere.* — Exo. 7. & 10. — Esa. 6. — *Permittere.* — *De natur. & gra. lib. 1. cap. 18.* — *Aug.* — *S. Tho. 1.2. q. 79.* — *Orige.*

gantissime explicat, non aliter Deum indurare corda, q̃ patienter tolerãdo (vt cap. sequẽti etiam adnotabimus) schemate illo sermonis, quo clementissimus herus in seruum ait, Ego te talem serue feci. Patientia mea tuę extitit insolentiæ causa. Quã expositionẽ sequitur & Hieron. Quinimo & Pau. id exprimit, vbi ait, Ignoras quoniã benignitas Dei ad pœnitentiã te adducit? Secundũ autem duritiam tuã & impœnitens cor, &c. Hæc latissime testimoniis q̃ plurimis inter enarrandum decretum sanctæ Tridẽtinæ Synodi sessione sexta cõfirmauimus. Vbi anathema esse iubetur, qui dixerit, nõ esse in hominis potestate, vias suas malas facere, sed quòd mala opera, ita vt bona, Deus operatur. Quod autem inde huc restat accersendũ, est, quòd nõ quæcũq; permissio est censenda traditio aut induratio, sed vbi iam catena malorũ in profundũ pertraxerit miserum. Vnde Apostolus hic, vbi primũ ait gentes demutasse gloriã Dei in similitudinẽ corruptibilis hominis, &c. non dixit eos tũc tradi: tametsi id permisisi commiserãt. Sed cum deinceps carnalibus desideriis assuescebãt, tunc ait eos tradi in desideria cordis ipsorum, id est, cordis, quòd nõ Deus ab se coactu abalienauerat, sed quod illi libere ab ipso fecerant alienum. Quam itidem libertatem suggerit etiamnum Apostolus in subiunctis verbis (*vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis*) Quod est, tali sua se ipsi sponte deturparunt spurcitia, & affecerunt contumelia, qualem ne ab hoste paterentur, vel mortem priꝰ ipsam perpeti debuissent.

Concilium Triden.

Qui cõmutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quã creatori: qui est benedictus in secula. Amen.

Quæ deinceps subsequũtur per ea, quę hactenus præcesserunt elucescunt. Nihil enim pergit quicquã noui adiicere, quam (quod in more habet) explicatius repetere, in aliamq; faciem vertere quæ simpliciter dixerat. Resumit nanquè gentium, tũ impium idolorũ cultum, tũ spurcitiã infamẽ, qua se in pœnã permissi sunt defœdare, & conspurcare, vt districtiore oratione & exprobratione eorũ insolentiam retundat, atq; adeò patefaciat, q̃ nõ fuerint per se digni diuina recõciliatione. Vnde quod dixerat, Mutauerunt gloriã Dei in similitudinem imaginis, &c. iterato perstringit subdens, Et mutauerunt veritatẽ Dei in mendacium. Est enim hebraismus cuius supra meminimus, Dei, pro eius. Cũ enim mox antecesserat, gloriã Dei, supponẽdũ deinde fuerat relatiuum. Veritas hic Dei fortè ab aliquo referatur ad cognitionẽ, quã philosophi à Deo ipso recipiẽtes falsis dogmatibus peruerterũt. Attamẽ significãtius accipitur pro natura diuina, quæ cum in vno sit solũ vero Deo, existimata ab illis est creaturis competere, quæ deorum sunt portentosa mendacia. Est quippe mẽdacium, quicquid nõ est id, quod repræsentat. Iuxta illud Psal. Vt quid diligitis vanitatem & quęritis mendacium. Atq; huc pertinet quod subdit (*Et coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori.*) Duo crimina quæ superius gentibus obiecerat, puta quòd neq; Deum glorificassent, neque egissent illi gratias, eadem ambo iam nunc maiori refricat improperio. Est enim auxesis prodigiosæ impietatis insignisq; dementiæ amplificatio. Quod enim Deo gloriam & gratias non habuissent, ingrati animi delictũ erat: quod autem debitos Deo honoris titulos, aras, thura, sacrificia, & id genus cultus in creaturas transuertissent, inexpiabilis est perfidię sacrilegiũ videlicet quòd creaturas nõ modo Deo pari iure exæquassent, verum honorificentius colerent. Imò vero quod ait, potius, non eam facit comparationem, quasi Deo etiam vero aliquatenus seruirent, sed Hilario lib. de trin. 12. interprete, tantundem est acsi dixisset, Prætereito, prætermisso quæ Deo, soli creaturæ diuina obsequia præstiterunt. (*Qui est benedictus in secula. Amen.*) Pulcherrima conclusio & pręhabitæ orationi accõmodissima. Est enim perinde acsi ita conclusisset, Quicquid autẽ impii ac vanidici illi honoris & glorię moliti fuerint Deo detrahere, nihil tamẽ solidę inaccessæq; maiestati ademptũ est, vt quę à futili creatura nullatenus pendet. Nihil ei deperiit diuinitatis, sed est per se ipse benedictus, & omni laudis nomine dignissimus, Amen, vox est hebræis affirmandi, idq; adeo cõstabiliendi, q̃d firmum fixumq; est & sempiternum.

Veritas Dei. *Veritas.* *Mẽdacium.* *Psal. 4.* *Hilar.*

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.

Queadmodũ culpã idololatrię de q̃ prædixerat, mutauerũt gloriãDei, quo eã acriꝰ exulceraret, iterato refricuit, subdẽs, Et cõmutauerũt veritatẽ, &c, ita & acerbitatẽ pœnę, q̃ in genere illis verbis perstrinxerat, tradidit illos in desideria, explicatiꝰ repetit ĩ specie, subiũgẽs,

quòd tradidit eos in paſsiones ignominiæ, Nam deſiderium cordis, genus eſt ad affectus animi, libidineſq; complures, & perturbationes & morbos πάθη verò quod græcus codex habet, alii vertũt, affect⁹, alii, morbos animi. Sed re vera, paſsio, quanuis nõ ſit latinis adeo frequens, egregie fœdiſsimã libidinẽ effert. Nanq; ſub nomen paſsionis nõ cadit apud philoſophos quęuis qualitatis ſuſceptio ſed illa quæ naturę ſubiecti aduerſatur. Vnde Ariſt. noluit abſolute affirmare, intelligere, eſſe pati, ſed per diminutionẽ, quoddam pati, id eſt, receptionem formæ, qua ſubiectum perficitur. Neq; aqua, dũ calorẽ remittit, proprie cenſetur pati, vtpote quæ in naturã redit ſuã, ſed quando calefit, tũc proprie patitur: quippe quę tunc euincitur, & de ſua natura deturbatur. Morbi ergo animi & libidines, naturali ordini cõtrariæ, perq̃ proprie dicuntur paſſiones. Ignominia componitur ex nomẽ, per negationẽ. Eſt enim nomẽ hominis idem qđ honor eius & celebritas: iuxta illud, Meli⁹ eſt bonũ nomẽ q̃ diuitię multæ. Quare ignominia eſt illud, quod ex diametro opponitur honori: vt contraponantur, nomẽ & ignominia, ſicuti nobilitas & ignobilitas. Vbi hoc animaduertẽdũ eſt, quod peccatorũ ſpiritualiũ, vt ſunt, infidelitas, ſuperbia, iniuſtitia, & reliqua, ad peccata carnalia, & pręſertim ad luxuriam, duplex eſt cõparationis ratio. Etenim ſi culpæ grauitatem ſpectes, peiora genere ſuo ſunt ſpiritualia, vt. 1. 2. q. 73. author eſt S. Tho. Primũ ratione ſubiecti, puta ſpiritus, qui dignior eſt corpore, & per quem fieri debet in Deum conuerſio. Nã corporis natura eſt, conuerti ad ſenſibilia. Secundo ex parte obiecti: quoniã per ſpiritualia, vel in Deũ immediate peccam⁹, vel in proximos, quos plus tenemur diligere, q̃ proprium corpus. In quod authore Paulo, qui fornicatur, peccat: atq; adeo minus infert iniurię. Ac deniq; tertio ratiõe motiui, quia delectabilia tactus vehementius mouent q̃ ſpiritualia, vnde magis excuſant. Si verò infamiam attendas & ignominiam, carnalia antecellũt ſpiritualibus. Vnde Gre. Carnalia, inquit, ſunt minoris culpæ & maioris infamię. Cui⁹ ratio eſt in prõptu naturalis, quòd honor humanę naturæ penſandus eſt ſecundum ſuam excellentiã & pręſtantiã, reſpectu irrationabilium animalium. Actiones autem ſpirituales nõ ſunt nobis cum brutis communes, veluti ſunt carnales. Qua de cauſa carnales primum dicuntur peculiariter immunditiæ. Eſt enim immundum, id quod mixtionẽ habet inferioris naturæ, vt dum aurum cum aliis cõfuſum eſt metallis. Vnde Paul⁹ Ephe. 5. fornicatorem appellat immundũ. Sunt præterea infames magis, pluſq; contumelię & opprobrii irrogantes naturę noſtrę: ſanè quam degenerem de honore proprio & excellentia ad vilitatem deiiciunt brutorum: quę ideo, authore. 3. Ethico. Ariſtot. maiori ſunt dignę exprobratione, maioriq; ab illis pudore ſuffundimur. Id quod Pſal. indicat, vbi ait, Homo cũ in honore eſſet nõ intellexit (nam intellectu pæſtat cęteris animantibus) & ideo comparatus eſt iumentis. At vbi eouſq; impudicitię in pręceps corruit humana impudentia, vt in nefandam turpitudinẽ, brutis pecudibus incognitam, feriſq; ipſis intentatã volutetur, ſummam inde ignominiam & contumeliam totũ contrahit genus noſtrũ: nimirũ quòd tũc nõ ſolum comparatur iumentis, ſed beluis etiam ipſis, cunctiſq; pecoribus ſubſidet. Ob idq; paſsiones ignominiæ dicũtur, quaſi abſurdiores ac magis deteſtãdæ, q̃ quę nominẽtur. Affabre ergo abſurdiſsima deſideria, ĩmunditiã prius Apoſtol⁹ nominauit, mox cõtumelias, ac demũ paſsiões ignominiæ: quas paſsiones proximo inferiori textu explicatũ properat.

Paſsio. *Ignominia.* *Peccatorum cõparatio.* *Grego.* *Immundum* *Infame.* *Ariſt.*

Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalẽ vſum in eũ vſum qui eſt contra naturam. Similiter autem & maſculi, relicto naturali vſu fœminę, exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicem, maſculi in maſculos turpitudinem operantes.

Heu nimium miſerandum hominem poſt quàm diuina ſemel orbatus luce, ſupernarum legum diruperit vincula. Profecto nulla procella tanto impetu, anchora in media tempeſtate diuulſa, tranſuerſam nauim illidit in ſaxa. Perſpice quo vitiorum voragine abſorptos narrat Apoſtolus mortales illos, qui Deum, quem cognouerant, non glorificauerunt. A cognitione etenim veri Dei ad idola peruerſi in horrendum protinus ſubmerſi ſunt flagitiorum barathrum. De quibus (etſi pudor officium linguę ſuperet) non veritus eſt Paul. fari, vt gentium infamiam euulgaret ad gloriã redemptoris, qui eis nihiloſecius non occluſit ſalutis ianuam. (*Nam fœminæ. &c.*) Aut nullum eſt myſterium, quod à fœminis orſus fuerit: aut illas fortè antepoſuit, quòd quanuis non tam ratione polleãt, quàm

Deplorãdos hominũ caſus.

Fœminarum pudor.

quàm viri, pudor tamen, qui debet in eis præ cellere, debuiſſet longius ab inſano illo furore eas arcere. (*Mutauerunt naturalem vſum.*) Quoniam in homine duæ ſunt naturę, vel duo potius diſtincti gradus, ex quibus vna conſtat natura, videlicet ſenſibilis & rationalis, duobus modis peccatum dicitur contra naturã.

Duobus modis peccatũ contra naturam.

Vno quia eſt contra rationem: quo modo omne peccatum eſt contra naturam, vt. 4. capit. de diuin. nom. Dionyſius, & 14. de ciuitate Dei Auguſt. authores ſunt: ex eo, ſcilicet, quòd cum homo, rationale animal, & ſpeciem à ratione ſortiatur, & nomen, quicquid eſt contra rationem, cenſetur propriè contra noſtram naturam: vt lib. prim. de natur. & gratia, latius expoſuimus.

Diony. & Aug.

Lib. 1. de na. & gra. ca. 3.

Sed altero modo peccatum dicitur contra naturam per antonomaſiam: illud porrò, quod non modo rationi, ſed ordini etiam, quem appetitui ſenſitiuo natura præſcripſit, repugnat. Concubitus etenim vagus maris cum fœmina, quanuis fiat extra rationem, continetur tamen intra lineam, animalibus à natura poſitam, prolis gratia. Et ideo vocatur hic naturalis, etiam dum illegitimus eſt & peccatũ: quia membris fit, à natura generationi deſtinatis. Quo circa & filii inde procreati, naturales dicuntur. Ob idq; optima eſt redargutio Auguſtini contra Iulianum, qui ex hoc quòd vſum fœminæ appellat hic Paulus naturalẽ, eliciebat, nullum inde contrahi peccatũ originale. Redargutio quippe eſt, quòd tunc ſtupra eſſent laudanda.

Aug.

At verò ſeminationes alię, quæcunq; pręter illum ordinem fiant, illæ quidem ſimpliciter ſunt contra naturam, puta quas non ſolum ratio, ſed appetitus etiã naturalis deteſtatur. Ex his ſic explanatis cõſequitur, peccatum contra naturam ſecundo modo in ſola re venerea verſari. Nam alia vitia non mutãt ſpeciem naturalis appetitus, ſed per exorbitantiam à ratione patrantur. Eſt enim à natura ingenitus homini appetitus honoris, atq; etiã vindictę: ſed per tranſgreſſionem rationis collabitur in ſuperbiam, vel in iram. Pari modo appetitus naturalis eſt cibi ad conſeruationem indiuidui, ſed crapula rationis modum tranſmittit. Attamen in venere non ſolum peruerti contingit is qui à ratione pręfinitus eſt ordo (vti in adulterio) ſed ſcopus præterea naturalis ipſius appetitus. Vbi autem ait, fœminas immutaſſe naturalem vſum, poſſet forſan quiſpiam non alia fœminarum abſurditatem cogitare, quã quòd peruerſo naturæ ordine ſeruirent maſculis: attamen infandam etiam aliam ſuggerit Paulus: nempe quod ſicut maſculi in maſculos exarſerunt, id eſt, immaniori quàm naturali ardore æſtuauerunt, ita & fœminæ inter ſe inuicem. Nam etſi hæc pluſquàm beſtialis rabies non tam nefaria, tamq; turpi deformitate inter fœminas valeat, q̃ inter viros perpetrari, graſſatur tamen in vtrunquè ſexum: ita vt fœminis contingat amplexari ſe quoq; inique. Ob idq; ſeorſum adiecit de viris (*Similiter & maſculi, relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicem. &c.*) Habet autem hoc genus ſceleris ſuos grauitatis ſilendos numeros: adeo vt vbi fuerit peſſime conſummatum, tunc vel pollutionis ſpecies mutatur in genere moris, vel fit circunſtantia eouſq; prægrauans, vt debeat (vti reor) exprimi in confeſsionis ſacramento.

Grauitatis gradus.

Compulit nos hic locus de fœditate hac peſsima loqui, quod tamen flagitium meritò inter reliqua appellatur nefandum. Sanè quòd & immanius ſit ac portentuoſius, quàm vt effari poſsit, turpius autem probroſiusq;, quàm vt debeat. Nam & angelis quoquè cæleſtibus ab impuriſsimis illis olim, mortaliumq; ſceleſtiſſimis oblatum fuit, qui tamen cæleſti pice ardentiq; ſulphure abſumpti, quàm Deo abominatio hæc, ſit execrabilis, perpetuo ſuo fœtore nos admonent.

Et mercedem quã oportuit erroris ſui in ſemetipſis recipientes.

Confert tum demũ cum culpa pœnam, vt diuini iudicii ſplendeat iuſtitia. Porrò autem multa ſpeculantis animo occurrunt in vltione hac ſupplicia, quæ meritis illorum hominum reſpondent. Primum enim ſi inuerſum ſuę naturæ ordinem cernas, optimè illum intelliges, ordini, quem diuinum ipſi peruerterant, reſpondere.

Mutationũ analogia.

Fuerat enim (vt præfati paulò ante ſumus) is naturalis ordo rebus ſupernè inditus, vt animalia rationis expertia homini ſubiecta parerent, in homine verò ſenſualis, brutaq; pars ſuperiori rationi obſecundaret: quæ quidem ratio Deo ſemper affixa, cætera ſubinde gubernaret. Vbi ergo homo ad imaginem Dei conditus, per inſolentiam à ratione decidit, ac diuinam gloriam honoriſq; titulos in brutorum ſimulachra, nefaria impietate, contulit, iuſto ſtatim iudicio in deſideria carnis traditus eſt, quæ rationalem partem, non euincerent modo, verum eo dedecoris opprobriiq; pertraherent, vt hominẽ, ſimulachrũ Dei brutorum

torum naturæ substernerent. Mox, si modos quoq; conferas mutandi veritatem Dei in mẽdacium, vsumq́; naturalem in abusum sexus, & ibidem quoq; spectatur analogia. Si enim illi Deum verum nõ cognouissent, quanquã creaturam aliquam pro Deo adorassent, non idcirco condemnarẽtur, studio demutasse veritatem in mendacium, sed ex ignorantia existimarentur peccasse. At cum id ipse illis reuelasset, consulto falsos deos vero præferẽtes veritatem mutauerunt in mendaciũ. Eodẽ quoq; pacto censendũ in pœna, quã erroris istius persoluerunt. Si enim nõ præsensissent, voluptatem inesse in re vxoria, licet contra naturam deliquissent, non iudicarentur meditato mutasse naturalẽ vsum: sed tamen quia natura magistra, edocti erant, in coniunctione maris & fœminę legitimũ vsum consistere, atq; adeo verã illic inesse voluptatẽ, qua possent cupiditatem suã, honestius explere, meritò facti sunt ingẽtissimæ fœditatis rei, ob id quòd scientes ac prudẽtes mutassent naturalẽ vsum id est, cogitato eũ spreuissent, profanassentq́; & diuertissent ad illum, in quo non erat vera oblectatio, sed quam ipsi vitiato lutulentoq́; gustu sentiebant in cœnoso illo volutabro prodigiosæ corruptionis naturæ. Veluti qui linguã humore corrupto infectam patiũtur, gustum terrę, suauẽ sentiũt. Quapropter hoc nõ vitium, sed vitiorum portentũ est, nempe cui nemo obtendere potest, quòd naturali sit allectus illecebra. Quin verò immanissima est libidinis furia, quæ obluctantem naturam, tã ingentiq́; iniuriæ renitentem, in vesanam hãc rabiem adigere vnquã valet. Vide ergo q̃ fuerit legitimum iudicium Dei, quod in vlciscenda idololatriæ impietate refulsit. Siquidẽ qui veram Dei gloriam in deos falsos transcripserant, ita plectebantur, vt verum delectamentum naturę in deformem illam obscenitatem transferrent, vbi non est nisi horrendum delectationis monstrum. Et qui diuinum nomen monstruosa deorum cultura obscurabãt, suũ etiam ipsi genus, quasi publici pudicitiæ hostes, dehonestãtes, ignobilissimum reddebãt. Et qui vnam Dei, indiuiduamq́; naturam in deos plures dissecabant, vinculum quoq; iidẽ & fœdus naturæ, quo duo sunt iuncti in carne vna, illegitimo coitu dissoluebãt. Atq; dũ sexus vterq; alterum sibi concesum aspernabatur, in se ipsum reddebatur iniurius, & pro pagãdo generi perniciosus. Qua deniq; ratione qui in Deum naturæ authorẽ, cuius beneficio viuebant, tã erãt peruersè iniqui, naturã ipsam suã, inconcessa illa ac turpissimè deflagrante libidine, non solum peruertebant, sed ꝓle frustrati, prorsus extinguebãt. Obseruãt præterea hic enarratores, nefandũ crimen ferè cõiunctũ esse cũ idololatria, quasi peculiarem eius vltionẽ. Atq; adeo sub idẽ ferè ętatis exorta fuisse ambo. Nã paulo ante tp̃s Abrahę Bell9 ille Babylonicus idololatrare cœpit, quãdo & Sodomorũ vrbes de execranda turpitudine exustæ, pœnas luerunt. Tametsi & ante diluuium, quãdo omnis caro corruperat viam suam, eodẽ vitio contaminatũ fuisse gen9 humanũ, vero simile est. Nã propter quod aliud tam extimescẽda animaduersio æquior fuisset? Neq; enim aut modo viget aut vlla vnquã ętate viguit genus hoc stupri nefandissimum, quod naturam, quæ imaginem Dei gerit, in vsus prostituat pecuinis peiores, nisi vbi notitia Dei, sempiternęq; alterius vitæ, aut nulla est, aut perquàm tenuis.

Legitimũ iudicium Dei.

Idololatria & peccatũ contra naturam coæua.

Et sicut non probauerunt Deũ habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt.

Tertio etiam nunc eandem repetit orationem, quippe conferens cum crimine impietatis ignorantiæ pœnam. Existimant hoc loco nonnulli, quorum est D. Thomas, Paulum meditatę singulis trium impietatum singula supplicia respondenter supposuisse, vt ex eo quod peccauerũt in gloriam Dei, traditi sint in desideria: & quoniam peccauerunt in veritatem eius, traditi sint in passiones ignominiæ: sed quia non probauerunt Deum habere in notitia, traditi sint in reprobum sensum. Origeni tamẽ non probatur tam anxia hęc relatio singulorum ad singula. Sed satis est, inquit, quòd ex eo quòd cõmiserunt tria, totidem passi sunt. At re vera videtur Apostolus scienter & cogitata ratione, gloriæ quam Deo subtraxerant, subiecisse contrarium verbum contumeliarum, quas in se ipsi irrogauerunt: & veritati in mendacium commutatæ supposuisse mutationẽ verę voluptatis in falsam et vanam: ac demum verbo probationis, scilicet, quòd non probauerunt, obiecisse traditionem in reprobũ sensum. Probare, nanq; id est, approbare (vt hic accipitur) & reprobare, contraria sunt. (*Sicut non probauerunt Deum habere in notitia.*) Sermo anceps est. Potest enim, Deum, actiue legi. Vt sit sensus: Tanta eos licentia & impudentia in omne vitiorum genus

S. Thom

Orig.

genus sese profudisse, vt viderentur credere quòd Deus aut vitæ suæ pessimæ nõ haberet notitiã, aut nullã eorum gereret curã. Sed tñ huic lectioni abest accusatiuus passiuus: quoniã non exprimitur, quid est illud quod De⁹ non haberet in notitia, nisi subaudiantur mores ipsorum. Et ideo iudicio pluriũ magis cõsonat, vt Deũ passiue legatur, hoc modo. Quoniã moribus suis non probauerũt, quòd Deũ haberent in notitia. Illo enim crimine meriti sunt, vt qui diuinũ lumẽ in se extinxissent, naturali subinde priuati, reprobæ suæ menti traderentur, hoc est, permitterẽtur carnalib⁹ flagitiis excęcari, vt reprobãda de rebus haberẽt iudicia. In Gręco nulla est ęquiuocatio, vbi legitur νοῦν, quod est, mentẽ. Et ideo, sensus (qđ Latinè æquiuocũ est) nõ de exteris hic potentiis, sed de interno mentis oculo enunciatur, qui est, vnde probitas peruersitasq; emanat in mores: secundũ illud, Si oculus tuus fuerit simplex, totũ corpus tuũ lucidũ erit: sin autẽ oculus tuus fuerit nequã, totum corpus tuũ tenebrosum erit. Neq; legẽdum est, improbũ (vt quibusdam placet) sed reprobum. Quod non solum improbitatẽ morum, verũ firmitatem in malo, mentisq; cæcitatem designat.

Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia plenos inuidia, homicidio, contẽtione, dolo, malignitate, susurrões detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuẽtores malorum, parentibus non obediẽtes, insipientes, incompositos, sine affectione, absq; fœdere, sine misericordia.

Igitur (vt partitionem sequamur quam supra pręmisimus) postquàm patefecit Apostolus, quo pacto fuissent illi mortales, tum in Deũ impii, tum in se ipsos impudici, sermonẽ prosequitur, quo manifestet, postquàm iam essent traditi in reprobum sensum, quàm fuerint in omnẽ turpitudinẽ effusi, quàmq; in se inuicem inciuiles & iniqui. Construit autem criminum scelerumq; aceruum ad numerũ viginti trium. Non tamen existimauerim, in animo fuisse Paulo, hãc certam summã significanter congerere, sed amplificatione vsum, ea retulisse, oratorum more, quæ dum diuin⁹ impetus durabat, succurrebant, quibus omnium malorũ sylua intelligatur. Nõ sunt tamen temere aut absq; ratione & ordine conglomerata: sed prius supremo iniquitatis genere designat omnes vitiorũ species. Etenim vt iustitia quãdoq; est generale nomẽ, cõplectens omnẽ virtutẽ, ita, iniquitas, quę idẽ pollet, quod, iniustitia, cõprehendit omne vitiũ. *Iniquitas.* Ait autẽ Repletos omni iniquitate, ex eo qđ nulla appetitui pręscripta linea. quocunq; libido vocaret, effrænes ruerent. Vertit interpres repletos, per accusatiuũ, vt referatur ad verbũ, tradidit illos. Potuisset tamẽ nõ ineptè trãsferre per nominatiuũ, repleti (nã græcè similis est casus) vt esset suppositũ verbi, faciãt. At nihil interest. (*Malitia*) Si vocẽ respicias, effusissimã significationem habet omniũ vitiorũ, veluti, iniquitas, vtpote quòd contraponatur bonitati, quæ tantũdem, significat quantum, virtus: vsurpatur autem pro illa peruersitate, vbi quis data opera sciens & prudens male agit. *Malitia.* Vnde in. 4. Tuscu. Cicer. Virtutis, inquit, contraria est vitiositas. Nam, malitia, cuiusdã vitii nomẽ est. *Cicero.* Ab hoc ergo nomine exorditur peccata narrare, quę vocantur cõmissionis, quæ sunt transgressiones prohibitionum negatiuarum, vsq; ad illud verbum, superbos. (*Fornicatione*) Non coarctatur hoc loco vox ad simplicem scortationem cum meretricibus in fornicibus prostitutis, sed patet ad quamuis illegitimam venerem infra naturales limites: vti sunt adulterium, incestus, & tales. *Fornicatio.* (*Auaritia*) Fornicationi qua quis peccat in corpus suum, probe supposuit auaritiam, qua peccat in proximos. *Auaritia.* Quapropter hoc nomine quæuis iniustitia subnotatur, quoties quid quis præter ius suũ vsurpat: vt sunt furtum, rapina & quæcunq; fraudulenta surreptio: quod verbum græcum πλεονεξία, significat à πλεονεκτεῖν, quod est plus habere. (*Nequitia*) Parum ab iniquitate distat. *Nequitia.* Est enim nomẽ etiamnum, quod de omni prauitate vsurpatur. Nam inter nequam, & iniquus, non ita multum differt. Quapropter quidam deducunt à nequeo, idest, faciẽs quod iure nequit: attamẽ opponitur frugalitati, quæ significat animorum fœcunditatem. Et ideo, nequitia, significat sterilitatem virtutum, earum maximè quę versantur in beneficentia erga proximos. (*Plenos inuidia*) Inuidere idẽ est quod, nimium videre, eo quòd inuidi animum semper habent intẽtum in aliorum fortunas. *Inuidia.* Vnde inuidia idem est, quod dolor alienę felicitatis: licet nonnunquàm de odio prædicetur. Et sicuti inuidia diaboli (vt habetur Sap. 2.)

mors introiuit in orbem, ita hoc fermè morbo tabescit mortalium charitas, quæ mutua deberet esse: atq; huius soboles sunt & progenies, ea quę subsequuntur malorum germina (*Homicidio.*) Attexit homicidium inuidiæ, vel propter iucundam affinitatem vocum græcarum, φθόνȣ, φόνȣ, vel fortè, vt à suprema iniuria initium aucuparetur omnium earũ, quas inuidia parturit. Primum enim homicidium inuidia patratũ est, qua frater æstuauit in fratrem (*contentione*) Proxime ad homicidiũ quod est summa iniuria in opere, collocat cõtentionẽ: quę vel designat iurgia & pugnas, vel honorum ambitiones, & conatus quibus plures eã dẽ rem competunt, vel certè verbosam veritatis oppugnationẽ. Nẽpè vbi (vt ait Hierony.) non ratione aliquid, sed animi pertinatia defenditur, & vbi iam nõ veritas quæritur, sed ꝓximus fatigatur. Cum contentione autẽ graphice composuit (*dolo*) Ex contentione enim doli oriuntur, quibus fratrẽ circumuenit frater (*Malignitate*) Sicuti malitia ad bonitatẽ, ita ad benignitatẽ refertur malignitas, Et ideo ferè idẽ est quod nequitia. Nã frugalitas, cui diximus aduersari nequitiã, & benignitas, in idem ferè coeũt. Fertilitas enim, & in terra fructuũ, & virtutũ in homine, tam benignitas dicitur, q̃ frugalitas: nisi quòd, nequitia, solũ dicit sterilitatem & inutilitatẽ, malignitas verò asperitatẽ morũ & difficultatem: quemadmodum maligna via dicitur, quæ difficilis est & aspera (*susurrones*) Hoc verbum & ꝗ quod sequitur pertinent ad clandestinas iniurias. Susurro enim est qui clancularia maledictione discordias disseminat, aut odia in aliquẽ molitur. In quos susurrones illud profert Ecclesiastic⁹, Susurro & bilinguis, maledictus: multos enim conturbauit pacem habẽtes (*Detractores*) Manifestam significationem habet. Sunt enim qui alicui honorem & famam, occulto itidem vt susurro, arrodunt: de quibus scriptum est Ecclesiastici.10. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit (*Deo odibiles*) Non videtur hoc ad nouum pertinere crimen: sed ne quempiã talis cogitatio falleret, quòd crimina hęc proxime nominata, quia vel intra animum cogitatione perpetrantur, vel saltẽ nõ extra verba nõ sint vsq; adeò grauia, quę possint dirimere amicitiam Dei, ideo subiecit, tales homines à Deo odio haberi: maxime detractores susurris ferẽtes discordias. Vnde Prouer. 6. Sex sũt quæ odit dominus, & septimũ detestatur anima eius. Hic est ille, qui seminat inter fratres

Homicidiũ. Contentio. Hierony. Dolum. Malignitas Susurro, Eccle.28. Detractor. Odibiles Deo. Prouer.6.

discordias, Etenim cũ eiusmodi iniuriæ aperte charitatem proximi, nec quidem leuiter, offendant, consequens fit, vt & diuinã violent. Ioannis enim collectio est, Qui nõ diligit fratrem suum quem videt, Deum quẽ non videt quomodo potest diligere? Quãuis Cypri. epi. 4. legat, Deo abhorrentes, & alii vertant, Dei osores, videlicet qui Deum oderint (*contumeliosos*) Contumelia vel re vel conuitio fit, quæ à detractione, tum obiecto difert, tũ etiam modo. Est enim contumeliosus, qui alios, vel manuum iniectione, vel maledictis dehonestat, vbi maior est contẽptus, q̃ in detractione. Nã qui detrahit, aut reuereri videtur, aut timere eum quem clam remordet. Et ideo contumelia (vt vult Seneca) à contemptu dicitur, quæ proinde honorem lędit. Detractio verò deterit famam & existimationem eius, cuius malam opinionem in aliorũ aures dispergit (*Superbos*) Accedens ad delicta, quæ sunt præceptorum omissiones, præfigit eorum radicem. Est enim superbia (quod Ecclesia. 10. legitur) initiũ omnis peccati: ea ex parte qua peccans eximitur à diuina obediẽtia. Superbire nãq; est superius q̃ ius est, ire, (*Elatos, inuentores malorum*) Associat superbiæ suam geminam prolem. Harũ prior est elatio: quæ parum discriminatur à superbia: nisi quòd superbia est habitus appetendi præter ius & æquũ excellentiam, vt nullius quis recipere velit leges, sed omnibus aliis ponere. Quæ malorũ compluriũ est sentina. Elatio autem est qua quis cum aliis se superlatione confert: vt euangelicus ille pharisæus, Nõ sum sicut cęteri hominũ. Superbi ex elatione nouorũ inuentiones cõminiscũtur, quo egregii habeãtur. Porrò enĩ coticula dogmatibus examinãdis omniũ fidissima, est authoritas vetustatis, in his vel maxime, quæ ad Christianã pertinẽt religionẽ. Et ideo quæ de repentè oboriũtur, suspitione nõ carẽt. Quã obrẽ idẽ est Paulo. Inuentores malorũ, quod, inuentores nouorũ. Id quod hac imprimis ætate pestilentissimũ est vitiũ (*Parẽtibus nõ obediẽtes*) Subiũgit sex omissiones affirmatiuarũ præceptionũ, quę sunt ad proximos, quarũ iniquissima est, parẽtib⁹ nõ obtẽperare, quibus vitã debemus, Sed parentũ nũcupatione maiores oẽs, magistrosq; & ꝗ magistratus cõplexus videtur, quibus obsequia, fides, honoresq; debẽtur (*Insipientes, incompositos*) Duo hæc meditato coniũgit, eò quòd gręcè simillimo sunt charactere ἀσυνέτους & ἀσυνθέτους. Cæterum ex superbia in insipiẽtiã ineuitabile pręcipitium est, Sunt aũt qui insipiẽtiã ad obli

Ioann.4. Cypria. Contumeliosus. Seneca. Superbus. Inuentor malorum. Antiquitas dogmatum. Non obedientes. Insipientes

ad obliuionem & despectum Dei referat. Nā dixit insipiēs in corde suo, Nō est Deus. Incōpositos eos fortè appellat, qui nō sunt morū decentia & venustate externè appositi, sed cachinnis & reliquis gestibus dissoluti. Quoniā impudicus oculus, teste August. impudici cordis est nuncius (*sine affectione*) Affectio & affectus nō vnius sunt omnino significatus: quoniam affectus generale nomen est, ad omnes animi motus relatum, tā bonos quàm prauos affectio autē hic accipitur pro studioso amore in propinquos (id enim sonat στοργή) quē natura mortalibꝰ ad societatē ingenerauit. Quin animalibus brutis insitus à natura est mutuꝰ amor, vt saltem quæ vna sunt specie cōmuni, concilietur. Diligit enim omne animal sui simile (vt est in Eccle. cap. 13. & ideo quia vbi abūdat iniquitas, refrigescit charitas, recensitis aliis iniquitatis vitiis, subdit, sine affectione. Quæ nequit inter propinquos esse vlla, vbi nulla præfuerit charitas Dei (*absq; fœdere*) Nō quòd fœdera non inirēt, sed quòd pactis non starent, imò cōuentorū fidē effringerēt. (*absq; misericordia*) Per omnes societatis rationes violatas, ac diruptos numeros orationē deduxit, &, quibus homines conciliantur, necessitudines & vincula, vt eos omnis ciuilitatis pollutę, quin penitus exutæ humanitatis reos perageret. Sanè quos neq; innatus cōmunis amor in officio poterat retinere, quo mutuo se pecora amplexātur, nec fides humanorū fœderū, nec deniq; cōmiseratio vlla miserorum.

Eccle. 13.

Absq; fœdere.

Absq; misericordia.

Qui cum iustitiā Dei cognouissent, nō intellexerunt, quoniā qui talia agunt digni sunt morte: non solum qui ea faciūt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Alludit in hac conclusione ad illa superiora verba, Iustitia Dei in eo reuelatur, &, Reuelatur ira Dei de cælo, Quippe vt colligat, vtrūq; fuisse lumine naturæ gentibus notum, scilicet & iustorum præmium, & supplicium malefactorum. Litera verò hæc aliter multo habet græce, in his saltem qui circumferuntur modo codicibus, aliumq; sensum præbet. Desunt enim illis quatuor verba, quæ nos legimus. Ea sunt, non intellexerūt, & ex tribus sequētibus relatiuis duo postrema: nam ita est prorsus. Qui cum iustitiā Dei cognouissent, quoniam (id est eam nimirum) quòd qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, sed etiam consentiunt facientibus. Qui quidem cōtextus adeò iis probatur, qui hoc ætatis traductores prodierunt, vt veteri interpreti notam pręuaricationis moliantur inurere. Et quidem ingenuè fateor, optimè sic lucere sensum Pauli. Enimuero litera nostra solū videtur eos ignorantiæ & inscitiæ redarguere vtpote quòd Deum cognouissent, non continuò suā ipsius vltricem legem intellexerint. Gręca verò eos acrius incusat, nempe quòd non ex ignorantia sed meditata industria & negotio tam absurda delicta & flagitia admisissent. Videlicet qui scientes, non solum bonitatem Dei, verum etiam talem esse iustitiā eius, vt qui talia agerent, digni essent morte, nihilominus non solum ea ipsi agerent, sed vt alii facerent, consentirent. Qua ratione præscindit eis Paulus excusationem ignorātiæ, tam Dei quàm etiam legis naturalis & punitionis diuinæ. Imò verò inde erant magis improbandi, quòd nec amore fuerint allecti, nec cōterriti metu. Quo videtur annuere & Ambrosiana lectio, quę sic habet, Vsq; adeò iustitiam Dei cognouerunt, vt non negent hæc omnia quę faciunt pœna esse digna, & morte. Nihilosecius nō est cur vetus translatio ita acerbe flagelletur. Nam verisimile est sic Interpretem nostrum in suo codice græco legisse, & audio nunc etiam in aliquo ita reperiri: & potest præterea litera eundem fermè sensum recipere. Nempe quòd cū Deum cognouissent, aut moribus suis excæcati non intellexerunt iustitiam eius, aut perinde licenter viuebant, acsi non intelligerent, quòd qui talia agunt digni sunt morte, &c. Id autem quod ex loco isto nonnulli sibi videntur scite ratiocinari, videlicet, grauius esse consentire vel comprobare aliorum malefacta, q̄ si ipse qui consentis eadem cōmitteres, nō asseuerat certè hic Paulus, quippè cuius verba hoc duntaxat ponderis habent, quòd non solum te delinquere, peccatū est, sed & peccantibus consentire, quorum aliquam geris curam. Vel, secundum aliam lectionem, quòd non satis ipsi habebāt peccare, sed vt impunè id fieret, conniuebant. Non quòd inficias iuerim, quin scelestior sæpe sit, per quem alteri peccare licet, q̄ sit ipse qui impunitate ipsa, licentiaq; abutitur. At ratione est, iudicioq; discernendum. In principe namq;, cui incumbit leges, tum ædere, tū defendere, atque id maximè in ecclesiastico rectore, grauius peccatum esset malefacta publicitus impune permittere, q̄ aliquod quandoq; ipsum tale peccatum admittere, & maximè si sciens lege decerneret, malum,

Consentientes in aliena peccata.

malũ,bonũ:& bonũ,malũ: aut si quis peccata laudaret,vt ait Chrysost.Attamẽ nõ quęcũq; negligentia prelati erga vnũ subditũ,etiãsi mortale peccatũ esset, grauior censenda est,q̃ si ipse idem cõmitteret.Quod si quis interroget,quidnã Paulo in mentẽ hic venit,vt de cõsentiẽtibus meminerit? Facilis est coniectura, quòd cũ rẽ hactenus cũ gẽtibus tractasset, nõ tãtũ de hoc priuatim personas insimulat,q𝔡 tanta fuerint morũ peruersitate,sed ipsas pręterea respublicas & principes & parentes per respectum ad filios increpat,quòd impunè ea permitterẽt:Romãos pręsertim, qui orbi tũc ius dicebãt. Nã cũ totus decalogus sit de iure naturæ, quem propterea nouisse & sanxisse debuissent,multa nihilominus fiebant cõtra eũ facinorosa crimina,quorum nulla in eorũ legibus cautio scripta erat.Simplex enim fornicatio,quã liberam venerem appellabãt, nõ habebatur apud eos pro illicita. Quinimò neq; in nefandam spurcitiam legimus scriptum ab illis capitale supplicium,vti par erat.Adde quòd pręter paucos Romanos & Græcos reliqui gentium sub nullis fermè legibus viuebant. Neq; verò Romani idololatriam prouinciarum, quæ in suam ditionem venerant, vetabant: etiamsi non omnem probarent, sed illa penitus pro criminibus ducebãt, quæ essent cum atroci iniuria coniuncta.

Consentiẽtes

Simplex fornicatio.

CAPVT SECVN.

Ropter puod inexcusabilis es ò homo omnis qui iudicas.In quo enim alterũ iudicas, teipsum condemnas:eadem enim agis: quæ iudicas.

Cum Ethnicorũ vitã adamussim exegerit, in qua spectare possent, q̃ nõ fuisset in suis ipsorum meritis, vt in gratiã Dei reciperẽtur, atq; adeò nihil eis profuisse cognitionem legis naturæ,eandem aduersus Iudæos accusationem aggreditur, scilicet, quòd cognitio & receptio legis nihil sine eius custodia profuit. Hãc tribus his capitibus cõtinuat. Tria nãq; cum essent,ex quibus maximè gloriam aucupabantur,quibusq; sua apud Deum collocabant merita,nimirum lex, genus & circuncisio,singulatim de illis disserit.In hoc quidem cap.de lege, cuius susceptio non iustificabat, & de circuncisione, quæ sine legis obseruantia nihil adultis proderat. Et in.3.de genere,q̃ nihil ad rem faciebat.Sunt veruntamẽ huius capitis,veluti superioris, tres partes. Etenim vt ab vno ad alterũ populũ transitum faciat, sermonem ex præfatis deducit cõtra eos qui alienę sunt vitæ censores & iudices:quem sermonem illuc vsq; protendit,Non enim auditores legis, vbi incipit secunda pars capituli de insuficientia legis Iudęorũ. Nempè quòd legem recepisse nihil est sine operibus, vsq; ad verbum, Circuncisio.Inde autem succedit tertia de circũcisione.(*Propter quod,&c.*)Haud facile quidem est causale hoc relatiuum cum pręcedẽtibus contexere, vt bene sit concinna textura.Nã etsi in comperto sit,esse inexcusabilẽ,quicũq; cõmittit quod in alio taxauerit, non ita tamen apertè hactenus extat in supra dictis causa,propter quã id verũ sit.Neq; omnino perspicuũ est,cum ait,Inexcusabilis es ò homo,quosnã subnotauerit,gentes ne, quib9 cum hucusq; sermo illi erat,an, quos iam aggreditur,Iudęos,an verò omnes in vniuersum mortales. Quinimò videtur hoc verbum pugnare cũ eo, quod proxime dixerat, Si enim hoĩes illi non solum malefaciebãt,sed consentiebant malefacientibus, quo pacto verum est,quòd iudicabant alios,id est,aliena errata vindicabant,aut reprehendebant, aut carpebant? Est ergo ad intellectum rei huius scopus suprafixus identidem inspectandus. In capite enim enarrationis proloquuti sumus, quòd cum inter Christianos Romanos ex utroq; populo nouitios,simultates essẽt,Pauli institutum est, ambos exæquare. Et ideo post congeriẽ scelerum gentilium in transitu ad Iudęos, quasi prothema concludens ait, (*Propter quod*) Et potest vtroq; legi modo, scilicet continuatiuè, & illatiuè (*Inexcusabilis es ò homo, omnis qui iudicas*) Id est, tam Ethnicus quàm Iudæus, qui alterum obiurgas populum, alienorumq; reprehensione crimina propria cõtegis ac dissimulas.Exprobrabant enim Iudæi gentibus,quòd absq; veri Dei notitia athei, exlegesq; vixissent: illi verò contra Iudæis insultabant,quòd legem quam veri Dei receperant, minimè seruassent, sed ad eandem idololatriam sæpe defecissent, vt est in diuina pagina frequentissimum.Quo circa Apostolus concludit ex superioribus, quòd neutri sunt excusabiles, dum se alterutrũ remordicant. Nempè ex hoc quòd vtriq; populo reuelata fuit iustitia Dei: Iudæis scilicet per fidem,gentibus autẽ per ea visibilia, quæ facta

De tribus Iudæi gloriabantur.

Distributio ĩ tres partes.

Relatiuũ causale.

Interpretatio.

facta sunt. Et nihilominus neq; illi scriptã (vt in secunda parte capituli ostensurus est) neq; hi naturalem custodierunt. Est ergo perinde acsi dixisset: Vos philosophi & gentes, qui suæ violatæ legis compellatis Iudæos & accusatis, eodem vos iudicio conuoluitis: nam & eadem facitis, neq; excusationem habetis ab ignorantia. Sed vos nihilominus Iudęi eandẽ sententiam, qua damnatis gentes, in vosmetipsos pronunciatis. Quandoquidem legem quam scripto recepisse gloriamini, nihilo fidelius seruastis, q̃ illi naturalẽ. Qua de re non est cur eorum cõtubernia dedignemini. Vnde Esa. 2. conqueritur Deus, Si mutauit gens Deos suos, & certè ipsi non sunt dij, populus verò meus mutauit gloriam meã in idolum. Sunt tamen qui existiment tantum hic increpari iudices, qui publica fungentes authoritate, ea perpetrant mala, quæ in subditis puniunt, propter allusionem ad verbum præcedens, non solũ ea faciunt, sed consentiunt facietibus. Sed profectò multo melius quadrat expositio facta de ambobus populis inuicẽ collatis. Vtroq; enim modo delinquebant, & inter se scilicet, dum alterutrum sese carperet, & in se singuli, dum suis subditis mala permitterent. Tametsi nihil vetet, quin eadẽ sententia ad vniuersos iudicantes extendatur. Neq; verò idoneus est hic locus in quo tractetur de iudicio humano, quando sit vel licitum, vel temerarium, de quo fortè aliquid ca. 14. Sed id admonuisse satis fuerit, ꝙ nulla fit hic condẽnatio eius iudicij, quod publica exercetur authoritate: tametsi redarguantur iudices eisdẽ irretiti vitijs, quæ in subditis vlcisci cũtur. Nam inde reddũtur inexcusabiles, quòd non possunt ignorantiam sibi prætendere, illa esse peccata, quorum erãt & iudices & vindices. Et hoc est quod subdit (*Eadẽ enim agis, quæ iudicas*) Quo enim quis aliena, vel culpat, vel punit, profitetur illa esse peccata. Atq; adeò si eadem admittit, in seipsum existimatur protulisse sententiam. Vnde Nathan propheta, quo maiore regem Dauid pudore suffunderet, sua ipsum de aliena persona lata sententia cõdemnauit. Atq; in Verrem Cicero, Legem, inquit, sibi ipsi indicunt innocentiæ, continentiæ, virtutumq; omnium, qui ab altero rationem vitæ reposcunt. Et infra, Non modo accusator, sed ne obiurgator quidẽ ferendus est is, qui quod in altero vitiũ reprehendit, in eo ipse deprehenditur. Hæc ille. Quocirca pari ratione redduntur inexcusabiles, morũ institutores. Et ideo Seneca philosophos qui recta docentes, perditis erant moribus, in suum ait ipsorum conuitium fuisse disertos. Damnatur autem iudicium temerarium: illud scilicet quod, vel de cogitationibus, nobis absconditis, concipimus, vel ex fallacibus indicijs de rebus occultis ferimꝰ. Hoc enim nobis illic interdictum est, Nolite iudicare & non iudicabimini. At si iudicium, reprehensioq; via & ordine fiat, quo fratrẽ seruemus, officium est. Viam autẽ & rationem pręscribit in de serm. Dom. in mõte. August. his verbis. Primũ cogitemus cum aliquẽ reprehendere necessitas nos cogit, vtrum tale sit vitium, quod nunq̃ habuimus: & tunc cogitemus nos etiam habere potuisse, vel tale, quod habuimus, & nõ habemus: & tunc tangat memoriam fragilitas communis, vt illam correctionem, non odium, sed misericordia præcedat. Si autem inuenimus nos in eodem vitio esse, non obiurgemus: sed congemiscamus, & ad pariter conandum inuitemus.

Esa. 2. — *Iudicium licitum.* — *2. Reg. 12.* — *Cicero.* — *Seneca.* — *Iudicium temerarium.* — *August.*

Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatẽ in eos, qui talia agunt.

Quemadmodũ ex perditis corruptisq; moribus gentium gradum fecit ad iudicium humanum redarguendum, ita ex humano ad commendandum diuinum, quasi per modũ parenthesis, progreditur, vnde noua amplificatione accusationem Romanorum instauret. Quam nimirũ ansam ex eo nactus videtur, quod dixerat de iudicãtibus. In humana enim republica, iudices, præsertim proceres ac principes, exemptos se à iudicijs arbitrantur. Cuius idcirco contrariũ statuere hic pergit de iudicio Dei, puta cui nemo non subditur. Neq; sunt illi subditi iudicandi secundũ acceptionem personarũ, sed æquissima lance secundũ opera. Commendat autẽ diuinũ iudicium, à quinq;: scilicet à veritate, vbi nulla subesse potest fallacia, à necessitate, quia est ineuitabile, à longanimitate & beneuolentia iudicis, à summa deniq; æquitate & magnitudine retributionis. De primo ergo ait (*Scimus enim, quoniam iudicium* Dei est *secundum veritatem.*) Iudiciũ quidẽ rerũ, ex earundẽ causis sumendũ est: externarũ autẽ actionũ radices ac fibræ in pectore internè delitescũt, quousq; solus diuinꝰ intuitus penetrat. Deus ergo solus est, qui vt actionũ momenta & pondera ad verũ æstimare valet, ita & pro cuiusq; meritis iusta rependere. Ambas enim veritatis partes designat, vbi ait, Iudicium Dei secundum veritatem:

Commendatio iudicii ex quinq;. — *Iudicium rerum ex causis.* — *Secundum veritatem.*

ritatem: nempe & cognitionis expensionisq; meritorum: & præterea æquitatis iustitiæ in retributione: de qua paulò inferius fit sermo. *Iudicium humanum tripliciter fallax.* Iudicium autem humanum triplici subest falsitatis periculo. Primo quòd non potest homo iudicare de secretis cordium, vti deus qui scrutator eorum est. Secundo (si fiat authoritate publica) q̄ iudicium non fertur, nisi secundū allegata & probata: vbi potest quoq; subesse mendaciū, ob fallaciam testium. Deus autem (vt est apud Hieremiam: Imò & apud ethnicum Ciceronē) erit iudex & testis. *Hiere. 29. Cicero.* Tertio itaq; q̄ non solet semper fieri secundum causæ merita, sed secundum personarum respectum. Quo paulò post redibit oratio.

Existimas autē hoc ò homo, qui iudicas eos, qui talia agūt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei?

Subiungit secundo loco necessitatem diuini iudicij, quippe quod nemo potest effugere. *Necessitas iudicii.* Vbi tribus etiam nominibus integrare incipit illorum, imò nostri omnium accusationem, per tres videlicet interrogationes, Existimas, cōtemnis, ignoras. Primum quòd nihilo plus extimescimus terribile illud iudicium, quàm si nullum existimaremus factum iri (ò homo) Emphasin habet, per ironiam, execrandi: nam cum ex eo deberent mortales, tum certius pręsentiscere, tum grauius expauescere iudicium Dei, quòd alios ipsi iudicant, inde contra ita sint excæcati, vt nullum se existiment subituros iudiciū ipsius. *Principes & præpositi.* Quanuis autem hoc in vniuersos iudicatores censo resq; proferatur, singulari tamen ratione in principes, præpositosq; cōpetit. Hi nanq; cū ab omni sint prorsus iudicatu immunes, desuetudine audiendi, non solum vllos superiores iudices, verum & vllos quidem, qui vel leuissime ipsos taxare audeant, aut iudicij diuini obliuiscuntur, aut concipere satis animo nequeunt, quòd sint æquiori multo ipsi, districtioriq; trutina librandi in die illa iræ, q̄ ipsi modo suorum subditorum errata persequuntur. Cum tamen tanto sit acerbior in ipsos animaduersio futura, quanto hic sunt magis à terrenis exempti potestatibus. Nam quominus quemq; Deus subiectum esse alijs hominibus voluit, eo plus illi confidit, vt nihil in subditis vindicet, quod non in se prius ipse correxerit (*ò homo*) *Ecclesiæ rectores.* O vos præsertim monarchæ, & Ecclesiæ maximè rectores, quos legum suarum custodes reliquit omnipotens, & suarū ouium pastores, si iura, quibus subditos cogitis, non solū transgredimini, verum & in rem vestrā summa licentia peruertitis. Existimatis ne, siue quòd nullum vos fortè maneat iudicium Dei, siue q̄ vlla vobis futura sit declinandi potestas? Sed quo abibitis à spiritu Dei? aut quo à facie eius fugietis? Pręsertim vbi is qui primus à Christo Ecclesiæ præfectus est, admonitos nos fecerit, quòd à domo Dei incipiet iudiciū. *1. Pet. 4.* Et reges præterea refaciat illic Sapiens, vbi ait: Horrendè & citò apparebit vobis dominus: quoniam iudiciū durissimum in his, qui præsunt, fiet: exiguo enim conceditur misericordia: potentes autē potenter tormenta patientur. *Sapien. 6.*

An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis?

Tertio loco subnectit clementiam iudicis, *Clementia iudicis.* eam ob causam tanta benignitate pręstolantis iniquorum resipiscentiam, quòd non vult mortem peccatoris, sed vt per pœnitentiam effugiat iudicium. Hic autem secunda ratione stringit Romanorum culpam: ex suo scilicet contemptu & ingratitudine. *Secunda sententia Pauli.* Atqui habet profectò locus hic, tum significationem multijugam, tum grauissimam exaggerationem. Primum quippe causam depromit, cur iudicij diuini nec fides habeatur ab hominibus, nec subinde metus. Causa enim est mora & cunctatio Dei, suarum procrastinantis iniuriarum vltionem, vnde impunitatem sibi impij pollicentur. *Cunctatio Dei.* Id de quo naturales etiā philosophi disputauere: vt est apud Plutarchū, *Plutarch.* sub titulo, de sera numinis vindicta, super dictum illud Euripidis, Cunctatur: talis enim est numinis natura. Quòd enim Deus de criminibus non confestim pœnas reposcat, id (vt ait inibi Patroclus) prouidentiæ fidem adimit. Inde nanq; amentia illa verba euomebant illi apud Iob: Circa cœli cardines ambulat, nec nostra considerat, quòd cernebāt, homines impuros, flagitiosos, sacrilegos, nefarios & impios impunè viuere. *Iob. 22.* Idem quoque argumentum fusius tractat Dauid Psal. 72. *Psalm. 72.* Quàm bonus Israel Deus: zelaui super iniquos, pacem peccatorū videns: cum hoībus non flagellantur. Et ideo tenuit eos superbia, & dixerunt quomodo scit Deus, etsi est scientia in excelso. Et proculdubio, quibus non est fides alterius seculi & inferni, non potest non esse prægrande argumentum, quòd nulla nostri cura Deum tangat. Ob idq; concludit Psaltes, Existimabam vt cognoscerem,

hoc la-

hoc labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in nouissimis eorum, id est, in finali iudicio. Et Eccles. 8. Quia non profertur citò contra malos sententia, absq; timore vllo filij hominum perpetrant mala. Et Eccle. 5. Ne dixeris, peccaui, & quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiẽs redditor. Vt ergo ad literam, hæc præmeditati, reuertamur, grauissimè eos perurget de cõtemptu diuinæ clementiæ (*An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis?*) Singula verba ad cumulum conferunt singularis munificentiæ Dei, atq; ad exaggerandũ eorum, imò nostrum contemptum & ingratitudinem. Bonitas nanq; Dei idem est, quod benignitas, qua in nos est tam largiter beneficus: patientia verò, qua tam multa nostra scelera & crimina sustinet, quibus fœdifragi in eum nos ipsi, iniurijq;, atq; impij & sacrilegi existimus: sed longanimitas est, qua non semel aut bis, sed longissimis vitæ spacijs nos perfert. Quare ex ignorantia naturæ rerum recentes isti traductores noua hic verba exquirunt. Grȩce est χρηστότητος, quod non significat bonitatem morum, vt ἀγαθοσύνη, sed bonitatem, quæ est benignitas & beneficentiæ virtus. Isti nostri latini vertunt, Diuitias lenitatis & mansuetudinis. At verò primum, bonitas, tam propria vox est, imò magis huic significationi accommoda, quàm lenitas. Dicimus enim terram bonam, pro eo, quod fertilem & benignã ac frugiferam. Præterea neq; norunt, quod bonitas, quatenus sui diffusiua (vt ait Dionys.) prima in Deo est causa omnium extra se factorum, & donorum potissimum spiritualium. Ex qua proinde ad nostrum modum intelligendi effluit patientia in peccatores. Lenitas autem, qualitas est atq; ornatus bonitatis. Quocirca doctissimè interpres noster primo hic loco transtulit, bonitas, quo nomine primum fontem misericordiæ aperiret: infra verò, vbi græce similis vox est χρηστόν, traduxit, benignitas, quod idẽ pollet, ac bonitas. Quocirca de quibusdam mirandum magis est insignibus theologis, qualis est doctissimus Caietanus, qui citra vllum examen & delectum, veluti oracula, summo applausu in vniuersum suscipit istorum adnotationes: quas profecto non possumus nõ creberrimè expendere, easdemq; crebro pro exili captu nostro, aliorum fretus subsidio, refutare. Vbi precor nulla mihi, vel inuidiæ nota, vel alia infamis inuratur, quam, si vlla est Christiano fides, non agnosco: nisi ignorantiæ, quam syncerè confiteor. Ad rem ergo redeamus. Origen. quem sequitur Augustin. (vt refertur in gloss.) patientiam ad bonitatem Dei refert, qua non statim pessimos punit, eos scilicet qui studiò & superbia peccant: longanimitatem verò, ad eam qua tolerat minus malos, eos videlicet, qui infirmitate, ignorantiáue delinquunt. Quasi hos substineat, illos verò, vti grauiores patienter ferat. Potest tamen fortè vice versa sensus exprimi. Nam longanimitas vastissimam præ se fert animi capacitatem ingentissimæ patientiæ: quæ idcirco ad grauiora scelera videtur respicere, quàm patientia. Tametsi nec desint iam, qui patientia hoc loco, quæ græcè est ἀνοχὴν, non ad tolerantiam Dei, sed ad suam referant anthropopathiam, hoc est, ineffabilem charitatem, qua ita compatitur hominibus, vt nostram nimis doleat perditionem. Haud tamen ita spontaneè videtur conuenire sensus. Neq; verò simpliciter ait, bonitatem, patientiam, & longanimitatem, sed, Diuitias contemnis bonitatis & patientiæ & longanimitatis. Hebraismus est, vt aliàs diximus. Nam Hebrȩi, quo efferant copiosissimam & amplissimam bonitatem, dicunt copiam bonitatis. Et vehementiori significatione, inquit Paulus, Diuitias, quod simili schemate profert Ephes. 2. vbi ait, Qui diues est in misericordia. Colligamus ergo hominum ingratitudinem, neque illorum tunc tantum Ethnicorum, quam vtinam nostra non transcenderet. Ingratitudinis crimen ille committit (vti nomen sonat) qui contra gratiam alicuius delinquit: gratia verò est beneficium citra debitum collatum: bonitate nos autem Deus sua gratis tum condidit, tum cunctis, beneficijs, tam naturalibus, quàm supra naturam ad regnum cœlorum spectantibus cumulauit. Cum primum ergo quis in Deum peccat, ingratus est in eius bonitatem. Sed vbi crimen primum, alterius accessione, degrauat, ingratitudo est in eius patientiam criminosior. Cumulatior nanq; est ratio gratiæ in peccatore tolerando (vt cui non solum nihil debeat Deus boni, sed iustissimè etiam rependere posset malum) quàm in mundo ex nihilo condendo: quando & si nemo fuerat bene de Deo, neq; tamen fuerat vllus malè meritus. At verò cum quis non solum à Deo auersus, sed sensum etiam humanum exutus, quocunq; ipsum sua rapit cupiditas, laxatis habenis, licentissimè distrahitur, non solum bonitate & patientia, sed & immensa Dei longanimita-

Bonitas.

Recentes traductores.

Caietanus.

Orige.

Humana ingratitudo.

ganimitate ingratissimus abutitur: sanè quē
Prouerb.18. in profundum malorum prolapsus (quod est inter Prouerbia) contemnit.

Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?

Tertia hæc interrogatio, expositio est causæ, ob quam Deus iniquos tanta patientia operitur. Quæ quidem ea est, vt sua ineffabili benignitate atq; blandissima lenitate ad pœnitentiam emolliat adamantina pectora
Trinum tradidit. nostra. Vbi primùm dilucidare videtur Paulus trinum illud præfatum, tradidit, puta in desideria cordium, in passiones ignominiæ, atq; in reprobum sensum. Nam etsi (vt illic dicebamus) nihil aliud sit, tradidit, q̄ permisit, ob idq; nulla possint exinde homines suorum malefactorum, vel culpam vel causam in Deum refundere, subrepere tamen Romanis in animum potuisset aliqua cogitatio inclementiæ Dei, quòd saltem intendens ipsorum malū, præcipites eos ire tandiu siuisset. Huic ergo occurrens sinistræ cogitationi, ait: Ignoras quòd benignitas Dei ad pœnitentiam
2.Pet.3. te adducit? Cuius simile est in alio Apostolo, Non tardat Deus promissis, sed patiēter agit
Esa.30. propter vos, nolēs aliquos perire. Et in Esaia, Expectat vos Deus vt misereatur vestri. Et cum græcè sit participium, quod reddi poterat per, ignorans, tamen vehementioris reprehensionis gratia vertit interpres per verbum. Est enim gradatio quædam, & auxesis in his tribus verbis, quibus subnotantur tres causæ,
Tres causæ quæ nos in peccatis remorantur. quæ nos in peccatis remorantur. Etenim existimare nullum fore iudicium, tum peccatū est, tum causa peccandi: grauius verò piaculum & sacrilegium est, cum iudicium Dei subiturum te noueris, exuberantissimam nihilominus eius benignitatem contemnere, differentis ac procrastinantis vltionem. Atq; hæc est causa iacendi in peccatis. Longè tamē scelestissima est impietas, causam nihilifacere suæ benignitatis: quæ est, vt nos lucrifaciat. Idq; causam accumulat, nunquam emergendi ex sordibus peccatorum. Quamobrem nō ait, ignoras, quasi allegans ignorantiam excusantem, Sed, ignoras, ironicè, quasi, non est cur ignores, sed contemptus benignitatis est tibi in causa, cur non consideres quo te fine
Inenarrabilis Dei misericordia. expectet. O inenarrabilem, stupendamq; ac summa animi veneratione suspiciendam longanimitatem Dei. Cuius causam deprehen-
Causa patiētiæ Dei. dere nequeas, nisi in amorem, quo se Deus ipse diligit, mentis oculos sustuleris. Ecquis enim sibi persuadeat, ex solo amore nostri tam esse Deum cupidum nostræ salutis, nisi in suam ipsius gloriam redundaret, quæ altissima est huius patientiæ ratio? Prima nāq; Dei intentio in rerum conditione (vt cap. superiori præloquebamur) nullum fuit extra se bonum, sed suum proprium. Non enim quòd vllius indigens esset, sed vt suam ipsius deitatem quodam pacto diffunderet ac prolataret, suumq; esset profusius gloriosum nomen, & angelum & hominem creare proposuit, ac propter hominem, orbem. Quocirca, cùm vnius hominis culpa totum genus nostrum inficiens, eandem intentionē Dei frustrasset, ob suam ipsius gloriam instaurandam, filium, qui plenè perfecteq; honori suo satisfaceret, ad nos destinauit. Igitur ne diuinum suum propositum tamq; ampla beneficia incassum sibi abierint, obstinationem nostram diutissimè expectat, nolens mortē peccatoris, sed vt conuersus glorificet eius maiestatem. Nec tamen ideo minoris æstimandū à nobis est donum hoc ineffabile, quòd referatur in gloriam Dei: imò pluris, quia multò inde excellentissimè sublimata est nostra natura, quòd ad illam ipsius participationē fuerit recepta. Sed ò iterum atq; iterum expauescendam patientiam Dei, cuius non fuerunt angeli capaces, sed eodē momento & à Deo auersi sunt, & nullo expectato redemptore, nulloq; indulto spacio pœnitendi, & de fastigio cœlorum præcipitati sunt, & in tartarorū abyssum obtrusi. Tametsi neq; huius eorum miserandæ cōditionis desint causæ quas possimus meditari. Primum ꝙ cum suapte natura intellectuales fuerint, nulloq; proinde discursu indigentes, sed omnia simul nouerint, nullam habebant excusationem deceptionis suæ, aut incōsiderationis, sicuti rationalis homo: qui cum temporis curriculo rerum peritiam conquirat, vt facilè potuit decipi, sic inducias temporis habere debuit, vt resipisceret. Adde, quòd in angelis voluntas suo proportionatur intellectui: & ideo sicuti quicquid natura sua cognoscūt, perspicuè & immobiliter apprehendunt, vti nos prima principia, à quibus nulla nos ratio dimouere valet: ità post electionē sunt voluntate inflexibiles, nec pœnitere valentes. Quapropter angelorum, & boni statim præmiati sunt, & mali protinus damnati. In homine verò alia est, diuersaq; ratio, vt intellectus, ita & voluntatis. Adhæc, Angelis, natura sua immortalibus, nullum potuit certū indici tempus pœnitendi,

Cur angeli pœnitere nequeant.

nitendi, veluti hoībus destinata est tota hæc vita mortalis. Vnde quod nobis est mors, illis fuit casus per primum peccatū, vt author est Damasc. Iam verò angelorum nō corruit tota multitudo, vti in vno homine totū humanum genus: quod ideo nisi fuisset redemptū, nullus potiretur homo fine illo sempiternæ fœlicitatis. Postremò cœli vbi sedes est & thronus maiestatis Dei, peccatorū molē sustinere nequiuerant: quin vel superbos euomerēt, vel ipsi dirumperentur. Meritò ergo Paulus (vt ad ipsum reuertamur) despectores patientiæ & longanimitatis durissimè increpat, qua nunq̄ angelos Deus, sed nos peculiariter ad pœnitentiā adducit. Quin verò, nō longanimitatē modò, sed animi infinitatē dixeris, quæ tam multa scelerū genera, tanta æquanimitate & silentio perfert: siue leuiora sint, siue grauissima: siue ex ignorantia vel infirmitate, siue ex prauitate admittātur: siue in proximos, siue in diuinam ipsam bonitatē. Neq; priuatorū tantū crimina, verū prælatorū etiā & principū facinora, in cōmune bonū perniciosissima, quibus Deus suā fidit Rempub. atq; animas deniq; suo sanguine redemptas. Idq; nō tantū per diem, sed per pluriū annorum spacia. Nam si statim impios morte puniret æterna, breuissimè extingueret humanum genus. Vnde in li. sen. Prosp. Aug. Nisi Deus primò per misericordiā parceret, non inueniret, quos per iudiciū coronaret. Neq; verò tantū perfert procrastinando vindictā, sed veluti fidissimus iniquorū honoris ac famæ zelator & custos, lenissima dissimulatione, silentioq; cōtegit eorū delicta: solē suū sine discrimine mittens super bonos & malos, suāq; pluuiā super iustos & iniustos: de quo tamē scriptum est, q̄ in nouissimo manifestè veniet & nō silebit. At quibus nō modis obsecro ad pœnitentiā nos adducit? Illuminādo, inspirando, pulsando. Per tam multa beneficia, tum naturæ, tum gratiæ alliciendo: preciosissima pollicendo, terribilia minitando: per lectiones, per prædicationes, per sanctorum exempla, longā largiendo vitā, repentinam mortē intentando, nihil vtiq; omittēdo, quo posit sitim inextinguibilē significare suam salutis nostrę. Cui nihilominus exuberantissimæ ac tot noībus demirandæ clementiæ, is in nobis respondet beluinus sensus, vt ex his oībus preciosissimis beneficijs ac fauoribus infaustū nobis, acerbumq; furoris thesaurū cōflemus in die iræ. Meritissimò ergo maius gaudiū est in cœlo super vno peccatore pœnitentiā agente, q̄ super nonaginta nouē iustis, qui nō indigēt pœnitentia: nō solū propter difficultatē pœnitendi, in quā delabitur peccator obdurati cordis, & propter periculum vnde pœnitēs eripitur, verū ob eximiā gratiam, nunq̄ angelis impensam, vt, nonaginta nouē ouibus iustis in deserto relictis, quęsitū Deus veniret hominē errantē, factus homo. Quamobrē effulgentior est ratio gratiæ pœnitentiū, q̄ innocentiū, pro eo q̄ in peccatoribus nō solùm nulla est ratio debiti, verū vltionis maxima. Quid nobis hic respōdeant cæci isti detractores liberi arbitrij? Etenim si omnia nobis ex necessitate diuinæ voluntatis proueniret, quid Deo opus erat assensum nostrum postulare ac præstolari? Sineret ne, vt Ecclesiam suam, vel hæretici sic demolirentur, vel præfecti antistites vsq; adeò negligerent, si cogendæ essent voluntates humanæ? minimè gentium. Attamen quia liberum arbitrium non coactu pertrahit, sed benignitate, authore hic Paulo, ad pœnitentiam adducit, idcirco omni patientia & longanimitate affectat liberum nostrum assensionis obsequium. Verum lib. 1. de natu. & grat. prolixè disputauimus, qualiter neminem Deus cogat vel ad bonum vel ad malum.

[Marginalia: Damasc. — Longanimitas Dei. — August. — Psal. 49. — Quibus nos Deus modis addu. ad pœniten. — Luc. 15. — Maius est gaud. super vno peccatore. — Gratia pœnitentium. — Detractores liberi arbitrii.]

Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicii Dei.

Subiungit antithesin cordis nostri. Contraponit inquā intentioni Dei peruersitatem nostri pectoris, qui exitiosissimè sua abutentes patientia, aliorsum indulgentiā suā diuertimus, q̄ quò eā ipse dirigat. Differt enim Deus vltionē suā, vt nos ad emendationē emolliat, nos autē ex eodē beneficio occasionē nāciscimur obduratius aceruandi crimina. Hoc autē hic cumprimis obseruandū est, quod supra iam prænotauimus: nempè q̄ neminem Deus intētione sua indurat, sed cuncta in bonū nostrū ordinat: nos autē sumus qui nosmetipsos induramus. Iuxta dictū Iob: Dedit ei Deus locū pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbia. Quinimò inde dicitur induratū cor, quod non cedit tangenti Deo. Nimirum quod neq; tolerantis benignitate emollitur, neq; territantis metu, cōminantisq; flectitur iracundia. Similitudo est Orige. lib. 3. de principijs, q̄ quemadmodū eadē pluuia terra bona herbas pfert bonas, mala verò malas, atq;

[Marginalia: Indurare quomodo dicatur Deus. — Origen.]

eodem sole, quo lique fit cæra, indurescit lutum, ita eadem patientia Dei cor alijs emollescit, alijs verò induratur. Vnde Aug. Quasi inuitus vindicat dominus qui in vitam, non in mortem, à principio constituit homines. Ipse enim infert sibi interitum, qui medentis contempsit consilium domini. Et Chrysosto. Ille tibi omnia præstitit, ad pœnitentiam te euocans, tute autem inflexus manens colligis tibi iram. Et hoc est quod ait Paulus: Secundum duritiam tuam, nimirum propriam. Et impœnitens cor, id est, impœnitibile (si ita loqui licet) & pœnitere nescium. (*Thesaurizas iram*) Graphicè profectò & significantissimè thesauri voce recondita Dei iudicia patefacit, alludens, tum ad Euangeliũ, Nolite thesaurizare thesauros vestros super terram, tum præcipuè ad id, quod proximè dixerat, diuitias bonitatis. Enimuerò si thesauri qualitates inspicias, primùm qui thesaurizat, non solum aurum, aut preciosos lapillos congerit, verum minutiora etiam coaceruat, quæ precium cumuli possint augere. Mox nõ cuicunq; temere, sed delecto amico, vel loco concredit, vbi sint recondita: neq; opibus illis vtitur vsq; ad finem: vt tunc tandem fructu thesauri, quos pertulit labores, & parsimoniam recõpenset. Pari modo thesaurus conficitur bonorũ operum. Nam etsi iusti in hac vita non adeò magna subsidia videantur ex suis laboribus recipere, in die tamen reuelationis patefiet, quanti æstimentur apud Deum eorum obsequia: nimirum, vel duo erogata minuta, & potus aquæ frigidæ. Qua ratione & thesauro abscõdito cõparatum est regnũ cœlorũ. Per cõtrarium ergo sumpta metaphora innuit Paulus, ꝙ sicut pœnitentes misericordiã, ita & impœnitentes delictorũ suorũ sarcina thesaurizãt irã. Cuius simile ait Iacobus, Thesaurizastis vobis irã in nouissimis dieb. Et Deut. 32. de iniquorũ vltionibus, Nonne hæc cõdita sunt apud me, & signata in thesauris meis? Vnde Orige. triplicẽ in scripturis thesauri significantiã adnotauit. Est enim thesaurus in terra, in quo prohibet dominus thesaurizari: est thesaurus in cœlo, in quo iubentur fideles suas opes recondere: est & tertius hic iræ thesaurus ab Apostolo condemnatus. Thesaurizator primus, animalis est, & stultus, de quo in Euangelio, Stulte hac nocte repetent abs te animã tuã. Secundus verò, spiritualis & sapiens: sed tertius, carnalis & saxeus. De quo hic dicitur, Secundũ duritiam tuã. Hactenus ille. Et enim qui perditè nunc obstinati, tam Dei, q̃ sui ipsorum obliti, neq; maximorũ scelerũ existimãt se reddituros esse rationẽ, tunc de minimo quoq; verbo ocioso respondebũt, omnia persoluentes vsq; ad minimũ quadrantẽ: atq; adeò qui increduli fuerãt, diuinæ illudentes patientiæ, suo periculo videbunt, tam esse Deum iustum in puniendo, q̃ est in expectando benignus. Quocirca, qui diuitias spreuerint bonitatis, easdem in iræ vehementiam cõuersas experientur. Nam dulcis simul ac rectus dominus, & ita longanimis, & multæ misericordiæ, vt tamen sit postremò verax & iustus. Et ideo quò abundantior fuerit ac locupletior expectantis misericordia, eò erit & amarulentior, & acerbior iudicantis animaduersio. Quapropter qui lento hic gradu incedebat ad iracundiam, concitatissima illic sæuitia rapiet miseros in perennes cruces, quibus suam vindicet spretam clementiam. Nam etsi misericordia Dei infinita in se sit, facit eam tamen nobiscũ, veluti pleraq; omnia, in numero põdere & mensura, vt hic Origen. tetigit. Aceruus autẽ nostrorũ criminũ & adamantina durities cordiũ fines illi præscribit. Vnde illud est, Nondũ cõpleta sunt peccata Amorrhæorũ vsq; nũc. Atqui etsi per prophetam nobis Deus pollicitus sit, ꝙ in quacunq; die resipuerit peccator, suarũ amplius iniquitatum nõ recordabitur, & longanimitatẽ hic Paulus expectãtis enunciet, nusq̃ tamẽ longã vitam promisit nobis scriptura, imò verò admonuit, vt diẽ postremũ, veluti furẽ noctu, vigilantissimè operiremur. Documento nobis est, tum generalis illa orbis inundatio, quãdo Deũ pœnituit fecisse hominẽ, tum Sodomorũ cõflagratio, quemadmodũ, vt cumulatissima præcesserit misericordia, ita in maximam iracundiã Dei transformetur. Vnde in Psal. Existimasti iniquè, quod ero tui similis? hoc est, quod simili, qua tu causa delinquis, ego te perfero? hoc est, ꝙ ceu tuis oblectatus delictis cõniueo? Haud ita falsus existimes. Redarguã eñ te & statuã cõtra faciẽ tuã, vt tua te ipsius crimina reuincãt. Heu q̃ sibi calamitosam metamorphosin adornãt iniqui obdurãtes corda. In quã scilicet nõ irã clementissima expectatio Dei euadat, qui pœnitẽtiæ nostræ ac resipiscẽtiæ sitibundus adeò nos clemẽter sustinet, lentissim⁹ ad irã, vt (si fas esset ita loq) sui ipsi⁹ videatur honoris & existimationis negligẽs? Nam sera eius, morosáq; vindicta ansam præbuit, vt sint qui existimẽt, nõ esse, qui hæc nostra cõsideret, Deum vllũ. Nos verò cõtra adeò cõtemptui habemus ei⁹ misericordiã, vt

metum

August. *Chrysost.* *Thesaurus.* *Matth.15.* *Iacob.5.* *Deut.32.* *Triplex thesaurus.* *Misericordia Dei.* *Gene.15.* *Ezech.18.* *Iniquorum mutatio.*

metum etiam deponamus infinitæ iustitiæ. Quandoquidē inde duriores efficimur, vnde remollescere deberemus. Nam si angelorum nobis præscripta lex esset, nempè vt nullum nobis esset remissibile peccatum, sed cõfestim delinquentem infernus absorberet, nullã nõ curam ac diligentiam adhiberemus seruandi nos in gratia Dei. At verò cũ clementior hac parte in nos Deus sit, ꝙ inducias nobis pœnitendi indulget, quo sæpius nos sibi reconciliat, securius nos atq; supinius iacemus in vitijs. Quaquidem ratione peius impœnitentes pudefaciet vox illa: Ite in ignē æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Non enim eò solum paratus peculiariter diabolo enunciabitur, ꝙ eius suggestione peccatũ introiuit in orbem, sed ex eo præterea, ꝙ illis propriè destinatus est, quibus nõ est cõcessum pœnitentiæ tempus. Hoĩbus nanq; cõminatus est Deus locũ illũ, nõ tam vlciscēdi animo, q̃ deterrendi. Sanè vt metus iustitię diuitias nobis misericordiæ custodiret. Quamobrē hoc homini improperio dabit, ꝙ pœnitere, quod angelus nõ potuit, ipse nõ voluit. Atqui ex eo

August. Aug. finalem impœnitentiã (quam hic aliqui intelligũt voce duritię cordis) appellauit peccatũ in spiritũ sanctũ, nimirũ quod opponitur virtuti spiritus sancti remittendi peccata. Iuxta illud Ioan. 20. Accipite spiritũ sanctũ. Quorũ remiseritis peccata. &c. Veluti & per alterũ extremũ peccatũ desperationis itidem blasphemia in spiritũ sanctũ dicitur, quoniã

Duplex blasphemia in spiritũ sanctum. eandem bonitatem diuerso modo lædit. Est ergo biformis spiritus sancti blasphemia, scilicet & per obstinationē, & per desperationē. Quam enim bonitatem nimium confidentes in irã peruertunt, eandē desperantes tollunt, Quæ idcirco blasphemia neutris remittetur, neq; in hoc seculo, neq; in futuro. (*In die iræ*)

Matth. 12. *Dies iræ.* Dies finalis iudicij ac perinde cuiuscunq; particularis, dies domini solenniter appellatur, vt est sæpissimè legere apud prophetas: vel quia de die illa nemo scit, nisi Christus: vt innuitur Ezech. 14. Et erit dies vna quę nota est domino: vel quòd cũ nos in hac vita arbitrio nostro viuere sinat, tunc ipse potestatem suã faciet manifestam, qua reddet vnicuiq; iuxta opera sua, qua maxime die ostendet se vniuersorum dominum cum terrore magno & tremore: vt est Ioel. 2. Magnus dies domini, terribilis valde, & quis sustinebit eum? Vel forte dies domini idem est quod, iudicium domini: propter claritatem, qua manifestabit abscondita cordium: illo modo loquendi, Mihi pro minimo est iudicari ab humano die.

Dubitatio de die iræ. Hæc autē dubitatio posset hic fortè cuiuspiam animum pulsare. Cur videlicet extremę illi diei, iræ magis nomen inditum sit, q̃ misericordiæ. Ita enim prophetauit Esaias, Ecce *Esa. 13.* dies domini veniet insanabilis furoris & iræ. Et Soph. Iuxta est dies domini. Et infra, Dies *Sophon. 1.* iræ dies illa, dies tribulationis. &c. Ratio dubitandi est hæc. Vtraq; virtus Dei, puta misericordia & iustitia, splendore summo manifestabitur illa die, nam misericordia & veritas præcedent faciem suam: in cunctis autem operibus Dei, cui proprium est maximè misereri, iustitiã antecedit misericordia, quæ suopte genere, tum Deum excellentius commendat, tum nos etiam illectat suauius. Vnde Iaco- *Iacob. 2.* bus, Misericordia superexaltat iudicium: ergo vt homo de facie cognoscitur, ita & dies iudicij, à parte pulcherrima nominanda fuisset, dies misericordiæ. Quod si à iustitia debuisset nomen accipere, cum duæ illic sint futuræ iustitiæ functiones, præmiatio porrò bonorum & punitio malorũ, à digniori debuit nuncupari. Si aliquam hic tamen licet scrutari rationem, forsan hæc fuerit. Tempus mise- *Cur dies iræ* ricordiæ non incipit in futura vita, quippè cũ eadem numero, quæ tunc refulgentius promicabit, nunc exercetur, non solum in bonos & iustos, quibus gratia suppeditatur, qua gloriam promerentur, sed & in iniquos & prauos, quibus tempus indulgetur pœnitendi. Ira tamen & vltio malorum non incipit in hac vita, maximè in lege euangelica, per quã nullum temporarium supplicium statutum est in criminosos. Tametsi nonnullæ etiã scintillæ in hunc mundum iaculentur illius terrifici ignis, ne prorsus diuina prouidentia è mentibus hominum obliteretur. Igitur totũ tempus huius vitæ, quo arbitrium nobis suppetit & potestas per Dei opem recuperandæ salutis, tempus dicitur (vt est in Psal.) mise- *Psal. 74.* rendi, & tempus pœnitentiæ & gratiæ. Dies autem postrema vniuersalis, vel cuiusq; particularis, quæ pœnitentiæ vias occludit, ac initium est perpetui temporis, quo rigore iuris cum iniquis agendum est, videlicet quando calix qui est in manu domini, & nũc propinatur mistus, effundetur merus, vt bibant omnes peccatores terræ vsq; ad feces, dies iræ meritò nũcupatur: quippe in qua summa ira Dei patenter incipiet crimina vindicare. Horum ergo temporũ confinia spectans hic Paulus, tempori benignitati & patientię ex aduerso statim obiecit diem iræ. Adiungens tamen

(*Et reuelationis iusti iudicii Dei*) Orige. quem & Theophyla. sequitur, interserit cõiunctionẽ, legens, Et reuelationis, & iusti iudicij, vt non intelligatur reuelatio iudicij, sed reuelatio occultorum operum, secundum quæ faciendũ est iustum iudicium, vt statim sequitur. Et secundum lectionem cõmunem idem penè sensus est. Nam idem pollet, reuelatio iusti iudicij Dei, puta qui occulta tunc cordium propalabit. Hoc ergo trino verbo mirifica significatione manifestat formam illius iudicij: videlicet ira, misericordiam Dei quodam modo terminante, qua illuc vsq; sustentata est impœnitentium obstinatio. Et reuelatione, qua omnia opera, cuiusnam sint valoris & meriti, ex causis suis omnibus & circunstantibus accidentibus erunt compertissima. Atq; adeò districta iustitia, quæ omnium merita exactissima proportione suis cuiusq; retributionibus exæquabit. Atqui vbi ait, iusti moderatur verbũ iræ, vt non morbum animi intelligas, perturbantẽ iustitiã. Et præterea eisdem verbis respondet capitali enunciationi supra propositæ, quam hic præcipuè tractat, Reuelatur ira Dei de cœlo. Quæ pote in Euangelio reuelatur per fidẽ, & tunc reuelabitur palã oculis. Atque illos præterea remordet, quos taxauerat, existimare, nõ esse futurũ iudiciũ, aut ignorare clementissimã tolerantiã Dei. Tunc enim reuelabitur & agnoscetur (vt ait Ambros.) quod modo futurum negatur.

Orige.

Forma iudicii.

Qui reddet vnicuiq; secundũ opera eius.

Quarta qualitas iudicii.

Tria iam hactenus de diuino iudicio constituit, puta infallibilem veritatem, necessitatem ineuitabilem, ac iudicis benignitatem. Quarto itaq; loco de summa eiusdem æquitate continuat orationem. Aequitatis autem ratio hæc est, quòd vnicuiq; retribuatur non secundum personarum acceptionem, (quod paulò post concludet) sed secundum vniuscuiusq; opera. Hoc ergo primum in hac assertione seruandum est, quòd de illis tantum intelligitur, qui vsq; ad lucem & vsum liberi arbitrij adolescunt. Nam prima gratia, quæ ante rationis lumen quibusdam, vel ex priuilegio in vtero, vel communi lege per sacramentum confertur, ac perinde quę illi respõdet gloria, non rependitur pro operum præmio, imò est solius per se pręmium passionis Christi, quæ quidem post gratia in causa est meritorum. Neq; ideo existimãdus est Deus exceptor personarum, vt infra loco proprio explanabimus. Pari ratione neq; paruuli cũ sola decedentes originis labè arceantur ingressu regni cœlorum ob opus proprium, sed ob peccatum Adæ. Vnicuiq; ergo, siue probo siue reprobo, intellige. De illis nanq; legimus Eccli. 16. Omnis misericordia faciet locũ vnicuiq; secundũ meritũ operum suorũ. Et Psal. 27. Da illis secundum opera eorum, & secundum nequitiã adinuentionũ ipsorum tribuè illis. Est enim Pauli sapientia, eloquentiaq; mirifica. Postquàm enim veritatem diuini iudicij proposuit, quod iustorum nemo, neque iniquorũ suffugere valeat, dulcia amaris cõmiscuit, & quæ lęta sunt, tristibus. Iudicis, inquam, benignitatẽ clementissimam cum iracundię truculentia composuit: mox vtrumq; respiciens, subdit, reuelationem iusti iudicij, atq; occultorum manifestationem operum, ob hoc factum iri, vt vnusquisq;, seu bonus, seu prauus recipiat iuxta opera sua. Ex quo maximè æquitas, veritasq; iudicij, quam enarrandam proposuerat, resplendescet in die illa. Vnde Dauid, Iudicabit, inquit, orbem terræ in æquitate. Quapropter vbi ait, secundũ opera sua, illos respicit, quorum occasione sese in sermonem iudicij insinuauerat: puta censores ac taxatores alienæ vitæ, & potissimũ rectores & principes, atq; id genus, quorũ personæ in iudicijs captantur humanis, ne æqua lance cũ hoĩbus inferioris classis librentur. Illic enim neq; pauper prece, neq; precio diues quicq̃ proficiet. Vnde neq; potentem vis, neq; callidum fraus, neq; vlla vtiq; sapientem, vel prudentia huius seculi, vel eloquẽtia valebit eripere. Quoniã vt est in Iob, nemini parcet, quasi verbis potentibus & ad deprecandũ cõpositis. ¶En locũ alium insignẽ, vbi nos Lutherani adoriuntur, denegantes rationem vllam inesse meriti vitæ æternę in operibus hoĩs, quamlibet iam gratis iustificati. Triplicẽ nanq; litẽ nobis de operibus excitãt (vt in proloquio dicebamus) scilicet quòd ante gratiam, vniuersa sint simpliciter peccata: quòd in iustificatione non sunt, præter fidẽ, necessaria: quòd neq; postea sunt æternæ vitæ merita, imò quatenus proles sunt concupiscentiæ, omnia sunt peccata. De alijs alibi, de hoc autem tertio per hoc ipsum, (præter alia complura) testimonium Pauli ita irretiuntur conuincunturq; vt nequeant, nisi per meras nugas elabi. Quam proinde materiam meriti condigni diffusissimè elucidauimus ac discussimus lib. 3. de natura & grat. vbi etiam ipsorum commenta abundè profligauimus.

Aequitatis ratio.

Eccli. 16.

Psal. 27.

Iob. 41.

Lutherani cõtra meritum operum.

Lib. 3. de natur. & grat. cap. 7. & 8. & 9.

At verò non possumus non capita generatim in similibus locis, semel saltē delibare. Duos nanq; effodit homo ille pestiferos fontes, ex quibus inter alios errores & hanc etiam abolitionem meriti deriuauit. Vnus est ꝙ concupiscentia carnis est, etiam in renatis, peccatū originale. Ex quo elicuit, nullis nos nostris operibus implere præcepta Dei, quia omnia promanant ex peccato. Atq; inde continuò fit: non esse meritora vitę æternæ. Nam si vis, inquit, ad vitam ingredi, serua mādata. Alter est, quòd negauit liberum arbitrium, quod planè ad rationem meriti requisitum est. Horum singula suis proprijs locis copiosissimis refutationibus explosimus, ac demum. 3. lib. rationem meriti cōdigni pro exilitate nostra cōstabiliuimus. Sed quod ad rem attinet pręsentem, triformi commento deludere excogitarunt hoc atq; huic similia sacra elogia, vt in suo didagmate & in confes. augustana. & in lib. imperatorio, est videre. Primum est hoc, Vitam æternam solum elargitur nobis Deus ob promissionem, quam sola fide apprehendimus. Quoniam gratia non cōfertur nobis ex operibus, aliâs, authore Paulo, non esset gratia: gloria verò consequitur gratiam: nam si filij, ergo hęredes per Christum. Secundum est, Opera iusti sunt fructus fidei. Tertiò ex his inferunt, ꝙ possunt eadem opera esse merita accidentarij præmij, tam in futuro seculo quâm in pręsenti: essentialis verò, minimè. At veritas catholica contra hanc stat ipsorum inscitiam. Etenim quanuis illa vitæ felicitas ex diuinis nobis pollicitationibus obueniat, tamen quia nusquā nobis promissa legitur, nisi sub cōditionibus operum, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Nisi pœnitentiā egeritis, omnes simul peribitis. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, nihil prohibet quin merces vitæ & ob promissiones conferatur nobis, & nihilosecius propter opera nostra. Nempe dum adultis liberè à Deo per motiones fidei, spei & pœnitentiæ conuersis sic gratia absq; merito harum virtutū confertur, vt tamen non sine earū dispositione. Sanè verò post obtentā gratiam non est cur opera iusti non sint merita cumulatioris gratię & glorię. Ex hac vtiq; legitima explanādi ratione colligere mihi videbar lib. 2. de nat. & grat. ca. 18. cum S. Tho. locis illic citatis, ꝙ non solū opera, quę post tēpore gratiam consequūtur, merita sunt gloriæ, verū & opera illa pręparatoria, quatenus gratia eodē instanti, quo infunditur, informantur, merita sunt: non quidem

Veritas catholica.

Lib. 2. de natu. & grat. cap. 18.

illius gratiæ, sed profectò gloriæ quæ illi respondet. Cuius hìc veritatis idcirco meminerim, ꝙ ad explicationem huius Paulini loci q̄ plurimū confert. Haud enim intelligendum est, Deum vnicuique repensurū in die iudicij secundum ea tantùm opera, quæ post articulum iustificationis operatur, sed re vera secundum illa etiā quibus præparatur ad gratiam. Nam quātus est motus liberi arbitrij per auxilium speciale Dei, est & gradus gratiæ, quo reconciliamur, atq; adeò gloriæ, ad quā acceptamur. Exceptus hinc veruntamē cēsendus ille gradus est gratię, qui solius effectus est sacramenti, ac perinde gradus gloriæ, quæ illi respondet. Ex hac eadem veritate elucere tibi, emicareq́; palam cernas recōditam sapientiā Pauli. Quæ quidem veritas minus considerata Lutheranos miserè fefellit. Vbicunq; enim de gratia recōciliationis loquitur, opera quidem excludit quasi merita, vt cap. sequenti & .4, & vbiq; adnotabim⁹. Nam si gratia esset ex operibus, non esset gratia, sed merces. At vbiuis sermo illi est de retributione gloriæ, aut supplicij, id iuxta operum merita constituit emetiendū nobis à Deo, vt hoc maximè loco facit. Eodē veritatis clypeo lib. 3. de na. & gra. cap. 9. repellebamus Lutheranorū interpretamentū huius nuper citatæ authoritatis, si filij, ergo hæredes per Christū. Nulla quippe inde cōsecutione fit, vt si gratia, per quam filij constituimur, donū sit gratuitum, nō mereamur gloriā, cuius efficimur hæredes. Tum ꝙ postquā geniti sumus filij, commereri possumus apud patrē ampliorē hæreditatis cumulū, tum etiam ꝙ licet motus virtutū, quatenus materiales sunt dispositiōes gratiæ, merita non sint eiusdē, sunt tamen quatenus eodem instanti per gratiam infusasq́; virtutes operamur, hæreditatis æternæ meritorij. Hac etenim ratione luculentissimè Aug. in epistola. 2. ad Sixtū edisserit, quemadmodū gloria dicatur gratia. Non enim quòd nulla sunt iustorum merita: sunt enim, inquit, planè, quia iusti sunt, sed vt iusti fierēt, merita nō fuerūt. Et infrà, Vnde & ipsa vita æterna, quæ vtiq; in fine sine fine habebitur, & ideo meritis pręcedentibus redditur: tamen quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostrā sufficientiā, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa (scilicet vita æterna) gratia nuncupatur: non ob aliud nisi quia gratis datur: nec ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita, quibus datur. Atque id explicatissimè repetit lib. de gratia

Mysterium Pauli, de gracia & gloria.

Contra Lutheranorum glossēma.

August.

Gratia Dei vita æterna.

&libero arbitrio cap.7. Vbi pruděter ac meditatò voces discernit, dum opera iustorum, & dona Dei vocat, vt quæ eius nobis proueniant auxilio,& merita simul nostra, quoniã per nostram etiam fiunt liberam voluntatē, per quam nostrarum sumus actionum dñi. Perspice ergo quàm isti indignè fidem attollant: periculosissimè de operibus hallucinantes. Nam etsi opera fructus sint fidei, id quod nos vltro confitemur, neutiquam tamen per se ipsa fides fructificaret, sed id quidem facit, per liberum assensum atque obsequium nostrum. Atq; adeò non est ipsa quæ operatur, sed nos per ipsam. Idq; est quod nos Paulus edocet, vbi ait, Necesse est accedentem ad Deum credere, quòd est, & quòd remunerator est. Ea enim est meritorum radix: nempe credere quòd remunerator ille est, in cuius fide obsequia nostra collocamus. Et ideo est argumentum sperādarum rerum, quia mittit nos in spem, dirigens intentionem operum. Et idcirco exordiũ est atq; initium spiritualis vitæ, vnde spes erigitur nostra, charitasq; erga Deum suscitatur, per quam operamur. Quocirca Paulus nõ dicit, ꝙ fides per se operatur, sed per charitatē. Iam verò si rationem scripturamq; sacram consulamus, quis poterit operum merita ignorare? Est enim meritũ opus quodcunq;, liberum, honestum, in vtilitatem, honorémue cuiuspiã impensum, atq; eidem acceptum. Tale autem est opus virtutis præuia gratia exhibitum, per quam vtiq; potestatē accipimus, tum filios Dei fieri, tum etiam vt filij iam geniti, de patre nostro, eius exequendo mandata, bene mereamur. Iuxta verbum Pauli Heb.5. Beneficētiæ & communionis nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur Deus. Cur enim opera eorũ, qui filij Dei, teste Ioanne, & nominantur & sunt, non sint illi accepta. Neq; verò tantum ad minora præmia (vt victi iam Lutherani fatētur) verùm & ad vitam ipsam æternam, quã præparauit inquirētibus & diligentibus se. Nam si opera apud Deum merita non sunt, nisi virtute præuiæ gratiæ, cuiusnam quæso sint potissimum mercedis digna, nisi gloriæ, cuius gratia est semen? Hunc nobis sensum locus ille exprimit, Si vis ad vitã ingredi, serua mandata. Et, Qui reliquerit domum, &c. propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Ecce pari modo vtrunque præmium, tam accidentale quàm essentiale, proponitur operi in Deũ per suã ipsius gratiã relato. Cuius simile & illud est ad Timoth. Pietas ad omnia vtilis est, promissionē habens vitæ, quæ nunc est & futuræ. Quamobrem optimè semper patres consueuerunt dijudicare opus liberi arbitrij, vel secundum substantiam, hoc est, ex parte obiecti: vt pauperi stipem porrigere, aut potum aquę frigidæ, orare, &c. Et hac ratione, etiam si in gratia fiat, non est dignũ vita æterna. Quo sanè sensu ait Paulus, filijs etiã ipsis Dei, non esse condignas passiones huius temporis ad futuram gloriam quę reuelabitur in nobis. Alio pacto consideratur idem opus, quatenus à gratia progenitum. Et hac ratione ait alibi, Quod in præsenti est momētaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Accedit inuictum ineluctabileq; argumentum huiusmodi, Merces relatione dicitur ad meritũ. Est enim meritum, opus, quo quis fit mercede dignus. Cùm ergo in tam multis sit locis vtriusq; sacri eloquij celebratissima propositio mercedis, vt apud Esaiam, Deus in fortitudine veniet & ecce merces eius cũ eo: cui concinit Deus ipse per Ioan. in Apocalypsi, Ecce venio cito & merces mea mecum est, reddere vnicuiq; secundum opera sua. Et in Euangelio, Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis, quis, rogo, non palàm agnoscat rationem meriti in operibus iusti? Pondera verbum Pauli, Si gratia esset ex operibus, iam nõ esset gratia, sed merces, merito operum debita. Ergo à contrario sensu, Si operibus reconciliati & iusti merces proponitur, palam fit, subesse in ipsis rationem meriti. Sed hac de causa tam multijuga, tamq; protensa disputatione hæc loco citato patefecimus, ne opus hîc esset prolixitate. Ad locũ ergo præsentem Pauli vt redeamus, animaduertendum est, quo pacto, qui gratiam, qua quis ex iniusto fit iustus, gratis vbiq; prædicat conferri, nihilominus in præsentiarũ manifestè affirmat, retributionē factum iri vnicuiq; secundum opera. Vbi vox, secundum, causam planè præ se fert, quæ vtiq; in operibus nequit esse alia, ꝙ ratio meriti. Neque id (vti Lutherani hallucinantur) quicquam derogat gratiæ Christi, immo verò arrogat virtutis plurimum: nempe quòd per ipsam potentes nos faciat mercedē abs se merendi, quã nobiscum pro sua misericordia pepigit nomine denarij diurni. Et hac de re alibi fidem seruantibus, coronã ait Pau. repositã iustitiæ, quã reddet, inquit, nobis in illa die iustus iudex. Neq; enim vel coronam dixisset, vel iustitiæ,

Fructus fidei. *Ratio meriti.* *Heb.5.* *1.Ioan.3.* *Matth.19.* *1.Tim.3.* *Opus nostrũ dupliciter cõsideratum.* *Rom.8.* *2.Cor.4.* *Esa.40.* *Apoc.22.* *Matth.5.* *Discrimen gratiæ & gloriæ.* *2.Tim.4.*

stitiæ, vel reddendã à iusto iudice, nisi in hac nostra militia per conflictus cum dæmone, mũdo, & carne, bene de ipso mereremur. Eandem ob rem & ad Corinth. similitudine currentium in stadio brauium intuẽdo, militantem Ecclesiã depinxit. Accedit & huc, quòd per idẽ verbũ Apostolus in præsentia vtranq; retributionẽ, tam bonorum, q̃ malorũ, enunciauit, nimirum secundũ opera: ob idq; in die iudicij, sicuti maledicti (vt iudicis verbis vtamur) in ignem æternum relegandi sunt, ita & benedicti admittendi in regnũ, ob sua singulorũ merita: nam sicut dicet illis, Quia esuriui, & non dedistis mihi mãducare, ita dicturus est his, Quia esuriui, & dedistis mihi manducare. Non ergo est cur istis abnegemus sua bona merita, quando in illis agnoscimus mala. Iam verò qua obsecro alia de causa, teste Paulo, sistẽdi omnes sunt ante tribunal Christi, vt vnusquisq; referat propria corporis, nisi vt perpensis meritorũ momẽtis, vnusquilibet recipiat prout gessit, seu bonũ, seu malũ? Sunt ergo, vt suppliciorũ, ita & præmiorum merita in operibus nostris. At cõtrarius fortè inquis, videtur Paulus infrà cap. 6. vbi inter hæc duo, puta mortem & vitam æternam, diuersis voculis dignoscit. Stipẽdium quippe, inquit, peccati mors: gratia autẽ Dei, vita ęterna. Vbi in morte stipendiũ nominat, at in vita æterna, non, nisi gratiã. Ad hoc iam suprà citauimus August. ad Six. vbi hũc locũ enarrans ait, non ideo hoc dixisse Paulum, ꝙ vita æterna non sit etiam stipendiũ iustitiæ, procedentis ex fide, quia sicut merito, inquit, peccati tanquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tanq̃ stipendium vita æterna. Vnde & merces appellatur plurimis sanctarum scripturarũ locis. Sed dicitur gratia, ratione iam dicta, quia merita ipsa non à nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam. Hęc ille omnia. Qua vtiq; ratione, vt ait ipse de correp. & grat. misericordia Dei semper adhæret iustis, siue cũ conuertuntur, siue cũ præliantur, siue cũ coronantur. Vbi insinuat gratiam operantem, à qua præuenimur: cooperantẽ, per quã meremur: & præmiantem, dum coronamur.

1. Cor. 9. · *2. Cor. 5.* · *August.* · *De correp. & gra. ca. 23.*

Quæstio. ¶Duplex ex his tamẽ reliquus fit scrupulus. Vnus, quomodo Deus æquitate summa reddat vnicuiq; secundũ opera, si ob temporalẽ, imò sæpè momentaneum lapsum perpetuas exigat pœnas. Alter quidnã sibi theologi paradoxo illo cõminiscuntur. Præmiare scilicet Deum vltrà, punire verò citra condignum, si operum trutina perpẽdenda sunt præmia. Ad priorem August. respondet. 21. de ciuit. in retributione iustitiæ non considerari æqualitatem temporis inter culpam & pœnã. Nam & in ciuili republica pro breuissima adulterij culpa capite plectitur adultera: atq; adeò perpetuò priuatur viuentium societate. Hæc ille. Eò potissimũ ꝙ cùm infernales nunq̃ resipiscant, sed superbia eorũ ascendat semper, nunq̃ Deo satisfacere queunt, vt eis ignoscat. Est autẽ id diuinę retributioni ęquissimè cõsentaneum, ꝙ qui duas creaturas vitæ perpetuę, angelum, inquam, & humanum animum in hoc condiderit, vt suæ essent ipsius (vt ait Petrus) cõsortes naturę, quibus gratię quoq; subsidia supra naturales vires suppeditauerit, easdẽ, si in officio, vti filij, perseuerẽt, ad suam secum sempiternã felicitatẽ admittat. Sin verò quis violata fide, veluti transfuga, in hostilibus castris suas fouerit vsq; ad mortem inimicitias, hunc, ceu firmato odio ab hac militia abscedentẽ, perpetuis cruciatibus addicat. Vt tam hostes q̃ filij, iuxta sua cuiusq; merita, æternum sempiterni Dei sui, vel misericordia perfruantur, vel perferãt iustitiam. Atqui si vtrorumq; opera speculemur, nonnullam infinitatis rationẽ in vtrisq; contemplamur. Quemadmodũ enim iustorum officia, quia opera sunt, tum filiorũ Dei (nam tales nominamur & sumus) tum in immẽsam bonitatẽ ipsius ac gloriã relata, ac perpetuo vtiq; proposito confirmata, digna sunt vita ęterna, ita & iniquorũ commissa, quibus ab illo infinito bono perpetua intẽtione, veluti tenebrarum filij, desciscunt, digna sunt perennis supplicij. Qua de re sapiẽter theologi pœnas dãni & sensus ita discernunt, vt illa auersioni à Deo respõdeat, hęc verò cõuersioni ad creatũras. Atq; adeò ꝙ hîc ait Paulus, secundũ opera, referendũ est ad pœnas sensus, vt eadẽ sit. v.g. proportio inter tormẽta Iudæ & alia diuitis epulonis, quæ fuerat inter eorũ delicta: iuxta illã legẽ antiquã, Pro mẽsura delicti erit & plagarũ modus. Tametsi, vt in scholis olim adnotabã, forsan & pœna ipsa dãni inæqualis erit modo quodam. Siquidem non est mera negatio, quę non recipit plus minúsue, sed carẽtia diuini conspectus, quę per se acerbius eos affligit, qui maiori odio Deũ habẽt. Idem enim exilium (pręter alias pœnas sensus) grauius molestiusq; eò quis ferret, quò à maiori hoste magisq; sibi inuiso iuberetur. Quanq̃ qui putãt, pœnã damni omnibus fore æqualem, forsan hãc priuatiõis molestiã in pœnis sensus

August. · *Virtutũ vitiorũq; opera, quo modo infinita.* · *Pœna damni & pœna sensus.* · *Deut. 25.* · *Pœna damni inæqualis.*

sensus reponerēt. Ad posteriorē autem quæstionem vt transeamus, prius membrum non est difficile. Cur scilicet dicatur Deus vltra condignum præmiare. Ex eo enim quod merita nostra, eius sunt dona: neq; ex parte obiecti adæquant dignitatem gloriæ, sed solùm ratione suæ gratiæ, quicquid nobis gloriæ pro quantocunq; merito rependat, confert vltra condignum. Nimirum quod non per nostrā nos sufficientiā, sed per suam gratiā obtinemus. Quo sensu ait Pau. non esse cōdignas passiones huius tēporis ad futurā gloriā, vt illic exposuimus. At verò quomodo citra condignū puniat, non ita est intellectu facile. Et ideo citra condignū ab aliquibus Deus punire dicitur, ex eo quod cùm iustè nos eodē temporis articulo, quo delinquimus, posset in tartara cōijcere, indulget nihilominus nobis pro sua misericordia tempus vitæ, quo possimus resipiscere. At verò ratio hæc non constaret in angelis, qui simul & in culpam lapsi sunt, & supplicio traditi. Ob idq; secunda potest adhiberi expositio, quòd quanuis in inferno ex lege iam posita ad iustum Deus agat cum reprobis, nihilominus quia meritò potuisset acerbiora in illos supplicia statuere, dicitur citra condignum punire.

Vltra citraq; condignū

His quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionē, quærentibus vitam æternam.

Quinto deniq; postremoq; loco ineffabilem magnitudinē præmiorū ac terrifica malorum supplicia subiungit: nimirum vt quod in genere prædixerat, vnicuiq; secundū opera, speciatim exponat. Atqui pro dignitate, ordine præfert bonorum remunerationē. In hac verò litera diuersitas cumprimis lectionis est inter traductores. Duplex enim potest ex Græca lectione, Latina elici. Prior vt, quærentibus (quod græcè participium est) feratur in tres præcedētes accusatiuos, gloriā, & honorē & incorruptionē, accusatiuus autē, vitā æternam, referatur ad superius verbū, reddet. Vnde si participiū exprimatur per relatiuū & verbum, lectio hæc conflabitur, Qui reddet vnicuiq;, &c. his quidē qui secundū patientiam boni operis gloriā & honorē, & incorruptionem quærunt, vitā æternā, scilicet reddet. Posterior vt, quærentibus, regat accusatiuū proximè sequentē, vitam æternā, tres verò priores subdātur verbo, reddet. Ita vt participio itidē verso per verbū, construatur oratio hæc, Qui reddet, &c. His quidē gloriam & honorem, & incorruptionē, qui secundū patientiā boni operis quærūnt vitam æternā. Priorem lectionem amplexi sunt doctores Græci, vti Orige. Chry. & Theop. Posteriorē verò suggerit nobis vetus interpres: nisi quod eius contextus, dum relatiuum videtur sine verbo reliquisse, dissutus apparet. Quocirca vtroque nomine malè audit apud istos recentiores, tū vt sententiæ peruersor, tum vtiq; vt barbarus. At verò anteq̄ hominē à barbarismo defendamus, de sentētiæ respondeamus peruersitate. Primùm omnes Latini secundā lectionē concorditer sequuntur. Hierony. enim hoc loco sic ait, Qui per patientiæ opera quærit vitam æternam, ista omnia consequitur. Eandemq; refert sentētiam lib. 18. super Esaiam. Et Ambro. Dabit ergo eis gloriam & honorem. Et infrà, Hi ergo quærunt vitam æternam, &c. Atq; eodē modo legit Gregor. super Iob. lib. 28. cap. 13. Quin & Ruffinus (de quo immeritò incusat eum Erasm.) lib. 3. peri. sic legit, His quidem qui secundū patientiam boni operis (supple, sunt) gloria & incorruptio (scilicet reddetur) qui quærūt vitam æternam. Adde, quòd neq; Iacobus Faber huius temporis interpres, lectionem hanc potuit refutare, sed solum participium mutauit in verbum, ne iaceret relatiuum desertum: transferens, Ijs qui per patientiam boni operis, quærunt vitam æternam, gloriam, &c. reddet. Porro autem si rationibus in præsentia dandus est locus, cùm anceps contextus græcus vtrunque suscipiat sensum, noster est & ingenio magnifico Pauli & veritati multo propinquior, q̄ ille quem Origenes sequitur, & Chrysost. quanuis neq; ille sit prorsus abijciendus. Primū, quia legitima nostrorū operum intentio, in Deum recta esse debet, qui obiectum est vitæ æternæ, vbi essentia consistit beatitudinis: gloria autem & honor, illius sunt qualitates: non est ergo verisimile, quòd Paulus admoneret homines, vt prius mentis oculum in gloriam defigerent & honorem, quàm in vitam æternam: præsertim Romanos qui (vt ante nos alij adnotarunt) nihil aliud quàm illustres honoris titulos, gloriosumq; immortalitatis nomen ambire soliti, occasionē inde caperēt, vt in hæc potius bona intenderēt, quàm in vitam æternam. Contra ergo eos videtur instruere, videlicet, quòd si nihil, nisi Deum, in quo nostra occulitur æterna vita, spectent, illa consequentur omnia in quibus solebant fœlicitatem

Diuersa lectio.

Lectio interpretis confirmatur autoritatibus

Confirmatur & rationibus.

Matth.7. tem ponere, iuxta verbum dñi, Quærite primùm regnũ Dei & iustitiã eius, & hęc omnia adijciētur vobis. Vnde, vbi ait Psal. Inclinaui cor meum ad faciẽdas iustificationes tuas in æternum propter retributionẽ, enarrãtes intelligunt, propter vitam æternã: vtpote cuius obiectum est Deus. Hanc quippe proposuit nobis Christus, vbi ait, Si vis ad vitã ingredi, serua mandata. Præterea glorię, honorisq; & incorruptionis cõgeries explicatio est ac penè descriptio vitæ æternę: melius ergo rerum seruatur decorum, si dicatur, ꝙ quærentibus substantiam rei, reddentur illa, quæ inibi continentur, quàm si cõtrario dicatur modo. Appositior enim oratio est, Quærentibus fœlicitatem, obueniet incolumitas, honor ac rerum affluentia, quàm si contraria id figura proferas. Adde, ꝙ lectioni huic ex arte opponitur quod subditur, ira & indignatio. Perinde ac si dixisset, His reddetur gloria & honor, illos verò manent cõtraria mala. Eidemq; lectioni gratanter arridet subseques repetitio. Quod enim præmiserat, Reddet gloriam & honorẽ, repetens subdit, Gloria autem & honor, supple, erit omni operanti bonum. At verò de structura oratiõis inficias ire nequimus, quin fuisset perspicacior ac lenior, si participium verteretur per verbum, quod relatiuo redderetur. Quemadmodum vertit Faber Stapulensis, vtputa, Qui reddet, &c. His qui secundum patientiam boni operis quærunt vitam æternam, gloriam & honorem. At potest nihilominus relatiuũ optimè defendi, vt iacet. Quemadmodũ legit, & Aug. 3. de doct. christ. cap. 11. Neq; verò mutilum manet (vt isti putant) carens verbo, supplendum enim est verbum substantiuum. Quinimo phrasis est Hebræis frequentissima. Apud quos adiectiuis carentes, perinde est, His qui secundum patientiam, scilicet fuerint, acsi dicas, patiẽtibus. Cuius quidem simillima phrasi statim respõdenter subnectitur, His autẽ qui sunt ex contentione, hoc est cõtentiosis. Nõ ergo est cur isti tantopere regulis patrocinentur Donati. Nempe cùm lectio sic planè constet, His quidem qui secundum patientiam boni operis (supple fuerint) id est, operis laborumq; patientibus, gloriã & honorẽ, scilicet reddet. Ita vt datiuus, quærentibus vitã æternam, appositus superiori pronomini, his, hunc sensum exhibeat, ꝙ patientibus laborum illa bona reddentur, eò ꝙ quærunt vitam ęternam. Vt ergo interiorẽ sensum literæ penitus perscruteris, notato, omnẽ hic Apostolum rationem

Psal. 118.

Matth. 19.

Structura orationis.

August.

Sensus literæ.

exerere tam meritorum, vbi ait, Patientiam, quàm præmiorũ, vbi ait, Gloriam, &c. Igitur patientiæ nomen vix potest hîc, nisi violẽter, vsurpari pro tolerantia Dei, qua nuperrimè dixerat, ferre nostra crimina (licèt huc videatur spectare Ambro.) vt sit sensus, ꝙ bene illa vtentes quærunt vitam æternam. Sed virtutẽ illam planissimè significat nostram, quæ est pars fortitudinis ad malorum tolerantiam, vt idem sit, Secundum patientiam boni operis, quod, Secundum perseuerantiã in bono opere. Vbi optimè Chrysost. primũ adnotauit, non in sola fide nostram collocandam fiduciam. Quandoquidem prętorium Dei, opera etiam ipsa examinabit. Quòd si hac de causa Lutherani Chrysostomum in Pelagianos inclinare autumant, id ipsum & de Paulo possent asseuerare. Qui non tantùm ait, secũdum bonum opus, sed, secundum patientiam, hoc est, tolerantiam boni operis. Nam rectè agere, nisi in officio perduraueris vsq; ad mortẽ, non satis est. Et consonat superiori dicto, Iustus ex fide viuit. Nam inde opus est nobis patientia, quòd operamur spe bonorum, quę non videntur. Imò verò patientia non qualẽcunq; exprimit perseuerãtiam, sed illam quæ est cum tolerantia & sustinẽtia incursionum dæmonis & carnis. Potest enim in re suaui & grata esse perseuerantia absq; patientia. Optima præterea resonantia fit, vbi patientiæ Dei supposuit patientiam nostrã. Nam si culpas ipse nostras tã fert clementer, vt resipiscamus à malo, cur nos molestias non patienter suffe ramus, vt perseuerem⁹ in bono? Nescio quare hîc quidam denegent genitiuum, boni operis, obiectum designare patientiæ. Siquidem qua parte bonũ opus molestiã sæpenumero secum, laboremq; affert, & difficultatẽ, obiectum materiaq; eiusmodi virtutis est. Nam fili, ait ille Sapiens, accedens ad seruitutẽ Dei, præpara animam tuam ad tentationem. At qui, neq; nobis eluctandi qualescunque sunt hostes, verùm, præter carnem & sanguinem, principes etiam & potestates, harumq; rectores tenebrarum. Excitat nos ergo vniuersos, vt neq; vlla nos territamenta, neque labores, neq; pericula, ipsius etiam mortis, de officio deijciant. Excitat, inquã, delicatos ac molles, ne grauedine ineundi boni operis pigrescãt: desides verò ac socordes, ne continuationis satietate nausitent: sed debiles & imbecillos, ne tentationum frangantur vehementia. Trina quippe hæc potestas huius virtutis est. Quare optimo quidem iure & meritò præclarę

Patientia.

Chrysost.

Lutherani.

Eccle. 2.

Ephe. 6.

Patientiæ munera.

claræ huic fortitudini decernitur meritorum palma. Propterea q & pondus belli sustinet, & virtutũ omniũ opus perficit, & ad brauiũ nos vsq; perducit. Nam in patientia vestra, ait ipse retributor noster, posſidebitis, hoc est, seruabitis animas vestras. Et Iaco. Patientia opus perfectum habet. Et vtique rursus Christus, Qui perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. (*Gloriam & honorem & incorruptionem.*) Affabrè fœlicitatem illam sempiternæ vitæ suis explicat numeris. Fuit enim semper vel naturali lumine q̃ notiſsimũ, gloriam, consequentem esse ex virtute, atq; honorem eidem deberi. Vnde. 1. Ethic. Arist. Ij, inquit, omnes quorum vita in actione versatur, beatam vitam in honore putant. Nempe quòd supremum omniũ, quę præcellentibus exhibemus, honor est, eumq; elegantiſsimi quiq; præ rebus cunctis ducunt. Tametsi fœlicitatẽ huius vitæ in honore non consistere, vel inde probatur, quòd qui gloriam & honorem inter mortales cõspectantur, id procurant, vt existimationem consequantur, se esse probos: quo fit, vt tam honore q̃ gloria præstantior sit virtus ipsa, in cuius testimoniũ illa ambiuntur. Ob hanc ergo affinitatem gloriæ & honoris cum virtute, & in sacris fermè eloquijs encomij gratia iustorum cõponuntur: vt, Gloria & honore coronasti eum domine. Regi seculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria. Qua hic præsertim ratione Apostolus describit vitam æternam. Enimuero cùm Christus legislator noster suę ferendæ legis inde exordium sumpsisset, vt humanas de fœlicitate opiniones confutatas proscriberet, scilicet quòd neq; in diuitijs, neq; in honoris ambitione, aut voluptatibus, vt philosophi olim docebant, sed in horum potius contemptu esset beatitudo recondita. Beati enim, inquit, pauperes, beati mites, beati qui lugent, idq; ipsum eius deinde promulgatores prædicare perseuerabãt, necesse erat mundum admonere, quòd fides, naturæ leges non dissolueret, vel abrogaret, sed compleret ac perficeret. Nimirum quòd non condemnaret naturalẽ appetitum gloriæ & honoris, aliorumq; bonorum, quibus homines illectamentis virtutẽ amplexantur, sed ostenderet, vnde sunt legitima hæc veriſsimaque expetenda. Qua de causa & Christus affluentiam æternæ vitæ significatione conuiuij extulit. Et ego dispono vobis, &c. vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo. Atque pari ratione hic Paulus gloriosis Romanis, si caducis honoribus posthabitis, solam æternam vitam conquirerent, gloriam & honorem proponit, atque hæc non qualia eorum philosophi docebant, sed quæ essent cum immortalitate coniuncta. Neq; verò idẽ sunt prorsus gloria & honor. Gloria quippe, teste Ambrosio, est clara cum laude notitia. Quæ idcirco bifariã hic potest intelligi. Primò gloria Dei, beatis communicata. Notitiã enim sui, quę gloria eius est, aspectu illo ineffabili impartitur cœlicolis. De qua Dauid, Satiabor cùm apparuerit gloria tua. Qua de re Deum Iacobus patrem luminũ vocat. Quinimò si sublimius rem lubet speculari, pater (vt refert Orig.) fons gloriæ est, cuius splendor, vt ait ad Hebræ. Apostolus, est filius: de quo Psal. In splendoribus sanctorum ante luciferum genui te. Porrò autem per Christum glorificatorem nostrum sanctis eadem gloriã participatur, non solùm secũdum animas, quas iuxta verbum Esaiæ splendoribus implebit, verumetiam secundum corpus. Nam ipse reformabit corpus humilitatis nostræ configuratũ corpori claritatis suæ. Quapropter fulgebunt, ait, iusti, sicut sol in regno patris eorum. Circunstabunt siquidẽ in conspectu diuinæ maiestatis, veluti astra (vt innuit alibi Paulus) ante faciem solis, resplendentes suo quisq; fulgore, quo fuerint ab illa pro meritis irradiati. Potest itẽ nihilominus accipi hìc gloria pro clara notitia, qua vnusquisq; beatorũ erit cum ingẽti laude notiſsimus, cũ alijs, tum maximè Deo. Quo significatu opulentiæ dignitatisq; amplitudo, quæ latiſsimè patet, gloria nuncupatur. Vt Geñ. 45. Ioseph fratribus ait, Ite & annũciate patri meo omnẽ gloriã meam. Vnde eos qui vel genere aliaue sunt re præcelsi, illustres clarosq; appellamus. Hæc, inquã, iustorũ gloria, quæ hic calamitatũ hyeme, aduersitatũq; nubilo occulitur, illic erit, Christo authore, spectatiſsima: videlicet dum cordium perspector pondus meritorum publicus propalabit. Esuriui enim, inquit, & dedistis mihi manducare, &c. Neq; delictorũ sordes, gloriæ quicq̃ obnubilabũt illis, quorũ fuerit ignominia, per pœnitentiæ fructus contecta. Honorẽ verò semper dictitarũt philosophi quicquid alicui in testimoniũ excellẽtię alicuius impenditur, ac potiſsimum virtutis, cuius honor est præmium, quantũ ei poſsunt hoĩes persoluere, siue reuerentia id fit, siue palma, aut res alia. Honorat nanq; tã princeps suo ordine ciues prẽmiando, quàm ciues contra principem reuerendo. Quo-

Luc. 12. Iaco. 1. Matth. 19. Arist. 1. Ethic. Psal. 8. 1. Tim. 1. Matth. 5. Luc. 2. Gloria. Esa. 58. 1. Cor. 15. Mat. 13. 1. Cor. 15. Gen. 45. Honor.

Quocirca, vt gloria, ita & honor, vtroq; modo hîc vsurpari potest. Primum pro illo inæstimabili, quo Deus honestabit fœlicissimos illos, tã nominibus honorificis, quia nõ iam seruos, sed amicos appellabit, quàm re ipsa: quia filij non tãtum (vt ait Ioan.) nominabuntur, sed verè erunt. De quo miserrimi Sathanæ filij expauefacti turpiterq; pudẽtes clamabunt, Ecce quos habuimus in derisum, quomodo computati sunt inter filios Dei. O quàm sunt nimis honorificati amici tui bone Iesu, quibus prædixeras, eatenus qui tibi ministrassent honorificãdos à patre tuo, qui in cœlis est, vt vbicunq; tu esses, illic & minister tuus esset. Nam ita tuũ nobis disposuisti regnum, vt tibi non solùm cuncti circunsederẽt ad mensam, verùm & primores, qui omnia propter te reliquissent, pro tribunali iudices asiderent ad iudicandum duodecim tribus Israel. Cui perinde exultantes sancti in gloria diuinas intonabũt grates illas, Dignus es dñe accipere librũ & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu & lingua & populo & natione, & fecisti nos Deo nostro regnũ & sacerdotes, & regnabimus super terram. Ecce quo iure, quod Apostolus Heb. 2. duci nostro tribuit, nempe, Gloria & honore coronasti eum, id ipsum canit & de suis athletis Ecclesia, ob singularem patientiam, qua, veluti agni, luporũ rabiem sustinentes, de mundo gloriosissimè triũpharũt. Intelligi quoq; & hoc loco ille honor potest, quo se inuicem beati afficiunt, & pro cuiusq; merito & gradu, ad quẽ singuli per misericordiã Dei euecti fuerint, condecorãt. Etenim (vt cap. superiori contẽplabamur) in possessione immẽsi illius pelagi infinitorum bonorum, nulli est inuidię locus, qua qui inferiore sunt honore, in superiores exardeant. Quoniã suam vnusquisq; habet mensuram plenam, proq; sua dignitate confertã, & iuxta Christi promissum superfluentem. Vnde cùm nihil vlli reliquũ fiat, quod cupere amplius posit, non est cur decorũ in mutuis deferendis honoribus non summoperè conseruetur. In hac vita non est tanti faciẽdus honor, qui cùm, authòre Arist. non sit in honorato, sed in honorãte, hoc est, non sit in potestate illius, qui honore dignus est, pro suo merito honorari, sed in arbitrio honorantis pro sua, vel voluntate, vel libidine, vnumquẽlibet honorare, fit, vt sæpissimè iniquè distribuantur honores. In illa verò sacrosancta Hierusalem, vbi nulla esse volũtas potest, nisi cùm summa ratione coniuncta, nullus est qui, vel proprio posit fraudari honore, vel quenquã suo velit defraudare. Adde honorem illum esse legitimum, plurimiq; habendum, qui ab ijs, qui prudentia, probitateq; præstant, exhibetur. Quarum vtraq; suprema illic est: vbi Deus & visu præsens comprehenditur, & visus amore percolitur. Adiecit (*Et incorruptionem.*) Alij vertunt immortalitatem. Sed iam cap. præcedẽti in verbo, incorruptibilis, adnotauimus verbum φθείρω, non specialem tantùm incorruptionem per mortem, sed generaliter significare idem ꝙ corrũpo. Quare non est cur ἀφθαρσίαν, aphtharsiã non traducatur per incorruptionem. Adiectum id tamen puta, primum (vt ait Chry.) ad aperiendũ resurrectiõis valuas. Omnes enim resurgemus in incorruptionẽ. Deinde ad significandũ gloriæ & honoris soliditatem ac veritatem. Inde nanq; philosophis tantùm exhibuit negotij quæstio illa, Vtrum contingat in vita vera fœlicitas, an verò requiratur, vt perduret etiam post mortẽ, quòd fœlicitas secum adfert connexam perpetuitatem, quæ in tanta rerum turbulentia minimè posibilis est viuentibus. Nam & defunctis multa quoq; possunt incommoda accidere, honorẽ huius seculi denigrantia. Illos autem, qui diuinæ præsentiæ potiũtur, si nostra, vera est, quæ verissima est, fides, quid obsecro potest offendere, quidúe attingere eorum, quæ fiunt sub sole? Quapropter nomen hîc incorruptionis, non hoc tantum pręse fert, quòd cœlestia bona nullum habebũt finem, sed quòd nulla poterunt ex parte lædi. Quod enim corruptioni non subditur, omni prorsus alternationi subducitur: vt neque minui posit, neq; interpolari, alicũdéue detrimentum vllum accipere.

[Margin notes: Sap. 5. — Apoc. 5. — *Honor huius vitæ.* — *Incorruptio.* — 1. Cor. 15.]

His autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credũt autem iniquitati, ira & indignatio.

Retributioni iustorũ contraponit infœlicium damnationẽ. Exponit autẽ tria demeritorũ mẽbra, suppliciorũ verò quatuor. Nempe in hoc textu duo, atq; in proximo, duo altera. Ijs, inquit, qui sunt ex contẽtione, id est, cõtentiosis. Hebræorũ more sicuti, ij qui sunt ex circũcisione, pro eo quod est, circũcisi. Videri autẽ cuipiam potest, non seruasse decorum antithesis: non enim cõsonat contrapositio,

ſitio,eorum qui ſunt cōtentioſi,cum illis qui ſecundum patientiā,&c. At forſan reſpexit, reſperſitq; hoc verbo Romanos de primatu concertantes:ac maximè Iudæos,contendentes,per fidem euangelicam non abijci cerimonias legis,de quibus cōtinuo ſubdit, Qui nō acquieſcunt veritati. Quam ob cauſam contentionem hic potiſsimū audio pro reluctantia contra fidem. Hæc quippe reluctantia vtramq; comprehendit contentionem, tam cōtra Deum inquam, reuelatorē fidei,quàm etiam contra homines, defenſores eiuſdem. Eſt enim contentio,de qua hic loquitur Paulus,oratio pertinax,hoc eſt,impugnatio agnitæ veritatis. Quando quis nō ex ignorantia, ſed ſtudio,vel veritatem oppugnat,vel doceri non ſuſtinet.Quam peruicaciam Romanis impingit. Cum quo ſenſu probè cōſentiunt ſubſequentia verba, non conſentire veritati, ſed credere iniquitati. Sunt enim illa illius prioris expreſsio. Elucetq; præterea concentus cōtrapoſitionis. Nam vt patientia & perſeuerantia fons eſt & robur bonorum omnium meritorum, ita & contentio contra fidem,radix eſt omniū malorū: ea parte,qua, authore Greg.31. Moraliū, filia eſt ſuperbiæ: quæ(vt eſt in Ecclēs.)initium eſt omnis peccati(*Et qui non acquieſcunt veritati, credunt autem iniquitati*)In græco duo ſunt ſimplicia participia,vti priuatio & habitus,oppoſita. Acſi dicas, Increduli & creduli: ſeu inobedientes & obedientes. Quocirca neoterici carpunt hic interpretem, quòd iucunditatem non ſeruauerit affinitatis verborum. Sanè vt diceret, Qui non obtemperant veritati, ſed obtemperant iniuſtitiæ.Attamen forſan id fecit,vt diuerſa verba mutua ſe opera elucidarēt. Idem enim pollet,acquieſcere,quod credere. Nam fides ex obedientia naſcitur voluntatis. Eſt enim contentioſi hominis non acquieſcere veritati. Ambro.hic & Auguſt.lib.3.de doct. Chri.& interpres Origenis pro,non acquieſcunt,dicunt,diffidunt, ſed credunt iniquitati. Apparere item alicui poteſt præpoſtera oratio. Aptior enim fuiſſet & ſpecioſior, ſi dixiſſet,Qui non credunt veritati,ſed conſentiunt iniquitati.Credimus enim veritati & cōſentimus iniquitati. Quam quidem œconomiam ſcitè ſeruauit.2.ad Theſſa.2.vbi ait, Vt iudicentur omnes,qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Reſpondetur autem,illum modo citatum locum,expoſitorem eſſe huius,quē interpretamur.Nempe quòd ſicut acquieſcere,idem eſt quod credere,ſic veritas idem eſt quod ęquitas:& iniquitas,idem quod falſitas. Quoniā veritas regula eſt in intellectu Dei ſuæ ipſius voluntatis,cuius comparatione æquitas conſtituitur in opere. Et ideo oratio hæc & illa ad Theſſ. eadem ſunt prorſus (*ira & indignatio*) Primū Orig. qui pientiſsimè, vt ſupra diximus,negociū ſuſcepit differendi, qualiter nulla nobis mala per intentionē Dei obueniāt,ſed nobis noſmetipſi cuncta conflemus, dignouit hic orationis diſcrimen: quia cū ſupra dixiſſet,Reddet vnicuiq; gloriā.&c. hic haud ſimiliter ait, iram & indignationē, ne hæc quoq; referantur ad verbum, reddet,ſed ira & indignatio:ſcilicet erit. Nimirum vt oſtenderet, bona quidem diuino iuſtis beneficio reddi: mala verò iniquis ex illo theſauro obuenire, quem ipſi ſibi condiderant.Similis figurę & illud eſt.1.Reg.2. Glorificantes me glorificabo,contemnentes me afficientur ignominia. At verò ais,quòd videntur malorum ſupplicia præfatis bonorum præmijs haud concinnè opponi:puta gloriæ & honori, ira & indignatio.Fortaſſe Paulum non ita multū angebant huiuſmodi cōſonantię,tametſi & hic eſt nonnulla.Sunt enim græcè duæ voces θυμὸς & ὀργὴ, quarum prima ſignificat iræ primordia, dum ebullire incipit ſanguis, altera verò, iram iam adultam & prorumpentem. Quare nonnulli,nec fortè ineptè,permutato ordine,vertūt,indignatio(quod minus videtur)& ira. Quæ quidē vt dictū eſt,nō ſignificāt paſsionē in deo,ſed vindictā. Vt ergo gloria & honor ornamenta omnia æternæ vitæ deſignant,ita ira Dei,nō modo concepta,ſed effuſa, omnium eſt ſuppliciorū cauſa,ac ſubinde ignominiæ ac vituperij, quæ gloriæ honoriſq; ſunt cōtraria. Quocirca ſecundū hāc expoſitionē ſi poſtponatur indignatio, tunc accipitur pro iracundiæ excandeſcentia:qui proprius etiā eſt eius ſignificatus,vt,indignatio,addat ſupra irā. Quod ſi aliā adhuc(quæ legitima etiam eſt)ſignificationē eiuſdem nominis ſpectemus, nihilo conſtabit ſenſus incongruentius. Differt nanq; ab inuidia indignatio,quòd inuidemus digno bona quæ legitimè poſsidet: indignamur verò, quòd indignus fruatur bonis, quæ nō meruit. Quo fit,vt indignatio ſit etiā quaſi dedignatio, dū athlotheta & iudex, cuius eſt præmia dare, indignū quępiā reputat pręmio. Vnde quēadmodū de electis dictū eſt Sap.3. Tentauit eos Deus,& inuenit eos dignos ſe,ita probabit & reprobos, quos adeò publica ſententia pro-

Contentio. *Greg.* *Ordo literæ.* *Orig.* *1.Reg.2.* *Ira & indignatio.* *Indignatio.* *Sap.3.*

tia pronunciabit,se,suoq; cõspectu esse indignos. Quibus proinde(vt est in psal.)iurabit in ira sua,ꝙ non introibunt in requiẽ suam. Quæ quidẽ ignominia, omniũ est maxima pœnarũ,quas luent miseri. Nempe dum allegantibus in nomine tuo prophetauimus, & virtutes multas fecimus,improperãter respõdebit iudex, Nunquam noui vos. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem. Et interrogãtes suæ cõdemnationis causam,cõuincet. Qnia esuriui & non dedistis mihi mãducare. Nudus fui & non vestistis me. Ite in ignẽ æternũ. Quocirca iuxta hanc interpretationẽ,Ira significat executionẽ iustitiæ Dei, Indignatio verò sententiã,vt intelligant, quàm dignam suis meritis sumat de ipsis vltionem. Quin verò & ipsi conuicti sibimet indignati confitebuntur, Errauimus à via veritatis.

Tribulatio & angustia in omnẽ animam operantis malum, Iudęi primùm & Græci.

Sunt qui hæc duo,tribulatio & angustia, contexunt superioribus,ira & indignatio, Haud tamen ita concinna est oratio,acsi dissoluantur. Primũ vt sit respondentia ad subsequens mẽbrum. Gloria autẽ & honor, &c. Deinde quia necesse est hos nominatiuos ita dispensare,vt duo priores scilicet,ira, &,indignatio,respondeant superiori datiuo,iis, reliqui verò duo,accusatiuo, in omnem animã. Præsertim quòd cùm duo proposuisset de æquitate iudicij, videlicet quod retribuendũ illic sit,& iuxta opera, & vnicuique, expedita prima parte de operibus, transit hic ad explanandum quod dixerat vnicuique, puta sine vllius exceptione personæ. Atqui doctè S. Thomas inter hæc quatuor discreuit:nẽpe quòd duo priora teneãt se ex parte Dei,duo verò hæc ex parte hominis,hoc est, quòd priora significent uindictam per modum actionis Dei modo exposito, hæc verò per modũ passionis in reo. Traductores isti neoterici pro sua consueta libidine ad solum florem grammaticæ attendentes,vertunt,afflictio & anxietas: quod certè non facerent, si energiam verborum, consequentiamq; penitius inspicerẽt. Tribulatio enim vel à tribula dicitur,qua segetes in area cõteruntur, vel à tribulo,seu ferreo,seu spineo,cuius pũctione acutissimus incutitur dolor. Quorũ perinde vtraq; allusione significãtissimè exprimũtur perhorrenda dãnatorũ tormenta. Angustiæ verò significatus sumitur à breuissimo loco,vbi res aliqua arctissimè constringitur: indeq; trãsfertur ad pressurã animi, nullum habẽtis perfugium,quo se anxius cõferat, vt cruciantes pœnas euadat. Quocirca oculatissimè distinxit Origenes tribulationẽ iustorũ in hac vita à tribulatione iniquorũ, videlicet ꝙ priorẽ illam nulla sequatur angustia,eo ꝙ subsidium Dei,veluti asylum, sibi cõstituant pij. De qua idcirco tribulatione ait Apostolus, Tribulatio patiẽtiã operatur. Et rursus, Tribulationẽ patimur, sed nõ angustiamur. Et Dauid, In tribulatione dilatasti me. Qua de causa Deus de sanctis suis,quos habere nouit intra cordis sui domiciliũ spacia lõgè lateq; diffusa,dicit, Habitabo in eis & inambulabo. At verò iniquorũ tribulationem angustia subsequitur, quæ cumulũ suppliciorum perficit. In quorũ angustissima corda diabolus ingreditur,non vt inambulet, sed vt tanquam serpens lateat in cauerna. Hęc ille. Igitur si Dauid quo suum maximè mœrorem angoremq; animi expromeret, Tribulatio, ait,& angustia inuenerũt me, multo id significãtius Paulus dixerit de miserrimis illis ac perditissimis,dum fuerint in tartara cõiecti. Illic enim,vt cap. superiori dicebamus, & trucem illum tormentorum aceruum patiẽtur, qui si mortales essent,singulis eos momentis absumeret, & in illis tamen angustiis erunt conclusi,à quibus neque mors eos valeat eruere. Qua de re tribulatione simul & angustia eorũ animi affligantur. Quibus & Christus non longè dissimiliter fletum, stridoremq; dentium comminatur. Nanq; & tribulatio præsens lachrymas cogit,& metus futuræ,stridorẽ dentium. Et Dauid de Aegyptiorum vltione,immisit in eos indignationẽ & iram & tribulationẽ per angelos malos. Sequitur ergo (*In omnem animam hominis operantis malum*) In omnem animam, fortè dixit eo significatu, quo anima in scriptura pro homine frequenter vsurpatur. Nam in secundo statim retributionis mẽbro,personas subiungit,Iudæo & Græco. Quanquã genitiuus reclamare videtur,quòd potius accipiatur pro ipsamet anima,vel quia ante corporũ resumptionem animę ipsæ interim contorquẽtur, vbi & hęretici(vt ait Hiero.)confutãtur, qui dicebant sola corpora delinquere. Vel quia vt sanctorum gloria & dotes ab anima exundant in corpus, ita & dãnatorum supplicia. Eodem accedit quòd tribulatio & angustia affectus morbosq; animę enunciãt (*operãtis*)

Variatio lectionis. — *Tribulatio.* — *Orig.* — *Rom.5.* — *2. Cor. 4.* — *Psal.4.* — *Mat.8.* — *Psal.77.*

F Grecè

Græcè non est simplex participium, sed compositum: quod reddi poterat, continēter seu perseuerāter operātis malum. Id quod optimè ad id respondet, quod similiter de iustis prædixerat, qui secundū patiētiam boni operis, &c. (*Iudæi primùm & Græci*) Traductores recētes vertūt, Iudæiq; primū ac Græci, contendentes, ꝙ, primū, non dicat ordinē Iudæi ad Græcū, sed amborū simul populorū ad barbaros. Et miror ꝙ & Theologi nonnulli vsq; adeò fuerint istis addicti, vt & hanc eorum lectionē susceperint. Nam cùm Paulus (vt cap. superiori adnotauimus) horū populorū descriptione vniuersitatē orbis cōprehēdat, nullas hîc gētes reliquas facit, cum quibꝰ ambo populi conferātur, sed cōparat vnum ad alterū. Et re vera oratio Græca hūc sensum facit, Iudæi quidē primū, mox Græci, id est, Gentilis. Non enim strictim accipitur pro sola Græcorū natione. Vnde, primū, dicit, quia minus fuerāt Iudæi excusabiles. Nam cùm perspicacior explicatiorque in illis fuisset cognitio Dei, vēturiq; Mesiæ q̄ in gētibus, veluti qui præter lumen naturalis iuris scripta etiam lege fuerant illustrati, promptius, tāquam illis peculiariter promissum, obsequentiusq; debuissent ei auscultare: ob idq; grauiores debebant pœnas, cùm aliorum criminum, tum potisimum reiectæ fidei. Vbi & hoc adnotāt Theologi, quòd quanuis omnis infideliū pœna, ratione infidelitatis, atrocior sit, quàm illa quæ Christianis infligitur, tamē ob idem peccatum, quod nobis illisq; commune est, vt propter adulterium, vel furtum, ad maiora rapiētur supplicia Christiani: quasi minorem habētes excusationē ignorantiæ. Seruus enim sciens voluntatem domini sui, & non faciens, dignè plagis vapulabit multis.

Operantis malum.

Comparatio peccato. in fi. & fid.

Luc. 12.

Gloria autem & honor & pax omni operāti bonum, Iudæo primùm & Græco.

Quodnam, gloria & honor, significatum importēt, explicatum iam suprà satis est. Sed vice incorruptionis, quo rem lucidius exponeret, pacis appellationem substituit. Pax etenim pleniorē habet significādi emphasin, quàm, incorruptio, eò ꝙ nō solùm excludat quācunq; rerum contrarietatē ad corruptionem pugnantium, verum includat summam tranquillitatē ac requiē, tam animi, q̄ corporis, perpetuis vinculis confirmatā. Hæc enim illa est pax Dei (vt ait in alio loco) quæ exuperat omnē sensum. De qua in Psalmo, Lauda Hierusalē dominū, lauda Deū tuum Sion: quoniam confortauit seras portarū tuarū, & posuit fines tuos pacē. (*Iudæo primū & Græco*) Eundē ordinem meritò tenet in præmiis, quē in suppliciis enarrandis. Nam Iudæi, qui scriptam legem susceperant, omnes debuissent Ecclesiam prius ingredi, nisi quòd (vt infra cap. 11. dicturus est) ex parte cæcitas contigit in Israel, donec intraret plenitudo gentium. Vnde & Act. 13. Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniā repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternę vitæ, ecce conuertimur ad gētes. Hoc ergo retributionis bonorum ac malorum latisimo, stupendoque interuallo, quæ nos in die iudicij manet, exterritos nos curauit Paulus, atque admonitos, vt nobis perspectū esset, quēadmodum sit militia nobis huius vitæ inter spem metumq; proposita, quibus ideo scopus esse deberet, vt seruilem metū diuini iudicij, procedentes de virtute in virtutem, omni conatu excuteremus: neq; studium & vigilātiam prius remitteremus, quàm spe firma optatissimum haberemus aduentum iudicis. Hunc enim mihi suggerunt sensum verba illa Apostoli. Reposita est mihi corona iustitię, quam reddet mihi dominus in illa die, iustus iudex: non solùm autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius.

Pax.

Documentū Pauli.

Non enim est acceptio personarum apud Deum.

Concludit tandem quod de æquitate iudicij proposuerat, scilicet, Reddet vnicuique secundum opera sua. Atqui in Græco clarius effulget contrapositio vocum. Est enim hæc vnica simplex dictio προσωποληψία, id est, personarum acceptio. Cuius contraria eademque simplex δικαιοκρισία, hoc est, iustum iudicium. Et ideo cùm suprà vbi dixit, reuelationis iusti iudicij, præposuisset hanc secundam, opponit illi modo negationem alterius, quasi cōcludens, inde constare æquitatem iudicij, quòd nullum sit illic habitura locum personarum acceptio. Molestat nos hic etiamnum interpretum varietas, dum alij transferunt, discrimen personarum, atq; alij, respectus personarum. At verò cùm nomen hoc cadat à verbo, λαμβάνω, quod per se significat accipio, & ita ipsi consentienter idem verbum transferunt ad Galat. 2. Deus personam hominis non accipit, non est cur in cōpositione non similiter traducatur acceptio

Acceptio, discrimē, respectusq; personarum.

ceptio perſonarum. Sicuti. Act. 10. Non eſt acceptor perſonarum Deus. Et Coloſſ. 3. Et Epheſ. 6. Et in veteri teſtamento Deut. 10. Et quanuis Ciceroni priſciſque Latinis non fuerit nomen hoc receptum, eſt tamen à doctoribus catholicis latinitate donatum. Acceptio ergo perſonarum peccatum eſt iuſtitiæ diſtributiuæ contrarium: quod tunc contingit, quãdo iudex qualitatem reſpicit perſonæ, nihil ponderis afferentem ad cauſam. Vt ſi quis propter conſanguinitatem ſacerdotium conferat indigno. Nam ſi in bonis patrimonialibus diſtribuẽdis talem quis habeat reſpectum, non eſt cur exiſtimetur perſonarum acceptor. Rurſum quòd Deus operum ponderator rationem habeat paupertatis muliercula, quæ duo æris minuta contulit in gazophylacium, ratione cuius paupertatis operi accreuit meritum, quodque perſonæ dignitatem, vnde grauatur peccatũ, conſyderet, vt ſi qui crimen commiſit, perſona erat publica, quæ ſcandalum dedit, nullus eſt perſonarum reſpectus: quandoquidẽ huiuſmodi qualitates, & officium adaugent, & vitium. Inuectum ergo eſt verbum hoc ab Apoſtolo propter diſcrimen inter Iudæos & Græcos: nempe vt ſignificaret has generis qualitates, aliáſve id genus nihil in bilancibus Dei momentum inclinare, quippe quibus ſola librentur opera. Ita tamen probatam cenſeas nominationem acceptionis perſonarum, vt minimè aliam, puta reſpectus perſonarum inficieris. Nam, πρόσωπον, & perſonam ſignificat, & faciem. Item, λαμβάνω, & accipere, & in compoſitione, reſpicere. Quapropter reſpicere perſonam iudex prohibetur, id eſt, faciem, ne hominis qualitate, puta ſexu, ætate, patria, genere, opibus, aut pauperie, idque genus reliquis, quæ extra rem & cauſam ſunt, affectus animus iudicium corrumpat. Vnde Leuit. 19. Non conſyderes perſonã pauperis, nec honores vultum potentis. Et de Socrate legitur quòd neque vxorem neque liberos in iudicium voluit adducere ad excitandam commiſerationem. Et. 1. Rhetoricorum Ariſtot. partem illam oratoriæ condemnat, quæ ad commouendos affectus expoſita eſt: Areopagum Athenienſium hac maximè ratione cõmendans, quòd actor in cauſa id lege vetaretur facere. De quibus Areopagitis & Lucianus refert in Hermotimo, ideo noctu & in tenebris iudicare fuiſſe ſolitos, ne ad dicentes reſpicere poſſent, ſed ad ea quæ dicerentur. ¶Sed eſt operæpretium tantiſper diuertere ad quendam, qui hoc tempore Chryſoſtomi ſcholiaſtes prodiit, quem capite ſuperiori in verbo, prædeſtinatus, ſubnotauimus. Hic inquam tria ſcholia appendit Chryſoſtomo in præſentiarum, à quibus ſi abſtinuiſſet, multo eſſet ab illo melius lectori conſultum. Primo ſuper proximo illo verbo, Iudæo primùm & Græco, adnotauit ex illa oratione Pauli, qua tanta paritate adæquat Iudæos & Græcos, elici, circuncisionem, nihil attuliſſe momenti illi populo ad reconciliationis gratiam. Non ſolùm quòd circuncisio non illam conferret, veluti nunc baptiſmus tanquam inſtrumentum paſsionis Chriſti (nam hoc etiam ſanctus Thomas cum multis Theologis probè cenſuit) ſed quòd nulla illic fiebat reconciliatio à peccato originali, ita vt circunciſi pueri aliquam inde gratiam Dei retuliſſent. Nam tunc, inquit, quomodo eſſet par ratio apud Deum Iudæi & Græci abſque vllo diſcrimine, vt hic Paulus explicatiſsimè diſſerit, concludens capite tertio, An Iudęorum Deus tantùm? nonne & Gentium? Imo & Gentium, &c. Quinimo plus gratiæ poſſiderent, ait, tunc maſculi Iudeorum, quàm fœmellæ. Et. 1. ad Corinth. 7. expreſsè ait, Circunciſio nihil eſt, præputium nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum Dei. Quo fit, inquit, vt nulla ante Chriſti aduentum conferretur gratia vulgo & publicè, ſcilicet per ſacrificium, licet fortè priuatim & occultè adultis quibuſdam. Ecce qua iſti ratione exiſtimant, merum eſſe commẽtum ſcholaſticorum, quod in circunciſione conferretur gratia. Hæc autem catholica veritas gratiæ circunciſionis infra cap. quarto conſtabit ex verbis Pauli, vbi ait, quòd Abraham accepit ſignum circunciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei. Nam quid obſecro aliud eſt ſignaculum iuſtitiæ fidei, quàm indicium & proteſtatio illius fidei, per quam iuſtificabantur qui illam recipiebant: vt palàm ait Auguſtinus ad Valerium contra Iulianum? Cuius verba illic recitabimus cum aliis locis, ex quibus hæc conſtabilitur veritas: adeò vt contraria opinio, error ſit non ferendus. Quippe ex quo protinus fiat conſequens, vel quòd nullum eſt peccatum originale, quod eſt hæreticum, vel quòd vniuerſi, qui ante rationis vſum obibant mortem, deperibant abſque remedio reconciliationis, quod planè eſt impium. Sed inde iſti

Acceptio perſonarum.

Reſpectus perſonarũ.

Ariſt.

Digreßio ob quorundam opiniones.

Circunciſio an cõferebat gratiam.

Auguſt.

in hæc dogmata collabuntur, quòd scholasticos ab indicibus librorum salutant. Nullus enim vnquam Theologorum asseruit, gratiam conferri in circuncisione, qui non illico subiũgeret, per aliud etiam remedium prospexisse Deum gentibus omni seculo in lege naturæ: puta per aliquam formam sacrificij, quo possent paruuli mundari ab originali: quod libr. 2. de nat. & grat. tractauimus. Insignem enim notam inureret clementissimo Deo, quicunque diceret, vlla vnquã ætate destitutum fuisse humanum genus omni subsidio, quo minus possent aliqua fidei protestatione in gratiam eius homines cuiusq; ætatis restitui: quod quidem remedium perdurauit in populo Israel in fœmellis, & ante octauum diem in masculis. Genuinus ergo syncerusq; intellectus Pauli, patribus Ecclesiæ celebratissimus, est, in hoc pares fuisse Iudæos & Græcos, quòd ante Christi aduentum, quicũq; vsi vnquam fuissent libero arbitrio, sine discretione circuncisionis aut præputij, iudicandi erant secundum opera propria: quoniam tunc gentes non tenebantur circuncidi, sed poterãt in lege naturæ per speciale auxilium Dei salui fieri: quod nunc nemo potest sine baptismo. Pro paruulis verò prouisum erat vtriq; populo. Quòd autẽ masculis Iudæorum peculiaris esset indicta recõciliationis cerimonia, quã gratiã aliæ nationes, vel in eodẽ populo alter sexus alia via poterãt adipisci, neq; turbat ęqualitatem, de qua hic loquitur Paulus, neq; quicquam derogat diuinæ iustitię.

Sẽsus germanu. Pauli.

Secundus error.

¶ Secũdum autem subiiciunt isti cõmentum super hoc verbo, Non enim est acceptio personarum apud Deum, vtpote ex quo sibi inferũt, neminem à Deo prędestinatum, nisi ob propria eiusdem pręuisa opera. Et quò se planius explicẽt, aiunt, futura vtriusq; opera, quę eius cõspectui erãt in sua ęternitate pręsentia, causam fuisse, cur Iacob admisit in gratiam suam, Esau verò repulit. Nam defendere alia ratione nesciunt, quin personarum fuisset respector. At vide obsecro, quo isti literatores præcipitãtur, eò nimirum vt denegent, vllo vnquam seculorum ante Christum passum, quempiam ante rationis vsum iustificatum fuisse, vel damnatum: ideo quòd in tali ætate nemo habere potest proprię voluntatis opus, quoniã neq; hoc quidem admittunt, quòd ob solùm Adæ peccatum condemnetur, vel infans, vel adultus. Ex quo manifestum fit, quòd in peccato originali veram rationem culpæ non agnoscunt, neq; antiquum vllũ sacramentũ, quo paruuli iustificarentur. Quod si ab his scisciteris, quid ergo de paruulis sentiant immaturè ętate defunctis, respõdet hic bonus pater, cuius scholia recitamus in tertio subsequenti scholio, quòd si fingere liceat transmigrationẽ Pythagoricam, anima decẽdentis ante rationis lucẽ, demigrat in aliud corpus, vbi viuat quo ad propria efficiat opera, secundum quæ iudicetur. Et quãuis id non audeat vsq; adeò indubiè affirmare, ait nihilominus fulciri posse sacris eloquiis. Veluti his Pauli, Qui reddet vnicuique secundum opera sua: quod in vniuersum de omnibus cuiusq; ætatis isti intelligunt. Et, Non est acceptio persõnarũ apud Deum, horumq; similibus. Ecce quàm fuerit nobis digressio hæc necessaria, tum vt lectorem cauere iuberemus, tum vt scriptores huiusmodi, aliàs catholicos, obsecraremus, vt alias diligerent humiliores materias, in quibus suas linguas, & cum minori periculo, & quidem felicius perpolirẽt. Hæc enim generalissima istorũ intelligẽtia, quòd Deus neminẽ prædestinat, nisi propter propria opera, quæ sunt prædestinationis causa: atque adeò nemini reddendum sit, siue præmium, siue suppliciũ, nisi secũdũ opera propria, multorum protinus emittit errorũ sentes. Et quidem de prædestinatione Dei, cuius causam à nostris operibus pendere hallucinantur (quem errorem superiori cap. perfunctoriè attigimus) cap. 9. plenius dicturi sumus. Vbi demonstrabitur, ex diuina prædestinatione, licet merè gratis absq; operũ causa fuerit, nullum effingi posse argumentum, quòd vlla inibi fuerit personarum acceptio. Atq; simul explicatius patebit, quemadmodum adultorũ opera sint quidẽ æterni præmij meritum & causa, prædestinationis verò, nõ item. Nunc verò quàm hæc quæ de infantibus philosophãtur, sint & creditu impossibilia, & quæ affirmentur absurda, dicere est operæpretium. Illam primùm omnium deridiculã metempsychosin Pythagoricorũ certè nec effingere Philosopho licuit, quãto verò minus Theologo, & in re sacra. Etenim pręterquàm ꝙ inter philosophos opinio illa nũquam aliter, quàm ludibrio fuerit habita, argumenta cõtra ipsam adauget Christianorũ schola. Deus quippe naturã ditauit, subleuauitq; per gratiam, non autem demutauit. Si ergo anima suapte natura, quia actus est corporis phisici, proprium sibi corpus vendicat, ita vt singulis in indiuiduo positis dispositio

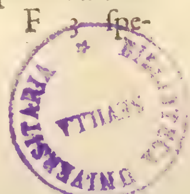
Pythagorica trãsmigratio animarum.

Pythagoræ metempsychosis.

ſitionibus ſingulæ coaptentur animæ, inopinabile eſt, vt Deus ratione operum hanc demutaſſet naturam in paruulis, quã non mutat in adultis, vt ſcilicet animæ oberrarent per corpora. Quarum quidem alia centum percurreret domicilia, ſi tot ante rationis diſcerniculum obirent homines, alia tantùm duo. Adde, quòd ſi animæ nunc paruulorũ in gratia baptiſmali decedentium non commigrant, ſiquidem iam ſunt in gratia, cur ante Chriſtum natum? Præterea fac hoc temporis momento mille paruulos vita decedere in toto orbe, vis ne totidem, ne vno quidem minus, ſimul gigni, in quorum corpora continuò ſummitantur illorum animæ? An verò extra corpora cenſes operiri aliorum genituram, quo ad vſque ſe valeant in noua conferre corpuſcula? Deridiculũ ſanè vtrunque eſt. Imo verò quomodo fieri tunc poſſet vniuerſalis omnium reſurrectio mortalium in die iudicij? Neceſſe enim profecto eſſet, animam tunc vnam plurima reſumere cadauera. Eſt ergo non tantùm ludicrum commentum, ſed error pernicioſus in fidem. Hac igitur abiecta fictione à diuerticulo reuertamur, vt iſtos reuincamus adeò vniuerſaliter audientes, quòd Deus reddet vnicuique iuxta opera ſua, vt nec de paruulis aliter ſentiant. Reſpondeant enim nobis de infantulis vniuerſis, qui ante Chriſtum natum mortui ſunt ſine propriis operibus. Enimuerò primum diffiteri nequibunt originis labem veram eſſe culpam, quin protinus Pelagianorum contagio inficiantur. Omnes enim in Adam peccauimus, & ſumus natura filij iræ. Aliâs neque Chriſtus fuiſſet naturæ redemptor ab originali, neque vllius fieret culpæ condonatio per paruulorum baptiſmata. Nam vbi nulla eſt culpa, nulla eſſe poteſt, vel redemptio, vel remiſsio: de quo articulo latè cõtra Zuinglium diſputauimus lib. 1. de natu. & gra. Si autem eandem maculam, vt catholici, confiteantur, cùm nullum admittant ſacramentum paruulorum, aut formam ſacrificij reconciliationis, non ſolùm in lege naturę, verum neque in ſcripta Moſi, neceſſariò vel Charybdi abſorbẽtur, vel immergentur in Scylla. Si enim miſeros infantes ante libertatis tempus defunctos, omnes abſq; vllo remedio regno cælorum ablegẽt, primum iam victi fatentur, illos abſque propriis operibus exilio cõdemnari propter delictum Adæ: & præterea, Deo inſignem crudelitatis notam inſcribunt, qui numeroſiſsimam animarum multitudinem tot ſeculis omni remedio deſtituerit. Sin verò quoſpiam eorum ſeruatos agnoſcant, tunc pariter concedere conuincuntur, illos non propter propria opera, ſed ob Chriſti ſola merita ſaluos fuiſſe. Et præterea reſpondere tenentur, quo pacto reconciliationis gratiam obtinuerint, ſi non per ſacramentum aut ſacrificij formam fides illis Chriſti fuerit applicita. Vide delirium illud ac veſaniam Pythagoricorũ quàm ſeriò gerebant iſti in pectore, licet id cunctanter proferebant. Nam videbant aliâs, neutiquam ſuſtineri poſſe interpretamẽtum ſuum vſquequaq; vniuerſaliter, quòd vnicuiq; penes propria opera ſit reddendum. Sed enim, vt de paruulorum interim vetuſto ſacramento taceamus, in exemplis Hieremiæ & Baptiſtæ Ioannis, qui, teſte ſcriptura, ante rationis lumẽ in vtero ſunt gratia infuſi, & præ omnibus in ſanctiſsima virgine, nunquid manifeſtiſsimum eſt, in gratiam & amicitiam Dei repoſitos fuiſſe paruulos ante Chriſtum natum, in qua, ſi de hac luce demigraſſent, gloria potirentur, non ſecundum propria opera? Quin age hunc tandem locũ abſoluamus. Infantes iam modo, qui Chriſto per baptiſmum regenerati vita defunguntur, nonne recipient in patria non ſecundũ propria opera? neceſſe ergo eſt, ſententiam apoſtolicam non vſque adeò vniuerſim ſuſcipere, quin aliqua fiat exceptio. Cur igitur nõ itidẽ cõfiteamur, in fide olim venturi ſaluatos fuiſſe q̃ plurimos? Hęc ego non ob iſtos equidem authores tantopere ſtatuiſſem vrgere, niſi & corruptela huius ætatis in metum me adegiſſet, ne huiuſmodi opiniones latius ſerperent. Igitur vt ad textus expoſitionem redeamus, quod ait Apoſtolus, vnicuiq; reddendum à Deo iuxta opera ſua, de iudice Deo intelligito, dum iis, qui rationis iudiciũ ingreſsi, mortem obierint, præmia diſtribuet. Paruuli verò in omni ęuo ſine propriis operibus, partim ob meritum fidemq; Chriſti aliquo ſacramento applicitam, vel in lege naturæ aliquo ſacrificio, recipiebantur in regnum: partim verò (vt qui tale ſacrificium vel ſacramentũ nõ receperũt) ob peccatum Adæ, inde exulabũt: abſq; pœnarũ verò ſenſu: quod lib. 1. de na. & gra. diſputabamus. Vnde cõſtat, nullã hic ſubeſſe acceptionem perſonarũ. Quoniã acceptio perſonarũ vitiũ eſt, iuſtitiæ diſtributiuæ contrariũ: iuſtitiæ verò ratio nulla eſt, vbi nõ eſt ratio debiti, ac proinde neq; ibidẽ ſubeſt perſonarũ re-

Expoſitio mẽtis Pauli.

Acceptio perſonarum.

spectus. In prædestinatione autē lōgè minor ratio est debiti, sed est summa misericordia: & ideo neq; illic acceptio personarū locū habet, eo ꝙ Iacob dilexerit, Esau autē odio habuerit: neq; verò vllā eius causam perscrutatur Paulus, vt cap. 9. adnotabimus, sed admiratione pauefactus inclamat, O altitudo diuitiarū, &c. Effectus autē, vel reprobationis, vel prędestinationis, neq; paruulis post delictū Adæ adueniūt sine meritis. Enimuerò omnes in ipso deliquimus, omnesq; è diuerso meruimus in Christo, quibus eius applicatur fides. Quocirca vti reprobi ob parētis noxā, sententiā exilij perferūt, ita & prædestinati ob merita Christi, sempiternæ potiūtur hæreditatis. Attamen in adultis iudicandis, de quibus hic propriè agit Paulus, acceptio esset personarū, nisi secūdū cuiusq; opera Deus illis rependeret. Quoniam etsi nostris officiis nulla per se inesse possit ratio debiti, diuina tamen præeūte & cooperāte gratia, tanꝗ obsequiis filiorum Dei debētur æternę vitæ pręmia ex ipsius stipulatione, qua seruātibus mandata vitā illā repromisit: vt lib. tertio de na. & gra. fusius à nobis discussum est. In angelis verò nulla apparuit acceptionis nota: porrò quos Deus absq; discrimine omnes ante propria ipsorum merita, sua dignatus est gratia, quēadmodum & nostros primos parentes.

Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Secūda pars capituli. Textus hic ita causam contexit superioris sentētiæ, vt initiū quoq; prębeat secūdo principali membro huius capituli. Præfati enim sumus in eius exordio, idem velle commonstrare Paulum in hoc capite de Iudæis, quod de Gētibus patefecerat. Nempe notitiam susceptionemq; legis nihil absq; operibꝰ prodesse, neq; verò circuncisionem aut genus: & hoc vsq; ad verbum illud. 3. cap. Quia ex operibus legis, &c. Vbi incipit tractare quòd neque opera satis sint ad iustificationem, nisi prǽeunte diuina gratia. Sed tamē oratio hæc pręhabita de iudicio Dei, parēthesis fuit, quę hucusq; protelauit primarium propositū, ad quod iam nunc in hac secunda parte regreditur: ita tamē, vt dictio minimè abrumpatur, sed sit pendula ex præcedēti. Defendit nāq;, vt nō sit acceptio personarum apud Deum, respondens occultæ obiectioni, tum Gentilium, tum maximè Iudæorum. Nam de retributione fortè bonorum non metuebat Paulus illos reclamaturos. Hoc enim erat fauorabile, vt qui bona egissent, bona iidem essent recepturi. Attamen contra retributionē malorū poterat vterq; populus aliquid causari. Ethnici quidem, quòd cum nulla à Deo fuissent lege instructi, nullum haberēt transgressionis opus, de quo deberent plecti. Iudæi verò, ꝙ cùm illi peculiariter scriptam legem, veluti familiares Dei recepissent, non deberet illos Deus, veluti gentes, proscribere, vllisve suppliciis afficere. His ergo obuiās Paulus ait, absq; vllo personarum respectu, & illos qui sine lege peccauerūt (puta Gentes sine scripta) perituros, eos verò qui in lege peccassent (scilicet Iudæos) secundum legem fore iudicandos. Hæc autem verborum diuersitas in errorem quosdam coniecit, qui dicerent, eos, qui suscepta fide & lege deliquissent, iudicādos quidem fore & castigandos, non autem regno detrudendos in perpetua supplicia, cùm de solis ex legibus pronūciet Paulus quòd sint perituri: de aliis verò, id duntaxat, quòd sint iudicandi. Est veruntamen hæc, hæresis apertissima. Nam ꝙ Iudæi, legis antiquę professores, condemnandi sint, ac prorsus perituri, eo quòd fidem Christi non susceperunt, admonet Christus, vbi ait, tolerabilius fore Sodomæ in die iudicij, quàm illis. Imo quòd Christiani quoque, professores Euangelij, perituri sint ob legis transgressionem, docemur tum crebrò in Euāgelio, tum illo verbo Christi, Seruus qui nouit voluntatem domini sui, & nō fecit, plagis vapulabit multis. Sensus ergo huius loci exprimitur ex doctrina Gregorij super illud Iob. 36. Iudicium pauperibus tribuit, vbi ait, ꝙ in futuro iudicio, impij, qui sine lege & fide Dei vixerunt, sine iudicio peribunt, id est, sine discussione operum: iuxta verbum Psalmistę, Non resurgent impij in iudicio, & Ioan. 5. Qui non credit iam iudicatus est. Illi verò, qui fidem professi, legem fregerunt, iudicabuntur discussionis iudicio, vt secundum cuiusque merita, vel pereant, vel absoluātur. Instar ciuilis Reip. vbi hostes regni & exteri, qui nūquam fidem pręstiterūt, indicta causa exterminantur: ciues verò, non nisi examinati secundum leges, pœnas soluunt. Quòd si hic quispiam opponat. Gentes quoque non sine lege, sed in lege naturæ peccasse, respondetur, id Paulum hic non inficias ire. Nam cùm peccatum esse nequeat,

Quorundā error. *Mat. 10.* *Luc. 12.* *Grego.* *Obiectio.*

queat, niſi contra legem (quia vbi non eſt, inquit, lex, nec præuaricatio) nō peccaſſent, ſi nullam habuiſſent legem. De qua ſuprà dixerat, Deus illis reuelauit: & paulo hic inferius, Qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis. Sed tamen quia in illis duobus populis iudicij formam inſtituerat delineare, & Iudæi de lege maximè gloriabantur, nomine hic legis intelligit ſcriptā, ſanè vt oſtenderet, nihilo minus puniendos, qui in lege illa peccauerunt, quàm Ethnicos. ¶ At maior aliquāto eſt cauſa ambigēdi hæc. Cùm olim ante Chriſtum paſſum exteræ nationes non tenerētur Moſaica lege, ſed poterant lege naturæ ſaluos fieri, non apparet diſcriminis ratio, cur illi tāquam hoſtes, in dicta cauſa, eſſent perituri, & non potius iudicandi, veluti Iudæi: vt pariter ſecundum merita, vel præmia reciperent, vel ſupplicia. Hoc enim ætatis quando vnica lex euangelica vniuerſo orbi eſt neceſſaria, facile eſt intellectu, quemadmodum qui foris ſunt, non ſint diſcuſsione iudicandi, ſed abigendi tanquam publici hoſtes. Attamen in antiquitate non erat par ratio. Reſpondetur ergo, quòd quanuis Paulus ratione iam dicta diſcreuerit inter Iudæos factores ſcriptæ legis, & gentes, qui nullam diuinitus de ſcripto audierant, haud tamen adeò coarctare rem cogitauit, ſed Iudæorum tantum ſupercilia ſubſternere: qui putabant propterea nullam malè actorum reddituros fore rationem, eò quòd lēgē Dei recepiſſent. Et ideo ait in vniuerſum omnes eſſe iudicandos penes legis præceptiones. At nihilominꝰ Ethnici. qui lumine naturalis iuris viuebant, pari ratione erant iudicandi., atque adeò ſecundū opera cōdemnandi, vel remunerandi. Si qui verò Barbari (vt Origen. adnotauit) ea fuiſſent morum feritate, quibus obliterata eſſet atq; abolita lex etiam naturæ, illi quidem erāt ſine lege perituri: ſicuti iam modo quotquot euangelicam fidem non ſuſceperint. *Quæſtio.*

Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum: ſed factores legis iuſtificabuntur.

Explicatiſsimam iam hic profert concluſionem, quam demōſtrare ſtatuerat, ſcilicet, quòd audiuiſſe legem nihil vnquam contulerit niſi ei prorſus, qui legi operam dederit. Id quod Iudæis propriè inculcat, quaſi rationem ſubſcribens eius quod dixerat, illos qui in lege peccaſſent, nihilo plus, imo multo minus excuſationis habere: & idcirco ad legis normam fore exigēdos. Nam audire, inquit, legem non ſufficit ad iuſtitiam, ſed requiritur, legis opera moribus exhibere. Secundū illam Chriſti doctrinā, Qui audit verba mea hæc & non facit ea, ſimilis eſt viro ſtulto: qui autē audit & facit, ſimilis eſt ſapiēti. *Mat.7.* Et Iacobus, Eſtote factores verbi, & nō auditores tātum: quia ſi quis auditor eſt verbi, & non factor, hic cōparabitur viro, &c. *Iacob.1.* Quocirca nullum imminet periculū ab amphibologia, vt factores hic legis (vt quidā metuūt) exiſtimētur illi, qui leges cōdunt, quādoquidē vel oratio ipſa præcedēs admoneat, ꝙ audire legem, idē ſit, quod, recipere: facere verò, idē quod, implere. Qua quidē phraſi vtitur & Iacobus, vbi modo citatus eſt. Eſtote factores verbi, & non auditores tantū. Vnde Chriſtus redemptor noſter inter conditorē factorēq; legis diſtinguit, dicens, Nonne Moſes dedit vobis legem, & nemo ex vobis facit legem. Subeſt tamen ſcrupulus in hac Pauli ſentētia, eò quòd non videatur ſibimet ipſe conſtare: ſtatim enim cap.3. ac per totam fermè epiſtolā conſtiturus eſt, non ex operibus, ſed gratis diuinitus obuenire nobis iuſtitiam: hic verò ait, factores legis iuſtificari. *Quæſtio.* Quæ quidem contradictionis imago non parum negotij enarratoribus exhibuit. Atqui Ambroſius, Hoc inquit dicit Paulus, quia non hi iuſti ſunt, qui audiunt legem, ſed qui credunt in Chriſtum, quem lex promiſit: & hoc eſt, facere legem. *Ambro.* At verò quanquam ita res habeat, vt nulla lex ſine fide Chriſti ſatis ſit ad ſalutem, non tamen apparet, quòd facere legem, accipiatur pro eo quod eſt, credere in Chriſtum, ſed pro eo quod eſt, viuere ad præſcriptum legis. Enimuerò quòd gentes fuerat criminatus, ſcilicet reuelatione legis naturæ nihil eos fuiſſe adiutos, eo quòd turpiſsimis eam moribus contaminaſſent, id iam nunc exprobat Iudæis. Neceſſe ergo eſt indagare, quo pacto legis opera iuſtificent. Aug. lib. de ſpir. & lit. duobus aliis intellectibus hunc locum interpretatur. *Auguſt.* Prior eſt, vt iuſtificationē nō intelligamus effectum eſſe impletionis legis, ſed cauſam potius: vt ſciamus, inquit, aliter eos nō eſſe factores legis, niſi iuſtificētur, vt nō iuſtificatio factoribus accedat, ſed factores legis iuſtificatio præcedat. Hæc veruntamē non tā apparet legitima expoſitio, ꝗ eſt vera ſentētia. Nam etſi opera non ſint Deo accepta priuſꝗ gratuita iuſtificatio anteceſſerit, tamen Paulus non videtur

hic nobis suggerere iustificationem illã, quæ causa est iustorũ operum, sed aliã cuius opera sint causa. Est enim sensus, quòd, audire legẽ, non est sufficiens causa vel comparandæ vel augendæ iustitiæ, sed legem officiis designare: ergo operari est causa iustitiæ. Ob idq; alterã adhibet expositionem: nempe quòd dictum sit, Factores legis iustificabũtur, pro eo quod est, iusti habebũtur, iustiq; reputabuntur. At verò caue ne eo sensu intelligas, habebuntur, & reputabuntur, quo hęc verba excipiũt Lutherani. Videlicet quòd iusti nõ sint verè iusti, sed quòd tales deputãtur: eo quòd Deus peccatum quod habent, eis non imputat. Aiunt enim, quòd iustificari quempiam apud Deum, est iustum ab eo pronũciari: sicuti cap. 1. in tertio vsu huius verbi dicebam⁹. Ita tamen quòd sicut nonnunq̃ iudex in foro secundũ allegata & probata absoluit reũ, qui re vera reus est, perinde vsu veniat apud Deum. Caue inquam ita sentias, quandoquidem blasphemia sit dicere, quòd Deus, quem nihil latere potest, non imputat peccatum ei, qui re vera est in peccato. Quod lib. 1. & 2. de na. & gra. fecimus manifestũ: haud enim iniquitas vlla est, quam Deus non odio habeat. Et ideo neminẽ Deus in iudicio iustificabit, hoc est, pronũciabit iustum, nisi quẽ re vera iustũ inuenerit per diuinã suã gratiam. Qui quidẽ iustus si vsus fuerit libero arbitrio, faciẽdo legis opera, iustificabitur, hoc est, accessionem indies incremẽtaq; faciet ad priorem iustitiam: vt in secunda iustificationis vsurpatione suprà dicebamus. Hæc autẽ augmenta per gratiã Dei fiunt nobiscum cooperantem. Quemadmodum ait Iacobus, Videtis quoniã ex operibus iustificatur homo. Itaq; interpretatio Augustini est, quòd factores legis non per opera antecedentia gratiam efficientur iusti, sed per opera subsequentia habebuntur iusti, veluti augentes iustitiam per vsum gratiæ. Attamen quò perspectior hic fiat locus, prænosse hic conuenit iustitiæ diuisionem, quam in calce subseqũetis capituli præ se fert Apostolus. Est enim iustitia, altera quidem operum, altera verò fidei. Iustitia operum est operis rectitudo, sanè quod fit propter honestum, quando, & vbi oportet. Idq; si naturaliter solo generali Dei auxilio fiat, nõ quidem est simpliciter virtus, sed tamen opus moraliter bonum: eo quòd ciuilem humanamq; induat honestatẽ. Dicitur autem iustitia operum, tum quòd est secundum naturam rationalis operis, tum quòd sua natura tantum opus iustificet: vt officiũ fortitudinis aut temperantiæ: non autem gratam Deo exhibeat personam. Iustitia verò fidei (vt illam angelorum mittamus) est rectitudo quæ est à fide, hoc est reconciliatio hominis cum Deo per viuam fidem, ex qua deinceps promanantia opera, in Deum, vti in finem supernaturalem, relata, placita ei sunt, eademq; accepta ad vitam æternam. Vnde hæc est differentia formalis ex parte causæ inter iustitiam legis & iustitiam fidei, quam Apostolus infra cap. 10. discernit, ꝙ illa consistit in operando, hæc autem in sanctæ credendo: quãtum spectat ad primam receptionem iustitiæ. Dicere ergo congruenter possumus, quòd loquitur hic Paulus de iustitia operum, non quidem præscindendo fidem, sed in genere. Quod est dicere, Non exactè docet quid omnino sufficiat ad veram iustitiam supernaturalem: sed hoc tantum in genere præfatur, quòd audire, seu recipere legem, nulla est pars iustitiæ, nisi accesserint opera: quia lex est propter opera. Loquitur enim hic de adultorum iustitia, perseuerans in enarratione illius loci, Qui reddet vnicuique secundum opera sua. Quocirca factores legis iustificari apud Deum, non excludit necessitatem fidei, sed hoc reponit dilucidandum infra cap. 3. & 4. vbi liquebit, quòd iustitia, si tantum sit ex operibus, habebit humanam laudem, id est, erit humana iustitia: attamen vt laudem habeat apud Deum, necessum est, ex fide diuinaque ope proficisci. Atqui optimus hic locus est, quo manifestum fit, solam fidem non esse satis ad salutem. Quippe cùm audire legem, idem polleat, quod, legem atque adeò fidem suscipere, in quo ait Paulus, neminem iustificari antequam moribus legem obseruet. Quod vt luculentius patescat, recogitanda hic veritas illa est, cuius identidem meminimus, scilicet quòd non solùm iustificato necesse sit, factorem esse legis, vt cumulum exaugeat iustitiæ, sed quòd neque ad primam iustificationem, seu reconciliationẽ satis adulto sit fides, nisi assensum præbeat, atque adeò facienda curet, quæ fides præcipit ad culparum remissionem. Quæ sunt sperare, pœnitere, &c. Hæc etenim opera, licet nõ sint iustificationis merita, sunt tamen præparamenta necessaria. Qua nimirum ratione ad vtrunq; iustificationis genus protenditur veritas hæc in adulto, quod non auditores tantum, sed factores legis iustificabuntur apud Deum.

Lutherani.

Lib. 1. de na. & gra. cap. 11. & lib. 2. cap. 19.

Iustitia operum & iustitia fidei.

Differentia inter iustitiã legis & iustitiã fidei.

Contra Lutheranos.

Nõ sola fides iustificat.

Cum

Cum enim gentes quæ legem no habẽt, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt: eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex.

Textus hic bifariam assui potest. Primum illi mẽbro, Quicũq; sine lege peccauerũt, &c. Cum enim iste, qui proximè expositus est, rationẽ tradiderit, cur qui in lege peccauerint, per eandẽ sint iudicãdi (vti expositũ à nobis est) hic præsens exponit illud, quod latebat in priori mẽbro: videlicet quòd quẽadmodũ qui sine lege peccauerint (scilicet scripta) sine lege peribunt, ita qui sine audita eadẽ lege, legis mandata faciunt, iustã quoq; reportabũt mercedem: nempe si faciunt mandata quo ad substantiã operũ, reportabũt humanã laudẽ, si verò per Dei auxiliũ, quo ad intẽtionẽ præcipiẽtis, reportabunt mercedẽ à Deo, vt infra exponetur. Vel fortè cõgruentius attexitur proximè præcedenti. Est enim nõ solũ expositio, sed exaggeratio illius. Perinde acsi dixisset, Adeò audientia legis scriptæ, nisi operã illi impenderis, nõ sufficit ad iustitiã, vt neq; audire eandẽ legẽ sit requisitũ, sed qui sine lege veteri, natura duce, naturalia præcepta custodiunt, iusti reputẽtur vel apud Deũ eius opę, vel citra illã, apud homines, vt patebit super verbo, naturaliter. Quibus etiã verbis succidit Iudęorũ cristas, erroremq; illis eximit, in quo forsan sub tempus aduentus Christi versabãtur, vtpote ꝙ extra illam, quã à Deo, scripto susceperant legem, non patebat hominibus salus. Vnde cũ in ethnicos supra tã acri fuisset accusatione inuectus, nunc vicissim eorundẽ honorem resarcit, quippe qui legẽ quam solo naturali dictamine sculptam gerebant in mẽte, nihilo segnius seruauerint, q̃ Iudei illam, q̃ receperant expressam in tabulis. Ait ergo, ꝙ cũ gentes quę legem nõ habent, per sensoriũ scilicet auditũ à Deo (q̃ de causa à Iudeis exleges cẽsebãtur) naturaliter quæ legis sunt faciunt, non illa intelligas legis opera, seu iudicialia, seu cerimonialia, quę super naturam Deus illi populo peculiariter reuelauerat, iuxta dictum Psal. Nõ fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis: ad quorũ perinde obseruantiã soli Iudæi astricti erant, secundum illud Deut. 33. Legem præcepit nobis Moyses hæreditatem multitudinis Iacob, sed præcepta intellige decalogi ac moralia reliqua, quibus vniuersum humanum genus natura ipsa, tum instituit, tum etiã obligauit.

Contra Iudæos.

Qui, inquit, hæc naturaliter faciunt, ipsi sibi sunt lex, id est, in se ipsis eiusmodi gerunt impressam legem. Quam legem iampridem dixerat à Deo illis quoq; reuelatam per ea quæ facta sunt, ne Iudæi superbirent, quòd præter suam, nulla esset alia lex diuinitus reuelata. Tametsi & hæc quoq; moralia expresßius Iudęis per legem scriptam illustrauerit, q̃ gentibus per lumen naturæ. At verò assertio hęc Pauli scrupulum ex eo offert, quòd fautrix esse videtur Pelagianorum, docentiũ, posse impleri ab homine naturaliter mandata legis. Hunc tñ scrupulũ possumus nobis abstergere, dicentes, id solũ hic adstruere Paulũ, quòd poßit naturaliter homo legẽ implere, quantum ad substantiam operum, quæ sint moraliter bona, nõ tamen quantum ad intentionẽ pręcipientis, vt sint coram Deo meritoria: illud enim vires naturæ non exuperat, prout lib. 1. de nat. & gra. disputauimus. Vbi etiã denarrauimus, quemadmodũ primi parẽtes, natura integra, hoc est, parte sensitiua per iustitiam originalem rationi subdita, poterant naturaliter implere pręcepta oĩa quo ad substantiam operis: nos verò in natura lapsa nõ omnia, sed tamen aliqua. Licet tam illi, q̃ nos nequimus absq; gratia vllũ meritoriè implere. Et idcirco non ait hic gentes naturaliter omnia, sed aliqua quę legis sunt facere. Hanc equidem expositionem adeo arbitror nõ reprobandam, vt sanè intellectam, necessariam existimem. Quam & Aug. quoq; agnouit in de spir. & lit. cap. 28. vbi ait, quòd neq; in malis adeo est detrita imago Dei, quin in sua impietate aliqua legis opera faciant. Attamen (quò illam examinemus) videtur nõ esse ex mẽte Pauli, qui cum superiori textu pręfatus fuerit de factoribus legis, qui iusti sunt apud Deum, præ se fert hic etiam de impletione legis orationem perpetuare, quæ fit secundum intentionem præcipientis: nam alia non est iustitia apud Deum. Quamobrem idem ipse Aug. lib. eodẽ in priori expositione, de opere Deo grato sentit hanc literam, vbi ait Pau. Gentes naturaliter facere ea quę legis sunt. Sed exponit, naturaliter, non vt contraponitur auxilio gratiæ, sed vt naturæ significat inclinationem, per gratiam sanatę. Ex qua etiam naturali inclinatione operamur opera gratiæ. Et hęc prima est hic S. Thomæ expositio. Veruntamen ista ratione non adeò fit perspicuũ discrimen inter Gentes & Iudęos. Nam hoc significatu Iudæi etiam naturaliter benefaciebant eadẽ mandata legis, quinimo

Quæstio.

Lib. 1. de na. & gra. cap. 20. 21.

Aug.

Aug.

mo & Christiani modo in gratia existentes naturaliter seruant legem. Paulus verò hic peculiariter discernit in Gentes ac Iudæos. Imò tantum comparat cognitionẽ ad cognitionẽ: lumen inquam naturę legis, quod supra dixerat Deũ illis reuelasse, ad notitiã scriptæ. Ob idq; altera expositio est S. Tho. (qđ spectat & Chrys.) vt naturaliter, referatur tantum ad cognitionẽ. Nempe quòd idem pręstitisset olim gentibus lumen naturæ, quod Iudæis lex scilicet, ad diiudicãdum inter rectũ & prauũ, licet in lege scripta explicatiora essent præcepta, q̃ in lege naturæ. Vnde colligit S. Thom. quòd cognitio naturalis sufficiens erat Gentibus, ad ostendendũ quid agẽdũ: iuxta illud

Psal.4. Psal. Quis ostendit nobis bona. Signatũ est lumẽ vultus tui super nos. Et ad ostendendum Deum quatenus est, & remunerator est: quã quidem cognitionem naturalẽ satis fuisse videtur sentire ad salutem cum speciali auxilio Dei mouentis affectum. Et hanc ego expositionẽ probabiliorẽ existimabam lib.2. de na. & gra. Sed tamen quia, vt cap.1. dicebam, non adeo iã tutũ censeo adseuerare, naturalem cognitionẽ, sufficientem vllo fuisse seculo ad salutẽ, priorẽ expositionem pręfero: in hoc tamen sensu, quòd naturaliter quæ legis sunt, facere potuerant, id est, pręcepta facere quo ad substantiam operum, Et ideo non dixit, naturaliter legem cõplent, sed quæ legis sunt faciunt: quæ si fecissent, vel si faciebant, Deus tunc succurrebat illis per auxilium speciale, illustrando eorum mẽtes altiori lumine, quo possent in Dei amicitiam recipi.

Qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis: testimoniũ reddente illis consciẽtia ipsorum, & inter se inuicẽ cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, in die, cum iudicabit Deus occulta hominum, secundũ Euãgeliũ meum: per Iesum Christũ.

Exponit quod dixerat, Ipsi sibi sunt lex, id est, vice legis. Quoniã ostendunt opus legis, puta morale pręceptum, scriptum, id est, scriptitium. Habet enim græcè vim potius nois, q̃ participii. Veluti iurisconsulti dignoscunt inter ius scriptum & ius non scriptum. Continet nanq; ius scriptum firmiorẽ stabilitatem, maiusq; authoritatis põdus, q̃ quod solo vsu tenetur (*in cordibus suis*) Modo loquendi scripturę. Vt Prou.3. Describe eam in tabulis cordis tui. Aug. de spi. & lit. quæstionẽ ex his ver- *August.*
bis mouet huiusmodi. Cum inter nouũ vetusq; testamẽtum ita Paulus discriminet, vt vetus in tabulis Deus nouũ verò in cordibus inscripserit: de quo vaticinatus fuerat Hiere. Dabo *Hiere.31.*
legẽ meã in visceribus eorũ, & in corde eorũ superscribã eã. Et Apos. 2. Cor. 3. Epistola estis Christi ministrata à nobis, scripta, nõ atramẽto, sed spũ Dei viui, nõ in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, & nunc simili figura de Gentiũ lege loquatur, nullũ reliquũ sit interuallũ inter Gentes olim & nos modo euãgelicos. Hoc ergo argumẽto concludit, Apostolũ hoc intelligere de Gẽtibus ad nostrã conuersis fidẽ. At verò vt nihil Augustinianæ authoritati depereat, vero similius est, fortè (vt ipse quoq; paulò inferius, & li.2. de ser. do. docet) versari semper Apostolũ in statu Gentiũ ante susceptã legẽ, de quibus dixerat. Qui sine lege peccauerũt, &, naturaliter quæ legis sunt faciunt: nempe qui habebãt legẽ naturæ cõplantatã in cordibus suis, id est, (interprete Orig.) in rationali parte animæ. Quòd autem lex euangelica in visceribus spiritu Dei viui *In corde.*
scripta sit, aliorsum spectat: puta ad charitatẽ, quã Christus infudit in nos abũdè. Veruũtamẽ non ait, In mente, sed in corde. Est quippe hoc membrũ, in cuius cellulis spiritus vitales, motoresq; ingenerãtur: atq; hac ratione trãsfertur nomẽ cordis in sacris, ad significandũ voluntatẽ, quę omniũ est potẽtiarũ motrix: quare & tota mẽte & toto corde iubemur Deum diligere. Vnde quia notitia naturalis iuris nõ est merè speculatiua, sed practica, quę coniunctã habet animi propẽsionẽ in opus, idcirco ait, in cordibus suis. Qua quidẽ figura ait Psal. Inclina cor meũ Deus in testimonia tua. *Psal.118.*
Et ita forsan accipitur cor, vbi ait Christus, De corde exeũt cogitationes. Nã quales sunt volũtatis affectus, tales cõflant cogitatus. Quemadmodũ verò ostẽdant gentes scriptã in cordibus legẽ, explicat (*Testimoniũ reddẽte illis consciẽtia ipsorũ*) Consciẽtia est applicatio scientiæ *Consciẽtia.*
ad opus particulare, qua iudicatur, rectum ne sit, an prauum. Et quia iudiciũ sumitur collatione facta ad legem, quę est actionũ norma, (secundũ illud cap. sequentis, Per legẽ cognitio peccati) fit, vt testimonium cõscientiæ sit manifestum iudicium legis, quæ scripta est in mente. Est ergo sensus, quòd cũ Gentes in lumine naturali conscientiã habeãt, vnum esse colendũ summũ rerum opificẽ, eaq; à nobis præ-

præstanda aliis officia, quæ nobis metipsis optamus, per id ostẽdunt scriptitiã gestare legem in cordib⁹ (*Et inter se inuicẽ cogitationũ accusantiũ, aut etiã defendentiũ*) Bone Deus q̃ isti græcissimi dilacerãt hoc loco authoritatẽ veteris interpretis, quàmq; aiunt oscitãter, quinimo ignoranter peruertisse hunc locũ. Sunt enim gręcè ambæ dictiões, cõsciẽtia, & cogitationũ, in genitiuo, quarũ vtraq; importare videtur vim ablatiui. Cũ ergo transtulit, cõsciẽtia, in ablatiuo, eodẽ casu debuisset, inquiũt, traducere, cogitationibus. Et quidẽ confitendũ est, quòd luculẽtior fuisset versio, testimoniũ reddẽte cõscientia ipsorũ, & inter se inuicẽ cogitationibus accusantib⁹, &c. vt, cogitationib⁹, esset appositio & quasi diffinitio consciẽtię. Et ita plurimi legunt authores latini. Imò verò sunt qui genitiuũ, cogitationũ, vsurpẽt phrasi gręca loco ablatiui: id quod nõ apparet qua ratione fecisset interpres. Ob idq; dixerim potius, optimè sustineri genitiuũ, qui regatur à nõie, cõscientia, iterũ post coniũctionem subintellecto. In hoc videlicet sensu, Testimoniũ reddente conscientia ipsorum, & conscientia cogitationũ accusantiũ, &c. Hic tamen sensus potest esse duplex, alter vt, cogitationum, sit obiectũ cõscientiæ, quia esse homo potest cõscius cogitationũ suarũ, sicuti externorũ operum, atq; hoc pacto tuentur cõplures veterẽ interpretẽ. Ego verò facilius possem credere, vt, cogitationũ, sit expresio materiæ, ex qua constat conscientia, vt quod dictum fuerat, cõscientia ipsorũ, exprimat oratio subsequẽs, conscientia cogitationũ, hoc est, quæ constat ex cogitationib⁹, accusantibus aut etiã defendentibus. Nã illa est consciẽtia, dum ancipiti aĩo vtrimq; ratio cogitationes adfert, iustum ne sit opus, an verò iniustũ, honestũ, an turpe vnde quandoq; rectam fert, quandoq; corruptam sententiã, siue accusando se, siue defendendo. Multi enim suæ iniquitati ignorantiã prætexentes conuincẽtur in die iudicii à cogitatione, quę accusabat, tale opus esse peccatum. Multi contra excusabuntur inuincibili ignorãtia, quibus cogitatio, bona fide, persuadebat licitum esse, quod faciebant (*In die qua iudicabit Deus occulta cordiũ*) Non intelligas accusandos nos, aut defendendos, in die iudicii cogitationibus, quæ tunc erũt. Etenim quando oĩm corda erunt patentissima, vel ad gloriam & laudem bonorum, vel ad dedecus, & cruciatus malorum, nulla futura est vacillans conscientia. Sed cogitationes ipsæ, quæ nos modo, vel consolantur, vel identidem compungunt, superstites quidẽ tunc, vel secundũ approbationẽ, vel secũdum reatum, testimonium manifestũ perhibebunt, quo vel iusti absoluãtur, vel qui rei fuerint, condemnẽtur. Et est pulcherrima allusio ad illud, quod supra dixerat, Qui sine lege peccauerũt, sine lege peribunt. Etenim sicut factores legis iudicabuntur per legẽ, quæ ostendebat eis, quid sequi, quidq́; deberent effugere, ita & gentes: quinimo oẽs peccantes in ius naturę, iudicabuntur per suas cogitatiões, id ipsum proclamantes. Redarguet enim tunc vnumquenq; Deus (vt nobis per Psal. comminatur) et ante suã ipsiusmet faciem statuet, vt iuxta verbũ Esa. agnitio vultus eorũ respondeat eis, vndè vel cõfusione quisq; obruatur, vel perfundatur sempiterna gloria. Ecce quẽadmodum cõscientia & in hoc seculo fiduciã parit, & in futuro gloriã, dicente Ioan. Si cor nostrũ non reprehenderit nos, fiduciã habemus ad deũ. Et Paul. Gloria nostra hęc est, testimonium conscientię nostræ (*Secundũ Euangeliũ meum*) Aliter supra vocauerat Euangelium Dei, aliter hic, suum. Est enim Dei authoris & reuelatoris: sed ait suum, tanq̃ ministri, id est, secundum quod euangelizare, docereq́; soleo vos. Neq; veritus est dicere, Euangelium quod prædicabat esse suum, quanuis. 1. Corint. 1. baptisinũ, quo baptizabat renuat suum appellare. Quoniam cum baptismus & gratiam conferat, & professio sit fidei, non potest propriè nuncupari, nisi Christi, per cuius vnius gratiam & fidem iustificamur. Euangelium verò non aliter sanctificationem operatur, quàm mouendo audientium animos, quod ministris suo quoque modo conuenit (*Per Iesum Christum*) Non ad Euangelium, sed ad verbum, iudicabit, appositum est. Nam pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Puta cui, tanquam redemptori, vniuersale competit iudicium.

Immerito laceratur interpres. — *Psal. 49.* — *Esa. 3.* — *1. Ioan. 3.* — *2. Cor. 1.* — *Euangeliũ Pauli.*

Si aũt tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, et gloriaris in Deo, & nosti volũtatẽ eius, & probas vtiliora instructus per legem.

Hic tandem peculiariter in Iudæis commonstrat, quod superiori capit. præmonstrauerat in gentibus. Videlicet notitiam legis absq; operibus euanidam esse. Et quanuis nõ tã fœdę infandæq; vitiositatis hos, q̃ illos insimulet, tamen ex alia parte excusationem adimit: nimirum quòd cum tot fauorib⁹ fuissent

Iudæorum crimina.

fuissent præ gentibus à Deo cumulati, vsq; adeo vt se orbis doctores profiterentur, eadem ipsi delicta patrassent, quorũ reprehensores venditabant sese. Vbi & ad illa prima verba huius capitis respicit, Inexcusabilis es omnis qui iudicas. Et pręterea amplificat quod dixerat, non auditores, sed factores æstimari apud Deum, vtpote quòd non solũ facientes naturaliter legem sine auditu, iusti olim habebantur, verum quòd auditores cõtra absq; opere, peiores sint existimandi. Igitur cum in tertia persona locutus fuisset cũ gentibus, apostrophe iam vtitur in secunda ad Iudæos, quę vehementiorem habet insultandi acrimoniam.
Variatio lectionis Quidã græcorũ codicũ habent, ἰδὲ, quod est, Ecce, quidam verò εἰδὲ, si tu autẽ Iudæus, &c, vt traductio habet nostra. In hac autẽ suggillatione Iudæorũ magnificũ ingenium Pauli refulget, vbi mirifica eloquentia eorũ fastum retundit. Honestat quippe eos prius quinq; pręrogatiuis, quib⁹ pręcellere se reliquis mortalibus arbitrabantur, mox quinq; actiones subiungit, quas in alios vsurpabãt, vt inde tertiò deiicere eos possit maiori cum rubore & contumelia. Exorditur ergo à generis ac nominis claritudine (*Si autem tu Iudæus cognominaris*)
Triplex Iudæorum nomen. Triplex erat Iudęis honorificentiæ nomẽ vt scitè hic notauit Ambro. à tribus patriarchis deductũ. Gloriabantur enim filios se fuisse Abrahæ ob fidei meritum, vt patet Ioan. 8. Nuncupabantur & honoris gratia Israelitæ à Iacob, qui propter auctam in ipso eandẽ fidẽ, appellatus est Israel. Vnde inter alia eorũ honestamenta ait Paulus, Israelitæ sunt: & ego. Tertiò dicti sunt Iudæi, nõ à Iuda Machabęo, sed à Iuda patriarcha, tũ propter historiã, qđ facta diuisione tribuũ, in tribu Iuda & Beniamin, cuius caput erat Iudas, perpetuò durauit lex & cultus Dei: tum maximè propter significationẽ Christi, inde descẽdẽtis.
Gen. 49. In cui⁹ figurã benedixit ei pater suus dicens, Iuda te laudabũt fratres tui, &c.
Psal. 113. Et ĩ Psal. Facta est Iudęa sanctificatio eius, Gentibus autẽ, Græcis maximè & Romanis hoc potissimum nomine celebrabatur popul⁹ ille. At nõ, inquit, Iudęus es, sed Iudæus cognominaris. Vbi etiã vellicat eorum arrogantiam, nõ concedens illis rem, sed tantum nomen Iudæorũ, vt de quibus cõcludere meditabatur, quòd non est æstimandus verè Iudæus, qui in manifesto circuncisionem gestat in carne, sed is qui in spiritu circũcisus est corde. At meditatò hic præterea op⁹ est, quòd verbũ illud, Nõ auditores legis, &c, quod hic exponitur, inductum supra fuit ad cõfirmationẽ alterius, scilicet, quòd Deus nõ sit personarũ acceptor: & ideo acutissimè hic perseuerat propalare personarum qualitates quæ nihil habentur apud Deum. Non enim propterea quòd Iudæus quispiã sit, aut cuiusuis illustris prosapiæ, meliori loco est apud ipsum. (*Et requiescis in lege*) Existimanda est artificiosissima gradatio. A genere ascendit ad legẽ. Requiescis, inquit, in lege. Orig. interpretando addit, Omnem tibi requiem in legis litera collocas. *Orig.* Quasi dicat, De hoc tibi places, in hoc quiescis, quòd legẽ receperis, per quã citra negotiũ philosophiæ, quæ agi debeant certò cognoueris. Et ideo nihil mente vacillas, sed firmũ habens intellectum, requiescis, id est, nihil tibi amplius ad salutẽ deesse arbitraris, pręter legem (*Et gloriaris in Deo*) A lege assurgit ad Deum, id est, hoc tibi ad gloriam satis habes, quòd sis peculiaris populus Dei. Nempe de quib⁹ scriptũ erat, Te elegit dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terrã. *Deut. 7.* Ob quorum salutem fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Cham, terrebilia in mari rubro. Non tamen eos cõmendat à vera gloria, de qua ait alibi, Qui gloriatur, in dño glorietur: *1. Corin. 1.* sed subnotat potius de vana, videlicet, quòd inde insolescerẽt, quòd essent à Deo gentibus prælati. Quinimo pręposterè, vt ait Aug. de spi. & lit. de Deo gloriabantur, non eo modo *Aug.* quo postulat gratia, quæ nõ operum meritis, sed gratuitò donatur: at ita gloriabantur in Deo, velut qui soli meruissent legẽ eius accipere, quam sua iustitia arbitrabãtur implere. (*Et nosti voluntatẽ eius*) Quartus ascẽsionis gradus est, nosse voluntatẽ Dei: quod munus est legis. Nã manifestauit (vt est in psal.) verbum *Psal. 147.* suum Iacob, iustitias & iudicia sua Israel. Nec fecit taliter omni nationi (*Et probas vtiliora*) Explicatio est agnitę voluntatis Dei, quia scilicet nosti per legẽ, nõ solum bonũ & malum sed bonũ & melius. Spectãs fortasse ad illud Esa. 48. Ego dominus docẽs te vtilia. Vel forsan est auxesis. Nosti nõ solum præcepta moralia, vti gentes per lumẽ naturæ, verũ et ipsa eadẽ multo perspectius quantũ ad Dei amorem pertinent & proximi, quod erat maximum mandatũ in lege, & in super alia eximia (vt legit Chryso.) Et alludit fortè ad cerimonialia & legalia, per quę (si fiebant ex gratia) cumulatior fiebat iustitia. Vel suggerit consilia, quę adhibita erãt pręceptis. Et ideo addit, Instructus per legem, Neq; verò ait, facis voluntatem Dei, aut vtiliora: sed, nosti & probas,

probas, vt in omnibus his quinq; descriptas itelligas qualitates personarũ, quas Deus nõ respicit, quia in his nõ cõsistit iustitia: imò cũ eiusmodi priuilegia, beneficia poti⁹ essent diuina, q̃ ipsorum merita, inde eos magis pudefacit, redarguitq; vrgentius ingratitudinis.

Confidis teipsum esse ducẽ cæcorũ, lumẽ eorum, qui in tenebris sunt, eruditorẽ insipientiũ, magistrũ infantiũ habentẽ formã scientiæ & veritatis in lege.

Subscribit quinq; continuò munera superioribus priuilegiis respondentia, quę pertinẽt ad ignorantium eruditionem, qua itidem pręstare se gloriabantur exteris nationibus. Et alludit hic Paulus, tũ ad proselytos, quos ad se venientes catechizabant, eruditosq; recipiebant in contubernium legis, tũ ad iurgia Romanorũ, Quoniam conuersi ex Iudaismo vsurpabant sibi magisteriũ in alios. Hæc pariter quinq; gradatim effert per omnes ignorantię disciplinæq; numeros. Prima enim inscitię causa est, cũ quis caret potẽtia: seu visu, dico, mẽtis, seu lumine. Qui orbi enim sunt oculis nõ possunt doceri viã, sed tantũ duci, Et ideo ait, (*Confidis teipsum esse ducẽ cæcorũ.*) Non inquit, es, (nam hoc, officium esset) Sed confidis, vt iactantiam eorũ exulceret. Atq; hoc respondet primæ dignitati, qua dixerat, Iudæus: quasi inde posset tanquã videns (quoniam notus in Iudæa Deus) cæcos gentiles ducere. Qui autem visu pollẽt, luminis pręterea egent. Ob idq; subdit, (*Lumen eorum, qui in tenebris sunt*) Qui gradus respondet superiori, Quiescis in lege, sanè quę lumẽ est. Vnde lex
Psal. 18. domini (inquit Psal.) immaculata, cõuertens animas: præceptum domini, lucidum, illuminans oculos. Illi autem qui visum habent & intellectus lumen, eruditione nihilominus indigent, vel consummatioris sapientiæ, vel primorum rudimentorum: propter priores ait, (*Eruditorem insipientium*) Et refertur ad tertium suprapositũ gradum, gloriaris in Deo. Nam nulla est alia sapientia, q̃ nosse Deũ: Propter posteriores verò subdit (*Magistrum infantium.*) Qui est effectus notitię voluntatis Dei, quarto loco supra nominatæ. Secundum hanc etenim subiicienda sunt prima religionis rudimenta. Concludit deniq;, Habentem formam scientiæ & veritatis in lege. Formam, scilicet, nõ rẽ. Sicuti concluserat in superiori ordine. Probas vtiliora instruct⁹ per legẽ, Veluti ait Chrys. Formã. i. imaginẽ & exẽplar veritatis, quam opere nõ imitaris: cũ tñ gẽtes sine tam expresso exẽplari ductum naturæ sequũtur. Chrysost.

Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furãdum, furaris? qui dicis nõ mœchãdum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegiũ facis? qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis, Deum in honoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.

Chrysosto. interroganter legit. Et habet vim quandam, maioremque vehementiam obiurgandi. Sed potest & remissius legi assertiuè. Estq; superiorum conclusio, quinquè pariter membrorum. Primum nanquè concludit in genere (*Qui ergo alium doces teipsum non doces?*) Quo opprobrio illos respergit comparatione ad laudem supra memoratam gentium, qui legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Quasi dicat, illi absquè lege instituunt sese, vos autem per eam, qua alios profitemini instituere, nequaquam erudimini. Exauget enim iugiter eorum crimẽ, sanè quòd non solum auditores legis non facerent, quæ gentes sine auditione faciebant, sed quòd cum legis se quoquè doctores venditarent, non agerent, quæ docebant. Mox in specie id subdit explicatius per duo crimina in proximos, perq; duo sacrilegia in Deũ. (*Qui prædicas non furandum, furaris.*) Hoc furtum Orige. & Ambro. mysticè interpretantur, sicuti & mœchiam. Nempè quòd aduentum Christi manifestum furabantur, id est, cęlabant, & relicta lege euangelica, adulterium faciebant cum synagoga. Sensus autem literalis non est, nisi quòd Iudæi per legem oculatius nouerant, atq; ideo pręedicabãt grauitatem furti, & grauitatem adulterii, ac pari ratione totius decalogi, quàm gentes, & tamen nihilo sanctius eadem obseruabant. Vnde idem pollet quod addit. (*Qui prædicas non mœchandum, mœcharis?*) Extabant enim ambo præcepta hæc in decalogo tanquam lethalia crimina, cum explicatissima prohibitione, nõ modo operis, sed cordis. Non concupisces domum proximi tui. Non desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, nõ asinum. Et pro vno boue quinq; repeteban- Origen. Exod. 20.

petebantur, pro vna ouicula, oues quatuor. Sed & de adulterio cuiuis mœcho, neq; non & adulteræ decretum erat capitale suppliciũ, Gentibus autem neq; erat tam lucida notitia neq; tã districta animaduersio. Ob idq; maiori erant Iudæi vituperio digni. (*Qui abominaris idola, sacrilegium facis?*) Subdit primum impietatis crimen in Deum, atq; adeò imprimis depudendum idololatriæ. Quæ præcunctis aliis erat in lege abominabile. Nihil enim ita erat frequenter, verbisq́; tam vrgentibus cautum, *Leuit.16.* q̃, Non facietis vobis idolum & sculptile, nec titulos erigetis, neq; insignẽ lapidẽ ponetis in terra vestra, vt adoretis eum. Ego enim sum dominus Deus vester. Et Deut.7. Iubebantur aras idolorũ subuertere, confringere statuas, lucosq́; succidere, & sculptilia comburere. Et tandẽ, Nec inferes quidpiam ex idolo in domũ tuam, ne fias anathema. Quasi spurcitiã detestaberis, & velut inquinamentum ac sordes abominationi habebis, quia anathema est. Adeò erat execrabilis idololatria, vt nec tangere illis liceret idolothyta, Et hoc est qd' ait, Abominaris, scilicet, per professionem legis. Et tamen sæpissimè, atq; adeò fœdissimè illa polluti fuerunt impientissima abominatione: vt ab initio statim receptæ legis constat, quando aurum conflarunt in execrandũ vitulum, & historiis, tum Salomonis, tum sacris aliis cõpluribus scritũ est. At idololatriã vocat hic sacrilegium, quod est sacrorũ violatio ac cõtaminatio (*Qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum in honoras?*) Cum lex diuinitus posita, regula sit diuinæ voluntatis, neq; nisi diuino munere obseruetur, obseruãtia eius & obedientia natura sua cedit in gloriam Dei. Iuxta illud, Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrẽ vestrum qui in cœlis est. Vice versa nulla re magis periclitatur diuinus honor apud exteras nationes, q̃ cũ populus, qui imaginem gerit peculiaris familiæ Dei, cuiusq́; curam ipse propriè fert, legẽ cõtemnit, quã profitetur. Nanq; ob corruptos mores protinus blasphematur doctrina fidei vt author est Apostolus.1.Tim.6. deinde nomen ipsum Dei, vt prophetæ deplorant, quib⁹ locis hic citãtur ab Apostolo, vbi ait, sicut scriptũ est, Esai.52. Dominatores eius iniquè agunt, & iugiter tota die nomẽ meũ blasphematur. Et Ezech.36. Polluerũt nomẽ sanctum meum, cum diceretur de eis, Populus domini iste est, & de terra eius egressi sunt. Et, Peperci nomini sancto meo, nõ propter vos, sed ꝓpter nomẽ sanctũ meũ, quod polluistis in Gẽtibus, ad quas intrastis. Potest præterea hoc etiã in sensu literali referri ad tẽporis articulum aduentus Christi. Nam cum in hoc potissimum lex illa data fuisset, vt populus de eodem aduentu Mesię instrueretur, (de quo ipsi gloriabantur) inde pręsertim fiebat gentib⁹ mysteriũ illud creditu difficile, quòd populus tot annorũ centuriis illam edoctus legem, suũ aduenientẽ Mesiã non agnosceret. Et ideo non solum per se ipsi blasphemabãt Christum, cui improperabant, quòd in Beelzebub principe dæmoniorum eiiceret dęmonia, verũ ob ipsorummet incredulitatem blasphemabatur ab Ethnicis, negãtibus eius deitatẽ. Et cũ ait, inhonoras, antithesi & contrapositione vtitur. Acsi dixisset, cũ te tam eximiis honoris iam recensitis titulis Deus honestauerit, tu cõtra, eũ turpiter de honestas. Sed vtinam ad nostra hæc turbulenta, luctuosáq; tempora non tam appositè accõmodari posset hic idẽ locus. *Tempora nostra.* Nam si tunc idcirco despicabilis ac deridicula erat Gentibus lex Iudæorũ, quòd qui professores prædicabant sese vẽri Dei, eisdem vitiis contaminatos cernebãt quibus & nationes alias: nos modo Christiani, qui Deum pro nobis è cælo delapsum, & in carne pertulisse mortẽ crucis, profitemur, quam putas inquinatissimis nostris moribus ansam offerimus infidelibus exprobrandi, & subsannãdi, ceu cõmentitiam, legẽ nostrã, blasphemandiq́; subinde nomẽ Dei nostri? Quin verò hanc hęresum quam patimur truculentam pestem inde compertissimũ est fuisse subortam, indeq́; nutritam, quòd qui ex nobis prodierunt, videntes iuxta verbũ Esaię, Dominatores nostros iniquè agere, legesq́; pessundare, leges ipsas cœpere nihili pendere, Ecclesiæ authoritatẽ denegare, pręlatos conculcare, ac deniq; suggillare doctrinam fidei. *Esa.52.*

Circuncisio quidem prodest, si legem obserues, si autem pręuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. *Tertia pars capituli.*

Quòd de lege hactenus constituit, id de circuncisione in hac tertia parte huius capitis ꝓsequitur. Nempè quòd quemadmodũ, recepisse legem, nullius erat laudis apud Deum, ita neq; circuncisam gestare carnem, nisi legem seruassent: atq; adeo incircuncisos Ethnicos non minoris esse existimationis, si eadem pręcepta naturæ compleuissent: vt ęqua constare-

ſtaret rō totius humani generis. Ambro. quē nŭnulli ſectantur, nomine circuncisionis non intelligit, niſi genus illud, populūq; Abrahę, per quē fuit recepta circūciſio, veluti nomine præputii deſignatur gētilitas. Et ſecundū hāc gloſſam nihil ſibi vellet noui Paul⁹ hoc loco, ſed in eadē re perſeueraret: cōfirmās, nihil ꝓfuiſſe legis receptionē, quia neq; ꝓderat eſſe illus familię, niſi legē cuſtodiētibus. Origē. autē intelligit hic ſpūalem Chriaſtianorū circūciſionē. Haud tñ dubiū eſt (vt reliquus exiſtimat doctorū cœtus) quin de ipſo ſacramento circūciſionis ineatur hic ſermo, quē cap. 4. late proſequitur. Nā de vtraq; gloriabātur. ſ. de lege & circūciſione. Quaꝓpter ne reclamarēt, nihili Apoſtolū circūciſionē æſtimare, præuenit eorū querimoniā, dicēs, circunciſionē prodeſſe, nimirū ad delendā originalē culpā. De cuius quidē vſu atq; effectu nōnihil paulò ante prælibauimus, ſed plenè cap. 4. dicturi ſumus. Quod verò ad rē modo ſpectat, eſt, circūciſionē illis penitus profuiſſe, qui legē obſeruaſſent. Erat enim proteſtatio quædā legis, ſicuti nūc baptiſmus, vbi populus ille nomina dabat, addicebatq; ſeſe legi, iuxta verbū Paul. Teſtificor omni circūcidēti ſe, quoniā debitor eſt vniuerſæ legis faciendę. Et idcirco paruuli circunciſi qui in prima infantia morerentur, abſq; alio legis officio per illā profeſsionē fidei ſeruabātur, tñ qui vſq; ad diſcretionē boni & praui vixiſſent, ſi legē pręuaricabantur, â gratia decidebāt circūciſionis. Et hoc eſt qd' ſubdit, Si aūt præuaricator legis ſis, circūciſio tua pręputiū facta eſt. i. perinde habes, acſi nō fuiſſes circūciſus, ſed mānſiſſes præputiatus. Vnde Hiere. Omnes gētes præputiū habent, domus aūt Iſrael incircūciſi ſunt corde. Quinimò non modo circūciſio iā inde fruſtranea erat, verū & peior ex eo fiebat Iudæi cōditio, quòd fidē promiſsi abnegaſſet. Nā diſplicet Deo (vt eſt in Ecclē) In fidelis & ſtulta promiſſio. Intelligitur aūt circunciſio profuiſſe ante euulgatū Euangeliū. Nā de hoc noſtro tēpore ait eodē loco ad Galat. 5. Si Circūcidimini, Chriſt⁹ vobis nihil proderit. Et perſpice quā oratio hęc ſuperiori coaptetur. Circūcidi enī nihil aliud erat, quàm audire, quod eſt, recipere legē. Vnde ſicut nō auditores, ſed factores legis iuſti reputantur apud Deū, ita neq; circunciſi, niſi legem rebus geſtis deſignent.

Circuncisio · *Orige.* · *Gal. 5.* · *Hiere. 4.* · *Ecclés. 5.*

Si igitur præputium iuſtitias legis cuſtodiat, nōne præputiū illi⁹ in circunciſionem reputabitur? & iudicabit id quod ex natura eſt pręputium, legem conſummans, te qui per literam & circunciſionem præuaricator legis es?

Quemadmodū ſupra ad demonſtrandum, quòd non auditores, ſed factores legis iuſtificantur, induxit Ethnicos factores legis, quam nō audierant, ita & nunc eoſdē adducit incircunciſos, implentes nihilominus legem. Si igitur præputium, id eſt, præputiata gentilitas, iuſtitias legis, id eſt, moralia præcepta cuſtodiat, nonne præputium illius in circunciſionem reputabitur? id eſt, perinde erit eis apud Deum, acſi fuiſſent circunciſi? Huius autem ratio eſt, quòd ad circunciſionem non tenebantur. Niſi Iudæi. Secus enim loqueretur de lege euangelica, extra quam non ſufficit impleri totum ius naturę. Et iudicabit, id eſt, accuſabit ſeu condemnabit, id quod ex natura eſt præputium, id eſt, gentilitas: legem cōſummans, hoc eſt, implens legem naturæ. Te, qui per literam, puta per approbationem ſcriptæ legis, & circunciſionem, pręuaricator es legis? Non quòd circunciſio cauſa eſſet pręuaricandi, ſed quòd exiſtens circunciſus præuaricaris legem. Quapropter non ait, præputiū iudicabit circunciſionem, ſed, te. Id quod ex natura eſt pręputium, periphraſis eſt, & illuſtratio pręputii gentilium, quod non erat eis voluntaria culpa (eo quòd non tenerentur illud reſcindere) ſed res naturalis. Ad differentiam præputii, quod ſi aliquis Iudęus haberet, eſſet illi voluntarium crimen. Et ideo licet legem impleret, nihil ei prodeſſet. Iudicabit, autem perinde eſt, atq; illud Euangelii, Viri Niniuitę ſurgent in iudicio cum generatione iſtā, & condemnabunt eam. Et, Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatione iſtā, & condemnabit eam.

Matth. 12.

Nō enim qui in manifeſto, Iudæus eſt: neq; quæ in manifeſto in carne, eſt circūciſio: ſed qui in abſcondito, Iudæus eſt: & circūciſio, cordis in ſpū, nō litera. Cuius laus nō ex hominibus, ſed ex Deo eſt.

Subſcribit tādē aſsignatq; rōnē factę ęquiparatiōis inter Iudęos & Gręcos. Nēpè quòd apud Deū diuerſa ſit rō tā Iudæi q̄ Gręci, ab illa

illa q̃ est apud homines. Etenim apud ipsum, nõ qui ĩ manifesto. (s. habet characterẽ Iudęi) Iudæus est. Sunt enim orationes istæ mutilæ, sed nihilo habẽtes minus venustatis in sua eclypsi. Neq; q̃ in manifesto in carne (videlicet facta est) illa est vera circũcisio: sed qui in abscõdito, puta in animo Iudæus sit, ille verè Iudæus est, & circũcisio cordis in spũ, illa est vera: nõ litera, hoc est, nõ autẽ illa, q̃ tantũ est secundũ literã. Vnde Phili. 3. Nos sumus circuncisio qui in spiritu Deo seruim⁹, Iudęus in abscõdito, hoc est in animo, nõ dicitur ꝓpterea, ꝙ ad iustificationẽ necessariũ esset Gentibus votũ circuncisionis, sicuti nunc est baptismi, sed propterea ꝙ cũ foris in carne nõ haberẽt signaculũ Iudaismi, seruarẽt nihilominus morales pręceptiones legis. Pari modo intelligitur circũcisio cordis. Habet enim pudẽda illa particula, quę abscisione pelliculę detegitur nõnullã imaginẽ cordis. Et ideo per similitudinẽ illi⁹ dixit Moses, Circũcidite duritiẽ cordis vestri. Et Hiere. Circũcidimini in dño & auferte præputia cordiũ vestrorũ, id est, euellite idololatriã, q̃ pręputiũ est gentiũ, ex pectore vestro. Atq; ad eundẽ modum vocat in pręsentia circũcisionẽ cordis in spiritu, puritatẽ mẽtis. Iubebantur nanq; (vt est in Genesi) circuncidere carnẽ præputii in signũ fœderis: quo abrupto, circũcisio reddebatur infrugifera (*Cuius laus nõ ex hoïbus, sed ex Deo est.*) Bellissima est cõclusio: relatiuũ enim, cuius, Iudęum refert, & est sensus, quòd ratio hæc Iudæi, circũcisionisq; veritas, nõ est ęstimãda ex probatione & cõmendatione humana, quę recõditas rerum causas nõ penetrat, sed ex Deo, cordiũ inspectore. Cui⁹ enim ope ver⁹ Iudæus fit, quicũq; talis est, ei⁹ solius iudicio perpẽditur.

Significatio pelliculæ circuncisæ.

CAP. TERTIVM.

Vid ergo amplius Iudæo est? aut quæ vtilitas circũcisionis? Multũ per omnem modum, primum quidem: quia credita sunt illis eloquia Dei.

Primarium propositum Pauli in his quatuor capitulis (vt in primo dicebamus) est necessitatem asserere gratiæ Christi, vtpote sine qua nullius opera legis, efficacia esse possunt salutis. Ad cuius demonstrationem hanc hactenus cõnstituit parem rationem inter Iudæos & Græcos, quòd habere cognitionem legis, siue naturalis, siue scriptæ, nullius pretii est apud Deum, sed qui faciunt opera legis, grati sunt Deo, iustiq; habentur: neq; verò Iudæis circuncisionem absq; legis custodia frugi extitisse. In hoc autẽ capite duo sunt præcipua membra. In primo nanq; demonstrat, quòd neq; genus neq; aliud personale priuilegium eosdem Iudæos iustificabat neq; in his præstantiores erant Græcis: sed vniuersos ait mortales æqua sorte complicatos fuisse delictis: ob idq; omnes egere diuina ope & fauore. In secundo autem membro, cuius initiũ est, Quia ex operibus legis, exorditur disserere hominis recõciliationem, nõ ex operibus, sed ex fide & gratia Dei fieri: quæ ideo fides & gratia necessariæ prius sunt, quàm legis opera iusta habeantur apud Deũ. Discutit ergo in hoc priori membro interrogationes, seu quæstiones duas. Enimuero cum eousq; visus fuerit deiecisse Iudæos, vt nullum eis prę̨ Gentibus reliquerit priuilegium, concludens, nullam esse apud Deum discrepantiam, sed solum illum qui in abscondito est Iudæus, & illam, quæ cordis est spiritualis circuncisio, ab eo reputari, illico emergit inde quæstio prior de Iudęis (*Quid ergo amplius Iudæo est?*) Hoc siquidem generosum nomẽ, præter legem & circuncisionẽ, erat quod maximè ducebant gloriosum. Aliqui transferunt, Quid igitur habet, in quo præcellit Iudęus, sed profecto ineptè: quia hic non est de excellentia meritorum sermo, (quinimò subdit paulòpost, nihilo Iudęos pręcellere gentibus) sed de iis priuilegiis, quibus propriè De⁹ Iudæos, tanquàm suum peculium, illustrauerat. (*Aut quæ vtilitas circuncisionis?*) Quasi dicat, Nunquid audisse auribus legem & carnali insigniri circuncisionis charactere, quo internotus erat populus ille in toto orbe, selectusq; in singularem cultum Dei, nihil erat? Respondet, multum, & id quidem per omnem modum. Quidam textus Græci habent, multa, scilicet vtilitas: sed parum refert. Est enim prudentia Pauli inter Iudæos ac Gręcos sic arbitrari, vtrunq; populum eatenus laudare, quatenus nequeat extollentiæ ansam arripere, ac neutrũ eousq; deprimere, vt ius alterius violet, (*Primum quidem. &c.*) Incipit enarrare priuilegia. Quorum primum est, quòd credita sunt illis eloquia Dei. Quanquàm Origen. primum, non refert ad ordinẽ priuilegiorum, sed ad verbum credita, videlicet,

Par ratio Iudæi & Græci.

Distributio.

Interrogatio primo.

Iudæus.

Variatio traductionis.

Priuilegia Iudæorum.

Orige.

cet, quòd quanuis pòst fuerint etiam gentibus eloquia credita, prius tamen fuerunt recepta Iudæis. At quia non dicit, Quòd primũ credita sunt: sed primùm quòd credita sunt, primum, videtur referri ad ordinem prærogatiuarum. Et ait, primùm, quia per totam ferè epistolam denarrat eorũ priuilegia: ob idq; dixit, multum per omnem modum. Sed conspice, vt non enarret aliquod rectè factum Iudæorum, sed solùm Dei beneficia. Quorum hoc planè maximum fuit, quòd inter omnes mortales disquisiuisset Deus Abraham, quin potius dignum fecisset, cui in aurem loqueretur, cuiq; arcana cõcrederet venturi Mesiæ: atq; adeò accepta dataq; fide, & Deus mittendum filium promitteret, & Abrahã vicissim obedientiam. Ac deinde per Mosem legem verbo tradidisset. Vnde Dauid, Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Et Moses, Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt antè ex die, qua creauit Dominus hominem super faciem terræ, si facta est aliquando huiuscemodi res, aut vnquam cognitum est, vt audiret populus vocem domini loquentis de medio ignis, sicut tu audisti & vidisti, &c. Non enim tanti celsitudo mysterij communicanda extemplò erat toti orbi, ne margarita conculcaretur inter porcos, sed selectæ familię erat committenda, quoadusq; mũdus adolesceret in virum idoneum, cui promissus mitteretur. Quare non modo sanctis patrib⁹ (vt bene agnouit Chrysost.) sed toti Iudæorum genti credita sunt oracula. Quorũ illos idcirco protinus reprehendit, qui non crediderunt.

Deut. 4.

Quid enim si quidam illorum non crediderũt? Nũquid incredulitas illorũ fidem Dei euacuauit? Absit. Est autem Deus verax, oĩs autẽ homo mendax, sicut scriptũ est, Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris.

Occurrit hac interrogatione illis Paulus, qui possent in hac vita aduersus ipsum insurgere. Quanuis populo illi cõcrediderit Deus oracula sua, suumque fuerit pollicitus filiũ, illi tamen vice versa non credentes Deo, irritam fecerunt fidem eius, causaque extiterũt, ne obligatam illis fidem seruaret. Anteuertit, inquam, Apostolus eos, quos sic prospiciebat argumentaturos: respondens, quòd incredulitas eorum non euacuauit fidẽ Dei. Et est verborũ resonantia, dum dixerat, Credita sunt eis eloquia Dei: & subdit, quidam illorum non crediderũt. Hic locus est, quem, ni fallor, illustrissimum existimo, ad explicandum, tum Iudæorum errorem, tum præcipuè veritatem, quam Paulo in hac epistola propositum est adstruere, vt in prologo adnotauimus. Dubitare hîc nanq; quis potest, quibus hîc velit Paulus respondere, vtrũ gentibus, volentibus hac argumentatione labefactare dignitatem Iudæorum, eò ꝙ non crediderunt: an verò Iudæis, plus nimio illa superbientibus dignitate, quòd credita sunt eis eloquia Dei. Et fortasse, in omnia perspicuus & intentus, vtrisq; respondet, nihilominus potissimum Iudæis. Coniecturam enim hoc loco nobis facit Paulus, ita desipuisse Iudæos, vt crederent, promissum sibi fuisse saluatorẽ, quasi stipulatione quadam, nempe si ipsi vicissim credentes Deo fidem seruassent & legem. Et idcirco postea, tanquã illis debitum, aiebant aduenisse. Quò accedit, vt illic dicebamus, ꝙ Iudæi arbitrabantur, operibus legis promereri diuinam gratiam: de quo errore redarguit eos Paulus in hac epistola: cùm ergo notissimum esset, Christum aduenisse tanquam authorem gratiæ & salutis, consequẽs fit, vt vnà cogitarent, se promeruisse eisdem operibus aduentum eius. Paulus verò contrà intendit docere, quòd promissio venturi Dei non fuit facta sub conditione aliqua, dependente ex hominum fide, vel volũtate, vel operibus. Ob idq; sicut Christus gratis promissus fuit, ita non venit ob aliquod debitum, sed vt Deus suam liberaret fidem, promissionem implens. Et ideo ait, ꝙ licet quidam eorum non crediderunt, incredulitas illorũ non euacuauit, id est, imminuit, vel infirmauit fidem Dei. Quocirca (quãtum mea fert existimatio) nõ dixit particulariter & indefinitè, Quidam eorum, vt innueret, ꝙ quorundam perfidia non debuit officere aliorum fidei, ob quorum meritũ & dignitatẽ venit. Non enim ait, nisi quòd incredulitas hominum non euacuauit fidem Dei, suggerens quòd quanuis (vt Chrysost. sentire videtur) nemo credidisset, nec legi nauasset operam, nihilosecius venisset ad persoluendam promissionis fidem. Sed ait, Quidam eorum, quoniam multi ex patribus crediderunt. Hoc veruntamen fatendum est, ꝙ aduẽtus nõ fuit efficax nisi credulis: quippe quib⁹ solis Christi redẽptio, & passionis eius participatur effectus. Quocirca nõ

Iudæorum error.

Coniectura de promisso Mesia.

Quidam eorum.

Fides. accipitur hîc, fides, pro fide nostra, qua credimus Deo, sed pro fidelitate, puta pro firmitate, stabilitate, & constantia veritatis Dei. De qua alibi Paulus, Fidelis est qui repromisit. (*Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax*) Abscissum hoc est ex Psal. 115. Vbi habetur, Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax. *Verax.* Verax hîc non solùm significat, vel actū, vel consuetudinem dicendi veritatem, sed negationem potētiæ mentiendi, sicut, mendax, potentiam dicit ac morem mentiendi. Acsi dixisset, Mendacium hominis nihil vel detraxit vel detriuit diuinæ fidei. Quoniam nullus est homo, qui non mentiatur: Deus autē mentiri nescit. *Causa falsitatis.* Causa enim falsitatis in dictis cuiuspiam altera duarum est, nempe quòd habet, vel mentem falsam, vel prauam voluntatem. Primum homini inde accidit, quòd veritatem à rebus sumit, vt, quia res ita sunt, taliter iudicat: in quo proinde sæpe decipitur, Deus autem non accipit veritatem ex rebus, sed causa ipse potius est rerum. Etenim quales res fore iudicat, tales efficit. Et ideo nequit inde falli. Voluntatem autem ex eo potest homo habere prauam, vt studio mentiatur, quòd cùm non sit ipsamet bonitas, nec veritatis regula, potest ab illa discordare: Deus autem, cuius voluntas & veritatis regula idem sunt, non potest distortam habere à veritate voluntatem, vt aliud nobis enunciet, q̄ mente habeat. Et hic est sensus Pauli, Deus fidelis est, negare seipsum non potest. Nempe quòd cùm per se ille sit ipsissima veritas, si veritatē declinaret, seipsum negaret. Quòd si contrà obijcias illud Ionæ. 3. Adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur. Et. 4. Reg. 20. ad regem Ezechiam, Morieris tu & non viues. Quæ prophetię non sunt completæ. *Ionæ.3.* *4.Reg.20.* *Prophetia comminationis.* Respondetur, duo esse genera prophetiæ: Alterū comminationis, quod nō prædicitur, quasi sit omnino futurum, sed secūdum præsentia hominum merita, si non mutetur. Iuxta illud Hierem. 18. *Hiere.18.* Repente loquar aduersus gentem & aduersus regnum: vt eradicem & destruam, & disperdam, & dissipem illud: Si pœnitentiam egerit gens illa, &c. Agam & ego pœnitentiam super malo, &c. Alterum genus est prophetiæ prædestinationis, quæ ceu simpliciter implenda profertur, Illud Ionæ est prioris generis: promissio verò Christianæ salutis, posterioris, quæ nihil à nobis dependet. Promissio, inquam, venturi Christi, quoniam applicatio passionis eius singulatim ad membrorum salutem, & à sacramento pendet quidem in paruulis: & in adultis à peculiari præterea cuiusq; fide & assensione. Quoniam nemo, nisi qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. Sed neque hoc modo cuiuspiam incredulitas fidem Dei euacuat. Etenim cùm non fuerit pollicitus saluare, nisi credentem, non frangit fidem, dum incredulum non seruat. De Iudæorum autem incredulitate latissimè patet scripturæ testimonia. *Iudæorū incredulitas.* Neq; enim olim vel Deo vel prophetis, neq; demum Christo pręstiterunt fidē. Et vtranq; hîc vellicat eorum incredulitatem. Ait enim Dauid, Non crediderunt verbo eius. *Psal.105.* Et Christus ipse, Si veritatem dico vobis, quare vos *Ioan.8.* non creditis mihi? Et causa quare non crediderunt Christo, fuit, quia non crediderunt Mosi, quantùm ad verum futurorum intellectum. Vnde si credidissetis, inquit, Mosi, vtiq; & mihi credidissetis. (*Sicut scriptum est, vt iustificeris, &c.*) Congeminat & alterum testimonium ex Psal. 50. *Psal.50.* eidem sententiæ accommodatissimum. Vbi enim Dauid tanta animi angustia & mœrore veniam deprecatur flagitij scelerisq; sui, nulla propria merita ante oculos Dei ponit, sed ipsius fidem, pollicētis veniam confessis crimina. Et ideo ait, Tibi soli peccaui (quoniam peccatum nō esset, nisi quia cōtra legem tuam) miserere mei, vt iustificeris: hoc est iustus habearis atq; censearis in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris, id est, cùm te homines iudicauerint, hoc est, tecum expostulauerint in extremo iudicio, an promissa constanter persolueris, & ipsis quoq; perfidis, qui fidē tibi promissam defregimus. Et alludit ad promissionem sibi à Deo factam de semine suo, sub his verbis, Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium: qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum, &c. Misericordiam autem meam non auferam ab eo. 2. Reg. 7. *2.Reg.7.* Et de particularibus repromissionibus Leuit. 26. *Leuit.26.* Orabunt pro impietatibus suis, & recordabor fœderis mei. Et Deut. 30. *Deut.30.* Si ductus pœnitudine cordis reuersus fueris ad Deum, reducet te ac miserebitur tibi. Et Ezech. 18. *Ezech.18.* Si impius egerit pœnitentiā, &c. Quapropter vbi Deus per prophetam Esa. 43. *Esa.43.* Criminationem præuaricantis populi proposuit, mox subdit, Reduc me in memoriam, & iudicemur simul: narra si quid habes vt iustificeris. Quibus verbis dies iudicij extremi designatur, vbi nō solùm Iudæorum, verùm nemo omnium existet, qui fidem non fregerit Deo, ipse verò solus iustificabitur, qui promissorū fidem, nec minima ex parte

ex parte cassauerit. Nulla ergo Iudæis reliqua fit occasio, vnde posśint gloriam sibi arrogare, quandoquidem non propter eorum merita Deus stetit promisśioni suæ: sed propter suam ipsius fidem. Et est considerãdum, hanc sibi Paulum præstruxisse veritatem, vt viam sterneret ad principalem cõclusionem, quòd non ex operibus legis, sed ex fide Christi iustificamur. Quòd si Gentilis ex hinc colligeret, nullam ergo fuisse Iudæorum prærogatiuam, quòd facta illis fuerit promisśio, & illis quoque respondet Paulus, quòd licèt nõ fuerit eorum meritum, fuit tamen diuinum beneficium, quod præ cæteris gentibus illis propriè pollicitus est Deus, quem erat vniuersalem redemptorem missurus: iuxta suum ipsius verbum, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Quidam non in preterito, euacuauit, sed in futuro, euacuabit, legunt. Sed nihil ad sententiam refert. Sicuti nihil interest, seu dicas, sit autem Deus verax, seu, est, seu, fiat optatiuè, vt ait Orige. Est enim græcè γινέσθω in imperatiuo, & fortè interpres vertit, esto, & vitio librariorum deperijt litera, o.

Fundamentum Pauli.

Matth. 15.

Euacuauit.

Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Nũquid iniquus est Deus, qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit, alioquin quo modo Deus iudicabit hũc mundum?

Intentio hîc Pauli perspicua est, omnibusque expositorbius compertisśima, litera tamen, non ita lucida: quoniam varijs modis, licèt eodem tendentibus, induci potest. Cùm enim inde fidem, iustitiamq; Dei meritisśimò extulisset, quòd etiam infidis fidelis est, & iniquis iustus, quidam nequã homines, ac veritatis irrisores exinde colligebant, per iniustitiam nostram atq; perfidiam directè commendari, hoc est, illustrari & magnificari iustitiam & veritatẽ Dei. Quare duas subinde ratiocinationes extruebãt. Priorẽ sic, Si iniquitas nostra iustitiã Dei cõmendat, fit, vt ex nostra peccantiũ iniquitate accrescat illi gloria & honor: atq; adeò non sit digna, quæ dicatur iniquitas. Quinimò Deus dum nobis peccantibus irascitur, iniquus est potius: iniquus quippe haberetur rex, qui illos supplicio afficeret, qui suã ipsius gloriã magnificarẽt. Hãc blasphemam delusionem recutit hoc loco Paulus, atq; posteriorẽ in subsequenti textu. Quod verò ad phrasin & literæ inductionem attinet, anceps oratio est. Haud enim satis constat, an Paulus intendat negare antecedens hypotheticæ consequentiæ: scilicet, iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, an verò, illo concesso, negare consequentiã: ergo iniquus est Deus. Aliqui (vt Sanctus Tho.) meditantur, occasionem argutandi vafros illos homines sumpsisse ex illa proxima coniunctione, vt iustificeris, sinistrè intellecta in sensu causali, quasi Dauid eo proposito peccasset, vt Deus iustificaretur, eiusq; commendaretur iustitia: & ideo neq; illum, neq; alios peccatores esse dignos ira Dei. Ob idq; Paulus velit ostendere, quòd illa coniunctio non est causalis, sed consecutiua. Itaq; licèt ex peccatis consequatur gloria Dei remittentis, non tamen fiunt illa voluntate. Secundum quam expositionem alicui videretur Apostolus negare antecedens præfactæ rationis, scilicet quòd iniquitas nostra commendet iustitiam Dei, quia nemo illo fine delinquit. At verò fortasse (licèt perparum distet) alia potest esse verborum explicatio, vt non intendat negare antecedens, sed consequentiã. Nam primùm coniunctio illa, vt iustificeris, apud Psal. forsan refertur nõ ad verbum proximũ, tibi soli peccaui, sed ad primum, Miserere mei: vt sit sensus, Miserere, vt iustificeris. Et quanuis referretur ad, tibi soli peccaui, nemo esset adeò hebes, qui suspicaretur significare, causam esse, & intentionem peccantis, vt Deus constitueretur iustus, cùm sit sole clarius, non designare nisi consecutionem & euentũ, scilicet, ex eo quòd peccata sunt materia diuinæ misericordiæ: quæ promissa est peccatoribus, commendari iustitiam & fidem diuinarum promisśionum. Quare Paulus fortè non tractat, an coniunctio sit causalis, nec ne: sed esto non sit nisi consecutiua, nihilominus intendit fortasśe concedere, quòd iniquitas nostra commendat iustitiam Dei, quanuis non directè, Nam etsi nemo tali mente delinquat, inde tamen illustrior redditur iustitia Dei, quòd promissam misericordiam neq; iniquis ipsis abnegat. Quare inferius ait, Vbi abundauit delictum, superabũdauit & gratia. Sicuti grauitas morbi commendat artem medici, tanquam materia in qua relucet. Quoniam nisi peccata essent, nõ splendesceret misericordia iustificantis. Et si Deo homines fideles essent non tam clarescceret promicaretq; eius fides, quàm

Blasphemia.

Phrasis Pauli.

Vt iustificeris.

Vera expositio.

quàm cum ab eo seruatur etiam fœdifragis. Quemadmodum fides Marci Reguli inde illustrior fuit, quòd hostibus seruata est. Inficiatur ergo Paulus solam illationem enthymematis. Et hoc est quod ait, Si iniquitas nostra iustitiam Dei commendat: id est, esto ita sit, quid dicemus? Quasi dicat, Inferemus ne inde quòd Deus sit iniquus, dum infert irã, id est, dum supplicia sumit de iniquitate nostra, magnificante exaltanteq; eius iustitiam? (*Secundum hominem dico.*) Impietatem vtiq; & absurditatem verbi supposita correptione mitigat. Acsi dixisset, Vt ita secundum argutiam illorum hominum loquar. Vel, si sic more humano, de Deo, salua eius reuerentia, loqui fas est. Quanuis Orige. reperisse quosdam autumet, qui legebant, aduersus hominem, vt esset vna oratio, Qui infert iram aduersus hominem. Sed lectio hæc non recipitur. (*Absit*) Scilicet, vt consequentiam vllo pacto donemus. Est enim negatio exhorrentis affirmationem. Et causam subiungens ait (*Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum?*) Quod est, Si iniquitas esset, punire errata nostra, non illi legitimè competeret iudicium orbis: vtpotè qui quod bonum est, tanquam malum puniret, & prauis contrà præmia decerneret. Si enim iniquitas nostra, bona esset, contraria virtus, esset praua. Subintelligenda ergo est reuersio illationis hoc pacto, Deo autem iure competit sedere mundi iudicem, non ergo est iniquus. Quòd si tibi Paulus non appareat dubitationem totam exhaurire, quippe qui non aperit vitium consequentiæ, sed tantũ negat consequens, puta Deum esse iniquum, respondetur, id tanquam apertissimum prætermittere. Iniquitas enim nostra non directè suaptè natura, tanquam bonum opus, impulsu Dei factum, commendat eius iustitiam, vti est illud Euangelij, Videãt opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum: vel perinde atq; fabrica mundi manifestat eius potentiam & sapientiam: vel tanquam bona causa quę illi prosit, ceu prudentia cõsiliarij iustitiam clarificat principis: sed tanq̃ malum culpæ, cuius remissio & iustificatio eximiã eius declarat misericordiã. Et ideo nõ fit cõsequens, vt iniquus sit Deus, dum infert irã iniquis. Imòverò vtraq; ratione iustissimus est, & dum induratã iniquitatẽ vlciscitur, & dum pœnitentia emollitam remittit. Quò fit, vt peccata sub diuersa figura materia sint & iustitiæ & misericordiæ Dei, in qua vtraq; eius virtus præfulget ad ipsius gloriã.

Orige. — *Matth. 5.* — *Peccata materia tã iustitiæ, quàm misericordiæ.*

Si enim veritas Dei in meo mẽdacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor, & non (sicut blasphemamur, & sicut aiũt quidam nos dicere) faciamus mala, vt veniant bona: quorum damnatio iusta est.

Quasi repetitio est superioris rationis, tametsi paulò diuersa. Duas enim virtutes Dei supra manifestauerat ex vitio nostro prælucere, scilicet fidem, quam incredulitas nostra non euacuauit, eò quòd Deus verax sit, omnis autem homo mendax, & iustitiam ex iniquitate nostra excellentius effulgentem. Ex hoc secundo membro peruersores illi, ac deformatores veritatis cõmentabantur superiorem rationẽ, & ex priori, hanc secundã. Qua ratione duo absurda colligebant, hoc pacto, Si ex mendacio nostro, id est, fidei violatione veritas Dei extollitur, eiusq; gloria fit splendidior, primum sequitur, ꝙ homo, qui Deo fidẽ abnegat, nõ est iudicãdus peccator. Quinimò amplius præterea subsequitur, ꝙ deberemus facere mala, vt inde euenirent bona, puta remissiones & condonationes peccatorum plurimæ, quæ in gloriã Dei cederent. Efformat autem rationẽ per apostrophen in propria persona, humilitatis gratia, suã confessus pristinã incredulitatẽ. De qua alibi, Eramus & aliquando nos insipientes & increduli. Et ad Timoth. Quoniã prius fui blasphemus & persecutor & contumeliosus. Ait ergo, Si veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius (quod antecedens tanq̃ cõfessum legendũ est) quid adhuc & ego tanq̃ peccator iudicor? Quasi dicat, Nulla apparet ratio. Et non (*Sicut blasphemamur. &c.*) Nulla est eclypsis seu defectus (vt quidã putãt) vt aliquo opus sit supplemento verbi, sed hoc pacto constat plena oratio. Quid adhuc & ego tanq̃ peccator iudicor? Et cur nõ faciamus mala, vt veniant bona? & in parenthesi (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidã nos dicere) hostes enim Euangelij (quorũ forsan meminit Petrus, vbi ait indoctos & instabiles deprauare epistolas Pauli) cũ audirẽt prædicantes apostolos, per fidem, hoc est, nõ ex meritis præcedentium operum salutẽ esse mortalibus propositam, diuinamq; misericordiam inde extollentes, quòd peccatorum multitudinẽ & grauitatem

Duo absurda.

grauitatem iniquis condonaret: atque adeò quò essent cumulatiora, eò patẽtior esset gratia Dei: ac deniq; legem subintrasse, vt abundaret delictum, ac subinde gratia (vt cap. 5. videbimus) talem prędicationem ludibrio ac deridiculo vertebant, interpretantes, nihil aliud esse, quàm persuasionem, vt homines effusissimè patrarent mala, ex quibus beneficium remissionis reportarent. Quæ quidem non solum erat maledicentia in homines, sed blasphemia in Deum. Ob idq; nõ solum ait, maledicimur (quod notauit Orige.) seu malè audimus, sed blasphemamur. Haud tibi tamen videatur Apostolus argumentum insolutum reliquisse. Nam vel verbum superius, absit, huc etiam referendum est ad negandã hanc secundam rationem, vel eam refutat, subdens. (*Quorum damnatio iusta est*) Relatiuum enim nõ intelligatur referre eos, qui faciunt mala, vt veniant bona (quanquam & illi damnabiles quoq; sint) sed blasphemos illos impostores perinde de Deo paralogizantes, acsi quis de viro iusto argueret: Patientia viri iusti inde refulget, quòd iniurias perfert condonatq;, ergo irrogandæ sunt illi iniuriæ. Quæ quidem argutia, sordidißima est. Hic nõ est locus tractandi paradoxum hoc, Non sunt facienda mala, vt inde eueniant bona, sed hoc duntaxat adnotandum, quod intelligitur de malis culpæ. Est enim peccatũ, idem, quod res illicita: quare nullo pacto prætextuve honestatis admittendum est. Manifestaria siquidem contradictio est, vt peccatũ, hoc est, res illicita, quoquo pacto liceat. Atqui eadem ratione nec licet facere malum minus ad euitandum maius. Neq; verò obstat verbum Concilij Toletani, dist. 13. vbi habetur, quòd duo mala, licet omnino cautißimè sint præcauenda, tamen si periculi necesßitas vnum ex his perpetrare compulerit, id debemus resoluere, quod minori nexu noscitur obligari. Id enim præcisè illic admonemur, vt patet in subiuncto exemplo, quòd in male promissis, etiam iureiurando firmatis, rescindamus fidem: vt qui iurauit hominem occidere, potius frangat iuramentũ, quàm occidat: quoniam frangere non est tunc peccatum, sed fecisse iuramentum. Consulere autem minus malum, quãdo alia via nullatenus possumus amicum arcere ab eo crimine, quod est perniciosius, crediderim esse licitum. Quemadmodum enim meretrices ad vitanda adulteria permittuntur, ita qui amicum nulla alia ratione abducere ab adulterio valeret, non esset absurdũs, si consuleret, vt fornicatione simplici citius libidinem expleret. Quia consilium, non ad malum, sed ad bonum potius refertur: puta ad cauendum quod peius est. Quare consulens non eligit minus malum, sed alter qui facit. Id quod colligitur ex D. Gregorio eadem distin. cap. Nerui.

Non sunt facienda mala.

Concil. Tole.

Consulere minus malũ.

Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquã. Causati enim sumus Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse, sicut scriptum est, Quia non est iustus quispiam, nõ est intelligens aut requirens Deum, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnũ, sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendũ sanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non agnouerunt, non est timor Dei ante oculos eorum.

Mirifica est oculatißimi Pauli eloquentia, ex solutione vnius quęstionis, alterã mouentis. Enimuerò cum in calce superioris capitis Iudęis Gręcos exęquasset, illico interrogauit, num abundantius quicquã Iudæis esset præ Gentibus? id autẽ vbi affirmasset, extemplò sciscitatur, an propterea Iudęi quoquo pacto illis pręstent? Et respondet neganter. Quarũ concordia responsionum hæc est in glossa ordinaria, quòd supra loquebatur de Iudæis sub lege Mosis agentibus, quando circuncisione & lege præferebãtur Gentilibus. Nunc verò loquitur de Iudæis conuersis ad fidẽ, vbi vnum est baptisma omnibus commune. At profectò Paulus perseuerãter hucusq; loquitur de Iudęis & Gentibus ante aduentũ Christi, quos omnes pariter cõcludit sub peccato, vt doceat vniuersos indigere gratia Dei. Igitur superius loquebatur de beneficijs diuinis, quibus Iudæi fuerũt propriè donati: hic autẽ de pro-

Concordia responsionũ.

de proprijs operum meritis. Et ideo diuersis est vsus verbis. Supra enim nō dixit, Iudæum præcellere, sed aliquid amplius habuisse, id est, recepisse: hic autem amputat eis excellentiam: sanè quæ ad virtutem propriam & merita refertur. Ob idq; in priori membro, vbi aliquid laudis videbatur tribuere Iudæis, in tertia persona id protulit: vbi verò hic eorum crimina refricat, humilitatis causa in prima persona ait, Quid ergo? præcellimus nos Iudæi eos? scilicet, Paganos. Nequaquam, Causati enim sumus. &c. id est, iam enim supra allatis causis cōmonstrauimus, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse. Vbi loqui censetur de solis peccatis actualibus. Nam de originali nihil hactenus meminit, sed de Gentibus id prorsus ostendit, quòd cum Deum cognouissent, non sicut Deum glorificauerunt: & de Iudæis quòd cum prædicarent non furandum, furarentur. &c. Atq; adeò neq; illos sua philosophia, neque hos legis cognitione quicquàm promouisse (*Sicut scriptum est*) Apostolis nō erat necessarium scripturis suā prædicationem contestari, sicut neq; Deo, cuius erant organa. Vtuntur autem, perinde atq; Christus ipse dominus noster eiusmodi testimonijs, ad elucidandum consonantiam vtriusq; legis. Apud illum potissimè incredulum populum, qui nihil præter suam legem recipiebat. Atqui Origen. prudenter hic admonuit, quòd in nonnullis exemplaribus Latinorum in.13. Psal. cōsequenter ex integro posita inueniuntur hæc omnia testimonia: in Græcis autem penè omnibus non amplius in.13. Psal. scriptum est, quàm vsq; ad illū versiculum, Non est qui faciat bonum. Quocirca non abs re nonnulli coniecturam faciunt, aliquem forsan scriptorem inseruisse tres reliquos: quintum scilicet, qui incipit, sepulchrū patens, & sextum & septimum. Inde nimirum deceptum, quòd credidit Paulum hæc omnia elogia ex eodem cōsequenter Psalmo citasse. Cum tamen qui animaduerterit Psalmum.52. qui idem est prorsus, qui.13. eisdem tribus versiculis carere, vehementer suspicabitur, adiectitios esse ex Paulo in Psal. 13. Vtcunq; tamen hæc res habeat, Paulus nō dixit, sicut scriptum est in Psalmo, sed sicut scriptū est: tum in Psalmis, tū in Esaia, vel alibi. (*Non est iustus quisquam,*) Hoc non est expressum in Psalmo, nisi eliciatur ex eo quod subditur: Non est qui faciat bonū. Cùm autem illud in propria forma seorsum citet, forsan est verò similius, quòd hoc primum sit depromptum

Orig. de hac Pauli citatione.

ex illo Ecclēs.7. Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum, & nō peccet. Vel ex Michea, cuius in cap.7. verba sunt, Perijt sanctus de terra, & rectus in hominibus non est. Et arbitror, loqui de iniustitia actuali, tum propter rationem à nobis paulò superius adductam, tum quia in subsequentibus de actualibus delictis loquitur. Quanquàm & de originali, quod lege communi omnes cōprehendit mortales, omniumq; causa fuit actualiū, non malè intelligi posit. Neq; intelligit iniustitiam, vt opponitur speciali virtuti, sed vitiositatem in genere. Exorditur enim à genere, vnde ad particularia crimina speciatim descēdat. Atqui si iniustitia hic ad originalem vsq; protenderetur, manifestum est, quòd omnes nascimur filij irę. Si verò de sola actuali sit sermo, intelligendum est de adultis, eo modo, quo ait Ioannes, Si dixerimus quòd peccatū non habemus, ipsi nos seducimus. Tametsi nonnulli nihil aliud cogitent, Paulum enunciasse, quàm quòd nullus sit per se iustus, sed per gratiam Dei: secundum illud Exod. 34. Nullus apud te dominator domine per se innocens est: sed tamen aufers iniquitatem atq; peccata. Et (Origene interprete) id tantum vult, quòd hominum, si comparentur Deo, nemo est iustus. Attamen primus sensus est genuinus Pauli volentis, constituere omnes sub peccato. Et ideo in specie subiungit quinque omissionum genera, quatuor autem cōmissionum in verbo, atq; in opere totidem. Enimuerò quoniam primus qui ad iustitiam supponitur lapis, est cognitio Dei, cui officia sunt cuncta referenda, neque verò cognitio quæcunq;, sed practica, quæ in opus dirigit, ait. (*Non est intelligens, non est requirens Deum.*) Et est zeugma, vbi idem accusatiuus ambobus subijcitur participijs. Tertio subinde ponit (*Omnes declinauerunt*) Id est, absq; discrimine Iudæi & Græci defecerunt à veritatis tramite & scopo, quem non intellexerunt: puta animo quisq; suo obsequentes, ac detortos iniquitatis anfractus pererrantes. (*Simul inutiles facti sunt*) Voculam simul, siue antecedenti orationi, siue huic coniungas, perparum differt, Si aduerbiū modo est. Nam forsan officium habet coniunctionis ad superiora. Inutiles autem censentur, qui finem non assequuntur suum. Vnde cum rationalis homo ad imaginem Dei expressus, atque eius capax, à ratione deuius fit, ipsiusque caret amore, ne quicquam & in vanum accipit animam suam. (*Non est qui faciat bonum.*)

Ecclēs.7.

1. Ioan.1.

Tredecim genera peccatorum.

Inutiles.

Eodē modo intelligitur, quo: Non est iustus quisquam. Atqui hæ omissiones quinq; in Psalmo habentur. 13. perinde atq; in. 52. in quo tamen non legitur, non est vsq; ad vnum: & ideo non desunt qui arbitrentur redundare in Psalmo. 13. Tametsi non solum Latini, verū & Origenes & alij Græci ita legant. Et potest sensum exhibere, vel exclusorium, qui est, nō est qui faciat bonum præter vnum Christū, vel inclusiuum: Non est qui faciat bonum, scilicet, perfectè ita vt nunquam deficiat, neque vnus quidem ex puris hominibus. Nulla est hic altercatio, si ex priuilegio fuerit incolumis sanctissima virgo. *Beatissima virgo.* (*Sepulchrum patens est guttur eorum.*) Transitum facit ad peccata, quę committuntur verbo: quæ gradatione quadam graphicè depingit. Imprimis enim obtrectatoris os, atq; maledici, hianti sepulchro adsimilat. *Sepulchrum.* Sepulchrum enim occlusum, homines significat, qui lethalia crimina specie bonæ vitæ extrinsecus contegunt. De quibus Christus dominus noster: *Matth. 23.* Væ vobis hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum. &c. Patens verò sepulchrum est, homo, quem nullus, vel metus, vel pudor cohibet, sed in publicum scelerum fœtorem expirat. Vel lætatus cum malè fecerit, vel pestifer, vt mala persuadeat, vel certè maledicus, vt alienum honorem famamq; deterat. Quin multò est sepulchro pestilentior obtrectator homo, & conuitiator. Sepulchrum etenim neminem occidit, sed excipiendis mortuorum cadaueribus patet: maledici autem guttur adeò ad deuorandam alienam famam fatiscit, vt viuentes absorbeat. De cuius ore, vt est in Apocalypsi, *Apocalyp. 9.* procedit ignis & fumus & sulphur. Nam & famam exurit, & obnubilat gloriam, & putorem emittit, emunctis naribus intolerabilem. Ex hac maledicendi appetentia protinus existit dolus in lingua, iuxta verbum Hieremiæ, *Hiere. 9.* Sagitta vulnerans lingua eorum: dolum locuta est. Atqui hæc duo elogia secundum Origenis sententiam, non ex. 13. Psalmo, sed ex quinto ad scita sunt: quemadmodum & quod sequitur: Venenum aspidum sub labijs eorum, desumptum est ex Psalmo 139. cuius versiculus est, Acuerunt linguas suas sicut serpentes, venenum aspidum sub labijs eorum. Et Deuterō. 32. Fel draconum, vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Dignissimi profectò sunt exitiosissimi denigratores alienæ famæ, qui cum monstriferis his beluis ac serpentibus componantur. (*Quorum os maledictione & amaritudine plenum est*) Hoc ex Psalmo. 9. allegatum est. Sed vide quanta accessione adaugetur detractorum vitium: sanè quorum os, ait, esse apertum, dolosum, veneficum, ac deniq; maledictione & amarulentia oppletum. Qui idcirco rabidi canes, hominibus inuisissimi, & ingratissimi, tanquam publica pernicies, deberent de Republica exterminari. Sunt enim (vt est in Prouerbio Salomonis) abominatio hominum, detractores, cum quibus commisceri vetamur. *Prouer. 24.* (*Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*) Sub delictis oris ponit ea, quæ opere patrantur. Et sicut in illis orsus est à promptitudine obloquendi, scilicet quòd haberent os hiantissimum, ita & in his inchoat à promptitudine malè agendi, quæ pedum velocitate designatur. Pedes enim & gressus, spiritualiter, sunt voluntatis adfectus. Porrò autem in summa iniuria, puta in homicidio, reliquas omnes complectitur. Hunc versiculum cum duobus sequentibus ab Esaia cap. 59. vt illic adnotauit Hieronymus mutuatus est. Quanquam hic proximè subsequens, etiam Prouerb. 1. Extet. (*Contritio & infœlicitas in vijs eorum*) Hoc autem vel actiuè potest intelligi: quoniam tribulationem alijs incutiunt, & infœliciter de iure suo deturbant. Vel forsan passiuè delineatur hic perditorum vita, qui suis malis cupiditatibus iactati, infœlicissimè opprimuntur. Etenim lassati in via iniquitatis, viasq; ambulantes difficiles (vt proprio ipsi ore confitentur Sapien. 5.) ad aliam properant sempiternam *Sap. 5.* contritionem, & infœlicitatem. Hoc est, ad pœnam sensus de qua Esaias: Comminuentur, sicut conteritur lagena figuli. *Esa. 30.* Et ad pœnam damni, quæ est priuatio æternæ fœlicitatis. Quapropter meritò de miseris illis pronunciatur Sapien. 12. Infœlices sunt, & inter mortuos spes eorum. *Sapien. 12.* Et huic sensui consonat antithesis, & contrapositio subsequens, (*Viam pacis non cognouerunt*) Nam lex Christi onus leue est, & iugum suaue, & viæ eius, viæ pacis, & in hac vita & futura. Vnde, Venite ad me, inquit, qui laboratis & onerati estis, *Matth. 11.* & inuenietis requiem animabus vestris. Animabus scilicet, quarum requies verissima est, atq; omni tranquillitate sempiterna (*Non est timor Dei ante oculos eorum.*) Hoc est Psalmo 35. ascitum est, vbi legitur, Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius. *Psal. 15.* Nam sicut initium sapientię timor

timor Domini, ita & præcipitium omniũ malorum est, abijcere timorem domini. Et ideo tantundem est, acsi conclusisset hoc modo, In summa, in omne se vitiorum genus præcipites dedunt, acsi nullus esset, quem vererentur, Deus. Et est emphasis. Vehementiorem enim habet significationem, quàm si dixisset, Non habent timorem Domini. Nam res ipsæ sensuales, quibus carnales homines oblectantur, metum inijciunt futuræ vindictæ, quam sanè ante oculos repræsentant, nisi essent homines excæcati.

Scimus autem quoniam quæcunq; lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo.

Optima periodo concludit hoc membrũ, quo statuerat demonstrare, neque philosophiam Gentibus, neq; legis cognitionem Iudæis quicquam profuisse, vt Deo essent placentes, sed omnes pariter concidisse, eiusq; egere adiutrice ope, & iustificante fide, de qua properat sermonem ingredi. Est enim hæc prolepsis, id est, præoccupatio exceptionis, qua se poterant Iudæi protegere, videlicet, quòd maledicta illa prophetarum non essent in se iactata, sed aduersus Gentes. Præscidit ergo eis exceptionem hanc, dicẽs, quòd quæcunq; lex loquitur, ijs qui in lege sunt, id est, quibus lex posita est, loquitur. Lex autem non erat, Paganis, sed Iudęis ædita. Haud tamen omnino negat, quo minus multa sint in lege aduersus Gentes peculiariter inscri- *Esa.13.* pta. Vt illud Esai. 13. Onus Babylonis quod vidit Esaias filius Amos, Et multa similia. Sed tamen tunc Gentes ipsæ exprimuntur, de quibus est sermo. Quæcunq; autem absque speciali nominatione extãt in lege reprehensiones (quales sunt istæ allegatæ) populo ipsi *Partitio veteris testamẽti.* Israel intelliguntur obiectæ. Sed est præterea animaduertendum, quòd vetus testamentum in tria nonnunquam dissectum legimus, scilicet in legem, Psalmos & Prophetas. Vt Lucæ vltimo, Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi (quod est, in Pẽtateucho) & Prophetis & Psalmis de me. Quan- *Matth.22.* doq; verò in duo, vt Matth.22. In his duobus mandatis pendet omnis lex & Prophetæ: vt Psalterium quoq; prophetiæ nomine cõprehendatur. Nonnunquã verò generatim tota scriptura vetus legis appellatione designatur. vt Ioan.15. Vt impleatur sermo qui in lege eorũ scriptus est, quia odio habuerũt me gratis. Et hoc modo vsurpatur in præsentia nomen legis. (*Vt omne os obstruatur & subditus fiat omnis mundus Deo.*) Vt nõ solum illatiua est, ac indicatiua conclusionis, quæ ex prædictis colligitur, verùmetiã causalis. Suggerit enim, duplici fine per scripturã reos fieri Iudæos, tantorumq; eos criminũ damnari, altero proximo altero verò supremo. Proximus quidẽ, vt omne os obstruatur, supremus, vt subditus fiat omnis mundus Deo. Hanc ob causam Orig. *Orige.* vbi supra dictũ est, Scimus ꝙ quæcunq; lex loquitur. &c. de lege naturæ intelligit, quæ vniuersos mortales omni seculo erudiuit, quid esset peccatũ. Aliâs si lege, inquit, Mosis propriè intelligeretur, nõ fieret cõsequens, vt omne os obstrueretur, & fieret omnis mundus subditus Deo. At re vera cum post testimonia Mosaicæ legis continuò subiungat, ꝙ lex his qui in lege sunt loquitur, verisimilius fit de eadem prorsus lege orationẽ subtexere, ad elidendam (vt diximus) Iudæorũ excusationẽ. Ergo aliter cũ alijs patribus sentiamus. Nempè ꝙ retusa per suæ legis oracula Iudęorum insolentia, tum omne os reddebatur obstrusum, tum totus mundus Deo subditus. Quandoquidem gentes neq; ita se insolenter iactitabãt, neq; habebãt quod suæ patentissimę idololatriæ ac morũ peruersitati obtenderent. Ecce finem & scopũ Pauli in hac priori *Scopus Pauli.* parte huius capitis, imò in toto hactenus tractatu ab initio illo statim narrationis, Reuelatur ira Dei. Hactenus inquã tam Gentes de violata naturæ lege, q̃ Iudęos de scripta interpellauit, ambosq; populos omni vitiorũ genere obrutos defœdatosq́; mõstrauit, vt omni eos defensione nudaret, illisq; perinde ora cõpesceret. Et est allusio ad forum iudiciale, vbi reus, si quid habet, quo se posit purgare, tempus respondendi postulat, sin minus, silens condemnationẽ expectat. Sunt qui pro, *Subditus.* subditus, reus, transferant: sed re vera non est mens Pauli meminisse reatus pœnæ, sed concludere, ꝙ omnis mundus conuictus culpæ, subditus fiat Deo, id est, humilis ac supplex prosternat se ante Deum, propriamq; cõfessus fragilitatem atq; inopiam, eius postulet subsidiũ, vt in cuius potestate & arbitrio posita est nostra salus. Quocirca parum refert, si transferas, obnoxius, cum græcè sit ὑπόδικος. Ille quippè obnoxius est alteri (autore Chrysosto.) qui sibijpsi ad defensionem non sufficit, sed alterius opus habet auxilio.

SECVNDA Sectio huius capitis.

Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo.

Hic more suo Paulus ita concludit membrum prius huius capitis, vt eodem loco initium faciat posterioris. Reuocanda enim huc sub oculos est partitio, quam cap.1.super verbo, Reuelatur ira Dei, præmisimus. Tali enim ordine (vt illic dicebamus) necessitas fidei ac gratiæ Christi in hisce prioribus quatuor capitulis adstruitur ab Apostolo, vt ex illo loco hucusq; præmonstrare sategerit, quòd audisse recepisseq;, seu naturalem, seu scriptam legem, nihili penditur ad salutem, nisi cura accesserit eidē obtemperandi legi. Neq; verò Iudæi vllam præ Græcis sortiti sunt hac parte præcellentiam, vel à circuncisione, vel à genere, sed in hoc omnes pares fuerunt, quòd vniuersi illaqueati erāt delictorum reatibus. Hinc autem deinceps pergit elucidare, in hoc etiamnum pares fuisse omnes cuiuscunque, vel generis, vel sortis homines, quòd primam iustitiam, hoc est, cum Deo recōciliationem, sine qua nulli esse possunt legitimi factores legis apud ipsum, nemo assequi vnquam potuit, poteritve in posterum merito suorum operum, sed per fidem & gratiam vnius Iesu Christi Domini nostri. Ex quibus cōfectum erit, omnem iustitiam nostram, siue dum initur, siue dum augetur, diuinæ gratiæ esse referendam, vt puta vel præuenienti, vel deinceps promouenti arbitrium nostrum. Horum enim duorum identidem opus est, meminisse modorum iustificationis. At cū duorum hactenus mentionem fecerit, puta legis & circuncisionis, quemadmodum demonstrauit, neutrius receptionem absq; operibus satis fuisse, vt quis rationis lucem ingressus habeatur iustus apud Deum, ita modo constituere prosequitur, quòd neq; legis opera, neq; verò circuncisio causa per se vnquam fuerunt humanæ salutis, sed vna fides & gratia Iesu Christi. Secundum hoc membrum de circuncisione tractat capite subsequenti: de priori autem statuit in huius residuo hanc bimembrem conclusionem. Arbitramur iustificari hominem per fidem sine operibus legis. Hoc igitur præsenti textu proponit partem negatiuā, rationem vnà subijciens proximi textus. Ait siquidem, ex eo omne os obstruendum, totumq; subdendum mundum Deo, ꝙ ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram ipso. Tametsi Chrysostomus silenter præterierit hunc textum. Non ꝙ vllo fuerit modo dubius, hanc esse orthodoxam veritatem, sed cum forsan nō ita legeretur in eo, quem ipse habebat codice, putauit, quoniam idem mox eodem tenore subijcitur, redundantē esse hoc loco. Legit igitur, Et subditus fiat omnis mundus Deo: per legem enim cognitio peccati. De qua lectione paulò post dicemus. Origenes verò & consentienter Latini vniuersi citra controuersiam interlegunt, Quia ex operibus. &c. Perpende ergo cum hactenus de iustitia operum sermonem habuerit, quàm se ex arte gnauiter in legitimā caussam insinuauerit illius, quæ vera est personarum iustificatio, hoc est, reconciliatio nostra. Vbi hoc cumprimis animaduertendū nobis est, ꝙ prudenter non ait, ex lege, sed, ex operibus legis. Vbi enim supra dixit, non auditores legis, sed factores iustificari apud Deum, illic nos habuit admonitos, solam legem, hoc est, notitiam legis de se nō sufficere ad iustitiam, sed quia dixerat, factores legis iustificari, ne quis inde falsus crederet opera antecedentia fidem, meritoria esse iustitiæ, ait nunc, neque ex operibus legis eiusmodi iustitiam emanare. ¶Exoritur hic autem nonnulla dubitatio, de qua hic lege, naturali ne, an scripta, aut si mauis, de quibus legis operibus sententia hæc Pauli auscultāda nobis sit. Sentire nanq; verba hæc quis fortè posset dicta, vel de legis obseruationibus, & cerimonijs, quæ figura olim erant atq; vmbra futurorū, vti erat circuncisio & reliquæ id genus obseruantiæ, vel de legis quoq; moralibus præceptis, quæ in iure naturæ sunt. Et quòd de solis intelligantur cerimonialibus, argumentum primum est, quòd nō est ita de Paulo existimandum, vt neget iustitiam inesse apud Deū mandatis illis moralibus, quæ ad ipsius cultū pertinent, fraternamq; inter mortales charitatem fouent, atq; adeò quibus proposita est vita æterna, sed solis illis quæ iam abolitæ sunt cerimonijs. Eadem enim erant in lege veteri mādata, de quibus ait in Euangelio Christus, Si vis ad vitā ingredi serua mādata: & de quibus Paulus aiebat supra, nō auditores sed factores legis iustificari apud Deum. Præterea sententia hæc statim capite proximo, inde maximè corroboratur, ꝙ Abraham ante circuncisionem in præputio, vt puta in statu naturæ legis iustificatus est, circuncisio verò inter cerimonias connumerabatur: easdē ergo hic denotat cerimonias appellatione legis, vbi ait, ex operibus legis neminem iustificari.

Duplex modus iustifi.

Conclusio Pauli.

Chrysost.

Orige.

Ex operibus legis.

Dubitatio præcipua de operibus legis.

Matth. 19.

Gala.2. Id quod præcipuè conijcitur ex loco illo Gala.2. Vbi inter reprehendendum Petrum, eisdem, quibus hic, vtitur verbis. Nos enim, inquit, natura Iudæi, scientes quòd non iustificabitur homo ex operibus legis. & cæt. Illic nanq; solùm redarguebat Petrum, quòd nimius esset cerimoniarum obseruator: cerimoniæ ergo duntaxat esse videntur, ex quibus negat Apostolus iustificari hominem: iuxta illud ipsius verbum.1.Cor.7. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio

Responsio. mandatorum Dei. Hæc veruntamen argumenta nihil obstant, quominus sancti omnes enarratores (& cumprimis Aug. de spir. & lit. cap.14.) consentiant, præceptiones hic etiamnum subnotari morales, nempè decalogum ipsum, cui⁹ opera per se nõ iustificãt: id quod dilucidum apud Paulum fit, ex verbis ipsis proximè subiunctis. Per eandem quippe legem, ex quibus operibus non iustificamur, subdit, fieri cognitionem peccati, lex autem per quam nobis innotescit peccatum, est pręceptio ipsa moralis, morumq; regula. De qua lege ait infra cap.7. Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces, quæ quidem prohibitio in Decalogo scripta est. Concinit & huic veritati collatio illa.2.Cor.

2.Corint.3. 3. Literæ antiquæ legis ad spiritum nouæ. Epistola enim, inquit, estis Christi ministrata à nobis, & scripta, non atramento, sed spiritu Dei viui: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Acsi dixisset, Lex illa decem præceptorum scripta in tabulis Mosis non vos iustificabat, sed gratia & fides digito Dei sculpta in cordibus vestris. De quibus subinde tabularum lege & spiritu paulò post inquit, Litera occidit, spiritus autẽ viuificat.

August. Vnde perspectè illic August. adnotauit non solum cerimoniarũ literam (qualis erat præceptio sabbati) verum opera cuncta Decalogi per se occidere. Nempè ꝙ nil per se quicquam valebant, quàm peccatum facere manifestum: vnde nostra excitatur appetentia. Vti

Regula adnotanda. infra in verbo, lex iram operatur, enarrabimus. Hanc ergo figamus in pręsentiarum vniuersalem regulam, quæ sit ad intelligentiam Pauli in subsequentibus constitutissima, ꝙ vbicunq; adstruit, neminem ex operibus legis iustitiam assequi, & vbiuis legem confert cum gratia, moralia etiam opera complectitur: haud tamen illa præcisa, verum (vt per argumenta secundo loco supra facta reor euinci) vniuersa cuiuscunq; generis officia, siue naturæ, siue scriptæ legis, vel in veteri testamento, vel in nouo, tam moralia, quàm cerimonialia. Tametsi cum bona pars antiquæ legis, imò prima & præcipua Decalogum, & reliquum ius naturæ continebat, non opus erat naturalem vel aliam exprimere legem, sed legis nomine, quo speciatim scriptam subindicat, omnes comprehendere. Nullum ergo hic facit discerniculum inter legem naturalem Gentium, & veterem Iudæorum, & nostram euangelicam, si modo opera per se ipsa nunc nostra moralia spectes, sed inter opera cuiusuis legis & fidem cum gratia Christi: hoc nimirum constituens, quòd nulla est lex cuius per nos operibus, hoc est, viribus naturæ nostræ reconciliari possimus cum Deo, eiusq; inire iustitiam, nisi prius præuia fide & ope subnixi. At verò quia illo tempore soli erant Iudæi, qui legi suæ munus hoc adscribebant, illam specialiter excludit cũ suis cunctis operibus, tam moralibus, quàm cerimonialibus, vt perspectius patebit in subsequentibus. Quocirca inter confirmandum paradoxum hoc iustificationis, aliquando de tota lege generatim loquitur, quandoq; verò (vt supra priori loco argumentabamur) speciatim de cerimonijs, quæ multo minus iustificabant. Constitutũ Pauli.

Haud tamen est cur hinc Lutherani insultantes opera nostra prorsus abijciant, tanquam nihili sint habenda, vel ad reconciliationis opus, vel ad meritũ hæreditatis æternæ. Sola enim hic Pelagianorum blasphemia contunditur, atq; adeò constituitur, merito pręcedentium operum neminem fieri iustum: vt paulò hic post apertissimè dilucidabitur. Orige. in verbo, omnis caro, adnotauit, idcirco dictum esse, quia ad eos qui in carne sunt, opera legis spectant. Ita enim putat intelligendum esse, ex operibus legis non iustificari omnem carnẽ, quia omnis qui caro est, puta qui secundum carnem viuit, ille non potest iustificari ex lege Dei. Quoniam qui in carne sunt (vt ait alibi idem Apostolus) Deo placere nõ possunt. At profectò (salua egregia authoritate Origenis) aliorsum, altiusq; spectat Paulus. Hic enim sensus nemini poterat nõ esse compertissimus. Vult ergo legis infirmitatẽ aperire. Nempè ꝙ quanuis quispiam summis naturæ neruis incumbat, vt faciat officia legis, nequit absq; fide præuia numinisq; suppetijs veram obtinere iustitiam. Quapropter appellatione carnis, homines intelligit, secundum vires naturę, spiritus diuini auxilijs destitutos. Igitur vt ad argumenta superius cõtra obiecta nõnihil respõdeamus, qui factores sunt legis Decalogi, Lutherani. Orige. Rom.8. Factores legis.

calogi, cæterarumq; præceptionum moraliũ, si id quidem sola facultate naturali præstent, iustitiam tunc exhibent operum, hoc est (vti antehac dicebamus) opera faciunt honesta naturali ciuiliq; æquitate, qua deniq; iustitia iusti sunt coram hominibus. Eademq; scitè appellat hic Ambro. temporalem iustitiam, vt quæ ad ciuilem statum & tranquillitatem attinet. Sed nõ tamen, illa officia sunt quę sufficiũt iustificare personã, nempè amicitia nos iungere cũ Deo, quæ est æterna iustitia. Qui verò gratis per fidem recõciliatus, eadẽ postmodũ adiutus cooperatrice gratia, mandata seruat, dignus is est vita æterna. Quod infra explicatius aliquanto repetendum nobis est.

Per legem enim cognitio peccati.

Verbum hoc vtriusq; sentẽtiæ causam designare potest, & illius, videlicet proximæ, Quia ex operibus legis, & alterius superioris, Vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, veluti Chryso. legit. Imò verò quanuis intersitus sit textus, Quia ex operibus, (prout legitima habet lectio) potest nihilo incongruentius illuc spectare textus hic. Nempè vt sit sensus, ex eo omne os hominibus cuiuscunq; gentis obstruendum esse, ne posint suis delictis aliquam ab ignorantia excusationem obtendere, quòd abundè, cum Græci per legẽ naturæ, tum præcipuè Iudæi per suam scriptam fuerint edocti discrimen boni & mali. At verò si hoc membrum, per legem enim cognitio peccati, cum altero componas, quod proximè subsequitur, scilicet, Nunc autem sine lege iustitia, venustius ambo coaptantur proximæ sententiæ, Quia ex operibus legis. Tunc tamen legenda est præsens litera cum pręcisione in sensu exclusiuo. In hoc videlicet, Ex operibus legis non iustificabitur omnis caro: ex eo quòd lex nihil de se maius pręstet, quàm vt per ipsam nobis innotescat peccatum: cum tamẽ necessaria præterea sit vis & facultas eo pacto faciendi officia legis, quò Deo placita sint, grata, & accepta. Id quod solus Deus nobis elargiri valet. Et hoc est quod subdit, Nunc autem sine lege iustitia. Quòd autem per legem nobis cognitio fiat peccati, vel ex ipsa liquet ratione legis. Nam etsi lex Latinis à legendo (vt aiũt) dicta sit, eò quòd publicitus legitur, dum promulgatur, est tamen norma & rationis regula, ostendens nobis viam, quibus officijs in legitimum scopum dirigamur. (Quæ proinde

Altera lectio

Per legem cognitio peccati.

Græcis nomos appellatur. Et quanuis apud iuris prudentes, leges dicantur, iussa principum, est tamen lex splendor & regula diuini intellectus, quæ nos in diuinam dirigit voluntatem. Id quod nõ modo antiqui patres, qui ab ore Dei legem per Mosen audierunt, & nos, qui eadẽ præcepta moralia per Christum legislatorem nostrum suscepimus, verùm & ipsi inter Gentes philosophi agnouerunt. Definit quippe legem Cicero, quod sit certa ratio, è mente diuina manans, quæ recta suadeat, prohibeatq; contraria. Qua quidem ratione lux meritissimò censenda est, diuinitus emicans, cùm primum ratio naturalis illuxerit: iuxta illud, Signatum est super nos lumen vultus tui domine: tametsi scripta lex longè clarius effulgeat. Quare & præceptum domini illuminans oculos. Et Prouerb. 6. Mandatum lucerna est: & lex, lux, & via vitę. Hoc tamen fusius etiamnum tractabitur cap. 7. vbi ait Paulus, Concupiscentiam nesciebã, nisi lex diceret, Non concupisces. At verò ꝙ nulli per se legi facultas sit aut potestas in gratiam nos Dei transmittendi, duabus diuersisq; causis astruximus lib. 1. de nat. & gratia. Quarum altera ijs peculiaris est, qui peccati labe inquinati sunt, altera verò illis etiam cõmunis, si qui effingerentur homines in sua mera natura progeniti. Est etenim iustitia apud Deum, idem quod amicitia cum ipso, atq; acceptatio ad vitam æternam. Cùm ergo vita illa, supernaturalis sit, nempè ordinem creatæ naturæ pręcellens, fit, vt eiusmodi amicitia, munus etiam sit supernaturale. Quo palàm fit, vt tametsi quis æderetur præter legem homo absq; vlla, vel culpa, vel gratia, nullis suis tamen officijs posset hoc dignitatis pertingere. Quin verò neq; Adam in statu innocentiæ, si gratiam semoueas, id quidem potuisset. At verò eius posteri, vt qui omnes nati sumus filij iræ, hac rursum secunda de causa nequimus nostris operibus gratiam reconciliationis promereri: quòd neutiquam Deo possunt nostra officia placere, vt qui odio eidem sumus. Quamobrẽ officia hæc nequeũt nobis peccata remittere. Quo deniq; consequens fit, vt hæc legis virtus, ea sit prorsus quæ est, peccati rationem pandere: atq; adeò nec remittere valet delicta, nec regni hæreditatem commereri.

Legis diffinitio.

Psal. 4.

Psal. 18.

Prouerb. 6.

Lib. 1. de na. & gra. ca. 4

Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & prophetis.

Et

Ecce iam post repulsam legem, quæ iustitiam Dei non operatur, ad veram iustitiæ causam, gradum facit, præstituens primũ, quemadmodum se habeat vera iustitia ad legem, idq; duabus cõparationibus. Prior est, quòd vt lex ante incarnatum Christum virtute carebat iustificandi, ita nunc iustitia per Christum eiusq; ministros manifestata est absq; lege. Non equidem poterat significantius exprimi, quemadmodum, salus nostra non dependeat à lege, quàm demõstrando, quòd non solum lex per se nõ præstaret iustitiam, verũ quòd sine legis adminiculo sit per Euangelium manifestata. Et dicitur iustitia Dei: primùm, quòd beneficium est misericordiæ Dei (secundum Ambro.) de promissione originem habẽs. Nam quia id quod promiserat Deus, reddidit, iustitia ei9 dicitur. Et præterea quia credentes nos, & per obedientiam ad se confugientes suscipit. Suscipere enim, iustitia dicitur. Quia nõ suscipere cõfugientem, iniquitas inter homines reputatur. Aug. autem lib. I. de gratia Christi, & rursus lib. de spiri. & lite. non ita legit hanc literam, vt sit sensus, Sine lege manifestata, sed vt intercedat sic punctum, Nunc autẽ iustitia sine lege, id est, quæ sine legis ope fit, manifestata est. Nam quomodo, inquit, sine lege manifestata est, si per legem est testificata? Huiusmodi autẽ lectio inde in mentem venit Augustino, quòd idem illi pollebat, manifestata, quod, testificata: cũ tamen secundum alios doctores nõ ita res habeat. Sed quod Paulino sensui magis accommodum est, manifestata intelligitur per Christum sine lege, testificata verò per legẽ. Itaq; iustitia Dei non modo fit sine lege veteri, verum & sine ipsa manifestatur per Euangelium. Quin verò quantum intersit discriminis inter manifestata & testificata, quamprimum subijciam. Dicit autem meditatò, sine lege manifestata, & non, sine lege effecta, aut instituta, ne suspitionẽ alicui inijceret, quòd tunc primum tempore Christi fuisset creata iustitia, cum tamen ab orbe vsq; condito patuerit salus credentibus in Christum, fide saltem obscura, & sub nubilo implicita. Id quod Apostolus ipse ad Hebræos longa patrum seriè patefacit. Sed illa tamen quæ prius fuerat obuelata, per euangelicam prædicationẽ reuelata est. Origeni, nonnihil exhibet negocij ambiguitas hæc, an eandem omni loco debeamus intelligere legẽ, vbi ait, per legẽ agnosci peccatũ, & sine lege manifestari iustitiã, & per legẽ testificari. Atqui in ambobus prioribus locis intelligit legem naturæ, in postremo verò legem Mosaicam. Quam illi opinionem eadem ratio suggesit, quæ fuit postea Augustini. Nempè, quòd idem sint, manifestata, & testificata, quæ idcirco de eadem lege nõ possunt negari, & rursus affirmari. Attamẽ indubiè existimauerim, ab illo loco, quia ex operibus legis, continenter in his etiam subsequentibus de eadem lege sermonem haberi. Nam aliàs dissuta & nimium anceps esset oratio. Loquitur inquam specialiter de lege veteri, sed tamen in illa ambit quoq; naturalem. Et quòd neutrius ministerio fuerit per Euangelium manifestata iustitia, sic accipe: Quænam fuit prædicatio Euangelij? Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et, Vt sciatis quia filius hominis habet potestatem remittendi peccata. Et, Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remissa erunt. Et, Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitũ daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Et, Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet, qui credit in me, nõ sitiet in æternum. Et, Ego sum via veritas & vita. Et, Ego sum ostium. Per me si quis introierit, saluabitur. Atq; id genus plurima, quibus edoctus est mundus, per vnam fidem Iesu Christi viuam condonari delicta nostra, aditumq; patere ad cœlestem fœlicitatem. Hęc verò per legem naturę manifestari nequiuerant: quippè quæ lumine naturali nõ dilucescant. Neq; verò per legem veterem manifestata sunt, hoc est, explicata, hoc em̃ sonat, manifestari. Attamen fuit nihilominus iustitia hæc per legem illam testificata, hoc est, adumbrata, suisq; delineata figuris. Atq; hoc est quod subditur, (*Testificata à lege & prophetis.*) Id est, testimonijs legis comprobata. Enimuerò cum legem explosisset, vt per quam iustitia Dei nec fuerit exhibita, neq; verò manifestata, ne omnino illam videretur, veluti futilem ac superuacaneam proiecisse, subdit, non omnino fuisse inutilem. Porrò ꝙ in hoc, illam Deus promulgasset, vt esset testimonium iustitiæ per Christum manifestandæ. Testificari ergo minus est, quàm manifestari. Est enim Euangelium manifestatio, hoc est, expositio & elucidatio iustitię, quę antiquæ legis inuolucris latebat: illa verò lex, testificatio eiusdem iustitiæ quæ diluxit in noua. Vnde Paul. Col. I. Secundũ dispensationem, quæ data est mihi in vobis, vt impleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis, & à generationibus,

Iustitia Dei. *August.* *Heb. II.* *Orige.* *Euangelica prædicatio.* *Testificari & manifestare.* *Col. I.*

bus, nunc autem manifestum est sanctis eius. Et ad Gal. 3. Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem, quæ reuelanda erat. Quò itidem pertinere autumat Paulus. 2. Cor. 3. Velamen Mosis legem promulgantis: quod quidẽ velamen ait, vsq; in hodiernum diem (scilicet redemptionis) in lectione veteris testamenti manere non reuelatum, quoniã in Christo euacuatur. Vtraq; ergo ratione Apostoli & Euangelistæ testimonia ex veteri testamento asciscunt. Porrò vt vicaria opera, & nouum instrumentum veteris authoritate corroboretur, & vetus noui illustratione patescat. Veluti est illud Matth. Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictũ est à domino per Prophetam dicentem, Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium. Et illud Ioan. Facta sunt hæc vt scriptura impleretur, os non cõminuetis ex eo. Consultò autem ac meditatò dixit, A lege & prophetis. Nam cui iustitię prophetæ verbo attestati sunt, eandem & lex re ipsa, hoc est, ritibus ac sacrificijs repræsentabat. Vnde quanuis lex pro tota hic lege accipiatur, non tamen secundum omnes sui partes præfigurabat venturum Christum, sed secundum eam, quæ in cerimonijs & neomenijs erat collocata. Nam moralia præcepta in eundem erant illis vsum edicta, in quem nobis. Dicitur autem lex tota id facere, quod secundum quandam sui partem facit. Nihil enim aliud existimãda est tota illa prisca lex, q̃ vaticinium Christi: atq; adeò theatrum quoddam, quo futurorum comœdiam in conspectu mundi Deus exhibebat, & quo Christi mysteria cerimonijs, prodigijs, ac rebus gestis adumbrabat, & quo demum humanum genus, quasi puerum, neq; idoneum cui palam fides reuelaretur, sub legis (vt ait Paulus) pædagogia educabat, vsq; dum in virum iam adultum (quod ipse vocat plenitudinem temporis) maturum esset, cui detectam tandem veritatem manifestaret. Vnde. 1. Cor. 10. Omnes in nube & in mari baptizati sunt: quia omnia in figura contingebant illis. De prophetis autem non est quòd multum moremur, quandoquidem ob hoc fuerint prorsus numine pleni, quo venturum prædiceret Saluatorem. Vnde ad Iudæos Petrus Apostolus, De qua salute (scilicet animarum vestrarum) exquisierunt, atq; scrutati sunt prophetæ, qui de futura in nobis gratia prophetauerunt. Adeò vt Esaiam Hieronymus, vti Euangelistã æstimauerit. Et Christus ipse redemptor noster Dauidico vaticinio fidem suæ diuinitatis adstruxerit. In summa, si crederetis, inquit Mosi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.

Gal. 3. — *2. Cor. 3.* — *Matth. 1.* — *Ioan. 19.* — *A lege & prophetis.* — *Lex vetus theatrum.* — *1. Corint. 10.* — *1. Pet. 1.*

Iustitia autẽ Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt in eum.

Accommodatissima hæc est explicatio, si ad primam Pauli propositionem mentem reuoces. Quod enim primo statim capite proposuerat, dicens: Iustitia enim Dei in eo (scilicet Euangelio) reuelatur ex fide in fidem, idem modo ipsum eisdem penè verbis pandit. Ait enim, iam nunc sine lege esse manifestatam. Qualis autem fuerit manifestatio, id quidem docet. Nimirum quòd huiusmodi iustitia, fit per fidem vnius Iesu Christi. Nempè quæ in legis vmbraculis delituit, per quam legem testificata est, & in Euangelio manifestata præfulget. Atqui hæc est secunda pars, videlicet affirmatiua conclusionis Pauli: qua enunciat, quòd non ex operibus, sed per fidẽ iustificamur. Ex hoc autem limpidissimo fonte Lutherani, quem tanquam limphatici homines totum conturbarunt, putida sua dogmata hauserũt de iustificatione. Nanq; iustitiam Dei non ex operibus, sed per fidem existere, quidnam aliud est, inquiunt, quàm sola nos fide iustificari? & vsq; adeò sola, vt opera nostra, neq; præparamenta sint iustificatricis gratiæ? En primùm eorum assertum. Rursus si dum iusti efficimur, in filios vnà, ac subinde hæredes (vt infra ait Pau.) adoptamur, longius eadẽ absunt opera, quàm vt vllo sint pacto æternæ vitæ merita. Hæc autem nos, atq; alia eorum in eandem sententiam cõmenta. 2. lib. de nat. & gra. diffusissimè tractauimus. Haud tamen hic grauabimur in epilogum, ea quæ satis sint, contrahere. Primum ergo non est hic nomen fidei eo detorquendum, vt non pro actu vel habitu intellectus vsurpetur, sed pro Euangelio, vt distinguitur à lege veteri. Sic enim quidam arbitrãtur expediri hunc locũ, scilicet quòd Pau. nihil aliud constituat, quàm quòd per opera legis veteris non iustificamur, sed per Euangelium, in quo & fides & spes & charitas & pœnitentia cum reliquis virtutibus prædicatur. Etenim quòd hoc non sit apostolicum propositum, palam est. Quoniam non distinguit hic inter legem veterem & nouam, sed inter opera naturalia hominis, & fidem redemptoris Christi. Et hoc patet ex his, quæ paulò superius

Secũda pars conclusionis — *Lutherani.* — *Fides hic nõ accipitur pro Euangelio.*

perius dicebamus. Nam si appellatione operum, vniuersa cuiusq; legis moralia opera cōprehenduntur (quę in Euangelio quoq; scripta sunt) & fidem operibus è regione contraponit, fit, vt fides non accipiatur singulariter pro Euangelio includente eadem opera. Et præterea id patebit cap. quarto, vbi Abrahã constituitur pater omnium credentium per fidem, quam habuit ante Euangelium & legem. Accipitur ergo pro fide, quæ est mentis assensio, qua credimus (vt ait alibi Paul.) quòd Deus est & remunerator est. Sed vt ad citatum lib. nostrum reuertamur, duos significatus in hoc nomine, fides, agnoscebamus illic cap. 6. Significat enim veritatem & constantiam, quæ in dictis seu affirmantis quidpiam, seu pollicentis inesse debet, quæ dicitur moralis virtus: in qua significatione hîc paulò ante dictum est, Nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit? id est, constantiam illam, qua ipse fidelis est. Significat præterea & intellectualem virtutē, puta assensum, quē denuncianti, promittentiue nobis aliquid præbemus. Atq; in hoc significatu accipitur hoc loco præsenti. Huiusmodi enim assensus, quem habemus dictis Dei, & quo potissimũ in Christum credimus, primum est nostrę salutis initium ac fundamentum, vt libr. citato cap. 11. peramplè cōmonstrauimus: iuxta verbum Pauli, Sine fide impossibile est placere Deo. Accedentē enim ad Deum oportet credere quia est, & quia remunerator est. Enimuerò cum Deus per Christum sit author salutis nostræ, primum nostrum obsequium esse debet, fidē illi adhibere, reuelanti sese nobis, suamq́; pollicenti gratiam. Neq; deest inter homines exemplum accommodatissimum. Etenim quemadmodum cúm fideiussor pro debitore exoluerit, necesse est, debitorē ratã habere solutionem, vt sibi applicetur, hoc est, vt debito ipse absoluatur, & fideiussori deinceps acceptũ referat, ipsiq; se debitorē agnocat, simili modo cùm Christus suo nos beneficio liberauerit, non ante suũ sanguinis precium nobis imputabitur, quàm per fidē tanti mysterij eum credamus liberatorem fuisse nostrum, cui vicissim nos ipsos addicamus seruos. Adde quòd cum finis ille noster, ad quē destinati sumus, ita nostram exuperet facultatem, vt neq; ipsum cognoscere naturaliter valeamus, neq; verò, nisi præmonstrato scopo, actiones illuc nostras possimus intēdere, necessarium nobis fuit lumen fidei, quod spem nostram erigeret, & in laborũ nos patientia sustentaret, animaretq́;, atq; in officio retineret. Quo sensu dictũ illud interpretati sumus, Iustus ex fide viuit: nempè quòd spe eorum, quæ fides nobis pollicetur, perdurat in cultu ra iustitiæ. Atq; hoc pacto intelligendus est, & sanctorũ ille catalogus, quo magnificè demonstrat Paul. quemadmodũ fide Abel obtulit Deo, & fide Enoch translatus est. &c. Fuit enim hæc fides per omnia secula necessaria: cuius spe fieret quodcunq; opus Deo erat probandum. Ob idq; quicquid operum sub lege naturæ, vel in quacunq; alia extruxerit quis, nisi hoc fidei pręstruxerit fundamentum, esse quidem potest ciuiliter, & (quod aiunt) moraliter bonũ, haud tamen Deo gratum. Sed est meditandũ præterea (vt in lib. 1. cap. 15. disputabamus) quòd Deus haud nos veluti pecudes aut inanime organum trahit, sed (quæ nostra natura est) liberè, hoc est, illuminando, dirigendo, alliciendo, pulsando, & instigando. Nam etsi illam libertatē primus parens perdiderit per peccatum, vt sine nouo Dei auxilio, ope & fauore nequeamus in eius gratiã redire, iuxta verbum Aug. in Enchiri. cap. 30. Libero arbitrio malè vtens homo & se perdidit & ipsum: tamen ea libertas, quæ homini naturalis est, vt liberè Deo assentiat, si velit, assentireq́; renuat, si nolit, superstes est homini, quandiu fuerit rationis capax, Exclamante eodem Augustino cōtra duas epistolas Pelag. lib. 1. cap. 2. Quis nostrũ dicat, quòd primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? Libertas quidē perijt per peccatũ: sed illa, quæ in paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate iustitiã, propter quod natura humana, diuina indiget gratia. Et in de Ecclesiast. dog. cap. 1. Postquàm verò seductione serpentis per Euam cecidit Adam, naturæ bonum perdidit, pariter & vigorem arbitrij: non tamē electionem, ne non esset suum quòd euitaret peccatum, nec meritò indulgeretur, quòd non arbitrio diluisset. Manet itaq; ad quærendam salutē arbitrij libertas, id est, rationalis voluntas: sed admonente prius Deo, & inuitante ad salutē, vt vel eligat, vel sequatur, vel agat occasione salutis: hoc est, inspiratione Dei. Et infra, Sicut ergo initium salutis nostræ, Deo miserante, & inspirante habere nos credimus, ita arbitriũ naturæ nostræ sequax esse diuinæ inspirationis liberè confitemur. Confecimus ergo, ita vt id neq; pertinacissimus cæcus non videat, fidē ita esse donũ Dei præuenientis, illuminantisq́;, ac præmouentis liberũ nostrũ arbitriũ,

Marginalia (left): Duo significatus fidei. — Heb. 11. — Exemplum. — 2. Ratio.

Marginalia (right): Heb. 10. — Heb. 11. — Fides assensione nostra fit. — August. — August. — De Ecclés. dog.

arbitriũ,vt tamẽ sit etiam nostra liberè assentientium ipsius aspirationi & nutui. Id quod latissimè idẽ Aug.in lib.de prædest.sanct.cõstituit,& cõfirmauit. Atq; id quidẽ ibidẽ vbi cõtra Pelagiũ disserebat, quòd neq; initium fidei esset à nobis: cuius cõtrario errore tenebatur aliquando & Augustinus ipse. Illic inquam demonstrans,quemadmodũ Deus est, qui nobis prior ad ostiũ pulsat, nihilominus cõfitetur, ꝙ tam fides ipsa, ꝙ quod subsequitur bonũ opus,& Dei est & nostrũ. Vtrunq; etenim ait nostrum est,propter arbitrium voluntatis, & vtrunq; tamen datum est per spiritum fidei & charitatis. Quam sententiam tum alibi sæpenumero, tum potissimùm lib. retractationum repetendo probat. Quoniam credere, inquit, est cum assensione cogitare: assensio verò libertatem præ se fert. Vnde vbi dicit Paulus,quòd non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, moderatur continuò verbum, adijciens, Quasi ex nobis. Nempè quòd quãuis liber noster assensus necessarius sit,nisi nos tamen prius Deus suo lumine irradiauerit, suoq; tetigerit digito, nihil per nos ipsi possumus, ob idq; sufficientia nostra ex Deo est, cui perinde referenda est gloria. De hoc enim penitus damnatus fuit Pelagius, dicens,Deum à nobis præueniri. Quamobrem qui auxilium Dei imprecantes clamamus, Deus virtutum conuerte nos, vicissim ab illo commonemur, Conuertimini ad me in toto corde vestro. Et vbi ait Christus, Nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eum, statim subdit, Omnis qui audit à patre & didicit, venit ad me: nempe quòd conuersio sic opus sit trahentis Dei, vt sit etiam nostrũ liberè venientiũ. Sed quia ipse præuenit,non ait, duxerit, sed, traxerit: vt author est Aug. contra duas epistolas Pelagianorũ lib.1. cap.19. Vbi & hoc itẽ addit, ꝙ nemo venit, nisi velit. Nam homines, fieri nõ potest vt nolẽtes credãt, sed Deus, inquit, facit, vt ex nolẽtibus sint volentes, hoc est, liberè assentientes. Vnde in enarratione Psal.144. illam elicuit celebrem sententiam, Qui creauit te sine te, non iustificabit te sine te. Hanc nostræ spontaneę assensionis necessitatem eo vsq; hîc confirmauerim, quò ad satis sit, ad demonstrandũ, ita nos per fidem iustificari, vt tamen eadẽ fides, quatenus opus nostrum est, liberè sequentiũ diuinum appulsum, sit dispositio necessaria, quam nos numine attacti afferimus ad iustificationem: quod ipsi magnopere respuere prætendunt. Atq; hæc vna causa est, cur inter

Credere. Pelagius. Ioan.6. August.

creaturas sola illa quæ intellectualis est, vt angelus, vel rationalis, vt homo, capax sit diuinæ gratiæ & gloriæ: nempè solum libertatis arbitrium. Vnde in opusculo de libero arbitrio Bernardus, Tolle, inquit, liberum arbitrium, & non erit quod saluetur. Tolle gratiã, & non erit vnde saluetur. Et paulò post, Quod ergo à solo Deo, & soli datur libero arbitrio, tam absq; consensu esse non potest accipientis, quàm absq; gratia dantis. Et ita gratię operanti salutem, liberum arbitriũ dicitur cooperari, dum consentit, hoc est, dum saluatur. Proinde irrationalis spiritus salutem minimè capit, eò ꝙ illi voluntarius consensus desit, quò Deo saluanti placidè obtemperet: siue iubenti acquiescendo, siue pollicenti credendo, siue reddenti gratias agendo. Hactenus Bernard. Accedit & huc, quòd nisi vltronea assensio nostra ante iustificationem vllo pacto esset requisita, certè opus conuersionis nõ esset opus nobis laudabile. Nam propter illa quæ nobis præter voluntatẽ nostram accidunt, nec laudamur, nec vituperamur. Et Paul.1. Cor.9. Si volens hoc facio, mercedem habeo. Imò verò neq; munus esset obedientiæ: atq; adeò iniquum esset præceptum suscipiendæ fidei. Vt illud, Creditis in Deum, & in me credite. Neq; fidem nõ suscipere de ore prædicantium, esset peccatum: quoniam peccatũ (vt ait in de vera relig. Aug.) adeò voluntarium malum est, vt nullò modo sit peccatũ, si non sit voluntarium. Vnde ad Damasum Hiero. Liberũ arbitriũ dedit Deus homini, vt viueret vnusquisq; nõ ex imperio Dei, sed obsequio suo: id est, nõ necessitate, sed ex voluntate. Vt virtus haberet locũ, & à ceteris animantibus distaremus, dum ad exemplũ Dei, permissum est nobis facere quod velimus. Postremò nisi venire ad fidem liberum nobis esset, sed coactũ nos Deus pertraheret, cùm (vt est in Apocal.) ad ostium sit semper & pulset, quidnam esse posset in causa, cur non vniuersos ad se inuitos permoueret, veluti coelestes orbes, quos nunquam cessat circumagere? Quorsum demum admonitiones illæ creberrimæ nihil aliud quàm nostram liberam voluntatẽ allicientes, Venite ad me omnes qui laboratis. Et, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum. Et, Qui potest capere capiat, qui non potest, abscedat. Et, Noli negligere legẽ Dei. Et, Quoties volui congregare filios tuos, vt gallina pullos (nempè blandè vocando) & noluisti. Ac deniq;, Qui crediderit ac baptizatus fuerit, saluus erit.

Bernard. 1. Corint. 9. Ioan.14. August. Hieron.

Profecto

Profecto nihil in his ac huiusmodi elogijs perspectius nobis esse potest, quàm nostrum assensum exigi ad iustificationem, tanquam dispositionem necessariam. Atqui ex his perquàm facilis ac planissima erit via ad euincendum, non solam fidem esse, quæ iustificat, sed alios insuper habere comites, in eis qui vsu pollent liberi arbitrij, puta spem & charitatē, seu delictorum pœnitudinem, quibus Deum habemus offensum. Viam enim hanc primùm ipsa nobis sternit ratio fidei. Est enim (vti dicebamus) actus intellectus, quo assentimur Deo. Nempè quo certò credimus, veracem esse ac fidelem, tum in alijs suis assertis, tum maximè in suis pollicitationibus: cognitio autem hæc nulla est, nisi in illam nos transmittat obedientiam voluntatis, quā nobis ostendit esse necessariam, spemq; nostrā erigat, atq; accendat charitatem. Et quemadmodum voluntas est, qua sola (vt author est Aug.) delinquitur, ita duritiem eius emolliat, vt peccata amara detestatione abijciat. Quoniam (quæ verba sunt Augustini) nemo potest vitam nouam inchoare, nisi quem præteritę pœnituerit. Quocirca non solum fidei in scriptura, sed alijs etiam virtutibus iustificatio adscribitur. Vt enim hic habetur, per fidē nos iustificari, legimus quoq; & de pœnitentia, Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Et in Ecclesiastico, Altissimus odio habet peccatores, & misertus est pœnitentibus. Et in alio capite infra, Pœnitentibus dedit viam iustitiæ. Et apud Ezechielem, Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, vita viuet. Neq; solus Ioannes angelus Christi per pœnitentiam patere aiebat fores regni cœlorum, verùm & Petrus illis, qui ad baptismum anhelabant, pœnitentiam vt agerent, prædicabat, vt pœnitentes baptizarentur in nomine Iesu Christi. Sed & de spe ait infra Paulus, Spe salui facti sumus. Et Ioā. Omnis qui habet hanc spem in eo (scilicet quoniam videbimus Deum sicuti est) sanctificat se, sicut & ille sanctus est. At verò de charitate obuia sunt, patentiaq; in hanc sententiam eloquia sacra. Ait enim Paulus, quòd plenitudo legis est dilectio. Et perspicuè Ioā. Translati sumus de morte ad vitam, quoniā diligimus fratres. Et, Qui non diligit, manet in morte. Et Christus vtiq; seruator noster, Qui diligit me, diligetur à patre meo. Non ergo sola fide, sed spe & charitate (cuius actus pœnitentia est) fundata est, sarta, & tecta salus nostra. Neq; fides tota est, machina, sed pietatis exordium, & fundamentum Christiani ædificij. Vt author est August. lib. 1. de prædest. sanct. Spes autem, murus: ac deniq; charitas (authore Paulo) vinculum perfectionis, atq; adeò præparamentum proximum ad gratiam, veluti nexus, quo cum Deo copulamur. Atque vt semel omnia dicamus, fides iustificans non est ociosus intellectus actus, sed actuosa illa fides & officiosa quæ per charitatem operatur. Iuxta verbum Apostoli ad Gal. 5. In Christo Iesu neq; circūcisio aliquid valet, neq; præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. Quapropter, quod ait ad Ephe. habitare Christum per fidem in cordibus nostris, de hac sola intelligi potest, cum (teste Ioanne) Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. En statum, punctumq; controuersiæ, quæ nobis cum Lutheranis est de iustificatione. Conuenimus enim hoc verbo, quòd iustificamur fide per charitatē operante, rem tamen ipsi palam abnegant. Docent siquidem iustitiam Dei apprehendi sola fide, quia apprehendere iustitiam, id est, iustificari, nihil aliud illis est, quàm adhibere fidē pollicenti Deo, hoc est, fidenter credere veras sanctissimasque esse diuinas promissiones. Quod ad solū pertinet intellectus assensum. Atqui hoc se pacto explicat Lutherus in de libertate Christiana, vbi ait, Quòd cum verbū sola fide per intellectum apprehendatur, ille solus assensus apprehendit misericordiam, quam postea consequitur charitas, ac subinde opera. Sic quippe intelligunt verbum Pauli. Euangelium virtus Dei est in salutē, quod cum Euangelium, verbum sit quod solo assensu fidei percipitur, illo solo assensu percipitur salus. Perspice igitur duo hic potissimū q̄ absurdissima. Primum ꝙ iustitia solo actu intellectus apprehendatur. Intellectus nanq; apprehensio, nihil aliud quàm cognitio, vel iudicium est. Apprehendere autem iustitiam, hoc est, iustum fieri, recipiendo iustitiam, ad voluntatem certè pertinet, cuius consensu cōmittitur peccatum. Apprehendo enim per intellectū, hoc est, iudico & credo, quòd qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, & quòd si iniquus, fide instructus, spe veniæ egerit pœnitentiam, vita viuet (huiusmodi enim sunt pollicitationes diuinæ) at verò promissam iustitiam non suscipiam, antequā eo me pacto accommodem diuino nutui, quo me fides docet. Altera istorum hallucinatio pestilens est, quòd non cernunt quemadmodum soli per se fidei & nō illi, quæ per charitatem operatur,

Non sola fides. *August.* *Luc. 13.* *Eccles. 12.* *Ezec. 18.* *Act. 2.* *1. Ioan. 3.* *Ioan. 14.* *Gal. 5.* *Status controuersiæ.* *Alter error.*

operatur, adſcribunt cauſam eſſe iuſtitiæ. Quandoquidem ſolo actu intellectus, aiunt, iuſtitiam ſuſcipi. Iuſtificatū verò (vt dicunt) per talem actum, conſequitur deinceps actus ſpei & charitatis. At conſequuntur, aiunt, tamen naturali conſecutione. Re vera hoc eſt falſiſsimum & contra ſenſum hominis, quē praua modo affectio non excæcauerit prorſus: vt lib. 2. de na. & gra. cap. 7. diſſerebamus. Enimuerò ratio & eſſentia fidei non ſolùm alia eſt à ratione charitatis, verùm & natura ſua prior, neq; ab illa dependēs, quippe quæ in intellectu conſiſtit. Atq; adeò fides, etiam mortua, Chriſtianum poteſt hominem efficere abſque charitate. Iuxta verbum Pauli, Si habuero fidem ita vt montes transferam, charitatē autem nō habeam, nihil ſum. Et Chriſtianis loquebatur Ioan. vbi aiebat, Qui non diligit, manet in morte. Cōſpectus enim ille Dei, quo felices animæ perfruuntur, vbi nullus eſt ſocordiæ locus, nullum prorſus cum carne luctamen, nō poteſt illas non protinus in amorem rapere, perpetuoq; amoris nodo cum Deo habere coniunctas. Fides autē, quę obſcura hic eſt cognitio, & cum carne colluctatur, non adeò efficax eſt & ferax, vt charitatem, quam de ſe parturit, vbique pariat. Igitur Patres à primordiis vſq; Eccleſiæ hoc pacto explicant rationē iuſtificationis, eorum, in quā, quibus lumē rationis affulſerit (nanq; paruuli ſacramento fidei abluti, iuſtitiam aſſequuntur) nempe quòd Deus nullis noſtris præeūtibus meritis fores noſtri pectoris prępulſat, corda irradiat, ad ſe alliciens, vt nos trahat & conuertat: cui ſi nos aſſentiētes annuimus, vt veniamus & conuertamur, tunc nos ad ſe permouet, motu primū fidei, mox ſpei, tandem charitatis in deteſtationem peccatorum. Inſtar illius qui cùm auerſum haberet vultum à ſole, in illum ſe conuerti permitteret, vt lumen reciperet. Iſtos verò præparatorios motus, qua parte iuſtificationis gratiā antecedunt, negamus meritorios eſſe gratiæ, contra quam nobis tanquam Pelagianis Lutherani imponūt. Nam gratia, ſi eſſet ex meritis (vt ait Paul.) non eſſet gratia, ſed meritiſsimo vocamus diſpoſitiones, quibus nos ſpontaneos ad ſe Deus cōuertit, vt eius ſuſcipiamus iuſtitiam. Quatenus verò iam opera ſunt iuſtorum à diuina gratia infuſaq; charitate profluentia, audenter fatemur, merita eſſe, tum gloriæ, tum augmenti gratiæ: vt iam ſuprà ſuper verbo, Qui reddet vnicuiq;, &c. adnotauimus, & cap. ſequēti repetemus. Per

Lib. 2. de na. & gra. ca. 7

1. Cor. 13.

1. Ioan. 3.

Explicatio rationis iuſtificationis.

hæc igitur perſpectiſsimus factus eſt ſenſus diuinę huius Pauli doctrinę: vtriuſq; ſcilicet membri, & quòd non ex operibus, & quòd per fidē Chriſti iuſtificamur. Negatio quippe hæc ſolùm refellit opera præcedentia diuinam gratiam, vt cuius negantur eſſe merita. Hoc enim erat prorſus, quod Iudæorum error continebat, ſcilicet, quòd per ſuæ legis opera merebantur apud Deum iuſtitiæ pręmia. Et ideo hoc duntaxat refutat hic Paul. Haud tamen inficias ire cogitauit, quin fides dum iuſtificat, ſecū habeat alias virtutes comites. Siquidem non iuſtificat, niſi dum, modo iam explicito, per charitatem operatur. Quamobrem nec aſſerit, per fidem nos iuſtificari, eo quòd ipſa ſola ſit cauſa: ſed quia primum fundamentū eſt, ſine quo nulla opera cuiuſcunq; legis efficacia ſunt comparandæ ſalutis: quod Iudæorum ſuperbia non agnoſcebat. Atqui hunc ſenſum, tum ſacra per ſe elogia efferunt, tum maximè Patrū teſtimonia perſpicuè affirmant. Quorum aliqua huc à nobis aſcita ſunt, plurima verò 2. lib. de na. & gra. congeſta. Vnde Auguſ. in enarratione Pſal. 31. exponens illud, Ei qui non operatur, credēti autem in eum, qui iuſtificat impium, fides reputatur ad iuſtitiā, ait, nō quòd abſq; noſtra cooperatione, ſola fides iuſtificet, ſed non operanti, inquit, id eſt, impio iacenti in peccato, atque adeò non bene operanti: hoc eſt, nihil meriti adferēti ad ſuam iuſtificationem: credenti tamen per auxilium Dei, fides reputatur illi ad iuſtitiam. Sed quæ fides, illa ſcilicet, quæ per charitatem operatur. Et de fide & oper. cap. 14. cùm dicit, inquit, Apoſtolus, arbitrari ſe hominem iuſtificari per fidem ſine operibus legis, nō hoc agit, vt pręcepta, ac profeſſa fide opera iuſtitiæ contemnantur, ſed vt ſciat ſe quiſq; per fidem poſſe iuſtificari, etiam ſi legis opera non precceſſerint: ſequuntur enim iuſtificatum, nō pręcedunt iuſtificādum. Neq; negat in puncto iuſtificationis ſimul alias diſpoſitiones cum fide cōcurrere. Nam ſubdit, quòd vbi ait Pau. fide nos iuſtificari, nō quamlibet fidem, qua in Deum creditur, ſed eam ſalubrem planeq; euangelicam definiuit, quæ per dilectionem operatur. Ait verò quòd opera ſequuntur iuſtificatum, quatenus merita ſunt, & rationē habent abſolutæ virtutis. Et lib. 83. quæſtio. 76. Vbi hanc materiam ex profeſſo dilucidat, concilians Paulum, dicentem, fide hominem ſine operibus iuſtificari, cum Iacobo, dicente, fidem cooperari operibus, ait, primū

Senſus Pauli perſpectus.

Auguſt.

loqui de operibus præcedentibus fidem: alterum verò de subsequẽtibus. Et lib. de prædest. sanct. cap. 7. (vbi comparat fidẽ, & opera, quæ inde nascũtur, Israeli, & Iudæ, qui ex Israele genitus est) ex fide, inquit, ideo dicit Paul. iustificari hominem, non ex operibus, quia ipsa prima datur, ex qua impetrẽtur cætera, quæ propriè opera nuncupantur, in quibus iustè viuitur. Nota quòd fides non est sola, sed prima: cur autem prima? quia ex ipsa impetrantur cætera. Quomodo autem ipsa alia impetrentur, luculenter edisserit lib. de spir. & lite. potissimùm cap. 13. vbi hanc constituit inter legem operum & legem fidei distantiam, vt quod operum lex minando imperat, hoc fidei lex credendo impetrat. Credendo, id est, dum per eam cognoscimus, à quo debeamus auxilium petere. Vnde subdit, Ac per hoc lege operum, dicit Deus, fac quod iubeo: lege fidei, dicitur Deo, da quod iubes. Ideo enim iubet lex, vt admoneat quid faciat fides: id est, cui iubetur, si nondũ potest, sciat quid petat. Et quando illa Aug. non adnotasset, expressè hoc docet Paul. vbi ait, Fidem esse argumentum rerum sperãdarum, nempe indicans nobis, quo debeamus officia nostra referre. Et ideo accedentem ad Deum oportet credere, illum esse vnum remuneratorem, cuius fide & spe erectus iustus, viuat in officiis charitatis. Fides ergo nõ sola, sed prima est causa iustificationis. Atqui cùm principiũ (vt est apud philosophos) virtute contineat subsequentes effectus, securus dicit hac ratione Paul. per fidem nos iustificari. Nam nisi nostra obsisteret libertas, carnis illecebris compressa, fides suo ingenio ferax est omnium bonorũ: genitrix quidem spei, ac charitatis parẽs. In summa, Non ex operibus, idem pollet, quòd non viribus nostris naturalibus, sed gratis per auxilium Dei. Quapropter quod hic & Gal. 2. & sæpe ait, Non ex operibus, idẽ pollet quod Ephe. 2. inquit, Non ex vobis, sed donum Dei est. Et Timo. 3. Nõ ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiã. Cessent ergo nos Lutherani maledictis proscindere, atque in familiam Pelagianorum obtrudere. Nos enim potius illos inde reuincimus, qđ doctrina hęc Pauli nullũ præse alium fert intellectum, quàm quem Ecclesia ante tot annorum centurias, contra Pelagianos sanciuit. Quod autem contra Pelagium de hac re Ecclesia definiuit (vt apud Augustinum in epistola ad Paulinum, & in concilio ipso Mileuitano cernimus) est, gratiam non secundum merita nostra dari, neque per liberum arbitrium sine Dei auxilio aliquid nos per nos ipsos facere operis, quod Deo gratum sit & acceptum. Atque adeò victoriam nostram non ex libero nostro arbitrio, sed ex Dei esse adiutorio. Ergo error Iudæorum quem hic Paul. reprehendit is ipse erat, quem Ecclesia contra Pelagium condemnauit: atque adeò veritas Paulini sensus, eadem, quam Ecclesia definiuit. Quin verò sibi ipsi caueant, vtrum ad se illud pertineat, quod lib. de fide & operibus cap. 14. commonet Augus. Porrò quòd sententia hæc, sola nos fide iustificari, pessimè audit apud apostolos Petrum, & Iacobũ, tanquam ex verbis deprauatis Pauli violenter exorta. Nam propter hanc inde exortam hæresim, ait, reliquos apostolos suas ædidisse epistolas: cuius authores Petr. deprauatores appellat epistolarum Pauli. Et Iacobus (inquit August.) vehementer infestus est eis, qui sapiunt, fidem sine operibus valere ad salutem, vsque adeò vt illos etiam dæmonibus comparet: dicens, quòd etiam dæmones credunt & cõtremiscunt. Nescio an plus satis, & cum legentium tædio: existimo tamen non sine operæprecio tãtopere hæsisse nos in explicando, quidnam sit, iustitiam Dei nobis obuenire, non ex operibus legis, sed per fidẽ Iesu Christi. (*In omnes & super omnes qui credunt in eum.*) Dilatatio est vniuersalis causæ, hoc est, explicatio iustitiæ fidei, quàm longè ac latè pateat. Perseuerat quippe in collatione fidei cum lege. Non enim solis illis, quibus data est lex, nempe Iudæis, exhibita est postea per Christum salus: sed omnibus in vniuersum credentibus in Christum. Quandoquidem non merito legis, sed fidei beneficio obuenit humano generi, In omnes, ergo amplitudinem fidei significat, super omnes, verò, eminentiam: sanè quòd non virtute legis aut naturæ vi, sed excelsiori causa atq; vtriq; præcellente prouenerit.

Non ex operibus.

Ecclesia contra Pelagianos.

Error Iudæorum & Pelagianorũ, idẽ.

Nõ enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei.

Causam vtriusq; subscribit, scilicet, & generalitatis, & præeminentiæ fidei. Causa verò ea est, quòd nullum est inter Iudæos & Græcos interstitium, sed omnes peccauerunt. Quare vt Græci nullam sibi possunt arro-

arrogare gloriam à sua naturali lege, ita neque à sua sibi scripta, Iudæi. Quandoquidem vt vtraque suos docuit subditos quid persequi, quidque deberent in moribus fugere, tamen neutra præstitit auxilium aut originalem maculam delendi, aut cauendi actualia. Ob idque omnes egent gloria Dei. Sunt aliqui textus qui pro, gloria, habent, gratia. Attamen licet nonnunquam authores sancti videantur legere gratia, longè tamen frequentius legunt, gloria, & ita est Græcè δόξης. Vnde sensus est, quòd cùm nihil à nobis meriti adferatur ad iustitiam, sed ex sola diuina clementia nobis obtingat, omnes indigent diuina glorificatione, id est, illa gratia, vnde gloria Dei effulget. Quo fit, vt perparui referat, gratia, ne, an, gloria legas, eo quòd in eundem sensum ambo coeant. Est enim scripturæ mos, vbicunque insigne aliquod facinus memoratur, illā numinis præsentiam, gloriam domini appellare. Vt Exo. 24. Ascendente Mose in montem. Et habitauit, inquit, gloria domini super Sinai. Et. 1. Reg. 4. sublata arca domini, clamabat vxor illa Phinees, Translata est gloria de Israel, eò quòd capta sit arca. Nisi fortè gloria Dei actiuè audias in hoc sensu, Omnes egent gloria vera, quæ est à Deo. Acsi dixisset, possunt homines ex operibus legis gloriam inter homines venari: apud Deum verò non, nisi per fidem. Quemadmodum ait in initio sequentis capitis, Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Arrogantiam demum & hic deiicit Iudæorum, quibus nullum propter legē priuilegium relinquit in assequenda iustitia: quoniam nullo interiecto discrimine pares eos facit cum gentibus.

Gloria.

Iustificati gratis per gratiam ipsius.

Huic quod dixerat, per fidem Iesu Christi, explicationem attexit. Eò enim fides basis est, ac fundamentum Christianæ salutis, ac diuinæ fundamentum iustitiæ, quòd iustificati sumus gratis per gratiam ipsius. Relatiuū quippe, ipsius, Christum refert, per quem Deus promissa compleuit sua, cui mūdus prǽstiterat fidem. At verò, gratis, &, per gratiam ipsius, sunt qui eodem referunt, nisi quòd per emphasin congeminatum putant verbum, Crediderim ego verò (nisi mea fuerit ignorantia) per gratiam ipsius, speciosissimam illius esse diffinitionem, quod præmiserat, gratis. Enimuerò gratis alio nobis pacto condonare poterat Deus delicta nostra, vtpote si absq; redemptore vllo, nullaq; iustitiæ ratione habita, ignouisset humano generi, tam quod in primo parente, quàm quod per se quisque deliquisset. Cùm enim cōtra illum duntaxat peccatum fuerat, quomodocunque ipse nobis condonasset crimina nostra, in gratiam eius rediissemus. At verò non ita fuit consilium eius, sed vt gratia cumulatissima, ita æquissima iustitia vsus est, dum præ nimia in nos dilectione gratis nobis dedit filium suum, qui, cum persona esset infinitæ potentiæ, infinitumque amica, grataque & accepta Deo patri, per mortem, eandemq; acerrimam, quam in carne pertulit, ad iustum exolueret eidem patri debita nostra. Vt qui sua ipsius efficeremur membra, suam iidem iustitiā adferremus ante tribunal suum, secundum mensuram donationis eiusdem: hoc est, prout quisq; assensione sua & cooperatione vsus fuerit ope & gratia ipsius Christi. Nam reddet (ait Pau.) vnicuique secundum opera sua. Attamen quia non modo gratis donatus est Christus, sed gratis quoque conceditur & nobis, vt eius efficiamur membra, ait, gratis per gratiam ipsius, hoc est per talem gratiā, in qua summa fuit iustitia. Quo fit, vt cùm dixerit, per gratiam ipsius, & addiderit (*per redemptionem quæ est in Christo Iesu*) non modo nulla sit repugnantia, verum perspicua eademque appositissima dilucidatio. Est enim redemptio vt meminit Origen.) illud precium, quod hostibus solet pro captiuorum liberatione pendi. Gratia ergo summumque beneficium, quod in nos contulit Christus, fuit, quòd se ipsum pro nobis tradidit. Illic enim (vt ipse author est Apostolus Col. 2.) Donauit nobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & potestates traduxit confidenter palàm, triūphās illos in semetipso. Nec verò (quod Hiero. adnotauit) dixit, per emptionē (nam iam antea sui eramus per naturæ creationē) sed, per redemptionem: consonans Esaiæ vaticinio, Gratis venundati estis, & sine argento redimemini. Namq; vt peccatis nos gratis ipsi tradimus Sathanę, nullū inde reportātes emolumētū, ita sine vllo nostro precio, preciosissimo sanguine illius, qui nullū fecit peccatū, redēpti sumus. Fuit enim ineffabiliter

Gratis per gratiā ipsi⁹.

Redemptio.

Col. 2.

Esa. 52.

Permutatum iudiciũ mortis. iudicium mortis permutatũ. Cùm enim peccator homo placare Deum non poterat, factus est Deus homo, qui non suis, sed alienis peccatis mortuus, à nostris nos propriis erueret. Atque adeò iustitia eius, nostra efficeretur: secundũ verbum Pauli. 2. Cor. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatũ fecit: vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Vt ergo ad literã reuertamur, eadem Christi redẽptio, tũ opus iustitiæ fuit, quod patri persoluit, tum etiã gratię, quam in nos effudit. *Non persoluit diabolo.* Absit enim tam ingens vesania, vt quis dicat persoluisse pro nobis diabolo. Nam iniquo tyrãno quid homo debuisset? Imo verò quid opus erat Deo cum iniquissimo dæmone rationẽ illam inire iustitiæ? Sed satisfecit patri, quẽ iuxta verbũ proximè subsequens, nobis fecit propitiũ. Et sic vtiq; humanum genus à seruitute peccati liberauit, cui sua se sponte dediderat. Nam vt est Ioan. 8. Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Et. 2. Pet. 2. A quo quis superatus est, huius & seruus est. Nullum tamẽ exinde ius diabolus in nos habebat, quod illi esset reddendum, sed exercebat tyrannidẽ. *Satisfactio Christi.* Atqui eo pacto satisfecit pro nobis, quo nulla poterat creatura. Id quod lib. 3. de na. & gra. cap. 6. meditabar. *August.* Enimuerò quòd ait D. Aug. 13. de trinitate, haud defuisse Deo alium modum liberãdi humanũ genus, non eo sensu excipiendum est, quòd fuisset alius modus possibilis perfectę redemptionis, absolutæq; & consummatæ satisfactionis. Sed quòd potuit (vt proximè dicebamus) delicta vniuersa omnino gratis nobis condonare, absque ratione vlla, vel redẽptionis, vel satisfactionis. Potuit item fortè creaturam aliquam eo secum gradu amicitiæ gratis copulare, vt eius mortem in precium acceptaret pro toto humano debito. Hæc autẽ non fuisset perfecta satisfactio (vt probè author est S. Tho. in. 3. parte. q. 1.) cuius causa palam fit ex ratione ipsa satisfactionis. Est enim perfecta satisfactio, solutio debiti, quæ nulla ex parte à creditore, sed tota à debitore proficiscitur. Si enim ego à creditore meo argentum dono susciperem, quo debitũ illi persoluerem, esset quidem satisfactio, sed quæ ex dono esset parta creditoris. Talisque esset illa craturæ satisfactio. Christus verò, licet sua misericordia factus est homo, tamen quia suppositum erat diuinum æquale patri, quanuis nulla esset alia donatus creata gratia, opera ipsius (nam opera, non naturę sunt, sed suppositorum) infiniti essent valoris & precij. Ob idq; de se ad iustum satisfecit. Neq; enim existimauerim hoc incomprehensibile incarnationis munus sine summa ratione & causa, ne dixerim, necessitate, collatum nobis à Deo esse. De quo proinde innumeras illi debemus gratias. Et hoc perspicienter hic S. Tho. adnotauit super hoc verbo, Quæ est in Christo Iesu, dicens, Quasi dicat in alio non poterat nobis esse redemptio. Atqui meditatò non dixit, per Christum, sed in Christo. Quoniam nõ per aliud exterum precium, sed per mortem nos redemit, quam pertulit in seipso. Apposuit verò, Iesu, eò quòd sit saluatoris nomen, atque adeò redemptoris.

Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionẽ iustitiæ suæ.

Mirificè cõnexa à Paulo hæc est explicationũ catena, vt articulatim subsequẽs membrum præcedẽtis mysteriũ aperiat. Annectit, inquã, rationẽ, cur redẽptio Christi per mortem suã, iustificatio fuerit nostra, Ratio quippe est, ꝙ proposuit eum Deus, vt se ipsum Deũ nobis propitiũ faceret. Nempe ꝙ cum in enarranda illa misericordia reconciliationis, nihil diuinæ iustitiæ debuisset adimere, quo minus fieret æquissima satisfactio, absolutissimaq; redemptio, id quod nulla creatura (vt modo dicebamus) præstare poterat, proposuit, hoc est, (Origene interprete, quo etiam & Chrysost. alludit, & Ambro.) ante secula in sua æternitate disposuit: vel (secundum Hieronymum) in promptu ob oculos omnium posuit filium suum propitiatorẽ, vt quicunq; per saluificam fidem eum susciperent, eius sanguine redempti Deum haberent propitiũ. Haud enim otiosè repetit, per fidem, sed appositissimè composuit redemptionem Christi & fidem nostram. Nimirũ vt admoneret, quòd vana fuisset redemptio, nisi nobis per fidem, eam ratam habentibus applicaretur, vt paulò superius exponebamus. Quo fit, vt per gratiam, per redemptionem, per fidem, tres ex ordine causas nostræ salutis prę se ferãt, vtpote gratuitam Dei voluntatem, quæ prima est, æquissimã iustitiã Christi, & vtriusque ad nos applicationem. *Tres causæ salutis* Vbi nos legimus, propitiatorem, Græcè est ἱλαστήριον, quæ vox, sine articulo, vti iacet, anceps est. *Propitiatorẽ* Potest enim esse accusatiuus neutrius generis, & tunc significat propitiatoriũ

(vt

Orig. (vt legit Orig. & Theophyl.) vel potest esse masculini generis, & tunc idem est (vt vertit interpres noster) quod, propitiatorem. Quare hoc adnotauit Orig. quòd cùm Christus, & propitiatoriũ fuerit, & pontifex, & hostia, vno eodemq; sensu, apostoli, propitiatoriũ, vel propitiationem, vel, vt frequẽtius, inquit, in Latinis codicibus inuenitur, propitiatorẽ, eum nominant. Sed nihil interest, siue propitiator, siue propitiatoriũ, siue propitiatio scriptum sit. Hæc Orig. Haud tamen audiendi *Cõtra nouos interpretes.* sunt qui legunt reconciliatorem, vel aliam quamlibet id genus vocem. Est enim allusio venustissima veritatis ad figuram: scilicet quòd antiquum propitiatorium, quòd Exo. *Exo.25.* 25. de auro mundissimo extrui iussum est, imponendum arcæ testamenti, Christi fuerat figura: qui corpus ex mundissima ac purissima carne, munere spiritus sancti indutus, Ec *Leuit.16.* clesiæ erat præficiendus. Expurgatio itidem peccatorum, quam in sanguine hircorum & vitulorum pontifex, sancta olim ingressus, celebrabat quotannis, sacrificium Christi in *Heb.9.* cruce effigiabat, vti ipse Apostolus ad Heb. 9. cõmemorat, vbi ait, Quòd Christus assistẽs pontifex futurorum bonorum, perãplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis, neq; per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per propriũ sanguinẽ introiuit semel in sancta, ęterna redemptione inuenta. Ille quippe vitulorum sanguis, quia non erat causa vniuersalis redemptionis, sed signum indulgentiæ particularium delictorum, identidem erat vna, ac subinde altera vice fundendus: sanguis verò Christi semel effusus æternę fuit precium redemptionis. Eodem præterea loco Paulus & Christi corpus tabernaculo cõparat, & Christum ipsum, tum pontifici, tum etiã hostiæ. *Ioan.1.* De qua ait Ioan. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Qua de causa mortem hic Christi non proprio nomine, sed sanguinis effusione designauit. Nempe vt ex integro constaret allusio. Ea quippe tunc pontifex significatione, hostiarum sanguinem contra propitiatorium pro peccatis aspergebat, vti legitur Leuit. 16. quòd sola tunc fide huius effundendi in cruce cruoris abstergebãtur de- *Heb.10.* licta. Ob idque ingrediens in mundum dicebat Christus, Hostiam & oblationem noluisti, corpus autem adaptasti mihi. Tametsi & respicere hic quoque Paul. potuit ad sanguinem agni, quo deliniti sunt Iudæorũ postes in exitu de Aegypto.

Ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore: vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi.

Persistit in illo illustrando primo proposito. Iustitia enim Dei in eo reuelatur, cui videlicet cõsonant verba hæc, Ad ostensionẽ, &c. In quibus binus latet intellectus. Aut enim *Duplex intellectus.* iustitia hic fidem Dei significat, seruatam & constantissimè persolutam, dum quẽ vnigenitũ promiserat mundo, fidelissimè miserit: qua ipse iustitia iustus est, vt paulò post ait Apostolus, velut æquissimus in suis promissionibus. Et talis tunc sensus assuitur præcedẽti sentẽtiæ, Quem proposuit, &c. veluti fuerat pollicitus. Aut loquitur de iustitia, qua nos iustos cõstituit, scilicet, vel qua nos perfudit, vel fortè quã in se Christus stupendam pro nobis obtulit. Quẽ igitur locus hic non nimis q̃ vehementer perterrefaciat, qui secũ cogitando reputet, ꝙ Deus filio suo pro nobis non pepercit? Perplexum me sanè habet, vtram præ altera demirer, misericordiam ne Dei, an iustitiã. Nam cùm seruari integrã iu- *Misericordia & iustitia.* stitiam haud aliter iudicauerit, quàm per filium suũ vnigenitũ, eiusdemq; secum substãtiæ, carne assumpta, crucifixum, sic nihilo secius dilexerit mundum, vt nobis eum dederit propitiatorem in sanguine suo: vbi, quàm sit iustitia eius extimescẽda, fit manifestum. Quæ nam ergo putandũ est imminere nobis supplicia à iustitia Dei, qui immensam hanc misericordiã effusi pro nobis sanguinis eius, vsq; adeò negligimus, vt non modo non rependamus ei vitam, verum neq; vllam geramus curã seruandi animas nostras, tanti precio sanguinis redemptas? Qui tamẽ inde vel maximè extimescere scelera nostra deberemus, ac perpendere, quàm dira sint ab iniquis exigenda supplicia neglectæ misericordiæ, quòd non nisi tam tremenda interueniente iustitia Dei deletum fuerit chirographum, quod contra nos erat inscriptum. Hic autem sensus manifestatæ iustitiæ Dei apprimè quadrat cum suppositis cõtinuò verbis. (*Propter remißionem præcedentium delictorum.*) Inde enim iustitia Dei fit manifesta, hoc est, solum illum posse iustificare, quòd non mo-

do futura post delicta, verum vniuersa simul à mundi primordio patrata, siue sub lege naturæ, siue sub lege scripta, quæ videri Iudæis poterant per legem esse abolita, vsque ad donatum nobis Christum non fuerunt prorsus remissa, sed tūc primùm per eius iustitiā. Huius simile extat testimonium. 1. Ioan. 2. vbi ait de Christo, Quòd ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non autem pro nostris tantùm, sed etiam pro totius mundi. Id quod & frequentissimis antiquitatis de Christo vaticiniis prædictum fuerat, qualia sunt, Copiosa apud eum redemptio. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius. Et, Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra & germinet saluatorem. Et Micheæ vltimo, Deponet iniquitates nostras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Quare senex ille lætabundus excipiens vlnis redemptorem, nunc, inquit, dimittis seruum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Neque adeò refert, vtrum, præcedentium, adiacere putes genitiuo, delictorum, an verò præcedentium, hominum, subaudias. Persequitur nanque Paulus principale argumentum suum de Iudæis & Græcis. Quorum neutros sua potuit lex à noxa seruare, sed omnes per Christi mortem salui facti sunt. Fuit quippe fructus sanguinis Christi, vniuersalis redemptio totius humani generis. Quoniam non est aliud nomen sub cælo, in quo oporteat nos saluos fieri. Ne quis verò hæsitare queat, an omnia in vniuersum priscorū crimina fuerint morte Christi condonata: imo verò quomodo illorum Patrum errata, qui iampridem in gratia & amicitia Dei ab hac luce demigrarunt, non fuerint vsque ad tempus illud Christi dimissa, præsto occurrit ac subdit (*In sustentatione Dei*) Est fortè Hebraismus supplemento egens relatiui, hoc est, quæ quidem peccata fuerunt in sustentatione Dei. Acsi dixisset, Haud quidem cuncta remissa sunt, at illorum omnino, qui in gratia, qualis tunc erat, defuncti sunt. Eorum etenim peccata qui vel per sacramentum, vel per poenitentiam participes fiebant effundendi sanguinis Christi, per eius fidem tolerabantur à Deo, vt morte eius remitterentur. Sanguinis quippe virtus per fidem operatur ac diffunditur, & eandem nobiscum sortiti sunt fidem antiqui, iuxta illud. 2. Corinth. 4.

Vaticinia Christi.

Psal. 129.

Esa. 45.

Dubium præcipuum.

Habentes eundem spiritum fidei credimus. Scilicet illi expectantes venturum, nos verò confitentes venisse. Quocirca, tametsi diffitendum non sit, ante Christi aduentum veram fuisse gratiam & amicitiam Dei, non solùm in Patribus veteris testamenti, vt in Abraham & prophetis, verùm in lege naturæ, vt in Noe, Melchisedech & Iob, & aliis, quos scriptura commemorat, modò rectos, modo iustos, modò inuenisse gratiam in oculis domini, tamen ad gradum illum amicitiæ, vt digni essent adeunda hæreditate, & conspectu Dei, qui debetur amicis, & filiis, illa olim gratia non pertingebat. Et ideo Patres sustinebantur in limbo suo, quoadusque precium redemptionis Christus solueret. Sustentari enim ac tolerari nōnihil deterit, ac diminuit de flore gratiæ & amicitiæ. Nam qui tolerantur, nondum ad omnes amicitiæ numeros peruenerunt. Perinde res tunc habebat, acsi modò princeps reos quospiam & sibi offensos, neque ad suum omnino conspectum admittere vellet, neque verò omnino condonare, sed precibus victus, abstineret lege agere in illos, & velut in deposito custodiret, quoadusque fieret iniuriarum compēsatio per alium, à quo certò sciebat satisfactum iri. Atqui forsan in hoc sensu de suo Baptista pronunciauit Christus, Qui minor est in regno cælorum, maior est illo. Conferebat enim illic gratiam familiæ euangelicæ, cum illa Patrum antiquæ legis, dicens, quòd summa illorum, puta gratia Ioannis, qui fuit omnium maximus, non adæquabat gratiam baptismi: quæ cùm sit minima in regno cælorum, hoc est, in Christianismo, tamen cæli fores continuò pandit. Huic consonat & verbum Pauli. 2. Corinth. 4. Ecce nunc tempus acceptabile, &c. Nunc proprior est nostra salus, quàm cùm credidimus. Loquitur enim, acsi vna esset Ecclesia à tempore Abrahæ, quando credere cœpit orbis pollicenti Deo salutem, vsque ad Christum, quando facta est (*Ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore*) Repetitio hæc, Ad ostensionem, &c. minimè redundat, fuit nanque accommoda, & necessaria ad explanandū, cur Deus tam diu sustentauit priscorum delicta: causa enim fuit, vt hoc præfinito tempore suam patefaceret iustitiam. Quòd si quis percontetur, cur qui diues est in misericordia, non statim postquam Sathan in mundum grassatus, omnia oppleuit sceleribus, hanc

Gratia ante Christi aduentum.

Exemplum.

Qui minor est in reg. cæ.

Rom. 13.

Dubitatio.

hanc operatus est redemptionem, per quam aditus pateret cunctis ad regnum ab Abel iusto vsque ad Ioan. Baptistam. Egregiã certè respondẽt Patres rationẽ, scilicet ob superbiã edomandã humani generis. Siquidẽ cũ protoparentes nostri prę superbia lapsi fuissent, ex re nostra erat, hominẽ prius in lege naturę arbitrio suo permitti, vt tenuitatẽ naturalis luminis, ac defectum scientiæ per absurdissimos philosophorũ errores cognosceret: ac deinde sub ampliori luce legis scriptæ exerceri, vt imbecillitatem naturaliũ virium, defectumque potentię, crescẽte cum cognitione peccati, libidine, experiretur: atque adeò tam legi, quàm naturę diffusus, ad Deũ identidem manus attolleret, cuius diu expectatum auxilium pluris idcirco æstimaret. Præterquàm quòd dignitas ipsa venturi, hoc etiam postulabat, vt diu ipsum mundus pręstolaretur. Erat enim mundus aliquod seculis (vt iam ante dicebamus) infantior, ac rudior, quàm qui posset tantum beneficium agnoscere, quoadusq; venit plenitudo temporis. Non autem hic est locus hęc discutiendi. Nam si morosus quispiam presslius rem vrgeat, quòd alio forsan tempore si venisset, plures salui fuissent, id quod Christus ipse de Tyro & Sydone pronunciat, non audet August. in lib. de perseuerantia aliter respondere, quàm quòd non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei (*Vt sit ipse iustus & iustificãs eum, qui est ex fide Iesu Christi*) Finis est totius periodi. Quod enim præfatus est, proposuisse Deum propitiatorem filium suum, ad ostensionem iustitiæ suæ, id apertius concludit. Nempe quòd hoc fecit, vt sit ipse iustus. Non quidem iustificatus, vt nos per susceptam iustitiam (de quibus dixerat, Iustificati gratis) sed sua natura iustus, & ideo seruans promissam suam fidem iustificandi, nõ quidem promiscuè ac temerè vniuersos, sed eos prorsus, qui sunt ex fide Iesu Christi, hoc est, qui ex fide nascuntur & coalescunt in corpus Christi. Nam dedit potestatem filios Dei fieri iis, qui credunt in nomine eius. Et, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, nõ intrabit in regnum cælorum.

Dignitas aduen. Christi.

August.

Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non: sed per legem fidei. Arbitramur enim, iustificari hominem per fidẽ sine operibus legis.

Ex hac demum manifestatione iustitiæ Dei per sanguinem Iesu Christi concludit id, quod ab initio epistolæ fuerat eius propositum, puta deprimere Iudæorum superbiam, oraque obturare, & obsepire, qui gloriam sibi suæ iustitiæ arrogabant, illosque Gẽtibus adæquare, ac deniq; omnium iustitiam Deo transcribere, vt illi soli adscribatur gloria. Vtitur autem interrogatione, vt vis sit, vehementiaque in verbis maior. Et quanuis gentes quoque attingat interrogatio, qui neq; à lege sua naturali gloriam sibi poterant vllam attribuere, peculiariter tamẽ inuehitur in Iudæos, quibus superiori capite inter cætera improbat, quòd gloriarentur in lege. Et quanquam in Græcis nonnullis codicibus non extet, tua, sententia tamen eadem est. Neq; verò solùm Latini, verùm & Origen. Legit & Theophyl. August. autem lib. de spir. & lite. cap. 10. non vno sensu hanc gloriationem exponit. Ait enim, posse hic intelligi gloriationem laudabilem, quæ in domino est. Quæ quidem per iustitiam Christi exclusa est, hoc est, expressa, & (vt dictum est) ostensa. Vnde & exclusores, inquit, dicuntur quidam artifices argentarij. Hæc autem vera gloria, dicitur Iudæorum, quia non deberent nisi in domino gloriari. Sed tamen legitimus sensus ac genuinus Pauli est, de vitiosa gloriatione, quæ de superciliis Iudæorum descendebat. Quam commonstrauit esse exclusam, id est, depulsam, non per legem factorum, sed per legem fidei. Quoniam etsi gloriatio ex operibus legis promanans, in personas refundatur, illa tamen quæ nascitur ex fide, Deo debetur. Non autem ait simpliciter, per fidem, sed venustius, per legem fidei, vt lex vna, per legem aliam, appareat eiecta. Cùm enim lex sit vis ac norma operum, quicquid eiusmodi vim habet, translatè lex dicitur. Quare & infra cap. 7. legem mentis, appellat vim mentis ad optima deprecantem, legem autem membrorum, carnis illecebram & cupidinem: fides ergo nos, nostraque officia rectificans, lex probè nuncupatur. Neq; verò dixit (vt notat Chryś.) Periit gloriatio tua, id est, quam à lege aucuparis, aut cessauit, aut quid simile, sed significãtissimè, exclusa est, id est, repulsa per ostensionem iustitię fidei. Huc quoque spectat quod ait Ioan. lex per Mosen data est, gratia & veritas per Ie-

August.

Lex.

Exclusa.

Ioan. I.

ſum Christum facta eſt. Nempe gratia iuſtificationis & figurarum veritas. Vel gratia & iuſtitia. Deus enim per Moſen legem duntaxat dedit, qua doceret populum: at quicquid gratiæ ac iuſtitiæ ab orbe condito largitus eſt poſt peccatum, id per Christum factum eſt. ¶Eſt verũtamen ſpectatius hæc conſyderanda diſcretio inter legem factorum & legem fidei. Imprimis lex factorum non hic cenſetur, præciſa illa portio legis veteris, quę poſita erat in cerimoniis & neomeniis (vt ſapienter Auguſt. adnotauit in de ſpi. & lit.) ſed lex vniuerſa quæ mores inſtituit: vt iam ſuprà plenius diſputauimus ſuper verbo, Quia ex operibus legis. Eandem enim legem ex cuius operibus non iuſtificamur, cognominat hic pari ratione legem factorũ. Ob idque neque conſtituit hic differentiam inter totam legem euangelicam, & legem veterem, de qua dicturi ſumus in calce huius capitis. Nam & in Euangelio ſunt eadem moralia præcepta, quæ erant in veteri, quorum officia per ſe non iuſtificant. Et quemadmodum in lege illa ſua erant ſacrificia & cerimoniæ, quibus fidem Chriſti Patres profitebantur, ita ſunt & in noſtra. Et præterea, ſicut nos tenemur lege fidei, id eſt, præcepto fidei, ſimiliter obligabantur & illi. Nam illud, Accedentē ad Deũ neceſſe eſt credere, vniuerſos ab exordio mundi comprehendit mortales. Vnde Ecclēs. 2. Qui timetis Deum, credite illi. Et, Credidi, inquit Dauid, propter quod locutus ſum. Quare lex illa non erat tota poſita in externo cultu, ſed potiſſimum eius fundamentum, ſicuti & noſtræ, erat interna fides, per quam cultores legis iuſtificabantur. Diſcrimen ergo hoc (vt author eſt loco citato Auguſt.) illud eſt prorſus, quod Apoſtolus conſtituit inter epiſtolam ſcriptam ſpiritu Dei viui penitus in cordibus, & illam quæ ſcribitur in tabulis lapideis, Et quod eſt inter literam occidentem, & ſpiritum viuificantem. Atqui vt perſpicacius dicam, legem factorum appellat Apoſtolus legē quamlibet, ſeu externè ſcriptam, ſeu internè naturali lumine reuelatā, quæ vim tantùm habet docendi, dirigendi, & imperandi ac prohibendi quæuis opera, ſiue moralia ſint, ſiue cerimonialia: nulla tamen pollet facultate remittendi cõmiſſa peccata, neq; efficiendi ea opera, quę per ſe Deo placeant. Et ideo (vt infra patebit) eadē dicitur, occidens litera. Lex verò fidei eſt lumen ſupernè à Deo impreſſum penitiſſimè menti

Diſcrimen inter legem factorũ & legem fidei.

Auguſt.

Ecclēs. 2.

Pſal. 118.

2. Cor. 3.

bus noſtris, qua ratione nos inſtituit, ac dirigit, vnde debeamus fauorē petere, & opem, qua à peccatis liberati, Deoque reconciliati, poſſimus officia illa, quæ per legem docemur & iubemur, taliter perficere, vt in oculis eius grata ſint & accepta. Et hoc eſt, quòd ait ibidem Augu. ſcilicet, Quod operum lex minando imperat, hoc fieri lex credendo impetrat. Illa dicit, Non concupiſces: iſta dicit, Cùm ſcirem quia nemo eſſe poteſt continens, niſi Deus det, adij dominum, & deprecatus ſum. Quod eſt dicere, Lex obligare quidem poteſt præuaricatores ad pœnam, neutiquam tamē ad iuſtitiam ſatis adiuuare. Quocirca ſub lege factorum, legem etiam Gentium complexus eſt. Lex autem fidei eſt de qua infra. 8. Lex ſpiritus vitæ quæ eſt in Chriſto Ieſu. Et de qua prædixerat Hiere. cap. 31. Hoc eſt teſtamentum, quod diſponam domui Iſrael poſt dies illos. Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum ſcribam eas. Atqui ex hoc legum interuallo innaſcitur & diſcrimen inter iuſtitiam operum, & iuſtitiam fidei, cuius iam ſuprà meminimus. Iuſtitia enim operum eſt humana rectitudo, quæ per naturalem facultatem in moribus eſt, ſecundum legis normam Iuſtitia verò fidei, peccatorum remiſsio, ac ſanctitas apud Deum. Quòd autem hæc fuerit mens Pauli, apertiſsimum ex ſubiunctis verbis fit. Et enim vt paulò antea confirmauit, ex operibus legis non iuſtificari omnem carnem, eò quòd per legem nihil aliud præſtitum eſt, quàm cognitio peccati, ita & nunc viceuerſa comprobat, per legem factorum nõ excludi gloriationem perſonarum, hoc eſt, non eſſe adſcribendam legi iuſtificationem, quia (*Arbitramur, inquit, iuſtificari hominem per fidem, ſine operibus legis*) Eſt enim reſumptio præcipuè hic propoſitæ concluſionis, cuius vtrunque membrum, ſcilicet, & quomodo non ex operibus legis, & qualiter per fidem parta ſit nobis iuſtitia, iam ſatis in ſuperioribus enucleatum eſt. Haud enim abiecta ſimpliciter ſunt opera legis, ſed ab hac præciſa ratione iuſtificandi, quæ eſt, reuocare hominē in gratiam Dei, quod opera præcedentia diuinum ſubſidium efficere non poſſunt. Sunt tamen deinceps neceſſaria ad cultũ incrementumq; iuſtitię. Id quod Orig. optimè declarat eorum exemplis, qui de improuiſo ſunt iuſtificati abſq; pręcedentibus operibus, puta exēplo latronis, quem ſua fides ſaluum fecit. Et exemplo Magdalenæ.

Sap. 8.

Iuſtitia operum & iuſtitia fidei.

Orig.

lenæ. Haud tamen est cur ex hac Origenis authoritate Lutherani exultent, acsi docuerit sola eos fide iustificatos. Nam verba latronis Memento mei, spem ac pœnitentiam & charitatem demonstrant, quibus fuit vnà cũ motu fidei à Deo tractus. Et in Magdalena apertius id indicauit tum fletus, tum & Christi testimonium, Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.

Lutherani.

An Iudæorum Deus tantum? Nonne & Gentium? Imò & Gentium: quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circuncisionẽ ex fide, & præputium per fidem.

Hic intueor excelsum Pauli ingenium attolli ad causam altissimam ac principem, puta fontalem & efficientem, cur Deus quantũ ad sufficientiam, omnium in vniuersum mortalium salutem fuerit operatus. Nam hactenus à causa materiali argumentum sumpserat quam itidem demonstrauit, generalem, scilicet, ex eo quòd omnes tam Iudæi, quàm Græci peccauerunt, indiguisse gloria iustificantis Dei. At verò ex huiusmodi indigentia non tã extruitur solidum argumentum, quòd essent seruandi, quàm ex benignitate causę agentis. Videtur ergo mihi Paul. à primo fonte rem deducere. Hæc enim vna fuit Deo causa condendi humanum genus, (quod antehac dicebamus) vt nobiscum suam communicaret effusissimam deitatem. Ob idquè proprium ipsius munus est, aberrantes ab illo scopo in viam reducere, id quod naturalem exuperat facultatem nostram. Quo fit, vt prima causa nostræ salutis sit Deus, qua ratione bonus est. Est ergo argumentum huiusmodi, Deo proprium est, eos iustificare, quorum est Deus: non tantum Deus est Iudæorum, sed etiam Gentium: iustificat ergo cum Iudæis pariter & Gentes. Et idcirco vna esse debet causa communis, per quam omnes iustificentur, sicuti vnus est & Deus qui iustificat: hęc non poterat esse lex, quæ non participabatur Gentibus: fit ergo, vt qui vnus est omnium Deus, per vnam ipsius fidem iustificet tam circuncisionem quàm præputiũ, hoc est, vtrumque populum, tam recutitum illum ac circuncisum, quàm præputiatum. Similiter ait Galat. 5. In Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet, neque præputium, sed fides quę per charitatem operatur. Quod ait, ex fide, &, per fidem, forsan idem est, vt aiunt Hieronym. & Augustin. Nisi quis fortè hoc mysterii meditetur, quòd, ex, significet remotiorem causam, per, verò, propriorem. Iudæi enim à fidei fundamento exorsi, per legem tum postea coluerunt Deum. Gentes verò primùm ad prędicationem Christi per fidem iustificati sunt. Et huc forsan spectat Orige. qui de re hac longam orditur homiliam. At non absq; mysterio phrasi hac interrogandi vtitur, An Iudæorum Deus tantum? Nam id quoq; Iudæi adstruebant. Nempe quòd propter susceptam legem Deus verus, Deus Hebręorum proprie nũcuparetur, & Deus Abrahã, & Deus Iacob, &c. Vt Exo. 5. & alibi crebrò videre est. Atq; ideo putabant sibi propriè aduenisse Messiam. Igitur de hoc errore illos hac deiicit sciscitatione. Nam etsi, ob peculiarem Dei cultum inter alias nationes, notus in Iudæa Deus diceretur, erat nihilominus (vt est in Psal.) Rex omnis terræ Deus. Vnde Hiere. 10. Quis non timebit te, ò rex Gentium.

Causa humanæ creatiõis.

Argumentũ Pauli.

Gal. 5.

Orige.

Iudæorũ Deus.

Legem ergo distruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

In fine tandem & calce capituli, hoc est, collationis fidei cum lege, lenit sedatq; Iudæorum animos, quos grauiter inde perturbare poterat, & consternare, quòd visus semper est adeo fidẽ in sublime tollere, legemq; supprimere, acsi fides aduersa esset legi, eamq;, vti prauam & exitiosam cum idololatria Gentium auersaretur. Prosequitur autem eundẽ rogationis impetum, Nunquid ergo legem per fidem destruimus? Hoc est, abrogamus euacuamus, & proiicimus? Absit. Abhorrentis est. Sed legem statuimus, hoc est, constabilimus, & obfirmamus, scilicet, per fidem. At obiectat sese hic confestim Apostolo sua ipsius doctrina. 2. ad Corint. 3. vbi docet, Gloriam vultus Mosis promulgantis legem, eiusq; ministrationem, ac subinde legẽ euacuari per gloriam ac lumen Christi. Id quod ad Heb. 8. & 9. confirmat, commonens, antiquatam esse legem. Nam translato, inquit, sacerdotio, & legis quoq; necesse est translationem fieri. Hæc autem, quæ videtur, nulla est dissensio. Legem enim veterem bifariam est consyderare, scilicet, qua parte cerimonias & iudicia continebat, & qua, moralia amplectebatur etiam præcepta. Vel si mauis, qua ratione figura vẽturę erat euangelicę, vel qua officia imperabat, q̃ ad mores diuinumq;

Argumen. contra.

Heb. 7.

Lex vetus.

uinumq; cultum pertinebant. Et neutro modo infirmata est per fidem, sed vtroq; dilucidata & asserta. Porrò quantum ad vim operum inde potisimè corroborabatur, quòd opera illa per se Deo placere non poterant, nisi quatenus fide nitebâtur. Fides ergo, præterquàm quòd peccata remittebat, id quod lex nequibat, causa etiamnum erat, vt opera legis, quæ fierent ex gratia, tam cerimonialia, q̃ moralia accepta essent Deo, & apud ipsum meritoria. Et ideo lex quæ per se tantum valebat peccatum monstrare, vigorem accepit ac vim operandi per fidem. Sed & quatenus figura erat, per fidem est quoquè illustrata & firmata, nempe demonstrantem, quàm fuerit verax in suis vaticiniis, figurisq; & oraculis, quorum veritas patescit in Euangelio. Ob idq; dignitatem legis per hoc fides illustrat, quòd maximè ostendit fuisse operęprecium tanquam Euangelii testem. Quapropter dixit, testificata à lege. At verò quoniam qua parte pręnuncia erat Christi, ipso veniente, perfuncta iam est officio suo, hac ratione fides illam non quidem abrogauit, sed declarauit, cessasse. Et hic intimus est omnium sensus sententiæ illius Christi, Non veni soluere legem, sed adimplere. Quod est, Non abrogo legem, neq; tollo, sed quia non fuit ędita nisi vsq; ad me, per me impletum est tempus illius, vt iam deinceps abolita censeatur. Atq; hoc est, quod ait locis citatis Paul. euacuatã esse legem, & antiquatam, & translatam per Christum. Veruntamẽ neq; isto modo fides Christi destruxit legem, imò explicuit ipsius munera & officia: quæ erant, tum peccata patefacere, tum legem prænunciare nostram: atq; hoc nomine fuisse vtilisimam suo tempore, tanquam pædagogum (vt ait alibi idem Apostolus) quoadusq; veniret plenitudo tẽporis. Euacuauit ergo fides legem, eo solum tropo loquendi, qui est ad Corinthios, Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. ¶At verò quoniam hucusq; solum inter legem quamcunq; & fidem Christi diximus, Paulum discriminatum esse nõ autem inter legem totam euangelicam & antiquam, superesse existimo, vt ad plenior ẽ prædictorum intelligentiam, veluti colophonem adhibentes, vtcunq; discrepantiam inter eadem duo testamenta attingamus. Id quod sermonis perpetuitas hactenus non permisit. Igitur primùm omnium inter nouum, vetusq; instrumentum sic nimirum conuenit, vt vtrobiq; necessaria sit fides ad iustitiam, absquè quo fundamento nulla fieri tunc poterant, neq; verò modo possunt opera, quę digna sint æterna remuneratione, neq; adeo legitimo virtutis nomine: qua tamen præuia fide ac diuina ope, sicuti nunc, ita & tunc tẽporis omnia opera, siue moralia, siue cerimonialia, nomen habebant ac rem quidem simpliciter virtutis ac meriti apud Deum. Pertinebant enim tunc cerimoniæ ad obsequium & cultum Dei, veluti & modo nostræ. Discrepantiæ verò sunt potisimùm tres. Prima, qđ nunc explicatior fides est, quàm tunc. Qui enim tunc credebatur venturus, venisse iam creditur. Secunda, quòd lex illa nõ erat adeo vniuersalis, atq; nostra. Poterãt enim tunc extra illam legẽ Gentes saluari, quod nunc absq; nostrę professione nequeunt. Tertia, quòd mysterium salutis, quod in illa sperabatur, in nostra exhibitum est. Qua de causa lex euangelica dicitur lex gratię, sanè quòd (vti paulò ante dicebamus) nunc Christus operatus salutem, ianuam patefecit regni. Quamobrem & nostra septem sacramenta, veluti instrumẽta pasionis eius, gratiã conferunt, quod Paulus antiquis denegat: appellans illa infirma & egena elementa, quę facultate vacabant iustificandi. Tametsi (vt statim dicturi sumus) in circuncisione, gratia impendebatur originalem detergens labem, tanquam sub signo professę fidei Christi. Abundãtior tamen fit per nostrum baptismum.

Marginal notes: *Mat.5.* — *Gal.4.* — *1.Cor.13.* — *Discrimen inter vetus ac nouum testamentũ* — *Lex gratiæ.*

CAP. QVARTVM.

VID ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem?

Scopus quem sibi Paulus in his potisimũ quatuor capitulis proposuerat (vt initio dicebamus) is est, vt ostendat, non nisi per vnam fidem Iesu Christi oblatam esse nobis à Deo iustitiam. Atquè hoc præcipuè contra Iudęos, quos de contrario errore deiicere satagit, atq; Gentibus æquales in hac parte facere. Eam autem Iudęi virtutem iustificandi duobus tribuere poterant, scilicet legi, & circuncisioni. Quorum priori membro expedito, scilicet quòd per opera legis non obtinetur iustitia Dei, pergit & de circũcisione, cui⁹ iam supra cap. 2. sermonem iniit, idem commonstrare,

strare, si per se considereretur. In quo totũ hoc quartum caput insumit. Et quãuis non adeo necessaria esset huiusmodi partitio, possum⁹ ipsum tamen in quatuor articulos distribuere. Primùm enim ostendit, Abraham nõ ex circuncisione, sed ex fide fuisse iustificatum. Mox inde, vbi ait, Et signum accepit, aperit causam & finem, cur acceperit circuncisiónis religionem. Tertio ab illo loco, Nõ enim per legem, edocet, quòd nec promissio futuræ redemptionis facta illi est per legem. Nam tam circuncisio, quàm promissio legem multo tempore antecesserunt. Quarto deniq; ex illo verbo, Cui credidisti, vsque ad finem, multa effert commendatione fidem Abrahę. Proponit igitur statim in fronte quæstionem. (*Quid ergo dicemus inuenisse Abraham.*) Simili enim oratione exorsus est caput præcedens. Quid amplius Iudæo est, aut quæ vtilitas circuncisionis? Et est velut Iudæorum obiectio aduersus illa vltima verba, quibus constituit, exclusam ademptamquè fuisse Iudæis omnem gloriationis ansam, per fidem Christi. Poterant enim Apostolo reclamare, incassum tunc se obseruasse circuncisionis religionem, quam tamen Deus sanctissimo fœdere imperauerat Abrahæ. Meditatò enim in causa circuncisionis, nominat Abraham, quoniã circuncisio non pertinebat ad legem Mosis, hoc est, non erat per ipsum mandata, sed Abraham multò antea dum promisionem redemptoris fide suscepit, iusus fuit cum sua posteritate illo charactere discerni ab orbe reliquo. Erat enim condecens per fidem venturi aliquandiu populm erudiri, antequam lege operum instrueretur. Primùm vt antequam legem audiret, finem doceretur, ad quem scilicet, per ipsam erat perducendus. Nam in omni officio, cognitio finis prima basis est. Vnde illud existit Pauli, Accedẽtem ad Deũ oportet credere. Deinde maximè vt spem salutis non in operibus legis, per quæ peccata remitti nequibant, sed in fide Christi homines collocarent. Quocirca accommodatissimum hinc Paulus extruit argumentum, nulla legis opera ponenda esse in causa iustificationis, quòd Abrahamus non solum ante legem Mosis, sed ante circuncisionem legitur, quia credidit, assecutus iustitiam. Concludit ergo quasi ex prędictis, Quid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Adiectionem, secundum carnem, sunt qui applicent verbo, inuenisse, (vt Ambros. & sunt qui cum verbo, patrem nostrum, coniungant, vt Origenis & alii authores Græci & Augustin. Secundum Ambrosium sensus erit, Quid ergo dicemus inuenisse Abraham, hoc est, meruisse, vel fortè dono Dei acquisiuisse, per illam carnis circũcisionem? Et in hoc sensu videretur mihi Paulus, opposuisse circuncisionem in carne, circuncisioni cordis in spiritu, vti fecerat in fine secundi capitis. At verò secundum alios, nulla insinuatur hic nominatio circuncisionis, vsque ad subsequentia, sed subintelligitur in genere sic, Quid dicemus inuenisse Abrahã, qui secundum carnem pater est noster, scilicet per opera legis, qualis fuit circuncisio. Atqui prępositio, secundum, huic lectioni plus fauet. Nam aliàs dixisset, per carnem. Arridet & eidem sensui, quod paulò post colligit, Abrahã, patrem fuisse secundum spiritum omnium credẽtium. De quibus ait Christus, Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Vt ostendat hanc veram esse paternitatem apud Deum: non autem illam, quam hic proponit secundum carnem. At non ita multum refert, vtram amplectamur lectionem. Dixit, patrem nostrum, non eò solum, quòd & ipse proles etiam esset Abrahæ, sed quia in morte hanc habet humilitatem, vt vbi humiliare cogitat Iudæos, se vnà connumeret.

Diuisio. *Circuncisio* *Secundũ carnem.*

Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.

Respondet ad quæstionem, haud quidem exprimẽdo conclusionem, sed syllogismum, vnde colligitur. Respondet enim prius, quid non inuenit per opera legis. Hoc est, quòd nõ inuenit iustitiam. Deinde in secunda sectione capituli, quid inuenit. Quia signaculum accepit iustitiæ. Syllogismus ergo Pauli est destructorius. Si Abraham ex operibus iustificatus est, habuit gloriam, hoc est, nact⁹ est inde gloriam (puta apud homines) sed nõ apud Deũ: habuit autem gloriam apud Deum, ergo aliunde quàm ex operibus iustificatus est. In priori pręmissa subnotat discrimen inter iustitiam fidei, quæ sola existimatur iustitia apud Deũ, & iustitiam operum. Non solũ operum legis scriptæ, sed etiam naturalis. De illis enim loquitur hic etiam Paulus. Nam ex operibus legis scriptę, quę longè post Abraham ædita fuit, indubitatum erat non fuisse iustificatum. Hęc autem operum iustitia duplici

Syllogismus

Iustitia apud hoīes. plici ratione dicitur iustitia apud homines. Vno modo, quòd cum ad veram iustitiā, etiā moralem & ciuilem, non sufficiat opera fieri iuxta præceptionem legis, nisi recta etiam intentione, & homines non intueantur corda, sæpenumero opera, sinistra mente exhibita, falsò existimantur ab hominibus iusta. Sed in alio sensu iustitia quoq; operū, iustitia est suo modo apud homines, vt sępius antea diximus, & in fine lib. 1. de nat. & grat. latissimè discussimus. Nempe quòd opera, quæ facultate naturæ, secundum legem, intentione honesti, neque alia adiuncta circūstantia praua, fiunt, quanuis non sint iustitia apud Deum, vt per quæ, nec peccatum remittitur, vt reconciliatio fiat cum Deo, atq; adeo neq; re, neq; nomine sint absolutæ virtutes, sunt tamē virtutes suo modo, hoc est, ciuiles & morales, eædemq́; apud homines verè dignę pręmio, hoc est, honore, qui humanis legibus decretus virtuti est. Atq; hunc arbitror etiam secundum sensum significatum esse hic ab Apostolo.

Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatū est illi ad iustitiam.

Proposita primum quæstione, subiunctoq́; deinde responsorio syllogismo, subiungit tertio loco, probationem secundę præmissę, quam non explicitè posuerat, scilicet, quòd Abraham habuit gloriam apud Deum, et id quidem non per opera, sed per fidem. Probationem autem adsciscit à testimonio scripturę, Gen. 15. Existimo locum hunc Pauli postremo capitulo lib. 2. de nat. & grat. ita à nobis esse expositum, vt nullum hinc prorsus argumentum Lutherani, vnde validissimum putant, adferre valeant, ad cōfirmandum, quòd iustificatio, hoc est, recōciliatio, solo fiat actu fidei. *Luthe.* Etenim (quod satis mirari nequeo, eos non animaduertisse) illo temporis articulo, quo Gen. 15. facta est Abrahæ promissio progignendi seminis, quando Deo credidit, non fuit primùm iustificatus. Nam, vt Orig. perspectè adnotauit, iam ante multa eius officia, ceu viri iusti, Deo fuerant probata & grata, sanè cū iussui Dei iam obediens (vt ait Heb. 11. Paul.) fide exierat de terra sua, & de cognatione patris sui. *Gene.13.* Et apud conuallem Mambre ædificauerat in Hebron altare domino. Ac deniq; benedictione Melchisedech comprobatus fuerat iustus apud Deum, cuius significatione, panem ei obtulit & vinum. Quin verò nemini ambigendum arbitror, quo minus statim à puero Deo fuerit gratissimus, scilicet protestatione illa fidei, qua erat in iure naturæ ab originali labe mundatus, veluti Abel, Enoch, Noe, & reliqui eius maiores. Adparabat enim ipsum Deus, efformabatq; secundum cor suum, vt cui mysteria fidei decreuerat reuelare. Elogium ergo hoc nulla apparentia significat, quòd per illum tunc actum credendi iustificatus est, id est, ex iniusto iustus constitutus, sed hoc prorsus, quòd actus ille fuit actus iustitiæ & obedientię, atq; adeo Deo acceptus. Sicuti si quis modo iustus probaret, susciperetq; aliquem articulum fidei, quem antea à se ignoratum, Ecclesia nunc expromeret ex Euangelio. Et sicut legitur Ioan. 2. de apostolis, quod post resurrectionem crediderunt sermonem, quem prędixerat Iesus de excitatione templi, sensum habuisse de ipsius corpore. Haud enim per illam fidem fuerūt primùm iustificati, sed fuit illis virtus iustitię. Ita enim expressè habent verba, credidit Abraham Deo, & hoc ipsum credere, reputatum est ei ad iustitiam, id est, probatum à Deo est, veluti officium iustitiæ. Eadem enim phrasi legitur. 1. Macha. cap. 2. quòd Abraham in tentatione inuentus est fidelis, & reputatum est illi ad iustitiam. Qui absq; dubio sermo non significat primam iustitiam. *Dubitatio.* At verò redarguis contra, Quale ergo hinc Paulus comminiscitur argumētum pro fide contra opera legis? Re vera per quàm egregium, ad vtranq; conclusionis partem, tā negatiuam operum legis, quàm affirmatiuā fidei. Primùm enim probat neq; ex legis Mosaicæ operibus, neq; verò ex circūcisione, vbi credebant Iudæi, remissam fuisse primùm originis culpam, vllo fuisse pacto pendentem iustitiam apud Deum: si quidem ante legem & circuncisionem, virtutem præstitisset Abrahamus iustitiæ, per quam, consecutus est gloriam apud Deum. Secundò per illud officiū credendi Abrahæ, quo sub figura suæ prolis credidit donandum à Deo nobis redemptorem, commonstrare vult remissionem peccatorum, non nisi per eandem fidem factam vnquam fuisse, qua itidem subnixi operati sunt, quicunq; vel in lege naturę, vel scripta, opera iusta fecerunt, quę Deo essent accepta. Vt magnificè denarrat Heb. vbi ait, quòd fide plurimā hostiam Abel, quàm Cain obtulit Deo: non enim suggerit, quòd sola fide iustificatus est, sed quòd fide se exercuit in operibus iustitiæ. *Hebre.11.* Et fide, inquit, qui vocatur Abraham

braham obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem.

Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositũ gratiæ Dei.

Quarto loco supponit Apostolus explicationem illius quod dixerat, reputatum ad iustitiam. Vt exinde peramplius dilucescat, quidnã sit iustificari citra legis opera. Et sunt hic discretè annotandæ duæ antitheses, inter quatuor verba. Contraponit enim operanti, eum qui non operans credit, & deinde gratiam, debitę mercedi. Operantem autem appellat illum, qui aliquo opere meretur, hoc est, debitam sibi facit mercedem. Quapropter huiusmodi operarii, mercenarii dicuntur. Et re vera eos hic intelligit operantes, quos supra nuncupauerat factores legis. Puta qui legis cultura & officiis præmia eiusdẽ legis pro merentur. Atq; contrario sensu non operans est, qui nulla prius præstitit legis opera, sed fides, quam habet pollicenti, primum ei fundamentum est assequendi beneficium. Sunt ergo verba hæc in formam talis syllogismi construenda. Si quis obtineret iustitiã apud Deũ tanquam operans secundum legem, talis iustitia non conferretur ei quasi gratia, sed retribueretur tanq̃ iusta merces, quę debetur operãti, si autem impenditur nunquàm ante operanti, ob hoc quòd credit iustificatori pollicẽti, illi certè non redditur tanquàm debita, sed confertur gratis ob solum propositum, hoc est, gratuitam voluntatem pollicentis: hoc autem secundo modo fit iustificatio impii: ergo fit gratis per fidem, & non redditur tanquàm operibus debita. Sciscitaris autem, qui hoc pertinet ad expositionem præcedentis authoritatis, imò quomodo hanc probat subiũctam præmissam? Profectò scientissimè. Haud tamẽ sic, vt sentiat Abraham illo loco fuisse ex impio in iustitiam primùm constitutum (id enim iam exclusimus) & ideo hic minimè illius meminit, sed est locus à simili. Fuit enim illic Abrahæ facta promissio prolis supra naturam propagandæ, nempè quòd senibus per emortua corpora procreanda esset. Qua de causa (vt in fine capituli ait Paulus) reputata est fides eius ad iustitiam, scilicet supernaturalem. Nam fides illa non potuit esse naturalis. Cõstat ergo inde analogia, quòd quẽadmodum tunc Abraham nullius exhibuit opus legis, aut naturalis, aut scriptæ, sed obedientia illa supernaturalis fidei, accepta fuit illi, tanquàm iustitię opus, ita & impii iustificatione vsu venit, scilicet quòd non operanti, videlicet (expositore August. in præfatione Psal. 31.) iacenti in peccato, atq; ideo nõ bene operanti, neq; quicquàm meriti adferenti ad suam iustificationem: credenti tamen per auxilium Dei, fides reputatur ad iustitiã: fides autem illa, quæ per charitatẽ operatur. Quocirca consultò Paulus non dicit credẽti ei qui iustificat, sed, credenti in eum. Quæ phrasis voluntatis affectum designat comitem fidei, quo affectu ferimur in Deum. Vt autem plenius, manifestiusq; diluceat, quomodo non operanti fides reputatur ad iustitiam, meditéris oportet, quatuor illorum gradus, qui iustificantur, quos 2. lib. de nat. & grat. singulatim discreuimus. Paruulis enim ante rationis lucem sola fides per sacramentum applicata, vt in lege veteri, seu sacramentum ipsum fidei, vt in noua, reputatur & sufficit ad iustitiam, per quod paruulus sacramentum, ea quidem ratione credere censetur, quòd re vera obligatur voluntate parentum, fidem ad mortem vsq; substinere, ac legi obsequi Christi, cui damus illic nomina. Illi verò qui iam per ætatem compotes sunt ratiõis, si qui fortè essent cum sola macula originali, solo actu fidei baptismum suscipientes, salui fierent. Nam qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Illa enim fides Dei, quòd remunerator est, spẽ secum affert, atq; intinctio ipsa baptismalis charitatem & obedientiam: quæ illi sufficeret absq; vlla pœnitentia. Verum qui vnà cũ natiua illa labe, aliis esset delictis, propria voluntate commaculatus, huic certè haud satis esset actus fidei, tametsi primus sit omnium necessarius, sed requiritur cum spe veniæ, per aliquam forsan in genere pœnitentiam, obicem illũ, qui gratiæ obstat, amouere, vel omni saltem praua affectione semota, baptismũ suscipere in remissionem peccatorum. At verò qui de gratia baptismali dilabũtur, illi quidem, nisi interueniat cum fide & spe singularis quoq; charitatis pœnitentia, nunquã recuperabunt salutem. Est ergo merum & inane commentum Lutheranorum, qui, vt mordicus

Duæ antith.

Syllogismus Pauli.

Non operãti

Quatuor iustificatorum gradus.

Luthe.

cus retineant, sola nos fide iustificari, aiunt, idem esse, fide iustificari, & gratis iustificari. Nam etsi ambo vera sint, non tamen sunt vnũ. Gratis enim iustificari, hoc est, quòd nullis pręcedẽtibus meritis. Fide autem, est, quòd in vtentibus libero arbitrio, ille sit primus actus, aliorumq; fundamentum & basis. Vt autem ad literæ contextum reuertamur, sciẽs ac prudens non dixit, quòd credere est iustitia, sed quòd, reputatũ est illi ad iustitiam. Videlicet vt perseueraret in discerniculo iustitię fidei, & iustitiæ operum. Etenim militis. v. g. labores, qui stipendia facit, & cuiusuis suam locantis operam, non solum reputantur, sed sunt per se iusta opera, si comparẽtur ad mercedem. Et pariter legis officia moralia, si ad ciuile præmium referantur. Qui verò ex impietate iniquitate ve sua resipiscẽs adsciscitur ad iustitiam Dei, illius, quia non adfert meritum vllum, meritò fides non dicitur iustitia, sed reputari, hoc est, ex gratuita volũtate Dei acceptari ad iustitiam. Quòd si post partã gratis iustitiam iustus iam iustè agat, sicuti in illo actu credendi contigit Abraę, & illud quoque opus ex eo dicitur reputari ad iustitiam, non quod non sit vere meritorium, sed quòd ratio meriti non ex naturali virtute arbitrii nostri, sed Dei munere existit. Quocirca in illo priori membro, ei autem qui operatur, &c. Suggerit nobis Paulus, id in iustitia regni cælorum quodam pacto accidere, quod in ciuili. Dignoscit enim inter eum, qui iam in iustitia constitutus per gratiam Dei operatur, atq; eum, qui reconciliatur. Nam etsi nihil hic quidem operans sit, quod sit meritum gratiæ quam ob causam huiusmodi preueniens gratia, operans nuncupatur, tamen qui gratis iã iustus est, ille sanę operans est, vtpote cuius opera per cooperãtem Dei gratiam fiunt meritoria. Quę ideo (vt ait in lib. de na. & gra. & libe. arbi. Augu.) tum dona Dei sunt, vt sine cuius fauore, nec cogitare aliquid à nobis possumus, tum etiam merita nostra, propter liberum nostrum assensum. Particula illa finalis, Secundum propositum gratiæ Dei, in nõnullis codicibus Gręcis non scribitur. Quare nec Græci enarratores illius meminerunt. Legit eam tamen interpretaturq; Hierony. cui & Ambro. subscribit, qui ait, propositum, idem valere quod decretum, quo Deus statuit, vt cessante lege, fidem posceret ad salutem, leguntq; etiam Latini alii. Quare credendum est, veterem interpretem tali fuisse vsum exẽplari. Atqui liquidum est, per eam plurimum lucis ad perspicuitatem literę adferri, tantum abest, vt vel minimũ in sententia demutetur.

Reputatum ad iustitiã. — *Et qui operatur.* — *Aug.* — *Secundũ propositũ. &c.*

Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus.

Accersit & Psalmistã quoque in testẽ eiusdem sententiæ ex Psalm. 31. Vbi nulla præmissa operum significatione, beatum vocat hominem, cui Deus non imputat peccatum. Et primò depromit sententiam Psalmi, quę est, hoc vno agi beatitudinem hominis, si Deus illi accepto fert iustitiam sine operibus. Versionem istam interpretis nostri, iuniores nõ vno modo taxant, neq; ita multùm pudenter. Etenim vbi suprà dictum est, Reputatum est illi, Et, Merces non imputatur, Et, Reputatur fides, Et hic vbi ait, Accepto fert, vna est græcè, eademq; dictio λογίζεται. Increpant ergo primùm affectationẽ copiæ, velut puerilem, quod idem verbum diuersis efferat. Deinde, quòd alicui accepto ferre, non est Latinum, sed, acceptum ferre. Primum vt ad illud de reputare & imputare, respondeamus. Vtcunq; isti impensè latinitati patrocinentur, inficias ire tamen nequeunt, quominus, reputare, in bonã partem accipiatur, imputare verò, in malam. Illorum enim duorum, qui cum Christo latrones crucifixi sunt, alterius confessio in laudem quidem & gloriam deputata est & reputata, alterius verò blasphemia imputata ad culpam. Neq; diceret quis aptè, negationem Petri reputari ad infidelitatem, sed certè imputari: sicuti & fletus pœnitentis, non est imputatus, sed reputatus pro iustitia. Vnde in Psalmo citato, Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatũ. Cum ergo vox Gręca, amphibola sit, variasq; huiusmodi versiones ferat, vbi res ad perfectionem spectabat, vertit interpres, reputatum est illi ad iustitiam: sed quia prauitas est, oib⁹ inqui aliquid reputari vt debitũ, nõ dixit scd'o loco, quod merces nõ reputatur, sed non imputatur, secundum grãm, sed secundum meritum. Tertio verò loco probè repetiuit, Reputatur fides ad iustitiam. At accepto ferre, quanquam sint qui simpliciter exponant, per hoc quod est, gratis dare, verũtamen nonnihil amplius prę se fert mysterii, quod penitus est animaduertendum. Latinæ nanq; phrases sunt, acceptum alicui referre, & acceptum ferre. Dicitur enim quis acceptum quidpiam referre alteri, cum confitetur se id ab eodem accepisse. Veluti dum œconomus aliquid

Psal. 31. — *Noui interp.* — *Reputare & imput* — *Acceptũ referre & ferre.*

aliquid à domino in expensas recepit, dicitur id domino acceptum referre, quod cum expẽderit, dicitur & eidem expensum ferre. Qua nos ratione gratiam & gloriam, quin & dotes naturales Deo in vniuersum acceptas referimus, vt de cuius manu suscepimus vniuersas. At acceptum ferre (quod ad præsentem attinet expositionem) remissionem significat debitorum. Cum enim creditor debitum remittit debitori, dicitur illi acceptum ferre. Vnde verbum iuris dimanauit, acceptilatio. Vbi scilicet debitor qui non est soluendo, interrogat suum creditorem, vtrũ acceptum habeat quicquid illi debebat, hoc est, pro accepto & soluto deputet, Tunc enim si creditor respõdeat, habeo quidem, acceptumq́; tibi fero, remissio illa & condonatio, dicitur acceptilatio: quæ è regione opponitur iustæ solutioni. Pulcherrima ergo hic accommodatissimaq; oratione explicat Paulus, tum id quod dixerat, Reputatur fides ad iustitiam, tum clarissimè rationem nostrę iustificationis. Cum enim nos soluendo non simus Deo, acceptum fert ipse nobis nostrum debitum, id est, pro accepto ducit, si modo illi fidem pollicenti adhibeamus. Quocirca perspicacior esset, fateor, versio, cui Deus acceptam fert iustitiam sine operibus, hoc est, sine debiti solutione. Neq; mirum si interpres ita verterit, & librariorum vitio fuerit mutatum. Attamen potest fortasse, accepto, aduerbialis esse datiuus, qui in eandem veniat sententiam. Affertur ex quibusdã quale quale exemplum, vt cum dicimus, Do tibi hanc rem pignori, seu locato, id est, in pignus, seu pro pignore, vel in locatum. Quo pacto & Deus fert iustitiam nobis accepto, id est, deputat in acceptam, seu pro accepta. At dum sensus patescit, nihil te angat dictio.

Acceptilatio

Optima expli.

Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum.

Subnectit iam verba ipsa psalmi, in quibus, tametsi expressè non fiat exclusio operum, tamen simul tria hæc verba, remissæ, tecta, &, non imputare, tantundem significant. Idem enim est, acceptum ferre alicui debitũ, quod remittere, & absq; solutione condonare. Id quod alius propheta dixerat, Sine argẽto redimemini. Et ad Titum Paul. Non ex operib⁹ iustitiæ, quæ fecimus nos. Vocat hãc autem beatitudinem, hoc nimirum seculo in spe, post verò futuro, in re. Quoniam nullus illuc, post Adæ peccatum, patet nobis aditus, nisi per gratuitam huiusmodi condonationẽ peccaminum. Et videtur spectare ad vulgatum loquẽdi modum. Cum enim quis absq; vllo labore, & dispendio, in aliquem subuectus est honoris gradum, beatũ talem acclamamus. Addit (*Et quorum tecta sunt peccata.*) Id est, perinde remissa, aci prorsus essent obliuioni tradita. De qua re alius vates, Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, nõ recordabor. Dicitur enim Deus recordari iustitię nostrę, quando prẽmia largitur: iniquitatis verò, quando infer supplicia. ¶Sed nunquid non in die illa vniuersalis iudicii, omniũ conspectui palam fient vniuersa iustorum crimina? Fient sanè. Nam referet vnusquisq; ante tribunal Christi (vt ait alibi Paulus) propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum: nimirum vt nõ solum in reproborũ vindicta, iustitia refulgeat Dei, verum & in retributione iustorum, tam eadem patescat iustitia in laude bonorum operum, q̃ summa misericordia in delictorum remissione. Quod si hic hæsites, quomodo fieri tũc poterit, vt sua iustos peccamina non pudefaciant? eos cumprimis, qui sceleratissima hic facinora, depudendaq; admiserunt flagitia, ob quę impossibile esset in hoc seculo correctissimos etiam quosq;, & emendatissimos, non summo pudore suffundi? En tibi, qđ hic humana ratio excogitare non valet, respõdet Dauid, dum ait, Quorum tecta sunt peccata. Patebunt enim tunc propalam iustorum errata, nihil tamen confusionis à cõspectu illius vniuersitatis ipsi contrahent. Tanta erit contegentis Dei misericordia, tãtaq; pœnitentię per fauorem eius virtus & gloria, tanta vtiq; charitatis efficacia multitudinem operientis peccatorũ, ac perinde abolentis aci nunq̃ perpetrata fuissent. (*Beatus vir, cui non imputauit dominus peccatum.*) Repetitio fermè eiusdem rei est. Nisi quòd, vt remissio causa est, qua peccatum tegatur, ac cæletur, ita cęlatio ratio est, cur non imputetur. Etenim quia peccatũ remittitur, deletur de memoria Dei, ob idq; non imputatur ad supplicium. Vt remissio referatur ad ablationẽ culpæ, tectio verò, ad obliuionẽ præteriti actus, sed non imputatio ad condonationem pœnę. Quæ quidem tria cũ plenissimè in martyrio fiant, interpretati nonnulli sunt (referẽte Hierony.) peccamina per baptismum remitti, tegi laboribus pœnitentię, non imputari per martyrium. At nihilominus ad remissionem

Esai.52.

Ezech.18.

Quæstio quomodo tecta peccata.

ſionem omnium cuiuſuis peccatorum extenduntur, quoq; omnia tria. Tametſi hunc trinitatis ordinem aliter Orige. aliter Ambroſ. atq; alii aliter exponant. At quàm ex hoc verbo Lutherani ſiniſtrum ſenſum extorqueant lib.1.&.2. de nat. & gra. copioſè diſputauimus. Haud enim neſcio, vnde in hanc mentem fuerit ille iſtorum parens delapſus, qui docuerit, nullam fieri vnquàm veram remiſsionem peccati, ſeu originalis, ſeu actualis, ita vt ratio ipſa culpę omnino tollatur, ſed ſic prorſus, vt quę perpetuò permanet, non imputetur à Deo. Et ita interpretatur, tum tegi, tum non imputari peccatum, ac deniq;, fidem reputari ad iuſtitiam. Quapropter, quod in humano tribunali ſæpè aſſolet, puta reum ſecundum teſtes abſolui, qui tamen verè eſt in crimine, id & de ſanctiſsimo Dei iudicio cogitare audet. At quis tãtam æquiſsimo Deo impingere abſurditatem auſit, vt ſcilicet quempiam abſoluat, qui non ſit, vel potius quẽ non perficiat ipſe, vt verè ſit iuſtus? Iniquitas enim quandiu manet in homine, non poteſt non odio haberi Deo: quippe qui, teſte Dauid, viam iniquam, iniquitatem & iniquum, vt qui contra ſuam ſunt voluntatem, iugiter odio habet: quæ autem odio habet, non remittit: ergo vel nulla eſt in iuſto iniquitatis ratio, vel non remittitur: remittitur autem: ergo non remanet, ſed verè tollitur: iuxta. Ioannis teſtimonium, Ecce agnus Dei: Ecce qui tollit peccata mundi. Adde quòd cum peccatum id prorſus polleat quod offenſa in Deum, ſi ipſe iniquo parcit, quænam, quæſo, excogitari poteſt ratio culpæ, quę in ipſo fiat reliqua? Haud ergo eſt cur in dubium cuipiam veniat quin, remittere, cõtegere, ac, non imputare peccata, idem ſit, qđ prorſus condonare, abſtergere, ac radicitus conuellere & tollere. Aliàs fictio eſſet, & non veritas, contra illud ipſiſsimæ veritatis verbũ, Pater ſanctifica eos in veritate, ſermo tuus veritas eſt. Et, Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Verba ſunt Augu. con. Epi. Pela. lib. 1. cap. 13. Dicimus baptiſma, omnium dare indulgentiam peccatorum, & auferre crimina, non radere: neq; peccatorum radices in mala carne teneri, quaſi raſorũ in capite capillorũ, vnde creſcant iterum reſecanda peccata. Et ad propoſitum luculentiſsimè ĩ lib. de perfectione iuſtitiæ, Certè iuſtus eſt Deus: negare ſeipſum non poteſt. Imputat autem Deus homini omne peccatum: quia neq; peccatum eſt, quicquid nõ imputabitur in peccatum. Hęc ille. Eadem vtiq; ratione vbi ait, reputatur fides ad iuſtitiam, verbum, reputatur, nihil detrahit verę iuſtitiæ. Quinimò quęcunq; Deus iuſtum reputat, idem veriſsimè eſt iuſtus per ſpiritum ſanctum, quem effundit in nos abundè.

Luthera. lib. 1. de natu. & gra. cap. 10. & li. 2. ca. 19

Ioan. 17.

Auguſt.

Beatitudo ergo hæc in circunciſione tantum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata eſt Abrahæ fides ad iuſtitiã. Quomodo ergo reputata eſt? in circunciſione, an in præputio? Non in circunciſione, ſed in præputio.

In hac tandem poſtrema particula huius primæ ſectionis dictorum concluſionem colligit. Nempè quòd beatitudo hæc, & iuſtificationis felicitas non fuit facta per circunciſionem, quum ante ipſam ſuſceptam de præputiato Abraham fuerit memoriæ proditum, reputatam fuiſſe eius fidem ad iuſtitiam. Atq; id quod de ipſo legimus, de vniuerſo quoq; tunc humano genere ſentiendum nobis eſt. Quam enim ipſe in lege naturæ per fidem aſſecutus eſt iuſtitiam, eandem quoq; & olim poterant Gentes aſſequi, per eandem fidem, & poſteri etiam nunc Chriſtiani, ſine circunciſionis charactere. Conficere enim aduerſus Iudęos perſeuerat, non eſſe ſuſcipiẽtibus Euãgelium circunciſionem neceſſariam. Perſiſtit autem in ſua interrogandi figura, quę certam deſignat fiduciam conſtabilitę ſententiæ. In Græco tamen non eſt aduerbium, tantum, neq; verbum, manet, ſed ſic legitur, Beatitudo hæc in circunciſione eſt, an etiam in præputio? Eſt tamen omnino eadem ſententia, quã cum alii ſic reddant, In circunciſionem cadit? alii verò, In circunciſionem venit? Licuit pari iure interpreti dicere, In circũciſione manet? Et excluſionis aduerbium, tantum, non ocioſum fuit, vt cui reſponderent ſubſequentes particulæ, an etiam. Trunca enim fuiſſet oratio, In circunciſione manet? an etiam in præputio? Verba reſponſionis per ſe ipſa pateſcunt.

Tãtũ manet.

Et ſignum accepit circunciſionis, ſignaculum iuſtitiæ fidei, quę eſt in præputio.

Secũda pars capituli.

Secundum iam hoc membrum eſt huius capituli, in quo poſtquã demonſtrauit, quòd per

per circūcisionē non inierit Abrahamus gratiam cum Deo, neq; fuerit ascitus ad iustitiā eius, constituere prosequitur, in quemnam vsum, honorem ve, aut dignitatem illo fuerit charactere insignitus, atqui primū definit circuncisionis ingenium & naturam. Porro quæ non tam fuit data vt res, quàm vt rei signum: ac deinde subiungit ipsius finem & propositum: quod fuit, vt esset Abraham credentium pater. Igitur postquàm in Dei, inquit, iustitiā, per fidem constitutus est (*Signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio*) Haud ita legeris, vt, signum, accommodes genitiuo iustitiæ, sed, signum circuncisionis, idē est, quod signum, quod est circuncisio. Vt pote quæ signum fuit icti fœderis inter Deum & Abraham, cū prole & posteritate eius. Ita enim legimus Gene.17. Circuncidetur ex vobis omne masculinum: & circuncidetis carnē præputii vestri, vt sit in signum fœderis inter me & vos. Quod autē subsequitur, Signaculum iustitiæ fidei, definitio est & elucidatio præcedentis verbi. Fœdus enim illud, quod Deus cum Abrahamo iunxit, ita constitit, vt quia Deus illi amplissimam pollicitus fuerat prolem, per quam Christns erat venturus, cuiusq; perinde fide instificatus fuit, ab illo vicissim hoc obsequium repoposcit, vt se, suamq; familiam perpetuò circunciderect, vt in mēbro illo, generationis ministro sigillationem gestaret promissæ prolis. Quocirca signum illud recisæ carnis signaculum fuit iustitiæ, quam fuerat per fidem consecutus. Meditatò ergo circuncisionem, nō appellat, vel causam, vel augmentum iustitiæ, sed signaculum penitus, ne inde Iudæi exultarent, dicentes, à circuncisione pendere iustitiam. Ob idquè adiecit, In præputio, hoc est, iustitię, quæ per fidem fuit in pręputio, puta antequàm circuncisionem susciperet. Cernere enim mihi videor diuinitatem quandam in hystoria Abrahę, quem Deus in patrem omnium credentium instituebat. Enimuero quemadmodum in omni negotio finis primùm & scopus pręfigendus est, quo referantur post media, sic Deus sub imagine temporalium, æterna bona pollicitus est Abrahę, per ipsumq; vniuerso humano generi. Primùm, inquam, omnium, Genes.12. Iussit eum egredi de terra & cognatione sua in terram, quam illi esset monstraturus: vbi cælestem patriam sub vmbra pollicebatur, tum ipsi, tum genti, cuius erat per fidem futurus pater: & ideo (teste ad Hebrę. Paulo) fide exiuit. Mox quia sempiterna illa hæreditatis felicitas, nemini, nisi per fidem Christi, obtingere potest, pollicitus est illi Genes.15. proprium legitimumq; hæredem, ex cuius vastissima propaginè, procreādus esset naturalis Dei filius, per cuius iustitiam fidei, adeunda erat promissa prius cælestis hęreditas. Quem proinde Paulus locum, ad hoc propositum citauit, videlicet, quòd credidit Abraham Deo, &c. Hęc verūtamen omnia ante circuncisionem peracta sunt, ne quis crederet, ob iustitiam illius obedientiæ, vel fuisse tunc iustificatum Abraham, vel quempiam in posterum iustificatum iri. Tandem quò populus ille secretus esset à reliquis Gētibus, insignisq; inter omnes haberetur nationes, iussus est charactere illo circuncisionis signari. Qua de causa Iosue.5. iussus est popul⁹ antequàm Gentibus commisceretur pręputia rescindere, quæ in deserto nutriuerant.

Margin notes (left column): *Gene.17.* — *Nota Abrahæ historiā.* — *Gene.12.* (right column): *Gene.15.*

Vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis, non iis tantum, qui sunt ex circuncisione, sed iis, qui sectantur vestigia fidei, quæ est in pręputio patris nostri Abrahę.

Apponit statim finē dati illi⁹ signi. Is nāq; fuit, vt esset pater omniū credentiū per præputiū, Parui refert, vtrū intelligas, pater per pręputiū, hoc est, qui dū erat in pręputio, constitutus est pater omniū credentium, an verò legas, credentiū per pręputiū, hoc est, omniū qui crediderint, etiā pręputiatorū. Mens enī Pauli hoc loco est secundū binā circuncisionē duplicemq; Iudęū, cuius meminit, cap.2. duas pariter dignoscere paternitates Abrahę, spiritualem scilicet, per fidē, quę in vniuersum est omniū credentiū, cuiuscunq; sint gentis: alteram carnalem per illā membri recisionē, quæ peculiaris erat illius, quę ab ipso deriuata est, posteritatis. Hoc quippe dignatus est Deus nomine Abrahamū, vt qui prim⁹ fuit, cū quo de futura salute voce pactus est: ac prim⁹ qui hanc sibi fidē expresioē adhibuit, pater nūcuparetur omnium fideliū. Quæ quidem paternitas in infinitū præstantior erat illa carnali. Id quod Ioan. Bap. Mat.3. Iudæis obiicit. Ne velitis dicere intra vos, Patrē habemus Abrabā (illa enim carnis propago, nihili ducitur apud Deū) sed potens est ipse de lapidib⁹ (hoc est incredulis Gentibns) suscitare filios Abrahæ,

Margin notes: *Mens Pauli.* — *Abrahæ dignitas.* — *Mat.3.*

Abrahæ, hoc est, fide regenerare Abrahamo filios: non in illam literalem terræ Iebusæorũ & Amorrhæorum, sed in æternã hęreditatem (*Vt reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis*) Explicatius pandit rationem istius filiationis spiritualis: puta quæ in hoc collocatur, vt quemadmodum illi, ita & cunctis suis per fidẽ regenitis filiis reputetut fides ad iustitiam. Qua nimirũ ratione sit ipse pater circuncisionis, illius videlicet spiritualis, quã supra dixerat fieri abscondité in corde. Patefacit etiamnum amplitudinem ac generalitatẽ paternitatis dicens. (*Non iis tantum, qui sunt ex circuncisione. &c.*) Opponit, inquam, circuncisioni spirituali, carnalem, vt demonstret huiusmodi propagationis modum. Non enim illis tantum factus est pater, qui filii eius sunt, per circuncisæ carnis generationem (*Sed iis qui sectantur vestigia fidei.*) Hoc est, qui per imitationem fidei, hoc adeunt filiorum munus. In textu Græco negatio non præcedit articulũ, sed sequitur: hoc modo, Iis qui nõ tantum ex circisiõe sunt, sed iis qui sectantur vestigia fidei. Et ideo aiunt neoterici traductores, non id affirmare hoc textu Paulum, quòd Abrahã nõ tantũ Iudæorũ, verùm etiam gentium fuerit pater, sed hoc pręcisè, quòd nõ sit verus Iudęorũ pater, ob præcisam pelliculam, nisi sectentur vestigia fidei. Quo & Chryso. applaudit. At qui, si in secundo membro non repeteretur gręcè articulus, optimè cõstaret lectio, in hoc sensu, Iis qui non tantum ex circuncisione sunt, sed qui sectantur, &c. Cum tamen articulis sicuti latinè pronomen, repetatur, quasi duo ex æquo membra disiũgens, profectò vero simile est, vel quòd in antiquo codice negatio præponebatur articulo, vel quod etiam si postponatur, eundem reddat sensum. Ob idq; Theophyla. indiuiduus aliàs Chrysostomi assecla, nobiscum legit, & expressè Hiero. scripturę obseruantissimus: & vbilibet Aug. Quinimò & Ambro. quem tamen illi iniquè pro se adferunt. Nam licet in textu negationem non præferat pronomini, subiungit tamen in cõmẽtario hęc verba, Hoc dicit, quia credens Abraham, primus factus est pater circuncisionis, sed cordis, non tantum eorũ qui sunt ex eius origine, sed eorum qui similiter credunt ex gentibus. Secundum carnẽ enim Iudæorum pater est, secundũ fidem verò omnium credẽtium. At verò quamuis sit qui ita autumet, vt Paulus his verbis solum Iudæos admoneat, non satis eis fuisse, vt filii essent Abrahæ, incisione illa carnis insigniri, nisi insigne quoq; fidei in corde gererent, tamen pro indubitato habendum est & cõfitendum, ab illo loco, Vt sit pater omnium credentium, id constituere Paulum, quòd Abraham per fidem, quam Deo habuerit in præputio, pater fuerit institutus, non solum Iudęorum, sed & Gentium, hoc est, omnium corde circuncisorum. Imò neq; circuncisorum spiritualem esse patrem, nisi eorum, qui fidem sequuntur. Quam ego ob rem hoc sensu legerem, Iis qui non tantum circuncisi sint, sed iis, hoc est vniuersis, tam circuncisis, quàm incircuncisis, qui sectantur vestigia fidei, vt non duo populi disiuncti, sed vnus per fidem ex vtroq; conflatꝰ adnotetur. Iuxta verbum Christi, Ioan. 10. Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere, vt fiat vnum ouile & vnus pastor: & ideo vnus grex. Quòd autẽ se ita res habeat, infra expresso illo testimonio Genesis, confirmat, Quia patrem multarum gentium constitui te. Eademq; de causa in constitutione huius periodi, cum dixisset, patrem esse eorum, qui sectantur vestigia fidei, annexuit. (*Quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.*) Id est, qua, dum esset in præputio, iustꝰ effectus est. Artificiosa etenim eloquẽtia verbo respondet, quo fuerat sermonem exorsus. Proposuerat enim. Quid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Et concludens ait, Patris nostri secundum spiritum. Huc & illud attinet Ioan. 8. quod Christus Iudæis obiecit, iactantibus se filios fuisse Abrahæ, Scio enim, inquit quia filii Abrahæ estis, (scilicet, secundum carnem) sed quęritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. Quod est, sed non estis filii legitimi. Quippè qui sermonẽ meum non capitis, vt ille, patris mei. Ob idq; tanta ab illo intercapedine distatis, vt cum fide ipse filium proprium occidere statuerit, in obsequinm Dei, vos me contrà, filium Dei, prę infidelitate vestra, occidere moliamini. Et infra, Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. Sicuti ait hic Paulus, eos esse filios Abrahæ, qui sectantur vestigia fidei. ¶ Congruit hic tamen aliquanto penitius, quæstionem illam discutere, quam supra cap. 2. de circuncisione tetigimus. An circuncisis condonatio, sub illa cerimonia, fieret originalis culpæ. Non tantum enim Bucerus super verbo. 3. cap. Quid amplius Iudæo est, cum Lutheranorum familia, verùm & catholici nonnulli, quos supra notabamus, minimè verentur negare, vllam illic fuisse factam remissionem

Noui iterp. *Theoph.* *Ambro.* *Constitu. Pauli.* *Lectio auth.* *Ioan. 10.* *Gene. 17.* *Ioan. 8.* *An in circũcisione remissio fiebat originalis.* *Luthe.*

nem, proptera quòd Paulus pares omnino & æquales constituit, respectu gratię, Iudæos & Gentes, neque opera scriptæ legis vllo gradu pręfert legi naturæ. Neq; profectò desunt à parte hac sua negatiua probabilia argumenta. Quale illud præcipuè extat Pauli Galat. 2. Si ex lege est iustitia, Christus gratis mortuus est. Vnde & capit. 4. eos pudefacit, quòd iterum conuertantur ad infirma & egena elementa. Et pręterea ex hoc præsenti loco non exilis fit coniectura, vbi tantopere contendit Apostolus demonstrare, quemadmodũ ante circuncisionem iustitia fuerit in orbe apud Deum, cuius circũcisio nihil aliud est, quàm signaculum. Qua de re Abrahamũ, patrem demonstrat esse omnium spiritualem per fidem, non per circuncisionem. Ac denique mirandum est, quòd cum originis labes in vtrunq; effunderetur sexum, peculiaris esset instituta cerimonia, per quam solis remitteretur masculis, idq; non ante octauum diẽ. Existimant ergo isti, inuentum esse scholasticorum, vllius factam olim remisionem culpę, in circuncisione. Contra quos nihilo cunctantius retinenda nobis est catholica conclusio, cui⁹ negatio enormis error est, cum sancti Patres hanc veritatem veluti de media scriptura sacra elicitam semper probauerunt, scilicet, quòd in circuncisione abstergebatur natiua illa macula, quàm à primo parente contrahimus. Qua propter circuncisio, signaculũ fuit rei triplicis, scilicet præteritę ꝓmissionis, pręsentis tunc remissionis, futuræq; ablutionis, circuncisionisq; cordium per baptismũ Christi. Atq; his omnibus competens erat, vt in illa parte corporis fieret. Quandoquidem & signum erat, vt paulò ante dicebamus, propagandi per illud organum, promissum semen & signum quoq; remissionis culpę, quæ per eiusdem concupiscentiam contrahitur. Quæ quidem concupiscentia, nudatione illa (vt fertur) mitigabatur. Ac tertiò denudatio illi⁹ particulæ figuram habentis cordis, specimen ferebat futurę per Christum cordium circuncisionis in baptismo, vbi veterem exuimus carneum hominem. Cuius figura illa fuit circuncisio in deserto, petrinis cultris facta. Petra enim erat Christus. Ob idq; pręsentia baptismi circuncisionem abegit. Iuxta illud Gal. 5. Si circuncidimini, Christus nihil vobis proderit. Quinimò & futuram etiamnũ designabat expoliationem corporum, in resurrectione ab omni passibilitate & mortalitate. Qua etiam de causa, præter eam quę de infantis teneritate veniebat: octauo die præcepta fuit, qui mysterium significat resurrectionis. Aliis verò, quę nemini non sunt confessa, prætermissis, quòd in circuncisione deleretur originale, primum argumentum est hoc, quod negare nullus potest, nisi vel hęreticus, qui originalem culpam non agnouerit, vel blasphemus, qui in diuinam extiterit misericordiam iniurius, argumentum in q̃ primum est quòd omni seculo prouisum infantibus à Deo fuit, per aliquã formã sacrificii, qua fides remuneratoris Dei applicaretur, vt ante vsum ratiõis possent ab originis culpa emundari. Haud enim consentaneum esse videtur, vt qui in culpa erant, quam propria voluntate non admiserant, omni destituti pręsidio, quotquot ante rationis vsum hac vita defungerentur, deperirẽt. Hac enim de causa, ne hoc scilicet crudelitatis Deo adscriberetur, indultus à Christo per apostolos est paruulis euangelicis baptism⁹. Nisi forsan quis diceret, quòd omnes tunc indiscriminatim, absq; aliqua applicatione fidei seruabantur, quod absq; vlla prorsus probabilitate concederetur, Huic fundamento sententia hæc Pauli adhibita, appellantis circuncisionem signaculum iustitiæ fidei, facillimè rem comprobat. Nam cum nemo absq; sibi applicata fide Christi iustificari queat, quia sine fide impossibile est placere Deo, & paruuli credere actu intellectus nequeant, consequens fit, vt semper fuerit aliqua sacrificii forma, per quod fides applicaretur illis, talis autem erat circuncisio, diuinitus instituta: quę cum (authore hic Paulo) esset signaculũ iustitiæ, quam per fidem consecutus est Abraham, certissimum, eadem esset, signum, vt quicunq; eam reciperet, iustificaretur, per applicatam illi fidem: aliàs non erat, cur teneri paruuli ante rationis vsum iuberentur circuncidi. Accedit huc, quòd circuncisio erat quedã protestatio & professio fidei, per quam paruuli obligabantur legi, sicuti est modò baptismus, testificante ad Galat. Paulo, Omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendę. Qua tunc obligationis ratione paruuli credere dicebantur, dum circuncidebantur, sicuti nunc nostri infantes dum baptizantur. Hac enim consideratione libro secundo de Natura & gratia sustentabamus vniuersalis illius sententiæ veritatem. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, etiam in paruulis, qui aliquo modo credunt. Non quòd vllum habeant actum fidei, vt incredibilis Lutherani, deridiculaq;, continet

Gal. 2. *Conclu. Catho.* *Circuncisio signaculum triplex.* *Gal. 5.* *Octaua die.* *Paruuli dũ baptizantur credunt aliquo modo.*

tinet opinio:nec solum propter infusum habitum, sed propter obligationem, qua addicũtur fidei & legi. Qua quidem de causa decernuntur illis ab Ecclesia susceptores, qui eorũ nomine interrogati respondeant, Credo. Aequissimum ergo erat, vt qui per obligationẽ fidei Christi subdebantur legi, per eandem liberarentur ab illa innata culpa, cuius ipse erat futurus redemptor. Quem idcirco sensum meritissimò Patres agnouerunt in verbis legis, Masculus cuius preputii caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. Significatur enim ob culpam aliquam, delendam fore animam incircuncisi, quæ culpa in infantulo, nulla esse, nisi originalis poterat. Huc præterea pertinet collatio illa Pauli circuncisionis cum baptismo Coloss.2. aduersus Iudæos obtrudere connitentes cum Euangelio circuncisionem. Vbi ait. Circuncisi estis, circuncisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, sed circuncisione Christi, consepulti ei in baptismo. Vbi videtur sentire, id quod modò facit baptismus, fieri tunc olim in circuncisione. Nisi quòd circuncisio tunc non erat instrumentũ passionis, quę nondũ erat exhibita, qualia modo sunt sacramenta nostra, sed tantum signaculum fidei, vt hic dicit Paulus. Quocirca illa non iustificabat, sed fides. Quum tamen nunc baptismus, vt instrumentalis virtus Christi, gratiam conferat, iuxta verbum Apostoli, ad Titũ.3. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis. Et eadem de causa, circuncisio non aperiebat regnum, licet gratia illic inibatur cum Deo. Adstipulantur & huic veritati, apertis testimoniis sancti Patres. Extat enim in hunc locum glossa Bedæ hæc, Idem salutare curationis auxilium circuncisio in lege contra originalis peccati vulnus præbebat, quod baptismus agere tempore reuelatæ gratię consueuit. Et Grego. in moralib. Quod apud nos valet aqua baptismatis, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis, sola fides, vel pro maioribus, virtus sacrificii, vel pro iis, qui de Abrahæ stirpe prodierunt, mysterium circuncisionis. Non quòd in lege naturæ non esset aliqua saltem oblatio paruulorum, qua parentes fidem protestarentur pueri coram Deo, sed non erat certum diuinitus institutum sacrificium, quia nulla erat secretio tunc populi peculiaris Dei. Et cõtra Iulianum August. Ex quo instituta est circũcisio in populo Dei, quæ erat signaculum fidei iustitiæ ad sanctificationem purgationis

Gene.17. *Col.2.* *Discrepãtia.* *Beda.* *Grego.* *August.*

valebat paruulis originalis, veterisq; peccati: sicut etiam baptismus ex illo cepit valere tempore ad innouationem hominis, ex quo institutus est. Ea verò, quæ obtendebantur argumenta, nihil deuincunt. Quod enim ait Paulus, Si ex lege est iustitia, Christus gratis est mortuus, hoc solum præ se fert, quòd per merita operum non adquiritur iustitia, vt cap. prece. expositum est: circuncisio autem non iustificabat per modum meriti: neq; verò per se tanquàm opus legis, sed fides illic applicata. Appellat ergo cerimonias illas, infirma elementa, quia per se nihil efficiebant, sed erant vmbra & veluti puerorũ rudimẽta, quibus erudiebantur ac præparabantur suscipiẽdo Euãgelio. Ad alia verò argumenta, videlicet, quòd ante circuncisionẽ erat iustitia, & de fœmellis, & ante octauũ diem de masculis, ca.2. respõsum est, quòd in lege naturæ nõ deerat remedium etiã pro paruulis: quod quidem durauit sub lege scripta tam pro fœminis, q̃ pro paruulis ante diem octauum.

Gala.2.

Nõ enim per legẽ promissio Abrahę, aut semini ei⁹, vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.

Tertia pars capituli.

Hęc, tertia est sectio hui⁹ capitis, vbi ad maiorem rei propositæ confirmationẽ, pergit demõstrare promissionẽ, quæ facta est Abrahę, nõ esse impletã per legẽ, sed per iustitiã fidei. Haud enim sic audiẽda est hæc oratio, Nõ. n. per legẽ promissio, acsi velit proponere, ꝓmissionẽ nõ esse factã per legẽ: id quippe neutiq̃ poterat in quęstionẽ incidere: nõ eo solũ, qđ promissio res est à legis pręceptionibus diuersissima, verum quòd antea etiam fuit à Deo facta, q̃ lex data. Vbi ergo ait, Nõ per legẽ promissio Abrahę, subintelligendũ est, seu soluta cõpleta est. (*Vt hæres esset mũdi.*) Sub his quidẽ verbis nullibi facta legitur promissio, sed tamen tantundẽ illud est Gene.12. In te benedicentur vniuersæ nationes terrę. Hic autẽ loc⁹ est inter alios, per quẽ id corfirmatur, quod à prologo vsq; identidẽ considerauimus. Videlicet, quòd promissiones illas factas Abrahæ Gene.12. vastissimæ possidẽdę terræ, in quam Deus hęreditatẽ, eũ esset missurus, & ꝙ in ipo benedicerentur vniuersæ nationes terræ (sub cuius figura promittebatur credentibus cæleстis hæreditas) & Gene.15. quòd Ismael non esset eius hęres futurus, sed ille qui egrederetur de vtero suo, (qui vmbra erat Christi) illas, inquam, promissiones conuersi ex Iudaismo interpretabãtur, factas esse ad modum stipulationis

Nota iudæorũ errorem.

lationis, hoc est, si legem, quam circuncisione Abrahæ profitebantur, custodirent. Et exinde illam colligebant blasphemiam, quam per hanc fermè totam epistolam expugnat Apostolus, nimirum per circuncisionem, & reliqua opera legis se iusticatos, ac perinde commeritos fuisse ingressum æternæ hæreditatis: quod hic secundum membrum peculiariter videtur confutare. Atq; ideo (si quid nostra valet coniectura) censebant, propter meritū eiusdem seruatæ à se legis, Christum aduenisse. Nam planè fatebantur, quòd venturus esset Messias tanquàm redemptor, qui traditurus eis esset hæreditatem, Abrahę promissam. Inde enim modo in eam delapsi sunt cæcitatem, vt Messiam præstolentur, qui regna sit eis amplissima traditurus. Per hanc igitur cō siderationem aperitur loci huius intelligentia. Confirmat enim Paulus, Abraham per fidem in præputio constitutum fuisse patrem omnium credentium, acutissimè ex propriis rei causis, per hoc scilicet, quòd promissio facta Abrahę & semini eius, quòd hæres esset mūdi, non est per legem impleta, hoc est, per hoc, quòd Iudæi legis opera seruassent, quasi impletio promissionis ex legis impletione pē deret, sed per iustitiam fidei: nā per hoc quod credidit, constitutus est credentiū pater, quibus debetur hæreditas cælestis, illic pręnuntiata. Vnde infra. 8. cap. Hęredes quidē Dei, cohęredes autem Christi. Vtpote quē Heb. 1. ait constitutum à Deo fuisse hæredem vniuersorum. Et Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt pro missiones, & semini eius. Non dicit, & seminibus: quasi in multis, sed quasi in vno. Et semini tuo qui est Christus. Intendit ergo hic Paulus hoc vti syllogismo, Si non per fidem, sed per legem procreati sunt Abrahamo filii, per legem & non per fidem in hęreditatem mitterentur (siquidem filiorum titulus, idem est, qui & ius hæreditatis) non autem per legem, sed per fidem adiri potest hęreditas, ergo per fidem & non per legem cōstituti sunt ei filii.

Heb. 1.

Syllogismus Pauli.

Si enim qui ex lege, hæredes sunt, ex inanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur. Vbi enim non est lex, nec præuaricatio.

Commonstrat specialius vtramq; partem. Ptimùm autē negatiuā (scilicet quòd promissio non constat neq; impleta est ex lege) duobus argumentis. Locus prioris est ab illatione absurdi. (*Si enī, inquit, qui ex lege, hæredes sunt*) Hebraismus est Paulo peculiaris, eiusmodi, Si illi qui ex lege, scilicet, sunt (hic enim est cæsura) id est, factores legis, ex legis operibus ius sibi faciunt hęreditatis, tunc exinanita est fides, hoc est, exclusa est ab omni virtute & vigore, & perinde est, acsi nulla fuisset. Hoc & de fide Abrahæ, quam Deo pręstitit, intelligi potest, & de fide Dei pollicentis. Et hoc secundo modo idem est, Exinanita est fides, quod, Abolita est promissio. Vt talem suggerat sensum, Tunc neque promissio Dei suum habuit cōplementum, neq; suā ipse fidē liberauit, quippè cum ius hæreditatis non ex promissione acquisitū est, sed ex legis operibus. Si verò intelligas de fide Abrahæ, quam ad iustitiam reputatam vbique cōtraponit operibus legis, tunc duo sunt distincta membra. Et sensus est, quòd non fides Abrahæ, sed opera legis reputata essent ei ad iustitiam, ac perinde promissio fuisset inanis. Sed infirmabit hanc quispiam fortè argumentationē, quòd non fit consequens, si hæreditas nobis ratione promissionis obueniat, nullò pacto obuenire ex operibus legis. Et est argumentum quod à parte Iudæorum paulò antè informabamus. Nam promissio, dicerent illi, fuit quædam stipulatio & pactum, scilicet, quòd Messias mitteretur, si illi modò legem sustinerent. At verò exceptio hæc & cauillatio iam multis modis repulsa est ab Apostolo. Primùm ex eo quòd in verbis promissionis nulla est inserta mentio legis, nec facta est sub conditione, sed simplici absolutaquè forma. Deinde quòd promissio multò antea facta fuit, quàm lex posita. Et quàmuis Genesi. 22. appareat promissam esse benedictionem gentium in semine Abrahæ ob ipsius meritum (Sic enim habetur, Quia fecisti hāc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, &c.) illa tamen obedientia processit ex priori fide, quam antea dederat Deo, gratis eandem benedictionem pollicenti. Et præterea argumentum Pauli euidentissimum est. Nam si ex operib⁹ oriretur iustitia, iusq; conflaretur hęreditatis id quidem fieret ex natura & ęquitate operū, quare nihil restaret, quod deberetur promissioni, atq; adeò abolita esset & explosa. Ad hęc, idcirco hactenus tantopere nixus est prodere, quomodo fuissent, tā Iudęi, q̄ Gręci pręuaricatores, factoresq; legis, ne ansam illis relinqueret vllam huius cōmentitię exceptionis, scilicet, quòd pacta illis fuerit, collata ve

Dubitatio.

Contra errorē Iudæorū.

 hęreditas

hęreditas propter opera legis. (*Lex enim iram operatur.*) Secunda ratio sumitur ex infirmitate legis, quinimo ex contrario eius ingenio. Est enim argumentatio hæc. Lex iram operatur, hoc est, vindictam & suppliciũ transgressoribus: ira autem potius in causa est exhæredationis, q̃ admissionis ad hereditatem: ergo per legem non est impleta hæreditatis promissio. Dum ergo ait Paulus, quòd lex iram operatur non intelligas nomine iræ, peccatum: quemadmodum ait infra capit. 7. quòd occasione accepta peccatum per mandatum operatur in nobis omnem concupiscentiam, Hæc enim alia res est, illic tractanda. Hic autem iram appellat vindictam ipsam malefactorum. Etenim quoniã officium legis, vt supra dixerat, est, vt per ipsam fiat cognitio peccati, inde fit, vt per eandem eripiatur delictoribus excusationis occasio, atque adeò ipsa sit causa, vt veniant meritò plectendi: nõ quidem directa causa, sed per occasionẽ. Etenim legislatoris intentio, non est, nisi vt per legem (vt est. 2. Ethi.) bonos faciat ciues, quos ad fœlicitatem perducat. At praua nostra voluntas causam præbet, cur lex indirectè iram operetur. Et hoc est quod in eandem sententiã ait Gala. 3. Quicunq; ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt, Scriptum est enim, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Et est alta mente hoc discrimen fidei & legis cõsiderandum: scilicet, quòd malorum supplicium non à beneficentissimo Deo directa intentione infligitur, sed lex est quę illos punit. Deus enim nihil in eos agit, nisi secundum legem, quam tamen posuit intentione pręmiãdi. Pręmium verò & corona iustorum, non legi debetur, sed diuinæ misericordiæ per fidẽ: iuxta illud Oseæ, Perditio, tua Israel, ex me tãtum auxilium tuum. Quod quidem discrimẽ inde nascitur, quòd lex pręcipit quidem, non autẽ adiuuat. Sed quod lex iubet, fides Christi implet, qui (vt infrà. 8. capit. audiemus) adiuuat infirmitatem nostrã. Causa verò cur lex iram operatur, subsequitur (*Vbi enim non est lex, nec præuaricatio*) Scilicet, est, acsi dicat, Ira & suplicium solis debentur præuaricatoribus, & transgressoribus: pręuaricatio autem esse nequit, vbi nulla est lex: ergo ira & supplicium ex lege dimanant. Continenter hic nomine legis, vti vbiq; supra, naturalis quoque comprehenditur. Nam etsi nulla fuisset scripta, nihilo secius violatio naturalis iuris, quod insculptum est mentibus nostris, delictum esset, Quanquàm lex scripta, quo explicatior est, eò & minorem permittat excusationem, & idcirco iram operetur sæuiorem.

Nomẽ iræ.

Adnotatio insignis de lege & fide.

Oseæ. 13.

¶Attamen dubitatio hinc, quàmuis exigua, resultat, quòd prima peccati radix non exinde innascitur quòd sit cõtra legem, sed quòd contrà venimus voluntati superioris, cui parere tenemur. Si enim per impossibile (vt impietas absit, & blasphemia verbo) nullus esset nobis superior, neq; Deus quidem, qui iure creationis subditum habet humanum genus, & nihilominus homo suapte natura, rationis vi polleret, certè facere contrà, quàm ratio dictat, licet peccatum quidem esset naturale, rationem tamen verę culpæ nullam haberet. Quoniam peccatum omne, inobedientia quędam est: inobedientia verò, veluti obsequium, nõ nisi respectu domini, aut pręfecti est, cuius iure tenemur. Ob idq; Dauid inquit, Tibi soli peccaui. Vnde & Theologi (vt S. Thom. 22.) colligunt, quòd omnis lex præsupponit subiectionem suscipiẽtis legem ad dantem. Non ergo legis præuaricatio, sed violatio diuinæ voluntatis iram demeretur. Facilimum est tamen responsum, quòd Paulus nihil horum denegat. Sed quoniam lex omnis, tam naturalis quàm scripta, index & linea est voluntatis Dei, ideo præuaricationem legis delictum censet, voluntati Dei aduersum, dignumq; proinde illius iræ, quam comminatur lex. Vnde August. tam legem, quàm Deum complexus, Peccatum, inquit, est dictum, &c. contra legem Dei.

Dubium.

August.

Ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini, nõ ei qui ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum, sicut scriptum est, Quia patrẽ multarum gentium posui te.

Post negationis demonstrationem, videlicet, Non ex lege hæreditas, subnectit affirmationis causam, Ideo scilicet ex fide obuenisse filiis Abrahæ hęreditatem, vt secundum gratiam firma, certaquè & constantissima esset promissio omni semini. Namq; si ex legis per se operibus fuisset pendula, non haberet certitudinem: quoniã legis opera, quæ homo faciat, non habent firmitatem, sed lubrica sunt, & varietati subdita. Neq; si operibus scriptæ legis (vt Iudæi contendebant) fuisset

fuiſſet alligata, tunc omni ſemini Abrahæ, putà Gentibus ad fidei veſtigia ingreſſus pateret, Cum autem ex fide pendeat promiſsio, quæ ideo gratis impletur, non poteſt huius modi impletio non eſſe tam firma, quàm eſt Deus verax, neq; non ad omnes gentes ſuopte ingenio extendi, quarum eſt Deus. Potes & hic fidem quoq; Dei intelligere, quę cauſa fuit efficiens exoluendi promiſsi. Vel intelligitur fides Abrahæ, quæ reputata eſt ei ad iuſtitiam, & præfuit operibus legis. Vna enim ratione Paulus vtramq; fidem, & Dei ſcilicet, qui ſuæ ſtetit promiſsioni, & credentis Abrahę, vbiq; opponit operibus legis, vtputa, quòd per alteram effecta eſt, impenſaq; iuſtitia, per alteram verò, ſuſcepta. Quamobrem Augu. in lib. de prędeſtinatione ſanctorum, verbum hoc ad prædeſtinationē refert, Ait enim, ideo ex fide firmam eſſe promiſsionem, quia non de noſtra voluntatis poteſtate, ſed de ſua prædeſtinatione promiſit. Promiſit enim quod ipſe factur⁹ fuerat, nō quòd homines. Quia etſi faciūt homines bona, quę pertinent ad colendum Deum, ipſe facit, vt illi faciant quę præcepit, non illi faciunt, vt ipſe faciat quod promiſit. Alioqui vt Dei promiſſum compleatur, non in Dei, ſed in hominum eſſet poteſtate. Hactenus Auguſt. Dixerat, Et ſemini eius, repetit ergo eiuſdem ſeminis numeroſitatem. (*Non, inquit, ei, qui ex lege eſt ſolum, ſed ei qui ex fide eſt Abrahæ.*) Aduerbium, ſolum, vel non adiacet verbo proximè præcedenti, ſed apponendum eſt, pronomini, ei, in hoc ſenſu, Non ei tantummodo certa fit promiſsio, qui circuncisus eſt carne, ſed ei etiam Gentili, qui per fidem filius conſtitutus eſt Abrahæ, vel ſi adiacet verbo, eſt, puta, qui ex lege eſt tantum, tunc legendum in eo ſenſu eſt, quem illic ſupra adnotauimus, iis qui nō tantum ex circūciſione. Huic enim ſenſui adſtipulatur ſubiunctū teſtimoniū legis. Sequitur nanq; (*Qui pater eſt omnium noſtrum.*) Hoc eſt, credentium, ſiue Iudęorum, ſiue Gentiliū. (*Sicuti ſcriptum eſt. Quia patrem multarum gentium conſtituite.*) Præteritum, conſtitui, de more prophetarum fungitur vice futuri, ob certitudinis firmitatem. Id eſt, non illius populi tantū, ſed vniuerſorum, qui fidem tecum mihi dederint. Quocirca iuſtorum omniū locus in Euāgelio ſin⁹ Abrahę nūcupatur. Luc.16. Et Matthęi.8. Multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob, in regno cælorum: filii autem regni, hoc eſt, qui ob circunciſionem tales ſe vendi-

Mēs accutiſſima Pauli.

Sinus Abrahæ.

tabant, eiicientur foras. Simile ad hoc propoſitum argumentum adfert Galat. 3. Scilicet, quòd qui ex fide ſunt, ij ſunt filii Abrahæ. Prouidens enim, inquit, ſcriptura, quia ex fide iuſtificat gentes Deus, pręnunciauit Abrahę, quia benedicētur in te omnes gētes. Et cōcludit, igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham. Recentes traductores ge minum illud relatiuū qui, more ſuo carpūt. Nempè quòd deberet eſſe neutrius generis, referens vocem, ſemini, At verò græcè non eſt relatiuum, ſed articulus datiui caſus, qui optimè reddi poterat per relatiuum maſculini generis, quod quidem referat, non vocem, ſemini, ſed eius ſignificatum, puta hominem. Accipitur enim pro quouis hominū credentiū. Locus hic præſens eſt, vnde Lutherani ſuam illam extruunt controuerſiam de certitudine fidei. Duo enim hinc exiſtimant, omni occluſo aſylo, contra nos conficere. Primùm quòd ſola fide iuſtificamur, de quo iam illis abundè ſupra reſpondimus. Alterum quòd ex eo, quod fide ſolum iuſtificamur, fit palam conſequens, vnumquemlibet iuſtorum certum eſſe gratiæ ſuę & amicitię apud Deum. Hoc quippè, inquiunt, eſt argumentū Pauli, Quoniam ex fide & non ex operibus iuſtificamur, firma, certaq; fit promiſsio, Inferunt ipſi ergo cuicunque pręſtanti Deo talem fidem certitudo adnaſcitur ab eadem fide, quod obtinuerit promiſsionem. De re ipſa ſatis ſuperq; lib.3. de nat. & gratia diſputauimus, quam poſtea diſputationem, inter reſpondendum cuidam reuerendo Epiſcopo explicatius dilucidauimus. Quibus tractatibus exiſtimo, ni fallor, demonſtratum eſſe, neminem lege cōmuni, hoc eſt, abſque ſpeciali reuelatione, certum fieri poſſe per certitudinem fidei, in quo ſtatu ſit apud Deum. Vbi & hunc locum expoſuimus, qui profectò nullus eſt, cui innitātur. Primùm vtique literam detrūcant. Non enim ex eo quòd ex fide impleatur promiſſio, infert hic Paulus, quòd fiat firma & certa, ſed, quòd fiat per gratiam & non ex operib⁹ firma omni ſemini. Arguit, inquam, quòd cum promiſsio ex fide ſit completa, non fuit firmata ex debito operum, ſed per gratiam. Neque verò fides & gratia eadē ſunt res prorſus, vt ſupra dicebamus. Tametſi & fides ipſa gratia quędam ſit, hoc eſt, donum Dei. Commentitia ergo eſt illorum collectio, & ab hac Paulina longo interuallo diſcrepans, Ex fide fit promiſsio, ergo ex ſola fide fit firma & certa. Pręterea ſenſus hic duplex eſſe poteſt. Etenim

Gal.3.

Noui interpre.

Lutherani.

Lib.3. de na. & gra. c.20

Senſus duplex.

nim aut de impleta promiſsione in genere intelligendus eſt ſermo, hoc eſt, de miſsione redemptoris faciendaq; redemptione, aut de applicatione ad ſingulos. Si priore intelligatur modo, tunc fatemur, quòd, quia promiſsio illa ex nullis pendebat legis operibus, ſola Dei conſtantiſsima fide pollicentis ſanctiſsimè fuit impleta. Imò etiam ſi per impoſsibile nemo crediditſſet (vt initio præcedentis capitis dicebamus) Deus ſuo ſatisfeciſſet promiſſo, Ideoq; hanc promiſsionem eſſe completam, firmiſsima nobis eſt, & certiſsima fide tenendum. Et hunc forſan hic etiam Paul. prætendit ſenſum contra Iudæos, qui contra exiſtimabant, ob meritum legis datum fuiſſe Saluatorem. At verò ſi ſermo hic Pauli intelligatur (vt præ ſe quoq; fert) de applicatione ad ſingulos, putà quòd promiſſa ſalus in omne eſſet effundenda ſemen Abrahæ, hoc eſt, in omnes fide credentes, tunc quàmuis concedamus idem eſſe, per gratiam, certã fieri promiſsionem, quod, per fidem (vt Origenes ſentit) tamen quia fides hæc, illa eſt, quæ per charitatem operatur, nemo communi lege eſſe poteſt certus, quòd tali vigeat fide, quia non poteſt eſſe tutus, an habeat charitatem. At ille ſolus, qui infantem baptizat, certus eſt certitudine fidei, in gratiam illum tunc Dei eſſe ab originali reſtitutum. Sed quàm ſit etiã pulchra, alia Lutheranorum interpretum obſeruatio in eum locum, vt hæres eſſet mundi, nõ eſt ſilentio pretereundum. Nam huc vſq; cõtinuatio Paulini textus nõ ſiuit id meminiſſe Inde nimirum ſibi colligunt, quòd credentes, non ſolum cæli, verùm & huius quoq; mundi conſtituantur heredes. Ob idq; nihil eſſe prorſus omnium rerum, quas Deus in humanos condidit vſus, nempè veſtium, ciborũ, potus, auri: nihil inquã eſſe tam delicatum, quo non viri ſancti piè & feliciter vti queant, atq; hac ratione illos qui iſta interdicunt (inſtitutores ſcilicet religionum) aiunt alium ſpiritũ eſſe ſequutos, q̃ Chriſti. Pari argutia colligere poſſunt, quòd liceat viris ſanctis omnium dominium vſurpare. Vide quodnam iſti ſolent fulcire ſtabilimentum ſuorum dogmatũ nimirum non ſolum ſpiritum Pauli ad terrena demittere, ſed eundem etiam vocare ſpiritum Chriſti, qui verſatur in cibo & potu. Euidentius igitur per ſe eſt & confirmatius, q̃ vt iſtis reſpõdere teneamur, fide (iuxta verba hic Pauli) per charitatem operante, tãtum homines conſtitui heredes glorię: terrenorum verò, non item. Imò quo parcius illis vtantur,

Lutherani. Vt hæres eſſet mundi.

Contra Luthe.

longiusq; ab illis vixerint abdicati, glorioſi' de mundo triumphant: ſic enim nihil habentes, omnia poſsident, imò peſſundant, propiusq; ad Chriſti paupertatem accedunt, cautius pericula cauent, quæ à rebus iſtis caducis nobis imminent, tutius deniq; ad eius felicitatem incedunt, quę pauperibus & flentibus propoſita eſt: apoſtolorum exemplo, qui omnia relinquentes, ſequuti ſunt Chriſtũ. Neq; verò vllus vnquàm fuit religionum patron', qui coactu præcepto vel homines addigeret ad religiones, compelleret ve alia ſeruare, quã quæ præcepit Chriſtus, ſed tamen eius inſtructi exemplo, vltroneos atq; ſpontaneos commonefaciunt, ſi velint eſſe perfecti, vt venditis quæ habent, expeditius eundem ſequantur Chriſtum. Quòd verò quiſq; ſua ſe ſponte Deo conſecratum vellit, addictumq; & voto obligatum eius conſiliis, non ſolum hic locus, verùm nullus alius in vniuerſa ſcriptura prohibet: admonẽt verò multi, quos huc accerſere operoſum eſſet, & ſuperuacaneum. Quòd hic autem altius dentem figunt in Eccleſiam, quæ Chriſtianum populum ſtatis temporib' eſu carniũ cohibet, cõmentariorũ ratio nõ permittit, vt fuſius hoc loco diſputetur. Nõ enim ſupeſtitione illorũ, id facit, quos notauit ad Timo. Paulus, prohibẽtes nubere, & abſtinere à cibis, quos Deus creauit, ſed vt carnis maceratione paratior ſit ſpiritus obſequentiorq; Deo. At de his ſatis. Regrediamur ad literam.

Encomium religionis.

Delect' cibo

Ante Deum, cui credidiſti, qui viuificat mortuos, & vocat ea quę non ſunt, tanq̃ ea quæ ſunt.

Quarta pars capituli.

Hæc iã quarta eſt, poſtremaq; ſectio hui' capituli. q̃ tota eſt encomiũ fidei Abrahæ, quinq; ſex ve particulis articulatũ. voculas illas, ante Deũ, ſunt qui ad eloquiũ illud ex Geneſi citatũ referãt. Nõ quòd ſint illic tanquã perpetua oratio Dei, ſed quòd Paulus eas adhibuerit interpretamẽti gratia. Huc videtur Orige. reſpicere, qui ſtatim recitata authoritate, ſubdit, Et rectè addidit ex ſua interpretatione Apoſtolus, Ante eũ, cui credidit Deũ. Sequitur & S. Thom. & forſan ita res habet. At facilius crediderim perpetuationẽ eſſe Pauli ipſi' orationis: ita vt aſſuẽdũ hoc ſit ad ſuperiorẽ ſentẽtiã, Qui pater eſt omniũ noſtrũ, tanq̃ illi' pars Hoc eſt, Qui pater eſt omniũ noſtrũ ante Deum. Peculiare enĩ eſt Paulo, authoritate, quã citat interiecta. orõnem propriã & clauſulam diſſuere.

Orige.

dissuere. Quod hic eò præcipuè fecit, vt cum voce, ante Deum, eam postmodum, quę subsequitur orationem, Cui credidisti. Qui vocat ea quæ non sunt, &c. cõtinuò colligaret. Adiecit autem, ante Deum; vel ad differentiã illius paternitatis, quæ cognatione circũcisæ carnis propagatur: illa siquidẽ corã hominibus est, quæ autem fide coalescit, coram Deo: cui⁹ vice interpres trãstulit, Ante Deũ, vel fortè, Ante Deum, idem valet, quod, in præsentia Dei. Nam licet proles Abrahæ non erat pręsens, sed futura in re, tamen erat æternitati Dei præsens. In quo sensu S. Tho. putat, Ante Deum, moderamen esse illius præteriti verbi, cõstitui te, seu, posui te. Quoniam apud Deum, futura perinde sunt, vt pręterita, & pręsentia. Et hæc videtur interpretatio textui perquàm germanè adhęrere. Nam licet sit (vt dicebamus) adiectio ad superiora verba Pauli, potest nihilominus facta esse ad exponẽdum verbum allati testimonij. Tametsi Chrysos. ac Theop. glossema nõ est cur displiceat, scilicet vt, ante Deum, idem sit, quod, Ad exẽplum Dei. Vt quemadmodum Deus non est partialis Deus, sed omnium vniuersalis pater, sic & Abraham. Et iterum, Quemadmodum non secundum naturalem cognationem pater est Deus, sed iuxta fidei familiaritatem, Sic & Abraham. Verba sunt Chrysost. Quinimo & ĩ ea, quæ secundum carnem est, paternitate nonnihil meditari possumus similitudinis. Enimuerò quemadmodum res Deus super naturam de nihilo, ædidit, ita & Abraham ex senili iam corpore, atque in emortuo Saræ vtero super naturam procreauit sobolem (*Cui credidisti*) Orige. & Chryso. & August. legunt in tertia persona, Cui credidit. Et ita plerunq; reperitur in codicibus Græcis. Videturq; oratio cõcinnior, vtpote quę de Abrahã in tertia persona hactenus decurrebat. Est tamen credendum, interpretem nactum fuisse codicẽ, vbi erat secunda persona. Ita enim habent antiquissima Latina exemplaria. Atque ita legit Hieronym. & ex professo Ambr. Hic autem apostrophen, non ad Abraham, sed ad Gentilitatem refert. Nam cùm ex diuino elogio præmisisset, patrem gentiũ constitutũ Abraham, quo gentium nomen maiori emphasi commẽdaret, rationemq; eius filiationis expromeret, ad Gentilem versus, ait, credidisse eum eidem Deo, ante quem Abraham constitutus est omnium pater, vt per eandem fidem adoptarentur ei in filios, nullaq; esset distantia inter Iudæum & Græcum. Neque verò improbabilis est glossa hæc. Quamuis alij ferè Latini: & forsan sensatius Paulũ credant hic ad Abrahamum sermonem cõuertere. (*Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt.*) Encomium, quo fides Abrahæ commendatur, in duobus positum est. Primũ quod de illis rebus Deo fidẽ adhibuit, quæ præterea multis post seculis futuræ erant, quòd excellebãt etiam naturæ ordinem. Videlicet, quòd ætate iam confectus ex emortuo vtero Saræ suum propagaturus esset semen super stellas cæli, vbi & supernaturalis gratuitaq; adoptio Gẽtium per Christum aperiebatur. Ob idq; duo respondenter de Deo enunciat prædicata, quæ eandem ipsi fidem arrogant & confirmant, ita vt meritissimò ipsum Abraham⁹ auscultauerit. Non enim erat cur cunctaretur Deo credere, quod seni sibi, aniliq; Saræ corpori, virtutem, quæ demortua erat, generãdi esset instauratur⁹, quũ ab eo crederet mortuos etiã posse ad vitam euocari. Nec id quidẽ quod in longum æuum promissio esset protelãda, quicq̃ eius fidẽ debilitabat, eo quòd perinde Deus vocat ea quæ nõ sunt, atq; ea, quę sunt, hoc est, eandẽ habet vtrorumq; potestatẽ. Et ideo de constituendis Habrahamo filiis ait de præterito, cõstitui. Nisi mauis vt posterius membrũ non referatur ad dilationẽ promissionis, sed sit prioris diffinitio. Hoc est, explicatio omnipotentiæ in viuificãdis mortuis. Non enim illi opus est alio molimine, quàm nutu & voce, vt adesse faciat ea quæ nõ sunt: adeò illi præsto sunt vniuersa. Dixit enim, Fiat lux, & facta est lux. Et dixit. Fiat firmamentũ, & factũ est firmamentum. Quocirca nõ ait, intelligit, aut, nouit (qui sunt immanẽtes actus) sed, vocat, quòd respectum importat ad exterum opus. Neq; verò ait, adducit, aut, facit, quasi aliunde accerssat res, vel alio opus habeat instrumento, quàm sola vocatione, qua vniuersa de nihilo etiã educit, quę illi ad nutum pareant. Quamobrem, per ea quæ non sunt, non ea tantùm intelligit Paulus, quę nõ sunt in rerum natura, sed illa quę neq; sunt in potẽtia & virtute naturali, sicut Saræ sub id ætatis genitũ esse Isaac, per quẽ multiplicatum fuit Abrahæ carnale semen: ac subinde Christum genitum fuisse in carne, per quem tam ex Iudæis, quàm ex Gentibus adoptati sunt ei in spiritalem sobolem. Perseuerat enim in illo aperiẽdo loco, quòd Deus constituerit ipsum patrem multarum

Marginalia: *Qui vocat ea q̃ non sunt.* — S. Tho. — *Chrysosto.* — *Orige.* — *Encomiũ fidei Abrahæ.* — *Nutui dei parent oĩa.* — *Ea quæ non sunt.*

gentium. Hanc ob rem, quod ait, Viuificat mortuos, nõ ad solam resuscitationem mortuorum referendum est, sed ad omne illud, quod quoquo pacto recipit, vel vitam, vel vitalem virtutem. Nam literalis sensus est, quẽ statim exponit Paul⁹ de emortuis corporib. Abrahæ & vxoris eius. Atq; hinc facilè colligas, q̃ sint interpretes nõnulli inepti, q elegãtiæ causa vertũt, Qui vitæ restituit mortuos. Nã etsi sermo Græcus vtrãq; permittat versionẽ, lati⁹ tamẽ patet, Viuificat mortuos, ob idq; significãtius hic à nostro interprete trãslatũ est. Mortuũ enim appellat quicquid nõ est viuens, etiã si nunq̃ habuisset vitã. Vnde sicut Adæ nõ restituit Deus vitã, sed dedit nouam, sicuti & cunctis, qui in hanc lucẽ æduntur, ita ad spiritualẽ sensum hui⁹ loci per gratiam viuificat omnes, qui nascuntur filij iræ, quibus tamẽ non restituit vitam, quam nunquàm habuerunt. In secũdo quoq; membro nescio quid isti noui traductores moliuntur. Aiunt enim nõ esse Grę cè, Qui vocat ea quæ non sunt tanq̃ ea quę sunt, sed, Qui vocat ea quæ nõ sunt, tanquã sint, seu perinde ac sint. At re vera, quamuis nõnulla videatur discrepantia, eò quòd priori oratione comparatio fit inter res, quæ non sunt, & res quæ sunt, in secunda verò, inter res, dum non sunt, & easdem quando sunt, facillimè tamẽ in eundem coëunt sensum. Primùm enim, Grę cè participia sunt, quę ad literam sic trãsferuntur, Qui vocat non entia, tanquam entia: seu non existentia, tanquam existentia. Et profectò tanquam existentia, vtranq; exhibet intelligentiam, scilicet & tanquam ea quę sunt, & tanq̃ sint. Præterea idem est dicere, quod res dum non sunt, eodem modo obsequũtur Deo, ac si essent, & quòd perinde illi obtemperent, atq; illæ, quę sunt. Vnde August. super illum versiculum psal. 104. Vocauit famem de terra, ait, quod vocauit famem, quę nõ erat, ille qui vocat ea quę non sunt, tãquam sint. Sed tamen in lib. de natura boni, ca. 26. Et in Enchiridio cap. 29. legit cum vetere interprete, tanquã ea quę non sunt. Et ita legit Ambro. & Orige. qui per ea quæ non sunt, illos spiritualiter intelligit, qui mortui sunt delictis & peccatis, iuxta illud, Si charitatem nõ habuero, nihil sum. Per ea verò quæ sunt, illos qui esse habent filiorum Dei. Quocirca August. super psal. 118. Non ad temporalem vocationem verbum accommodat, de qua ait Apostol. Quos prædestinauit, hos & vocauit, sed ad ę ternã dispositionem, de qua ait ad Eph. 1. Elegit nos in ipso, ante mundi constitutionẽ. Et infra hic. 9. cap. Cùm nondum nati essent &c. Vnde sicut suprà dixit, vocatus apostolus, id est, diuina vocatione apostolus, ita hic docet, eos qui non dum in hanc lucem prodierunt, vocationis gratia filios Dei fieri. Potest & verbum, vocat, referri ad simplicia nomina rerum, quæ sunt in æterna dispositione. Enimuerò sicut de naturalibus habetur Ecclẽs. 6. Qui futurus est, iam vocatum est nomen eius, & scitur, quòd homo sit, ita & prędestinatorum nomina scripta sunt in libro vitę. Ecce prima particula laudatæ fidei Abrahæ, qui Deo credidit potenti demortuam eius virtutem viuificare, veluti is, qui vocat ea quæ non sunt, tanquã ea quæ sunt.

Noui interp. — *August.* — *August.* — *Vocat.*

Qui contra spem, in spem credidit, vt fieret pater multarum gentium secũdum quod dictum est ei: sic erit semen tuum, sicut stellę cæli & arena maris.

Secunda particula est, superioris explicatoria. Nempe quòd contra spem in spem credidit. Pulchra est paranomasia, id est, agnominatio duorum contra se positorum nominum, qua fides maximè Abrahæ commendatur. Alij vertunt, præter spem in spe, vel, sub spe. Et quidẽ, pręter, bene habet, si ea modo significatione vsurpetur, quæ est, contra. At verò, in spe, non tam accommodum est, quam, in spem, Nam à fide, quæ est substantia sperandarum rerum, assurgitur in spem. Quæ quidem progressio aptius profertur per accusatiuum, vt dicamur, in spem credere. Est autẽ sententia Pauli hęc. Quòd cùm Abraham omni naturę vigore ad generãdũ destitutus, Saram quoq; contemplatus, quæ non solùm in sua iuuentute sterilis fuerat, verùm legitimã iam ę tatẽ esset supergressa, nullam inde spem prolis naturaliter posset concipere, contra hanc spem, id est, contra huiusmodi desperationis naturales causas credidit Deo in spem, hoc est, fidem illi habuit, ex qua supernaturali fide perductus est in spem sobolis, quam abnegabat natura. Historia est Gene. 15. Domine Deus quid dabis mihi? ego vadam absq; liberis. Et ecce vernaculus meus hæres me⁹ erit, Hoc ob desperatã naturalem facultatem generandi dicebat. Cùm autem protinus audiuit sermonem domini. Non erit hic hæres tuus, sed qui egredietur de vte-

Sensus Pauli. — *Histo. Abra.*

Continuatio orationis. de vtero tuo, nihilo cunctantius credidit. (*Vt fieret pater multarum gentium.*) Sunt qui non se iungant orationem hanc à superiori. Sed ita transferant, In spem credidit, se fore patrem multarum gentium. At verò præterquam quòd Græcanica lectio, cui adeò ipsi impẽsè suffragãtur, nõnihil eis hoc loco refragatur, lõgè sentẽtiã deflectunt. Græcè enim, si syllabatim trãsferas, sic extat, Ad fieri patrẽ multarum gentium, Quòd idem est ac si dicamus, Ad hoc vt fieret pater multarum gentium. Et quod sentẽtia sit diuersa, palàm est. Nam isti volunt, quòd fieri patrem multarũ gẽtium, sit obiectum fidei Abrahæ. Vulgata verò æditio, quòd sit eius effectus & merces. Quam quidem lectionem, non solùm *Ambro.* Ambro. & Latini, sed Orige. quoque atq; Chrysost. sectantur. Ait enim Orige. quòd Abraham contra spem in spem crederet, vt pater fieret multarum gentium. Nempe in prẹmiũ eiusdem fidei. Et explicatius Chrysost. Si igitur. inquit, merces erat vt fieret pater multarum gentium, palàm est, quòd illarũ gentiũ pater fieri debuit, pro quibus crediderat. Quòd si hic fortè quis hẹreat, quòd cùm Paulus spiritualem paternitatem Abrahẹ propo *Dubitatio.* suerit constituere, dicens, quòd sit pater omnium nostrum ante Deum, quomodo ad paternitatem carnalem diuertit. Nam quòd ait, contra spem in spem credidisse, vt esset pater multarũ gentiũ, de spe sobolis per Isaac intelligitur, vti expositum est. Respondetur nullum hic esse diuerticulum, sed est propositi perpetuatio. Primùm quia quantum ad meritum, ex eo quòd cõtra spem in spem credidit, propagandam sibi sobolem ex Isaac, commeruit pater fieri omnium credentium. Deinde cùm Christus secundum carnem ex Isaac esset procreandus, vbi credidit in spem generandi Isaac, credidit simul in spem venturi Christi, per quem erant homines adsciscendi in filios Abrahæ. *Secundum quod dictum est ei, Sic erit semen tuum, sicut stellæ cæli & arena maris*) Aemuli isti vulgatæ æditionis præter*Noui interp.* mittunt has ambas comparationes: vt quæ in Græcis nõnullis codicibus non extent. Imo verò aiunt, quòd cùm Gene.15. vnde ascitum est elogium istud, non sit nisi hoc præcisè, Sic erit semen tuum, non esse vero simile, quòd Paulus quicquam addiderit. Istis veruntamen respondendum est, esse è cõuerso vero, simillimũ, has comparationes à Paulo fuisse adiectas, vt integram citaret authoritatem. Etenim in Gene. quia præmittitur, suspice cælum, & numera stellas, si potes, & continenter subditur, Sic erit semen tuum, integra extat sententia. Quæ tamen esset in Paulo trunca, si hoc præcisum postremũ verbũ citasset. Ob idq; ex præcedentibus verbis adhibuit, Sicut stellæ cæli. Reliquum verò adiecit vel ex Gene.13. vbi habetur, Faciam semẽ tuum sicut puluerẽ terræ. Vel ex cap. 22. vbi vtrumq; expressum est, Multiplicabo semẽ tuum sicut stellas cæli, & arenam maris. Quo fit, vt in Græcis illis codicibus, quibus desunt hæc verba, pretermissa fuerint ab aliquo fortè sciolo, inde decepto, quòd in Gene. non sunt sub hac forma, quum tamẽ sint in re & virtute. Vnde & Orige. ipse Græcus, *Orige.* etiam in commento, ita legit, Igitur Abraham contra spem in spem credidit, vt pater fieret multarum gentium, quẹ futuræ essent sicuti stellæ cæli, non solùm multitudine, sed *Stellæ & arena.* etiam claritate. Binam autem hanc collationem seminis Abrahẹ cum stellis & arena, morosus satis esset. qui vsq; adeò exactè perscrutaretur, vt tot, ne vno quidẽ plures pauciorésve existimaret fore filios Abrahẹ, vel secundum carnem, vel secundum spiritum, quot sunt, vel stellẹ cæli, vel arenẹ maris. Primùm quia neq; omnes carnales eius filij neq; illi soli, futuri sunt spirituales. Et ideo necesse est, vt alterutri vel plures sint, vel pauciores stellis. Mox quia neque arenẹ in eodem sunt numero cum stellis. Id ergo tãtùm prẹ se ferunt huiusmodi cõparationes, quòd sicut vel sydera cẹli, vel arenẹ maris, seu terrẹ pulueres numerari, nisi à Deo solo, nõ possunt, ita & numerus proliũ Abrahẹ, prẹ sua numerositate, soli ipsi notus est. Sũt quippe in rebus quẹ sensibus supponuntur astra in cẹlo, in terraque arenẹ & pulueres, incomprehensibili multitudine. Quibus proinde innumerabiles numeri comparari solent. Vt Deut.1. Dominus Deus vester multiplicauit *Deut.1.* vos, & estis hodie sicut stellẹ cæli. Et. 3. Regum. 4. Iuda & Israel innumerabiles sicut arena maris sunt. Quidã verò inter has comparationes ita dignoscunt, vt prẹdestinatos, qui fidem Abrahẹ operibus percolentes cẹlestibus sedibus refulgent, stellarum appellatione intelligant, non solũ ob multitudinẽ, sed propter refulgentiam. De quibus alibi Paulus, stella differt à stella in claritate. Illos verò qui susceptam fidem vel moribus deturparunt, vel abiecerunt prorsus, collatos putent cum arena. Id quod profectò in *Aduersus hæreti.* hẹreticos vel hac ẹtate quàm proximè competere

petere cernimus, videlicet qui postquàm se ab Ecclesia absciderunt, ita sunt, veluti sine calce arena, in diuersas dissecti opiniones, vt nullus cum alio cohæreat.

Et non infirmatus est in fide, nec cõsyderauit corpus suũ emortuum, cùm iam ferè centum esset annorũ, & emortuã vuluã Saræ.

In hac tertia particula persistit luculentius explanare quod dixerat, Viuificat mortuos, & quod dixerat, Contra spem in spem credidit, vt cumulatius exponat robur ac firmitatem fidei Abrahæ. Ait enim, quòd non consyderans corpus suum emortuum, mortuamque vuluam Saræ, vnde elanguens fides nutare poterat, & vacillare, spem totam solidissima fide in omnipotentiam Dei transmisit. *Emortuum.* Emortuum, præter suum publicum significatum, significat etiam idem quòd, inualidum, ac viribus exhaustum ad aliquid faciendum. Id quod & effœtum appellatur. Dicitur enim effœta mulier quæ fœtũ ædidit. Vnde & illa quã frequenti iam partu lassatã virtus defecit & calor ad concipiendũ, effœta dicitur. Et hoc modo mortua hic affirmatur vulua, id est, matrix Saræ, non solùm sterilitate, sed senio, Desierant enim iam tunc ei fieri muliebria, vt habetur Genes. 18. Ait autem Paulus, cẽtum ferè annorum fuisse Abrahã, quia nonaginta nouem erat, cùm facta fuit ei per angelos promissio, vt patet Gen. 17. Centum verò dum natus est Isaac, vt habetur ca. 21. *Duo dubia.* Duo hic tamen posset quispiam sciscitari. Primum quomodo asseueret Paulus, emortuum fuisse corpus Abrahæ, qui post ex Cethura filios progenuit. Alterum cur neget, consyderasse mortificationem sui corporis, cùm contrà legatur Gene. 17. quòd cùm audiret pollicitationem prolis, cadẽs in faciem suam riserit in corde suo, dicens. Putásne centenario nascetur filius? Et Sara nonagenaria pariet? Ad primũ bifariam respondent enarratores. Primò quòd cùm valẽtior, solidiorq́; necessarius sit vigor in viro, vt anum grauidam faciat, quàm iuuẽculam, destitutus erat virtute generandi ex Sara, non autem ex Cethura. In qua sententia est Hieronym. hic & *August.* August. quæstio. 35. lib. 1. super Gene. At fortè melius sentiat, qui dixerit, inualuisse in eo per miraculum, absumptam virtutem naturalem ad generandum, non modò ex annosa Sara, verùm ex Cethura, & ex quauis adolescentula. Hæc enim intelligentia sublimius effert diuinum munus. Secundi autem interrogati responsio est, Quòd Abraham primùm audita voce Dei, secũ reputauit naturæ imbecillitatem, nihil veruntamen hæsitando de diuina omnipotentia, sed de sensu forsan verborum, an is esset, quẽ præ se ferebant in cortice. Sicuti Beata virgo non dubitando, sed modum percontando, ait, Quomodo fiet istud? Cùm verò iteratò dictum est ei, ꝙ verè Sara esset paritura, incunctanter credidit, ac nihilo hæsitãtius, quàm si nullam habuisset rationem emortui corporis. Et hoc est, quod ait Paulus. Non consyderauit. Sub hoc autem, quòd Abraham non iuuenis ex iuuencula, sed senex ex anu, & quæ sterilis semper fuerat, super naturam genuit Isaac, duplex latebat redemptionis mysterium. *Duplex redẽptionis mysterium.* Primum videlicet, gignendi redemptoris. Nam quia omnimodum exemplum proponi non poterat, figura saltem præfuit, vt qui centenario ex nonagenaria super ordinem naturæ prolem largiebatur, crederetur etiam posse, virgini absque suscepto semine obumbratione spiritus sancti fructum vẽtris donare. Admonemur illic præterea, quòd cùm adoptamur in filios Dei per fidẽ Abrahæ, non id assequimur propriis naturæ viribus, sed illius gratia & voluntate, qui prẹter facultatem naturẹ sobolẽ, propagauit Abrahæ. Qua de re tam est meritò commendata *Abrahã exẽplũ nostrũ.* eius fides, ob quam positus à Deo fuit pater multarum gẽtium: atq; adeò in exemplum, vt quoties nos aliqua peruaserit calamitas aut procella, omneq́; destituerit humanum subsidium, cõtra spem humanam, in diuinã credamus, nobis ipsis diffisi, in omnipotentia & bonitate Dei nostram collocantes fiduciam. Vnde & sequitur,

In repromissione etiam Dei nõ hæsitauit diffidentia: sed confortatus est fide, dans gloriam Deo: plenissimè sciens: quia quæcunq; promisit Deus, potẽs est & facere. Ideo & reputatũ est illi ad iustitiã.

Qua planè quarta particula, inculcatius eandem repetit laudem fidei. Nempe quòd in repromissione Dei non hæsitauit. Neoterici non transferunt, nisi, In promissione, seu ad promissionem, Ambrosiana se authoritate, protegentes. Cùm tamen in vetustiore vo-

re volumine Ambrosij non legi, nisi, in repromissione, & ita legit Hierony. & transfert Origenis interpres. Quod & Græca dictio, ἐπαγγελία, minimè respuit, Atqui ait, in repromissione, vel quia nõ semel aut bis, sed iterum atq; iterum, à cap. Gene. 12. vsq; ad. 22. iterata est. Vel fortè quòd cùm promissionẽ, appellauerit, illam, quę facta est liberorum, repromissionẽ vocat, alteram honestãdi exaltandiq́; eius eandem progeniem, tum amplissima possessione inimicorum suorũ, tum etiã benedictione illa, qua pollicitus est Deus, benedicendas omnes gentes in semine eius. Et, nisi mea me fallit existimatio, fortè hic cõpurgare contendit Apostolus Abrahamum, qui Gene. 15. Labascere visus est fide. Siquidẽ spondente illi Deo terram Chaldæorum, signum poposcit, dicens, Vnde scire possum, quòd possessurus sum eam? Ait quippe Paulus, nullatenus inibi hæsitasse diffidentia, sed confortatum fuisse potius fide, dando gloriã Deo. Etenim cùm morem Dei nouisset, qui fœdera sua & pacta dato aliquo signo stabilire consueuit, vt apparet in arcu exhibito Noẽ in monimẽtũ pacis, & in Achaz, Esai. 7. qui iussus est signum petere, reprehẽsusque à Deo, quòd iussionem renuerit, Abrahã nihil hæsitans signum etiam efflagitauit, quod esset promissionis stabilimẽtum. Vnde cum paulò hic superius negatiuè dixisset, quòd non fuerit infirmatus in fide, maiori hic cõmẽdatione affirmat, quòd fuerit confortatus fide, dans gloriam Deo, hoc est, debitum illi honorem deferens, in hoc, quòd planissimè sciebat, quòd quæcũq; Deus promisisset, potens esset facere. Qui enim Deo fidem denegat, impientissimè detrahit honori & existimationi Dei, qui summa, ipsaq́; per se veritas est, cui ideo subest, cùm voluerit, posse. Sap. 12. & Luc. 1. Non est impossibile apud Deum omne verbum. Qui verò incunctantem ei fidem præstat, gloriam illi & laudem tribuit iustam. Concludit igitur id, quod antea præmiserat, reputatum id esse illi ad iustitiam, quod eodem loco Gen. 15. scriptum est.

In repromissione.

Mens Apostoli.

Achaz.

Deo non credere.

Non est autem scriptum tantũ propter ipsum. Quia reputatũ est illi ad iustitiã, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

Extrema hac denique particula, fidem historiamq́ue Abrahæ, qua ratione & fine texuerit Moses, ipseque hic Apostolus denarrandam susceperit, declarat, dicens, Nõ propter ipsum tantùm, (licet etiam propter ipsius commendationem & Dei gloriã, qui tam fidelem effinxit, informauitque famulum) verùm & propter nos quoque scriptam esse. Nempe vt nostris sit oculis obiectus in typum fidei nostræ, vnde fiduciam stabiliamus nostram: porrò quibus si similis obtigerit fides, pariter ad iustitiam nobis reputabitur. Hac siquidem ratione pater ille positus est omnium credentium. At suspice ingenium Pauli, quàm in hac conclusione sit excelsum. Nulla in fide Abrahæ mentio facta est Christi redemptoris nostri, & tamen de filiis sequacibus ipsius non concludit simpliciter, credentibus. Sed (*credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis*) Vbi non vnum tantùm occulitur mysterium. Nam primùm hanc insinuat ratiocinationẽ. Quòd quemadmodum Abrahæ fides, qui non consyderauit suum, vxoriumq́ue corpus emortuum, credens nimirum in eum, qui viuificat mortuos, reputata est ei ad iustitiam, ita cuiuslibet fides credentis in eum, qui suscitauit dominum nostrum Iesum Christum, ad eandem iustitiam reputabitur. Neq; verò simplex est ratiocinatio, sed certè mirifica. Nam cùm præmisisset, Qui viuificat mortuos, illius iam nunc viuificati mortui meminit, cuius morte, omniũ fuit mors spiritualis extincta, & cuius suscitatio, causa fuit cunctis resurgẽdi. Quapropter Abraham vbi credidit in Deum, mortuorum viuificatorem, & hanc quoque Christi suscitationem prospexit, quæ causa, exemplarq́; est vniuersalis resurrectionis. Tametsi Orig. in oblato quoq; sacrificio Isaac meditatur, mysterium hoc fidei Christi prospectum fuisse Abrahæ. Hæc enim quę de fide credentis in eum, qui viuificat mortuos, ob futuram eius progeniem ex demortuis naturæ viribus, contulit huc Paulus, absq; vlla quoq; violentia coaptari possunt fidei eiusdem Abrahæ, dum filium adornabat sacrificare, qui ariete mactato seruatus est. Illud quippe, vaticiniũ fuit æterni patris, qui

Ingenium Pauli.

Multiplex mysterium.

Orig.

qui vnicũ ſuũ pro nobis prius tradidit, poſt verò excitauit à mortuis. Tunc enim iterum contra ſpem, in ſpem credidit. Fuiſſet enim il la ſpe depulſus, quã illi Deus fecerat multiplicãdæ ſuę poſteritatis ex Iſaac, niſi arbitratus fuiſſet (vt ait ad Heb. Paulus) quòd & à mortuis ſuſcitare potens eſt Deus. Meminit præterea Apoſtolus domini noſtri Ieſu Chriſti, vt veram in concluſione ſubiiceret cauſam iuſtitiæ & ſalutis noſtrę, Haud enim fides, vel Abrahæ, vel noſtra, pro iuſtitia habe tur apud Deum, niſi qua ratione ſubnititur paſsioni Chriſti. Et idcirco ſubdit (*Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram*) Traditus ſcilicet, & à patre, qui proprio filio ſuo nõ pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum. Infra 8. cap. Et à ſeipſo, qui tradidit ſemecipſum pro nobis. Ephe. 5. Et à traditore Iuda, de quo ait redemptor ipſe, Qui tradidit me tibi, maius peccatum habet. Ac denique à Iudęis, de quibus ait, Tradent eum gentibus ad illu dendum, &c. Sed heu quàm vili, imo quàm nihili ducimus, traditum eſſe vnigenitũ Dei, & in manus peccatorum, & in mortem crucis, propter delicta noſtra. Profectò quando nullum à noſtris ſceleribus periculum immi neret nobis damnationis æternę, neq; aliud ab illis acciperemus incommodum, hoc nos perterrere in ipſis debuiſſet maximè, quòd cauſa fuerint immaniſsimè mortis Dei: videlicet quib⁹ adeò reddidimus offenſum Deũ, vt non ante fuerit nobis propitiatus, quàm vnicus eius filius, ſplendor glorię & figura ſubſtantiæ eius pro nobis litauerit ſeſe, affixus patibulo crucis, factus pro nobis maledictum. ¶ In hac veruntamen, quæ pulcherrima eſt, diſtributione, Tradit⁹ propter delicta, & reſurrexit propter iuſtificationẽ, nonnihil eſt quod interrogemus. Cùm enim iuſtificatio idem ſit, quòd delictorum deletio, ſi traditus eſt propter delicta noſtra, traditus cenſetur, & propter iuſtificationem. Et ſi reſurrexit propter iuſtificationem, conſequens apparet, quòd & propter delicta ſimul reſurrexit. Cur ergo Apoſtolus prudẽs & cogitãs diſpertitur cauſas condonationis delictorum, & iuſtificationis? Hic prænotato cumprimis opus eſt, quòd reſurrectio nõ eodem pacto cauſa fuit ſalutis noſtrę, quo paſſio. Hæc quippe cauſa fuit meritoria, illa verò nequaquam. Quoniam meritum non eſt, niſi viatoris opus. Terminus autem viæ in Chriſto mors fuit, cuius ideo reſurrectio,

Heb. 11. *Traditus.* *Mt. 20.* *Dubitatio.* *Diſcrimẽ inter mortẽ & reſur. Chriſti.*

triumphus cenſendus eſt glorificati iam, etiã ſecũdum corpus. Vbi nihil proinde fuit meriti, ſed præmij plurimùm, reſpectu humanitatis ſuæ: iuxta verbum Pauli, Factus eſt obe diens vſque ad mortem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomẽ. Igitur cùm ait, Traditum propter delicta, & reſurrexiſſe propter iuſtificationẽ, non idem genus cauſę vtrobiq; deſignat prępoſitio illa, propter. At verò paſsio non modo vt meritum, ſed vt Inſtrumentum, cauſa fuit quoq; & remiſsionis & iuſtificationis, ſicuti humanitas per tactum fuit ſalutare inſtrumentum mundandi leproſum. Mar. 1. At quia iuſtificatio, motus eſt quodammodo inter duo extrema, puta qua ex peccatis extinctis, in nouam reſurgimus vitam, & terminus ille à quo (vt cum philoſophis loquamur) ſimilitudinem gerit mortis Chriſti, qua crucifixa ſunt, abolitaq; noſtra peccata: reſurrectio verò effigies eſt termini ad quem, ſcilicet nouæ vitę, appo ſitiſsimè dixit, Traditus eſt propter delicta, & reſurrexit propter iuſtificationem. Fuit nanque Chriſti reſurrectio exemplaris cauſa noſtræ à delictis reſipiſcentiæ: iuxta illud, Quomodo Chriſtus reſurrexit ex mortuis, per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quanquam Hiero. nihil hic amplius myſterij ſpeculatus eſt, quàm quòd reſurrectio fuit neceſſaria, vt confirmaretur iuſtitia credentium. Id quod ſic alij interpretantur, vt non intelligãt reſurrectionem huc à Paulo eſſe inductam, ceu cauſam iuſtificationis, hoc eſt, redemptionis, quæ per mortẽ fuit perfecta, ſed tanquam cauſam fidei noſtræ, per quam nobis iuſtificatio applicatur. Nam ſi non reſurrexiſſet, non habuiſſemus ſufficiens teſtimoniũ, quòd Deus, ille fuiſſet, qui traditus fuerat, neq; fidem habuiſſemus reſurrectionis corporũ: quæ eſt ad iuſtitiam neceſſaria. Quam expoſitionem neque refu tauerim, neq; verò ſuperiori prætulerim.

Phil. 2. *Chriſti reſurrectio exemplar noſtræ.* *Hiero.*

CAP. QVINTVM.

Vſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deũ: per dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum:

per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam: in qua stamus & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.

Sectionum illarum quatuor, in quas totã epistolam dispertiti in prologo sum⁹, prima iam in quatuor enarratis capitulis absoluta est: quæ in hoc tota insumpta fuit, vt necessitas fidei, per quã solã aditus patescit nobis ad salutẽ & iustitiã, quæ est apud Deũ, demonstraretur. In his modo totidem subsequẽtib⁹, secundam partẽ suscepti muneris pertractat Apos. scilicet fidei potestatem & effectus. Ita enim dicebamus cap. 1. super verbo, Reuelatur ira Dei, quòd hucusq; tractaturus esset illam particulã, Iustitia Dei in eo (scilicet Euãgelio) reuelatur. Abhinc verò alteram, puta, Virtus Dei est in salutem. Aperit ergo, ornatissimeq; amplificat eiusdem virtutẽ fidei, in quib⁹ semel inualuerit. In prima ergo portione huius capitis, vsque ad illum locum, Propterea sicut per vnum hominẽ, &c. profert quidnam bonorum per hanc nobis fidẽ & gratiam obueniat, ac deinde à quibus nos malis & periculis eadem nos misericordia liberet. Nam vsq; ad finem præsentis capituli, agit de ablutione originalis cõtagij. In sexto, quemadmodum eadem obtecti gratia, futura quoq; peccata cauemus. In septimo verò, quo pacto nos eadẽ fides à seruitute legis exemerit. In octauo demũ, qua ratione eripuerit nos à damnatione. *Diuisio capituli.* Diuidamus igitur capitulum hoc in tres partes. Prima iam designata est, vsq; ad illud verbum, Propterea sicut per vnũ hominẽ. Ab illo autẽ vsq; ad aliud, Sed non sicut delictum, ostendit, quomodo prçuaricatio Adæ suã posteritatẽ, originum serie, contaminauerit. Atq; exinde vsq; ad finẽ, qualiter conuerso ordine seruatoris gratia processerit. Igitur quatuor denarrat hic beneficia, quibus per fidem Christi donamur. *Primũ fidei munus pax.* Primum est, pax. Concludit enim ex postremis verbis superioris cap. (*Iustificati ergo ex fide pacem habeamus*) Est siquidem peccatum, id quod in inimicitiam nos Dei prosternit: fides verò, causa, quæ fores nobis aperit amicitiæ. Ob idq; cùm cũclusisset, historiam Abrahæ propter nos quoq; fuisse scriptã, qua erudiremur, simili nos fide iustitiã adipisci, gratiamq; inire & amicitiã cum Deo, protinus inde profert primam fidei virtutem, vt scilicet tali iustificati fide pacẽ habeamus apud *Habeamus.* Deum. Traductoribus fermẽ huius ętatis nõ tam placet, habeamus, quàm, habemus. Nam Græcè eadem vox, ἔχομεν, ἔχωμεν, per, ο, micron seruit indicatiuo, & per, ω, mega imperatiuo. Et cùm esse aliâs impensè soleant Græcorum fautores, hoc tamẽ loco Grecos omnes deserũt. Origenes enim manifestissimè legit in imperãdi modo. Nam ait, inuitari nos hoc loco à Paulo ad pacem Dei, in qua summa perfectionis consistit, quod planè propositum latè persequitur. Modus autẽ inuitandi nõ est indicatiuus, sed certè imperatiuus. *Orige.* Ad eundem modum & Chrysost. cuius vtiq; verba sunt, Quid est quod dicit, pacẽ habeamus? Quidam ita interpretantur, ne videlicet pro lege denuò introducenda contẽdamus. Quibus verbis ad imperatiuum conniuet. Et infra. Dicit itaq;, pacem habeamus, hoc est, iam nõ peccemus amplius. Ecquid apertius? *Chrysost.* Nanq; de Theophylacto nullatenus ambigitur, quo minus in imperatiuo legerit. Et Hieronymus expresse ait, exhortatoriũ esse verbum habeamus, quo admonẽtur tam Iudęi, quàm Græci, vt fide vtriusq; iustificati, subiecti sunt Deo. Neq; in contrariũ adeò pugnax est, quod adferunt argumẽtum, scilicet quòd loquitur Apostolus hic iustificatis iam fide, per quam fidẽ pacem tunc habẽt cum Deo, ad quam ideo commoneri nõ indigẽt. Quòd autem hoc nihil peruincat, patet, Nam, habeamus, non id pollet hoc loco, quod, procuremus, acsi non haberemus, sed idem, quod, seruemus, ac retineamus. Ita scilicet pacem excolamus, quã fide acquisiuimus, ne in inimicitiam rursus relabamur. Adde quòd particula, ergo, imperatiuo appetentius gaudet, veluti quo Romanos exhortetur. At verò vt aliam, quibus probatior est, lectionem, cõcedamus, iniquè tamẽ Lutheranorum interpretes intelligentiã suam de certitudine gratiæ hoc loco communire contenduut. *Contra Lutheranos.* Commentantur enim tantundem valere, fide nos iustificari, quantùm, certos nos fieri de peccatorum condonatione. Vnde iustificati ex fide, idem illis est, quod iustorum singuli persuasione euangelica certissimi facti suę apud Deum iustitiæ: & idcirco adiectũ esse, aiunt, pacem habemus, id est, tranquillitatem conscientiæ. Hoc autem interpretamentum iam ante superiori capite depugnauimus, & cap. 8. iterato discutiemus, inter exponendum testimonium, quod spiritus reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. Qua verò res hunc locum spectat. Quænam rogo illatio est, si iustifi-

iustificari ex fide pacem habent, hoc est, amicitiam cum Deo, persuasissimum eosdē prorsus habere certitudine legitimæ fidei, in talē esse amicitiam constitutos? Id profectò ex fide catholica fixum est, quòd Christus sufficientissimo sanguinis precio operatus sit salutē humani generis, ac perinde quòd cui fuerit participatum hoc precium, sit in gratia Dei, quòd verò eiusmodi preciū verè sit, vel mihi, vel vnicuilibet applicitum, non est fides: nec qui hac fide dubius titubat, hæreticus est, imo verò nonunquam in metu est iusto & vtili. Est veruntamen confitendum nobis, fidei quę per charitatem operatur ingenium, naturamque inesse peccādi, serenādique (citra tamen certitudinem fidei) iustorum conscientias, plus minúsve, secundum quòd officiis charitatis prouectior vnusquisque est. Quocirca voce hic pacis, non solùm amicitia intelligenda est, quæ est apud Deū, verùm & tranquillitas animi, quę pariter est fructus fidei, vt habetur Gal. 5. Quapropter nouum exinde sumitur argumentum, legendum esse, habeamus, quod videtur Paulus, postquam Romanis patefecerat, nō lege, sed fide tam Gentes, quàm Iudæos in amicitiam copulatos esse cum Deo, eosdem hoc verbo adhortari & excitare, vti, illis positis iurgiis & factionibus, quibus de legis meritis digladiabantur, sanctissimam pacem, quæ proles est fidei, custodirent. Non solùm inter se omnes, sed intra se quisq;. Pacem scilicet, quæ est apud Deum, quam rex Christus pacificus reliquit nobis, quæ in mandatorum obseruantia consistit, sicuti peccatis cum Deo belligeramus. Nam (vti cap. 1. dicebamus) alia est pax, quam mundus dat. Sathanque persuadet, & concupiscit caro. Nempe, vt, sensibus succumbēte ratione, manus in seruitutē demus cupidinibus nostris. Quæ pax sæuior est truculentiorque omni tyrannide. De qua ait Christus, Non veni pacem mittere in terram, sed gladium (*Per dominum nostrum Iesum Christum*) Ne vllo nobis temporis momēto memoria non sit sospitatoris nostri ac domini Iesu Christi, identidem illius meminit. (*Per quē habemus accessum per fidem in gratiam istā*) Hæc eiusdem verbi inculcatio recētem mihi offert coniecturam, scriptum esse priori loco, habeamus. Quasi dixerit, Per eundem teneamus, nutriamusque indies, & moribus confoueamus pacem, per quem & accessum habeamus ad hanc gratiam. Atqui in hac sententia conspicuè est Chrysost. ait

Fides catholica.

Pax.

Adhortatio Romanorū.

Pax mundana.

Chrysost.

enim, Itaque si fides longè disiectos adduxit, multò magis iam prope constitutos in gratia continebit. Illis autem qui, habeamus, legunt, non ita applaudit hæc duplicatio. Satis siquidem fuisset dicere, Pacē habeamus per Iesum Christum dominum nostrum: vel, per fidem Iesu Christi domini nostri. Munus hic præterea panditur redēptoris. Ipse quippe est arbiter, & (vt legitur. 1. Timo. 2.) mediator Dei & hominum, ac ideo pax nostra, qui fecit vtraque vnum, per crucem interficiens inimicitias in semetipso. Ephes. 2. Et infra, Quoniam per ipsum habemus accessum (ambo scilicet populi) in vno spiritu ad patrem (*In qua stamus*) Hi, quibus omnia noua placent, stetimus, magis probant, propterea quòd Grecè præteritū est. Attamē non infrequēter Greci præterito vtūtur loco præsentis. Queādmodū & Matt. 2. venimus adorare eum, aoristus est vice præsentis. Quod profectò præsens tempus in hunc locum cōgruentius est, siue relatiuum, fidē, referat, siue, gratiam. Chrysost. enim, qui in secunda est opinione, palàm legit, stamus, ac meditatò. Ait enim Paulum dixisse, stare nos in hac gratia, scilicet pace cum Deo, atq; in gloria, hoc est, perpetuò immotos permanere, ad differentiam temporalium bonorum, quorum homines potiri non possunt in perpetuum. Sed & Ambro. qui relatiuum ad, fidem, accommodat, pariter annuit legisse in præsenti. Ait quippe, quòd doctrina Christi erigimur stantes fide eius, hoc est, fundati ac roborati in fide. Sicuti infra. 11. Tu autem fide stas. Quinimo & copulatio cum sequenti verbo præsentis, gloriamur, subindicat &, Stamus, eiusdem esse temporis. Sunt autem qui velint, Paulum, hoc quod est, stare, non de vniuersis iustis, sed de prouectioribus & perfectis adseuerasse, in quorū numero ipse erat. Nam incipientes & imbecilles, nutātes sunt potius, quàm stantes. At verò forsan nihil dignouit inter status fidelium, sed vim & conditionem fidei, seu gratiæ expresit: quæ est, erigere nos & constabilire spe futurorum bonorum. Ob idq; subiunxit (*Et gloriamur in spe gloriæ filiorū Dei*) Quanq̄ in compluribus Grecis exemplaribus non legatur, filiorū, sed, in spe gloriæ Dei, quę lectio doctorib⁹ Græcis receptissima est. At verò postquā Latini omnes codices cōsentienter habēt, filiorum, indubitata coniectura fit, ita quoque habuisse olim & Grecos. Preterquàm quod multò fit absolutior perspicaciorq; sentētia per hunc genitiuū.

Redemptoris munus.

Ephe. 2.

Noui interp.

Mat. 2. Venimus.

Chrysost.

Ambros.

Quorūdam opinio.

genitiuum. Nam spem gloriæ Dei vix neoterici illi animo conciperent, subdubitantes, an de spe gloriæ deberent id intelligere, quæ Deo est propria: de qua & ipse ait, Gloriam meam alteri non dabo. Quamobrem Orige. cogitauit deesse aliquid, vtputa, in spe videndæ gloriæ Dei: quod & Theo. suppleuit per alium genitiuum, scilicet, In spe bonorũ quæ in nos sunt cõferenda ad gloriam Dei. Lectio autem, in spe gloriæ filiorum Dei, rem planè eliquidat. Adde, quod infra cap. 8. in conclusione huius modò incepti propositi eisdẽ verbis respondenter concludit, Spiritum accepistis adoptionis filiorum Dei. Perspectũ hic igitur nobis primùm sit, qualiter in enarrandis gratuitis bonis orationem attollat Paul. Hoc nanq; secundum est munus fidei, videlicet gloria: non solum quæ in cœlo nos manet, sed qua etiam in terra fruimur, quam duplicem hic nobis ostendit. Harum prior est, in spe gloriæ filiorum Dei. Ait ergo non solũ nactos nos per fidem pacem rerum præsentium, sed & gloriari in spe futurorũ. Etenim etsi gloriari, exultareq; detur nemini, nisi de his, quæ iam adeptus est bonis, tamen tam certa est, & firma spes hæreditatis æternæ, vt de illa nos propriè gloriari in Deo in hac vita mortali liceat. Potest quidem genitiuus, filiorũ, accipi hic possessiuè, pro his qui in hac vita habent talem spem: sed aptius forsitan accipiatur, vt designet obiectum spei. Quod est dicere, Gloriamur in hac spe, quòd futuri sumus in patria filij Dei, paterna hæreditate perfruẽtes. Probè igitur Orig. tres hic dignouit glorias. Primam veteris legis, quæ figura erat nostræ, velata tamen. Alteram legis Euãgelicæ, in qua reuelata nobis sunt mysteria Christi. De quibus Paul. 2. Cor. 3. meminit. Vbi splendorem vultus Mosis recipientis legem, gloriam appellat, velamine obtectam (nam velabatur facies Mosis) tanquã vmbrã futurorum. Reuelatam verò gloriam nominat, lumen Euangelicæ fidei, quo ab ore proprio Christi suffusi, illustratiq; sumus: per cuius præsentiam, antiqua illa exclusa est. Et quod non de gloria hac reuelatæ fidei loquatur hic Paulus, per id liquet, quod ait, in spe. Nam fidem re ipsa iam nunc posidemus. Sed loquitur de tertia, quæ in spe sita est diuini illius fulgoris inaccessæ lucis Dei.

Secundũ munus fidei.

Diuinus intellectus Pauli.

Orig. de triplici gloria.

2. Corint. 3.

Non solum autem sed & gloriamur in tribulationibus.

Adfabrè locupletat officia fidei: sanè per quam nõ solùm recõciliati sumus, & in pace & in spe futuræ gloriæ cõstituti, verùm & eo vsq; subuecti, vt in tribulationibus quoq; laboriosę huius vitę gloriemur. Et quanuis (authore Origene) ad illa quoq; superiora, particula hæc referatur, concinnius tamen (cõtra, quàm aliqui censent) ad hoc proximũ membrũ, gloriamur in spe. &c. Acsi dixisset, Non modo in spe futurorum bonorum, verùm & in pasione præsentium malorũ gloriamur. Cõcinit & Iacobus Paulo, vbi ait, Omne gaudium existimate fratres, cum in varias tentationes incideritis. At vide emphasim. Non enim satis ratus est dicere, ꝙ labores æquanimiter ferimus ob spem futuræ gloriæ, verum quòd gloriamur quoq; & oblectamur in tribulationib⁹. Et est fortè dilutio maculæ, qua tunc blasphemi legem nostram deturpabãt, nempe quòd in tot pericula, calamitates, & martyria inuictos Christianos cõijceret (nam Christianos illius ętatis potisimùm fortè intuitus, hæc dicit) ob idq; ait, tam longè illis abesse molestè illa ferre, vt quàm maximè alacres & exultanter in domino gloriantes tyrannicis illis persecutionibus se obiectarent, spe refocillati filiorum Dei. Illud autẽ quod grammatici hic carpunt, quòd magis fuisset latinum, Neq; id solum, minor est nota, ꝙ cui debeamus respõdere. Transtulit nanq; interpres vetus ad literam dictionem græcam, nihil solicitus, an posset elegantius verti. At perspice interim quanta Christianis bonorũ accesio facta est ab Euangelica fide. Fuit equidem in philosophorũ institutis apud gentes, vt vtranq; fortunã quadrato animo ferrent, ne ęrumnarũ, laborumq; & calamitatũ incursus mentẽ perturbarent. At quòd ex pressuris & mundi procellis voluptatẽ etiam caperemus, inauditũ fuerat mortalibus, antequã ab ore audirent diuino, Beati pauperes, Beati qui lugent. Et, Qui persecutionem patiũtur. Sed qui meritũ operũ demoliri pertendunt, videat, quàm hoc loco vinciantur. Hac quippe de causa docet hic Paul. Gloriandum nobis in afflictionibus & hostilibus pugnis, ꝙ si victoriam nobis Deus fauore suo & ope tribuerit, in meritum nobis cedunt fœlicitatis æternæ. Haud enim post mentionem spei filiorum Dei, subiungeret de gloriatione in tribulationibus, nisi vt explicaret, quomodo tribulatio, per suas subinde proles (vt patescet proximo textu) spem tandem operatur. Causa verò esse nõ potest spei, nisi in ratione meriti.

Neq; id solũ.

Beneficia fidei.

Contra Lutheranos. De merito.

2.Corint.4. riti. Quo planè & illud attinet. 2. Cor. 4. quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis. Vnde & Ambro. hic causam, inquit, cur gloriandũ sit in tribulationibus hãc scribit Paul. Quòd tribulatio augmentum faciat præmij. Et infra, Contemnere præsentia, & in pressura non cedere, magni meriti est apud Deum. Sed de his satis superq; cap. 2. dictum est. At verò præter hanc Paulinam causam spei, quisnam videat ducem suum ac vexillarium Christum, suam præferentem crucem, cui non aduersitates omnes, cunctiq; agones in arena Christiana dulcescant? Quis non pro summa gloria ducat, & suam se tollere crucem, vt sequatur magistrum? Nam quis in cœlesti illo gloriosissimo triumpho ducem ac caput suũ suspiciat, splendorem gloriæ patris, ac figurã substantiæ eius, colaphis cæsum, sputo conspersum, flagelli ac ferri vibicibus conspicuũ (nam ita oportuit Christum pati, vt intraret in gloriam suam) quem non depudeat sine vllo puluere & sudore huius militiæ inibi comparere? Nobis igitur absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Eò inquam virtutis prouehi connitamur, quo Paul. conscenderat: vt neq; mors neq; vita separare nos valeat à charitate Dei. His enim præcipuè datum est in cruce Domini & tribulationibus gloriari & oblectari.

Alia causa gloriandi.

Scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autẽ probationẽ, probatio verò spem: spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctũ, qui datus est nobis.

August. Optimè Aug. de doctri. Christ. cap. 7. inter defendendam, laudandamq; sacrorũ authorum eloquentiam, hunc locum in exemplũ profert. Vtpote quo Paul. mirificè vsus illo schemate est, quod Græci, climax, nostri verò, scalam quidem poterant, sed gradationem maluerunt appellare. Quæ figura fit, cum verba vel sensus ex ordine connectuntur, & veluti hic, ascensu quodam concathenantur. Hanc enim causam inducit, cur gloriandum nobis sit in tribulationibus, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem. Vbi tria membra, secundum ex primo, ex secundo verò tertium cõnexa sunt. Ac deinceps, vt circuli decus obseruaretur, tribus alijs commatibus periodum ordine verso claudit. Videlicet, spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris: per spiritum sanctum, qui datus est nobis. Neq; verborũ profectò tantum, sed & sensuum nexus artificiũ habent. Materia siquidem in qua propriè patientia versatur, est tribulatio, quo nomine & carnis incursus, & vniuersæ, quæ nobiscum cõflictantur aduersitates intelliguntur, quibus per patientiã fortitudinemq; obnitimur. Atq; idcirco ait, Tribulatio patientiam operatur. Non quidem (vt aiunt) directè, sed tanquam materia, in qua versatur exerceturq; virtus, ac perinde vegetatur atq; corroboratur. Veluti conflictu belli augescit fortitudo. Nempe quæ, vt de ligno palmæ scribitur, cõtra molem & contra id, quo degrauatur pondus, assurgit, quæ proinde arbor decreta est victorum triumphis. Patientia verò, malorumq; tolerantia, indicium est & examen infracti animi, quiq; anchora diuinę gratiæ fundatus in Deo est. Quare probè dixit, Patientia autem, probationem: iuxta verbum Prophetæ, Probasti cor meum, & visitasti nocte, igne (scilicet tribulationis) me examinasti. Cui consonat & Ecclesiasticus, In dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe: quoniam in igne probatur aurum & argentum: homines verò receptibiles in humilitate. Et inter prouerbia, Doctrina viri per patientiam noscitur. Quod autem per probationẽ succrescit spes, liquidum est. Nam qui legitimè certauerit, hic saluus erit. Ob idq; ait, Probatio verò spem. Et respicit ad id quod prædixerat, gloriamur in spe. Igitur abeant, qui ita se prædicãt sola fide iustificari, vt per eam protinus certissimi fiant suę iustitiæ: longè enim aliter nos hic Paulus instituit: nempe quòd per probationem & experimentũ operum fidei, innascitur, aliturq; nostra spes. Id quod, vel experientia magistra, cõperimus. Vnde Aug. in Prolo. Psal. 31. Qui vult, inquit, habere bonam spem, habeat bonam cõscientiam. Vt autem habeat bonam cõscientiam, credat & operetur. Et Chry. Tribulatio spem in nobis vigere facit. Huic autẽ assertioni, Patientia autem probationem (scilicet, operatur) reclamare videtur Iacobus, vbi conuerso modo ait, Quòd gaudeamus in tentationibus, scientes quòd probatio fidei patientiam operatur. Facilè tamẽ inter ambos pax constabit

Gradatio. *Tribulatio.* *Patientiã operatur tribulatio.* *Palma in triumphis.* *Psal. 16.* *Eccli. 2.* *Prouer. 19.* *Contra Lutheranos.* *August.* *Dubitatio.*

constabit per distinctionem. Enimuerò, si nomine probationis tentationem ipsam (vt Iacobus insinuat) intelligamus, tunc probatio operatur patientiam, perinde atq; dictum est de tribulatione. Idem quippè est Iacobo, Probatio patientiam operatur, quod Paulo, tribulatio patientiam. Si verò probatio vsurpetur pro eo, quod probatum esse & exploratum, id quidem effectus patientiæ est. Quo nimirum sensu ait Paul. Patientia probationem operatur (*Spes autem non confundit*) Hæc retrogradatio præcedentē gradationem pulcherrimè dilucidat, & à calumnia vtique vendicat. Etenim ne quis inde quòd à victoria tribulationum progigni spem nostram audisset, humanis meritis iustitiam adscriberet, ostendit stabilimentum spei nostrę in Deo situm esse, qui in nos opulentiā charitatis effudit, per quam fides in debellandis aduersis malis operatur in nobis. Spem quidem non confundere, bifariam interpretari quis potest. Primùm vt sit responsio, quàm gentibus, & filijs huius seculi obtendit, Christianos deridentibus, ꝙ spe vana rerū futuri seculi tanta obirent præsentia discrimina & incommoda, cum vitæ etiam iactura. Respōdet inquam nullo Christianos pudore affici, eò quòd ærumnas illas & persecutiones patiuntur præsentes ob certam spem fidei. Vel melius, & ad rem propius ait, quòd spes hæc non confundit, hoc est, nō pudefacit sperantes, sicuti spes humana. Spes enim tunc pudoris est causa, quando hominem frustratur, eluditq;, vel quia sponsor nō seruat promissum, vel quòd alia quauis ratione ille, qui sperabat, deceptū se, atq; adeò confusum cōperit. Vnde quia omnis homo mendax, de spe humana sriptum est, Maledictus homo qui confidit in homine. Illa verò quæ ponitur in Deo, qui nec falli nec fallere potest: cui neq; potestas deest, neq; benefaciendi voluntas, cōfundere nequit vnq̄. Vnde Dauid, In te Domine speraui: non confundar in æternum. Et Eccli. 24. Qui audit me non confundetur. Et Esa. 49. Ego dominus: super quo non confundentur qui expectant eum. Causa autē cur nō cōfundit, est (*Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris*) Orig. ait, non esse cuiuslibet hominis, nisi perfecti, qualis erat Paulus, vt in eius corde diffundatur charitas Dei: nempè in quibus perfecta charitas foras mittit timorem. Hoc verò asseuerat, non nisi propter verbum diffusa, seu, effusa, quod exuberantiam excellentiamq; significat charitatis. Attamen non negat, quia neq; negare po-

Spes non cōfundit.

Iere. 17.

Orig.

terat, quominus quicūq; iustus suffundatur charitate, seu per sacramentum, siue alia quacunq; via, reconcilietur Deo. Idem siquidem est charitas, quod amicitia Dei: ob idq; indiuidua comes est gratiæ. Et ideo probabilius est, Paul. in vniuersum de omnibus iustis hoc adstruere. ¶ Est veruntamē in quæstione positum, quam hic charitatē Dei intelligat Apostolus, illam ne scilicet, qua diligit Deus nos: quæ eius est diuina essentia, an verò illā, qua nobis inhærente, ipsum diligimus, quę quidē effectus est impressioq; in nobis diuinæ bonitatis. De prima legitur Iere. 31. Charitate perpetua dilexi te. Et de altera Paulus infra, Certus sum, quòd neq; mors, neq; vita separabit nos à charitate Dei. Et de vtraq; redemptor noster, Qui diligit me, diligetur à patre meo. Aug. de spit. & lit. cap. 32. & vbicunq; in hunc incidit locum, posteriorē intelligit. Alij verò authores, priorem, & Orige. vtranq;. In cuius sententiam tutò subscribere possumus. Neq; Aug. dexterè auscultatus, refragabitur. Charitas enim, quæ prima causa est nostræ salutis, non hęc nostra est, sed illa, qua nos ipse diligit. Haud enim quia boni nos primùm sumus, ab ipso diligimur (quæ Pelagiana blasphemia est) sed per suam nos ipse dilectionē efficienter, & per gratiam formaliter bonos facit & iustos, suosq; subinde constituit dilectores per infusam in nos charitatem. Nam quis prior dedit illi & retribuetur ei? Et in hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniā ipse prior dilexit nos. Et, Non sumus sufficiētes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis. Et, Per suam misericordiā saluos nos fecit. Atq; hoc genus quàm plurima, quæ Augustinum adeò nō præterierunt, vt Hypog. & vbicunq; cum Pelagianis congreditur identidem illa repetat: peruincens, ita nos diuino fauore præueniri, vt neq; initium fidei à nobis sit. Igitur dicere probissimè possumus, charitatem, qua Deus nos diligit, in nos esse diffusam, eo loquendi modo, quo causa per effecta diffunditur. Quemadmodum liberalitatem principis, licet in ipso persistat, dicimus per beneficia diffundi in ciues. Neq; is modus Augustinum latebat. At ne ansam offerret suspicandi illud, quod Magister sententiarum opinatus est: nempe ꝙ Spiritus sanctus per se ipse illaberetur nobis, cauit dicere, charitatem quæ Deus est, in nos effundi. Ob idq; locum hunc de illa, quæ nobis inest, interpretatus est. Non quòd per illam, quasi à nobis iustificemur, sed quòd simul,

Quæstio de charitate.

August.

1. Ioan. 4.

Charitas dei diffusa.

Opinio magistri senten.

mul, dum nos iustificat, per eam nos facit sui dilectores, vt operemur iusta. Tametsi lib. 2. de na. & gra. inter explicandū formales causas iustificationis (nisi falsi sumus) declarauimus, modo quopiam actus ipsos fidei, spei, & charitatis, qua scilicet ratione gratiam subsequuntur, veluti administros eiusdem gratiæ & instrumenta, per quæ diuina potestas operatur, causas esse formales iustificandi, atque adeò gloriæ merita: licet quatenus gratiā antecedunt, merita nō sint, sed materiales dispositiones. In genitiuo ergo, Dei, vel subiectum potes, vel effectricem causam intelligere. Atqui etsi complures sint qui, effusa, transferat, verbum tamen græcum libenter suffert, vt, diffusa, quoq; transferatur. Quòd eandem vim, opulentiamq; charitatis exprimit. Præterquam quòd, diffusa, diuersos effectus Charitatis significantius exerit. Sunt etenim, non modò dona gratuita diuersa, verùm & charitatis ipsius multijuga munia. Charitas enim patiens est, benigna est, nō æmulatur. &c. Porrò autem ne cogitatio nobis subreperet, de dilectione ipsum loqui, qua per nostras nos vires, generali Dei influentia, eū, vti primā causam, diligere valemus, adiecit (*Per spiritum sanctum, qui datus est nobis.*) Oratio enim hæc, tum suppetias præ se fert supernaturales, tum, in hoc quod ait, datus, gratuitū donū. Vulgare enim est, dona Dei, quæ propria totius sunt trinitatis, Spirituisancto attribui, eò φ sola diuina voluntate donentur, per cuius modum Spiritus sanct⁹ à patre & filio spiratur. Et inter cætera, charitas illi noua ratione adscribitur. Nempe φ per eum, qui nexus est patris & filij, statuit nos Deus, & inter nos, & secum amore cōglutinare. Vnde seruator noster, Vt sint, inquit, vnū in nobis, sicut & nos vnū sumus. Ex hoc autē verbo cōmentus opinionē suam est Magister sententiarum, φ Spiritus ipse sanctus secundū substantiā illabatur iustorū cordibus. At verò Pau. se ipsemet exponit, Si enim secundū substantiā nobis inesset, nullo esset alio opus habitu charitatis. Datur ergo Spiritus in effectu suo: nimirum per charitatem, quam in nos effundit. Adauget hoc tamen munificentiam hanc, quòd nō solum charitatem, sed Spiritum sanctum, ait, nobis donatum sicuti causa in suo datur effectu. Neq; id solū in cordibus per charitatem, sed Ecclesiæ huic nostræ in Apostolis, tum ad remittendū peccata, tum in Pentecoste ad peruulgandam nostram fidem est missus. Quò & Ambro. censet respexisse Paulum. Nam inde quoq; illustrata plurimùm est fides nostra, spesq; proinde corroborata. Quamobrē spiritus non datus est in persona sicuti Christus, quem nobis dedit pater factum hominem. At vide quàm mirificè periodum absoluerit. Cùm enim de munere illo fidei dixisset, φ est spes filiorum Dei, patefacere continuò perrexit, nō sola fide, sed ea quæ per charitatem operatur, constare spem nostrā. Atq; hanc ob causam tribulationū meminit, quarum cōflictu exerit sese, virescitq; patientia. Cuius probatione spes validius radificat. Radices tamen eius de bonitate Dei procedunt, qui charitatē nobis in pignus arrabonemq; futurę glorię donauit. Ait enim alibi Paulus, Qui confirmat nos, Deus, vobiscum in Christum, & qui vnxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Et ad Ephe. In quo (scilicet Christo) credentes, signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ. Igitur qui tam largiter tamq; opulenter Spiritu sancto corda, & pectora nostra perfudit, vt etiam in tribulationibus, pressurisq; huius mundi gloriemur in prelio, quale prēmiorum gaudium existimemus adparasse nobis in triumphum? At ne parum putemus, spiritum suum nobis donasse, audiamus, quomodo dederit quoq; & filium.

Lib. 2. de na. & gra. cap. 18. de causa formali iustificandi.

Effundi.

1. Corint. 13.

Attributa Spiritus sancti.

Ioan. 17.

Collectio periodi.

2. Corint. 1.

Ephe. 1.

Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus, secundū tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori.

Nō vna, sed duæ sunt significationes huiusmodo subsequentis orationis. Haud enim amplificatio tantūmodo est, eademq; eximia firmitudinis, soliditatisq; spei nostræ, quę nō solum pignore donati nobis Spiritus sancti, sed charitatē traditi filij stabilita est, verùm & causam præterea subijcit hac eadē o ratione Paulus ipsius donationis Spiritus sancti. Hęc enim fuit, incarnatio, passioq; Christi: cuius meritò charismata nobis omnia elargitus est Deus. Et quanuis imperitum se Paul. sermone fateatur, prodit huc tamen diuina prædictus eloquentia. Recentiores non vertunt, Vt quid enim Christus, sed, Nam cum Christus. Eò quòd in græco legunt, ἔτι γάρ, quod tantum valet, vt, quod enim, ἱνατί γάρ, verò idem est, quod

Vt quid.

quod, vt quid, vel, ad quid, quod coniectura est legisse nostrum interpretem. Et forsan vocum confinitas occasionem exhibuit, vt post commutaretur. Atqui præterquam quòd Ambro. Hieroñ. & alij graues authores cum interprete nostro consentienter legunt, profectò interrogationes huiusmodi, tum decus adferunt, tum vim etiam adhibent orationi. Vel hoc maximè loco. Cùm enim in corroboranda spe, quæ proles est fidei, perseueret, vehementiam exacuit hac ex abrupto interrogatione, (*Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus, mortuus est?*) Particula autem, secundum tempus, in ambiguo tenet commentatores, vtrum præcedenti accommodanda sit membro, vt legatur, cum infirmi essemus, secundum tempus, an verò subsequenti, vt cæsura sit, secundum tempus mortuus est. Et quanuis ad alterutrum referatur, non ita multum fortè intersit, consensu tamen magis vno antiquorum Patrum ad id quod sequitur applicatur. Id quod probabilius est. At quod aio, lectionem priorem probabilitatem habere, non est, quòd cum quibusdam consentiam, id Apostolum adiecisse, vt mitigaret quod dixerat, infirmi, acsi infirmi secundum tempus, excusatio sit infirmitatis humani generis ante aduentum Christi, eò quòd esset pro ratione temporis diuino subsidio destitutum. Hæc etenim excusatio, cum nihil addat ad cumulum misericordiæ Dei, quam hic Apostolus intendit cõmendare, nõ videtur esse de eius mente. Ob idq; , si lectio illa recipitur, excusatio censenda potius est moræ diuini aduentus. Videlicet quòd ne quis diuinam bonitatem culparet, quæ non antea perdito generi nostro succurrisset, hac præoccupatione respondet, illud non fuisse condecens: imò fuisse necessarium, infirmum per aliquot secula relinqui, vt suam homines naturę miserabilem tenuitatẽ & inopiam experti, dilatum auxilium Dei, pluris tandem oblatum, facerent. Iuxta illud Act. 14. Qui (scilicet Deus) præteritis ætatibus permisit omnes gentes ambulare vijs suis. Quocirca, Infirmi secundum tempus, idem, secundum hanc lectionem pollet, quod, infirmi secundum rationem temporis, hoc est, pro ratione ætatis humani generis. Quemadmodum dicimus, puerum præ ætate imbecillum. Quam doctrinam docet ad Gal. idem Apostolus. Nempe, ꝙ tanq̃ paruuli eramus sub tutoribus & actoribus, quoadusq; veniret plenitudo temporis præfiniti à patre, hoc est, genus humanum adulta esset ætate, ac perinde idoneum fieret, cui traderetur hæreditas. Atqui, hoc fortè verum est, quòd, infirmi, hic non significat peccati culpam: ea enim, mors proprius est, q̃ infirmitas, secundũ illud Ephe. 2. Cùm essemus mortui peccatis: de qua ideo morte cõfestim subdit, Pro impijs. Et rursus, Pro peccatoribus, sed significat animi languorem orbitatemq; iustitiæ originalis, quo vulnere natura nostra læsa est eneruataq; adeò & infirmata, ne se posset in amicitiã Dei recipere. Ea enim quæ fragilia sunt, dictitare solet Paulus infirma. Ita enim alibi ait, Infirmus in fide. Alibi autem, Infirma & egena elementa. Quanquã Orig. tribus his notionibus, infirmi, impijs, & peccatoribus, tres peccatorũ rationes intelligit, scilicet eos qui ex ignorantia peccant, & eos qui ex malitia idola contra Deum colũt, & tertios qui iniurij sunt in proximos. At verò his non obstantibus particula, secundum tempus (vt dicebamus) aptius cohæret subsequenti participio, mortuus est, vti Ambro. & Theo. glossant. Nempè vt sit moderatio, ꝙ nõ mortuus est in perpetuum, aut lege cõmuni, vsq; ad vniuersalem resurrectionem, sed in triduum. Vnde Ambr. Ad tempus enim mortuus est, quia tertia die resurrexit. Nam de Origene, quem vi nõnulli perpellunt in priorem lectionem, nulla esse potest ambiguitas, quin fuerit posteriorẽ amplexus: siquidem in suo cõmentario sic habet: Charitas Christi erga nos, quanta pensanda est, qui secundum illud tempus, quo passus est, pro impijs & iniustis mortem perpeti nõ refugit. Quapropter ex textu, commentarijs eius intexto, vtcunq; punctus fuerit, nullum mentis Origenis argumentum sumitur, sed impressoris. Hiero. autẽ sub dubio id relinquit: siue enim, inquit, secundum tempus infirmi, siue quia vltimo tẽpore passus est. Sunt igitur de hoc isti recentes interpretes meritissimò condemnandi, quòd cum græcè simpliciter sit, κατὰ καιρὸν, secundum tempus, quod probatissimi authores ad, mortuus, apponunt, non satis habent sua glossemata circumscribere, nisi textum ipsum in suum transcribant sensum, transferẽtes, secundũ rationẽ temporis. Id quod participio, mortuus, quadrare nequit. Nam licet sit Christus mortuus præfinito tempore, nõ tamen secundũ rationẽ temporis, vt doctè ante nos alius adnotauit. Siquidẽ mors eius nõ pendebat à tempore. Est igitur sententia Pauli, ꝙ cũ infirmi essemus, hoc est, insufficiẽtes, vt per nos ipsi possemus gratiã amicitiamq;

Ambro. Hieroñ. — *Secundum tempus.* — *Act. 14.* — *Infirmi.* — *Orige.* — *Ambro.* — *Hieroñ.* — *Contra interpretes.* — *Sententia Paul.*

Dei obire, atque adeò opis illius egeremus, Christus ad tempus pro impijs mortuus est. Illuc nimirum prospiciens, vbi dicturus erat, Christus resurgens ex mortuis iam non moritur: quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel. Et est profectò ingeniosa hæc duplex contrapositio accuratè perspicienda: scilicet cũ infirmi essemus, mortuus est Christus pro impijs. Nam quòd pro infirmo quis infirmetur, æquitatem quandam habet. At quòd quis mortem oppetat, vt alium quempiam morbo liberet, hoc certè longè est præclarius. Quòd si quis vitam daret propriam, vt innocentem seruaret, officium sanè esset egregium: at verò quòd iustus pro impio moriatur, demiranda res est. Quanto ergo mirabilius, ꝙ Christus, qui summa bonitas est, pro ijs, qui in ipsum fuerant impientissimi, vitam, & in cruce posuerit? Eam ob rem subdit exaggerationem. (*Vix enim pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsan quis audeat mori.*) Quanuis, iustum, & bonum, possent hic fortè legi in neutro genere, vt sit sensus, pro iustitia & bonitate, tamen cõsensus Patrum est, vt masculinè vsurpentur pro homine virtute prædito. Idq; inde clarè constat, quòd respondent alijs masculinis, pijs, &, peccatoribus. Est autẽ meditandum, quòd virtus, seu in intellectu sit, seu in appetitu, eò maior est ex parte subiecti, cæteris paribus, quo in obiecto minus habet motricis virtutis. Vt scientia, quia per demonstrationem tunc vincitur intellectus, nullum arguit subiecti meritum. At fides, quia non ex vi demonstrationis ingignitur, sed ex obedientia voluntatis, commendabilior est ex parte subiecti: tametsi habitus sciẽtiæ claritate antecellat. Pari modo in charitate, quanquam actus dilectionis probi hominis atq; amici, præstantior genere suo sit ex obiecto, dilectione inimici, tamẽ dilectio inimici maiorem vim indicat in habitu charitatis, pro eo ꝙ non solùm sese in amicos proferat, quò ratione dicitur, sed etiam pateat vsq; ad inimicos, qui charitatẽ auersantur. Adde, ꝙ quanto ratio obiecti minus habet honestatis, minor est virtus. Vt si quis sanguine, aut quauis alia necessitudine cõiunctos, aliâs minus probos, diligat. De quibus Christus, Si diligitis eos qui vos diligũt, quam mercedẽ habebitis? Nonne publicani hoc faciũt? Et si salutaueritis fratres vestros tantũ, quid amplius facitis? Nonne & Ethnici hoc faciunt. Quasi dicat, Hæ naturales dilectiones, nisi in Deum per gratiam relatæ, nullius sunt meriti apud ipsum. Has verò infimas dilectionis causas, nõ est dignatus Apost. in exemplũ inducere, sed illã, qua studiosus diligitur. Probitas enim, legitimũ obiectũ est charitatis. Vt ergo mortẽ Christi pro impijs à cõtrario cõmendaret, ait, Vix enim pro iusto quis moritur. Acsi dicat, Cùm id ratio deposcat, tamẽ vix & per quam raro cõtingit. Attamẽ quia quandoq; cõtingit, adiecit. (*Nam pro bono forsitan quis audeat mori.*) Quapropter eundẽ fortè significat vtraq; appellatione iusti & boni: vt ait Hiero. Et accipitur, quis, nõ interroganter, sed definitè & assertiuè. Neq; tam propriè, quod græcè est, τόλμα, transfertur, sustineat, (vt quidã volunt) q̃, audeat. Temperat autẽ sententiam per, forsan, &, audeat, ad cõmonstrandum difficultatem & metum mortis. Nam cum vita, fundamentum sit stabilimentumq; bonorũ omniũ temporaliũ, & mors terribiliũ omniũ horrendissimũ, vix vnus est aut alter, qui pro bono virtutis vitã exponat. Tametsi pro se quisq;, vbi ægritudo semel animum occupat, multò sint plures, qui eum despondeant, atq; etiam pro mundi gloria deuoueant: vti in Ethnicorum historijs memoriæ de multis proditum legimus. Hanc ob causam Ambr. hic inter iustum & bonũ discreuit, inter virum scilicet, qui probatæ iam est, adultæq; virtutis, quem censet nomine iusti, & innocentem puerum, quẽ cõcipit nomine boni. Nimirũ ꝙ pro innocente puero plures fortasse naturalis commiserationis affectus permouet, vt morti se obijciant: pro illo verò iusto, qui adultæ est ætatis, quia non est tanta à sensu cõmiseratio, licet sit rationis vis maior, vix reperias, qui id faciant. Orig. autem in verbo, bono, Christũ recognoscit, pro quo martyres ausi sunt tam immodicis cruciatibus occumbere.

Immẽsa Christi charitas.

Adnotatio de virtute.

Matth. 5.

Iustus & bonus.

Ambro.

Commendat autem charitatẽ suam Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est.

Progreditur Paulus, vt per gradus inæstimabilem hanc clemẽtiam beneficentiamq; Dei per Christũ, quibus potest numeris efferat. Commẽdat enim, inquit, hoc est, illustrat laudabilemq; & amabilẽ facit charitatẽ suã Deus in nobis, atq; inde præsertim spem nostrã cõfirmat, ꝙ cùm inimici eius essemus, & qui ab ipso statim protoparente nostro, quẽ tot beneficijs donauerat, ornamẽtisq; insigniuerat, morta-

Inæstimabilis clementia Dei.

mortales fermè vniuersi, omni scelerum flagitiorumq; & idololatriæ genere oppleti eramus, atq; adeò in ipsum ingrati & perfidè impij, Cùm tales scilicet essemus, nihilo minus Christus, Dei vnigenitus, nostram dignatus est induere naturam, in qua pro nostris impijs facinoribus eluendis truculentissimam obiret mortem. Id planè quod Ioan. dixerat: Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, explicare mihi videtur hic Paul. Nam in hoc quod ille dixerat, mundum, eum subnotauit mundũ, à quo se Christus conquerebatur odio haberi: ob idq; ait Paul. cum inimici essemus. Et vbi dixit, daret, intellexit, quasi ad mortẽ adigeret: quod ait Paul. mortuus est. Ecce cur redemptor ipse ait, maiorem charitatem neminem habere, quàm vt animam suam ponat pro amicis suis: nempè vt culmen humanæ charitatis ostenderet. Quod tamen infinito modo diuina transcendit charitas. Nullam enim Deus inuenit in nobis, seu bonitatem, seu amicitiã, quam diligeret, sed moriẽdo pro nobis, nos, nisi per nos ipsos steterit, iustos effecit, & bonos. O certè infinitum amorem, qui Deum in mortem proiecit, qui dæmones vicit, stupe fecit angelos, atq; homines constituit filios Dei. Hanc profectò nobis Dei hominis mortem dæmones inuidebant, cum Gentes olim, & si quæ sunt vspiam gentiles modò, furore exagitabant, vt de humano sanguine cruentas eis hostias cæderent. At Deus noster, qui humanæ author est vitæ, morte non delectatur humana. Mortem enim ipse (vt est in lib. Sap.) non fecit in humana natura, sed est per peccatum inducta. Adeò vt nec peccatoris sitiat mortem, sed malit, vt conuertatur & viuat. Quocirca crucifixio Christi, si generalem mortis rationem mediteris, non fuit illi grata: eademq; multò minus, qua parte à perfidis parricidis summo scelere patrata est, sed quatenus ab vnigenito filio spontè oblata, gratissima illi fuit & infinito æstimata, Erat enim in altissima iustitia Dei hæc ratio recõdita perfectissimæ satisfactionis pro debito humanę naturæ. Quam rationem in calce tertij capitis exponebamus. Nam de congruitatibus reliquis einsdem mortis Christi in. 3. senten. abundè doctores edisserunt.

Ioan. 3. *Maiorem charita.* *Infinitus Dei amor in nos.* *Mors Christi.* *Sap. 1.*

Multò igitur magis, nunc iustificati in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii eius, multò magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.

Collectio rationis est. Si enim tantum abfuit, vt in impios & peccatores meritam iram euomeret, vt etiam cum propriæ vitæ dispendio eos à morte liberaret, multò profectò libentius ac promptius effuso iam sanguine redemptos, omni procul ira, seruabit. Iram autem hic insinuare videtur extremi iudicij, cuius metum eximere hic curat à iustorum animis. Acsi dicat, Cuius eximium amorem in primo aduentu experti sumus, non est cur in altero extimescamus iram. Informat autẽ syllogismum explicatius. (*Si enim cum inimici essemus: &c.*) Argumentum est à minori ad maius, quod duplici comparatione fulcitur. Duabus scilicet Christi qualitatibus inter se collatis, duabusq; item, secum inuicem, nostris. Si enim mors Christi potuit inimicos reconciliare, multò facilius poterit eius vita reconciliatos saluare, hoc est, beare. Nam & vita resurgentis Christi in gloria valentior est multò, quàm mors in carne, & seruare amicos, longè facilius, quàm inimicos reconciliare. Sed erit quis fortè, cui argumentatio hæc Pauli subfrigida iudicetur. Nam quos semel Christus reconciliauerit, nulla esse potest hęsitatio, fore beandos. Qui enim in amicitiam, Dei constituitur, is regno destinatur. Quid ergo opus erat tam instructa disputatione, ad confirmandam illis spem gloriæ, qui sunt in gratia Dei? Respondendum forsan, quòd cũ fides, argumentum sit rerum non apparentium, neq; satis hic mente valeamus tam stupendam magnificentiam Dei comprehendere, vt in suum nos sit cõspectum admissurus, necessarium fuit argumentum ex his quę facta à Deo pro nobis sunt, ad consolidandam titubantium spem. Nam ipsi quoq; reconciliati nutare poterant hęsitantes, an essent pro officijs momentaneis, sensilibusque laboribus, imò pro duobus erogatis minutis, & pro potu aquæ frigidæ, sempiterna illa diuinaq; bona recepturi, proq; enormibus remissis criminibus atq; impietatibus nullũ daturi supplicium. Et ideo argumentatur, quòd qui tale sui erga nos amoris specimen exhibuit, vt per mortẽ nos vnigeniti sui in filios adoptaret, in spe nos certissima constituit, tum vt perfectè pœnitentes omni essent metu liberi,

Ira iudicii. *Dubitatio.*

tum vt quæcunq; officia iam filij constituti per eandem ei gratiam offeramus, & quoscunq; pro ipso sustineamus agones, æquissima libra in æterna beatitudine sit nobis remensurus. Neq; id solum, sed & ijdem iusti, quibus precium iam sanguinis impertitũ est & applicatũ, firmiorẽ per eandẽ gratiã spem habeant diuinæ protectionis ad perseuerandum, quoadusq; optato potiãtur regno. Adde (licet menti hic Pauli nõ sit ita multũ germanus sensus) ꝙ post peractam redemptionẽ, illi etiam Christiani, qui in peccato iacẽt, maiori inde fiducia esse debent in Deum cõuersionis suæ, q̃ olim ante Christum natum. Nam qui in carne tot pro nobis pertulit iniurias, contumelias, flagella & vulnera, cur non sit multò paratior suppetias nobis ire, quàm ante indutam nostram mortalitatem?

Non solum autem, sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.

Luculentissimam intuere conclusionem. Initium nanq; denarrandæ gloriationis iustorum, quæ prouentus est fidei, sumpsit ab spe futurę fœlicitatis. Huic statim supposuit, non id solum, sed & gloriari eos in præsentibus tribulationibus. Iam nunc demum concludit, non solum in spe & tribulationibus, sed in Deo quoq; ipso gloriari per dominum nostrum Iesum Christum. Et posset quis fortè exaggerationẽ huc vertere, quòd iusti non tantum de spe fœlicitatis, quę illis obuentura est oblectantur, (hæc enim lætitia de amore concupiscentiæ nascitur) sed quòd in Deo ipso suum collocant amorem beneuolentiæ, suamq; adeò gloriam, cum quo vnum ratione quadam futuri sunt. Gloriari enim sic in Deo, est ipsum propter seipsum absque vllo nostri respectu deamare. Hæc tamen sententia, licet legitimum amorem Dei exprimat, tamen minus huic textui videtur consentanea, propter id quod sequitur, per quem nunc reconciliationem accepimus: Sed est sensus, ꝙ nõ solum in spe futuri præmij gloriamur, ac subinde in meritorijs tribulationibus, sed in hoc iam percepto per Christum beneficio Dei, ꝙ cum ipso sumus fide & charitate coniuncti, vel quo Chry. spectat, nõ solũ gloriamur, ꝙ salui vtcũq; facti sumus, sed & in hoc præterea, quod ab ipso omnipotente Deo sal- *Chrysost.* uati sumus. Quin & in hoc plurimum, ꝙ tãti nos fecerit, vt nõ per angelũ, aut per aliũ quẽlibet ex Potestatibus aut Seraphin, sed per vnigenitũ filiũ, eundemq;, nõ angelica, sed nostra vestitũ natura. Atq; in summa, ꝙ idẽ vnigenitus, nõ minori negocio, q̃ effuso sanguine, traditaq; in cruce vita, causam nostrã peregerit. Quamobrẽ, vnde nos aliqui fortè pudefacerent, ꝙ tanta scilicet fuerit iniquitas nostra, vt nõ nisi morte Dei aboleri æquissimè & congruentissimè potuerit, inde nos maximè gloriamur: nimirum, ꝙ tam ingentia per id testimonia eius in nos beneuolentiæ cognouimus. Ecce quot nobis, quantiq; bonorum fructus à fide prouenerunt.

Propterea, sicut per vnũ hominem peccatũ in hunc mundũ intrauit, & per peccatũ mors: & ita in oẽs homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt. *SECVNda pars capituli.*

Hactenus prima pars huius capitis protensa est: in qua bona, quæ nobis per fidẽ obuenerunt, denarrata sunt. Hinc iam mala, à quibus per eandem liberati sumus, recenseri incipiunt. Mala inquam, seu occasio mali, qualis fuit lex. Qui quidem tractatus vsq; ad finem 8. cap. perpetuatur. Exorditur autem Apost. à remissione originalis peccati: cuius idcirco rationem aperit & causam in hac secunda parte vsq; ad punctum, Sed non sicut delictum. Eam nimirum comparationem prospiciens inter Adam & Christum, quòd sicut per illũ inuecta culpa est in orbem, ac perinde mors, ita & per hunc delata è cœlo est iustitia & salus. Quamobrem scopus hic obfigendus oculis nobis est in hac perpetua enarratione horum capitulorum quatuor, quòd mala omnia, quæ per delictum protoparentis nostri, nobis fuerunt hæreditaria, in duo hæc referuntur à Paulo, scilicet in peccatum & mortẽ, hoc est, culpã & pœnã: nomine siquidẽ mortis, miserias reliquas est complexus. Sicuti in subsequentibus cuncta beneficia Christi resoluit in gratiã & vitã æternam. Sed & nexũ quoq; verborũ, q̃ sit congruus, perspice. Cùm enim de pace dixisset, qua per fidem Christi potiti sumus, bellum autem nobis præuaricatio Adæ conflauerit, optimè subiungit, Propterea, id est, si pacem per Christum, &, quæ filiorum Dei est, spem adepti sumus, consequens fit, vt sicut per vnũ hominẽ. &c. Hiero. si sua sunt hæc scholia, hominis voce, Euam intelligit, *Duo mala hæreditaria.* *Eua.*

intelligit, quæ primũ transgressa est. Et pariter Ambr. quam ait in Adam fuisse, vtpote de cuius costa fabricata est. Attamen legitimus sensus est, vt Adam ipsum intelligamus. Nam etsi à muliere (vt Eccli.25. scriptum est) factũ sit initium peccati, id intelligitur, quia ipsa, prius seducta, causa fuit Adę peccandi: verun tamen nisi Adam peccasset, qui principium fuit generationis efficiens, nulla serpsisset in nos cõtagio. Qua de causa Christus, quia nõ virili semine genitus est, nullam cõtraxit labem. Atq; ideo nõ hic modo, sed vbilibet nõ Eua, sed Adam cum Christo, diuersa ratione, cõfertur. Imò, vt omnis tollatur ambiguitas, quod hic ait, vnum hominem, expressè dixit 1.Cor.15. Sicut in Adam omnes moriũtur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Ait veruntamen, nõ per Adam, sed, per vnum hominẽ, alludens ad vnum alterum, itidem hominem, cuius solius morte liberati ab eisdem peccato & morte sumus. At oratio hæc tota, si attendas, manca videtur, & mutilata, sanè cui deest secundum cõparationis membrũ. Debuisset enim è regione cõtinenter opponi (vt notauit Orige.) ita & per vnum hominem iustitia introiuit in hunc mundũ, & per iustitiã vita, & ita in omnes homines vita pertransijt, in quo omnes iustificati sunt. Inuenias ergo inter nouos traductores, quibus, hanc ob rem, placet expungi coniunctionẽ, &, secundũ, scilicet vt cõparatio inter hæc duo membra constet, Sicut per vnũ hominẽ. &c. ita in omnes homines mors pertrãsijt. At præterq̃, ꝙ tam Gręci omnes, q̃ Latini, legũt coniunctionẽ, &, frigida esset, & ineptissima cõparatio talis, Sicut per vnũ hominẽ intrauit peccatũ, & per peccatũ mors, ita mors in omnes homines pertransijt. Et præterea isti nõ penetrãt mysteriũ collationis Christi cũ Adamo. Est ergo tota hęc, vt iacet, oratio, vna pars cõparationis. Quod si alterã desideras, duobus iam modis respondet Orig. Primò ꝙ meditatò subticuit alterũ membrũ propter negligentiores: ne scilicet audientes, iustitiam & vitã transisse iam per Christũ in omnes homines, remissiores redderentur in bonis operibus. Cùm tamẽ vita illa nõ sit ociosis proposita, sed officiosis: de quibus scriptũ est: Regnum cœlorũ violenti rapiunt. Longè tamẽ & ad rem propius secundũ eundẽ respõdetur, alterum membrũ pluribus, more Paulino interiectis, illic infra correspondere, Sed nõ sicut delictum, Vel si mavis, inferius: Igitur sicut vnius delictum. &c. Vbi propter longum hyperbaton resumpsit idem hoc ipsum membrũ, cui alterũ subderet. Simile est illud proximè citatũ 1.Cor.15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur. Hic locus insignis est apud Paulũ de originali peccato. De quo nos lib.1. de nat. & grat. octo capitula scripsimus, quibus septem puncta disputauimus. Nempè an sit, quid fuerit in eius causa, quid sit, quomodo transfundatur, quinã eius effectus, quę etiã pœna, & quomodo remittatur. Atqui ꝙ vllum sit peccatũ originale, nõ poterat naturæ luce deprehẽdi, nisi reuelatio fuisset supernaturalis: primũ quidẽ Adę, post verò in lege naturæ sub nube quibusdã singulariter personis: in lege verò scripta vtriusq; paginę expressè vniuersis. Tametsi expressi⁹ in leg. Euang. Re verò diuinitus cognita, adhiberi naturali lumine ratio potest explicatoria. In veteri igitur instrumẽto extat testimoniũ Dauidis, qui se prædicat iniquitatibus conceptũ, & in peccatis. Et secundũ Hebraicã veritatem, In iniquitate, & in peccato. Et Eccli. 25. A muliere initium factũ est peccati: & per illã oẽs morimur. Cui cõcinit & ex gẽtilitate Iob, viciatũ suũ cõceptũ pręsentiẽs. Qui ideo malè precabatur diei, in qua nat⁹ fuerat, vnde tãta cõtraxerat mala. Et ca.14. Quis põt facere mũdũ de immũdo conceptũ semine? Et ca. 25. secundũ septuaginta, Nemo mũdus absq; sorde: neq; infans, cuius est vnius diei vita super terram. Vnde Euangelicus ille paranymphus prodijt clamans, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Siue vti Græci habent, peccatum mundi: vbi generale illud designatur. Cæterorũ verò testium, quos modò prętermittimus, Paul. est omnium luculentissimus. Atq; in hoc præsertim loco, vbi ait, per vnum hominẽ peccatum intrasse in mundũ, in quo omnes peccauerũt. Hunc veruntamẽ locum Pelagiani) referente Aug. lib.1. de pec. me. & bap. par. cap.9. & Hyp. lib.2.) eo deflectebant, ꝙ peccatũ nõ intrauit per Adã propagatione, sed imitatione: iuxta illud Osęę.6. Ipsi autẽ sicut Adam transgressi sunt pactũ. Illos autẽ redarguit illic Aug. ꝙ si imitationẽ illam commemorasset hic Paul. non vtique Adam, eius principem, sed diabolum quidem induxisset. De quo legitur in lib. Sap. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarũ. Vbi & subditur, Imitantur autẽ illum, qui sunt ex parte eius. Et 1. Ioan.3. Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. Fuit enim primus qui peccauit. Est præterea argumẽtum Augustini ex cõparatione inter

Margin notes: *Eccli.25.* — *Adã fuit originalis peccati causa.* — *Oratio manca.* — *Matth.11.* — *De originis macula.* — *Psal.50.* — *Iob.3.* — *Ioan.1.* — *Pelagiani.* — *Oseæ.6.* — *Sap.2.* — *1.Ioan.3.*

inter Chriſtum, & Adam deſumptum. Scilicet ſicut in Adam omnes moriuntur, ita in Chriſto omnes viuificabuntur: quam hic infra comparationem proſequitur etiam Paulus. Enimuerò per Chriſtum non ſolùm intrauit iuſtitia imitatione (quanuis & ipſum imitentur adulti) ſed ſpirituali quoq; regeneratione, vti patet in infantibus regenitis lauacro baptiſmi. Fit ergo vt Adam quoq;, non ſolùm imitatione, verùm & generatione reos nos conſtituerit culpæ. Idem Chry. & Ambr. & doctores omnes tam Græci, quàm Latini agnoſcunt. Vnde Orige. ideo, inquit, nō meminit prioris delicti, ſeu seductæ mulieris, ſeu dæmonis ſeductoris, ꝙ de illo peccato loqueretur, ex quo mors in omnes homines pertranſierat: poſteritatis autem ſucceſsio, nō mulieri adſcribitur, ſed viro. Quo & exemplū aſciſcit ex Paul. Heb. 7. de Leui, qui multis retro annis, quàm natus eſſet, decimatus eſt in lumbis Abrahæ. Pari ergo modo nos peccauimus in lumbis Adæ. Igitur vbi tanta eſt doctorum concordia, non eſſent profectò audiendi illi, ſed exibilandi potius, qui hunc locum, etiam nunc inter catholicos in dubium reuocant, an de peccato originali intelligatur, præſertim quum ex ſubſequentibus verbis patentiſsimè appareat, ita eſſe intelligendum: iuxta illud Ephe. 2. Eramus natura filij iræ, id eſt, à genitura noſtra, vt ſit, natura, quaſi, naſcitura, ſeu ratione naturæ, quam à primo parente trahimus. At, quid dixerim, hūc locum in dubium reuocant? Imò extenuant interpretando, & eo vſq; corrumpunt, vt vix ſecundum illos, vires habeat vllas aduerſus Pelagianos: quos tamē ſancti patres per hunc locum acerrimè oppugnabant. Vbi enim legimus, Per vnum hominem, vertit Eraſmus, Propter vnum hominē, cum tamen, διὰ, dum Græcè genitiuo adiungitur, vt hic, vniuerſim ſignificet idem, quod, per, Et vbi nos habemus, pertranſijt, quod planè ſignificat verbū græcum διῆλθεν, iſte vertit, peruaſit. Et vbi nos legimus, in quo, ipſe transfert, quatenus, ſeu, in eo quod. Propterea quòd particulæ græcæ has poſſunt quoq; tranſlationes permittere. Citans pro ſe Hieronymiana ſcholia, quæ tamen ipſe fatetur non eſſe Hieronymi. Quòd autem verſiones iſtæ, ſeu peruerſiones Pelagianis patrocinentur, patet. Nam ipſi non negabant propter Adam peccatum peruaſiſſe in nos, quatenus occaſione inde ſumpta, ad imitationem eius peccamus & nos. Per, verò ſignificat, veram cauſam, ſcilicet, quòd per Adam corrupta eſt noſtra natura, atq; adeò per ipſum introiuit permanauitq; ad nos peccati macula, eò quòd in ipſo peccante omnes peccauimus. Ob idq;, propter, non tam Pelagianis aduerſatur, quàm, per, Neq;, peruaſit, quàm, intrauit: neque, quatenus, ſeu, in eo quod, tantum, quantum, in quo: Nam peccare in Adam, eſt peccare ſuo peccato, ſed peccare in eo quod ipſe peccauit, eſt peccare ad eius imitationem, vt contendebant Pelagiani. Nunquid non ſatis eſſet iſtis (quod identidem meritò inculcamus) vt in ſuis commentarijs, textu intacto, placita ſua proferrent? Arbitros huc appello, an expediat, huiuſmodi traditiones lingua materna vulgo permitti, vt ei, qui in ſuggeſto ſcripturam ſacram ſecundum ſanctos Patres expoſuerit, bubulcus de plebe reclamet, ſecus haberi in textu. Sed ad rem redeamus. Eramus enim in confirmatione veritatis illius, quòd ex Adæ delicto deriuatum in nos ſit peccatum originale. In quos autem tranſierit, non eſt cur orthodoxus interroget. Siquidem reſpondere alijs verbis non liceat, quàm apoſtolicis, In omnes homines mors pertranſijt, in quo omnes peccauerūt. Cùm enim peccatum, quod in mundū ingreſſum eſt, in cauſam induxiſſet ſubſequentis mortis, cōſequens facit, vt ita mors, hoc eſt, per peccatū, in omnes homines tranſierit, eò quòd in omnes tranſierit peccatum. Abſit vt vllum hic verbū de ſacratiſsima virgine genitrice Dei faciam: vtrum videlicet hac ſententia concludatur, necne. Nam etſi Concilium Tridentinum decretū Sixti innouando, libertatē fecerit ſentiendi in vtranq;, partem, eſt tamen exceptio beatę virginis ab hac vniuerſali ſententia Pauli vſq; adeò celebris, nō modo inter plebes, ſed etiam inter bonos doctores: quales præcipuè ſunt illuſtriſsimi Pariſienſes, vt ſiqui hanc ſibi exceptionem perſuadere non poſſunt, vt cui Paul. refragare videtur haud tamen debeant publicitus talem prodere diſputationem, adeò id abſq; odio & inuidia nequirent facere. ¶ Vt verò ad textum reuertamur, & ſi fides ſit, originis labe omnes nos infici, tamen cauſam huius, nimirum quòd Adam præuaricante, omnes in illo deliquimus, non facile eſt aperire. Si enim peccatum, authore contra Fauſtum Auguſtino, adeò ſit voluntarium, vt aliâs non ſit peccatum, quomodo antequam naſceremur, peccauimus? Et maximè in foro Dei, qui propenſior eſt ad ignoſcendum nobis, quàm ad ſe vindicandum. Alioqui cur alia peccata, vel Adæ,

Orige.

Heb. 7.

Contra corruptores interpretes.

Ephe. 2.

Eraſ.

Contra nouam traductionem.

Traductio in linguam vulgarem.

In quos trāſiit.

Sacratiſsima virgo.

Cauſa peccati originalis

Adæ, vel aliorum parentum non in nos pariter transfunduntur? Adde, quòd cum delicto ri ipsi protoparenti condonata fuerit noxia, iuxta illud Sap. 10. Eduxit illũ à delicto suo, nulla videtur relicta esse in nobis culpa. Hanc veruntamen causam lib. 1. de na. & gra. ita fermè exponebamus. Erat quidem homo ex duplici, diuersaq; parte compositus, anima scilicet & corpore. Atqui secundum animã, vnde speciem sortitur, tum immortalis, tum etiam ratione pollens, cuius proinde rationis ductu aptus est natus viuere: secundũ verò corpus, mortalis: cuius ideo sensualitas rationẽ sæpe de via deturbat. Id igitur prouidentissimus, simul atq; in nos beneficẽtissimus Deus initio prospiciẽs, in gratia primos homines, quã naturæ viribus inire nequiuerant, vel creauit, (vt credo) vel creatos post cõstituit, iustitiaq; vestiuit originali, quæ sensibus frænum esset, vt iugiter, superstite gratia, rationi parerent. Donauit eis præterea lignum vitæ, cuius esu perpetuæ immortalitatis potirẽtur. Sic itaq; pro animi dignitate dotatus est, insignitusq; totus homo, & (vt habetur Eccles. 7.). factus à Deo rectus. Hæc idcirco dona Adæ collata sunt, non vtiq; vt singulari personæ, sed vt publicæ, & veluti cõmunia toti naturæ. Quæ ideo, perpetua originum serie, successura erãt in posteros: vnde iustitia originalis nomẽ obtinuit. Quinimo (cuius rationẽ eod. lib. cap. 5. explicabam) in gratia quoq; fuissent proles creatæ. Haud tamen vel opinandum, vel certè cogitandum cum quibusdam est, per aliud singulare præceptũ adstrictum fuisse Adam, aut pro se, aut pro sua posteritate, seruare dotes illas, q̃ per illud, quo prohibitus est edere de ligno scientiæ, tum quòd nullũ illic aliud legitur, tum quòd neq; nos alijs præceptis tenemur custodire gratiam, quàm illis, quibus tenemur custodire legem. Neq; verò vllum intercessit pactum inter Deum & Adam de seruanda iustitia, in quod parens ipse noster nomine totius naturæ cõsentiret. Commenta enim, hęc sunt omnia. Deo nanq; nullo opus erat consensu humano. Quandoquidem, velut author ipse naturæ, totum poterat genus in primo parente obligare: quo transgrediente, illis priuilegijs totam ideo posteritatẽ multare, quæ supra eius naturã illi supererogauerat. Per hæc ergo iam causa originalis culpæ clarescit. Enimuero, cum Adam non solum tota tunc esset natura humana, verùm semẽtis, seminatioq; ipsius, vt in cuius lumbis totũ genus nostrũ virtute latebat, transgressione illa prima præcepti, sub mortis interminatione toti naturæ positi, totam secum naturam vitiauit, in mortemq;, ac mortalium miserias adegit. Vnde Aug. Hyp. art. 2. cum Adam, inquit, peccauit, natura in illo tota peccauit. Neq; hanc profectò Dei punitionẽ vllus mirabitur, qui consideret, non in alios casus & incommoda nos incidisse, ob illam culpam, q̃ in illa penitus, quæ à natura nobis inhæsissent, nisi supernaturali nos ipse priuilegio præseruasset. Atq; hinc ratio colligitur, qua peccatum illud fuit nobis voluntariũ, videlicet, quòd in conseruanda illa iustitia, toti naturæ impertita, voluntas Adæ, voluntas quodammodo totius generis reputabatur: perinde acsi præsentes oẽs fuissemus, vti est regnũ in voluntate regis. Nam in gratuitis illis beneficijs, seu cõferendis, seu amouendis, non erat (vti iã modò dicebamus) necessarius noster cõsensus. Atq; huc pertinet exemplum illud S. Tho. de membris, quæ vna totius suppositi volũtate delinquũt. Haud enim necesse est, exemplũ adæquari omnino rei. Sed sicuti per actionẽ suppositi deriuatur peccatũ ad membra, ita & illud ad nos per generationem. Atq; ideo Aug. lib. 1. retra. cap. 14. & 15. negantibus Pelagianis, peccatum origine cõtrahi vllum, eò quòd nihil illic interueniat voluntarij, respondet, voluntarium esse voluntate primi parentis, qua commissum fuit, quando diuini pręcepti transgressio facta est: vnde factum est nobis peccatum hæreditarium. Mox ex eadẽ ratione colligitur, cur reliqua peccata, siue Adæ, siue aliorum parentum minimè cõmaculent sobolem. Videlicet quod illa nõ cõmittuntur vt à persona, quæ totam repræsentat naturam. Neq; per talia crimina priuatio fit donorũ, quæ toti sint tributa naturæ. Atq; adeò fit cõsequens, vt quanuis primo parenti cõdonata fuerit, remissaq; noxia, quatenus erat personæ, quia restitutus fuit in gratiam, haud tamen quatenus erat naturæ. Sicuti modò vsu venit in sacro fonte: vbi remittitur originale, quatenus personã polluit, restat verò natura inquinata, vt qui baptizatus est, filios nihilo minus procreet infectos.

¶ At verò, vt rationẽ originalis culpæ pũctim attingam⁹, duo primũ oĩm, p indubitatis (vt lib. 1. de na. & gra. ca. 8. dicebam⁹) quiuis habere debet, qui nõ vult Pelagian⁹ haberi. Primũ q̃ sit vera culpa, alterũ q̃ sit in singulis, nõ solũ quo ad reatũ pœnæ, verũ & quo ad culpã. Id quod lib. 2. sen. dis. 30. contra quosdam adnotauit Petrus Lombar. Itaq; nõ satis est dicere,

Lib. 1. de na. & gra. ca. 8

Eccles. 7.

Nomen origin. iustitiæ.

Obligatio Adæ.

Causa & ratio origina. lis culpæ.

Aug.

Exemplũ de membris.

Augusti.

Alia pecca. nõ transfunduntur.

Ratio peccati originalis

cere, nos omnes peccasse peccato illo Adæ. Sed quòd suam quisq; inde trahit culpam,& proinde pœnam. Hæc duo non solum colliguntur hic ex Paulo, verùm habentur apud ipsum expressa. Ait enim, Cùm peccatores essemus, vbi veram culpã nobis inesse demonstrat: culpam autem ante rationis arbitrium inesse infantibus aliam, quàm originalẽ, non est possibile. De qua loco præsenti liquidò pronunciat: In quo omnes peccauerũt. Quocirca August. lib. 1. retra. cap. 15. ait, reatu peccati Adæ nos esse implicatos, & ob hoc pœnę obnoxios. Vbi secernens reatum à pœna, clarè docet, quòd reatum pœnæ antecedat in nobis reatus culpæ. Et super Psal. 50. Ideo, inquit, se in iniquitatibus dicit conceptum Dauid, quia in omnibus trahitur iniquitas ex Adam, & vinculum mortis. Nemo enim, ait, nascitur, nisi trahens pœnam & meritum pœnæ. Meritum autem pœnæ peccatum est: omnis ergo qui nascitur per carnis concupiscentiam, peccatum trahit. Hæc ille. Et Hyp. ar. 2. Peccatum Adæ non solum ipsum, sed omne necauit genus humanum: cum eius damnationem simul & culpam suscepimus. Est autem hic Pauli sententia perspectior, quàm quæ testimonio Augustini opus habeat. Nam per vnum, inquit, hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertrãsijt, in quo omnes peccauerunt. Ecce non solum mortis pœna, sed culpa prius in nos transijt, & idcirco pœna. Item, Ideò Adam fuit forma Christi, quòd sicut ex gratia Christi verè iustificamur, ita Adæ delicto omnes iniusti sumus, vereq; peccatores constituti gratia autem in singulis est, ergo & culpa. His tanquam fide catholica, stabilitis, negocium exhibet explicatio rationis originalis culpæ. Nam cum peccatum propriè in actu consistat (est enim dictum vel factum. &c.) actus verò ille Adæ ita transierit, vt in nos nequiuerit pertransire, difficile extricatu est, quomodo in nobis vera sit culpa, qua dum concipimur, vitiamur. Quòd enim sensualitatis cõcupiscentia in nobis nõ sit ita propriè originalis culpa, vt quibusdam Aug. apparet docuisse, credo nos loco citato de nat. & gra. persuasum fecisse. Illud enim, quod in Adam non fuit peccatum, sed peccati effectus, profectò neq; in nobis esse potest culpa, sed pariter effectus eius: talis autem est effrenata cõcupiscentia. Et prætérea id quod post sanctum lauacrum perdurat in nobis, certè non est culpa, sed illud planè quod illic abstergitur: concupiscentia verò, abstersa culpa, relinquitur. Iam si rationẽ culpæ perspicias, res fit conspicua. Culpa ẽm propriè cõsistit in deuiatione illa à lege & voluntate Dei, quæ iniquitas est, & odio habetur Deo: ob quam, & gratia illius priuamur, & supplicio destinamur. Quamobrem neq; priuatio gratiæ in nobis, neq; exorbitantia & rebellio concupiscentiæ peccatum est, sed peccati damna: sicuti fuerunt in Adam. Placuit autem Augustino, concupiscentiam appellare peccatum, in odium Pelagij, eò quòd hæreticus ille aiebat, concupiscentiam rem esse merè naturalem, quæ nunquàm fuerat per originalem iustitiam coercita. Intelligit autem esse peccatum materialiter, vt aiunt. Neq; verò eo pacto, quo materialis actio in peccato actuali denominatur peccatum, sed tanquam proximus effectus amissæ iustitiæ: vt latius loco citato exposuimus. Neq; verò inimicitia (vt quidam autumant) propriè est peccatum, sed effectus peccati. Quòd enim infans odio sit Deo, non est illi culpa, sed culpæ effectus. Eadem prorsus ratione neq; priuatio originalis iustitiæ, eo sensu quem prima verborũ facies præfert, peccatum est, sed peccati effectus, vt ex dictis palam fit. Et multò minus si dicas, carentiam iustitiæ debitæ inesse. Nam cum post baptismum remaneat adhuc carentia iustitiæ, neq; vllo inibi debito habendæ illius liberemur, consequens fieret, vt in legitimè baptizato remaneret peccatũ. Respondebamus ergo lib. citato cap. 9. eandẽ esse in nobis rationem formalem originalis peccati, quæ fuit in Adam sui actualis: puta obliquitatem illam & deflexum animi à voluntate & lege Dei. Enimuerò nullo alio peccato deliquimus omnes (de originali loquimur) quàm illo, quo peccauit Adam. Ita enim ait Paulus, In quo omnes peccauerunt. Ob idq; falsum est, ineptissimumq; esset dicere, quòd peccamus originaliter: sed illud ipsum per originem trahimus cum natura. Vnde Aug. lib. 1. de pec. me. & bap. par. cap. 10. hunc enarrans locum, In quo omnes peccauerunt, siue relatiuum, peccatum referat, siue hominem, totum genus humanum ait peccasse in illo homine, & in illo peccato. At cõmodius multò refert hominem. Primùm enim id indicat præpositio, in, congruentius enim dicimus, peccato peccare, quàm in peccato: peccamus autem in ea persona, in qua virtute continemur. Sicuti regnum peccat in principe, qui nomine publico delinquit. Et prætérea huc

Marginalia: *August.* — *Explicatio diffinitionis originalis labis.* — *Concupiscentia quomodo sit peccatum.* — *Responsio authoris.* — *August.* — *In quo.*

huc alludit cōparatio Pauli, quòd Adam fuit forma futuri. Putà, quòd sicut in illo carnales omnes filij gratiam Dei amisimus, ita in Christo spirituales filij eam recuperamus. Et alibi euidentius, Sicut in Adam omnes moriūtur, ità & in Christo omnes viuificabuntur. Accedit & authoritas Orige. Chrysost. & Ambro. & fermè omnium Patrum qui ita interpretātur. ¶ Superest hic veruntamen respondere, quemadmodum ratio culpæ per generationem traducatur. Siquidem actuale illud Adæ delictum res fuit transitoria: neque in nobis inde aliud existit, quàm priuatio gratiæ & iustitiæ cum reliquis miserijs, quæ sunt mortis comites. Ob hanc rei difficultatem sunt & ex catholicis quoq; nonnulli, qui putant nō esse in singulis nostrum peccata singula originalia, sed ab illo vno Adæ actuali, nos omnes denominari peccatores. Quod quidē in nos transire dicitur secundum suos effectus, qui nobis insunt. Hoc autem re vera, nisi sanissimè audiatur, falsum est, & contra textum Pauli (vt supra dicebamus) secundum sanctorum sensum, & præterea contra modum loquendi Ecclesiæ aduersus Pelagium. Dicimur enim nasci nos in originali peccato, & peccatores, & filij iræ: quæ quidem locutiones aliquam in nobis culpæ labem & reatum denotant. Item in Conc. Mile. definitur, quòd trahimus peccatum originale. Et August. de fide ad Pet. ait: quòd nascimur cum peccato originali. Et iam supra ostendimus, ꝙ transijt in nos, nō sola mors, sed peccatum prius, & per peccatum mors. Imò peccatum originale, si diffinias, nihil aliud est, quàm peccatum origine receptum. Quapropter consultissima iam Synodus Tridentina sessi. 5. can. 3. optimè sic rem explicuit, Peccatum quod origine vnum est, & propagatione transfusum, omnibus inest, vnicuiq; proprium. Sunt alij qui rem sibi expedisse videntur, respondentes, quòd illud Adæ peccatum rectè dicitur transfundi in nos, non per se, sed per effectus suos: putà priuationē gratiæ & iustitiæ atque immortalitatis. Sed horum opinio in candē iam satis expugnatam relabitur, videlicet, ꝙ nō transit culpa, sed pœna & effectus, seu defectus peccati. Cùm tamen Paul. vtrunq; seorsum doceat per se in nos tarsisse, scilicet & peccatum, vt causam mortis, & subinde mortem. Neq; ab effectu vllo peccati denominamur peccatores, sed certè à reatu culpæ: quæ causa est priuationis gratiæ: sicuti gratia, causa est remissionis culpæ. Arbitrabar ergo illic, nescio an falsus, tum mentē hoc loco Pauli, tum ipsius interpretum sensum esse, quòd quemadmodum, transeunte actuali peccato, relinquitur in homine, præter hoc quòd reus est pœnę, reatus etiam culpæ, à quo vt forma, denominatur peccator (licet nulla sit alia qualitas, quàm respectus ad præteritā culpā) ita in nos reatū illum præuaricationis Adæ profundi: qui quidē reatus, respectus est ad suum ipsius delictum. Fac. v. g. quotquot erant post nasciturі, filios Adæ, tunc viuere, omnes tunc reatum illū participarent, reiq; omnes haberentur & peccatores, licet non essent obnoxij pœnæ sensus, sicuti ipse. Eadem igitur ratione per generationē, qua natura propagatur, traducitur & reatus idem. Atq; adeò vt suam quisq; recipit indiuiduā naturā, ita & suo inficitur reatu, quo nascitur formaliter peccator. Atqui hoc est quod doctores aiunt, peccatum originale habere modū habitus. Non ꝙ aliqua ingeneretur morbida qualitas carnis, qua anima, dum infunditur, deturpetur, (hoc namq; figmentū est) sed ꝙ quemadmodum preeunte actu peccati, dicitur peccatum per modū habitus in homine remanere, quādiu nō resipiscit, ita & in nos reatus ille transfunditur. Neq; aliud quicq̄ est, animam infici aduenientem carni, q̄ cum ipso corpore per generationem Adæ coire ad compingendam naturam, quæ in ipso vitiata fuit. Quantum verò ad effectus attinet huiusmodi peccati, hoc est, defectus, damna, & incommoda, quæ inde cōtraximus, Paul. de morte præcisè meminit: quam Deus fuerat primis parentibus cōminatus. At verò notamine mortis cuncta cōplexus est, quæ mortalibus accidunt detrimenta. Nam cum iustitia originalis partē hominis inferiorem rationi subditam in officio contineret, illa abeunte, partes omnes quatuor, quæ quoquo pacto sunt subiecta virtutis, vulneratæ sunt. Nempè intellectus, ignorantia: voluntas, malitia: irascibilis, infirmitate: ac demum cōcupiscibilis, concupiscentia. Hæc enim sunt quatuor vulnera, quæ Beda probè colligit ab originali culpa nobis inflicta. Si tamē ex ordine mala hæc pœnæ disponenda sunt, primū fuit priuatio gratiæ: quod generale damnū est omni peccato. Mox expoliatio originalis iustitiæ: quę illi primo peccato Adæ fuit peculiaris pœna. Inde verò alia sunt quatuor vulnera infixa. Ac denique in corpore, morti iam subdito, subsecutæ sunt idcirco molestiæ, languores & ærumnæ, quibus corpus premitur, atteritur, & conficitur. ¶ Per-

1. Corint. 15. *De traductione originalis culpæ.* *Con. Mile.* *Diffinitio peccati originalis.* *Con. Tridēt.* *Alia opinio.* *Catharinus.* *Traductionis modus.* *Peccatū per modum habitus.* *Anima inficitur.* *Effectus peccati.* *Beda super Lucā de quatuor naturæ vulneribus.*

Quæstio.

¶ Percõtabamur tamen lib.citato,cap.3. Vbi hæc copiosius discussa sunt, quodnam esset interstitium inter hominem iustitia originali nudatum, huiusmodiq; sauciatum vibicibus & plagis,atq; illum, qui in puris naturalibus esset conditus. Quæstioni etenim huic occasionem offert parabola Euangelica, in qua genus nostrum comparatur homini incidenti in latrones,qui ab illis spoliatus, plagisq; affectus,relictus est semiuiuus:vbi theologi cum venerabili Beda concordes affirmant,hominem expoliatũ esse gratuitis,atq; in naturalibus vulneratũ & læsum. Ad quod dicendum rebar, inter nos in culpa huiusmodi conceptos, & eum qui cum nuda natura nasceretur (præter rationem culpæ) non aliter, quantum ad operandi virtutem & vires spectat differre, quàm inter hominem vestimentis exutum,quibus fuerat indutus,& nudum natum,qui nunquã fuit vestitus. Nam quòd per Adæ præuaricationem nullum fuerit corruptum in nobis principium naturale, consentienter docent theologi.2. Sen.d.30.& S.Tho.1.2.q.81.Secundum Diony. 4.cap.de diui nomi.qui ait,bona naturalia,etiam in dęmonibus integra mansisse post peccatum. Quòd autem nulla fuerit protoplasto ingenita qualitas per actum peccandi, quæ per carnis propaginem in posteros inserperet, inde fit liquidum, quòd consensus ille spiritualis in peccatum, nõ potuit tam perpetuam qualitatem corpori imprimere. Agnouit quidem Arist.1.de ani. concitatione animi affici nonnunquã corpus:& vice versa affici etiam animum corporis commotione. Calefit etenim corpus ira, ac timore frigescit:sicuti & ex calore corporeo concitatur & turpis affectus animi. At eiusmodi qualitates, dispositiones quidem sunt transeuntes, haud tamen diuturni habitus. Et præterea quòd actio vna animæ, propterea quòd delinquat in legem, peculiarem illam ingenerasset in illo primo homine qualitatem in corpore, quam non ingenerat quiuis alius actus culpę, ridiculum esset concedere. Nisi quis adeò esset delirus, vt cõcederet diuino iudicio tributum esse peculiariter pręuaricationi illi Adæ,vt eiusmodi crearet qualitatem. Adde, quòd quanuis daretur, corpori Adę infixam esse, tamen quòd perpetua generatione in suam posteritatem diffunderetur, nulla est ratione probabile. Igitur si nullum principium naturæ nostræ per illam præuaricationem detractum aut detritum est, nullaq; nobis intrusa qualitas, effingi non potest alius naturæ languor, aut debilitas ad bene agendum, propensiorve inclinatio ad malũ, quàm si in puris naturalibus nasceremur. Sed ais, Debilitatæ sunt potentiæ illæ naturales, quas supra diximus vulneratas: aliâs quomodo explicabitur, ꝙ fuimus læsi in naturalibus? Et S. Thom. loco citato.1.2. ait, quòd inclinatio naturalis ad virtutem diminuitur per peccatum. Ad hæc autem vt respondeatur, minimè diffitendum est, in eo ipso sceleroso homine, qui vitijs sese tradit, ingenerari habitus secundum Aristo. in Ethi. lib.2. quibus deprauatur corrumpiturq; natura, seu Adam ille sit, seu nostrum quilibet. Atq; hoc est penitus quod ait S. Thom. inclinationẽ naturalem ad virtutem diminui per peccatum. Neq; verò negauerim, longa consuetudine quorundam carnalium vitiorum cõplexionem nonnunq̃ naturalem demutari: quod forsan detrimentum, nil mirum, si trãsfundatur quandoq; in proximas proles. Quòd verò per vnũ eundemq; primũ actum delicti Adæ, taliter natura in perpetuũ fuerit attenuata, vt sit modo debilior, & languẽtior, quàm si in puris fuisset naturalibus condita, comprehendere nequeo, At fuit nihilominus in naturalibus læsa, ea ratione, quàm illic explicabam. Nempè ꝙ cum rationalis natura hominis sit secundũ rationẽ agere, à quo tramite per sensualitatẽ cohibetur & deflectitur, donum illud iustitiæ, quod sensualitatem cõpescebat, perficiebat hominẽ in naturalibus: prohibendo scilicet ne sensualitas impedimẽto esset rationis officijs, quæ sunt homini naturalia. Ob idq; priuatio eiusdẽ doni, fuit plaga & vulnus in natura, quatenus homo inde relictus est mancus, & incursionibus diaboli, mundi, & carnis peruius, vt non posit iuxta naturam suam perpetuò operari. Veluti si natura hominis esset, rectà incedere, haberet nihilominus ligatũ sibi canẽ aliorsum trahentẽ, qui canem aliquo remedio coërceret, perficeret hominẽ in naturalibus, & qui remediũ auferret, pari ratione læderet in eisdem: At ne cuipiam fortè doctrina hæc quicquã censeatur Pelagianum olere, animaduertendum est, quòd præterquã ꝙ fatemur in Adam omnes peccasse, omnesq; exinde in peccato nasci, quod ipse negabat, negamus quoq; defectus hos naturæ eò esse nobis prorsus naturales, quòd tales omnino creati sumus: id quod ipse prædicabat, cuius idcirco erroris reprehensus iure ab Ecclesia fuit, & cõdemnatus. Sed dicimus, quòd licet mors, morbiq; ac reliqui defectus

Luc.10.

Aristo.

Læsa in naturalibus.

Nota contr Pelagia.

Mors pœna peccati. fectus sint naturales ratione materiæ, (quia omne mixtum ex elementis est suapte natura corruptibile) tamen quia in prima nostri conditione donati supernè sumus immortalitate, vt possemus nō mori, quam nostra ex culpa amisimus, mors, effectus est, pœnaq; peccati. Vnde Gene.3. Post cōdemnationem Adæ, vt in laboribus comederet. &c. subdit Deus, Donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris: nimirum ostendens mortem, naturalem esse nobis ratione materiæ. Sed est effectus peccati remouentis prohibentem iustitiā. Atq; hic sensus illius est dicti Sap.1. Deus mortē non facit. &c. Et huius Pauli, Per peccatum mors. Pari modo & de cōcupiscentiæ rebellione cōflictuq; aduersus spiritum sentiendum est, scilicet quòd licet ex principijs naturæ nudę ortum habeat, tamen quia per donū gratuitū originalis iustitię compressa erat, factum est, vt dissolutio effrænatioq; ipsius, sit etiā opus ac pœna peccati: eademq; tyrānus, & lex carnis, & peccati fomes. Eadē ratione de cōdemnatione & priuatione gratiæ & regni censendū. Nempe ꝙ si homo in meris naturę dotibus fuisset conditus, tunc esse eum extrà gratiā & ius regni, mera fuisset negatio, quia nullo sibi iure cōpeterent: tamen quia in Adā ius quodam modo, prius habuimus, post verò perdimus, non negatio mera, sed priuatio est, & condemnatio, ꝙ orbati beneficijs illis nascimur & filij iræ. *Contra quorundam opiniones.* Quocirca mirari quosdā soleo, qui per iudiciū hoc demonstrare nituntur peccatum originale, quòd scilicet mortem ac reliquas calamitates & carnis pugnas patiamur: quasi non fuissent Adæ naturales, etiam si in nuda natura fuisset ęditus. Atq; alios itidem admiror, qui nimiū durum arbitrantur, ob vnum peccatum Adæ, nos omnes in vitā adeò calamitosam adactos esse. Acsi aliud de nobis fecisset Deus, q̄ quòd corruptibi naturæ nostræ innatū fuisset. Ob hoc ergo in initio proponebam, neq; peccatū originis, neq; originalem iustitiā innotescere potuisse naturali lumine, nisi diuina præcessisset reuelatio, quoniā mortē reliquasq; nostras infirmitates quiuis lumine naturali reputasset naturales. Hæc autem omnia lib. illo nostro pro nostra exilitate abundè discussa explicataq; à nobis sunt: quæ tamen huc summatim asciscere necessarium fuit in enarrationē huius loci. Quapropter de pœna huius generis culpæ, deq; eius remissione, quæ ad hoc nihil pertinent, non est cur verbum addamus vllum.

Vsq; ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm lex non esset.

Cùm affirmasset Paul. per primum hominem, ingressum patuisse peccato in orbem, & per peccatum morti, explicationem asserti sui defensionemq; subnectit. At verò doctores nimium variāt de intellectu huius textus: *Diuersitas interpretū.* dum alij appellatione hic, legis, naturalē intelligunt: & quidem Orige. de singulis hominibus eum interpretatur, antequam attingāt *Orige.* vsum rationis: nimirum vt, vsq; ad legē, idem polleat, quod, vsq; ad vsum rationis: Tunc enim peccatū quidem est, sed mortuū, vt infrà cap. 7. ipse ait Apost. & ideo ait hic, tunc ætatis non imputari: ob id videlicet quòd licet infans opera faciat, quæ genere suo sint peccamina, extra culpā tamen est. Huic verò glossæ refragatur id quod ait, in mundo, Et pręterea in puero qui non peccat, nullatenus est peccatum actuale, de quo Orig. loquitur. Alij verò, vt August. in de baptis. paruu. Cui concors est, & Chryso. & in alia expositione Orige. Vtramq; cogitant hic legē designari, naturalem scilicet & illam Mosis. Ita tamē vt particula, vsq;, inclusiuè audiatur. Acsi dixisset Paulus, quòd vsque ad finem legis Mosis peccatum fuit in mundo, quia neq; illa, neq; naturalis illud quiuit abolere, vt in pręcedentibus commostrauit. Non tamen imputabatur, scilicet vulgo apud homines. Alij in sententia nihil ferè distantes, legem intelligunt Euangelicā. Nam vsq; ad Christū exclusiuè, peccatum non fuit perfectè abolitum, vt regnū pateret iustis. At verò sensus genuinus *Sensus legitimus Pau.* Pauli ægrè fert, vt aliam legem intelligamus, q̄ scriptam Mosis, eandemq; exclusiuè. Quē sensum Ambro. & pleriq; alij agnoscūt. Nam etsi hoc à principio obseruauimus in Paulo, vt vbicunq; legem opponit gratię, tam naturalem intelligat, quàm scriptā: hic tamē apertè discriminat inter illas, quantum ad peccati rationem, quod vsq; ad Euangelium durauit. Vnde quod prius dixit, vsque ad legem, illicò repetit, vsq; ad Mosen, per quem lata est lex: vt legitur Ioan.1. Quin etiam nomen Moses, pro lege ipsa vsurpatum est, Luc. 16. Habēt Mosen & prophetas. Exponit itaq; prius peccati ingenium & cōditionem sub lege naturæ, vsq; ad scriptam exclusiuè, & post inferius sub lege scripta, vbi ait, lex autem. & cæt.

Discrimē pec cati ante & post legem. Discrimen autem est hoc, ꝙ sub lege naturæ peccatum quidem erat in reputatione Dei, tametsi nō imputabatur inter homines: & hoc tractat in hoc textu: adueniēte autē lege scripta, licet hominibus peccatum per ipsam innotesceret, tamen vsque adeò non potuit lex ipsum superare, vt occasione ab eadē sumpta, magis etiā irroborasceret, & exundaret atq; hoc infra prosequitur. Quam quidē peccati exaggeratione in hoc induxit, vt opulentiam magnificentiamq; gratiæ numerosius amplificaret. Sed est præterea figura locutionis adnotanda. *Præoccupatio.* Videtur enim illos præuenire, qui dicere contrà possent, peccatum non fuisse causam mortis: pro eo quòd ante legem scriptam, nullum erat peccatum (quia vbi nō est lex, nec præuaricatio) & tamē ab initio orbis mors semper ingruit in mortalium genus. His ergo respōdet Paulus, quòd licet tunc ab hominibus nō reputaretur peccatum, erat illud nihilominus in reputatione Dei, cuius causa mors tunc regnabat. *Dubitatio.* Est veruntamen & dubiū pariter, de quo peccato loquatur Paulus. Quidam enim, vt Chrysost. audiunt hoc de peccato originis ab Adam in nos deriuato: alij verò de alijs, quæ post in ius naturæ perpetrabantur. Atqui indubitatò longè constantior est luculentiorq; sensus prior: nam cū de peccato illo primo Adæ præfatus fuisset, ꝙ per illud mors introiuit, idem ipsum ait semper fuisse in mundo, per quod mors regnauit. *Non imputabatur.* Et nunc lucescit sensus particulæ, non imputabatur, scilicet ab hominibus: quoniā in lege naturæ rarissima tenuissimaq; erat notitia originalis culpæ: vtpote quæ citra reuelationem, quę quibusdā principibus viris fiebat, per quos fortè diuulgabatur, haberi non poterat. Et ideo ait, ꝙ non imputabatur, eo ꝙ lex non erat, scilicet scripta, per quam illud innotuit. *Ambro.* Potest nihilo secius & de peccatis actualibus (vti vult Ambr.) intelligi: ita vt velit Apostolus ostēdere, quemadmodum peccatum illud primum Adæ indies adoleuisset: pluribus scilicet criminibus, ac sceleribus per eius sobolem coaceruatis enutritum esset & multiplicatum. *Dubitatio.* Sed tunc non ita claret sensus verbi illius, non imputabatur, quia eiusmodi crimina non solum à Deo, verum & ab Ethnicis hominibus imputabantur per legem naturæ, vindicabanturq;. Bina tamen esse potest expositio. Prior quòd licet imputabantur, id est, agnoscebantur ab illis mortalibus, tamen nō reputabātur peccata esse corā Deo: Nam etsi semel aut bis vltus fuisset illas iniurias, vt in diluuio, & in Sodomis, id tamē post hominibus tenuiter in memoria hæserat. Et sub notat eos forsan, quos Aristó. 5. Ethico. refert *Aristot. 5. Ethi.* in ea fuisse opinione, quòd nihil esset naturale iustum aut iniustum: sed solum delinqui in leges humanas. Od idq; cum lex non esset, scilicet quam constaret à Deo præscriptam, nō reputabatur, hæc ipse curare, vt habetur Iob 22. At quia etiam Gentes, vt in eorum extat historijs, non prorsus ignorabant Deorum vindictam, posterior fortasse præstat expositio: nimirū quòd nō imputabatur, scilicet ab hominibus: quia non legitimam attingebant rationem peccati, quæ in auersione à Dei regula & voluntate consistit, ob quod homines à regno in baratrum inferni relegantur, vt cap. 7. super illud, Peccatum non cognoui nisi per legem, apertius fiet. Quare neq; omnia peccata pro cuiusq; merito & grauitatę (veluti Deus) existimabāt, sed illa tantum legibus cauebant, quæ tranquillitatem Reipublicæ perturbabant: vt furta, adulteria, homicidia, & id genus reliqua.

Sed regnauit mors ab Adam vsq; ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinē præuaricationis Adæ, qui est forma futuri.

Duorū meminerat, peccati scilicet, & mortis, quorum alterum fuit causa alterius. Igitur cum de peccato constituerit, ante legē fuisse, subiungit & de morte, ꝙ eodem seculo, puta vsq; ad Mosen, regnauit tanquam effectus & damnum atque vindicta eiusdem peccati. Et neq; hoc loco simillimi omnino sunt enarratores: *Dubitatio de qua morte.* nanq; alij mortem hic spiritualem subintelligunt: vtputa ipsa delicta. Hanc quippè mortem eò idcirco meditātur tunc regnasse, quòd homines nō reputantes peccatum, ceu diuinam offensionē, licentius, omniq; perfricto pudore præcipitabantur in vitia. Sed secundū hanc expositionem non esset diuersum pronunciatū hoc de morte, ab eo, quod fuerat de peccato: siquidē istis idem est mors, quod peccatum: contrarium tamen videtur sentire Paul. Alij ergo de tēporali morte hoc dictum putant. Isq;, nisi à Paulino proposito declinemus, certissimus intellectus est. Prosequitur enim enarrare, quo pacto per peccatum inuecta fuerit mors, quæ in eius vltionē fuerat decreta. Dixit autē, nō simpliciter, fuit, sed, regnauit, eo quòd vniuerso orbi dominaretur,

naretur, suáq; potestatē quasi vi quadā exerceret in omnes. Nam etsi peccatum quoque dicatur regnare (quoniā qui faciat peccatū, seruus est peccati) nō tamen regnat, nisi se homo voluntate illi subiecerit, per quam quoque voluntatem diuina præeunte gratia, potest se eius tyrannidi eximere: quamobrem & infra nos exhortatur Aposto. ne regnet peccatum in nostro mortali corpore. Mors autem post præuaricationem Adæ, quæ ius illi fecit regnandi aditumque velut tyranno pandit ad regnum, eo dominatur imperio, vt nullo spectato arbitrio nostro, vniuersos demetat. Nisi quipiam, vt Enoch & Elias, priuilegio fuerint exempti. Vel dicta fortè est, regnare vsq; ad Mosen, ad differentiam subsequentis inde seculi: eo quòd cum ante legem perrara fuisset cognitio Dei (vt dictum est) rarissimi à morte æterna tunc liberabantur, quam diabolus, Aeuam aggressus, expetiuit potissimùm & procurauit. Mors ergo tunc maximè regnabat, hoc est inualescebat, quādo temporalis mors suos plurimū mortuos in æternam illam transmittebat, quam tentator potissimè procurauerat. Data verūtamē scripto lex, vtcunq; hanc mortis tyrannidem suapte natura reprimebat, tū explicatius diuina mandata & fidem iustificatoris tradēs, tum (vt ait Orige.) purificationem peccatorum aperiens. Licet vsque ad Christum non fuerit omnino deuicta. Tunc nanque soluto precio, vitæq; foribus reseratis, iusti, qui, quasi in vmbra mortis, captiui tenebātur in limbo, in illam sunt inde cœlestem libertatem educti. (*Etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*) Græcè, in similitudine, De hac veruntamen negatione, non diu lis fuit inter Patres. Ambros. enim eam expungit: quam in Latinis etiam codicibus de veteribus Græcis translatis ait minimè reperiri. In cuius sententiam citat Tertulianū, Victorinum, & Cyprianū. Origenes quoq; affirmatiuè legit, qui peccauerunt. Licet negationem in nonnullis exemplaribus haberi etiam agnoscat: quam idcirco lectionem haud prorsus aspernatur August. de pec. me. cap. 11. Etsi sciam, inquit, plerosque Latinos codices negationem non habere: Græci autem codices, vnde in Latinam linguam interpretatio facta est, illam habent. Hæc illę. Et profectò mens Pauli in hanc negatiuam lectionem odeò propendet, vt citra violentiā, vix posit in alteram pertrahi, nisi & altera eodem sensu exponatur. Origenis expositio

Ambros. & Orige.

August.

Orig.

est, mortem regnare, non in vniuersos, sed in eos tantùm, qui in similitudine Adæ peccauerūt, id est, in pręuaricatores, qui se tota mēte peccato subiecerunt. Itaq; tam peccatum, quàm mors pertrāsiit quidē in omnes, quoniam & iustos quoq; leuiter attingit: regnat autem non nisi in illis, qui in vitiis obstinati perseuerant, Vnde Paul. Non regnet peccatum, &c. Quē ferè intellectum sequitur Ambros. dicens in eos duntaxat regnare mortē, qui (vt dixerat Apost. cap. 1.) cōtempto creatore, Deos sibi constituerunt, quos in iniuriā veri Dei colerent. Hos etenim existimat Ambro. peccare in similitudine Adæ, qui diabolo obediuit. Hæ veruntamen glossæ nō sunt ita multū Paulino proposito affines. Primò quòd si de mortis regno distinguere volumus, ita vt non in omnes, sed in aliquos dominium obtineat non aliter id commodè fieri potest, quàm si dicamus, non regnare in prædestinatos, quorum mors, quæ transitus est in vitam æternā, dormitioni assimilatur: regnare autem in eos tātummodo, qui extra gratiam Dei obeuntes in perpetuam mortē destinātur: hi autē, neq; sunt soli idololatrę, neq; verò omnes. Possunt namq; & illi in mētem sanam redire. Adde, quòd neq; omnes illi qui dānantur, neq; soli, delinquū in similitudinē Adę: nam eius pręuaricatio neq; fuit idololatria, sed gula vel superbia: neq; ita fuit obstinatus, quin statim ipsum facti pœnituerit, vt in historia sacra legimus. Ob idq; neq; regnabit eo sensu in illo peccatū, quo admonet nos Paul. ne regnet peccatum in nostro mortali corpore, neq; regnauit in eo taliter mors, vt fuerit dānatus: quandoquidē auctoritas inducta Sapiētiæ. 10. insinuat, fuisse saluū. Inter eos ergo qui similiter peccauerūt, multi sunt, in quos minimè regnauit mors in hoc sensu: sicuti neq; regnauit in illum: & eorundē itē qui superbia & gula, vti ille, peccāt, multi sunt in quib⁹ aliter regnauit mors, q̃ in illo. Et vice versa inter eos qui dissimiliter peccauerūt, cōplures reperias, in quib⁹ regnauit tam peccatū, q̃ mors. Iam verò, quod postremū est argumentū, Paul. citra discrimē in vniuersos innuit peruasisse inualuisseque mortē, qui in Adam peccauerūt. Inest igitur germanus sensus pauli in negatione. Etenim ne de infantium morte, in quib⁹ nullum apparet peccatū, argumentū sumeretur, quòd mors non acquisiuisset ob peccatum, ius regnādi, ait, quòd illos quoq; depascitur mors propter peccatum, licet nullam legem instar

Ambro.

Reprobatio.

Ver⁹ sensus.

Adæ propriæ voluntatis actu transgrediantur: eo nimirum quòd omnes, ac ideo illi, in Adam peccauerunt. In hoc enim superiori pronunciato explicando persistit. Atqui, intellectus hic adeo est paulò proprius, vt illi etiam qui negationem expungunt, ad eundẽ ferè cogantur reuerti. Videlicet mortem regnare in eos omnes, qui peccauerũt in similitudine Adæ, hoc est, qui tanquã progenies illius, eiusq; adeò præuaricationis rei, nascũtur illi similes. Vnde Theophy. ipse qui affirmatiuè legit, eò inquit Adæ similitudine, vel cæteri omnes crimine obstringuntur, quòd cùm Adam, tanquam progenitore, fiunt peccati participes. Atqui, ꝑ hoc denuò & Pelagiani conuincũtur, & pudefieri quoq; deberent catholici, qui defendunt hoc loco agere Paulum non de peccato illo Adæ, genus humanum contaminante, sed de peccatis, quæ eius imitatione perpetrantur: quãdoquidem in eos ait Paul. Regnare quoq; mortem, qui non peccauerunt similitudine & imitatione Adæ. Sunt qui particulam, in similitudinem Adę, sic diuertunt, vt non proximo verbo, peccauerunt, sed remotiori, regnauit, adiungant: vt legant: regnauit mors in similitudinẽ Adæ. In hac verò cõtextura nihil est probabilitatis. Neq; Chrys. (vt quidam putant) penitius inspectus, vllo modo huc conniuet. (*Qui est forma futuri.*) Supple, Adæ. Etenim ob similitudinem, Christum appellat nouissimum Adam. 1. Cor. 15. Est enim antithesis, omnium, quę excogitari possunt, pulcherrima atq; illustrissima & commendatione dignissima: vtpote inter hominẽ & Deum, inter creaturam & creatorem, inter duo vtique diuersissima capita culpæ & gratię. Hæc autem analogia & forma multis nominibus cõstat. Primùm sicuti terrenus Adam absq; patre de incorrupta terra, diuino munere plasmatus est, ita & cœlestis Christus de intemerata virgine, obunbratione Sspiritus sancti, genitoris vice fungentis est genitus. Mox sicut ille positus est veluti initium animalis vitæ, ita & hic sicuti fons spiritualis salutis: nã primus factus est in animam viuẽtem, nouissimus verò in spiritum viuificantem. Deinde sicut vxor illi de latere dormientis extructa est in officium propagandæ sobolis, ita & Christo de latere dormientis promanauit sponsa Ecclesia, quæ per aquæ & sanguinis sacramenta prolem illi regigneret. Præterea sicuti ille pręscriptum Dei esu ligni trãsgressus, nos omnes, anteq̃ in lucẽ æditi quicquã mali propria volũtate admitteremus, immerentes peremit, ita & nos Christus in ligno crucis voluntati obtemperãs patris, antequã nasceremur ac bonũ faceremus vllum, quãtum in se fuit, viuificauit. Quocirca sicut per vitiatã illius seminationẽ latente culpa nasci mur filij irę, ita & per sacrã Christi ablutionẽ occulta gratia renascimur filij Dei. In summa, per illius infirmitatẽ mors, & per huius potestatem resurrectio mortuorum.

Theoph. — *Contra quosdam neotericos.* — *In similitudinem.* — *Collatio Christi cum Adam.* — 1. Cor. 15. — 1. Cor. 15.

Sed non sicut delictum, ita & donũ: si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donũ, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit.

Tertia pars capituli. Hæc tertia sectio earum est, & postrema, in quas capitulum hoc dispertiti sumus. Etenim, postquàm in prima recensuit Apostolus bona quæ fidei beneficio recepimus, & in secunda enucleauit rationem originalis culpæ, atque per magna exaggeratione detrimenta eius & incommoda explicuit, in hoc residuo excellentiam mirificam & exuberantiam gratię Iesu Christi dignissimè extollit & amplificat: nimirum vt significantissimè patefaciat, quantò fuerit maior virtus nouissimi Adæ, quàm pꝛimi infirmitas. Enimuero si collationem hanc Christi cum Adam in genere spectes, similitudines cernes, quas suprà commemorauimus: si verò rem in specie penitius inspicias, similitudinem deprehendes inter res longissimè dissimiles. Subest enim sub similitudine illa, ꝙ vterque fuit origo & fons, tum contrarietas maxima, quòd alter fuit origo humanæ culpæ, condemnationis, & mortis, alter verò diuinæ gratiæ, & liberationis, & vitæ, tũ etiã lõgissimus excessus in forma. Igitur vbi primùm similitudinẽ nominauit, scilicet quòd Adam fuisset forma Christi, statim subdit disparitatem & excessum: Fuit enim similitudo in causis, contrarietas in effectibus, & excessus in modò profusionis culpæ & gratiæ. Constituit ergo primùm exuberantissimam copiam gratiæ in expurganda originis contagione, & eadẽ post in diluendis actualibus criminibus, quę legis occasione succreuerũt. Illic, lex autẽ, &c. Connectit autem tres, quatuorve ex ordine comparationes lucidioris expositionis gratia, Est veruntamen memoria

ria retinẽdũ, quòd ſicut duo ſummatim fuerunt damna, quę nobis dedit Adam, vtpote peccatũ & mors, ita & beneficia Chriſti fuerunt gratia & vita. Prima ergo cõparatio eſt inter Adę delictum & gratiã Chriſti, quatenus cauſę ſunt mortis & vitæ, quæ in multitudinem profuſę ſunt: nẽpe quòd nõ ſicut delictum, ita & gratia. Lapſus enim culpę ab infirmitate humana proceſsit, gratiæ verò cumulus ex omnipotẽtia diuina, quę multò eſt maior in ſubleuãda creatura, q̃ infirmitas in deprimenda. (*Si enim vnius delicto, &c.*) Id eſt ſi vnius culpa multos potuit perdere ac mortis vinculis irretire, multò magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit, hoc eſt, affluentius exuberauit in vitam. Siquidem gratia Dei ex perenni infinitoque bonitatis fonte per ſuum vnigenitum deriuata, infinito interuallo potentior eſt, quàm culpa imbecillitatis humanæ: iuxta illud. 2. Corinth. 9. Potens eſt Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. Eò vel maximè quòd miſericordia Dei & benignitas latius patentiusq; diffũnditur, quàm vltrix iuſtitia. Nã viſitat Deus iniquitatem patrum in tertiam & quartã generationem: verbum autẽ & teſtamentũ gratiæ, quod mandauit ad Abrahã, illud, inquit, Dauid, vſq; in mille generationes. Quãobrẽ ingẽs fuit blaſphemia illa Cain, Maior eſt iniquitas mea, q̃ vt veniã merear. Ait verò, gratia & donum, vel quòd donum definitio eſt & expoſitio gratię. vel quod illa ad remiſsionẽ culpæ refertur, hoc verò ad alia beneficia & dotes, quib⁹ iuſti inſuper cumulati⁹ donãtur. Eſt & præterea luculẽtiſsima oppoſitio gratiæ & doni contra delictum. Hoc quippe propria fuit Adę, tũ volũtate, tũ infirmitate cõmiſſum, nobiſq; in nocumentum & pernicię: gratia verò ſuprà noſtras nobis vires gratuitò impenſa, tanq̃ beneficium Dei. At meditanter audi, quòd ait, Gratia Dei in gratia Chriſti, vbi recolendum illud eſt, quod ca. 3. ſuper verba, Iuſtificati gratis per gratiã ipſi⁹, ſpeculabamur, videlicet quòd quanuis gratia Dei ſalui facti ſumus, nõ tamẽ tali gratia, in qua nõ interceſſerit ſumma Chriſti iuſtitia. Ob idq; ait, gratia Dei, donantis, ſcilicet nobis ſatisfactorem atq; adeò ſoſpitatorem & propitiatorem noſtrum, in cuius membra gratis quoq; recepti, & ab Adæ contagio ſeruamur, & ampliſsimis ditamur gratiæ diuitiis. Nam de plenitudine eius nos omnes accepimus. ¶ At dubium profectò reſtat explicatu dignum, in quo hęc excellentiæ comparatio conſiſtat inter delictum & gratiam. Ori ge. nanq; & Ambro. hanc gratiæ prælationem meditati ſunt in illo comparatiuo, plures videlicet quòd Adæ culpa diffuſa eſt in multos, gratia verò Chriſti in multo plures. Hærent nanque ſemper in ea expoſitione regni mortis, quę ſecundum illos non patuit in omnes, ſed in idololatras, & fortè in reprobos obſtinatos, quos ſolos arbitrantur in ſimilitudinem Adæ peccaſſe, gratia verò Chriſti non ſolùm ad huiuſmodi ſcelerum & impietatum remiſsionem protenditur, verùm & ad remiſsionem aliorum cuiuſuis generis criminum. At verò Auguſt. lib. 1. de pec. me. cuius ſententiam cœtus ferè Theologorum in hac meritò expoſitione amplectitur, non accipit nomen, plures, comparatiuè, ſed vt idem ſit quod, multos: eſt enim mens Pauli iam ſuprà reſerata, quòd mors regnauit in vniuerſos, qui in Adam peccauerũt peccato illo per originẽ tranſmiſſo in tọtũ genus humanũ: atq; ideo non ſunt plures, (vt ait illic cap. 11. qui gratiã Chriſti redẽptoris eiuſdẽ humani generis receperũt: imo pauciores, quoniã nõ omnibus filiis Adę fides Chriſti ſic affulſit, vt gratiæ redẽptionis fierẽt participes. Niſi ad angelos fortè appellaueris, quos dicas in gratiã quoq; Dei, merito crucis fuiſſe receptos. Hoc verũtamẽ neſcio, cui fiat perſuaſum: quippe cùm Chriſtus nõ angelorũ, ſed noſter prorſus redẽptor aduenerit. Nãq;, vel ſi Adam non peccaſſet, neutiq̃ Chriſtus fuiſſet carnem indutus (vt vult clarè Augu.) vel ſaltem modò non niſi ob noſtram venit ſalutẽ. Nullã enim præterea aduentus ſui cauſam confitemur in ſymbolo. Exceſſus ergo & præſtãtia gratiæ non collocatur in numero, ſed in hoc, ꝙ ſi vna culpa potuit gen⁹ humanũ in mortẽ adigere, longè tum facilius, tũ efficacius & copioſius poterit nos gratia in vitam reſtituere, ſecundum illud Ioan. 10. Ego ueni, vt vitam habeant & abundantius habeant. Dixit autem, multos, & plures, non ob myſterium aliud, quàm vt reſpondenter loqueretur ad id quod dixerat, vnius delicto & vnius gratia. Vnde ſicut hic ait, vnius delicto multos fuiſſe mortuos, ait Hebræ. 2. de Chriſto, quòd multos filios in gloriam adduxit. Sed eſt forſan, qui ſic reclamet. Ergo gratia non fuit auguſtior, quantum ad numerũ, ſed anguſtior & breuior, quàm virtus delicti: quãdoquidem culpa Adę vniuerſos mortales infecit: gratia verò Chriſti non

Comparationes inter delictũ & gratiam. — *2. Cor. 9.* — *Gen. 4.* — *Gratia & donum.* — *In gratia Chriſti.* — *Orige. & Ambroſ.* — *Auguſt.* — *Ioan. 10.* — *Heb. 2.*

omnib⁹ obtingit, imo multo in minori sunt numero, qui ea potiuntur, quàm quib⁹ applicatur. Huic autem respondendum dixerim, quòd non facit collationem Paulus in hoc, quòd gratia in effectu applicita fuerit pluribus, sed in eius ingenio vigore & virtute. Nẽpe quòd suapte natura sufficientissima de se est, vt filios Adę vniuersos reducat in vitam, quos ille perditos coniecit in mortẽ, atq; id multò potentius. Qui quidem genuinus sensus illius sententiæ est. 1. Ioan. 2. Ipse est propiciatio pro peccatis nostris: nõ pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi. Quòd si sint, qui hoc beneficio non fruatur, sua ipsorũ est culpa: nam vt est in Osea. Perditio, tua Israel: tantũmodo in me auxilium tuũ. Quocirca hic tam, multos, quàm, plures, pro omnib⁹ fortasse vsurpatur. Etsi iniquorum culpa fiet diuortium illud Ioan. 5. vt in vltima resurrectione alij per hanc gratiã & donum Christi procedant in resurrectionẽ vitę: alij verò eiusdẽ gratiæ indigni, in resurrectionem iudicij. ¶ Veruntamen restat hic dubitatio de hac excellentia gratiæ. Mors etenim, qua nos Adã implicuit, duplex fuit, dum nos & iure depulit sempiternę vitæ, & in ditionẽ tẽporarię mortis addixit, nam de vtraq; illud intelligitur cap. 6. Stipendiũ peccati, mors) gratia verò nos Christi, licet in ius illius vitę cœlestis restituerit, ab hac tamen præsenti morte non eripuit: nõn ergo validior fuit gratiæ virtus, quàm violentia culpæ, Pręterquam quòd iustitiam originalem, qua dispoliati sumus, nunquam per gratiam Christi recuperauimus. Responsio est, quòd donum originalis iustitiæ, quod primos parentes in ea immortalitate constituerat, vt possent non mori, & inferiorem partem hominis, rationis ordini subiugauerat, licet fuisset conforme naturæ animæ rationalis, erat nihilominus (vt pręfati sumus) supernaturale: Atqui cùm beneficium redemptionis nõ fuerit instaurare naturam quantum ad intrinseca eius principia & natiuam conditionem, sed tantùm quatenus ad sempiternam illam cœlestem vitam, qui erat supremus finis terrenæ immortalitatis, nõ est nobis omnis ratio originalis iustitiæ resarcita. Expediebat enim statui naturæ lapsæ, hominem in sua mortalitate relinqui, in qua caro ad exercitium virtutis cum ratione cõflligeret, vt qui munere illo tranquillæ mẽtis præ sua superbia perfrui nesciuerat, tantorum modò malorũ turbulentia humiliat⁹, diuina auxilia & beneficia pluris pẽderet, quibus suffultus mortale corpus laboribus & officiis militiæ huius maceraret, conficeretq;, ac demũ per Christi gratiam, sempiternam immortalitatem promeretur. Vbi corpus, quod seminatur animale & mortale, resurgeret spirituale & immortale. Et ideo licet nos gratia Christi in huius immortalitatem vitæ non reduxerit, nihil ideo hoc detrahit gratiæ Christi, quominus fuerit efficaciæ maioris, quàm culpa: nam vita hæc nihili penditur apud Deũ, nisi quatenus transitus est ad beatam illam cœlestem, in qua nos Christus vniuersos, quantum in se fuit, ad maiusque gloriæ culmen tam corporis, quàm animæ reuocauit. Id quod paulò adhuc inferius amplius explicabitur super verbo, vbi abũdauit delictum, superabundauit & gratia.

Marginalia: 1. Ioan. 2. — Oseæ. 13. — Dubium. — Expediebat hominē lapso esse mortali.

Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum: nam iudiciũ ex vno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationem.

In superiori cõparatione collata est gratia cum culpa secũdum effectus vitæ & mortis: in hac verò confertur secundum iustificationem & condemnationem. In Gręco non est, Per vnum peccatum, sed, per vnum peccantem, Quemadmodum legit & hic Ambros. & de pec. me. Augu. Seu potius, per vnũ qui peccauit. Est enim participiũ actiuum præteriti: estq; consonantius superiori verbo, per vnum hominem. At forsan nostri interpretis codex nõ habebat nisi, per vnum peccatum, etsi eodem litera hæc prorsus recidat. Præterquàm quòd nomen nomini congruẽtius respondet, videlicet, & nõ sicut per peccatum, ita & donum, & significãtius exprimit vnũ illud peccatum primum, quò fuimus omnes irretiti. Porrò particulæ, ita, &, adiectæ sunt ad Græcum textum claritatis gratia. Alij verò licentius textum hunc adaugẽt, quàm par fuerat, hoc modo, Et non sicut per vnum qui peccauit venerat mors, ita donum. In textu enim non est nisi, & nõ sicut per vnum peccatum, seu qui peccauit, donum. Vbi comparatio manet pendula, nec satis definita, an intelligenda sit, vt isti volunt, & non sicut per vnius peccatum venerat mors. Quam idcircò comparationẽ nullo modo illis licuit, sed fuit plusq̃ temeritas, coarctare in ipso sacro contextu. Pręsertim quòd non tam ad mortem

Marginalia: Contra quorundam licẽtiam.

tem in priori comparatione memoratam arridet collatio hæc, quàm ad damnationem & iustificationem subiunctam. (*Nam iudicium ex vno, &c.*) Acsi dicat, Non qualis fuit per vnius peccatum condemnatio, talis præcisè fuit iustificatio. Nam iudiciũ ex vno, scilicet delicto, non, ex vno homine, vt August. de nup. & concup. lib. 2. adnotauit: respondent enim sibi mutuò, iudicium ex vno, & gratia ex multis delictis. (*In condẽnationem*) videlicet multorum hominum: illud enim vnicum fuit delictum, ob quod fuimus omnes iudicati damnatiq;, & iure hæreditatis cælestis eiecti, gratia verò contrà ex multis in iustificationem. Siquidẽ non modo ab illo nos tantùm Christus relaxauit, sed ob omnibus, quæ per se vniuersi mortales suapte sponte vel commiserant, vel commissuri erant. Forma veruntamen loquendi in hoc textu verbum desiderat, processionem significans, hoc pacto. Nam iudicium ex vno delicto emanauit, quò nos omnes in condemnationem delati sumus, gratia verò Dei ex multis nos eripiẽs, ad iustificationẽ perduxit: fuit enim propiciatio (vt ait Ioan.) pro peccatis totius mundi. In hac verò comparatione hoc obseruandum est, quòd condẽnatio nõ accipitur pro sententię executione, quæ quidem executio, supplicium est: nam tunc non è regione omnino & ex æquo respõderet illi, iustificatio: nimirum cum supplicio præmium debeat cõtrà locari: iustificatio autem, non præmium est, vt quam nullum antecedit meritum, sed est via ad præmium æternum. Sed accipitur pro sentẽtię prolatione, tunc enim appositè & perpulchrè se mutuò cõspiciunt. Est enim iudicij terminus, vel condẽnatio rei, vel absolutio, quę hic scripturæ more (vt suprà dictũ est) iustificatio nuncupatur. Quamuis condẽnatio forsan pro sententia corporalis mortis hic vsurpetur, quę in pœnã esus de ligno vetito, posita erat. At, quia recompẽsatio illius facta non fuit à Christo per huiuus seculi vitam, sed per illam cuius sumus in cœlo potituri, ad quam per solam nobis iustificationem aditus fit, iustificationem obiecit condẽnationi. Atqui & hunc quoq; locum Augus. lib. 1. de pec. me. cap. 11. aduersus Pelagia. optimè ponderauit. Etenim si sermo hic Paulo esset de peccatis, quæ per imitationem Adæ increbuerũt in orbe, neq; dixisset in superiori comparatione, quòd vnius dilecto multi mortui sunt, sed potius ob sua cuiusq; delicta propria: neq; verò in hac, ex vno delicto iudicium in condemnationem, gratia verò ex multis in iustificationem: quippe cùm sicuti gratia à multis nos seruat delictis, ita & in iudicio damnationis, vindicta de vniuersis criminibus sumitur. Edocet ergo hic dilucidè Paulus, vnum fuisse tantum delictum in nos omnes exundans, cuius scilicet rei facti, pœna illa damnati sumus, In quocunq; die comederis ex eo, morte morieris: paradisoque vtraq; sumus exclusi, tam cœlesti, quàm terrena. Cum hoc itaq; delicto Paulus hic gratiam confert, quę non solùm hoc, sed quanta fuerit actualium congeries, quę homines suo arbitrio coaceruant, delet. Vnde alia statim effulget gratiæ præeminentia & magnificentia. Nimirum quòd illa originis culpa tãtùm non cœlo depulit, ob quam tamen, si verum habet vniuersalior opinio, nullos præter carentiã diuinæ visionis patimur cruciatus inferni: grã verò ab illis nos liberat quoq; scelcribus, quæ illuc nos in supplicia obtrudunt.

Margin notes: *Cõdemnatio & iustificatio.* — *1. Ioan. 2.* — *August.* — *Gene. 1.* — *Alia gratiæ pẽminentia.*

Si enim vnius delicto, mors regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes, in vita regnabũt per vnũ Iesum Christũ.

Optimo ordine quasi scala quadam tres dissimlitudis comparationes disposuit. Primùm nanque gratiæ prærogatiuam generaliter in hoc constituit, quòd non sicut mors per delictum, ita & per gratiam, supple, vita facta est. Deinde quòd non sicut ex vno delicto processum est ad condemnationẽ, quę inflictio est mortis, ita ex vno, sed ex multis delictis per gratiam remissio facta est in iustificationem. Nunc demum, quia non solùm mortis, sed regni quoque mortis meminerat, illuc respiciens ait, quòd si vnius delicto mors regnauit, hoc est, iure acquisito ingressum habuit per vnũ, multò magis abundantiam gratiæ accipientes regnabunt in vita. Et est pensiculatius consyderãdum, quòd in superioribus solius gratiæ mentionem fecerit, hic elucidationis causa ait, accipientes gratiam. Nimirum vt perpendamus neminem per se gratia in vitam restituere, nisi cui, vel per sacramentum, vel, si rationis fuerit compos, per suam sibi etiam assensionẽ participetur: neque is fruetur perpetua vita, nisi subsidio deinde fauoreq; eiusdem gratiæ officiis incũbat, operibusq; iustitię. Quare non

solùm dixit, accipientes gratiam, hoc est, cõdonationem peccatorum, quæ ex gratia fit, sed abundantiam gratiæ, ad iustè, scilicet quę iusta sunt, exequendum. Sunt qui tria membra hic connumerent, videlicet gratiæ, & donationis, & iustitiæ: quorum est Ambro. Attamen in Græco non est secundo loco coniunctio: vbi ideo vnicum est membrum, donationis iustitię: siue sit descriptio illi⁹ quòd præcesserat, acsi dixisset, abundantiam gratiæ, quæ est donatio iustitię: siue gratia referatur ad remissionem culpę: donatio verò iustitiæ, ad auxilium gratię nobiscum cooperantis ad progressum iustitię, Haud tamen vnquam mediatoris oblitus, subiungit. (*Per vnum Iesum Christum*) Respondenter ad id quod de morte dixerat, per vnum hominẽ.

Tria mẽbra.

Hoc autem regnum vitę per Christũ, quod ipse appellauit regnum cęlorum, in hoc quidem seculo haud infima habet initia: dum vtique iusti carnis affectionibus imperant, eiusque edomãtes insultus pacata sunt mente, & veluti animi compotes, suique ipsorum domini, in pace conquiescunt. Nulla eos miseria premit, nulla, vel calamitas pertuabat, vel lędit iniuria, nulla itaque tangit iniqua fortuna. Vnde illud, Seruire Deo regnare est. Cuius vtique regni libertatem expertus Apostol. Qui nos, inquit, separabit à charitate Christi? At verò consummata possessio tunc habebitur, quando tradiderit regnum patri. Et ideo de futuro ait hic Paul. In vita regnabunt, scilicet in illa beata, vbi ab omni mortis periculo & lege securi & tuti degent: nimirum vbi Christus erit rex omnium, iusti verò inferioribus absque ambitione prelati, superioribus absque rebellione subditi, secum adeò quieti, suo cuiusq; ordine singuli reges. De qua porrò regnorũ permutatione mortis & vitæ in sua Apocalypsi Ioan. cap. 20. resurgentes mortuos contemplatus, In his, inquit, scilicet beatis, secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis, hoc est, seculis infinitis. Et nuncupat secundam mortem, non tam iteratam hanc separationem animę à corpore (licet neq; hanc vnquam rursus experientur) q̃ miserandam illam inferni, in quam iniquos mors hęc temporaria transmittit. Vnde Paulus, Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.

Initia regni cœlorum in hac vita.

Seruire Deo.

Apoca. 20.

Igitur sicut per vnius delictũ, in omnes homines in condemnationem, sic et per vnius iustitiã, in omnes homines in iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obeditionem iusti constituentur multi.

Collationem demum hanc, non superuacaneã existimes repetitionem, sed certè pulchram superiorũ, tum collectionẽ, tum explicationẽ & cõclusionem. Est autem textus bimẽbris, cuius prior pars propositio est cõclusionis, posterior verò eiusdẽ cõfirmatio. Pręmiserat in cõparatione prima, q̃ si vnius delicto multi mortui sunt, multò magis gratia Dei in gratia Iesu Christi in plures abundauit: nunc verò quòd dixerat, multi, & plures, apertius ait, omnes. Nam (vt præmonstratũ est) in omnes inualuit tam mors per Adam, quàm per Christũ vita. Siquidẽ vt omnes in Adam peccauimus, ita & Christus propitiator est pro peccatis totius mũdi, & vt ait Paulus. 1. Thimot. 4. Saluator omnium hominũ, licet ex eo quòd omnes hoc beneficio participant, adiecerit, Maximè autem fidelium. Et quod antea dixerat, in gratia Iesu Christi, patentius nũc repetit, dicens, per vnius iustitiã, quandoquidẽ (vt illic dicebã) in illo gratię culmine cumulatissima extitit, cõsummatissimaq; iustitia. Et quod dixerat, abũdauit, luculẽtius hic pari modo resumit, nã abũdauit, inquit, in iustificationẽ vitę. Allusit autẽ ad vitã ęternã, quę in hoc mũdo non donatur, sed iustificatio, per quã introitus ad illã aperitur. Qualis autẽ demũ fuerit culpa delicti, quãtumq; iustitię meritũ, explicatissimè in specie subnectit (*Sicut enim per inobedientiam, &c.*) Fuit nãq; vt delictũ, inobedientia: ita & antidotum, obedientia. Etenim esus arboris natura sua & obiecto nõ fuisset delictũ, nisi quia prohibitus. Et ideo nõ nominatur hic gula, sed inobediẽtia: iuxta illud Gen. 3. Quia audisti vocẽ vxoris tuę. &c. Neq; illud obstat Eccli. 10. Initiũ omnis peccati superbia, quod Theologi de primo, tum angelorũ, tum hominũ crimine interpretãtur. Nam primus superbiæ illius motus (authore. 2. super Gene. Augustin.) fuit elatio, qua noluit subesse & obedire. Quinimo, si adiicere vllam hic coniecturam

1. Tim. 4.

Gen. 3.

Augus.

Authoris cõiectura de inobedientia Adæ. iecturam licet, noluit fortè non tantùm pręcepto, verùm neq; diuinæ gubernationi subesse, Interdixerat enim eum Deus gustu arboris scientiæ boni & mali, vt homines curam sui ipsorum penes Deum ipsum esse, intelligerent, cui se ideo & sua, veluti cæci, ductori fiderent & committerēt: ille autem primus parens audito quòd aperirētur illi oculi, sciretq;, vti Deus, bonum & malum, eo superbiæ ellatus est, vt fortasse cogitaret, absq; Dei ducatu & adminiculo se per se posse deinceps gubernare inter bonũ & malũ. Quã ob impietatem denudari meruit supernaturalibus illis dotibus ac pręsidiis, vt à Deo desertus, quàm esset naturæ imbecillę & fragilis, experiretur. Vt autē eo, vnde discessimus, regrediamur, cõtrario modo & Christi iustitia, obediētia fuit. Nam sicut mandatũ dedit, *Ioan.14.* inquit, mihi pater, sic facio. Est autem vt trãsgressio mãdatorum, illegalis iniustitia, ita & obediētia, iustitia legalis: vt docet Ari.5.Ethi. *Arist.* Vnde Christ⁹, Sic decet nos inquit, adimple- *Mat.3.* re omnē iustitiam. At verò interuallũ immensum inter inobediētiã Adę, Christiq; obediētiã, neq; angelus valet pro dignitate æstimare. *Inobedientia Adæ & obedietia christi* Fuit nãq; vt illius inobediētia, grauissima, ita Christi obsequiũ, stupēdũ maximè. Nam cùm Deus illum de luto finxisset, omnigenæ nihilomin⁹ cognitionis splēdore illustrasset, iustitiæq; dotasset insignib⁹, & velut humani generis caput munificentissimè honestasset, vnius præterea interdicto esu ligni, idq; sub mortis cõminatione, reliquas illi cũcti generis arbores permisisset, illam tamen ipse nequiuit præceptiunculam ferre, sed dum vxori à diabolo seductæ auscultauit, creatorem abnegauit suum, seq; adeò vno facinore genusq; suum cum vniuersa progenie perdidit. *Quàm offensus Deus.* Sed age quàm fuerit hac inobedientia offensus Deus, quamq; in nostrum omnium mortalium genus infensus, de contraria obedientia Christi perpendamus, quæ ad nostram reparationem operępreciũ fuit. Haud enim antea placatus est, quàm fuerit iustitia eius ad omnes vsque numeros resarcita, per obediētiam nimirum haud alius, quàm vnigeniti filij sui. Is enim cum natura sua parere nequisset, nostram pro nobis in similitudinem eiusdem peccati assumpsit, in qua posset obediens esse patri, cui erat æqualis, vsque ad mortem crucis: vt homo qui diuinę cuiuspiã æqualitatis cupidus in lignum impegerat, mortemq; ideo incucurrerat, in ligno quoq; per eundem à se offensum Deum, gratiam recuperaret & vitam. Ecce quemadmodum per illius hominis inobedientiam peccatores constituti sumus, in quo pro conditione sua, vel maxima fuerat obsequendi ratio, perq; illius obeditionem iustificati, qui præ maiestate sua obedire non poterat, nisi formam Dei pro nobis exinanisset. Ecce itaque periodi conclusionem hucusq; protractam. Dixerat enim, Propterea sicut per vnum hominem peccatum, &c. Concludit iam demũ, *Cõclusio periodi, sicut per vnũ hominem.* sicut per inobedientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obededitionem iusti constituētur multi. Est autem animaduertēdum hoc quod dicit, peccatores. *Peccatores.* Non enim ait solùm, In mortem aliáſve molestias, ac pœnas peccati adacti sumus, sed, peccatores constituti. Non ergo solùm pœnis subiecti nascimur, verùm & culpa infecti. Id quod præterea adnotãdum est in eo quod ait, constituti. Vnde palàm colligitur, de peccato originali loqui: nam, constituti, idem sonat, quod citra filiorum consensum parentis inobedientia rei facti anteaquã nascerentur: sicuti & obedientia Christi pari contrà forma iustos nos absque nostris constituit meritis. Quocirca nõ solummodo ad adultos, sed etiam vsque ad infantes ante vsum rationis tam gratia hæc protenditur, q̃ illa culpa. Igitur depudēda est eorũ catholicorũ audacia, qui Pelagio hic fauentes aiunt, *Quorũdam impudentia.* nõ ita clarè hoc loco Paulũ loqui de peccato originali, quin possit de peccatis per imitationem glossari. Atqui deberemus per hæc *Humana rebellio.* tandem satis superq; esse commoniti, quàm sit nostra miserorũ rebellio detestãda. Factus est Deus obediens vsque ad necem crucis, vt nos suæ faceret consortes diuinitatis, atque adeò donaret æterna vita: nos autem peruersa vice tot illi nominibus debitam obedientiam sic passim subtrahimus, vt in obstinatã naturam dæmonum degenerantes, prolabamur in æternam mortem.

Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum.

Vbi dixerat, per vnum hominem ingressum fuisse peccatum, illicò duas temporis differentias insinuauit in progressu peccati: alteram vsque ad legem, de qua differentia hactenus disseruit, alteram post datam legem Mosi, cuius amodò sermonem prosequitur. Quum enim asseruerit per gratiam Christi iustificatum absolutumque humanum genus non solùm ab illa culpa, qua

per Adæ delictum fuerat infectum, verùm & ab aliis, quæ per propriam voluntatem admiserat, reclamare Iudæi poterant, id non nisi de peccatis Gentiũ in lege naturæ probabilitatem habere: causantes quòd ipsi per legis scriptæ meritum vetusti originalis peccati veniam consequebantur, perq; eius vigorem noua cauere poterant: aliàs incassum illis fuisset à Deo data. Vel responderet Paulus, quodnam tunc fuisset legis emolumentum. Respondet ergo, adeò legi abfuisse eiusmodi facultatem, vt etiam subintrauerit, vt abundaret, hoc est, exaugeretur delictum.

Chrysost. Chrysostom. obseruat, quòd non dixit, data est, sed, subintrauit, eo quòd non in perpetuum, sed ad tempus fuerit posita. Attamen Euangelista non abhorruit à verbo, data, vbi dixit, Lex per Moysen data est. *Ioan.7.* Et Christus, Nónne Moyses dedit vobis legem, Neque ex eo dicitur subintrasse, quòd latenter fuerit indicta, quippe quæ, & in monte, & tonantibus fulgurantibusque nubibus, atque buccinæ clangore fuit publicitùs promulgata: sed dicitur subintrasse, vel propter latentia, quæ cœlabat arcana. *Subintrauit.* Vel, subintrauit, nihil habet mysterij, sed idem valet, quod subsecuta, seu superinducta est legi naturę. At de hoc paulopòst. ¶ Quomodo autem ad hoc fuerit subingressa, vt abundaret delictum, hoc plus prima facie ambiguitatis iniicere videtur. Hinc enim Marcio & Manichæus cæteriq; hæretici cõminiscebantur malignitatem legis, vtpote quę iniqua intentione fuisset posita. *Orig. contra Manichæ.* Qua de causa Orige. non de lege scripta hunc locum commentatur, sed de lege membrorum, quæ pugnat aduersus spiritum. Atq; hanc subsequentibus crebrò agnoscit legem, vbicunque les inducitur vt occasio peccãdi. At verò planus sensus est, quem *Legitimus sensus.* post Chrysostomũ, Augus. cæteriq; Patres amplexi sunt, videlicet quòd intelligitur de lege veteri: attamen coniunctio, vt, non est causalis, sed significat euentum, puta quid per vitium hominum occasione legis fuerit subsecutum: id quod infrà cap.7. copiosius edisserit Paulus, vbi ait, quòd lex quidem sancta est & mandatum sanctum, licet prauis hominibus fuerit occasio peius offendendi. Fuit enim intentio Dei, per legem aperire diuersitatem recti & praui, vt facilius homines & declinarent malum, & sequerẽtur bonum, deinde quoq; aduentum prænunciare saluatoris. Ob idque hominibus bene natis, recteq; institutis nulli⁹ fuit occasio mali, sed plurimi causa boni. Vnde Gala.3. Lex pædagogus noster fuit in Christo. *Gal.3.* Quoniam per per moralia pręcepta instituebatur populus ille, & per cerimonialia, tum ab idololatria diuertebatur, tum admonebatur vẽturi Messię. Peruersi verò & rebelles multis modis inde nacti sunt occasionem coaceruandi maiora peccata. *Occasiones peccandi per legem.* Primùm ex parte obiecti, eò quòd clariori inde luce perfusa sunt moralia præcepta. Nam per legem cognitio peccati: cognitio autem, quia excusationem adimit, peccatum adauget. Quamobrem lex iram operatur. Secundò quòd per legem scriptam adhibita sunt multa cerimoniarum iudiciorumque præcepta: multitudo autẽ mandatorum, occasio esse solet crebrius offendẽdi. Tertiò & potissimùm ratione subiecti, ob id qud appetitus humanus ardentior est in vetita. Cuius rationẽ præstò nobis offert obuia ipsa contrariorum natura. Est enim rebus suapte natura ingenitum, vt contrarium in suum contrarium insurgat: vbi autem res aliqua voluntati interdicitur, tunc tanquam libertati contraria apprehenditur, & ideo quasi eandem libertatẽ propugnando ac defendẽdo maiori homo conatu renititur. Vnde August. de spir. & lit. cap.4. *August.* Lex, inquit, prohibendo auget desiderium malum: sicut aque impetus si in eam partem nõ cesset influere, vehementior fit obice opposito, cuius molem cùm euicerit, maiore cumulo præcipitatus violẽtius per prona prouoluitur. Et causam subdens ait, Nescio quo enim modò hoc ipsum quod concupiscitur, fit iucundius, cùm vetatur. Hæc illæ. Ecce quemadmodum compressa per legem: cupido magis recrudescit, sicuti contrarium suo contrario circumseptum: nam in iis quæ licent, libertas ipsa faciendi dum libuerit, restinguit libidinem, vt coniugatis compertum est: in illa verò quæ interdicta sunt, quia tanquam ardua magnæq; molis iudicantur, impetuosius fertur æger animus, quibus ideo maiori cum voluptate potitur. Quum ergo lex auxilium gratiæ non præberet ad mitigandam concupiscentiam (nam lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est) eam peius inflammabat. *Ioan.1.* Id quod nos Paulus infrà docet cap. 7. Vnde (vt August. tractat. 3. super Ioan. prudenter adnotauit) ante experientiam legis dicebat superbus populus, Non deest qui impleat, sed deest qui iubeat: secundum illud Exod. 24. *Exod.24.* Omnia quæ locutus est Deus faciemus, &

erimus

erimus obedientes: at post receptam legem, quæ non adminiculabatur, sed minabatur, efferuere illis cœperunt appetitus idololatriæ aliorumq; scelerum. Atq; hoc fortè significauit Paul. verbo, subintrauit, illud enim subintrat (vt ait Orige.) quod vnà cũ alio intrat: bonæ autem intentioni legislatoris adiungitur occasio mala ex hominum prauite. Idemquè est quod ait interpres Chrysostomi, Obiter subiit: non quod obiter fuerit à Deo lex posita: nam data fuit certo proposito, sed quòd obiter fuit occasio peccandi. Ex his præterea patet, quòd lex in proposito totam veterem scripturam significat: quia non solũ præcepta tam cerimoniarum quàm morum (licet hęc pręcipuè) verùm & consilia omnia & Patrum exempla & documenta, quibus populus ille ad virtutem instruebatur, augebant illis delictorum grauitatem. Posset quis forsan coniunctionem, vt, causaliter exponere: non quòd de intentione legis fuerit delictum ipsum, sed vel cognitio delicti, vel effectus eius: puta humiliatio populi, Quod est dicere, Lex subintrauit, vt cognitio fieret peccati, siue vt populus suam recognoscens infirmitatem, humiliaretur. ¶Sed nunquid singulare aliquid docet hic Paulus competere in legem veterem, quod non sit commune legi naturę, omniquè bumanę, quinimò & euangelicæ? Profectò ratio concludit omni legi esse commune, occasionem esse peccandi: quoniam hoc non est vitium legis, sed est hominum natura & ingenium: homines autem eandem sortiti sunt naturam sub omni lege. Videtur ergo hic Paulus omnem legem designare. Idq; inde vel maximè liquet, quòd hic legem distinguit contra fidem Christi, quæ (vt in lib. de spir. & lite. ait August.) docet nos à quo debeamus auxilium petere, vt faciamus quod lex iubet: lex autẽ, vt à gratia & fide distinguitur, omnem legem comprehendit, vt illic cap. 3. adnotauimus, vbi exponebamus, non ex operibus legis, sed per fidem hominem iustificari. Hoc autẽ est peculiare legi veteri, quòd augendo cognitionem peccati, & multiplicando præcepta, maiorem obtulit occasionem, quàm lex naturæ: lex verò euangelica, quia non nisi naturalem decalogum continet cum paucorum sacramentorum obligatione, non attulit tantam occasionem, sed est iugum suaue & onus leue. Adde, quòd lex euangelica cõtinet sacramenta, quę sunt velut riuuli preciosi iã effusi sanguinis Christi, maxima gratiæ opulentia exundantis, opemq; ferentis ad faciendum, non solùm quod ipsa iubet, sed quod quęcunq; lex humana inter Christianos sanctè constituit: quã obrem non censetur tam propriè occasionẽ inde capi augendi peccata. De legibus autem humanis longè alia est ratio: nam legislator humanus, cum opera duntaxat externa procuret emendare, licet gratiam non conferat, tamen non dat magnam occasionẽ mali, quoniam timore gladii, quem non sine causa portat, arcere ciues potest: lex autẽ Dei internos quoq; cogitatus cohibet, qui sine afflatu numinis euitari non possunt: ob idq; de lege omni Dei, si fidẽ Christi & grãm semoueas, peculiariter dr̃, occasionẽ esse, vt abũdet delictum.

Subintrauit · *Subintrare & obiter.* · *Lex in proposito.* · *Dubitatio.* · *August.*

Vbi autem abundauit delictũ, superabundauit & gratia.

Iam verò tandem ad conclusionem se orationis applicans, mentem detegit, qua malignitatem augmentumq; ac detrimentum culpæ exaggerauerit: illa quippè mens fuit, vt per hæc maximè amplificaret, efferretq; effusissimas gratiæ diuitias, Vbi & Iudęis illis respondet, qui de sententia proximè præcedenti calumniam possent extruere in Deum: cur scilicet prudens & sciens legem eis illam veluti offendiculum, proposuisset, vt abundaret delictum. His inquã licet respondere potuisset, non extitisse hoc diuinũ propositũ, sed vt eos probos faceret, attentosq; futuro Messiæ (vt supra exponendo dicebamus) pręclarius tamen ac sublimius respondet, quòd ipsa quoq; delictorum abundãtia cesserit in superabundantiam gratiæ, hoc est, vt gratia opulentius & fructuosius exuberaret. Atq; hoc tam à parte Dei largientis, quàm à nostra recipientium. Nam vbi peccatum non solùm per originem ex illo primo Adę redundauit, sed proprio cuiusquè arbitrio auctũ est & multiplicatum, maior apparuit benignitas saluatoris nostri Dei. Et quò numerosiora fuerunt & grauiora scelera, magis etiam ac magis se exeruit grã ipsius nõ modò, illud vnum, sed plurima & grauissima condonantis. Superabundauit ergo gratia ex numero. Itẽ ex qualitate & modo: quia non solum in gratiã nos suam ex inimicis recepit, sed plurimis cumulauit bonis per Spiritumsanctum, quẽ effudit in nos abundè: nimirũ vt per opera iustitiæ, quasi vi cœlo illata ipsi⁹ potiremur regno. Quemadmodũ enim infirmos corpore perfectè sanabat Christ⁹, vt nullus illis languor reliqu⁹ fieret, sed ea euaderẽt vale-

Superabundauit gratia numero. · *Qualitate.* · *Excellentia charitatis diuinæ.*

valetudinis firmitate, vt posset qui iacebat in grabato, illud confestim humeris deportare, ita non solùm nos à cõmissis culpis, earumq; ægritudinibus curat, verùm quantum ad gratię virtutem pertinet, vires irroborat nobis aduersus tentamenta, vt possimus omnino futura cauere crimina, vt cap. subsequenti demonstraturus est Apostolus. Vnde. 1. Cor. 9. Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. Item ex parte præmii: nam mors, quæ decreta fuit in pœnam peccati, est hæc temporalis: & licet nos illud Adæ peccatum orbauerit iure regni, vitam nobis eandem instaurauit Christus, felicissimam videlicet illam sempiternam, cuius ingressus maiori cum triumpho patet nobis per ipsum, q̃ si status innotentiæ perdurasset. Tradet enim triũphator ipse noster gloriosissimus regnũ patri, proprio sanguine comparatum, virginum laureis florens, confessorum meritis decoratũ, martyrũ stemmatibus, stigmatibusq; ac tropheis splendidum, quibus sanè ornamẽtis caruisset felicitas illa nostra, nisi vbi abundauit delictum, superabundasset & gratia. Iã verò nescimus an homines tunc ante peccatum efferendi essent & sublimandi vsque ad choros angelorum, an verò sicut natura inferiores, ita deberent esse & gloria, de quo nihil temere affirmamus: at verò iam nunc fidem habemus, homines inter angelicas sedes collocatum iri: quinimò & Deiperam virginẽ super choros omnes angelorum exaltatam. In summa, si vera est concordior Patrum sententia, hoc nobis defuisset insigne, quòd si Adam non peccasset, non fuisset homo Deus. Ecce quàm ex parte Dei excreuerit gratia vltra culpæ incommoda. Sed à parte quoq; hominum, abundantia peccati, abundantior est quodammodo dispositio ad resipiscendum. Nam quò delictorum aceruus maior est, & quò eorum pondus grauius, eò hominem bene natum abiectiorem humilioremq; reddit, vt opem magis supliciter expostulet à Deo, cautioremq; facit in futurum. Id quod de lamentis Dauid facilè est coniicere, & de lachrymis Magdalenę, quæ de suis flagitiis odorificum confecit balsamum pœnitentiæ, vt audiret, dimissa sibi peccamina multa, quoniam dilexit multum: nam cui plus dimittitur, plus diligit. At rationem iam ipsam tandem sentẽtię suę ab ipso Apostolo audiamus.

1. Cor. 9. — *Ex parte præmii.* — *Pulchritudo cælestis regni.* — *A parte nostra.*

Vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum dominum nostrum.

Conclusio est totius disputationis de redẽptione à peccato, concludit inquàm rationẽ excellentiæ gratiæ, illuc vtiq; respiciens, vbi dixerat, mortem regnasse vsque ad legem. Nõ autẽ resumit, vt sicut regnauit mors, sed quasi expositoriè, vt sicut regnauit peccatum in mortem, nam sicut mors effectus est peccati, ita & regnum peccati causa est regni mortis. Et pariter gratia causa est vitæ æternę. Est enĩ semper intentus ad pręfixum illum scopum, Per vnum hominem peccatũ intrauit in mũdum, & per peccatum mors, sub quibus duobus mala vniuersa naturę lapsę continentur, sicuti nomine gratiæ & vitæ ęternæ comprehenduntur cuncta beneficia Christi. Neq; verò simpliciter dixit, Ita gratia regnet in vitam æternam, sed, ita gratia regnet per iustitiam. Quod quidem referri potest vel ad iustitiam Christi, quippè in quo iam diximus gratiam effulsisse, iustitia plenam, vel ad effectũ ipsius gratiæ in nobis, quæ nostra fuit iustificatio, vel certè ad iustitiam operum, quæ iustificati diuino fauore pręstant. Hoc enim capit. 2. super verbo, Qui reddet vnicuique, animaduersum à nobis fuit & perpensum, quòd vbicũq; Paulus in sermonem incidit de dono gratiæ, illud absq; operum meritis adstruit nobis impendi, vbi verò de pręmio vitę æternæ, iustitiam operum in meritum commemorat, quæ per Dei gratiam fiunt. At verò neq; prætereũdum silentio est, quòd peccatum regnare, nõ est vtcunq; committi (tametsi consensus, non nullum seruitiũ sit, iuxta illud, Qui facit peccatum, seruus est peccati) sed subditam ac penè vinctam habere libertatẽ. Vbi enim quis aut ignorãtia delinquit, aut repentina animi cõmotione corruit, peccatum non tam rex est, q̃ fur insidiatorq;: cum tamen iam homo obdurata mente prudens & sciens absq; vllo prauitatis sensu suis cupiditatibus inseruit, ita vt neq; legis memoria, neq; vllo Dei metu tyrannidem iugumq; peccati valeat excutere, tunc iam in regnum prorsus desciuit & dominatum eius. Id quod repetendum nobis est cap. proximo, vbi admonemur, ne regnet peccatum in nostro mortali corpore. Ex qua quidem re coniectura mihi de Apostolo fiet, q̃ meditatò superius in illo seculo ante scriptã legem, non dixit, peccatum regnasse, sed tantum,

Iustitia. — *Peccati regni.* — *Ioan. 8.* — *Adnotatio.*

tum, fuisse peccatum, regnasse verò mortem: nam vbi adeò erat exilis cognitio peccati, vt non satis imputaretur, ibi non apertè regnabat, sed quasi per insidias prorepebat inualescebatq; : mors autem in aperto grassabatur. At verò post latam scripto legem, quæ intrauit, vt per cognitionem recti & praui abundaret delictum, meritò ait, peccatum regnasse quasi quòd palàm homines suppeditasset. Id quod in Iudæorum idololatria tantopere illis à Deo prohibita, compertum est. Eadem analogia, neq; in eo iusto statim censenda est gratia regnare, qui vtcunq; adiuerit amicitiā Dei, sed verè in eo, qui tali se illi charitatis glutino copulare studet, vt posita omni mundi cura, illi soli viuit. Vnde author ipse gratiæ redemptor noster, pauperes, lugentes, & persecutionem passos, beatos pronunciat: quasi iā regno gratiæ adscriptos, quæ illis patentissimè dominatur. At quia supra de originali iustitia argumentum extruximus, quòd non fuerit nobis per gratiam instaurata, hæc demum gratię recompensatio considerāda hic nobis suspiciēdaq; restat, quòd licet nō prorsus sensualem partem rationi, vti illa iustitia, subdiderit, tamen quodam pacto præclarius nobiscum actum est per gratiam, quàm cum Adam per iustitiam illam. Doctrina est Augustini in lib. de correp. & gratia. Donum enim originalis iustitiæ præstabat, vt posset homo perseuerare, si vellet, haud tamen dedit, vt perseueraret: aliàs non cecidisset: at verò per gratiam Christi plurimis egregiis viris collatum est, vt perpetuò perseuerarent: illis nempè qui nullum crimen admiserunt mortale: quā plurimis insuper, vt martiribus, donatum est inter sæuissima immaniaq; tormenta perdurare vsq; ad mortem. Adam enim, inquit August. terrente nullo, & insuper contra Dei terrentis imperium, libero vsus arbitrio, non stetit in tanta non peccandi felicitate: isti autē, non dico terrente mundo, sed sęuiente, ne starent, steterunt in fide: cum videret ille bona pręsentia, quæ fuerat relicturus, isti autē futura bono, quę accepturi fuerant, non cerneret. Hęc ille. Super hæc autem omnia tum apostoli confirmati sunt, vt nō solū non offenderet mortaliter, verùm, neq; offendere possent: tū demum intemerata Virgo, vt neq; in leuissima venialia sublaberetur. Hæc autem omnia per Iesum Christum dominum nostrum.

Regnū gratiæ.

Recōpēsatio origi. iustitiæ.

August.

CAP. SEXTVM.

QVID ergo dicemus? Manebimus in peccato, vt gratia abundet? Absit.

Ab illa parte præcedentis capitis, Propterea sicut per vnum hominem, Apostolus (vt dicebamus) cōmemorat mala, à quibus beneficio Christi liberati expurgatiq; sumus, postquam ergo hactenus egit, quemadmodum à præteritis delictis fuerimus expediti, tam ab infectione scilicet originis, quàm à peruersitate actualium criminum, in hoc modò capitulo sermonem instituit de futuris: prosequendo explicationem exuberantis gratię: vtpote quemadmodum eadem opitulante potentes simus, atq; ideo debeamus nostras vincire ac profligare cupiditates, relapsum cauere, in ea demq; nos demū iustitia asserere. Partiamur autē, si iuuat, capitulū in tria. Primò enim cōmonstrat, quàm debeant iustificati per gratiam Christi cautè illam custodire, duabus tribus ve similitudinibus baptismi. Mox illic, Non ergo regnet, subinfert exhortationem, Ac tertiò illic demum, humanum dico, eandē amplificat. Præfigit igitur statim in fronte cōclusionem: nempè quòd non sit vlterius iustificatis in peccato viuendum. Quam quidem per totum capitulum edisserit, eius argumenta ex eadem gratiæ abundantia congeminando. At verò, vt ex superiori disputatione de præteritorum remissione, ad hanc de futuris cauendis cum decoro se conferat, interrogationem ex proximo verbo nascētem præmittit. Cū enim videri alicui fortè posset, affirmasse delictorum exundantiam in causa fuisse, vt illustrior fieret gratia, inducit blasphemū sic improperantem. Ergo manendum est in peccato, veluti in re, vnde tanta fit Deo honoris accessio. Quam quidem protinus blasphemiā execratur Pauli. Absit enim, inquit, vt ita cogitemus. Locus est quem capit. 3. abundè tractauimus inter elidendū similē blasphemiam eorum, qui per irrisionē dicebant, Faciamus mala, vt veniant bona. Quapropter nulla est hic necessitas remorandi lectorem. Si enim cōmentus fuisset Apostolus, quòd delicta essent propriè & directè causa incrementi gratiæ, sicuti & iustorū virtutes apta tunc fuisset argumētatio, cū tamen id nō innuerit,

Partitio capitis.

innuerit, sed quòd sunt occasio, velut materia, quę per gratiam aboletur, potius fit consequens, contraria conclusio. Scilicet quòd si gratia extinguit delicta, veluti rem diuinæ amicitiæ aduersam, cauendum deinde nobis est, ne eodem reuoluamur: nam ideo nos Deus ad suam amicitiam adiungit, vt eam nunquàm euertamus, sed colamus assiduè. Nam cui plus dimittitur, is plus tenetur diligere. Fuit ergo hæc nihil aliud, quàm insinuatio ad principale propositum. Et ideo ex responsione, absit, eruenda nobis est conclusio & prothema totius capituli: scilicet, non est vllo pacto manendum neu hærendum in peccato, neque illuc relabendum, sed perseuerandum in iustitia.

Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo?

Syllogismus est confirmatorius conclusionis ex illo effectu gratiæ constructus, qui est peccatorum remissio. Sed & hic quoq; admonito opus est, quemadmodum in suo themate perstet de peccato & morte per Adam admissis in mundum: componit enim mortē Christi, cui nos feliciter in baptismo per eius gratiam commorimur, funestæ morti, in quā adacti per peccatum sumus. Hunc autem syllogismum sic possumus efformare. Qui mortui sunt peccato, iis non est amplius in illo viuēdum: nos autem omnes mortui sumus peccato: nunquàm ergo nobis viuendum est in vita peccati. Viuere peccato seu in peccato, idem est, quod vitam seruitio eius dicare: nam, seruus quicquid est, domini est. Ob idq; mori peccato (est enim datiuus casus) idē significat, quod dominium peccati excutere, quinimò & illud de memoria delere. Verbū est perquā familiare Paulo. Simili enim schemate ait, & Galat. 6. Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Contraria autem significatio illius est, quod habetur Ephe. 2. Cum mortui essetis delictis, hoc est, per lethifera delicta. Atqui sicut hominem mori mundo, præstantius est, quàm mundum mori homini (nā emphasis est, & ego mundo) ita & plus mihi apparet dixisse Paul. cùm ait, mortuos nos esse peccato, quàm si conuersim dixisset, peccatum nobis fuisse mortuum. Etenim peccatū tunc esset mihi mortuum, sicuti & mundus, quando nullam ego aliam gererem illius curam, quàm cadaueris: tunc autem ego essem mortuus peccato, vel mundo, quando peccatum vel mundus nullam haberet memoriam mei. Vbi enim Paul. exagitabatur stimulo carnis, tunc quidem peccatum illi mortuum erat, quia neq; consentiebat neq; conuersabatur cum peccato: sed tamen ille non erat mortuus peccato, quoniam tentans caro aggrediebatur ipsum. Quo ergo maiori emphasi extolleret vim virtutēq; gratię, ait, per ipsam mortuos nos esse peccato, quatenus ad ipsius spectat facultatem. Primam autem præmissam huius syllogismi non quidem exprimit, sed supponit assumptam pro indubitata, ex natura eorum quæ priuatiuè opponuntur: qui enim semel mortuus est, redire ad vitam nequit: quando quidem à priuatione, (vt ait Aristo.) ad habitum impossibilis est regressus. Vnde Esai. 26. Morientes non viuant. Alterius verò subsumptæ demonstrationem subiungit talem.

Viuere peccato.

Galat. 6.

Ephes. 2.

An ignoratis fratres, quia quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cū illo per baptismum in mortem: vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Vbi quonam pacto per gratiam moriamur peccato, manifestum facit in baptismo. Sunt etenim sacramenta omnia (vt iādiu ante dicebamus) instrumenta, per quæ pretium mortis Christi in nos defluit, singula tamen peculiaribus actionibus spiritualibus vitę accommodantur. Est ergo baptismus, regeneratio per quam fide initiamur adoptamurq; in filios Dei, iuxta illud, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritusancto, &c. At quia nemo potest nasci denuò Christo, cœlesti Adæ, nisi præmortuus fuerit terreno, ob hoc baptism⁹ per singulare quoddam priuilegium assimilatus est, morti, & sepulturæ Christi: non solū quòd pretium illic mortis participatur nobis hoc enim & aliis sacramentis commune est, sed ob hanc insuper similitudinem, quòd vt Christus moriens extinxit nostra delicta, & resurrexit in nouam vitam, ita & in baptismo per plenissimam delictorum condonationē abolitionemq; & obliuionem, exuimus vitam peccati, & cum omni nitore gratię renascimur

Sacramentū baptismi.

Ioan. 3.

ſcimur in nouam vitam. Probat ergo Paul. mortuos nos eſſe peccato per hoc, quòd dum in Chriſto baptizamur, in morte eius baptizamur. Habet autem vehementiæ plurimùm interrogatio, An ignoratis fratres. Acſi dicat, Pudor eſſet turpiſsimus, ſi quis rem tam apertã ignoraret. Erat enim publica illa prædicatio. Et forſan (vt ait Orige.) inter catechiſmos edocebantur catechumeni myſteriũ hoc. Et quamuis in vetuſtis codicibus tam Latinis, quàm Græcis, non ſit, fratres, nihil tamem ſententiæ mutatur: & ideo licet curioſitate fortaſſe librariorum fuerit adiectum, toleratur. In Græco ancipites orationes ſunt hæ, quas interpres noſter vertit per ablatiuos, in Chriſto, in morte, quę quidem poſſunt vel ſic verti, vel per accuſandi caſum, in Chriſtum, & in mortem. Et ſunt quibus magis ſecunda hæc verſio probatur, vt hanc exhibeat intelligentiam, quòd in hoc baptizamur, vt efficiamur membra Chriſti mortiſq; eius participes. At quamuis ita ſit, quòd per baptiſmũ inſeramur Chriſto, huic tamẽ loco congruentior eſt ablatiuus, quemadmodum non ſolum antiqui omnes Latini, verũ & Origen. clarè legit. Nempè vt tantum valeat, in Chriſto, quantum in nomine & virtute Chriſti: ad differentiam baptiſmi Ioannis: nam & apoſtoli intingebant in nomine Chriſti. At verò, in morte, non tam ſignificat hic, in virtute, quàm, in ſimilitudine mortis Chriſti. Eſt enim Pauli inſtitutum hic patefacere, qualiter baptiſmꝰ in nomine Chriſti ſpecimen præferat mortis eius. Imò neq; mortis ſolùm, ſed & ſepulturæ, & propter id, ſubdit. (*Conſepulti enim ſumus per baptiſmum cum illo in mortem.*) Appoſuit vtiq; poſt mortem, ſepulturam, vt mortis rationem augeret. At quod prius interpres reddiderat per ablatiuũ conſultò ſtatim effert per accuſatiuum: nimirum vt doceat, vtrũq; Paulum tribuiſſe baptiſmo, vt pote & quòd fiat in ſimilitudine mortis Chriſti, & hoc præterea fine, vt in eiꝰ admittamur participiũ. Et nota, conſepulti in mortem, Chriſtus nãq;, ſicuti omnes mortui, antea mortuus eſt, quàm ſepultus: nos verò ſepelimur ſubtus aquã, vt participes mortis Chriſti moriamur peccato, Hanc ob cauſam (vt Damaſce. lib. 4. capit. 10. author eſt) inſtituta fuit forma illa antiquitus per ĩmerſionẽ baptizandi: nempè vt ſepultura illic Chriſti effigiaretur. Quapropter trina merſio, nõ ſolum trinitatem Dei, ſed mortis etiam Chriſti triduum refert. (*Vt quomodo Criſtus ſurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*) Optima hęc eſt concluſionis collectio. Enimuero cum ad hoc contuliſſet baptiſmum cum morte Chriſti, vt commonſtraret præmiſſam illam ſuperioris ſyllogiſmi, quòd mortui ſumus peccato, concludit nihilominus, non ſolum illam, ſed principalẽ propoſitionẽ: vtputa quòd non eſt nobis manendum, viuendum, iacendũque in peccato. Quaſi dicat, Hoc docemur admonemurquè lauacro illo inſtar mortis Chriſti peracto, vt quemadmodum ipſe ſurrexit à mortuis, ita nos, relictis in ſepulchro baptiſmi funditus noſtris culpis, in nouitate vitæ ambulemus, proficientes & de virtute in virtutem progredientes. Prædeſtinauit enĩ nos Deus non vna tantum forma, ſed multifariã conformes fieri imagini filii ſui, vt ſit ille primogenitus in multis fratribus. Primùm vt ſicut noſtra ipſe delicta cruci confixit, eadem nos in baptiſmo ſic relinquamus ſepulta, vt neq; ſenſus eorum vllus in nobis reliquus, quantũ poſsibile eſt, fiat Mox vt ſuam ipſius crucẽ baiulantes, corpus noſtrum iugiter ac ſedulò crucifigamus, quod ipſe tum demum in ſimilitudine gloriæ ſuæ ſuſcitatũ reformabit, configuratum corpori claritatis ſuæ. At reſurrexiſſe Chr̃s dr̃ per gl̃iam patris. Aut per gl̃iam, q̃ à patre recepit: per hoc. ſ. ꝙ qui ĩ terreno humiliq; corpore fuerat ſepultꝰ, poſt in corpore glorioſo, mortis vinculis reſolutus, ab inferis reſurrexit: ſecundum illam ipſius precationem, Nunc pater clarifica filium tuũ ſicut filius tuus clarificat te. Et ad Cor. Paul. Si crucifixꝰ eſt ex infirmitate, viuit ex virtute Dei. Vel fortè gloriam patris appellat, ſupernam ipſam immenſamq; virtutem & poteſtatem patri attributã, per quã ipſe reſurrexit: more ſcripturæ conſueto, quæ vbicunq; illuſtre aliquod miraculum inacceſſę maieſtatis Dei effulget, gloriam illic Dei ait apparere, vt Exod. 16. De manna & coturnicum miraculo, Ecce gloria Dei apparauit in nube. Et capit. 40. de tabernaculo fœderis, Opperuit illud nubes & gloria Dei impleuit illud. Porrò autem neque ocioſè hic gloriæ cõmeminit patris, ſed vt aceſsio fieret venuſtatis ad collationem, quam inter reſurrectionem Chriſti & noſtram faciebat. Eſt enim perinde acſi dixiſſet, Vt ſicut Chriſtus per glorioſam virtutem patris ſurrexit à mortuis, non rurſus relapſurus in mortẽ, ita & nos per ſuæ mortis virtutem excitati à peccatis, per eandem confirmati, in nouitate vitæ, hoc eſt, nouis

[Margin notes: *Orige.* — *Fratres.* — *Translatio Vetus.* — *In Chriſto.* — *Damaſ. de trina merſione.* — *Conformes imagini filii ſui.* — *Per gloriam patris.* — *Ioan. 17.* — *2. Cor. 13.* — *Exod. 16.*]

uis vitæ actionib⁹ & officiis ambulem⁹. Christum autem dixit resurrexisse per gloriam, quia re vera resurrexit cum omnibus gloriæ dotibus, nos verò non perinde hortatur, vt resurgamus à peccatis per gloriosam vitã, hãc enim expectamus in cœlo, sed vt tanq̃ viatores progrediamur in nouitate vitæ.

Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus.

Adhibet & secundam confirmationem capitalis conclusionis per aliã similitudinem quæ est superiori cognata: per hoc enĩ quòd in baptismo cõmorimur & cõsepelimur Christo, compingimur & illi in idem corpus, & veluti ramus arbori inserimur incorporamurq́; in eius mẽbra. Vnde ego, inquit, sum vitis vera, & vos palmites. Ex hac ergo allusione conficit alterũ syllogismũ, Quicunq; consiti sunt cõplantatiq; similitudini mortis ipsius, simul & resurrectionis (scilicet participes) erunt: vel simul complantati similitudini resurrectionis erunt: nam in hoc mortuus est, vt resurgeret: nos autem in baptismo complantati sumus similitudini mortis: erimus ergo participes resurrectionis. At verò licet in hoc tantũ Paul. per hunc syllogismũ appareat intentus, vt ex re, quæ est plantatio in morte, in spem nos transmittat resurrectionis, tamen non hic gradũ sistit, sed eò vltra pergit, vt ab spe ipsa resurrectionis cõmonitos nos habeat & confirmatos, vt cum omni perseuerãtia in nouitatæ vitæ incedamus. Similitudo hęc autem insitionis in hoc posita est, quòd sicut insitus ramus humorẽ excipit ab arbore, quo humore in eandẽ coalescit naturã, ita, & nos per intimum diuinæ gratiæ influxũ, debem⁹ in Christo fructescere. Nam in hoc, inquit, vitis ipsa, clarificatus est pater meus, vt fructũ plurimũ afferatis. Cui sanè hic accinit consonanter Paul. vbi post resurrectionem per gloriam patris, plantationis meminit, quæ est in filio. Quo circa non possum, nescio an dixerim non subindignari, in bonos istos traductores neotericos, qui nullum verbum veteris interpretis non suo arbitratu demutant. Nam sicubi fortè tantillum illis iudicatur declinasse vel ab vna syllaba gręca, iniqssimo ferunt animo: vbi verò ad literam omnino trãsfert, dictionẽ nihilo minus ita venustãt, vt deprauẽt sensum. Est enim græcè σύμφυτοι, quòd syllabatim sonat, complantati: vertunt ipsi tamen participes, quę profectò versio nõ prorsus exharuit paulinam mentem: nam participare aliter res vna potest alterius virtutẽ sine insitione, vt terra participat influxum cœli. Paulus verò explicat non id solum, sed participationis modum, vtpote quòd fiat veluti ramus exugit radicis succum. Quam quidem metaphoram luculentissimè Orige. edisserit. Neq; verò, insititii, vti alii transferũt, satis exprimit rei mysteriũ, nisi dicas consiti, aut, cõplantati, siue prępositionẽ, con, ad populos duos Gentium, Iudęorumq; referens, qui ex diuersis legibus conglutinati sunt in Christo, vno fidei & charitatis nexu: siue (quod secundum Origenẽ probabilius est) ad complantationem nostram cum Christo in eodẽ corpore spectes. Est nanq; Christus satus plãtatusq; in morte, vt fructificaret nobis: nos autem in similitudine eiusdem mortis consiti in illo & cumplantati, vt ex succo radicis eius (quòd ait Origen.) radix quoq; nostra suscipiens, producat ramos iustitiæ & fructũ adferat vitę. Quamobrẽ non idem hic valet, con, quod, simul plantati: nam arborum quę simul seruntur neutra alterius humore alitur, sed idem quod, in altera plantata arbori plantati. Quo mihi profectò illud spectare videtur quod ait Christus, Ego sum vitis vera & vos palmites, & pater meus agricola est: nimirum quòd idem agricola & filium plantauit in cruce, & nos illi complantat in baptismo, tanquam ligna secus decursus aquarum, vt de plenitudine ei⁹ nos omnes accipiamus. Quòd si reclament isti, duo participia, complantati facti, ineptè coire, responderi potest, quòd, cõplantati, vim fortè habet nominis. Quanquã neq; huiusmodi nenias obseruare vll⁹ debet. Sed enim neq; hoc silendum, quòd non ait, complantati sumus morti ipsius, quinimò cũ paulò ante dixisset, in morte ipsius baptizati sumus, nunc elucidationis gratia ait, complãtati similitudini mortis eius. Neq; fuit per omnia similitudo, quoniam neq; omnino ipse mortu⁹ est peccato, vt nos: neq; verò nos mortui sumus corpore, vti ipse. Etenim peccatum ipse nec fecit, nec contraxit vllum, sed missus in similitudinẽ carnis peccati factus est pro nobis maledictum: chirographum debiti nostri affigens cruci: ac deinde sepultus est: nos verò haud quãquàm corporaliter morimur, sed in aqua sepelimur baptismi, vbi peccata relinquimus, quæ verè, aut contraximus aut perpetrauimus.

Ioan. 5. *Insitionis similitudo.* *Cõtra nouos interpretes,* *Orige.* *Cõplantati.* *Cõplantati similitudini.*

Hoc

Hoc ſcientes quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, vt deſtruatur corpus peccati, vt vltra nō ſeruiamus peccato.

Perſpecti nobis hic ſint munerum gradus baptiſmalis gratiæ eorum qui ſunt, in morte baptizati, complantati, crucifixi. Primum in ablutionem culpæ, ſecundum in germinationem fructuum, tertiũ in concupiſcentiæ mortificationem. Quocirca ſicuti ſupra per ſepulturam explicuerat mortis cõſummationẽ, ita & modò complantationẽ per hoc exaggerat, quòd inſitus ramus ſic emoritur propriamq; exhalat naturam, vt nulla ei ſuperſit virtus propria, præter virtutẽ arboris. Talẽ etenim imaginatur inſitionẽ noſtram in Chriſto: nimirum quòd non ſolum illic peccato cõmorimur, id eſt, culpæ, ſed quòd inibi relinquim⁹ radices etiam eius & fibras cauſas deniq; vniuerſas peccandi, quaſi cruci virtute Chriſti cõfixas deponimus, vt fructificemus eidẽ Chriſto: iuxta illud Ioan. 15. Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, ita nec vos niſi in me manſeritis. Vnde vetus homo idem eſt in præſentia, quod homo, qualis per Adæ geniturã procreatur; vtpote non modò in peccato, ſed in peccati fomite, cum aliiſq; mortis legibus natus. vnde Gal. 5. Qui Chriſti ſunt, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & concupiſcentiis. (*Vt deſtruatur corpus peccati.*) Id eſt, conſiſtentia & robur peccati. Tametſi fortè nulla opus eſt metaphora, ſed corpus ipſum, quatenus eſt effrẹnata caro, dicitur & eſt corp⁹ peccati: quod poſt nuncupabit corp⁹ mortis. (*Vt vltra non ſeruiamus peccato.*) Ex ſingulis mẽbris concludit principale propoſitũ. ſ. non eſſe illis viuendũ in peccato, qui gratiã ſemel beneficiumq; reconciliationis ſuſceperunt: perinde atq; inſitus ramus non viuit amplius vita propria, ſed illa quam truncus ei ſumminiſtrat. Eſt enim hic meditanda inſitio hæc ſpiritualis noſtri in Chriſto, quæ longè diuerſa eſt ab illa, quæ fit per artem agriculturæ. Nemo enim inſerit ſilueſtrem arborẽ in precioſa, ſed vice verſa pirum in quercu, nempe vt inſitus ramus humorem quem fugit degeneris truci, in bonũ fructũ digerat: nos verò contra in baptiſmo, veluti ſteriles rami inſerimur precioſiſsimẹ arbori, q̃ Chriſt⁹ eſt, vt ſuo ipſius humore fructus gratiæ proferam⁹, Id quod cap. 11. repetendũ nobis eſt. At verò obiectaret hic forſan quiſpiam Paulo cõtra hanc ipſius doctrinam, experientiã, qua vtiq; compertum nobis eſt, non adeo in baptiſmo crucifigi noſtrum veterẽ hominem, deſtruiq; corpus peccati, quin perpetuo deinde bello ingentẽ nobis faceſſat moleſtiã: adeo vt & Paulus ipſe vigere legẽ ſentiret in ſuis mẽbris repugnantem legi mentis: vnde & exclamabat, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Reſponſum iam tamen ſupra tetigimus: quod eſt, Paulum, nihil aliud hic, q̃ naturam prorſus gratiæ vigoremq; & ingeniũ eius definire, ac perinde ſcopum nobis ob oculos ponere, quò nos ſuo marte ĩducere conatur. Eſt enim eius facultas armare nos & conſtabilire aduerſus concupiſcentiã, quã ſuapte natura eneruare extinguereq; molitur. Hoc tamen vt perficiat, plurimo negocio opus eſt & inde feſſo conatu: neq; enĩ libertatẽ nobis adimit: neq; naturã carnis, ob idq; fortè nõ dixit Paulus, quòd ſtatĩ deſtruitur, corpus peccati, ſed quòd crucifigitur, hoc eſt, debilitatur ac viribus imminuitur vetus homo, vt exercitio deſtruatur corpus peccati. Neq; dixit, ne peccemus vnquã (hoc enim prẹ noſtra fragilitate nõ fit poſsible) ſed ne amplius ſeruiamus peccato tanquã domino, in cuius nos dedamus tyrannidẽ. De quo ſtatim ait, Non regnet peccatũ, &c. Profectũ autẽ hunc & progreſſum noſtrũ ad perimendũ veterem hominẽ explicat ad cor, vbi hanc Chriſti mortem, cuius ſimilitudini cõmorimur, recinẽs, ait. Deiicimur ſed non perimus: ſemper mortificationẽ Ieſu Chriſte in corpore noſtro circumferentes, vt & vita Ieſu manifeſtetur in corpore noſtro. Et infra, licet is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur, tamẽ is, qui intus eſt, renouatur de die in diem. Quod enim hic ait, ambulemus, illic ait, de die in diem. Talibus ergo gratiẹ ꝓgreſsibus vſq; adeo ſancti poſſunt veterem in ſe hominem confodere & crucifigere, vt dicant tunc demum cum Paulo, Viuo ego iam non ego, ſed viuit in me Chriſtus.

Ioan. 15. *Gala. 5.* *Dubitatio.* *Natura gratiæ.* *2. Cor. 4.* *Gala. 2.*

Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Si autem mortui ſumus cum Chriſto, credimus quia ſimul etiam viuemus cum illo.

Periphraſis eſt & explanatio predictorũ. Dixerat q̃ppe cõmori nos Chriſto in baptiſmo, exponit modò quid appellatiõe mortis ſenſerit, Mori enim. ſ. nos in Chriſto, iuſtificari eſt à peccato. Nã etſi de redẽptore ipſo idẽ

ſtatim

ſtatim enunciaturus ſit, quòd fuerit mortuus peccato, tamen id aliter interpretabimur. Adiecerat autē ſupra, quod ſi complantati facti ſums ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus: id ergo & nunc exponit, dicens, (*Si autem mortui ſumus, &c.*) Enimuero ſi cōplantati ſumus ſimilitudini mortis eius ad fructificandū, conſequens ſit, vt ſimili modo cum ipſo reſurgentes collecturi ſimus percepturiq; fructus vitæ: primuū in hoc ſeculo reſergentes à peccatis in nouam vitā: poſt verò exſuſcitati à mortuis in vitam ęternā. Ad hæc enim duo refertur ſemper intentio Pauli per haſce ratiocinatiōes. Primùm vt noſtrā ſtimulans vecordiam debiti nos noſtri admoneat, quàm obſtricti per baptiſmum ſumus reſurgere in perfectionem nouæ vitæ: iuxta illud Col. 3. Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram. Alterum, vt, ſpem quoq; nobis corroboret reſurrectionis noſtræ, vt animos ſcilicet inde quoq; nobis conſolidet perſiſtendi in via, quæ in illam nos felicitatem perducat. Hanc eandem intentionem poſtremò, eodemque ſummo tandem exemplo confirmat.

Ad duo refer. intentio Pauli.

Col. 3.

Scientes quòd Chriſtus reſurgens à mortuis, iam non moritur: mors illi vltra non dominabitur. Quòd enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel: quòd autem viuit, viuit Deo. Ita & vos exiſtimate, vos mortuos quidem eſſe peccato: viuentes autem Deo in Chriſto Ieſu.

Suprema inquā corroboratio hæc eſt concluſionis, vbi ita nos vehementer perurget ad perſeuerandum in noua vita, vt velit nos imitatum ire Chriſti reſurrectionem, qui tantū ſemel mortuus peccato, æternùm iam viuit Deo. (*Scientes.*) Præmiſerat, credimus quia ſimul viuemus cū Chriſto, eò quòd illius beatę vitæ ſpem duntaxat per fidem habemus, ſubiungit autem, ſcientes quòd Chriſtus reſurgens, &c. Non quòd hęc non ſit quoq; agnitio fidei, ſed vt rem geſtam vehementius depromeret. Reſurgens, in græco participiū eſt pręteriti, idem pollens, quod excitat⁹, ſeu potius, qui reſurrexit. At verò perdoctus interpres, eò quòd Chriſtus non tam excitat⁹ fuit aliena virtute, quàm propria reſurgens, abſtinuit à participio, excitatus, & quia, reſurgens, non habet latinè participium præteriti, vſus eſt hoc præſentis: quod perinde valeret acſi dixiſſet, qui reſurrexit: nam Chriſtus nō eſt reſurgens modò, ſed ſemel reſurrexit. Neq; ſatis Paul. arbitratus eſt dixiſſe, non moritur, niſi adieciſſet, mors illi vltra non dominabitur, quod eſt dicere, nullum iam mors ius habet in illum. Omnes quippe ærumnę miſerię dolores, & morbi, & quibus vndecunq; concutimur, calamitates, ſatellites ſūt mortis, quibus ſuo nos iure fatigat, macerat, atterit, & tandem abſumit. In codicibus modo Græcis pręſentis eſt temporis, tam, non dominatur, quàm, non moritur, ſed eſt vox futuri ſimillima illi: & ideo forſan in futuro legit interpres noſter: quod certè ſignificantius eſt ad pronunciandum, quòd iā deinceps nunquā in perpetuum, vel minima mortis conditio accidere Chriſto poteſt: vt qui iam diuina perfruatur immortalitate. At verò interroget hic forſan quiſpiam Paulum, num Chriſto qui verus eſt Deus, ob idq; naturę immortalis, vitęq; dominium habens & mortis, dominari potuit vnquam mors? Quid ego ait, mortem iam illi vltra non dominari, quaſi vllum habuiſſet vnquam in eum ius? Porrò neq; Paulus tale innuit dominum, quod fuerit abſolutum ius. Sed tamen vbi ſe vltro Deus ad noſtram demiſiſſet naturam, quam decuit ſecūdum ſua ipſius naturalia principia patibilem permittere, ſua ſe ſpontè ſummiſit dominatui mortis, quem poſt reſurgendo reiecit, (*Quod enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel.*) Probatio eſt concluſionis. In gręco nonnihil abditur amphibologiæ, vt transferri etiā poſſit, Quod enim mortuum eſt, vt referatur ad corpus: neq; ita adeo ſenſum variat, ſed tamē verſio vulgata ſignificātior eſt ac luculentior acſi dicas, Hoc ipſum, quòd mortu⁹ eſt, & ita omnes Patres legunt, vbi & cōma figunt hoc pacto, Quòd enim mortuus eſt, peccato mortuus eſt ſemel, hoc eſt, non quod naturæ mortalis eſſet, aut ob ſuam ipſius neceſsitatem, ſed (vti iam ſupra dixit) traditus eſt propter delicta noſtra. Et. 1. Pet. 3. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. Attende quàm Paulus de Chriſto abiectè videatur loqui. Etenim quod de nobis protulerat, mortuos ſcilicet eſſe peccato, id ipſum nō veretur & de Chriſto adſeuerare. Ea enim ipſi⁹ eſt diuina in nos clementia, qui voluit per omnia fratribus adſimilari. Sed intereſt nihilo minus interuallo quàm

Reſurgens

Dubitatio.

Quod mortuus eſt.

1. Pet. 3.

Quo pacto loquatur de Chriſto Paulus.

quã esse potest vastissimo. Ipse quippe mortuus est peccato: primùm quòd naturam nostram (vt modò dicebamus) gratis assumpsit, non de peccato, sed in similitudinem peccati, quam necessariò nos cum peccato trahimus: & ideo mortuus est peccato, hoc est, obsequẽs morti, seu mortem persoluens, quæ in pœnã, non illius, sed nostri peccati introducta est. Deinde quòd ipse mortuus est in precium debiti nostri, delendo nostrum peccatum: hoc enim illi fuit mori peccato, quod mori ad expurgandũ peccatum: nobis autẽ mori peccato, est, expurgari seruarique à peccato. Mortuus itaque ipse in cruce est morte iustificante à peccato, nos verò à morte in baptismo, qua iustificamur à peccato. Alterutram autẽ rationem inspectes, siue quòd mortuus est ratione mortalis naturæ assumptæ, siue ratione peccati, non debuit mori nisi semel. Etenim ob naturæ necessitatem, nemo pluries moritur, sed & in preciũ redemptionis, atq; ad nostram perficiendam salutem vna abundabat mors Christi. Quid enim vnigenitus Dei fili⁹ infinitoq; proinde iure amicus patri, accept⁹ q; illi & gratus, offerre eidem poterat in precium humani debiti, quod non esset illi acceptissimum? quanto verò æquius per obedientiam vsq; ad mortem crucis. Vnde ad Heb.

Christ⁹ mortu⁹ peccato.

Semel mortuus.

Heb.2. Paul. pontificem antiquæ legis cum nostro conferens, ait, illum ad eleuendas forinsecus peccatorum sordes, iterato per sanguinẽ hircorum sacrificio, quotannis ingressum in sancta: Christum autem dum assisteret pontifex futurorum bonorum, per proprium sanguinem introisse semel, æterna redenptione inuẽta, hoc est, redemptione quæ non esset iteranda & integranda, sed quæ vniuersis peccatis abolendis sufficeret tam futuris, quàm præteritis. Et infra, Neq; vt sæpe offerat semetipsũ, quemadmodũ pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno. Alioqui oportebat eũ frequenter pati ab origine mũdi. Et inferius, Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium, sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata. Vide quàm sit locus ille huic concors, vbi explicatur, quẽadmodum necessitati tam redemptionis, quã naturę, secundum quam statutum est hominibus semel mori, satisfecisse Christum vna morte. Et eadem episto cap. 6. Impossibile, inquit, est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritussancti, gustauerũt nihilo minus bonũ Dei verbum, virtutesq; seculi vẽturi, & ꝓlapsi sunt, rursus renouari ad pœnitẽtiã, rursum crucifigẽtes sibimetipsis filiũ Dei.

Heb.6.

Ex qb⁹ verbis, Nouat⁹ hereticus illũ hausit intellectũ, ꝙ relapsis nullũ erat reliquũ remediũ pænitentiæ. Cũ tñ Paulus, interprete Augustino, & lib. 1. de pœni. Amb. nihil sibi aliud velit, q̃ quòd non possint omnino renouari ad nouã vitã, hoc est, purissimã inocentiã per resumptũ baptismũ: quòd veluti imago crucifixionis Christi nõ potest iterari. Per hæc deniq; proditur eorum blasphemia hæreticorum quos Orig. hic cõmemorat asseruisse, ꝙ in futuris iterũ seculis, vel eadem, vel similia pati necesse sit Christũ, vt liberari possint etiã hi, quos in pręsenti vita dispẽsationis eius nõ sanauit medicina. Hãc enim demẽtiã elidit Pau. vbi ait, semel mortuũ viuere iã Deo, hoc est, vita Dei. (*Ita & vos existimate fratres vos, mortuos quidẽ esse peccato, viuẽtes aũt Deo in Christo Iesu.*) Sunt qui legãt, Cogitate, sed profectò, Existimate, tũ germanè & fideliter effert significatũ verbi græci, tũ etiã vehemẽtioris est emphaseos. Possunt enim & ij, qui iacẽt in peccato cogitatione versare hęc mysteria absq; emendationis fructu: sed cũ ait, ita vos existimate vos id est, vos metipsos, mortuos esse peccato, viuere autẽ Deo, maximũ nobis pauorẽ incutit vt cũctis nostris actionib⁹ existimem⁹ nos ita mortuos esse peccato, & viuere Deo, vt nulla in nobis appareat figura peccati, sed solã præ nobis feram⁹ numinis effigiẽ, cuius nutu influxuq; & spũ viuimus. Atq; id ita sublimiter existimem⁹, vt cõstãtia nostra & perseuerãtia imago quædã sit illius vitæ immortalis, quã Christus viuit Deo, talisq; nobis sit à morte peccati cautio, vt quædam nobis sit imitatio Christi, qui nõ nisi semel pro nobis est mortu⁹. En q̃ nos sedulò celebratissimo hoc exẽplo mortis & resurrectionis Christi cõfirmatos studuit habere in noua vita, quãq; deterritos à vetusta morte. Nos verò cõtrà adeo vecordes supiniq; sumus & in nostras proni cũpiditates, vt veluti ad oĩa hæc monita surdi, nihili ducamus, sexcenties per Dei gratiã resurgentes, toties ingratissimos meditatò mortẽ peccati nobis ipsos consciscere, non modò in contumeliam Christi, qui postquã semel mortuus est peccato, resurrexit, nunquam iterum moriturus, verùm & cum præsentissimo nostro periculo, ne nostra nos tandem ingratitudo eò nos vsq; tradat desideriis nostris, vt ab ipsis obtrudamur in tartara.

Nouatus.

Alii hæretici

M Non

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius.

Secũda pars capituli. Secũda hæc sectio est præsentis cap. in qua apostrophen facit Paulus exhortatoriam, ex superioribus appendicem. Colligit nanq; ex præfatis, quàm debeamus strenuè dimicare contra peccatum, ne regnet in nostro mortali corpore. Alludit hic autem ad id quod dixerat peccatum, data lege, regnasse in mortem: vnde conferens modò cum lege euangelicam gratiam, ait, non esse iam, vbi tanta opulentia gratiæ donati fulsultiq; sumus, cur peccatum dominetur nobis, veluti olim Patribus sub lege. *Aug.* Aug. tract. 41. super Ioan. Et de pec. me. lib. 2. cap. 28. & alibi frequenter nomine peccati intelligit hoc loco concupiscentiam carnis, q̃ remanet in renatis ad luctam. Eamq; ob rem existimat non dixisse Paulum, Non sit peccatum in vestro mortali corpore, quia hoc non est possibile, cum sit natura, sed nõ regnet ita, vt obediatis concupiscẽtiis eius, hoc enim cũ preuio adiutorio Dei positum est in arbitrio *Chrys.* nostro. Quò & Chry. applaudens, ait. Non dixit, caro non viuat, neq; nõ operetur, sed, peccatum non regnet. Non enim naturam tollere, sed voluntatẽ corrigere venit. Hęc ille. Neq; verò à tantis Patribus deflectendum nobis est, non solum quòd ea sit eorum authoritas, verùm quòd neq; ab scopo forsan ipsi deflectunt, *Peccatum.* At verò, vt supra dicebam, non est hic fortè necessaria vlla metaphora: sed quòd accipiatur peccatum secundum suam legitimã significationẽ. Ita enim perpetuò hic nomen vsurpauit ab illo loco, Per vnum hominẽ peccatum in hunc mũdum intrauit. Id quod modò delictum, modò peccatum appellat. Concupiscentia verò licet nõnunq̃ ab Apost. nuncupetur peccatum, vt cap. proximè sequen. videtur, vbi ait, Quod habitat in me peccatum non est tamen propriè peccatum, sed per translationem, vti ipse docet August. quia est effectus peccati, sicut scriptura, manus cuiusq; dicitur: & oratio, lingua. Possumus ergo dicere, neq; ineptè quidem, quòd cum concupiscẽtia sit fomes & lex peccati, quam Paulus ait pugnare contra spiritum, eiusq; ideo illecebrosi affectus, & qui nos ad malum instigant, insultus, sint velut preceptiones seu milites peccati idem ipsum peccatum tunc dicitur regnare, quando huiusmodi cupidinibus consentimus in obsequium illius culpę, quę illic consummatur: qui enim facit peccatũ, seruus est peccati. *Ioan. 8.* At verò quamuis quocunq; absoluto cõsensu cõmigremus in regnũ peccati, tamẽ (vt *Regnare peccatum.* supra dicebamus) non sumus illuc adeo detrusi, neq; aperta adeo potentia imperitat nobis quo adusq; libertatis nostræ potitur: quod fit, quando non solum ex ignorantia vel surreptione repentinoue casu, quasi per insidias occupamur à peccato, vel quoq; pacto repugnantes vincimur, sed vbi iam subacti traditiq; in desideria carnis vltro imus (vt ait alibi Pau.) post concupiscentias nostras. Quã forsan regni apertam tyrãnidem subnotat hic dicens, vt obediatis concupiscentiis eius. Tametsi & agnosco omnem hic consensum in malũ interdici, tanquam regnum peccati, vt Augu. & patres docent. *Variatlectio* Si codices nunc Grȩcè vulgatos consulas, placebit fortè translatio hæc vt obediatis ei, scilicet peccato, in concupiscẽtiis ipsius, quam lectionem secuti videntur Theophyl. & Ambro. Amplexi sunt tamen vulgatam Latini reliqui, cui & Orig. arridet. Et perparum refert, vtram probes. Sunt verũ tamen sigillatim verba huius, subsequentisq; *Libertas nostra.* textus spectatissima contemplatione libranda, vt quorum singula plurimùm exaggerationis adferant. Primùm enim omnium libertatem nostram declarant, vnde opera nostra dependent. Enimuerò, vt sine diuina ope nihil possumus, ita nisi illi assensum præbeamus *Inter spũm & carnẽ media est aĩa.* non erit eius auxilium in nobis efficax. Aliàs vana hæc esset exhortatio Pauli. In cuius ideo enarratione probè meditatur Orig. inter cõcupiscentiam peccati, quæ est in carne, & concupiscentiam spiritus, quæ est in mente, mediam esse animam, quę per voluntatis assensum, vel regnum constituit peccati, vt obediamus concupiscentiis eius, vel regnum Dei, vt pareamus ipsius mãdatis. Sed & quod ait, nõ regnet peccatũ, grauissima est dehortatio à re *Absurdũ regnũ peccati.* turpissima. Ecquid enim vel iniquius vel absurdius, quàm peccatum regnare? rem scilicet, perhorrendam, vt quę minus homini detrimẽti importaret, si libertatem ei adimeret, vt esset iumentis similis, q̃ dum in spontaneam illum assensionem pertrahit, qua Deo fiat cõtrarius, ad cuius est & imaginem conditus, & regnum ascitus: quod quidem regnum, vt filius traderet patri, ad nostras se miserias demisit, factus obediens vsq; ad mortem crucis. Adiecit, in vestro mortali corpore, vt proprium *In vestro mortali corpore.* subiectum sedemq; designaret regni peccati. Dixerat enim supra, corpus regnare in mortem, nunc autem peccatum in mortali corpore.

re. Vt enim stipendium peccati mors est, quę nobis ratione corporis competit, ita & mortalitas eiusdem corporis, quod corrumpitur, agnatum habet in membris fomitem carnis aggrauantem animam, repugnantemq; spiritui, solicitantem nos ad regnum peccati, & captiuantem eiusdem legibus. Ob idq; & liberari cupiunt sancti de corpore mortis huius, sciẽtes, quòd cùm mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc implebitur sermo qui scriptus est, Absorpta est mors victoria tua. Agnouit hic

Chryſ. pręterea scitè Chry. copiã Christianæ gratiæ. Adã siquidẽ mortale nondum corpus habẽs, cecidit: nos verò in corpore mortali per auxilium gratię excutere possumus regnum pec-

Pudor noster. cati. Neq; eo nos verò tantũ pudore suffundit quòd peccatum tyrãnidè in nos regnet, sed eò maximè quòd nos vltrò obediamus concupiscentiis eius: puta quòd præclarissimã illam voluntatis libertatem ad hoc nobis à Deo donatam. vt in eius prorsus obsequium atq; honorem totam expenderemus, ob quod & dominium nobis mundi tradidit, eandem nos, veluti trãsfugæ, ad seruitiũ carnis secundũ ei⁹ prudentiam, quæ inimica est Deo, in nostrã ipsorum sempiternã perniciem traducamus:

Sed neq; exhibeatis mẽbra vestra, arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tanquã ex mortuis viuentes: & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

Accessionem facit ad vehementiam orationis. Regnum enim peccati in interna voluntatis assensione constituitur, sed per membra foras verbo & opere proditur. Postquam ergo nos cõmonitos habet, ne in regnum peccati assensum præbeamus, adhortari ocyus properat, ne membra illi mancipemus, quæ sint illi arma iniquitatis: vbi profectò grauis-

Armamus iniquitatem. simo nos percellit horrore. Nimirum, quòd non modò iniquitatẽ ipsam de suo ipsius nomine abominandam, non sic prorsus execremur, vt vndecunq; nobis veniret armata, omni conatu niteremur propulsare, verumquòd cum ipsa nihil per se in nos possit, nos contra nosmetipsos obarmemus ipsam, neq; aliis armis, quàm nostris ipsorum membris, quibus nos Deus in naturales vsus dotauit ad gloriã suam. Hæc inquam membra iniqui faciunt

Ezech.32. arma illa, de quibus Ezec. Cum armis suis ad inferos descenderũt. Ciuis quidẽ qui hostem patrię vel armis instruit, vel intra mœnia recipit, proditor Reipublicæ iure pronũciatur: qui autẽ in seipsum hostem Dei admittit, vnde Deum propellat, quo possit nomine di-

gnè censeri? Manichæorum hic item error refutatur, qui dicebant, peccatum nos in corpore à natura insitum gestare. Nullum quippe in nos principatum haberet, doctore hic Paulo, nisi nos ei spontanei cederem⁹, offerremusq; membra ipsa nostra, quibus nos debellaret. Accedit & ad cumulum pudoris nostri id quod pręmiserat, crucifigi, scilicet, in baptismo veterem nostrum hominem in destructionem corporis peccati, qđ est, eneruari & attenuari: quapropter non tantum in nos haberet vigorẽ et robur, nisi nos illi exhiberemus arma. Est autẽ exhibere, non magna illata nobis vi, sponte nostra præbere & dedere. (*Sed exhibete vos Deo, &c.*) Et hæc sanè cõparatio peccati ad Deum, iniquitatisq; ad iustitiam, permagnam habet ad pudefaciendum nos, energiam: imò hoc, verborum omnium quæ allata sunt, grauissimum est. Non peccato ad armandam iniquitatem, sed Deo exhibete vos, & membra vestra. Duo quippe ait, Exhibete vos ipsos Deo, tradentes illi voluntatem intrinsecus per consensum, & pręterea forinsec⁹ membra in obsequiũ iustitiæ, Deo videlicet, à quo & ex nihilo formati estis, & ex peccato reformati. Ei vos mancipate, cuius vtroq; iure estis mancipia. Et hoc est quod ait, tanquam ex mortuis viuentes, scilicet exhibete vos ei, per quem à morte estis in vitam reuocati. Tametsi & præfixum exemplar mortis & resurrectionis Christi identidem inspectat, Etenim qui adixerat, Christum semel mortuũ viuere Deo, illius nos instar admonet, vt exhibeamus nos Deo tanquam ex mortuis viuẽtes, Regnat enim peccatum in mortem, Christus autem in vitam. (*Et membra vestra arma iustitiæ Deo.*) Sunt enim, vt iniquitatis, ita & iustitiæ arma, de quibus Ephe. 6. Paulus, Accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, induti loricam iustitię, in omnibus sumentes scutum fidei & galeam salutis. &c. Sed nota, Exhibete Deo, Etenim, velut in malum, ita & in bonum liberi sumus. Idem quippe ipse qui ait, Nemo potest venire, nisi pater traxerit, admonet liberè nos trahi, vbi nostrã excitans voluntatem, ait, Venite ad me omnes, &c. Sed & quod ait, Deo, duplicem habere potest intelligentiam. Primam quòd membris nostris militemus ipsi: alteram, quòd nos illi ministremus arma, quibus pugnet pro nobis. Armat enim ipse nos, tum virtutes nobis

Manichæi. Ephe.6. Ioan.6. Matth.11.

afflando, tum & appellando nos ad earum exercitium: sed quodam etiam nos pacto ipsum vicissim armamus in nostram salutem, dum liberè & potimur & vtimur eisdem virtutibus, quibus nos ipse vt milites ducit in pugna, quos tādē coronet in gloria. Exhibeamus ergo nos ipsos illi ac nostra membra, cui nihil deperit, quod in eius militia insumptū fuerit, sed seminatur animale in corruptione, ignobilitate, & infirmitate, vt resurgat spirituale in corruptione, gloria & virtute.

Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia.

Præocupatio est & præuentio eorum, qui excusare cogitarent ignauiam suam & malignitatem, causantes acerrimam carnis pugnā quā non esset possibile sustinere, quin obtemperarent peccato. Horum videlicet excusationem repellit dicens, quòd peccatum post gratiam baptismi, vbi crucifixum, mortuum & sepultum est, non est iam validum ad dominandum euangelico populo, redemptore ipso testante, Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. ¶Sed est profectò dubitatio. Primùm de qua hic lege loquatur, vbi ait Christianos non esse sub lege: mox qualis sit hæc eius ratio. Apparet enim loqui de lege in genere, vt naturalem etiam cum scripta comprehendat, ex eo quòd legem distinguit contra gratiam, in qua distinctione quæuis lex intelligitur: cū nulla absq; gratia possit homines, vel cōstituere, vel conseruare in amicitia Dei. Si autem sic loquatur de lege, manifestū est, Christianos etiam esse sub lege: tenētur quippe legibus vtriusq; tabulæ, quæ eliciuntur ex iure naturæ. Quòd si loquatur de lege veteri, cuius vinculo per Euangelium relaxati sumus, vt cap. sequenti docturus est, tunc forti⁹ instruitur argumentum aduersus hanc eius rationem: nam & multi sancti Patres fuerūt sub lege illa, in quos non dominabatur peccatum, & plurimi sunt modò in lege euangelica liberati ab illa lege, quibus tamen dominatur. Hic imprimis perspicuum est & cōstantissimum, significare Apostolum eam legem, quæ è regione opponitur gratiæ: ait enim, Non estis sub lege, sed sub gratia. Hoc autem præfixo, perfacile se vnusquilibet extricare hinc posset, dicens, quòd esse sub lege, idem valet, quod iacere in inimicitia Dei: tūc enim dilucida esset contrapositio legis & gratiæ. Atq; intellectum hunc concipere hic videtur Ambro. Qui ait, illis dominari peccatum qui peccant, eosdemq; esse sub lege, eò quòd authoritate legis rei fiūt: quibus verò data est remissio, iam peccatum non dominari, neq; illos esse sub lege, eò quòd cessat iā circa eos authoritas legis. Hæc ille. Eademq; eatenus verissimè, quatenus ait, tunc dominari peccatum, quando illud admittimus: nam qui facit peccatum, seruus est peccati. At verò Paulus vlterius censetur progressus, dum gratiam componit cum lege. Non enim tam videtur conferre personas ad personas, quàm temp⁹ ad tempus, seu statum sub lege euangelica, ad statum sub lege veteri. Loquitur siquidem Christianis, non peculiariter illis, qui erant illo tunc momento in gratia, sed vniuersis qui gratiam baptismi receperant, per quam exēpti erant à iugo legis: nā si cum illis propriè qui erant in gratia loqueretur, non dixisset, Non enim iam estis, quasi nuperrimè: quandoquidem & retroactis seculis, tam iuris naturalis, quàm legis Mosaicę, fuerāt multi sub gratia, qui ideo ratione dicta non fuerant sub lege. Loquitur ergo Paulus de lege Mosis. Et per hoc quod ait, esse sub lege, intelligit, iuxta primæuum verbi significatum, id quod est teneri lege: licet & de Christo qui nō tenebatur illa, pronunciauit, factum esse sub lege, eò ꝙ venit vt obediret legi, quoadusq; illam impleret. Quocirca nos non sumus sub lege illa: quoniam licet obligemur decalogo, qui erat illius pars, id non est ob vinculum illud illius legis, vt cap. proximo demonstrat Paulus, vbi rem apertius tractabimus. Pari modo quod ait, esse sub gratia, non ītelligit eo pacto, quo singuli iusti sunt in gratia, sed eò, quo legem euangelicam vocamus legem gratiæ. Quinimò hæc est sententia, quam statim capite proximo tractaturus est, scilicet, liberatos nos esse à lege per gratiam. Itaq; confert cum Iudaismo Christianismum. Etenim cum in illo seculo Christ⁹, qui author est gratiæ, nō persoluisset redemptionis precium, quapropter nec valuæ tunc cœli patebant, neq; fides illius populi tam erat aperta, neq; legis illius sacramēta efficacia erant vllius gratię, auxiliiuè, aut fauoris ad facienda iussa legis, quæ & numero erant & pondere grauia: lex illa non nuncupabatur lex gratię, sicuti neq; lex naturæ, quæ illi antecesserat. Haud equidem diffitemur, fidē per circuncisionē applicitā id circūcisis cōtulisse, quod nobis, baptismus. Sed loquimur de sacramētis in genere, deq; eorū vi

&

Marginalia: Ioan. 8. (beside "pso testante"); Dubitatio duplex.; Responsio.; Ambro.; Ioan. 8.; Mens Pauli.; Nō sumus sub lege.

Lex gratiæ & energia. At verò lex nostra significantissimè lex dicitur (vt est) gratiæ. Nempe quòd à latore ipso gratiæ prolata sit, & redemptionis sanguine rubricata, vbi & apertior est fides, quæ docet nos, fauorem diuinum implorare, & precepta vt rarissima, ita & explicatissima, ac demum adhibita sacramenta plurima gratiæ in subsidium implendæ legis. In summa, est lex, cuius tempore operatus est Christus mysterium gratiæ, seras reserans regni cœlorum, quod mysterium omnibus retrò ætatibus absconsum fuerat, & cuius fide velut in deposito custodiebantur sancti & sustentabantur, quasi ab hoc tempore penduli, vt cap. 3. dicebamus. In quo sensu ait Euangelista, Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. *Lex per Moysen &c.* Nam etsi vnum illis extiterat circuncisionis sacramentum, per quod fide Christi applicata, iustificabantur, reliqua verò lex iubebat quidem, non autem iuuabat. Vult ergo commonefacere Paul. conuersos ad fidem, vt, qui in gratia sunt, solidius confirmatiusq; persistant aduersus regnũ peccati, quàm illi qui olim sub lege naturali & scripta degebant, & qui relapsi fuerint, expeditius feruentiusq; & robustius resipiscāt: si quidem tanta affluētia gratiæ & dignationis diuinæ, sacramentorũq; & remediorũ copia illis antecellunt. Eundē sensum agnouit Chry. *Chrysost.* nempè quòd ante Christi aduentum, quando lex erat tantũmodo præcipiens, facillimum erat corpus nostrũ mancipatu in seruitutem peccati: nunc autem per gratiam, quæ & priora dimittit, & ad futura quoq; cauenda nos munit, facilius illi resistere possumus. In eodem sensu legit & hunc locum Aug. *August.* in lib. de gratia & libe. arb. vbi ait, quòd peccatum dominatur sub lege, nõ quia lex mala est, sed quia sub illa sunt, quos reos facit iubendo & non adiuuando.

Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit.

Frequens est Paulo schema hoc præueniēdi pseudo illos apostolos obseruatores & calumniatores verborum ipsius. Etenim vti supra ex eo quod dixerat, vbi abundauit delictum superabundasse & gratiam, deprauata mens subinferre poterat, hærendũ esse in peccato, vt gratia exuberaret, ita modò ex hoc quod dixit, iam non esse Christianos sub lege, sed liberatos ab illa per gratiam, dicere illi cogitarent, quòd licentiam Pau. indulgeret explendi cupiditates carnis: nam vbi non est lex, nec præuaricatio, vt ipse dixerat. Hanc ergo calumniam recutit: & ideo sicut superius interrogauerat, quid ergo? Manebimꝰ in peccato? Hic sciscitatur, quid ergo? Peccabimus? & eodem verbo respondet, Absit, quę aptissima est responsio ad manifestariam detestandum calumniam. Haud enim ita intellexerat absolutos esse ab illa prisca lege, vt nulla deinceps obligarentur noua: quinimò simul per eandem professionē baptismi, vbi veterē hominē exuimus in nouam vitā, legi quoq; addicimur nouę. Et hoc est quod subiungit.

An nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam?

Probat siquidē nō prorsus omni esse Christianos lege solutos. Et format hunc syllogismum, Quicunq; sese ad obediendũ exhibuit iustitiæ, seruus est iustitię, Christiani sese in baptismo exhibent iustitię euangelicæ, ergo & serui eius sunt. Priorē pręmissam assumit in hoc textu per interrogationē, quo vehementior fit oratio, An nescitis quod non minori sitis obligatione serui iustitię, cui vos in baptismo exhibuistis q̃ fueratis peccati, cui sub antiqua lege vestra vos sponte addixeratis? Imò multò arctiori vinculo & iure astricti estis iustitiæ. Nam peccatũ per tyrannidem dominatur homini, qui ratione viget secundum quā natꝰ est viuere: iustitia verò legitimo iure. Cōposuit duos quasi dominos & reges: putà, serui peccati, et, serui obeditionis, obeditionem enim appellauit obseruantiam diuinarũ pręceptionum, apposuitq; & duos fines ac terminos diuersos, scilicet, peccati in mortem, quia stipendium peccati mors, vt statim dicturus est, obedietionis autem ad iustitiam. *Duo domini peccatum & iustitia.* Est autē fortasse qui dicat, quòd fuisset luculētior oppositio, si dixisset, siue inobedientiæ ad iniustitiam, siue obeditionis ad iustitiam: aut fortè hoc modo, siue peccati ad mortem, siue iustitiæ ad vitam: tunc enim singulis singula responderent ex æquo. At non solet Paulina grauitas tam esse verborũ solicita, quàm rerum obseruatrix. Sed dixit, peccati in mortem, illuc respiciens, vbi dixerat, peccatum regnare in mortem. Dixit autem obeditionis (quæ opponitur transgresioni peccati) ad iustitiam,

stitiam, vt finem proximum obedientiæ exprimeret, qui est exercitium in operibus iustitiæ, per quod progredimur ad vitam æternã. Atq; id cogitata ratione, vt illos admoneret, non ita fuisse emancipatos à lege per gratiam, quin essent semper debitores iustitiæ faciendæ: iustitia enim debitum significat.

Gratias autem Deo, quòd fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.

Post priorem pręmissam, nempe quòd qui se deuouit iustitię adstrictus illi est, vt seruus, subnectit alteram: scilicet, Christianos addictos esse & adscriptos ad obediendum iustitiæ. *Pectus apostoli.* Profert se hic autem apostolicum pectus Deo plenum: non enim simpliciter ait, quod ex seruitute peccati sese contulissent in obsequium iustitiæ, ne officium illud sibi arrogarent, sed vt Deo acceptum referrent: cui ideo gratias debebant, ait, Gratias ago Deo, quòd cum serui essetis peccati, ex corde obedistis iustitiæ: quasi in memoriam reuocans, quod in frõte epistolę dixerat, *Gratia Deo.* Gratias ago Deo meo, quia fides vestra annunciatur vniuerso mundo. In gręco, gratia, est in nominatiuo singularis numeri, Gratia Deo, vt subintelligatur verbum, sit. Interpres verò transtulit per accusatiuum pluralem, vt subintelligatur verbum agimus. Quę quidem oratio (quicquid neotericorum schola reclamitet) multò fuit semper Christianis celebrior à primordiis Ecclesiæ, quàm gratia Deo. Id quod & sacra ipsa testãtur, in quorum præfatione, vt gratias agamus domino Deo nostro, commonemur, & in fine pariter concludimus, Deo gratias: quasi totam gratiarum congeriem de quibuslibet rebus soli Deo referre debeamus. *Noui interpretes.* At verò satis sunt inepti, qui obiiciunt interpreti nostro, ita hunc locum esse ab eo traductum, vt gratiarum actio referatur ad proximam orationem, quòd fuistis serui peccati: si enim hoc, vitium fuisset, in Paulum ipsum refunderetur: sed nulla est vitii nota, vbi tam est apertus sensus: agit enim gratias non de seruitute peccati, sed quòd transcripti fuerint à peccato ad iustitiam per misericordiam diuinam, Gratias enim, inquit, Deo, quòd cum fuissetis priꝰ serui peccati, traducti per Dei misericordiam estis in libertatem iustitiæ. Atqui lõgè cumulatior est causa gratiarum agendarum, quòd à peccati seruitute abdicati, adoptati fuerint in filios Dei, quàm si antea fuissent in puris naturalibus: iam enim aliàs diximus, rationẽ gratię ibi esse maiorem, vbi minus est debiti: ille autem qui est in peccato, non solùm non est dignus diuino fauore, sed est indignꝰ, imò supplicio dignissimus. Auget autem rationẽ per hoc quod ait, ex corde, *Ex corde* nam à peccatis potest quis foris abstinere, pœnarum metu, intrinsecus autem cor ab illis prorsus euellere, Deoq; fide optima consecrare, ibi quidem labor & virtus. (*In eam formam doctrinæ in quam traditi estis.*) Definitio est dilucidatioq; illius qđ dixerat, serui obeditionis ad iustitiam, idem enim, sed explicatius significat oratio pręsens Obedistis in eam formam doctrinę, puta in Euangelium: quod est dicere, iuxta formam doctrinę vobis pręscriptam. *In quam traditi estis.* Neq; tamen opꝰ fuerat traducere, vt quidam volunt, In ea forma doctrinę quæ tradita est vobis, nam pręterquã quòd lectio greca, nostrę omnino applaudit, maiorem etiam habet energiam, maioremq; honorem Euangelio defert, in quam traditi estis, quàm, quę tradita est vobis. Nõ enim solum Christus Euãgelium proposuit orbi, sed per gratiam suam redemptos nos à peccato eiusq; famulatui subductos, subdidit Euangelio, cuius dicto simus semper audientes. (*Liberi autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.*) Conclusio est prop siti, nempe quòd per illã obedientiam, quam doctrinę euangelicę præstiterunt, ita sint relaxati à peccato, vt serui tamen fuerint constituti iustitię. Datiuus est casus, acsi dixisset, mancipati estis iustitiæ. ¶ Attentum hoc autem loco lectorem reddere volumus aduersus illud Lutheri dogma, *Lutherani.* tam fidei catholicę absonum, & perniciosum, quod in suo illo libro de iniquissima libertate Christiana commentus est: contra quod nos copiosam disputationem instruximus in initio lib. 3. de nat. & grat. Dogma autem est, quod per solam fidem qua iustificamur, liberamur à tota lege: hoc est, legis obligatione. Nam cũ per nos, inquit, legẽ nequeamus implere, vnico actu fidei nos Deus absoluit: vt postea nõ iã ex obligatione, sed nostra sponte debeamꝰ præstare officia charitatis. Qui quidem profectò absurdissimus error in Iouinianum impingit, qui referente Augustino, lib. de heręs. *Aug.* cap. 82. dicebat, Neminem post receptũ regenerationis lauacrum posse amplius peccare. Eniuerò si nulla relìquitur iustis obligatio legis,

gis,& peccatũ nihil aliud sit, quàm legis transgresſio, fit, vt nullo modo poſsint delinquere Et prꝑterea ſi nulla lege tenerentur iuſti, profectò in ſua poſiti libertate non eſſent tanto robore firmati in officiis virtutis. Fuit ſanè Adam in illo felicitatis culmine, legi obligatus,& nihilo ſecius corruit, quomodo nõ ſint modò iuſti ſub legis iugo? At fatemur, poſſe quempiam eò ſanctimoniæ prouehi, vt nullã renitentiam ſenſualitatis præſentiat, vbi iam per charitatem foras miſſo timore, omnia faciat ex amore filiali, neq; indigeat metu legis in quem illa ſententia competeret, Iuſto non eſt lex poſita. Sed tamen quòd aliqui, vel ipſi confirmati apoſtoli, ita ſint exempti vinculo legis, vt licet illam tranſgrederentur, non peccarent, hæreſis eſt manifeſtaria. In patria faciet nos illa beata viſio prorſus impeccabiles, gratia verò huius vitæ, non item. Plurimis illic quidem egimus aduerſus hũc errorem, cuius hic tamen eò meminerim, quòd illum apertè hic cõdemnat Apoſtolus: vbi ait, quòd qui ſe per gratiam præbuit iuſtitiæ, ſeruus illius eſt, atq; adeò obnoxius euangelicæ legi: iuxta verbum Chriſti, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, & docentes eos ſeruare omnia quæcunq; mandaui vobis. Quare & iuſtiſsimus quiſq; ſibi dictum putet, Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.

Humanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ: ſicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatẽ, ita nunc exhibete mẽbra veſtra ſeruire iuſtitiæ, in ſanctificationem.

Tertia pars capituli. Tertiam hic poſſumus deſignare partẽ huius capitis, in qua poſtq̃ principalẽ concluſionẽ, puta quòd non eſt iacendum in peccato, perſuaſit, alliciẽdo Romanos cõmendatione latiſsimi beneficii ſuſcepti in baptiſmo, eadẽ confirmat confundendo eos oner eflagitiorũ & ſcelerũ, à quibus erepti fuerant. Atqui eſt præterea exaggeratio & amplificatio præcedẽtis proximꝑ adhortationis. Cum enim eos cohortatus ſit, ne membra exhiberent arma iniquitatis peccato, ſed Deo potius arma iuſtitiꝑ, orationem hac maximè comparatione attolit. (*Humanum dico propter infirmitatem carnis veſtræ.*) Præambula eſt excuſatio, quæ acrimoniꝑ plurimùm ac ponderis adfert ad commouendos animos. Quaſi dicat, Non audeo vobis pro dignitate rei & diuino merito ſignificare, quanta fide & cura deberetis exhibere membra veſtra Deo: ſed demiſſus accommodatusq; imbecillitati carnis veſtræ, humanũ quidpiam & humile dico: hoc enim hic ſignificat, humanum, quod eſt, fragili conditioni humanæ attemperatum. Atqui ſecundum Auguſtinum in epiſt. ad Anaſt. & in ſermone quodam de verbis Apoſtoli, hæc intelligentia eſt huius, quod ait, humanum dico. *Auguſt.* Homines dulcedine illectantur ad flagitia: timore tamen pœnꝑ deterrentur, ſi non à volũtate, ſaltem ab opere peccati. Iuſtitiæ autem non ſolum ſeruiendum eſt ob ſuauitatẽ quæ eſt in opere, ſed incumbendum eſt etiam illi, & ita conſtanter inhærendum, vt nullus metus poſsit inde hominẽ dimouere. Cuius rei clariſsima exempla dederunt nobis martyres Chriſti, & illic quoq; Paulus fortiſsimus ſeruus iuſtitiꝑ: vbi ait, Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Vult ergo dicere ſecundum Auguſtinum, quòd ſi non legitimo hoc modo, qui iuſtitiæ debetur, exhibemur illi mẽbra, vt nullo ſcilicet timore ab eius obſequio abſterreamur, ſaltem ſeruiamus illi ſicut ſolemus peccato, ob dulcedinem & voluptatem illius: & non ſit ſeruitiũ noſtrum peruerſum: puta, quòd cum ad peccandum, non metu, ſed amore peliciamur, ad opera iuſtitiæ, non amore ducamur, ſed trahamur timore. At verò forſan & alium intellectum admittere etiam poteſt ſimilitudo hæc Pauli. *Alius intellectus.* Nempè quòd cum homines, & maximè illi Romani, vt ſuarum potirentur cupiditatum, nihil reliqui faciebãt, ſed fortunas omnes, honoremq; & vitam poſthabebant, adhortatur eos, vt tali fide & conſtantia reuocati in lucẽ gratiæ, ſeruiant iuſtitiæ, caduca omnia & peritura propter illam relinquentes. Itaq; non ait, humanũ dico, vt tẽperet & diminuat modum, quo debemus ſeruire iuſtitiæ, ſed vt ſe excuſet, quòd non ſit veritus conferre cũ turpitudine peccati dignitatẽ iuſtitiꝑ: quippe cũ omni procul cõparatione ſupraq; omnẽ modum ſeruiendũ eſſet conſtantius iuſtitiæ, quã iniquitati, ſecundum illud Baru. 4. Sicut fuit ſenſus veſter dum erratis à Deo, decies tantũ iterum conuertentes requiretis eum. *Baruch. 4.* Hoc planè corruptiſsimi perditiſsimiquè homines experiri in ſe poſſunt, Quid enim non deſignant, cui non ſe obiiciunt diſcrimini, vt animum expleant? Atq; hoc eſt quod ſubdit. (*Sicut exhibuiſtis membra veſtra ſeruire, &c.*)

Quem ergo iam non depudeat Christiani pe ctoris hominem, non eam nauare operam virtuti, quam pendebat vitiositati? Aut quis suauissimum iugum Christi importabile iudicet, ad quod ferendum ij prorsus labores exiguntur à nobis, quos nostra spontè in seruitio peccati collocamus? (*Seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem.*) Sed & membra singula ipsius antithesis neruos quoque adhibent orationi. Ecquid enim turpius & imagine Dei, quæ in homine est, indignius, quàm exhibere membra immunditiæ & iniquitati, vt mancipia dæmonum sint & seruitia, quæ per momentaneas voluptates in perpetua supplicia proiiciantur? Quid autem pulchrius aut decentius, quàm membra exhibere Deo in sanctificationem, quæ membra in hoc officium ab ipso creata sunt, vt laboribus exiguis mactata refloreant sempiterna gloria? Immunditia, nomen est flagitiorum carnalium, quæ capite primo subnotauit illo verbo, Tradidit illos Deus in desideria cordis & in immunditiam. Iniquitatis, verò appellatione comprehenduntur peccata, quæ fiunt in iniuriam proximi. Adiecit autem, ad iniquitatem, in hoc sensu, quòd serui iniquitatis iugiter iniquitati adiungãt aliam iniquitatem. Haud tamen inde fit licitum, vt in ipsa intus traductione textus (qui eorundam ausus est) plures particulæ adhibeantur, quàm sint in textu. Licentissima in quam translatio quorundam est, seruire iniquitati ad aliam atq; aliam iniquitatem, satis enim fuisset cum sanctis Patribus in commentario expositionem hanc adscribere: eò vel maximè, quòd & hæc ipsa lectio, iniquitati ad iniquitatem, eundem potest exhibere sensum. Neq; verò sunt prorsus refutandi, qui alium sensum his verbis concipiunt: nempe vt, iniquitatem, posteriori loco, non accipiatur pro speciali iniustitia, quæ est ad alterum, vt in priori loco: sed generaliter pro vniuersa vitiositate: vt referatur quoq; ad immunditiam, atq; adeo tertium membrum, exprimat finẽ duorum præcedentium datiuorum. (*Ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.*) Immunditię & iniquitati vnam è regione collocauit sanctificationem, quæ cordis puritatem & æquitatem animi significat. Est enim sanctum, cum de Deo dicitur, qui est sanctitatis exemplar, idem quod mundum, purumq; & omni corruptione liberum. Vnde illud Leui. 19. Sancti estote: quoniam ego sanctus sum. In nobis autem sanctum, idem est, quod sancitum: hoc est ab omni sorde & inquinamine mundatum, & depuratum, ac Deo dicatum: imò ad quandam diuinitatis cõmunicationem euectum, & secundum latinam interpretationem, sanguine consecratũ. Ad quem nos maximè modum sanctificauit proprio sanguine Christus. Qui ait, Sanctifica eos in veritate tua. Et paulò post, Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Et Ephe. 1. Elegit nos vt essemus sancti & immaculati. Et 1. Thess. 4. Deus vocauit nos, non ad immunditiam, sed ad sanctificationem. Vnde sanctificatio idem fermè theologis est, quod iustificatio: qua propter accipitur & pro mundatione à priori peccato, & pro confirmatione in bono, & pro augmentatione ipsius. Atq; hanc ob rem simul ambo in Apocal. componuntur, Qui iustus est, iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc. Sicut ergo iniqui immunditiæ seruiũt & iniquitati ad iniquitatem, ita & qui sacramento baptismi initiantur, debent Christo, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, assensum cumprimis præbere, ad assequendam iustitiam, & membra deinceps ad percolendam augmentandamq; sanctificationẽ. Iuxta illud. 2. Cor. 7. Has habẽtes promissiones charissimi mundemus nos ab omni inquinamẽto carnis, & spiritus: perficientes sanctificationem in timore Dei.

Immunditia · *Iniquitas* · *Sanctum.* · *Leui. 19.* · *Ioan. 17.* · *Ephe. 1.* · *1. Thess. 4.* · *Apoc. 22.* · *1. Cor. 2.* · *2. Cor. 7.*

Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

Iam patentius expandit præfatę comparationis, manifestando diuersissimam rationem & interuallum inter effectus qui oriuntur ex seruitute peccati, qua antea premebãtur, & eos qui proueniunt à iustitiæ famulatu, ad quem per baptismum transmigrarunt. Constituit autem discrimen inter tria, scilicet inter seruitutem peccati & seruitutem iustitiæ & inter fructum illius, & fructum istius: atq; adeo inter fines. Ait ergo. (*Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.*) Ea est inter alia sententia Prosperi, quod vt nemo potest duobus dominis seruire, ita neq; esse potest absq; domino: neq; verò seruitus vspiam est respectu vnius absq; libertate respectu alterius: neq; libertas respectu vnius absq; seruitute respectu alterius. Et hoc est, quod ait Paulus

Sententia prosperi.

Paulus, Cùm serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Respondenter præcedenti verbo, liberi à peccato, serui facti estis iustitiæ. Idioma hoc, appellare scilicet iniquos seruos peccati, Christus primũ docuit Ioan. 8. quod ideo apostoli prædicatione sua celebrarunt in odium gentium, qui pro libertate ducebant animo obsequi, eumque quocunque collibitum esset, relaxare. Liberi autem dicuntur iustitiæ (est enim datiuus) qui iustitiæ iugo reiecto liberè seruiunt peccato. Id quod in illos potissimùm competit, qui non ex inscitia, vel ex aliqua subrepente passione, sed perfricta fronte in ditionem peccati sese dediderunt: in quos antea dicebamus apertè regnare peccatum. Hi enim dum nullo fræno iustitiæ cohibentur, nulloque metu cunctantur parere peccato, liberi omnino sunt iustitię: id est, legibus eius exẽpti. Itaq; primus effectus seruitutis peccati, est hominem abducere ab obsequio iustitiæ. Sed neque hoc verbum sua caret ironia atq; adeo emphasi: dixit enim, liberi iustitię, ad eorum confusionem: cùm illa non sit vera libertas, sed durissima, dirissimaque & infelicissima seruitus. Non enim vera libertas in hoc posita est, vt facias quicquid libet: nisi sit rationi consentaneũ. Est enim homo rationale animal: hoc est, ratione viuere natum: ideoque cùm voluntas nata perinde sit rationem sequi, tunc maximè captiua tenetur, cùm à rationis lege & ordine seducitur. At quia in homine duplex est appetitus, puta, sensualis, ratione materiæ & generis, qui omnibus ideo est animalibus communis, & rationalis virtutę formæ, vnde homo speciem sortitur: quando voluptatibus sensuum traditi in illis oblectamur, etsi voluntas tunc maximè captiua tenetur, ne in rationis viam & ordinem redeat, tamen dicitur libertas secundum quid, quę est secundum materialem appetitum: at quãdiu rationi subdita est, tunc vtiq; sua fruitur genuina naturalique libertate: quæ illi conuenit ratione specificæ formæ. Quo fit, vt quò fuerit quis confirmatior in bono: vti voluntas sanctissimæ Virginis & apostolorum, eò fuerit magis libera: atque adeo in cœlo, vt sunt diui illi diuino amore confirmatissimi, ita sit eorum voluntas maximè libera. Enimuero vbinam maior potest excogitari libertas, quàm in Deo? qui tamen peccare nequit: quoniam peccare non est potestas, sed infirmitas. Atq; ideo nescio an adstruxerim, hac de causa diuersa phrasi

Seruus peccati.

Liberi iustitiæ.

Primus effectus peccati.

Vera libertas.

Paulum vsum fuisse, vt de peccato dixerit, liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ, de iustitia verò, cùm serui essetis peccati, liberi fuistis, non à iustitia, sed iustitiæ: hoc est, liberi fuistis iniuriam iniicientes iustitiæ. (*Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?*) Post primum effectum peccati: qui est abstrahere hominem à famulatu iustitiæ, sequitur eius fructus: qui est confusio & pudor. At verò quia hic non est fructus nisi per antiphrasin à contrario sensu: imò nullus est peccati fructus, vtitur interrogatione sibi familiari: qua profectò eloquentissimè fructum eum nominat, quem tacere simulat. Ex illa, inquit, peccati tyrannide, in quam ita vos penitus contulistis, vt principatum iustitię omnino abiiceretis, quem fructum habuistis? Etsi videatur interrogatio hæc prę se ferre negatiuum responsum: quasi diceret, Nullum, tamen in verbo, erubescitis, designat fructum peccati. Consequitur enim peccatum protinus erubescentia: vt in prima Adæ pręuaricatione vsu venit, comedentis de arbore, quę primos peccati fructus emisit. Vnde in Psalm. Erubescant impij, & deducãtur in infernum. Hanc enim primam pœnam luit rationalis homo cumprimũ aliquid contra rationem admittit: vnde autem erubescẽtia exoritur, nullus potest alius prouenire bonus fructus. Sed nescio quid mihi Paulinę mentis prospicere videor sub voculis, tunc, &, nunc. Peccatum enim dum adest actu, erubescentiam abstergit de fronte: vt sese homo liberius oblectet. Imo verò quia tũc turpitudinis deformitas minus noscitur, non est adeo efficax ad pariendum pudorẽ: maximè in illis qui se lõgè subtraxerunt famulatui iustitiæ: calore autẽ deferuẽte, tunc, quia peccatũ lucidius deprehenditur, incipit rubescere erubescẽtia: atq; eò magis, quò homo ad meliorẽ mentẽ cõuersus elõgatior fit à peccato. Optimè ergo discreuit tẽpora, quẽ fructum tunc habuistis in illis, in quibus nũc erubescitis, quod est, voluptas illa quã tunc præsentiebatis, quemnam vobis fructũ tulit præter hanc pręsentẽ iam modò erubescẽtiã? Diuersa autem est iustitiæ natura: qui enim non sese totos illi mancipartũt, pręcipua eius opera, quæ stultitia sunt apud homines, aggredi erubescunt. Vnde Christus redemptor noster, vbi ad tollendam suam crucem nos inuitat, statim subdit, Qui me erubuerit & meos sermones, hunc filius hominis erubescet, cũ venerit in maiestate sua, & patris,

Secũdus effectus peccati.

Psal. 30.

Tũc & nũc.

Luc. 9.

& sanctorum angelorum. Qui verò dulcedinem eius affatim degustauerit, nō solùm nulla verecundia arceri potest ab officiis: quæ sapientia sunt apud Deum, verùm pro summo illa ducit honore. Vnde Paul. Non enim erubesco Euangeliū. Et, Absit mihi gloriari nisi in cruce domini. (*Nam finis illorum mors.*) Post fructum peccati, cōstituit finem, qui est mors. Et loquitur de vtraq; morte, tam temporali, q̄ æterna. Illa enim statuta erat in pœnam peccati: cuius perinde causa prima fuit peccatū Adæ: tametsi per omnia deinde peccata hominum causa eadem & ratio augeatur. Sed & iniquis à morte temporali cōmigratio fit ad ęternam, vbi peccaminum fructus, scilicet pudorē, grauioresq; alios ac perhorrendos æternum percipiunt.

Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationē, finem verò vitam æternam.

Tribus superioribus membris peccati, tria contraria supponit iustitiæ, Nunc verò liberati à peccato, serui facti Deo, vbi summa est libertas (nam seruire Deo, regnare est) habetis fructum vestrum in sanctificationem. Perseuerat in metaphora, quam suprà proposuit de complantatione nostra similitudini mortis Christi, qui arbor fuit illi primorum parentum contraria, cuius scilicet virtute florescit fructescitque Christianorum Ecclesia. Etenim (vti illic citabamus) sicut non potest palmes ferre fructum à semetipso, ita neq; nos nisi in Christo mā̄serimus. Fructus autem hic est sanctificatio nostra: hoc est, mē̄tis purificatio: hæc enim per opera iustitiæ fit, promanantia ex fide, quę per charitatem operatur: secundum illud Gal. 5. fructus spiritus sunt charitas, pax gaudium, &c. Hæc autem fructificandi virtus à Deo per venas voluntatis nostræ ab ipso attactę & pręmotæ deriuatur. Vnde Act. 15. de Deo, tanquam de primo authore legitur, quòd ipse sit fide purificans corda. Et in Psal. Cor mundum crea in me Deus. Sed quia nos etiam ad hanc nostri sanctificationem cooperamur, ait Iacobus, Emundate manus peccatores, & purificate corda duplices animo. (*Finem verò vitam æternam.*) Arboris quidem postremus finis, est fructus: hominis verò, non quidem fructus, sed fruitio est summus finis, hoc est, fructuum perceptio. Et ideo hic distinxit inter

Gal. 5. *Act. 15.* *Psal. 50.* *Iaco. 4.*

fructum voluntatis nostrę, quæ est arbor bona vel mala, ferēsq; proinde bonos malosq; fructus, & finem ipsius hominis, qui est ęterna, vel mors, vel vita. Sed est oculatissimè speculandum, quomodo vita æterna consistat in perceptione fructuum. Est nanq; vita ęterna, ait ipsa veritas, vt cognoscant te, Deum verum, & quem misisti Iesum Christū. Hoc est, vt te in hac vita per specularem fidem cognoscentes, spe concupiscant, & charitate percolant, & tandem deamatum faciali cognitione comprehendant videndo. Qua ratione vita beata, vt cognitione hic inchoatur, ita & illic consummatur. Ob idque licet charitas in hac vita præstantior sit fide, quia ob hoc cognoscimus, vt per amorem curramus (nam etsi habuero inquit fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem nō habeam, nihil sum) tamē in patria præstantior est visio charitate (sicuti authore Arist. præstantior est intellectus volūtate) nam per intellectum comprehē̄dimus Deum, quem voluntate amamus, perq; eundem adeò intellectum cōcupitis in cœlo potimur. Hoc enim inter apprehensiuam potē̄tiam & appetitiuam interest, quòd per appetitiuam in obiectum ferimur: per apprehensiuā verò (quod nomen ipsum sonat) ipsum apprehē̄dimus. Cùm ergo beatitudo in comprehensione & possessione Dei consistat: iuxta illud, Sic currite vt apprahendatis, fit, vt in visione sit posita beatitudo. Est enim beatus, vt ait. 13. de Trin. Aug. qui habet quicquid vult, & nihil mali vult: nō ergo beatitudo est amare quod habes, sed habere quod amas. Vnde quāuis visio illa, nisi Deus dilectus esset videntibus, neq; delectaret, neq; proinde bearet, ipsa est nihilo minus beatitudo. Ad propositum ergo Pauli vt descendamus. Cùm ratio videndi Deum, in qua vita ęterna consistit, sit puritas & munditiescordis: iuxta illud, Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbūt, mūdities autem idem sit, quod sanctificatio per opera iustitiæ, quę ex charitate fiunt, atque adeò quò mūdius est cor, & purificati⁹, eò sit in patria visio perspicatior, optimè fructibus sanctificationis pręstituit tanq̄ finem, vitā æternam. ¶Per hęc vtiq; ratio dilucescit, tum intelligendi, tum etiam terminādi litem illam scholasticam de actu, in quo beatitudo consistit. Haud enim lis est (vt plurimi falsò existimant) an consistat in fruitione: quippe quod S. Thomas, si penitius inspiciatur, nunquā negauit. Neq; verò dubitauit, quin fruitio

Vita eterna. *Ioan. 17.* *Beatitudo in visione.* *1. Cor. 9.* *August.* *Mat. 5.* *In quo actu beatitudo cō̄sistit.*

tio esset actus voluntatis. At dissidium est, consistat ne in amore, vt alij autumant, qui est actus elicitus voluntatis, an in visione, vt ipse scitè constituit, quæ est actus ab eadem voluntate imperatus. Sunt enim qui arbitrantur fruitionem, idem esse, quod amorem Dei visi: cùm tamen non sit nisi visio ipsius amati. Est enim, re qualibet frui, idem, quod fructum ab illa capere: id est, rei potiri, quam amamus. Vnde quia voluntas est, quæ per desiderium fertur in rem absentem, & dum adest, conquiescit in illa, eadem quoq; voluntas est, quæ aliis vtitur potentiis ad percipiendum amatæ rei fructum: nempe quæ per gustum: fruitur pomo: & per visum, pulchro: & per odoratum, odore: &c. tãquam per actiones à se ipsa, non quidem elicitas, sed imperatas. Cùm ergo Deus non fiat præsens nisi per intellectualem conspectum, fit, vt per intellectum fruatur ipso volũtas, atq; adeo homo, voluptatemq; inde percipiat. Quocirca S. Tho. 1. 2, q. 11. visio inquit, inquantum est visio, actus est intellectus: inquantum verò est bonum & finis, est voluntatis obiectum: & hoc modo est eius fruitio. Vnde finem, inquit, hunc intellectus consequitur tanquam potentia agens, voluntas autem tãquam potentia mouens ad finem, & fruens fine iam adepto. Hactenus ille. Est ergo fruitio, visio ipsa, quę actus est vtriusq; potentiæ: scilicet voluntatis mouentis, intellectusq; elicientis. Hoc si meditatius perspectiusq; specularentur multi scholastici, nõn ita incassum digladiarentur de verbis August. qui diuersis in locis videtur de hac re diuersa sentire: alicubi scilicet quòd beatitudo consistat in visione, alibi verò quòd cõsistat in fruitione, cùm idem sit prorsus Augustino visio & fruitio. Ait etenim in de mori. Eccle. Quid est aliud quod dicimus frui, nisi præsto habere quod diligis. Nõ dixit, diligere quod habes, sed habere quod diligis. Nihil ergo obstat quod ait. 1. de doct. Christ. & 10. de Trin. Frui est amore inhærere alicui rei propter seipsam: eadem enim authoritate vtitur loco citato S. Tho. ad probandum fruitionem esse actum voluntatis: & tamen inde non colligit, quòd amor sit fruitio, sed quòd visio, quę motione voluntatis elicitur ab intellectu, sit fruitio: nam & de vsu ait pariter idem August. quòd sit amor, quo diligimus rem propter aliud: & tamen vsus equi aut cibi non est amor, quo res illas propter nos diligimus: sed certè vsus equi est equitatio, & vsus cibi gustatio.

Fruitio. *August.*

Ideoq; in hoc sensu accipiendum est frui, est amore inhærere rei, quòd tunc fruimur, quãdo in re possessa amorem sistimus: haud tamen formaliter (vt aiunt) fruimur: nisi per actum potentiæ, quæ propria est illius obiecti, & eodem amore admouetur ad percipiẽdum ipsum. Igitur neque vllo pacto obstat, sicubi apud sanctos fruitio appelletur summum bonum, siquidẽ fruitio, ipsa est visio. Vnde idem ipse August. in epist. de videndo Deum, ad Paulinum, visio, inquit, est summa merces, quæ promittitur diligẽtibus Deum: iuxta verbum Christi, Si quis diligit me, ego diligam eum, & ostendam me ipsum illi. Et lib. 1. de Trin. Visio sola est summum bonũ. Et in lib. de spi. & anim cap. 57. Deum videre summa felicitas est, summa iucunditas, vita æterna, vita beata. Video me longius digressum, quàm pro ratione fortè cõmentarij par erat. Sed tamen hucusque me contulit causa hæc exponendi, quàm speciosè fructui, qui est sanctificatio, vitam æternam, ceu finem, adiunxerit, quæ est fruitio.

August.

Stipendia enim peccati mors: gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro.

Quoniã de morte & vita: æqua ratione videri poterat locutus, hanc errãdi occasionem summouet, dicẽs, Non eadẽ prorsus ratione cõsciscere sibi iniquos mortem, qua iusti sibi còparant vitam: est enim stipendium peccati mors, gratia autẽ Dei, vita æterna, Quod est dicere, Serui peccati proprio marte stipendia faciunt mortis: effingit enim illos, veluti militantes sub vexillis peccati, qui suis propriis viribus, vel suis potius cupiditatib⁹, quę verius sunt morbi & ægritudines ex infirmitate & languore naturæ prouenientes, conquirũt sibi mercedem mortis. Iusti verò, qui & ipsi per gratiam Dei sunt iustitiæ milites, ita per sua strenua opera: hoc est, fidem seruantes, & cursum consummantes, merent coronam iustitiæ in vita æterna: vt tamen illam non debeant suis propriis viribus & naturalibus operibus adscribere, sed diuinæ gratię: per quam tum in talem militiam asciti sunt, tum etiam in acie ducuntur, & de Deo bene merentur. Hunc autem locum nobis obiectant Lutherani contra meritum iustorum operum, per quę Theologi, iuxta veritatem euangelicam, mereri iustum docent vitam æternam: de qua re lib. nost. 3. de nat. & grat. latis-

Lutherani. *Lib. 3. de na. & gra. ca. 7*

latißimè disputauimus. Obiiciunt inquam, quod ait Paul. Gratia Dei vita æterna. Respondet illis tamen apertißimè August. & in epist. ad Sixtum, quæ est. 105. & de gra. & lib. arbi. cap. 7. quibus locis hoc legitimè interpretatur Paulinum verbum. Sciscitatur enim quasi ex hac sententia subinferēs. Nulla ne igitur sunt merita iustorum? Et respondet, Sunt planè, quia iusti sunt: sed vt iusti fierent, merita non fuerunt. Et infra, Vnde ipsa vita æterna, quæ in fine sine fine habebitur: & ideo meritis præcedētibus redditur: tamē quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostram sufficiētiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa (scilicet vita æterna) gratia nuncupatur: neque ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita, quibus datur. Et inferius, Cùm dixisset (scilicet Paul. hoc loco) stipendium autem peccati mors, quis non congruētißimè & conuenienter addere iudicaret, stipendium autem iustitiæ vita æterna? & verum est, inquit, quia sicut merito peccati tāquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tanquam stipēdium vita æterna, vnde etiam & merces appellatur plurimis sanctarum scripturarum locis, &c. Hæc August. & alia plura, quibus edisserit, vitam ęternam esse quoq; militantium stipendium: sed ne merita ipsa quibus datur, nostris viribus adscriberemus: quę tamē gratia Dei connituntur, ad amputādum hanc impiam gloriationem, dicit Apostolus, Gratia Dei vita æterna in Christo Iesu domino nostro, id est, per eius virtutem & meritum: cuius membra sunt iusti omnes, veluti palmites fructificantes in vite.

August.

CAP. SEPTIMVM.

AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quāto tēpore viuit?

Argumentū huī capitis.

Discurrit per omnia à quibus sumus beneficio Christianæ gratiæ liberati. Egit enim hactenus de liberatione à peccato, iam verò in hoc capite docere instituit, quemadmodum sumus per eandem gratiam Mosaica lege soluti. Erat enim hic inter præcipuos Iudæorum errores, quòd lex vetus non esset per Euangelium antiquanda. Tanti nanque suam pendebant legem, vt, veluti quę à Deo fuisset etiam lata, sic digna esset, quę simul cū euangelica custodiretur. Possumus autem & pręsens capitulū in tria distribuere membra. In primo commōstrat eos, qui in baptismate moriuntur cum Christo, absolui illic à lege Mosis, instar mulieris, quæ defuncto viro soluitur iure matrimonij, quo illi fuerat addicta, vt liberè posit alteri nubere. In secuncundo ab illo scilicet verbo, Quid ergo dicemus, diluit obiectionem, ne quis inde colligeret, malam fuisse iniustamq; eiusmodi legem. In tertia demum sectione quæ illic incipit, Simus enim, ostendit legem fuisse bonā. At quoniā initiū huius capitis non adeo est patēter cum calce superioris cōtextū: videbitur alicui fortè Apost. quasi ex abrupto transilire in nouam materiam: est hic veruntamē regressus ad demonstrandam conclusionem illam, quam iamdudum proposuerat, Nō sumus sub lege, sed sub gratia, cuius sermonem interpolauit, vt responderet ad illam interrogationem, Quid ergo? Peccauimus quoniam non sumus sub lege? Ad propositā ergo conclusionem reuersus ait. (*An ignoratis fratres.*) Solennè enim (vt iam dicimus) est Paulo schema hoc interrogādi, vbi de re liquida & cōpertißima rationē init. Quasi dicat, Nō est cur ignoretis. (*Sciētibus enim legē loquor.*) Ob hanc autem parenthesin, quidā accipiūt hoc verbū de lege naturali dictum: nam Romani quibus scribebat, non illam Mosis (vt isti opinantur) sed hanc tantū sciebāt: putantq; hoc dixisse propter legem matrimonialem, à qua iamiam cogitabat exemplum petere. Sed tamē intellectus Apostolo congruētior est, vt hoc de lege veteri intelligamus, quā volebat demonstrare antiquatā fuisse. Id quod vel ipsa parēthesis ꝑsuadet. Etenim quia non oībus Romanis, sed illis à Iudaismo cōuersis nota erat lex illa, quasi cū ipsis peculiariter rem haberet, ait, An ignoratis fratres. Scientibus enim legem, & eius mysteria loquor: qua forma ait & paulò inferius, Simus quoniam lex spiritualis est. Et ideo fortè (vt ait Orig.) appellauit eos propriè fratres in agnitione legis. Quinimò & lex ipsa matrimonij (etiam si de hac loqueretur) nō erat Gentibꝰ, veluti Iudæis, obseruata & præcognita. (*Quia lex dominatur in homine quāto tēpore viuit.*) Verbum, viuit, anceps est, quod potest & legi accommodari: vt vult Origen. scilicet quan-

Distributio.

quanto tempore viuit lex: sed tamē commodius refertur (vt sentit Chry.) ad hominem: id est, quamdiu viuit homo, vt quàmprimū compertum fiet.

Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera, si fuerit cū alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro: Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo.

Neminem hic conturbet, an exemplum hoc indissolubilis coniugij ex Euangelio intulerit, vbi non permittitur diuortium, an ex lege antiqua, in qua permittebatur, vbi ideo non erat necessarium, vt viuente viro, semper esset mulier alligata legi viri: qua ratione non videtur constare veritas hic Pauli, si inde petatur exemplum. Neminem inquam hoc commoueat: quandoquidem manifestū est, exemplū ab Apostolo, inductum esse ex lege ipsa per se coniugatorum in sua ipsius natura absq; vlla dispensatione consyderata: siue in lege scripta rem spectes, siue in Euangelio. Vbi & Chry. annotauit, noluisse Paulum similitudinē ducere à libertate mulieris repudiatæ: quoniam illic aliquid subierat culpę: sed à libertate viduę, quæ naturalis est. Nam vt Augu. lib. de nup. commemorat, Nuptiæ sunt bona mortalium ad perpetuandam speciem: quamobrem in resurrectione neq; nubent neq; nubentur. Ob idq; vteruis moriatur coniugum, alter fit matrimonio liber, adeò vt etiam si defunctus resurgeret, vt Lazarus, vidua non tenebatur amplius vinculo matrimonij. Quod enim legitur Heb. II. Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos, nō sic intelligitur, quasi resumerēt maritos ad instaurādum matrimonium, sed quòd miraculo prophetarū susceperūt suos mortuos in lucem restitutos: putà, vel filios, vel fratres, vel etiam eos, qui fuerant mariti:

Chrysost. *August.* *Hebr. II.*

vt in historiis Heliæ & Helisæi scriptum est. In hac quidem similitudine Orige. & Chrys. quos & Ambro. sequitur & fermè interpretes, virum priorem, quo mortuo, libera fit vxor, comparant legi veteri: mulierem autem Iudæo, qui lege illa ligabatur, à qua per baptismum dissoluitur & sociatur alteri viro, qui est Christus. Sed tamen tunc non videtur vndequaque quadrare similitudo. Aitenimq; per mortem viri mulierem liberari lege matrimonij: in applicatione verò contrarium apparet. Nam cùm homo sacramento baptismi initiatur, lex vetus nō moritur, sed baptizatus ipse, vt præfatus est Paulus: vbi ait, In morte ipsius baptizati sumus. Qua dictionis figura subiungit hic, Et vos mortificati estis legi. Orige. quidem cui & Ambrosi adstipulatur, vt in sua comparatione persistat, ait, legem ipsam antiquam emortuam censeri per baptismum: scilicet, quòd mortuus illic est sensus literalis, vbi & viuere cœpit spiritualis. Ambro. verò ait, quòd non est mortua pars illa legis, moralia iubens: vtputa quę naturalis est: sed altera quæ ad ceremonialia & iudicialia attinebat. Qua de causa suprà vbi habetur, Lex dominatur in homine quàmdiu viuit, verbum, viuit, referebant ad legem, quæ moritur in baptismo. At verò quanuis hoc quidem veritatem habeat, quòd cessatio legis, mors quædam eius sit, tamē hic Paul. nihil commeminit de morte legis, sed de cessatione per mortem spiritualem hominis. Ob idq; Chrysost. putat argumentum à Paulo formari à minore ad maius: nempe quòd si mulier defuncto viro soluta est lege matrimonij, vel pari, vel maiori ratione soluitur per suam ipsius mortē, quā mulierem repræsentat qui in baptismo moritur. Arbitror autem (si verbum authoritati Patrum, expositionis gratia adiungere licet) quòd dilucidior fiat sensus Pauli, si non ponamus virum qui moritur, loco legis quę cessauit, sed legem ipsam matrimonialem, cui subiicitur vterq; coniunx viuēte altero: quò & Aug. lib. 83. q. q. 66. spectare videtur. Itaq; voluerit Paul. hunc cōstruere syllogismum; Quicunque viuit in aliquo statu & ordine, quamdiu viuit in illo, subiectus est legi illius status: sed cumprimum de illo decesserit, solutus est illa lege: vt miles quàmdiu est bello adscriptus, mācipatus est legi militari: vnde si abscesserit emancipatur quoq; à lege: ergo Iudæus quàmdiu vixit in Iudaismo ante Christum passum obligabatur lege Mosis:

Orige. *Cōtra nonnullos interpretes.* *Orig.* *Ambro.* *Chrysost.* *Authoris expositio.* *August.*

sis: cumprimū autem mortuus fuerit Iudaismo, statim relaxatur illa lege: moritur autē Iudaismo, cùm sacramentum suscipit baptismi, illic ergo absoluitur illa lege. Quocirca non induxit hic mortem viri aliam ob causam, nisi vt ostenderet, quòd tunc mulier abdicatur statu matrimonij: ex quo inferret, quòd & perinde soluitur lege illius. Atque huc sensum forsan intuitus Interpres, trāstulit, viuēte viro alligata est legi, & non vt isti neoterici, nouitatis amantissimi, viuenti viro alligata est per legem. Est enim viro Græcè in datiuo: sed tamen qui seruit quoq; ablatiuo absoluto. Et Pauli propositū non fuit adducere similitudinem, quòd sicut mulier alligata est viro, ita & Iudæus legi: sed quòd sicut mulier, superstite viro, alligata est legi, & Iudæus dum viuebat in Iudaismo, subiectus erat veteri legi. Sed & hoc quoq; contēplor hic in ingenio magnifico Pauli, quòd non satis duxit meminisse ligaminis vxoris sub lege cōiugij: sed subnexuit & verbum de adulterio, quod mulier facit, si viuente viro copuletur cum alio. (*Igitur viuente viro vocabitur adultera, &c.*) Nimirum vt respondenter loqueretur ad verba celebratissima in antiqua lege, vbi conquerebatur Deus, quòd sua spreta lege, quæ legitima erat vxor, adulteraretur populus ad idola peruersus cum amatoribus suis, Cuius figuræ illud est Hiere. 3. Si dimiserit vir vxorem suam, & recedens ab eo duxerit virum alterum, nunquid reuertetur ad eam vltra? Tu autem fornicata es cū amatoribus multis, tamen reuertere ad me, dicit dominus. Ne ergo excusationem inde sibi obtenderent Iudæi, quòd suscipientes legem Christi non deberent veterem relinquere, sed illam vnà retinere: ne velut adulteri, vti olim increparentur, ait, quòd viuente viro tunc censetur cognominaturque mulier adultera, si transit ad alterum, tanquam violatrix fidei matrimonij: mortuo tamen viro, quia lege amplius connubij non tenetur, potest aliud legitimè contrahere cum alio viro, sine nota adulterij. In Græcis exemplaribus, quæ modò circūferuntur, neq; est, eius, neq;, viri, sed sic, si autē mortuus fuerit vir, liberata est à lege. At verò forsan Interpres ita inuenit, & quantum ad sententiam nihil refert: & ita legunt Patres. Sed & quod ait, Si fuerit cum alio viro, itidem carpūt: quod vertendum esset, si fuerit alterius viri, simili phrasi qua statim dicit, vt sitis alteri[9]. Sed profectò significantius est, si fuerit cum altero viro: nā si fuerit alterius, amphibolū erat ad id, quod est, ancillam esse alterius viri: sed esse cum altero, tupitudinē præ se fert, quā & hic oportuit exprimi: & infra vbi mentio fit de matrimonio spirituali Christi, non, sed honestiori verbo caueri & contegi. (*Itaque fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi.*) Post priorem præmissam exemplo dilucidatam: scilicet, quòd nemo obligatur lege status cuiusq;, nisi quādiu in illo perstiterit: ex quo si abierit, solutus est illa lege, subsumit alterā, Itaq; fratres mei, Etenim cùm acerbum esset Iudæorum auribus extinctionē legis audire, edulcat verbum & lenit, dicens, Fratres mei. (*Vos mortificati estis per corpus Christi.*) Respectari lectori opus est ad superiores metaphoras: quibus explicut Paulus mortificatos illos fuisse in baptismo, atque adeò consitos corpori Christi, tanquam membra: veluti sterilis ramus cōseritur fœcundæ arbori, vnde vitalem exugat humorem, neq; amplius viuat illa vitæ specie, qua prius, sed illa penitus quæ est arboris. Vnde Ephes. 1. Ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quę est corpus ipsius. Ob idq; veluti alimenta dum in membra coalescunt, propriam relinquūnt substantiam, vt vita hominis viuāt: ita in baptismo mortificari nos ait Paul. per corpus Christi quod efficimur. Id quod & sacrosanctum Eucharistiæ sacramētum cibi & potus repræsentat, vbi non ipse in nos) vt ait August.) sed nos in ipsum mutamur. Vel forsan ait, per corpus Christi (quod probè tractat Ambros.) quia per corpus cruci defixum mortē peccati peremit, & vita nos gratiæ donauit. (*Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit.*) Profectò eloquētissimè disserit mysterium: nam quia in baptismo & morimur antiquæ vitæ, & resurgimus in nouā, significātissimè dixit, vt sitis alterius, scilicet, viuentia mēbra, qui ex mortuis resurrexit: id est, qui mortu[9] est (vt suprà meminerat) propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Vnde Esaiæ. 53. Si posuerit animam suam pro peccato, videbit semē longæuum. Et de se ipse, Cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. (*Vt fructificemus Deo.*) Perdurat in metaphora plantationis in Christo: & alludit ad id simul quod dixerat, cùm serui essetis peccati, quem fructum habuistis? Quasi dicat, vt non peccato iam, sed Deo feramus fructus. Vel forsan spectat spirituale connubium, quod Christiani contrahunt cum Christo: de quo alibi Paul.

Cōtra nouos interpretes.

Ingenium Pauli.

Hiere. 3.

Græca exemplaria.

Cū alio viro

Ephe. 1.

Simile.

August.

Ambros.

Esa. 53.

Ioan. 12.

2.Cor.11. Orig. Paul. Dispondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Quod & Orige. legem illam antiquam adumbrasse agnouit, quæ iubebat, vt mulier mortuo priore viro, de quo semen nō susceperat, fratri eius nuberet: spiritus enim legis qui est Christus, frater erat illius sensus literalis, qui morte ipsius Christi abolitus est: cui quidem spiritui quæ nupserint animæ, longam sobolem procreabunt. At quia Iudæi coniugium hoc repudiarunt, in quod sterilis gentilitas finem dedit, completum est Esaiæ vaticinium, Lætare sterilis quę non paris: erumpe & clama quę nō parturis: quoniam multi filij desertę, magis q̃ illius quæ habet virū. Sed & mutatio personæ animaduertenda est Pauli: quippe qui per secundam dicere orsus, mortificati estis, per primam concludit, vt fructificemus, nimirum qui semine sancto fœtus erat, feruoreque idcirco accensus, non solùm ferre sibi fructus, sed & illos propagare, de quibus ait Christus, Ecce posui vos vt eatis, & fructum afferatis. Hoc enim semine & Galatas iterum, vt filiolos parturiebat, & Corinthios gignebat in Christo.

Esa.54.

Ioan.15. Gala.4. 1.Cor.4.

Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legē erant, operabātur in membris nostris, vt fructificarent morti: nunc autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur: ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.

Dilucidat, cōfirmatq; sententiā, queadmodū scilicet gratia eos eruisset à lege. Vbi hoc animaduertendū est, q statū illum legis, quē eò quòd subintrauit, vt abundaret delictum, appellauit statum peccati, Cùm essetis serui peccati, eadem hic ratione appellat statum carnis: Non quòd lex peccatum esset, vt q̃ primùm responsum ire festinat, sed ob rationes, quas suprà denarrauimus inter exponendum legis occasionem ad peccandū. Et quia Paulus, Iudæus fuerat, ait in prima persona. (*Cùm essemus in carne.*) Erat quidem in corpore, sed tamen caro, licet nonnunq in scriptura, idem sit, quod corpus, vel homo, vt, verbū caro factum est: Apostolo tamen hic ipsum idem est, quod paulò ante appellauit veterē hominem, hoc est, portio inferior, quæ spiritui aduersatur: nēpe sensualis appetitus, quatenus est iustitia originali denudatus. Hac enim ratione concupiscit aduersus spiritū, & mentem infestat, & radix est, fomētumq; peccatorum. Quinimo hoc loco præsenti quidpiam adhuc aliud sibi vult. Dicens enim, Cū essemus in carne, insinuat iam nō esse in carne, sed in spiritu: & tamē paulò inferius non negat, se habere carnē repugnantem legi mētis: Vbi ait, Nō habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Ergo esse in carne, idem præ se fert, quod esse sub potestate & tyrannide carnis: hoc est sub ea lege, quæ nō per se suppetias ferret subditis ad faciendum quod iubebat, sed carnis appetentiā obiter irritabat, pro qua ideo carne, potiusq̃ pro spiritu, præliabatur. Sub qua proinde lege, quasi præsidio destituti, traditi erant in ditionē carnis. Tunc ergo (*Paßiones peccatorū, quæ per legē erant, operabantur in membris nostris.*) Alij transferūt, affectiones, seu affectus: sed iam antea explicuimus, satis esse propriā vocē passionis, ad exprimēdum animi ægritudines & morbos. Vocat passiones peccatorum, illas, quæ tum causæ prius sunt peccatorū, tum etiam post modum ipsorum effectus. Inualescunt enim passiones, vegetanturq;, & feruētius ebuliūt & instigant assuetudine peccandi. Ait verò, quæ per legem erant, inhærens semper in superiori sentētia, quòd lex subintrauit. vt abūdaret delictum. Quanuis Orige. perseuerare contēdit, legem hic subintelligere membrorum, quæ pugnat aduersus spiritū. Hic verūtamen intellectus non adeò cōsentaneus est: quia sermo hic fit de ea lege, de qua cōfestim quæstionē submouet Paul. an sit peccatum: quæ quidem quæstio de lege scripta proculdubio intelligitur, quā antea dixerat, & subintrasse, vt abūdaret delictum, & cessasse ad præsentiam lucis euangelicæ. Operabantur, id est: efficaces erant in membris nostris. (*Vt fructificarent morti.*) Non quòd peccatum in membris forinsecus consummetur, sed in cōsensu voluntatis, nec quoadusq; consummatum fuerit, generet mortē. Nam concupiscentia (ait Iacobus, cùm conceperit, parit peccatum: quod cùm fuerit consummatū, generat mortē. Sed ait, in mēbris, vel quòd membra appellat potentias etiā interiores animæ, vel quòd dum consensus per membra diffluens propalatur, tūc propriè fructificat morti, hoc est, multiplicat & coaceruat peccata. Et respicit ad illud superius, Non exhibeatis mēbra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem. Dici-

Caro.

Paßiones peccatorum.

Orig.

Iacobi.1.

Fructificare morti. Dicimur autẽ per peccatũ fructificare morti, eò quòd mors fuit pœna & stipẽdium peccati. Iugiter enim tãgit scopum illum suum, Per vnum hominem peccatum, & per peccatũ mors. Pari enim modo quo peccatũ peperit mortẽ, nutrit augetq; eandem sub imagine fructificãtis arboris. Nam (vt iamdudũ contemplabar) arbor fuit, in qua peccatum mortẽ germinauit. Neq; hic nomine mortis, solũ tẽporalem intelligit: licet & huic quoq; iniqui fructificãt, dũ corpus prauis exercitiis inaniũt iugiter, & absumũt, verũ & ęternã in quã supplicia indies coaugmẽtant, thesaurizãtes irã in die iræ, Quęquidẽ supplicia, mortem secundam appellat Ioan. vt cap. 5. dicebamus. (*Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur.*) Recentiores isti transferũt, *Variatio interpretum.* soluti sumus à lege moriẽtes, seu mortui, ei, in qua detinebamur: id est, ob hoc sumus soluti à lege, quòd mortui sumus ei: scilicet, legi per baptismum. Et quidem fatendum est, in codicibus modò Græcis ita haberi: quomodo & legit Theophylactus. Quin verò *Orig.* Orige. licet vtramq; lectionem referat, si tamen penitius perpendatur eius commentaria, hæc est, quam ipse probat. Ait enim, soluti sumus à lege mortui: Nisi enim quis mortuus fuerit in Christo, ab ista lege non soluitur. Et subdit, Scio & in aliis exẽplaribus scriptũ esse, à lege mortis in qua detinebamur: sed hoc, id est, mortui, verius est & rectius. Hæc Orige. qui ita legendus est. Neque verò diffiteri possumus, quin sit lectio hæc illi superiori verbo germanior, mortificati estis legi. At verò postq̃ (teste Orige. alia exẽplaria habebant, à lege mortis, quam literam Latini suscipiunt, nõ est cur condemnetur Interpres: vnde Ambros. Lex inquit, mortis dicta *Ambros. lex mortis.* est, quia punit reos: mortificat enim peccatores. Alludit forsan ad illud Heb. 10. Irritam *Heb. 10.* quis faciens legem Mosi: sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur. Vel dicitur lex mortis, quia obiter occidebat. *Aug. lib. 83. quæst. 66.* Vnde August. lib. 83. q. 66. Locum hunc per alium 1. Cor. 15. dilucidat. Ait enim, Lex mortis dicitur, quia stipẽdium peccati, mors: aculeus mortis, peccatum: virtus verò peccati, lex. Hæc ille: Igitur quia lex est virtus, per occasionem augens peccatum, cuius stipẽdiũ est mors, lex illa quæ non erat in auxilium, cognominabatur lex mortis. (*Ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ.*) Per conclusionẽ patẽtiora ea facit, quę pręfatus est. Fuit enim mirific⁹ decursus orationis Pauli, si bene propositum eius colligere possum. Cõposuit enim primùm in capite, veluti radices duas, legem & gratiam, Non sumus sub lege, sed sub gratia. Mox tanquã *Decursus orationis Pauli.* inter proximos earum effectus comparationem fecit inter peccatum & iustitiam, cùm serui essetis peccati, liberi facti estis iustitiæ, effectus inquàm: quoniam lex præter ipsius intentionem incidenter fuit occasio peccati: gratia verò, propria causa iustitiæ. Tertiò quia lex nõ est causa peccati, nisi per carnẽ: contulit carnem cum spiritu: puta cum superiori portione mentis, cui ratio præest: hunc enim spiritum ad Gala. ait concupiscere aduersus carnem. Quartò hic demum quasi periodum faciens gradationis, comparat vetustatem literæ ad nouitatem spiritus, qui sub illa occulebatur. Vocat enim vetustatem literæ, literam ipsam, vt contra spiritualem sensum distinguitur. De quib⁹. 2. Cor. 3. Litera occidit, spiritus autem viuificat, illam appellat *2. Cor. 3.* vetustam, hunc verò nouum: quia non prius *1. Cor. 15.* quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spũale: quo reuelato, patefactoque spiritu, vetustas illa literæ senio confecta expirauit, quando Christus, qui legem impleuit, clamauit in cruce, Cõsummatum est. Est ergo, legem occasionẽ fuisse peccandi (quod prius dixerat) idem prorsus, quod literã eius occidere, quod modò insinuat. Id quod scitè August. denarrat lib. de spiri. & lit. cap. 14. Vbi edocet nomine occidẽtis literæ, non solummodo sacramentorum cerimonias intelligi à Paulo, quæ cùm figuræ essent prorsus, *August. Litera occidit.* & futurorum vmbræ, abolitæ per veritatem Euangelij sunt: atque adeò si ad literam iam nunc obseruentur, animam per culpam occidunt, sed & decalogum significari ipsum. Is enim intellectus facile ex verbis Apostoli eruitur. Disgnoscit siquidem illic inter legẽ nostram & antiquam: quòd nostra, scripta sit spũ Dei viui in tabulis cordis carnalib. illa verò in tabulis lapideis: in quib⁹ tabulis palàm est, decalogum extare ad literam: in mentes verò nostras effusus est spiritus auxiliator ad eundem seruãdum. Cùm igitur statim subiungat, ministrũ se esse noui testamẽti, non literæ occidentis, sed spiritus viuificãtis, manifestè demonstrat decalogum ipsum, quatenus iubebat præcisè, nõ autem per sacramẽta iam factæ redemptionis subditis fauebat occidere. Quo sensu ait alibi, Virtus peccati lex. Hoc autem luculentius cõfestim lucebit, vbi declarat Paul. quemadmodum *1. Cor. 15.*

occasione accepta peccatum per mandatum operatum est concupiscentiam. Igitur vt verba huius membri in pauca referam. Instituit Romanos, & in illis nos quoq; Paul. legem antiquatam fuisse abolitam & extinctam. Et intellige abolitam omnino totam quantùm ad vinculum obligandi, quod lex illa habebat, siue cerimonialia spectes, siue iudicialia, siue moralia: de tota enim lege ait simpliciter Paul. Hebr. 7. Translato sacerdotio, necesse est, vt legis translatio fiat. Et loco modò citato. 2. Corint. 3. post mentionem gloriæ Mosis promulgantis legem ait, illam esse euacuatam per gloriam Christi. Nisi quòd cum tria fuerint illic præceptorum genera, moralia, tanquam ius naturæ (quod vniuersum orbem semper obligat) iussa sunt denuò, explicatiusq; sancita per Christum: cerimonialia verò, quoniam figura erāt futurorum, adeò cessauerunt, vt non liceat iam illa seruare: neque rursus innouare: essent quippe nunc falsa signa: sed iudicialia, quanquam non sunt per Christum instaurata, licitum nihilo secius est Christianis ea rursus concedere, vt quòd persoluatur furtum ad quadruplum, vel septuplū. Quapropter axioma illud, Moralia mandata non cessarunt, non est eo significato audiendum, quòd ob vinculum illius legis perdurent, sed hoc prorsus sensu, quòd qua ratione in illa lege, eadem & in nostra debuerunt, & sunt re vera præcepta. Quòd autem cessauerit lex illa per Euangelium, probat Apostolus, eo quòd status ille erat imperfectus: hoc est, status legis iubentis, & non iuuantis, ob idq; obiter fautricis peccati & carnis, & literaliter occidentis: quem idcirco statum cessasse liquet, eo quòd per Euangelicū beneficium Christi subuecti ad eum gradum & ordinem sumus, qui est gratiæ & iustitiæ & spiritus nostri dimicantis, & spiritus Dei viuificantis.

Epilogus cessationis legis.

Moralia quo modo cessarunt.

SECVNda pars capituli.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit.

Secunda hæc portio est huius capituli, in qua illorum cogitatus præuenit pseudoapostolorum, qui criminari illum iniuriarum poterant, quas visus hactenus est irrogasse legi, vbi illam dixit subingressam vt abundaret delictum, iram fuisse operatam, seruos constituisse peccati & carnis, concitasse peccatorum passiones: atq; adeò nos ab illa, veluti à lege mortis Euangelium eripuisse: cùm tamen à Deo fuisset edita, à sanctisq; Patribus sanctissimè suscepta & culta. Quinimò Manichæi hac Pauli (vt eis videbatur) vituperatione & proscriptione legis suam fulciebant blasphemiam, quòd lex vetus mala fuisset, & commentū mali Dei. (*Quid ergo dicemus?*) Id quod alij confingere possent de dictis Pau. ipsemet secum expostulat. Quid ergo ex dictis colligamus? Nunquid legem, peccatum fuisse? legem quidem per se ipsam suspicari nemo poterat esse propriè peccatum, vt quòd in cogitatione penitus, verbo, vel actione est hominis: cum lex non sit nisi regula quædam, quæ si iniqua sit, peccatum quidem esse potest, eo duntaxat modo, quo curuitas lineæ, quæ recta esse debet, peccatum dicitur. Obiectio ergo quæ Paulo fieri poterat, erat, quòd positio illius legis fuisset peccatum, aut obseruatio, vel fortè, legem esse peccatum per metaphrasin: puta, causam peccati: Paulus verò proponit quæstionem sub grauiori forma, qua potuit. Vbi verò respondit, Absit, omnes rationes interdicit, quibus aliqua impingi potest legi macula culpæ, vel legislatori Deo, vel eiusdem cultoribus. Estq; responsio ad quæstionem, cuius affirmatio vsq; adeò est absurda, vt potius abominatione digna sit & detestatione, quàm responso. Quapropter Manichæi summæ conuincuntur absurditatis, quòd neq; hac execratoria responsione deuictos se agnoscebant, sed aiebant, Paulum ita respondisse, ne scandalum daret: cum profectò, si lex, mala fuisset, nunquā sanctus Apostolus per mendacium subterfugisset scandalum. Imò verò (vt est in scholijs Hiero.) Si vt scandalum vitaret, vel quauis alia causa, neq; hic, neq; vspiam alibi asseruit malam fuisse legem, vnde illi contrarium eliciebant?

Manichæi.

Manichæi.

Sed peccatum non cognoui: nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.

Prosequitur responsum dilucidare & amplificare per defensionem legis. Et primò exprimit, quodnam sit propositum & ingeniū per se cuiusuis legis. Deinde, quodnam ab illa homines damnum per accidēs acceperint. Officiū naturaq; legis est, quid rectū, quidve prauum patefacere. Est enim rationis norma (vt cap. 3. super illud, Per legem cognitio peccati, dicebamus) viam aperiens voluntati, qua debet rectā actiones suas dirigere. Quocirca lucerna à Sapiente dicta est, & lux, & via. Et in Psal.

Legis natura

Prouerb. 6.

Psal.18. in Psal. Præceptum Domini lucidum illuminans oculos. Et quia lex omnis iusta, splendor quidam est, & scintilla legis æternæ, cuius ideo authoritate lex omnis subnititur, ait Sapientia, Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt. Eandem ob causam & Christus, qui vt legum conditor illuxit orbi, modò lucem mundi, modò viam, veritatem & vitam prædicabat sese. Benè ergo ait Paulus, Peccatum non cognoui nisi per legem, quoniam peccatum, neq; excogitari potest, nisi sit contra legem: sicuti nec obliquũ quidpiam aut deuiũ, nisi in ordine ad certam normam & rectitudinẽ. Vnde Aristote. Rectum inquit, iudex est sui & obliqui. Orige. autem verbum hoc, & quę in hanc rationem hic cõgerit Paulus, de lege penitus naturæ cuncta interpretatur: nam cum ante legem scriptam Adam, Cain, Pharao, & qui in Sodomis perierunt, quinimò & Gentes omnes naturali lumine discerniculum boni & mali deprehendissent, (aliàs non fuissent puniti) non poterat, inquit, de lege scripta enunciare Apostolus, quòd sine illa nunquam innotuisset peccatum. At verò hoc vnum pro indubitato hic fixum habere debemus & constitutissimum, quòd loquatur Paulus de lege hac, quam videri hactenus poterat diffamasse. Etenim ne eò quis verba sua diuerteret, vt putaret, legi obtrectasse, compurgat se modò. Quòd autẽ hactenus de lege veteri fuerit proloquutus, per ea quæ dicta sunt, liquet. Nunquã enim de lege naturæ, quatenus semper consignata fuit, futuraq; est in mẽtibus hominum, dixisset, subintrauit (cum verbum hoc temporariam legem significet) neq; quòd nos mortui fuimus illi, vel quòd ab eius dominatu fuimus liberati, vt seruiremus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ: hoc quippè vetustatis epitheton legi scriptæ propriè adscribitur. Accedit & subiunctũ exemplũ præcepti illius, Non cõcupisces, quod rem abundè cõfirmat: quandoquidem hoc inter alia præcepta legis Mosis scriptũ legimus. Exod. 20. Loquitur ergo (vt Chrysost. & cæteri Patres cõsentiunt) de lege Mosaica, in qua tamẽ ius quoq; naturæ scriptum erat. At verò ad plenam intelligentiam hic Pauli, sic ipsum contemplor, vt qui personã induerit totius humani generis, vt in se ipso mortalium progressum, carnisq; pugnã delinearet. Quapropter quædam dicit, quę homini sub peccato agenti cõpetunt, qualis ipse erat ante suam cõuersionem, quædã verò homini cõgruentia, dum

Prouerb.8.

Orige.

Paulus personã induit humani generis.

est in gratia, in qua erat dum hæc scribebat. Ab ipsa verò generali legis cuiusq; cõditione exorsus proponit, Peccatum nõ cognoui nisi per legem, id est, homines nullũ possunt peccatum iudicare nisi per legem aliquam. Quare Adam ante legem positam cognoscere nõ poterat peccatum, qua ratione diuinæ voluntati contrarium est, nisi per legem naturę sibi menti impressam ac fidei splendore illustratam intelligeret id quod est contra rationem, diuinæ aduersari voluntati. Et pariter Ethnici lege naturæ irradiati, quadantenus rationẽ peccati attigerunt: nempe hanc primùm innatam esse deformitatem omni peccato, quòd sit à ratione distortum, mox plurima scelerũ genera, perturbationes pacis esse tranquillitatisq; Reipublicæ: quas perturbationes prouida natura illo præcepto cauit, Ne facias alijs, quod tibi fieri non vis: Quocirca omnes iniuriæ tum ciuium, tum præsertim Reipublicæ vbiq; gentium vindicabantur. Quinimò & eousq; philosophando prouecti sunt, vt cõijcerent & deorum quoq; iram irritari malefactis hominũ, quos ideo placare propitiareq; curabant. Ille enim naturæ radius, quo Deus per creaturas cognoscebatur, prima esse rerũ causa, supremusq; naturalis finis, satis erat, vt gentes intelligerent, seruitium illi eadem ratione cultumq; deberi. Imò neq; solũ in hac vita pœnas Deo pendere sceleratos homines putabant, verùm & in futuro æuo. At verò cum naturaliter Deus non cognoscatur, vt finis supernaturalis, in cuius præsentia & consortio vera consistit fœlicitas, legitimã ignorabant rationẽ peccati: quod est (authore August.) dictum vel factum vel concupitum cõtra legẽ Dei: quæ ratio peccati, auersio à Deo est, ob quam dignus fit homo, tum exilio à regno cœlorum, tum perpetuis cruciatibus inferni. Loquimur de gentibus in genere: nam si qui fuerunt egregij, quibus altiori radio suæ sapiẽtię Deus affulserit: vt Noë, Abraham, Iob, & similes, haud illos hìc cõprehendimus. Quinimò neq; interna peccata, quæ intus cogitatione consummantur, satis nouerant, neq; omnia externa, quæ consistunt in opere: vt puta, quæ citra iniuriam & damnũ alterius perpetrantur: qualis est libera venus, & si quæ sunt talia. Lex autem scripta hæc omnia explicatius docuit. Ob idq; Apostolus postq̃ in genere proposuit munus legis, quęcunq; illa sit, quod est, rationẽ peccati vtcunq; prodere, exemplum supponit speciale scriptæ legis, per quod testatur de ipsa loqui.

Cognitio peccati apud Ethnicos.

Peccati defi nitio.

(Non

(*Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.* Non intelligas, quòd absq; lege nõ sentitur concupiscentiæ illecebra, præsentiscunt enim & beluæ, sed quòd nesciebat esse peccatum, nisi lex diceret. Sed nunquid præceptio hæc non iuris etiam naturæ est? Est quidem: at quandiu non fuit scripta in tabulis Mosis, sed tantum in mentibus hominũ, non omnino innotuerat quantæ esset obligationis. Primùm quòd gentes forsan credebãt in sola cogitatione: quippe qua, nisi in opus prodeat, nullum datur damnum alteri, nullã subesse ratione peccati. Secundò quòd quamuis aliquando talis ratio peccati fuisset eodẽ lumine naturali cognita, tamen iam in illo seculo, quo data est lex, obliterata propemodũ erat lex naturæ: adeò vt sola concupiscentia mali non censeretur esse peccatum. Quod & sub lege ipsa scripta vsu etiam iam venerat tempore redemptoris nostri: cuius ideo rei Iudæos commonefaciebat. Audistis quia di-

Matth. 5. ctum est antiquis, Non mœchaberis, ego autẽ dico vobis, Quicunq; viderit mulierem ad concupiscendũ eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Et tertiò licet ratio intus naturalis illud dictaret, tamen leges humanæ, quales tunc solę erant scriptę, actum interiorem nec prohibent, nec vlciscuntur. Hæc igitur vel maxima fortè, vel ex præcipuis causis fuit, cur non vsus fuerit exemplo alius cuiuslibet præcepti: vt furti aut homicidij: quæ notissima erant crimina in iure naturæ, sed huius propriè quod nõ adeò patebat. Tametsi alia

August. sit præterea ratio, quam allegat Aug. in glo. Nempè quòd elegit Apostolus hoc generale peccatum: quia omne peccatum ex concupiscentia nascitur. Veruntamen non ita intelligendus est Aug. vt cogitauerit præceptũ hoc citatum hic ab Apostolo generale esse, ad omnium peccatorum concupiscentiam protensum: vt est concupiscentia cibi, vindictæ. &c.

Non concupisces. Est enim speciale in nonum & decimum decalogi diuisum, illisq; duobus, Non mœchaberis, Non furtum facies, appensum: vt patet Exo. 20. & Deut. 5. Non concupisces domum proximi tui, non desiderabis vxorem eius, non seruum, nec bouem. &c. Quæ quidem concupiscentia peculiariter, præter opus, prohibita est in his duabus materijs ob singularem voluptatem, quæ intus etiam sola cogitatione captatur de re venerea, & de re vtili. August. verò voluit dicere concupiscentiam esse generale peccatum, quia hæc specialis concupiscentia oculorum, quæ est auaritia, causa est & radix omnium malorum: vt habetur. 1. Timoth. 6. quatenus rerum opulentia instrumentum est, fomentum & adminiculum omnium cupiditatum. Quanquã aliquando August. non tam exponens singula re præceptum decalogi, quàm generale illud Eccli. 18. Post concupiscentias tuas non eas, *1. Timoth. 6.* *Eccli. 18.*

Et illud superius Pauli, Non regnet peccatũ in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius: hoc etiam, Non concupisces, vsq; ad vniuersam concupiscentiam dilatat. Vnde de nup. & concu. lib. 1. cap. 23. concupiscentia inquit, in renatis non est peccatum, quando illi ad illicita opera non consentitur. Vt si non fit quod scriptum est, Non concupisces, fiat saltem quod alibi legitur, Post concupiscentias tuas non eas. Et libr. de spi. & lit. cap. 36. ait, Quòd in hac vita non implemus, Non concupisces, sed, concupiscentijs non obedias. Quod quidem dictum Lutherus impendiò magnificauit, quasi suo fauisset errori, qui fuit, concupiscentiam ipsam sensualitatis, quæ dimicatio est aduersus spiritum, ante assensionem quoq; & negligentiam rationis, peccatum esse, neq; baptismo neq; vllo alio sacramento aut remedio in hac vita debile: quem errorem lib. 1. de nat. & gra. satis expugnauimus. Cùm tamen August. id penitus censuerit, quòd nõ implemus in hac vita, vt concupiscentia non insurgat, non titillet, non oppugnet & insultet, non tamen quòd non implemus, quatenus præceptum est. Illud enim præceptum non vetat carnis pugnam & luctam, quæ naturalis est, sed solã inhibet voluntatẽ, qua ideo sola ipsum transgredimur, per quam & regnare incipit peccatum. Ob idq; Christus redemptor noster nõ docuit nos orare, ne tentemur, sed ne inducamur in tentationem. Cur autem exemplum non adiunxit legalium aut cerimonialium, perfacilè est conijcere. Ponendũ quippe erat exemplum rei quę erat mala, sed nesciebatur esse talis: iudicialia verò & cerimonialia genere suo nec bona erant nec mala, quocirca lex non solum ostendebat, sed constituebat ea talia. *Lutherani.* *Lib. 1. de na. & gra. cap. 11. & 12.* *Matth. 6.*

Occasione autem acceptã, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam.

Constituto proposito & directa intentione legis, quæ est, peccatum detegere, indicando virtu-

do virtutis semitam, atq; adeò ductare subditos, vt rectâ in finem, scopumq; rationis perducantur, subscribit id quod per accidens inde & incidenter cōtingit prauis hominibus. Nam iustis quidem non est nisi bonum: ob idq; ait, (*Occasione accepta*) Accepta, ex eo inquit, quòd lex per se ipsa non dat occasionē illā, sed homines vitio suo & naturæ corruptela illam accipiunt, ijs rationibus, quæ supra satis explicatæ sunt super illo verbo, cap.5. Lex subintrauit, vt abundaret delictum, Primùm ex parte obiecti, eò quòd vt fuerit ratio peccati maximè manifesta, ita minima relinquitur peccatori excusationis causa. Et secundò peculiariter à lege scripta capta est maior occasio propter multitudinem præceptionū. Sed tertiò ex parte subiecti, quia omne cōtrarium renititur suo contrario, & ideo quò libertas pluribus prohibitionibus arctatur & obsequitur, impetuosius cupido effertur in vetita: id quod illic effusius reliquimus disertum. Nec est quod culpa in Deum latorem legis refundatur magis quàm ob id quòd sensus nobis dedit, quibus malè vtimur, vel magis quàm in medicum, (vt ait Chryso.) qui febricitanti nocuā aquā interdicit, vnde accensa peius sitis ægrotum vincit, vt periculosius bibat. Eò vel maximè, quòd fidelis est Deus qui nunq̄ præcipit, nisi quæ implere homo potest, nisi sua abutatur libertate. Quē & homines in legibus ferendis imitari tenentur, ne legū numerositate scandalū dent, & occasionē offerant facilius peiusq; collabendi. (*Peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*) Idem est dicere, per mandatū, quod per legem: nam mandatum, quædam lex est. Et spectat fortè ad illud prænominatum mādatum, Non concupisces. Veruntamē appellatione hic peccati, quidam diabolum intelligunt, qui causa fuit homini primumq; initium peccati. Hæc tamen vsurpatio nimium distrahit nomen à suo proprio significato. Et profectò cui constitutum est, verba quàm minimè possibile fuerit alienare à sua proprietate, non compellitur aliter hic accipere, quàm est eius primæua significatio. Etenim peccatum ipsum mente apprehensum operatur cōcupiscentiam: hoc est, appetitionem eiusdem futuri peccati, sic enim accipitur hic concupiscentia: scilicet pro actu concupiscendi. Quemadmodum & finis mente conceptus causa est electionis mediorū. Et ideo vbi occasione cohibentis mādati, illecebra, vel quæuis alia affectio praua inflammatur, ipsum etiam futurū peccatum operatur eandem appetitionem. Attamen August. quem pleriq; sequuntur expositores, nominatione peccati intelligit concupiscentiā ipsam, quæ est vis & potētia cōcupiscendi: hæc nanq; peccatū dicitur, quoniam est peccati primi Adę, tum effectus, tum etiā tradux; qua in nos profunditur, atq; adeò nostrorum actualium causa. Quanq̄ & pro originali peccato cōgruit in presentia nomine vti, quinimò & pro ipso Adæ delicto, per quod & peccatum in nos transit & mors. Enimuerò quia (vt author idem est Aug. in de nup. & concu. & alibi sæpe) diluto reatu culpæ in baptismo, remanet concupiscentia, vt pugnet cum nostra infirmitate eadem concupiscentia est velut administra virtus primi illius peccati protoparentis, per quam idem ipsum censetur existere vigereq; in nostro mortali corpore ad oppugnandū spiritū. In quo forsan sensu ait infra, peccatū habitare in nobis. Nisi quod mihi semper fit verisimilius, sermonē hic subtexere Paul. de peccatis, quę succreuerūt occasione scriptę legis: iuxta secundā acceptionē à nobis tactā. Vbi autem ait, Omnē concupiscentiam, significat omnes prauas affectiones in omni peccatorū genere, siue à radice concupiscibili dimanēt, siue ab irascibili. Et loquitur sub persona hoīs nondum reconciliati. Quòd verò ait, operatum, eadē phrasi id repetit, qua supra dixerat, lex iram operatur, temperatius hic autem ait, nō quòd mandatū operatur concupiscentiā, sed quòd peccatum per mandatū, à quo accipit occasionē, id patrauit. Scrupulosum veruntamen fuisset verbum, ꝙ peccatū per mandatū operaretur cōcupiscentiam, suspitionē generans, an mandatum esset directa causa mali, nisi præmisisset, occasione accepta. Et eodem sensu: scilicet, obiter & per occasionem, intelligendum est & illud. 1. Cor. 15. Virtus peccati, lex. Et quod supra dixerat, Passiones peccatorum quæ per legem sunt. Neq; verò lex tantum vetus hac ratione, sed & euangelica (vt notauit Chryso.) si gratiā separes, nempè ipse decalogꝰ, occasio quoq; est malis, mali. Atqui & cōsilia & monita vitiatis hoībus occasiones sunt delinquendi. v.g. vbi qui cōsulit, inuisus ingratusq; est audienti. Vnde illud, Si nō venissem & locutus eis nō fuissem, peccatū nō haberēt. Quin & sancta ipsa, ꝓposita nonnunq̄ sunt habēti offendiculū ruinæ, nō solū eò ꝙ sanctis operibus insidiatur inanis gloria, verū ꝙ dū fortis armatus ꝓspicit scopatā cōsciētiā, nequiore instructꝰ satellitio instaurat pugnā.

Nulla in deū refunditur culpa.

Lex humana quomodo sit ferenda.

Peccati appellatio.

August.

Virtus peccati, lex.

Ioan. 15.

Sine

Sine lege enim peccatum mortuum erat, ego autem viuebam sine lege aliquando.

Exponit causam superioris asserti, vt coniunctio, enim, subindicat. Aperit, inquàm, quo pacto lex occasio fuerit augendi peccati: discernēs inter duo tempora, prius, in quo peccatum mortuum iacebat, quia tunc homo sine lege viuebat, posterius, in quo mortuus est homo, quia peccatum reuixit. Quū enim dixisset, occasione mandati peccatum peperisse omnem cōcupiscentiam, subdit causam. (*Sine lege enim peccatum mortuum erat: ego autem viuebam sine lege aliquando*) Mortuum peccatū, si vim prorsus significati teneas, tunc existimatur, quando nullum est, seu quod nondū est commissum, seu quod iam est remissum. Sed mortuū nihilominus dicitur latinè quod emarcuit, aut quauis ratione debile est & elanguidum, & viribus eneruatum, ad operandū secundum naturam suam, vt supra in, emortuum corpus Abrahæ, &, emortuam vuluam Saræ, adnotauimus. Iuxta hos igitur duos significatus bifariam exponitur hic textus. Orig. in sua interpretatione persistens, quòd de lege naturæ habeatur hic sermo, sententiā refert ad singulos mortalium, qui ante vsum rationis sine lege, quæ nos obliget, viuimus, quo ideo ætatis peccatum in nobis actuale mortuum est. Nam licet infans rem designet, quæ genere suo peccatum sit, nihil illi imputatur. Et subdit, quòd si hic non sit intellectus Pauli; quo modo verum est, quod ait, se aliquando sine lege vixisse: quippè qui in peccato originali, & sub lege Mosis natus est. Attamen quia Paulus de lege hic diuinitus præter naturalem posita, & nomine humani generis continenter videtur loqui, postquam homo rationis lineam ingressus est: alij, quibus facilius subscriberem, hunc locum interpretantur de protaplasto Adam. Is enim tantisper in paradiso sine lege positiua vixit, in quo tēporis articulo mortuū: id est, nullum, fuit peccatum. Sed præcepto dato expergefactus est appetitus, atq; adeò suggestione serpētis violatum præceptum. At verò quoniā Apostolus longa iam hactenus orationis seriè de lege Mosis, deq; eius antiquatione loquitur (vt supra præmonstrabamus) non est credibile, aliorsum sermonem deflexisse, vt Chrysost. ex professo contra hanc secundò recitatam opinionē reclamauit. Eò vel maximè, ꝙ persistit Paul. in explanatione illius quod dixerat, Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces, quod quidem præceptum non primis parentibus, sed Mosaico populo positū fuit. Et pręterea illud quod supra dixit cap. 5. Vsq; ad legem enim peccatū erat in mūdo, peccatū autē nō imputabatur, cū lex non esset, in cōfesso oībus est, de lege Mosis intelligendum esse: est autē sententia hæc eadē illi prorsus, illiusve expositio. Quāobrem non est cur à Chrysostomo, Ambr. & August. & alijs huius ordinis Patribus declinemus, qui planè hanc literam de lege Mosis interpretantur. Hoc nimirum sensu, quòd sine lege scripta peccatum erat mortuum: hoc est, secundum Augu. lib. 83. q. 66. Non imputabatur, vt supra dixit, licet re vera esset. Vel quia lex naturæ non satis aperiebat peccati rationem, vti supra enarrabamus. Vel quòd tunc temporis obnubilata iam erat, & ferè de mentibus hominum abrasa. Et hoc est quod subdit, Ego autem: id est, homo, sine lege viuebam. Sunt autem quibus talis placet lectio huius literæ, vt punctum illic figatur, Ego autem viuebam aliquando: scilicet, vita spirituali, quando nondum erat lex: vt, viuebat, contraponatur morti peccati: sicuti statim vitæ peccati contraponitur mors hominis. Et dicebatur secundum istos tunc homo viuere, qua ratione mortuum erat peccatum. Nimirum quòd cum non satis cognosceretur, non adeò vigebat ad interficiendum hominē spirituali morte. Sed profectò non huc videtur vergere mens Pauli. Sed ait: Ego autem sine lege viuebam, hoc est, lege destitutus vitam degebam. Quo verbo causam reddit præcedentis, acsi dixisset, sine lege peccatum mortuum erat: ego enim aliquando eram sine lege. Dubium tamen inde hic exurgit, quòd ignorantia iuris naturalis nō excusat: & ideo quantuncūq; obscurata esset huiusmodi lex, non excusabantur qui illam offendebant. Quinimò acrius essent accusandi: nam quanto culpa ex libidinis vehementia magis ignoratur, tanto ob affectatam ignorantiā degrauatur magis: nulla ergo est causa cur tūc peccatum diceretur mortuum. Responsio autem est, quòd neq; Paul. illos tunc mortales excusatos contendit, quinimò cap. 1. acerrimæ accusationi subiecit idololatras, atq; alios turpes flagitiososq; Gentium, ꝙ cum Deum cognouissent aut certè nosse debuissent, tā peruersis moribus in eū peccassent. Sed ait, peccatum fuisse mortuum, in cognitione hominū, qui prærerq̄ quòd multa tunc nesciebant

Margin notes: *Mors peccati.* — *Duplex expositio.* — *Alia opinio.* — *Concors interpretatio Patrum.* — *Ego autem.* — *Dubitatio.*

Ignorantia quomodo excusat.

esse peccata, quæ verè erant, legitima peccati ratio eos celabatur: vt supra expositum est. Et ideo peccatum in sua existimatione languebat, emarcidumq; erat, & inualidum, ad deterrendum eos: quapropter ignauia & socordia torpebant. Adde, quòd quanuis ignorantia affectata non excuset, quando tamen tractu aliquo temporis in aliqua natione cor ruptissimis moribus lumen naturæ obtenebratur, tunc etsi scelerum capitalium ignoratio non excuset, tamen aliorum minorũ obliuio, quæ sunt etiam contra ius naturæ, vel minuit, vel fortè nonnunq̃ tollit culpam: præsertim quando ferè orbis tali ignorantia excæcatus erat. His ergo rationibus, mortuum: hoc est, exile & tenuè tunc erat peccatum respectu temporis, quo lex diuina resplenduit Israeliticæ plebi.

Sed cùm venisset mandatum, peccatum reuixit. Ego autẽ mortuus sum, & inuentum est, mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.

Priori differentiæ temporis supponit posteriorẽ, vbi accedente lege, & humanas mentes illustrante, reuiuiscens peccatum, hominẽ coniecit in mortem: scilicet, animæ: sic enim necesse est vsurpare hic vocem, mors. Tota hæc autẽ oratio nihil aliud est, quàm expositio illius sæpè repetitæ sententiæ, quòd lex & vetando illud, quod lubet, libidinem auget, & manifestando peccatum, excusationem adimit, præsertim diuina lex quæ aperit, peccatum, tum aduersari Deo, tum etiam & priuatione diuinæ fœlicitatis, & solutione æterni supplicij dignum esse. Hoc enim pacto & peccatũ insolescit inualescitq;, & hominẽ perimit. Quocirca si peccatũ ea ratione mortuũ erat, quòd non satis noscebatur, ea quoq; ratione moritur homo reuiuẽte peccato, quòd cognoscit se peccare, vt August. ead. quæst. ait. Perseuerat hic autem personam agere hominis sub potestate peccati viuentis. At neq; secundum Orige. qui hanc temporum vicissitudinem ad illud confinium ætatum refert, vbi ratio incipit lucescere, neque secundum alios, qui hoc accommodant ad statum primorum parentum: accipi ita propriè potest, quod ait, mortuũ & reuixit, nam quod nunquàm vixit, non est mortuum: ob idq; in statu innocentiæ peccatum nullum erat mortuũ, nec propriè reuixit. Idemq; comperitur

Mortuum & reuixit.

in puero ante rationis lineam. At secundum vulgatam glossam, peccatum, quod in mundi primordijs vigente lege naturæ viuebat, mortuum iam tunc erat prope ante diluuiũ, & post in seculo Abrahæ, vbi idololatria innumero flagitiorũ satellitio stipata, in mundum grassabatur: atq; adeò obnubilabat humanas mentes, vt vix vlla esset existimatio peccati: reuixit autem occasione scriptę legis: quò enim arctius interdicti Iudæi erant idolorum cultu, eò magis impiè in eum impingebant, minusq̃; ideo excusabantur. Vt autem Romanos iugiter admonitos habeat, hanc peccati resuscitationem, hominisq̃; mortem, non vitio legis obuenisse, subdit. (*Et inuentum est, mihi mandatum, quod erat ad vitam, esse ad mortem.*) Quasi dicat. Non hæc erat mandati intentio, sed inuentum est: id est, vitio hominũ repertum deprehensumq̃; est, seu vsu venit, vt mandatum, quod suopte proposito datũ erat mihi ad vitam: hoc est, vt ostendendo enormitatem peccati, quod est Dei offensio, & sublimitatem præmij, quod virtuti proponit, supplicijq̃; acerbitatem, quod peccatoribus cõminatur, à peccato me cohiberet, transmitteretq; in viam iustitiæ, idem mandatum inuentum est cessisse mihi in mortem.

Nam peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.

Repetitio ferè est conclusionis suprapositæ. Est enim oratoris mos, conclusionem repetere. At quia mortis meminit, in quam illos ait peccatum per mandatum adegisse verbis nonnihil differentibus vtitur. Dixerat enim, quòd peccatum occasione accepta per mandatum operatum est concupiscentiam, modò ait, occasione accepta per mandatum seduxit me & per illud occidit. Perspice quẽadmodum ad propositum respectet, ad compositionem scilicet peccati & mortis, quæ per Adam ingressa in orbem in initio dixerat. Nam, seduxit, idem est, quod in peccatum induxit, per quod me occidit. Perparui tamẽ refert, an quod ait, per mandatum ad, occasione accepta, an verò ad, seduxit, apponas: nam & per mandatum accepta est occasio, & eadem ratione per ipsum seduxit, atque adeò occidit. Verbum hoc quidem, seduxit, illis fauet, qui hanc literam interpretantur de statu primorum parentum, vbi ait Eua, Serpens seduxit me. At verò referri etiam commodissimè potest ad tempus scriptæ legis.

Seduxit.

Enimuerò

Enimuerò licet lex, quatenus in mentem irradiat detegendo illi peccatum, neminem decipiat, sed instruat: tamen peccatum per ipsam seducit. Hoc autem seducere August. q. sæpe citata inter. 83. bifariam exponit, primò quòd suasio delectationis vehementior est dum adest prohibitio, vti in adulterio, quàm in matrimonio. Secundò quòd quæ homo facit secundum iussa legis, sibi attribuit, nisi fides doceat referenda esse in Deum. Sed forsan congruentior sit & planior sensus, quòd eadem ratione, qua concupiscentia per legem ardentius inflammatur, homo seducitur, & excæcatus, decipitur, leuius innoxiusq; quàm par esset, reputando peccatum: qua tandem causa ad deceptorium imperium particulare intellectus labefactatur, vt fieri imperet, quod non decet. Hanc siquidem ob rem dixit Aristote. Omnis peccans est ignorans. Etenim neque Euam seduxisset serpens, dicens, Nequaquã moriemini, nisi cupido cibi eam præmolisset. In qua profectò tentatione, nostra quoq; depicta est: nam pariter nos dæmon circunuenit vbi ebullit passio, attenuando & exinaniendo grauitatem noxiæ, qua nos seductione excæcatos occidit. Atqui & verbum, occidit, videtur cum præuaricatione illa Adæ admodum quadrare: illa siquidem, peccatũ fuit, per quod mors ingressa est in mundum. At competit nihilominus suo modo & cuicunq; peccato, non solùm si de morte animæ verbũ intelligatur, quæ est ipsummet peccatum, sed etiam si extendatur ad mortem tam corporis, quàm animæ, quæ consistit in morborum & calamitatum sensu, vt cap. 8. latius dicturi sumus. Mors etenim corporis in reprobis transitus est ad æternã illam inferni, vbi tam anima, quàm corpus mortis doloribus & tormẽtis eisdemq; sæuius acerbiusq; discruciantur, quàm dum corpus erat mortale. Quam idcirco Ioan. in Apoc. (vt cap. 5. dicebamus) appellat mortem secundam, eandemq; ait iustos nõ visuros. Ob idq; cum per vnũ quodlibet delictum accessio fiat illis supplicijs, fit, vt quodlibet nos verè occidat. Quapropter ait Theophy. Mors hæc & ad culpam potest & ad pœnam referri. Sed & quod ait, peccatum per mandatum occidit, eodem relabitur cum illo. 2. Corin. 3. Litera occidit: hoc est, lex iubens, non iuuans.

August. *Aristote.* *Euæ tentatio* *Occidit.* *Theophyl.* *2. Corin. 3.*

Itaq; & lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum, & bonum.

Concludit vtiq; responsum, quod instituerat in defensionem legis. Sunt tamẽ qui quatuor hæc cõmata ita distribuãt, vt, lex sancta, ad totam legem relatum velint, mandatũ verò sanctum, ad cerimonialia, quibus populus emundabatur: sed, iustum, ad iudicialia, quibus homines inter se exęquabantur: bonum, autem, ad honestatem moralium. Siquibus verò forsan hæc tam excogitata distributio nõ perplaceat, omnia de tota lege asserta possunt audiri. Lex enim, & documenta complectitur, & exempla, atq; monita, & præterea mandata. Proponit ergo prius totam legem fuisse sanctam: hoc est, puram & incorruptã, alludens ad proprium verbum legis, quod est, sancire, atq; id quidem quò ad omnes eius partes, secundum illud Psalmi. Lex Domini immaculata. Deinde in specie subdit, & mandatum sanctum, cuiusuis generis mandatum intelligas. Nam & iudicialia quoq; & cerimonialia, perinde atque moralia, ad populi sanctitatem instituta erant & ordinata. Subtexit autem, iustum, quod rectitudinem & ęquitatem in se legis significat, & bonum, quantum ad effectum eius: qui est secundum Aristote. 2. Ethicor. vt bonos faciat ciues. Vnde vbi dixit Psalmista, Lex Domini immaculata, statim subdit, Conuertens animas: & testimonium fidele, sapientiam præstans paruulis, id est, ineruditis & humilibus. Iustitiæ Domini rectè. &c. Hoc ergo est, quod lex est in se: vnde Manichæi, & Marcionis hæresis palam damnatur, eorumq; in legem blasphemiæ, quam quidem legem diffamabant, & tanquam malam proscribebant. Nam quod legitur Ezech. 2. Dedi eis præcepta non bona, huc penitus refertur, quòd præcepta cerimonialia erant imperfecta, quæ gratiam non cõferebant, neq; erant perpetuò duratura: vnde & de iudicialibus subditur, Et iudicia in quibus non viuent. Quid autem fecerit lex per accidens, subdit.

Quatuor comata. *Psal. 18.* *Aristote. 2. Ethic.* *Manichæi.* *Ezech. 2.*

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, vt fiat supra modum peccãs peccatum per mandatum.

Proponit autẽ accidentariũ transuersumq; effectum legis per modum quæstionis. Nunquid lex, quæ per se bona erat, facta est mihi

 mors?

mors? Absit. Intuere attentè lector, quanta fide tueatur legem. Non enim satis duxit eam per se sanctam, iustam & bonam prædicare: sed si quis fortè cogitasset, saltem homines vitio suo eam deturpasse, fecisseq;, vt ipsa esset lethifera, id etiam interdicto negat. Illa quippe ita suapte natura viuifica erat, dataq; adeò in subsidium vitæ, vt nullo modo, neq; per hominũ corruptelam facta sit mortis causa. (*Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem.*) Id est, non ipsum mandatum legis seduxit & occidit hominem, (repræsentat enim hominem peccatis inquinatum,) sed peccatum, vt appareat peccatũ, per bonum (scilicet mandatum) operatũ est mihi mortẽ. At verò litera hæc variè distinguitur apud diuersos authores. In nonnullis etenim Gręcis exemplaribus clausula superioris textus sic terminatur, Quòd ergo bonum est, factum est mihi mors? absit, sed peccatum, vt subintelligatur, factum est mihi mors, & inde subsequatur altera clausula, vt appareat peccatum, id est, vt seipsum proferat, per bonum operatum est, &c. At verò Orige. Chrysost. Theophyla. cum Latinis omnibus sequuntur distinctionem, quæ est in nostra translatione. Hoc autem quod ait, peccatum, vt appareat peccatum, nonnulli sic exprimunt: peccatum: hoc est, iniquus animus, vt in sua se asserat libertate, cõtra prohibitionem prorumpens, per mandatum, quod suapte natura est bonum, operatur mortem. Attamen quam citati modò Patres concipiunt, planior intelligentia est. Peccatum (seu cõcupiscentiam intelligas, seu peccatum ipsum, pro vt supra exponebamus) vt vel per hoc se pandat, appareatq; quàm sit res iniqua & praua (puta ꝙ optimis remedijs malè vtatur) per mandatum bonum, quod veluti salutifera medicina adhibitum est in remedium, operatum est mortem. At verò ne id de solo peccato Adæ dictum crederetur, per quod mors introiuit in mundum, addit. (*Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.*) Ac si dixisset. Nolo ego negare, ante scriptam legem per peccatum Adæ patuisse morti aditum in mundũ: nam dictum est, quòd per vnum hominem introiuit peccatum, & per peccatum mors: & quòd ab Adam vsque ad Mosen regnauit mors, sed doceo, quòd peccatum, quod per legem Mosis incrementum accepit, cumulatius & supramodum operatum est mortem, multiplicando mortis iura: qua ratione vnũ peccatum, causa aliorum fit. Et hoc sonat quod ait, vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. In Græco nomen peccati, ἁμαρτία, fœminini generis est, cui apponitur adiectiuum, peccatrix. Et ideo Origenis interpres transtulit, vt fiat peccator peccatum, hoc est peccatum ipsum fiat supra modum peccator, puta causa peccati. Sed interpres noster ad attenuandam amphibologiã, ne, peccator, censeretur prædicatum esse hominis, transtulit per participium, vt peccatum fiat supra modum peccans, id est, peccatum per occasionem mandati fiat exuberantior vehementiorq; causa plurium peccatorum. Etenim quæ pauciora leuioraq; erant ante legem, plura, grauioraq; facta sunt occasione legis.

Variatio lectionis. — *Orige.* — *Peccatum vt appareat peccatum.* — *Origen. interpres.*

TERTIA pars capituli

Scimus enim quòd lex spiritualis est, ego autẽ carnalis sum, vænundatus sub peccato.

Hactenus legem ab accusatione illorũ defendit, qui illam, velut lethiferam damnare cogitarẽt: iam nunc in hac tertia sectione huius capitis, quàm fuerit iusta & bona, aperire constituereq; pergit ratione sumpta ab eiusdem legis optimo proposito, & quem in nobis sortitur saluberrimo effectu, qui est, spiritum aduersus carnem instruere, irroborare, iuuareq; & fouere. Sed est præterea particula hæc superioris expositoria. Edisserit hic enim Paulus id quod dixerat, non legem, quę bona est, causam fuisse, vel peccati, vel mortis, sed peccatum per mandatum operatum fuisse vtrunq; malum. Id autem demonstrat per certamen & duellum, quod in nobis metipsis intestinum est inter carnem & spiritum: quæ duæ sunt diuersæ naturæ, ex quibus compacti sumus. Producit itaq; statim statuitq; contrarias partes, sibiq; inuicem aduersantes: nempè legem & carnem. In epistola ad Galat. inter portiones ipsas homini internas idem ait, bellum geri: Caro enim inquit, concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Sed quia lex à parte eiusdem spiritus dimicat, rationem instituens, vetansq; carni succumbere, eãdem hic prorsus pugnam depingit inter legem carnis & legem spiritus. Proponit igitur. (*Scimus quod lex spiritualis est, ego autem carnalis.*) Scimus inquit, hoc est, constitutissimum omnibusq; adeò in confesso esse debet, qui legis naturam scrutantur: vti ipse faciebat Paulus: sermonem nanq; prosequitur de lege Mosis, quæ quantum ad præcepta moralia, eadem erat cum nostra. Eandem

Galat. 5.

Lex spiritualis. dem quippè legem spiritualem cognominat. Primum ratione causæ: fuit enim in tabulis *Exod.32.* digito Dei scripta, vt habetur Exod.32. digiti autem nomine, Spiritus sanctus nuncupatur: *Luc.11.* nam in hoc digito aiebat se Christus eijcere dæmonia. Dicitur deinde spiritualis, ratione effectus: quoniam lex, regula est & norma spiritus colluctantis cum carne. Et præterea quia litera antiquæ legis, quæ figura erat & vmbra futuri Euangelij, spiritualiter erat intelligenda. Hac inquam fortè ratione legem hic veterem appellat, legem spiritualem, id est, spiritus prænunciam: legem verò euangelicam appellat cap. proximo legem spiritus vitæ, legem scilicet, continentem in se præsentiam Christi, vel quia illa scripta erat in tabu-*2.Corin.3.* lis, hæc verò in cordibus spiritu Dei viui: quod loco citato fusius exposituri sumus. *Duæ portiones in hoie.* (*Ego autem carnalis.*) In homine, vt qui ex anima constat & corpore, duæ discernuntur portiones, superior scilicet, cui ratio præest, & sensualis inferior, quæ iniussu rationis in obiecta sensibilia per se fertur. A priori homo est, diciturq; rationalis: à posteriori verò, sensualis & carnalis. Refert tamen plurimùm ad intellectum huius literæ, illius hic meminisse, quod supra iterum à nobis dictum est: nempè illud esse simpliciter hominem, quod ei cõpetit ratione formæ, à qua sortitur speciem & nomen: illud autem secundum quid, quod *Carnalis dupliciter.* competit ratione materiæ. At verò carnalis, bifariam dicitur, vel quia ratio per voluntatis assensionem subiugata est carni, vel quia citra huiusmodi assensum subiecta est pugnę & molestię carnis. Modus prior competit solis peccatoribus, posterior verò patet lege cõmuni in omnes filios Adæ, quamlibet iustos: Vterq; autem modus conuenit homini ratione peccati. Et ideo subiungit. (*Venundatus sub peccato.*) Quasi dicat, Homo in sua conditione non fuit creatus carnalis, sed liber à seruitute peccati: veruntamẽ factus est carnalis, quia venditus est, atq; adeò seruus constitu-*Vendit se homo peccando.* tus mancipiumq; peccati. Vendit se autem homo non alio precio, quàm vt suũ expleat sensualem appetitũ: quò illud spectat Esa.50. *Esa.50.* Ecce iniquitatibus vestris venditi estis. Igitur si carnalitatem accipias pro sola rebellione sensualitatis, quæ citra crimẽ reperitur etiam in viris iustis, in illam nos vendidit seruitutem primus parens, cuius præuaricatione dispoliati sumus originali iustitia. Si autem vsurpetur carnalitas priori modo pro victoria carnis, quam obtinet in solis iniquis, huic tyrannidi quilibet per propriam voluntatem mancipatur. Secundũ hos duos igitur signi-*Duplex sensus.* ficatus carnalis hominis geminus est, bipertitusq; sensus huius sermonis Pauli, vsq; ad finem capituli: Orige. nanq; super hunc locum *Orige. & Chrysost.* & Chrysost. posteriorem amplexi sensum aiunt, hic Paulum personam agere illius, qui secundum carnem in peccati potestatem deditus viuit. In qua sententia fuit iunior Au-*August.* gust. vt patet lib.83. quæstionum, q. 66. Vbi ait, verba hæc esse hominis sub lege constituti, nondum sub gratia. Postmodum verò senex, vt est videre contra Iulianum lib. 6. cap. 11. Et lib.1. retract. cap.23. Et latè lib. contra du. epist. Pela. ad Bonifa. His quippe locis inter enarrandum hunc locum, in cõtrariam abijt sententiam: nempè quòd loquatur hic Paulus in persona sanctorũ, quorum gemitum, contra carnales cõcupiscentias dimicantium, videtur se hic audire. Quemadmodũ inquit, locum hunc intellexit Hilar. Gregor. (scilicet Nazianzenus) Ambro. & cæteri Ecclesiæ sancti, notiq; doctores. Et reuera germanus *Sensus germanus Pauli.* hic intellectus est Pauli, & genuinus. Enimuerò cum ab illo loco, Peccatum non cognoui nisi per legem, personam (vt diximus) humani generis indutus fuerit, personas subinde diuersas refert, nunc scilicet hominem gratia destitutum, nunc verò illum qui in gratia constitutus est: in quem aptissimè conuenit tota hæc subsequẽs oratio, vt per singula eius membra liquescet.

Quod enim operor non intelligo, non enim quod volo bonũ, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio.

Sistamus ergo nobis ob oculos iustum quempiam, conflictu carnis afflictum, verbis nanq; illius instituit Apostolus, tum legis bonitatem & virtutem: tum etiam peccati, cõcupiscentiæq; malignitatem & pertinacissimã pugnam exaggerare, vt superiorem orationẽ amplificet. Nempè quòd peccatum, non modò in eo qui non vtitur auxilio Dei per mandatum accumulat grauiora, verùm in eũ etiã quem adiuuerit eius gratia, infestissimè subsultat, instigando ad malũ. In quo pariter & virtus gratiæ patentius exerit se se, vt quæ rationem continet, ne corruat. Sed est præterea obseruandus Apostolus, quemadmodum ob alternas vices spiritus & carnis alterum se à se ipso subinde inducit, duarum personarũ vice fun-

August. cefunctus, carnalis scilicet & spiritualis. Augustino in lib. 83. quæstionum, & hic Ambrosio verbum hoc, Quod operor nō intelligo, perinde est, ac si dictum esset, peccata quæ facio non cognosco: quia non illa inuenio scripta in regulis veritatis, Nam aliud per legem scio, aliud ago. Hæc autem expositio aptius quadraret, si verba hic texerentur de homine seruiente iniquitati. Nam si sermo fiat de viro iusto, cōgruentius exponitur ab alijs in hunc sensum, Id quod operor nō agnosco, hoc est, non approbo, sed me inscio, meaq; inconsulta voluntate, fit. Etenim cum orationem exorditur de illis motibus sensualitatis, quæ citra consensum voluntatis exiliunt, & voluntas nihil velit nisi præcognitum, initium capit dicendi à cognitione: proponens multa se operari per sensualitatem, nulla preuia cognitione intellectus, vel saltem absq; certo iudicio, quæ idcirco quantùm ad rationem attinet, potius dicimur pati per sensus, quàm agere. (*Non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio.*) Sunt exemplaria Græca, in quibus neutra illarum vocum, bonum, malum, extat: constat tamen, illis ex punctis, sententia eadē, licet per illas explicatior fiat. Et sunt inferius in simili oratione expressæ, vnde fit mihi coniectura (vt illic adnotabimus) hic nō ab Apostolo, sed ab aliquo fuisse adiectas, quia illas vidit infra extare. Est autem hoc tum declaratio, tum probatio proximi verbi. Quod enim dixerat, quod operor non intelligo, apertius significantiusq; profert. Non enim. & cæt. Est hic tamen ante oculos habenda diuisio illa peccatorum, quæ fit in commissionem, contra affirmatiuum præceptum: atq; omissionem, contra negatiuum: quam forsan nobis suggerit Paulus hac bimembri oratione, vbi ait, Non enim quod volo (puta opus affirmatiui, seu præcepti, seu consilij) illud ago, sed quod odi, (scilicet rem prohibitam) illud facio. At verò si in priori articulo intelligas, non ago, vbi adest necessarium tempus præcepti, nō id tunc ad statum viri iusti pertinet, siquidem omissio illa, lethalis est. Si autem ad tempus referas, quo consilium est facere, id & viro quoq; iusto vsu venire potest: nempè, vt renitentia sensualitatis id non faciat: puta ob ignauiam pigritiamvè, aut alium languorem, vel ægritudinem animæ. Pariter in posteriori membro, si quod odimus facimus, transgredientes preceptum, id quidem iustitiæ repugnat. Quòd si nobis vel nolentibus, vel nō aduertentibus, sensualis appetitus naturali surreptione nos subitò impetat certè illic nihil subest, nec leuissimæ culpæ. At dum illecebra eousq; prorepserit, vt attendens ratio in mora sit reprimēdi, culpa eò tunc innascitur venialis, quæ ante voluntatis assensum, vel in rem, vel in delectationem, haud est mortalis. Sciscitatur hic forsan addubitans quisquam, quomodo possunt actiones illæ contrariȩ simul consistere & cohærere? Videlicet voluntas absq; opere, & rursus, facere quod nolis. Facilis est responsio, quòd dum quis non facit quod vult bonum, voluntas illa non est absoluta, & ad particulare determinata: hanc enim vbi facultas suppetit, protinus consequitur opus, sed esse potest voluntas in genere, vt idem sit, quod volo, ac si dicas, quod ratione admonitus sum velle. Potest esse & particularis, quam scholæ, explicationis gratia, permittunt, velleitatem appellari: quæ quidem non repugnat absolutæ appetitioni sensus in contrarium, qualis est, vellem facere, & nihilominus non facio. Eodem ferè modo alterum membrū audiendum est. Etenim dum nolo in peccatum consentire, non obstante quauis sensuali commotione, simpliciter & absolutè illud odi: sed id dicor facere secundum quid per sensum: nam illud prorsus simpliciter agimus, quod per voluntatem agimus. Vbi autem assentimus malo, quod facimus, tunc iam non simpliciter odimus, quanuis qui cum vehementibus passionibus decertat, illisq; contra nititur, is quidem, dum superatur & vincitur, licet non simpliciter, tamen secundum quid per nolleitatem (vt cum scholasticis sic loquamur) odit id, quod simpliciter vult & facit. Qua ratione ait. 3. Ethic. Aristot. quòd qui in naufragio exonerat merces in mare, secundum quid nollet, sed simpliciter & in particulari vult.

Peccatorum diuisio.

Motus subitus.

Addubitatio

Conditionalis voluntas.

Aristote. 3. Ethi.

Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Concludit vtrāq; propositionē, quam hic constituerat stabilire: puta & quòd lex sancta sit, spiritualis & bona, & quòd peccatum sit carnale & iniquum, sub quo homo venditus est, atque vtramque elicit ex proximè præfato verbo. Et de lege quidem sic, Si quod nolo inquit, illud facio, in hoc quod nolo, consentio legi, quia bona est, id est, obtempero illi,

ro illi, seu illam probo, vt quam hoc testimonio cognosco esse bonam, quod manifestat mihi prohibetq; peccatum. De peccato autẽ sic. (*Nunc autem. &c.*) Id est, si me nolente, legiq; consentiente illud operor, quod est malum, consequens fit: vt, neq; ego illud, neque lex faciamus, sed quod habitat in me peccatum. Perspice quomodo hic simpliciter facit homo quod iudicio rationis agit per voluntatem: hac enim de causa non dixit solum, voluntas consentit legi, Sed, ego consentio. Neq; ait, Non voluntas operatur, at, Non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Ex quo rursus subsequitur, sententiã hanc de viro iusto enunciari, dissentiente à cupiditate carnis. Et respicit ad illud cap. 6. Non exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Etenim dum per voluntatem non exhibemus: huiusmodi arma, non nos, sed concupiscentia citra culpam mortalem nostram operatur. Vnde. 2. Cor. 10. In carne, inquit, ambulantes non secundum carnem militamus. En locus vbi secundum August. & complures enarratorum peccatum transfertur, vt vsurpetur pro concupiscentia rebellante contra rationem, tum quia causa, tum quia effectus est peccati, licet (vt paulò ante dicebam) absq; vlla fortè figura intellexit peccatum Adæ habitare in nobis, eò quòd concupiscentia virtus est, & seminarium, per quod peccatum ipsum primi parentis, modo quodam non improprio, habitat in nobis: parturitq; nostra delicta, sicuti diabolus dicitur habitare in homine sceleratissimo & pestilentissimo, tametsi in illo non sit per essentiam. Et ait, non vtcunq; esse in nostra carne peccatum, quasi in transcursu, verùm inhabitare, tanquam rem nobis cognatam. Est enim vis illa concupiscentiæ, si principia hominis naturalia spectes, naturalis & ingenita, quæ homini ideo condito in puris naturalibus inesset: sed est nihilominus effectus peccati Adæ, per quod iustitia originali nudati sumus, quę eiusmodi cõcupiscentiã rationi subiugabat.

Loquitur de viro iusto.

2. Corin. 10.

Habitat in me peccatum

Scio enim quòd non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Nam velle adiacet mihi: perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, iam nõ ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Probat breuissimè non habitare in nobis, hoc est, in carne nostra bonum, sed peccatũ: id est, peccati reliquias & semina: eò quòd velle adiacet nobis, perficere autem minimè. Et spectat hoc verbum ad illud, Non enim quod volo bonum, hoc ago, Sed intuere correctionem, in me, hoc est, in carne mea, Vt sis continenter admonitus, id quod est in carne, non esse simpliciter in homine, quatenus rationalis est. Admonemur eodem præterea verbo, in anima iusti viceuersa non malum, sed bonum habitare, hoc est, gratiam ac numinis opem. Quocirca nihil huic loco repugnat, quod capit. subsequenti ait, Inhabitare in nobis spiritum Dei, qui in nos per sacrum lauacrum effunditur. Neq; verò illud. 1. Corin. 6. Nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti: illic enim ius duntaxat exprimit, quòd Deus ratione creationis, sicuti & Christus causa redemptionis in corpora habet nostra, ne exhibeamus eius membra seruire iniquitati, sed illi tanq̃ templum eius manibus fabrefactũ, eiusq; cruore reædificatũ: q̃ obrem subdit, Empti estis precio magno, Hic veruntamẽ prodit malum ex peccato Adæ in nostra carne relictum. Ducit itaq; argumentum ab effectu, qui index est signũq; & propalatio causæ hoc modo. Velle adiacet mihi, perficere autẽ non item, experimento ergo cõpertum habeo, nõ habitare in carne mea bonũ, sed peccatũ. Porrò autẽ hoc quod est, velle adiacet mihi, perficere autẽ bonũ, non inuenio, accõmodare vno modo possumus viro iam sanctimonia prouecto & cõsummato, qualis erat Paulus. Et tunc facilè est videre, quo pacto similibus sanctis velle adiaceat: hoc est, presto sit: habent enim virtutẽ cõsuetudine ferè in naturã versam, vt in prõptu habeat per Dei fauorẽ velle quicquid honestum est. At verò argumentabitur quis fortè, q̃ videtur & posse quoq; perficere: aliàs quomodo dicuntur perfecti, vt secernantur ab incipientibus & proficientibus. Aug. lib. citato contra Pelagianos ad Bonifa. ait, perficere, hoc loco idẽ pollere, quod nullatenus concupiscere: id quod in hoc corruptibili corpore nõ est possibile, à quo idcirco corpore mortis liberari cupiebat Apostolus, vt paulò hic post subiungit: propter eum, quẽ patiebatur angelum

1. Corint. 6.

Perficere.

August.

angelum Sathanæ ipsum colaphizantē: qua etiam de causa castigabat corpus suum & in seruitutem redigebat. Potest autem & altera adhiberi ratio huic proxima. Videlicet quòd in quantocunq; fuerit sanctitatis culmine iustus, non valet bonū ita perficere, quin quandoq; aliquid venialis culpæ illi obrepat, quo contaminetur eius opus. Nulla ergo repugnantia est, vt sit quis perfectus perfectione viæ, & tamen non adiaceat ei perficere, hoc est, omnia venialia cauere. Perfectio enim coelestis patriæ est corpus habere spirituale, ob idq; neutiquam spiritui aduersum: perfectio autem viæ est rectà illuc pergere: culpa verò venialis non est declinatio à recta via, sed demoratio quædam, quæ perfectioni huius seculi nō repugnat. Idem enim Apostolus qui ait, Si dixerimus quia peccatū nō habemus, ipsi nos seducimus, ait quoq;, Qui seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est. Quod vtiq; perfectionum discrimen insinuat Paulus ad Philippen. 3. Vbi prius ait, non quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim, postq; verò subdit, Quicunq; ergo perfecti sumus, hoc sentiamus. &c. Vt, prius, ad perfectionem triumphantium referas, posterius, verò ad hanc, quæ est militantium. Hanc verumtamen disputationem pluribus instruximus aduersus Lutheranos lib. 3. de na. & gra. cap. 4. qui veritati contrarij negant, præceptum dilectionis Dei perfectè in hac vita impleri posse, quò minus quauis actione nostra contra illud peccemus: nescientes destinguere inter perfectionem viæ, & perfectionem patriæ: quarum altera quidem meritum est per impletionem legis, altera verò præmium per fructus perceptionem. At verò si hanc eandem Paulinam sententiam coaptare volumus, vel proficientibus, vel incipientibus, clarius patebit quo pacto velle adiacet nobis: perficere autem, minimè. Oculata enim experientia docet, quanto sit difficilius opus bonum re exequi (si hoc fortè Apostolus appellat hic quoq; perficere) quàm illud velle, hoc est, animo proponere. Dum enim intemperatum, qui in omnem est libidinem effusus, timor Dei percellit, potest quidem à periculorum vnda in bonam mentem iactatus, sanctum concipere propositum, sed tamen vt opere id perficiat, illic totus est labor. Et incontinens, qui primordia tantùm habet virtutis, duellumq; durum sustinet cum passionibus, citam habet voluntatem bonam: perficere autem opus, non item, quoadusque virtus altas iecerit radices, & amore homo incipiat agere, quod timore cœperat. Huc pertinet parabola Euāgelij de semine iacto, quod cecidit, vel secus viam, vel in petrosis, vel inter spinas, quod ob varia impedimenta non retulit fructum. Hunc præterea sensum optimè tractat Origen. per exempla in alijs artibus. Qui enim, verbi gratia, vult sapiens fieri, non statim vt voluit, sapiens effectus est, sed adhibendus est labor, studium, solicitudo, vigiliæ, doctrina & institutio: idque vsu venit in alijs quibusque artibus, atque adeò multò hæc magis necessaria sunt in comparanda vel pudicitia, vel mansuetudine, vel cæterarum vnaqualibet virtutum. Hæc fermè ille. Non quòd, vel ad virtutis cognitionem longo opus sit studio, vel quòd Deus præsto nō adsit nobis, sed quòd ad perdomandum vim concupiscentiæ, ad fallendas mundi versutias ac technas, cauendaq́; pericula, atq; adeò ad debellandas potestates aëris, omnis est cura necessaria, sedula vigilantia, summusq; conatus. Adeò vt tepidus frigido peius audiat apud Deum: nam, vtinam calidus inquit, esses aut frigidus: sed quia tepidus es, incipiam te euomere de ore meo, Alludens ad gustum subcalidæ aquæ, quæ citius nauseam commouet, quàm si vel calida omnino esset, vel frigida. Potest tamen haud ineptè & perficere, hic vsurpari pro eo, quod est, perseuerare vsque in finem: in quo plus etiam est difficultatis, quàm in eo, quod est, & velle, & operari bonum. Ad quam ideò perseuerantiam singulare auxilium & fauorē agnoscunt theologi esse necessarium, præter illud, quod requiritur ad ingrediendum salutis viam. Est autem hic vnus, quem ex locis sacris pro se adferebant Pelagiani, dicentes, Saltem incipere opus iustitiæ apud Deum, esse à nobis: nam velle inquit, adiacet nobis. Erant autem vel in hoc iniqui hæretici, quòd non auscultabant Paulum illis alibi respondentem. Ait enim Philippensibus, Deus qui operatur in vobis & velle & perficere. Et Corinthijs, Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis: quæ tamen cogitatio voluntatem antecedit. Igitur vbi ait, velle adiacet mihi, non negat, quin illud sit quoq; donū Dei (loquitur enim in persona viri iusti de voluntate illa, quæ grata est Deo) sed hoc planè sibi vult, quòd velle multis donatur, quibus non protinus datur perficere, vti expositum est. (*Non enim quod volo bonum, hoc facio. &c.*) Hæc verba eadē propemodū sunt, quæ supra sunt exposita:

Perfectiones præsentis ac futuri seculi.

1. Ioan. 2.

Philip. 3.

Lib. 3. de na. & gra. ca. 4

De incipientibus & proficientibus.

Matth. 13.

Orige.

Vtinā sis frigidus. &c.

Apoc. 3.

Ad perseuerandum requiritur auxilium.

Pelagiani.

Philip. 2.

2. Corint. 3.

exposita: nisi quòd illic formam habebant propositionis, hic autem confirmatæ iam cõclusionis. Atqui per hoc mihi suadetur, illic superius non esse in Paulo voces illas, bonũ, malum, nam aliàs, non repetisset hæc verba, quæ omnino essent eadem, Sed cum illic in confuso dixisset, Non enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, illud facio, nunc explicatius ex dictis concludit, quid illud sit, quod volo, quidq; illud, quod odi, nempè quod alterũ sit bonum, alterum verò malum. Cætera illic enarrata sunt.

Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quoniã mihi malũ adiacet. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem.

Perseuerare etiamnum pergit in tractanda pandendaq; illa bimembri propositione, lex spiritualis est, ego autem carnalis. Quorum priori membro appendit prius corollariam hanc expositoriam cõclusionem, moxq; posteriori alteram. Dixerat legem spiritualem esse, oculum semper habens ad legem Mosis spiritualitatem ergo eius elucidat, sic inferens ex ijs quæ dicta sunt. (*Inuenio igitur legem.&c.*) Hæc veruntamen conclusio non vno, nec simplici quidem modo exponitur. Est enim, vt Orige. Chryso. & Theophy. fatentur, obscura & trunca, alicuiusq; appetens supplementi. Atqui doctores isti, Ambrosiusq;, & ad Bonifacium August. omnes illam interpretantur de lege Mosis, cuius & bonitas & pariter necessitas hic asseritur (vt aiunt) ab Apostolo: fuit enim necessaria ob malum illud, quod in carne abditum est nostra. Ob idq; Orige. ita paraphrasticè legendum censet, Igitur quia malum mihi adiacet, volens facere bonũ, inuenio legem Dei, & condelector ei. &c. Perparum differenter Chryso. Legem inquit, inuenio patrocinantem mihi volenti bonum facere: scilicet, contra malum, quod adiacet mihi. Et pariter Theophyla. quò & Ambro. propendet. Neq; profectò illud admodum respuerem interpretamentum, quod ab alijs excogitatur: videlicet, Inuenio legem, volenti mihi facere bonum ostendentem, quòd malum illud, quod inuitus facio, mihi adiacet, non ipsi legi. Arridet enim hæc paraphrasis superiori sententiæ, qua dictum est, non legẽ, sed malum, quod in me habitat, causam esse in me peccati & mortis. At licet hunc sensum

Orige.

Chrysost.

de lege Mosis ob egregiam authoritatem tantorum Patrum amplecti debeamus: in quorũ gratiam, hanc ego feci diuisionem textus, vt id quod sequitur, condelector legi Dei, esset veluti appositio ad id quod præcesserat, Inuenio legem, Nihilominus tamen intonare hic aliud poterit Paulina mens cuiuspiam auribus: nempè vt cum ait, Inuenio legem, illam membrorum intelligat, vt dictio, quoniam, non sit causalis, sed sit potius veluti coniunctio, quòd. Hoc modo, Inuenio legem volenti mihi facere bonum, legem, inquàm, hanc, quòd adiacet mihi malum, eandemq; adeò cohibentẽ, ne quod volo facere bonum, hoc agam. Vt deinde transitum faciat Paul. ad bonam legem, dicens, condelector enim. &c. Et rursus reuertatur ad explicandam legẽ membrorum, video aliam. Quanuis tunc melius esset, autem, q̃, enim. Nam, enim, cum reddat causam superioris sententiæ, patrocinari videtur priori sensui, quem doctores sequuntur: quem ideò tenendus est, vt totus hic textus de lege bona, subsequens verò, video autem, de mala audiatur. (*Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem*) Eandem hic legem Mosis cognominat legem Dei: interiorẽ autem hominem, intellectualem partem nuncupat, in qua est Dei imago, mentem scilicet, spiritum & rationem: qui quidem homo internè officia sua & munera complet per voluntatis arbitrium. Ad differentiã partis sensualis, quæ circa res corporeas versatur, & per corporeos sensus forinsecus mouetur, & sæpenumero extra rationis lineam. Igitur distinctio inter hominem interiorem atq; exteriorem non eadem est, quæ inter animam & corpus. Nam homo nomen suppositi est, nõ partis: sed ea quæ inter hominem, quatenus ratione & intellectu viget, quibus vtitur contra inclinationem sensus, & eundem hominẽ quatenus sensuali appetitui obsequitur præter rationis ordinẽ. Eosdem appellat Eph. 4. Veterem & nouum hominem. Inter quos & certamen illud est, de quo ait ad Gala. Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnẽ. Igitur vt supra dixerat, Consentio legi, quia bona est, ita & modò, condelector legi. Neq; ait solùm, quòd voluntas condelectatur, sed ipse: quia quod iudicio & voluntate fit, id homo absolutè facit. Et ait, Condelector, geminam insinuans voluptatem, alteram carnis, alteram legis, ostendentis malignitatem carnis. Et ideo insinuat, quòd licet secundum externum hominẽ condelectetur carni,

Coniectura authoris.

Distinctio inter hominem interiorem & exteriorem.

Ephe. 4.

Gala. 5.

carni, secundum tamen internum condelecta tur legi Dei. Imò ille qui eousq; sanctitatis, quò Paulus, fuerit progressus, angelum quidem pati potest colaphizantem, haud tamen voluptatem carnis, quæ oblectet.

Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantẽ me in lege peccati, quæ est in membris meis.

Post declaratam particulam priorẽ supra assertę conclusionis, lex spiritualis est, attexit amodo & alterius expositionem, puta, ego autem carnalis venundatus sub peccato: Ait ergo, Video aliam legem in membris meis. In membris inquit, sicut supra dixerat, in me, hoc est, in carne mea, vt membra contra interiorem hominem collocet, quem iam nunc denominat mentem, in qua inscripta est lex Dei. Et ideo ait, aliam legem repugnantem legi mentis. Quatuor ergo nobis leges suggerere hoc loco videtur Paulus, duas duabus alteris oppositas: scilicet, legem membrorum, legi mentis repugnantem: & legem peccati, legi etiam Dei aduersantem. Et quanuis simplicius forsan alicui existimetur, legem mentis in eandem cum lege Dei coincidere, sicuti & legem membrorum cum lege peccati, nonnihil tamen fortè discriminis ex rerum natura scrutari possumus. Etenim inter legem mentis, legemq; Dei ita differt, vt inter effectum & causam: est enim lex mentis nihil aliud quàm impressio in mẽte, & participatio quędam legis æternæ Dei: lex autem membrorũ est inclinatio naturalis potentijs sensitiuis ingenita, & per membra diffusa, quæ in sua obiecta secundum vim suam totam prosiliunt: hæc etenim inclinatio lex sensualis naturæ dicitur: sicuti lex ignis est, sursum ferri: lex autẽ grauis, deorsum cadere: at lex peccati est impetus idem, quatenus voluntatem à ratione deflectit: illa enim est linea & norma, seu potius obliquitas, in qua consistit ratio peccati. Dicitur ergo lex peccati, quia sicut lex Dei dirigit mouetq; nos & ducit ad bonum rationis, ita & illa membrorũ inclinatio dirigit, seu proprius, à ratione in obliquum diuertit nos ad malum. Vel nuncupatur lex peccati, ex eo quòd est quasi posita & præscripta à primo peccato Adę tanq̃ eius effectus, ea ratione qua per illam præuaricationẽ dissoluta est cõcupiscentia fręno originalis iustitiæ. Quinimò & à Deo quodammodo posita est. Non quòd Deus intentus fuerit ad malum, sed ꝙ est effectus diuinæ legis, per quam talis mala inclinatio deserta fuit ab originali iustitia in pœnam peccati, atq; adeò inflicta lapsæ naturæ ad exercitiũ. Itaq; eadẽ inclinatio diuersis rationibus, & lex membrorũ est, & lex peccati. Quapropter, vt de diuersis discretè fatur Apostolus, sed tamen cum ambæ existant in membris, ait, quòd lex membrorum captiuat hominẽ in lege peccati, quæ est in membris. Ex eo enim ꝙ inclinatio illa & conatus naturæ quanta vi potest fertur in sensibilia, fit, vt voluntatẽ extra lineas rationis pertrahat, vbi fit mancipiũ peccati. Igitur dimicat lex membrorum repugnando legi mentis, eò quòd ad diuersa conatur: vincit autem dum cedit voluntas desciscitq; à ratione in regnũ peccati. Et annuit Paul. hoc verbo captiuitatis, ad id quod supra dixerat, Cùm serui essetis peccati. Quapropter de verbo hoc coniecturam faciebant illi, qui arbitrabantur hæc Paulũ nõ de se, sed sub iniquorum persona asserere, siquidem ipse nõ erat captiuus sub lege peccati. At verò sub iugo esse peccati, nõ solùm ille censetur, qui peccato seruit, sed ille etiã (quanuis alio significato) qui molestias perfert, quas lex nobis peccati facessit.

Quatuor leges. *Lex peccati.*

Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem, legi peccati.

Claudit ergo orationem, quam inde exorsus est, vbi dixit, Per vnum hominem peccatum, & per peccatũ mortem inoleuisse. Hanc vtiq; mortis elegiam terminat exclamatione hac interrogantis, & responsione, & cõclusione: quoniam trimembris est textus præsens. Peccati etenim sæuissimã seruitutẽ, quam in carne mortali perpetimur, magna hactenus exaggeratione prodidit, à qua nec per legem poterat, nec per gratiam videbat se liberari: nam rogauerat à se amoueri angelum, qui ipsum colaphizabat, à qua petitione fuerat repulsam passus. Igitur quasi sub iugo pressus altissimũ ædit suspiriũ. (*Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?*) In gręco quoniã idẽ est casus ablatiui & genitiui, amphibolũ est pronomẽ, vtrũ legendũ est, De corpore mortis

Amphibologia græca.

mortis hoc, an, De corpore mortis huius. At verò non solum Latini, sed Chry. & Orig. legunt, mortis huius. Et est sensus, Quis me liberabit de corpore, in quo hoc genus mortis adeò inoleuit, vt ferè inuitos homines contra legem & gratiã Dei sub iugum redigat peccati. Non ergo simpliciter corpore, quatenus sedes & organum naturale est animæ exui cupit: sed exoptat eo exonerari, qua ratione subiectum est corruptioni, eò quòd corpus quod corrumpitur aggrauat animam. Vbi & aliud designat spirituale corpus, in quo ap-
2.Corint.5. petit viuere. Vnde.2.Cor.5. Nolumus, inquit, expoliari, sed superuestiri. Et veluti qui optimè nouit rationem veræ infœlicitatis & miseriæ, ita se infœlicẽ arbitratur, quòd vllo sit pa-
Vera miseria cto legi peccati obnoxius. Miseria enim & calamitas nulla est, nisi quæ à peccato existit. Porrò autem exclamatio hæc testimonio est, suam hic Paulũ personã repræsentare: haud nanq; de tam profundo pectore haurire hoc suspirum poterat, Quis me liberabit de corpore mortis? nimirũ euellente nos à lege Dei,
Vecordia humana. nisi qui eodem affectu & feruore alibi resonat, Quis nos separabit à charitate Christi? Sed quanto hic pudore, vecordia, imò cęcitas, duritiesq; nostra perfunditur. Ingemiscit lamentabiliter Paulus, dissolui cupiens corpore, vnde periculũ imminebat peccandi, nobis autẽ adeò nullus inest flagitiorum nostrorũ sensus, vt in eorum vinculis, non absq; gemitu modò, verùm absque vllo metu iaceamus. (*Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum.*)
Variat lectio Chrysost. & Theophyl. atq; ad Alagasiam Hiero. non legunt, Dei, sed, Deo, puta, Gratias ago Deo. Quam lectionem recentiores interpretes amplexi multis verbis cõtendunt persuadere. Et fatemur in codicibus modò græcis ita plurimum legi. In nonnullis inquã citra cõtrouersiam per verbum, εὐχαριστῶ, quod est, gratias ago, in alijs verò non est nisi, gratia Deo. At verò si propositum hic phrasimque Pauli, solennemq; ipsius loquendi morem isti obseruassent, non adeò pugnanter illam propugnarent lectionem, sed in hanc potius vulgatam subscriberent. Hanc enim hic, quicquid ipsi fingant, magis videtur sequutus
Orig. & alii Orige. & replicatissimè apertissimeq; inculcat Ambro. & citra vllam controuersiã vbiq; Aug. quorum verba lectori cõmittimus speculanda & perpẽdenda. Et primũ, vt ipsis respodeamus, si græci codices ita quoq;, ipsis fatentibus variant, vt in nonnullis extet verbum, εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, in alijs verò, χάρις τῷ θεῷ, gratia Deo, cur nobis nõ similiter liceat cõijcere, sola vna litera nomen olim variasse, vt fuerit in plurimis, gratia Dei, quemadmodũ transtulit noster interpres? Quòd autem ad intentionem Pauli dictionemq; eius attinet, quantò sit accõmodatius, gratia Dei, quàm, *Gratia Dei.*
Deo, palàm liquet. Interrogauit enim ore functus (vt supra diximus) humani generis, Quis nos liberabit de corpore mortis huius? Et respondet (vt ait Orige.) apostolica authoritate, quòd nec lex, nec nostrorum operum meritum, sed sola Dei gratia per Iesum Christũ. Id quod prothema ipsius est, & perpetuum propositum in hac epistola. Vnde supra capitul.3. Iustificati gratis per gratiam ipsius. Et Ephe.2. Gratia estis saluati per fidem. Quin *Ephe.2.*
& planè verbũ illud Christi referre hic Paul. videtur, Si vos filius liberauerit, verè liberi *Ioan.8.*
estis. Sed aiunt isti, Ipsa quoq; gratiarũ actio præ se ferret liberationem hanc Deo acceptã referri. Fatemur quidem, at non ita lucidè: gratias enim non ageret Deo Paul. nisi beneficium ante commemorasset. Sed argumentantur rursus, quòd responsio, gratia Dei, non adeò poterat quadrare in personam Pauli: nam ipse non erat per gratiam liberandus, cum esset iam liberatus. Hoc tamen argumentum minorem vim præfert, quàm cui opus sit longa responsione: nam si interrogationem fecit nomine illius, qui iacet in culpa peccati, eidem indubiè authoritate Apostolica respondet, & ita infractum est argumentum: si verò nomine iusti, qualis ipse erat, liquidum inde fit, vt ei quoq; respõdeat. Nam liberari à corpore mortis, non est liberari solùm à præsenti culpa, sed à grauamine & pondere moribundi corporis, cum quo nobis molestissimũ est certamen, atq; à periculo, quod inde iusto etiam imminet relabẽdi. A quibus profectò malis etiam iustum gratia Christi iugiter liberat, corrumpendo indies hominem qui foris est, & innouando illum, qui est intus, quoadusq; absumpto corpore mortis huius reformet corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Quinimò consonat & locus præsens illi.2.Corint.12. vbi ter roganti liberari ab angelo colaphizante, responsum ei est, Sufficit tibi gratia mea: per hãc enim ait modò, liberari à corpore mortis. (*Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.*) Qui Paulum animaduerterit, solitum esse sermonem absoluere illo verbo: Per Iesum Christũ, arbitrabitur forsan illic fieri finem præcedentis cap. hic autẽ *2.Cor.12.*
subse-

subsequentis initium: at verò non est hæc nisi conclusio totius antecedentis orationis. Confert enim disputationis summam in hæc duo verba. Si hæc autem duo membra ad personã iusti ambo referantur, qui propriè seruit legi Dei, intelligendus est hoc penitus modo seruire legi peccati, quòd caro in ipso, citra consensum in lethale crimen, bellum gerit aduersus spiritũ: si autẽ (quod minimam habet probabilitatem) de iniquo hæc audias, qui propriè seruit legi peccati, illum dicere debes, seruire legi Dei, qua ratione neq; in peccatore extincta est cõscientia, sed continenter reclamat aduersus carnem. Quod autẽ fortè menti Pauli proximum arbitrarer, est, vt diuersos hic status hominum comprehendat, peccati scilicet & gratiæ, quos ab illo loco, sed peccatum non cognoui nisi per legem, depinxit. Et sic vtrunq; membrũ tam seruire legi Dei, quàm seruire legi peccati, propriè vsurpabimus: ita vt velit cõcludere, quòd in hoc pertinacissimo prælio inter spiritum & carnem vicissitudo est: dum quandoq;, victrice mente, seruimus legi Dei, quandoq; autẽ, superante carne, obsequimur legi peccati. Tractauimus autẽ hunc locum lib. 3. de nat. & gra. aduersus Lutherum, qui adeò retinere pertendit errorem illum, quòd motus quicunq; cõcupiscentiæ esset ineuitabile peccatum, vt alia fuerit correptus insania: scilicet, quòd omne opus iustum, esset simul & bonum & malũ. Quamobrem verba hæc Pauli non solùm ad eundẽ statum personæ, verùm ad eandem actionem accommodat: quæ quatenus à mente proficiscitur, bonam esse ait, sed quatenus procedit à carne, nihilo minus viciatam & malam: vnde colligit per nullum opus implere nos posse in hac vita dilectionis præceptũ. Hunc veruntamen repugnantem boni & mali in eadem actione amplexum nemo sanè mentis potuisset concipere, sed qui ingenio erat, secum repugnante.

Mens Pauli.

Lib. 3. de na. & gra.

Lutherani.

CAP. OCTAVVM.

NIHIL ergo nũc dãnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnẽ ambulat.

In capite quinto post bonorum enarrationem, quæ nobis contulit fides, commemorare illa instituit, à quibus nos quoq; liberauit. Vnde illic de ablatione ab originali macula disputauit, & in cap. 6. de protectione ab actualibus, & in septimo de absolutione à lege veteri: ex quibus in hoc tandem capitulo concludit, ab omni nos deniq; damnatione seruasse, tam culpæ, quàm pœnæ. Quò fit, vt caput hoc quædam expositio totum sit eorum, quæ hactenus docuit. Est veruntamen aureũ, & inter omnia huius epistolæ illustrissimũ: in quo videlicet cum de spiritus muneribus disserere statuisset, spiritus ipse diuinus pleno numine in eius pectus illapsus videtur: cuius ideo suauitate & fragrantia singulis verbis redolet, charismatibusq; diffluit & exundat. Atqui, vt aliquam diuisionis lucem præmittamus, in quatuor partes fieri potest sectio huius capitis. In hoc enim primo membro constituit Apost. quòd spiritu & gratia Christi seruati sumus à damnatione culpæ: in secundo, illinc scilicet, Quòd si spiritus eius, quòd sumus erepti à corporali morte: & in tertio, puta ab illo verbo, Similiter autem, quod per eundem spiritum tuemur ab incommodis præsentis vitæ: ac deniq; postremò vbi ait, Quid ergo dicemus, concludit, nullam aduersus eos, qui membra sunt Christi existere posse hostilitatis, vel impugnationem, vel accusationẽ. Igitur ex illo seruili statu antiquæ legis, vbi seruierant homines peccato & morti, ex illaq; rixa legis membrorum cum lege mentis, veluti ex abissu quadam & voragine in lucem Euangelicam emergens, in hanc cõclusionem prorumpit, quę capitalis est huius capituli. (*Nihil ergo damnationis est iis, qui sunt in Christo Iesu.*) Inde nobis tamẽ luculentior fiet illatio, & quæ subsequuntur perspectiora, si mentem Pauli retineamus, quam hactenus perpetuò obseruauimus de duobus malis, scilicet peccato & morte, in quas nos miserias præuaricatio Adæ coniecit. Cùm enim in calce proximi capitis illa exclamatione conclusisset, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et respondisset, Gratia Dei. Inde modò infert, Nihil ergo nũc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu. Acsi dixisset, Cùm hæc duo fuissent mala, quorum eramus condemnati ob delictum Adæ, scilicet culpa peccati & pœna mortis, monstratumq; in superioribus fuerit, per gratiam Christi, peccato contrariam, reuocatos nos esse in vitam æternam, fit, vt nulla sit nobis damnatio reliqua, neq; à

Commendatio huius capituli.

Distributio.

Capitalis cõclusio.

neq; à lege peccati, neq; à lege mortis. Potest itidem & tanquã conclusio induci illius, nõ quod volo bonũ, hoc ago, sed quod odi malum, Et, Non ego iam operor illud, sed condelector legi, acsi dicat, Quanuis caro cõtra spiritum insultãs molestias exibeat iis. qui sunt in Christo Iesu, nihil in eis tamen est damnationis, quia dum non cõsentiunt, non ipsi operantur illud: sed peccatum, quod per concupiscẽtiam habitat in carne. Ait verò, nunc, primùm ad differentiam elapsi temporis antiquæ legis, quam suprà appellauit legẽ mortis, eò quòd per eius occasionẽ peccatorum passiones exardebant. Et præterea forsan ad eximendum scrupulum, ne quis suspicaretur, exemptionem hanc ab omni damnatione non fieri per Christum in hoc seculo vsq; ad futurũ, pro eo quòd visus est hucusque Paulus conqueri, quòd nõ faceret quod vellet bonum, sed quod odisset malum, neq; liberari in hac vita posse à corpore mortis huius. Est ergo mens Apostoli dicere, quòd cũ sub antiqua lege, vbi tantùm erat fides venturi Christi, eademq́ue tunc exilis, peccatum per mandatum reos plurimos fecisset, atque adeo indies acriori damnationi obnoxios, nunc per legem spiritus effusi in nos abũdè, etsi rixa illa & præliũ in corpore mortis perduret, nihil inde tamen damnationis (si vim, copiamq́ue & affluentiam gratiæ spectes) contrahunt ij, qui sunt in Christo Iesu. Hoc autem postremo verbo admonemur, beneficium hoc non vniuersos mortales, sed illos penitus, qui fide per sacrum baptisma illi copulãtur, suscipere, eò quòd sunt in ipso sicut palmites in vite, in qua qui non manserit (vite id ipsa testante) non potest fructum ferre charitatis. At verò vt segnes ac desides commonefaciat, quòd non confestim, vt quis fuerit incorporatus Christo, nimiùm securus esse debet, quoniam neq; est adeò tutus, quin possit in eandem damnationem recidere, adiũgit. (*Qui non secundum carnem ambulant.*) Hoc est, qui non secundum carnem militant. Vnde. 2. Corint. 10. In carne ambulantes, non secundum carnem militamus. Militat enim secundum carnem, qui (vt suprà dixerat) per spontaneũ assensum exhibet membra sua arma iniquitati. In nõnullis quidẽ Græcis exemplaribus adiectum legitur, sed secundum spiritum, quam adiectionem Orig. Theophylactusq; videntur legisse: Latini verò omnes eam subticent: est autem paulò inferius expressa, & hic potest facilè subintelligi. Offertse hic veruntamẽ dubitatio. Videtur quippe nullum interstitium designare Paul. inter Patres sub veteri lege, & Christianos sub lege euangelica: nam pari iure qui tunc olim per fidem erant in Christo Iesu, neque ambulabant secundum carnem, nihil habebãt vnde damnarentur. Sed est responsio, id Paulum minimè negare, vult autem explicare, primũ (vt modò dicebamus) quòd Spiritus sanctus copiosius, per pluraq; sacramenta nobis illapsus, multò nobis maiores vires sufficit ad expugnandam carnem, quàm illis: ob idq́ue quantùm ad naturam potentiamq; gratię in hoc tempore attinet, tum liberiores sumus à damnatione, tum pariter maiori condemnatione digni, si cũ tam multis auxiliis superari nos à carne permittim⁹. Sed præterea quacunque antiqui Patres sanctitate pollerent, non prorsus erant liberi à damnatione. Relegabantur enim in limbum, vbi præstolarentur aduentum Christi, qui precium persoluens debiti, panderet aditum regni. Quocirca liberatio à damnatione hoc tẽpore Christi consummata est. Duplicis hic autem erroris admonitum esse lectorem operæpreciũ est. Fuerunt enim qui hoc loco decepti arbitrati sunt, omnes concupiscẽtiæ motus in infidelibus, illos etiam primos, rationẽ præuenientes, esse mortalia crimina. Sic nimirum argutantes, Infideles qui non sunt in Christo Iesu, subsunt damnationi, quocunque ergo opere seruiunt legi peccati originalis, secũdum carnis prudentiam, quæ inimica est Deo. Nulla hoc tamen probabilitate colligitur ex hoc loco. Etenim naturales motus, vt nullam habent rationem voluntarij, ita neq; vllam habere possunt rationẽ peccati, adeò annexũ, innatumq; peccato est, vt sit voluntariũ. Quinimò si illę naturales titillationes peccata essent infidelibus, grauioris essent culpæ fidelibus: vt qui vigilãtius deberemus eas præscindere ob maiorem (qua suffusi sumus) lucẽ fidei. Id ergo tantũmodo sibi vult Paul. quòd qui non sunt in Christo Iesu, non sunt liberi à damnatione: seruire autem legi peccati per carneos naturæ insultus citra voluntarium assensum, non est damnabile: quia hoc non est ambulare secundum carnẽ (quod ait Paul.) sed volũtariè incedere gressibus carnis, hoc est, secundum eam ambulare. Quocirca neq; volũtaria infidelium opera, genere suo bona, nisi vel iniquum eis finẽ præstituant, vel circunstantiam prauam adiungant, eò tantùm quòd extra fidem fiant,

O sunt

Admonitio Pauli.

2. Cor. 10.

Dubitatio.

Patres non erãt liberi à damnatione.

Error.

sunt peccata: vt paretes colere, & naturalem fidem amicis seruare, &c. Id quod in fine lib. 1. de na. & gra. abundè disputauimus. At verò & alia Lutheranorũ phrenesis, cuius iamdudum meminimus, hoc verbo Pauli confutata repellitur. *Lutherani.* Aiebat enim ille nouorũ inuẽtor vsq; adeò motus cõcupiscẽtiæ quoscunq; intimè esse peccata, vt neque per baptismum remittantur, neq; per aliud sacramentum, sed hoc prorsus effici per fidem, vt nõ imputentur: quam amentiam eodem opere lib. 1. & 3. effusissimè expugnauimus. Eãdem ergo hic Paul. proscribit, vbi ait, nihil damnationis esse iis, qui sunt in Christo Iesu. At perpende Latheranum cauillum. Aiunt, non dixisse Paulum, Nihil peccati est, sed, Nihil damnationis, quasi actus concupiscentiæ peccatum sit, damnatione dignum: sed in viro tamẽ iusto non damnatur, quia per fidem nõ imputatur. Ecquid autem inconsyderatius, sed & quid absurdius dici potest, quàm manere in homine peccatum damnatione dignũ, quod ab æquissimo Deo, cui odio est omnis iniquitas, non damnetur? Imo quid repugnantius est verbis Christi, quàm quòd in eo, cui per eius gratiam fit peccaminum condonatio, restet quidpiam damnatione dignum? Ait enim Ioan. 17. Pater sanctifica eos in veritate: *Ioan. 17.* sermo tuus veritas est. Et Ioan. 8, Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Et Paul. Renouamini in iustitia & sanctitate veritatis: *Ephe. 4.* at vbi peccatum verè relinqueretur, ibi profectò nõ esset vera sanctificatio, vera liberatio & vera renouatio, vt hisce sacris elogiis enunciatur, sed certè ficta.

Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis.

Subscribit causam prædictæ liberationis, eandemque verbis accommodatissimis. *A lege peccati.* At ineptissimi profectò sunt & morosissimi, qui elegantiorem versionem existimant, à iure peccati, quàm, à lege peccati, est enim Græcè, νόμος, quod verbum non accipitur hic pro, iure: hoc est, pro ditione & dominio peccati, sed certè pro lege, quæ occasio erat peccandi: vel pro irritamento carnis inclinante & mouente ad peccandum, quæ dicta est lex membrorum. Nam vt omnes hic expositores agnoscunt, confert hoc loco Paul. legem spiritus cum prẽfatis suprà legibus. Quatuor quippe leges prẽnotauimus in fine superioris capitis, scilicet, legem membrorum repugnantem legi mentis, & legem peccati aduersantem legi Dei: quintam ergo hic subdit legem spiritus vitæ. *Quinta lex.* Etenim quoniam à duplici damnatione, quam per Adam incurrimus, scilicet, peccati & mortis, liberi facti sumus per Christum: legem eius, cognominat legem spiritus, cõtra peccatum: & legem vitæ, contra mortem. Venustissima ergo oppositio est. (*Lex enim spiritus vitæ in Christo liberauit me (hoc est genus humanum) à lege peccati & mortis.*) Igitur veluti suprà inter legem membrorum & legem peccati, interq; legem mentis & legem Dei nonullam rationem differentiæ dignouimus, ita hic inter legem mentis & legẽ spiritus vitæ fieri potest. Lex quippe mentis est naturalis impresio legis Dei in mente nostra, quæ ideo legem naturalem simul & Mosis, quantùm ad moralia pręcepta amplectitur: lex autem spiritus vitæ, est lex supernaturalis: puta fides infusa, quæ velut lex quædam & norma nos instituit quò debeamus legis opera referre, & vnde auxilium poscere ad faciendum ea. Fides inquam quæ per charitatem, cæterasq; virtutes operatur. Hæ nanq; virtutes sunt, quibus gratis in vitam spiritualem renascimur per Spiritũ sanctũ effusum in nos abundè. Vnde, authore hic Chrysostomo, cùm legem Mosis superius Apostolus appellasset spiritualem, vbi ait, scimus quoniam lex spiritualis est, legem Chri honorificentius denominat legem spiritus: nempe quòd illa à Spiritui sancto data est tantummodò, hæc verò omnibus, qui illam susceperunt, Spiritum sanctum abundè impertitur. Sed age hanc toties recurrentem differentiam legum Mosis & euangelicæ semel examinemus. *Discrimen legis Mosis & nostræ.* Lex nanq; Mosis, si pręcepta consyderes moralia, eadem erat quæ nobis data est: quę quidem pręcepta neq; tunc, neque modò absque fide & gratia Christi sufficiunt ad salutem. Si verò fide & reliquos habitus spectes, quæ naturæ imbecillitati superfunduntur, vt necessarij ad salutem, non alij nobis, quàm illis, qui tunc iustificabãtur impenduntur, neq; minorem in illis habebãt efficaciam ad reconciliandum & dignè implendam legem. Quid ergo est, quod lex Euangelica vocatur lex spiritus, de qua olim Ierem. prædixit, Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam. *Iere. 31.* Et Paul. Epistola estis Christi ministrata à nobis, & scripta non atramento, *2. Cor. 3.* sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis,

sed

sed in tabulis cordis carnalibus. Vbi & subdit, Quòd litera occidit, spiritus autem viuificat? Ad hoc dubium iam partim responsum à nobis est cap. 6. super verbo, Non estis sub lege, sed sub gratia, Eadem quippe ratione qua nostra dicitur lex gratiæ, videlicet quia lata est per Iesum Christum datorem gratię, tempore quo eandem nobis gratiam reconciliationis meruit, lex quoque dicitur spiritus vitæ: non quòd idem spiritus per fidem ipsius Christi non illaberetur etiã tunc cordibus Patrum, sed quòd Deus legem illam dedit scriptam in tabulis, quę ideo non viuificabat, neque verò promulgator eius Moses, sed tamen lex nostra viua voce ab ore ipsius Christi filij Dei, Spiritus sancti officio concepti, transmissa est in audientium mentes. Cum eiusq; simul voce sese Spiritus sanctus insinuabat in audientium pectora ad suscipiendum verbum. Vnde & populi confite-
Ioan. 6. bantur verba eius esse verba ęternæ vitæ: & mirabantur quòd doceret, sicut potestatem habens, & non sicut scribæ & Pharisæi. Et eandem cõcessit apostolis Spiritus sancti potestatem: quamobrem in ciuitate sedere iussi sunt, donec infunderetur virtute ex alto, ne humana facultate crederentur prædicare. Et
Ioan. 20. alibi, Sicut misit me viuens pater & ego mitto vos: accipite Spiritum sanctum, quorũ remiseritis peccata, remissa erunt. Sed præterea lex illa plurimùm in cerimoniis posita erat, quæ non viuificabant, sicut sacramenta nostra: & quanuis per vnum circuncisionis sacramentum, quod ante legem traditum fuerat Abrahæ, fides applicata originalem culpam deleret, tamen nullum erat tunc aliud sacramentum per quod aucta illis gratia vigeret, neq; vllum per quod relapsi possent recuperare gratiam, neq; per quod sibi alimonia spiritualis cõtra pugnam carnis pręberetur, qualia nobis indulta suffectaque sunt, veluti canales, per quos sanguis Christi permeãs, spiritualem nobis gratiam sumministraret.

Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnẽ: Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatũ in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

Probat iam modò legẽ spiritus in Christo homines liberasse à lege peccati, mox in secunda parte capituli nos quoq; seruasse à lege mortis. Vtitur hic autem admirabili verborũ cõpendio, quibus antidotũ salutis nostræ speciosissima oratione ac rerũ cõtrapositione declarat, Christi videlicet incarnationis & necessitatẽ explicans, & modũ, & fructum. Prodidit enim hucusq; latissima disputatione legis infirmitatẽ, quæ pręterquàm quod peccati rationẽ aperiebat, nihil præterea auxilij præstabat spiritui aduersus carnem: & ideo neq; sufficiebat ad iustificandũ, neq; ad perficiẽda legis opera. En necessitatẽ, ob quã misit Deus filiũ suum, qui nos tum iustos faceret, tum etiã adiuuaret ad implendã legẽ. Modus autẽ fuit, vt in carne, simili carni peccati infirmitati languẽtis nostrę carnis mederetur, & de peccato damnaret peccatum, & morte vinceret mortem, & per resurrectionem in nouam vitam restitueret nobis vitã, atq; adeo supremus fructus iustificationis cõpleretur in nobis. (*Nam quod impoßibile erat legi.*) Græcè est in genitiuo, quod impossibile erat legis, id est, quæ impossibilitas, seu impotẽtia erat legis (queadmodũ legit & Ambr.) Sed tamẽ operæpreciũ fuit, Græcanicã phrasin, lucidius Latinè reddi per casum dandi: quemadmodum Latini propemodum legũt & Orige. At nunquam oblitus Paul. honoris legis, apologiam & hic quoq; ipsius subordit ur, quia non ait, illam fuisse malam, sed imbecillam, infirmamque & minimè efficacem: neque verò infirmitatem illi impingit, quasi intrinsecus inhærentem, sed quasi extrinsecus ratione carnis ei adiacentem. Ob idq; subdit. (*In quo infirmabatur (puta lex) per carnem.*) Id est, qua parte carnis incursionib⁹ & pugnis infestabatur, ne præstare homo posset bonum, quod volebat, sed id quod nolebat faceret. Quò verbo illuc respexit, vbi dixerat, Cùm essemus in carne, passiones peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris. Eò videlicet quòd lex non opem ferebat ad operandum, quod præcipiebat. Sed subiit me hic tamen ratio *Dubitatio.*
nonnulla hæsitandi: nam legis impotẽtia & infirmitas, ne efficax per se esset iustitię apud Deum, non illi accidebat ab infirmitate carnis, sed ipsa est iustificationis natura, vt cùm sit supranaturalis, vires cuiuscunq; creaturę

& potestatem cuiusuis per se legis exuperet. Quocirca primi parētes in statu naturæ integrę, licet possent in natura illa sana ius omne implere, quantùm ad substantiam operis, tamen iusti esse apud Deum nequiuerant, nisi per gratiam Dei: hoc est, per singulare eius auxilium prętęr originalem iustitiā. Respondetur autem quòd Paul. nihil hic horum diffitetur: at cùm loquitur de statu hominis in peccato, in quo præter ipsam iustificationis excellentiam noua causa ratione carnis accedit, vt non solùm nō valeat iustitiam promereri apud Deum, verùm neq; legem totā implere, quò ad substantiam operis, priori causa subtacita, huius solius, quam in superioribus discusserat, commeminit. (*Deus filiū suum mittens in similitudinem carnis peccati.*) Filium suum, vnigenitum eiusdemq; secum substantiæ. Misit, non creauit aut condidit, sed qui secum erat coæternus, eundem ad nos delegauit: nō vt esset, vbi non fuerat, nā in mundo erat, ait Ioannes: nimirū qui per ipsum factus est, sed vt appareret, vbi inuisibili modo erat. Missio primùm significat processionē, & hac ratione soli patri conuenit filium mittere, à quo & genitus est, sicuti patri & filio, Spiritum sanctum, qui ab vtroq; spiratur: at præterea significat opus extra in termino: quod quidē effectus est Dei ea ratione, qua est in trinitate vnus. Vbi ergo ait, quòd Deꝰ misit filium suum, nominatione Dei, patrem intelligit, ad quem filius refertur. (*In similitudinē carnis peccati.*) Caro peccati, hebraismus est, pro eo quod est, caro peccatrix, vel caro peccato obnoxia: sicut, vas electionis, vas electum. Et, filij iræ, filij obnoxij iræ. Nō ait pręcisè, in similitudinem carnis, nam verbū non per similitudinē, sed verè caro factū est, in qua & verè resurrexit: quam ipse veritatem carnis contestatur, vbi ait, Spiritus carnem & ossa nō habet, sicut me videtis habere. Contra quam tamē veritatem exorta fuit Manichæorum blasphemia, de phantastico Christi corpore, sed ait, in similitudinem carnis peccati, quoniā neq; contraxit, neq; fecit: neq; (vt est. 2. Cor. 5.) peccatū nouit, eò quòd (teste ad Mariā angelo) Spiritus sancti obūbratione sanctus cōceptus est. Assumpsit autem vltro carnē peccatrici similem, dum verè infirmitates nostras portauit, languoresq; tulit, quos nos in pœnam peccati necessariò patimur. Peior ergo q̃ curiosa est quorundā translatio hæc, sub specie carnis peccato obnoxię, multò enim hoc minꝰ significat, q̃ pro rei veritate. Venit quippe Christus in sacramento sub specie panis, licet naturam panis non assumat. At verò missum esse in similitudinem carnis peccati, significat, veram, eandemq; naturā assumpsisse, quæ in nobis est peccatrix. Est hic veruntamē ad penitiorem meditationē verborū Paul. illud recolendū, quod iamdiu confessi sumus, videlicet quòd poterat Deus suā incōprehēsibilē misericordiæ largitatē patefacere, condonando noxiā humano generi absq; vllo actu perfectè satisfactionis: attamē vt simul infinitę suæ quoq; iustitiæ fieret satis, Deū decuit assumpta creata natura ad iustum satisfacere. Sed & in hoc prętęrea, tum summa iustitia, tum etiā immēsa eius omnipotētia diluxit, q cū reparādus esset perditus homo, delendū scilicet eius peccatum, sananda caro, mors elimināda, instaurandaq; eius vita, accōmodatissimis antidotis horū singula perfecit. Homo enim hominem redemit, qui (vt paulò ante dicebā) carnis nostræ infirmitati, in carne sua absq; peccato infirma meditatus, mortem moriendo destruxit, & vitam resurgēdo reparauit. At verò quoniā fieri nequiuerat, vt pariter per peccatū, peccatū subuerteret, vt rem exaggeraret, verbisq; q̃ maximè fieri posset, exornaret, ait, in similitudinē carnis peccati. Neq; verò id satis arbitratus, adiecit. (*Et de peccato damnauit peccatum in carne.*) Vt hac quoq; verborum collusione rem & venustaret, & magis etiā redderet stupendā. Quam quidē emphasin vehemētiꝰ adhuc extulit. 2. Cor. 5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis Deus fecit peccatū. Et Gal. 3. Christus nos redemit de maledicto legis, factꝰ pro nobis maledictū. Contextus autē orationis huius siue Gręcè legas, siue Latinè, nō satis videtur esse perspicuus, sed appetēs potius supplemēti cuiuspiam. Atqui primū vocula, &, redundare videtur: inepta enim est coniunctio verbi, damnauit, cū præcedenti participio, mittens, neq; si accipiatur pro eo, quod est, etiam (vt aliqui volunt) videtur quodnam officiū habeat. Et præterea desiderari nonnulli putāt aliquod hic verbū, videlicet, vt legant, quod impossibile erat legi, hoc Deus suppleuit seu sarciuit, & præstitit, dum mittens filium suū de peccato dānauit peccatū, vel vt alij trāsferunt, Hoc Deus misso filio suo præstitit, ac de peccato condemnauit peccatum. At verò vt diffiteri nō possumus, quin luculētior fiat oratio per huiusmodi verba, est tamen paraphrasis potius, q̃ translatio: & ideo vna tantùm

Missio. *Luc. 24.* *Cōtra nouos traductores.* *Infinita tum iustitia, tum misericordia Dei.* *2. Cor. 5.* *Gal. 3.* *Obscuritas textus.*

tum coniunctione expuncta, nullo præterea opus est supplemẽto. Sed sic optimè constabit lectio, quod impossibile erat legi, Deus mittẽs filiũ suum, de peccato damnauit peccatum, ita tamẽ vt impossibilitas legis nõ ad id referatur, quod est, filiũ mittere: ineptissima enim, talis esset relatio, eò quòd lex non habet filiũ, sed ad id quod est, peccatũ damnare: hoc est, destruere & abolere, quæ erat intẽtio legis, nõ autẽ facultas, vt exprimitur in subsequẽti verbo, vt iustificatio legis perficeretur in carne, At dubia restat intelligentia huius, quod ait, de peccato damnauit peccatum. Et quidẽ Aug. lib. 3. cap. 6. contra duas epist. Pelag. triplicẽ expositionẽ attexit huic textui. Primam, vt nominatione hic peccati priori loco, humanitatẽ ipsam intelligamus. Et re vera hæc est, quæ omniũ optimè coaptatur verbis Apostoli: quod enim dixerat, in similitudinẽ carnis peccati, hoc ipsum explicare videtur, dũ ait, de peccato, hoc est, de eadem humanitate peccatrici simili dãnauit peccatum, eò quòd rerũ similitudines nominibus earundẽ rerum nuncupari solent, quarum sunt similes: sicuti Cęsaris imago, Cæsar nominatur. Idem ergo est, de peccato, quod, de carne, quam induerat speciẽ gerentẽ peccati. Contendit enim admirabilem omnipotẽtiam Dei per hoc magnificare, quòd remediis vsus est, quæ essent, quantùm rerum possibilitas ferret, morbis simillima. Altera expositio est, quæ prius fuit Origenis, vt peccatum, idem sit, quod hostia pro peccato. Pari enim metaphora dicebantur sacerdotes antiquæ legis comedere peccata populi, hoc est, hostias pro peccatis oblatas. Sed hæc tamẽ interpretatio illi loco. 2. Cor. 5. Eũ qui nõ nouerat peccatũ, fecit Deus peccatũ, accõmodatior est, q̃ huic: fecit enim Deus filiũ suum peccatũ, hoc est, hostiã. Attamẽ nõ tam propriè dicitur Deus de hostia dãnasse peccatũ, q̃ de carne. Neq; verò nuncupatur hic caro peccati, tam propter hoc, quòd oblata est ꝓ peccato, quàm propter similitudinẽ, quã habuit cum peccato, vnde maximè effulsit omnipotẽtia Dei. Tertia verò expositio multò minus affinitatis habet cũ eodẽ Paulino intellectu, quę est hæc, Quòd cùm non dixerit, de peccato suo, sed indefinitè, de peccato, referri possit ad peccatũ Iudæorũ tradentium ipsum morti, in hoc sensu, De peccato Iudęorum condemnantium Christum, condemnauit Deus ipsum peccatum. Et enim Paul. non hoc significat, sed quòd de illo peccato, quod quodammodo assumpsit Christus, dum missus est in similitudinem carnis peccati, damnauit Deus peccatum. At perspice quòd non dixit, Christus dãnauit, sed, Deus per Christum, nam in peccatorum remissione consyderare est, tum meritũ per quod remittuntur, tum etiam actionem ipsam primeuæ causæ, suprema scilicet authoritate remittentis. Meritum propriè competit Christo, quatenus homo erat mortalis: nã Deus per se, nisi in natura creata, mereri nõ potest, sicut nec pati: authoritas verò primùm cõuenit Deo, quatenꝰ vnus in trinitate: quia opera trinitatis indiuisa sunt extra: licet attribuãtur patri, cui attribuitur omnipotẽtia. Vnde 2. Corrint. 5. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. Sed nunquid non aliud inuenisset Paulus accommodatius huic loco verbum, quàm, damnauit, videri enim alicui posset significantius dixisse, destruxit, vel aboleuit, vel quid simile: nam damnare peccatum potius refertur ad condemnationem illius qui reus fit peccati, vt, In quacunq; hora comederitis, morte moriemini. Profectò hoc perpulchrè & quàm probissimè contemplatus est hic Chry. quòd Deus non solo robore & potentia (vt suprà dicebamus) deleuit peccatum, sed æquissima iustitiæ ratione ipsum inuadens. Nempe quòd (si ita nobis meditari fas est) Deus ipsum peccatum in iudicium detulit, inobedientiam scilicet Adæ, in quo tota eius soboles illi displicuit, cũ cæteris culpis quas ipse, eiusq; posteritas occasione accepta per mandatum, accumulauit, cum quibus peccatis obedientia dilecti filij sui, in quo sibi bene cõplacuit, collata, quasi lata sententia, peccatum condemnauit, vt nullum iam principatũ haberet in orbe. At nomine causę effectũ simul intelligas: sicut enim in reo damnatio est causa suspendij, ita & vbi ait, damnauit, intelligit, quòd condemnatum interemit, exterminauitq; quò ad culpam, sed debilitauit, infirmauitq; quò ad fomitem carnis, quem nõ prorsus extinxit. (*Vt iustificatio legis perficeretur in nobis.*) Ecce fructum missionis Christi in similitudinem carnis peccati. Videlicet, quòd cùm legis intentio & propositũ esset, homines, bonos apud Deum facere & absq; peccato viuentes, idq; efficere per se sibi esset impossibile (cuius cõtrarium falsò sibi Iudæi persuaserat) præstitum hoc, perfectumq; est per Christum in nobis. Et meditatò ait, perficeretur, quo verbo id ipsum denegauerat legi. Hebrę. 7. vbi inquit,

De peccato. *August.* *2. Cor. 5.* *Deus damnauit peccatũ.* *2. Cor. 5.* *Damnauit.* *Chrys.*

inquit, Nihil ad perfectum adduxit lex: Et Gal.2. Si per legē est iustitia, Christus gratis mortuus est. (*Qui non secundum carnem ambulamus.*) Vt illi olim quando passiones peccatorum, quæ per legem erāt (vt suprà dictum est) operabantur in membris. (*Sed secundum spiritum.*) De quo dictum est. Quòd lex spiritus vitæ liberauit nos in Christo Iesu à lege peccati & mortis. Quanuis hic forsan non speciatim dignoscit inter Iudæos & nos, sed simpliciter inter iustos & iniquos, vt statim videbimus. Vide quàm sit vsus diuino artificio Paulus, cùm carnem Christi induxit, quę & inscia esset peccati, & tamen peccatrici carni similis, vt ex vno superare posset peccatū, & ex altero ipsum cōfundere, dum simili carne victum est, per quam vincebat, atq; adeò caro toties superata, de victore ipso peccato coronata triumpharet in Christo.

Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò secundum spiritum sunt: quæ sunt spiritus sentiunt. Nam prudentia carnis mors est: prudētia autem spiritus, vita & pax.

Prosequitur explicatius discrimē aperire, quod modò designauit inter eos, qui ambulant secundū carnem, & eos, qui ambulāt secundum spiritum. Id quod Orige. inter Iudęos sub lege, & nos sub Euāgelio interiectū intelligit, quam intelligentiam latè tractans ait, Iudæos esse secundum carnem, eò quòd secundum carnalem sensum, qui occidit, legem intelligentes, non veniūt ad Christum, qui est vita, & ideo illis prudentia carnis, mors est, nos autem secundum spiritum eam audientes, ea quę spiritus sunt sentimus, quibus ideo prudentia spiritus per Christum, vita & pax est. Attamen doctores reliqui non vsq; adeo coarctant hæc verba, sed vniuersalem differentiam carnalium hominum atq; spiritualium hic internoscunt, & ad rem forsan propius. Est enim propositum Pauli definire eos, qui liberantur à lege peccati & mortis, quòd illi sint præcisè qui spiritui seruiūt. Igitur esse quoq; secundum carnē, idem est, quod deditos esse carni, seu, vitā degere carnalem. Eademq; analogia, esse secundum spiritum, idem est, quod deuotos esse dicatosq; spiritui: est nanq; hebraismus Paulo frequentissimus. Et quoniā authore Aristotele qualis vnusquisque est, talis sibi finis esse videtur, taleq; habet rerum iudicium, consequēs fit, vt qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiant, id est, probēt & sequantur: qui verò secundum spiritum, spiritualia contrà præferāt: Græcè autem secundū membrum, neq; priori loco habet, sunt, neque verò, sentiunt, sed sic omnino habet, Qui enim secundum carnem sunt, quę carnis sunt sapiūt: qui verò secundum spiritum, quæ sunt spiritus. Insimulatur ergo interpres, tum quòd nullū verbum debuisset addere, eò quòd iam subintelligeretur ex priori membro, tum quòd si aliquod volebat exprimere, id ipsum debuisset repetere, quod est, sapiunt. At verò forsan interpres diuersa verba legit: & ideo Ambr. & interpres Origenis vtriusq; meminerunt: & re vera, sapiunt, &, sentiunt, in proposito mutuò se dilucidāt. Nam sapere in rebus practicis, non solùm dicit actum intellectus, sed respicit quoq; volūtatis affectum & gustum rerum: quocirca sapientia hæc, quædam sensatio mentis est, sicuti huiusmodi sensatio, quędā sapientia. Et videtur interpres cōsultò permutasse voces, vt diceret, Quæ carnis sunt, sapiunt, vbi quadrare aptius videbatur, sentiunt, & quæ sunt spiritus sentiunt, vbi accommodatius apparebat esse, sapiunt, sed hoc fecit vt admoneret, quòd vt carnis sua est sapientia, ita & spiritui suus quoque inest sensus & gustus. Hoc autem iterum repetendum occurreret super verbis, prudentia carnis, &, sapientia carnis. (*Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax.*) Sunt qui duos hic syllogismos existimēt ab Apostolo structos. Vnum ex parte carnis talem, Quicunq; sequuntur prudētiam carnis, ducuntur ad mortem: illi autem qui sunt secundum carnem, sequuntur prudentiam carnis, nam sapiunt quæ sunt carnis: qui ergo sunt secundum carnem, ducuntur ad mortem. Alterum huic similem ex parte spiritus, Quicunque sequuntur prudentiam spiritus, consequuntur vitam & pacem: qui sunt secundum spiritum, sequuntur prudētiam spiritus, quia sentiunt secundum spiritum: ergo qui sunt secundum spiritum, consequuntur vitam & pacem. At verò qui penitius inspexerit verborum formam, vix ita iudicabit: quoniam seorsum distinguit Paul. duo membra: vt vbi ait: prudētia carnis, mors est, reddat causam illius asserti, qui secundum carnem sunt, &c. vel fortè est eius potius conclusio vel expositio. Et pariter quod ait, prudentia

Orig.

3. Ethic.

dentia autem spiritus, vita & pax, subdit velut causam vel expositionem alterius membri, qui verò secundum spiritum, &c. Ob idq; legitima forsan distributio est, vt textus qui hunc præsentem antecessit, scilicet, Qui enim secundum carnem, &c. referatur ad superiorem proximum, veluti eius explicatio, nimirum, vt ex hoc, quod est esse secundum carnem, inferatur id quod dixerat, ambulare secundum carnem, hoc modo, Quicunque sunt secundum carnem, sapiunt secundum carnem: qui autem sapiunt secundum carnē, ambulant, hoc est, operantur secundum carnem: ergo qui sunt secundum carnem, ambulant secundum carnem. Esse enim secundum carnem dicit intentionem finis, quæ est agibilium fundamentum: vnde actiones hominum gubernantur: sicuti actiones cuiusque rei sunt secundum naturam ipsius substātiæ. Et pari modo quicunq; sunt secundum spiritum, sentiunt secundum spiritum: qui autem sentiunt secundum spiritum, ambulāt secundum spiritum: ergo quicunq; sunt secundum spiritum, ambulant secundum spiritum. Hic autem textus quem modò tractamus, licet præ se ferat speciem causæ, forsan est potius vel conclusio, vel si mauis, diffinitio & expositio illius quod est, sapere secundum carnem, ita vt vocula, nam, fungatur vice huius, quod est, quocirca, vel, quapropter, nam quòd prudentia carnis sit mors, non est causa cur qui sunt secundum carnem, sapiant secundum carnem, sed verus effectus: sapere enim secundum carnem, idem est quòd prudentia carnis, quæ causa est mortis. Vult ergo forsan dicere, quòd cùm illi qui sunt secundum carnem, sapiant secundum carnem: sapere autem secundum carnem, delinquere sit & peccare, fit, vt huiusmodi prudentia carnis mors sit, hoc est, causa mortis. Vnde Aug. in tract. psal. 34. Peccatum inquit, mors est, sicut lingua Latina dicitur, non membrum oris, sed oratio eius. Ita vt quo schemate suprà diximus, concupiscētiam esse peccatum, hoc est, causam peccati, eodem tam peccatum, quàm prudētia carnis, quod idem est, dicitur mors, vt nomen effectus tribuamus causæ. Et æqua ratione cùm sentire secundum spiritū: idem sit, quod operari opera vitæ, fit, vt talis prudētia spiritus sit vita & pax. Prudentia secundum Aristotelē, ratio est recta agibilium: quod ideo nomē propriè congruit prudentiæ spiritus: trāsfertur autem, vt per similitudinem significet astutiam versutiamq;, & quam appellat alibi Paul. stultitiā apud Deum, atq; hic prudentiam carnis. Est autem munus veræ prudentiæ triplex: nempe, vt supposita recta intentione finis, & solerter de agendis consultemus, & consulentes rectè ad eligendum iudicemus, & pòst electionē, citò constāterq; præcipiamus. Enimuero rectam intentionem finis virtutes aliæ morales quæ sunt in affectu, faciunt: temperatus enim proponit temperatè viuere: & fortis, strenuè agere: & iustus: iustè: prudētia autem versatur circa media. Vnde colligit Aristo. veram prudentiam connexionem habere cum omnibus virtutibus: nam qui non est bene affectus circa fines omnium virtutum, nequit de illis rectum ferre iudiciū, atq; adeò neque prudentia vigere. Ad rem ergo, qui secundum carnem est, hoc est, affectum habēs carni infixum (vt intemperatus & iniustus) prauam habet intentionem finis: ob idq; sapit secundum carnem, hoc est, media omnia illò refert. Atque hæc est prudentia carnis, quæ ad illum adipiscendum finem de omnibus cōsulit, iudicat, & præcipit. Vnde alij pro eo quod est, prudentia, transferunt, cura, seu, studium & solicitudo, secundum illud, Carnis curam ne feceritis in desideriis. Et pari modo, qui est secundum spiritum, hoc est, virtutibus præditus, rectam habet intentionem finis, & ideo sentit secundum spiritum, quæ appellatur eadem ratione, prudentia spiritus. Et quemadmodum prudentia carnis, mors est, hoc est, causa mortis, ita & prudentia spiritus, est vita, secundū illud ad Gal. Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. Et est quoq; pax, tum in hac vita, tum potissimū in futura: iuxta illud ad Gal. Fructus spiritus, charitas, gaudium, & pax. Et in psalm. Pax multa diligentibus legem tuam domine. Et consultissimè cōgruentissimeque composuit hìc vitam & pacem, vt sensuales homines pudefaceret, qui arbitrantur, suis expletis desideriis, pace frui: iustos autem calamitatibus huius mūdi attritos, & persecutionibus cōpressos, pace carere, cùm tamen contrà stet veritas.

August. — *Prudentia.* — *Ethi. 6.* — *Mun⁹ prudētiæ triplex.* — *Rom. 13.* — *Gal. 6.* — *Gal. 5.*

Quoniam sapiētia carnis inimica est Deo, legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.

Probat etiam nunc proximam sententiā, quā ex superiori colligerat, huiusmodi syllogismo. Quicquid Deo inimicū est, mortis est

causa:sapientia carnis inimica est Deo, eò ꝙ legi Dei non est subiecta, quia neq; potest, ergo est causa mortis. Sed tamẽ hic quoq; neoterici isti latinissimi remordent interpretem, quòd idem Græcum verbum diuersis reddit Latinè, neq; sine vitiosa affectatione: eadem quippe vox quę est suprà: nempe, φρόνημα, est & hic, & tamen superius vertit, prudentia carnis, hic verò, sapientia. Sed profectò (præterquàm quòd grauiores authores id nunquã adnotarunt, sed vtroque promiscuè vsi sunt verbo) S. Thom. doctè pro interprete respondet. Nimirum quòd sapientia est cognitio altissimæ causæ à qua alię pendent: quamobrẽ in vnaquaque arte ille solus est sapiens, qui primam nouit causam: vt in ædificatoria, nõ ille qui cædit lapides, sed architectus habetur & est sapiens: iuxta illud ad Corinth. Vt sapiens architectus fundamentum posui. Et inde fit consequens, vt etiam in rebus agibilibus spiritualis homo, qui bonã habet æstimationem de fine humanę vitæ, sapiens dicatur, ideoq; & prudentia quędã est practica sapientia. Et pari ratione prudentia carnis & sapiẽtia carnis, idẽ sunt: tunc maximè quãdo ex adiacẽte verbo legitima deprehẽditur significatio. Est autẽ modò in plurimis codicibus Grecis, inimicitia, ꝓ eo qd' nos habem⁹, inimica, sed cùm minimè referat: credibile tamẽ est, ita legisse interp̃tem: quandoquidẽ & Orig. ipse Grec⁹ & Theop. ita vidẽtur legisse & Amb. & Aug. & Hier. in scholiis. Lutherani autẽ ad illam suam adsurdam causam paulò ante memoratam, qua defensant quoscunque motus concupiscentię, etiam naturales, peccata esse: & hunc quoq; locum Pauli pertrahunt, vbi ait, quòd sapientia carnis inimica est Deo, quibus lib. 1. de nat. & gra. respondebamus, quòd si prudẽtiam hic carnis pro sola pugna, qua se naturaliter attollit contra spiritum, accipias, tunc eo duntaxat modo vitium est & peccatum, quo claudicatio tibiæ, vel quęuis alia deformitas peccatũ est naturale. Non quòd natura potentiæ concupiscibilis nõ sit à Deo, vt Manichæi ex hoc quoque loco colligebãt, sed quòd rebellio eius, vulnus est, quod natura accepit ab Adã: quę eatenus inimica est Deo, quatenus, veluti legi Dei rebellis, insurgit præliaturq; cõtra spiritũ. Et isto quoq; modo legi nõ est subiecta, nec subiici in hac vita potest: quoniã huiusmodi insultus, naturales sunt. Haud tamẽ ita est ei inimica, vt cui aliqd insit culpæ quoadusq; voluntas, vel assentiat, (quæ est mortalis) vel saltẽ in mora sit & negligẽtia, q̃ venialis est. Et hoc forsan pacto probè intelligitur Paulus appellans prudentiam carnis illas naturales affectiones. Si autẽ accipiatur, vt omnes prudentiæ partes cõprehendat, quę sunt iudicare & præcipere secundũ intentionem carnis: in summa, pro cura & studio carnis, tũc indubitatò vera inimicitia est Dei. Quòd autem huiusmodi prudentia, siue rebellionẽ tantùm carnis significet, siue veram culpam, non possit esse legi subiecta, facillimum est intellectu, potest enim legis trãsgressor subiici legi, quapropter dictũ suprà est, liberati à peccato, serui facti Deo, sicuti qui friget calescere potest. Quòd autẽ trãsgressio ipsa fieri possit subdita, non aliter est possibile, q̃ quòd frigus in calorẽ transeat. Et nota quòd propriè inimicitia non geritur cũ lege, sed cũ Deo: sed subiectio fit Deo per legem: & ideo ait, Inimica est Deo, quia legi Dei nõ est subiecta: nã qui cũ Deo nõ est, contra Deum est.

Defensio interpretis. *1. Cor. 3.* *Lutherani.* *Inimica est Deo.* *Inimicitia.*

Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autẽ in carne non estis, sed in spiritu: si tamẽ spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem spiritũ Christi non habet, hic non est eius.

Id quod de prudẽtia carnis & spirit⁹ abstractè tractauit, ad hoĩes iam nũc in cõclusione huius primę sectionis accõmodat, quasi repetẽs id quod suprà dixerat. Qui secundũ carnẽ sunt, q̃ carnis sunt sapiũt. Inde eñ subinfert, eosdẽ Deo placere nõ posse, adiuncta altera p̃missa, ꝙ illa sapiẽtia carnis inimica est deo: hoc pacto. Quicũq; secundum carnem sunt, sapiũt secũdum carnẽ: sapiẽtia carnis inimica est Deo, ergo q in carne sunt, Deo placere nõ possunt. (*Vos autẽ in carne nõ estis, sed in spiritu.*) Sãtissimè profectò, vt suũ erat pect⁹, in cõclusione nõ instituit solũ intellectũ docẽdo, sed affectũ quoq; excitat exhortando: huc enim euãgelicũ doctorẽ doctrinã vbiq; referre cõdecet. Et est quasi secũda pręmissa alteri⁹ syllogismi de altero spirit⁹ mẽbro cõstructi, qui talis est. Qui sunt secũdũ spiritũ, secundũ spiritũ sentiunt: vos autẽ in carne nõ estis, sed in spiritu: debetis ergo secundũ spiritũ sentire: ea scilicet quę spirit⁹ sunt, probare, curare, conari & p̃ficere, illis vtiq; oblectari, & iis quæ carnis sunt caducis & perituris post terga relictis,

lictis, carnem pro humana facultate in spiritum cōuertere. In hoc enim caro colluctatur aduersus spiritum, vt ipsum carneum efficiat, atq; illam homo patiatur sententiam, Nō permanebit spiritus meus in homine in æternū, quia caro est. Atq; in hoc quoq; spiritus obnititur carni, vt illa prorsus subacta & exhausta, dicere valeat cum Paulo, Viuo ego iā nō ego, sed viuit in me Christus. Adiecit autem. (*Si tamen spiritus Dei habitat in vobis*) Iuxta illud. 1. Cor. 3. Templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis. Spiritum verò sanctum habitare in nobis, non per se intelligas, sed per charitatem, vt cap. 5. exponebamus. Particula autē grȩca, εἴπερ, quȩ hic redditur, si tamen, anceps est, veluti latinè, siquidem, quæ potest esse affirmatiua, & ita modò nonnulli transferunt, scilicet, vos autem non estis in carne, &c. siquidem, hoc est, quandoquidem spiritus Dei habitat in vobis: sed potest etiam esse dubitatiua, veluti, si quidem, cum diuiditur in duas. Vetus autem interpres ad tollendam amphibologiam, vertit dubitatiuè, si tamen. Poterāt enim illi, quamlibet Christiani, spiritum, hoc est, charitatem Dei, per peccati iniquitatem abiecisse. Præterquam quòd dubitandi sensus germanior est huic textui, qui continuò subsequitur. Nam ad eius maiorem elucidationem subdit. (*Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.*) Nā teste illo eximio charitatis doctore, in hoc cognoscimus ꝙ in eo maneamus, & ipse in nobis, quoniam de spiritu suo dedit nobis. Vbi & hoc considerandum, quòd Spiritussanctus qui à patre & filio procedit, vtriusque dicitur, & ab vtroq; mittitur. Et ideo vtrunq; ait Christus. Et, Quam pater mittet in nomine meo. Et, Quē ego mittam vobis à patre. In qua tamen verborum varietate prioritas quædam originis dignoscitur: sanè quòd à patre, vt prius origine procedit filius, à quo & recepit, vt & ab ipso vna procedat Spiritussanctus. Tametsi & hoc fortè illic suggeritur nobis, quòd Christo non solum quatenus Deus, sed qua ratione homo est ac redemptor, atq; ideo sanctificator noster, competat, modo quodam, Spiritū sanctum mittere: non ea vtiq; ratione, qua missio processionem dicit: nam Spiritussanctus non procedit à Christo, inquantum homine, sed tamē ea ratione minus propriè, qua respicit terminum in quo Spiritussanctus illud operatur, quod nobis tribuitur per beneficium redemptionis. Nam licet proprie mittere non competat nisi personæ, a qua missa procedit, tamen largo modo concedit Augu. de tri. quòd tota trinitas misit filiū: quia incarnatio fuit effectus totius: & sic Spūssanct⁹ misit filiū: pari ergo modo dici permittitur, quod Chrs in quantum redemptor, cui secundū potestatem illi datam cōuenit dare spūm sanctum, iuxta illud data est mihi omnis potestas accipite spūm sanctum, &c. mittat eum. Atq; hic inter alios bonus porro sensus illius est, Si nō abiero paracletus no veniet ad vos: si aūt abiero, paraclet⁹ veniet ad vos. Erat ꝙppe cōgruēs vt iret prius ipse in cœlū, vnde in quantū redēptor missur⁹ erat Spūm sanctū. Ob idq; ait, Pater mittet in noīe meo, & ego mittā à pr̄e. Sed vt ad Paulū regrediamur, hoc insuper his verbis admonemur, ꝙ licet per fidē informē ea rōne mēbra simus Christi, quæ sufficit vt Christiani simpliciter nominemur & simus tn̄ quia illa fides mortua est, cōsequitur, vt & nos quoq; vita tūc Christiana careamus, q̄ cōsistit in charitate. Nā vti ait Ioānes, spūs est qui viuificat. Et ideo ait, Si quis spūm Christi nō habet, hic nō est eius, nimirū vt viduū membrū. Est quidē eius creatura (vt ait Orig.) veluti feræ syluarū, iumenta in mōtibus & boues: haud veruntamen spiritualiter De⁹ est in illo. Nā si quis, inquit redēptor diligit me pr̄ meus diliget eū, & ad eum veniem⁹.

Gene. 6.
Gal. 2.
1. Cor. 3.
1. Ioan. 4.
Spiritus Dei et spūs Christi.
Ioan. 14.
Si nō abiero.
Ioan. 6.
Ioan. 14.

Si autē Christus in vobis est, corpus quidē mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem.

Videbitur hic fortè Paul. alicui secūdā partē capituli inchoare, in qua deliberatione à lege mortis agit, attamē primā poti⁹ cēsend⁹ est cōcludere de redēptione à lege peccati, vt patet per ipsam verborū effigiē. Illi nāq; ꝓximo negationis verbo, si quis aūt spū Christi non habet, hic nō est eius, cōtinuò opponit affirmationē. (*Si aūt Christ⁹ in vobis est. &c*) Nimirū eos ꝓueniēs, q hoc modo redargueret. Quid nobis Paule persuadere cōtēdis seruatos nos esse à peccato, cū mortē cui in pœnā peccati addicti eram⁹, nūc etiā ꝑpetimur? Est ergo respōsum, quòd si Christ⁹ in illis est, quāuis corp⁹ propter peccatū mortuū sit, hoc est, morti obnoxiū, tn̄ peccatū ipm̄ nō viuit, imò est extinctū. Sed quia tā vita, q̄ mors peccati, circa spūm ē, ait, spūm viuere ꝑpter iustificationē qua peccatum interiit. Orig. autē censet pro eodē dictum esse, spūm Christi, &, Christum. Cui nō desunt qui adhæreāt, propterea quòd

Orig.

Christus in nobis tantummodo spiritualiter est per fidem & charitatem. Iuxta illud, Habitare Christum per fidem in cordibus vestris: ob idq; idem est, Christum à nobis haberi, & spiritum eius. At verò quanuis Christus & spiritus eius inseparabiles sint, discernere nihilo secius videtur inter eos. Pau. nam spiritũ Christi vocat Spiritum sanctum, per quem iam ante cap. 5. dixerat diffundi charitatem in cordibus nostris. Quòd si de spiritu etiam in nobis recepto intelligatur, licet per ipsum Christus in nobis habitet, differunt tamen Christus & spiritus eius, sicut causa & effectus: qui enim Christum induit, spiritum Christi pręse fert. Sapit inq̃, redolet, gustat, operatur & sequitur, quæ Christi sunt, Iuxta illud, Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quęrite, quæ sursum sunt sapite. Vnde (Origene interprete) Christus sapientia est, iustitia est, pax est, &c. Spiritus autem Christi est istorũ Charismatum imitatio. Ait ergo. (*Si Christus in vobis est, corpus quidẽ mortuũ est propter peccatũ, spiritus autem viuit.*) Breuiloquentia hæc Pauli nõnihil parturit ambiguitatis, an de spiritu scilicet Christi postremum hoc verbum pronũciet, an verò de nostro. Confert enim hic, hominem in quo est Christus, cum Christo ipso cõmonitum eum faciens, qualiter Christum debeat imitari. De Christo enim supra dixerat, quòd semel pro peccato mortuus est, spiritus autem semper in illo fuit viuax, cuius vita non fuit per mortem interrupta. Concludit ergo nunc pariter, illum in quo est Christus, corpus quidem mortuũ gestare propter peccatum, id est, moriendi necessitatẽ, sicuti fuit in Christo: nam ab hac morte tẽporali, sicut se ipse non excepit, ita neq; nos eripuit. (*Spiritus verò viuit propter iustificationem.*) Spiritus (scilicet ipsius Christi) viuit in illo propter iustificationem, vel quam adeptus per Christum est iustus in sua reconciliatione, vel cuius deinceps potitur operãdo iusta. Mens ergo Pauli indubitata est de morte hic fari, quæ est animæ exhalatio, nam hoc ei propositum est, patefacere, quòd non obstãte hac corporis morte, quę est pœna peccati, liberi sumus à peccato per spiritum iustificationis: dũ scilicet hoc beneficiũ sortiti, vita viuimus spirituali, quæ non abrumpitur per temporalem mortẽ, sed permanet in æternum. At verò nihil propemodum ab eodem scopo deflectas, si cum Origine & Chrysost. & aliis sanctis hoc ipsum quoq; verbum intelligas de mortificatione corporis, qua iusti macerant mortificantq; membra sua, mortem Christi iugiter circunferentes, vt spiritus viuat propter iustificationẽ scilicet vt liberius sese attollat ad excelsa iustitiæ opera. Nam & hęc corporis afflictio, iugis continuaq; mors est. Quinimò & videtur pręterea hic Paul. simul & causam reddere, cur dum à peccato liberamur, non protinus & iura mortis cessant. Est enim causa, quòd sicut oportuit Christum pati, & sic intrare in gloriam suã, ita & nobis congruens fuit, vt à peccato seruatis mortalia corpora relinquerentur, in quibus cruces nos nostras tollentes, ipsum sequeremur. Hac enim de causa quàmprimum dicturus est, regno nos filiorum potituros, si tamẽ compatimur, vt glorificemur. Alli textus Græci non habent, spiritus viuit, sed, spiritus vita (scilicet est) & ita crebrò hunc locum citat Aug. atq; ita hic legit Ambro. & Hilarius. Et consultò Chry. ait, quòd non dixit, viuit, sed, vita. Nihilo minus Orig. legit, viuit, et scholia quę intitulantur Hieronymi, atq; ipse etiam Aug. in quadam epistola ad Honoratum. Et consonantius respondet, viuit, q̃, vita, ei quod dictum est, mortuum corpus. At qui cum voces græcè similimę sint, ζωὴ, &, ζῆ, vita &, viuit, facilis esse potuit lapsus. Qui autem, vita, legunt, intelligunt de ipso spiritu Christi, qui vita est nostra. At verò profectò (vt est in scholiis Hieronymi) congruentius esse videtur, vt nomen, spiritus, perinde atq; nomen, corpus, de nostro intelligatur: qui dicitur Christi, tanq̃ effectus eius: aliàs minus esset antithesis speciosa. Neq; verò obstat, si legas, spiritus vita est, nam & si Spiritussanctus vita sit nostra spiritualis, nihilo secius idem spiritus noster per Christum viuificatus, vita quoq;, neq; ineptè, dici potest interna: quatenus per ipsum in nobis habitat. Spiritussanctus. Et hoc idem explicatur per subiunctum verbum iustificationis: spiritus enim per iustitiam vita est.

Ephe. 3. — *Col. 3.* — *Breuiloquentia Pauli.* — *Cur nõ hic à mortalitate liberamur.* — *Variatio textus.*

Quoòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificauit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.

Sequitur secũda pars huius capitis, in qua postq̃ prior articulus principalis conclusionis cõmonstratus est, scilicet, quòd lex Christi

Secũda pars capituli.

sti emancipauerit nos à lege peccati, demonstrare properat Paul. posteriorē: puta quemadmodum eadē nos seruauerit & à lege mortis, cui in pœnam peccati subiecti eramus. In hac inquam secunda parte ostendit, quomodò hanc libertatem plenè in futuro seculo cōsequamur. Et in tertia, quo etiā pacto alleuemur & in hac vita, dum valentiores per eandem gratiam sumus aduersus incursiones & molestias carnis. At cum idem sit, spirit⁹ Christi, etiam inquantum redemptoris, & spiritus Dei, meditatò, nec sine optima causa ab spiritu Christi ad spiritū Dei se insinuat, eò quòd Christus, & si inquantum Deus excitauit sese à mortuis, tamen inquantum homo (qua hic ratione loquitur de ipso Paul.) ab spiritu Dei in quo prima residet authoritas, suscitat⁹ fuit. Et est apposita, venustissimaq; collectio, & ex genuina causa procedens, dū liberatio à morte ex liberatione à peccato infertur. Etenim sicuti ex morte animæ sequuta est mors corporis in Adam, & per eius spiritum inhabitātem in nobis peccatum introiuit in orbem, quo secundū animā mortui nascimur, & per peccatum mors corporis, ita per inhabitantē spiritū Christi in nobis prius viuificatur anima in hoc seculo, & per eundem spiritū, dum in futuro ab anima in corpus idē spiritus per dotes suas effunditur, viuificabuntur corpora nostra: siquidē dotes corporis á gloria animæ effluxuræ sunt in resurgētia corpora. Luculentissimè ergo postq̄ dixit, spiritū Christi in Christianis viuere, etiā dū hic corpus moritur, exinde protinus ratiocinatur alterū effectū eiusdē spirit⁹ respectu corporis: videlicet, quòd si spirit⁹ Dei, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in eis, idē ipse, scilicet Deus, qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia eorum corpora propter inhabitātē eundē spūm eius in eis. Chry. in prima persona legit, nobis, sed plurimi sunt, qui cū vetere nostro interprete legunt in secunda, vobis, Est ergo syllogismus à positione eiusdē causæ ad positionē eiusdē effectus. Similem collectionem fusius dilucidat. 1. Cor. 15. Ex resurrectione Christi arguens resurrectionem nostram, & per hoc quòd Deus suscitauit Christum, ostendens quòd suscitaturus sit & nos. Etenim propterea spūs dei Christū quatenus hominē suscitauit, quòd semper vixit in illo, etiā dum corpus mortale gerebat, atq; adeo effecit, vt per eiusdē mortē nostra delerētur peccata. Igitur cū idē spūs cōmunicetur nobis per gratiā tanq̄ membris eiusdem Christi, eundē in nobis habebit effectū. Sunt enim corpora membraq; nostra tēplū Spiritussancti, vt habetur. 1. Cor. 6. ob idq;, vt sibi ea dignum faciat æternū habitaculum, viuificabit illa, vt sint nunquam amplius interitura. At verò adnotādū est verborū discrimen. Etenim cum dixisset, suscitauit Christū, non subiunxit, suscitabit, sed, viuificauit mortalia corpora vestra, quoniā generalis resurrectio mortuorum, quanquàm sit effectus Christi, qui vniuersalis est iudex bonorum & malorum, non tamen generaliter tam propriè est effectus spiritus eius sed particulariter, quantum ad iustos, qui resurgent in vitam ęternā. Omnes enim resurgemus, inquit Paul. quia oēs oportet stare ante tribunal Christi, sed non omnes immutabimur, scilicet de morte ad vitā, sed illi qui participes erunt mortis, ac subinde spiritus eius. Vnde & ipse quoq; distinxit, vbi ait, Procēdent alii in resurrectionem vitę, alii verò in resurrectionē iudicii. Etenim cū infernus, perpetuatio sit mortis, illi non dicuntur viuificari, sed potius in æternā relegari mortem. Neq; verò ait solum, viuificauit vestra mortua corpora, sed, vestra mortalia, quoniam non solū ab actuali morte seruabūtur, sed etiam à mortalitate, ne vllas scilicet mortis reliquias, puta passiones, vel molestias sentiant. Hoc est enī liberari non tantū à morte, sed à lege mortis. Quanquā illi, qui arbitrātur nō omnes morituros, sed eos, qui in die iudicii viui inuenientur, viuos quoq; absq; experientia mortis recepturos immortalia corpora: propterea hic putant, nō dixisse quòd, viuificauit corpora mortua, sed, mortalia: De hoc aūt. 1. ad Thes. 4 disputandū est (*Per inhabitantē spūm eius in vobis*) Relatiuū, eius, siue Deū referat, siue Christū, perparui interest, siquidē idē spirit⁹ est vtriusq;: tametsi nonnihil energiæ & decoris adferat, si referat Christum, vtpote per quem cōmunicatur nobis idem spiritus, quo eius efficimur membra. Vbi obseruabit Chrys. quòd non tantū dixit simpliciter, habitantē, quasi ad tempus, sed, inhabitantem, vt ostenderet omnimodam & continuam mansionem.

Idē spūs Dei & Christi.

Chrys.

1. Cor. 15.

1. Cor. 6.

1. Cor. 15.

Ioan. 5.

Mortalia.

Inhabitātē.

Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus: si enim secundum carnem vixeritis, moriemini: si autē spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.

Ex

Ex differentia, quam inter carnem & spiritum tanta verborum luculentia cōstituit, hoc demum exprimit corollariū, quòd non carni debitores sumus, sed spiritui. Hoc enim videre videor in Paulo infixum propositū ab illo initio capitis.6. vbi Christianos in morte Christi baptizari & sepeliri adstruxit, vt longa deinceps instructa oratione, ac legum carnis & spiritus repugnantia interiecta, cōmonitos Romanos faceret, q̄ deberent seruitio se carnis subducere, vt subditi omnino essent obsequio spiritus. Intelligenda ergo est illatio hæc, tum ex verbis proximis, puta ex amplissimo beneficio viuificantis nos spiritus, tum etiam ex superioribus, vbi demonstrauit liberatos nos à lege peccati & mortis, atq; adeo à lege carnis, quinimò & à lege veteri, ī qua homines seruiebant peccato & carni. Etenim si beneficia hæc per Christi gratiam & spiritū assequuti sumus, consequens planè fit, vt iam non carni neq; antiquæ legi, carnaliter intellectæ, debitores sum⁹, sed spiritui Christi, qui illic delitescebat, spirituiq; nostro pugnanti aduersus carnem. Est autem meditatu dignum, quemadmodum Deum nunq̄, vt debitorem nostrum induxit, sed quasi vltroneum largitorem, qui gratuitò nobis impertitus est huiusmodi dona: de nobis autem contrà non satis duxit simpliciter dicere, quòd deberem⁹ quoq; vices illi gratis rependere, sed ait, debitores nos esse: maioris enim est emphasis, debitores, q̄, debemus: Deus nanq; per gratuita beneficia obligatos nos sibi, obstrictosq; iure habet, vt suis eisdem beneficiis ac fauoribus bene vtamur, iuxta illud.2. Cor.5. Si vnus pro omnibus mortu⁹ est, ergo omnes mortui sunt & pro omnibus mortuus est Christus, vt qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui ꝓ ipsis mortuus est. Et.1. Cor.6. Empti estis precio magno, &c. At qui qua ratione nomē hic carnis, pro litera legis carnaliter intellecta vsurpatur, sententiam præ se fert aduersus Romanos ex Iudaismo conuersos, qui legis vinculum vnà cum Euangelio durare defendebant. Sed quatenus pro carnalibus affectib⁹ et cupiditatibus accipitur, nos quoq; omnes in Romanis videtur suggillare, qui ita carni obsecundamus & seruimus, ac si eius legi adstricti essemus & obligati. At verò quoniā quadantenus debitores sumus carni, scilicet vt quantum necessitas exigit naturę, cibo vestituq; corpora sustentemus, & dum ęgrotāt medicatu etiam recreemus, non simpliciter negat, debitores nos esse carni, sed apposito

Debitores sumus Deo.

2.Cor.5.

1.Cor.6.

moderamine, vt non secundum carnem viuamus. Viuere enim secundum carnem, est eius imperio sub esse, eiusq; viuere legibus, desideriisq; parere. Cuius & illud simile est capit.13. Carnis curam ne feceritis in desideriis. (*Si enī secundum carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.*) Reddit causam cur simus debitores, nō carni, sed spiritui: exponendo illud vbi dixerat, spiritum inhabitantem in nobis, corpora nostra viuificaturum: vt enim spiritus hic causa est corporum viuificatrix, ita & viuificandi modus est, si nō secundùm carnem, sed secundùm spiritum cōtinenter viuamus: iuxta illud Galat.5. Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. Nam qui perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit: viuere autem secundùm carnem, est peccato seruire, cuius stipendium mors est. Quasi dicat, Non ideo quòd spiritu Christi donati estis, & in vitam animæ restituti, tutam à Deo habetis vitæ eiusdem perpetuitatem, quæ futura est animæ & corporis, vt vobis liceat in segnitie & socordia, carni indulgentes, vitam degere. Nam hac ratione, viuificatore spiritu extincto, moriemini, prius secundùm animā spiritualiter in hoc seculo, post verò in alio quoq; secundùm corpus ęternaliter. (Scriptū enim est, non permāsurum spiritum domini in æternum in homine, quia caro est) sed op⁹ vobis est perpetuo indefessoq; conatu in seruitio spiritus perdurare, vt vita hac perpetuò perfruamini. Quoniā cessante exercitio spirituali flaccessere, marcescereq; protinus charitas incipit, & paulatim euanescere. Et ait, si spiritu facta carnis mortificaueritis, quia omninò extingure non possumus & interimere: nam (authore hic Aug. carnis concupiscentiis non consentire, magna laus est, omnino autē non habere, summa perfectio. Hactenus ille. Hæc autem perfectio futura est in altera vita. Neq; verò mortificatio huius vitæ subitò fit, vt ait Orig. sed paulatim: primò enim languescere carnem in iis qui incipiunt, necesse est: tum deinde, cum ardentius proficere cœperint, non solùm languescere, sed tabescere: vbi autem ad perfectum venerint, tum demum mortificata sunt opera carnis. Interimit autē huiusmodi spiritus carnis opera contrariis administris, Vnde Paul. ad Gal.5. operibus carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, &c. è regione locat fructus spiritus, qui sunt charitas, gaudium, pax, &c. Nempe vt per charitatem, mortificetur odium: tristitia verò huius seculi, per gaudium: sed per pacē, discor-

Gal.5.

Viuere secundū carnem.

Gene.6.

Aug.

Orig.

Gal.5.

discordia. Et eodē marte virtutes reliquæ sua quæq; contraria expugnant vitia. At quia opera mortificare nequimus, nisi per mortificationem mēbrorum, quæ arma sunt iniquitatis, ait alibi, Mortificate mēbra vestra quæ sunt super terram. Verùm ne munus hoc Romani suis viribus adscriberent, nō ait simpliciter, si mortificaueritis, sed si spiritu (nimirū vobis diuinitus impertito) opera carnis, quæ natiua vobis sunt & propria mortificaueritis

Col.3.

Quicunq; enim spiritu Dei aguntur, ij sunt filii Dei.

Subiicit rationem proximi verbi, scilicet, quòd hoc nobis negotio agitur perpetuitas vitę, si spiritu opera carnis mortificauerimus. Recolere hic veruntamen illud oportet, quod initio capit.5. proposuit, gloriari scilicet Christicolas spe cumprimis glorię filiorum Dei, ac subinde in tribulationibus, intuitu illius tolleratis. Illa nanq; duo membra respiciens prius hic filiorum rationē dilucidat, ac mox tribulationum indignitatem, præ gloria quæ illis proposita est: idq; eo loco, Non sunt cōdignæ. Ratio ergo qua vtitur est huiusmodi, Quicunq; filii Dei sunt, ij & vita quoq; perfruuntur diuina (quæ est cum Deo sempiterna) quicunq; autem spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei, ergo quicunq; spiritu Dei aguntur, viuent. Quæ erat propositio supra asserta nam idem est, spiritu facta carnis quenq; mortificare, quod spiritu Dei agi. Posteriorē premissam proponit hic, ostensurus illic priorē, si autem filii, & heredes, Hæreditas nanq; filiorū est vita æterna. Est autē propria genuinaq; ratio filii, agi spū patris, & maximè spiritualis filii. Etenim sicuti animalis vita per vitales spiritus à patre deriuatur in filium, per quos tum cōplexio patris, tum subinde affectus quoq; similes trāsfunduntur, ita & renatis in Christo per lauacrū regenerationis Spiritussanctus effunditur abundè: vt ait alibi Paul. quo ad nutū Dei ducuntur, aguntur & gubernātur. neq; verò ait simpliciter, vt chry. annotauit, Quicūq; spiritū dei acceperūt, sed, quicunq; spiritu Dei aguntur, ad denotandū quòd ad adipiscendū filiorum hęreditatē nō satis est spiritu semel imbui diuino, nisi ducatu gubernatuq; Dei, qui nauclerus est & auriga noster, continenter viuamus. Locum hunc pro seipsis pugnare Lutherani existimāt, qui demoliri cogitant libertatem arbitrii, contra quos lib. 1. de nat. & grat. disputationem latè protulimus. Ex hoc enim quod ait Paulus, aguntur, quod illi interpretantur, coguntur, & compelluntur, confingunt ita hominem agi diuino numine, vt fanaticus agitatur furore: vel pecus, stimulo: quo nihil potest absurdius cogitari, vt illic patefecimus. At quod ad præsentem locum attinet primùm græcè est, ἄγονται, quod latinè vtrunq; significat, scilicet, & aguntur, & ducuntur. Vnde cū et Math.4. & Luc.4. idem sit verbum, tametsi compositiōe differens, priori loco traductum est, Tūc ductus est Iesus à spiritu in desertū, posteriori verò, Christus agebatur à spiritu in desertū. Quod si, aguntur, idem sit, quod, ducuntur, argumentum euanuit: nam ducuntur qui ratione & iudicio suapte sponte dirigūtur ab alio & illectantur. Interpres autem intuitus hic non solùm ductu spiritussancti illuminātis intellectum, inuitantisq; affectum gubernari nos in vita spirituali, verùm & appulsu præmouentis corda nostra trahi, quanquam potuisset vertere, ducuntur, iuxta illud psalmi, Spiritus tuus bonus deducet me, consultius tamen transtulit, aguntur, quo illam pręuentionem exprimeret: haud tamen vllo inde colore præiudicatur libero arbitrio, quò minus liberè moueamur à Deo, vt in nostra sit potestate tactui digiti eius assentire. Sic enim attingit ad omnia fortiter, vt tamen singula disponat suauiter, iuxta cuiusq; naturā. Ita vt bruta & insensata naturaliter, hoc ē imposita necessitate moueat, nos autem, qui liberi sumus, liberè: nimirū pulsando ad ostiū, vt aperiri cōsentiamus: vocando, vt ad se veniamus, & alliciēdo vti gallina congregat pullos suos. Quàmuis ad commendandam vim energiamq; diuinæ motionis, nonnunquam in scriptura extent verba violentiam præ se ferentia. Vt Esa.59. Cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus dñi cogit, hoc est, cōgregat vel pellit. Et Ioan.6. Nemo potest venire ad me, nisi pater meus traxerit eū. Vbi nō dixit, duxerit, sed, traxerit, vt ait expssè Aug. non quòd non liberè trahimur, sed ad significandum pręmotionem, quam non tam apertè significat, ducere, Agi ergo à Deo non tollit libertatem. Cum enim Christus agebatur ab spiritu, neutiquam cogebatur.

Hæreditas filiorum.

Lutherani

Psal.142.

Esa.59.

Ioan.6.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus Abba, pater.

Probat

Probat eandem minorem præmissam, nõ modò à proprietate & qualitate doni Spiritussancti, quod est filiorum proprium, puta amoris timorisq; filialis: verùm & ex nostra ipsorum confessione. Sed est ad intelligentiã huius literæ operępretium de timoris amorisq; dono nonnihil pręmeditari. Nam et si vtrũq; munus sit Spiritussancti, in timore nos tamen tanq̃ seruos Dei constituit, cui seruimus vt domino: amore verò, ceu filios eiusdẽ, perficit, quem honoramus vt patrem. Vnde Malach. 1. Si ergo pater ego sum, vbi ẽ honor meus? Et si dominus ego sum, vbi est timor meus? Timoris itaq; obiectum, est malum: quod duplex est: nimirum vel pœna vel culpa. Sed & malum pœnę aliud est existimatum, videlicet illegitimum, & aliud verum. Et secundũ hanc triformem diuisionem discernuntur timor mundanus, seruilis, & filialis. Timor ergo illius mali pœnæ, quod contrarium est bono, non vero, sed existimato, putà quod peruerse diligitur, humanus est & mũdanus: isq; effectus esse neutiquã potest Spiritussancti, quoniam turpis est & prohibitus: vt cũ quis metu temporalis incommodi recedit à Deo. Cuius illo mandato Christi admonemur, Nolite timere eos, qui occidunt corpus, &c. hoc est, nolite pauore momẽtaneæ mortis in æternam obtrudi. Sed alius est timor mali, quòd contrarium est naturali bono, qui timor nascitur à proprio amore. Atq; is quidem, si nullam illi indecẽtem circunstantiam adiungas, actus est obiecto habituq; suo bonus: nam quòd se homo diligat (nisi illic finem mentẽq; sistat) quodq; contraria sibi mala exhorreat, bonum est. Ob idq; si metus hic respectũ habeat ad Deum, veluti eiusdẽ mali causam: vt cum quis vel inferorum tormenta, vel quasuis alias pœnas, ne sibi à deo infligantur, pertimescit, tunc quã ratione Deus vtcunq; timetur, Spiritussancti munus esse potest per speciale auxilium. Atq; hic dicitur seruilis metus qui verbis illis Deut. 5. commendatur. Quis det eos talem habere mentem, vt timeant me. Non quòd sufficiens sit proximaq; ad gratiã præparatio, sed quòd causa esse potest, per quam homo tandem redeat ad bonam mentem. Et ideo quãdo ex ignauia vel praua qualibet hominis affectione non per talem metum permouetur in odium peccati, vtcunque sit effectus Spiritussancti, non tamen est simpliciter virtus: sed potest esse actus moraliter bonus, sicuti actus fidei informis. Quinimò licet metus ille in causa sit vitandi futuri peccati, quod alias committeretur, dum tamen nõ eò pertingit, vt commissi pœnitentiam ingeneret, quatenus Deo offensæ, neq; tunc absolutè dignus est virtutis nomine. Et hoc est, qđ ait August. quòd licet talis homo bonum faciat, non tamen bene, hoc est, simpliciter bene: etsi nihil vetat, quò minus sit opus bonũ moraliter, humanæ laudis dignum. At si ita præcise tali metu quis culpam effugiat, vt illa sit mente, quòd nisi pœnam metueret, minimè ob diuinam reuerentiam abstineret à malo, talis mens peccatum est. Diuersos ergo gradus secum patitur metus seruilis. Potest enim esse extra gratiam, etiam dum sit donum Spiritussancti per auxiliũ speciale. Neq; obstat quin actus similis haberi quoq; possit naturaliter. Potest item causa & genitrix esse veræ pœnitentię, dum quis metu pœnę percussus, eò vsq; prouehitur, vt tandem detestetur peccatum, qua ratione est Dei offensa: & tũc nequit esse nisi ab Spiritusancto, atq; adeò manere aliquandiu potest cum charitate: q̃q̃ adulta iam perfectaq; charitas (teste Ioanne apostolo) foras post demum hunc mittat pœnarum timorem. Timor autem filialis & castus est metus & fuga mali culpæ, hoc est peccati ea ratione, qua est Dei offensa. Qui quidẽ metus germẽ diuini amoris est, eamq; ob causam filialis dicitur: nam filii reuerentia est, vt patris potius metuat offensionem, quàm proprium supplicium. Cuius contraria est conditio serui respectu heri. Quò fit, vt illud psalm. Initium sapientię timor Domini, de vtroque timore ratione sua & modo possit intelligi. Enimuero seruilis initium esse potest sapientię, veluti dispositio quędam antecedens gratiã q̃ten⁹ timore pœnę, vt dictũ est, abominatur, nõnunq̃ aduersatur peccatũ. Iuxta illud Eccle. 1. Timor Dñi expellit peccatũ. Nominatio enim illic sapientiæ non solùm cognitionem Dei, sed & directionem affectus comprehendit. quæ fit par gratiam. Timor autem filialis est initium, veluti primus effectus gratiæ, qui cum charitate vtiq; adolescit perficiturq;. Vnde eodem cap. ait Ecclesi. Plenitudo sapientiæ est timere Deum. Et in psal. Timor Domini sanctus permanet in seculum seculi. De quo heroico timore, & illud Esa. 7. Christo potissime decantatum, intelligendum est, Et replebit eũ spiritus timoris Domini. Qua ergo res ad presentem expositionem attinet, Lex vet⁹ dono Spiritussancti data est, hoc est, speciali reuelatione & motione Dei: per donum tamen timoris seruilis, Id quod perstrepentia

Mala. 1.

Timoris obiectum.

Mat. 10.

Seruilis metus.

Deut. 5.

Diuersi gradus timoris seruilis.

Timor filialis.

Initiũ sapientiæ timor domini.

Eccle. 1.

Psal. 18.

Esa. 7.

Lex vetus donũ timoris.

illa tonitrua, micantia fulgura, ignisq; fumās, & densissima nubes designabant, quibus perculsus populus, veluti seruili metu pollicitabatur impletum scire legem. Lex autem euangelica afflatu amoris donata nobis est, scriptaq; in mentibus. Quapropter & Gala. Pau. Primum testamentum præsignatum in filio ancillæ, ait, in monte Sinai popullum illum in seruitutem generasse, quæ est Agar, sed nouū datum esse in Hierusalem, quę libera est mater nostra. Qui idcirco spiritus donatus est Christianæ familiæ, veluti ingenuis iam & liberis, vt casto amore flagrarent, vti igne illo Spiritussancti in Pentecoste significatum est, post vehementem de cœlo sonitum, non quidem deterrentem, vti antiquus olim, sed excitantem apostolorum mentes & corda. Haud tamē ita hallucineris, vt cogites nullos ex Patribus vetustę legis recepisse spiritū adoptionis filiorum: nam quemuis iustum gratia eadem quæ gratum eum Deo facit, & filium vnà constituit. Vnde in psal. Ego dixi dii estis & filii excelsi omnes. Et Esai. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et supra Paul. credentes omnes demonstrauit filios esse Abrahæ per fidem. De quibus Christus, Multi autem ab oriente & occidente venient, &c. Fili autem regni eiicientur foras. Sicuti & in Euangelio vice versa ratione timoris cognominantur sæpenumero Christiani, serui, Attamen duo hic Paul, nobis suggerit inter antiquam nouamq; leges discrimina.

Gala.3. — *Sub lege erāt filii Dei.* — *Psal.81.* — *Esa.1.* — *Mat.8.* — *Duo documēta Pauli.*

Primum quòd lex prisca, dum ex vna parte peccatum ostenderet, ex altera verò gratiam non conferet (eo modo, quo crebrò supra repetiuimus, scilicet præter eam, quę in circuncisione per fidem donabatur) ita excusationem peccati auferebat, vt tamen nihil per se ad opera charitatis adiuuaret: & ideo veluti seruos deterrebat: nostra verò per viuidā Christi mortem, & viuam ipsius vocem, perq; sacramentorum gratiam ceu filios nos amore conciliauit. Sed alterum discrimen est, quòd licet per fidem Christi filii tunc olim constituebantur, erant tamen vt paruuli, quemadmodum ait Gala. 4. nihil à seruis differentes, sub elementis mundi, sub tutoribus & actoribus hæreditatis possesione cohibiti: quod paulò inferius repetendum nobis est. Nostrū verò Euangelium aperit nobis regnum, vt filiis iam adultis. Probat ergo eos, qui spiritu Dei per Christum sibi participato aguntur, filios esse Dei. (*Non enim accepistis spiritum seruitutis in timore.*) Videlicet vti olim sub lege.

Gala.4.

Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei.) Veruntamen perpende primùm oppositionis energiam. Etenim spiritui seruitutis non simpliciter opponit spiritum libertatis, qui propria est illi ratione contrarius, sed, quod sublimius est, spiritum adoptionis filiorum. Non enim solum sumus ceu manumissi & liberti, sed asciti prætera in filios. Idē ergo hoc prorsus est illi, quod ait Christus redemptor noster, Iam nō dicā vos seruos (nimirū vti antiquitus) sed amicos. Nisi quòd plus est filius, q̄ amicus. Et Ioan. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Qui talē potestatē nō habuissent Patres virtute legis. Et rursus Christus, Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. Frequētissimaq; Christo fit mētio filiorū, ad extollēdum discrimen hoc inter legē suam & legem Mosis. At recentiores interpretes neq; hic veterē sine culpę nota pretereunt: est enim grecè vnica composita vox, υἱοθεσίας, hoc est, adoptionis: quam Interpres per tres reddidit, scilicet, adoptionis filiorum Dei. Quas quidem non solùm aiunt superuacaneas esse, cū satis fuisset dicere, spiritum adoptionis, verū & ineptè constructas. Nā adoptio filiorū incogruè dicitur passiuè, pro eo quod est, adoptio in filios. At verò quantū ad genitiuū, filiorū, attinet, profectò non solū non est incongruenter appositus, verū fuit ad complendam sententiam necessarius, qui & in voce Gręca cōtinetur. Etenim vox, υἱοθεσία, componitur ex duabus, scilicet, filius, & positio, vt idem sit, quod filii positio: hoc est, loco filii substitutio, qđ Latini dicūt adoptionem. At quia solent etiā extranei adoptari & subrogari, non in filios, sed in nepotes, secundum iurisconsultos: nempè qui legitimo filio succedant, vt discriminaret Interpres inter has adoptiones, disgregauit compositionem nominis Gręci in duo Latina, adoptionis filiorum, quod sanè optimè dicitur pro eo quod est, adoptionis filialis: sicuti dicitur, creatio episcopi, quando ille qui nō est episcopus, assumitur in episcopū. Adoptare enim filiū, est illū instituere & creare filiū. At genitiuus, Dei, forsan adiectus est diligentia alicuius, vt exprimeret scopū desiderii nostri: quanq̄ neq; probabilitate caret, illū extisse olim in Gręcis. Nam supra ca. 5. similes est oratio, Gloriamur ī spe gloriæ filiorū Dei. Ait aūt, spiritū adoptionis filiorū Dei, ad differentiā naturalis filii, qualis Christus fuit, qui nec genitus est, nec procedit à patre per Spiritūsanctū, sed Spiritussan. potius spiratur ab illo, prius origine genito à solo patre.

Ioan.15. — *Ioan.1.* — *Mat.5.* — *Defensio Icterpretis.*

Christus nō est filius adoptiuus. tre. Neq; in quantum homo, licet fuerit cōceptus de Spiritussancto, est filius adoptiuus, quoniam adoptari nos in filios Dei, est accersiri ad similitudinem & quandam participationem naturalis filiationis: siquidem (vt statim Paul. dicturus est) prædestinauit nos De⁹ conformes fieri imaginis filii sui: per gratiam autem vnionis factum est, vt homo Christus sit filius, non participatiuè, sed verè naturalis qua propter non factus est de non filio filius. Humanitas verò, licet fuerit assumpta, nō tamen, nisi abusiuè (vti Hilarius loquitur) dicitur adoptata: quia adoptari est propriū suppositi: quandoquidem filiatio proprietas personalis est. Nos autem, quos Deus gratia & bonitate sua admittit ad suæ beatitudinis hæreditatem, propriè adoptamur. Hoc enim est *Adoptari.* & inter homines ciuiliter adoptari. Nisi quòd homo extraneum adoptat, quia probum illū studiosumq; nouit, Deus autem non sic, sed adoptando nos, bonos facit. Iuxta illud Phil. *Phili. 1.* 1. Prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei: videlicet absq; vllis nostris præeuntibus meritis. Ac præterea, homo alienum sibi substituit in filium ad suam ipsius suplendam reficiendamq; filiorum orbitatem, Deus autem vt suam exuberantissimam abundantiā, quin diuinitatem etiam, ratione quadam, nobis cōmunicet. (*In quo clamamus abba, pater.*) In quo, id est, cuius nomine appulsu & suggestione clamamus: hoc est, non voce tantūmodò, sed intimo corde, altissimoq; pectoris spiritu, nihil hæsitantes in fide, sed maxima cum fiducia ingemiscimus (vt ait inferius) & in hanc paternitatis vocem prorumpimus. Eodem ferè *Gal. 4.* schemate ait Galatis. Quia estis filii Dei, misit spiritum filii sui in corda vestra clamantem abba, pater. Dicitur enī spiritus clamare, quia nobis dictat vt clamemus: sicuti paulò inferi⁹ ait hic, quòd postulat pro nobis, quia nos postulare instigat. Composuit autē Paulus ambo nomina, quæ in græco quoque extant, sci*Abba pater.* licet, Abba, Hebraicum & πατήρ, Grecum. Vt admoneret ambos, quib⁹ scribebat populos, Hebreorum scilicet & Gentium per vnū angularem lapidem Iesum Christum coglutinatos esse in vnam Ecclesiam, atq; adeo in eandem filiationem arrogatos, vt pari iure compellare possent vnum Deum patrem. Quamobrem, pater, hoc loco non tantum in Deo opus creationis designat, nam eo iure non solùm fidelium, sed vniuersorum est pater: iux*Deut. 32.* ta illud Deut. 32. Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, fecit & creauit te? Sed beneficium quoq; repræsentat redemptionis, per quod nos in filios conscripsit. Vnde, vt per munus creationis omnis creatura diuinæ bonitatis facta fuit particeps, ita & homines per beneficium reconciliationis compotes fiunt diuinæ filiationis. At verò paternitas hęc *Paternitas* totius trinitatis est propria, vt cui toti conuenit adoptare nos: & ideo nomine hic, patris, Deus denotatur, vt communis est tribus personis. Sicuti & in oratione dominica, vbi precantes dicimus, Pater noster: tametsi per quādam attributionem & primam quoq; trinitatis personam, patrem iure adoptionis appellare nos decet, quippe cui proprium est generare naturalem filium, cuius nos sumus adoptitii fratres. Vnde Ioan. 20. seorsum pronun- *Ioan. 20.* ciauit, patrem meum & patrem vestrum, quia diuersa ratione eandem personam appellam⁹ patrem: nam sicut ipse per naturam splendor gloriæ est, & figura substātiæ patris, tales nos gradu & ordine nostro, sumus per lumen gra *Filii Dei.* tiæ. Hæc autem paternitatis appellatio, licet iustis omnibus fuerit semper competens, tamen profectò nobis maximè sub lege gratiæ. Nam etsi tam sub lege naturę, quàm sub lege scripta fuerint per fidem homines Deo in filios. Deusq́; illis in patrē, nunquam iussi sunt Deum pleno ore, vti nos, appellare patrem. Atqui (vt adnotauit Chryso.) adiecta Hebrea *Chrys.* voce, quæ legitimorum puerorum potissima est, alludit fortè ad nomē, abba, quod ex duabus congeminatis initialibus literis alphabeti componitur, qua voce pueruli Hebræi prima elementa balbutientes, vocitabant patres suos, sicuti Latini aiunt Pappe. Id quod & inditium magnum est diuinæ in nos teneræ charitatis: nempè quòd, velut proprios filiolos, hac nos indulgentia dignetur in lege gratiæ vt appellemus ipsum, abba, et, pater. Illud nāq; Hierem. 3. Patrem vocabis me, de hoc no- *Hiere. 3.* stro ęuo nostraq; Christianorum Republica vaticinium erat. Quam quidem sanctissimam habuit Ecclesia considerationem in illa præ- *Ecclesiæ cōsideratio.* fatiuncula, Præceptis salutaribus moniti, & diuina institutione formati, audemus dicere. Pater noster, &c, Quasi dixerit, aliàs nunquā hanc pręsumeremus vocem ore formare. Atqui legem veterem perlustrantibus, cumq́ue Euangelio conferentibus, liquidò apparebit discretio hæc, quę est inter seruos & filios. Il- *Discrimē inter seruos et filios.* li nanq; in primis opere tantùm extra vt serui ad occulum seruiebant: atq; id quā diu flagellum ob oculos imminebat, haud tamē ex corde, filialiq; constantia. Nam vt ait Propheta,

Psal.77. ta, quoties exacerbauerunt Deum in deserto, & in iram concitauerunt, cum occideret eos, quærebant eum & reuertebantur, & dilucalò veniebant ad eum. Et, Dilexerunt eum in ore suo & lingua sua menti sunt ei, cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento suo. Et vt in eodem psalmo latè enarrat, ocularibus beneficiis, temporaliumq; pollicitationibus allecti, præsentibusq; castigationibus, vt seruilis populus, conterriti, vix in officio & legis custodia continebantur. Sed in lege euangelica omnia spiritualia sunt. Mat.5. Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis, ego autem dico vobis, qui viderit mulierem ad concupiscēdū eam, iam mœchatus est eā in corde suo. In summa, nihil, aut pollicitus, aut cōminatus nobis est Christus temporalium, sed omnia æterna, vt spiritum nostrum ad cœlestia raperet, ne metu, vt hero, seruiremus ei: sed amore coleremus, vt patrem. O inæstimabilem charitatem Christi. *Christi benignitas.* Quisnam regis filius non iniquissimo tulisset animo, vt pater suus vnumquemlibet plebei bubulciq; filium in proprium ad optione asciscerct, in iusq; admitteret regni, quod ei soli erat legitimum? Et tamen Christus id non solùm non inuidit nobis, verum effusione proprii sanguinis hoc nobis nomē comparauit, ita nos patrem nostrum compellare instituit, spiritūq; suum dedit nobis, in quo clamaremus, abba pater, Videte ergo (vt cum Ioan. sic concludentes admiremur) qualem charitatem dedit nobis pater, vt filii Dei nominemur & simus.

Ipse enim spiritus testimoniū reddit spiritui nostro, quòd sum⁹ filii Dei.

Expositio illius est quod dixerat, in quo clamamus abba, Quasi sic adiecerit, Hęc enim vox, qua nos profitemur filios, nō nostra est propria, vt vereri debeamus, ne falsa sit (quia omnis homo mendax) sed spiritus ipsius sancti suggestione illam proferimus. Quomodo id autem fiat, ostendit: quoniam ipse spiritus (scilicet Dei, qui fallere nescit) testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filii Dei. Id quod nō est absq; asterisco pretereundum Nimirum quòd idem spiritus, qui testimoniū tulit demissus cœlitus super Christum ascendentem de aquis baptismi, quando clara voce testatus est pater, Hic est filius meus dilectus, idem inquam spiritus, non quidem palā externa voce, sed tamen interno, occultoquè dictamine cōtestatur spiritui nostro, & filios nos esse quoq; Dei per eiusdem Christi baptisma. Veruntamen textus hic nonnihil habet ambiguitatis apud Græcos, propterea quòd illic nō est, testimonium reddit, sed vnicum compositum verbum, contestatur. Quā literam sic quidam ex neotericis vertit, Idem spirit⁹ testatur vnà cum spiritu nostro, quòd simus filii Dei, ita vt velit, hoc quod est, spiritus contestatur spiritui nostro, non idem pollere, quòd Spiritussanctus dat testimoniū nostro, sed quòd contestatur, hoc est, simul cum nostro testatur: sicuti ille mihi cooperatur, qui mecum operatur: quasi duo sint testimonia, vel vnum duorum contestium. *Defensio interpretis.* At verò profectò procul versio hæc distare videtur à Paulino ingenio: nam cum huiusmodi filiatio supra naturā nobis obtingat, nequit spiritus noster testis eius esse, sed totum testimonium est ab Spiritusancto, qui & eiusdem est filiationis author. Quam ob causam Paulus. 1. Corin. 2. vbi illorum meminit bonorum 1.Cor.2. quæ Deus præparauit diligentibus ipsum, putà quę neq; oculus vidit, &c. statim subdit, nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum Et extemplò inferius, Quis enim scit quę sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita, & quæ Dei sunt nemo cognouit nisi spiritus Dei. Spiritus ergo noster fidele testimoniū ferre non potest quòd simus filii Dei, nisi quatenus illud ei testimonium Spiritussanctus fert. Vnde interpres vetus, quò alterum abigeret sensum, non transtulit, contestatur, sed, quod citra amphibologiam idem valet, testimonium reddit. Neq; est cur reprobetur verbū, reddit, in hoc significatu, quippè cum & pro eodem accipi latinè soleat, quod est, dare, vel ferre. *Cōtra certitudinem gratiæ.* Porrò autem hic vnus est eorum locus, quos suæ opinioni illi obtendunt, qui, etiam inter catholicos in ea sunt oppinione, vt existimēt certum fieri quemcunq; iustum suæ cum Deo reconciliationis & gratiæ: atq; ea quidem certitudine, aut ei simili, quæ est fidei catholicæ, putà quæ omnem prorsus dubitationem auferat. Quam quidem opinionē in calce tertii libri nostri de natu. & grat. latissimè expugnauimus, tam contra Lutheranos quàm contra catholicos, qui licet diuersa ratione in eandem tamen conclusionem impingebant, Quam quidem apologiam rursus integrauimus aduersus quendam reuerendum episcopum, vbi prędictam opinionem monstrare curauimus, non solum aduersam decre

Christus nõ est filius adoptiuus. tre. Neq; in quantum homo, licet fuerit cõceptus de Spiritussancto, est filius adoptiuus, quoniam adoptari nos in filios Dei, est accersiri ad similitudinem & quandam participationem naturalis filiationis: siquidem (vt statim Paul. dicturus est) prædestinauit nos De⁹ conformes fieri imaginis filii sui: per gratiam autem vnionis factum est, vt homo Christus sit filius, non participatiuè, sed verè naturalis qua propter non factus est de non filio filius. Humanitas verò, licet fuerit assumpta, nõ tamen, nisi abusiuè (vti Hilarius loquitur) dicitur adoptata: quia adoptari est propriũ suppositi: quandoquidem filiatio proprietas personalis est. Nos autem, quos Deus gratia & bonitate sua admittit ad suæ beatitudinis hæreditatem, propriè adoptamur. Hoc enim est & inter homines ciuiliter adoptari. Nisi quòd *Adoptari.* homo extraneum adoptat, quia probum illũ studiosumq; nouit, Deus autem non sic, sed adoptando nos, bonos facit. Iuxta illud Phil. *Phili.1.* 1. Prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei: videlicet absq; vllis nostris præeuntibus meritis. Ac præterea, homo alienum sibi substituit in filium ad suam ipsius suplendam reficiendamq; filiorum orbitatem, Deus autem vt suam exuberantissimam abundantiã, quin diuinitatem etiam, ratione quadam, nobis cõmunicet. (*In quo clamamus abba, pater.*) In quo, id est, cuius nomine appulsu & suggestione clamamus: hoc est, non voce tantũmodò, sed intimo corde, altissimoq; pectoris spiritu, nihil hæsitantes in fide, sed maxima cum fiducia ingemiscimus (vt ait inferius) & in hanc paternitatis vocem prorumpimus. Eodem ferè *Gal.4.* schemate ait Galatis. Quia estis filii Dei, misit spiritum filii sui in corda vestra clamantem abba, pater. Dicitur enĩ spiritus clamare, quia nobis dictat vt clamemus: sicuti paulò inferi⁹ ait hic, quòd postulat pro nobis, quia nos postulare instigat. Composuit autẽ Paulus ambo nomina, quæ in græco quoque extant, scilicet, Abba, Hebraicum &, πατήρ, Grecum. Vt *Abba pater.* admoneret ambos, quib⁹ scribebat populos, Hebreorum scilicet & Gentium per vnũ angularem lapidem Iesum Christum coglutinatos esse in vnam Ecclesiam, atq; adeo in eandem filiationem arrogatos, vt pari iure compellare possent vnum Deum patrem. Quamobrem, pater, hoc loco non tantum in Deo opus creationis designat, nam eo iure non solùm fidelium, sed vniuersorum est pater: iux*Deut.32.* ta illud Deut. 32. Nunquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, fecit & creauit te? Sed beneficium quoq; repræsentat redemptionis, per quod nos in filios conscripsit. Vnde, vt per munus creationis omnis creatura diuinæ bonitatis facta fuit particeps, ita & homines per beneficium reconciliationis compotes fiunt diuinæ filiationis. At verò paternitas hęc *Paternitas* totius trinitatis est propria, vt cui toti conuenit adoptare nos: & ideo nomine hic, patris, Deus denotatur, vt communis est tribus personis. Sicuti & in oratione dominica, vbi precantes dicimus, Pater noster: tametsi per quãdam attributionem & primam quoq; trinitatis personam, patrem iure adoptionis appellare nos decet, quippe cui proprium est generare naturalem filium, cuius nos sumus adoptitii fratres. Vnde Ioan. 20. seorsum pronun- *Ioan.20.* ciauit, patrem meum & patrem vestrum, quia diuersa ratione eandem personam appellam⁹ patrem: nam sicut ipse per naturam splendor gloriæ est, & figura substãtiæ patris, tales nos gradu & ordine nostro, sumus per lumen gra *Filii Dei.* tiæ. Hæc autem paternitatis appellatio, licet iustis omnibus fuerit semper competens, tamen profectò nobis maximè sub lege gratiæ. Nam etsi tam sub lege naturę, quàm sub lege scripta fuerint per fidem homines Deo in filios. Deusq; illis in patrẽ, nunquam iussi sunt Deum pleno ore, vti nos, appellare patrem. Atqui (vt adnotauit Chryso.) adiecta Hebrea *Chrys.* voce, quæ legitimorum puerorum potissima est, alludit fortè ad nomẽ, abba, quod ex duabus congeminatis initialibus literis alphabeti componitur, qua voce pueruli Hebræi prima elementa balbutientes, vocitabant patres suos, sicuti Latini aiunt Pappe. Id quod & inditium magnum est diuinæ in nos teneræ charitatis: nempè quòd, velut proprios filiolos, hac nos indulgentia dignetur in lege gratiæ vt appellemus ipsum, abba, et, pater. Illud nãq; Hierem. 3. Patrem vocabis me, de hoc no- *Hiere.3.* stro ęuo nostraq; Christianorum Republica vaticinium erat. Quam quidem sanctissimam habuit Ecclesia considerationem in illa præ- *Ecclesiæ cõsideratio.* fatiuncula, Præceptis salutaribus moniti, & diuina institutione formati, audemus dicere. Pater noster, &c, Quasi dixerit, aliàs nunquã hanc pręsumeremus vocem ore formare. Atqui legem veterem perlustrantibus, cumque Euangelio conferentibus, liquidò apparebit discretio hæc, quę est inter seruos & filios. Il- *Discrimẽ inter seruos et filios.* li nanq; in primis opere tantùm extra vt serui ad occulum seruiebant: atq; id quã diu flagellum ob oculos imminebat, haud tamẽ ex corde, filialiq; constantia. Nam vt ait Propheta,

Psal.77. ta, quoties exacerbauerunt Deum in deserto, & in iram concitauerunt, cum occideret eos, quærebant eum & reuertebantur, & diluculò veniebant ad eum. Et, Dilexerunt eum in ore suo & lingua sua menti sunt ei, cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento suo. Et vt in eodem psalmo latè enarrat, ocularibus beneficiis, temporaliumq; pollicitationibus allecti, præsentibusq; castigationibus, vt seruilis populus, conterriti, vix in officio & legis custodia continebantur. Sed in lege euangelica om-
Mat.5. nia spiritualia sunt. Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis, ego autem dico vobis, qui viderit mulierem ad concupiscēdū eam, iam mœchatus est eā in corde suo. In summa, nihil, aut pollicitus, aut cōminatus nobis est Christus temporalium, sed omnia ęterna, vt spiritum nostrum ad cœlestia raperet, ne metu, vt hero, seruiremus ei: sed amore colere mus, vt patrem. O inæstimabilem charitatem
Christi benignitas. Christi. Quisnam regis filius non iniquissimo tulisset animo, vt pater suus vnumquemlibet plebei bubulciq; filium in proprium ad optione asciseeret, in iusq; admitteret regni, quod ei soli erat legitimum? Et tamen Christus id non solùm non inuidit nobis, verum effusione proprii sanguinis hoc nobis nomē comparauit, ita nos patrem nostrum compellare instituit, spiritūq; suum dedit nobis, in quo clamaremus, abba pater, Videte ergo (vt cum Ioan. sic concludentes admiremur) qualem charitatem dedit nobis pater, vt filii Dei nominemur & simus.

Ipse enim spiritus testimoniū reddit spiritui nostro, quòd sum⁹ filii Dei.

Expositio illius est quod dixerat, in quo clamamus abba, Quasi sic adiecerit, Hęc enim vox, qua nos profitemur filios, nō nostra est propria, vt vereri debeamus, ne falsa sit (quia omnis homo mendax) sed spiritus ipsius sancti suggestione illam proferimus. Quomodo id autem fiat, ostendit: quoniam ipse spiritus (scilicet Dei, qui fallere nescit) testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filii Dei. Id quod nō est absq; asterisco prętereundum Nimirum quòd idem spiritus, qui testimoniū tulit demissus cœlitus super Christum ascendentem de aquis baptismi, quando clara voce testatus est pater, Hic est filius meus dilectus, idem inquam spiritus, non quidem palā externa voce, sed tamen interno, occultoquè dictamine cōtestatur spiritui nostro, & filios nos esse quoq; Dei per eiusdem Christi baptisma. Veruntamen textus hic nonnihil habet ambiguitatis apud Græcos, propterea, quòd illic nō est, testimonium reddit, sed vnicum compositum verbum, contestatur. Quā literam sic quidam ex neotericis vertit, Idem spirit⁹ testatur vnà cum spiritu nostro, quòd simus filii Dei, ita vt velit, hoc quod est, spiritus contestatur spiritui nostro, non idem pollere, quòd Spiritussanctus dat testimoniū nostro, sed quòd contestatur, hoc est, simul cum nostro testatur: sicuti ille mihi cooperatur, qui mecum operatur: quasi duo sint testimonia, vel vnum duorum contestium. At verò profectò procul versio hæc distare videtur à Paulino ingenio: nam cum huiusmodi filiatio supra naturā nobis obtingat, nequit spiritus noster testis eius esse, sed totum testimonium est ab Spiritusancto, qui & eiusdem est filiationis author. Quam ob causam Paulus 1. Corin. 2. vbi illorum meminit bonorum quæ Deus præparauit diligentibus ipsum, putà quę neq; oculus vidit, &c. statim subdit, nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum Et extemplò inferius, Quis enim scit quę sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita, & quæ Dei sunt nemo cognouit nisi spiritus Dei. Spiritus ergo noster fidele testimoniū ferre non potest quòd simus filii Dei, nisi quatenus illud ei testimonium Spiritussanctus fert. Vnde interpres vetus, quò alterum abigeret sensum, non transtulit, contestatur, sed, quod citra amphibologiam idem valet, testimonium reddit. Neq; est cur reprobetur verbū, reddit, in hoc significatu, quippè cum & pro eodem accipi latinè soleat, quod est, dare, vel ferre. Porrò autem hic vnus est eorum locus, quos suæ opinioni illi obtendunt, qui, etiam inter catholicos in ea sunt oppinione, vt existimēt certum fieri quemcunq; iustum suæ cum Deo reconciliationis & gratiæ: atq; ea quidem certitudine, aut ei simili, quæ est fidei catholicæ, putà quæ omnem prorsus dubitationem auferat. Quam quidem opinionē in calce tertii libri nostri de natu. & grat. latissimè expugnauimus, tam contra Lutheranos quàm contra catholicos, qui licet diuersa ratione in eandem tamen conclusionem impingebant, Quam quidem apologiam rursus integrauimus aduersus quendam reuerendum episcopum, vbi prędictam opinionem monstrare curauimus, non solum aduersam decre-

Defensio interpretis. *1. Cor. 2.* *Cōtra certitudinem gratiæ.*

P to

to Concilii, verùm & esse creditu difficillimã: an verò id præstiterimus, alii iudices sunto. Hoc inquam paralogismo protegebant sese, Testimonium Spiritussancti non potest non esse certum, Spiritussanctus testatur nobis (authore hic Paulo) non esse filios Dei, ergo quemcunq; constituit filium, eundem ipsum certum vnà facit quòd sit in gratia. Argumentum fuit antea Buceri in colloquio Ratisponeñ. ad quòd ego securius iusto respondi eodem lib. concedens priorem assumptam: non potest non esse certum: cum tamen tutius cõcederemus: non potest non esse verũ. Tametsi de subiunctis extemplo verbis deprehendere quisque poterat mentem nostram. Explicuimus tamen eandem tersius in præfata apologia. Concedimus ergo quòd testimonium Spiritussancti non potest non esse verissimũ, attamen inde non protinus consequitur, vt fiat nobis certum certitudine fidei. Ad huiusmodi nanq; certitudinem non satest testimonium esse Spiritussancti, sed præterea exigitur, vt certum sit, illud in particulari testimonium ab Spiritussancto procedere, sicuti certi sumus, scripturæ reuelationem diuinitus eluxisse: vel sicuti beatissimæ Virgini & apostolorum & aliis quibusdam sanctis per singulare priuilegiũ sua est salus reuelata, quos hic exceptos supponimus. At lege communi Spiritussanctus testimonium non palam exhibet: sicuti fuit illud de Christo super Iordanem, sed internè per coniecturas, quæ nõ sunt adeò perspicuę, quin posit angelus Satanæ, transfigurans se in angelum lucis, per similẽ apparentiam hominem deludere. Et vt hoc omni procul dubio, manifestum fiat, potissimum argumentum ego mihi sumo ex pręsenti hoc loco Pauli. Testimonium enim hoc, de quo hic loquitur, est, quòd Spiritussanctus in eis quos inhabitat, amorem castum seminat, eosdemq; allectat, vt non timore, vti antiqui olim serui sub lege Mosis, sed prompto amore filiali pareant, iussaq; Dei spontanei faciãt tanquam filii iam idonei ad hæreditatem adeundam. Quod quidem testimonium perhibere inchoat (vt hic edocet Paul.) cuiuis iusto, & tamen luce clarior experientia est, illos qui recentes sunt in gratia Dei, quos incipiẽtes appellant, non protinus timorẽ deponere illũ seruilem, vt supra diximus, qui via illis fuit ad veram charitatem, quoadusq; adeò sit perfecta charitas, vt huiusmodi timorem radicitus conuellat. Ergo Paulus loco præsenti solùm habitum, ingenium, vim & naturam Spiritussancti aperit, quæ est excelsum hunc amorem ingignere, admonendo nos, quanta fuerit erga nos charitas Dei, qui filium donauit nobis cõmendandoq; quanta illi nostri sit paterna cura. Huius autem certitudinem & firmitatẽ ob nostram prauam dispositionem non facit subitò, sed tẽporis successu, accumulando roborandoq; magis ac magis coniecturas secundùm progressum & exercitium in operibus virtutis: ex quibus planè inualescit quotidie per auxiliũ Dei nostra fiducia. Quocirca paulò hic inferius, vbi tractat, quo pacto Spiritussanctus interpellat pro nobis Deũ, statim inducit scrutatorem cordiũ, qui discernit quisnam spiritus in nobis loquatur. Hoc tamẽ fatendum est, quòd possunt huiusmodi testimonia Spiritussancti eousq; in prouectioribus sanctis increbrescere & virescere, vt certus homo fiat sui status gratiæ, ea probabilitate, certitudine & firmitate, quæ sufficit inter homines humano more metũ contrarium propellere, securumq; hominem facere: vt ego sum modò securus Romam extare, licet nõ habeã certitudinem fidei diuinę, an postq̃ ego illam vidi, iam modò non extet. Quamobrem in opusculis nostris citatis hanc certitudinem appellabam coniecturalem, & moralem aut humanã: non, inquã, quòd causa illius nõ sit De⁹ sed quòd modus eius non pertingit ad certitudinem & firmitatem sacræ scripturæ, cui subesse non potest falsum, quinimò nescio an vllus vnq̃ ad tam altam certitudinem, quantã exemplo Romæ explicabam, fuerit subectus siquidem experientia constat & hęreticos sæpissimè mendosis, fallacibusq; coniecturis adeò sibi habere persuasum, obsequiũ se pręstare Deo, quã inter catholicos iustissimũ quemq;. Talis autẽ certitudo non prouenit ex obiecti veritate: quã ideo hęreticorum certitudinẽ in lib. de natu. & grat. appellabamus certitudinẽ, nõ ex parte obiecti, sed ex parte subiecti. Similis huic Paulinæ est & sententia illa Ioannis, Tres sunt qui dãt testimoniũ in terra, spiritus, aqua & sanguis. Super quo verbo Bernard. sermone. 1. & 2. in octa. Paschæ, testimonia, inquit, gratiæ Dei sunt, aut nullam habere conscientiã peccati post baptismũ, aut lachrimarũ fonte eorũ sordes abluere, mox iugibus pœnitentiæ fructibus corpus affligere & veluti sanguinolento martyrio prauas affectiões perimere, ac deniq; in operib⁹ spiritualibus exerceri. Hæc ille. Sed est aliud præterea indicium filiationis huius, auiditas audiendi verbum Dei: nam qui fili⁹ Dei est, verba Dei audit,

argumentũ validum.

Certitudo gratiæ nostræ.

1. Ioan. 5.

Bernar.

Ioan. 8.

audit. Hæc autem omnia etiam in hęreticis videas. Vnde idem Bernard. ser. 17. super Cantica, orandus inquit est tantùm Deus, vt custodiat corda nostra & intelligentias nostras ne fortè cùm non aderit, adesse putemus, nostrumq́; pro ipso sequamur sensum, deuiãtes.
Ioan.3. Venit nanq; & vadit prout vult, & nemo facilè scit vnde venit, aut quo vadat. At sunt verba hic Chrysostomi, quibus videtur insinuare hoc Spiritussancti testimonium q̃ maximã & quàm firmissimam certitudinẽ, putà fidei catholicæ ingenerare cuiuis iusto, quòd sit in gratia. Ait nanq;, quòd quando spiritus testatur, nulla relinquitur ambiguitas, vti si homo quispiam vel angel⁹ id fuerit testatus vel pollicitus. Hæc autem & si quę sunt id genus apud sanctos talia, quę obiectari nobis solent ab istis assertoribus certitudinis gratię, nihil aliud comprobant, q̃ quòd spiritus Dei non est de se fallax, sicut spiritus creaturę: inde tamen solùm colligitur, quòd vbi certus ego essem, hũc qui mihi loquitur, esse Spiritumsanctum, certus continuò fierem, verũ esse testimonium, id quod non contingeret, si ille qui mihi fert testimonium, esset homo. Sed de his plurima ĩ illis, quos memorauim⁹ opusculis.

Chrysost.

Si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Si tamen cõpatimur, vt conglorificemur.

Diximus iamdudum Apostolum probare sententiam illam, quòd spiritus sit viuificaturus mortalia corpora nostra, si tamen eodem spiritu facta carnis mortificauerimus, hoc syllogismo. Quicunq; filii Dei sunt (scilicet vsq; ad finem) ij & vita quoq; perfruentur diuina quicunq; autem spiritu Dei aguntur, sunt filii Dei: ergo quicunq; spiritu Dei aguntur vita fruentur diuina. Posteriorem præmissam hactenus illustrauit, iam modò ad priorẽ reuertitur: heriditas enim Dei est vita æterna: ob idq́; tantundem est dicere, si autem filii, ergo hæredes, acsi dixisset, Si filii, ergo vita viuent æterna. Ac deinde, quos spiritus constituet filios, eorum & viuificabit mortalia corpora: quod fuerat antea propositum. Est autem hic perspectu dignum quemadmodum neq; vnguem à proposita differentia declinet inter statum antiquæ legis, & statum euangelicum, quòd ille erat seruorum, iste autem filiorum. Quinimò hic eam maximè patefacit: nam etsi electi illorum, in filios fuissent recepti, erant tamen tanq̃ paruuli, quibus differebatur hæreditas: nobis autem, nisi per nos steterit, ab hac vita absq; mora trãsitus fit ad ęternam: & ideo colligit, si filii & hæredes. Et Et quidem inter homines de adoptitiis neutiq̃ fallit illatio: nam ad hoc adoptantur, vt in bonis succedant, secus autem de legitimis & naturalibus, quorum primogenito obuenit sępenumero hæreditas integra. Vnde vt legitur Gene.25. Abraham soli Isaac hæreditatem reliquit, cæteris autem filiis elargitus est quædam munera. Quocirca Paulus vel illationẽ hanc fundat in eo, quòd de filiis adoptiuis sermonem habeat, in quibus constans est illatio vel dignitatem filiorum Dei extollit, quòd non primogenitum suum tantum, sed omnes in ius recipiat hæreditatis: iuxta illud. 1. Pet. 1. Regenerauit nos in spem viuam in hæreditatem. Etenim exiguitas angustiaq́; temporaliũ bonorum, quorum quantò in plures dispertiũtur, minores singulis partes obtingũt, in causa est, vt reliquis filiis nonnunquam abdicatis, hæreditas decernatur primogenito: hæreditas autem Dei, est Deus ipse, qui bonorum externorum non indiget, sed suas in se vniuersas continet diuitias: vnde in psal. Dominus pars hæreditatis meę: Deus autem infinitum bonum est; qui non per partes cõmunicatur nobis, neq; dum communicatur minus ipse habet: sed (veluti sol) vt latissimè beando profunditur, ita est eius gloria cõsummatissima. Vnde aliud quoq; patescit discrimen, videlicet quod hęreditas inter homines non aditur à successore vsq; ad mortem prædecessoris, eo scilicet quòd non posset vtriq; sufficere: hęreditas autem Dei non est defuncti successio, sed consortium Dei viuentis in secula seculorum. Tametsi hoc quod in humana hæreditate perfectionis est, nempè vt testamẽtum morte testatoris confirmetur: & in diuina quoq; hęreditate adnotauit Paul⁹ Hebræ. 9. Testamentum enim, inquit, in mortuis confirmatum est, alioqui nondum valet, dum viuit qui testatus est. Quare sicut vetus in sanguine hircorũ & vitulorum dedicatum est, ita & nouum preciosissimo sanguine Christi per quem aditus ad hæreditatem patefactus est, quem sanguis hircorum reserare nequiuerat. Attamen non sumus hęredes Christi, sed Dei: & ideo subdit (*Hæredes quidem Dei: cohæredes autem Christi.*) Quoniam Christus, inquãtum homo, non est pater noster, sed Deus, quem afflante Spiritusancto appellamus abba, patrem: Christus autem & caput nostrum est &

Gene.25. *1.Pet.1.* *Deus hæreditas nostra.* *Psal.15.* *Aliud discrimen.* *Testamentu hæreditatis.* *Heb.9.*

primogenitus frater, quem constituit hæredē vniuersorum, cuius idcirco & nos cohęredes existimus. Est ergo hęc dilutio argumēti, quo quis posset Paulum subnotare, quòd contraria dixisset, dum Christum induxerit tanquā datorem vitæ, quæ proprietas patris est, & tamen simul nos nuncupauerit filios Dei. Ait vtiq; hęredes nos esse Dei, tanquam patris, cohæredes autem Christi, tanquam fratris. Quā obrem supra dixit eum ipsum, qui suscitauit Christum Iesum, viuificaturum corpora nostra. Neq; verò quod supra narrabamus, nempè Christum non esse filium adoptiuum, obstat, quò min⁹ sit frater noster, eò enim quòd filius naturalis est, non est adoptiuus: sed tamen eadem ratione, qua naturalis est, primogenitus quoq; constituitur in multis fratrib⁹ vt ait inferius Paulus. Sed est hæc pręterea cōmendatio eximia excellentissimæ charitatis Dei in nos, quam supra cœpimus denarrare. Etenim homo nunquàm extraneū in ius filii adoptat nisi ob naturalium legitimorum q; inopiam, quasi alterum substituens loco naturalis filii, quo caret: Deus autem cum naturalem haberet eundemq; sibi æqualem, neq; nostro indigeret, vel obsequio, vel honore, accersiuit nos in ius bonorum suorum, neq; verò in particulam eorum quampiam, sed in ipsam eandem hæreditatem, quę filio suo vnigenito & naturali debetur. Hæredes ergo Dei summus, quia sua ipsius diuinitate eius faciē conspicientes participabimus, cohæredes autem Chri. Primò quòd dum eadem visione similes futuri sumus Deo: iuxta illud, Cùm apparuerit similes ei erimus, consimiles tunc erimus Christo, qui in summo gradu eàdem perfruitur. Secundò quantum ad corpus, quòd reformabit corpora corruptionis nostrę configurata corpori claritatis suę, vt eàdem immortalitatis gloria cum ipso donemur: iuxta illud inferius verbum, prædestinauit nos conformes fieri imaginis filii eius. Neq; id solū, sed in eundem locum subleuabimur, nam, volo, inquit, pater vt vbi sum ego, illic sit & minister meus. Et eodem nos titulo dignabitur: est enim ipse rex regum & dominus dominantium, atque sacerdos in æternum: sed & nos quoque, secundum verbum Petri, regale sacerdotium per ipsius gratiam. Et Propheta Constitues eos principes, &c. Quinimò vt probè Orige. meditatus est, cum pater omne iudicium dederit filio, idem fermè & filius suis cohæredibus tribuit, vbi ait, sedebitis & vos super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel: vt non solum in patrem hæreditatis, sed & in consortium eos potestatis aslcisceret. Perspiciamus ergo atq; animo reputemus, quo Paulus produxerit extuleritquè orationem ab illo proposito themate, Gloriamur in spe glorię filiorum Dei, Quamq; alte & perspectè arcana filiationis hui⁹ deprompserit, cuius per gratiam Christi potimur. Sumus etenim iam à Christo passo per eius pretium sanguinis non serui, sed filii Dei neq; qualescunq; filii, sed hæredes, neq; verò minoris hæreditatis q̄ Dei ipsius, cuius Christus est hæres, at verò ne quis nimium secur⁹ socordię se dedat, quasi taliter hæc dona per gratiam obtineamus, vt nullis op⁹ sit nostris laboribus: sicuti supra post gloriam spei filiorum, mentionē fecit gloriæ in tribulationib⁹, ita & modò subdit. (*Si tamen compatimur, vt glorificemur.*) Quemadmodum autem paulò ante adnotauimus super verbo, si tamen spiritus Dei habitat in vobis, ita & hic anceps est dictio Gręca, εἴπερ, potest enim assertiuè legi seu causaliter, pro eo quod est, siquidem, vel, quādoquidem, vt sit causa superioris sententiæ: videlicet quòd si filii, & hæredes, eò quòd ob hoc compatimur Christo, vt cōglorificemur illi. At verò doctores non solū Latini, vt Ambro. & Aug. Verū & Græci, putà Orige. & Chrys. dubitatiuè & ratiocinatiuè hoc legūt vt est in traslatione nostra. Et proculdubio lectio hæc fidelius ac purius refert mētem Pauli: qui quidem, constituto fine & scopo gratię Dei, viam sternit, qua illuc per eandem gratiā perducamur. Quasi dicat. Hæc ita adipisci possumus per gratiam Dei: si tamē eadem gratia in nobis vacua non sit, sed eius ope compatiamur Christo, vt vnà cum illo glorificemur. Vbi & causam quoque reddit, cur nobis vita immortalis corporum diferatur vsq; ad futurum seculum: ea enim est (sicuti supra dicebamus) vt quemadmodum oportuit pati Christum, & sic intrare in gloriam suā, eadē nos incedamus semita: nempè vt cōmortui in baptismo cū illo, crucem ipsius similiter baiulemus eiusq; mortificationē cū Paulo circūferentes, & quę desunt passionū eius ī nostro corpore cōplentes, dem⁹ operā, vt viuat ipse in nobis Christus, cū quo nos viuam⁹ in æternū. Haud enim dissimiliter ait, ad Tim. Si cōmortui sumus, & conuiuemus: si substinemus, & conregnabimus. Sunt verò quibus translatio, cōpatimur, nō placet, ex eo quòd hoc potius significet, commisereri: & ideo dicendū censent, simul cū eo patimur, At verò interpres seruari

[Margin notes: *Solutio dubii.* — *Cōmēdatio charitatis Dei.* — *Charitatis diuinæ commendatio.* — *Cohæredes Christi.* — *Ioan. 12.* — *Apoc. 19.* — *1. Pet. 2.* — *Psal. 44.* — *Orig.* — *Mat. 19.* — *Egregia deductio Pauli* — *Cur differtur nobis immortalitas.* — *Col. 1.* — *2. Tim. 2.* — *Defensio interpretis.*]

re voluit verbum compositum, vt est græcè, quod profectò, & simul pati significat, quē significatū subsequens verbū, cōglorificemur, declarat. Atqui per hæc clarescit, q̄ sit nulla Lutheranorū argutia, quā ex hoc loco nectūt contra operū merita. Arguunt etenim, quòd si nulla sunt merita recōciliatricis gratiæ, per quā cōstituimur filii Dei, minimè vlla sunt vitę ęternæ: nam, si filii, inquit Paul. & hęredes: atq; adeò si gratis filii, gratis & hæredes. Si autē argumentatio hæc firma esset, nunq̄ subiunxisset Apostolus, Si tamē cōpatimur. Respōsum ergo à nobis supra est in calce cap. 6. ex verbis Aug. in de lib. arb. exponētis illud, Gratia Dei vita ęterna. Vbi vsq; adeò non inficiatur, opera nostra esse verè merita vitæ æternæ, vt idipsum iterū atq; iterum adstruat, sed quia gratia, inquit, per quam habēt vt sint merita, gratis nobis donatur, vita æterna dicitur & est gratia. Quocirca (vt li. de na. & grat. cap. 3. dicebamus) quāuis per adoptionis gratiā hæredes constituamur vitæ æternæ, nō fit continuò consequens, quòd si gratiam nulla præcedunt merita, neq; vlla sint merita vitæ æternæ. Nam præterq̄ quòd officia iusti à gratia proficiscētia, merita sint auctioris gloriæ, ipsę quoq; dispositiones gratię, quę non sunt ipsius merita, sunt nihilominus merita glorię quatenus eadē gratia in eodē instanti tēporis vestiūntur: hoc est, quatenus opera sunt grati hoīs. Id quod iāpridē prefati sumus cap. 2. sup verbo, Qui reddet vnicuiq; iuxta opera sua.

Lutherani.

Aug.

Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.

Quoniā viam hanc adeundę hæreditati cōmuniuit, si cum Christo vnà patiamur, necui hoc durū & graue existimaretur, quasi quòd magno cōstaret huiusmodi hæreditas, obuiā huic occurrit cogitationi, vt et passionū apparentē accerbitatē extenuet exinaniatq; respectu propositi brauii, & simul excellentiā ipsi⁹ gloriæ cōmendet, vt cui afflictiones huius seculi, persecutionesq; ac dirissimæ immanissimæq; mortes, quas martyres olim pro Christo subibant, pares nō sint. Qua vtiq; oratiōe animos Romanis & in illis nobis ad tolerantiā constantiamq; & perseuerantiā irroborat. Ait ergo, nil mirum si qui hæredes sum⁹ Dei, cohæredes autem Christi, quascunq; perferamus molestias & cruces: siquidem hęc omnia indigna sunt, quę cum futura gloria componantur. (*Existimo enim quòd non sunt cōdignæ, &c.*) Alii transferunt, reputo, sed profectò simplex verbum Græcum, λογίζομαι, syncerius transfertur per, existimo, & ad propositum accommodatius. Nam reputare, hoc est, secū cogitare, quiuis potest, etiam infidelis, illud quod non credit: existimare autem maiorem habet energiam: significat enim indubitatò sic iudicare & censere. Respuunt quoq; vocē, condignę, vertuntq;, pares, ne probare videantur scholasticum verbum, condigni meriti At verò nón est, cur verbum receptissimum, omniumq; Patrū lectione celebratissimum, deseramus. Neq; rursus transferunt, quæ reuelabitur in nobis, sed, quæ reuelabitur in nos, ob id quòd grecè accusatiuus est. Attamen solet sæpè atq; sæpius datiuus Latinus commodissimè efferre accusatiuum Grecùm: atq; hic pręcipuè. Nam lectio illa, Quæ reuelabitur in nos, refertur ad gloriā, quę Deus ipse est, quæ in nos tunc irradians effundetur. Dum verò legimus, Quæ reuelabitur in nobis, illam significamus gloriam, putà visionem, amorem, honoremq;, letitiā & requiē, quæ in nobis ipsis existet. De qua hic gloria loquut⁹ esse videtur Paul. Quam cùm neq; oculus vidit, neq; auris audiuit, hic dicit, tūc fore reuelandā. Vnde Paul. Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. In hac verò cōpositione, passiones huius temporis ad futuram gloriā, vastissimū interuallum depromit inter merita & præmia. Nempè quod passiones, temporarię sint, breuiq; elapsurę: futura verò illa gloria nullo sit tempore emetienda. Porrò autē vt in tempore nihil esse grauissimum potest, ita neq; in ęternitate potest non esse optatissimum. Vnde est illud, Id quod in pręsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modū in sublimitate ęternū gloriæ pōdus operabitur in nobis, Non dixit, actiones aut opera, quę nos impēdimus Deo, ne significaret aliquo Deū pacto indigere nostrorū operum, sed passiones quas pro Deo patimur vbi aliqua emicare videri poterat ratio meriti. Quocirca multò est maioris exaggeratiōis, quòd non solùm mandata Dei absq; nostro detrimento facere, verùm & angustias, calamitates, cruciatusq; & mortē p illo perpeti, nō æquatur illi glorię. Sed & hoc præterea meditandum, quòd passionibus non opponit requiem, quæ tamen passionum terminatio est iuxta illud, Vt requiescant à laboribus suis, sed, quod amplius est, gloriā, hoc enim splēdo

Existimo.

Condignæ.

Reuelabitur in nobis.

Colo. 3.

2. Cor. 4.

Nō actiones sed passiōes.

Non requiē sed gloriam.

Apoc. 14.

ris nomen homines ad laborum tolerantiam maximè excitat. Quo nomine & requies cõprehenditur summa. Obuiat hic autem argumentum nonnullum huic Pauli sententiæ. Nam si loqueretur de laboribus eorum, qui sunt extra gratiã Dei, manifestum esset, quomodò illi non sunt condigni futuræ gloriæ: nimirum quòd nullius sunt existimationis apud ipsum: cùm autem loquatur de afflictionibus iustorum, qui numine inspirati clamãt abba pater, quomodò verum est, non esse cõdignas glorię? Quandoquidem veritas est cõstitutissima, quòd quatenus à gratia Dei emanant dignę sunt coronę iustitię. Iuxta illud.
2.Tim.4. Bonum certamẽ certaui, &c. In reliquo reposita est mihi corona iustitię. Id quod libro. 3. de natura & grat. diffuse aduersus Lutheranos tractauimus. Responsio est autem, quòd ipsa eadem iustorum opera, etiam martyrum quos hic Paul. denotare videtur, si ratione obiecti perpendantur: vt porrigere indigenti potum aquæ frigidæ, duo erogare minuta, quinimò & vitam atrocissimæ offerre morti, nullo possunt momento librari cũ pondere infinitæ glorię: & hæc est doctrina hic Pauli obidq; ait, passiones huius temporis, videlicet quæ bonis nos huius temporis orbant, cum illis æternis nulla proportione conferuntur. Si autẽ considerentur, quatenus opera amicorum & filiorum Dei, ipsius operantium fauore, condigna certè eiusdem gloriæ sunt, veluti mercedis ipsis propositę. Et hoc est, quod di-
Psal.118. scipulum Timòtheum docebat. At quamuis licitum sit alterum mentis oculum, iuxta verbum Dauid, ad retributionem coniicere selectissima tamẽ meditatio in rebus afflictis est, Deum ipsum solùm tota mente spectare, qui per se quocunq; seruitio & obsequio nostro dignus est ob suam ipsius incomprehensibilem bonitatem: præterq̃ quòd tormenta & crucem, quæ pro nobis passus est Christus, nullis nos possumus nostris compensare.

Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat.

Subiungit causam, seu potius indicium inæstimabilis futuræ glorię, quam pronunciauit incomparabilem esse laboribus nostris.
Indiciũ duplex. Indicium autem est, quòd omnis creatura reuelationem illius glorię expectat: Idq; primũ patefacit in genere, deinde illic, Non solum, in particulari de dignissimis creaturis. Estq; por-
Natura boni rò huiusmodi ratiocinatio aptissima. Nam cũ natura habitusq; boni ex appetitu rerũ quæ in ipsum feruntur, perpendatur: iuxta illud philosophi in Ethicis, Bonum est quod omnia appetunt, ex propriis pulcherrimè ratiocinatur Paul. gloriã illam, quam expetit vniuersa creatura, supremum esse bonum, atq; adeò bonorũ omniũ spectatissimũ, quibus bonis per passiões huius tẽporis priuamur, quæ ideo passiones non sunt condignę illius. Quocirca non ait, creatura vellet, quę sanè conditionalis voluntas, esse vtiq; potest impossibilium, neq; solum, vult, aut, appetit, quæ verba rebus quoq; incertis coaptari possunt, sed, expectat, quod firmam certamq; appetitionem designat. Quinimò verbum Græcum, ἀποκαραδοκία, non simplicem expectationem, sed vehementem significat: vt interpres Chrysostomi trãsfert, seu feruentẽ, vt est apud Theophylactũ: vel sollicitã, seu anxiã, vt alii volũt. Quam quidẽ emphasin interpres vetus non protulit, arbitratus fortè satis eam exprimi reduplicatiõe verborum, expectatio expectat. Nũcupat eam autẽ, gloriã filiorũ Dei, illuc respectans, vbi cap. 5. proposuerat gloriationẽ in spe filiorũ Dei, quã & nuper hæreditatem filiorũ appellauerat. Haud veruntamen inter doctores cõuenit, q̃ se hic latè extendat nominatio creaturę: quinimò Augu. ob hanc ambiguitatem reputat locum hunc difficilem. Orig. verò autumat nomine hic creaturę, solam rationalem comprehendi; vt quę capax est illius glorię, cuius iam angeli perfruuntur atq; hanc intelligentiam amplexatus est loco citato Aug. inquiens, hominem, dici omnem creaturam, eò quòd omnis creatura vel spiritualis est, vel corporalis, vel animalis, quę tria mẽbra in homine numerãtur, quãuis ĩ lib. ad Orosium copiosius hoc edisserat. Et secundũ hũc intellectum, creatura cœtũ hic significat tantum (vt quidam censent) iustorũ, qui iam sunt filii, at nondũ hæreditatẽ adepti: iuxta illud. Nunc filii Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Sunt etenim in hoc seculo iusti in Christo, sicuti palmites in vite hyemali tempore, nempè afflictionibus & calamitatibus attriti & compressi, expectantes (vt habetur ad Tit.) beatã spem & aduentũ glorię magni Dei. Qui idcirco dũ tẽpore suo fructus proferẽt suos, pauori maximo & terrori erũt impiis: qui ideo stupefacti subitatione (vt est in lib. Sapiẽtię) insperatę salutis inclamabũt. Hi sunt quos habuim⁹ aliquãdo in derisum? &c. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei. Vel fortè creaturę appellationi multitudo hic subiicitur humani gñris. Nã & iniqui

Ethico.1. Vehementer expectat. Gloriam filiorum. Creaturæ nominatio. Aug. lib.83. quæst.67. Orig. Simile filiorum. 2.Ioan.3. Tit.2. Sap.5.

qui ob hoc quòd ad imaginẽ Dei creati sunt eiusdem gloriæ capaces, naturali inclinatione illuc feruntur, sicuti materiæ appetitus ad formam. Cui sensui accommodari exemplum potest Augustini loco citato de coloribus pictori subiectis, qui sunt velut expectãtes imaginem, in quam efformandi sunt: eadem quippè analogia & vniuersi mortales suapte natura appetunt per gratiã reformari, iidemq; in genere gloriam filiorũ concupiscunt, qua ratione appetunt esse beati, quæ verè beatitas illic omnino perficitur. At verò Chrys. interpretatio est, quæ proximè ad Paulinum institutũ accedere videtur: nempè quòd nomine creaturæ, rerũ vniuersitas veniat: saltem cœlũ cœliq; ambitu cõtenta: quæ vt propter hominẽ facta sunt, ita & in illa suprema reuelatione filiorum Dei sunt cuncta innouanda. Vnde expectatio ait ille sanctus pater, adfingitur hoc loco insensibili mundo, eò nimirum schemate, quo in scriptura dicũtur fluuii plaudẽtes, collesq; & montes saltantes. Hæc etenim interpretatio plurimum adfert energiæ ad explicandam excellentiam gloriæ quã hic Paulus instituit efferre: nam id quod omnis creatura tã anxia expectatione desiderat, esse nõ potest nisi summum bonum, & præterea cum hic & in subsequentibus continenter Paul. videatur distinguere inter creaturã & filios Dei argumentum est creaturæ nomen patere ad omnem in vniuersum. Nõ quòd comminisci cogitemus expectationem hanc naturalẽ designare appetitum creaturæ insensibilis, siquidem innouatio illa futura mundi, supernaturalis erit: sed tamem quia per æternam Dei dispositionem innouãdus est mundus, & ab infectione repurgandus, quam ab hominum vitiis contraxit, expectari innouationem illam ab vniuerso mundo, haud incongruè dici potest. Fuit veruntamen hinc exortus quorundam error, quos illic refert Augu. colligentiũ ex hoc loco, quòd & angeli ipsi ingemiscunt, expectantes mortalium resurrectionem, quasi antea non sint in æternam beatitudinem recipiendi: hoc autem nõ cogitauit hic Paul. vt qui alibi ait, Cupio dissolui & esse cum Christo. Et alibi. Quod cupiebat perigrinari à corpore vt præsens esset ad Dominum: apertè docens, post hanc peregrinationem absq; temporis intercapedine patere iustis conspectum Dei, nisi aliqua eos purgatio forsan remoretur in igne, atq; adeò angeli non est cur non sint in diuina præsentia. Sed loquitur hic de creatura corporea. Quanuis neq; abs re longè

Aug. *Chrisost.* *Error quorundam.* *Phili. 1.*

fateri possumus & angelos reuelationem hãc expectare: sine gemitu tamen: nam quib⁹ gaudium est super vno peccatore pœnitentiam agente, nil mirum si & desiderium habeant, non quidem ad spei virtutem spectans, quæ nulla in eis est, sed ad ardorem charitatis, qua in nos sunt propensi: disiderium, inq̃, potiundi societate totius humani generis, nã de animabus haud dubium est, quin sint expectantes corporibus reuestiri. In dæmonibus verò nulla spes est, ob quam huiusmodi filiorũ reuelationem expectent, Nisi per abusum dixeris, sperare expetereq; vltimã iniquorum cõdemnationẽ, quos deinde cum corporibus discrucient. Sed hic iam sermo extra causam fit.

Angelorum expectatio.

Vanitati enim creatura subiecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe.

Optimam assertioni suæ cõsignat causam, desiderium enim ex deffectu rei nascitur desideratæ, vanum autem est, quod caret suo fine ex propriis ergo probat auidã expectationẽ creaturæ, ex eo videlicet, quòd vanitati subiecta est proprioq; caret fine. Vanitas hæc igitur creaturæ non est ita prorsus mendacium, vt non sint quod apparent, sed est quædam quasi frustratio finis. Etenim cum vnicuiq; rei natiuus sit amor sui, cui & subinde congenitus appetitus existendi, hunc tamen finem consequi nulli sublunarium rerum perpetuò contingit. Veruntamẽ extat in eis quædã perpetuitatis imago, dum vbi vnũ corrumpitur indiuiduum, aliud gignitur. Qua ratione fit, vt omnia se mutuò interimant, vt sua ipsorũ internitione speciem suam seruent. Atq; hac de causa res haud constanter homini cõferũt quod pollicentur. Est nanq; cibus propter vitam hominis, quam tamen perpetuam efficere nequit: & arbor vt fructus ferat, quæ nihilò minus fructificando senescit vsq; ad interitum. Id quod & in voluptatibus, diuitiis, & honoribus, quæ sunt vel concupiscentia carnis, vel concupiscentia occulorum, vel superbia vitæ, compertissimũ est: nempè quod non eã præstent animis requiẽ, dum possidentur, quã, dum desiderabãtur, promittebant. Quã quidem ob causam vanitas hæc, genus quoddam mendacii est. Vnde Dauid, Vbi desiderium harum dilabentium rerum increpat, cõpositè ait, Vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium. Rursus, Quia vana omnia sunt, fit, vt eorum appetitus vanus sit. Atque

Vanitas creaturæ. *2. Ioan. 2.* *Psal. 4.*

hoc fortè subnotauit Salomon illo verbo, Vanitas vanitatum, hoc est, appetitus vanus rerum futilium. At quia non solum singula, sed neq; omnia simul, quæ tandem vniuersa cessabunt, eandem hominis appetentiam complẽt adiecit, Et omnia vanitas. Per hæc ergo dilucidatum dubium est, quod quis fortè sciscitaretur, nimirum quòd cum hæc rerum vicisitudo & inconstantia, natura sit rerum sensibilium, cur vanitas iudicanda sit? Est, inquam, ratio quòd quum res inde vana existimetur, quòd suum non assequitur finem: finis autẽ omnium sit homo, fit, vt quia eius nõ expleat appetitum, vana sint prorsus. Quò fit rursus (quod ad intellectum Pauli plurimùm adnotasse refert) quòd si res in sua primæua conditione ante hominis peccatum reputentur, nõ censeretur tunc propriè homo vanitati subiectus, tametsi res essent suapte natura corruptibiles, quia per iustitiam originalem & fructũ arboris vitæ habuisset non moriendi posibilitatem, essetq; miseriarum omnium expers, ab vniuersisq; malis incolumis. Et præterea, nisi inquinatione humanæ culpæ corruptibilitas naturæ versa nobis fuisset in exitium & perniciem, conditio hominis, creaturę subiecti, miseranda non esset, nec deploranda: siquidem eiusmodi corruptibilitas necessaria est omnino humanis vsibus, ornatuiq; & decori vniuersi. Si enim aër non esset corruptibilis & dissecabilis, tunc imposibilis esset animalium, tam progressus, quàm inspiratio: neq; terra si esset incorruptibilis, culturæ esset proferendisq; fructibus apta: neque lapides cædi, aut sculpi possent, neque dolari ligna, neque animalium cadauera alimento essent nobis. Qua quidem meditatione excurrere quisq; potest latius per alia rerum spacia. At propter peccatum subiectus est homo vanitati. Etenim dum illam subiit sententiam in quacunque hora comederis ex eo, morte morieris, tunc ea quę naturalia sunt, versa fuere mortali homini in detrimentum. Cœpit enim terra tribulis spinetisq; & id genus herbarum nocumentis syluescere, aërq; noxias densare nubes, & excutere nocua fulmina, cœli vtiq; nunc caumate, nunc aliis tempestatibus nobis esse inclemẽtes, animaliaq; in nos sæuire, quibus homo ideo in pœnam delicti per sententiam mortis subditus est. His ergo præmiditatis distinguenda, distribuendaque est huius textus expositio secundum diuersas acceptiones nomini, creatura, nupperrimè attributas. Si enim accipiatur pro viro iusto, ille porrò vanitati subiectus est, putà huic rerum inconstantisimæ vicisitudini, quę spẽ immortalitatis protrahit. Subiectus est autẽ. (*Non volens.*) Vel quia mallet dissolui & esse cum Christo: vel quia non ex corde diligit hanc vanitatem, cuius contrarium Dauid de iniquis pronunciat: vel (quod rei magis consonat) quoniam istis molestiis atq; incommodis humanum genus subiectum est, non volens, sed propter Adę peccatum, in quod filii propria voluntate non consenserunt. Et quãuis ipse consensit in culpam, tamen in eius intentione non erat subiici huiusmodi ęrumnis & miseriis, sed esse vt Deus sciens bonũ & malum. Quo circa culpa quidem, voluntaria illi fuit, sicuti vnaquæq; nostra, nobis, pœna verò inuoluntaria. Putà, vt mulier in dolore pareret, terra germinaret spinas & tribulos, vbi alia mala, quę, vel ab elementis, vel ab aliis animantibus aut inanimantibus nobis existunt, comprehẽdũtur. Quòd si creatura pro toto gñre nostro accipiatur: iuxta illud, Vniuersa vanitas omnis homo viuens, eadem fermè expositione textus cõtent⁹ est: nisi quòd iniqui peius suasẽ spõte vanitati perniciosiusq; submittunt, dum propter hæc caduca Deũ denegant. Si autem nomen pro vniuersitate rerum corporalium vsurpetur de his quidem manifestum est, quomodo omnia sint vanitati subiecta: etiam cœli, de quibus scriptum est, Opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Cui itidem suo modo vanitati eadem ratione subditæ sunt & intelligentię cœlorum motrices. Quod autẽ creaturæ irrationales, atque insensiles huic subdantur vanitati non volentes per metaphoram audiendum est, & bifariam meditandum. Primùm respectu naturalis appetitus. Nam vt in rebus corruptibilibus palam liquet, cuiusq; rei corruptio contra suam ipsi⁹ est inclinationem. Cœlum autem nihil non volens patitur: nisi dicas, inferiora hæc pręter suam intẽtionem ab eo corrumpi, ideo quòd per cœlorum intentio non est nisi res progignere. At si ad rem proximè fari percupimus, subiectio hæc non volentium creaturarum ad peccati articulum referenda est, sicuti & de creatura rationali supra dictum est, Enĩ verò sicuti subditus tunc homo fuit non volens naturalibus rerum cõmotionibus, quando fascecere illi molestiam cœperunt, eàdem tunc ratione & omnis creatura subiecta eidem tragicæ vanitati fuit, non volens, quia

Ecclesi.1. *Dubiũ optimũ soluitur.* *Vanitas à peccato ortũ habuit.* *Distinguẽda expositio.* *Pœna nõ est voluntaria vt culpa.* *Psal.38.* *Psal.101.* *Creatura irratio. vani. subie. nõ volens.*

quia videlicet nocere homini præter suam inclinationem cœpit. Etenim quanuis ęstus & frigora & reliquæ aëris inclementię, herbarumque & animalium qualitates à rerum natura proficiscantur, tamen quòd homini officiant & noceant, pręter eorum est institutum, sanè quum sint omnia propter hominem, hoc est, in bonum remq; ipsius effecta.

Optima meditatio. Sed age aliter & hoc meditari tētemus. Non enim solùm creatura non volens subdita est huic muneri offendendi hominem plectendiq; in pœnā primi peccati, sed huic quoque iniquissimo oneri seruiendi illi ad perpetrādum alia vltro delicta, quæ pestilentissima vanitas est. Seruit nanq; illi lux solis, vt illa videat quæ ipsum turpiter alliciant: seruit & vmbra noctis, vt impudenter eadem perpetret: seruit & cibus & potus ad concitandos prauos affectus: seruiunt deniq; temporaria bona, in bonos vsus illi permissa, ad ambitionem, luxum, dissidia, iurgia, & alia id genus pestifera flagitia & scelera. Qua quidem ratione totus orbis tanquam hominum mancipium ipsorum quoque facinorum quodā modo fit particeps, eorumque vitiis non volens inficitur: à qua quidem contaminatione liberari perpurgariq; ingemiscens optat, quando libertas aduenerit filiorū Dei. Quin

Angeli subiecti vanitati humanæ. verò angeli Dei, quibus peccatum illud displicuit, subiecti etiam sunt quodā pacto nō volētes eidem humanæ tragœdiæ, quatenus destinati nobis sunt custodes, & vt ait Paul. administratorij spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiēt salutis:

Heb.1. adeò vt cùm bella gerere, insignis sit mortalium vanitas (meditatio est Orige.) tamen

Bona consyderatio. apud Danielem archangelus Michael introducitur contra principem regni Persarum dimicans. Igitur nobiscum animo reputemus, qua nos hìc confusione suffundat Paul. nēpe quòd nos scelerum nostrorum nō depudeat, quibus non solū nobis exitium cōparamus, verùm & totam mundi machinam, gratia nostri fabricatam, coinquinamus ac fœdissimè polluimus. Qui ideo mundus in diuino tribunali accusator nostri exurget, vbi suspiria, quibus nunc cōtra nos querulus ingemiscit, repræsentabit. Subiecta ergo vanitati omnis creatura est non volens. (*Sed propter eum qui subiecit eam in spe.*) Videlicet propter Deum, qui ita res dispēsauit ac disposuit. At cōsultò nihilo min⁹ arbitror, abstinuisse Apostolū ab his dispositionis verbis dixisseq;, subiecit, vt non tam ad primā rerū institutionē hoc referretur, per quā res orbicularibus lationibus subsidētes mutuæ corruptioni & permutationi subiectæ fuere, q̄ ad peccati articulum: vbi queadmodum expositū est, non solùm homo verū omnis creatura submissa est huiusmodi vanitati & negotio, quod pręuaricatio Adæ illis exhibuit. Subiecit autem eam, inquit, (*In spe.*) Id quod de viris iustis manifestū est: quoniam afflictiones & pressuræ, quę ab hac illis existunt vanitate, cedūt eis in bonū, nutriuntq; illis confirmantque spem. Si autem ad iniquos id etiam extendamus, & illi quoq;, quatenus imaginē Dei gerunt, per quam sunt beatitudinis capaces, sperare possunt reconciliationem per gratiam Dei: licet spes illa non sit apud Deum virtus. Facilè etiam potest & ad vniuersam creaturam nomē spei transferri, qua nimirum diuinum propositū Dei significatur, quo disposuit per vltimam orbis conflagrationē mundum ab hoc seruitio liberare, ab istaq; repurgare contage. Vnde & sequitur.

Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Declarat vltimum verbum quod dixerat, in spe, & quantum ad prædestinatos attinet certa nobis fide constat, quòd liberabuntur ab huiusmodi corruptione. Et tūc quòd ait, Quia & ipsa creatura, perinde est, acsi dixisset, non modò selectissimi (vti erant ipsi apostoli) sed omnes iusti liberabuntur. Si verò totum humanum genus comprehendatur nomine creaturæ, reprobi quidem eatenus liberabuntur, quòd immortalia corpora resument: verùm non sic liberabuntur, vt libertatem recipiāt gloriæ filiorum Dei. Attamen hic vehementer locus vrget, quòd voce hactenus creaturæ, non solùm rationalem designauerit Paul. sed totū, qui renouandus est, mūdum: quia non ait, creaturam ita liberatum iri, vt adeptura sit libertatem glorię filiorū, sed quòd liberabitur in libertatē illorū: hoc est, tunc à mortalitate & corruptione liberabitur, quādo filiorū libertas, quę finis est: ob quam fabricata est tota mundi machina celebriter fiet. Et confirmatur expositio hæc, quoniam si liberatio hęc creaturæ sic esset intelligenda, vt libertate, gloriaq; filiorum sit potitura, tunc non posset nec in superioribus nomē creaturæ vsurpari pro omnibus iustis, neq; pro illis solis: quoniam neq;

omnes qui in hoc seculo iusti sunt, beabuntur, quãuis spe(vt suprà diximus) expectent huiusmodi libertatẽ, sed illi duntaxat qui in gratia & iustitia decesserint: neq; verò omnes qui hîc aliquando fuerũt iniqui damnabuntur: nam & plurimi resipiscentes obtinebũt eandem gloriam. Soli ergo, cunctiq; prædestinati perfruentur hac gloriæ libertate. Paulus verò absq; discrepantia ait, quòd creatura liberabitur in libertatem filiorum. Vbi ingeniolo meo hoc diuina hęc philosophia reprę sentat, quòd corporeus mundus, quem philosophi propter hominem esse docuerunt, tam etsi ob totum humanum genus fuerit conditus, potissimùm tamẽ ob prædestinatos. Nã hominun vniuersitas, si diuinam rationem rimari volumus, illorum penitus causa creata est, quos in consortium suæ beatitudinis Deus suscipiet, quæ finis est mundi. Atq; hũc quidem sensum & subsequentia verba explicatius pandunt.

Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc.

Quod enim ter dixerat simpliciter, creatura, nũc explicationis gratia ait, omnis creatura. Et qui de sola rationali verbũ hoc interpretantur, dictum putant, omnis, quasi omnium hominum natio, sexus, ætas, & cõditio: omnes vtiq; Iudæi, Græci & Barbari: quia nemo est, iuxta superiorũ expositionẽ, qui non sit beatudinis capax, quam ideo nemo non appetit, saltẽ in genere, dum omnis exoptat esse beatus. Atq; hunc quidẽ appetitum significat verbum, ingemiscit. Et ait, Scimus, tanq̃ Apostolus, qui omnia iudicat. Et, vsque adhuc, id est, non solũ sub antiqua lege, quãdo neq; iustis dabatur aditus ad regnum, sed & nunc vsq; ad extremum vniuersaleq; iudicium. Attamen si de vniuersa creatura intelligatur, tunc, ingemiscit, &, parturit, per metaphorã rebus irrationalibus trãscribitur. Nõ quòd suapte natura cessare appetant ab hac vanitate mutabilitatis & corruptionis, quæ illis naturalis est, sed qua ratione suprà diximus, quasi inuitas seruire mortali prauoq; & iniquo generi nostro, & ingemiscere quoq; dici possunt, libertatemq; parturire. At verò litera hæc nimiũ variè transfertur. Alij quippe transferunt, congemiscit, & ita modò habent Græci codices: sed tamen (teste Orige. variabant olim, quorum pleriq; habebant, *Trãslationis varietas.* ingemiscit, alij verò, congemiscit. At verò forsan, cõgemiscit, nihil aliud sonat, quàm, ingemiscit, vt, con, idem sit quod, valde, Vel fortè, omnes simul creaturas ingemiscere. Sed & pro, parturit, alij transferunt, dolet, seu, condolet. Sunt veruntamen Græcè, ὀδυνάω, &, ὠδίνω, quàm simillima verba, quorum prius significat doleo, posterius verò parturio. Et est verisimile, hoc secundum interpretem legisse. Præter quàm quòd nil refert: nam dolere in proposito dolores parturientis significat. Nisi quòd, parturit, significantius exprimit affectum potiundi gloria. Est enim luculentissima emphasis accommodatissimaq; ad exprimendum vehementiam desiderij, quod creaturam angit illius immẽsæ gloriæ. Siquidem vt acerrimus est dolor parturiẽtis, ita & maximũ puerperæ gaudiũ. Qua ideo metaphora & Christus in eodem proposito vsus est, Mulier cùm parit tristitiã habet, cũ autẽ peperit puerũ, iam non meminit pressuræ propter gaudiũ. De hac vniuersali liberatione quam hic Paul. gemitu creaturæ, designat, tractat Aug. lib. 20. de ci. Dei, cap. 16. cuius sententiã Theologi secuti aiunt, suprema ignis conflagratione elemẽta quatuor repurganda, tuncq; orbes cœlorum sistendos, qua ratione generabiliũ omnium corruptibiliumq; vicissitudo cessabit. Sed emerserunt iam nunc ex Lutheranis, qui vt nihil non detrectarent scholasticum, adseuerare pergunt, non solùm elementa, verùm & mixta hæc corruptibilia innouanda, præter illa quæ imperfecta censentur, vt entoma & alia quæ putredine generantur. Argumentũ nullum aliud adferũt, quàm quòd hic Paul. citra discrimen ait, creaturam liberandam, quam liberationem omnis creatura suspirãs expetit. Sunt tamen isti ridiculi. Nam quòd elementa perpetuò sint permansura, vti cœlum, manifesta ratio est, quoniam suapte natura sunt secundum se tota perpetua, veluti pręcipua membra quibus mundus consistit. De corruptibilibus verò ratio est longè diuersa. De quibus idcirco interrogandi isti stati sunt, an illa quæ iam effluxere, vti animalia bruta, arboresque & mineralia rursus instaurãda sunt: quod profectò affirmare nõ possunt: quin risum moueant. Quo enim pacto eodem loco vnde successu temporis plurimæ arbores succreuere, repullulare omnes simul possent? Et tamen deberent tunc pari iure vniuersa redire, quæ ab orbe condito corrupta sunt. Sed & vrgendi sunt præterea ad

Ioan. 16. *August.* *Bucerus.*

ad quid essent reficienda, cùm enim cuncta sunt propter hominē, cui nam tunc fructificarent? imo quomodo id, motu cœlorum cessante, valerent? Si autem illa non sunt reditura, sed illa quæ postrema die reperientur, sunt in æternum conseruanda, quam quæso huius figmenti causam comminisci poterūt? Præsertim quòd cessantibus cœlestib⁹ lationibus, quibus hæc inferiora nutriuntur & vegetantur, durare illa nequirent nisi perpetuo miraculo. At verò aiunt, hęc nō esse perpendenda philosophicis rationibus, sed iudicio Dei altissimo relinquēda: hoc enim sibi perfugium impridē muniuere, dum studiū Philosophiæ abiecerunt. Profectò citius negandum illis fuisset, locum hunc de omni creatura intelligendum, quàm in talem improbabilitatem collaberentur. Dicamus ergo quòd cùm iudicium Dei, qui omnia suauiter dispo nit, ex rerum fine & congruitate nobis rimari liceat, liberatum iri probè coniicimus omnem creaturam ab hac vicissitudinis corruptionisque & generationis vanitate, per hoc quòd perpetuæ mundi partes ab huiusmodi negotio in perpetuum requiescent.

Non solùm autē illa. sed & nos ipsi primitias spiritus habētes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectātes redemptionem corporis nostri.

Postquàm extulit celsitudinem gloriæ per testimonium ab vniuersali desiderio omnis creaturæ accersitū, seu vniuersum genus humanum intelligas, seu orbem vniuersum, argumentum cōfirmatius repetit, & ex particulari desiderio per alterum iudicium excelsius effert, excellentissimæ craturæ inter eas corporeas, quæ merę sunt creaturæ. *Non solùm autem illa.*) In Græco non est, illa, sed, non solùm autem, Sicuti superius cap. 5. Non solum autem, sed & gloriamur. Colligitur veruntamen relatiuum hoc ex præcedentibus & sequentibus, quod & expressu necessariū fuit claritudinis gratia. (*Sed & nos ipsi primitias spiritus habentes.*) Orige. in postremo glossematis membro, cui & Ambro. adhæret, vbi Paul. ait, nos: sub persona Christianorū omnium id dixisse autumat. Quod & Hieronymianum scholium sic interpretatur. Videlicet quòd licet Patres sub lege scripta spiritū habuissent, per quem ingemiscerent, expectantes gloriam filiorū, atq; suo modo non- *Orig.*

nulli in lege naturæ, non tamen tam ampla receperunt charismata, neque tantam gratię opulentiam, quantam Christiani. De quibus Heb. idem Apostolus, Hi omnes testimonio fidei probati non acceperūt repromissionē, Deo pro nobis melius aliquid prouidente. *Heb. 11.* Vniuersalior tamen doctorum schola personas hic apostolorum peculiariter designari arbitratur, qui & Christianorum fuerunt primitiæ. Sunt etenim primitię in frugibus, fructus primi eiusdem speciei cum reliquis, solo tempore & preciositate præstantes: qui idcirco tam de area, quàm de torculari dicati erāt Deo in lege veteri, tanquam datori omnium bonorum offerēdi. Vnde Paul. quicquid primū est gratiæ in area spirituali, primitias appellat. Qua ratione & ad Cor. Christum appellauit primitias resurgentiū. Et hic cap. postremo domum Epæneti, primitias Achaiæ. Et Thessalonicensium Ecclesiam, primitias quoq; in sanctificatione spiritus. Et pari ratione inter Christianos apostoli sunt primitiæ, nimirum quos Christus peculiariter elegit, quibusq; arcana fidei primitus reuelauit, vt irēt, & fructū ferrēt. Quæ quidē apostolorū functio prima est in Ecclesia, iuxta illud, Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primo apostolos, secundo prophetas, &c. Vnde ab Ecclesia receptū est, post sacratissimam Virginem, primo gratiæ & charitatis gradu donatos esse diuinit⁹, siue virgines, siue martyres cogites. Neq; obstat, si qui martyrū truculentiores mortes fuerint perpessi, quàm illi: sęuiora enim illi parati erāt obire. Præterq̄ quòd prædicationes, itinera, & sudores eximię in illis erant charitatis testimonia. Hoc autem primitiarum nomē, scholiū, quod Hieronymo inscribitur, vsurpat, ad probandū q̄ in superioribus non fuerit pręlocutus Apostolus de creatura alia, q̄ rationali. Nam putat hunc esse sensum Pauli. Nō solū alia quęlibet creatura, quę Spirit⁹ sancti fructus qualescunq; percepit, sed & nos ipsi, qui primitias eiusdem spiritus habemus. At verò non est adeò solidum argumentum, cōstat enim satis exaggeratio, si dicas, Non solùm creatura vniuersa suo quæque gradu & ordine, verùm & nos qui non modò Spiritū sanctum, sed eius primitias suscepimus, gemimus. (*Et ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei.*) Nonnulli, dum nō penitus inspiciūt phrasim hanc, ingemisco adoptionem, sed quasi incongruam ex eo reputant, quòd, ingemisco, verbū est neutrum, figunt sic pun- *Variāt mētē.*
cta,

Marginalia: *Primitiæ.* *1. Cor. 15.* *1. Cor. 12.* *Hiero.*

cta intra nos gemimus, adoptionem filioru Dei expectantes, vt quod residuum est, scilicet, redemptionem corporis nostri sit appositio quædã. At verò sicuti Latinum est, maritus ardet, ac deperit vxorem, quam ardenter amat, cuiusq; amore deperit, ita hîc, gemere adoptionem est, cum gemitu illam inhiare & sitire. Neq; Græcè hîc est, filiorum Dei, sed tantùm, adoptionem, attamen in verbo ipso Græco ambæ voculę abditæ continentur, vt suprà iam expositũ reliquimus. Ait verò, intra nos, hoc est, intimo pectoris suspirio, ad augendam orationis vim: nam spes quæ differtur (vt est in Prouerbiis) affligit animam. *Phil. 1.* Vnde, Coarctor enim, inquit, è duobus desiderium habens dissolui & esse cum Christo, multò magis melius: permanere autẽ in carne necessarium propter vos. Haud enim altius explicare poterat, quid erga illos amoris in animo gereret, q̃ quòd desiderio suo commigrandi ad Dominum anteferret ipsorum necessitatem. At non meminit in pręsentia fortasse de huiusmodi desiderio: ipse enim se explicat de quo loquatur. (*Expectantes redemptionem corporis nostri.*) Ad expositionem nanq; inclinat rationis, in qua adoptio filiorum consistit: quæ quidem nõdum in omnimoda possessione posita est, sed in spe, quæ, nonnulla ex parte, vsq; ad vniuersalem resurrectionem corporis perdurabit. Quasi dicat, Non ita filiorum adoptionem per Spiritum sanctum accepimus, vt hæreditatẽ fuerimus adepti. Quinimo non modò in hoc seculo non illius potimur, verũ neq; plenissimè statim in futuro. Nam quãuis hac præ antiquis fruamur adoptione, quòd quum illi nec secundum animam nec secundum corpus euolarent in cœlum, nostris tamen animabus illud iam pateat, restat nihilo secius instauratio & reformatio corporum per immortalitatem, quæ complementum est huiusmodi adoptionis facienda in extremo iudicio. Dicitur hîc autẽ redẽptio corporis, id quod est, redẽptio seu liberatio à mortali corpore: de quo paulò antè, Quis nos liberabit, &c. Vel quod eodem recidit, resumptio immortalis corporis.

Spe enim salui facti sumus.

Apertius iam adoptionis rationem depromit. Vbi redargutioni occurrit quã quis illi posset intẽtare, tali obiectionis præsumptione. Docuisti nos antea Paule, per fidem baptismi spiritum nos adoptionis recepisse, iusq́ue acquisiuisse certissimum hæreditatis, quid ergo subiungis, non modò creaturam aliam, verùm & vos, primores inter filios, eandem adoptionem cum gemitu exoptare? Respondet ergo, non modò hæc non repugnare, verùm etiam esse germanè consequentia. Est enim fides substantia sperandarum rerum, argumẽtum non apparentium. *Fides & spes* Qua de re, vt fides cognitio est rei non visæ, ita & spes, desiderium est rei absentis. Hæc ergo propria ratio est iustificatricis fidei, vt nobis ostendat quid sperare debeamus, atq; adeò nos confirmet, vt spe futurorum per charitatem legis opera faciamus. Igitur quo sensu illud suprà enarrauimus cap. 1. Iustus autem ex fide viuit, eodem ait hîc, Spe salui facti sumus. Non enim operamur intuitu præmij quo iam fruimur, sed eius quod nos manere credimus in futurum. Quamobrem non sola fide iustificamur, sed accedente spe, quã sequitur charitas. Nõ enim sic seruati sumus à Christo, quòd illicò introducti simus ad hęreditatẽ, sed quòd missi ab illo sum⁹ in spem hęreditatis: nempe ea lege, vt cõpatiamur ad hoc vt cõglorificemur. Hoc enim superius pronunciatũ, & hîc iterato dilucidat.

Spes autem quæ videtur nõ est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.

Quoniam spei meminit, eius protinus diffinitionem supponit. Vtitur autem hîc metonymia, quæ plus prę se fert ponderis, dum spem appellat, rem ipsam quæ speratur. Spes enim, inquit, quę videtur, id est, res ipsa quæ possidetur, non amplius speratur. Ad exprimendum nanque quanta sit connexio spei ad fidem, spem diffinit, non tam per rationẽ propriam, quàm per rationẽ fidei. *Cõnexio spei cum fide.* Est quippe fides, intellectualis habitus eorũ quę non videntur: spes autẽ habitus appetitiuus eorũ quę nõ possidentur. Igitur cũ ait, Spem quæ videtur non esse spem, quia quod videt quis nõ amplius sperat, idem pollet, videre quod tenere & possidere. Potest enim athleta sperare brauium, etsi illud ob oculos propositum videat, quia nondum illius est compos. Itaq; spes tandiu durat, quandiu euidens nõ est rei assecutio: est siquidem spes in appetitu irascibili, quæ ideo non est nisi rei non solùm absentis, verùm arduæ obtentuq; difficilis.

cilis. Quocirca dum res ad euidentiam vergit, iam spes transit in gaudium: veluti vsu venit Duci quando victoria iam illi apertè arridet. Quamobrem in cœlo nullus est virtuti spei locus, sed felices illæ animæ per charitatem optāt, tam beatitudinem nobis, q̃ sibi corpora, eò quòd futura hæc in verbo cōtuentur, iam non sicut ardua. At verò vt ad digressum illum redeamus, vbi dicebam, videre, hîc pro eodem accipi, quod est, possidere, nescio quid mihi nihilo minus suggerere videtur hoc verbo Paulus, quod propriū est spei nostrę Christianæ. De aliis, inquam, præmiis, quæ non solo visu possidentur, congruentius significātiusq; diceretur. Spes quę tenetur non est spes: nam quod tenet quis seu possidet, quid sperat? At de præmio illo infinito, quod Deus est, quoniam nō alia ratione & modo, q̃ videndo comprehenditur & possidetur, appositissimè vsus est verbo, videndi, pro verbo possidendi. (*Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.*) Consuetissimū est Paulo ea quę prius simpliciter pronunciat, post exponēdo cōcludere. Spectat ergo hoc loco, tum ad illam admonitionē, si tamen compatimur, vt conglorificemur, tum ad conclusionem illius, expectatio creaturæ, &c. Spes enim in nobis, est patientiæ genitrix: ob idq; ex præfatis concludit, quod si ea speram⁹ quæ nō videmus, sed quę obtētu difficilia sunt, multisq; euictis periculis adeunda, per patientiā expectamus. At nō vnius simplicis generis patiētiā insinuat hîc nobis, sed duplicē. Illā videlicet primū quæ est lōganimitas ad expectandū ęquanimiter bonū illud excelsum, quod cū anxiè percupim⁹, diutissimè nobis protrahitur, iuxta illud, Patiētes estote vsq; ad aduentū dn̄i. Nam cùm spes quæ differtur affligit animā, dilatio illa in genere malorum est, circa quæ patientia versatur. Sed præterea cū gloria hęc filiorum Dei, non nisi plurimis superatis pugnis subactisq; hostib⁹ obtineatur, q̃ spe illius ꝑpetimur per huiusmodi etiā malorū patientiā, hoc est, tolerantiā, eandē gloriā expectamus. Quocirca nescio qua ratione quidā cogitēt, hanc illationē Pauli infirmare. Quòd si quis sperat quod nō videt, per patiētiā expectat, adferētes in contrariū argumētationē ab strenuo duce, qui nō per patientiā expectat victoriā, sed per magnanimitatē, qua hostem impetit. Hoc etenim argumentum infirmissimū est, nam duci & priore patientiæ genere opus est ad deuorādum tædium temporis & posteriore quoq; ad perferendū pōdus & pericula belli. Et simili modo in vita Christiana. Etenim & in Christiana quoque militia, quanuis fauorib⁹ & subsidiis Dei in ea militetur, tamē necessaria etiā est magnanimitas & fortitudo ad aggredienda obeundaq; pericula, arduosq; conflictus vsque ad mortem: nempe vt oues sine pera & sine calceamentis armatos lupos deterreāt & prosternāt. Longè namq; excellentior fortitudo est, eum qui inermis est, expectare mortem pro Christo q̃ armatum pugnam capessere. Quam quidē magnanimitatem nomine hîc patientæ pariter complexus est Paulus.

In cœlo non est spes. — *Patientia duplex.* — *Iaco. 5.*

Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram: nam quid oremus sicut oportet, nescimus: sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitib⁹ inenarrabilibus.

Sequitur tertia pars præsentis capituli, in qua postquàm constituit Apostolus, quemadmodum lex spiritus vitæ ereptura nos est à lege mortis huius: hoc est, omnino à mortalitate in futuro seculo, edisserit quo etiam pacto nobis in præsenti adiumento sit inter hostes & pericula, quæ nobis per totum vitæ spacium iminere videmus. Et quoniam primum omnium nostrorum operum, primusq; ad virtutem aggressus debet esse oratio, imploratioque diuini numinis, vnde nobis, velle, prouenit & operari (quia neque cogitare per nos quicquam possumus Deo gratum) primum quod nobis Spiritus sanctus suppeditat auxilium, est docere nos orare, ac subinde ad orandum appellare. Vbi hoc primùm sapienter adnotauit Augus. admonuisse hîc nos Paulum, quòd non solùm merita nostra non nobis arrogaremus, quæ dona sunt Dei, verùm & ipsam postulationem auxilij, quæ à nobis videri posset ortum habere, Spiritui sancto trāscriberem⁹, qui nos, tum docendo, tum etiam ad orandum excitando, pręuenit. Et vide quàm sit Pauli verbis apta & cohęrens symmetria, quamq; eidem spiritui Dei & Christi, qui datus est filiis, omnia filiorū officia adscribit. Primùm quòd sit viuificaturus nostra mortalia corpora, mox quòd in ipso clamamus, abba pater: deinde quòd testimonium reddit spiritui nostro quòd sumus filij: nunc demum quòd ipse qui nobis clamat, pater, postulat in nobis pro nobis sedulò apud eundem patrem.

Tertia pars capituli. — *August.*

Ad hæc ergo superiora refertur quod ait (*Similiter.*) Nam sicut alia spiritus facit, ita & (*Adiuuat infirmitatem nostram.*) Græci modò codices pluratiuè habent, infirmitates nostras, nihil tamen refert. Et est verisimile tempore Origenis in singulari numero habuisse: ita enim ipse legit in commentis, vbi ait, huiusmodi infirmitatē nostram à carne descendere. Nam teste ipso Saluatore, Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. (*Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus.*) Ecce primū omnium præsidium Spiritus sancti, nempe mentem ad orandum instruere. Sunt nonulli nescio quid commentantes in hunc locū, coniungentes scilicet particulam, sicut oportet, cū verbo nescim⁹: hoc modo, Non sicut oportet scimus, id est, non plenè scimus, quid Spiritus sanctus in nobis latenter oret. Ita vt non velit hîc Paulus, secundum istos taxare errorem nostrum, nescientium quid debeamus petere à Deo, sed admonere quòd sæpe Spiritus sanctus intra nos imprecatur multa nobis, quæ nos celat, gemitibus inenarrabilibus seu ineffabilibus: hoc est, nobis abscon ditis. At licet & hanc forsan occultationē spiritus subnotet hîc Paulus, vt quantotius videbimus, nihilo secius & alterius potissimū nostræ nos admonet ignorantiæ ac pariter beneficij, quod Spiritui sancto debemus. Et ideo particula, quod oportet, applicanda est ad verbum, oremus, hoc est, nescimus neque quid, neque quomodo nos oporteat orare.

Variat lectio.

Sed fortè arguas contra, Nunquid non legislator noster Christus id planè nos perdocuit sub illo precationum compendio orationis dominicæ? Dubitatio est August. in libello de orando Deo ad Probam, sed tamen solutu facillima. Enimuero licet in genere planū sit, quidnā à Deo postulare debeamus, iuxta formam à Christo nobis præscriptā & quomodo: nam in fide nihil hæsitando (vt Iacôbus nos instituit) in particulari tamen propter nostras, tum ignorantias, tum maximè cupiditates, hallucinamur sæpissimè. Ob idq; vtrunq; membrum insinuat Paulus, inquiens, Quid oremus, sicut oportet nescimus. Petimus enim crebrò, vt sanctificetur nomen Dei per aliquod nostrum opus, per quod iudicio nostro putamus illi obsequiū præstare: quod tamen, licet genere suo sit honestum, caret tamen temporis, locive circunstantia. Nā (vt est in Prouerb.) est via quę videtur homini iusta, nouissima autē eius deducūt ad mortem. Vnde & sanctissimus Paulus (vt cap. 1. meminit) obsecrabat frequentius orationibus, si aliquo modo prosperum illi iter contigeret Romam, quod tamen diu illi protractum est, & ideo subiungit, in voluntate Dei, hoc est, si illi placeret. Et licet nobis panem nostrum quotidianum deposcere, sed tamen adeò auaritia iudicium corrumpit, vt sæpe necessarium appareat vitæ, quod est impendio superfluens. Vnde sæpenumero diuitiæ (vt est apud Ecclesiasten) in malum domini sui conseruantur. Et nonnunquam metu, ne inducamur in tentationem plus nimio efflagitamus ab illa liberari, cùm tamen ex re nostra quandoq; fuerit tētationibus superbiam nostrā deprimi. Vnde Paulus tertiò deprecatus extinctionem stimuli carnis, exauditus non fuit. Postremò & aduentum regni in nos optare quoque & petere sanctum est, & tamen filij Zebedæi aura humana attacti, id petentes, repulsi sunt. Vnde August. trac. 73. super Euangelium Ioan. & itidem super epist. vbi hæc fusius amplificat, Nonnūquam, inquit, tunc maximè exaudimur, quando quod petimus non adipiscimur: quia licet non audiamur ad nostram voluntatem, exaudimur tamen ad nostram salutem. Igiturquanuis precationes non inficiemur, quæ pro rebus tēporalibus, petentiq; peculiaribus in particulari fiunt, vt quæ eatenus licitæ sunt, quatenus per eas, tum Deum cōfitemur omniū authorem & prospectorem, tum etiam nos illi submittimus, illa flagitātes, quę adminiculo nobis nonnunquam esse possunt ad suum ipsius cultū: consultū tamē cordatissimus quisq; arbitretur, nihil sibi in particulari efflagitandum, nisi quo nullo valet pacto malè vti: vt cor contritum, deduci in semitam mandatorum, & id genus reliqua, quæ à sanctis legimus expostulari. In reliquis nanq;, quorum bonus esse potest & malus vsus, cōsultius forsan est nihil flagitare nisi generali nomine, vt ethnicus etiam Socrates hisce verbis docebat, bona à Deo petamus, hoc est, sub hoc generali nomine. Da quæ nobis bona sunt. Nā quantuncunq; flagitationem nostram ita moderemur, si talis fuerit diuina voluntas, tamen semper illuc sese insinuat occulitque repens voluntas nostra: auiditasq; illud impetrandi, quod nostra est voluptas. Sed satis fuerit generatim nostras illi proponere necessitates, atque illa quorum nos ipsi nobis videmur egere, citra petitionem patefacere. Infirmus enim si sapiens fuerit. nūquam à medico

Prou. 14.

Ecclés. 5.

August.

Documētū saluberrimū.

dico, vel aquam, vel aliam quanuis medicinam postulabit, sed tantùm repręsentabit sitim aut dolorem: quid autem fuerit conducens, medicus viderit. Prudentissima illa insinuatio sacratissimæ Virginis in nuptiis exemplo nobis semper fuerit, quæ in intempesta penuria vini, neq; pudorem protulit conuiuatoris, neq; vllam aliam attulit persuasionem, at vnico breuissimo verbo ait filio, Vinum non habent. Neque adiecit, Prospice illis, vinumque suffice, si tua est voluntas, sed tantùm proposita indigentia, iudicio suo & arbitrio prouisionem reliquit. Christū quidem qui in sua petitione errare nequiuerat, condecuit veritatem imbecillitatemque humanæ naturæ sub illa conditione patefacere, Pater si possibile est, &c. nobis autem nihil amplius dicere tutum est, quàm fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra. Et quæ necessaria sunt & communia, petere, vt panem quotidianum. Etenim vt ad Paulinum institutum præsens reuertamur, admonitos hoc loco Romanos curauit, Christianosque vniuersos periculo subesse, ne dum idemtidem ea quæ non decent, Deum rogamus, vel annuens in nostra nos desideria tradat, vel renuens in odium nobis veniat. Præuenit enim illos qui possent cum Paulo de Deo hoc modo conqueri, Si spiritus Christi in nobis est, in quo clamamus, abba pater, cur non nobis impetrat apud patrem hanc liberationem filiorum, quam ingemiscentes affectamus, eruendo nos ab ista mortalitate, vel ab eius molestiis? Respondet, inquam, quia nescimus quid oremus. At pro amicis hæc petere temporalia, vt bonam valetudinem & similia, charitas est. Sicuti quod Ecclesia pro benignitate & fertilitate anni, vti in letaniis, proq; aëris tēperie oret, sancta est institutio: quoniā est pro bono cōmuni. (*Sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*) Quasi dicat, Illa quæ petentes non obtinemus, nostro spiritu petimus: quæ autem decent, spiritus Dei in nobis postulat, idq; creberrimè contra nostram sententiam. Ex hoc loco Arriani & Macedoniani exultātes arguebant, Spiritum sanctum esse creaturam: nam postulare non videtur Deo esse cōgruens. Ignorantia quippe horum schematum scripturæ quàm sæpissimè hęreticos dementauit. Profectò si vllius fuisset momenti argumentum hoc, non modò conuinceret, Spiritum sanctum non esse Deum, verùm esse miseram creaturam à cœlo exulantem:

Arriani.

nam aliâs quomodo ingemisceret? Non ergo Spiritus sanctus in seipso ingemiscit (vt ait August. trac. 6. super Euangelium, & super epistolam Ioan.) sed in nobis: quia gemere nos facit. Etenim quemadmodum id quod ait Paulus ad Galat. Spiritum sanctum clamare in nobis abba pater, dixit hîc suprà expositoriè, in quo clamamus, quasi eum clamare, sit facere nos clamare: ita quod ait, interpellat pro nobis, idem est, quod interpellare nos docet & instigat. Sicuti illum dicimus fecisse res nostras, qui nos consilio, vel re iuuit, vel imperio mouit. Ingemiscit ergo Spiritus sanctus in nobis secundum Augustinum per charitatē, quæ ab ipso in nos effunditur. Ob idq; qui prudentia sua aliquid ingemiscens expetit, gemitum corui emittit, qui nunquam in arcam reuersus est: qui verò instinctu Spiritus sancti suspirat, gemitum ædit columbæ, quæ testis fuit, tum baptizati Christi, tum & gratię baptismatis nostri. Quod autem ait, interpellat, potius quàm interpellare facit, coniicio, emphasin esse, qua exprimitur, quod debeamus opera nostra pluris pendere, quòd dona sunt Spiritus sancti, quàm quòd officia sint nostra. Sed & hoc hîc obseruandum est, & animo reponendum, quod non ait, interpellat orationibus prolixissimis & artificiosissimis, sed, gemitibus inenarrabilibus, hoc est, ineffabilibus. Quoniam orationis duplex est qualitas. Vna ornatè lateque postulata explicare: altera verò identidē cum omni humilitate reuerentiaque eadem efflagitare. Prior superuacanea est apud Deum: atque adeo nobis interdicta, vbi ait Christus, Cùm oratis, nolite multùm loqui sicut ethnici faciunt, scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis. Est enim duplex peccatum in tali multiloquio. Prius quòd Deum inscitię subnotamus: posterius quòd nostras illic affectiones battologia quadā inculcamus, quæ minus nobis expediūt. Posterior verò orationis conditio commendatissima semper fuit sanctis Dei: nempe frequentissimas orationes subinde integrare, gemitibusque & altis suspiriis illa, tum Ecclesiæ, tum nobis ipsis imprecari, quæ Deus scit nobis in bonum nostrum fore: iuxta illud Luc. Oportet semper orare & non deficere. Et ad Thess. Sine intermissione orate. Et ideo ait, gemitibus inenarrabilibus, id est, grauissimis & ex intimo corde profectis. Vel præterea inenarrabilibus, hoc est, nobis absconditis:

Gal. 4.

August.

Interpellat.

Notandum verbum.

Duplex orationis pars.

Mat. 6.

Luc. 18.

1. Thes. 5.

ditis: nam sæpe spiritus pro nobis intra nos petit, quod nos nescimus: vt in ecstasi patet. Hinc tamen non fit consequens opinio illa antea impugnata, quòd non loquatur hîc pariter Paulus de altera ignorantia nostra, nescientium, quid nos orare oporteat, vtranq; enim tangit. Quinimo ex eo quòd quid oremus nescimus, fit vt ignoremus, quisnam spiritus, nobis orantibus, in nobis oret.

Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secũdum Deum postulat pro sanctis.

Quoniam dixerat nescire nos quid nobis orantibus expediat, ob idque alia esse nonnunquam quæ voluntas nostra postulat, alia verò quæ pro nobis precatur Spiritus sanctus, subdit, Deum solum iudicem esse, discretoremque horum spirituum, quippe cui soli competit corda renesque scrutari, non, inquam, inuestigando & disquirendo (quod verbum, scrutari, apud nos significat) sed simplici perspectu vniuersa vsque ad primas causas penetrando. Et forsan corda & renes ea ratione distinxit, qua supra dicebamus, intentionem ex hominis dispositione & affectione progigni: iuxta illud, Qualis vnusquisq; est, talis sibi finis videtur. Ideo, inquam, nomine renum, vbi sedes est concupiscentiæ, cunctas hominis affectiones designauit, quę ad voluntatem attinent: nomine verò cordis intentiones atq; proposita inde in intellectum promanantia. Scrutatur ergo corda, quia non solũ proposita nostra, sed & radices intuetur: neq; radices tantùm, verùm & effectus & euentus. Prospicit enim qualiter id quod petimus casurum sit nobis: nam licet forsan tẽporaria bona nũc nobis quando ea expetimus conferrent, in causa tamen fortè essent alicuius futuri incommodi: & vice versa licet ea, quę spiritus petit, modò non sint ex re nostra, fortasse sunt nobis in posterum collatura. Ex quibus omnibus Deus perpendit, an quod petimus, postulatio sit Spiritus sancti, an verò, seu carnis nostræ, seu Sathanæ suggestio. Quem maximè locum animaduerti opto ab assertoribus certitudinis gratiæ, ne vlterius de illo suprà memorato testimonio Spiritus sancti hallucinentur, quod exhibet spiritui nostro filiationis nostræ: vnde paralogisantur, certos nos subinde fieri gratiæ certitudine fidei tollentis omnem ambiguitatem. Etenim quemadmodũ nobis non semper certò constat de petitionibus nostris, vtrum dictante Spiritu sancto fiant, an alter sit spiritus, qui fatur in nobis, ita neque certò scimus vtrum in nobis habitet Spiritus sanctus. Qui ergo scrutatur corda, inquit Paulus. (*Scit quid desideret spiritus.*) Scilicet, sanctus. Isti neoterici non transferunt, quid desideret, sed, scit sensum spiritus, quia Græcè, non verbum, sed nomen est, φρόνημα. Abstinuit autem interpres à nomine sensus, tum quia non adeò congruebat in Spiritum sanctum, tum etiam quia per verbũ, desideret, qđ dictioni quoq; græcè quadrat, germanius exprimitur orantis affectus. Atqui pari modo dicitur Spiritus sanctus desiderare, vt postulare, eò quòd in nobis iusta suscitet desideria, ob idq; subdit. (*Quia secundum Deum postulat.*) Spiritus quidem sanctus nihil potest nisi secundum Deum postulare: adiectum hoc verò censetur ad exponendum quod dixerat, scit, nempe vt intelligatur de notitia approbationis. Scit nanque Deus & quid nos sinistrè desideramus, & quæ nobis Sathan in animum inducit, sed hoc simplici intelligentia: ea verò quæ Spiritus sanctus postulat, agnoscit approbando, eò quòd sunt secundum ipsum Deum. (*Pro sanctis.*) Hoc est, pro iustificatis: quoniam Spiritus sanctus non habitat nisi in his qui sunt in gratia: tametsi (vt non multò ante dicebamus) per subsidium speciale suggerit iniquis nonnunquã bona desideria, quæ remotæ sunt dispositiones ad gratiam. Vnde Aug. in epist. ad Sixtũ ait super hunc locum, quòd vnus idemq; spiritus aliter adiuuat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nam nõdum habitans, homines adiuuat vt sint fideles: inhabitãs verò adiuuat iam fideles. Et super Ioan. ait, quòd peccatores sæpe exaudit. Ex hoc loco Pauli panditur Euãgelij intelligentia, Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Et, Omnis qui petit, accipit, &c. id enim in vniuersum verum est, de eo quod Spiritus sancti inspiramine iusti postulant: idem enim est prorsus, quod petimus nomine Christi, & quod petimus spiritu Christi. Aperitur etiam & intellectus Iacobi, vbi nos admonet, vt petamus confidenter, nihil in spe hæsitantes: haud enim hæsitare: data hypothesi, fas est. Hoc est, credere firmiter obligamur, quod si id, quod petimus, necessarium nobis fuerit ad salutẽ, id est, si Spiritus sanct⁹ hoc postulet, obtinebimus. At verò quatenus hæsitamus, an petitio

Cord. & renes.

Ethic. 3.

Cõtra assertores certitudinis gratiæ.

Defensio interpretis.

August.

Quicquid petieritis &c.

Petere confidenter.

tio nostra, postulatio sit Spiritus sancti, & hęsitare quoque licet, an simus petitionem adepturi. ¶ Meritissimo hîc tamen attentissimus quisque lector hærebit. Offert se enim extemplo argumentum, quod non quicquid Deus nouerit nobis ad salutem conferre, præstiturus sit semper. Petit enim sæpe peccator resipiscentiam, quam non obtinet: quinimo & ille qui est in gratia precatur & eandem conuersionem alteri, qui est in peccato, quam tamen non impetrat: & sibi aliquando cùm sit pauper & priuatus homo exposcere contingit facultates, dignitatesq; amplissimas, quæ forsan illi essent vsui ad culturam virtutum, conferrentq; illi potius quàm paupertas, ad salutem: cui tamen petitioni non est necesse vt Deus annuat, aliâs non tam infames essent cupiditates istæ temporalium bonorũ. In summa petit nonnunquam iustus æquissimè protegi à malo & perseuerare in bono, & optat sibi à Deo offerri locum, vbi martyrio possit amicitiam ipsius augere, quas tamen res non semper vnus quilibet iustus assequitur. Hîc ad respondendum consyderandæ illæ sunt conditiones quatuor, quas Theologi in postulationibus requirunt, vt sit infallibiliter implenda, scilicet, vt quis, & pro se ipso petat, & necessaria ad salutẽ, & piè, & perseueranter. Quod est dicere, vt homo quicquid petat, necessariò, hoc est, infallibiliter assequatur, debet illud ad iustitiam & meritum condigni pertinere: hoc enim importat, necessariò, nulla est autem nostra iustitia, nisi quæ misericordia innititur, & præueniente gratia Dei. Quapropter prima gratia, vt non cadit sub merito, ita neq; necessariò confertur peccatori petenti, neque verò iustis pro peccatore eam deprecantibus: quoniam nec peccator sibi vllo pacto, neque iustus alteri meretur de condigno gratiam: licet crebrò vterq; audiatur. Ob idq; cogitato Paul. pro illis orare ait Spiritum sanctum, in quibus inhabitat, tanquam in filis Dei, atque has petitiones exaudiri à Deo. Præterea vbi petitio, peccatum est, vt cùm quis suprà suam dignitatem & meritum quid petit, emanare non potest ab Spiritu sancto, qui tẽtator malorum non est: & ideo neque piè fit. Sed neque vbi postulatio temporalium citra culpam fit, etiam si id quod petitur in salutem animæ casurum esset, inde sequitur, vt semper sit nobis impetrandum: quoniam diuina potestas nullis alligatur mediis bonorum temporalium, sed potest pauperem ad maiorem grudum iustitiæ per pauperiem euehere, quàm per diuitias, & infirmum ad altiorem, quàm per sanitatem, nisi eius sit culpa. Et eam ob rem licet bona temporalia instrumenta sint nonnunquã virtutum, attamen quia malè illis vti possumus, non sunt necessaria media ad salutem. Ideoq; non ait Euangeliũ, Quærite per temporalia bona regnũ Dei: sed, Quærite primùm regnum Dei, & hęc omnia adiicientur vobis. De perseuerantia autem eadem est ratio, quæ de prima gratia. Enimuero cùm ex iugi motione Dei inclinantis nos ad bonum pẽdula sit semper, quę motio initiũ est totius meriti, nõ cadit sub merito: vt in lib. de bono perseuerãtiæ author est Aug. At cũ quis magnum gratiæ culmẽ deposcit, quia augmentum gratię sibi iustus mereri potest de condigno, absq; dubio obtinebit, si perseuerãter petat. Sed est tamẽ notandum, quòd quãuis oratio & petitio quę ab Spiritu sancto procedit, meritoria sit, non tamẽ semper tanti præmij quantũ petitur, nisi alia adhibeãtur egregia officia. Ob idq; qui prouehi cupit ad gloriam Laurentij, si non martyrem esse datur, plurima diuturnaq; opera per Dei gratiam præstet, quæ ęquari possint illius martyrio: quod est perseueranter petere. At plus iusto iam sumus in materiam orationis immersi.

Dubitatio.

Quatuor cõditiones petitionis.

Mat. 6.

Scimus autem, quoniam diligẽtibus Deum omnia cooperantur in bonum.

Post explicationẽ fauoris Spiritus sancti, quo nobis in nostris dirigendis petitionib⁹ pręsto est, secundũ subtexit munus, quod in hoc versatur, vt euentus quoq; omnium operum iustis, qui prędestinati sunt, bene vertat. Est autẽ appositissima sententia hęc ad superiora. Etenim cùm docuisset, salutẽ eam nos per Christum assequutos, quæ nõdum in re, sed in spe posita est, nobisq; plurima opus esse patiẽtia in hac nostra mortalitate, per quã ad futurã immortalemq; vitã perducamur, neq; verò iustos in suis afflictis rebus semper exaudiri, sed permitti vt calamitatibus premantur, congruentissimam iam nunc consolationem supponit, atq; adeò explicatoriam huius quod postremo dixerat: videlicet, Spiritum sanctum secundũ Deum orare pro sanctis. Obiicere enim quis poterat, quomodo si Spiritum sanctũ Deus nunq̃ non exaudit.

permittit eius alumnos tot perpeti incõmoda. Respõdet. (*Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*) Ad cuius maiorem cõfirmationem præmisit, scimus, hoc est spirituales (vt ait alibi) qui iudicant omnia, & altissimas causas diuini cõsilij speculãtur, sciũt, hæc, quę videntur mala, in bonum suum cedere dilectoribus Dei. In Græco idem verbum, συνεργεῖ, seruire potest & plurali numero, vt omnia, sit nominatiuus quemadmodũ legit interpres noster, & singulari, vt, omnia, sit accusandi casus. Atqui nõnulli eorũ quibus posterior hæc lectio placet, verbo, cooperatur, supponi volunt Spiritum sanctum, vt sit sensus, quòd Spiritus sanctus iustis omnia cooperatur in bonum. At verò hic sensus nullo pacto consistit, sed hac admissa litera, vt, cooperatur, sit singulare subintelligendus est Deus, de quo præmiserat, secundum Deum, & de quo statim in causa subditur, Nam quos præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui. Et secundum hanc lectionem non ait, operatur, sed, cooperatur, quoniam iusti iam facti simul operantur per gratiam Dei. Est veruntamen plusquam probabile, vt verbum vsurpetur pluratiuè, pro, cooperãtur, siquidem Patres omnes non modò Latini, verùm & Gręci, vt Orige. Chry. & Theophy. legunt cum interprete nostro. Vnde, cooperantur, idem est, quod omnia simul adiumento sunt iustis, vt promoueantur in bonum, siue prospera sint & læta, siue tristia & aduersa. Quocirca non dixit, Nulla eis tẽporaria calamitas ingruit, sed, omnia illis cooperãtur in bonum, vtpote quibus diuitiæ, instrumẽta sunt misericordię: paupertas, humilitatis causa: bona valetudo, vires illis ministrat ad ferendos peniten tiæ fructus: aduersa verò, materiam patiẽtiæ. Sapientia, dum docent, promerentur Deum: ignorantia, dum discunt. In potestate constituti, felices sunt, quoniam iustitiam faciunt: & tyrannide oppresi, beati quoq;, quoniam persecutionem patiuntur propter iustitiam. Infernus salutarem illis metum incutit, paradisus spem gignit. Peccata aliena cautiores illos faciũt: & propria, humiliores. Vnde Aug. in lib. de corrept. & gra. Adeò, inquit, iustis omnia cooperãtur in bonum, vt etiam si qui eorum deuiant & exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum: quia humiliores redeũt atq; doctiores. Vbi hoc obiter adnotandum est, ꝙ non ita semper peccatum illis cedit in bonum, vt ad cõsummationem, vel certè parem gradũ iustitiæ resurgãt: sed ad hoc tamen, vt abiectiores sint in sua conscientia, & oculatius viuant, vt perseuerent. Vnde in Ecclesiastico scriptum est, Melior est iniquitas viri (hoc est, strenui militis Christi) quàm mulier (hoc est segnis homo & deses) benefaciens. Nam ille resurgit prudentior, vt Petrus, Dauid, & Ezechias: hunc verò bona sæpe actio securũ reddit, ob idq; negligentiorem. Sed & hoc dignum est hic contemplatione, quòd cùm sint ambo inuicẽ consequẽtia, diligi scilicet à Deo, ipsumq; diligere, & amor quo nos ipse diligit prima sit causa, cur omnia iusto cooperentur in bonum, haud tamen dixit, dilectis à Deo, sed, diligentibus Deum. Nempe vt vehementius nos ad amorem Dei pelliceret, qui amor instrumentum, causaque est, per quam Deus operatur in nobis. Etenim vt calor naturalis in eo qui optima viget cõplexione, quicquid alimenti apponas, rectè concoquit in bonumq; digerit sanguinem, ita & qui amore Dei feruet, quicquid accidit bene vertit, meritumque inde conficit.

Variatio lectionis. (margin)

Decorreptione.cap.9. (margin)

Peccatum cedit in bonũ. (margin)

Eccl'i.42. (margin)

His qui secundum propositũ vocati sunt sancti.

Moderatio est superioris sententię. Enimuero ne quis ita eam audiret, vt crederet iustis vniuersis omnia succurrere in bonum, definitionem adhibet iustorum, de quibus loquitur. Quasi dicat, Non omnes iustos intelligas, sed eos omnino qui secundum propositum vocati sunt sancti. Græca modò exemplaria non habent, sancti, sed, His qui vocati sunt, neq; doctores Græci id legunt. Aug. verò legit, sancti. Nihil veruntamẽ sententiæ deperit vel accrescit per illam particulam. Et est phrasis Paulina: vt. 1. cap. adnotauimus, vocatis sanctis, Tametsi hìc redundare videatur, nisi intelligas, Vocati ad sanctitatem. Quod verò ait, secundũ propositum, Chry. interpretatur de proposito nostro: ac si dixerit Paul. Non sat est ad salutẽ vocatio Dei, nisi & nostrum accesserit propositum, puta, assensus. Neq; verò est, cur malè de hoc audiat Diuus hic, quem tamen nonnulli ex Lutheranis calumniantur: quasi videatur in Pelagianos propendere. Haud enim cogitauit proposito nostro quicquam meriti arrogare, quòd sit causa vel prædestinationis, vel reconciliationis, sed hoc tantùm, quòd neminẽ Deus inuitũ trahat, ob idq; subdit, Neq; enim necessitate coacta, neq; violenter facta est

Variatio lectionis. (margin)

Chrysost. (margin)

Lutherani. (margin)

est vocatio. Hoc ille. Quod profectò de adultorum vocatione verissimum est: nam in infantibus nullus est volūtatis vsus. At verò secundum hoc Chrysostomi interpretamentum nullos hîc Paul. intenderet axcipere iustos: quoniam omnibus adultæ ętatis, quanuis sint ex numero reproborum, necessariū est vocationi Dei assentire. Paulus autem exceptionem videtur aliquorum facere, qui non sunt vocati secundum propositum. Ob idq; indubitato loquitur de proposito Dei. Id quod Orige. sic interpretatur, vt illi iusti qui sunt in timore seruili, non sint vocati secundum propositum, scilicet charitatis, sed illi in quibus perfecta charitas foras mittit timorem. Attamen syncerus legitimusq; intellectus Pauli est, quem Augustinus in lib. de correp. & gra. & in alio de prædestin. sanctorum exponit. Est enim duplex vocatio Dei. Vna generalis secundum præsentem cuiusq; iustitiā, qua scilicet vocati omnes sunt quotquot gratiam receperint, vt Iudam complectaris, & illi similes. Altera est singularis prędestinatorū: atq; hi vocantur secūdum propositū Dei: nimirum quòd firmum fixumq; illi est perducendi eos ad gloriā. Quod quidem propositum illic appellatione voluntatis, expressit redemptor noster, vbi ait, Hæc est volūtas eius qui misit me, patris, vt omne quod dedit mihi, non perdā ex eo quicq̄, sed resuscitem illud (scilicet ad gloriam) in nouissimo die. Et post, Quos dedisti mihi nō perdidi ex eis quenq̄. Atque hos ideo vocat verè discipulos, vbi ait, Si māseritis in sermone meo (nimirū vsque ad finem) verè discipuli mei estis: Eademq; ratione de alio vocatorū genere, putà à gratia recidentium ait Ioan. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum: omnes itaq; dicuntur simpliciter vocati, sed soli prædestinati, secundum propositum vocati & electi: iuxta illud, Multi sunt vocati, pauci verò electi. De quib⁹ electis ac prædestinatis tractatū hic exorditur Paul. quem protēsurus est per tria amodo capitula. Quibus igitur propriè cōpetit verbū Pauli, Diligētibus Deū omnia cooperantur in bonū. Et viceuersa ait Chrys. illis qui non diligunt Deum omnia damnosa esse, veluti Iudæis: quorum culpam tam & signorum ostensio per Christū, quàm eius sancta prędicatio degrauauit. Et Iudæ ac reliquis damnatis, qui in aliquo fuerūt gratię culmine, ex hoc ipso beneficio accessio fit damnationis.

Propositum Dei. — *Orige.* — *De corep. & gra. ca. 7. Et de prædest. cap. 16.* — *Ioan. 18.* — *Ioan. 8.* — *Mat. 20.*

Procul hinc veruntamen illorum absit hæresis, quos Gilibertus commemorat sub Honorio exortos, docētes, prędestinatis nihil posse accidere spiritualis mali, neq; reprobis quicquam boni. Ecquis enim dubitet complures prædestinatorum in peccato iacere nonnunquam? Vt in Paulo & Petro, Dauid & Magdalena videre est: aut quis eò sit vsq; blasphemus, vt neget peccatum, quamdiu durat, noxium esse peccatori? Et pari modo cum reprobis sæpenumero vsu veniat in gratia degere, quæ nulli tunc potest non esse vtilis, fit vt & reprobis aliquid etiā pro tempore possit operari in bonum. Quod ergo ex hoc loco Pauli colligere licet, quantum ad gratiam res attinet & peccata, hoc est dūtaxat, quòd prædestinatis, cùm sunt in gratia, tūc illa peccata in quibus iacuerunt, possunt per fructus pœnitentiæ in bonum cedere, & reprobis contrà suscepta beneficia in supplicia grauiora, dum damnantur.

Hæretici.

Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis filii sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.

Exponit id quod postremò dixit, His qui secundum propositum vocati sunt, ac perinde probat, huiusmodi vocatis omnia concurrere in bonum, tali syllogismo. Quos Deus ad suam gloriam destinauit, ad quam eos ipse idcirco gubernādo promouet, his nihil mali accidere potest, quod progressum eorum impediat, sed omnia per diuinum fauorem ad eundem finem adiumēto illis erunt: Deus autem quosdam secundum propositū prædestinauit & vocauit ad suam gloriā, ergo illis nihil accidere potest detrimēti, quod non in idē bonum cooperetur. At suo more primò probat minorem, & potissimùm quia maior assumpta per se est manifesta: quā nihilo minus dilatat locupletatq; in. 4. par. capituli: ab illo scilicet loco, Quid ergo dicemus? Ait ergo. (*Quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri, &c.*) Iam inde à quadraginta retro annis adeò recrudūit apud istos neotericos inuidia huius vocis, prædestinatio, vt non modò primo capite, vbi de Christo fit sermo, pro, prædestinatus, declaratus, substituant (vt illic notabamus) verū & hîc in toto sermone, de nostra prædestinatione, ab eodē verbo abhorreant. Sed aiunt, prędefiniuit, seu, prædefiniuit, id quod & scholastici iam

Prædestinationis nomē immerito inuisum.

ci iam gratis, & nimiũ istis nouatoribꝰ deferentes, suscipiũt. Cùm nõ solùm Aug. vbiq;, verùm & Origenis aliorumq́; Grecorum vetusti interpretes verbo prædestinationis vtãtur. Per quod cũ significatio verbi, προορίζω, fidelissimè redditur, tum etiam & res ipsa diuinæ æterneq́; dispositionis significãtius exprimitur. Est autem prædestinatio (vt in lib. eiusdem tituli author est Aug.) gratiæ pręparatio. Hoc autem verbum nonnulli intelligunt de præparatione tẽporali, qua quis per auxilium Dei disponitur ad gratiã. Atq; hac ratione discernũt hîc inter, præsciuit, &, prędestinauit, Nimirum quos ab ęterno pręsciuit, in tempore prædestinauit. Est autem sinistra hæc intelligentia. Quandoquidem prædestinatio, æterna quædam præordinatio & dispensatio diuina est de rebus futuris: quod iam verbum, sacrorum eloquiorum more & vsu accipitur pro illa Dei ab æterno destinatione, qua quosdam in supremum finem suæ beatitatis destinauit: iuxta illud Pauli, Sicut elegit nos in Christo ante mundi constitutionem, vt essemus sancti: qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum. Et alludens ad propositum hîc proximè memoratum, subdit, Secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ. ¶At vero supposito, vtrãq; æternam esse in Deo, tam prędestinationem, quàm præscientiam, sunt qui adstruant, præscientiã bonorũ operũ quę in ęternitate Dei pręsentia sunt, causam illi fuisse prędestinationis eorum. Non quidem causam actus quoad eius substãtiã, quippe qui Deus ipse est, sed quoad effectũ: in hoc sensu, quòd propter præuisa opera prædestinati sint. Atq; hoc probant ex hoc verborũ ordine: nam sicut ait statim, Quos prędestinauit hos & vocauit (vbi pręcedens prędestinatio designatur causa vocationis) ita ait, Quos pręsciuit, & prędestinauit. Vbi vocula, &, secundũ istos non fert imaginem simplicis coniunctionis, sed causalis: ac si dicas, eos & prædestinauit: aliàs manca esset oratio, Quòd si istis opponas, quòd non dixerit Paul. Quos præsciuit bonos, neu, Quorum opera præsciuit bona, sed simpliciter, Quos pręsciuit fore, scilicet homines, vbi nulla designatur pręuisio bonorum operum, respondent particulam', conformes fieri, &c. vtrique verbo adiacere in hoc sensu, Quos pręsciuit conformes fieri imaginis filij eius, eosdem ad eiusdem gloriam prædestinauit. Et reuera si tantùm de supremo scopo & effectu prędestinationis sic opinarentur, atq; id de his qui vsq; ad rationis vsum adolescũt, nihil à veritate deuiarẽt, in hoc videlicet sensu, quòd statuit Deus propter opera quæ ex gratia Dei procedunt, elargiri gloriam: vt cap. 2. super verbo, Qui reddet vnicuique iuxta opera sua, disputabamus: paruulis autem propter solum Christi meritum. Sed tamen quia prædestinatiọ non tantùm gloriam, sed omne beneficium denotat, cõplectiturque, quod ad nostram salutem refertur: scilicet & gratiam & quemuis libertatis motũ per singularẽ Dei opem factum, fit, vt dicere quenquam propter pręuisa opera prædestinatũ, est manifestariè subscribere in Pelagionorũ errorẽ. Etenim (vt cap. 1. subnotabam, & nono iam proximo emunctius discutiam) cùm Deus ab æterno eo modo statuit reconciliare nos per gratiã, quo modo id in tẽpore facturus erat (blasphema enim hæresis esset hoc negare) consequens palàm fit, vt si Pelagianum est sentire, quòd gratia iustificans datur propter opera, idem sit prorsus error dicere, quòd quis prędestinetur propter pręuisa opera: vel quia pręuisus est bene vsurus gratia: nam id quod effectus est gratię, magis repugnat esse causam prædestinationis, quæ causa est gratiæ, quàm esse causam eiusdem præcedentis gratiæ. Sed de hoc super loco de Iacob & Esau cap. subsequẽti plura. Igitur pręuisio meritorum non est prædestinationis causa. Quamobrẽ, pręsciuit, impræsentiarum non dicit causam prædestinationis, sed solum ordinem. Atq; ob hoc existimant nõnulli subticuisse hîc Paulum pronomen, hoc, quod in subsequentibus membris profert. Hoc autem non planè intelligo: imo arbitror subintelligendum esse idem pronomen: aliàs (vt dicebam) trunca esset oratio. Communis ergo vulgataq; expositio est, vt præscientia Dei accipiatur hîc pro simplici cognitione rerum, quæ neq; asserit neq; negat, eas fore: atque adeò neq; dicit voluntatem Dei, neq; causam rerum: estq; cõmunis bonorum & malorũ, qua scilicet Deus tam bona, quàm mala opera præuidet. Hęc nanque pręscientia natura præcedit prędestinationem, quæ voluntatem includit destinantem res ad suos fines. Itaq; sensus est, Quos pręnouit simplici intelligentia, hos & adiuncta voluntate prędestinauit. Atqui ex hoc communi sensu nouum extruitur argumentum cõtra illam modò impugnatam opinionem, quòd pręuisio meritorũ sit causa prędesti-

Ephe. 1.

An p̃sci. fue. causa p̃dest.

Præsciuit.

Expositio vulgata.

destinationis: nam scire Deum quosdam conformes fieri imaginis filij sui, hoc natura nõ antecedit, sed subsequitur prædestinationẽ: quandoquidem hæc iam est scientia futurorum rerum & euentuum pręsupponentium voluntatem Dei, quæ est eorum causa. At verò argumentum existit hoc contra hanc communem opinionem, quòd Paul. videtur adęquare prædestinationẽ pręscientiæ: nempe quòd eosdẽ omnes quos præsciuit Deus, prædestinauit: cùm tamen scientia simplicis intelligentię latior lõgè sit, vt quæ ad reprobos quoque (vt modò dicebamus) protendatur: imo verò vsus iam scholaris obtinuit, vt nomen pręscientię ad reprobos peculiariter accommodetur, nempe quos vocant pręscitos: vt distinguitur contra scientiam approbationis. Quamobrem alij (quorũ est Orig.) nomine hìc pręscientię, scientiã approbationis intelligunt, vel eius saltem euentus, quòd est, conformes fieri imaginis Christi: iuxta illlud, Nouit dominus qui sunt eius. Et Christus ipse pastor noster, Ego cognosco oues meas. Et de reprobis contrà, Amen dico vobis, nũquam noui vos. Veruntamẽ si de hac præscientia fatur hìc Paul. necesse est dicere (vt modò arguebamus) quòd intelligat posterius natura fuisse pręscitos, quàm prędestinatos: vt quos prędestinauit cõformes fieri, &c. eosdem sciuit fore cõformes filio suo, quoniam talis scientia prædestinationẽ supponit, per quam destinantur, vt sint conformes. Atq; hic quidem sensus perplacet nonnullis ex nostris. Sed tamen profectò durum esset, intelligentiam hanc obtrudere apostolicæ mẽti: qui meditatò ordine præmisit, pręsciuit. Dicam ergo quod in nostris pręlectionibus scholasticis de hac re olim speculabar. Credo equidem Deum neminem prædestinasse, neq; de rebus quicquã disposuisse, nisi præuio iudicio: puta quòd bonũ id sit fieri: non quòd discursu opus Deo sit, sed quòd nihil de rebus statuat, nisi consultò id bonum censeat. Ecquis enim hanc præclarißimã inter homines partem prudentiæ Deo adimat, qui fons est totius sapientiæ, quiq; in numero, pondere & mensura condidit vniuersa? Quapropter non solùm simplici intelligentia præscit quos prędestinat, sed bonũ prius natura iudicat, eos prædestinare. Sic igitur hunc locum subaudiamus, Quos præsciuit, hoc est, quos bonum iuxta suam regulam iudicauit beare, hos prædestinauit conformes fieri imaginis filij eius. At verò est in promptu obuium argumentum: nimirum quòd bonum esse hos beare, præsupponit voluntatem Dei, per quam est, quicquid est, bonum: ergo prius natura est, hos prædestinari ad beatitudinem, quàm bonum sit in mente diuina eos beare. Est veruntamen solutio facilis iis qui percipiunt, quomodo vnum sit causa alterius, & conuersim, in diuersis generibus causarum. In genere enim causæ efficiẽtis prius natura est prędestinatio, quàm quòd verum sit, hos fore beandos. Sed tamẽ in genere obiecti & quasi causæ finalis prius natura bonum iudicatur à Deo hos beare, quàm eosdem ad beatitudinem destinet. Ecce quo pacto defensare vtrunq; possumus, & quòd de præscientia tantùm prædestinatorum habeatur hìc sermo, & tamen non concedamus præuisa bona opera in causa fuisse prædestinationis. Si quæ autem verba apud sanctos offenderis, quibus innuere videantur pręscita bona opera in causa fuisse prædestinationis: vt illud hìc Origenis, In quib⁹ sciẽs quales essent, amorem suũ Deus affectumq; posuit. Et illud Ambrosij, Istos quos præsciuit sibi deuotos, ipsos elegit ad promissa præmia capessenda, hæc, inquam, & similia, vel intelligenda sunt quantum ad supremum finem prędestinationis modo prius exposito, puta quò ad gloriam, cuius in adultis pręcedunt merita: quę sunt causa, nõ prędestinationis, sed effectus eius, videlicet glorię: quod cap. proximo enucleabitur, vel si intelligatur de prima gratia, tũc quia pręuisa opera, licet non sint illius causa, sunt tamen dispositiones: in tali fortè sensu aiunt, quòd illos quos præuidit adultos assensum præbituros suæ vocationi, prędestinauit, vocauit & iustificauit: haud tamen ita vt præuisio illa assensus fuerit causa prędestinationis ad gratiã, sicuti neq; opera ipsa, sunt eiusdem causa gratię, sed quòd sunt pręuisa, veluti pręparamenta ad primum prędestinationis effectum. (*Conformes fieri imaginis filii sui.*) Ecce scopum supremumque finem prędestinationis. Est enim Christus redemptor noster causa reparationis nostrę quatenus homo, non solùm meritoria & suo gradu efficiens, sed velut exemplar, cui⁹ instar beãdi sunt omnes, quotquot participes sunt hęreditatis suę. Est enim quatenus homo, in culmine participatę beatitudinis, ad quam altiori humiliorive gradu accedent beati homines, quantò per ipsius gratiam & fauorem plus minúsve charitate profecerint: gradu, inquam, secũdum dotes, tum ani-

Impugnatio expositionis vulgatæ.

Orig.

2. Tim. 2.
Ioan. 10.
Mat. 25.

Opinio ac sententia authoris.

Argumẽtũ.

Orig.

animi vt visionem, comprehensionem & amorem, tum corporis, quod cõfiguratur corpori claritatis eius. De angelis modò nil loquimur. At sunt qui existiment, consultò dixisse per genitiuũ, conformes imaginis, nam si dixisset, imagini, significaretur similitudo ad Christum per tertium medium: vt si quis fieret conformis, non Cæsari, sed eius imagini. Cùm autem dicitur, imaginis, significatur fieri nos conformes Christo per imaginem
1.Cor.15. ipsius quã gestamus, iuxta verbũ Apost. Sicut portauim⁹ imaginẽ terreni, portem⁹ imaginem & cœlestis. Sed reuera idem est, conformes imaginis, &, imagini, sicut idem est, similis cæsaris, &, cæsari. Et ideo vel est locutio intransitiua, hoc est, conformes imaginis, quæ est filius: est enim ipse imago inuisi-
Col.1. bilis Dei, vt alibi ait: vel, quod certius conii cere possumus, hebraismus est, assimilari & cõformari imagini cæsaris, pro eo quod est, cæsari, seu figuræ cęsaris. Vnde idem est, conformes imaginis filij, quod, cõformes filij, seu
Gen.1. filio. Cuius formę & illud est, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostrã.
Orig. Orige. autem meditatur, Christi animam potissimum esse imaginem Dei, & ideo nos fieri conformes imagini filij: id est, animæ filij. At verò cui hęc transitiua locutio ita multũ placeret, intelligere forsan aptius posset nomine imaginis visionem beatificam Christi, per quam ipse, qua ratione est homo, similis est Deo, cui deitati per similes visiones beati omnes assimilãtur: iuxta illud, Cũ apparuerit, similes, ei erimus. Quãuis sublimius efferre audemus hãc nostri cõfigurationẽ ad imaginem ęternã filij, inquantum Deus est. Etenim vt est ipse splendor glorię, & figura substantię patris, ita & beatorum chori splendore eiusdem deitatis rutilantes quadantenus prę se ferunt deitatis imaginem: quod forsan mysterium psallebat ille Dauid, In splendoribus sanctorum ex vtero ante luciferum ge-
Ioan.14. nui te. At cùm sit ipse via, veritas, & vita, in hoc quoq; debemus mortali corpore specimen illius referre, qui ad ipsius exẽplar contendimus immortalitatem induere: vt plantati (vt suprà dixit) similitudini mortis eius fructus percipiamus & resurrectionis. (*Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus,*) Christus nõ solùm secundum ęternam generationẽ absq; fratrum cõsortio vnigenitus est (vt ait Ioã.) existens in sinu patris, verùm & secundum humanam est quoque vnigenitus: nimirum qua factum est, vt homo sit, non adoptiuus (vt suprà dicebamus) sed idem ipse vnigenitus Dei filius: ad cuius personam assumpta est humanitas. Attamen dicitur primogenitus in multis fratribus. Primum secundum diuersas genituras æquiuocè, vt sola vox sit communis. Nempe quòd cùm ipse sit filius naturalis, nos autem per eius gratiam adoptati: ipse est primogenitus: quoniam quotquot repositi in gratiam Dei sunt, per eius fidem constituti sunt filij: neque tamen admissi ad hæreditatem, quoadusque, vti primogenitus, ipse resurgeret primus. Quocirca secundum æternam generationem appellauit eum Apost. primogenitum omnis creatu- Col.1.
ræ, non quòd iuxta Arrianam impietatem creatura sit, at quòd de summa essentiæ cognitione, in qua omnis relucet creatura, genitus est. Sed præterea & secundum humanam natiuitatem, quoniam primus omnium re- 1.Cor.15.
surrexit, nuncupauit eum rursus primogenitum mortuorũ. At verò potest & modo aliquo vniuocè, hoc est, per vnam formam dici primogenitus: nam eandem gratificãtem gratiam, quam ipse, vt naturalis filius, factus homo suscepit, receperũt ab ipso alij, per quam filiorum albo adscribũtur. Atqui hoc honoris ad cumulũ glorię christicolis accedit maximè: nempe quòd nõ solùm suã cũ illis beatitudinem cõmunicauit, verũ quòd ita essent patris sui ipsius filij, vt fratres essent sui: atq; ideo quem ipse inuocat, pater mi, nos quoq; adscititij appellem⁹ patrẽ nostrũ. Per hęc deniq; luculẽtius patescit, quomodo ipse cõstitutus sit hæres vniuersorũ, nos verò cohæredes ipsius: nẽpe quòd ipsi etiã inquãtũ naturali filio, homini facto, debebatur hæreditas, nobis autẽ per ipsum cõmunis fit, tanq̃ eius mẽbris. Quo ideo primogenituræ mysterio ad priscorũ mortẽ alludit Paul. qui & modò inter nobiles viget, vt primogenito decerneretur hæreditas, cui onus incumbebat alendi fratres. Ideq; mysteriũ adũbratũ est in Isaac, Iacob & Manasse: qui paterna benedictione prægenitis fratribus prælati sunt.

Quos autẽ pręde stinauit, hos et vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit quos autem iustificauit, illos & glorificauit.

Prosequitur explicare tum id quod dixerat, Vocati secundum propositũ, tum etiam prædestinationis executionẽ. Contexit vtiq; cathenã articulorũ trium. Primus est. (*Quos præde-*

prædestinauit, hos & vocauit.) Præscientia igitur ac prædestinatio, causæ sunt æternæ: vocatio verò, iustificatio, & magnificatio, temporales effectus. Porrò autē quia primū iustificationis fundamentū est fides, quæ per auditū suscipitur, primus prędestinationis effectus statuitur vocatio: nam vox ad aures fit. Vnde Paul. Quomodo credēt nisi audiāt? Quomodo autē audient sine prędicante? Ob idq; duplex est vocatio: altera externa per prædicationē ad aures corporis: altera verò interna per inspirationē cordis. Sed vtraq; rursus duplex. Nempe altera nō pertingens effectum ob duritiam cordis obturantis aures suas: de qua duritiæ in Euāgelio, tum illa extat illorum parabola, qui vocati ad nuptias excusationes prętexuerunt, tum & illa sententia, Si non venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberēt. Et de hac vocatione nequaquā hîc loquitur Paul. nam hoc vtique modo non solùm prædestinati, verū & vniuersi mortalium quibus tuba intonuit euangelica, vocati sunt. Sed altera est vocatio quæ suum sortitur effectum, eorū scilicet, qui vel ante rationis vsum sacramento baptismi tinguntur, vel post Euangelio assentiūt. Enimuerò si ita esset fides opus Dei, vt nostra nō esset assensio necessaria, cogeret nos potius ceu brutas animantes, q̃ vt gallina congregaret: neq; inuitaret illo modo rogando, Venite ad me omnes. Et, Quid vult venire post me, &c. Sed quia nostro opus est spontaneo assensu, postq̃ dixit Christus, neminem posse venire ad patrem, nisi quem ipse traxerit, subiunxit, Omnis qui audiuit à patre & didicit: hoc est, auscultauit & assensit, venit ad me. At verò & hæc quoque efficax vocatio non vna est tātùm, sed bina. Nam vna est (vt paulò ante dicebamus) vocatio in diem, videlicet, secundum tēporariā & præsentem iustitiā: quomodo fuit vocatus & Iudas: quæ quidem in illa seminantis euangelica comparatione delineatur, in parte scilicet seminis, quæ cecidit, vel in petrosis, vel secus viā: dedit enim fructum ad tempus, sed qui vel exaruit demum, vel ab auibus cœli consumptus est. De quibus vocatis ait suprà citatus Ioan. Ex nobis exierūt, sed nō erāt ex nobis. Quocirca neque de ista vocatione loquitur hic Paul. Sed est altera secundū ęternā prędestinationē, veluti proprius eius effectus. Vnde quod hîc inquit, Quos prædestinauit, hos & vocauit, diffinitio est & explanatio illius quod dixerat, secundum propositum vocati, hæc siquidem vocatio certissima est, veluti ipsa sempiterna prædestinatio: iuxta illud, Iurauit dominus exercituū, dicēs, Si non vt putaui, ita erit: & quomodo mente tractaui, sic eueniet. Atq; propter hāc certitudinē protulit verbo pręteriti tres hos effect⁹ more prophetico, cùm tamē tempore Pauli multi erāt vocati, multi autē vocandi. Pręterq̃ quòd voluit seruare decorem ac cōsonantiā omnium verborū cū priori, prædestinauit. (*Quos autē vocauit, hos & iustificauit.*) Quēadmodū vocatio effectus est prædestinationis, ita & vocationis, iustificatio: nisi quòd cū ambę simul sint tēpore, vocatio natura duntaxat antecedit. Haud enim verè dixeris, quia hic iustificatus est, ideo vocatur, sed eò potius quòd vocatus, iustificatur: vocatio enim, motionē Dei significat trahentis hominem: iustificatio verò terminum: hoc est, reconciliationem per infusionem gratię Spiritus sancti in eum qui vocationi auscultat. De his autem verbis Pauli nancisci possent hæretici occasionē dicendi, quòd nemo est verè iustus, nisi qui est prædestinatus: nā videtur hîc insinuare Pau. eos solos iustificari, qui secundum prædestinationem vocantur. At verò cùm diuina opera, fictione careāt, diffiteri nemo potest, quin quicunque lauacro baptismi legitimè intingitur, iustificatricem gratiam recipiat, tam paruulus, quàm adultus: & pari ratione quēcunque verè pœnituerit prauæ vitæ: nam in quacunque hora conuersus fuerit peccator, omnium, inquit, iniquitatū eius non recordabor: quorum tamen multi sunt reprobi, multiq; (vt ait Paul. à fide naufragātes. Sunt ergo plurimi ad tempus iustificati, vt paulò ante dicebamus, licet non sint vocati secundum propositū. (*Quos autem iustificauit, hos & magnificauit.*) Verbum Græcum ἐδόξασε, germanius forsan versum fuisset per, glorificauit, quemadmodū multi sanctorū legunt, de gloria cœlesti id intelligentes: vt est videre apud Aug. lib. de correp. & gra. vbi ait, eam hîc gloriā intelligendā, de qua inquit ad Col. Cùm Christus appareruerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in Gloria. Significat nihilo minus & eadē vox Græca id, quod, honorifico, &, magnifico. Et fortasse interpres vsus est verbo, magnificauit, vt non solùm gloriā illam cœlestē, verùm & magnifica speciosaque dona, quæ in hac vita sanctis accrescūt, complecteretur: puta, filios esse adoptiuos, vt ait Theoph. & similes filio Dei, vt ait Amb. qui etiā legit, magnificauit. Quò & alludit.

Vocatio multiplex. *Mat.22.* *Ioan.15.* *Ioan.6.* *Luc.8.* *Esa.14.* *Hæreticorū ansa.* *Ezec.18.* *Col.3.*

ludit. Orig. quãuis ei⁹ interpres, glorificauit, trãstulerit. Refert tamẽ adeo nihil, vt nũc aliqui Latini textus habeant, glorificauit.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Quinta pars capituli. Hic designauimus quartam sectionem huius cap. propterea ꝙ tota hęc portio exaggeratio quædam sit & conclusio beneficiorũ, quæ filiis & hæredibus Dei impensa commemorauit Apost. Quæ idcirco particula interrogationibus frequens est, tum charismata Paulini pectoris flagrantibus, tum & in amorem Dei inflãmantibus Christianos animos. Insunt autem in hac prima interrogatione multa. Primũ cùm propositionẽ illam, Diligentibus Deum, &c. hoc syllogismo (vt dicebamus) instituerit concludere, Nemo nocumentũ animæ inferre illis potest, quos Deus gubernat: Deus autem diligentes se gubernat: atq; hãc minorẽ hactenus cõmonstrauerit, quia eorum curã ab æterno gerit prędestinando, vocando, & magnificãdo, aggreditur modò maiorẽ, scilicet, à nemine eos qui sic à Deo gubernãtur, posse lędi. Quapropter hic primũ ostendit, quòd non possunt pœna vlla affici, neq; ab hoste, neq; per alicuius boni priuationem: mox illic, Quis accusabit, pergit ostendere, quòd neq; à malo culpæ quicquam est, quod timere debeant. Sed est prætereain eadem interrogatione vigoris plurimum. (*Quid ergo dicemus ad hæc?*) Hoc est, cum Deo cura nostri tam altè insideat cordi, vt ab æterno nos prædestinauerit, deinde vocauerit, & iustificauerit, quibus & Spiritum sanctum donauit, qui profundis gemitibus interpellat pro nobis, quidnam dicere possumus? Hoc est, quibus verbis referre illi gratias possumus: aut quo non repleamur gaudio stuporeq; expauescamus, quòd talem habeamus Deum, tam propitium, tam beneuolum & nostri amantem. Aut quis poterit, id quod suprà dictum est inficias ire, videlicet, diligentibus Deum, omnia cooperari in bonum? Nam quæ possunt voluntati Dei impedimẽta resistere? Cùm (vt est in Prouer.) Nõ sit sapientia, neq; prudentia, neq; consilium contra Dominum. *Pro.21.* Aut quisnam hostis illum offendat, quẽ Deus protegit? Vnde & sequitur. (*Si Deus pro nobis, quis contra nos?*) Haud negat existere contra nos aduersarium: nam tunc cõtradiceret coapostolo suo Petro, vbi ait, quòd aduersarius noster diabolus sicut leo rugiens circuit quęrens quem deuoret, *1.Pet.5.* *Ephe.6.* & sibi ipsi, vbi ait, præliari contra nos, non solùm carnem & sanguinem, verùm & potestates aeris & principes tenebrarũ. Sed perinde est, Quis cõtra nos, acsi dixisset, Quis pręualebit nobis. Vnde Iob postquam in afflictis rebus mirificè diuinum fauorem expertus est, Pone me, inquit, iuxta te, & cuius vis manus pugnet contra me. *Iob.17.* Et in psal. Dauid, Dñs illuminatio mea & salus mea: quẽ timebo? Dñs defensor vitæ meę, à quo trepidabo? *Psal.26.* Quo verbo vellicat exulceratq; socordiã & prauitatẽ nostram, qui tantis præsidiis subsidiisq; diuinis suffulti, quibus superare omnẽ hostẽ possumus, ita miserè succũbamus, non solũ acerrimæ, sed leuiusculæ etiã tentationi. *Socordia nostra.* Martyres fuerũt qui veritatẽ huius Paulinæ sentẽtiæ satis comprobarũt, Si Deus pro nobis, quis cõtra nos, vt author est super Ioan. *Martyrũ magnanimitas.* Aug. puta dum furens in eos, & infremens mundus non modò nihil eos deterrebat, sed ingenti stupebat admiratione, quòd nõ esset potestas contra spiritum, qui vigebat in illis.

Qui etiam proprio filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiã cũ illo omnia nobis donauit?

Progreditur ad persuadendum quòd neq; vllius rei defectum vel inopiam passuri sint, quos Deus ad suam gloriam destinauit: nam qui proprio, inquit, filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Relatiuum ergo, qui, indefinitè audiẽdum est videlicet, ille qui, &c. In Græco non est pronomen, suo, & est verisimile adiectitium esse, tum quia, proprio, idẽ pollet, tum & Græci omnes authores illud silent. Quinimo & Hila. lib. 2. de Trinit. adnotauit, dixisse, proprio, potius, quàm, suo, ad explicandum quòd sit ipsius patris solius: at nihil omnino incommodi sententiæ affert. Sed &, donauit, etiam variatur Græcè: nam complures codices habent de futuro, donabit, Attamen & plurimi sunt in quibus præteritum legitur. Neque vllius est momenti argumentum in cõtrarium, quòd non sint in hoc seculo nobis omnia donata, sed in futuro donanda: siquidem iam sunt donata in spe certissima per Christum. Et ideo (vt suprà diximus) prophetarũ stylo vsus est exprimendo res futuras per verba præteriti tẽporis. (*Qui proprio filio.*) Quasi dicat, non vnicuilibet eorum.

rum, quos memorauimus in filios per baptismũ ascitos, sed naturali ab ęterno sibi genito, veluti splendori suæ substãtiæ: huic nõ pepercit. Idem fermè est quod ait Ioan. Sic Deus dilexit mundũ, vt filiũ suum vnigenitum daret. *Ioan.3.* At quod ait hic Paul. (*Non pepercit.*) Vehemẽtissimæ est significantię. Nihil enim homo eorum quæ possidet reliqui facit, vt proprio filio parcat; & tamen Deus non solum omnia nobis donauit, verũ neq; vt nobis parceret, qui filii eramus peccati & iræ, pepercit proprio filio. (*Sed pro nobis omnibus tradidit illum,*) Et verbũ hoc quoq; tradidit, expressionẽ adfert eximiæ charitatis: nemo enim traditur pœnę nisi peccati reus: Deus autem vt hominibus parceret, iniquis & in seipsum iniuriis & impiis, proprio filio, qui peccatũ non fecit, neq; inuẽtus est dolus in ore eius, sed totius est fons bonitatis, nõ pepercit, imò in eam tradidit mortẽ, q̃ nos merebamur ipsi. Tradidit autẽ, dum ipsum misit in similitudinẽ carnis peccati: tunc enim (vt est apud Esa.) posuit in eo iniquitatẽ oĩm nostrũ. *Esai.53.* Quin & ipse se quoq; tradidit, dum charitate succensus, passioni se sua sponte obtulit. Aliter autẽ Iudas atq; Iudęi cũ tradiderunt, vt cap.4. dicebamus. Sed ait, pro omnibus, quia nõ solũ pro prædestinatis, in quibus obtinuit efficatia suæ passionis, verũ quantũ ad sufficientiã, pro omnibus peccatoribus peccatisq; (vt ait Ioan.) totius mundi passus est. *1.Ioan.2.* (*Quomodo & non etiam cum illo omnia nobis donauit?*) Collectio est à maiori ad minus: vbi alludit ad id quod dixerat, Hæredes Dei, cohæredes autem Christi: nã si filiũ nobis dedit, quẽ fecerat hæredẽ vniuersorum quomodò nõ & eiusdẽ vniuersorum hęreditatis non fecit nos participes? Possessuri autem sumus vniuersa per visum dilectissimi nobis dei in patria: nã quid nõ videt (ait Greg.) qui videntẽ omnia videt? *Iustorum dominium.* Neq; illic tantũ, verùm & in hoc seculo omniũ quodãmodo rerum sunt sancti possessores, iure Christi. Etenim cum omnia per ipsum, & in ipso creata sint, *Col.1.* & ipse sit ante oẽs, & omnia in ipso constent, & ipse sit caput corporis Ecclesiæ, oĩa iusti, veluti eius membra possident, dum pessundant dum scilicet oĩbus ad gloriã eius vtuntur, & nihil eos remoratur in virtutis via, sed omnia illis cooperãtur in bonũ. Ad hoc enim supra assertũ reuocat hic quoq; Pau. attentionẽ nostrã. Adscripti inq̃ angeli nobis sunt, tum in ministeriũ terrenæ militiæ, vt supra diximus, tum in consortium cœlestis triumphi, & quę sub cœlo sunt, in vsum donata, & cœli ipsi in habitaculum & perpetuam sedem. Vnde ad Cor. Omnia vestra sunt: vos autem, Christi; *1.Cor.3.* Christus autem Dei.

Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet.

Postq̃ depulit Apost. è pectoribus filiorũ Dei timorem mali pœnæ, progreditur ad malũ culpæ, vt eos securos faciat tam ab actore accusante, q̃ à condãnante iudice. (*Quis accusabit aduersus electos Dei?*) Quasi dicat, Nullus. Meditatò autẽ non dixit, aduersus iustos, vel, aduersus vocatos, nã qui vtcũq; vocati sunt & iusti ad tẽpus, quia nõ perseuerant vsq; in finẽ, non erunt ab accusatione immunes: sed tamẽ electos, quos Deus prædestinauit, & secundũ propositum vocabit, nullus offendet accusator, Et subest in verbo, electos, propria huius rei causa: nã eligere, idẽ est, quod, probare: accusare autẽ idem quod, improbare: quos ergo Deus, falli nescius probatos habet, iidem nullum subeũt reprobationis discrimẽ. Pulchrũ admodũ est Chrysostomi exemplum. Si quis enim peritissimus eligendi, vel equorum pullos, vel aurũ, vel quanuis rem aliam, optimo consilio rem eligeret suæ artis, nullus auderet in re electa quiquã reprehendere. (*Deus qui iustificat, quis est qui condemnet?*) Sicuti electionem Dei obiecit accusationi, ita & eius iustificationem opponit condemnationi. Aug. adnotauit, qua sit forma legendus hic locus: nam *Aug. li.3. de doctri.Chri.* licet per se sit clarissimus, non tamen desunt qui arbitrentur, hoc quod ait, Deus qui iustificat, responsionem esse affirmatiuam præcedentis interrogati. Et quia vident non esse accusaturum electos, viciant præcedentem orationem, hoc modo, Quis accusabit aduersantes, id est, eos qui aduersantur electis Dei? Deus qui iustificat. Sunt tamen (vt bona venia dixerim) ridiculi intexentes apostolicæ orationi nouum verbum. Vnde secundũ Augustinũ cuilibet interrogationi subiicitur sua responsio etiam interrogatiua, negationẽ includens: hoc modo, Quis accusabit aduersus electos? Deus qui iustificat, videlicet eosdem. Quasi dicat, Non. Quis condemnabit? Christus qui pro nobis mortuus est? Acsi responderet, Absit. Hanc veruntamen lectionem ita existimo probabilem, vt ea tamen probabilior alicui forsan censeri alia possit: nempè vt prima interrogatio, Quis accusabit, suã in se includat tacitam negationem, putà, nemo. Et

Q 5 hoc

hoc quod subditur, Deus qui iustificat, non habeat in hoc puncto interrogationẽ, sed sit pendens oratio: hoc modo, cum Deus sit qui iustificat, quis erit qui condemnet? hoc est nemo. Et est allusio ad tribunal supremi iudicis: cum enim prætor rerum iustificat, putà iustum pronunciat, non omnis misero abstergitur metus, ne rex, si ad ipsum appelletur, eũ condemnet: quem verò rex absoluerit, ei sanè nullus sit amplius reliquus metus. Optima ergo est illatio, Si Deus, quem nihil latet, & cuius potestate nulla est superior, hominẽ iustificat, nullus relinquitur condemnationis ti-
Iob.34. mor. Vnde Iob, ipso concedente pacem, quis
Psal.31. est qui condemnet? Et Dauid, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorũ tecta sunt peccata, id est, ita abolita, vt nulla in perpetuum restet memoria ad confusionem illius, cui condonata sunt.

Christus Iesus qui mortu⁹ est, imò qui & resurrexit, qui & est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

Diluit exceptionem, quam quis posset facere. Nempe quòd Christus tanq̃ legislator accusaturus sit transgressores legis: sicuti &
Ioan.5. de Mose ait, Est qui accusat vos Moses, in quo speratis: & tanq̃ ille, qui constitutus est iudex viuorum & mortuorum, condemnaturus sit eosdem. Cum ergo ipsi etiam iusti sæpenumero delinquant, potuisset quis eis forsan talem metum incutere. Respõdet autem Paul. quòd cum Christus mortuus sit pro nobis, non est ur sit à iustis metuẽdus, pro quibus mortu⁹ est. Potest ergo oratio hæc tota sub vna interrogatione proferri, præ se ferente negationẽ: non solùm secundum Augustinum, verum secundum lectionem, quam modò probatiorẽ arbitrabar: hoc modo, Cum Deus sit qui iustificet, quis est qui cõdemnet? Christus ne qui mortuus est, &c? Tanq̃ dicat, Nequaq̃. Quòd si lubet eam assertiuè pronunciare, ad eundẽ tamen sensum est referenda: nempe vt sit probatio superioris proximæ sententiæ: hoc pacto, Cum Christus mortuus pro nobis sit, &c. liquidò constat, nullum existere posse contra nos accusatorem. Seu interroganter, Quisnam vel accusator cõtrà prodibit, vel sedebit condemnator? (*Imò & resurrexit.*) Illuc retrorsum respicit, vbi ait cap. 4. Qui traditus est ꝓpter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationẽ nostram. Nam licet redemptio per mortem facta sit, tamen quia (vt ibi diceba m⁹) iustificatio, resurrectio quędã est de morte ad vitam, optimè dixit, resurrexit propter iustificationem. Et eadem hic ratione quia iustificationis meminit, mentionem quoq; facit resurrectionis, per quam venitur ad supremum iustificationis finem. Vsus est autem cõiunctione, imò, ad augendum orationis vim: nam cum (vt habetur ad Cor.) crucifixus sit 2.Cor.13.
ex infirmitate nostra, viuat autem ex virtute Dei, maiori esse debent fiducia iusti, eò quòd resurrexit, q̃ si solùm fuisset mortuus pro nostra salute: nam inde spes nobis augetur, cum resurrectionis nostræ, tum etiam adiutorii ei⁹. Vnde & ad maiorem quoq; vehementiam addit (*Qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*) Perspice ergo, quàm ex ordine disposita gradatione quatuor membrorum euexit spem filiorum Dei, vt in tuto eos constitueret ab omni malo. Et forsan pronomen illud, pro nobis, referendum est ad singula: quasi dicat, Non est, quòd Christum, vel tanq̃ accusatorem timeamus, vel tanq̃ iudicem: quando quidem mortu⁹ est pro nobis, resurrexit pro nobis, sedet ad dexteram patris pro nobis, & illic interpellat pro nobis: nam etsi Christo vt Dei filio naturali & resurrectio debebatur & tronus ad dexteram patris, hęc tamen omnia retulit in rem nostram, quæ rursus salus in eius gloriam refunditur. Atqui, vt commẽdatus redderet postremum membrum interpellationis, priora præmisit, & maximè tertium: nam cum interpellator humanus apud regem coram ipso stet, etiam si filius sit, qua non inde nos fiducia simus, qui filium Dei iure assidentem patri à dextris patronum habemus, qui pro nobis propitiator interpellat.
Quod autem interpres transtulit, interpellat, Interpellat
postulat quoq; potuisset transferre: sicuti supra, Spiritussanctus postulat pro nobis, nam idem verbum est, vel sola compositione alterum. Sed tamen interpellare idem valet. Quã Adnota discrimen.
uis meditatò forsan quod illic vertit, postulat hic traduxit, interpellat. Haud enim eandem nobis intelligẽtiam vtrobiq; exhibet, etenim Spiritussanctus neq; mediator est, neq; naturam assumpsit creatam, secundum quam possit orare, sed facit nos orare: Christus autem secundum proprietatem tãquam mediator inter nos & Deum orat pro nobis. Oratio ergo Spiritussancti & non est interpellatio pro nobis: neq; nos pro nobis interpellamus, sed tanquam rei & miseri postullamus: Christus verò postulat pro nobis intercedẽdo tanquam

medius

medius aduocatus: iuxta illud, Aduocatū habemus apud patrem Iesum Christum iustum & ipse est propitiatio nostra, Quod quidē patrocinium & interpellandi munus etiam in hac vita mortali non solum re ipsa prestitit, vbi ait, Rogaui pro te vt non deficiat fides tua, verùm & in futurum pollicitus est, vbi ait Rogabo patrem, & alium paracletum dabit vobis. ¶At super verbo, pro nobis, sciscitabitur quis forsan, an pro omnib⁹ in vniuersum interpellet Christus: nam vtrinq; militat argumentum. Cum enim passus fuerit pro peccatis totius mundi, consequens apparet, vt & pro vniuersis intercedat, etiam reprobis. Sed ab altera parte alterum argumentum occurrit: nempe quòd Christus, nihil incassum cuiquam precatur, neq; in terra neq; in cœlo: ergo cum reprobi nunquam sint gloria potituri: non interpellat nisi pro iis quos Apostolus paulò ante designauerat vocatos secundū propositum. Est veruntamen facilis responsio, interpellationem Dei tam latè patere, q̄ eius passionem, ac pari modo: passus est autē quantum ad sufficientiam pro vniuerso humano genere: fit ergo vt in genere pro omnibus interpellet: quæ oratio sufficiens de se est vniuersis: nisi iniqui sua obdurarent corda: iuxta illud, Auxilium meum, Israel, ex te autem perditio tua. Neq; illa oratio generalis frustranea est, quandoquidem in electis suum sortitur effectum. At verò in particulari nihil simplici, et (quod aiunt) absoluta petitione precatur, nisi qd' plenè impetrat, vt puta prædestinatis solis gratiam et gloriā: iuxta illud, Non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt: hoc est, secundum certum propositum tibi electi: reprobis autem illis, qui nōnunq̄ in gratiam repositi sunt, illā etiam impetrat ad tempus: quam & in cruce meritus est. Vnde paulò inferius, Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me. Ex hoc autem apostolico loco tria Lutherani conficiūt argumenta in confirmationē trini dogmatis sui. Quippe ex illis verbis, Quis accusabit aduersus electos? De⁹ qui iustificat, quis est qui condemnet, Primò confirmāt illud toties memoratum de certitudine gratiæ. Sic videlicet hoc intelligentes, vt neq; in hac vita conscientia illius, qui est in gratia possit ipsum accusare. Quinimò & catholici aliquot, cum quib⁹ nobis disputatio fuit, huic etiam sententiæ cōnitebantur. Sed reor equidem inter explicandum paulò superius testimonium Spiritussancti cōmonstratum esse, hunc sensum nulla posse ratione defendi. Ecquis enim ambigat, illos quos incipientes vocāt, quinimò & prouectiores à propria conscientia crebrò remorsos: nisi quis dicere audeat, neminem eorum, quos propria accusat cōscientia, in gratia Dei stare: contra quem non est amplius disputandum. Sententia ergo Pauli ad diem iudicii refertur, quando nulli locus dabitur accusationi in eos, qui fuerint electi: vel si de statu hui⁹ vitę audienda est, in hoc sensu est intelligēda, quòd nullus nec dęmon neq; homo accusare iustum potest, accusatione procedente ad cōdemnationē: nil tamen vetat, quò minus dum quis hęret dubius an sit iustificatus, inquietudinē patiatur conscientiæ. ¶Alterum ex eisdē verbis adiiciunt argumentum ad negandum, tam satisfactiones huius seculi, q̄ purgatoriū alterius: nam cum (doctore Paulo) quos De⁹ iustificat nō sit qui cōdmnet, nemini eorū qui à deo iustificātur, vllę supersunt peccatorum reliquiæ, quarū ratione cōdemnetur ad pœnam, vel hoc, vel futuro seculo luendam. Existimant enim, quòd quemadmodum, tā gratia, q̄ satisfactio Christi per se fuit sufficientissima delictis totius mundi omnino delendis, ita copiose cuiuis nostrum ęqualiter applicetur, dum iustificamur. Nam aiunt per illam solam iustitiam, quę in Christo est, nobis imputatā, omnes iustificari, quę cū vna eademq; omnibus imputetur, omnes reddit, nō modò ab omni pœna ęquè liberos, verum ad eādem gloriam pariter acceptos: vnde inferebat Lutherus, non esse in maiori sanctitate deiparā Virginem (audi blasphemiam hominis) quā sit aliorum vnusquilibet seruorum Dei. Discussimus autem hoc dogma de iustitia imputata lib. 2. de nat. & gra. ca. 20. & de satisfactiōe libro. 3. capit. 6. Ob idq; satis hic fuerit adnotasse istorum absurditatem. Quis enim tam sit pertinaciter immersus eorum commentis, vt persuadere sibi valeat, eum qui postquam totam vitam flagitiosissimè ac perditissimè degerit, quocunq; modo resipuerit, statim ad illud culmen sanctitatis subuehi, vbi nullos amplius debeat pœnitentię fructus, sed dign⁹ habeatur cœlesti sede inter supremos sanctorum, perinde atque Magdalena, cui demissa sunt peccata multa, quia dilexit plurimum: ac Paulus qui ineffabili admirandaquè conuersione factus est ex persecutore vas electionis? Sanctorum igitur Ecclesia aliter semper alumnos suos docuit: nempe quòd per gratiam & iustitiam Christi in ratione meriti &

Marginalia: *Lucę.22.* (beside "tua, verùm"); *Ioan.14.* (beside "vobis"); *Dubitatio.*; *Responsio.*; *Oseæ.13.*; *Ioan.17.*; *Lutherani.*; *Sententia Pauli.*; *Error Lutheranorū de satisfactione.*; *Lucę.7.*; *Resolutio.*

ti & causæ efficientis iustificamur, per eam verò gratiam quam nobis infudit, iustificamur formaliter: putà paruuli per sacramentum æquali gradu gratiæ, adulti verò, qui non nisi diuinitus moti & appulsi trahuntur secundum virtutis conatum, feruoremq; & gradũ, quo vocationi Dei assentientes mouentur in Deum, tum iusti fiunt, tum & à reatu temporalis pœnæ absoluuntur. Vnde quantum ad præsentis loci enarrationẽ spectat, licet quos Deus iustificat, nullus alius possit condemnare, ipse autem æquissimus iudex, vtpote cuius iustitia æqualis est misericordiæ, cum non iustificet nisi volentem, exigit, vt qui minori cõtritione & dolore, quàm pro grauitate suorũ criminum par erat, conuertitur, is iam in gratia constitutus fructibus deinde pœnitentiæ teporem suum & negligentiam recompenset, Qua ratione Ecclesiæ prælati authoritate sibi a Christo tradita huiusmodi satisfactiões reposcunt à pœnitentibus, quas si non persoluerint, exacturus est Deus in futuro secu-

1.Cor.3. lo: vt iuxta verbum Pauli, saluetur quasi per ignem. Quocirca vbi ait, Deus qui iustificat, quis est qui condemnet, nomine iustificationis, tres omnes partes pœnitentiæ comprehẽdit, per quas Deus iustificat adultos: quibus ritè peractis, nemo est qui in extremo iudicio condemnet. ¶Super vltimo autem verbo, quod Christus interpellat apud patrem pro nobis, obseruant idem Lutherani, neminem præterea sanctorum pro nobis orare: nam interpellandi, inquiunt, officium mediatoris est propriũ, qui vnus est Christus Iesus. At verò quãuis hoc gratis illis largiremur, quòd non sint à nobis orandi sancti propter illud infirmissimum euanidumq; eorum argumẽtum, quòd vt non audiunt, ita neq; agnoscũt petitiones nostras, tamen quòd ipsi, nobis etiam tacentibus, pro nobis intercedãt, nullatenus inficias ire possunt, cùm ex suis ipsorũ concessis, quę negare nequeũt, liquescat. Respõdeant enim rogo, nũ viri iusti in hoc seculo mutuis se iuuant, tum votis, tum etiam precatiõibus, atq; id ob vinculum charitatis? Hoc planè concedunt. Igitur cùm ad illam felicitatem admissi solidiori sint nexu charitatis nobiscum coniuncti, nonne & in eisdem persistent votis erga nos, vt eandem videlicet nobis beatitudinẽ exoptent, cuius ipsi potiuntur? Et hanc item illationem firmam esse agnoscunt, quam quidem cauillari non possunt. Igitur si illam nobis optãt gloriam, quis poterit diffiteri, quin eandẽ nobis deprecentur, atq; adeò quod nobis

Error Luth. cõtra sancto rũ orationes

Deum exorent? Profectò cum officium hoc tam sit iustis laudabile in hac militia, quod est pro amicis orare, planissimũ est, idem nobis officium beatos præstare, cuius scilicet vident egere nos maximè. Vnde liquidum fit, vt saltem eos veluti in nos beneficos debeamus colere & venerari. Et adiuncto preterea, quòd hoc Deus honore dignatur sanctos suos, vt ab illis exorari velit: facile est colligere, quòd nostras illis precationes repręsentat, atq; adeo quòd religio nobis sit preces ad eos fundere. Sic eis igitur respondeamus, quòd interpellare, tanquam mediatorem, quem Deus inter se & nos constituit, cuiq; eodem iure debetur quicquid postulauerit, & à quo, veluti authore, expetendum est quicquid pertinet ad salutem, Christo domino nostro proprium est: quem ideo à nobis precibus adiri, vt misereatur nostri, cultus est latriæ. At verò interpellare, tanquam Dei amicum, atq; ideo aduocatũ nostrum, cui de condigno & iustitia non debetur quod pro nobis postulat, ob idq; neq; author est collati beneficii, hoc planè cõmune est omnibus sanctis: quos idcirco dum precamur, vt orent pro nobis, minimè colimus latria, sed dulia.

Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scripum est, Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis.

En supremam huius capituli interrogationem, quam Pau. ceu flammam Spiritussancti de superiori oratione conceptam, expirat. Enimuerò cum tot charismatum dona tanto feruore denarrasset, & Christum demum induxisset, pro nobis natum, ac passum, tamq; multis in nos modis beneficum, non potuit non ardentissimo amore liquescere, & velut indissolubili glutine cum eodem beneficentissimo Saluatore ferruminatus, in hunc tandem sensum prorumpere. (*Quis nos separabit à charitate Christi?*) Quam oratione meritissimo Aug. lib. 4. de doct. Christ. in exemplum adduxit earum, quæ in sacra scriptura granditer et cum vehementia prolatę sunt. Habet ergo interrogatio hæc Pauli ex proximis verbis consequentiam hanc, Cum Christus Dei filius, vt prędestinatos vocaret, iustificaret, ac

Aug. li. 4. de doctri. Christi.

magni

magnificare, traditus sit, & vt fructus iustificationis iugiter vberiores nobis proueniant, ad dexteram patris continenter interpellet pro nobis, quis non illi, tot charitatis pignoribus prouocatus, in amore ita respondeat, vt nulla inde vi possit amoueri? Et est velut repetitio illi⁹, Si Deus pro nobis, quis contra nos? *Lutherani.* Sunt veruntamen Lutherani, qui legitimum sensum huius loci perturbant. Aiunt scilicet, quòd cum inquit Paul. Quis nos separabit à charitate Christi? non de illa loquitur charitate, qua nos Christum diligimus, sed de illa, qua nos ipse amat. At, quę nam sententia in hoc sensu inesse potest, Quis nos separabit, ne Deus nos diligat? Dicendum enim fuisset tunc potius, Quis Deum separabit à charitate nostri? Aiunt autem, Quis separabit, idem designare, quod, Quis efficiet, vt dubitemus de charitate, qua Deus nos diligit, & non firma eam fide teneamus. Sed hæc manifestaria est distractio verborum ad improprietatem. Hæc autem omnia cõmenta confingunt, ne tantam dignitatem arrogent charitati & operibus nostris, quantam hic significat Paul. Quocunq; tamen se vertant, manifestissimũ est, charitatem hic exprimere, qua erat ĩ Deũ ipse affixus. Nam Deus nunquam à nobis diligendis subtrahit sese, nisi quia ipsi nos ab ipsius charitate diuellimus. Atqui tribulationum huius vitæ, hęc est natura & contentio, vt ab ipsius amore nos & amicitia propellãt, Id quod in amicis Iob graphicè depictum est, qui hoc moliebantur, & in tentatore Christi. Contraria autem est charitatis virtus, Neq; tãtam energiam charitati sanctorum tribuere, in iniuriam Dei vertitur, imò ad summam ei⁹ refertur gloriam: sanè qui quos prior ipse diligit, ad tantum sui ipsius amorem prouehat. In digressionem ergo regredientibus, nobis perspectum primùm sit, quemadmodũ in illa bimembri gloriatione perseuerat Paul. cap. 5. proposita, quæ est in spe filiorum & in tribulationibus. Hac enim ratione, vt paulò ante post gloriam filiorum instinctu Spiritussancti clamantium abba, pater, subiunxit, nõ esse condignas passiones huius temporis ad futuram eorum gloriam, ita & hic cõmemoratis beneficiis & auxiliis Christi, subdit, nullam in tribulationibus inesse vim, quę nos ab ei⁹ charitate dissecare sufficiat. Est nanq; charitas aliarum omnium virtutum forma & consummatio, quæ ideo quocunq; delicto quamlibet aliarum expugnante, disperit: atq; adeo eisdem vel affectionibus vel afilictionib⁹, quibus reliquę impugnantur, concutitur & ipsa, At verò quanuis non personas, sed res aduersas recenseat (vt tribulationem, &c.) haud tamen ait, quę ñam res, sed, quis nos separabit. Primum (quantum coniicio) vt persistat in eo quod dixerat, Si Deus pro nobis, quis contra nos? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet, Nempe vt patrono adiutoriq; Deo hostilem opponeret personam. Et præterea quia hęc omnia mala & nocumenta, veluti instrumenta quędam sunt, machinæ & tela, quibus nos trinus noster hostis oppugnat, scilicet Sathan, & mundus & propria caro. Effert autem hunc suum amoris indissolubilem nexum septem verborũ exaggeratione, vel fortè quòd spiritus hunc illi numerum in animũ suggessit, vel quòd hisce gradib⁹ calamitates omnes, & ærumnas huius mundi complex⁹ est. Sed vide quàm nihili fecerit detrimenta illa & incõmoda, quę filii huius seculi pro maximis ducunt: vt carere diuitiis, magistratib⁹ & similibus ambitionis titulis: hęc enim neq; leuissimè deberent turbare Christianum, sed illa penitus cõmemorat, quę possent iustum etiã quempiã deterrere. Horum autẽ tria facit genera, scilicet præsentium, quæ vel actiones sunt, vel priuatiões, tristitiã inferẽtes: & futurorũ, quæ metũ incutiunt. (*Tribulatio.*) Quæ à tribulo, vel ferreo, vel spineo ita nominatur. Cõplectitur autem hac voce aduersitates oẽs quę nobis forinsecus ab hoste inferuntur veluti calumnias (Vt ait Chry.) carceres, exilia, & id genus reliqua. (*An angustia.*) Tribulationi statim supponit angustiam: quæ duo etiã coniunxit cap. 2. in punitione malorum, Nã si in tribulatione vlla patet via, qua possis elabi, solatium est: si tamen omnis pręcluditur, tunc angustatur animus, & tribulatio recrudescit. Vnde Dauid pro beneficio decãtat, In tribulatione dilatasti mihi. Et Paul⁹, Tribulationem patimur, sed non angustiamur. *Psal.4.* *2.Cor.4.* Quapropter sicut tribulatio omnia significat externa bella, ita & angustia internas anxietates. (*An persecutio.*) Nonnulli Latini codices hoc tertio loco habent, an fames, & in sexto, persecutio, Attamen Græci omnes habẽt hic persecutio, & vetustiores Latini vsq; ad tẽpus sancti Thomę, qui eodem ordine legit: & profectò appositius multò. Nã persecutio est insectatio miseri, quousq; oĩs illi sit occlusa via salutis: atq; adeo in extremas coniiciatur angustias. Qua nimirum ratione optimè cũ angustia cõponitur persecutio. (*An fames.*) Post tria positiua mala subiicit duo ꝑuatiua. Noĩe autem

ti & causæ efficientis iustificamur, per eam verò gratiam quam nobis infudit, iustificamur formaliter: putà paruuli per sacramentum ęquali gradu gratiæ, adulti verò, qui non nisi diuinitus moti & appulsi trahuntur secundum virtutis conatum, feruoremq; & gradũ, quo vocationi Dei assentientes mouentur in Deum, tum iusti fiunt, tum & à reatu temporalis pœnæ absoluuntur. Vnde quantum ad præsentis loci enarrationē spectat, licet quos Deus iustificat, nullus alius possit condemnare, ipse autem æquissimus iudex, vtpote cui⁹ iustitia ęqualis est misericordiæ, cum non iustificet nisi volentem, exigit, vt qui minori cõtritione & dolore, quàm pro grauitate suorũ criminum par erat, conuertitur, is iam in gratia constitutus fructibus deinde pœnitentiæ teporem suum & negligentiam recompenset, Qua ratione Ecclesiæ prælati authoritate sibi a Christo tradita huiusmodi satisfactiões reposcunt à pœnitentibus, quas si non persoluerint, exacturus est Deus in futuro seculo: vt iuxta verbum Pauli, saluētur quasi per ignem. Quocirca vbi ait, Deus qui iustificat, quis est qui condemnet, nomine iustificationis, tres omnes partes pœnitentiæ comprehēdit, per quas Deus iustificat adultos: quibus ritè peractis, nemo est qui in extremo iudicio condemnet. ¶Super vltimo autem verbo, ꝙ Christus interpellat apud patrem pro nobis, obseruant idem Lutherani, neminem præterea sanctorum pro nobis orare: nam interpellandi, inquiunt, officium mediatoris est propriũ, qui vnus est Christus Iesus. At verò quãuis hoc gratis illis largiremur, quòd non sint à nobis orandi sancti propter illud infirmissimum euanidumq; eorum argumētum, quòd vt non audiunt, ita neq; agnoscũt petitiones nostras, tamen quòd ipsi, nobis etiam tacentibus, pro nobis intercedãt, nullatenus inficias ire possunt, cùm ex suis ipsorũ concessis, quę negare nequeũt, liquescat. Respõdeant enim rogo, nũ viri iusti in hoc seculo mutuis se iuuant, tum votis, tum etiam precatiõibus, atq; id ob vinculum charitatis? Hoc planè concedunt. Igitur cùm ad illam felicitatem admissi solidiori sint nexu charitatis nobiscum coniuncti, nonne & in eisdem persistent votis erga nos, vt eandem videlicet nobis beatitudinē exoptent, cuius ipsi potiuntur? Et hanc item illationem firmam esse agnoscunt, quam quidem cauillari non possunt. Igitur si illam nobis optãt gloriam, quis poterit diffiteri, quin candē nobis deprecentur, atq; adeò ꝓ nobis Deum exorent? Profectò cum officium hoc tam sit iustis laudabile in hac militia, quod est pro amicis orare, planissimũ est, idem nobis officium beatos præstare, cuius scilicet vident egere nos maximè. Vnde liquidum fit, vt saltem eos veluti in nos beneficos debeam⁹ colere & venerari. Et adiuncto pręterea, quòd hoc De⁹ honore dignatur sanctos suos, vt ab illis exorari velit: facile est colligere, quòd nostras illis precationes reprę̄sentat, atq; adeo quòd religio nobis sit preces ad eos fundere. Sic eis igitur respondeamus, quòd interpellare, tanquam mediatorem, quem Deus inter se & nos constituit, cuiq; eodem iure debetur quicquid postulauerit, & à quo, veluti authore, expetendum est quicquid pertinet ad salutem, Christo domino nostro proprium est: quem ideo à nobis precibus adiri, vt misereatur nostri, cultus est latriæ. At verò interpellare, tanquam Dei amicum, atq; ideo aduocatũ nostrum, cui de condigno & iustitia non debetur quod pro nobis postulat, ob idq; neq; author est collati beneficii, hoc planè cõmune est omnibus sanctis: quos idcirco dum precamur, vt orent pro nobis, minimè colimus latria, sed dulia.

1. Cor. 3.

Error Luth. cõtra sanctorũ orationes

Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladi⁹? Sicut scripum est, Quia propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis.

En supremam huius capituli interrogationem, quam Pau. ceu flammam Spiritussancti de superiori oratione conceptam, expirat. Enimuerò cum tot charismatum dona tanto feruore denarrasset, & Christum demum induxisset, prò nobis natum, ac passum, tamq; multis in nos modis beneficum, non potuit non ardentissimo amore liquescere, & velut indissolubili glutine cum eodem beneficentissimo Saluatore ferruminatus, in hunc tandem sensum prorumpere. (*Quis nos separabit à charitate Christi?*) Quam orationē meritissimo Aug. lib. 4. de doct. Christ. in exemplum adduxit earum, quæ in sacra scriptura granditer et cum vehementia prolatę sunt. Habet ergo interrogatio hæc Pauli ex proximis verbis consequentiam hanc, Cum Christus Dei filius, vt prędestinatos vocaret, iustificaret, ac magni

Aug. li. 4. de doctri. Christi.

magnificare, traditus sit, & vt fructus iustificationis iugiter vberiores nobis proueniant, ad dexteram patris continenter interpellet pro nobis, quis non illi, tot charitatis pignoribus prouocatus, in amore ita respondeat, vt nulla inde vi possit amoueri? Et est velut repetitio illi⁹, Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Lutherani. Sunt veruntamen Lutherani, qui legitimum sensum huius loci perturbant. Aiunt scilicet, quòd cum inquit Paul. Quis nos separabit à charitate Christi? non de illa loquitur charitate, qua nos Christum diligimus, sed de illa, qua nos ipse amat. At, quę nam sententia in hoc sensu inesse potest, Quis nos separabit, ne Deus nos diligat? Dicendum enim fuisset tunc potius, Quis Deum separabit à charitate nostri? Aiunt autem, Quis separabit, idem designare, quod, Quis efficiet, vt dubitemus de charitate, qua Deus nos diligit, & non firma eam fide teneamus. Sed hæc manifestaria est distractio verborum ad improprietatem. Hæc autem omnia cōmenta confingunt, ne tantam dignitatem arrogent charitati & operibus nostris, quantam hic significat Paul. Quocunq; tamen se vertant, manifestissimū est, charitatem hic exprimere, qua erat ĩ Deū ipse affixus. Nam Deus nunquam à nobis diligendis subtrahit sese, nisi quia ipsi nos ab ipsius charitate diuellimus. Atqui tribulationum huius vitæ, hęc est natura & contentio, vt ab ipsius amore nos & amicitia propellāt, Id quod in amicis Iob graphicè depictum est, qui hoc moliebantur, & in tentatore Christi. Contraria autem est charitatis virtus, Neq; tātam energiam charitati sanctorum tribuere, in iniuriam Dei vertitur, imò ad summam ei⁹ refertur gloriam: sanè qui quos prior ipse diligit, ad tantum sui ipsius amorem prouehat. In digressionem ergo regredientibus, nobis perspectum primùm sit, quemadmodū in illa bimembri gloriatione perseuerat Paul. cap. 5. proposita, quæ est in spe filiorum & in tribulationibus. Hac enim ratione, vt paulò ante post gloriam filiorum instinctu Spiritussancti clamantium abba, pater, subiunxit, nō esse condignas passiones huius temporis ad futuram eorum gloriam, ita & hic cōmemoratis beneficiis & auxiliis Christi, subdit, nullam in tribulationibus inesse vim, quę nos ab ei⁹ charitate dissecare sufficiat. Est nanq; charitas aliarum omnium virtutum forma & consummatio, quæ ideo quocunq; delicto quamlibet aliarum expugnante, disperit: atq; adeo eisdem vel affectionibus vel afflictionib⁹, quibus reliquę impugnantur, concutitur & ipsa, At verò quanuis non personas, sed res aduersas recenseat (vt tribulationem, &c.) haud tamen ait, quę ñam res, sed, quis nos separabit. Primum (quantum coniicio) vt persistat in eo quod dixerat, Si Deus pro nobis, quis contra nos? Deus qui iustificat, quis est qui condemnet, Nempe vt patrono adiutoriq; Deo hostilem opponeret personam. Et præterea quia hęc omnia mala & nocumenta, veluti instrumenta quędam sunt, machinæ & tela, quibus nos trinus noster hostis oppugnat, scilicet Sathan, & mundus & propria caro. Effert autem hunc suum amoris indissolubilem nexum septem verborū exaggeratione, vel fortè quòd spiritus hunc illi numerum in animū suggesit, vel quòd hisce gradib⁹ calamitates omnes, & ærumnas huius mundi complex⁹ est. Sed vide quàm nihili fecerit detrimenta illa & incōmoda, quę filii huius seculi pro maximis ducunt: vt carere diuitiis, magistratib⁹ & similibus ambitionis titulis: hęc enim neq; leuissimè deberent turbare Christianum, sed illa penitus cōmemorat, quę possent iustum etiā quempiā deterrere. Horum autē tria facit genera, scilicet præsentium, quæ vel actiones sunt, vel priuatiōes, tristitiā inferētes: & futurorū, quæ metū incutiunt. (*Tribulatio.*) Quæ à tribulo, vel ferreo, vel spineo ita nominatur. Cōplectitur autem hac voce aduersitates oēs quę nobis forinsecus ab hoste inferuntur veluti calumnias (Vt ait Chry.) carceres, exilia, & id genus reliqua. (*An angustia.*) Tribulationi statim supponit angustiam: quæ duo etiā coniunxit cap. 2. in punitione malorum, Nā si in tribulatione vlla patet via, qua possis elabi, solatium est: si tamen omnis pręcluditur, tunc angustatur animus, & tribulatio recrudescit. Vnde Dauid pro beneficio decātat, In tribulatione dilatasti mihi. Et Paul⁹, Tribulationem patimur, sed non angustiamur. Quapropter sicut tribulatio omnia significat externa bella, ita & angustia internas anxietates. (*An persecutio.*) Nonnulli Latini codices hoc tertio loco habent, an fames, & in sexto, persecutio, Attamen Græci omnes habētʼ hic persecutio, & vetustiores Latini vsq; ad tēpus sancti Thomę, qui eodem ordine legit: & profectò appositius multò. Nā persecutio est insectatio miseri, quousq; oīs illi sit occlusa via salutis: atq; adeo in extremas coniiciatur angustias. Qua nimirum ratione optimè cū angustia cōponitur persecutio. (*An fames.*) Post tria positiua mala subiicit duo ꝑuatiua. Noīe autem

Psal. 4.
2. Cor. 4.

autẽ famis, sitim quoq; intelligit, & morbos, et quanuis incommoditatem, quę penitus est in corpore. (*An nuditas.*) Et hac quoq; voce indigentiam pariter tecti designat, & penuriam rerum aliarum, quæ nobis esse solent extrinsecus refrigeria aduersus aëris inclementiam: (*An periculum.*) Hoc iam demum in futuris malis est, quę metum offerunt. Videri autem posset nimium attento lectori peruersus hic ordo: nam periculum futuri mali minoris est vehementiæ, quàm actio præsentis: ob idq; ab hoc dicet fuisse inchoãdum, vt oratio per gradus assurgeret. At verò vel Paulus hanc vilipẽ-
2.Cor.11. debat curiositatem: vnde eadem serie ad Cor. post carceres & plagas diuersa periculorum genera recensuit, quæ passus fuerat, vt fluminum, latronum, &c. Vel fortè hic periculum mortis subnotauit, quod vehemẽtius est, quã prænominata alia mala. Ob idq; statim subdit. (*An gladius.*) Iam scilicet imminens capiti. Vbi vniuersa mortis genera, quæ diri tyranni in martyres disquirebãt, significat. Meminit
Hebr.11. autem huius speciei, veluti & ad Heb. In occisione gladii mortui sunt, tum quia truncatio capitis, nisi feritas humani ingenii truculentiores excogitasset mortes, deberet esse suprema, tum vt authoritatem Psalmistæ venusti9 induceret. (*Sicut scriptum est, quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis.*)
Psal.43. Scriptum hoc est in psalmo, vbi antiquorum afflictiones continentur, qui ob conseruatam religionem & cultum Dei à tyrannis mactabantur. Qui pariter psalmus figura erat martyrum Ecclesiæ euangelicæ. At depingitur illic tyrannorum persecutio sub imagine querimoniæ martyrum, quòd immeriti sæua illa paterentur, Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te, & iniquè non egimus in testamento tuo, &c. Non quòd vera sit querimonia, neq; laus, quæ in ore proprio vilescit. Quò enim sancti consummatiores sunt, eò sese demissius humiliant: & sciunt præterea nõ esse condignas passiones huius temporis ad futuram gloriam, quę reuelabitur in nobis: quem locum versat hic etiam nunc exornatq; Paulus. Sed vsus est Propheta illo schemate, vt admonitos faceret filios huius seculi, ne, dum viderent filios Dei tam crudelia pati, cogitarent in causa esse, vel eorum demerita, vel quòd deserti à Deo essent & obliuioni dati. Atq; ad hoc ipsum propositum infert huc testimonium hoc Paulus: nempe ne id quod dixerat, omnia diligẽtibus Deum cooperari in bonum, atq; adeo neq; tyrannorum immanitatem, neq; aduersitatem vllam deiicere eos posse ab eandem charitate, commentum eius esse & inuentum existimarent: sed scirent assertum fuisse prophetarum prædicantiũ Dei curam, quam gerit sanctorum suorum, quos videlicet per hanc mundi sęuitiam ad comulatiores coronas submouet. At singula verba expendenda sunt. Et primum sunt qui mallent supprimendam hic fuisse latinè coniunctionem, quia, licet græcè extet, quoniam latino sermone non solet ita fieri citatio, sed simpliciter. Videlicet sicut scriptum est, Propter te mortificamur, &c. Est veruntamen, quicquid isti dixerint, receptissima phrasis apud latinos. Ait autẽ, propter te, quia (vt author est in sermone de martyribus August.) Martyrem nõ facit pœna, sed causa. Vt enim Chri- Aug.
stus inter latrones diuersa causa crucifix9 est, ita & in hac areã Ecclesiæ diuersis de causis eadẽ mala patiuntur homines. Traduntur enim latrones propter culpam: ambitiosi, propter vanam mundi gloriam: atq; alii propter alias cupiditates sese morti obiiciunt. Aiunt enim & auari idòlo suo, Propter te mortificamur tota die, sed respondeat martyribus Christus (ait Augu.) Si morieris inuenies & me simul & te, respondeat autem auaris aurum, Si naufragaueris, & me perdes & te. Quocirca Christus non simpliciter dixit, Beati qui persecu- Mat.5.et.10.
tionem patiuntur, sed adiecit, propter iustitiã Nec, Qui perdiderit animam suam, inueniet eam, sed, Qui perdiderit propter me. Et Petr9, Nemo vestrum patiatur vt homicida aut fur, 1.Pet.4.
si autem vt Christianus, non erubescat. Quũ enim Christus pro nobis, caput videlicet pro membris, & pro iniquis innocẽs animam suã posuerit, quod nõ membrum pro gloria summa ducat, capiti suo vitam rependere? Et eò magis quòd aliàs natura sua id membra faciunt pro capite. Atq; ob hoc potissimè quòd Christus, bonorum nostrorum nõ indigens, in hoc passus est, vt nobis à morte redemptis impertiret vitam: nos autem, vt mortalem vitã ꝓ imortali cõmutem9. At verbũ, mortificamur, non vsurpatur hic pro eo quòd est, carnem macerare per opera pœnitẽtiæ: sicut ait ad Col. Mortificate membra vestra: sed pro eo quod est morti addici, hoc est, occidimur. Col.3.
(*Tota die.*) Videlicet, iugiter, & sine interuallo, siue hoc ad plures referatur, eò quòd ex numero Christianorum vnus ac subinde alius & alius singulis diebus surripiebatur olim in supplicium, siue quòd singuli perpetuò affligebantur. Vt enim ait Chrysosto. Cum naturæ

turæ nostrę datũ sit, semel mori, tamen primitiui illi Christiani sua se spõte mille mortibus obiectabant propter Deum, iuxta illud, 2.Cor.4. Semper nos qui viuim[9] in mortem tradimur propter Iesum. (*Aestimati sumus sicut oues occisionis.*) Aptissimè martyrum specimẽ in quibus macello destinatis exhibetur, non modò propter eorum, tum innocentiam, tum & patientiam, qui sine armis, sine pera & sine baculo expectabant lupos, verùm & propter modũ & animum, quo interficiebantur. Quando enim ille qui hostis est, iniuriam arbitratur inferre, minus est metuendus, quia restincto odio, sopiri potest & ira: sed illi sunt maximè extimescẽdi, qui cum sint crudelissimi, existimant id ex lege & religione decere. Tyranni verò necessarium ducebant, apostolos ac reliquos Christianos, tanquam peruersores legũ & religionis supprimere & extinguere, quos idcirco perĩde atq; pecudes victui necessarias quotidie cędebant, discruciabant, dissecabãt, Ioan.16. ac dilaniabant, iuxta verbum Christi, Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo. Inter quos apostoli in primis habebantur, secundum illud, Pu- 1.Cor.4. to quòd Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tanq̃ morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo.

Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neq; mors, neq; vita, neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes, neq; instantia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; altitudo, neq; profundum, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate Dei: quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

Priori membro, hoc est, interrogationi subnectit posterius, vt respondeat. (*Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.*) Gręcè eadem præpositio, διά, præposita genitiuo significat, per, cum accusatiuo verò, significat, propter, Et est coniectura variasse olim Græcos codices, quoniam inter doctores partim sequuntur priorem significationem, & maximè Gręci, partim verò cum interprete nostro amplectuntur posteriorẽ: vt Ambro. Hieron. & alii. Atq; hi vt significet causam finalem, & quasi redamationem, quòd hæc videlicet ma la redamando superamus propter eum, qui nos prior dilexit, quasi inde corroboremus dilectionem nostram, quod videamus quãto nos ipse prior amore fuerit complexus, Attamen diffiteri nequeo, quin magis mihi arrideat lectio, per quem, vt significetur causa efficiens: de qua paulò ante, Si Deus pro nobis quis contra nos. Est enim mos Pauli celeberrimus, vbicunq; in sermonem incidit de operibus hominis iam iustificati, vt cõcursum exprimat gratię cooperantis cum libero nostro arbitrio: vt est illud, Plus omnibus laboraui: non ego, sed gratia Dei mecum. Idq; ad elidẽdum duos extremos errores: alterum in quẽ isti etiam nunc Lutherani impegerunt, scilicet quòd ita sol[9] Deus operetur in nobis absq; nostro libero arbitrio merita nostra, vt ipse dicatur mereri in nobis: alterum verò Pelagianorum, quòd non absq; Deo quicquam solidi meriti faciamus. Vnde postq̃ dixit, superamus, id moderatus est adiiciens, per eum qui dilexit nos, id est, qui sua nos dilectione præueniens, per Spiritussanctum nos iuuat qui postulat pro nobis, perq; mediatorem ipsum qui interpellat pro nobis, & per alia peculiaria subsidia. Haud tamen ex hoc loco colligitur, vt Lutherani cẽsent, de charitate qua nos Deus diligit, proposuisse Paulum, Quis nos separabit à charitate Christi. Imò sensus eius est, quòd ideo mala nequeunt nos separare à dilectiõe, qua nos ipsum diligimus, quia per suam ipse dilectionem nostri cõseruat nostrã ipsius. Superamus autem, idem hic repræsentat, iuxta verbi Græci compositionem, quod superuincimus, vt quidpiam excellentię vltra id q̃ est, vincere, intelligamus: putà, facilitatem (vt ait Chryso.) & admiratiõem, cum qua martyres tropheą aduersus hostes statuebant. Primùm quòd non solùm inermes, verùm suis ipsorum hostium armis confodiebant eos, dum quandoq; solo iussu dæmonia cogebant è delubris exire, ipsaq; confringere idola, & aliquando ex ipsis incẽdiis, quę martyrio parabantur, exilientes flãmæ ministros absumebant. Deinde quòd moriendo stupefaciebãt hostes suos demiranda constantia & alacritate, qua & expauefactos infideles in fidem pertrahebãt & religionem. Pro qua fide qui modò occisores erãt, subitò sinebãt sese in eadẽ supplicia surripi, adeò vt manifestè cõstaret, tyrãnos illos non aduersus humanam potentiam, sed contra Dei virtutem bellum gerere. Vnde (vt habetur in Actis.) Videntes Iu- Act.4. dæi Petri constantiam & Ioãnis, intelligentesq;

Opinio auctoris.

1.Cor.15.

Duo errores

Super...

tesq; adeò, quòd si eos occiderent, victoriam illis potius tribuerent, quàm ab illis acciperent, ambigui dicebant, Quid faciemus hominibus istis? Optimè ergo ait Paulus, superamus per eum qui dilexit nos, quoniam vel in hoc maximè dilectionem suam erga martyres ostendebat Deus, quòd tam illustres triũphos per eos de suis hostibus celebrabat: nõ modò asserens amicos suos in charitate aduersus opugnantium impetus, verùm etiam frequentatis victoriis eandem charitatem in ipsorum pectoribus vegetando, irroborando plurimumq; adaugendo. Hæc enim cuncta subsunt verbo, superamus; vt qui per carnalia prælia extinguere in sanctis spiritum moliebantur, & à deuotione Dei abducere, magis eum ac magis eisdem machinis accenderent ac Deo conpingerent. Vide ergo quanta orationis luculentia differuerit duo illa pręmissa, Si Deus pro nobis quis contra nos. Et Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. (*Certus enim sum, &c.*) Inexplicabilis est profectò celsitudo huius apostolici affectus, iis vel maximè socordibus, qui talẽ spiritum non sumus experti. Videtur enim per hæc quatuor contrariorum paria, mortis scilicet & vitæ, spiritualium & corporalium, instãtium & futurorum, altitudinis & profundi, vniuersitatem creaturæ, vniuersasq; tentamẽtorum phalanges in certamen prouocare, vt publicitus agnoscat mundus ineluctabilem potentiam & virtutem charitatis sanctorum, qui anchora fidei fundarunt sese in petra, quę est Christus Iesus. Videre, inquam, tibi videaris bone lector hoc loco diuum hunc numine plenum, veluti nauim ita ad rupem colligatam, vt validissimis ventis susque deq; propulsata, nequeat tamen vlla procella conuelli. Aut tanquam solidissimum terrę elementum, quod quanuis ventorum furiam intus visceribus susceperit, fremitu in contraria difflantium, ac impellentium, nulla tamen vi potest dirumpi. Certus enim, inquit, sum, hoc est, ea sum in Deũ fiducia, vt persuasissimum habeam, quòd neq; mors, neq; vita possit me separare, &c. In interrogatione quidem de futuro sciscitatus est, quis nos separabit, respõsurum autem vis impetus non permisit illic responsum sistere, sed de possibili respondet, nulla nos res poterit separare. Atqui cùm interrogationem per gradus tentationum deduxerit, responsum multò maiori emphasi per contraria extrema amplificat, quibus mundi omnes differentias amplectitur. Neq; tamen absq; ordinis pulchritudine. Exorditur enim à causa finali, quæ prima est inter causas, nempe à supremis duobus obiectis duorũ affectuum, timoris scilicet & amoris, qui radices omnium sunt passionum. (*Neq; mors, neq; vita.*) Primo verbo septem omnia membra expedit, quæ in interrogatione posuerat: cuncta enim illa, scilicet, tribulatio, angustia, &c, præcipitia sunt ad mortẽ, quæ gladio consummatur. Breuissima ergo vocula mortis mala omnia comprehendit, quorum metu deserere homo potest charitatem Dei. Morti autem adiunxit vitam: quo nomine vniuersa equidem bona veniunt, quæ allicere valent hominem. Ac si dixisset, Neq; qui mihi extrema supplicia minitaretur, quæ mortis atrocitatem exaugent, neq; qui vniuersa bona promitteret, quæ vitam exornant, quicq̃ apud me hac parte efficeret. Aut fortè aliter. Neq; si Deus mihi mori pręciperet, amor me vitæ vllo pacto moueret: neq; si mihi ob necessitatem propagandæ fidei (vt insinuat ipse Phil. 1.) permanere in vita iuberet, desiderium tunc mortis quod maximum habeo, vt solutus corpore essem cum Christo, ab ipsius me charitate distraheret, Nam magnificabitur, inquit, Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortẽ: mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum, (*Neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes.*) Procedit ad causam efficiẽtem, quam explicat per aliam cõtrarietatem: quasi dicat. Neq; in spiritualibus, neq; in sensibilibus vlla est potestas, quæ mihi in hac re nocere valeat. At verò sublimis animus Pauli in hac præcipuè verborum magnificentia, nõ est dignatus visibilium potestates nominare, vt diceret. Neq; præsides, neq; principes aut reges: sed de repente assurgit ad spiritualia, in quibus suprema inesse videtur creata potentia. Neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes. Pleriq; sanctorum de damnatis angelis dũtaxat hoc intelligũt, eò quòd Beati optare nemini possunt huiusmodi abstractionẽ à Deo. Chrysost. verò tam hic, q̃ libro. 1. de compũct. cordis, de spiritibus hoc cœlestibus interpretatur. Videri tamẽ hic Paulum oculatissimo cuiq; potest, neq; de his, neq; de illis speciatim meminisse, sed in genere vtrosq; fuisse cõplexus, in nullis scilicet spiritibus talem esse potestatem cuiuscunq; sint voluntatis: putà neq; si principatus illos mediteris, de quibus ad Ephe. ait, colluctationem nobis esse aduersus principes & potestates, contra spiritualia nequitiæ: neque verò si illos, qui sunt ante thronum

Phili. 1.

Chrys.

Ephe. 6.

thronum Dei, hanc fingas prauã habere posse voluntatem. Etenim licet inter illos infernales nulla sit ordinis pulchritudo, sed sempiternus horror, est tamen in eorum confusione imago quædam ordinis principatuũ, in malũ nostrum instructi. Has tamen potestates eius
Col.2. virtute vincimus, qui (vt habetur Col.2.) expoliauit principatus & potestates, triumphãs illos in semetipso. At verò, vt de felicibus spiritibus commentatio constet, per hyperbolẽ
Gala.1. intelligendũ hoc est, qualis est illa. Si ego vel angelus de cœlo aliter euangelizauerit vobis, prçterq̃ quod euãgelizauimus vobis, anathema sit. Est enim amor inter cunctas animi affectiones, qui huiusmodi maximè hyperbolis gaudet. Nam vt author est loco modò citato Chrys.) amantium mos est, vt amorem suum silentio tegere nequeant, sed necessariis suis & charis produnt, & flammas suas intra pectus cohibere non possunt. Hæc ille. Adde quòd cum Deus (authore Bernardo) sine modo amandus sit, non potuit hic eximius amator modum torrenti orationis ponere, sed, vt ostenderet contra illam vim amoris nullã extare in creaturis facultatem, facilius, inquit, esset cœlicolis illis, diuino amore flagrantibus, velle me ab eodem amore diuellere, quàm vt hoc cõficere possent. Protulit autem tres hierarchias: nempè angelorũ, qui sunt nuntii, &
Hebræ.1. (vt ait ad Heb.) administratorii spirit⁹, quos mittit Deus in ministerium propter eos qui hæreditatem capient salutis. Ex quibus superiores archangeli delegantur ad summa negotia, veluti Gabriel ad virginem. Principatus autem sunt, qui prouinciis in custodiam prçficiuntur: vt est apud Daniel. Sed virtutes, per
Dani.10. quas prodigiosa fiunt miracula, vti fuit exsiccatio maris rubri, Sodomorum euersio, & similia. Ait ergo. Quanuis principatus omnes huic negotio prælati essent, cuius gratia & mitterentur omnes angeli, & virtutes miracula ęderent, nihilò plus aduersum me proficerent, quàm si imbecilles creaturæ essent. Assurgit enim oratio ab angelis ad virtutes. Abstinuit autem hyperbolen à superioribus hierarchiîs, putà, dominationibus thronisq; & aliis, quas Colos.1. cõnumerauit, eò quòd per has reliquas complectitur. Vel saltem nomi-
Col.1. ne angelorum archangelos: nomine autem principatuum dominationes: sed nomine virtutum potestates. Supremã enim hierarchiã non decuit in exemplum huius rei prodere: vtpote quæ non tam ad creaturas, quàm ad Deum respectum habet. Est enim seraph, idẽ quod ardor charitatis Dei, & cherub. splendor scientiæ ipsius, & throni, sedes eius. (*Neq; instantia, neq; futura.*) Speciose sanè ad duo causarum genera circunstantias quoq; adhibet, quæ sunt temporis & loci. Præterita nanq; mouere non possunt, sed prçsentia & futura tam ad amorem, quàm ad metum: de quorũ obiectis in primo membro dixerat. Prçsentia siquidem bona gaudium adferunt & lætitiam ex eorum amore: futura verò spem, sicuti prçsentia mala tristitiam & pauorem: futura verò formidinem & metum, (*Neq; fortitudo*) Multi sunt Grçci codices in quibus hoc mẽbrum non legitur. Quod cùm non habeat, vti cætera, contrarium respondens, suspitio nonnullis est, non esse Paulinum. Atta mẽ vel interpres illud grçcè legit, quod est verisimili⁹: vel si adiectitium est, nihil officit. Quod si apostolicum verbum est, vti credo, existimarẽ adiectum esse, nõ hoc loco, sed proximè post, virtutes, veluti complementum spiritualium potestatum. putà neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes, neq; vlla, si quæ alia est sublimior fortitudo. Nam vt habetur in Canticis. Fortis vt mors dilectio. (*Neq; altitudo, neq; profundum,*) Circunstantiam loci describit per dignissimas eius differentias. Etenim sicuti in corpore ex tribus dimensionibus prima est longitudo, ita & in loco prçstantissima differentia est sursum ac deorsum. Pluribus autem modis exponitur. Primùm vt ambę ad metũ referantur, acsi dixisset. Neq; si quis mihi prçcipitium minaretur vel ab altitudine summa, vel in profundissimum mare, quicq̃ expauescerem. Chrysost. autem in de compunct. cordis per hyperbolen & hanc quoq; particulã intelligit de regno cœlorum, atq; infernorũ fundo: hoc pacto. Neq; si à regno cœlorũ perpetuò exulandum mihi esset, vel in gehennã descendendum pro Deo, ab eius discederem charitate. Quãquam luculentior forsan esset distributio amoris & timoris: tali ratione. Neq; amor altitudinis, putà, regni cœlorum, si illuc (per impossibile) nisi contra voluntatem Dei, nequirem ascendere, neq; timor gehennę, si Deus illuc me demitteret, dimouere me posent ab eius amore. Alii autem tria hæc me ditantur hic, quę hominem possent commouere: nimirum coactionẽ, per fortitudinem cogentis: pauorem, per altitudinem authoritatis; seductionem, per profunditatem sapientię: quorum nullum se, ait, vereri Paul.) *Neq; creatura alia.*) Conclusio est Rhetoribus solennis: vt qui post inductionem aliquorum singularium

Cant.8.
Chrysost.

gulariũ, tum demũ appellatione generali reliqua omnia designant, vt generis vniuersitatẽ concludat: quasi dicat, Nulla cuiuscunq; generis creatura. Quãuis Chryso. non solũ veras res, sed possibilẽ quãcunq;, & quæ excogitari potest, censet Apostolũ significasse. Id quod verisimile est, cũ non solũ concludat, separabit, vti in interrogatiõe, sed, nulla poterit nos separare à charitate Dei, quippè quę diuinæ eius potẽtiæ innititur, cui nemo potest resistere, (*Quæ est in Christo Iesu.*) Illis qui hanc totam orationẽ de charitate, qua Deus nos diligit intelligũt, perinde sonat, in Christo Iesu, ac si dixisset, Quę charitas Dei per Christũ applicata est nobis, & executioni mandata. Illis verò qui charitatẽ hic qua nos ipsum diligim⁹ (& quidẽ rectius) agnoscunt, idẽ est, in Christo Iesu, quod in virtute Christi Iesu. Nam charitas quę per Spiritũ sanctũ nobis infusa est, in virtute Christi confertur nobis, & per eundẽ qui à dextris Dei interpellat pro nobis, custoditur & propugnatur. Hunc aũt potissimũ locũ Pauli pro se agere arbitrantur defensores certitudinis gratiæ, scilicet, quo ait, Cert⁹ sum, &c. At verò nullo fauore patrocinatur eis: nã vel de se ꝓpriè loquitur, vbi ait, nos, veluti q iã cõfirmatus erat in gratia. Quã quidẽ cõfirmationẽ verisimillimũ est fuisse ei reuelatam vbi audiuit, Sufficit tibi gratia mea. Vel si nomine omniũ vel iustorũ, vel prædestinatorũ loquitur, ingeniũ tantũ & virtutem charitatis (authore hic S. Thoma.) explicat, quæ quãtũ ad se attinet, semper nos retinet cõiunctos cũ Deo: cuius paulò ante meminit Apostolus. At verò quãtum ad conditionẽ liberi arbitrii, cui⁹ facultas, seu potius difficultas & impotẽtia est, posse à gratia deficere, nõ sumus adeò certi. Quapropter & Apostolus ipse castigabat aliquãdo corpus suũ, ne cũ aliis prædicaret, efficeretur ipse reprobus. Sunt itẽ qui opinãtur de separatione finali duntaxat hic Paulũ fuisse loquutũ, scilicet quòd nõ poterat ita cadere à charitate, vt ĩ peccato moreretur, nõ autem de illa separatione quæ est ad tempus. Nam Petrus qui (vt ipsi censent) in eadẽ erat certitudine, lapsus fuit nihilò minus dũ Christũ negauit. Nescio tamen, an hoc ita sit. Si autẽ verũ est, tunc nullũ hinc argumẽtum colligere pro se possunt patroni certitudinis gratiæ: quippè qui asserere, neq; debent, neq; audent, quenquã, citra singulare priuilegiũ, talẽ suæ prædestinatiõis certitudinẽ habere. Reor veruntamen (ni fallor) nõ solũ à finali, verùm & ab illo quoq; casu, qui est ad tempus, fuisse certò tutum Paulũ, eò quòd in gratia erat cõfirmatus, sicuti & in Pentecoste alii Apostoli cuius reuelationem susceperat. Quocirca non eadem fuerat ratio de Petro, vt qui ante publicam missionem Spiritussancti nondũ erat in gratia confirmatus. Quod enim dixerat, Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo, non dixit, nisi explicando naturam præsentis charitatis, qua tunc fuerat infusus absq; respectu ad imbecillitatem liberi arbitrii. Nisi dicere magis placet, quòd iudicio id humano affirmauit. Quoniã & similẽ nũc cõfidentiam efferre nõnulli possent, qui se se amore Dei inflammatos præsentiscunt, qui nihilò minus collabi possunt. Quinimò & temerarios hereticos reperias qui talibus verbis, qualibus hic Paulus, adstruant se non posse à charitate Dei semoueri, qua iuxta sua dogmata vigere se arbitrantur. Sed de his in lib. 3. de nat. & gra. in eiusq; apologia satis superq;.

Chryſ.

De certitudine gratiæ.

CAP. NONVM.

Eritatem dico in Christo Iesu, nõ mẽtior, testimoniũ mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.

Expediuit ergo Paul. secundum membrũ eorum quatuor, quæ in prologo designauimus, scilicet, de virtute eximia, excellentissimaq; potestate euangelicæ gratiæ, post quod sequitur tertium, in quo de origine eiusdem gratiæ orationem suborditur. Tres enim particulas dignouimus in propositione thematis huius epistolæ, quas interlineauimus, super verbo, reuelatur ira Dei, &c. Primam, virtus Dei est in salutem omni credenti. Secundam, Iudęo primum & Græco. Tertiam, Iustitia enim Dei in eo reuelatur. Hanc postremam tractauit in primis quatuor capitulis: primã verò in his quatuor proximè præcedẽtibus vt suis locis adnotauimus: & in hoc tertio mẽbro quod per tria capitula deducitur, explicatur secunda: quemadmodum scilicet Iudęis simul ac Græcis beneficium euangelicũ obtigerit, non ex meritis legis seu scriptæ,

seu

seu naturalis, sed solo diuino beneplacito. Vbi verbum illud expādit ac dilucidat, quod proximè dixerat, Iis qui secundum propositum vocati sunt sancti, Quos enim prędestinauit, &c. Huic autem præsenti disputationi causam obtulit hæc expauescenda conditionis permutatio, Iudæi & Græci: nempè quòd cum soli Iudæi tot retro sæculis in cognitione veri Dei fuissent versati, eiusq; legem percoluissent, ipsisq; adeò propriè promissus fuisset Christus, in eius tandem aduentu ita excæcati disipuissent, vt eū repudiatum crucifigerent. Eundem autem Gētiles, quibus illuc vsq; lex illa, ipsius prænuncia, ignota erat & inuisa, promptissima obedientia & alacritate susceptissent. Constituit ergo in hoc nono capite causam & modum, cur Iudæis pro maxima parte reiectis, Gentes per fidem in Ecclesiam Dei priores receptæ sunt. In decimo verò deplorat miserandum Iudęorum lapsum, quem tamē ostendit non habuisse vsq; adeò excusationem, quin esset graui culpa denotādus. Sed in vndecimo consolatur eos nonnihil, tum quòd eius casus non fuerit omnino vniuersalis, tum etiam quòd post ingressum Gentium omnis demum Israel sit in salutem reuocandus. Hoc autem capitulum quatuor sectionibus absoluit: prius enim ad captandā Iudæorum beneuolentiam suum in eos propensum animum aperit, ipsorumq; commendat dignitatem. Mox illic, Non autem quòd exciderit, commonstrat eandem dignitatem non iure hæreditario ab Abrahamo secundū carnem illis competere, sed secundum spiritū per æternam Dei electionem. Deinde illic, Quid ergo dicemus, appendit, soluitq; vnam atq; alteram dubitationem circa eandem conclusinem. Ac demum quartò illic, Quos & vocauit, concludit, eandem Dei electionem & vocationem non ad Iudæos tantum pertinere, sed patere quoque & Gentibus. Igitur ad exordium Pauli descēdamus. Quum hactenus de necessitate fidei Christi, quę vnicū est fundamentum salutis, deq; eius præclarissima virtute copiose dixerit, progreditur vt edisserat, quàm miserè Iudęi ab eadem fide, cuius tandiu fuerant professores, excidissent. At verò quia grauissimū eis esset, durissimumq; hoc audire, ne id pro contumelia ducerent, quam de odio Pauli proficisci existimarent, quo ipsos insectabatur, præmonstrat, quàm eos indicibili amore fuerit semper prosequutus, nō solum dum ageret in Iudaismo, sed iam etiam Christianus. Simili tramite ingressus est ca. 1.

Distributio.

Diuisio capituli.

vbi eorum reprehēsionem adornabat, Testis mihi est Deus quòd sine intermissiōe memoriam vestri facio, &c. Nouerat enim quantopere prælatorum referret, subditos persuasos habere, nil se nisi paterno affectu erga eos gerere & sua: maximè illam gentem, quam omni lenitate decebat ad fidem inclinare. Sed tamē erat exaggeratio hæc amoris, scilicet quòd anathema pro illis esse cuperet, tum per se ipsa creditu difficillima, tum repugnantiam præ se ferens cum postremis verbis superioris capitis. Qui enim ea charitate Dei flagrabat, à qua nullatenus separari poterat, adeò vt dissolui cuperet, & esse cum Christo, quomodò & anathema ab eodem esse cupiebat pro fratribus? Hac ergo de causa asserit prius veritatem hanc cum attestatione Christi, Spiritussancti, & conscientię suæ. Iam enim simili loco cap. 1. tractauimus de iuramento, quàm sit non modò licitum, sed condecens, vbi talis adest necessitas. (*Veritatem dico in Christo Iesu, nō mentior.*) Potest quis, & dum falsitatem dicit, non mentiri, vtpote dum arbitratur se dicere verum, & dum veritatem fortè dicit, mentiri quia it contra mentem. Et ideo Paul. ambo copulauit. Optimè ergo obseruabit Origen. hoc quod ait, Veritatem in Christo Iesu: nam Caiphas licet verum prophetauit, tamen si eius intentionem spectes, non id dixit in Christo Iesu: quia quo ipse sensu loquebatur, non erat vera. Et Phyton ille, cuius spiritu puella veritatem inclamabat, iussus est nihilò minus exire tāquam iniquus veritatis assertor. Qui ergo alio spiritu, quàm Christi, veritatem annunciat, mentitur nonnunquam, dum quod se latet, affirmat. Paulus autē qui in Christo loquitur, hoc est, virtute & suggestione Christi (est enim hic idiotismus eius, sicuti, Charitas quæ est in Christo Iesu) veracissimè adiunxit, Et non mentior. (*Testimonium perhibente conscientia mea.*) Si compositionem verbi Græci obserues, dicas forsan, contestante, seu, simul testante. At non est sensus, quòd conscientia simul & Christus attestentur, sed, Christus est conscientiæ author veritatis. Ob quam ideo amphibologiam tollendam transtulit interpres per hanc phrasin, quæ idem pollet, quod, contestante. Addit ergo testimonium cōnscientię, veluti explicationem proximi verbi, Non mentior, Nam loqui contra conscientiam, hoc est mentiri. Sed quia conscientia nonnunquam etiam potest errare, adiecit, In spiritu sancto, de quo paulò ante, Testimonium reddit spiritui nostro,

Prælatorum munus erga subditos.

Act. 16.

 quod

quod nimirũ infallibile eſt. Itaq; ſicuti quod ait, Teſtimonium perhibente conſcientia, definitio illius eſt quod dixit, Non mentiri, ita & quod ait, In ſpiritu ſancto, explicatio eſt prioris verbi, in Chriſto Ieſu, eò quòd ſpirit⁹ virtute Chriſti nobis infunditur: (*Quoniam triſtitia mihi magna eſt,*) Quoniam, pro, quòd, qua vtiq; cõiunctione exprimitur aſſerta veritas. Triſtitia, inqt, magna, quia de re graui, impendioq; infauſta, qualis erat aberratio Iudæorũ à fide. Et præterea ex magno amore profecta nam amicorum mala, licet maxima ſint, niſi maximè illi diligantur à nobis, non indolent nobis maximè. Ob idq; adiecit. (*Et continuus dolor cordi meo.*) Dolor enim, in corpore quidem eſt, ſicuti triſtitia in animo: vbi autem cum adiectione ait, dolor cordi, vehemẽtiam ſignificat & acerbitatem triſtitiæ: eſt enim dolor cordis, diſcrutiatio ipſius ex accepto vulnere. Et ait, continuus, exaggerationis gratia: quia quotieſcunq; reminiſcebatur, dolebat eorum miſeriam. Sicuti capit. primo. Sine intermiſſione in orationibus meis, idem eſt quod, quotieſcunq; oro. Neq; verò contrarius hic tibi videatur Paulus ſibiipſi, dum Philippenſibus præcepit & Theſſalonicenſibus, gaudere in Domino ſemper: aut illi documento Ecclesi. 30. Triſtitiam non des animæ tuæ. Haud enim probatur illic Stoicorum ſententia, qui triſtitiam paſſionesq; omnes reprobabant: ſed præcipitur, vt gaudium in Domino continuum ſit, ne interrumpatur per aduerſam triſtitiam, illam ſcilicet mundanam, quæ de amiſsione bonorum temporaliũ, aut de paſſione malorum procedens, amorem Dei corrodit vel tollit: triſtia verò de malis quę à Deo nos diſtrahunt, vt triſtitia peccatorum adeò non interdicitur, vt ſit etiam ſancta: quippè conducens ad gaudium, quod eſt in Domino. Cohærent enim triſtitia & gaudium de malo & bono, quæ ſunt contraria: imò & triſtitia de amiſsione temporalis boni, quatenus bonum illud inſtrumentum eſt & medium adipiſcendi Dei, licita eſt, & nonnunquàm decens: ſiquidem & Chriſti anima ſanctiſsima amiſſura vitam, triſtata eſt vſque ad mortem. Commendatiſsima ergo eſt triſtitia Pauli de peccato ſuæ gentis.

Conciliatio locorum.

Eccli. 30.

Stoicorum dogma.

Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundum carnem.

Ecce eximium amoris exemplum ac penè incredibile ſignum. Anathema, ad literam eſt ſurſum poſitum. Quod quidem nomen dona ſignificat, quæ in templis pendebant, diuis ſacrata, ab vſuq; humano ſepoſita: ea vel maximè quę ex hoſtium præda illis dicabantur. Inde tamen (vt Chryſoſtom. hic probè ait) per contrarium ſenſum nomẽ deductum eſt, vt ſignificet quicquid ſemotum eſt à Deo vel Eccleſia: itaq; ſeparatio vtrobiq; eadem eſt, modus autem diuerſus. Alia enim ſunt anathemata, à quorum vſu honoris gratia abſtinemus, ob id quòd dicata ſunt Deo: alia verò quę vituperii cauſa à nobis alienamus, veluti ſunt rebelles homines, quos ab ſe Eccleſia abrupit: ſecundum illud Apoſtoli, Si quis non amat Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, ſit anathema. Atqui in hac poſtrema ſignificatione vſurpatur hic, vti ablatiuus, à Chriſto, ſubindicat. At verò anathema à Chriſto fieri bifariam contingit: vno modo, cum quis voluntate ab eo deſciſcit. Et hoc nullatenus licet, cum teneamur Deum ſuper omnia diligere, atque id minimè Paulus poterat, qui nulla re exiſtimabat poſſe à charitate Chriſti deturbari. Sed ſunt nihilò minus qui hunc ſenſum Paulo impingunt, pro eo tamen tempore, quo ſub Iudaiſmo Eccleſiam Chriſti zelo Synagogæ inſectabatur. Et ideò aiunt, non de præſenti dixiſſe, opto, ſed, optabam. At verò ſenſus hic ægrè poteſt ſubſtineri. Primum quòd nihil egregium tunc dixiſſet in cõmendationem amoris, quo erat in illos: quia perſecutionem illam tunc temporis non pro illis tantum, ſed pro ſeipſo, quinimò (vt putabat) pro Deo faciebat. Quandoquidem odium illud Chriſti, non culpam, ſed virtutem, officiumq; reputabat, ac religionem. Et præterea quoniam non ſolum amorem illum, quo olim fratres Iudæos diligebat hoc loco commendat, ſed quo tunc Chriſtianus erga illos erat affectus. Accipitur ergo, anathema, hoc eſt, ſeparatio, in alio ſenſu, nempè pro eo quod eſt, abeſſe à Chriſti præſentia & fruitione, quam ardentiſsimè exoptabat. Ait verò, optabam, quia iam in præſentia cernebat., decretum eſſe à Deo, vt Iudæos in ſua cæcitate permitteret: ob idquè tunc forſan non optabat contrarium, ſed antea. Vel certè, optabã, idem eſt, quod, optarim (vt aliis placet) nam gręcè affines ſunt ſignificationes eiuſdem vocis. Et ſic transfert interpres Chryſoſtomi in 3. libr. de Sacerdotio. Nempè vt idem ſit, optarim, quod, vtinam anathema ego eſſe poſſem

Anathema.

Chryſo.

1. Cor. 16.

ſem pro fratribus. Etenim quò vehementiam affectus depromeret, nõ ait ſimpliciter, velim ſed, optarim, (*Ego ipſe.*) Et hæc quoq; exaggeratio eſt, ſcilicet, ego ipſe qui tam auidè ſitio conſpectum Chriſti, anathema eſſe optarim ab ipſo, vt vos lucrifacerem, qui vltro per grauiſsimum infidelitatis crimen anathemata eſſe ab eo pergitis. Nam artificioſe ſub anathematis nomine, & ſuum officium, & eorũ vnà ſcelus ſubnotauit. Interrogas autem. Si elongari à gloria Dei nequit homo niſi per culpã, quomodò id Paulus optare poterat. Ad hanc interrogationem pleriq; reſpondent non niſi temporariam ſeparationem, ſeu remorationẽ à gloria citra culpam optaſſe pro fratribus: iuxta illud, Coarctor è duobus deſideriũ habens, diſſolui & eſſe cum Chriſto, multò melius, permanere autem in carne, neceſſarium propter vos. Neq; verò ſi hanc receperis expoſitionem, exigua tibi videatur emphaſis Pauli: cogita enim tecum, perpendeq;, ſi vales, deſiderium Pauli abeundi à corpore, fruendiq; ſuo Chriſto, vltra omnem modum excelluiſſe illud, quod mortales habent viuendi: vnde facilè intelligas, quantò altius extulerit amorem ſuum erga fratres, dicens, optare ſe per annum, vel menſem in carne viuere, carereq; ꝑ illis beato illo conſpectu Chriſti, quàm ſi vitæ cupiẽtiſsimus paratum ſe diceret mortem oppetere pro amico. Veluti Dauid vbi optabat tribui ſibi vt pro Abſalone moreretur, nẽpè vt propria morte filium recuperaret. Tametſi dum Originem Chryſoſtomũ & Patres ſuper hunc locum meditatius lego, ſublimiorem mihi videor hic ſenſum intueri. Vis etenim amoris, vbi in ecſtaſin rapit amantem, nõ ſinit rationes has circunſpectare, vt ſeſe latius proferat. Quocirca qui (vt paulò ante meditabar) neq; exulare à cœlo, neq; in tartara detrudi vllius momẽti arbitrabatur, vt ſeparari poſſet à charitate Chriſti, eàdem nunc charitate abſq; præſcriptione, vel temporis, vel loci ait, cupere ſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus: non conſiderans quo id pacto fieri poſſit. Quaſi optaſſet charitas Dei in Paulo fructu glorię orbari, vt plures Deus haberet amatores. In quo profectò ſe maximè dilectio patefacit. Vnde meritò irridet Chyſoſtom. eos qui appellatione hic anathematis intelligunt corporalem mortem, qua ſeparatur homo ab humano conſortio: tunc enim non dixiſſet, à Chriſto. Igitur ſicuti pater dilectiſsimum filium nõnunquam peregrè dimittit abire, honoris aucupandi gratia, vbi amor ipſe filii in cauſa eſt, vt velit ab illo lõgè fieri, ita hic Pau. abeſſe longè cupit à fruitione Chriſti pro fratribus. At quoniam nos ab hac dilectione q̃ lõgiſsimè abſumus, fit vt neq; intelligere hęc poſsimus. Et Orig. vel in hoc etiam verum habere putat Euangelium. Qui vult animã ſuã ſaluã facere, perdet eam: & qui perdiderit, inueniet eam. Nam quid, ait, mirũ, ſi Apoſtolus ꝓ fratrib⁹ anathema fieri velit, q ſciat eũ qui in forma erat Dei, exinaniſſe ſe de ea, ac ſuſcepiſſe formam ſerui, & factum eſſe pro nobis maledictũ. Hæc ille. Pari ratione & illud Moſis, Aut dimitte eis hanc noxam, aut ſi non facis, deleme de libro tuo, quem ſcripſiſti, quod nonnulli interpretantur de libro, in quo erat inſcriptus dux populi: Patres iſti intelligunt, de libro vitę. Id quod ſubſequens reſponſum Dei comprobare videtur. Qui peccauerit mihi, delebo eũ de libro meo. (*Qui ſunt cognati mei ſecundum carnem.*) Alii transferunt, conſanguinei, quod idem valet, niſi quòd tunc redundarét, ſecundum carnem, nã cõſanguinei eſſe aliter nulli poſſunt. At quia cognatio communis eſt ad cognationem ſpiritualem & carnalem, cum verbum Græcũ idem polleat, quod, eodem genere prognati, commodè tranſtulit interpres, cognati ſecũdum carnem, id eſt, ab Iſraele deſcendentes, vt proximo verbo exprimitur. Vnde ſecundum carnẽ, limitatio eſt illius, quod dixerat, fratribus, Nam qui fidem non receperant, non erant illi fratres ſecundũ ſpiritum. At verò quanquàm cognatio eſſet in parte cauſæ tantę beneuolentię, tamen potiſsima erat honor Dei, ob quem illis optabat conuerſionem. Hic autem noſter pudefiat tẽpor & pectoris ſiccitas erga fratres, quos vel nulla ratione, vel ob hæc tantum caduca bona diligimus: at pro pereũtibus, Chriſtiq; honorem ac fidem labefactantibus ac profligãtibus neq; minimam curam gerimus, tantum abeſt, vt fieri velimus anathemata.

Dubitatio. — *Phili. 1.* — *2. Reg. 18.* — *Mat. 16.* — *Exod. 32.*

Qui ſunt Iſraelitæ: quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legislatio, & obſequium, & promiſſa: quorum Patres ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem: qui eſt ſuper omnia Deus, benedictus in ſecula. Amẽ.

Subſcribit ampliſsimam Iudæorum dignitatem, quã per octo priuilegia deſcribit, vt inde triſtitię ſuæ cauſam & doloris expandat, &

commiserationem eliciat infelicitatis eorum & calamitatis, atq; adeò vt eos hac nobilitatis cōmendatione ad fidem alliciat. Sed est nobis adnotandum, nullam hic virtutem Paul. aut dignitatem humanam laudasse in Iudęis, quā sibi possent insolenter arrogare, sed diuina penitus beneficia. Prima dignitas est generis.
2.Cor.11. (*Qui sunt Israelitæ.*) Vbi rationem exponit suę cū illis cognationis: iuxta illud, Israelitæ sunt, & ego. Non autem appellat eos tantum gen⁹ Abrahę, sicuti & ibidem ait, Genus Abrahæ sunt: & ego, sed Israelitas, Neq; id solū, vt eos secerneret ab Ismaelitis, & à filiis Esau, sed ꝓpter singulare celebratissimumq; factum Iacob, luctamē videlicet cum angelo. Vnde nomen datum illi est diuinitus Israel: quod est, videns Deum: vel secūdum alios, potens Dei, hoc est, potestatem habens in Deum: iuxta
Gene.32. verbum illud, Appellabitur nomen tuum Israel, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quantò magis contra homines præualebis. Et sequitur, Vocauitq; Iacob nomen loci illius Phanuel, dicens. Vidi Deum facie ad faciem, vbi significatur personæ quidem inditum fuisse nomen à fortitudine, loco verò à visione. Quā perinde ratione pudore illos fœdissimo conspergit, quod quum denomine illius Patriarchæ glorientur, qui angelum Dei vicit, angelis ipsi Sathanæ tam turpiter man⁹ dedissent, vt fidem Dei reiicerent. (*Quorum adoptio est filiorum.*) Non superfluit, filiorum, vt capite superiori adnotauim⁹, sed est periphrasis simplicis verbi Græci, υἱοθεσία, idem pollentis, quòd, positio filiorum, ad differentiam illius adoptionis, qua quis adoptatur in nepotem. Pulchrè ergo secundum priuilegium primo subiecit: est enim multò præclarior adoptio filiorum Dei, quā Israelis genus: ob quā filiationem de Israele ait dominus, Filius me⁹
Exod.4. primogenitus Israel. ¶Addubitabit hic veruntamē quispiam, quomodò hic Paulus hu
Dubitatio. iusmodi adoptionem priscis illis legis veteris adscribat, cum capite superiori inter alios & Christianos ita discriminauerit, vt illos spiritum tātùm seruitutis accepisse in timore, nos autem spiritum adoptionis filiorum Dei, pronunciet. Ad hanc autem dubitationem, licet sint qui respondeant, spirituales olim Patres adoptionem filiorum recepisse per gratiam, carnales autem spiritū in timore, tamen quia non sic distinguit Paul. legitimus fortè intellectus est, quem (vt illic prænotauimus) Aposto
Gala.4. lus ipse pandit Gal. scilicet, quòd illi adoptionem quidem filiorum receperunt in circuncisione & sub lege, sed tamen tanquam paruuli atq; ætate minores, quàm quibus esset hęreditas tradenda, nos autem tanquam iam ætate legitima. Neq; obstat si qui, vel tunc olim, vel nunc, culpa sua huiusmodi adoptionis beneficiū vel non receperunt, vel nō seruant: quia Pau. tātū demonstrat diuinū propositū in cōferenda circūcisione & vtraq; lege, quod fuit, vt homines gratis reconciliati, & in filios asciti, Deum colerent, vt patrem. Quapropter licet ex gentibus fuerint etiam nōnulli in gratiam filiorum recepti, populus ille tamen peculiare nomē filiorum Dei obtinuit in orbe. Vnde Moses. Non est alia natio tam grandis, Deut.4.
quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut adest nobis Deus noster. Atq; hanc filiatiōis primogenituram probauit Christus, vocans eos filios. Nō est bonum sumere panem filio- Mat.15.
rum & mittere canibus. In cuius figuram, scilicet cœlestis hæreditatis, donata illis est terra promissionis, eiectis inde Gentibus. Quapropter & hoc quoq; verbo pudefacit eos, quòd qui præ reliquis nationibus filiorum prærogatiua fuerint insigniti, iam tunc adueniente primogenito Christo posthabiti fuerint Gentibus, cum quibus nunquam fuerat Deus cōuersatus. (*Et gloria.*) Non tam de gloria cœlesti loquitur, quàm de virtutibus miraculisq; & portentis, quibus suā Deus gloriā illis, ceu filiis, manifestauit: vt fuerūt prodigia in Aegypto, in mari & in deserto. De quibus Moses. Ecce gloria domini apparuit in nube. Et dum ædebatur lex, Habitauit, inquit, gloria domi- Exod.16, &
ni super Sinai. Et Gloria domini impleuit ta- 24. & 40.
bernaculum. Idemq; legitur, de gloria templi
Et quòd illa gloria figura esset cœlestis confe 3.Reg.8.
rendæ per Christum, docuit ipse, cū se in mōte coram prophetis eiusdem legis transfigu- Mat.17.
rauit. (*Et testamentum.*) Graphicè ꝑfectò & ex ordine innectit filiorum qualitates. Græcè autem pluratiuè legitur, διαθῆκαι, testamenta: At verò idem nomen in plurali numero significat hæreditatum distributiones, quæ obeundę sunt post testatoris mortem: sed tamen in singulari significat etiam pacta inter viuos atq; hæreditatem ipsam: & ideo, vt pacta & conuenta Dei, quæ cum ipsis paciscebatur significaret, traduxit forsan interpres, testamentū. Vnde Orig. Quoties peccauerunt, toties exheredati videntur. Et rursus. Quoties propitiat⁹ est Deus, reuocauit eos, & in hęreditatē suę possessionis adduxit, totiesq; reparasse testamētū credēdus est. Hęc ille. Et pepigit De⁹ fœdera cum Abraham & aliis Patribus: vt in

Genesi

Genesi relatum est. Alii in plurali legẽtes, verbum referunt ad duo testamenta: scilicet vetus & nouum, quæ Paul. adnotauit. Quorum primum concessum illis est, alterum verò promissum. Si tamen, testamentum, singulariter legeris, pristinum illud intelligito, (*Et legislatio.*) Illis enim peculiariter inter nationes totius orbis scripta fuit lex. Et quoniam in lege tria erant mandatorum genera, nomine legis moralia comprehendit & iudicialia: sed quãtũ ad cerimonialia, subdit. (*Et obsequium,*) Vnde Orig. Obsequium, inquit, sacerdotalia dicit officia. Alii transferunt, cultus: nam græcè est, λάτρια, & parui refert: nã & illa cerimonialia cultus quoq; erant. Nisi quòd fortè, obsequium, significantius explicat exteriores illas cerimonias, quàm, cultus, quod nomen ad internam animi reuerẽtiam propius attinet. Præterquàm quòd eodem nomine officium omne & obsequium legis pariter designatur. (*Et promissa,*) Nempè promissiones quæ de futuro Messia, deq; ci⁹ lege & gloria factæ sunt Patribus: vtpote Abrahæ, Isaac & Iacob, & populo exeunti de Aegypto: vt legitur in Genesi à .12. cap. vsq; ad .22. Et in Exodo cap. 20. & duobus proximis. Vt intelligas adoptionem illam antiquitus filiorum in sola fuisse positã pollicitatione & spe venturi, nostram verò iã esse in re. Quam ob causam Christus (vt infra 15. habetur) missus est minister circuncisionis ad confirmandas promissiones Patrum. (*Quorum Patres, ex quibus est Cristus secundum carnem.*) Hoc est octauum postremumque atque ideo supremum Iudæorum decus, quòd Christus ex eorum prosapia fuerit deriuatus secundũ carnem: iuxta illud, Dilexi Patres tuos & elegi semen eorum. Quo nam enim maiori honore dignari illam gentem Deus potuit, quàm vt suo ipsius vnigenito matrem ex eorum genere optaret? Vt idem esset & Dei filius & eorum consanguineus. Sed quo præterea potuit Paul. acriori spiculo Iudęorum scelus cæcitatemq; & impudentiam compungere, quàm commemoratione hac cognationis eorum cum Christo? Vt inde maximè pudefierent, obruerenturq; verecundia, quòd non solum Deum, sibi ipsis promissum, & missum abnegassent, sed eundem in carne crucifixissent, quam ab ipsis acceperat, eundemq; effudissent sanguinem, quem de suis ipsorum visceribus contraxerat. Quo profectò nefando facinore repudiari meruerunt, vt Gentes alienigenæ, quibus eum perimendum tradiderãt, eundem fide & obedientia susciperent, (*Qui est super omnia Deus, benedictus in secula.*) Speciosissima est præhabitæ orationis conclusio, eademq; per necessaria. Primùm, vt quem hominem secundum carnem nominauerat, verum eundem Deum astrueret: veluti cap. 1. Qui factus est ei secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei. Deinde, vt diuinitatis Christi commemoratione Iudæorum tum nobilitatem, à quibus sanguinem duxit ad summum fastigium eueheret, si modò tãtum beneficium agnouissent, tum culpam infamaret, quòd Deum verum explosissent, qui tam multis priuilegiis, quàm sunt in præsentia commemorata, eos illustrauerat, atq; adeò quem Patres eorum tam cupidè præstolabãtur. Quocirca meritissimò hoc loco culpandus repellendusq; ille est, qui primus cogitauit vires huius loci eneruare, quas aduersus Arrium Patres omnes, tam Græci, quàm Latini semper agnouerunt. Ait enim ille, posse hanc clausulam ita distingui, Qui Christus est super omnia, vt, interiecto colo, sequatur Deus benedictus in secula, veluti gratiarum actio. Vel aliter, vt hoc relatiuum non referat Christum, sed superiori textu concludatur clausula, & relatiuum accipiatur idefinitè, in modum gratiarum actionis: hoc est, ille qui est super omnia Deus, sit benedictus in secula. Secundùm quas, inquit, lectiones non sumitur argumentum diuinitatis Christi, idq; magno verborum molimine pertendit defensare. Sed profectò non erat opus catholico viro hunc ingenerare scrupulum in re conspicua. At quia alii, tum diligentissimi, tum doctissimi iustas apologias aduersus hunc authorem doctè ac piè instruxerunt, inter quos est pius & verè catholicus Titelmanus, nolo ego esse molestus. Est ergo planissimus hic locus de diuinitate Christi: nam absque dubio, relatiuum refert Christum, & colon illic figendũ est, qui est super omnia De⁹, vt, Benedictus in secula, adiaceat Christo, Deo. Vel si colon præponatur nomini, Deus, totum subsequens, Deus benedictus in secula, enunciatur de eodem Christo. Vnde Origen. Ex ipsis ergo est & Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Christum aliud secundum carnem esse, & aliud secundum spiritum, iam in prioribus huius epistolæ partibus designauit, vbi dixit, Qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis. Quem ergo ibi secundum spiritum

Gala.4. Orige. Deut.4. Erasmus. Orige.

ritum, filium dixit, hic, procedente doctrinæ ordine, vtpote proficientibus auditoribus, Deum qui est super omnia benedictus, ipsum esse pronunciat. Hæc ille & alia in hanc sententiam plura. Quibus optimè adnotauit, quòd quem prius Paulus nõ apperte Deum, sed filium Dei asseruerat, ne adoptiuum designasse crederetur, planissimè iam nunc appellat Deum. Et est calumnia indigna quæ à Christiano obiiceretur, dicere quòd hæc nõ fuerit sententia Origen. sed interpretis correctio: nam est apertissima quoque sententia Cyrilli, Chrysostomi, & Augustini, & manifestissimè Ambrosii, qui ait, Si quis non putat de Christo dictum, qui est Deus, det personam de qua dicatur. Et Hieronym. notauit damnatas hic esse hæreses Manichæi & Photini, qui negabant veritatem carnis Christi, per hoc quod ait, Ex Patribus secundum carnem. Et hæreses Arii & Nestorii, in hoc quòd eundem qui est secundum carnem, affirmat esse super omnia Deum benedictum in secula. Quinimò & hoc ipsum quod ait, super omnia, certissima est & maximè propria dignitas Dei, vt quę nulli potest creaturę competere. Vnde ad Philip. postquam de Christo præmisserat, quòd non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo, subiecit, datum illi nomen super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestiũ, terrestrium, & infernorum. Et adiecit. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Operosum autẽ esset Augustinum, Cyrillum ac reliquos doctores huc adscire, qui concorditer in hãc sententiam hunc locum exponunt.

Hiero. cõtra hæreticos.

Phili. 2.

Secũda pars capituli.

Non autem quòd exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex circuncisiõe sunt Israel, hi sunt Israelitę: neque qui semen sunt Abrahæ; omnes filii. Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii sunt promissionis existimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est, secundum hoc tempus veniam, & erit saræ filius.

Sequitur secunda sectio huius capitis, in qua de origine gratię hoc Paul. constituit, quòd non hominum meritis, sed ex Dei prædestinatiõe ortum habeat. Vnde cùm tot percensuerit Iudæorum priuilegia, explicatum pergit, quemadmodum illa omnia per gratiã Dei illis prouenerint. Et præterea cum miserum eorum casum fuerit lamentatus, præoccupatiõe iam vtitur aduersus eos, ne inde colligerent, incertas ac vanas fuisse promissiones Dei: quarum inter cætera munera, modò meminit. Fuerat enim Patribus salutem pollicitus per semen Abrahæ & Israel, ergo si tã numerosa pars eorum prosapiæ orbata fuit illa fide & salute, cassę videntur promissiones illę. Hanc ergo collectionem præsecat, dicens Non autem quòd exciderit verbum Dei, hoc est, non ob id tanto merore conficior de abcessione vestra, quòd fides per vos pollicitationum Dei collapsa fuerit, & per culpam vestram, vel infracta, vel infirmata. (*Non enim omnes qui ex circuncisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ. &c.*) Non solum in codicibus Græcis non legitur, ex circuncisione, verum neq; in vetustis Latinis. Neque est verisimile verbum esse Pauli, tum quia circuncisio non sumpsit initium in Iacob, tum quia multò aptius cohæret hæc duo membra, sine tali adiectione, hoc pacto, Non enim omnes qui ex Israel sunt, neq; qui semen sunt Abrahę. Sed tamen nihil sententiæ deperit, si legatur, ex circuncisione. Neq; habetur græcè, Hi sunt Israelitæ, sed, ij sunt Israel, vt, Israel, sit in casu nominandi. Est enim celebre in sacra scriptura, vt gens nominetur à capite illius stirpis: vt tribus Iudæ dicitur Iudas. Consultò tamen fortè interpres vertit, Israelitæ, ad tollendam æquiuocationem. Nam, Israel, potest latinè esse genitiui casus: quem sensum non prę se fert Pau. hic. Vel fortè (vti alii probè adnotarũt) quia Israel absolutè dictum de gente, nõ nisi vniuersam gẽtem Iudęorum significat. Israelitę verò potest etiam accipi pro particula Israelis, de qua hic Paul. loquitur. (*Neq; qui semen sunt Abrahæ, omnes filii.*) Ambrosius non legit, qui semen sunt, sed, quia semen sunt. Neq; huiusmodi lectio spernenda est: ita enim habent nonnulli Græci codices, hoc est, Non illa causa, &c. At pro literę dilucidatione prẹnotemus, tres fuisse insignes Patres in lege celebratissimos, quibus, data fide, promissus fuit Mesias, nempè Abraham, Isaac & Iacob. Patent enim promissa facta Abrahę in figura terræ promissionis in Genesi à cap. 12. vsq; ad. 22. quę eodem libro cap.

Tres isignes patres.

cap.26. repetita sunt ad Isaac, & rursus ad Iacob cap.28. Ob idq; Iudæi celeberrima appellatione dictitabantur filij & semen Abrahæ: vt crebrò videre est in Genesi: & filij quoq; Israel, vt patet in Exodo. Abrahæ quidem, quia illi omnium primo & semini eius factæ sunt promissiones, vt ait Paul. Israelis verò, quoniã omnes eius filij tam ancillarũ, quàm præcipuarum vxorum connumerati sunt in populum Dei, cui per tribus distributo tradita est terra promissionis. Haud tamen solenniter nuncupabãtur filij Isaac, quia neq; prim⁹ fuit cui facta esset promissio, neq; tota eius progenies hæreditatem illam adiuit terræ promissionis, sed solus Iacob, abdicato Esau. Quamobrem in duobus tantummodo his seminib⁹, scilicet Abrahæ & Israelis, ostẽdit hîc Paul. non excidisse verbum Dei: idq; per quatuor oracula, bina vnius, totidemq; alterius. Neq; est prætereundũ ingenium hic Apostolicũ. Poterat enim per hoc defendere certitudinẽ & firmitatẽ diuinarũ promissionũ, quòd particulariter quibusdam filiorum tam Abrahæ, quàm Israel eas impleuerat, at ne quis redargueret, nõ ideo fuisse illas promissiones satis solidas, quoniam neq; omnibus quibus fuerat salutem pollicitus, persoluisset eas, neque verò illis tantùm, sed pluri mis etiam ex gentilitate, commonstrat easdem promissiones in vniuersum fuisse completas omnibus, qui legitimè sunt filij Abrahæ: atq; illis duntaxat obuenire hæreditatẽ æternam: de qua spiritualiter intelligebãtur. Ob idq; ait, Non enim omnes, hoc est, nõ mihi illos obiiciatis, qui ex semine, seu Israel, seu Abrahę aberrarũt ab scopo fidei: illi nãq; non sunt legitimi filij secundum spiritũ promissionum: quare ob excidium illorum non excidit verbum Dei. Qui autem fuerint legitimi filij, hîc prius ostendit in filiis Abrahæ testimonio scripturæ Genesis. 21. (*Sed in Isaac vocabitur tibi semen.*) Et exponens spiritualem sensum subdit, id est, (*Non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii sunt promißionis, existimantur in semine.*) Animaduertat hic ergo attentus lector diuinam expositionem Pauli priscarum promissionum. Vt enim ostendat nullo carnali iure, sed diuino bene placito obuenire nobis adoptionem, adducit duo commodatissima exempla filiorum Abrahæ & Isaac. Quorum vtrique bini fuere filij Abraham nanque duas suscepit proles, Ismaelem scilicet maiorem natu, & Isaac minorem, quorum Ismaeli iure primogenituræ competere videbatur hæreditas: nonobstante quòd esset filius ancillæ. Nãm sobole Israel nullum interiectum est discrimẽ inter filios ancillarum & vxorum in distributione hæreditatis. Sed nihilo minus præcipitur Abraham eiicere filium ancillæ: quia in Isaac, inquit, vocabitur tibi semen: Adiecit autem Deus, Sed filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Optimè id ergo interpretatur spiritualiter Paul. quòd non qui filij carnis, id est, qui ius habẽt ex carne, sicuti Ismael, ij sunt filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, id est, filij secundum electionem & promissionẽ Dei existimantur in semen videlicet Abrahæ. Multò autem explicatius habetur allegoria hæc ad Galat. vbi ait, filium ancillę natum fuisse secundum carnem, hoc est, naturali virtute carnis ex iuuencula: filium autem liberę per repromissionem: nimirum emortuis iam & deficientibus viribus naturæ, sed per miraculum Dei restitutis. Hæc enim omnia in typo facta sunt progignendi Christi adoptandorumq; mortalium per eius gratiam. Iudęi autem id intelligebant carnaliter. Vnde germanum possumus eruere sensum illius verbi Ioannis.8. Nos ex fornicatione nõ sumus nati: vnum patrem habemus Deum. Non enim vocabant Deum, patrem propter gratiam qua erant illi accepti, sed quia non per naturam, vt Ismael, sed super naturã per miraculosam electionem Dei fuerant nati. Nihil ergo hic restat dubitationis ab hoc argumento, quòd neque omnes filij Isaac salui facti sunt, neque verò illi soli. Siquidem Gentiles, siue ab Ismaele, siue ab Esau descendentes salui fieri poterant olim in lege naturæ per auxilium gratiæ Dei, qui & in aduentu Christi Iudæos ipsos anteuerterunt. Nulla inquam ex parte ab hoc argumento infirmatur promissionum robur, quoniam sensus illorum oraculorum, interprete hîc Paulo, spiritualis est: hoc tantùm docens, quòd quemadmodum Ismaeli seniori, qui secundum carnem, hoc est, naturali virtute carnis fuerat genitus, prælatus est diuino beneplacito Isaac, qui fuit sola voluntate Dei ex effœta iam anu miraculosè procreatus, ita intelligamus, eis tãtùm atq; eisdem omnibus factam esse promissionẽ filiationis Dei, quos ipse secundum æternum propositum elegit: atq; eosdem prorsus censeri filios Abrahæ, qui eadem fide generantur, quam Abraham habuit de conceptu Isaac. De qua Paul. supra

Gala.3.

Magnificum ingeniũ Pauli.

Gala.4.

Sensus promißionum, spiritualis.

cap. 4. illud antiquũ elogiũ citauit, Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Quã de causa superius cap. 2. distinxit Iudęum duplicem: nempe in manifesto, & in abscondito, & duplicem circuncisionem, cordis scilicet & carnis. Et cap. 4. commonstrauit, Abraham fuisse patrem omnium credentium. Et Christus in Euangelio ait, posse de
Mat. 3. lapidibus suscitare filios Abrahæ. Atque adeò hîc Apostolus in eundem diuinum sensum spectatissimè adsciscit oraculum secun-
Gene. 18. dum ex Genesi. (*Promißionis enim verbum, hoc est, secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.*) Id est, secundum hoc tempus mihi ab æterno prẹfinitum & prẹfixum, Vbi tẽpus gratię spiritualiter significatur. De quo tem
Gala. 4. pore ad Galatas Paulus. Vbi venit plenitudo temporis misit Deus filium suum factum ex muliere, quippe ex Virgine per miraculum, prẹfiguratum in miraculosa generatione Isaac, vt adoptionem filiorum reciperemus. Quod est velut expositio huius, quod ait hîc, Et erit Sarę filius.

Non solùm autem illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habẽs Isaac patris nostri. Cùm enim nõdum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret: non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: quia maior seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Procedit ad exemplum filiorum Isaac. Et quanuis in Græcis modo codicibus non est relatiuum, illa, tamen claritatis causa adiectũ
Defensio interpretis. est: hoc veruntamen oculatioris est consyderationis, quod isti neoterici reprehendere cõnituntur in veteri translatione. In Gręcanicis enim iam nunc exemplaribus vbi nos legimus, concubitu, nõ est [illegible], κοίτην, qui est accusatiuus generis fœminini, significans idem quod, cubile. Ob idq́; aiunt, deprauatum esse hunc locum ab interprete veteri, & quantũ ad verborũ structuram, & quantũ ad sententię fidem: nam ablatiuus, vno, masculini generis nequiuerat cum accusatiuo fœminino copulari: sed supplendus inquiunt, erat ablatiuus, filio, vt legeremus, Rebecca ex vno (scilicet filio, cubile habens: i. matrimonialẽ thorũ, Isaac patris nostri. Vel ita, vt ablatiu⁹, vno, coniungeretur cum, Isaac, in eodem casu. Nã genitiuus Grẹcus per ablatiuũ quoq; reddi potest Latinè: hoc modo, Rebecca ex vno Isaac patre nostro cubile habens. Nam aiũt, nihil Pauli retulisse, an vno coitu cõcepti fuissent illi gemini. At verò vt ab hoc postremo verbo retundere horum censuram exordiamur, quoniã isti (vt sæpe adnotaui) non sunt ita multum obseruãtes Theologiæ in scriptura sacra, ideo sunt tam nobis infesti: lõgè enim aliter sentiũt doctores omnes, non modò Latini, verum & Græci de isto vno concubitu. Cùm enim Paul. prius induxisset exemplum de Ismaele & Isaac diuersis matribus, diuersisq; temporibus prognatis, quinimo sub diuersis patris cõditionib⁹, qui Ismaelem sub præputio genuit, Isaac verò iam circuncisus, ne quis electionem Isaac præ Ismaele meritis parentum transcriberet; attexit exemplum alterum, in quo nulla cogitari potest generationis discrepantia, duorum scilicet gemellorum, qui non tantùm iisdem parentibus, sed eodem prorsus temporis articulo geniti sunt, vbi non potuit diuersus affectus esse parentum. Et ideo ait. Ex eodem concubitu. Neque erat verbum adeò pudendum, quin deberet eo vti, vt fideliter mysterium expromeret. Nam præterquam, quòd naturę rei nihil repugnat semen vnius cõgressus in diuersas celullas matricis dispartiri, ex quo duo simul fœtus gignãtur, haud dubium quin & hoc mysterij gratia prouisum fuerit diuinitus: vt scilicet specimen diuinæ gratiæ esset expressus, qua gratia absque vlla meritorum differentia alios prę aliis elegit Deus ab æterno. Vnde Orige. Cùm Re- Orige.
becca ex vno concubitu Isaac geminos concepisset, nondum partu æditi, neque vllis actibus puerorum boni, malive inter homines habiti, erga Iacob diuina habetur dilectio. Et ita legit Irenęus lib. 3. aduersus hære- Irenæus.
ses. Et in cõmentariis Malachiæ Hierony. Et Hierony.
Augustin. ad Sixtum. Cuius, reliquis præter- August.
missis, verba audiamus in lib. de prædestin. & grat. capitu. 7. Vbi de hoc Rebeccæ conceptu ex vno concubitu latè disserit. Verba sunt hæc inter alia. Sed hîc quid egerit hæc Apostolicæ disputationis intẽtio satis admodum claret. Non solùm enim fratres, sed & geminos, nec solùm geminos, sed vno etiam cõcubitu fusos in vtero comparauit, vt quoniam

niam in nondũ natis, nondũq; aliquid operatis, nulla esse poterant momẽta meritorũ, nec ex parentum quidem meritis, quæ diuerso tempore varia esse potuerunt, aliquod cõtra gratiã relinqueretur obstaculum. Hactenus Augu. Debuissent ergo censores isti explorare citi⁹, an aliqua esset mutatio in Phrasi Græca, quàm sanctorum torrenti sese obiicere, Eò vel maximè quòd lectio eorum nullibi est Latinis recepta. Quid enim sensus prę se fert talis oratio, Cubile habẽs Isaac patris nostri. Et multò minus ad rem pertinet, Cubile habens ex vno Isaac patre nostro. Neque adeò haberi debet pro irrefragabili istorũ regula, ꝙ scriptura, quæ de Græca facta est Latina, sit ad amussim Gręcę lectionis corrigenda & collimanda. Nam potuit & Gręca lapsu tẽporis etiã vitiari, maximè cùm per tot retro annos fuerit res Gręca à Turcis labefactata. Adeò vt posset iam nonnullis in locis per translationem Latinam emendari. Ad rem igitur, si duas literulas Græcas permutes, tota lectio nostra constabit. Nempe si dicamus, vbi nunc Gręcè habetur, κοίτην, fuisse olim, κοίτό, qui est genitiuus masculi generis, ablatiuo seruiens, idem significans quod, cubile, & per figuram idem quod, concubitus, Est ergo sic litera ordinanda. Non solùm illa, scilicet Sara ex electione Dei peperit benedictionis prolem, sed & Rebecca ex vno concubitu Isaac patris nostri habens, id est, concipiens, nimirum peperit simili electione Iacob. Est enim Latina dictio, habere ex aliquo, pro, concipere ex illo, Similitudo autem inter Rebeccam & Saram patet, nam sicut Sara, sterilis fuit, ita & de Rebecca legitur Genes. 25. quòd deprecatus est Isaac Dominum pro vxore sua, eò quòd esset sterilis, qui exaudiuit eum, & dedit conceptum Rebeccæ: illa autem collidentibus in vtero paruulis, consuluit Dominum, qui respondens ait, duos populos ex vtero eius prodituros, sed quorum maior seruiturus esset minori. Et ideo hîc Paul. exclusa ratione prorsus diuersitatis meritorum ex parte parentum, eandem etiam præscindit ex parte puerorum dicens. (*Cùm enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret.*) Id est, vt liquidò constaret, solùm diuinum propositum fuisse in causa, non autem opus aliquod vel parentum, vel natorum (*Non ex operibus.*) Hoc est, non ob meritum operum. (*Sed ex vocante.*) Quod est, ex gratuito eius beneplacito dictum est ei, scilicet Rebeccæ, quia maior seruiet minori. Ecce primum testimonium secundi exempli, quod est hîc tertium in ordine. In cuius confirmationem subiungit & quartum ex Malachia. Vbi conferens Deus cum Idumæis Israelitas, ait, Iacob dilexi, Esau autem odio habui: cuius sensum paulò post explicabimus. ¶At subire hîc quempiam posset cogitatio, cùm amor Dei erga nos, eternus sit, quidnam referebat in paruulis nondum natis exemplum statuere: siquidem & de adultis id pariter verissimum est, quòd antequàm quicquam boni operemur dilecti sumus à Deo, per cuius dilectionem boni efficimur. Responsum est autem, quòd voluit Deus, interprete hîc Paulo, ad modum nostræ intelligentiæ arcana illa sua nobis pandere. Si enim exemplum in Cain & Abel, verbi gratia, posuisset, aut in Dauid, & Saul, aut ĩ Nabuchodonosor & Pharaone, cogitare quis forsan posset, præuisa eorum diuersa merita in causa fuisse, vt alterũ prędestinasset, alterum verò reprobasset. In his autem, nullo libertatis vsu pollentibus, rem oculatissimè patefacit. Nempe quòd cùm ante eorum merita alter fuerit electus, alter verò odio habitus, neq; vlla fuerit facta præuisionis mentio meritorum, in hac, ceu tabella, perspectum nobis sit prædestinationis mysterium: scilicet quòd neque meritorum momenta, neq; eorum præuisio fuerit causa huius diuersitatis, neq; adeò in adultis & ratione vtẽtibus hoĩbus, sed sola volũtas diligẽtis & vocãtis. Cui cõsonat illud ad Ephes. Elegit nos in Christo ante mundi constitutionẽ, vt essemus sancti: id est, non ob præuisam sanctitatẽ nos elegit, sed electio fuit sanctitatis causa: vt q̃ totius explicabimus. Tres ergo errores hoc vno verbo repulsi sunt. Primus vtiq; Manichęorũ, qui diuersitatẽ ingeniorũ hominum, & eorum quæ illis contingunt constellationi natiuitatis transscribebant. Contra illud Hieremiæ. A signis cœli nolite metuere, quæ gentes timen. Secundus qui tãquam Origenis circunfertur. Nempe quòd ob merita animarum, quę cùm angelis simul creatæ extra corpora egissent, diuersitas in hominib⁹ proueniret. Et tertius Pelagianorum, quòd ex præcedentibus meritis alij essent dilecti, alij verò odio habiti. Contra Manichæos enim facit quod ait Paulus. Quum nondum nati fuissent, & contra secundum errorem, id quod addit, Neque aliquid boni egissent aut mali. Sed contra Pelagium illud

Contra Græcos codices.

Similitudo inter Saram & Rebeccã. Gene. 25.

Malach. 1.

Dubitatio.

Ep. 1.

Tres errores.

Hiere. 10.

lud subdit, Non ex operibus, sed ex vocãte.

Maior seruiet minori. Maiorem autem seruire minori duobus modis exponunt. Primò ad literam in propriis illorũ personis, vel populis inde ortis. Nam licet Esau nũquam fuerit seruus Iacob, gens tamen Idumæa, quæ genus erat Esau, seruiuit nonnunquam Israelitis: secundum illud

Psal.59. Psalmi, In Idumęam extendam calceamentum meum. Et huc alludit oraculum Gene-

Gene.25. sis, Duo populi ex ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Et Malachiæ.1. post illud suprà

Malac.1. citatũ testimoniũ, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, subsequitur, Et posui mõtes eius in solitudinem, & hæreditatem eius in dracones deserti. Et rursus isti (scilicet Idumæi) ædificabunt, & ego destruam, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus vsq; in æternum. Vel potest secundo modo spiritualiter exponi in typo, vt maior populus intelligatur esse Iudæorũ familia: quæ quidem, vt Apostolus paulò ante dixit, adoptionem primus accepit: iuxta

Exo.4. illud Exodi, Primogenitus meus Israel: minorem autem censeamus populum Gentiũ, qui fidem Christi prius suscepit, & cui tanquam serui famulantur modò Iudæi, circunferentes scripturas, vnde Christiani legitimos eruant sensus, quibus eos reuinciãt. Circa hoc quidem verbum de libero Dei discrimine inter Esau & Iacob enodanda est quęstio diuinæ, tam prædestinationis, quàm reprobationis. Sed condecet prius subsequentem textũ exponere, vbi Paulus duas quęstiones dissoluit, quę plurimùm ad rei euidẽtiam conferunt.

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deũ? Absit. Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor: igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.

Tertia pars capituli. Est igitur hæc tertia sectio huius capituli, in qua Paul. obiectiones duas recutit ex proxima sententia emergentes. Prima est, quòd

Duæ quæstiones. prædicta sentẽtia videtur æquissimum Deũ iniquitatis arguere. Enimuero cùm Deus humanum genus ex nihilo creauerit, sicuti omnium parens: qui quidem quantum ad ea quæ ad naturam nostram spectant, æquales nos condidit, nempe potentiis & organis pariformiter præditos & ornatos, iniquum prima fronte videtur, quòd ita inter nos discriminauerit, vt absq; vllo nostro merito alios sempiternæ beatitudini destinauerit, alios verò in perpetuum exiliũ. Altera verò obiectio viceuersa est, quòd videtur ex eadem sententia consequens fieri, vt nulla sit in nobis iniquitas: quandoquidem in nostra non sit facultate voluntati Dei resistere. Interrogat ergo Paul. more suo id quod caro, diuinæ mẽtis ignara, obiectare ei posset. (*Quid ergo dicemus?*) Id est, quid ex superiorib⁹ colligamus. (*Nunquid iniquitas apud Deum?*) Scilicet est. (*Absit.*) Familiaris responsio est Pauli summa confidentia freti. (*Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus sum, & misericordiam præstabo cui miserebor.* Cùm sententia superior bimembris fuerit, scilicet quòd Iacob gratis dilexerit, Esau autem odio habuerit, bipartitã quoq; subdit defensionẽ Dei, vt vtroq; eum modo vendicet ab iniquitate. Vnde quantũ ad gratuitam dilectionem, inducit oraculum quod est Exod.33. apprimè pręsenti proposito con- *Exod.33.* gruens. Habetur enim illic sermo de impietate populi, qui vitulum in Deum cõflauerat. Cuius noxam cùm Deum Moses deprecaretur, respondit hæc verba, secundum trãslationem nostram, Miserebor cui voluero: & clemẽs ero in quem mihi placuerit: quę Apostolus paulò hic differẽter secundum septuaginta citat. Acsi dixisset, Remittere culpã & in gratiam meam quenquam euocare, nõ est in meritis hominum positum, neq; vlla esse potest illius causa, nisi meũ prorsus beneplacitum. In Græco duo sunt distincta verba, ἐλεῶ, &, οἰκτείρω, Acsi dicas, Misereor, & commisereor, quorum prius internum designat affectum alienæ miseriæ: posteriųs verò externum effectum ad eandem eleuandam. Et vtrobiq; copulatur pręsens cum suo proprio futuro, scilicet, Miserebor cui misereor, & commiserabor cui commisereor. Sed interpres pro præsenti vertit præteritum, misertus sum. Et vt lucidius in secundo membro exprimeret exteriorẽ effectum, vertit, Misericordiam præstabo. Nec est cur reprehendatur affectatæ copiæ, cùm id fecerit explicationis gratia. August. verò & nonnulli le- *August.* gunt, Miserebor cui misertus fuero, & misericordiam præstabo cui pręstitero. Atqui sunt qui futurum ad vocationem referant, pręteritum verò, ad pędestinationem: hoc est, miserebor vocãdo, cuius sum in pędestinatio-

ne

cinatio) videtur mihi Paul. hac vsus verborũ (vt sic dicam) identitate, vt significantissimè omnem prærumperet causam prædestinationis, præter vnam Dei voluntatem: quemadmodum dialectici illius propositionis, quam appellant immediatam, nullam prorsus reddunt causam: Vt cur homo sit animal rationale, nulla est causa, nisi quia est animal rationale. Et in Metaphisicis Aristote. ridiculam existimat quæstionẽ, Cur homo est homo. Pari inquam modo si quæras, Cur Deus cuiuspiam pre aliis miseretur, nulla est causa, nisi quia illius miseretur. Seu, vt est in nostra
Exo.33. translatione Exo.33. quia illius vult misereri: & cur huic gratiam suam præstat, nulla est causa, nisi quia illi præstat, seu illi placet prestare. Quanquam fortè interpres consultò vertit, Misericordiã præstabo cuius miserebor, vt circulationem faceret ad primum verbũ, hoc modo, Miserebor cuius animo meo misertus sum, & illi auxilia misericordiæ in tempore præstabo, cuius secundum meum internum affectum miserebor. Vide ergo, q̃ fuerint commentitiæ omnes causæ prædestinationis hoc vno verbo conuulse, quòd scilicet nec natiuitatis sydera (vt Manichæi dicebant) neq; animarum merita extra corpora (vt in Origenis Periarchon legitur) neq; opera præcedentia (vt blasphemauit Peleg.) in causa sunt gratiæ Dei, sed sola eius voluntas. Imo neq; operũ præuisio, que gratiam subsequũtur, seu bonus gratiæ vsus, aliâs illa adduxisset Paul. in causam, neq; dixisset ita nudè, Miserebor, cui misereor. Sed de hoc paulò post latius. Interim verò nota, quòd non solùm diuinum elogiũ citauit, sed Mosen, cui illud responsum est. Nam si prophetæ tante authoritatis sic Deus precisè respondit, non est cur nos aliam perscrutemur suæ misericordiæ rationem & causam. (*Igitur non volentis neq; currentis, sed miserentis est Dei.*) Concludit vtiq; periodum: vtpote salutem nostram neq; volentis esse intrinsecus, neque forinsecus operantis. Congruè autem appellat cur-
1.Cor.9. sum, exercitium operum. Vnde ad Corint. *Militia nostra.* Qui in stadio currũt omnes quidem currũt, &c. Est enim militia nostra, imago quædam currentium ad brauium. Potest autem conclusio hæc vel ad meritum referri nostrum, vel ad nostram facultatem. Primo scilicet modo contra Pelagium, quòd salus nostra nostris meritis nõ debetur, neq; animi, neq; cor
*Deut.*9. poris: iuxta illud. Ne dicas in corde tuo, propter iustitiam meã introduxit me Dominus, vt terram hanc possiderem. Sed tamen ad rem aptius exponitur de nostra operandi facultate: quòd scilicet rectè velle aut operari, non est in facultate volentis posita, aut operantis, sed in diuina gratia & beneplacito. Secundum illud, Deus est qui operatur in vo- *Phil.*2.
bis & velle & perficere. Et alibi, Non sumus 2.Cor.3.
sufficientes cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis. Nemini autem censeatur hoc loco *Dubitatio.*
Paul. omnem nobis concursum adimere in nostra iustificatione, cũ se res aliter habeat. Nam sicuti nos absq; Dei appulsu nihil possumus, ita neq; sine nostra assensione salutẽ nostram operaretur ipse in adultis. Sed caue in contrarium extremum relabaris, vt existimes hoc tantùm velle, quòd non est solius hoĩs volentis neq; curretis, sed simul Dei miseretis. Tunc enim pari ratione, versa oratione, diceres, q̃ non est solius Dei miseretis, sed hoĩs quoq; simul voletis. Quã blasphemiam retundit Augu. lib.2. de bo. perseuer. his ver- *August.*
bis, Viuimus rectè, si totũ Deo demus, nõ illi ex parte, & nobis ex parte. Et in Enchirid. cap.32. Si propterea, inquit, dictũ est. Non est volentis neq; curretis, sed Dei miseretis, quia ex vtroq; fit, id est, ex volũtate hoĩs & misericordia Dei, cur non & econtrario rectè dicitur, non miseretis est Dei, sed voletis est hoĩs? Quia id misericordia Dei sola non implet. Quod tamen nullus Christianus dicere auderet. Hæc ille. Has veruntamen ambiguitates *Lib.1. de natu. & grat. cap.15.*
pro captu nostro expediuimus lib.1. de na. & gra. Vbi certos ordines diuinarũ operationũ discreuimus. Sũt enim quidã actus erga nos Dei, quos sine nobis agit: vt prædestinatio, vocatio, admonitio, &c. De quibꝰ hîc propriè loqui videtur Paul. sub figura nondũ natorũ Esau & Iacob. Quo ideo sensu absolutè verum est, nulla tenus esse volentis neq; currentis, sed omnino miserentis Dei, vtpote eligentis alios, alios verò reprobantis. Aliæ verò sunt diuine motiones ita nos præuenientes, vt noster requiratur assensus, sicuti conuersio, ad quam adulti mouentur fide, spe, & charitate, de quibus nihilo minus motionibus ita dicere debemus, non esse volentis neque currentis, vt minimè liceat conuersim dicere, non esse solius Dei miserentis. Nam quum Deus non solùm nobiscum operetur, sed sit causa quæ nos mouet ad agendum, illi tota debetur actio, veluti principali agenti. Non enim dicimus, Instrumentum ædificat, sed per instrumentũ artifex. Nihil autẽ vetat, quò minus dicamus cum eodem August.

Qui creauit nos ſine nobis, non ſaluabit nos ſine nobis. Neq; obſtat, quin hominis iam iuſtificati voluntati, & operi debeatur pręmiū tanquàm merito noſtro, quod eſt donum Dei. Tametſi & ille meritorū prouētus Deo ſit quoq; adſcribendus. Quoniam neque qui plantat eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus. At forſan ſciſciteris, quomodo hîc Paul. Deū defendit ab iniquitate, quia id non videtur clarè conſtituiſſe. Imo profectò id ſatis lucidè reſpondet. Nam ſi non ex debito, ſed ex mera voluntate gratiam ſuam diſpenſat, & vbi non eſt debitum, ſicuti nulla interuenit iuſtitia, ita neq; accidere poteſt iniquitas, nulla prædeſtinanti Deo poteſt impingi. Sed de hoc ſtatim fuſiꝰ.

1. Cor. 3.

Dubitatio.

Dicit enim ſcriptura Pharaoni, Quia in hoc ipſum excitaui te, vt oſtendam in te virtutem meam, & vt annuncietur nomē meum in vniuerſa terra. Ergo cui vult miſeretur, & quē vult indurat.

Tranſit ad alterum mēbrum, quod ad reprobationem pertinet, vt oſtendat, neq; illic vllam ſubeſſe iniuſtitiam. Nam cùm nemini fuerit Deus hominū debitor, antequā quicquam per ſuam gratiam operetur, fit, vt ſicuti mera eius eſt beneuolentia & liberalitas quorundam miſereri, ita neq; vlla eſt iniquitas, ſi alios permittat voluntati ſuæ prauæ, quod hîc appellat, indurare. Accerſit autem teſtimonium Exodi de Pharaone, cui dixit Deus. Idem enim ſignificat, dicit ſcriptura, quod, dicit Deus per ſcripturā, ſeu, referente ſcriptura. Meminit verò Paulus ſcripturę, vt ſignificaret, non tātùm dictum eſſe Pharaoni, vt illis tunc temporis præſentibus ſplenderet gloria Dei, ſed vt abſentibus etiam nobis per ſcripturam eluceret. Vnde duę ſunt partes diuini huius elogij, videlicet, In hoc ipſum excitaui te, vt oſtendam in te virtutē meam (nimirum quantum ad præſentes) & vt annuncietur nomē meum in vniuerſa terra, videlicet quantum ad abſentes. Litera quidem noſtra in Exodo ſic habet, In hoc ipſum poſui te. Et (vt notauit Ambroſ.) ſecundum aliam literam, ſeruaui te. Sed eundem omnes exhibent ſenſum. Eſt enim animaduertendum, ſententiam hanc fuiſſe prolatam à Deo poſt facta illa ſtupenda ſigna, poſtq; terrificas quatuor plagas, ranarum videlicet, ſcyniphum, muſcarum & hulcerum, brutas animantes perimentium: quibus portentis commoueri debuiſſet Pharao, vt Deo obſecundaret, atque ideo dignus erat, vt per eius iuſtitiā abſumptus iam fuiſſet propter inobedientiā. Ob idq; vbi iamiam percutere minaretur populū ipſum cū rege, ait, In hoc te hucuſq; ſeruaui, etſi fueris tanta rebellione grauiſsimam commeritus mortem, ſeu, quaſi à mortuis excitaui, ſeu, poſui in exemplum, vt iam nunc oſtendam, tum quanta ſit hominum durities mihi renitentium, tum q̄ ſit mea in eos expaueſcenda poteſtas. (*Igitur cui vult miſeretur, & quem vult indurat.*) Peroratio eſt præfatæ defenſionis. Obiecerat enim, Nunquid iniquitas eſt apud Deum, & inſinuanter concludit negationem, quam tu ita colligas, Si nulla eſt in hominibus ratio debiti, reſpectu diuinæ gratiæ, ſed ſola eius eſt clementia quorumpiam miſereri, fit, vt neq; vlla ſit iniquitas, ſi aliis non impēdat, quod naturæ ipſorum non debetur: quum ſcilicet gratia & gloria res ſint ſupernaturales. Hunc autem locum prolixè tractauimus lib. primo de natu. & grat. aduerſus Lutheranos. Quorum inter cætera dogmata abſurdiſsimum & communi ſenſui repugnantiſsimum eſt, quòd Deus non ſolùm directè inclinat homines ad malum, verùm cogit, compellitque. Vbi inauditas eorum aſſertiones (vt peiori verbo abſtineam) recitauimus. Videlicet, quòd non eſt in poteſtate noſtra malas vias facere, ſed mala opera in impiis ſolꝰ Deꝰ operatur. Et quòd ſit Dei propriū opus, non minus proditio Iudæ, q̄ vocatio Pauli, & quòd ſit Deus efficax cauſa noſtræ indurationis, noſtriq; traditionis in deſideria mala. Aliâs Deus inquiūt, non eſſet Deus: quoniā nō eſſet potens facere, quicquid vellet, aliaq; id genus, quibus nō ſolùm liberum nobis arbitrium eripiunt, verùm nefanda adſcribunt Deo. At quia amplam illic habuimus de hac re diſputationem, quam & ſupra cap. 1. ſuper illud, Tradidit eos Deus, &c. ſummatim perſtrinximus, nihil aliud nunc, quàm tædium commoueremus eius repetita iam repetitione. Idem ergo pollet hîc indurare (vt illic apertiſsimis teſtimoniis & rationibus cōmonſtrauimus) quod, permittere hominem, ſuam inſequi naturalem inclinationē, qui abuſus miſericordia Dei, magis ac magis recrudeſcit: iuxta illud Pauli, Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitētiā te adducit? Secundum autē duritiam tuam & impœnitens cor theſau-

Notandum.

Lib. 1. de na. & gra. cap. 17. & 18.

thesaurizas tibi iram in die iræ. Et illud Iob
Iob.24. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbia: Deus autẽ vtitur mala inclinatione naturali hominis, tũ ad alios bonos fines, tum etiam ad manifestandam iustitiam suam & potentiam, vt author est hîc
Orige. Paul. Vnde Orig. Vide inquit, quia non dixit. Ad hoc ipsum te feci, alioqui ad cõditorem referri videretur culpa: sed ait, Ad hoc ipsum te suscitaui: hoc est, vt per animi tui malitiã, quã tibi infrunitè & sine Dei timore viuendo quæsisti, & in alios irrogetur vtilis & fructuosa correctio, & in te ipsum ad posteritatis exẽplũ famosissimus cõferatur interitus. Multa alia in hãc sententiã superaddit.

Dicis itaque mihi, Quid adhuc quæritur? volũtati enim eius quis resistit?

Cùm quęstionẽ priorẽ expediuerit, videlicet, cùm à Deo iniquitatem omnem propulsauerit, gressum facit ad quæstionem secundam. (*Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur?*) Quidam & in hoc sensu locũ hunc glossant, vt, quæritur, idẽ sit quod, interrogatur, à verbo, quæro, hoc est, cùm tam proborũ, quàm reproborũ nulla sit causa præter vnam Dei voluntatem, quid præter hanc alia quęritur. At nulla potest ratione consistere interpretatio hæc, neque cum præcedenti verbo, Dicis itaq; mihi, quod est verbum cuiuspiã redarguentis Apostolum, neque cum subsequẽti, Voluntati eius quis resistit? Præterquam quòd verbum Græcum nõ id quod, quæro, significat, sed idẽ quod, conquæritur, seu reprehendit, seu accusat, vel culpat. Est ergo hîc verbum, quęror, actiuè significationis, vt subintelligatur, Deus. Itaq; quæstio secunda est quæ à reprobatis proponitur, veluti ab Esau & Pharaone. Esto Paule Deum ab iniquitate tutatus fueris, propterea quòd citra debitum cui vult miseretur, & quem vult indurat, saltem hac tua postrema sententia, & nos quoq; protegis excusasq; ab iniquitate. Neq; est cur Deus cõqueratur de nobis. Nam si tales nos ipse fecit, cuius potestati nemo potest resistere, & vbi nulla est libertas, nulla subesse potest culpa, nulla sumus reprehẽsione digni, magis quàm cœli rerumq; naturalium vniuersitas, in quibus necesse est id peragi quod de illis Deus statuerit. Atqui relatiuum, eius, vbi ait, Voluntati eius quis resistit, edocet verbo, conqueritur, Deum subiici, quem relatiuum refert: aliâs dixisset, Dei.

O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam.

Eneruat ac dissoluit quæstionẽ per aliam interrogationẽ, qua obturare cõtendit eorũ ora, qui ita insaniũt. Atqui verbũ Græcũ nõ est simplex, respõdeas, sed, compositum, contra, seu ex aduerso respondeas, hoc est, contradicis & aduersarius es. Id quod & Chrys. Chrysost.
adnotauit. Et Orige. distinguit inter fidelem Orige.
seruum, qui volens intelligere ea, quæ decẽt, Deum interrogat, sicuti vir desideriorũ Daniel, & eum qui causa disceptandi cum Deo submurmurat aduersus ipsum: ille enim dũ Luc.11.
quærit, inuenit, iuxta diuinũ promissum, hic autem (quẽ subnotat hîc Paul.) increpatione potius dignus est, quàm responsione. Igitur vt ad interpretem reuertamur, respondeas, dixit, pro eo quod est, responsare, id est, obmurmurare: vnde responsatores famuli dicuntur, qui contra dominorum iussa, sua remittunt responsa. (*Nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic?*) Græcè non est pronomen, se, sed meritò adiectum est elucidationis gratia. Attamen verba hæc nõ tam diluendæ præsenti quęstioni cõgruere videntur, quàm superioris responsum confirmare. Qua verò ratione ad huius quoque solutionem pertineant, dicemus protinus. Igitur quoniam inde iudicari Deus poterat à filiis huius seculi non esse custos æquitatis, quòd cùm pater esset omnium per creationem, alios destinasset ad regnum, alios ad exilium, respondet Paul. per aliam similitudinẽ sumptã ab arte figulina. Illic enim cùm ante operationẽ artificis massa illa lutea vna sit prorsus, eadẽq; informis, atq; eiusdẽ penitus qualitatis, tota ratio diuersarum formarũ in opere resoluitur in ingenium arbitriumq; artificis, qui pro libito suo aliud vas facit honorificum, aliud verò inhonorũ. Ob idq; nullum eorum conqueri de artifice potest, cur id tale finxerit: existeret enim in prõptu ab illo respõsio, quia nihil in te meriti fuerat, ob quod te aliter efformare debuissem. Et hoc est quod subdit Apostolus. (*An non habet potestatem*

testatem

testatem figulus luti.) Hoc est, plenum ius & arbitrium: nam id possumus, quod iure possumus. (*Ex eadem massa.*) Hoc est, nullam in se habente meritorum discrepantiam. (*Facere aliud quidem uas in honorem, aliud verò in contumeliam?*) Quidam tanquam venustius sit pulchriusq; schema, vertunt, aliud quidem vas in decus, aliud verò in dedecus. Interpres verò maluit proprietatem seruare Latini sermonis, quàm affectare venustatem: atqui, decus & dedecus ad honorem & inhonorationem attinent, quæ ex rebus gestis comparātur, id quod rei præsenti, in nondum natis, minimè quadrabat: honor verò & contumelia, etiam
Elucidatio similitudinis. vbi nihil præcessit meritorum, locum habet, transferturq; ad vasorum vsum. At verò quò lucidius patescat similitudo, non est referenda ad creationem hominum ex nihilo: nam quanuis & respectu talis creationis simus Deo, vt lutũ in manu figuli, vt habetur Iere.
Iere.18. 18, nempe, vt posit nos dissipare, sicut vasa figulus. Attamen in naturalibus omnes Deus plasmauit æquales: sed contemplanda est hìc natura iam creata, quæ nullum ius habet ad gratiam, eò quòd gratia & gloria supernaturalia sunt beneficia Dei. Hic itaque lucescit exemplum: nam sicuti in massa luti nihil est, cur ex hac particula hoc figulus informet vasculum, & ex alia diuersum, præter solam eius voluntatem, ita neq; in mera natura nostra, cur hunc approbet, illũ verò reprobet, aliquid existit. Quin verò si naturā tam angelicam, q̃ nostrā in sua primæua creatione meditemur, perspicacius erit exemplum. Destinauit enim Deus ab æterno totā angelicam naturam totamq; humanam, nisi per primos parentes stetisset, in gratia creare, quod semē est gloriæ: tales enim creauit tam angelos, q̃ primos parentes, talesq; omnes posteros condidisset. Vbi ergo parentũ culpa inde sumus filij deiecti, iam genus nostrũ nõ in puris naturalib⁹, sed tanq̃ infectũ lutũ cõsyderādum est, & à diuina gratia reiectum. Quocirca si quos vult, in eandē gratiā restituit, eosdemq; ad gloriā perducit, alios verò in sua culpa relinquit, nõ est cur isti querātur, potius q̃ vilis massa, cur non in vas decorum elaboratur. Si enim purissimũ aurũ in vas turpe conflaretur, haberet forsan vnde posset cõqueri. Quòd autem vile lutũ non efformetur in regiam phialā, nulla apparet iniurię ratio. Vn-
Esa.64. de postq̃ propheta deplanxit, quēadmodum inquinatus esset populus, vti pānus mēstruatę, tunc subdit, Et nũc dñe pater noster es tu, nos verò lutũ, & fictor noster es tu, &c. Qua ergo de causa, etsi Apost. hìc, vbi agit de natura nostra dum informis est, & carēs supernaturali dono, totā cõparat massæ luteæ, tamen vbi ad Timo. de eadē loquitur, post prę *2.Timo.2.*
destinationē & vocationē cõsyderata, diuersitatem vasorũ cõmemorat, In magna enim, inquit, domo nõ solùm sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. ¶ Sed restat *Dubitatio.*
hìc tamē grauissimũ dubium, quòd Paul. nõ solùm consultò nihil ad præsentē quęstionē respondet, verùm astutè (si fas esset de Paul. sic fari) videtur ad superioris responsionē diuertere & subterfugere. Etenim, vt in suo persistamus exēplo, licet vas in dedecus effictũ, nõ posset figulũ postulare & accusare de iniqtate, quod tale id finxisset, cui nihil debebat: tamē si figulus increparet figuram & vilitatem vasis, meritò posset seipsum excusare, imo culpam in artificem respergere, cui libitũ fuit, ita illud plasmare. Pari modo sensualis ac reprobus homo posset dicere Deo, Esto nihil in te sit iniquitatis, q̃ me ita condideris, tamē non est, cur me insimules, ac vituperes, quòd ego talis sim, qualē tu me fecisti. Debuisset ergo Paul. ad hoc secũdum respondere, & non elabi & refugere ad primũ. Bone Deus, quanta hìc comminiscuntur isti
Lutherani absurda & prorsus inopinabilia. *Lutherani.*
Audi inter alios Bucerum hoc loco, vbi contendit obduratos hoīes ac reprobos, authore Deo, imo cogēte Deo, patrare mala, & nihilo minus peccare. Quod licet nobis, inquit, non sit intelligibile, est nihilo min⁹ verissimũ, ob idq; Paulũ ait, nescisse quid respõderet. Audi ergo Lutheranũ istum, quonā sensu legit hoc verbum, volũtati eius quis resistit? Voluntati Dei volentis Pharaonē, aut quemuis aliũ scelestum peccare, quis resistet? quasi dicat, necessariũ est vt peccet, vt ad id compulsus. Quocirca Deus ita, inquit, Pharaonē indurauit, vt voluerit ne iussui suo obtemperaret: imo Deus ipse fecit, vt nequam ille ei repugnaret: atq; adeò dum nõ obtemperabat, faciebat id quod volebat Deus, eum facere. Imo verò neq; permittere Pharao potuit exire populũ, Deo sic disponēte. Neq; id de reprobo tātũ Pharaone ausus est adstruere, sed & de Dauide idē pergit confirmare: scilicet quòd Deus immisit in cor eius, vt recenseret populum, quem ideo necessariò numerauit, aliàs Deus fuisset, inquit, frustratus in opere suo. Et nihilo minus tam pharao, q̃ Dauid grauiter peccauerunt. Quòd si hanc inhærentiam

tiā culpę in opere neceſſario intelligere nequimus, nihil inquit, miremur, dicēte Paulo. O homo tu quis es? credere nihilo minus incunctanter tenemur. Vide iſtorum portēta, & conſydera, vt non eis deſint patulæ aures, in quas talia euomāt. Nam, vt complura quę capitulis nuper citatis lib. 1. de nat. & grat. aduerſus hęc mōſtra coniecimus, interim prętermittamus, ecquis cogitare valeat, vt cùm Deus per Moſen Pharaoni tam inſtāter imperitaret dimittere populum, non id intēderet, quod præcepto exprimebat? eſſet enim tunc præceptio illa fictitia, quæ Deum non decet. Iam ſi Deus volebat, vt Pharao non obtemperaret, tunc non obtēperans pręcepto Dei, obtēperaſſet nihilo minus eius voluntati, atq; adeò peccās non peccaſſet, quod eſt contradictio. Ad hęc, ſi in eius poteſtate nō erat populū dimittere, cogente Deo, obſtanteq; vt non dimitteret, tunc pręterquàm quòd non peccabat, reſpondeant iſti nobis, ad quid Deus præcipiebat, vt dimitteret? Aiunt, vt Deus manifeſtam faceret potentiā ſuam. Sed profectò in prōptu eſt manifeſtū inconueniens. Ita enim condecebat Deum oſtendere ſuam virtutem & potentiā, vt non poſſet redargui iniquitatis, ſed laudaretur de ſumma iuſtitia: at dominus, qui ſeruū prius cathenis colligaret, moxq; incedere iuberet, & quia iuſſa non faceret, flagellis vſq; ad necem verberaret, non poſſet nō iniquiſsimus haberi. Virtus ergo Dei in Pharaone ex eo fuit commendatiſsima, quòd ſumma erat iuſtitia, exterminare hominem vſq; adeò renitentem, non ſolùm iuſſui, ſed voluntati eius & intētioni, cùm obedire potuiſſet. Quin verò, ſi nō erat intentio Dei, Pharaonem emollire vt pareret, ad quid ita ſenſim & per gradus adhibebat flagella, dum eius iuſſa retrectabat, remittebatq; quoties obediebat, promittens dimittere populū. Quinimo, vt op-
Orig. timè adnotauit Orige. adeò erat propoſitum Dei obduratum illum nequam emollire, vt quadantenus emolliuerit, cùm ſemel ſcilicet atq; iterum cōfeſſus peccatum ſuum, ire eos ſinebat in deſertum iter trium dierū. Sed indurabat rurſus, inquit eum Deus, dum largitate ſuę miſericordiæ indulgebat ei, permittendo ſequi ſuam peſsimam inclinationem, vt ait Paul. Tu autem ſecundum duritiā tuā,
Auguſt. &c. Et hoc ipſum eſt, quod Augu. in de gra. & libe. arbitr. cap. 21. ſignificat, vbi ait, Deum quoſdam inclinare ad mala pro ſuis meritis. Nam quòd non ſolùm non cogat, vt iſti volunt, verùm neque directè inclinet, expreſſè ipſe docet in lib. de prędeſt. & gra. cap. 14. his verbis, Si piè de Deo, ſicut expedit, ſentiamus, etiam Pharaoni datam miſericordiam reperimus. Et cap. 15. Inter Nabuchodonoſor & Pharaonē nihil aliud diſcriminis dignoſcit, quàm quod cùm ambo flagellis clementer fuiſſent admoniti, alter manum Dei ſentiens in recordatione ꝓprię iniquitatis ingemuit, alter libero contra Dei miſericordiſsimā veritatem pugnauit arbitrio. Quocirca in libro ad Simplicianū diſcretè adnotauit, quòd nō ſicut dictum eſt, non volentis neq; currentis, ſed miſerentis eſt Dei, ita etiam dictum eſt, Non volentis neq; currentis, ſed obdurantis eſt Dei. Quòd ſi iſtorum veſaniam adhuc refricare lubet, nunquid non reprobi iuſſa Dei legitimè faciunt, quorum ideo opera ſunt ei accepta? Quis dubitet? Tunc ergo intentio eius eſt, vt illi, quanuis reprobi, eius obſecundent voluntati: ergo quādo obedire renuūt, eandem habuit Deus intentionem, cui planè reſiſtunt. Ad hæc. cum prædeſtinatis aliquid Deus iubet quod non faciunt, nonne intētio præcipientis nihilo minus fuit, vt facerent? Quæ ergo apparentia eſt, vt non ſit idem ei propoſitū in reprobis. In ſumma, ſi aliquos Deus ita reprobat, vt eoſdem ad malum cogat, neq; ſalutem eorum cupiat, neq; velit vt ſibi obtemperēt, tunc non erit verum, quòd Deus vult omnes homines ſaluos fieri, neq; vniuerſis diceret. Cōuertimini ad me. Et, Venite ad me omnes. Neq; de vniuerſis iniquis adeò per prophetas & apoſtolos in vtroque teſtamento cōquereretur, quò iuſſa ſua excutiāt, negligantq; redire ad cor. Igitur cùm nos Iacòbus palàm doceat, Deum intentatorem malorum eſſe, cōſtitutiſsimum nobis ſit *Iacob. 1.* Theologorum axioma, ꝙ Deo authore nemo fit deterior, quātò minus Deo coactore & compulſore. Quocirca licet ſacris elogiis doceamur. Deum quoſdam excęcaſſe & induraſſe, haud tamen [redacted] legitur, quòd Deus voluerit, vel intēderit eorum peccatū. Nam cùm peccatum nihil aliud ſit, quàm dictum vel factum [redacted] cogitatum cōtra legem Dei, quæ regula eſt ęternæ mētis diuinę, tanta eſt repugnātia, Deum velle peccatū, quāta ipſum velle aliquid cōtra ſuam ipſius voluntatem & regulam. At his & pluribus dimiſsis, quę locis citatis aduerſus Lutheranos de hac re cumulauimus, reuertamur ad ſecundam quæſtionem Pauli, cur ſcilicet Deus conqueritur de iniquis, quos ab æterno ipſe

reprobauit. Porrò autem legitima responsio est, inde esse laudabiles qui bene agunt, & culpabiles iniquos, nempe omnes delinquentes, siue reprobi sint, siue prædestinati, quòd neque prædestinatio neq; reprobatio necessitatem nobis imponit, neq; tollit libertatem. Nam vbi nulla est libertas, nulla profectò, vt sæpenumero diximus, excogitari potest ratio vel meriti, vel culpæ. Et, vt existimo. ideo Pau. hoc tacitus præteriuit respõsum, quia non dubitauit, cõpertissimum esse omnibus naturali lumine. Tametsi neq; illud omnino subticuit: quin verò in proximo statim textu illud nobis suggerit. At quia libertas arbitrij sine speciali auxilio Dei nihil potest boni agere, qd' sit vitę æternæ meritorium, reuersus prius est per metaphorã figuli ad priorẽ quæstionem, cur alios iuuet, alios verò minimè. De qua quidem re hoc cumprimis consyderandũ est in præsentiarum, quòd licet prima causa, cur illos adiuuet, sit eius voluntas, tamen quòd alios deserat, causa est voluntas eorum propria: iuxta
Oseæ.13. illud Oseę, Perditio, tua Israel: tantùm ex me auxilium tuum. Documentum enim hoc altissima mente obseruandum est in hac materia: in hoc siquidem pũcto, solutio posterioris huius quæstionis cõsistit: nẽpe quòd propterea reprob⁹ accusandus venit corã Deo, quòd liberè delinquit, perq; eũ stat, quò minus ipsi opem Deus ferat, scilicet quia nõ auscultat eius monitis, neq; assentit inspirãti & auxilianti. Quæ quidem solutio ex subiũctis verbis Pauli liquidò colligitur.

Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiã suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam.

Concludit vtique Paul. vt sibi mos est, quæstionum solutionem. At verò trunca tibi & manca videatur oratio & pendula, alterius vtique appetens membri. Est enim cõditionale antecedens absque consequenti. Quamobrẽ nonnulli nõ transferunt, Quòd si, sed assertiuè, Siquidem volens Deus, &c. Attamen licet patentior fuisset tunc sententia & facilior, non tamen seruata fuisset fides interpretationis. Nam & Græcè oratio ipsa Paulina habet schema hoc mutilum: id quod Orig. etiã Græcus adnotauit. Quocirca vt lib.1. ad Simplic. ait Aug. Ex superioribus desumendũ est membrum, ad quod hoc referatur, hoc pacto, Quòd si De⁹ volẽs ostendere irã, &c. sustinuit vasa irę, &c. quis es tu ô homo qui respondeas Deo, seu, nunquid potẽs est figul⁹, &c. Vel supplẽdũ, cur tu iniquitatẽ impingas Deo? Atqui etsi persistere videatur Paul. in sola priori quæstione terminanda, quod quidem facit prius quãtum ad reprobos, & posterius quantũ ad prędestinatos, subdit tamẽ aperta verba, per quæ & secunda etiam quæstio dilucidatur. (*Quod si volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam.*) Ecce bimembrem finem Dei & propositum in reprobandis hominibus, inque eorum malis perferendis, scilicet primùm vt ostendat iram, hoc est, iustitiam vindicatiuã, quæ speciem habet irati iudicis. In Deo enim (vt super illud, Reuelatur ira Dei, adnotauimus) nec passio est vlla, nec passionis imago, sed tamẽ effectus vltricis iustitiæ similes sunt effectibus iræ nostræ. Sed nõ ait, vt exerceat iram, ne videretur Deum ita depingere, qui irasci cuperet, sed vt ostenderet, hoc est, patefaceret suam iustitiam. Finis nanq; Dei extra operãtis, manifestatio est suæ bonitatis, aliarumq; eius perfectionum. Bonitatis autẽ duplex est ratio, nimirum iustitia & misericordia: quarum vt primam ostenderet, reprobauit quosdam, alios verò prædestinauit, vt patefaceret misericordiã. At non solùm, inquit, volens ostendere iram, sed adiecit secundò, Et notam facere potentiã suam. Nam etsi in operibus misericordiæ, vt in creatione mundi, & in redemptione, latè pateat eius potentia, ait tamen, notam Deum potissimùm facere suam potẽtiam in malorum punitione, ob id, quòd eadem potentia videtur occultari, dum eosdem tolerat in hac vita. Dum enim conscelerati & impij tam nefandis facinoribus Deum irrident, qui altissimo id silentio dissimulat, cogitare possent filij huius seculi, causam dissimulationis esse, quòd non est in eo potentia, qua se posset vlcisci. Hanc ergo potẽtiam notissimam Deus faciet in die irę, vbi eosdem, veluti fauillam efflabit in ignem æternum. Nam licet in hac vita nonnunquã etiam animaduertat in malos diuersis flagellis, id tamen fit perquàm raro: neq; semper apertè constat, vindictam esse Dei, nisi rarissimè, vt in inundatione orbis, & in Sodomorum exustione, & huius generis quibusdam.

August.

(*Susti-*

Discrimē inter præde. & repro.

(*Sustinuit in multa patientia vasa iræ.*) Speculare hîc attentè lector discrimen inter prædestinationem & reprobationem, quod est primum respectu finis: finis enim reprobationis est, ostensio irę, prædestinationis verò, ostensio misericordiæ. Quapropter & vsus est quoq; diuersus: nam vtitur Deus ira in alteros, erga alteros verò, misericordia. Sed est tertiò discrepantia ex parte præparationis Dei. Quos enim prędestinat, eosdē & præparat ad finem, nempe vocando, iuuando, & per bona opera promouendo: quos verò reprobat, non item præparat ad damnationē. Nam opera mala ob quę dānantur, sua ipsorum sunt propria. Et ideo non ait hîc, quòd volens ostendere iram, voluit reprobos facere vasa iræ, & aptare in interitū: imo vt ostenderet illorum opera adeò esse proprij ipsorū arbitrij, vt sint contra suam ipsius Dei voluntatem, ait, Sustinuit. Et alludit ad Pharaonē, in quo omnes pertinaces cumulantesq; peccata peccatis subnotat. Quos Deus non protinus de medio tollit, sed sustinet procrastinando vindictam. Et quātum ad ipsum quidem spectat, vt sua benignitate (iuxta verbū Pauli cap. 2.) & longanimitate ad pœnitentiam adducat, sed durities eorū est in causa, vt per accidens Deus velit in ipsis ostendere cumulatius iram suam. Quos ideo vocat, vasa iræ, sicuti contraria ratione dicitur, vas electionis. Perseuerat enim in exemplo figuli, vt quos appellauerat vasa contumeliæ, cognominet nunc vasa iræ: id est, qui se capaces fecerunt, qui replerentur ira Dei. (*Apta in interitum.*) Hoc est, non quòd eos Deus aptauerit, sed quòd inuenit illos per se ipsos aptatos.

Lutherani.

Huc ergo si Lutherani liberius oculatiusque inspicerent, planè agnoscerē, quàm Deus neminem vult delinquere cōtra præceptiones suas, vt commentabantur superius in verbo, Voluntati eius, Quocirca neminem excæcat aut indurat, nisi eundē sustinendo in multa patientia. Atqui hisce verbis soluit Paul. secundam quęstionē, Quid adhuc quæritur? Quæritur enim Deus, eò quòd non ipse est causa nostrorū criminum, sed nostra voluntas, quam ipse in multa patientia sustinet. (*Vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam.*) Perspice diuersum finem, vsum & præparationem prædestinatorum. Finis enim est, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ, vsus autem, in vasa misericordiæ, hoc est, implendo illos misericordia: quos suprà appellauit, vasa honoris. Sed quantum ad præparationem, cùm de reprobis præmiserit, quòd sustinuit eos vt vasa aptata in interitum, de prædestinatis subnectit, q̄ ipse præparauit eos in gloriam. Ambro. autem quamuis ait hîc, quòd Deus, sicut malos præparat ad interitum, ita & bonos pręparat ad coronam, sanè audiendus est: non quòd Deus sit causa reprobis suorum scelerum, sed quòd eos destinauerit in interitū ob sua ipsorum delicta. Conclude ergo pendulam orationē, vti diximus, Quod si volens Deus sustinuit, &c. Tu quis es ô homo qui respondeas Deo?

Ambro.

Digreßio de prædestinatione.

¶ Verumenimuero cū inter exponēdū nequiuerimus cōmodè grauiora discutere, non possumus non tantisper digredi, quò illa dilucidemus. Cōsistunt hęc autē in tribus punctis. Primùm circa illa verba, Cùm nondum nati fuissent, &c. Non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruiet minori. Et, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, dubitatio est, vtrum vera sentētia, indubitataq; sit, quam hîc Paul. constabilire videtur. Nempe quòd sine aliquo meritorū respectu quosdam Deus ab æterno prædestinauerit, alios verò reprobauerit. Alia duo pūcta sunt quę in duabus subiūctis quæstionib⁹ attigit Pau. videlicet, an vel Deus ab iniquitate excusetur, vel homo à culpa. Haud tamen est animus, omnia scholastica huc euocare, sed ea prorsus quæ pro ratione horū temporum arbitror necessaria. Prodierūt nanq; multi sub hoc ętatis, non modò ab hæreticis, verùm & à nobis, noua quędam euulgantes de hac re, quæ sunt animaduersione digna. Exordiar ab iis igitur, quæ vsq; ad hęc tempora constitutissima fuere semper, ac receptissima inter Theologos, vt per illa, neotericorū commenta examinētur. Et primùm omnium, vt à significatu verbi, prædestinatio, initium petamus, illud iam & cap. 1. & cap. item. 8. aperuimus. Est enim prædestinatio pars quædam subiectiua, & species prouidentię. Nam cùm prouidentia ordinatio quędam generalis sit rerū & ęterna in suos ipsarū fines, siue naturalis finis sit, siue supernaturalis, prędestinatio (vt in vsu est inter sacrorū mystas) est particularis destinatio rationalis creaturę in suū supremum finem, ad quem supra naturam suā ductu & fauore Dei perducitur. Reprobatio verò est æterna quoque voluntas Dei permittendi quosdam per suum liberum arbitrium aberrare ab illo vltimo fine. Vnde prædestinationis finis (vt hîc edocet Paul.) est ostensio gloriæ & misericordiæ Dei: reproba-

Tria pūcta.

Prædestinatio quid sit.

probationis verò manifestatio iustitię ipsius & patientiæ. Quarũ neutra quicq̃ ponit in homine, sed tantũ in Deo: licet executio prędestinationis, vt iustificatio & glorificatio, aliquid ponat in prędestinatis. Et vt interim de reprobatione sileamus, quantum ad prædestinationem attinet, hoc semper rem hanc fecit dubiam: nẽpe quòd si Deus pro suo beneplacito absque vllo meritorum momento quosdã peculiariter prædestinaret præ allis, appareret tũc Deus personarum respector: & pręterea quòd non videtur stare posse libertas arbitrij vnà cum tali prędestinatione, vt quęstionib⁹ subsequẽtibus disputabimus.

Prædestinatio nil ponit in nobis.

Prima quæstio.

Prima ergo quæstio est, an Deus ab ęterno quosdã gratis, hoc est, absq; operibus, vt causa, pręuisis, prædestinauerit, aliis prætermissis, de quorum reprobatione post habebitur sermo. Circa hanc quæstionem (ne altius, q̃ pro commentariorum ratione disputationẽ repetamus) post definitionẽ Ecclesiæ aduersus Pelagium, diffiteri nequit, qui fidem catholicam confitetur, prędestinatos fuisse homines absq; operibus, saltẽ pręcedẽtibus gratiam: hoc est, absque eo, ꝙ præuisa illa opera, vera causa extiterint. Est enim in homine duo genera operum consyderare, scilicet gratiam præcedentium, & gratiam consequentium. Quàmobrem miror quosdam, quendã præsertim interpretem Chrysostomi, iam supra cap. 1. à nobis subnotatum, qui continenter per sua hîc scholia in hac hæret sententia, in quam & Chrysostomum cogere pertẽdit, quòd nulla sit prędestinatio, tali modo, quo eam scholastici cõstituunt, scilicet absq; operum pręuisione & causa: quin verò pręuisa bona opera fuerint, inquit, prędestinationis causa. Et quia video opinionem hanc sensim irrepere nunc tẽporis in quorundã animos, molior ostendere, ꝙ si de operibus pręcedentibus gratiam intelligatur, vel de dispositionibus ipsis & assensu nostro, qui necessarius est in adultis cũ auxilio Dei ad iustificationẽ (in quo iste sensu palàm illam defendit) Pelagianus error sit manifestarius, cap. 1. & 8. dicebamus. Et primùm supponamus publicam Christianorũ confessionem, nimirũ ꝙ diuino cõspectui in sua ipsius ęternitate pręsentes fuerint & pręuisæ creaturæ oẽs rationales cũ suis operib⁹: cognitio etenim illius, qui vocat ea quæ nõ sunt, tanq̃ ea quæ sunt, nihil pendet ex tẽpore, cùm in sua ęternitate nulla sit succesio, sed omnia vti præsentia cõtuetur. Præteritũ nanq; & futurũ differẽtiæ sunt tẽporis nostri. Neq; vnq̃ quicq̃, vel nouit, quod nõ ab æterno nouerit, vel voluit, ꝙ non semper voluerit: esset quippe aliâs naturę mutabilis: cũ tamẽ de se ipse enũciet, Ego Deus, & non mutor. At quia diximus, pręuisas illi fuisse creaturas, nõ solũ intelligimus, visas anteq̃ sint, sed visas etiam, anteq̃ ordinarẽtur in suos fines: visione autẽ simplicis intelligentię, vt cap. superiori exponebamus. Vidit, inq̃, Deus hoíes & eorum finem atq; opera, anteq̃ eosdẽ ordinaret in talem finem, ad quem præuia eius gratia venturi erãt per talia opera: sed tamen cognitio enunciatiua qua iudicat, cõsecuturos nos esse tales fines, non pręsupponitur prædestinationi, sed effectus illius est. Etenim, si verum est, quod cap. superiori dicebamus, prius natura videt personas, post iudicat, bonum esse ad talem finẽ perducere, & post ideo easdẽ ad eundem finem prędestinat, iuxta verbum Pauli, Quos præsciuit, & prędestinauit. Post tandem iudicat obtenturas fore tales fines respectu tẽporis nostri, vel obtinere respectu suæ ęternitatis, vbi nihil est futurũ. Cùm hîc tamẽ audis, ante, &, post, nullam in Deo suspiceris successionem actuum, sed signa tantũ agnosce naturæ. Secũdò supponamus, quòd illa præuisa opera non possunt esse causa prędestinationis, quãtum ad eius substantiã: hæc enim est diuina essentia, quę causam sui habere neq̃t. Quęstio ergo est, vtrum pręuisa opera bona, causa extiterint prædestinationis, quantũ ad effectum. Hoc est, Vtrum propter illa opera statuerit, illos ad gloriã perducere, gratiamq; suã & auxilia impartiri. Atqui, vt distinctior sit, luculentiorq; disputatio, intelligi hoc potest, vel de operibus præcedẽtibus gratiam, vel de eandẽ subsequentibus. De præcedentibus inq̃ non tẽpore dum homo est in peccato: de illis enim, cùm vel mala sint, vel non Deo accepta, nulla est dubitatio. Sed intelligũt isti de illis, quas proximas dispositiones vocamus ad gratiam: quales sunt assensio nostra, motusq; fidei, spei & pœnitentię per inspirationem Dei: affirmãt, inquam, isti, quòd Deus statuit restituere in suam gratiam eos, quos præuidit assensuros ei⁹ monitis & pręmotrici voluntati. Ad horum autem impugnationem statuamus exemplum in conuersione Magdalenæ, de qua planius informabitur argumentum, hoc pacto, Aut nullam isti agnoscunt rationem veræ causæ prędestinationis in illis actibus cõuersionis Magdalenę, nisi hoc tantùm, quòd Deus constituit

Cõtra Benedictinũ quẽdã patrẽ aliâs catholicum.

Primum suppositum.

Mala. 3.

Secundum suppositum.

tuit impendere gratiam ſuam eis tãtùm, qui
non renuerent, ſed annuentes præberent illi
aſſenſum: & hoc profectò nemo inficias iuit
vnquam: neq; adeò eſſe quis poteſt ingenio
obtuſus, vt hoc neget: quandoquidem luce
ſit euidentius, eodem modo ſtatuiſſe Deum
reconciliare homines, quo reuera in tempo-
re reconciliat: reconciliat autem adultorum
neminem, niſi liberè aſſentientem & per
ſuum auxilium diſpoſitũ: ergo talibus prę-
ciſè in ſua æternitate ſtatuit huiuſmodi gra-
tiam elargiri. De adultis ſiquidẽ loquimur.
De hoc ergo nulla eſt diſputatio, niſi quòd
diſcerniculum fieri debuit inter infantes &
adultos, nam illi abſq; vlla ſuorum operum
pręuiſione prædeſtinati ſunt. Aut verò vl-
lam in illis actibus conuerſionis agnoſcunt
verã cauſam prędeſtinationis, vt planè affir-
mant, in hoc enim verſatur quæſtio: & hoc
proculdubio Pelagianũ dogma eſt: id quod
ſic manifeſtum fit. Qui diceret, quòd iuſtifi-
camur ex huiuſmodi operibus, quomodo-
cunq;, ſeu tempore, ſeu natura pręcedentibꝰ
gratiam, publicus eſſet Pelagianus, Cùm er-
go Deus ab æterno deſtinauerit homines ad
ſuſcipiendum eo modo gratiam, quo ſuſce-
pturi eam ſunt, abſq; vlla dubitatione fit con
ſequens, quòd pręuiſio operum quę in re nõ
erant futura, cauſa gratię, non fuit cauſa prę-
deſtinationis ad eandem gratiam: atq; adeò
ſubſequitur, vt quicunq; adſtruxerit Deum
prædeſtinaſſe hominem propter præuiſa illa
opera, ſit ipſe Pelagianus. Atqui hęc eſt igno
rantia quę iſtos fefellit, videlicet quòd non
conſyderauerunt, vnam eandemq́; eſſe ratio-
nem & prędeſtinationis & iuſtificationis:
& per hanc quæ in tempore fit ſumendum
Cõtra meritum de congruo. eſſe illius iudicium. Quapropter illi, qui de-
fendunt meritum de congruo, antecedẽs gra
tiæ, ſequenter opinantur, pręuiſa merita fuiſ
ſe etiam illo modo cauſam prædeſtinatio-
nis: puta de congruo. Inſtruximus autem li.
Lib. 2. de na. & gra. ca. 4 2. de natura & grat. capitu. 4. copioſam di-
ſputationem aduerſus hanc opinionem me-
riti congrui in peccatore, quam profectò e-
gerrimè congruere cenſeo (ne peius dicam)
non modò ſanctis doctoribus, ſed ſacris li-
Auguſt. teris & conciliis. Commonet enim Auguſti-
nus Hypog. lib. 3. ſuper illud Epheſ. 2. Cùm
eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos
Chriſto, non eſſe in peccatore aliter meri-
Tit. 3. tum, quàm in mortuo. Et Paul. abſolutè ait,
Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos.
Et, Si ex meritis gratia, iam non eſt gratia.
Et in Concilio Arauſicano cap. 25. Ipſe Deus
nobis, nullis præcedentibus bonis meritis, &
fidem & amorem ſui inſpirat. Cui nunc de-
creto Concilium Tridentinum ſubſcripſit.
Adde, quòd in peccatore ſicut nihil eſt con-
digni meriti, ita neq; congruitatis ad gratiã,
ſed Deo congruit miſericordiam impende-
re auſcultantibus vocationem ſuam: iuxta il-
lud Pſalmi, Miſertus eſt dominus timẽtibus Pſal. 102.
ſe. Et quod peius ab iſta opinione audio eſt,
quòd expreſsis verbis patronus eius confi-
tetur, niſi ponatur hęc diſpoſitio de congruo
ex naturalibus, difficile eſſe ſaluare, quod a-
pud Deum non ſit acceptio perſonarũ. Ete-
nim ad hoc ſuum argumentum, quod facie-
bat Pelagius, non hoc ſancti Patres reſpon-
debant, quod certè reſpõdiſſent, ſi tale agno-
ſcerent meritum congrui: ſed reſpondebant,
acceptionem perſonarũ nullam eſſe, niſi vbi
vlla eſt ratio debiti. Attamen, vt ad neoteri-
cos iſtos authores reuertamur, hi profectò,
nihil diſtinguentes de congruo, verã cauſam
prædeſtinationis adſeuerant in operibus no
ſtris pręuiſis concurrentibꝰ cum auxilio Dei
ad iuſtificationem: qui ideo fateri coguntur,
eadem exhibita opera cauſam eſſe iuſtifica-
tionis: atque adeò ad ſcopulum Pelagianum
adiguntur. Fatemur autem illa diſpoſitoria
opera concurrere in genere cauſæ materia-
lis, à qua non mouetur Deus, neq; ad prędе-
ſtinandum neq; ad iuſtificandũ. Sed eſt præ-
terea argumentum efficax, quòd cum opera
illa, quatenus pręparatoria ſunt ad gratiam,
effectus ſint prędeſtinationis, quia fiunt per
auxilium ſpeciale Dei mouentis nos in prę-
deſtinationis finem, nequeunt, vel eſſe, vel di
ci cauſa ipſius. Quocirca quicquid iſti offen-
diſſent, vel in Chryſoſtomo, vel in alio quo-
uis Patrum, quod hanc ſententiã auerſari vi-
deretur, fateri potius deberent id ſe non per-
cipere: quàm catholicam definitionem Ec-
cleſiæ aduerſus Pelagium diffiterentur. Quæ
quidem Eccleſia conſultis omnium Patrum
ſcriptis dum pronunciauit, iuxta ſententiam
Pauli toties inculcatam, non iuſtificari nos
ex operibus, ex conſequenti ſanciuit, neque
ex eiſdem prædeſtinari. In cuius teſtimo-
nium hunc potiſsimum locum euocabant,
vbi ait Paulus, Cùm nondũ nati fuiſſent, &c.
cum aliis quę hîc in eandem ſentẽtiam pro-
fert. Sed vide quò hunc bonum patrem ſua
pertraxerit opinatio. Etenim in ſcholio ante
hęc verba, Cũ nõdũ nati eſſent, &c. cõfitetur,
quòd ſi Paul. ex proprio ſenſu cuncta hęc lo Cauillus.

queretur, non essent absurda, quæ de prædestinatione dixerũt Theologi, sed necessaria viderentur. At verò Paul. inquit, nõ ex se, sed ex Iudæorum concessu hæc disputat. Et facit Chrysostomum eiusdem sententiæ authorem, vbi ait, quòd Paul. hìc quæsita dissoluit ex illis, quæ Iudæi negare non poterant. Et subdit prænotatus interpres, quòd hoc non aduertẽtes Theologi, ita de prædestinatione loquuntur, vt arbitrium tollant, & diuinas literas diruãt, &c. Conglomerat enim infinita absurda, quæ ex prædestinationis opinione iudicio suo sequũtur. Ob idq; in subsequẽti scholio cõcludit, causam prędestinationis ex parte nostri esse probitatem futurorũ operũ cum ope diuina. Vide inquã, cùm negare nullo colore valeret verbis his Paulũ pro Theologis sententiã de prædestinatione palàm cõstituere, negare perrexit (quòd nemo ante ipsum ausus vnquã est) ex se eadem affirmare, quod Theologi, ait, debuissent animaduertere. Ac si scholastici primi rationẽ prędestinationis hoc loco agnouerint, & non potius Patres omnes & ecclesiastica cõcilia per hæc Paulina verba stabilissent aduersus Pelagiũ, iustificationem nostrã nõ fieri ex operibus: vnde (vt sæpe diximus) planè cõsequẽs fit, neq; prædestinationem, causam àb eisdẽ traxisse. At quod ait Paul. Cùm nondum nati fuissent, nec aliquid boni egissent aut mali, non ex operib⁹, sed ex vocãte dictum est, &c. quisnam vel mutire ausit, non esse propriã eius sententiam. Sanè cùm nihil prorsus aliud in hac epistola & illis quæ sunt ad Galathas, & ad Ephesios cõtendat, quàm quod hìc planè affirmat, videlicet quòd nõ ex operibus, sed gratis per fidem & per gratiam Christi iustificamur, atque adeò prędestinamur. Neq; vlla est apparentia in verbis Chrysostomi in contrarium. Nihil enim aliud ait. nisi quòd vtitur Paul. testimoniis, quæ Iudęi inficiari non poterant. Iam verò si vsq; adeò constitutum est opinatoribus istis, quòd si prædestinatio causam nõ habet ab operibus liberi arbitrij, tunc Deus esset acceptor personarum, non reddens vnicuiq; iuxta opera sua, quid nobis de paruulis respõdeant prædestinatis, qui sacro fonte abluti, aliis pereuntibus, absq; vllo meritorum dicerniculo seruantur? certè nihil habẽt quod sibi prętexãt, nisi suffugiãt ad suam Pythagoricã commigrationem animarũ: nempe quòd puerorũ animæ suscipiant alia corpora, in quibus bona exhibeant opera, quorum causa prædesti nati sunt. Sed de hac absurditate satis iam superius. Aliorũ verò fuit olim opinio aliquantulò tolerabilior: nempe, quòd præuisa opera iustorum fuerint in causa suæ iustificationis, non illa quidem quæ in puncto iustificationis concurrunt, sed tamẽ ea quę per vsum gratiæ subsequũtur. Vtputa quòd Deus eisdem penitus constituisset gratiam suam communicare, quos præsciuit bene illa vsuros: sicuti rex quisq; prouidentissimus eum donaret equo in bello, quẽ nosset strenuè illo pręliatum ire, illiq; arcem concrederet, quẽ existimaret constanter propugnaturum. In qua quidem opinione complures olim fuisse antiquorum, vel illud testimonio est, quod refert Prosper in epistola ad Augustinum sub his verbis. Illud etiam qualiter diluatur quęsumus, patienter insipientiam nostram ferendo, demonstres, quòd retractatis priorum de hac re opinionib⁹ penè omniũ par inuenitur & vna sententia, qua propositum & prędestinationem Dei secundum præscientiam receperunt, vt ob hoc Deus alios vasa honoris, alios cõtumeliæ fecerit, quia finẽ vniuscuiusq; præuiderit, & sub ipso gratiæ adiutorio, in qua futurus esset voluntate & actione præscierit. Quin etiã video plerosq; multos iam nunc temporis hanc opinionẽ plausibiliter suscipere & fouere. Nam aliàs percipere nequeunt, quo modo non sit Deus personarũ acceptor, & præterea quo modo prædestinatio nõ tollat libertatẽ arbitrij. Præterquàm quòd Paul. affirmat reddendum vnicuique iuxta opera sua, vbi explicitũ à nobis est, gloriam reddi meritis, quæ effecta sunt gratiæ. Est nihilo minus opinio falsa, & sapiẽtum iudicio, sacræ scripturæ aduersa. Cuius ratio est illa, qua iam nũc refutabamus præcedentem opinionẽ. Opera, inquam, quæ effectus sunt prædestinationis, nequeunt esse ipsius causa motrix & efficiẽs, de qua isti loquuntur: opera autem illa effectus sunt prędestinationis: nõ igitur sunt causa. Prædestinatio enim (vti diximus) est destinatio ad illum supernaturalem finem, quem naturę viribus attingere non valemus. Et ideo quodcunque nos mediũ illuc perducit, effectus est ipsius prędestinationis, id quod Paul. sapienter nos admonet, vbi prędestinatos nuncupat vasa misericordię, quæ Deus præparauit in gloriã. Quò fit, vt illa qua reconciliamus gratia, effectus sit prædestinationis: iuxta illud, Quos prædestinauit, hos & vocauit, & eosdem iustificauit, id est, quia prædestinauit, iustificauit. Cùm

Secunda opinio.

Prosper.

Opinio falsa.

Cùm ergo opera quæ gloriæ ſunt merita, effectus ſint & munera eiuſdem gratiæ, qua rectè vtimur, fit, vt & eadem opera effectus itidem ſint eiuſdem prædeſtinationis.

Ex effectib⁹ prædeſtinationis vnus eſt alterius cauſa.

Atq; hîc proditur latens fallacia. Concedimus enim quòd inter effectus prędeſtinationis vn⁹ eſt alterius cauſa, at nullus eſſe poteſt cauſa prędeſtinationis. Etenim vti architectus prænoſcens præſtituensq́; prius finem, materiam ſubinde adparat, ita Deus, Iacob, v.g. prius prædeſtinauit ad vitã: ob idq́; cõtulit ei gratiam, adiuuitq́ue eius arbitrium, vt exhiberet opera, per quæ illuc perduceretur. Quæ idcirco opera tum effectus ſunt gratiæ, tum & cauſa gloriæ. Quò demum fit, vt gloria quæ ſupremus eſt finis, ſit quidẽ in intẽtione Dei, prima, ſed tamen in executione poſtrema. Atqui hac ratione cohærent Pauli aſſerta, vti cap. 2. declarauimus, qui vbicũq; loquitur de gratia, illam ait gratis, & abſq; operibus impendi nobis: vbi autem de gloria, illã propoſitam nobis eſſe adſtruit propter opera.

Paralogiſm⁹

Eſt ergo paralogiſmus, dũ ſic infers. Opera quæ vſus ſunt gratiæ, ſunt cauſa gloriæ: ergo ſunt cauſa prædeſtinationis ad gloriã: ſed hoc conſequitur, quòd Deus prædeſtinauit nos, vt per hanc gratiam ac talia opera promoueret nos ad gloriam.

Secũdum argumentum.

Atq; hinc prętera conficitur argumentũ ſecundum cõtra iſtos. Etenim idem telum, quod in nos contorquent, in ipſos retorquebimus. Aiunt quippe, niſi Deus ob præuiſa opera iuſtorum eos prædeſtinauerit, acceptorem eſſe perſonarum: hoc autem nec ipſi profectò excutere valent, niſi ratione noſtra. Nam ſi merita illa ob quæ homines prædeſtinantur, non niſi pręueniente ope Dei fiunt, reſpondeant, cur è duobus. v.g. crucifixis latronib⁹ alteri propoſuerit efficaciter auxiliari, alteri verò minimè. Re vera nulla extitit alia cauſa, niſi quia neutri quicquã debebat.

Tertium argumentum.

Sed tertio loco argumentum eſt hoc, Reprobis, ea malè vſuris, ſæpenumero confert Deus gratiam: ergo & quam largitur prædeſtinatis nõ confert, præuidẽs tanquam cauſam, bonũ vſum eius: eadem nanq; eſt ratio ex parte Dei communicandi omnibus gratiam ſuam. Niſi ridiculus quis dixerit, quando duo paruuli baptizantur, quorum alter reprobus eſt, alter verò prædeſtinatus, diuerſis eos rationibus abluiſſe Deum ab originis labe, recepiſſeq́; in gratiam ſuam. Vnde tunc præterea conſequeretur, quòd gratia, prædeſtinato collata propter præuiſa opera, minorem haberet rationem gratiæ, quàm illa quæ donatur reprobo omnimodè gratis. Adde quòd cùm prædeſtinatis ipſis ſæpe & ſæpius impartiat quoq; Deus gratiam, qua malè vtuntur relabentes in culpam, falſum eſt, quòd prędeſtinatorum gratia conferatur ſemper ob pręuiſa opera. Atque adeò fit, vt nec prædeſtinatio fiat propter huiuſcemodi opera.

Quartum argumẽtum.

Præterea argumentum eſt ineluctabile, quod in epiſtola ad Sixtum facit Auguſt. Gratia qua paruuli in baptiſmo abluuntur, qui ante rationis vſum obeunt mortem, haud illis impenditur ob præuiſa opera, quæ nunquam facturi ſunt: ergo neq; ſi eſſent victuri illam reciperent tali ratione: vnius enim rationis eſt gratia illa baptiſmalis. Niſi in hoc forſan deliramentum cum illis hæreticis quis præcipitetur, qui aiebant, referente in eadem epiſtola Proſpero, quòd ex paruulis tales perduntur, taleſq́; ſaluantur, quales futuros illos in annis maiorib⁹, ſi ad actiuam ſeruarentur ætatem, ſcientia diuina pręuiderit. Quam veſaniam argutè in eadem epiſtola ad Sixtum, & in libr. de prædeſt. ſanct. refricat, refutatq́ue Auguſt. Nempe quòd Deus opera quæ nuſquam erunt, vel coronet, vel puniat. Si enim Deus ei qui futurus erat bonus, illa cauſa per baptiſmum conſuluiſſet, ſeruaſſet tunc illum profectò quoaduſque talia bona opera præſtaret. Neque ſi Deus vindicaturus eſſet mala opera quæ iuſtus perpetraturus erat, ſi ſuperuixiſſet, vera eſſet ſententia Sapientis, quòd nonnunquam iuſtus raptus eſt, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius.

Sap. 4.

Ex his ergo illic Auguſtin. & libr. 1. contra Iulianum & ſæpe alibi concludit, quòd prædeſtinatio non ſit ex operibus neq; pręcedentibus neque ſubſequentibus.

Definitio Auguſtini.

Id quod planè, ſilente etiam Auguſtino, Paul. ipſe vbique proclamat, quippe qui abſque vlla operum diſcretione omnia excludit à cauſa gratiæ. Ait, inquam, Non ex operibus iuſtitiæ quę fecimus nos, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Et ſi non ex operibus, iam gratia nõ eſſet gratia: & talia quàmplurima.

Tit. 3.

Neque verò ſatis iſti quid dicant perpendunt: nam ſi Deus nos prædeſtinat propter futura opera quę gratiã ſubſequuntur, neceſſarium illis fit, vt dicant quòd propterea quòd præuidit nos Deus dilecturos ipſum, dilexit ipſe nos: quod quàm ſit diuinis elogiis aduerſum, nemo non videat, qui Ioannem & Paulum auſcultauerit. In hoc

Nõ perpẽdũt quid dicant.

1.Ioan.4. quippe,inquit Ioãnes,est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Et Paulus hìc infra, Quis prior dedit illi,& retribuetur ei. Et ad Ephe. *Ephe.1.* Elegit nos ante mundi constitutionem, vt essemus sancti. Non ait, quia præuidit nos sanctos, sed, vt essemus sancti. Cui consonat dictum Christi, Non vos me elegistis, *Ioan.15.* sed ego elegi vos. In summa, si hanc præuisorum operum efficientiã agnouisset Paulus in ratione prędestinationis, eorum sanè meminisset operum, vel hìc pro discrimine inter Esau & Iacob, vel infra cap.11. vbi discriminat inter Israel & Gentes, antequam in illam admirationem prorumperet, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei. Enimuero si præuisa opera causa fuissent prædestinationis, cessaret omnino ratio dubitandi, aliquam esse in Deo personarũ acceptionem, atque adeò nulla superesset admirandi occasio. Colligamus ergo tum demum, quòd cùm ex ordine, qui est in executione, iudicari debeat ordo prædestinationis, nequit absque periculo adseuerari, pręuisa opera nostra in causa ipsius fuisse. Sunt *Sanctorum dicta in contrarium.* nihilo secius complura sanctorum patrum scripta, quæ ante ecclesiasticam censuram aduersus Pelagium potuissent legẽtium animos, in diuersam fortè opinionem propellere. Etenim Orig. super illud, Cuius vult mi- *Orig.* seretur,& quem vult indurat, sciens, inquit, & pręnoscens vniuscuiusq; motibus & proposito vtitur ad ea opera perficienda, quæ vniuscuiusque animus ac voluntas eligit: veluti paterfamiliâs, qui sagaciter contemplatus seruorum ingenia, singulos illis muneribus & officiis deputat, ad quæ aptos prænouerit. Et post illud, An non habet potestatẽ figulus,&c. Iacob inquit, quia mundauit semetipsum, fecit vas ad honorem, Esau autem, cuius animam non ita puram vidit, fecit vas ad contumeliam. Et Chrysostomus *Chrysost.* super illud, Cùm nondum nati fuissent, interrogans cuius rei gratia in nondum natis vnum prę altero elegerit. Respondet, causam esse, quòd Deus non expectat, quemadmodum homo, vt ex rerum fine bonum iudicet aut malum, sed antequam quicquam geratur, nouit quòd hic malus, iste verò nõ malus sit. Quam quidem sententiam perpetuò defensat. Atq; in prologo super Malachiam *Hiero.* Hiero. Omnino, inquit, Iacob dilexit, Esau autem odio habuit, quia Iacob pium, Esau autem sciebat futurum iniquum. Et super eundem textum Ambro. Sciendo quid vnus- *Ambro.* quisque illorum futurus esset, dixit, Minor erit dignus, & maior indignus. Et inferius super illud, Miserebor, &c. id est, ei misericordiam dabo, quem pręscij recto corde reuersurum ad me: cui inter glossas ordinarias additur,& permansurũ. Et subdit. Quòd eum Deus vocat, quem sciat obaudire, & eum non vocat, quem sciuit minimè obaudire. At verò ad hęc omnia respondendum *Respõsio ad sanctorũ authoritates.* fortè est, sicuti S.Thom. respondit.1.p. q.23. ad hoc postremum Ambrosij: nimirũ quòd loquũtur isti Patres de operibus subsequẽtibus gratiam: cuius vsus causa fuit prædestinationis, non quidem quasi efficiens, sed finalis: elargitur enim nobis Deus gratiã propter eius bonum vsum: hoc est, non quia bene vsuri ea sumus, sed vt bene vtamur. Quãquam fortasse hoc prorsus sibi volunt, quòd prędestinauerit Deus inter adultos, eos penitus quos præsciebat ei assensuros & cooperaturos. Non quòd illa pręuisa opera essent prædestinationis causa, sed dispositiones in sensu supra nobis exposito ad eius effectum, scilicet ad gratiam. De Augustino autẽ hoc *De Augustino.* loco non meminerim. Nam illud eius dictum lib. 83. q. 68. super verbo Malachiæ, Iacob dilexi, &c. Cui vult miseretur Deus, & quem vult indurat: sed hæc voluntas Dei iniusta esse non potest: venit enim de occultissimis meritis, &c. non existimo (vt quidam autumant) sensum habere de meritis subsequentibus gratiam, sed loquebatur de pręcedentibus. Tenebatur enim illo tunc errore antequam esset antistes, vt in quęstionibus super hanc epistolam videre est apud ipm: de quo postea errore retractauit sese li.1. Retract. cap.23. vbi cum Ecclesia damnante Pelagium omnia hæc merita diffitetur. Quod denique ait Petrus, Satagite vt per *2.Pet.1.* bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis, nihil obstat: quia neque vult opera causam absolutè esse prædestinationis, sed tantùm esse causam, per quam Deus instituit ipsam exequi, scilicet qua vtitur, vt nos ad prędestinatum finem perducat. Fit ergo electio nostra & vocatio certa per nostra opera, sicuti per causas secundas certi fiunt Dei effectus, quos per illas perficere constituit. ¶ At verò de reprobatione, an causam habeat in reprobis, maioris est momenti definire. Quòd enim quospiam Deus ad suum, supernaturale nobis, regnum gratis admittat, nihil aliud quàm bonitas ei9 est,

est. Quòd verò gratis alios in exilium emittat non potest non quandam crudelitatis cogitationem offerre humanis mentibus. Quocirca ex scholasticis nonnulli (vt Scotus) qui prædestinationis nullam nobis causam adscribunt, contrarium magis probant de reprobatione. At S. Thom. vt prædestinationis, ita neque reprobationis causam videtur reddere in nobis. Tametsi magnum interstitium inter huius illiusq; effectus agnoscat. At quanta nunc bili nonnulli exardescant aduersus diram (vt aiunt) reprobationis opinionem, quamquè id immeritò, protinus perpendemus.

Inter prædest. & reprob. quo differt.

Igitur vt ad rem ambiguam per ea, quæ certissima sunt, aditum aperiamus, patentissima est inter prædestinationem reprobationēq; discrepantia. Enimuerò effectus prædestinationis non solùm est gloria, sed omnia media, quibus ipsam assequimur: ipse enim qui prædestinauit nos ad vitam, donauit nobis per suam gratiam velle & perficere: reprobationis autem effectus est, exclusio à regno, non autem culpa, cuius demerito infligitur illa pœna. *Philip.2.* Hoc iam nuper adnotauimus super textu Pauli, vbi vasa misericordiæ ait præparari à Deo ad gloriam, vasa autem iræ apta ta per se esse ad interitum. Et est expresa sententia fidei nostræ Oseæ, Perditio, tua Israel: tantum ex me auxilium tuum. *Oseæ.13.* Per hæc ergo rimari causam possumus reprobationis.

Reprobationis causa.

Etenim primùm omnium considerandus Deus est ab æterno statuisse vtranq; naturam, tam angelicam, quàm humanam ad seipsum creare, ad sui scilicet imaginem, suæque ipsius beatitudinis capacem: quibus ideo decreuit leges ponere, ac suppetias ire, neque vllo modo quantum in se esset, illis deesse, quò minus eadem beatitudine potirentur omnes, nisi sua ipsorum culpa obstaculo illis esset. Qua de causa & angelos & primos parentes in gratia, vel creauit, vel antequàm peccarent constituit. Vidit autem casum Adæ, atq; per eius culpam infectum iri omnes mortales, quorū alios nihilò minus pro suo beneplacito prædestinauit ad regnum, quos per suam misericordiam ad illud euexit, alios verò pro sua iustitia exclusit, quos nihilò minus nō nisi propter suam ipsorum culpā punire statuit: quoniam pœna suapte natura non nisi ob culpā debetur. Qua propter illud, Deus vult omnes homines saluos fieri, vniuersim de omnibus est mortalibus intelligendum. *1.Tim.2.* Sed est tamen animaduertenda duplicis in Deo voluntatis distinctio, consequentis scilicet & antecedentis: quam voluntatum differentiam theologi cum antiquo Damasceno meritò celebrant.

Volūtas consequens et antecedēs.

Est enim voluntas consequens, absoluta quidem, de qua scriptum est, Omnia quæcunque voluit dominus fecit. Et, Voluntati eius quis resistet? *Psal.134.* Voluntas autem antecedens, est illa, qua Deus vult aliquid, non in particulari, simpliciter & absolutè, sed secundum aliquam generalem rationem boni, & (vt more scholę loquamur) secundū quid. In exemplum profertur voluntas iusti iudicis, qui malefactorem, quatenus homo est & amicus, vellet seruare, quem tamen iustè suspendit. Pariter enim Deus vult omnes homines, quatenus sua sunt ipsius creatura & imago, suæq; beatitudinis capaces, fieri saluos: licet vult iniquos supplicio affici perpetuo. Quocirca distinctio hęc nō accipitur ex parte Dei, vbi nihil est prius posteriusuè, sed ex parte obiecti, in quo ratio generalis boni prius consideratur, quàm ratio particularis qualitatis. Est quidem August. qui alicubi authoritatem hanc de voluntate consequenti interpretatur, quę cum sic intellecta, nequeat vniuersaliter ad omnes homines extendi, ait, distributionem illam non esse, nisi accommodam, in hoc sensu, quòd vult fieri saluos quotquot fiunt salui, de quouis hominum genere & conditione. *Aug.* Sed profectò, vt eximia eius semper authoritas illæsa permaneat, ęgrè accommodari potest glosamen hoc menti illic Pauli, vbi pro omnibus in vniuersum persuadebat discipulo vt oraret: qua de re plausibilius sequuntur doctores Damascenum, vt intelligatur omnino vniuersaliter, de antecedenti tamen voluntate, modo iam nunc exposito.

Volūtas cōditionalis.

At verò de voluntate hac sæpe in scholis mecum deliberaui, an affirmarem illam esse conditionalem: neque id tamen ausus sum, propterea quòd conditionalis volitio in hominibus, quam scholastici velleitatem appellant, imperfecta est: nempe quæ non habetur nisi vbi deest faciendi consequēdiuè facultas: vt cum mercator in naufragio vellet seruare merces, quas tamen pro vita proiicit, & æquus iudex vellet seruare amicum, quem tamen condemnat sententia capitis: Deo igitur omnipotenti non videtur competens, vt quicquam condicionaliter velit, quod non est facturus. At nihilò minus non vsq; adeò pugnaciter renuerem, si quis diceret, vt quidam dicunt, illam esse conditionalem, eò quòd est de re, quam non ipse solus, sed nobis assentientibus facit. Saltem an-

nuerem, vt conditionaliter more loquēdi humano exprimeretur: nempe quòd Deus vult omnes homines,& eorum quemcunq;, quantum ad se attinet,saluos fieri,si modò ipsi voluerint, neque obstinauerint corda sua. Quæ idcirco voluntas non semper impletur, neq; suum sortitur effectum: eo quòd tali voluntati iniqui resistunt: vt patet in parabola vocatorum ad nuptias,qui renuerunt venire: & vbi ait Christus, Quoties volui congregare vt gallina filios tuos, & noluisti. De qua ideo resistentia sæpissimè cōqueritur Deus in scriptura sacra. Neque August. hunc receptissimū sensum dictę authoritatis ignorauit, imò aduersus articulos sibi falso impositos expressè illum probat: affirmans, Deum velle, vt omnes homines salui fiant: iuxta verbum, inquit, Apostoli præcipientis, vt Deo pro omnibus supplicetur, ex quibus quòd multi, ait, pereunt, pereuntium est meritum: quòd multi saluantur, saluantis est donum. Hęc ille. Idē fermè repetit in de spir.& lit.cap.32. Et super Gene.contra Manichæos. Et quòd hic fuerit sensus Pauli, liquidum fit ex subiunctis illic verbis, Vnus est enim mediator,&c.qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. Mortuus enim est Christus pro peccatis totius mundi, vt ait Ioan. Atq; in hoc sensu ait Chrysost. super hunc locum de Esau & Iacob, quòd quantum ad Deum attinet, saluæ fuissent omnes tribus Israel, atque adeò omnes mortales. Idemq; confirmat super illud Ioan. Erat lux vera quę illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc ergo sit nobis constitutissimum, quòd voluntate antecedenti vult totum mūdum seruatum iri, atq; adeò vniuersis paratus est auxiliis gratiæ, communibus saltem, succurrere. At volūtate absoluta quosdam prædestinauit, quosdam verò reprobauit, hoc est, quibusdam gloriam decreuit, quibusdam verò exilium. Id quod res ipsa in finali iudicio declarabit.

Volūtas antece. nō semper īpletur. *Ma. 22. et. 23.* *1. Tim. 2.* *1. Ioan. 2.* *Chrysost.* *Ioan. 1.*

Vtrū reprobatio habeat causam.

¶Percontaris ergo, his præhabitis, vtrum reprobatiōis sit vlla in nobis causa: hoc est vtrū Deus reprobauerit Esau propter eius præuisa mala opera, vel puerum absq; sacramento defunctum propter originalem culpam. Arbitror sub doctiorum iudicio sub distinctione respondendum inter causam meritoriam atq; finalem. Si enim de causa interroges meritoria, respondetur quòd culpa nostra præuisa siue originalis tantùm, vt in puero absq; baptismo pereunte, siue actualis tantùm, vt in Christiano cum mortali crimine decedente: siue vtraq;, vt in adultis fidelibus, vera causa fuit legitimaq; & directa reprobationis: nempe meritoria. Neq; hoc (nisi fallor) existimo S. Thom. negasse, sed concedit hic planè in fine secundę lectionis. Prædestinatio enim, vt dictum est, eò non potuit esse propter opera, quòd quatenus sunt meritoria, effectus sunt ipsius: cum ergo peccata nullatenus sunt effectus Dei, sed nostri, consequens fit, vt quo instanti naturæ Deus gratis destinauit Iacob in regnum, eodem propter eius pręuisam culpā constitueret inde Esau depellere. Atq; hęc est planissima sententia Augustini in epistola ad Sixtum, vbi ait, Querimus meritum indurationis, & inuenimus. Meritò nanq; peccati vniuersa massa damnata est. Querimus autem meritum misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est: ne gratia euacuetur, si non gratis donetur. At obuiam nobis fortè hoc argumēto occurris. Sicuti effectus prædestinationis, est gratia, quę causa est bonorum operum, ita & reprobationis effectus est permissio & obduratio, quę causa est finalis peccati: ergo qua ratione opera non sunt causa prædestinationis, fit vt nec sint reprobationis: sed peccata effectus potius sint reprobationis, quàm causa. Punctum sanè aperis, vbi tota latet discriminis ratio. Gratia, inquam, causa directa est bonorum operum, atq; adeò natura prior: permissio verò Dei non sic est causa delictorum, neq; obdurationis, sed causa per accidēs, scilicet ablatio misericordiæ, quæ peccatum vel impediret, vel remoueret. Quod quidem assertum est Augustini in eadem epistola, vbi ait, Non indurat Deus impartiendo malitiā, sed non impartiendo misericordiam. Quò fit vt cum Deus paratissimus sit subuenire cuicunq;, ad ostium pulsans, prius natura sit q̃d homo nolit assentire, quàm quòd Deus eum durato suo permittat arbitrio. Nam qui audit & didicit, venit ad me. Id quod maximè contemplandum est in verbo Oseæ, Perditio tua Israel: tantum ex me auxilium tuum, nempe vt tota causa bonorum operum in Deum resoluatur, malorum verò in nos. Ob idq; præuisa opera mala, causa sunt reprobationis, bona verò non item prædestinationis. Quæ quidem meditatio ad elucidationem posterioris quęstionis Pauli obseruāda est maximè. Sed superest alterum argumentum ex dictis eiusdem. Pari nanq; ratione ait, absq; vllis propriis operibus Iacob dilectum, Esau autem odio habitum: ergo sicuti prædestinationis, ita neq; reprobationis vlla est causa. Nulla est verumtamen

S. Tho. *Aug.* *Argumētum elucidatoriū* *Ioan. 6.* *Oseæ. 13.*

runtamen consequentia, Nam Esau odio habitus est, nō tantùm propter actualia, sed propter originale, quod à parentibus inutero traxerat. Tametsi de actualibus pœnas luit sensus, quas non luisset propter originale. Et hęc de causa, quæ demeritum fuit reprobationis. Attamen si de causa sciscíteris reprobationis, quæ finis fuit Dei reprobantis. Quod est dicere, Cum Deus sic omnes prædestinare potuisset, vt cumulatioribus auxiliis mutare potuisset iniquorum omnium mentes, vniuersosq́; perducere ad beatitudinem, cur quosdam perire permisit. Hæc profectò causa est, quam hic edocet Paul. Nimirum vt Deus ostendat iram suam & potentiam. Sicuti finis prædestinationis est, vt suam ostendat misericordiam. Neq; aliud puto quicquam noui S. To. cōminisci in illa responsione ad tertium argumentum quinti articuli. 1. p. q. 23. Quapropter nec quod ipse ait, vllus negare valet, neq; meritò circūfertur, veluti author talis opiniōis, quòd sicut prędestinationis, ita neq; reprobationis vlla sit causa. ¶Hæc igitur pro captu nostro dicta sint secūdum antiquos Patres, ac doctores hactenus scholasticos. Est varuntamen & præter illum bonum patrem, cuius meminimus, quidam reuerendus episcopus, cum quo nobis controuersia fuit super decreto Concilii de certitudine gratiæ, qui in suo lib. de prædestinatione hanc receptissimam sententiam prædestinationis & reprobationis obnixè demoliri contendit. Et primùm duplicem gratis ac sine vlla prorsus, vel authoritate, vel ratione comminiscitur prędestinationem: primam quidem singularem, eorum scilicet, quos egregiè Deus dilexit, nempe quos secundum certum propositum (vt ait) certaq; media statuit volitione absoluta ad gloriam perducere: & horum prædestinatorum numerum fatetur esse certum, neq; augeri posse neq; minui: reliquam verò mortalium vniuersitatem, quos nos reprobatos dicimus, ait nihilò minus ita esse destinatos ad gloriam conditionali volūtate, vt sint in numero saluandorum. Quocirca prædestinatorum numerus inquit, qui secundum propositum sunt prædestinati, non adæquat numerum saluandorum, quia non solum eiusmodi prędestinati possunt saluari, sed mortales oēs propterea quòd voluntate antecedenti (vti à nobis confessum est) Deus vult omnes homines saluos fieri, mediaq; adhibere, quantum in se est, quibus omnes si volunt, assequantur salutem. Ob idq; cum Pau. ait. Quos prædestinauit, hos & vocauit, iustificauit, & glorificauit, intelligit inquit, prę aliis singulari priuilegio destinatos. Hinc aduersus reprobationis opinionem colligit, nullos fuisse reprobatos, eo modo quo Aug. & scholastici volūt, id est, nullos ab ęterno odio Deo habitos, antequàm illi sua propria voluntate quidpiam mali egerint, Atqui contrariā opinionem, ait diram esse, & horribilem, & malè piam, & contra vniuersam scripturam militantem. In cuius confirmationem densissima argumenta consarcinat. Et quoniam opinio hæc plebæis auribus applaudit, operæpreciū duximus illam excutere. Primùm igitur, q̄ sit extorta expositio Paulini verbi, Quos prædestinauit, &c. vel inde palàm fit, quòd nemo hactenus illam cogitauit: omnes enim, tam Græci, q̄ Latini patres sub verbo, prædestinauit, vnicum genus prędestinationis percipiunt, in quo ideo respectum vnanimiter agnoscunt oppositionis ad verbum, reprobauit, & nō relationem ad alios comuniter destinatos. Nam prę, non id subnotat, quod præ aliis altius destinati, sed pręcessionem importat ęternitatis ad tempus gratię. Nescio ergo quomodo hic auserit reuerendus pater citra, non solùm Augustinum, verùm sanctos omnes noua inaudita q; sua commentatione cōtemnere. Id quòd facit idem author, & super pręsenti loco, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, quo loco predestinationis reprobationisq́; discrimen oēs pariter confitentur, quotquot huc enarratores prodierunt. Vbi tamen ipse negat, vllā subesse reprobationis significationem: sed dicuntur inquit, odio illi haberi, qui communiter destinati sunt, & saluandi, non simpliciter sed respectu singulariter prędestinatorum, scilicet quòd non sunt electi ad gratiam tam excellentē. Perspiciat autē, perpendatq́; sapiens lector, vbi ex æquo odium Esau oppositū est dilectioni Iacob, an nō tā propriè accipiatur nomen odii, q̄ nomē dilectionis. His autē prętermissis, arbitror (vt bona venia dixerim) demonstratione manifes[illegible]ari istius opinionē conuinci errores. Respō[illegible]eat enim quęso vtrū iniquos oēs in sua iniquitate vita decedētes Deus odio habeat abso[illegible] in altero seculo, illos, in q̄, quos missurus est in ignē ęternū. Certè hoc negare non valet. Rursus vtrum ne illud absolutum odium, absolutaq́; illa puniendi volūtas in tēpore aduenit Deo, an potius fuerit in ipso sempiterna, credo dabit hoc secundum: imò planè hoc ipse concedit, aliás Deus esset mutabilis. Cōcedat ergo (ni fallor) necessum est, reprobationē, quę nihil aliud est, q̄ absoluta

Finalis causa reprobationis.

S. Tho.

Ambro. Catarinus.

Duplex prædestinatio.

Nullos admittit fuiße reprobatos.

Opinionis confutatio.

luta voluntas Dei & æterna excludendi quosdam à regno. Dico excludendi, vt generalem pœnam, quę communis est etiã decedẽtibus in solo originali complectar, qui nõ sunt passuri pœnas sensus. Et confirmatur hæc ratio. *Secundu argumentum.* Illo tunc articulo (vt sic de æternitate loquamur, vbi signa naturæ distinguimus) illo, inquã articulo, quo Deus quosdã certa absolutaquè voluntate ordinauit ad gloriam, nunquid de reliquis aliquid etiã absolutè definiuit? Quis ambigat. Etenim author iste non negat, quin Deo futura omnia fuerint ab æterno præuisa. Cum ergo in finali iudicio duas tantũ hominum sortes discreturus sit Christus, eorum *Mat.25.* scilicet qui admittuntur in regnum, & aliorũ qui demittuntur in ignem (vbi & infantium absq; sacramento defunctorum exilium citra ignem comprehenditur) consequens fit, vt Deus in illa ęternitate quotquot absoluta voluntate non ordinauit ad gloriam, absoluta cõtrà destinauerit in exilium. Hoc autem est quod Patres intellexerunt nomine reprobationis. Non obstante quòd isti iidem reprobi antecedenti, & (vt hoc demus) conditionali voluntate fuerint dilecti, vtpote nisi se ipsi auersuri essent à diuina gratia. Fuit ergo manifestarius abusus, aliud genus prædestinatorũ vel saluandorum excogitare, q̃ eorum qui absoluto proposito & voluntate prædestinantur. Prædestinatio nanq; & reprobatio secundum absolutam voluntatem existimari debet, & non secundum conditionalem. Quapropter quanuis reprobi, vt inferius dicturi sumus, in sensu diuiso possint saluari, propterea quòd nulla illis libertas adempta est, non tamen sunt saluandi. Nam si gerundium: hoc sit, idem est, quòd, digni qui saluentur, si verò participium, idem quòd, illi qui saluabuntur: quarum neutra pars conuenit reprobis: quoniam aliòqui absoluta voluntate essent prædestinati. In summa sciscitor ab istis, an illi quos vocant saluandos, & nõ prædestinatos absoluta voluntate, fuerint destinati ad gloriã, & tunc propriè sunt prædestinati, an verò non nisi conditionali & antecedenti, & tũc necesse est dicere, quòd nunq̃ peruenient ad gloriam: nam aliàs voluntas conferendę illis gloriæ ęterna fuisset in Deo & absoluta: si ergo non sunt peruenturi ad gloriam, ergo neq; sunt saluandi, & ex consequenti mittendi sunt foras, atq; adeò exiliũ absoluta volũtate decretum illis est ab ęterno, quod est, eosdem esse reprobos. *Tertium argumentum.* Rursum si solum ob conditionalem voluntatem Dei dicuntur homines saluandi, fit, vt vniuersi mortales sint saluandi, vel declaretur præter illos, qui absoluto proposito sunt prędestinati, qui nam sunt saluãdi, & qui minimè: quòd si vniuersi conceduntur esse saluandi, consequens fiet, vt damnandi, hoc est, qui verè damnabuntur, sint saluandi. At cum hanc opinionem tot subsequãtur absurda, patronus tamen eius adeò illam habet pro euidenti, vt plus quàm cęcos existimet, qui eam non ingenuè confitentur. Perstat nihilo minus communis Patrum sententia, nullos esse saluandos, nisi qui sunt prędestinati, hoc est, absoluto proposito & electione destinati: quorum numerus certus est, qui nec augeri potest, nec minui, vt in de cor. & grat. & alibi crebrò author est August. Inter *Aug.* quos tamen sunt nonnulli eximiè prędestinati, vt cum primis beata Virgo, & post apostoli, tum quòd ad excelsum gradum gloriæ ordinati sunt, tum quòd fuerint in gratia confirmati: sed hoc nihil ad rem. Ruit itaq; tota machina argumentorum, quę aduersus constitutissimam sententiam Patrum iste author instruxit. *Respondetur ad obiecta.* Primum enim est, quòd exhorret animus audire clementissimum Deum, vt ostenderet iustitiam suam, meditatũ fuisse pœnas ante peccatum, tantamq; multitudinem, quã creauit mortalium, odio habuisse, antequàm esset odio digna. Hoc autem argumentum, si aduersus Lutheranorum sensum dirigatur, lethaliter illos configit, vt qui aiunt, Deum pro sua voluntate odisse quosdam, atq; adeò ita indurasse, antequàm quicquam boni agerent vel mali, ne iussa sua capessere valeant, & salui fieri: qua vtiq; ratione Deum faciunt authorem mali: Patres autem & scholastici non sic impiè obloquuntur, sed hoc prorsus quod in tempore fit, aiunt æternum fuisse in voluntate Dei: vnde sicut neminem punit, nisi ob cõmissa delicta, ita neminem reprobauit, nisi ob pręuisam eandem culpam. Quod ante diximus, id fecisse, vt ostenderet iustitiam suam, nemo profectò in sensu nostro negare potest. Nam quęro ab isto authore cum quo disputamus, Cũ omnibus pueris prospicere Deus posset per sacramentum, cur aliquos perire sinit? Item cur illa signa quę fecit in Israel, non *Luc.10.* fecit inter Tyros & Sydonios: quos ait Christus credituros fuisse, si ea vidissent? Pręterea quàmobrem quum Pharaonem & reliquos obstinatos potuerit cumulatioribus auxiliis emolire, perditum eos ire permisit? Respõdet iste, quia nemini quicquam debet. At licet responsio satis sit, vt Deus ab iniquitate vendicetur,

cetur, non plenè satisfacit: nam cum neq; prædestinatis quicquam deberet, scrupulus restat cur efficax fuit in illos, non autem in istos. Et profectò nulla est causa finalis, nisi quam dat Paul. vt iustitia Dei appareret, quæ, si nullus esset infernus, non esset adeò illustris. Quam ergo causam finalem cernimus in tẽporariis effectibus, qui in æternitate Dei fuerunt præuisi, eandem tribuimus reprobationi: punit autem malos ad ostensionem gloriæ suæ; eadem ergo de causa permisit eos in culpa, atq; adeò eosdem reprobauit. Non quòd hic finis odium ingenerauerit Deo, sed quòd odium, quod habeat ob culpam, illo fine non deleuit per misericordiam. Sed ais, crudelem fuisse Deum, dum tantam multitudinem odio habuerit. Respondeat ipse quæso an sit crudelis propterea quòd tantam multitudinem permittit ire præcipitem in perditionem, quantam in die iudicii conspiciemus: quòd si non est ob hoc dirus, profectò nec fuit, si, quod facit in tempore, decreuit in æternitate. Obiicit

2.Pet.3. & illud Petri, quòd Deus nolit aliquos peri-

Ezec.18. re. Et, Quòd nõ vult mortem impii, sed vt magis conuertatur, & sexcenta, vt inquit, huiusmodi talia. Sed respondeat ipse nobis, Nunquid Deus odio habet peccatores, & perfectò odio odit illos, qui in peccato decedunt, & odio est Deo iniquus & iniquitas eius? Profectò respondere non potest, nisi sub distinctione, scilicet quòd voluntate antecedenti nolit aliquos perire, consequenti tamen permittit pereuntes perire, & odio habet illos. Has ergo voluntatum differentias, quas per effectus Dei deprehendimus, concedimus esse illi sempiternas. Reliquam suorum argumentorum phalãgem per hæc pariter euanescere videas. Non erat ergo, cur iste reuerendus episcopus in proloquio sui libelli tot verbis pollicendo diceret, punctum se prędestinationis vera ratione attigisse, quæ Augustinum ac cęteros antea Patres cælata semper fuisset. His vtiq;

Respõsio ad priorem. dilucidatis & præstitutis liquet responsio ad priorem quæstionem Pauli, nullam scilicet restare in Deo iniquitatem, eò quòd in sua prędestinatione nulla sunt pręuisa humana debita misericordiæ, sed tantum reprobationis demerita. Et ideo quòd bonus fuerit in aliquos, nemo aliorum iniquitati tribuere valet, nisi cuius oculus, iuxta euangelicam parabolam,

Mat.20. nequam est. Et est sanè mirandum inficiatores istos prædestinationis hoc nõ animaduertisse, quemadmodum neq; ipsi aliter possunt respondere. Nam licet gratis donemus eis, prędestinatos propter sua præuisa bona opera electos fuisse, cum negare nequeant, eadẽ prę uisa opera nõ nisi Deo authore perfici, respõdere tenentur (vti supra dicebam⁹) cur his prę cæteris fauit, opemq́; tulit, vt suę ipsius inspirationi assentirent. Ad quod respõdere aliud nequeunt, q̃ quod nos respondemus: ergo in operibus meræ gratię nulla potest esse personarũ acceptio, sed in operibus iustitię. Quod quidem perspiciens Paul. hic quidẽ non aliter liberat Deum hac iniquitatis macula, q̃ dicendo, quòd pro suo beneplacito cui vult miseretur, & quem vult indurat: sed tamen vbi ca.2. de iudicio finali sermonẽ texit, quia in operibus iusti vera est iustitia, atq; adeò acceptio esse posset personarum, si non pro conditione operum redderetur prẽmiũ, non recurrit ad beneplacitum Dei, sed ait, quòd vnicuiq; reddet iuxta opera sua. Ob idq; Dauid misericor

In operibus meræ gratiæ nõ est personarum acceptio.

Psal.110. diã & iudicium cantabat domino. Et Christ⁹,

Ioan.12. Nõ, inquit, veni vt iudicem mundũ, sed vt saluificem mundũ, scilicet quia primus aduent⁹ summa est misericordia: erit autem quãdo venturus est iudex. Igitur si in genere quæsieris,

Epilogus. cur quosdam prædestinauerit, quosdã reprobauerit, respondemus, quòd prędestinationis quidem nulla est in nobis causa: reprobationis, verò, meritũ quidem est in nobis, finis autem in Deo. Si autẽ in particulari scrutari pergas, cur hos prædestinauit, vt Iacob & Paulũ, hos verò reprobauit, vt Esau & Iudam. Respõdet super Ioannem Augustinus cur hunc trahat, & illum non trahat, noli iudicare, si non vis errare. Quanuis tractionis alia rõ est, quia est prædestinationis effectus: ob idq; subdit, Nondum traheris, ora vt traharis. At non dixisset, Non est prædestinatus, ora vt prædestineris. Tametsi quia res nobis abdita est & recondita optare sibi quisque apud Deum potest. Vtinam & ego domine in numero sim prędestinatorum. ¶Subsequitur tandẽ,

Ad posteriorẽ quæstionẽ Pauli. vt de posteriori quæstione Pauli nonnihil explicemus, quam sanè fatemur difficilem semper explicatu fuisse, scilicet cur de peccatoribus cõqueritur Deus, quos ipse reprobauit: cũ eius volũtati neq; possit resistere. Est nihilò minus respõsio, quòd neq; prędestinatio neq; reprobatio quicq̃ nobis adimit libertatis: aliàs nulla esse posset ratio aut meriti aut culpæ. At verò hinc nobis offunduntur dubitationis tenebrę, nempe quòd cũ Dei, nec sciẽtia seduci posit, nec voluntas mutari; iamq; Deus ab æterno nõ modò pręsciuerit, verùm certo proposito constituerit, quid nã cuiq; sit

obuen

Iudæorũ priuilegia communicata Gẽtilibus,

monſtret cõmunicata eſſe per Chriſtum Gentilibus. Primum enim priuilegium erat, quòd eſſent peculiaris popul⁹ Dei, & (vt eſt in Pſalmo) Oues paſcuæ eius: à quorum conuerſatione alienatæ erant Gentes, vt habetur ad Epheſios, quaſi hoſpites teſtamentorum: Chriſtus autem fecit vtraq; vnũ, vt qui nõ erant plebs Dei, aſciſcerentur in plebem. Vnde Ambro. & nonnulli Latini exiſtimant hanc prophetiam ad literam fuiſſe prænunciatam de gentilitate. Orig. autẽ Chryſ. & Greci arbitrãtur de Iſraelepoti⁹ literalẽ illic ſermonem haberi: id qd' veriſimili⁹ fit per prophetiã ipſam. Nã cũ cap. 1. in odiũ peſsimi Iehu cõminatus ſic fuiſſet dominus, Voca nomẽ eius, ſcilicet Iſraelis, non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero veſter. Poſtmodum diuino ſuo more ad miſericordiã verſus ait ſub vaticinio venturi Chriſti, Sponſabo te mihi in fide, &c. Et dicam, Non populo meo, populus meus es tu, & ipſe dicet, Deus meus es tu. Eſt ergo mens Pauli ita colligere, Si tu Iſrael, qui tua culpa, non populus iam merito eras, in populum diuina miſericordia reuocatus es non mireris, quòd Gentes quæ non appellabantur Dei populus, fuerint in populum acceſitę. (*Et non dilectam, dilectam.*) In Oſea nõ eſt hęc particula, neq; propoſitum Pauli eſt pręciſa verba citare, ſed ſententiam. Eſt enim populo Dei peculiare, vt ſit & ipſi dilectus. (*Et non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.*) Tertium autem hoc membro non eſt gręcè apud Paulum. Tametſi Hieron. in commentariis Oſeæ varias meminerit fuiſſe lectiones apud. 70. & in aliis tranſlationibus. Eſt autem in Oſea ſecundum tranſlationem vulgarem, Miſerebor eius, quæ fuit abſq; miſericordia, & dicam nõ populo meo, populus meus es tu. Quocirca vel inde Paul. hoc citat, quod eſt credibilius, vel alii hoc adiecerunt, quod tamen nihil ſententiæ officit. (*Et erit in loco vbi dictum eſt eis, Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei viui.*) Acceſsio ſuprema ad priuilegia Iudęorum erat, vt illorum eſſet adoptio filiorũ: quemadmodum dixit Paul. in initio huius capitis: hoc ergo ait, communicatum eſſe per Chriſtum vniuerſis gentibus. In cuius figuram & teſtimoniũ citat verbum eiuſdem prophetę, atq; id quidem ſignificantiſsimè. Illic enim de infidis tunc Iudęis per opprobrium pronunciatum eſt verbum hoc, quod tamen tunc temporis propriè competebat in populum Gentium. Ait ergo Paul. quòd in ipſis eiſdem locis, nimirum Gentilium, in quibus verè tunc temporis dicebatur, Nõ populus me⁹ vos, propterea quòd falſos deos colebant, ibidem non ſolùm populus Dei, ſed, quod cummulatiſsimũ eſt beneficium, filii Dei vocabũtur. Et filii Dei viui. Ad differentiam mortuorũ, qui habebantur pro diis. Atq; id nimirum per Spiritum ſanctum, clamantem abba, pater. Et ait, ibi, hoc eſt, vbiq; terrarum abſq; vlla neceſsitate cõmigrãdi in Iudęã: ſicuti olim neceſſum erat proſelytis, qui volebant legem Dei ſuſcipere. Perinde ergo hoc eſt, atq; illud quod Chriſt⁹ ait Samaritanę, Venit hora quãdo neq; in monte hoc, neq; in Hieroſolymis adorabitis patrem, ſed in ſpiritu & veritate. *Ephe. 2.* *Ioan. 4.*

Eſaias autem clamat pro Iſrael, Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquàm arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Verbum enim conſummans & abreuians in æquitate: quia verbum breuiatũ faciet Dominus ſuper terram.

Poſt vaticinia, quibus ſub figura Gẽtium pręd eſtinatio pręcantata eſt, procedit ad duo alia Iudæorũ, quæ ſunt apud Eſaiam. Cõprimit aũt eorũ factum. Nã cum ſub figura Gentiliũ ſine vlla exceptione dixiſſet Oſeas, Vocabo non plebem meã, plebẽ meam, inducit Eſaiã proclamantẽ, id eſt, conſtanter & abſq; vlla hęſitatiõe clamantẽ, vt notum ſit vniuerſo orbi, hoc prædeſtinationis munus, nõ fuiſſe in vniuerſos Iudæos protenſum, ſed paucis impenſum: quã paucitatem, reliquias appellauit Eſaias, quo ideo nomine vtitur & Paul. infra etiam cap. 11. Ad huius aũt intellectũ perſpiciendus eſt penitius propheticus ſenſus. Eſt enim oraculũ hoc Eſaię. 10. Vbi ad literã, interprete Hieronymo, loquitur de obſidione Sennacherib, qui poſt tranſlatas decẽ tribus Iſrael, regnante illic Oſea, inuaſit cæteras duas trib⁹, eiſq; penè abſumptis, obſedit Ezechiã in Hieruſalẽ, qui tũ demum diuino fauore per Eſaiæ conſolationẽ recreatus eſt, & per angelum à vi Aſsiriorũ liberatus, vt legitur. 4. Reg. 19. & Eſa. 36. Ob idq; ait propheta, Si fuerit numerus filiorum Iſrael, id eſt, omnes duodecim tribus, tanquàm arena maris (ita enim legitur Gene. 22.) reliquiæ ſaluæ fient, hoc eſt, particula reliqua, quę cum Ezechia ſeruata eſt Hieroſolymis, cęteris decem tribubus, plurimaq; duarum parte deperditis. Id quod in figura ſeruatoris Chriſti peractum *Oraculũ Eſaiæ.*

ctum est, qui veluti angelus Dei redemit orbem à diabolica tyrannide, sed duritia Iudæorum obsistente, non nisi particulam illorum lucrifecit. (*Verbum enim cõsummans & abbreuians in æquitate, quoniam verbum abbreuiatum faciet Dominus super terram.*) In translatione nostra non legitur, nisi hoc pacto, Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam. Consummationẽ enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Paulus verò citat crebrius lectionẽ Græcã septuaginta interpre. Ob id fortè, quòd conuersis scribebat pro plurima parte ex Gentibus, quibus illa translatio celebratior erat: quam neq; Iudęi repellebant, eò quòd à suis fuisset facta. Id quod in subsequentibus ferè perpetuò facit. Igitur si ad limam illius veteris lectionis hanc Pauli intelligere debeamus, idem est, verbũ consummans & abbreuians, acsi dixisset, salutem enim cõsummauit, abbreuiauitq; dominus, id est, in paucos coercuit, vt nomẽ, verbum, quod accusatiui casus est, vsurpetur pro re ipsa salutis: solet enim in sacra scriptura, verbum, accipi pro re gesta: vt apud Lucã, Videamus verbum quod factum est. Et pariter quod sequitur, Quia verbum abbreuiatũ faciet dominus, idem est, quòd, rem & salutẽ abbreuiatam, At nihilò minus Hierony. illic, quinimò Latini omnes & Græci nomine hìc verbi, fidem Euangelicam intelligunt: Euangelica enim lex in pauca summat, & abbreuiat antiquum verbum, id est, legem veterẽ: quoniam his duobus mandatis pendet lex & prophetæ, Diliges Dominũ Deum tuum. &c. Item sicut ait Chrysost. omnibus illis cerimonijs & operibus legalibus semotis, fides breuibus verbis pollicetur salutẽ. Nam, Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Est ergo lex Euangelica, & verbum, hoc est, sermonem abbreuians, & verbum abbreuiatum, quod fecit dominus. Quòd autem ait, In ęquitate, propterea dictum est, quòd Euangelium suaveritate nullam intulit iniuriam legi, quin potius & figuras omnes illius re ipsa cõpleuit, & pręcepta naturalia retinuit. Vel ad rem fortè propinquius, quia fides nostra citra iniuriam solas reliquias Israelis seruauit, licet longè fuerit patentior in nationes Gentium. Sunt qui interpretem culpant, quòd nõ transtulerit, sermonem consummans & abbreuians, vt caueret ab amphibologia nominis, verbum, quod potest esse nominatiui casus, cùm hìc sit accusatiui. Sed nil mirum si id fortè fecerit, vt sub ampla significatione verbi libertatem illis permitteret, qui vellent intelligere verbum incarnatum, quod Deus pro salute nostra abbreuiauit, hoc est, sub angustijs carnis exinanitum misit. Cui non malè consonat id quod addit, super terram, neq; oratio continuò subtexta de semine.

Paul. citat. 70. — *Luc. 2.* — *Latini & Græci.* — *Matth. 22.* — *Chrysost.* — *Mar. 10.* — *Defensio interpretis.* — *Verbum incarnatum.*

Et sicut prædixit Esaias, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus.

Inducit vaticinium aliud eiusdem Esaiæ in confirmationem superioris. Ait autem, prædixit, vel ad generalitatẽ alludens, quòd prophetæ antiquiores fuere, vel quia oraculum hoc, quod est cap. 1. præcessit illud, quod modò citatum est. Atqui licitum est nomen hìc seminis, eisdem vtiq; significationibus vsurpari, quas tribuimus nomini, verbũ, Primùm vt reliquiæ ipse seruatæ dicantur relictum semen, ne funditus aboleretur Israelis genus: vt sensus sit, Nisi Dominus virtutum ac potestatum (hoc enim sonat sabaoth) cui cõuenit humana scelera vindicare, sicuti Deo vltionum, hanc particulam seruasset, quæ veluti semen fructũ ferret, sicut Sodoma & Gomorra fuissemus: quorum genus extinctum est prorsus deletumq; nomen. Nam licet Loth cum suis sub figura fortè reliquiarum Israel seruatus fuerit, non tamen erat ex eorũ sanguine. Atq; huc applaudit Chrysost. quinimò & Paul. infra cap. 11. Nunquid Deus repulit populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham. Et secundum hoc similitudo Israelitarum & Sodomorum non refertur ad culpam, sed ad pœnam. Non inquam, sensus est, nisi fuisset ob relictum semen, similia patrarẽt facinora: sed quòd cùm omnes fuissent in crimine, similiter fuissent prorsus absumpti. Secundò accipi potest & semen pro verbo fidei: nam semen est verbum Dei. Et secundũ hoc cõparatio intelligi vtroq; modo potest, putà quo ad pœnam: nam nisi nos fides seruasset, perijssemus omnes, & quò ad culpam: quoniam nisi prædicatio Euangelica nos sustentaret, eadem maioraq; crimina, quàm Sodoma committeremus. Quinimò si ad populum Israel hoc referatur, peiora ipsi admiserunt. Quandoquidem Sodomitæ (vt ait Orige.) contra angelos hospites ius naturæ violare tentarunt: Israelitæ verò parentem Deum abnegantes ad idôla defecerũt. Sed potest nihilò

Seminis nomen multiplex. — *Chrysost.* — *Luc. 8.* — *Orige.*

hilò ſecius congruentiſsimè nomen ſeminis, de Chriſto hîc enunciari : vti ſancti interpretes enarrant. Quàm ob rem ad Gala.Paul.nõ *Gal.3.* dicit, inquit (ſcilicet Gen̄.22.) Et ſeminibus, quaſi in multis , ſed quaſi in vno . Et ſemini tuo,qui eſt Chriſtus.Et tũc ſimilitudo vtroq; modo cõſtat:niſi ꝙ aptius quadrat quantum ad pœnas . Nempè quòd niſi per Chriſtum redempti,ſeruatiq; fuiſſemus,perijſſet totum genus humanum ob culpam tum Adæ, tum cuiuſq; propriã. Quòd ſi ſemẽ pro fide Euangelica hîc accipiatur, tunc locum habet quod ait ſuper Eſaiam Hieron. *Hieron.* porrò vt Dominus Sabaoth,hoc eſt,virtutũ,prędicetur de Chriſto:iuxta illud, Attollite portas. &c. Quis eſt iſte rex gloriæ? *Psal.23.* Dominus fortis & potens Dominus virtutum,ipſe eſt rex gloriæ:nimirum cui data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra. *Matth.28.* Ipſe enim eſt qui reliquit nobis huiuſmodi ſemẽ.Sin verò nõie ſeminis Chriſtus ſubnotetur, neceſſe eſt , vt Dñs Sabaoth accipiatur pro Deo vno ac trino,qui nobis eum miſit.

Quid ergo dicemus ? Quòd Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiã : iuſtitiam autem quæ ex fide eſt : Iſrael verò ſectando legem iuſtitiæ, in legem iuſtitiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus.

More ſibi conſueto ſub interrogationis ſchemate concludit.(*Quid ergo dicemus?*)Id eſt, quid ex his quæ hactenus tractauimus, dicamus colligi. (*Quod gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam.&c.*) Id eſt, colligemus hanc expaueſcendam, nam myſterio plenam, diſcrepantiã inter Gentes atq; Iudęos,vtpotè quòd illi qui nõ ſectabantur iuſtitiam, hos qui illam ſectabantur,anteuerterũt, brauium videlicet præoccupantes ac præripientes. Vtitur enim mirifica,ad remq; accommodatiſsima metaphora duorum , quorum alter id quod ſequitur nõ conſequitur, eò quod aliorſum reſpiciens ad lapidem in itinere offendit , vbi cõcidit:alter verò oſtenſo de repẽte ſcopo abſq; vlla remora pertingit. *Heb.10.* Pari enim modo Iudæi per legem , quaſi per vmbram futurorum bonorũ ſectabantur veram iuſtitiam fidei , & tamen oblatum eis Chriſtum , eiuſdem fidei authorem, non agnouerunt:ob idq; in illum veluti in lapidem impingentes collapſi ſunt.Gentes autem quæ (vt habetur ad Ephe.) *Ephe.2.* erant ſine Chriſto , hoc eſt, ſine fide Chriſti , alienatæ à conuerſatione Iſrael,atq; adeò non ſectabantur eius iuſtitiam,eandem receperunt.Luceſcit ergo iam totus contextus Pauli, *Intellectus Pauli in textus.* ſi nomine iuſtitiæ in hac perpetua oratione , illam quæ fidei eſt,intelligamus. Ait igitur,Gentes quæ non ſectabantur iuſtitiam , quoniam licet eſſent naturali iure Gentiles imbuti , in quo præſtare poterant naturalem iuſtitiam operum, hoc eſt, operã moraliter bona,quin etiã illi qui diuina eſſent ope illuſtrati ac ſuffulti, Deo valerent reconciliari , officiaq; illi grata offerre,tamen quia legẽ ſcriptam futuri Chriſti præſagam , per modum doctrinæ non habebant,non ſectabantur iuſtitiam fidei. *Sectabantur.* Alludit enim ad philoſophos , quorum dicuntur eſſe ſectæ , propterea quòd in ſuis ſcholis ſua ſinguli dogmata ſectabantur. Apprehenderunt igitur Gentes quam nõ ſectabantur iuſtitiam. (*Iuſtitiam ſcilicet, quæ ex fide eſt.*) Ne in dubium nos conijceret,de qua loqueretur iuſtitia : nam aliæ iuſtitiæ, non ſimpliciter cenſentur hoc nomine . (*Iſrael verò ſectando legem iuſtitiæ,in legem iuſtitiæ non peruenit.*) Legem antiquã appellant hic nõnulli legem iuſtitię:vel quia rectè intellecta, iuſta erat:vel quia faciebat iuſtos, nõ amore, ſed timore.At verò genuinus ſenſus, ſi in metaphora perſiſtere volumus,neq; nomen iuſtitię diuerſimodè vſurpare,id ſanè eſt, vt lex iuſtitiæ dicatur hic lex Euangelica , quam per antiquã ſectabantur, id eſt,inueſtigabant Iudæi,quamq; modò appellauit iuſtitiam fidei. Et ideo ait,ꝙ hanc legem iuſtitiæ,puta vbi vera iuſtitia eſt,pręſtolantes & inquirentes nõ inuenerunt. (*Quare? Quia non ex fide , ſed quaſi ex operibus.*) Videlicet quærebant eam.Subdit enim cauſam, cur nõ in eam legem iuſtitiæ peruenerunt,quam ſectabantur . Et arridet ad eum, qui propterea rem propoſitam nõ inuenit,ꝙ nõ ad rem,ſed aliorſum attentus eſt. Sic enim Iudæi quoniã iuſtitiam verã per literã legis conſectabantur, arbitrati ex operibus iuſtificari,& non per fidem,nõ crediderunt in eum,qui iuſtificat impium:nam (vt protinus dicturus eſt Pau.cap. proximo) finis legis, Chriſtus eſt, ad iuſtitiã omni credenti. Vide quàm fuerit populo illi deprauatus affectus,nempè quòd cum legem veluti lumẽ Deus illis irradiaſſet,in quo Chriſti fidem proſpicerent,vt eum paratiores ſuſciperent , eadem lege ita ſeſe obtenebrarunt, vt veluti in caligine oberrantes ad ipſum pro maxima parte alliſi,corruerunt.

Offen-

Offenderunt enim in lapidem offensionis. sicut scriptum est. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & oīs qui credit in eum, non confundetur.

Subscribit rationem frustrationis Israel, & loquitur semper de Israele pro maxima parte, quæ abalienata est à fide Christi, prosequiturq; perpetuò cœptam metaphoram illius, qui in stadio offendit ad lapidem, cuius causa non venit ad metam. Impegerunt autem Iudæi in Christum, primum quòd velut pusillus aduenit, contectusq; vilitate humanitatis nostræ in similitudinem carnis peccati: & ideo non solùm non fuit ab illis prospectus, verum etiam despectus: iuxta illud, Quasi absconditus vultus eius & despectus, vnde non reputauimus eum: deinde corticem literæ antiquæ legis respicientes spiritum nō penitus scrutabantur, in quo Christum cernere poterant. Et quoniam lapidi Christum comparat, in quo viator pedem lædit, subscribit rei vaticinium trimembre. (*Sicut scriptum est.*) Puta apud Esaiam: apud quem tamen non est sub vno tenore totum hoc elogium: at cap. 28. sunt verba hæc, Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem probatum angularem. &c. Qui crediderit non festinet. Vnde desumptum est primum, postremumq; membrum citationis huius: medium autem ex cap. 8. vbi legitur, Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pauor vester. &c. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel. Est nanq; in diuinis eloquijs celeberrimum, vt dicatur Christus per metaphoram lapis. Qui excisus est de monte sine manibus, hunc enim descendentem de cœlo concepit Virgo sine semine. Et quantum ad diuinum propositum spectat, lapis dictus est propter allusionem ad ædificium Ecclesiæ, quæ fabrica eius est: figuratus est in lapide illo reprobato ab ædificatoribus templi, postea verò constituto in caput anguli. Compegit enim veluti angularis lapis duos populos in vnam Ecclesiæ vniuersitatem. Vnde alibi Paul. Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. At verò diuersa hominum affectio in causa fuit, vt diuersis, diuersus fieret. Vnde ad Corinth. Paul. Prædicamus Christum crucifixum. Iudæis quidem scandalum, Gentibus verò stultitiam: ipsis autem vocatis. &c. Dei virtutem, & Dei sapientiam. Et Luc. 2. Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem multorum in Israel, & in signū cui contradicetur. En quid est offendere in Christum, ac veluti offendiculo cōfringi, nempè contradicere illi: nam si non venisset & locutus eis non fuisset, peccatum non haberēt. Vnde Matth. Qui ceciderit super lapidem istum, confringetur, super quem verò ceciderit, conteret eum. Nam quando humilis apparuit, tunc qui se illi nō subdiderunt, cadentes super illum, veluti vasa fictilia, fracti tantum sunt, quia poterant per misericordiam rursus consolidari: sed cùm in montem creuerit, puta cùm excelsus venerit ad iudicandum, corruet super illos tanquā suæ potestati subiectos, & tunc sicuti obduratos lapides vsque adeò conteret, vt nullus fiat reliquus reficiendi locus. (*Et omnis qui credit in eum non confundetur.*) In veteri translatione non est apud Esaiam, nisi, Qui crediderit non festinet, Paulus autem, citat translationes. 70. interpretū, vbi pro, non festinet, habetur, non confundetur, quod idem est. Siquidem confusio innascitur credenti quando non ita accidit, vti credit, ob idq; sollicitus festinat, vt quod credit cernat, ne confundatur. Igitur, non festinet, idem est, quod qui in hunc lapidem crediderit, sedato sit animo, quia non confundetur. Nam licet moram fecerit (vt est apud alium vatem) non tardabit.

Marginalia: Esa. 53. — Christus lapis. Danie. 2. — Psal. 117. & Act. 4. — 1. Corin. 3. — 1. Corin. 1. — Luc. 2. — Ioan. 15. — Matth. 21. — Abac. 2.

CAP. DECIMVM.

Ratres, voluntas quidē cordis mei & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem.

Postquam in genere Apostolus cap. præcedenti de origine gratiæ disseruit, nempè quòd ex mera Dei voluntate procedat, vniuersisq; promiscuè exposita sit tam Græcis, quàm Iudęis, quinimò reliquijs tantum Israel seruatis, Gentiles reliquæ multitudini prælati fuerint, persistit hoc capite de eadem Iudæorum cæcitate tractare. In quo quatuor agit. Explicat enim primùm ruinæ eorū causam, quæ cùm ex ignorantia prodierit miseranda est. Secundò illic, Moyses enim, constituit discrimen inter legis iustitiam, & iustitiam fidei. Tertio illic, Om-

lic, Omnis qui credit, explicat eiusdem latitudinem fructuumq́; , & promulgationis modum. Quarto illic demum, Sed dico, demonstrat, quòd eadem Iudęorum ignorantia non fuit vsq; adeò innocens, vt culpam prorsus dilueret. Igitur in fronte statim sanctam vrbanitatem Apostolici pectoris agnosce. Etenim (vt in initio præcedẽtis capitis adnotauimus) nullum vnquam locum accusationis, vel obiurgationis aggreditur, nisi amorem suum & beneuolentiam præfatus, qua lenitate acerbitatem futuræ orationis mitiget. Cùm ergo in conclusione superioris capitis eos per illam comparationem ad Gentes, rubore suffuderit, quòd fide illis Gentes anteissent, quam ipsi per legem sectabantur, lenit nunc verbi asperitatem, ne suspitionem illis faciat, quòd prę odio id dixerit. Ob idq́; ait, (*Fratres.*) Nomen enim est amoris, quo indiscriminatim conuersos prosequebatur ex vtroq; populo. Sicuti Christus admonet, Omnes vos, fratres estis. *Matth.23.* (*Voluntas quidem cordis mei.*) Verbum Gręcum quod hîc transfertur, voluntas, idem pollet quod, bona voluntas, id quod alij transferunt, propensa voluntas, sed tamen, bona, plus dicit, & accommodatius est ad propositum. Et subintelligitur in hoc quod subditur, In salutem. Atqui, cordis mei, auxesis est, & exaggeratio amoris. (*Et obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem.*) Vtrunq; membrum ad hoc referendum est, quod ait, pro illis, id est, voluntas mea: nam votum & desiderium fit pro illis, & obsecratio item mea ad Deum: nisi quòd, fit, congruentius refertur ad obsecrationem, & ideo alij vertunt, fit pro illis, vt, sit, referatur aptius ad voluntatem. Atqui loquitur de tertia persona, eò quòd loquitur cõuersis de alijs offendentibus in Christum. Tametsi in textu Græco non est nisi, pro Israel, quod idem est. Sed attende, quòd non ait, obsecratio mea, seu oris mei, sicut, Voluntas cordis mei: nam obsecratio non solùm ab illo, sed pariter ab Ecclesia quæ cum ipso erat, fiebat, Sed ait, voluntas mea, vt cuius solius poterat conscientia sua testimonium ferre. Nam exterior obsecratio sine interna voluntate, futilis est. Tametsi parum referat si, cordis mei, ad obsecrationem quoque suam propriam referatur. Addit autem, in salutem, iuxta verbum Iacobi, Orate pro inuicem vt saluemini. *Iaco.5.* Vbi probè adnotant enarratores, orandum esse ex intimo corde pro infidelibus, vt veniant in agnitionem fidei, quæ donum Dei est. *Ephe.2.*

Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem quidem, Dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.

Ecce nonnullam Iudæorũ excusationem: est enim leuius delictum, quod ignorantia parit: quocirca eiusmodi culpa commiseratione digna est. (*Aemulationem.*) Alij vertunt, studiũ, *Defensio interpretis.* sed profectò incongruè: est enim græcè, ζῆλος, quod quidem nomen feruorem significat, siue in bonam, siue in malam partem. Zelare ergo pro Deo idem est, quòd feruẽti amore aliquid in eius honorem persequi: iuxta illud, Aemulor enim vos Dei æmulatione: vbi non *3.Corin.11.* quadraret, studeo vobis Dei studio. Neq; verò hîc tam cõmodè diceretur, studium Dei habere, q̃ æmulationem, hoc est, amorem feruidum. (*Sed non secundum scientiam.*) Huius quidẽ Paul. potuit certissimum testimonium perhibere, quippe qui in se ipse expertus id ipsum fuerat, Ait enim ad Phil. secundum æmulationem se fuisse persequutum Ecclesiam Dei: at *Philip.3.* quia non erat secundum scientiam, non fuit prorsus immunis à culpa: ob idq́; se cõfitetur fuisse blasphemũ, persecutorem, contumeliosum. &c. *1.Tim.1.* Veruntamen, quia ignorantia nõnihil adfert excusationis, alleuiantis culpã, subdit, misericordiã se consecutũ, quia ignorans fecit. Quòd enim populus ille Iudaicus tanti æstimasset legem suam, vt eius operibus se crederent iustificari, à zelo Dei proficiscebatur, quem vtiq; authorẽ profitebantur eiusdem legis. Eodemq́; zelo Christum, facientem se *Matth.9.* Deum peccatorũ condonatorẽ, perdere procurarunt. Erat autem zelus cæcus, quia à lege ipsa, salutem per Christi doctrinã pollicente, erudiri poterant veritatẽ fidei. Porrò autẽ adnotandum est hîc, quòd cùm voluntas, bona *Adnotandũ.* non sit, nisi de obiecto, quod nõ solùm apparenter, sed verè sit honestum, intellectus autẽ officium sit, cæcam voluntatem edocere, fit, vt voluntas, quæ non sequitur scientiam, bona esse nequeat. Vnde Arist. inter conditiones *Ethic.2.* iusti hanc præsertim constituit, vt sciens operetur. (*Ignorantes enim iustitiã Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti.*) Graphicè sanè describit & ignorantiã Iudæorũ, & culpam, & culpæ rursus nequã prolẽ. Internoscit enim

Iustitia Dei & iustitia nostra. enim primũ inter duas iustitias, Dei scilicet alteram, atq; alterã Iudæorum propriã. Iustitiã Dei sepenumero diximus sic nuncupari, tum quòd proprius eius effectus ac donũ est, tum quòd nos per eam, formaliter nobis inhærentem iustificat, hoc est, reconciliat remittendo culpam. Iustitia verò nostra est iustitia operum, putà opus moraliter bonũ per vires naturales exhibitum, quod personam iustificare nõ sufficit apud Deum, sed apud homines ciuili honestate: iuxta illud cap. 4. Si Abrahã ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed nõ apud Deum. Ignorantia ergo Iudeorũ erat de iustitia Dei sine cuius fide impossibile est illi placere. *Heb. 11.* Indeq; prima hæc culpa promanabat, quòd propriam iustitiam in obseruatione legis, secundum substantiam operũ positam, statuebant veluti quę ad salutem satis erat. Quo rursus tumore deturgentes iniquitatem alteram cumulabant, nolentes Christo authori iustitiæ Dei esse subiecti. Est ergo explicatio hæc illius quod dixerat, Offenderunt in lapidem offensionis.

Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.

Prodit, explanatq; hanc Iudæorum prauitatem, qua scilicet ratione nõ fuerint subiecti iustitiæ Dei. Neq; id solũ, sed alias etiam eorũ tenebras luculenter fugat. Poterant enim forsan (vt Chrysost. perspectè disserit) duas iustitias Dei Iudæi confingere: scilicet legem veterem & nouã, atq; adeò respondere, quòd licet nõ essent subiecti nouæ, fuissent tamẽ veteri: quin verò recipientes nouã, debere nihilò secius antiquam retinere: hoc enim erat quod pertinacissimè defendebant. *Chrysost.* Vult ergo Paulus patefacere, non esse has duas leges omnino diuersas nec discrepantes, sed illam Mõsis viam esse ad hanc Christi: hanc autem illius finem & perfectionem: ob idq; qui hanc susceperit, illam secundum virtutem custodire, qui verò hanc repulerit, eum neq; illam seruare. *Finis cuiuscuius legis.* Ad huius autem liquidam intelligentiam cõsideratius meditandum est, quòd finis cuiuscuis legis (id quod & philosophi etiamnum profitebãtur) est bonos facere ciues: quapropter & idem quoq; fuit finis Dei veterem edicentis legem. At quia bonitas apud ipsum supernaturalis est, quam ideò per se opera legis præstare nequiuerant, finis proprius illius legis fuit Christus, qui per eam prænunciatus ac delineatus, author erat per suam ipsius fidẽ eiusdẽ bonitatis & iustitiæ. Ergo sicuti ciues nõ sunt subiecti iustitiæ à legislatore prospectæ, nisi legem colant intentione eiusdem legislatoris, scilicet vt tranquillus status in Republica perseueret, & honestas ciuilis, ita neq; Iudæi facientes opera legis quò ad substantiã operum, nõ autem intendentes iustificari per fidem Christi, qui finis erat legis, erant subiecti iustitiæ Dei. Ecce ergo cur ait, Christum esse finem legis ad iustitiam, id est, ad consecutionem veræ iustitiæ, non quidem omni operanti, sed omni credenti: neq; verò ad assecutionem iustitiæ tantum, quæ est expiatio peccatorum, sed ad culturam iustitiæ: nam quod lex requirit, fides pręstat, hoc est, lex ad intentionẽ præcipientis non nisi per gratiam Christi impletur. Et hoc est quod ait Christus, Non veni soluere legẽ, sed adimplere: *Matth. 5.* & quod dixit Paul. capit. octauo. Quod impossibile erat legi. &c. Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Et quod ait ad Galat. Lex pędagogus noster fuit. *Gal. 3.*

Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est, Qui fecerit homo, viuet in ea. Quæ autẽ ex fide est iustitia, sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? Id est, Christum deducere. Aut, quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare.

SECVNDA pars capituli Sequitur secũda pars huius capituli, illius quidem differentię expositoria, quæ est inter iustitiam legis, seu operũ, & iustitiã fidei: quæ quidem differentia, duplex est: videlicet & ex parte causæ: nam iustitia legis consistit in operibus legis faciendis: iustitia verò fidei, in credendo ex vero puroq; corde: & rursus ex parte finis & fructus: nam fructus iustitiæ legis est vita temporalis, fructus autẽ iustitiæ fidei, vita æterna. Vtitur autem duobus priscæ legis oraculis: altero quidem in sensu literali relato, altero verò per mysteriũ allegoriæ expo sito. Primum est Leuit. 18. quod citat: attamen non ad literam, sed secundum sententiam. Sic enim habet secundum translationem nostrã. Custodite leges meas atq; iudicia, quæ faciẽs homo viuet in eis. Et simile scriptum est in Ezech. 20. Sed & text. hic Græcus apud Paulum sic

lum sic habet, Moses enim scripsit, Iustitiam quæ est ex lege: quoniam qui fecerit ea homo viuet in ipsis: vt, ea, referatur ad præcepta & iudicia. Sub quibus etiã verbis citatur idẽ locus ad Gal. Quapropter isti censores interpretis nostri cõnumerant hunc locũ inter manifestè deprauata: sed censura est nimiũ acerba, cũ nihil sententiæ demutetur: siue, dicas, qui fecerit iustitiam legis, siue, qui fecerit ea, puta præcepta. Et præsertim ꝙ oratio Græca videtur trunca: q̃ ob rem alij coacti sunt permutare accusatiuũ cũ ablatiuo; hoc modo, Scripsit de iustitia quę ex lege est. &c. Quancunq; ergo sequamur lectionem, vult Paul. admonere Iudæos, nosq; in ipsis ꝙ cultura legis quantũ ad substantiã operum præstat cultoribus per eadem opera vitam solummodò hanc temporariã. Id quod trifariam meditari possumus. Primùm quòd finis ciuilis legis est pax, per quam vita hæc humana protegitur, & cõseruatur. Secundò ꝙ cùm legislator non habeat iudicare de obseruantia legis, quæ iustitia est apud Deum, sed linguã tantùm cõpescere, & manus cohibere, in hunc tantùm finẽ pœnas mortis aliaq; supplicia decernit. Quin Deus externè delinquentibus similes pœnas inscripsit, vt in Leuit. Qui maledixerit. &c. morte morietur. Vnde Hebr. Paul. Irritam quis faciens legẽ Mosis absq; vlla misericordia morietur. Ob id igitur qui fecerit officia legis viuet in illis, hoc est, per illa. Sed tertiò id peculiariter cõpetit antiquæ legi, eò quòd temporaria bona pollicitabatur, quibus alitur humana vita. Ecce ergo quomodò iustitia legis consistit in operibus, id quod cap. 2. super illud, Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, explicuimus. Ad differentiam iustitiæ fidei quæ consistit in credendo ex corde. Et hoc est quod explicat Paulus hoc subiecto testimonio. (*Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit.*) Inducit verba Mosis, quæ considerate prælegenda sunt, vt perspectius enucleetur mysterium. Pollicetur enim illic primũ Dominus, quòd si dispersus fuerit Israel, captiuus inter Gentes, & fuerit pœnitudine cordis ductus, miserebitur eius: rursumq; de cunctis populis congregabit reducetq; in terram promissionis: quod quidem vaticinium erat venturi Mesiæ ad congregandam Ecclesiam, inducendamq; in regnum cœleste. Protinus idcirco Moses subiungit cõmendationem scriptæ legis, & vt reuertatur populus ad Dominum in toto corde, & in tota anima. &c. Et continuò quasi ore Dei subdit, Mandatum hoc

Defensio interpretis.

Leuit. 20.
Hebr. 10.

Deut. 30.

quod ego præcipio tibi hodie nõ supra te est, neq; procul positum, neq; in cœlo situm, vt possis dicere, Quis nostrũ valet ad cœlũ ascendere, vt audiamus atq; opere compleamus. Quocirca Apost. hîc non citat hanc sententiã in sensu literali, is enim erat de præceptis legis, quæ in promptu erant ob oculos posita, vt implerentur, sed in sensu mystico. Qui quidem sensus auctoritate Pauli canonicus est & fides catholica: sicuti allegoricus sensus, quẽ exponit ad Galat. de duobus filijs Abrahæ. Ob idq; non ait, Moses scripsit, sicuti proximè dixerat, sed facit loquentem iustitiã ipsam, quę abdebatur in mysterio illo, seu fidem intelligas, seu Christum ipsum (vti sentit Orige.) qui, authore ad Cor. Paulo, factus est nobis sapientia & iustitia. &c. Quocirca refellendus est ille grammaticus, qui accusatiuum vertit per ablatiuũ, putà, De ea autem quæ ex fide est iustitia, sic dicit, scilicet Moses. (*Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? Id est, Christum deducere.*) Mysterium vtiq; consistit in hoc, quòd mandatum, hoc est, lex, vt seruaretur quantum ad substantiã operum, haud opus habebat, vt quis, vel in cœlum transcenderet, vel mare trãsmitteret: erat quippè præsto in ore & in corde populi, vt illic subiungitur. Sed tamen, vt obseruaretur secundum intentionẽ præcipientis per opera Deo grata & ad vitam æternam accepta, præstolanda erat iustitia fidei quę supernaturalis est, cœlitusq; delata. Atq; huius fortè causa mysterij, mentio illic facta est cœli. Illud autem populus reputare poterat impossibile. Est autem phrasis hæc Paulina, forsan Hebræa magis, quàm, vel Græca, vel Latina, ob idq; duriuscula. At nę expositionum cõfusio intelligentiã interturbet, vnam tantum subijciam, quæ omniũ maximè videtur germana. Admonet inquã, iustitia mentem humanã, quæ sedes est eius. Ne dixeris in corde tuo, id est, nec cogitatione talem dubitationem admittas, quæ desperantis est. Quis ascendet in cœlum, nempè vt mandatũ hoc, putà iustitiæ fidei inde ad nos deferat. Hoc est enim, ait Paul. Christum deducere, putà ab alto, deorsum deferre: hoc enim gręcè significat κατανωγὴν. Acsi dicat Pau. Qui enim sic loquitur, perinde habet acsi dixerit, Quis ascendet in cœlum, vt Christũ, qui author est talis iustitiæ ad nos deferat, quasi id reputans impossibile: veluti si necessarium esset, illuc quempiam ascendere, qui ad nos Christum deduceret, & nõ potius per suam ipse virtutem homo factus descenderit

Gala. 4.

1. Corint. 1.

ac iustificantem fidem scripserit in cordibus nostris, opemq; adeò tulerit, ne opus sit, non modò in cœlum ascendere, verùm nec peragrare terram, nec pedem loco mouere, ad cōplendam perfectè legem. Ob idq; qui sic vel hæsitaret, vel desperaret, negaret vtiq; articulū incarnationis. Quam ob rem nō est ferendus alter grammaticus, qui mallet interpretē vertisse, Noli dicere, vt cōcinnè sequeretur illud, hoc est, Christū deducere. Nam præterq̄ quòd græcè nō est nisi, ne dixeris, error absurdus est, orationē illā, hoc est, Christum deducere, facere veluti accusatiuū illius verbi, noli, cū sit potius expositio Pauli. (*Aut, quis descendet in abyssum? Hoc est, Christū à mortuis reuocare.*) In loco citato Deut. non est nisi sic. Neq; illud mandatū est trans mare positū, vt causeris & dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos vsq; deferre. At quia abyssus (quod nomē propriè significat fundū maris) transfertur & ad significandū inferos, interpretatur illud Paul. de mysterio resurrectionis Christi, Ne dixeris quis descēdet in abyssum, vt inde eandē iustitiā nobis referat, Hoc enim est, inquit, Paul. Christum à mortuis reuocare, nempè negare eum mortuū fuisse, ad cōparandam nobis iustitiam. Vel aliter, vt simul atq; præcedēs membrū exponatur. Hoc enim est dicere, necessariū esse, vt quis in abyssum descendat, vt Christum à mortuis reuocet: quasi nō per seipse propria virtute deberet resurgere, & patres inde reuocare. Et per consequens qui hoc diceret, negaret mysterium mortis & resurrectionis. In summa, docet nos Paul. quòd illis verbis Deute. iustitia ipsa, putà Christus prædixit articulos incarnationis, mortis & resurrectionis, quibus parta est nobis salus, atq; adeò ora eorum occlusisse, qui de huiusmodi articulis veluti impossibilibus hæsitarent.

Sed quid dicit scriptura? Propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est, verbum fidei quod prædicamus. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illū suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

Prosequitur suā luculentius expositionē. Subsequitur nāq; eodē citato loco Deut. Sed iuxta te est sermo valde in corde tuo & in ore tuo, vt facias illud. Pau. verò solū citat, Propè est verbū in corde tuo, & in ore tuo, vt ex parte causæ discriminet inter iustitiam legis, de qua dixerat, Qui fecerit homo, quia consistit in opere: & iustitiā fidei, quæ cōsistit in corde, atq; in oris cōfessione. Ait ergo Paul. (*Hoc est verbū fidei quod prædicamus.*) Id est, hoc ipsum verbū quod illic asseritur esse in corde, & in ore, est illud quod nos prędicamus, putà Euāgelica fides, quam nō vtiq; nobis opus est, cœlū quæsitū euolare, aut tranare pelagus, quia scripta est in cordibus nostris. Iuxta illud, Da bo legem meā in visceribus eorū, & in cordibus eorū scribā eam. Vnde causa effulget patescitq; cur Iudæi, quam sectabantur iustitiā, nō sunt adepti, Gentes verò de repente eā susceperūt: nempè ꝙ hæc iustitia nō per longam scripturā aut exhaustos labores & sudores cōparatur, sed tantum promptitudine animi & assensione cordis suscipitur, scribente eam in nobis digito Dei. (*Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus eum suscitauit à mortuis, saluus eris.*) Expositio est breuissimi cōpendij, quo iustitiā per fidē nāciscimur, atq; adeò vitam æternā quæ fructus eius est. Et alludit Pau. tum ad illa duo membra Deut. In corde tuo, & in ore tuo, tum ad duos articulos fidei iam nunc expositos in descensu de cœlo, & recessu de abysso: quibus sub epilogo cōtinentur articuli redēptionis. Ait ergo, licet nulla in te opera tua præcesserint (quandoquidē ex operibus nō iustificamur) sed tantū ore tuo cōfitearis Dominū Iesum, hoc est, Deum factū hominē: est enim Dominus nomē Dei, Iesus autem, hominis, & corde tuo credideris, ꝙ Deus illū suscitauit à mortuis, saluus eris. Non dixit, Si credideris ꝙ mortuus est, quia vana esset confessio mortis Christi, nisi crederemus resurrexisse. Nam & pagani credunt, mortuū fuisse illū hominē: sed quia Deum in illo nō agnoscūt, resurrexisse negant. Nos autē resurrectionē credentes, tum ipsum cōfitemur Deū, tum & cū ipso speramus resurgere, qui supremus est fructus iustitiæ fidei. Vnde Paulus supra, Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. In circulo enim illo perfecta est, cōsummataq; salus nostra, vt qui captiuorū redemptor descendit de cœlo, illuc fuerit regressus captiuā ducens captiuitatem. Ecce aliam differentiam inter iu-

Hiere. 31.

Alia differẽtia inter iustitiam fidei & iustitiam operum. stitiam legis, & iustitiam fidei, ratione finis. Est enim, illius finis (vt diximus) vita temporalis: huius autem, vita & salus æterna. Quòd si hìc fortè hæreas, nõ satis esse credere & confiteri, absq; sacramenti susceptione. *Dubitatio.* Nam, qui crediderit, inquit, & baptizatus fuerit saluus erit. *Matth. vlt.* Pete ab Augustino responsum super Ioã. *August.* tract. 77. super illud, Iam vos mundi estis propter verbum, quod loquutus sum vobis. *Ioan. 13.* Non enim inquit, mundi estis propter baptismũ, quo abluti estis, sed propter verbum. Nam detrahe, inquit verbum, & aqua, non est, nisi aqua: sed accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum. Nihil ergo vetat, quòd fide eiusq; confessione iustificemur, & tamen necessarius sit baptismus: quippè qui nihil aliud est, q̃ protestatio quædam ac confessio fidei. Tametsi in adultis altera sit etiam necessaria per charitatẽ cõfessio, per quã fides operatur. *Luthe.* Quocirca vafricies fuit hæretica Lutheri, quã *Lib. 2. de natu. & gratia cap. 10.* li. 2. de na. & gra. prodidimus, negare scilicet, sacramenta vllo esse pacto causam gratię, atq; asserere, ꝙ solo assensu mentis, quo credimus Christo pollicenti nobis salutẽ, iustificamur. In cuius sententiã impendiò q̃ subdolè citat hanc authoritatẽ Augustini: acsi loquatur hìc August. de verbo, quod est pollicitatio Dei, & nõ planè de illo, quod profert baptizãs, Ego te baptizo. &c. per quod perficitur sacramentũ, quo gratia confertur, vnde palã fit, nõ sola fide quam verbis Dei præbemus, sed verbo, quod est sacramenti forma, quin verò toto sacramento fidei conferri nobis salutem. Quocirca subiungit protinus Aug. Vnde ista tanta virtus aquæ, vt corpus tãgat, & cor abluat, nisi faciente verbo, non quia dicitur, sed quia creditur. Quinimò hæresis hæc Lutheri secũ ipsa pugnat. Nam si iustificamur credẽtes verbis Christi, cum ipse dixerit, Qui crediderit *Matth. vlt.* & baptizatus fuerit, saluus erit, cõsequens fit, vt gratia ipsa virtusq; fidei suppeditetur nobis per baptismũ. (*Corde enim creditur ad iustitiã, ore autem confeßio fit ad salutẽ.*) Hìc Pau. rationẽ reddit præcedentis sententiæ, illisq; satisfacit, qui redarguere eũ molirentur, pugnantia dixisse. Statuit enim hactenus ac perpetuò constabiliuit, quòd iustificamur per fidem sine operibus: fides autem solo corde suscipitur: quid ergo modò expostulat præterea iam nunc oris confessionem. Quinimò verba illa proximè antecedentia, Si cõfitearis. &c. videntur malè cohærere. Si enim requiritur vt cõfiteamur dñm Iesum, pariter exigitur vt eundẽ credamus resurrexisse à mortuis: similiter requiritur vt idem cõfiteamur: cur ego distinctim ac distributè in vno membro dixit, cõfitearis, & in altero, credideris. Respõdet. Quia corde creditur ad iustitiã, ore autẽ cõfessio fit ad salutẽ. At verò & in his verbis videtur subesse ambiguitas: nam cũ eadẽ res sint iustitia & salus, quicquid ad vnam est necessariũ, est etiam operæpreciũ ad alterã. Quid ergo ait, Corde credi ad priorem, cõfessionem autem fieri ad posteriorẽ. Est igitur mens Pauli, ꝙ ad iustitiam, putà ad expianda piacula propiciandumq; Deum atq; ineundam gratiam amicitiamq; cum ipso, satis est, corde credere: nempè paruulis suscipere sacramentum fidei, adultis verò credere viua fide. At quia hæc spontanea voluntate suscipitur, adiecit, corde, iam enim supra exposuimus, cur nomine cordis voluntas designetur. Hoc enim differt inter scientiam & fidem, quòd scientia vi rationis demonstrantis ingignitur, fides autem quippè quæ non demonstratur, virtute suscipitur voluntatis, captiuantis intellectum in *2. Corin. 10.* obsequium Christi, qui ipsam infundit. Vnde Aug. tract. 23. super Ioan. *August.* Cætera, inquit, potest homo nolens, credere autem non nisi volens. At tametsi iustitia hæc, salus quoq; dicatur, & sit, nõ tamen est perfecta, sed initiata salus vsq; ad perceptum fructum æternæ vitæ. Iuxta illud, Salus autem mea in æternum *Esa. 51.* erit. Ob idq; ait Apostol. quòd quanuis fide constituamur iusti, deinceps tamen necessarium est iusto ad obtinendam vitam æternam, ore confiteri fidem, vbicunq; se obtulerit necessarium præcepti tempus. Est enim *Triplex cõfeßio.* triplex confessio, scilicet, peccatorum, & beneficiorum Dei, ac præterea confessio veritatis diuinæ. Et de hac peculiariter loquitur hìc Paul. Hæc siquidem necessaria est sub pœna amittendæ salutis: vel quando exigitur à persecutore fidei: quam porrò cõfessionem martyres proprio sanguine celebrarunt: vel quando necessaria est subditis imminente periculo hæreseos: quod munus propriè competit prælatis & doctoribus. Atqui hac ratione baptizatis delinitur chrismate in frõte signũ crucis, ne erubescant fidem publicitus confiteri. Vnde Paul. Non erubesco Euangelium, Et Christus redemptor noster, Qui me eru- *Luc. 9.* buerit coram hominibus erubescam & ego eum coram patre meo, qui in cœlis est. Extenditur veruntamen & confessio laudis Dei, ac veritatis fidei ad obseruantiam mandatorũ: quæ vtiq; post iustitiam, viua cordis fide susceptam, necessaria est ad salutem æternam.

Igitur

Igitur supra non pro eo distinxit inter, confitearis Dominum Iesum, & credideris resurrexisse, quod non sit in vtroq; necessarium vtrunq;, sed vt vtroq; alterum exprimeret: nempè vt admoneret, quòd sicut confessio oris, nisi ex corde proficiscatur, vana est, de qua Deus illic conqueritur, Populus hîc labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me, ita & fides cordis sterilis & infructuosa: nisi, vbi ratio exegerit, florem, frugemq; proferat confessionis, non solùm oris, verum etiam operis. Etenim quanuis hîc Paul. operum non meminerit, ne vltra lineam citati elogij cordis & oris progrederetur, & vt iustitiam fidei seiungeret à iustitia operum, haud tamen diffitetur, quin sint etiam iusto necessaria opera, per quæ fidem itidem cõfitemur, fructificantem in vitam æternam: secundum verbum dominicum, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Confeßio fidei, obseruãtia mandatorum. *Matth.15.* *Matth.19.*

Dicit enim scriptura, Omnis qui credit in illum non confundetur. Non enim est distinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omniũ, diues in omnes qui inuocãt illum. Omnis enim quicunq; inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

TERTIA *pars capituli*

Hîc designari potest sectio tertia huius capitis, in qua Paul. explicando duos articulos de fide cordis, & oris confessione, tractat fidei, tum infinitam protensionem, tum ordinatissimam assecutionem. Igitur quia dixerat, Corde creditur ad iustitiam, repetit elogium Esaiæ.28. quod iam supra explicatũ est. Omnis enim, inquit, qui crediderit (nempè viuida fide) nõ cõfundetur. Nam quanuis iusti in hac vita qui vero corde credunt, sine decore sint vllo, ac veluti vinea sub inclementia hyemis, nihil æstimati, atq; adeô apud iniquos, veluti cõfusione & rubore suffusi: vbi tamen in tremendo iudicio apparuerint eorum fructus, tunc omni abiecta confusione computabuntur inter filios Dei: quod ipsi etiã iniqui, præ confusione gementes, inuiti confitebuntur, vt est apud Sapientem. Hi nanq;, vt qui non puro, castoq; corde fidem colunt, tunc summa opplebuntur cõfusione, cum referentes Christo, quemadmodum in nomine eius prophetauerint, dæmonia eiecerint, ac talia fecerint signa, audituri sunt ab ore diuino, Nescio vos. (*Non enim est distinctio Iudæi & Græci.*) Id est, inter Iudæum & Græcum. Simile huic, illud est ad Col. vbi non est Gentilis & Iudæus, circuncisio, & præputium. &c. Exponit enim quod dixerat, Omnis, perseuerans in explicatione illius, quòd Christus est in salutem omni credenti. (*Nam idem Dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.*) Quòd autem nulla sit apud Deum, hominum distinctio, manifestum facit per duas perfectiones Dei: vtpote quòd Dominus sit omnium, & diues in omnes. Nam etsi illi tanquam vniuersorum Domino incumberet omnibus prouidere, opulentia eius tamen vllo esset modo limitata, nõ posset in omnes effundere, quicquid singuli expeterent. Et rursus quanuis immensa esset illius affluentia bonorũ, nisi dominus esset omnium, nõ esset eius muneris omnibus prospicere. Est autẽ sicuti immensus dñs, & immensè diues, qui hoc idcirco impensissimè à nobis postulat, vt amplissimè ab illo beneficia efflagitemus, quę nobis cupit affatim elargiri, ob idq; nulla est apud ipsum personarũ exceptio. In hanc ergo sententiã alterũ adhibet testimoniũ quod est Iohel.2. (*Omnis enim qui inuocauerit nomen Domini saluus erit.*) Enimuerò postq̃ exposuit quod dixerat, Si credideris. &c. Et, Corde creditur ad iustitiã, restabat illi vt ad expositionẽ respiceret illius, Si cõfitearis. &c. atq; illius, Confessio autẽ fit ad salutẽ. At verò, sicuti supra meditabar, nomẽ Domini bifariã hîc dictũ audire possumus, nimirũ aut de Deo trino, aut de Christo. Etenim quod prædictũ est, Dñs vniuersorũ, Deo conuenit: tum ratione creationis, tum etiã ratione redemptionis. Redemit enim sufficienter quantũ in se fuit vniuersos quos creauerat, licet non oĩbus applicata fuerit redemptionis efficatia sua ipsorũ culpa, Dominatus attamẽ ratione priori ꝓprius est Dei, quatenus vnus est in trinitate: posteriori verò ratione peculiariter obuenit Christo, qui iure redẽptionis constitutus est hæres vniuersorũ rex regũ, & gloriæ Dñs. Ob idq; nihil mirũ si hęc Iohelis prophetia vaticiniũ sit Christi. Atq; adeò nõ incongruè Orig. inuocationẽ hîc noĩs eiusdẽ Christi hoc loco agnouit: iuxta verbũ Pauli, Cum oĩbus ijs qui inuocant nomẽ Domini Iesu Christi. Est enim epitheton hoc Christianorũ, sicuti inter Gentes antiquitus singulæ religiones & sectæ suos inuocabãt proprios deos, quos proprijs sacrificijs colebant. Inde inquã forsan: nempe in idololatrarũ exprobrationẽ, honoremq; Christianismi vsurpatũ est ab

Iustorũ facies in hac vita. *Sapien.5.* *Matth.7.* *Col.3.* *Diues Dominus.* *Nomen Domini.* *1.Corin.1.* *Christianorum epitheton.*

est ab Ecclesia, pro eo quod est, Christiani, dicere, Ij qui inuocant nomẽ Domini Iesu Christi. Quocirca subdit hic Paul. Quomodo inuocabunt, nisi credant, Iudæos subiudicans, qui nõ credebant in Christum. Est autem ea hic inuocatio intelligenda, quæ de legitima fide, affectuq; proficiscitur. Nam sunt de quibus ait Dauid, Qui clamauerunt, nec erat qui saluos faceret ad Dominum, neq; exaudiuit eos. Quapropter nõ abs re longe forsan dicamus, ꝙ in Christũ fide prospiciebant antiqui patres, quando inuocabant nomen Domini: vti Enos, qui cœpit inuocare nomẽ Domini. Et Moses, & Aaron, & Samuel quos inter eos Propheta recenset, qui inuocabãt nomẽ eius. Est igitur inuocare nomẽ Domini, idẽ quod, Deum confiteri vnicũ salutis authorem, atq; adeo eundem adorare, ab eodemq; petere fauorem & auxilia, sine quibus nihil per nos possumus apud ipsum.

Psal.17.

Inuocare nomẽ Domini.

Quomodo ergo inuocabunt eum, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autẽ audient sine prædicante? Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur? Sicut scriptum est: Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

Haud tibi existimetur cathena hæc præter propositum fuisse ab Apostolo cõtexta, cùm sit hic maxime oportuna, pluribus de causis. Enimuero quoniã dixerat, Qui inuocauerit, necessariũ fuit, inuocantiũ qualitatẽ subscribere, quæ est, vt credant: atq; inde suborta ratio est contexendi modum & ordinem vocationis populorũ ad fidem: Nempe vt cõmonstraret, primũ, neminẽ inuocare nomen Dñi, nisi qui legitime vocatus prius fuerit diuinitus ad fidẽ, atq; hoc, vt [illegible]am amputaret Iudæis amatoribus suæ legis vsurpandi sibi hãc gloriã, ꝙ ipsi essent soli in orbe, qui nomẽ Domini iuxta verbũ Prophetæ inuocabant. Atqui hac de causa (quod hic oculatissime est cõsiderandum) ab inuocatione hominũ assurgit vsq; ad missionẽ Dei, vt in eius diuinã beneuolentiã causas omnes salutis nostræ resoluat. Secundo hic declarare pergit, quod dixerat, Verbũ fidei prope esse in corde & in ore, haud enim cordi imprimitur à Deo, nisi prædicatoris ministerio, credibilia proponentis forinsecus. Ac tertio demum intendit Iudæos venia priuare, ꝙ non crediderint. Nam cùm fidem audierint, cui nõ fuerunt obsequentes, nequeunt sibi prorsus ignorantiã prætexere. Quinq; ergo ex ordine coorditur hic Paul. hac speciosissima gradatione: putà, inuocare, credere, audire, quę munera eorũ sunt, qui vocantur: prædicare, & mittere, quæ officia sunt vocantiũ. Et primũ demonstrat innexã istorũ dependentiã, scilicet ꝙ nec primũ absq; secundo, neq; hoc sine superioribus inesse potest. Secundo illic, Sed nõ omnes, è conuerso cõmonstrat, ꝙ superiora tria adesse possunt sine duobus, quæ sunt, credere, &, inuocare, quæ licet hic prima cõnumerentur, sunt tamẽ generationis ordine postrema. Vtitur autem schemate interrogationis, vti solet ad maiorẽ vehementiã. (*Quomodo inuocabunt eum, in quem non crediderunt?*) Hic videas sermonẽ haberi de inuocatione legitima, quã, iuxta verbũ Iohelis, subsequitur salus, quæ porro fidẽ præsupponit. Etenim neq; inuocare homo potest, nisi eum vnde sperat salutẽ, neq; sperare vtiq;, nisi in eum, quẽ certo crediderit potentẽ succurrere. Quocirca iuxta qualitatẽ cognitionis est inuocatio. Gentiles inq̃, in lumine naturali inuocare eum poterãt, quẽ agnoscebãt esse primã causam: & licet inuocatio illa non esset meritoria, illustrasset veruntamen illos tunc Deus lumine fidei. Est igitur in hac, sicuti & singulis subnexis interrogationibus, inclusa responsoria negatio, putà. Minime, sine fide inuocabũt. Insimulantur hic autẽ Iudæi, ꝙ licet Deum inuocassent, inique id tamen & infructuose: quoniã cùm in Christũ nõ crederent, nõ illum inuocabãt vt propitiatorẽ, per quẽ salus deriuanda esset omni credenti. Sed nunquid inuocatio fidẽ præsupponit formatã? Proculdubio pręsupponit, vt meritoria sit. Possumus tamẽ laxius accipere inuocationẽ, id quod Orig. approbat, pro ea quę cõmunis est oĩbus Christianis, à fide scilicet suborta, etiã dum est informis. Vt dignoscamus inter eos, qui generaliter inuocãt Christũ dominũ, & eos quos inhabitans Spiritus sanctus facit clamare abba, pater. (*Quomodo autem credent ei, quem non audierunt?*) Hoc enim proprie nomen fidei designat, puta assensum, qui authoritate dicentis gignitur in audiente. Hac quippe ratione secernitur à scientia & opinione, quarũ altera per demonstrationẽ: altera vero probabili ratione ingenerantur. Ob idq; fides esse nequit, nisi ex auditu. Hac enim de re in Analecticis

Quinque ex ordine componuntur.

Iohel.2.

Dubitatio.

Orige.

lecticis posterioribus Aristoteles addiscentē admonet, quòd oporteat, eum credere authoritati, scilicet doctoris in initio, fidē præbere, anteq̃ ille demōstrando scientiā doceat. Subdit autē Pau. (*Quomodo autem audient sine prædicante?*) Neq; verò hîc nos perturbet, duplicem esse auditum, scilicet internū & externū, atq; adeò audire quenq̃ posse intrinsecus fidem absq; ea, quæ forinsecus auditur prædicatio. Loquitur enim hîc Apost. de lege communi, quæ generalis est: illa enim intrinseca auditio peculiariter nōnullis, ob singulare priuilegiū accidit, veluti prophetis & quibusdā eximijs personis, iuxta illud, Audiā quid loquatur in
Psal.84. me dn̄s Deus. At verò cōmunia dispensantur à Deo sapienter atq; suauiter, vtpote cum per superiores illa inferioribus impartitur. (*Quomodò verò prædicabunt, nisi mittantur?*) Ecce
Heb.x. supremā radicē & fontē, vnde causę salutis nostræ promanāt, quę Deus est. Ipse nanq; olim Patribus in prophetis, post modū vero locutus in filio, ac deinceps per apostolos, eiusq̃; successores lumine suæ fidei irradiauit orbē. Ob idq; ait Paul. Quomodò prædicabūt, videlicet mysteria fidei, nisi mittantur, à Deo scilicet, eius authore. Nam filiū nemo nouit nisi
Matth.11. pater, neq; patrē nisi filius, & cui filius voluerit reuelare. Mittit autem Deus prædicatores, aut per se ipse, vti olim prophetas: sicut ait Esaias, Dominus misit me & spiritus eius. Et tempore gratiæ proprium filiū, tanq̃ architectū, institutorem Ecclesiæ & prædicatorū magistrū: qui quidē sicuti legatus fuit à patre, ita & Apostolos subdelegauit. Etenim, Sicut misit me, inquit, viuens pater, & ego mitto vos. Cæteros autē Deus mittit Ecclesiæ authoritate & Prælatorum delectu. Vnde qui vos, inquit, audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit. Est veruntamen discriminis plurimū. Nam quos per se Deus delegat, vt prophetas atq; apostolos, per se ipse edocet. Quibus idcircò præceptū est, Cùm steteritis ante reges & præsides, nolite cogitare, quomodò aut quid loquimini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Vnde ad illā primā euulgationem fidei expediuit delectum fieri rusticorum hominum, vt mundo persuasum fieret, non esse illam, humanam sapientiam, sed diuinitus afflatā. Iā verò post apostolos haud licet, aut doctoribus, aut concionatoribus, nouas reuelationes expetere, sed ea tantùm elucidare, quæ prophetis & apostolis reuelata sunt, iuxta verbum Pauli, Edificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum.

Duobus modis mittit Deus prædicatores.
Esa.48.
Ioan.20.
Luc.10.
Matth.10.
Ephe.2.

Quapropter præsumptio est, & superbia nefandissima ac pestilentissima, in hanc se quēpiam functionem immergere, sine longo, seduloq́; & improbo studio theologiæ, & citra Ecclesiæ, maiorumq́; authoritatē & iussum. Hæc enim vel pessima pestis Ecclesiam hoc ætatis deuastauit: nempè omni Ecclesiastico ordine deleto authoritateq́; de medio sublata, ad ciuilemq́; potestatē peruersissimè transmissa, quilibet, vt libitum est, iniussi prodeūt prædicatores, sua quisq; placita imperito vulgo in animos obtrudentes, & sacram scripturam de suo cerebro interpretantes, atq; adeò fidē vnam in sexcentas proscindentes sectas. Ecquam enim aliam lernam edere potuit ille toties damnatus articulus Lutheri in procemio suorum articulorū, quòd scripturæ proprio sint spiritu interpretandæ, neq; standū vlli conciliari vel Ecclesiasticæ authoritati, quam postmodū authoritatē art. 28. de medio tolere proscribereq; conatur, vnicuiq; permittēs suo sensu abundare. Quod, q̃ sit pestiferū documentū in propatulo est. Nam cū Spiritus sanctus, quē ait Luth. præsentissimū esse scripturæ sanctæ, nō viua voce loquatur: & natura, ingeniumq́; hominū sit, vt tot sint capita quot sensus, fieri nequit minus, q̃ vt diuersi hoīes quantocunq; polleant ingenio diuersas sequantur sententias. Neq; fidendū est internæ reuelationi, quandoquidem angelus Sathan transfigurare se cōsueuerit in angelū lucis. Neq; verò vlli hominū sanctitati. Nam videmus sanctissimos homines ignorantes, ꝙ certè nunq̃ vsu veniret, si Spiritussanctus panderet sese cuicunq; legenti scripturas. Quam ob causam cum eiusdē Spiritus sancti munus sit, scripturas quas ipse cōdidit exponere (nā in hoc promissus nobis est à Christo, atque adeò missus qui permaneret nobiscū in æternum) nō potuit sanè cōsultius prouidere Ecclesiæ, quam statuendo, sicut Christus per ipsum instituit, authoritatem vnam, eandemq́; in terris summam, quę nobis viua voce loqueretur, cuiq; nos deberemus esse dicto audientes: etiā si rationes eius nō intelligeremus, sed solū quia verbo ita nos credere iuberet. Aliâs neq; inter doctos cōponi vnquā possent cōtrouersiæ de fide, neq; animi indoctæ plebis pacari. Nam cū vulgus rationes & argumenta doctorū nō penitus calleat, imò nonnunq̃ vix intellectu capiat, quomodò conuinci potest ad credendū, vbi nulla sit authoritas, quæ ius habeat cogendi. Hęc autē authoritas profectò residere non potest, neq; in priuata persona,

Pestis Ecclesiæ.
Lerna Lutheri.
Spiritus non loquitur viua voce.
Ioan.14.
Authoritas Ecclesiæ.

sona, neq; verò in ciuili potestate, quæ iudex esse nequit spiritualiũ: necesse ergo fuerit, vt in capite & pleno corpore collocata sit totius Ecclesiæ. Cui nimirum cõgregatæ incumbat scripturã sacram rimari, & sanctorũ Patrum exploratis scriptis & cõsultis, cuncta definire dubia, in suamq; sententiã populũ cõpellere. Aliôqui profectò esse nõ valet vna fides, sicuti est vnũ baptisma. Siquidẽ vnitas hæc nõ in hoc tantũ consistit, quòd eosdẽ suscipiamus libros, sed ꝙ eodem sensu scripturas teneamus, colamus & veneremur. At citant isti Augustinum dicentẽ, quòd omnia quæ sunt ad salutẽ necessaria, tradita sunt expressè in sacra scriptura. At tamen hæc verba nusquã sanè sunt apud Aug. sed hoc penitus in epistola contra Vincentium Donatistã, ꝙ nihil sub spirituali sensu, hoc est, mystico continetur in scriptura, fidei necessarium, quod non alicubi per literalem sensum manifestè tradatur. Vbi non sentit quòd literalis sensus ita sit semper manifestus, vt nõ cõtaminari, corrumpiq; ab hæreticis posit, atq; adeò vt non indigeat Ecclesiæ censura. Articuli nanq; diuinitatis & humanitatis Christi necessarij planè sunt, ob idq; in sensu literali expressi: at nihilò minus quot olim laborauerunt hæreticorũ lacerationibus? Sed rursus aiũt, possunt esse in œcumenico Concilio, viri, neq; moribus, neq; doctrina illustres, quomodò ergo obtemperandum est eorum sanctionibus? Profectò, si vel sanctitatẽ, vel humanã doctrinam, iudicẽ statuamus, non possumus non sæpè falli: tum ꝙ multi sanctimoniam mentiuntur, illudentes humanis sensibus. Nam de hæreticis dictum est, vestitos esse ouina pelle, cum sint tamen lupi rapaces: tum ꝙ & qui sanctissimi sunt, non protinus sunt doctissimi. Ad hæc, de doctrina varia sunt iudicia. Iam enim sub hoc ætatis illi habentur doctissimi, qui sunt eloquentissimi. Adde, ꝙ quantacunq; fuerint doctrina, non potest euitari, quin diuersi diuersa probent, & ex populo diuersi diuersos sequantur. Cuius quidẽ veritatis, vel ipsi modò hæretici in tot factiones discissi, documẽto nobis sunt ac ineluctabili testimonio: appellandum ergo nobis est ad Spiritum sanctum Ecclesiæ gubernatorẽ, atq; adeò illi constanter fidendũ, qui non permittet Ecclesiã legitimè congregatã errare in huiusmodi dubijs ac cõtrouersijs definiendis. Vnde Christus summus ac prouidentissimus pastor, intelligens, nõ posse Ecclesiã in hac vita internis inspirationibus satis gubernari, quippe quæ inspirationes sæpenumero ancipites nos habent, à quo nã spiritu oriantur, vicariũ instituit suũ, qui suas pasceret oues, pro quo singulariter pollicitus est orare, ne sua deficeret fides. Et, Vbicunq;, inquit, fuerint duo vel tres in nomine meo cõgregati, in medio eorũ sum. Igitur cũ multa sint alia signa, quibus dignoscere possumus inter oues & lupos, certissimum omniũ tamẽ, atq; infallibile est, authoritas Ecclesiæ. Qui enim per ipsam nõ mittuntur, ex illis censendi sunt & habendi, quos per Hieremiã Deus infamat. Falso enim, inquit, prophetæ vaticinãtur in nomine meo, Non misi eos, & non præcepi eis, neq; locutus sum ad eos: visionẽ mendacẽ, & diuinationẽ, & fraudulentiã, & seductionẽ cordis sui prophetant vobis. Et cap. 23. Non mittebam prophetas, & ipsi currebãt: nõ loquebar ad eos, & ipsi prophetabãt. Non potuit calamitas horũ temporum ab hoc verbo Pauli, Quomodo prædicabunt nisi mittantur, nõ deflectere nos in hoc diuerticulum. Tu autem pie lector tecum reputa, quemadmodũ initium malorum, quæ aquilonaris flatus in Christianos conflauit, illud fuerit, quòd Ecclesiasticã authoritatem turpiter proiecerunt. Ad rem igitur vt redeamus, pungit hic Paul. Iudæorũ hulcus: ex eo enim nõ rectè ingressi sunt ad fidem Christi, quòd Pharisæis prędicatoribus suis auscultabant, qui non fuerant à Deo missi: sicuti fuit Ioannes Baptista Christi prænuncius. (*Sicut scriptum est.*) Vtpote Esaiæ. 52. (*Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.*) Vbi litera nostra sic habet, Quam pulchri super montes pedes annunciantis & prædicantis pacem, annunciantis bonum, prædicantis salutẽ. &c. Cuius simile habetur Nahum. 1. Loquitur enim illic Esaias de reuocatione populi à Babylone, sed est vaticinium venturi Messię. Ob idq; tam festiua congeminatione verborum, prædicantis pacem, annunciantis bonum, & prædicantis salutem, affectum exprimit hominis gestientis pręstolantisq; faustum aduentum Christi. Species quidem & pulchritudo rei potissimũ in ordine cõsistit: quapropter pedes speciosi tribuuntur prophetis & prædicatoribus, vel propter ordinẽ progressus, quòd nõ se insinuant in talẽ prouinciã, sed maiorũ ordini & iudicio obsecundantes eam suscipiũt. Quam ob rem apostoli ordine & iussu distributi sunt per orbẽ. Vel forsan propter rectitudinẽ affectuum, iuxta illud, Pedes eorũ pedes recti, quòd non scilicet ob peculiare commodum, sed ob gloriam Dei &

Ephe. 4.
Praue intelligitur Aug.
Matth. 8.
Prouidentia Christi.
Luc. 22.
Matth. 18.
Discrimẽ inter oues & lupos.
Hiere. 14.
Calamitas horum temporum.
Speciosi prædicantium pedes.
Ezech. 1.

Dei & animarum salutem discurrunt. Allusio autem facta est, non ad aliud membrum, q̃ ad pedes. Primùm ad significandũ, quòd debent prædicatores perambulare per orbem: mox quòd quocunq; peruenerint, gratus iucundusq; haberi debet eorum aduentus: deinde quòd cum pedes soleant puluere & luto sordescere, etiam si totum corpus munditie niteat: debent tamen prædicatores à leuissimis etiam cauere sordibus. Cuius mysterio Christus (quod probè adnotauit Orig.) cœna facta, antequam sacrosanctum mysterium vnitatis & pacis conficeret, pedes discipulorum lauit, vti qui legatione fidei functuri circumire debebant orbem, annunciantes pacẽ eandem. Quem pedum nitorem & pulchritudinem vt patulam circunferrent, nudis pedibus ire iubentur. Vnde sponsa, quæ Ecclesiã significat. Laui, inquit, pedes meos, quomodò inquinabo illos? Et rursus, Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis. (*Euangelizantium pacem.*) Triplex bellum dissidiumq; perspectum hìc nobis sit, quòd inimicus serpens antiquus seminauit. Primum videlicet internum in homine inter spiritum & carnem, & secundum externum inter homines, ac supremum inter homines & Deum, quod aliorum est origo. Qui enim Deo non subditur, nulla frui valet vera pace. Trinam ergo composuit pacem rex noster pacificus Christus, quam angeli in suo aduentu decantarunt. Fuit enim cum primis Deus in illo (vt ait ad Corinth. Paul.) mundum reconcilians sibi, atq; adeò pacificans (vt ait ad Coll.) Per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt. Coniunxit præterea duos Gentium ac Iudæorum populos. Vnde ad Ephes. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. &c. De interna demũ pace ait propheta, Pax multa diligentibus legem tuam. (*Euangelizantium bona.*) De bonis hoc cœlestibus intelligitur, in quorũ possessione est pax, quæ exuperat omnem sensum: hæc etenim absoluta voce dicũtur bona. Illis nanq; vniuersa bona comprehenduntur. Vnde, petenti à Deo Mosi, vt ostenderet ei gloriam suam, responsum est, Ego ostendam omne bonum tibi. Et Christus de fideli & vigilanti seruo. Super omnia, inquit, bona sua constituet eum. His ergo duobus nominibus pacis ac bonorũ vniuersam materiam Euangelicam complexus est Apostolus: tametsi propheta explicatius adiecerit, Prædicantis salutẽ, quam nimirum operatus est Christus in medio terræ.

Ioan.13. Cãt.5.&.7. Triplex bellum. Pax triplex. 2.Corin.5. Coll.1. Ephe.2. Psal.118. Exod.33. Matth.24

Sed nõ omnes obediunt Euangelio. Esaias enim dicit, Domine: quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.

Prosequitur, vt demonstret, non conuerti dependentiam & nexum propositæ gradationis. Etenim quanuis nemo credat, nisi audiat, non illicò consequitur, vt quicunq; audierit, is continuò credat. Hìc porrò in genere inobedientiam carpit, quam statim in particulari est in Iudæis reprehensurus. Et respondet argumento, quod illi possent Paulo ex suis ipsius dictis obmoliri, tale, Si aïs Paule, non esse volentis neq; currentis; sed Dei miserentis, & missos inquis, verbi precones, qui iam promulgarũt fidem, quid causæ reliquũ est, cur non à nobis omnibus fuerit suscepta. Respondet inquam, Quia non omnes obediunt Euangelio. Quasi dicat, Ita fides donũ est Dei, vt à nostra etiam dependeat libertate, quam Deus non cogit. Atq; ideo vtitur obedientiæ verbo, quæ vltroneã significat assensionẽ. Et propterea quòd fides (vt diximus) non vigore rationis demonstratur, sed suscipitur obsequio voluntatis captiuantis intellectum. Atqui ne, ceu de re noua, demiraretur, adducit in testem Esaiam, vbi de Euangelica prædicatione vsq; adeò apertè vaticinatur, vt merito censeatur illic Euangelista. Ait enim raros forè qui credant annunciantibus Christũ, quia apparebit despectus ac nouissimus virorum, & quasi absconditus, ita vt non reputetur. Quanuis de præterito dixerit, Quis credidit, ad maiorem rei futuræ affirmationẽ more prophetico. Neq; est, Domine, in vulgari æditione, sed in illa septuaginta, quam citat continenter Paul. Igitur vbi ait, Quis credidit, non significat impossibilitatẽ, vt nemo sit crediturus, sicuti paulò ante dictũ est, hìc, Quis ascendet in cœlum, vt Christum inde deducat, sed difficultatẽ, vt raritas prænuncietur credentium ex Israel: veluti in Psalmis, Quis ascendet in montẽ Domini, Quis est homo qui vult vitã. Id quod Latinis vsurpatissimũ est, Quis leget hæc? Vnus aut alter. At verò, Quis credidit auditui, phrasis hebraica est, pro eo quod est, Quis credidit auditis. Neq; verò est, cur veru tam amaro Latini isti huius temporis cõfoderent hanc phrasin interpretis, ceu solecismũ manifestariũ, vt aiũt, & inexcusabilẽ, auditui nostro, pro eo quod est, ser-

Fides ab humana pendet voluntate. Esa.53. Psal.23. &.33. Quis credidit auditui.

est sermonibus nostris. Nam præterquam, quòd græcè planè extat, auditui, omnes hoc pacto legunt Patres, qui non infimo loco habentur inter Latinos, vt Ambro. & Hiero. nō modò in his quæ suo nomine circunferuntur scholijs, verùm & super Esaiam lib. 15. & Aug. & id genus reliqui: quin etiā & Origenis interpres. Adde, quod huic phrasi concinnè & illa consonat, qua inferius ait, Fides ex auditu, Etenim qui vertisset hic, Quis credidit sermonibus nostris, posset post respōdenter vertere, Fides ex sermonibus. Neq; solùm apud Esaiam, verum in Abdia eadem dictio est, Auditum audiuimus à Domino. Auditum, autē hic Amb. accipit pro mysterijs, quæ Apostoli audierunt à Deo, vt, nostro, accipiatur passiuè, hoc est, Quis credet quæ audiuimus abs te, & loquimur. Sed forsan commodius vsurpatur pro auditu, quem populus audit à prædicatoribus, vt, nostro, accipiatur actiuè. Sic enim speciosius respondebit id quod sequitur, Fides ex auditu, nam fides ex auditione prædicatorum proximè generatur: tametsi, eadem sint, quæ Apostoli internè audierunt à Deo, & quæ ab eorū ore populus audit extrinsecus. (*Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.*) Nihil contradictionis conuoluit, fidē intrinseco appulsu afflatuq; suffundi diuino, & tamen ex auditu extrinsecus fieri. Duo enim necessaria sunt ad comparandam fidem. Primùm est inclinatio, qua quis appellitur ad credendum, & hanc per se Deus intus operatur. Sed requisitum est præterea, vt credibilia proponantur, exponanturq;: & hoc fit forinsecus per auditum: vt in Cornelio liquet, ad quem missus est Petrus, qui eum instrueret, & in Eunucho, quem informauit Philippus. At verò vtraq; ratione est donum Dei, vt habetur ad Phil. Nam & ista externa credibilium prædicatio munus quoq; diuinum est quod per Apostolos, ac subinde per authoritatem Ecclesiæ, quæ numine sancto gubernatur, defluxit. Atqui hoc Paul. tum supra tetigit, vbi dixit, Quomodo prædicabūt, nisi mittantur, tum hîc apertius indicat dicēs, Auditus autem per verbum Christi. Accipi enim hic potest casus hic gignendi, vel passiuè, pro eo quod est, verbum quod de Christo habetur: vel fortè actiuè, vt eius denotetur authoritas, prædicatores mittentis: aut (quòd eódem cadit) suggestio per suum spiritum facta, qua sacra eloquia ad verum sensum enarrantur. Inspiratio etenim huiuscemodi vel absq; medio fit ipsi prædicanti, vel per legitima Patrum interpretamenta descendit. In Græcis modò codicibus non scribitur nisi, Verbum Dei, veruntamen coniecturam facit scriptum fuisse olim, verbum Christi, vel Græcus ipse Orige. qui nobiscum legit: attendens & ad Christi prædicationem, & ad eam, quæ de ipso fit.

Abdiæ. 1. — *Ambro.* — *Duo ad fidē necessaria.* — *Act. 8. & 10* — *Fides donum Dei.* — *Philip.* — *Variat lectio*

Sed dico, Nunquid non audierunt? Et quidem in omnem terrā exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.

Subsequitur quarta postremaq; sectio huius capituli, in qua postquam Iudęos quadantenus excusauit, propterea quòd zelo cum ignorantia permixto fidem Christi repudiassent, priuat eos iam venia: quippè quos non ita multùm protexerat ignorantia, eò quòd non modò supina fuerat & crassa, verum & à Pharisaico in Christum liuore oculis eorum offusa. Igitur quoniam prolocutus est, neminem credere, nisi audiat, fidemq; ex auditu comparari, ne sibi obtenderent Iudæi propterea non dedisse fidem Christo, quòd non audierant, interrogāter, vt solet (qui affectus maximam præ se fert confidentiam) accusationem eorum init. (*Sed nunquid non audierunt?*) Descendit nanq; sensim per gradus ad suggillationem cæcitatis Iudaicæ: & ideo in genere eos prius in vitio ponit. Excusatione inquam nudat non Iudæos modò, sed quot quot non crediderunt, siue ex Iudæis illi fuissent, siue ex Gentibus, Ad vniuersos quippè refertur quod ait, Non audierunt, vt hinc statim descendat illic speciatim ad Iudæos, Sed dico, Nunquid Israel. Et ait, Non audierunt, quod generalius est, quàm, non cognouerūt: quod de Israele subiungit. (*Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*) Oratorio quidem artificio respondet, dum non simpliciter affirmat eos audisse, sed euocat à sua ipsorum lege testem, quo eos facit inexcusabiles, si audire renuerint: siquidem sonus verbaq; prædicationis quocunque terrarum peruenerint. Hoc veruntamen oraculum non vno sensu intelligi huc potest inductum: etenim literalis sensus apud prophetam de cœlis est, quos ait, enarrare gloriam Dei vniuerso orbi. Quocirca Hebraicè non est, sonus eorum, sed, regula eorum, hoc est, regularis eorum cursus, qui veluti publicus preco diuinam potentiā, sapientiamq; atq; in nos bonitatē proclamat, persuadetq; adeò,

QVARTA pars capituli — *Multiplex expositio.* — *Psal. 18.* — *Sonus eorū.*

adeò, q̃ debeat mundus vniuersus vnum Deũ adorare & colere. Quapropter forsan hîc Paul. vbi ait, eorũ, cœlos ipsos ad literam intelligit: sed vtitur similitudine & analogia. Nempè quòd pari cursu & velocitate tuba Euangelica vniuersum orbem perlustrauit, quo cœli, enarratores eiusdẽ gloriæ Dei, eundem percurrunt. Vel (quod maiori consensu receptum est) inducit vaticinium hoc in sensu allegorico, vt per cœlos, apostolos ipsos eorumq; successores significatos velit. At verò nondum conuênit inter Augustinũ in epistola ad Euchi. Episcopum & Chrysostomum de intelligentia huius Paulinæ citationis. Augu st. etenim negat sub id tunc temporis Pauli impletam ad literam fuisse propheti ã: quoniam multæ sunt gentes, quod certissimum, inquit, est nobis, in quibus nondũ cœpit impleri: ob idq; ait, verbum præteriti neq; apud Prophetam, neq; apud Apostolum significare rem iam completam, at more prophetico certitudinem, ac immutabilitatem rei perficiendæ. Chrysost. verò ait, impletã tunc fuisse, idq; affirmare Paulum. Pro Chrysostomo facit, quòd si tunc non fuisset completa prophetia, nihil euinceret Paul. hoc testimonio: contendit enim excusationem repellere quorumcunq; non credentium, propterea quòd iam exierit sonus verbi vsq; ad extremos fines terræ. Nihilò minus Augustino patrocinari videtur Euangelium vbi ait Christus, Et prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe, & tunc veniet cõsummatio, videlicet, mundi. Vbi insinuatur, nõ fore implendum vaticinium hoc quoadusq; appropinquet cõsummatio rerum. Præterea vehementissimum est argumentum, quod ad remotissimas insulas, ac demũ vsq; ad antipodas tunc tempore Apostolorum non fuerit peruulgatum Euangelium. Hieron. super Matthæum videtur ratione aliqua litem dirimere. Ait enim, nullam remansisse gentem quæ Christi nomen ignoret. Et quanquam non habuerit, inquit, prędicatorem, tamen ex vicinis nationibus opinionem fidei non potest ignorare: opinionem inquit, hoc est, aliquem susurrum vel vocem. Vnde alij colligunt, q̃ fama tunc Euãgelij ad omnes permanauerat, puta à gente in gentẽ, & à natione in nationẽ delata: tamen consummatũ effectũ, videlicet vt vniuersus orbis fidem suscipiat, nõ obtinebit prędicatio vsq; ad appetentẽ iam finem mundi. Et hoc aiunt, est quod prænunciat Christus loco citato. Profectò nihil ego de re hac definire auserim. Haud tamẽ facilè crediderim Apostolum affirmare vsq; adeò intonuisse tunc Euangelicam vocem, vt ad singulas orbis particulas penetrasset, ita vt nulla esset iam tunc persona quæ excusari posset. Nam quanuis Deo hoc non solùm possibile, verùm & facillimum fuerit, non est tamen necessarium ad miraculum tam ingens suffugere: quoniam fides nõ est propalata per angelos, sed per Apostolos & discipulos per orbem dispersos: qui etiam si alati fuissent, non potuissent ita perniciter orbem peruolare: neq; verò eorum sermonem per manus, toto transmisso pelago vsq; ad extremos mundi angulos perferre. Neq; hoc erat necessarium ad conuincendũ, tum Iudæos, tum etiam cognitas Gentes, q̃ non essent excusabiles. Intelligit ergo Apost. quòd iam tunc exisset sonus Apostolorũ in omnes plagas mundi, in Asiam scilicet, Africam & Europam: nam fuerant iam dispersi: vt Petrus & Paulus occidentẽ versus, Matthæus verò ad Aethiopiam, & ad Indiam Thomas, atq; aliorsum alij: ita vt quarta saltem nostra habitabilis plena esset Euangelio: quæ quidẽ habitabilis pars in sacra etiam scriptura solet appellari, vniuersus orbis. Vbi enim ait Lucas, exisse edictũ à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis, non comprehendit, neu abditissimos insulares, neu extremos antipodas, vt quorum nomẽ ignotum tunc erat Romanis. Quo etiam pacto intelligitur & quod ait Aposto. veritatem Euangelij esse in vniuerso mundo. Erant ergo tunc inter Gentiles remotissimi plurimi, qui excusabantur ignorantia fidei Christi, hoc est, quos Euangelica prædicatio non constituebat in culpa. At verò nulli excusabantur ignorantia iuris naturæ: quod quidem si legitimè obseruassent, Deus illos irradiasset lumine fidei, vti cap. I. prædictum à nobis est, mittendo illis, non dicam angelum, sed certè hominem, qui eos erudiret, sicuti misit Cornelio Petrum: & Macedonibus, Paulũ. Quanuis ante promulgationẽ sufficientem Euangelij non erat Gentibus necessaria expressior fides, quàm ante aduentum Christi.

Dissensus inter Aug. & Chryso. — *Matth. 24.* — *Hieron.* — *Mens Pauli.* — *Vniuersus orbis.* — *Luc. I.* — *Colloss. I.* — *Excusabantur nonnulli per ignorantiam.*

Sed dico, Nunquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit, Ego ad æmulationem vos adducam in nõ gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.

Postquã in genere sustulit incredulis Paul. excusa-

excusationis obtendiculum, descendit particulariter ad Iudæos. Poterant quippe sic forsan suum velare crimen, quòd licet audissent Euangelium, haud tamen intellexissent. Ob idq́; ait Apost. (*Sed dico, Nunquid Israel non cognouit?*) Id est, Nunquid non ea erant lege eruditi, eisq́; obseruationibus instructi, quibus præ Gentibus poterant mysterium Christi percipere? (*Primus Moyses dicit.*) Primus, vel quòd prophetarum princeps haberetur inter Iudæos: iuxta illud, Non surrexit vltra propheta in Israel sicut Moyses. Vel prior respectu Esaiæ, quem confestim adhibere cogitat in testem. (*Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem. &c.*) Sententia hæc legitur in cantico illo Mosis, cuius ore illic dominus conquestus de generatione illa praua atq; peruersa, quòd eum in dijs alienis prouocassent, & in abominationibus concitassent ad iram, quasi suum zelatus honorem, hanc subdit retaliationis figuram, Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo, qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos: sequitur tamē semper Paul. interpretationem septuaginta. Simile est apud Esaiā, Eò quòd appropinquat populus iste ore suo & labijs meis glorificat me, cor autē eius longè est à me. &c. Ideo ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi & stupendo. Peribit enim sapientia à sapientibus, & intellectus prudentium eius abscondetur. Tenendum hoc igitur mente primùm est, quemadmodum Deus in pœnam Iudæos idololatriæ qua eum spreuerant, permisit, Christum verum Deum ignorare, quē Gentes veneratæ sunt: atq; adeò permisit, vt liuida contabescentes inuidia ad iram excitarentur, veluti & ipsi concitauerant ipsum. Igitur quod ait, in non gentem, idem est quod, in non populum: idioma nanq; scripturę est, vt populus ille selectus dicatur populus: hoc est, populus Dei, sicuti & ipse peculiariter nuncupatur, Deus Hebræorum & Abraham, & Isaac. &c. Sic enim sæpenumero eodem libro legitur, Te elegit dominus, vt sis ei populus peculiaris. Atq; idcirco Gentilitas dicebatur non populus. Quod quidem idioma parum attendentes transferunt hìc nonnulli, per gentem quæ non est gens, secum enim pugnant, gens quæ non est gens. At, nō gens, &, non populus, significanter dicitur. Nam sicut Gentilitas illum, qui verus erat Deus, habebat pro non Deo, ita & Deus habebat eam

Deut. 34.
Deut. 32.
Pœna Iudæorum de idololatria.
In non gentem.
Exod. 5.
Matth. 22.
Error aliquorum interpretum.

pro non populo: idemq́; adeò cōminatus est populo ad idôla conuerso. At peius isti hoc, quod interpres noster traduxit, Mittam vos in iram, vertunt, prouocabo vos, quod sanè verbum scrupulum offert, quòd Deus sit author irę: prouocare enim, idem est quod, commouere: sed, mittere, mollius est, vt quo significatur permissio. Modus autem quo eos Deus ad æmulationem, hoc est, ad inuidiam adduxit, & exurentē zelum, fuit, quòd Gentilitatem quę non reputabatur eius populus, sed gens stulta & insipiēs, qua ideo nihil erat apud Iudęos abiectius, despectiusq́; ac vilius, eo fuerit honore dignatus, vt, ipsis posthabitis, in suam ipsius cognitionem perduceret, in suamq́;, hoc est, Christi familiam reciperet. Qua nimirum ratione factum est, vt ab illo vsq; seculo populus ille, Deo pridem charissimus, omni sit vacuus honore & gloria, absq; regno & sedibus vagus, qui propriam legem, suis oculis occlusam, in alienorum manus traditam conspectat, à quibus veraciter intelligitur, reuelatisq́; mysterijs colitur: iuxta prophetiam Esa. loco proximè citato. Dabitur liber nescienti literas, diceturq́; ei, Lege: & respondebit, Nescio literas. In summa, id quod Gentibus illi olim exprobrabant, iam ipsi vt non populus Dei habentur. Per quam demū inuidiam in iram eos misit. Nam in inuidiæ sobole vna proles est ira. Ecce quàm iusta talione pœnas populus ille pertulit spreti Dei. Græcè quidem in datiuo, qui ablatiuo quoq; seruit, legitur, in nō gente. Interpres verò sensum intuitus, transtulit, in nō gentem, id est, aduersus nō gentem, puta Gentilitatem, quæ habebatur pro non populo, & quæ inuidere deberet potius Iudæis, quòd esset peculiaris populus. Vel, in non gentem. Hoc est, vt alios æmulemini, eò vos adducam, vt sitis nō gens: nempe vt zelo Gentilitatis quæ tunc fiet gēs mea tandem conuertamini. Ineptè ergo quidam transferunt, per non gentem, Nam præterquam, quòd datiuus græcus non fert ita traduci, consonantior sensus literæ est, quòd fuerint Iudęi adducti in inuidiam & iram aduersus Gentilitatem, quàm quòd per Gentilitatem fuerint adducti. Et præsertim versio hæc tolerari nequit, si, in non gentē, eum sensum redit, quem proximè exponebamus. Vide ergo quàm ad rem aptè & commodè allatum fuerit huc ab Apostolo oraculum hoc: haud enim per reliqua tantum scripturæ loca debuisset illi populo Christus innotescere, verum & per hoc quoq; quòd viderent Gentes, quæ

Mittam vos in iram.
Iudæorum abiectio.
Error quorundam interpretu.
Altißimum testimonium

tes, quæ veluti brutę despectui fuerāt semper habitę apud Deum, tanta alacritate præcurrere, eisq; ad ipm anteire. Debuissent enim tunc reminisci, an illa esset non gens, & gens insipiens, de qua fuerat eis Deus comminatus.

Nō est Deus crudelis. Quocirca non est Deus hic censendus crudelis, dum illos in hanc permisit inuidiam & iram, sed benignus potius eorumque salutis appetens. Nam quos diuinus amor nō adduxerat, debuisset inuidia saltem Gentium & æmulatio ad fidem Christi permouere, ne scilicet alienigenæ talem illis honorem præriperent, vt cum ipsi quem tam diu sectabantur non inuenissent, Gentes, quem non quærebant, subitò reperirent.

Esaias audet & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me, palàm apparui iis, qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.

Cōgeminat duo alia testimonia Esaiæ, quę ambo quasi eodē cōtextu copulantur Esa. 65. Sed quoniā prius membrū ad Gētes, posteri[9] verò ad Iudæos spectat, secuit in duo. Est autē ęquissima Dei querimonia, qua, nisi plusq̄ cęci fuissent, apertissimè, & veluti in speculo eis repræsentauit historiā, tā ingressus Gentilitatis, quàm Iudaicæ obstinationis. Atq; eam ob causam ait Paulus, Audet & dicit. Ambrosius legit, audit, puta à Deo, & dicit, sed tamen receptissima lectio est, audet, acsi dicat, audet dicere. *Inuictus Esaiæ animus.* Commendat nanq; generosum inuictumq́; animum Esaiæ, qui nullo mortis pauore conterritus (quam demum atrocissimā pertulit) propalàm crimina exulcerabat, & cuiusq; generis propalabat veritatem. Ille, inquit, imò per eū Deus, ceu indignato animo exteras Gētes cum domestico populo cōfert, nempe quòd ab illis non quærentibus inuentus sit, ab his autē quos ipse anxiè auidissimeq́; ad se vocabat alliciebatquè, fuerit repudiatus. Litera nostra sic habet, Quæsierunt me, qui ante non interrogabant: inuenerunt, qui non quęsierunt me. Ecce ego, ecce ego ad Gētem, quæ non inuocabat nomen meum. Sed Paul. citat septuaginta. De Iudęis autem cōtrà subdit. (*Tota die expandi manus meas ad populum nō credentem & contradicentem.*) Emphasis est, Non credentem & contradicentem. Manus autem expandere, affectus illius est qui opem misero offert, si modò expandere, idē sit quod, porrigere: sin autem idem polleat, quod, aperire, amorem illius effert. qui vehemēter cupit amplexu accipere alium in suam amicitiam: sicuti est & illud euangelicum, Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina. *Mat. 23.* Quin verò Orige. & Augu. etiam ad patibulū crucis hoc referunt, vbi Christus expāsis manibus, tum genus vniuersum humanum ad se inuitauit, tum & peculiariter precatus Iudæis est apud patrem veniam, tanq̄ nescientibus quid facerent. *Crux Christi.* Hoc igitur hic recolendum est, quod sæpè antea adnotauimus: nempe quòd vbicūq; Deus legitur, aliquos indurare & excæcare, nulla significatur eius intentio ad malum hominis, sed obstinatum humanum cor ad eius misericordiam. Hac quippe ratiōe hic Paul. sententiam Dei per Mosen, quòd adducturus esset Iudęos in inuidiam, missurusq́; in irā, exponit per alterā, vbi affirmat, tota die, id est, perseueranter distentis brachiis Deum ad se eos illectasse, sed illi præ duritia cordis sui abusos fuisse diuina eius clementia.

CAP. XI.

Dico ergo, Nunquid Deus repulit populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Beniamin.

Obstendit Apostolus superiori capite Iudæorum ruinam, quaten[9] eorum causa & culpa id contigit. Puta quemadmodum in aduētu spectati Messiæ, non nisi exigua Iudeę gentis particula suscepisset eius fidem: quę quidē cęcitas licet nonnihil habuisset excusationis, non tamen vsq; adeò, vt esset extra crimen. Iam nunc verò capite præsenti de eadē ruina tractat, quatenus à Deo ob bonā causam permissa fuit. Vbi nonnulla eundem populum consolatione recreat, tum quòd neq; eorum aberratio & lapsus fuerit vniuersalis, tū quòd neque sit irreparabilis: & vtrunq; ob diuinā clementiam. Addit nihilò minus & quædam alia. Quocirca dissecare capitulum hoc possumus in quinq; vel membra, vel articulos. *Diuisio capituli.* Primum enim demōstrat, quòd Iudæorum casus nō fuit generalis. Secundò illic, dico ergo, docet eun

cet eundem lapsum, vt non fuit inutilis, sed à Deo permissus, vt Gentilitas ingrederetur ad fidem, ita, neq; esse irreparabilem. Tertiò illic, Quòd si aliqui, aufert Gentilibus ansam extollendi, efferendiquè se aduersus Iudæos, eò quod eorũ ingressus mera fuit gratia Dei. Quartò vbi ait, Nolo vos ignorare, patefacit, quoad rei celsitudo permittit, mysterium eiusdem Iudaicæ cæcitatis. Atq; adeò in fine, O altitudo, admiratione concludit capitulum. Igitur quoniam populum Israel testimonio legis in crimine constituerat incredulitatis & rebellionis, appellans eum non credentem & contradicentem, sedatos statim cõsolatione curauit eorum animos, qui amaritudine verbi perturbarentur. Reclamare nanq; possent, & cum Paulo sic expostulare. Nunquid qui populus Deo select⁹ ac dilectus fuimus, cui facta est Messiæ promissio, in quo idcirco fuit templum, lex, sacerdotium, circuncisio & reges, quorum est sanguine progenitus, tam turpem debuissemus perpeti à Deo repulsam, tantaq; ignominia Gentilitati post haberi? Talem enim obiectionem quasi ab illorum ore preripit Paul. hac interrogatione, Dico ergo, Nunquid repulit Deus populum suũ? Similis penè interrogatio est apud Psalmistam, Vt quid Deus repulisti in finem? (*Absit.*) Responsio est execrantis, iuxta verbum Psalmistæ in alio psalmo, Quia non repellet dominus plebem suam, & veritatem suã non derelinquet. (*Nam & ego Israelita sum, &c.*) Tripliciter confirmat conclusionem. Primò per suum ipsius exẽplum. Acsi dicat, Si Deus concepto odio statuisset repellere populum suũ, nunquam me in hoc culmen fidei extulisset, qui sum nõ solum Israelita, verùm & ex semine Abrahæ: ad differentiam proselytorũ, qui ab exteris nationibus adunabantur ad populum Israel. Neq; ex vnaqualibet tribu, scilicet vel ancillarum, vel Liç minus dilectæ, sed ex Beniamin patri dilectissimo, quem ei nouissimum peperit charissima Rachel. Hanc sui sanguinis laudem, vel ob hanc commemorat causam, quòd censebat necessariam hic esse sui cõmendationem: sicuti ad Cor. Israelitæ sunt, & ego. Semen Abrahç sunt, & ego. Et ad Philip. Ex genere Israel, de tribu Beniamin. Vel id fortè fecit ad maiorem rei confirmationem, videlicet quod cum ex visceribus Israel fuerit euocatus ad fidem, non gratis Deus ex suo odio repulit suam plebem.

Psal. 78.

Paulini generis commendatio.

1. Cor. 11.
Philip. 3.

Non repulit Deus plebem suã, quam prçsciuit.

Explicatè subdit conclusionẽ abditam sub verbo, Absit. Quç quidem cõclusio secum adfert, tum suam restrictionem, tum pariter secũdam probationem. Etenim ne quis cogitaret in vno tantũ Paulo seruatũ fuisse populũ Israel, subnectit hac ratione, quòd Deus nõ repulit quos præsciuit, ex quocunq; populo ij fuerint, vel natione, vel conditione: quinimò illos esse prorsus plebem suã, propriumq; populum suũ: iuxta id quod supra dixerat ca. 9. Non omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ. Et hæc est secũda conclusionis ratio, qua & Deũ ostendit fidem suam liberasse, quam suis pridem obstrinxerat pollicitationibus seruandi populum suũ. Quoscunq; enim Deus præsciuit, illi prçcise conscripti sunt in suũ populũ, eosdemq; adeò non repulit, quoniam Deus immutabilis est, nec falsus vnquam nec fallẽs: multos autem præsciuit ex Iudæa gente, eosdem ergo non repulit. Optima igitur est annotatio Augustini in lib. de bo. perseuer. super hoc loco, vbi sic colligit, Nullus ergo qui hæc intelligit, negare, vel dubitare permittitur, vbi ait Apost. Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit, prædestinationem significare voluisse. Hæc ille. Nam quanuis prçscientia ad iniquos etiam extendatur, tamen de quibus præsciuit, bonum fore in gloriam ordinari (quemadmodum cap. 8. declarabamus) eosdem & prædestinauit. Ex quorum idcirco numero, qui certus est, perditur nemo. De quibus ait Christus, Hçc est voluntas eius qui misit me patris, vt omne quod dedit mihi pater non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die, resurrectione videlicet illa, quç est in vitam æternam. Chry. autẽ hic quò & Ambro. tendit, glossat, quem & prçsciuit, hoc est, quem certò sciebat idoneum, fidemq; recepturum. At nõ intelligunt diui isti, assensionem nostram in fidem, esse propriè causam prædestinationis, sicut nec est iustificationis: aliàs initium fidei esset à nobis, sed ad sensum supra à nobis explicatum, puta quòd sit dispositio, eaquè prçdestinationis opus. Quocirca non est cur transferatur (vt à quibusdam fit) quem prænouit, nimirum notitia approbationis, vt isti traductores volunt: hæc enim sequitur non solùm prædestinationem, sed collationem prçuisam gratiç: approbat enim Deus, quos videt iustos.

August.

Ioan. 6.

An nescitis in Helia quid dicit scriptura, quemadmodum interpellat

pellat Deum aduersum Israel? Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui nõ curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquię secundum electionem gratiæ factæ sunt. Si autem gratia, iam nõ ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia.

Tertiam eiusdem conclusionis confirmationem extruit per Homœosin, hoc est, collationem ad Heliã. Huius historia est.3. Reg.19. quam hic Paul. subindicat figuram fuisse huius veritatis. Ait ergo. (*In Helia.*) Id est, in historia Heliæ. Queritur enim illic cum Deo propheta de nefanda persecutione Achab & Iezabel sub verbis hic citatis. Ait autem prophetam interpellare aduersus Israel, non quidem ex tali odio, vt mala precetur populo sempiterna: est enim sanctum potius seruorum Dei
1.Reg.12. pectus, vt pro populo iugiter interpellẽt, iuxta illud, Absit hoc peccatum à me in domino, vt cessem orare pro vobis. Sed hoc dicit secundum ingenium prophetarũ, qui ventura prædicunt nonnunquã stilo malè precãdi, vt Hie-
Hiere.17. re. Confundantur qui me persequuntur, pro
Psal.82. eo quod est, cõfundentur. Et tale est illud psalmi, Fac illis sicut Madian & Sysare, & cætera quę sequuntur: cuius figurę est totus psalmus centesimus octauus, Cõstitue super eum peccatorem & diabolus stet à dextris eius, & cætera. Tametsi nihil vetat, quò minus sancti odio prosequantur malignantium Ecclesiam, imprecantes defringi eorum potentiam, qui in Ecclesiam Dei hostiliter grassantur: siquidem in die iudicii lætabitur iustus cum viderit vindictam, vtpote æquissimę voluntati Dei concors. (*Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.*) Verba hæc non simpliciter in cõfirmationẽ propositę conclusionis adducit, verũ & in hoc quoq;, vt Iudæorum truculentissimam tyrannidẽ vituperet, adumbratamq; demonstret per suos ipsorum vates qui prędixerũt, quomodò non solùm repulsuri forent, verùm, & persequuturi Ecclesiam Christi. Pari nanq; iniuria ipsi & altaria eius quoq; diruere, & apostolos interimere connitebantur. Iugulauit enim eorũ tyrannus Ioannem, qui venerant in spiritu Heliæ, & Iacôbũ: Act.12.
& videns quod placeret eis, apposuit apprehẽdere & Petrum. Ipsi autem non modò Stephanum, quinimò & Christum ipsum occiderunt, Deum Helię. Vnde Christus in Euange- Mat.23.
lio, Ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapiẽtes, & scribas, & ex illis occidetis, &c. vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, &c. Hoc autẽ nec nos prætereat, quẽadmodũ quod vitio dat & crimini illic propheta iniquis illis, scilicet suffodisse altaria, id laudi apponitur pientissimo Ezechię, qui videlicet zelo Dei Ezechias.
sustulit excelsa & altaria. Nam ratione lõngè 4.reg.18.
diuersa horũ opera censentur. Erat enim præ Historia.
ceptum, vt solùm Hierosolymis offerrentur Deut.12.
holocausta & victimę: sed ante templi ædificationem cõcessum erat, vt diuersis locis altaria construerentur: hęc autem Achab & Iezabel abolere cupientes diuinum cultũ subuertebant, quę tamen ædificato templo religiosus Ezechias sanctè demolitus est. (*Et ego relictus sum solus.*) Relictus, inquit, sum solus, secũdum suam existimationem, quoniam celauerat illuc vsq; illum Deus alios fuisse superstites iustos, de quibus confestim ipse testatur, non incuruasse genua sua ad Baal. Vel ait, solus, qui zelo ita publico prædicet nomen tuũ. Nam delitescebant alii. (*Et quærunt animam meam.*) Optimè ad literam grecã transtulit interpres. Neq; opus fuerat (quòd alii faciunt) demutare literam, trãsferentes, Insidiantur vitæ meæ: nam idem latinè pollet, quærere animã, quod, insidiari vitæ. Sicuti, ponere animam pro amico, idem est, quod, ponere pro illo vitam. Miserat nanq; pessima Iezabel ei nunciũ cum huiusmodi cõminationẽ. Hæc mihi faciant dii, & hæc addant, nisi hac hora cras posuero animam tuam sicut animam vnius ex illis, scilicet prophetis Baal, quos interfecerat Helias ad torrentem Cison. (*Sed quid dicit illi diuinum responsum?*) Neq; superfluit, diuinum, licet non sit expressum in Græco. Imò fuit operæprecium ad reddendam totam significationem nominis simplicis. χρηματισμός. (*Reliqui mihi septem millia virorum, qui non incuruauerunt genua sua ad Baal.*) Litera nostra futurum habet, derelinquam mihi. Respondit enim Dominus

Helię, dum ita se affligeret, vt reuerteretur ad vngendum Helisæum in prophetã: Hazael verò & Iehu in reges. Vnde subditur, Et derelinquã mihi in Israel septem millia virorum, qui non incuruauerunt genua sua ad Baal. Erat enim celebris inter deos illos, quos colebant Achab & Iezabel. Hoc est, Non perdã totum populum, sed illa septem milia seruabo: quoniam nõ incuruauerunt adorantes scilicet & colentes pro Deo Baal. Vel forsan, reliqui, id est, non permisi vt incuruarent genua sua, sed preseruaui eos, ne delinquerent: & tunc quadrat annotatio Augustini. s. quòd significanter dictũ est, reliqui, & non, relicta sunt, quoniã per gratiam Dei fuerũt seruata, Qui quidẽ sensus libentius applicabitur ad prædestinatiõis opus. Et accipitur certus numer⁹ pro incerto. Haud enim præcisus ille numerus seruatorum credendus est, sed aliqua multitudo solent enim septem, & mille, quoniã numeri sunt perfecti & celebres, pro incerta multitudine vsurpari. Neq; solos viros, cõiectura est, fuisse seruatos, sed ꝓmiscuè & mulieres, quæ comprehenduntur nominatione viri propter animi constantiam & robur. (*Sic ergo in hoc tẽpore reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt.*) Applicat exemplum ad rem propositam. Eodem enim, inquit, pacto, & in hoc tempore reliquię Israel, id est, perexiguus numerus respectu multitudinis, quę erat sicut arena maris (quemadmodum cap. 9. expositũ est) secundum electionem gratię Dei saluæ factæ sunt. Sic, inquit, in hoc tẽpore, sicuti tunc olim, non solùm quantum ad paruam numeri quantitatem, sed quantum ad modum. Nã etiam illi tempore Heliæ misericordia Dei seruati sunt. Et dicuntur, reliquiæ, sicuti, contusis eiectisq; paleis, ait Theophyl. pura residẽt grana. Cęterum, Dei, neque est gręcè, neque plurimum à Patribus legitur. Imò neq;, saluæ, Sed sic extat, In hoc tempore reliquiæ Israel secundum gratiam factę sunt, At quicquid de genitiuo, Dei, concesserimus, qui nihil sententiæ officit, tamen, saluæ, ab omnib⁹ legitur, & ab græco Origene, quod certum est testimonium, fuisse olim talem particulã: eò cum primis, quòd absq; illa mutilat⁹ videtur sermo. Hoc itaque in præsentiarum considerate meditandum restat, quòd non condecebat diuinam clementiam, vt populum illũ, cui vni per totum orbem celeberrimo promissiones factæ fuerãt, eousq; in aduẽtu Christi diuina sua ope destitueret, vt nullam eius haberet rationem. Quocirca, vt August. tract. psal. 87. luculenter edisserit, primitiæ fidei ex gente illa collectæ sunt. Etenim quando sola deipara Virgo inde fuisset electa, præclarissimè cum gente illa actum fuisset. Fuerunt nihilò minus eiusdem populi & sponsus eius iustus Ioseph, & cum suis parentibus Ioãnes baptista, Simeon, Anna, Nathanael ac deniq; apostoli: quibus & Stephanus martyrio coronat⁹ pręiuit. Mox tria millia vno die sacro baptismate tincta, ac subinde (quod ante Augustinum Chrysost. etiam considerauerat) quinq; millia, atq; iterum decem millia, quorum erat anima vna, & cor vnum in Deo. Præter aliam numerosam multitudinẽ, cuius mentio non habetur expressa in scriptura. (*Si autẽ gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia.*) Gratia in primo loco, efficiendi casus est. Hoc est, si ex grã saluę factę sunt reliquiæ, non sunt saluæ ex operibus: alioqui quod dicitur, ex gratia, non esset vera gratia. Pugnãt quippe secum, gratis quicquam donari, &, operibus reddi. Est enim hoc iustitiæ opus, vtpote merces vel præmium: quam quidẽ iustitiæ rationem gratia excludit, cuius opus est mera donatio: id quod iam supra satis superq; expositum est. Græcè in iis qui circunferũtur codicibus continuò attexitur conuersio, Si in verò ex operibus iam non est grã. Quòd eadem ratione liquidum fit, si modò additio hæc legitima est. Nam etsi Theophyl. illam legerit, haud tamẽ Orig. vel Chry. vel Latini norunt, neq; verò Aldina, neq; Hispaniensis ędítio habet, quòd indicium est esse adiectitiam. Pręsertim quòd subnexa oratio, Alioquin gratia iam non est gratia, tantundem valet.

Aug. | Notãdum. | Laus virginis. | Act. 2.

Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est: cæteri verò excæcati sunt.

Colligit tum demum ex his quę dicta sunt interrogationis cõclusionem. (*Quid ergo?*) Scilicet tandẽ concludamus. (*Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus.*) Hæc non interrogatio, sed negatiua est potius sententia, superiori cõcinnẽs, vbi dixerat, quòd Israel sectando legẽ iustitię in legẽ iustitiæ non peruenit: quia scilicet non ex fide, sed quasi ex legis operibus suam statuentes iustitiam, legi Dei non sunt subiecti. Quapropter nomen hic, Israel, nõ de toto, sed de plurimo illo numero enunciatũ arbitreris, qui excæcatus periit. (*Electio autem cõsecuta est.*) Respõsio est per distinctionẽ. Hoc est,

est,reliqua illa pars,quæ secundum electionē fuerat prędestinata,consecuta est, nempe iustitiam,quanuis illam non quæsiuisset, vt supra enarratum est, quoniam oblatam fidem prompto obsequio suscepit.(*Cæteri verò excæcati sunt.*)Nimirum, vt scopum non cernerēt, quò sua ipsorum scripta lex per prophetarū, cerimoniarumq; lucem rectà ducebat.

Sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum cōpunctionis,oculos,vt non videant: & aures, vt nō audiāt vsque in hodiernū diem. Et Dauid dicit, Fiat mēsa eorum coram ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua.

Verbum hoc, dedit illis spiritum compunctionis,nō extat apud Esaiam cap.6.vnde subsequentia verba citantur, neq; alibi vspiam. *Orig.* Qua de re Orig. coniectat adiectum esse ab Apostolo,veluti interpretamentum subsequētium verborum prophetæ. At quia formam induit allegationis, alii volunt accersitum ex eodem vate cap.29.vbi legitur,Inebriemini & non à vino,&c. quoniam miscuit vobis dominus spiritum soporis. Quasi compunctio in *Cōpunctio* præsentia idem sit quod, abalienatio à sensu prę dolore,sopori simillima.Huic veruntamē interpretationi licet supposita verba, oculos, vt non videant,&c.haud illibenter suffragentur.Attamen verbum gręcum,*κατάνυξις*, non adeò patrocinatur. Idem enim pollet, quod, compunctio,quę est vel in bonam partem facti pœnitudo,vel in malam. Vtpote si dixeris,renitentia, & contra pungentem stimulū recalcitratio:quæ quidem significatio ad rem hic proximè spectat. Ob idq; fortasse ex alio loco Esaiæ, puta cap. 19. desumptum hoc est, vbi ait propheta,Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis,& errare fecerunt Aegyptum,&c. Vt idem sit hic,compunctio, qđ vertigo,hoc est, error,seu, seductio: sitq; allusio ad eum, qui mente consternatus circumambulans oberrat. Huic quidem simile illud est psalmi, Potasti nos vino compunctionis. *Psal.59.* *Ambro.* Quò & spectare videtur Amb.vbi ait,compūtionem esse, habitum quendam animæ ad id quod peius est immutabiliter se habentem,vt compungi,sit incusso clauo ad aliquid infigi. *Oculos vt non videant, & aures vt non audiant.*) In propheta cap.6.prolixior est imprecatio, Excęca cor populi huius, & aures eius aggraua; & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis,& auribus suis audiat, & corde suo intelligat,(*Vsq; in hodiernum diem.*)ab Apostolo adhibitū fuit,vt doceret prophetiā illā de illo tunc præsenti tēpore Christi ab illis ignoti fuisse pręscriptam. Idē nobis litigiū Lutherani, qđ *Lutherani.* antea sæpè,& hoc loco offerūt, quippe quòd Deus consultò immittat hominibus hāc oculorum cæcitatē,surditatemq; aurium. Sed hāc istorū enormē absurditatem iā satis supra depugnauimus,& latius lib.de nat.& gra. Vnde in pręsentiarum Chry.causas,inquit,huius cęcitatis in eorum ipsorum caput deduxit Pau. *Chrysost.* ostendens, quòd istud ex intempestiua contētione passi sunt. Et Aug.(prædestinationis aliàs reprobatiōisq; assertor)tract.1. super Euāgelium Ioānis,Istis,inquit, (puta Deū facientibus authorem mali) respondemus pręsciū *Aug.* futurorum per prophetā prædixisse infidelitatē Iudęorū,prędixisse tamē, non fecisse. Nō enim propterea quenquam Deus ad peccandum cogit, quia futura hominū peccata iam nouit:ipsorū enim pręsciuit peccata,non sua. Vide quomodò si Deus author esset peccati, suū ipsius esset peccatum. Et infra super hunc præsentem locum Esaiæ ad hoc argumentum videlicet quòd Iudęi non poterāt credere, eò quòd(teste Esaia)excęcauerat Deus eorum oculos:respōdet,quòd ex eo non poterāt,quia nolebant:excęcat enim Deus,non adiuuādo, sed deserendo. Hęc Aug. Deserit aūt,quia nos nolumus vti eius subsidio, vt illuminemur.

C. Quid autem opus est sanctorum testimoniis, Chrus palā ꝑfert hmoi cæcitatis causam, vbi ait apđ Ioānē,Quomodò potestis credere qui *Ioan.5.* gl'iam ab inuicē accipitis, & gl'iā q̄ à solo Deo est nō quęritis? Ambitus ergo gl'iæ in inuidiā de Christo satrapas illos ac legis doctores cōiecit, Quę quidem inuidia obtutū illis mentis atra caligine obduxit, ne Christi pręsagia recto sensu inspicerēt. Quocirca,vt agnouit hoc loco Chry.quod hic ait, Dedit illis, non operationem quandam Dei,sed concesionē,hoc est,permisionem significat. At nescio quid mihi contueri videor sub hac cæcitatis imagine,vbi non ait propheta, Eruit illis oculos, vt *Dedit oculos vt nō videāt* non videant,conuellitq; aures,vt non audiāt, sed dedit oculos,vt non videāt,& aures, vt nō audiant. Si enim non erant visuri, quid opus habebant oculis? Discernere,inquàm, mihi videtur

detur propheta diuersos non vidēdi modos. Etenim qui orbi sunt prorsus oculorum, non possunt visu seduci, quia neque corpora vident: qui autem lippi sunt, caliginātibusq; oculis, corpora quidem vident, minutas tamen linearum figuras minimè deprehēdunt. Qua sępe hallucinatiōe seducūtur, aliud vtiq; pro alio iudicantes. Sic ergo Iudæi, legis quidem corticem cernebant, non autem ad medullā vsq; penetrabant, ob idq; detortis sensibus se ducebantur. Quò fortè refertur (vt paulò ante meditabamur) compunctionis verbum. (*Et Dauid dicit.*) Puta in Psalmo. 68. (*Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueū, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis.*) Mensa, in proposito vt (aliis prætermissis commentis) Origenem auscultemus, pagina est sacræ scripturæ:
Prou.9. de qua meminit Sapiētia ipsa, vbi ait, immolasse victimas, miscuisse vinum, ac proposuisse
Psal.22. mensam suam. Hanc enim Dauid nominauit locum pascuæ: reficitur enim spiritus verbo Dei, eodemque alitur & corroboratur in
1.Cor.3. omni virtutum genere. Vnde Apostolus, Lac
Expositio. potum dedi vobis, non escam. At si rem penitissimè scrutari optas, verba in eodem psalmo antecedentia respice. Lamentatur enim illic per Prophetam Christus, quemadmodum sitiēti in cruce, qua siti desiderium salutis vniuersi humani generis proferebat, fel fuerit il-
Mat.27. li à Iudæis porrectum, aceto mixtum: hoc est, vinum scripturæ in falsitatem & amaritudinem corruptum. Qua de re talionis illis pœnam imprecatus Propheta, quinimò prophetico more eandem definiens, exponensq; gustus eorum corruptionem, subiungit, Fiat mēsa eorum coram ipsis, puta scripta lex quę ante eorum conspectum posita est, vt veris eius sensis pascantur et potētur, fiat illis in laqueū & in captionem, hoc est, sinistra eius intelligentia extrangulentur & pereant. Acsi apertè futura prænunciando dixisset, Propterea Christum felle potabunt, quòd mensa eorum facta est illis in scandalum. Vel si conuersa ratio magis placet, Ab illo vsq; tempore quo fel acetumquè Deo suo propinauerint, erit illis vicissim mensa illorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum. (*In retributionē illis.*) Vt qui ad mensam Deo suo fel in escam, acetumq; in potum apposuerunt, eisdem fiat mē
Aug. sa in laqueum, Vnde Augus. super hunc psal. Fiat, inquit, non optantis est, sed prophetan
Allusio ad muscipulā. tis: non vt fiat, sed quia fiet. Est autem allusio ad muscipulam, vel ad plagas, aliaue illaqueandi ingenia, sub quibus abditur viscus ad inescandum animalia. Pari siquidem modo Iudæi præ sua inuidia & supbia seducti sunt & irretiti per literam falso scripturæ intellectu. Nec satis duxit dicere, in laqueum, sed quo maiori affectu & vehementia rem depromeret, adiecit. (*In captionem.*) Hoc est, vt re vera capiantur. (*Et in scandalum.*) Quod est, in offendiculum. Solent enim parari quoq; machinæ captandis feris, in quas machinas impingentes, occumbūt. Hoc igitur verbo illuc respicit, vbi dixerat, Offenderunt in lapidem offensionis. Orige. illam hic pręterea captio- *Orige.*
nem Iudæorum agnouit, qua per suas scripturas reuinci possunt. Veluti fuit illa, vbi sciscitatus illos Christus, quid eis videretur de Christo, cuius scilicet esset filius, Responde- *Mat.22.*
runt, Dauid, quasi tendentes rete, quo inuoluerentur: subiungens enim confestim Christus, Quomodò ergo Dauid vocat eum, dominum? dicens, Dixit dominus domino meo, veluti complicati & victi obmutuerunt, Eodem deniq; pertinet quod subditur. (*Obscurentur oculi eorum ne videant.*) Nempe vt sic obtenebrati laqueo irretiantur, offendantq; in scandalum. ((*Et dorsum eorum semper incurua.*) Multa hic comminiscuntur interpretes. Existimo tamen id prorsus Prophetam edocere, quòd obscuratis mentis oculis, quibus eruitur spiritualis scripturæ intelligentia, illi, qui reliqui fiunt literales sensus, tam multiplicium cerimoniarum ac rituum, nihil aliud sunt, quàm grauissimum onus: quod Iudæi ceu dorso gestantes, incuruantur, hoc est, veluti baiuli deprimuntur, qui onusti succumbunt moli. Qua ex causa, vt pote quia intellectus circa superna cæcutit, consequens fit, vt & liberū arbitriū (quod appellatione quoq; dorsi venire potest, quo vitę negotia gerimus) ad terrena procliue, cœlestibus posthabitis, demittatur.

Dico ergo, Nunquid sic offen- *Secūda pars*
derunt vt caderent? Absit. Sed il- *capituli.*
lorum delicto, salus Gentibus, vt illos æmulentur.

Præfatus deniq; Apost. Iudęorum ruinam non fuisse generalem, ad secundum transit articulum huius capituli, vbi ostendit eandem ruinam neq; fuisse cassam, & inutilem, neque verò fore irreparabilem. Cum enim superiori oratione visus fuerit, tum Deo nōnullam notam crudelitatis inurere, qui tantam multitudinem perditum ire siuerit, tum Iudæos amarius increpasse, quòd sic de via deflexissent,

iam

iam nunc & pro Dei honore respondet, & eos pariter consolatur. Prius ergo patefacit cõmoditatem eorum lapsus. (*Nunquid offenderũt vt caderent?*) Grȩcanicis modò codicibus abest particula, sic, & sunt quibus illius adiectio videatur sensum peruertere. Apparet enim taliter prȩposita, vt cui respondeat coniunctiua, vt, atq; adeò reddat hunc sensum, Nunquid vsq; adeò offenderunt, vt re vera conciderent? Acsi dicas, Vsq; adeò cæsus est, vt fuerit occisus? Cum tamen Paul. non vertat in dubium, an ceciderint, sed legitimus sensus sit huiusmodi. Nunquid eo tantum fine & intentione permissi à Deo sunt offendere, hoc est, cadere, vt caderent: vbi particula, vt, nulli respondet sed est finalis At verò & quanuis adiectitia fuisset, minimè hunc secundum sensum vitiat, quò minus legi quoq; possit. Et quanuis faciat priorem sensum, minimè aduersatur Paulinæ menti, quippe qui ambos prosequitur sensus. Duplici nanq; rationem negationem hanc confirmat, scilicet non illo tantùm fine eos offendisse: vna, quia offensio illa fuit vtilis ac frugifera: & secundum hanc rationẽ sequitur hunc sensum, quòd non illo fine permisit eos Deus offendere vt caderent, sed quò is lapsus vtilis esset. At altera prȩterea ratione idem probat: nempe quia casus ille est reparabilis. Cui quidem rationi aptissimè seruit particula, sic. Vtpote, Nunquid sic offenderunt, hoc est, permissi sunt corruere, vt vniuersi perpetuò lapsi absq; remedio iacerent. Hoc enim pacto legit Ambro. Nunquid sic offenderunt, vt curari non possent: sicuti diabolum legimus cecidisse? Similiq; modo legit tam Chrysost. quàm Orige. (*Absit.*) Familiaris est Apostolo responsio, dum partem affirmatiuam per abominationem repellit. Subiungit igitur præfixæ negationis priorem causam ab vtili. (*Sed illorum delicto salus Gentibus, vt illos æmulentur.*) Fuit enim Iudȩorum cæcitas, ex re cum primis Gentilitati, mox eisdem etiam ipsis Iudæis commoda. Veruntamen à duplici hic errore cauendum nobis est. Prima cautio est, ne putemus neutiquam potuisse Gentes viam salutis ingredi, nisi depulsis Iudæis: quasi adeò angustauerit, strinxeritq; Deus aditum ad se, vt non posset vniuersum humanum genus sinu infinitæ misericordiæ suæ excipere. Est enim sinistra ac impia talis de Deo cogitatio. Nam vtcunq; prȩdestinatorum numerus certus fuerit, vult tamen omnes saluos fieri, vt supra expositum est: ob idq; Christus salutis viam strauit, aperuitque

A duplici errore cauẽdũ.

omni credenti, Iudȩo primùm ac Græco: ac ideo si nulli credere renuissent, omnes intrassent. Altera cautio est, ne vel suspitio nos tangat, consultò Deum excȩcasse eiecisseque Iudæos, vt Gentes ingrederentur, ne eum constituamus authorẽ mali: malitia enim Iudȩorum & cruditas cordis in causa fuit prorsus incredulitatis eorum. Quid ergo? Nimirum quòd De⁹ qui nihil mali, nisi bona causa permittit in nobis, Iudæorũ malo, quod ab ipsis ortum habuit, bene vsus est: sicuti induratione Pharaonis vsus est ad exaltationem nominis sui. Et ideo non ait Paul. quòd finis delicti fuit salus, sed quòd, delicto salus Gentibus cõparata est. Imò verò neque simpliciter (salua maiorum censura) confiterer, quòd illo fine permiserit Deus Iudȩos in illam cæcitatem illabi: uti infra super verbo, cȩcitas contigit in Israel, emunctius explicabitur. Trinam autẽ vtilitatis rationem meditantur hic Patres in delicto Iudæornm ad salutem Gentium. Prima est quò eorum delictum, fuit homicidium illud ac deicidium, de quo Christum affixerunt patibulo, vnde vniuersa promanauit salus. Nã nisi illi Chrm̃ detulissent fecissẽtq; reũ mortis, mille in eum Gentes vsq; adeò impiè deliquissent: siquidem Pilatus subducere se nisus est tanto sceleri. Qua fortè de causa cum interpres, vt proximo verbo, caderent, arrideret, vertere potuisset, illorum casu, vel, lapsu, vt alii faciunt, maluit vertere, delicto, quod vox itidem græca significat: vt crimen lapsus, delicti nomine exaggeraret. Neque vllum est verbum, puta, fuit, aut, facta est salus, eò quòd plura huius figuræ possunt subintelligi. Et præterea, quoniam sunt Hebræi verborum auari, suas videlicet orationes verbo sȩpe orbantes substãtiuo. Secunda ratio vtilitatis est, quòd propter repulsam, quam ab illis apostoli passi sunt, reuersi sunt ad Gentes. Hȩc autem causa non fuit, vt simpliciter Gentes intrarent, sed vt Iudæos anteuerterent, fidemquè prius susciperent. Vnde Paulus, Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repulistis illud, conuertimur ad Gentes. Etenim (vt adnotauit Chrysostomus) non simpliciter Christus inibuit discipulos ire in viam Gentium, sed vt irent potius, id est, prius ad oues Israel. Id quod in parabola inuitatorum ad cœnam depictum est. Enimuerò quoniam illi conuiuium retrectarunt, euocati sunt alii, corrasique ex vicis & plateis. Per quod rursus liquidò patescit,

Trina vtilitas.

Mat.27.

Secunda vtilitas.

Act.13.

Mat.10.

Luc.14.

tescit, quanta id polleat veritate, quod modò dicebamus: nempè quòd Deus non excluserit meditatò Iudæos, vt Gentibus locum cederent, sed eos fuerit potius paratissimus suscipere, eosdemq; priores, nisi ingredi abnuissent. Tertiam verò commoditatis rationem nacti sunt Gentiles ob Iudæorum lapsum, quam Augusti. edisserit in enarratione psalmi. 58. Nempe quòd ob suam impœnitentiam dispersi sunt inter Gentes, baiulantes legem, vetusq; testamentum: cuius testimonio fulciuntur Christiani, ac suam constabiliunt fidem. Est nanq; robustissimum testimonium, fidem nostram irroborans (vt ca. 1. narrabamus) quòd tot retrò seculis promissus, expectatusq; fuerit Christus, cuius historia incorruptis illibatisq; scripturis perpetuæ fuit memoriæ prodita. Si autem vniuersa statim Iudæa conuersa fuisset ad fidem, decursis tunc demum aliquot seculis, nationes reliquæ possent eam nobis inficiari, inquientes, commenta esse nostra. Vbi verò inimici ipsi nostri pernegantes aduenisse Messiam, vniuersum mundum oberrent, confitentes ac prædicantes vetustissimam promissi fidem, suumq; offerentes testamentum, in quo signa perspiciuntur clarissima, testesq; inuictissimi, tum temporis, tum etiam qualitatum & conditionum eiusdem venturi Messię, maximo fides nostra stabilimento solidatur. Hoc ergo prophetabat Dauid, vbi aiebat, Deus ostendit mihi super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua, &c. (*Vt illos æmulentur.*) Diuus Thom. in hoc pro sua ingenii fœcunditate assuetus, vt nullam, quæ vel excogitari possit intelligentiam prætereat, vtroq; sensu particulam hanc enarrat, seu intelligas, vt Gentes, Iudæos æmulentur, seu conuersim, vt Gentes æmulentur Iudæi. Græcè tamen nulla est amphibologia: quippe vbi nomen, Gentium, neutrius est generis, Iudæorum, autem masculini: cui ideo soli coniungi potest masculinum relatiuum. Quinimò neq; Latinis vlla est. Siquidem, illos, masculinum est, Gẽtibus, verò fœmininum. Syncerus ergo intellectus est, Vt Iudæi æmulentur Gentes. Ad quam cauendam amphibologiam, transferunt quidam, vt eos ad æmulandum prouocaret, scilicet Deus. Est veruntamen hęc paraphrastica traductio: nam gręcè non est, nisi, ad æmulare, hoc est, ad æmulandum. Edocet ergo Paulus cęcitatem Iudæorum non solùm Gentibus, verùm & Iudæis ipsis in rem fuisse: nempe vt zelo & inuidia Gentium ad fidem properantius festinarent: quemadmodum in calce superioris capitis expositum reliquimus. Experientia enim comperimus, Iudęorum plurimos ęmulatione perculsos Christianorum, in nostram se conferre familiam. Cernunt nanq; aduenisse nobis omnia bona pariter cum illa: Christianam, inquàm, sapientiam, accessionem nobis fecisse rerum, quibus floret humana felicitas, vtpote regnorum, potentatum cum optima Reipublicę administratione, ac dignitate: adeò vt si ad Christianas leges syncerè & candidè vitam exigeremus nostram, Christiani sint inter mundi omnes nationes florentissimi, honoribusq; politicis, humanę congruentibus dignitati fulgentissimi. Sed ô nostrum Christianis indignissimum ingenium, adeò nos luxus & honorum ambitus exagitat, vt bellis nos continuis lacerãtes Christianam pacem, profligatam iam exterminauerimus. Sed heu tempora luctuosissima. Quid pacem dixerim? Christianam iam propemodum Rempublicam habemus deploratam: adeò sub nomine libertatis velata exitiosissima carnis licentia scripturam peruertit, fidem dilaniat, religionem proscindit, apostasiam parit, rebellionem nutrit, hęreses fouet, fauetq; dissidiis. Ecquis ergo iam modò, vel Iudęorum, vel certè aliorum infidelium, qui nostri sunt nominis insectatores, æmulari nos cogitent, nisi Deus pro gloria nominis sui, suam instauret Ecclesiam?

Tertia vtilitas. — *Aug.* — *Psal. 30.* — *Luctuosa tẽpora nostra.*

Quòd si delictum illorum, diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum, diuitiæ Gentium, quantò magis plenitudo eorum.

Prosequitur Iudæorum solamen ratione secunda, ne animum despondeant, eò quòd eorum iactura, & ruina recuperabilis sit. Hoc autem infra sectione quarta locupletius explicat: sed hic interim triplici ratione pręmõstrat. Prima est hęc pręsens, ab vtili quoq; sumpta per hanc collectionem, Si Iudæorum delictum & culpa delitiæ sunt mundi (quoniam per mortem Christi illiusmodi crimine patratam mundus vniuersus opulentissima misericordia Dei ditatus est) & eorum diminutio, hoc est, quod pro plurima numerosissimaque parte reiecti, rarissimi ingressi sunt, diuitiæ fuit Gentium, quantò magis plenitudo eorum locupletabit mundum. Et est

Triplex rõ.

argumentum à maiori: nam si de malo, quod per se aduersatur bono, per accidentariam occasionem diuina sapientia tantùm eduxit bonum, quantò magis de bona ipsorum conuersione, quæ per se ordinatur in bonum, poterit mundum ad optimũ perducere statum. Tunc enim vterq; conuersus populus absq; vlla æmulatione iustitiã Dei vnanimiter percolẽt. Huic si addamus ratiocinationi, diuinum propositum ad optima semper ferri, colligitur, quòd tandem vniuersus Israel perducendus ad fidem sit, vt plenitudo salutis & gratiæ Christi ante finem mundi consummetur. Id quod paulò inferius Apostolus expressa sentẽtia pronunciat. Sunt qui inter delictum & diminutionem ita discernunt, sicuti inter culpam & pœnam: nempe vt diminutio accipiatur pro deiectione à celsitudine gloriæ, qua Iudæi refulgebant in orbe apud Deum. Planus veruntamẽ sensus non est, nisi quem tetigimus de diminutione numeri ingredientium ad fidem. Est enim secundum membrum, veluti prioris definitio & explanatio. Quod enim dixerat, delictum fuisse delitias mundi, exponit, subdens, eorum diminutionem fuisse diuitias Gẽtium. Nam (vt iã hactenus, & infra fusius explicabitur) quò pauciores ingressi sunt Iudæi, plures lucrifactæ sunt Gentes. Quæ quidem quoniã multò erant maiori numero, quàm Iudæorum populus, ideq; sexcenties multiplicatus, maiori lõgè accessione per eas ditatus est mũdus, q̃ fuerit Iudæorum iactura. At verò non dixit, conuersio eorum, sed, plenitudo, tum vt comparatio fieret ad diminutionem, tum maximè vt exprimeretur complementum, consummatio, & perfectio Christianæ salutis per reconciliationem mundi vniuersi, iuxta verbum domini, Prædicabitur Euangelium regni in vniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio. Atq; adeò, qui (iuxta verbum Dei) si mãdata eius seruassent, constituendi erant in caput, culpa sua constituentur in caudam.

Inter delictũ & diminutionem. — *Mat. 24.* — *Deut. 28.*

Vobis enim dico Gentibus, Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministeriũ meũ honorificabo, si quo modo ad æmulandum prouocẽ carnẽ meã, & saluos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?

Adhibet rationem secundam ad id quòd recuperatio Israel non sit desperata. Ratio autem est huiusmodi, Rerum desperatarum nulla est prudentia, vllam suscipere curam: secundum illud Ioan. Est peccatum ad mortem, nolo vt quis oret pro eo: ego verò (ait Paulus) etiam nunc connitor, si quos Iudæorum æmulatione vestri ad fidem prouocem, non ergo desperata mihi est deploratáq; eorum salus. Sapienter autem hanc iniit rationem per apostrophen ad Gentes. Ab initio enim statim epistolæ hucusque, vbi causam communem agit fidei, omnes simul conuersos alloquitur, Omnibus qui sunt Romæ, gratia vobis & pax, &c. Hìc verò vbi peculiariter Iudæorum salutem procurare se meminit, singulariter ad Gentes sermonem conuertit, ne suspicarentur, quòd qui earum esset institutus Apostolus, transferret se ad Iudæos. Ait ergo. (*Vobis enim dico Gentibus, Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus.*) Alij transferunt, quatenus, id est, qua ratione Apostolus sum. Attamen cùm vox Græca vtrũq; permittat, aptius hìc quadrat, quàmdiu, hoc est, quanto tempore fuerim vester Apostolus: nõ quòd subindicauerit, aliquando se abdicaturum eiusmodi functione. Sed eo schemate fatur, quo dicimus, Quamdiu vixero. (*Ministerium meum honorificabo.*) Hoc est, quamdiu vestri curam gessero (geram autem vsq; ad mortem) in honorem huius muneris cessurum est, si prouocem, &c. vt subsequitur in textu. Alij in præsenti vertunt, honorifico, sed cùm futurum & præsens Græcè vnica litera discriminet, facilis est coniectura, interpretem legisse futurum. Et licet parui referat, tamen congruentius esse videtur aduerbio, quamdiu, si legamus, honorificabo. At non ait, honorifico vos, ne vitium illis vanæ gloriæ offerret, sed, ministeriũ meum, quod in gloriam Dei cedit. Vel forsan vt eos haberet admonitos, non ea se causa meminisse eiectionis æmulationisq; Iudæorum, vt inde Gentilitas insolesceret, sed vt tanquam fidelis minister mysterium diuinum panderet. Haud veruntamen ex eo quòd Paulus decretus fuerit Gentibus in Apostolũ (vt compertũ est in Act.) vlla consequentia elicitur, interdictum illi fuisse Israelitis prædicare. Legimus nanque in Actis ad Ananiam dictum, quòd esset vas

1. Ioan. 5. — *Act. 13.* — *Act. 9.* — C.

electionis, vt portaret nomen Dei corã Gentibus, & regibus, & filiis Israel. (*Si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis.*) Nempe vt Iudæi vos æmulentur. Duplici enim de causa per hunc suũ affectũ honestabat suũ ministerium. Prima quia fouebat propositum Dei, qui (vt paulò ante dixerat) eorum delictum in salutẽ Gentium vertit, vt easdem æmularentur: mox ꝙ & hoc ad cumulum honoris Gentibus accresceret, quòd ita elucerent in orbe, vt vel Israelitæ ipsi, qui peculium fuerant Dei, illarum æmulatione reuocarẽtur in gregem. Vbi autem sermonem stringit angustiis illis, si quo modo saluos faciam aliquos, remordet (secũdum Chrysostomum) Iudæorum obstinationem & difficultatem, vt possent vel illa ratione adduci ad fidem. Sed tamen verbo, carnem meam, naturalem præcipuè affectum sanguinis profert, qui vsq; adeò est penitus homini ingenitus, vt in illo etiam epulone tartareis flammis tradito perduraret, qui reuocari in lucem exoptabat, vt quinque suos fratres admoneret. Qua de causa nihil mirũ, si in sanctissimis visceribus Pauli ardenter vigeret. Deinde eadem verbi teneritudine, & Iudæorum animos demulcet emollitque, vt fraterna sua monita amanter excipiant. At verò quod inquit, saluos faciam, non est arrogantiæ illi vertendum: nouerat enim proprium esse Dei munus saluos facere credentes: sed tamen faciam, inquit, tanquam fidei minister, colendo agrum dominicum: quemadmodum ait alibi, Ego plantaui: Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. (*Si enim amißio eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?*) Videtur hæc veluti explicatior repetitio illius quod antea dixerat, Si delictũ illorum diuitiæ sunt mũdi, quanto magis plenitudo: nam & illud pariter vt hîc, post verbum æmulationis subiunxit. Est nihilo secius & expositio hui⁹ quòd præmiserat, Saluos faciam. Cùm autem illic dixisset, delictum, hîc non nominat, nisi, amissionem, quæ per delictum facta est. Dicitur enim casus eorum, amissio, propterea quod essent veluti serui familiares & domestici Dei. Sicuti per serui fugam iactura fit domino. Tametsi verbum Græcum emũctius redderetur fortè per, adiectio, vel, reiectio, nisi ꝙ hoc ad reprobationem Dei referretur, amissio verò ad malam eorum voluntatem. Et ideo nihil interest ad rei veritatem. Ait ergo. (*Si amißio eorum reconciliatio est mundi.*) Alludens ad recompensationẽ amissionis vnius amici, quæ fit, dum vno deperdito, plures acquiruntur. (*Quæ assumptio, nisi vita ex mortuis.*) Est veruntamen mihi illatio hæc Pauli non ita multùm patens, neque vbi ait, vita ex mortuis, constitutum est inter interpretes, quid sibi velit. Orige. nanque atq; Chrysost. ad resurrectionem hoc referunt vniuersæ carnis in die iudicij. Quod si verũ est, possumus hoc pacto consequẽtiam Pauli interpretari. Si amissio Iudæorum reconciliatio fuit reliqui orbis, consequens fit, vt eorum assumptio (ait assumptio, quia Deo trahente facienda est) vita sit ex mortuis: hoc est, cõsequens fit, vt Iudaismo ad finem assumpto nihil amplius restet, vt resurrectio fiat vniuersalis: quippe quę tunc futura est, cũ euangelica buccina intonuerit, suumq; effectum obtinuerit in vniuersum mũdum. Vbi probè notauit Chrysost. quòd sicuti Iudæorum amissio non fuit causa, sed occasio reconciliandæ Gentilitatis, talis occasio erit resurrectionis, eorundẽ susceptio. Neq; incongruẽs hic sensus est ad explicandum quomodo honorificet Paul. ministerium suum: nam finis euangelici muneris illa est vniuersalis cõuersio. Attamen non ita tunc planè exponitur quod dixerat, Vt saluos faciã aliquos, quod procurare hîc videtur. Potest ergo secundo modo hic locus intelligi de morte spirituali per peccatum Iudæorum, & de vita per gratiam Gentium. Et tunc collectio eius est huiusmodi, Si amissio illorum, hoc est, spiritualis mors, reconciliatio, hoc est, vita spiritualis fuit mundi, puta, occasio vitæ, susceptio illorum erit resuscitatio ab eadem morte in similem vitam: quod cùm ego procurẽ, opto eos saluos facere.

Marginalia: Chrysost. — Luc. 10. — 1. Cor. 3. — Orige. — Chrysost.

Quòd si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami.

Tertiam deniq; adhibet rationem, ad confirmandam spem instaurandæ salutis Iudęorum ex natura & conditione Iudaici generis. Græcè, ἀπαρχή, generaliter significat id, vnde principium ducitur alicuius rei: quod ideo interpres supra cap. 8. traduxit, primitias, Sed & ipsi primitias spiritus accepimus: sic enim nominantur fructus primi, qui offeruntur Deo. Alij transferunt, fermentum, vnde initium fit corruptionis massæ, quæ bonum est eius temperamẽtum. Hic autem interpreti visum est, accommodatius esse, delibatio, quæ est id, per quod iudicium rei sumitur.

Marginalia: Delibatio.

mitur. Parum ergo refert, si Origenis interpres legat, primitias, atque alij, fermentum, quod nescio cur Theophy. idem esse dixerit, quod, delibatio. Nam, delibatio, non est nisi degustatio fermentatæ massę, ad deprehendendum, optimum ne habeat temperamentum. Igitur, quanuis ad Corint. idem nomen Græcum, respectu fermenti transtulit, cōspersionem, puta fermentatam massam, hîc, quoniam, primitiarum, nomen incongruēs erat, cui responderet, vel, massa, vel, conspersio, transtulit, delibatio & massa. Et est allusio ad legem illam pacificorum, qua iubebatur populus pro gratiarum actione collyridas offerre olei admistione conspersas, de quarum gustu sumebatur, inditium totius massæ, vt quales essent collyride, talis esset & tota massa. Est ergo argumentum Pauli per metaphoram huiusmodi efformatū, Si delibatio Israelis, puta Abraham & cęteri Patres ac prophetæ, qui fuere sicuti primitiæ illius segetis, sancta re vera fuit, fit, vt massa quoque sancta sit aptitudine: hoc est, non sit omnino veluti inhabilis reiecta, quin posit, licet modò acescat, fermento prædicationis euangelicæ in sanctitatem restitui. Et si radix sancta, scilicet iidem Patres, à quibus fuit soboles illa Hebræa propagata, fit, vt & rami, etiam si nunc ad tempus arescant, repullulare valeant per culturam eiusdem apostolicæ prędicationis. Secundum hanc itaque expositionem repetitio est hæc, dum quos prius appellauit, delibationem, post nuncupat, radicem, & quos prius massam, postea nominat, ramos. Si autem aliorū sententia magis probatur, vtrinq; ducit argumentum, puta & à prioribus ramis, & à primis radicibus: vt delibatio vsurpetur pro apostolis, insignibusq; conuersis ex Iudaismo: radix verò pro antiquis Patribus, in hoc sensu, Quòd si ex illo populo tales sunt primitię oblatæ Christo, quales sunt apostoli, non est massa adeò corrupta & inepta, quin posit fermentari: & si radix, &c. sicut prius. Et forsan diuersis fundamentis nituntur illationes istæ. Prior quidem de massa fundatur in sanctitate obseruatæ per gratiam legis. Videlicet, quòd si delibatio idonea erat culturæ illius legis, poterit & massa idonea esse per eandem gratiam. Posterior verò de ramis annititur conditioni naturę & sanguinis Iudæorū: vt si natura radicis apta fuit suscipiendę gratię, erunt & rami: siquidē eiusdem naturæ sunt & sanguinis. Vnde Paulus ad Petrum, Nos natura Iudæi. Quod quidem in præsentiarum, in commendationem Iudæorum commemorat, ne Gentes, vel ratione, vel legis naturæ, vel sanguinis & generis cristas contra Iudæos erigerent. Orige. nomine vtroque, & primitiarum, & radicis, vnum dominum Iesum Christum concipit, qui est primitiæ resurgentium, & radix renascentium in eius membra. Vt argumentum Pauli sit, Quòd si ille fuit sanctus sine macula, & massa, & rami ei insiti eius fient participes sanctitatis. At forsan ita prope expositio hęc accedit ad metaphoram Pauli: vt vel ex subiunctis verbis compertius fiet.

1.Cor.5. *Leui.7.* *Gal.2.* *1.Cor.15.*

Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Tertia pars capituli. Subsequenter in hac tertia sectione præseruat Gentes à vitio superbię, quo turgidi insultare possent in Iudæos, quòd videlicet sua ipsorum gentiū causa fuissent de via depulsi, vt Gentilitati locum darent. *Aptißima metaphora.* Vtitur autem elegantissima, reiq; propositæ apprimè genuina metaphora, de olea & oleastro. Hāc verò vt pluris æstimes, memineris propositi Pauli, quòd à capite vsq; quarto magis semper ac magis hucusque dilucidat. Nempe quòd quia promissio facta est Abrahæ, in cuius semine prænunciatæ sunt benedictum iri omnes Gentes, gratia Euangelij non est donata nisi filiis Abrahę: at non illis tantùm qui secundum carnem, sed cunctis qui secundum spiritum filij eius sunt, puta qui sectantur vestigia filij, etiam in præputio. Vnde ad Galat. Prouidens, inquit, scriptura, quia ex fide iustificat Gētes Deus, prænunciauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes Gentes. *Gal.3.* Atque hac de caussa capitu. 8. constituit, non omnes qui sunt ex semine Abrahæ, esse eius filios: neque verò eos tantùm, iuxta verbum Christi, Potens est Deus de lapidibus istis, puta Ethnicis suscitare Abrahæ, fidelium Patri, filios. *Mat.3.* Hac igitur de causa hîc Paulus stirpem Abrahæ appellat oliuam, iuxta verbū Hierem. Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit dominus nomē tuū. *Hiere.11.* Etenim q̃ significātissimè germē, quod Spirit⁹ sancti succo alitur & fructificat, oliuę, inter

humanum modum intelligendi hæreditariæ successionis. Hac ergo de causa poterant Iudæi quodam modo præ Gentibus, dici naturales rami. Vnde Paulus ad Petrum, Nos natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. *Gal.2.* Quòd autem ait, illis non pepercisse, hoc penitus sonat, quòd propter eorum obstinatã perfidiam non pepercit illis, sed communi lege sine personarum acceptione, etiam si casum eorum prçuidisset, siuit eos sua spõte & arbitrio agere. Quòd cùm in vniuersum cum omnibus obseruet, idem sibi metuere debẽt stantes per fidem Gentes. Vnde Sapiẽs, Beatus homo qui semper est pauidus. *Prouer.28.*

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excidêris. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potẽs est enim Deus iterum inserere illos. Nam si & tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quantò magis ii qui secundum naturam inserentur suæ oliuæ.

Concludit vtiq; documentum, quo inter metũ & spem cõstituti recta ducantur. Seueritas nihil vitij significat, sed censoriam iudicis grauitatem, nihil de rigore iuris remittentis, quæ idcirco pars iustitiæ est. *Seueritas.* Iubet ergo Gentibus, vt seueritatem Dei in Iudæis meditantes non efferantur animis, sed sibi formidantes caueant: & Deo de eius bonitate (quæ in præsentiarum idem significat, quod benignitas vbertasq; diuinæ misericordiæ) gratias referãt. Iudęos autem clanculum admonet, vt à seueritatis metu, quam in se experti sunt, perculsi, & spe bonitatis, quam in Gentibus contuentur allecti, gnauiter, sedulòq; satagant, vt reducantur in viam. Atqui & nobis id ipsum documẽtum saluberrimũ est, vt qui sibi iustus videtur, non nimiũ sibi placeat, vti pharisęus publicanum despiciẽs, sed sibi idẽ metuat, quod in misero cernit, illiq; optet, quod se putat per misericordiam Dei possidere. *Saluberrimũ documentũ. Luc.18.* Iniquus autẽ non desperet, sed de benignitate diuina, cuius alterũ potiri existimat, spem concipiat, qua animetur ad virtutem. (*Si permanseris in bonitate, alioquin & tu excidêris.*) Perseuerat vtiq; apertissimè patefacere, ita salutem nostrã, munus esse Dei, vt tamẽ in nostra sit positum libertate, tam opitulanti assentire, q̃ eius fauorẽ auersari. Quocirca quod ait, tu excidêris, licet ad populum ex Gentibus conuersum dictum sit, eadem nihilo secius admonitio ad singulos nostrum pertinet, contra quam hîc docent Lutherani. *Lutherani.* Aiũt enim, quòd licet alicui populo totum Euangelium nonnũquam auferatur, sicuti Gręcis compluribus & Sarracenis, & vtiq; hęreticorum Reipublicæ, tamen singuli homines, qui Euangelium verè receperũt, excidere regno Dei non possunt. Voluntantur nanq; in illo errore, quòd ad solos prædestinatos verè pertineat Euangeliũ, atq; eius gratia. Cùm tamen orthodoxa veritas multò diuersè nos doceat: etenim tam reprobi, q̃ prędestinati, & verè sunt sępenumero in gratia, à qua excidunt, & verè rursum in culpa, à qua resurgũt. *Orthodoxa veritas.* Vnde ad Cor. singuli admonẽtur, illo verbo, Qui stat, videat ne cadat. *1.Cor.10.* Et ad Gal. Vide ne tu tẽteris. *Gal.6.* Ac demũ in Apocalypsi, Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. *Apoc.3.* (*Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur.*) Quanuis iniqui re non vtantur auxilio Dei, veluti iusti, quoniã tamen pręsto Deus illis est, qui nõ sese auertunt, dicere possumus, quòd licet in facultate peccatoris non sit salus immediatè posita, hoc saltem in eius est arbitrio situm, vt suppetiis diuinis vtatur, quibus illam obtineat. Et ideo ait, si non permanserint, hoc est, si non sua pectoris obfirmata cruditate peruersum sensum retineant, inserentur. (*Potens est enim Deus iterũ inserere illos.*) Sciscitetur hîc forsan quispiã, Ecquid sibi vult scripturarum mos, quę potentiã Dei frequẽter solẽt nobis persuadere, vt est illud, Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, *Dubitatio. Mat.3.* cùm tamẽ homines, qui Deum semel cõfessi fuerint, de eius omnipotentia nihil addubitent, sed hęsitare tantùm fortè aliqui possunt de eius voluntate propter sua ipsorum crimina? In causa est forsan, quòd de nulla re magis Deus persuasos nos vult habere, quàm de sua ipsius bonitate ac beneficentia, quam est effundendi cupientissimus, vsque adeò, vt de hoc securissimos esse velint cũctos mortales. Quocirca diffidentiam nostram hoc mucrone iugulat, quòd qui de sua promptissima voluntate

tate nullatenus deberemus esse dubij, de sua omnipotentia videmur hæsitare. Igitur ad vellicandum malam existimationem Ethnicorum, si desperatam forsan habebāt Iudęorum salutem, ait, Potens est Deus. Et adhibet rationem firmissimam. (*Nam si & tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturā, &c.*) Vehementiorem nanq; exaggerationem habet collectio hæc, quàm superior, vbi collegit, Si Deus naturalibus ramis non pepercit, &c. Vehementiorem, inquam, quantò micantior est ac fulgētior misericordia Dei, quàm eius iustitia. At verò quod ait, Contra naturam, non crude, vt sonat, excipiendum est. Deus enim cui natura, veluti authori suo, obedientissimè paret, nihil agit contra naturam: quia neque vim vspiam infert rebus. Sicuti fluxus ac refluxus maris, tametsi esset aliquo pacto contra particularem naturam, quia tamen fit ab influxu cœlorum, cui mare subditur, non est simpliciter cōtra naturam. Agit nihilo minus Deus supra naturam, vt cùm visum cæco, mortuoq́; vitam restituit. Insitæ ergo sunt Gentes contra naturam, eò significatu, quo Iudæi dicti sunt naturales rami, id est, contra quam naturalis ratio dictare poterat: nempe vt abiectus populus agrestisq́; oleaster, familię Dei, hoc est, fidei sanctorum Patrum (quod hic Paul. appellat suam ipsorum) insererentur.

Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobisipsis sapientes, quia cæcitas ex parte cōtigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret: & sic omnis Israel saluus fieret.

Quarta pars capituli. Secundū diuisionem nostram hæc quarta est sectio huius capitis, in qua Paul. propositionem hanc de errore Israelitico ampliori, quàm hactenus, luce edisserit. Vocat autem mysterium rem hanc, tum quòd arcanum sit sub altissimis Dei rationibus recōditum: vbi summæ rerum causæ delitescunt, tum quòd hactenus sub metaphoræ ęnigmate de olea & oleastro, illud quodammodo occuluerit, quod iam palàm profert. Sicuti ad Cor. Ecce
1.Cor.5. mysterium vobis dico. Apostolis nanq; ait Christus, Vobis datum est nosse mysteria re
Luc.8. gni Dei. Cùm ergo Iudæorum sobolem, oliuam fecisset, Gentilitatem verò, oleastrum, loco cadentium ramorum suffectum, admonuissetq; adeò eundem Gentium populum, ne altum saperet, subdit extēplò, Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobismetipsis sapientes. Alij transferūt, prudentes, sed iam diximus, sapientes, rei magis præsenti conuenire, vt quo nomine affectio inflati animi subnotatur. Vnde cū eade causa potuissent insolescere, quòd Iudæi fuissent prorsus absque vlla spe salutis in æternum proiecti, ait, se nolle, vt mysterij ignorantia obtenebrati sibimetipsis videantur sapientes, cùm reuera non essent. Et ideo dicit, apud vosmetipsos. (*Quia cæcitas ex parte contigit in Israel.*) Sunt qui Ambrosij authoritate vtuntur, vt asserant nomen hoc, ex parte, nō ad numerum referri Iudæorum, sed ad tempus cæcitatis, quod non est perpetuum. At profectò hoc non dicit Ambros. neque cogitauit, sed hoc penitus, quod ad tempus cæcitatis obtusio data est Iudæis, his qui dum æmuli legis sunt, non viderunt dn̄um venisse. *Ambros.* Vbi hoc quod est, ex parte, ad numerum refert: sicuti plerîq; faciunt enarratores, & facere dubio procul debent omnes. Nam etsi pars illa excæcata multò fuerit numerosior, quàm saluæ reliquiæ, nō est cur non designetur appellatione partis. Hic autem nihil verebor iterum atq; iterum repetere, quòd Deus illius cęcitatis nullatenus fuerit effectrix causa: cuius contrarium non solùm legi apud hæreticos, verùm & nōnunquam catholicos idmussitantes audiui. Qui profectò Deum non solùm tentatorem faciunt malorum, sed coangustant, vt non possit simul omnes visceribus suis capere: cùm tamen (vt ait alibi Paulus) diues sit in misericordia, & hîc paulo ante, Diues in omnes qui inuocāt illum. *Ephe.2.* Quam ob causam Iudæis tanta sedulitate prædicauit Christus, vt ad se omnes pertraheret. Imo cùm tam iusta indignatione olim Deus, post verò Christus de eorum huiusmodi cęcitate conqueratur, quis dicat eūdem Deum fuisse eius authorem? Vnde quod Esaias dixerat, Excæca cor populi huius, Paul. veluti expositor, ait, Cæcitas cōtigit, ne videlicet cæcitatis causam Deo transcriberet, qui tamē nihil aliud fecit, quàm permittere. *Esa.6.* Neq; verò ait, quòd, cęcitas cōtigit, vt plenitudo intraret, ne quē suspitio irreperet, illo fine Deum illos excæcasse, sed, donec plenitudo. Quinimo (vt paulò ante insinuabam) neq; simpliciter concedendum est, quòd Deus illo fine talem permisit cæcitatē, in hoc videlicet sensu,

ſu, quòd cùm Iudæi non detrectaſſent, ſed parati eſſent ſuſcipere eius fauorem, ipſe tamẽ amplioris lucri cauſa eos, vel recuſauit, vel deſeruit: ſed ſecundum hunc potius intellectum, quòd cùm ipſi recuſaſſent eius auxiliũ, permiſit eos in manus ſui arbitrij: quod cùm ab æterno præſciſſet, inde conſtituit ſua permiſsione, quinimo eorum peccato vti ad illũ finem. Quocirca myſterium hoc non in hoc poſitum eſt, quòd cæcitas Iſrael illo fine facta eſt, ſed hoc vocat myſterium, quòd cæcitas illa non eſt perpetua, vt Gentes opinari poſſent, ſed temporaria. Quæ quidem cęcitatis caligo, ingreſsis Gentibus, abſtergenda eſt Iudęorum oculis. Excęcauit ergo eos, vti diximus, inuidia ſua & legis zelus, vt ait hîc Ambr. Et in ſermone de illuminatione cæci nati luculenter Aug. Illud quippe miraculoſum beneficium, myſterium illuminãdę Gentilitatis adumbrabat: & ideo ſubdit Chriſtus, In illud iudicium veniſſe in mundum, tanquam lumen quod illuminat omnem hominem, vt qui non vident, videant, id eſt, qui ſe non videre humiliter cõfitentur, vti Gentes, illuminentur: & qui vident, cęci fiant, id eſt, qui cæcitatem ſuam non confitentur, vti elati Iudæi, grauius obdurẽtur: & eò vſq; grauius, vt lumen ipſum ſuum crucifigant, quæ crucifixa lux cęcos illuminat. Tametſi Orig. Iudęorũ inuidiam in illam diaboli reſoluit, qua peccatum intrauit in mũdum. Ait enim, cęcitatẽ hanc ab illis ſine dubio angelis obtentu inuidię & ęmulationis illatam, qui cęterarum Gẽtium ſortiti fuerant principatũ. Quod quidem, inquit, paſſus eſt Deus. Ab angelis inquã malis. De quibus ſubdit, Aduertentes enim ad ſe per peccati illecebras Dei plebem, locum fecerunt Gentibus ingrediendi in hæreditatem. (*Donec plenitudo Gentium intraret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret.*) Vide ordinem & ſeriem conuerſionis Iudęorũ ac Gentium. Primitię quidem Iudęorum primitias anteceſſerunt Gentiũ: in cuius ſignũ prius paſtores adorauerunt natum ſaluatorem, quàm Magi. Prius Baptiſta & Apoſtoli & Simeon & tales ſuſceperunt eius fidem, quàm Cornelius & Paulus Sergius, qui primitię fuerunt Gentium. Atq; id nimirum in honorem legis: Haud enim fieri aliter decebat, quin quę in hoc tot retro ſeculis poſita erat illi populo, vt viam, veluti dux fidei, ſterneret venturo Meſsię, eadem veniẽti primam faceret oblationem mundi. Sed tamen quia Iudæorum cęcitas per occaſionem via

Ambro. *Auguſt.* *Ioan.9.* *Orig.*

fuit, qua Gentes eſſent ingreſſuræ, duratura eſt quoadusq; plenitudo Gentium, quę ſaluanda erat, fidem recipiat: & tunc (vt ſic loqui nobis liceat) perfuncta eadem cęcitas vices ſuas, per eiuſdem lucem fidei abſtergeretur, vt omnis intret Iſrael.

Sicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatẽ à Iacob. Et hoc illis à me teſtamentum cùm abſtulero peccata eorum.

Cõfirmat aſſertam ſentẽtiam authoritate prophetica. Oraculũ autẽ hoc deſumptũ eſt à prophetia Eſaię. Quanuis neq; omnia illic ſint verba, neq; in ęditione Hebręa eodẽ contextu. Sic enim nos legimus. Et timebũt qui ab occidente, nomen Domini, & qui ab ortu ſolis, gloriam eius, cùm venerit quaſi fluuius violentus, quem ſpiritus Domini cogit, & venerit Sion redemptor. Vbi manifeſtum eſt, Sion, datiui eſſe caſus, vt ſubiuncta declarant verba, Et eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob. Quæ quidem verba punctim & quaſi digito indicant conuerſionem Iſraelis in verum Iacob. In ſeptuaginta verò, quos more ſuo citat Apoſtolus, legitur. Et veniet de Siõ, qui liberet & auertat impietates à Iacob. Tã etſi Orige. legiſſe videatur, propter Sion, & Hieron. propinquus Sion, vt, propter, idẽ ſit quod, prope. Et profectò huic ſenſui, quòd videlicet venerit, propter Sion, vel, Sion, in datiuo adſtipulatur concors Zacharias, vbi ait, Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem, Ecce rex tuus veniet tibi. Venit enim Chriſtus ad Saluandum Sion, puta Iudæos, quibus metropolis erat Hieruſalem, vbi erat arx Sion. Sed venit nihilominus etiam ex eodem populo. (*Et hoc illis à me teſtamentum cùm abſtulero peccata eorum.* Hoc neque in Hebræo habetur, neq; apud ſeptuaginta, ſed adiectio eſt Pauli, ad interpretandum quo modo eripuerit auerteritq; Deus impietatẽ Iacob: haud enim hoc fecit beneficio teſtamenti veteris. Nã (vt ait ad Heb.) impoſsibile eſt ſanguine taurorum & hircorum auferrei peccata. Quapropter Hiere. (vnde nõnulli autumant, petitum eſſe hoc teſtimonium à Paulo) Feriam, inquit, domui Iſrael & domui Iudę fœdus nouum. Dabo legem meam in viſceribus eorum, &c. Eſt enim Paul. in perpetua vigilia, nec vllam Iudæis anſam relinquat arrogandi ſuæ legi ſalutis beneficiũ.

Eſa.59. *Orige.* *Zach.9.* *Heb.10.* *Hier.31.*

¶Hęc

Dubitatio. ¶Hæc autem hîc forsan dubitatio occupare cuiuspiam animum poterit, an ne plenitudo hæc Gentium vniuersitasq; saluandi Israelis ante extremum diem ita sit prorsus auscultāda, vt nullus fiat reliquus Iudæus aut Gentilis, aut Mahometus, qui non fidem Christi suscipiat. Videtur enim hoc Paul. hîc palàm adseuerare, & tamen testimonium hoc subscriptum non idem apparet euincere: at hoc solùm, quòd Christus esset venturus vniuersalis redemptor. Neque verò illud Matthæi, Mat.24. Prædicabitur Euangelium hoc vniuerso orbi, & tunc erit consummatio. Illic enim hoc penitus prædixit Christus, quòd vox euangelica in vniuersum sit mundum perferenda: Luc.3. quò & illud spectat, Videbit omnis caro salutare Dei. Quòd autem vniuersi sint ei auscultaturi, nō definitur. Ioan.10. Neq; verò illud Ioā. Alias oues oportet me adducere, quæ non sunt ex hoc ouili, vt fiat vnum ouile & vnus pastor, hoc omnino comprobat: quippe vbi Christus de vocatione Gentium potius loquebatur in vnam Ecclesiam, extra quam non est salus, vti fuerat ante aduentum Christi. Quòd autem vniuersi adscribendi essent Orig. eidem Ecclesiæ, non affirmatur. Orige. ergo, Quisnā, inquit, sit iste omnis Israel qui saluus fiet: vel quę erit ista plenitudo etiā Gētium, Deus solus nouit & vnigenitus eius, & si qui fortè amici eiꝰ sunt. Vbi ad plenitudinē prędestinatorū respicit: ita, vt illi sint prorsus cōuertendi, qui sunt prædestinati. At profectò Pau. aliud quidpiā magis egregiū videtur docere: nā hoc, quod Orig. innuit, nulli poterat esse dubiū. Et tamē Esa. non solū, eo capitulo, quo hîc ab Apostolo citatꝰ est, verū à qua- Deut.30. dragesimo vsq; ad finē, nō tractat nisi de hac conuersione. Et, Si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde retrahet te Dominꝰ Deus tuus. Hierony. & August. Hierony. super psalmum.20. & in de ciuita. Dei Aug. authores sunt, imo publicitus hoc Ecclesia amplexata est, quòd circa finē mundi dimittēdi sunt Helias & Enoch, qui super- Malach.4. stites modò sunt: Vti apud Malachiam pollicitus est Deus, quorum prędicatione conuocandus conuertendusq; est populus Israel in Ecclesiam Christi. Sic enim Malachias, Ego mittam vobis Heliam prophetam antequā veniet dies Domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Etenim aperiendo spiritualem sensum scripturæ efficiet, vt Iudæorum tenacitas. sensus populi tunc superstitis concors sit sensui Patrum. Vbi & inspectanda est illius populi tenacitas, qui Christum cum apostolis repellentes, solis suis prophetis fidem dabūt. Veritas tenenda. Tenendum ergo est inconcusè, plenitudinē Gentium omnemq; Israelem receptum iri in Ecclesiam Christi ante Diem Domini: siquidem irrefragabile est Pauli testimonium. At vtrum nomen, plenitudinis, eo vsq; sit arctè intelligendum, vt nulla in vllo mūdi angulo persona remāsura sit in sua perfidia, an verò, plenitudinem, vocat eum solum numerum, quem Deus decreuit adducere, vt ait Orig. Orige. vel (quod verisimilius est) plenitudinem, cēset ferè omnem Gētilitatem (sic enim vsurpari etiam potest plenitudinis nomen) aliorum esto iudiciū. Haud enim dubiū est, quin dies illa, quā Antichristi persecutio anteibit, inuentura sit plerosq; in diuersis criminibus: hac quippe de causa ventura prænunciatur, vt fur in nocte, & quòd sit homines 1.Thess.5. occupatura, vt ait Christus, sicuti in diebus Luc.17. Noë edentes & bibentes, & vxores ducentes. Si ergo aliorum scelerū genera illuc vsq; durabunt, coniectura fit, vt & infidelitatis quoq; impietas sit in aliquibus duratura.

Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionē autem, charissimi propter Patres. Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei.

Corellariū est hoc proximæ conclusioni August. appensum. Id quod Aug. in de prædes. sanct. diligenter ait esse intelligendum. Intelligit hoc autem ipse veluti expositionem esse superiorum appendicem: nempe quòd Iudęi inimici facti sunt nostri secundum Euangelium, quia scilicet eorum delictum occidentium Christum Euangelio profuit. (*Propter vos.*) Quod est, propter vestrum commodū, illo iam hactenus exposito modo. Quod autē additur, Secūdū electionē charissimi propter Patres, referēdum est, inquit, ad electos, Nēpe vt de quibus paulò ante dixerat, quod quærebat Israel, hoc non est consecutus, eosdem hic appellet inimicos. De quibus verò subiunxerat. Electio autem consequuta est, eosdem nuncupet amicos propter Patres. Neq; verò, est, cur hîc à quibusdam etiam catholicis, flagelletur Augu. quòd docuerit re- Falsò accusatur August. probationem Iudæorum meditatò fuisse factam à Deo ante eorum præuisa peccata, vt illis Gentes anteferret. Hanc enim sibi maculam Augu. ibidem diluit, vbi subdit, Est ergo

X in

in malorum potestate peccare: vt autem peccando, hoc, vel hoc, illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei diuidentis tenebras. Vbi malitiæ bonũ vsum tribuit Deo, causam verò, nõ item, sed iniquis. At quãuis hoc Augustinianũ glossamen Amb. & theologorum pleriq; amplectantur, forsan alius est apostolicus sensus, quem Orige. & Hieronymiana scholia inspiciunt: nempe vt sit hæc præoccupatio & ad Gentes responsio, quæ sic possent disputare cum Paulo, Vtcunq; Iudæi excæcati fuerint, tamen cùm apertè Euãgelium oppugnent, nosque interdicere conentur ingressu ipsius, commerẽtur quidem, vt Christiani homines cum illis vicissim inimicitias geramus: atq; adeò tu ipse cum primis Paule, qui es Christianorũ informator. Colligit ergo ex dictis Pauli huiusmodi responsum, aduersus Gentes. Quanuis inimici nostri sint secundum Euangelium, hoc est, in causa & receptione Euãgelij, cui suas obmoliũtur machinas, & inimici quidem propter vos, eò quòd occludere vobis contendunt salutis viam: qua de re & repugnare nos illis obnitiq; tenemur: sunt nihilo secius diligẽdi secundum electionem, propter Patres. Secundum quem sensum nulla cogit necessitas, vt inimici & charissimi ad diuersos (vt vult Augustin.) referatur: nam iidem diuersa ratione, & insectandi sunt veluti hostes, & diligendi merito Patrum: iniquos enim odio habemus propter iniquitatem: illis tamẽ optamus precamurq; salutem. Paul. ergo nihil distinguit de personis, sed in genere loquitur de illa prole & sobole Abrahæ: docens ita esse à nobis reprehẽdendos, vt tamen procuremus eorum salutẽ propter Patres. Quam ob rem quod ait, secundum electionem, nõ refertur ad illos qui venientem Christum acceperũt, sed vniuersaliter ad prædestinationẽ. Et quod ait, propter Patres, non tale designat meritũ Patrũ, quod dicitur de cõdigno, vt propter illud cõferenda sit filiis salutaris gratia, sicuti ob meritũ Christi cõfertur nobis (blasphema enim est talis cogitatio) sed ait, ꝓpter Patres, hoc est, propter promissiones factas Patribus. Eò enim miserabiliores sunt Iudæi reliquis totius orbis, ꝙ beneficio, suis maioribus ac parẽtibus promisso, sint orbati, eoq; sunt à nobis maiori ex charitate, tum orationibꝰ adiuuãdi, tum etiã instãtius exorandi & adducẽdi. (*Sine pœnitẽtia enim sunt dona & vocatio Dei.*) Interpretatio huius loci Ambrosiana, non vsque adeò amicè adhæret superiori textui: nẽpe, vt pœnitẽtia hîc accipiatur pro sacramento pœnitentiæ, quod ante baptismum nõ est necessariũ, & ideo in hoc sensu, sine pœnitẽtia fiat vocatio per donũ baptismale. Est ergo sensus planus, vt Paulus hîc respõdeat alteri argumentationi, quã potuissent Gẽtiles integrare. Videlicet, ꝙ etsi Deus electionem pridem fecisset illorum Patrum, qui essent radix sancti germinis, tamen iam pœnitudine ductus, totam illam prosapiam abdicasset hæreditate. Respondet ergo, non esse tale ingenium diuinũ, quinimo tum alia eius dona, tum maximè vocatio sine pœnitẽtia sunt, quoniã nunquàm eum propositi sui pœnitet: ob idq; paratissimus est complere in filiis, quod promisit eorum Patribus: in filiis videlicet, qui non detrectauerint eius fidẽ. Vnde Græcè vnum est adiectiuũ nomen, Impœnitibilia (vt sic loquamur) sunt dona Dei. Sed arguis, Nunquid nõ multos in suam recipit gratiam, qua eosdem rursus expoliat, vt Iudam & similes: iuxta illud, Tollite talentum ab eo, & date ei qui habet decem talẽta? *Mat.25.* ergo aliquando Deum pœnitet collati beneficij. Ob hoc argumentũ distinctione nonnulli vtuntur: nempe quòd propositi prædestinationis nunquàm eum pœnitet: sed tamẽ quantum ad gratiam, qua quis secundũ præsentem iustiam donatur, nonnunquam eum subit pœnitudo. Profectò nulla est necessitas quæ in talem nos cogat distinctionem: nunq̃ enim eum pœnitet propositi sui in conferendis bonis, eò quòd semper propositũ est optimum: qua propter neq; deest ille vnquàm nobis, sed nos & nobis ipsis, & gratiæ eius: iuxta illud. Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei. *Heb.10.* Ob idq; propter mutationem nostram, & quia nos tædet amicitiæ, eamq; deponimus, priuat nos collatis beneficiis: vti illũ seruum talento, quod suffodit in terram. Eodemq; intellectu dixit, Pœnitet me fecisse hominem: *Gen.6.* nempe quia homines eum deseruerant: ita absq; pœnitudinis affectione animaduertit in illos, atq; animaduerteret in filium pater, quem genuisse pœniteret.

Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam cõsecuti estis propter incredulitatem illorum, ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi mise-

misericordiam cõsequantur. Con clusit enim Deus omnia in incre dulitate, vt omnium misereatur.

Adhibet tum demũ cõclusionis postremã cõfirmationem à simili per eum locũ, Ab eo quod minus videtur inesse ad id quod magis: vbi latè resplendet dispensatio Dei ordinantis in bonum mala. (*Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo.*) Initiũ inde ducit, vnde orbis in duos populos scissus fuit: videlicet quãdo Deus genus Abrahæ, cũ quo de fide vẽturi tractare cœpit, charactere circũcisionis insigniuit, quo esset à reliquo orbe internotus, eò ꝙ Iudæi verum Deum adorarent, & colerent. Ab illo enim tunc tempore vsq; ad Christum Gentes extra synagogam in incre dulitate detinebantur. Non quod legem veterem tenerentur recipere, sed quòd plurimũ idôlis seruiebant, neque vnum venerabantur Deum: iuxta illud, Eratis illo tempore sine Christo in hoc mundo. Et tunc quidem Gentium incredulitas fidei Iudeorum seruiebat. Nam inde animos accipiebant, vt ingentiores Deo gratias referrent, qui eos ex toto orbe delegisset. Tametsi nonnunquã expemlo earundem Gentium peruertebantur ad idôla. At in aduentu Christi res conuersa fuit, vt Iudæi incredulitate excæcati aditum facerent Gentibus ad eandem fidem: & sic per occasionnem viceuersa incredulitas Iudæorũ seruit nunc Gẽtibus. Attamẽ sicuti non omnes olim Gentes perierunt in incredulitate: nam saluari per gratiam Dei poterant in lege naturæ, ita neque in aduentu Christi caligo infidelitatis Iudæis omnibus offusa est. Colligit ergo rationem ab vno ad alterum extremum per diuersa media, hoc modo, Sicut vos ab incredulitate ad fidem & misericordiam venistis, propter incredulitatẽ, hoc est, incredulitate, seu, per incredulitatem Iudæorum, ita & isti, scilicet Iudæi, nunc non crediderunt in vestram misericordiam, id est, in Euangelium, quod vestra est misericordia, non crediderunt, seu vt per occasionem, incredulitas eorum cederet vobis in misericordiam. Sed tamẽ ob hunc demum finem non crediderunt, vt ipsi consequantur misericordiam: nempè vt æmulatione vestri (quemadmodum iam dictum est) misericordiam etiã consequantur, Est ergo sedes argumenti hæc à minori ad maius. Si incredulitas ergo Iudæorum quæ de se perniciosa est, ita per beneficium facta est vobis commoda, puta medium vt euocaremini ab incredulitate, quæ vobis erat ceu natiua, ad fidem, multò erit maioris vigoris medium, vestra fides, vt quæ lux de se est mundi, vt ab incredulitate sua, quæ accidentaria illis fuit, reuocentur in suam, veluti natiuam, fidem. Appellamus natiuam incredulitatem Gentium, natiuam autem Iudæorum fidem, eo significatu, quo Gentes appellauit Paul. natura oleastrum, Iudæos autem, naturales ramos. (*Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur.*) Et hæc pariter responsio est ad tacitam interrogationem, quam obiicere posset admiratio humana: Quid enim opus erat Deo hac vicissitudine fidei & incredulitatis, vt alterna ope sibi mutuò seruirent duo populi ad consummationem & plenitudinem credentium? Hæc enim dubietas facilè quidẽ per hoc dissolui poterat, quòd Deus non fuit causa incredulitatis neu Iudæis, neu Gentibus: ita enim hic adnotauit Orige. scilicet quòd non eis ipse iniecerit incredulitatis propositum. Hactenus ille. At verò propterea quòd Deus non permittit mala, nisi vt prouentus fiat bonorum locupletius, respondet Paul. nempe quòd permissio hæc diuina, conclusio fuit totius humani generis in incredulitate, vt omnium misereretur, id est, vt patẽtissimum esset atq; illustrissimũ, quòd per solam misericordiam Dei exorta fuisset orbi salus. Etenim si totus Iudaicus populus de improuiso lumen suscepisset fidei, ansam perinde nãcisceretur dicendi, quòd meritò legis à se tandiu obseruatæ promeruisset salutem, quæ illi erat, veluti hæreditarium ius. Igitur vt omnes in vniuersum mortales ex æqua rẽtur, permissi sunt in incredulitatem corruere. Simili ratione & schemate supra cap. 3. totum reum constituit Apostolus humanum genus, vt omne os, inquit, obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. Et ad Gala. Cõclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. At præter hanc causam, aliam explicuimus in calce superioris capitis: nempe quòd fuerunt permissi Iudæi excæcari in pœnam suæ pristinæ idôlolatriæ.

Ephe.2. — *Orige.* — *Alia bona causa cæcitatis Israel.* — *Gal.3.*

O altitudo diuitiarum sapiẽtiæ & scientiæ Dei, quàm incompre hensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius?

Quinta pars capituli. Concludit vtiq; in hac quinta vltimaq; sectione huius capitis superiorem tractatum, prorumpens in admirationem. Quæ quidem conclusio pulcherrima est, eademq; appositissima, non modò huic postremæ sententiæ, verùm & rei toti prædestinationis, quam in hac tertia parte huius epistolæ, à calce scilicet octaui capitis hucusq; pertractauit: quippe quæ res, in abysso profundissimè, inaccessæq; lucis ac sapientiæ Dei sit recondita. At verò huic proximè orationi propriissimè co aptatur, qua constituit cæcitatem Israel contigisse, vt plenitudo Gentium intraret, qua ingressa, saluum tunc demum factum iri omnem Israelem. Vnde Orig. existimat: stupore hoc & pauore correptum fuisse Apostolum, quòd cùm ditissimum agnouisset Deum in misericordia, inq; omnes qui inuocāt ipsum propēsissimum seruata vtriq; populo, quinimo singulis mortalium sua libertate, malitia Iudæorum, quæ perniciosa erat ipsis vtentibus, palmam cōferret Gentilibus. Sed profectò & inde quoq; poterat in eandem admirationem traduci, quòd vsq; adeò permittat Deus homines sua perfrui libertate: vt cum Gentibus & Iudæis idem prædicaretur Euāgelium, eisdemq; signis asseretur, Iudæi, qui Dei erant peculium, oculos occluderent: exteri verò mortales, nunquàm antea instructi, tantā obedientia susciperēt lumen fidei. Imo verò inde etiam potuit eodem pauore affici, quòd cùm potuisset Iudęos multiplicatis forsan auxiliis & appulsibus pertrahere, non illos prædestinauerit, statueritq; seruare, sicuti Gentes. Id quod in vniuersum de discrimine inter prædestinatos & reprobos cogitare quisq; potest. Atq; ideo dixerim non solū ad proximam clausulam, sed ad totam causam posse admirationem hanc referri. Qua quidem admiratione significare curauit Apostolus, ita se docuisse rem hanc, vt nemo tamen arbitraretur ad supremam causam, materiam resoluendo retulisse: cùm sit admiratione potius contegenda, quàm nimio adeunda eloquio. (*O altitudo.*) Hoc est, profunditas & impenetrabilis abyssus: sicuti & puteus dicitur altus, & altum mare. (*Diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei.*) In Greco bina est coniunctio, scilicet, diuitiarum & sapientię & scientiæ Dei, & ita legit Orige. atq; Theop. qui ait, diuitias bonitatē appellari, quę à sapiētia, sciētiaq; ratione distinguitur. Veluti Apos. supra cap. 2. An diuitias bonitatis eius, &c. Neq; verò noster interpres vsq; adeò apertè auersatur hāc lectionem, quin possit in eodē sensu audiri: nam solet Latinus sermo subticere coniunctionē, quę virtute intelligitur: acsi diceret, immensitas bonitatis, sapientiæ & scientiæ, Tametsi forma substantiui, diuitiarum, aliū nobis exerit intellectum, nempe vt sapiētię, &, scientiæ, sint genitiui recti, à, diuitiarum. Iuxta illud, In quo sunt omnes thesauri sapientię & scientiæ absconditi, eò vel maximè quòd, diuitias, nusquam sine suo profert genitiuo, Neq; verò lectio Græca hunc sensum respuit, quoniam geminata coniunctio non impedit, quin ambo genitiui regantur ab eodem nomine. Dicimus enim, Est mihi thesaurus & argenti, & auri. Suspexit autem ad sapientiam & scientiam Dei, per quam res inferiores gubernat & dispensat secundū suas secretissimas regulas. Quidam autem non aliter dignoscunt inter sapientiam & scientiā, ꝙ inter speciē & genus: nempe quibus sciētia idem est, quod cognitio: sapientia verò, species illa scientiæ, per quam supremum fit de rebus iudicium, ordoque earum disponitur. At verò tunc non dixisset, Sapientiæ & scientiæ, sed viceuersa: quoniam genus non addit super speciem, sed species cōtra supra genus. Et ideo forsan sapientia refertur ad cognitionem diuinorū. Est enim cognitio altissimarum causarum: scientia verò, ad cognitionem rerum creatarum, quas in sua essentia intuetur Deus. Atq; hanc forsan differentiam verbis proximè subiunctis iteratò subindicat. Neq; verò satis arbitratus dicere, sapientiam & scientiam, neq;, diuitias sapientiæ & scientiæ, duabus superlationis vocibus rem auxit, ô altitudo diuitiarum, hoc est, consummatio & sine vllo termino infinita opulentia & thesaurus sapientię & sciētię. Est enim Deus per se sapientia, atque adeò perennis fons luminum, vnde omnis promanat creata cognitio. Propter immensitatem ergo & infinitatē obiecti cogniti, quod est sua essentia, dixit, altitudo, sed propter affluentiā, qua in angelos & homines, reuelationes, tam sciētiarū naturalium, ꝙ supranaturalium mysteriorū effundit, adiecit, diuitiarū, vsus nanq; diuitiarum est earum magnifica dispensatio. (*Quàm incōprehensibilia sunt iudicia eius & inuestigabiles viæ eius.*) Explanatio est altitudinis. Possunt autem ambo hæc membra eodem referri, puta ad sapientiam, per quam iudicium initur, accipiturq; de rebus, vt vias, humano more appellauerit, rationes, quibꝰ cōsultatio vtrinq; agitatur, vestiganturq; media, ad finem commodio-

Orig.

Causa admirationis Pauli.

Col. 2.

Sapientia & scientia.

modiora, de quibus feratur iudiciũ. Vel forsan, iudicium, respondet verbo, sapientiæ, cuius est de altissimis causis iudicare, viæ, verò nomini, scientiæ, per quam res condidit, vt vias nuncupaueri, rationes rerũ, quibus extra se Deus exit operando. At verò res bifariam dicitur comprehendi. Vno modo quando cognoscitur quantum secundum naturã suam cognoscibilis est. Quocirca cùm Deus infinitæ sit substãtiæ & essentię, infinito modo cognoscibilis est, atq; adeò à se solo comprehẽsibilis. Et quia quicquid est in ipso sua est simplicissima essentia, quicquid habet est simpliciter comprehẽsibile, quod hîc de eius iudiciis affirmat Paul. Alio modo dicitur res comprehensibilis, eò quòd apprehenditur & tenetur: tenet nanq; prædam vertagus, licet non totam ambiat bestiolam, quo pacto beati comprehendunt Deum, cõprehensione nimirum illa qua terminatur spes: iuxta illud, Sic currite vt comprehendatis. Sed illa comprehẽsio nihil vetat, quominus Deus sit simpliciter incomprehensibilis, eiusq; pariter iudicia. Viæ autem dicuntur & verè sunt inuestigabiles, hoc est, imperscrutabiles, siue ad rationes iudicij id referas, siue ad rationes externarum rerum, quæ à Deo prodeunt. Alij transferũt, in inuestigabiles, ad cauendã amphibologiam: nam, inuestigabiles, si ab inuestigo deriuetur, affirmatoria vox est: at satis dilucidatur ambiguitas per negationẽ præcedentis vocis: qui enim dixit, incomprehensibilia, palàm est eundem dixisse, inuestigabiles, pro eo quod est, non vestigabiles. Dispositissimè autẽ distribuit nomina, dum iudicia appellauit incomprehensibilia, rationes autẽ iudiciorum, inuestigabiles vias. Ex eo enim iudicia nequeunt comprehendi, quòd rationes indagandæ rei non sunt nobis perscrutabiles. Quibus vtiq; vocibus altitudinem diuitiarũ sapientię & sciẽtię exposuit, easdẽ nihilominus elucidare adhuc pergit luculẽti⁹.

Duplex comprehensionis modus.

2.Cor.9.

Viæ inuestigabiles.

Optima nominũ dispositio.

Quis enim cognouit sensum domini? Aut quis cõsiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Cõfirmat etenim, iudicia Dei incõprehensibilia esse, testimonio Esaię, cuius litera secũdum nostram trãslationem sic habet in cap. 40. Quis adiuuit spiritum domini? Aut quis cõsiliarius eius fuit? Septuaginta verò habẽt, Quis cognouit sensum. Etenim qui consiliũ ab alio petit, cuius prudẽtia adiuuetur, mentem suam ei retegit & patefacit: quapropter idẽ est, ab alio tuũ iuuari spiritum, quod, tuũ ab eo cognosci sensum. Ob idq; secundũ mẽbrum optimè potest accipi tanq̃ expositoria descriptio prioris. Vt idẽ sit. Quis nouit sensum Domini. Et, Quis consiliarius eius fuit. Sed tamen quia alia etiam via quis potest cognoscere alienum sensum, licet non sit adhibitus in consilium, propter acumẽ suũ & solertiam ingenij: veluti duo etiam distincta intelligi cõmodius possunt, quę simul ambo peritius enucleãt incomprehensibilitatẽ iudiciorum Dei. Quasi dicat. Quis vnq̃, non dicam cõprehendit, verùm (quod minus est) nouit sensum domini, per propriam scilicet sapientiam ac diligẽtiam absq; diuina reuelatione. Vnde Sapiens, Sensum tuum quis scire poterit, nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis? (*Aut quis consiliarius eius fuit?*) Hoc est, Quis potuit eum perinde consilio iuuare, acsi non sit ipse omnisciens, atque ideo ob indigentiam alteri reuelauerit diuinam suam mentem. Vnde Hiere. Quis affuit in consilio domini. Quòd si neutra ratione vllus nouit eius sensum, imo neq; nosse potuit (huiusmodi nanq; interrogationes impossibilitatem præferunt) fit, vt incomprehensibilia sint eius iudicia, viæque ipsius inuestigabiles. Adiecit autem. (*Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?*) Eadẽ ferè verba sunt apud Iob, Quis antè dedit mihi, vt reddam ei, Nescio tamen an Iob citauerit hîc Paul. Conferunt tamẽ ad rem pręsentem plurimùm: nempe ad ostendendum, neminem vnquam à Deo affici iniuria. Verbi gratia, Quanuis Israelitas in sua cæcitate iacere permiserit, & Gẽtes illuminauerit, quia vbi nulla extat ratio iustitiæ, nulla subesse potest iniuriæ nota, cùm autẽ nullus prior dederit Deo, cui tanq̃ debitor teneatur iustum rependere, nemo aduersus illũ agere potest de iniustitia & iniquitate. Demonstratur pręterea hac noua ratione altitudo diuitiarũ Dei, inexhaustusq; eius thesaurus: per hoc scilicet, quòd nostrorum bonorum nõ indiget. Nam hac de causa à nemine prior ipse recipit, sed prius ipse in omnes effluit largissimè, quę ei nos retribuam⁹. Iuxta illud, Tua sunt omnia, & quę de manu tua accepimus, dedim⁹ tibi. Ecce ergo si à nullo Deus est, neu instructus sciẽtia, neu cõsilio adiutus, neu ditatus dono, altissima sanè ei⁹ est ac profundissima sapiẽtiæ suæ & sciẽtię abyssus, secundũ quã dispẽ-

Sap.9.

Hiere.23.

Iob.41.

1.Para. vlt.

sat vnicuiq;,citra iniuriã, quodcũq; vult. De cui⁹ idcirco rationib⁹ nihil nos aliud debem⁹ perscrutari,q̃ quod nobis ipse reuelauerit.

Quoniã ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

Elegantissima profectò est non solùm cõprehensio totius clausulæ, verùm peroratio totius causæ de fide & gratia Christi, deque virtute Euangelij:de quibus à principio statum epistolę constituere proposuit, in illis propositam nobis esse nostrã salutẽ. Quam quidẽ causam hucusq; locupletissimè peregit. Hanc etenim veritatem sic concludit, vt postrema sententia sit, Deum esse optimum authorẽ,tam naturaliũ bonorũ, q̃ supernaturalium, eũdemq́; absq; vlla vel dependentia, vel indigẽtia cuiusuis alius generis causę,quę sit illi vel materia,vel exemplar,vel minister, vel adiutoriũ,vel instrumẽtũ. Quatuor enim causarũ genera philosophis innotuerũt,putà finis,qui primũ mouet agentem : & materia, quæ recipit formã: & agens quę in materiam inducit formã: atq; adeò forma quę dat esse, speciẽq; rei. Quorũ vtiq; singula genera singulas habent peculiares pręposītiones. Fit enim res propter finẽ, ex agente, per formã, & de materia. Igitur si mundi creationẽ spectem⁹,vbi nulla fuit materia, omnia sunt ex ipso efficiẽte,&p ipsum,in genere causę formalis,&in ipso,hoc est,propter ipsum in genere causę finalis. Vnde qd'ait,ex ipso,initiũ significat motus,quod quidẽ in causis secundis triplex est.Fit enim res ex agẽte & de materia,&ex contrario:vt phiala ex aurifice, & de auro,&ex nõ phiala,vti ait philosophus: putà ex informi auri massa, vel ex alio vase. Deus autẽ neq; ex materia creauit orbẽ,neq; verò ex contrario, sed ex nihilo, iuxta illud, Ex nihilo nati sum⁹. Vnde eius arguitur infinita,potentia:nã si formã ex aliqua materiæ potẽtia educere,virtutẽ magnã arguit in agẽte,eandem formã de minori educere potentia, maioris erit virtutis indicium: atq; adeò fit, vt virtus, quæ de nulla subiecta materia creauit orbem,sit infinita. (*Et per ipsum.*) Hoc in primis quod ait,per ipsum,& formam cõpositionis excludit,&accidens,&exemplar, quæ res ab ipso Deo non distinguntur: agit enim ignis per suam formam perq́; calorẽ,& instar exemplaris à natura propositi.Sicuti pictor de exemplari exprimit imaginẽ:Deus autem per suam simplicissimam essentiam, quæ virtus est infinita, atq; etiam exemplar in qua rationes lucent,ac ideę rerum vniuersarum.Sed excludit etiam alienam authoritatem & cõsortium,ac genus deniq; iuuaminis &instrumenti. Agit enim artifex per instrumẽtum & prætor per regem:hoc est, per eius authoritatem, & rex per consiliarios & per prætorem tanquam per ministros:Deus autẽ nullo vsus est instrumento in prima rerum conditione.Neq; ministro:saltem dum angelos primam,rudemq́; materiam creauit: nã ipsis fuisse vsum administris in rerũ post dispositione nihil ꝓhibet.Neq; verò auscultauit superiorem potestatem,vt quæ nulla esse poterat:iam verò res cõditas per alios gubernat,non quibus ipse indigeat,sed quibus infundit virtutem:iuxta illud. Per me reges regnant.(*Et in ipso.*)Præpositio, in, non designat hîc materiam,sed repetere potest habitudinem causæ efficientis:vtpote in cuius potestate, dispositione,& ditione, & arbitrio cũcta sunt posita:&vt est in psalmo,In cuius manu sunt omnes fines terræ. Et, In quo viuimus,mouemur & sumus. Sed potissimùm designat causam finalem:in ipsum enim referuntur omnia quæ ab ipso fiũt.Etenim peccata, vt emanare nequeunt ab ipso, ita neq; in ipsum referri. Est ergo Alpha & ω, principiũ & finis. Quinimo in Græco accusatiuus est, in ipsum, sed habet nihilominus apud ipsos & vim datiui,seruientis ablatiuo. Quo casu vsus est hîc interpres,ne alios nũc cõmemoratos sensus excluderet. Hæc autẽ secundum proprietatẽ de Deo dicta sunt, cui quatenus vni propriũ est extra se agere per virtutem,sapientiam,& bonitatem essentialem, tribus communem personis.Nam si per attributionem loquamur, authoritas & potestas tribuitur patri,qui est principiũ sine principio:ars verò & sapientia filio, qui est principium de principio,intellectione genitum:bonitas verò Spiritui sancto, per amorem spirato. Ob idq; secundum attributionem cõfitemur,ex patre esse omnia,per filium,in Spiritu sancto. (*Ipsi honor & gloria.*) De honore & gloria plura à nobis dicta sunt cap.2. Sũt autem laudum tituli.Deo propriè debiti,quatenus ex ipso,& per ipsum, & in ipso sint omnia. Hac enim ratione, quòd principium est omnium, debetur illi honor, puta subiectio & reuerentia:iuxta illud,Si ego pater,vbi est honor meus: sicuti Christo ratione redemptiõis debetur genuflexio : vt in nomine Iesu

Quatuor causarũ genera.

Sap.2.

Infinita potentia Dei.

Prou.8.

Psal 94.

Act.17.

Apoca.1.

Malach.1.

Philip.2.

ſu omne genu flectatur. Debeturque eidem Deo præterea gloria, quæ eſt clara cum laude notitia, atque inde maxima, quòd à nullo quicquam accepit, vel conſilij, vel poteſtatis, vel virtutis, vel ſapientiæ: debetur enim propriè gloria illi, qui de ſe habet quicquid habet. Vnde per contrarium ait Paul. Si accepiſti, quid gloriaris, quaſi nõ acceperis. Qua ratione de virtutibus, quæ in nobis ſunt, Deo debetur honor & gloria: nobis autem id honoris atq; glorię, quod ſecundum ſuam menſuram & beneplacitũ donaturus eſt ipſe nobis in regno ſuo. (*In ſecula ſeculorum.*) Seculum pro curriculo vſurpari ſolet centum annorũ, quo plurimùm tempore durare poteſt longiſsima vita hominis. Accipitur nihilominus & pro toto tempore huius mortalis vitæ: ita enim diſtinguimus inter hoc ſeculũ, & futurũ: ęternitas verò non dicitur propriè ſeculũ, ſi ad etimologiam ſpectes: quia neque ſequitur, hoc eſt, neq; ſuccedit, neq; reuoluitur, ſed eſt perpetua, vnaq; & inuariata duratio. Dicitur autem, ſeculum ſeculorum, id eſt, duratio eminente virtute continẽs omnia ſecula. Sed tamen, quò comprehendantur felices illæ beatorum vitæ, gradu ſuo & ordinis pulchritudine diſpoſitę, dicitur pluratiuè, ſecula ſeculorum. (*Amen.*) Vtrunque ſignificat hoc Hebraicum nomẽ, ſcilicet, & ita eſt, vt, Amen dico vobis, & ita fiat: vt, Dicet omnis populus: Amen, amen, hoc eſt, fiat, fiat, Et vtroque etiam modo aptè hìc vſurpari poteſt. Nam & ita eſt, quòd Deo eſt honor & gloria perpetua: & idem ſolemus nos illi precari, vt ſit nomen domini benedictum in ſecula. Sicuti & vbi ait Paul. ipſi honor & gloria, ſubintelligi poteſt & verbum, eſt, & verbum, detur, ſeu, habeatur.

1. Cor. 4. — *Mat. 6.* — *Pſal. 105.*

CAPVT. XII.

OBſecro itaque vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuẽtem, ſanctam, Deo placentẽ, rationabile obſequium veſtrum.

Expediuit ergo optimè Paul. hucuſq; tractatũ fidei, quod hìc negociũ potiſsimè ſuſceperat: hunc etenim tribus mẽbris diſſecuit, dũ in quatuor primis capitulis de fidei neceſſitate, atq; in quatuor ſubſequẽtibus de eius facultate & poteſtate, in trib⁹ autẽ iam proximis de eius origine luculẽtiſsimè dixit. In hoc ergo iam quarto mẽbro, per quinq; capita protenſo, de eius vſu ſanctiſsima energia ſermonẽ proſeqtur. Nẽpe quos iuſti iam gratis conſtituti debeamus animos accipere, ne huiuſmodi ineffabilis gratia vacua in nobis, fruſtraneaq; ſit, ſed omnẽ ei percolẽdæ naueмus operã. Enimuero in capite hoc duodecimo conſtituit, queãdmodũ vir iuſtus debeat ſe erga Deum gerere: debeat inquàm morũ ſanctitatem in ordine ad Deum componere, quantamq; illi ſeruare fidem, ad perfectionẽ totis neruis connitendo. In tertiodecimo verò qualem ſe exhibere debeat inferior ſuperioribus, ſcilicet per obediẽntiam. Et in quartodecimo qualem ſe vice verſa præſtare ſuperior teneatur infirmis ac puſillis in fide, cauendo ne illis ſcandalum offerat: ſed in quintodecimo, quemadmodum iidem ſuperiores debeant puſillorum infirmitates ac moleſtias æquanimiter ſuſtinere. Nam caput ſextumdecimũ ſalutationibus expenditur. Quæ verò alia ſpecialiter intermiſcuerit, ſuis videbuntur locis. Quocirca membrum hoc poſtremum, non tam in diſputationibus ad erudiendum intellectum verſatur (vt præcedentia) quàm in doctrina inſtructioneq; morali ad afficiendos permouendosq; animos. At verò capitulũ præſens in quatuor poſſumus diſtinguere membra. In primo nanque præmittit in genere, vt debeãt iuſti obſequia ſua exhibere Deo: In ſecundo verò illinc ſcilicet, Dico enim, deſcẽdit ad ſingularia obſequia, quæ præeminentes perſonæ debent Deo in vſu gratiarũ, quę dicuntur gratis datę. Sed in tertio, quod incipit, Dilectio verò ſine ſimulatione, agit de mutuo obſequio charitatis, quæ communis eſt omnibus amicis. Atq; in quarto deniq;, vbi ait, Benedicite perſequentibus vos, adhibet officia, quæ etiam inimicis debemus. Exorditur autem in genere ad obſequium exhortari, vt inde ad ſpeciem deſcendat: eſtq; bipartitum exordiũ, dum prius id quod corporis eſt, deinde id etiam quod animę, admonet exhibendum. Atqui cõiunctio, itaq;, non modò cum proximis verbis orationem copulat, ſed & illationem quoq; deſignare videtur ex tota oratione, quam de gratia & miſericordia Chriſti continenter habuit: quãuis ad poſtrema verba ſuperioris capituli peculiarius arrideat. Etenim ne admiratio illa de incomprehẽſibilibus iudiciis

Diſtributio quinque capitulorum.

Diuiſio capituli.

Dei, alios suæ cęcitati permittentis, alios verò ex suis tenebris euocantis, segniores redderet Romanos, vt qui inde colligerent, superuacanea esse charitatis officia, siquidem iam constitutum esset, firmumq; Deo, quos esset seruaturus, quosq; reiecturus, subdit. *Obsecro itaq; vos fratres.*) Tam, obsecro, quàm, fratres, verba sunt hominis non authoritate imperãtis, sed fraterna se charitate submittentis, vt hac sua humilitate tum Romanorũ beneuolentiã venaretur, tum adeò vehementius eos emolliret. Vnde ad Philemonem, Multam, inquit, fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet propter charitatem magis obsecro. (*Per misericordiam Dei.*) In Græcis modò pluraliter extat, miserationes, sed nihil sententiæ incolumitati incommodat. Est autem obsecratio, per sacra testatio. Ob idque Paul. Romanos obsecrat, per eandem ipsam misericordiã Dei, per quã hactenus ostendit iustitiæ salutisq; beneficiũ eis fuisse collatum: acsi Deum ipsum (vt ait Chryso.) supplicem eorum oculis obtulisset: perinde atq; si diues, qui postea q̃ fuerat in egenos beneficentissimus, supplicem se illis daret, perq; beneficia illis ab se collata, officiũ expostularet ab illis aliquod. Atqui cùm hæc misericordia in conferendis beneficiis gratiæ à prædestinatione deriuetur (de qua suprà, Cui vult miseretur, & quem vult indurat) admonet eos ne ea, quę de prędestinatione dicta sunt, animos eis torpore remittant: nihil enim sanctiꝰ in prędestinatione Dei est, q̃ quòd coronabitur, qui legitimè certauerit. Per eandem ergo vos misericordiam hortor, per quam absq; vestra præcedenti iustitia iusti effecti estis, vt per eiusdem gratiæ culturam in officiis vos exerceatis iustitiæ, cuius fructus vobisipsis sunt prouenturi. (*Vt exhibeatis corpora vestra.*) A corporibus ob id arbitrandum est inchoasse, vt eos haberet commonitos, non satis esse, animo intus Deum colere spiritualiter, nisi & corpora etiam Deo litarent per operum sacrificia. Alij vertunt, vt præbeatis, Nam licet vtranque versionem dictio Græca permittat, exhibetur, inquiunt, id quod promissum est, præbetur autem illud, quod ad vsum subministratur: quod loco pręsenti cõgruentius censent. At verò vel nulla est differentia, vel maiorem aculeum habet, exibere, tam hîc, quàm supra capitu. 6. Exhibete membra vestra arma iustitiæ: tum quod propterea debemus illa exhibere, quod illa promisimus

Obsecratio.

sacramento baptismatis, tum quòd in hoc illa polliciti sumus, vt illa exponeremꝰ periculo in prælium aduersus Satan, cui bellum indiximus pro Christo (*Hostiam viuentem.*) Hostia, ab hostis, dicitur: erat enim victima inter prophanas gentes, quæ in profectione ad bellum placandis diis pro victoria litabatur. In sacris autem antiquæ legis erat victima pacificorum & pro gratiarum actione, quæ in partes diuidebatur, & sanguine circa altare effuso comburebatur extra castra, vel foris extra templum. Ait ergo, hostiam viuentem. Primùm quia viua animalia offerebantur, quæ postea sacrificus mactabat. Sed præterea mysterium hîc prodit Apostolus abolitæ legis: nempè quòd hostiæ illæ, oblationes, sacrificia & holocausta occisorum animalium non sint iam necessaria: erat quippe status ille status peccati, vt capitu. 5. expositum est, quia nondum facta erat redemptio: regnante autem peccato, regnabat & mors. Ita enim ait Paul. quòd regnabat peccatum in mortem. Et ideo victimæ illæ pro peccatis occidebantur in figuram occidendi Christi, qui morte sua mortem erat occisurus, hoc est, donaturus vitam, mortis nesciam. Quocirca, celebrata iam redemptione, quæ fuit figurarum veritas, cessauit hostiarum necessitas, quæ offerebantur viuæ in mortem. Et hoc est quod ait Paul. hostiam viuentem, hoc est, exhibete vosmetipsos veluti sacrificia, non quæ sacerdos debeat mactare, sed vice versa vos ipsi mortificate viuentia membra vestra, ne concupiscentiis carnis viuãt: Mortificate scilicet per operũ sacrificia, quæ summus sacerdos Christus moriens viuificauit, dum per proprium sanguinem vos iustificans, subministrauit vobis virtutem, qua viua sint opera vestra, & in conspectu Dei grata. Sunt qui meditentur Paulum dixisse, viuentem, ad differentiam martyrij, ad quod hîc non exhortabatur Romanos, sed ad communem legis culturam per charitatis officia. At profectò nullum videtur excludere Christianum opus, sed in vniuersum vult, vt exhibeamus corpora nostra hostiam viuentem fide, quæ per charitatem operatur: iuxta illud, Quòd nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei. Siue per communia opera, quibus iustitia colitur: qualia sunt mandata, Vnum cole Deum, Charos venerare parentes, & similia, de quibus supra dixit, Exhibete membra vestra seruire iustitiæ. Siue per alia quæ sunt pœnitentię fructus,

Hostia.

Leu. 3. & 7.

Gala. 2.

ctus, vt per vigilias & ieiunia & reliquas
1.Cor.9. carnis macerationes: de quibus ait, Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Siue etiam per sacrificium martyrii, vbi ratio causam obtulerit. Vnde, Ego, inquit, iam
2.Tim.4. delibor, hoc est, immolor, & tempus meæ resolutionis instat. Quomodò autem membra fiāt viua hostia, habes apud Chrysostomum: nempè si occulus scortationi non seruiat, neq; rapinæ manus, neq; venter delitiis, neque cor iram foueat, neque turpia loquatur lingua. Et Origen. ad brutas illas hostias Leuit. spectans tunc, inquit, vnusquisq; vitulum immolat, cùm superbiam corporis vincit, tunc arietem iugulat, cùm superat iracundiam, tū in holocaustum offert hircum, cùm libidinē vincit, tunc denique columbas aut turtures, cùm vagos & lubricos cogitationum volatus resecat (*Sanctam.*) Secunda conditio victimæ erat, vt esset sancta, hoc est, integra, pura, Deo vtiq; consecrata, incorrupta, incontami-
Leui.1. et. 12. nata & sine macula. Sæpissimè nanq; in Leuitico legitur. Masculus immaculatus & agnꝰ anniculus sine macula. Et capit. 22. iubetur ne id quod cæcum fuerit, vel fractum, vel cicatricem habens offeratur domino. Et alius va-
Mala.1. tes, Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile domino. Talem ergo se hostiam debet offerre iustus, vt scilicet per internam deuotionis sanctitatem & puritatem corporea membra integra, pura & immaculata mancipet di-
Leui.20. uinis obsequiis: iuxta illud, Sanctificamini & estote sancti, &c. (*Deo placentem.*) Conditio hæc veluti conclusio est superiorum: hostia enim viua & sancta non potest, non Deo placere, sed adiecta est ad significandum discretionē operis, quæ Deū maximè delectat. Est enim prudentia veluti sal, quo victima
Leui.2. iubebatur condiri, Quo quidem sale condi-
Mar.9. tum opus, dum igne charitatis adoletur, obseruatio quædam spiritualis est legis illius,
Leui.1. qua præceptum erat, vt oblata omnia adoleret sacerdos super altare in holocaustum, & in odorem suauissimum domino. (*Rationabile obsequium vestrum.*) Rationabile, hic interpretes, inter quos est diuus Thomas, in ea significatione audiunt, quæ est, vt obsequiū sit ad rationis trutinam exactum ac moderatum. Sed tamen isti nimii censores tale interpretamentum ferre non possunt. Vnde
Erasmus cōtra S.Thom. coryphæus eorum Erasmus in illo indice, cui magnificum titulum fecit, nempè de locis obscuris, in quibus manifestè lapsi sunt magni nominis interpretes, hunc quoq; locum denotauit. Vbi addit, dandam esse veniam Thomæ quòd, rationabile, tali significatū vsurpauit, quippè qui ex inscitia linguæ Græcè hoc dixit: cùm tamen hic, inquit, non esset transferendum, rationabile obsequium, sed, rationalem cultum; hoc est, rationis participem. Iubet enim hic Paul. inquit, immolandam Deo esse victimam, non brutam (vti olim) sed rationis participem, puta hominem ipsum. At verò quantum ad vocem, cultum, attinet, quę græcè est, λατρεία, potest quidem & per, obsequium, verti: atq; hic ex eo congruentius, quòd agitur de externis seruitiis corporum: nam cultus ad animum propriꝰ refertur. Quòd verò addit, de, rationabili, profectò non erat vt inter obscura loca scripturę hoc referret, in quo sunt lapsi interpretes magni nominis. Haud enim res adeò erat abstru-
sa, λόγικον, vtrunq; significare, scilicet & ratio- Rationabile obsequium.
nale animal, quod est, rationis particeps, & rationabile, quod est rationis mensura moderatum, quin potuisset S. Thom. atq; alii inferioris nominis illud nouisse, maximè quòd non fuit adeò negligens in indagandis Græ-
cis. At S. Thom. secutus est Ambrosium, cu- Ambro.
ius commētum sic habet, Vt autem obsequii nostri effectum habere possimus, seruata iustitia, pudorem custodiamus: nihil enim proficit pudor, nec rationabilis potest videri, ne-
glecta iustitia. Et Augustinum haud græcè i- August.
gnarum, qui lib. 10. de ciuita. Dei, & vbiq; similiter intelligit. Sunt & scholia sub titulo Hieronymi, quæ ipsi fatentur ab optimo authore fuisse conscripta, qui locum hunc sic interpretantur, Omne opus bonum, quodcunq; facit homo, tunc placet Deo si rationabiliter fiat. Sed ad fert pro se ille author Origenem Grecum cuius verba sunt, Qui cultus, quoniam dudum in pecudum mutorum corporibus consistebat, nunc in corpore rationalis hominis offeratur, & corpora magis vestra, quam pecudes fiant sacrificium Deo. Hęc autem verba nihil ad rem, quippè quibus nō explicat Origen. particulam, rationabile obsequium, sed illam priorem, vt exhibeatis corpora vestra, hoc est, non animalium corpora irrationalium, vt olim: inferius autem vbi singulas exponit particulas, scilicet, sanctam, &, Deo placentem, subdit. Hæc autem omnia rationabilis cultus est Dei. Potest enim pro tali cultu reddi, vbi rationabile obsequium appellat, illud, quod est ratione præscriptum. Et Theophyl. apertissimè glossat rationabi-

X 5 le obse-

le obsequium esse illud, quod ratione & iure optimo Deo impēditur, vt nostra, inquit, omnia & ratio moderetur & æquitas. Sed aiunt isti, Theophylactum recessisse à simplicitate sermonis apostolici. At non, vt credo, ob imperitiam linguæ Grecę, quod obiiciebāt Thomæ. Sed age prætermissis doctoribus in verbis ipsis apostolicis perscrutemur, vtrū nam sensum lubentius admittant. Profectò quanuis membra ipsa corporea, hostia dicātur, ineptè tamen dici possunt rationalis cultus. Enimuero cult⁹ nō est id, quod Deo offertur, sed veneratio & reuerentia quæ actione ipsa fit Deo. Ob idq; licet membra per maceratione͂, vel aliud virtutis officium hostia fiant, non tamen dicere tam propriè possumus, quòd homo exhibet membra, vt rationalem cultum, quàm quòd exhibet rationabile obsequium: vocamus nāq; oblatum munus, obsequium. Quin verò hoc quòd ait, rationabile obsequium, expresior est descriptio illius, quod præcesserat, Deo placentem, haud enim sat est ad perfectionem operis, vt bonum sit ex obiecto nisi fuerit loci & temporis aliisq; suis numeris circunspectum & absolutum: id quod paulò ante appellabamus, sal virtutis: iuxta illud, 1.Cor.14. Omnia honestè & secundum ordinem fiant in vobis. Etenim si prælatus tēpore, quo prædicare deberet aliis, se dederet exercitiis corporeis: vel quando necessarius esset infirmis procurandis, tunc contemplationi studio vè mancipatus surriperet se se, non exhiberet rationabile obsequium. Adde quòd cùm opus externum, medium sit ad alendam, augendāq; animi sanctitatem & charitatem, fit, vt sicuti sanitas non operatur sub pondere aut mensura, sed simpliciter: pharmaci verò & medicaminum reliquorum certa esse debet, limitata dosis, quę sit sanitati conducentior, ita quāuis sanctitas interius nullo sit limite circunscribenda: nam Deus (vt ait Bernardus) deamandus est sine modo: tamen corporalia obsequia, prudentia sunt, & rationis discretione liberanda & moderanda: qua ratione commodiora sint conferriq; magis possint ad spirituales actiones perficiendas. Vnde qui inediis ác ciliciis aliisq; id genus carnis afflictionib⁹ vires, vel exinaniret, vel extenuaret, quas commodius fructuosiusq; in aliis spiritualibus actionibus posset collocare, eius profectò obsequium non esset rationabile. Vnde 1.Tim.4. ad Thimòthæum Paul. Exerce teipsum ad pietatem: nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est, pietas autem ad omnia. Ad modicum, autem intelligas, habito respectu ad opera pietatis. Non ergo est cur isti nostri trilingues in Thomam & talem doctorum ordinem tam prodeant crebrò censores, ad captandam auram & fauorem vulgi, quòd omnem rerum cognitionem in linguarum peritia & politie arbitrantur esse recondita.

Exemplum à pharmacis. *Bernard.* *Contra grāmaticos.*

Et nolite cōformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.

Adiungit & in genere corporeis obsequiis reformationem animi, vnde virtus emanat ad opus. Cōstituit autem animi puritatem in sequestratione à figura huius seculi, & conformatione ad formam alterius futuri. Etenim vbi ait, huic seculo, alterum futurum subindicat. Igitur cùm supra cap.6. commortuos nos ostenderit Christo in baptismate, vt cum eodem resurgentes in nouitate vitæ ambulem⁹, infert inde modò documentum, ne corformemur huic seculo, cuius vita caduca est cum eiusdem seculi tempore, & mortalis, morte illa, quæ fuit peccati suppliciū, à quo nos Christus eripuit: sed conformemur in nouitate sensus, immortali vitę. Vnde ad Cor. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis. Et ad Ephe. deponere nos iubet secundum pristinam conuersationem veterem hominem qui corrumpitur, & renouari spiritu mentis nostræ, atq; induere nouum hominem, qui secundum Deum creatus est. 1.Cor.15. Ephe.4. (*Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini. &c.*) Græcę duo sunt hoc loco verba diuersæ compositionis, συσχηματίζεσθε, &, μεταμορφοῦσθε, quorum prius deducitur à, σχῆμα, quod est, figura, & posterius à, μορφή, quod est, forma. Potuisset ergo traducere interpres, Et nolite cōfigurari huic seculo, sed reformamini, &c. Quod enim quidam transferunt, sed renouamini, forsan id faciunt, alludentes ad id quod sequitur, in nouitate, traducentes huc verbū, quod est ad Ephe.4. ἀνανεοῦσθαι, quod profectò diuersæ est figuræ & significationis. Hanc igitur speculatus Chrysost. discrepantiam figuræ, & formę, ait commoneri nos hic, ne cōfiguremur figuræ huius seculi: figura enim significat id quod non est stabile & firmum, sed vile & inane. Vnde ad Corin. Præterit figura huius mundi. Sed reformemur per nouitatē sensus vera forma virtutis, Et ideo non dixit

Chrys. *1.Cor.7.*

dixit Paul. configuramini, sed, reformamini, forma enim solidum quid significat. Figuram itaq; si proieceris, confestim ad formã venies. Hæc Chrisost. Nos autem vbi aiebat supra Paul. prædestinatos nos à Deo conformes fieri imagini filii sui, hoc vtiq; cõtemplabamur, quàm debeamus studere ipsi in hoc seculo conformari, si cupimus conformes illi fieri in cœlo. Et ait forsan, reformamini, spectans ad primum statum hominis sub originali iustitia. Quasi dicat. Restituamini in illam formam. (*In nouitate sensus vestri*) Alii transferunt, mentis, attamen, νοὸς, græcè idem quoque significat, quod, sensus, putà, partem prudentię, per quam gustum & iudicium captamus de rebus. Et vocat, nouitatem sensus, spiritũ, quem nobis ingenuit Christus, nouus Adam.

Configuramur. Cõfiguramur igitur huic seculo, dũ voluptatib⁹ vanitatibusquè ipsius amore defigimur. Tunc etenim vicissim res ipsæ, veluti æneum sigillum, in cordibus nostris, quæ earum libidine, dulcedinequè vt cera mollescunt, imprimuntur, in suam nos ipsarum vanitatem

Mat.6. transformantes. Vnde illud verum est, Vbi est thesaurus tuus, ibi & cor tuum. Quò vtique fit, vt quocunque nos ducunt, sequamur & quomodocunq; permutentur, & nos pariter demutemur, atq; hac demum ratione (vt

Oseæ.9. aiebat Oseas) abominabiles efficimur, sicut ea, quæ diligimus. (*Vt probetis quæ sit voluntas Dei.*) Probare, non hoc loco simpliciter est tẽtare, sed delibando experiendoquè approbare: Deus nanq; non tam nuda speculatione, quàm conuersationis suauitate cognoscitur:

Psal.33. iuxta illud Psalmi, Gustate & videte, quàm suauis est dominus. Qua de re interpres prudenter transtulit, In nouitate sensus. Præfati enim sumus cap. 8. super illud, de prudentia, carnis & spiritu: quemadmodum prudentia qua de agendis iudicamus, non est nuda cognitio, sed illa quæ ex affectione appetitus ingignitur: quæ ideò consistere nequit, nisi cõnexione omnium virtutum subnixa: qualiter

Ethic.3. enim vnusquisq; affect⁹ est, tale de rebus fert iudicium. Optimè ergo instituit nos Paul. vt reformemur in nouitate sensus, vt probemus quę sit voluntas Dei. Nam qui vetustate carnis infecti sunt, non magis diuinam possunt aprobare voluntatem, quàm qui vitio laborant linguę, dulcorem mellis. (*Bona & beneplacens & perfecta.*) In Græco nomen voluntatis, θέλημα, neutrum est: cuius itidem neutrius generis sunt & tria hæc nomina, Quæ idcirco orationem reddunt amphibolam. Possunt enim omnia tria epitheta esse voluntatis Dei, quam lectionem secutus est vetus interpres: sed tamen possunt, & substantiuè accipi, vt seorsum per zeugma regantur à verbo, probetis, hoc est, vt probetis quæ sit voluntas Dei, quid bonum, quid placens (scilicet Deo) quid deniq; perfectum. Quo pacto legit hic Ambro. & Hierony. in scholiis, & lib.1. de ciuitate Dei August. quos meritò sequi possumus. At verò Gręci omnes patrocinantur lectioni nostræ. Quinimò interpres Origenis lectionem Augustini censet esse Latinam traductionem, & hanc nostram ait haberi apud Græcos interpretes. Sed nunquid põt volũtas Dei esse nõ bona, vel sibi displicens, vel imperfecta? Nullo modo. Duplicem ergo interpretationem subscribit Theophyla. Primam quæ est Chrysosto. vt volũtas Dei accipiatur pro eius lege, quæ à theologis dicitur voluntas signi: & subnotetur hic differentia inter vetus testamentum & nouum: lex enim illa, voluntas Dei erat, verùm non principalis, sed ob illorum infirmitatem ad tempus concessa, quę ideo non iustificabat: vt noua: atq; ideo nec perfecta erat, nec beneplacens, nec absolutè bona. Vel aliter secundum Basilium & Originem. Voluntas Dei, si accipiatur pro eius volitione & iussu, non potest non esse perfectissima: si autem pro permissione, vt quis eat secundum desideria cordis, non est bona. Quinimò & institutio Saulis in regem, ait Orig. fuit quidem voluntas Dei non tamen beneplacita neq; perfecta, quia iratus Deus, quòd se ipsum nollẽt Iudęi habere regẽ, instituit illum, neq; in bonum eius, neq; in rem populi. Prior forsan expositio aptius cohæret rei pręsenti, vbi agit Paul. de inuocatione hominis per legẽ euangelicam: si tamẽ non simpliciter negemus, legem veterem fuisse bonam & sanctam, quod supra affirmauit Paul. sed hoc tantùm dicam⁹ quòd non iustificabat. At verò neq; posterior interpretatio omnino videtur à proposito disilire: qui enim vetustate peccati inueteratus est, id sępenumero quod permissione Dei agit, falsus arbitratur esse voluntatem Dei, qui verò spũ Dei agit, qui (vt supra dictũ est) docet nos qd petam⁹, nõ ita hallucinatur.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnib⁹ qui sunt inter vos. Non plus sapere, quàm oportet sapere. Sed sapere ad sobrietatẽ

&

& vnicuiq; ſicut Deus diuiſit mẽſuram fidei.

Secũda pars capituli. Sequitur ſecundum membrum huius capituli, in quo à generali exhortatione deſcẽdit ad obſequia particularia, quæ in Eccleſia maiores debent minoribus per gratiarum dona, quæ dicuntur gratis datæ. Pręmittit autẽ ſtatim capitalem eandemq; ſaluberrimã præceptionem, donorum vſui maximè neceſſariam. *Virtus humilitatis.* Virtus namq; humilitatis ac modeſtiæ cùm cunctis in vniuerſum, veluti omnium virtutum parẽs, neceſſaria eſt, tum præſertim doctoribus, quos ſciẽtia ſuapte natura inflat, atque aliis magiſtratibus, aut quauis præeminentia fungentibus in Eccleſia Dei. Vnde *Mat.5.* Chriſtus inde orſus eſt leges ponere. Beati pauperes ſpiritu. Sed contundit hic peculiariter Iudæorum faſtum, ac ſuperbiam: qui (vt dixit cap.2.) duces cæcorum, inſipientiumq; eruditores ſe iactabant. (*Dico enim per gratiam quæ data eſt mihi.*) Nullibi non effulget Paulina modeſtia. Supra vbi non iubebat, ſed admonebat, Obſecro, inquit, nõ per mea in vos merita, ſed per eam, qua in vos Deus vſus eſt, miſericordiã: hic verò vbi præceptoris perſonam ſuſcipit, neque ait, præcipio, neq;, iubeo, ſed, dico: tametſi non idem eſt hic, dico, quod, loquor, ſed idem modeſtè prolatum, quod, iubeo, vel exhortor, vel, edico, vt ait Theophyl. Neq; ait, per meam authoritatem, ne vllum ſibi arrogaret honoris titulum, ſed, per gratiam quæ data eſt mihi, hoc eſt, quę nullis meis meritis, ſed in veſtram vtilitatem donata eſt mihi. Gratiam enim hic non appellat, illam quę gratum facit, ſed apoſtolicum munus. Et vide quot hic de cauſis, quamquè ad rem accommodatis, meminerit apoſtolicę functionis ſub nomine gratię. Primùm vt ſe humiliter gereret. Secundò vt ſuam illis authoritatem, veluti à Deo receptam, commendaret. Et tertiò, vt neceſsitatem hoc in præſentia iubendi excuſaret: poterant enim eum redarguere, quòd qui de humilitate præceptum daret, idem ipſe inſolentia pręcipiendi ſuperbiret. Hac igitur moderatiõe ſe purgat, Qui de gratiarum diſtributione, diuiſioneq; functionũ dicere propero, hoc pro mea apoſtolatus gratia neceſſariũ duco vos habere præmonitos: puta non plus ſapere, &c. Vbi acutè nec ſine *Orige.* fructu adnotauit Orige. quantum interſit, dũ quid doces, aut præcipis, an id facias authoritate & eloquentia humana, an verò functione diuina. Sunt enim eloquentes uiri & eruditi, qui ingenti cum applauſu cõcionantes audiũtur, tñ neminẽ auditorũ ſua eloquẽtia, vel corde cõpungunt, vel afficiunt, vel ad religionis culturam ſtimulant, eò quòd re vera non ſpiritu Dei aguntur (*Omnibus qui ſunt inter vos*) In Gręco ſingularis numeri eſt, Omni qui eſt in vobis, ſed nihil refert. Eſt autem paraphraſis potius, quàm verſio, illa quorundam tranſlatio, Omni qui verſatur inter vos, & quæ forſan ſententiam mutat. Nam verſari etiam poterat inter Chriſtianos alii, qui nõ eſſent Chriſtiani, quibus tamen Paul. non loquitur, ſed illis pręciſe qui ſunt in eorum numero, putà Chriſtianis. Atq; Orige. putat cum conuerſis *Orige.* ex Gẽtilitate habere hic Paulum ſermonem, nimirum quos ſuperius admonuerat, vt non eſſent ſibimet ipſis ſapientes. Sed eſt multò veriſimilius omnibus loqui collectim Chriſtianis. Quinimò cum antè per apoſtrophen ad Gentiles vertiſſet peculiariter orationem, ideo hic dixit, Omnibus qui ſunt inter vos, videlicet, ne putarent ſingulariter illis, veluti ſupra, iubere, ſed omnes intelligerẽt id quod ſupra Gentes ſpecialiter admonuerat, generaliter iam vniuerſos exhortari, nã à principio capitis, Obſecro itaq; vos, omnibus in commune loquitur. Et quanuis ſacerdotibus & maioribus congruentior ſit præceptio, edicitur lex tamen omnibus cuiuſcunq; ætatis, ſexus, ſortis, & conditionis, vnicuiq; pro munere ſibi iniuncto: nempè vt tam ſenes, q̃ iuuenes, pro ratione ætatis: tam maſculus, q̃ fœmina, pro ratione ſexus: tam magiſter, q̃ diſcipulus, pro ratione dignitatis: tã dominus, quàm ſeruus, tam perſona itaq; publica, quã priuata, pro ſua quiſq; conditione infra lineas gratiæ ſibi donatę ſe contineat. (*Non plus ſapere, quàm oportet ſapere.*) Præceptionem bipertitur in prohibitionem & affirmatiuã pręſcriptionem. Græcè vnicum eſt compoſitum verbum acſi dicas, non ſuperſapere, ſeu, ſuperſentire, vtrunq; enim ſignificat, & (vt ſæpè diximus) ad vſum prudentiæ refertur, ſiue bonum, ſiue malum, Interpres verò, quia de opinione hic potius intellectus, quàm de voluntatis ſenſus vè affectione ſit ſermo, trãſtulit, plus ſapere, q̃ oportet. Alii (vt more ſuo accerſita elegantia orationem incruſtẽt) paraphraſim potius pęſtant, quàm verſionem, his verbis, Ne quis arroganter de ſe ſentiat, &c. Pręterquã quòd & ſententię veritatem vitiant. Nam ſicut quis poteſt arroganter loqui, citra hoc quòd ſapiat vltrà, quàm oportet, nimirum dum veritatem cum ſupercilio docet: ita viceuerſa,

citra arrogantiam, alio infectus humore, docere potest quæ non oportet. Id quod etiam hic vetat Apost. Plus ergo sapere est, vel sibi quempiam illam scientiam arrogare, quæ nõ est pro captu suo, vel pro munere sibi iniuncto: aut quomodocunq; aliter lineas transilire veritatis. Quod quidem vitium Origen. in omnium virtutum genere grassari autumat.

Orige.

Vt si quis sub specie iustitiæ erga vindictas nimius fiat, aut sub liberalitatis prætextu sua dilapidet bona. Hæc ille. At verò peculiariter hoc competit in hæreticos, qui secundum intellectum errant. Verbi gratia, Illi quorum Apostolus meminit, qui habentes cauteriatam conscientiam prohibebant nubere, & à cibis abstinere, quos Deus creauit, plus sapiebant, quàm oportet, tam de castitate, quàm de abstinentia, Sicuti econuerso, qui prædicaret, simplicem scortationem non esse peccatum, aut nulla ratione abstinendum à carnibus, eundem dicere quodam pacto possumus, minus de eisdem virtutibus sapere, quã oportet. Etenim quanuis reuera in alterutrũ quis erret extremũ, minus sapit, quàm oportet (vterque enim minus sapiebat de Christo, scilicet, tam Arrius, qui eum faciebat, essentia alium à patre, quàm Sabellius, qui eandem eum personã reputabat) tamen quando quis efferendo dignitatem rei, limites veritatis trãsmittit, peculiariter dicitur plus de illa re sapere, quàm oportet: qui verò contrà minus, quàm pro rei dignitate sentit, modo quodam dicitur minus de ea sapere, quàm oportet. Tametsi mens hic Pauli non sit nisi coercere vnumquemq; intra suam pelliculam, & præscriptum sibi munus: ob idq; subdit. (*Sed sapere ad sobrietatem.*) Hæc enim est pars altera præceptionis affirmatiua. Quæ quidem non solùm intelligenda est tanquã negatio extremi per excessum (tunc enim nihil aliud esset, quàm superioris repetitio) sed includit pariter condemnationem alterius contrarii extremi, qui est per defectum, vt sit affirmatoria exhortatio. Solent enim meticulosi homines ac vecordes prętextu humilitatis sordes pusillanimitatis suæ atq; ignauię obtegere: subducentes se negotiis publicis, ac maximè fidei, vbi sua opus esset doctrina & diligentia. Ob idq; ita compescenda nobis est, infrenandaq; superbia, vt tamen non sit deferendum officium, sed sapiendum ad sobrietatem, hoc est, adeunda prouincia quæ nobis incumbit: ne abscondentes receptum talentum, pœnas in die iudicii pendamus iacturæ factæ in vsura Dei. Alii

In hæreticos.

1.Tim.4.

Plus minusve sapere.

Vitiũ pusillanimitatis.

transferunt, ad modestiam, alii verò, ad temperantiam. Sed profectò optimè verbum Græcum tanslatum est, ad sobrietatem, quæ virtus, licet propriè circa luxus, vel victus vel vestitus exposita sit, transfertur tamen ad alia, quæ pondere & mensura moderata sunt: quam quidem modestiæ & temperantię virtutem Cicero frugalitatem appellat. (*Et vnicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei,*) Græcè non est coniunctio, &, sine qua lenius cohæret oratio. Alii autem transferunt, Sicut vnicuique Deus diuisit, vel, prout vnicuique. Quæ quidem ordinis facies concinnior apparet: attamen Græcè non est, nisi vt iacet apud nostrum interpretem. Qui sanè voluit eũdem seruare contextum, vt oratio Latina restaret anceps, sicut est Gręca. Nam si dicas, sicut vnicuiq; diuisit, necesse est, vt datiuus seruiat verbo, diuisit. Si autem, vnicuique, præcedat, potest & eidem subiici verbo: & nihilò minus præcedenti, dico, hoc est, Dico vnicuiq; sapere ad sobrietatem, sicut Deus illi diuisit. Mensuram fidei vocat, donorum modum, quæ Deus impertit ministris fidei ad eã euulgandam & confirmandam. Quinimò & ipsa fides, quæ (iuxta sententiam Apostoli) donum Dei est, datur quoq; ad mensuram. Cuius documentum est, quòd discipuli petierunt à Christo, vt augeret eis fidem. Vbi autem ait Ioan. Non ad mensuram dat Deus spiritum, de capite nostro Christo peculiariter loquitur, in quo (vt est ad Coloss.) habitat diuinitatis plenitudo. Ecce mensura, qua metiri quisq; debet existimationem sui, donum scilicet, quo donatus est diuinitus, & munus, ad quod est assumptus. Cognoscet autem vnusquisq;, an sit munus suũ legitimum, si via & ordine & maiorum authoritate, iuxta euangelicam sententiam, fuerit super candelabrũ erectus. Doctores verò magna opus habent prudentia atq; humilitate, sobrietateq; præcipua, aliorum iudicium de semetipsis explorãtes, sua semper verẽtes, alienaq;, omni procul liuore, sed discendi studio, perlustrantes. Hoc enim vitium quod hic proscribere curauit Aposto. atque ab Ecclesia Dei eliminare, est illud quod cũ aliàs semper, tum maximè his tẽporibus hac errorum turbulenta tempestate eam obnubilauit: neque tamen cessat, susquè, deq; iactare. Meam ego cùm primis ignorantiam confiteor, sed tamen neque hoc denuò lamentari hic desinam. Prodiere inquàm, qui sola instructi linguarum cognitione omnes theologiæ numeros profitentur: qui & vulgo per

Ephe.2.

Luc.17.

Ioan.3.

Col.2.

Mat.5.

Vitium superbiæ.

Cõtra temerarios in sacram scripturam.

go persuaserunt, non alia opus esse eruditione ad intelligendos doctores & eloquia sacra. Vnde vsu venit, vt quicunq;, non modò eorum qui latinè sciunt, sed opificum & plebeiorum iudex esse contendat sanctæ paginæ, neq; aliud credere & tenere velit, quàm quod planè intellexerit. Cum tamen mysteria scripturę improbiori opus habeant studio longioriq; tempore, antequàm medullitus eruãtur. Quin multò profectò longiori, quàm vel iurium facultas, vel philosophię, vel aliarum artium, in quibus tamen nemini fidem dam⁹, antequàm in doctorum scholis impensissimo studio bonam ætatis partem expenderit.

Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi vnũ corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra: habentes donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes.

Dilucidare pergit tum id quod iusserat, ne quis plus sapiat quàm oportet, sed vnusquisq; ad sobrietatem, tum etiam diuersam charismatum administrationem, quã in hac sectione proposuit patefacere. Vtrunq; autem demonstrat solenni illo luculentissimoq; exẽplo membrorum vnius corporis: quod iterum ad Corin. atq; ad Ephe. denuò repetit. Si- (1. Cor. 12. Ephe. 4.) militudo autem consistit in tribus, nempè in corporis vnitate, membrorum multitudine & varietate, officiorumq; & vsuũ diuersitate. (*Similitudo in tribus.*) Etenim sicut vnius corporis vna est viuificatrix anima, ita & Christianis omnibus spiritualiter vnus est pro anima Deus: nempè qui sicuti anima, corpus, ita viuificat animã. Attamen Christus principium est huius spiritualis vitæ: iuxta illud, Primus Adam factus est (1. Cor. 15.) in animam viuentem: nouissimus autem in spiritũ viuificantẽ. Tametsi propterea quòd eiusdem nobiscum est naturæ appellat eum, non animam, sed caput Ecclesiæ. (Ephe. 1.) Ipsum enim inquit, dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus eius. Vnde veluti in homine animalis virtus ex eodem victu spiritus generat, nutritq; diuersos, diuersis, scilicet, sensuũ organis attemperatos: putà alios, qui visui seruiant: alios, qui auditui: ita & Christus per suum viuificatorem spiritum (de quo supra cap. 8. Si quis spiritum Christi non habet, hic nõ est eius) aliis suppeditat spiritum prophetiæ, aliis linguarum donum, aliis autem gratiam doctrinæ, aliis prudentiam ad gubernãdum. Vt qui meditatione scripturæ sanctæ, & quæ illi ancillantur sciẽtiarum naturaliũ studio incumbunt, sint veluti oculi: vulgus autem, vt auditus, qui sensus est ad hauriendã disciplinam. Et qui miseris subleuandis mãcipantur, sint veluti manus & pedes: qui verò substantia abundant huius mundi, velut stomachus & inopũ alimonia. Liquet ergo exẽplum Pauli, (*Sicut in uno corpore multa membra habemus, ita multi, &c.*) Multi, hoc loco nõ acipiũtur vt opponãtur, paucis, ad significandum numerosam membrorum copiam (ne quis se illa meditatione fatiget, an sit in Ecclesia magnus paruusvè Christianorũ numerus,) sed accipitur vt opponitur, vni, ad significãdum pluralem numerum. (*In Christo.*) Hic non exprimitur exactissima similitudo: haud enim Christus est corpus ex pluribus compactum membris: sicuti in vno corpore multa sunt membra, sed est caput nostrum, & fons vitæ, cuius nos sumus reliquum corpus. (*Singuli autem alter alterius membra.*) Duo hic de membrorum natura veniunt animaduertenda. Primũ quòd ratio membrorum non consistit simpliciter in hoc quòd sit pars (partes enim lapidis non sunt membra) sed in hoc quòd singulare vnumquodq; habeat officium in corpore, ab alterius officio differens: sicuti oculus, manus & pes. (*Duo aĩaduertẽda mẽbrorũ genera.*) Ob idq; dixit, multa nos habere membra in vno corpore, quæ non omnia eundem actum habent. Secundum est, quòd membrum non solùm relationem habet ad corpus, sed quatenus vnum alteri opitulatur, & omnia vicaria se opera mutuò iuuant, vnum dicitur alterius membrum. Videt nanq; oculus pedi, quem oculum pes reciproco obsequio portat: manusq; & os seruiunt stomacho, qui omnia nutrit membra. Hanc veruntamen speciosissimam membrorum varietatem in corpore mystico pluribus de causis institutam oportuit. Primum quòd humana non fert imbecillitas & capacitatis angustia, vt vnus pluribus præpoleat dignitatibus ac muneribus, ob idq; condecens fuit, vt (sicut in ciuili Republica) multitudine suppleretur, quod singuli pręstare non valent. Secundò propter pulchritudinem, quæ ordinum varietate costat. Sed causa omnium potissima fuit, vt charitatis nexus indissolubilior fieret in Deum: decuit enim maximè, alios aliorum

opera

opera indigere, vt propter mutuas necessitudines cresceret charitatis vinculum, palamq; adeò fieret, vnum esse omnium parētem, qui vniuersalem nostri curam gerit: siquidem tāta nos cōglutinauit amoris vicissitudine. Vnde hoc planum fit, quod sequitur. (*Habentes donationes, secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes.*) Donationes, pro, donis, dixit, quæ græcè dicuntur charismata. Et, differentes, accusatiuus est, adiacens nomini, donationes. Etenim dona non solùm secundum gratiam conferuntur, sed secundum eandem distribuūtur differenter, prout Deus vult. Haud equidem prorsum negauerim, quin Deus in distributione munerum ac functionum, quæ dicūtur gratiæ gratis datæ, respectum habeat nonnūquàm ad ingenia & dotes naturales personarum, quæ sunt etiam dona & talenta Dei. Non quidem tanquam ad condigna merita: nam huiusmodi gratiæ dona non cadunt sub tali merito: sed tanquam author naturæ, qui vult bonis naturalibus vti ad commodiorem executionem munerum, quæ ad publicam salutem instituit. Haud inquàm diffitear, quin licet apostolos de media plebe accersiuerit, quos dignos ipse faceret tantæ legationis, in Petro nihilò minus, quem Ecclesiæ præfecit, inspexerit, tum alias qualitates, gubernatore dignas, tum fortè animi magnitudinem. Et in Paulo, quem Gentium conuersioni destinauit, & constantiam, & ad persuadendum vim, & indefessum animum ad superandum cuiusuis generis labores. Et quicquid sit de apostolis, dubitare non possumus, quin in eligendis iam nunc, assumendisq; Ecclesiæ ministris talis inter alios haberi debeat naturalium qualitatum respectus, etiam dum electioni Spiritussanctus suo interest numine. At tamē quia, hoc non obstante respectu, omnia id genus charismata, quæ, Deo authore, dispensantur, gratis ab ipso tribuuntur, bene ait Paulus, secundum gratiam differentes. Quemadmodū ait alibi, Vnusquisque proprium donum habet ex Deo, vnus quidem sic, alius verò sic. Et in parabola euangelica vni dantur quinq; talenta, alii duo, alii verò vnum. Perspectum id demum nobis sit, quomodò vtrūq; membrū superioris sententię fit in hoc exemplo manifestum. Etenim quemadmodum nullum mēbrorum officium alterius sibi vsurpat, sed suū quodlibet propriū seruat: ita neq; nos oportet sapere supra quàm oportet, arrogantes nobis superiorum scientiam, seu aliorum facultatem. Imò (quod ait ad Corin. Paul.) non potest dicere oculus manui, Opera tua non indigeo, id de se quisq; humiliter sentiat, vt scilicet qui vel doctrina, vel consilio eguerint, ab aliis petant, qui suppeditare valent. Sed rursus, vt membrum nunquàm officio suo deest: vel publico, ad seruitium corporis: vel particulari, in obsequium alius membri: ita & nos sapiamus ad sobrietatem, alter alterius onera portātes: & vnusquisq;, veluti ait Petrus, sicut accepit gratiam in alterutrum, illam administrantes. Nempe vt manus & pedes stomacho seruiant, à quo vicissim alātur, & cæcus claudum baiulet, qui mutuo beneficio eum rectà ducat.

Notandū de naturæ dotibus. — *1.Cor.7.* — *Mat.25.* — *1.Pet.4.*

Siue prophetiam secundum rationem fidei, siue mysterium ministrando, siue qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui pręest in solicitudine, qui miseretur in hilaritate,

Explicare prosequitur particulares gratiarum functiones, quas sub illa confusione incluserat, Habentes donationes differentes, vt singulatim dona suis vestiat ornamentis. Pro latat autem explicationem vsq; ad finem capitis: quam triginta sex mēbris, ac præceptionibus speciosissimè articulat: quibus Christianum hominem instituit, armat, circumuallat, ac munit, vt ad omnia sit aduersa paratus, ad omniaq; promptus charitatis officia. Hāc ergo postremam particulam secundę sectionis septem membris articulisq; perstringit. Neq; verò sunt absq; ordinis pulchritudine disposita & colocata: Præponit enim duo, quę ad res diuinas pertinēt, vt inde gradum faciat ad humana. (*Siue prophetiam.*) Prophetia idem est, quod visio, secundum illud, Qui propheta hodie dicitur, voçabatur olim videns. Procul, autem, vel ad tēpus refertur, vel ad rei maiestatē & celsitudinem. Vnde propheta dicitur, qui vel de futuris contingentibus vaticinatur, vel cui Deus sua per se reuelat arcana, quę supra sensum hominis sunt. At verò qui futura pręd;cit, vsitati⁹ dicitur ꝓpheta, propter eorū cognitionē, quę de se nō sūt cognoscibilia, quippe quę non existunt. Nam cui reuelātur inuisibilia Dei, licet digniori perfundatur cognitionis luce, tñ quoniā per se ipsa maximè sunt cognoscibilia, non tam iuxta notionem nominis dicitur propheta, hoc est, procul vidēs. Ob

1.Reg.9.

Ob idquè antiqui vates futura mysteria Christi præcinentes primò occurrunt intellectui nostro sub prophetarũ appellatione. De quibus Christus, Omnes, inquit, prophetæ & lex vsq; ad Ioannem prophetauerunt. Vnde Apost. ad Ephe. inter apostolos discernit, ac prophetas, vbi ait, Dedit quosdam apostolos quosdam autem prophetas. Licet apostoli verè sint prophetæ: iuxta verbum Petri, Habemus firmiorem propheticum sermonem. De quibus apostolis Iohel. Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri. Addit nihilò minus, apostolatus, super prophetiam, prouinciam promulgãdæ fidei cum miraculorũ virtute, atq; adeò vniuersalem Ecclesiæ gubernationem. Prophetia ergo propriè in hoc consistit, quòd sit immediata Dei reuelatio, quam, scilicet, per se Deus facit. Nos etenim, quibus per Christi & apostolorum prædicationem detecta sunt arcana fidei, nõ sumus prophetę. Huius equidem idcirco hic meminerim, vt admonerem, munus hoc prophetandi iam non existere in Ecclesia, neq; à defunctis apostolis extitisse: quia nulla est in Ecclesia potestas condendi sacram scripturam: sed hoc duntaxat est in capite & in tota legitimè congregata stabilimentũ, vt in exponenda scriptura, puta in cõdendo symbolo, colligendoq; illo ex sacra scriptura errare non posit, præsidente illi afflanteq; Spiritusancto. Hęc autem nõ est immediata reuelatio, & ideo neque prophetica sed est vsus reuelationis factæ prophetis & apostolis. Vnde ad Ephe. Paul. Iam non estis, inquit, hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, superædificati super fundamentum apostolorum & ꝓphetarum. Hoc enim prophetiè donum tantùm fuit necessarium in primordiis Ecclesię: sicuti & alia quædam gratiarum dona; quæ ad Cor. commemorantur puta, gratia sanitatum, operatio virtutum, & linguarum genera. Hæc, inquàm, dum fides erat in cunabulis, operęprecium erant ad eius irroborationem: qua ratione pollicitus est Christus, vt eos qui crederent, hęc sequerentur, vt dæmonia eiicerent, languores curarẽt, &c. Illa autem cessante necessitate, iam non sunt charismata hæc ordinaria in Ecclesia.

Igitur si propriè hic loquitur Apostol. de prophetia, ad suum ipsius tempus referendũ est: at verò maximam habet probabilitatem, vt non tam arctè vocem vsurpauerit. Accipitur ergo fortasse prophetia & pro scientia theologiæ, qua sacra pagina spiritu prophetico tradita elucidatur, ac populo declarata ꝓfertur: iuxta illud, Qui prophetat, omnibus loquitur ad ędificationem, exortationem, & consolationem. Ad quam prophetiam adhibere, studiũ, possibile nobis est (vt ait Orige.) & in nostra potestate, Addiderim hic autem sanctos Ecclesiæ Patres, vt Augustinum, Hieronymum, Chrysostomum, & reliquos huius classis speciali numine fuisse afflatos, altioriquè lumine suffusos, q̃ sit naturale, ad interpretandam sacram scripturã. Haud enim naturali acumine intellectus valuissent tanta dexteritate, ac certitudine vera sensa scripturę enucleare. Tametsi non eò vsq; fuerint illuminati, vt eorum dicta pro fidei decretis sint habenda (sicuti Aug. ipse cõfitetur) quo gradu sanctiones habẽtur vniuersalis Ecclesiæ. Quin verò & ex scholasticis doctoribus nihil mirũ si nonnulli, & eiusmodi subsidia & illuminationes susceperint: dico S. Thomam, Bonauẽ. & si qui sunt alii: adeò fuit tum difficile, tum necessariũ, sacra eloquia, Patrumq; sententias stylo scholastico digerere, in suaq; principia resoluere, atq; adeò per certas cõclusiones dispensare atq; disponere, vt doctrina, siue quę ad res diuinas & sacramenta, siue quę ad humanos mores, quoquo pacto pertinet, paratior esset, & perspectior. Neq; ideo nõ sunt huiusmodi scholasticę lucubrationes, æstimãdę, quòd nõnulli eas sophismatibus ac nęniarũ tricis indignè obnubilauerint, sed, illis amputatis, repurgandæ sunt. Hanc nobis meditationẽ obtulit prophetię rõ. (*Secundũ rationẽ fidei.*) Græcè est, secundũ analogiam fidei, quod interpres Origenis cẽsẽt transferẽdum fuisse, secundum cõpetentem mensuram fidei. Et Ambro. legit, secundum operationẽ fidei. Quam quidẽ mensurã ita interpretatur Orige. quòd prophetia datur vnicuiq; iuxta mensurã, quã habet fidei. Itaq; quanta est in aliquo fides, tãtundẽ illi conferatur prophetię. Vnde infert quòd vnusquilibet multũ valet ad augmentũ suæ fidei operari, vt iuxta eandẽ mensurã donetur postea dono prophetiæ. Ex quo infert, verbũ illud ad Cor. Vnicuiq; datur manifestatio spiritus ad vtilitatem, intelligendum esse, ad vtilitatẽ illi⁹ cui datur: licet nõnũq̃ ipse abutatur dono Dei. At verò aliud est, quod hic videtur Paul, sentire: nempe quod prophetia & datur, & tractari debet secundũ mensuram & rationem fidei, non quidem secundum quantitatem fidei, quã habet propheta, sed secundum generalem rationẽ fidei. Est nanq; prophetia, veritas quædam: regula autem veritatis

Marginalia: Ioan. 1. — Ephe. 4. — 2. Pet. 1. — Iohel. 2. — *Apostol⁹ & propheta differunt.* — *Prophetiæ ratio.* — *Nõ est nunc in Ecclesia prophetia.* — Ephe. 2. — 1. Cor. 12. — Mar. vlt. — *Prophetia aliter accipitur.* — 1. Cor. 14. — *Patres Ecclesiæ.* — *Doctores scholastici.* — *Orige.* — 1. Cor. 12.

tis petenda est ab obiecto: est enim veritas adæquatio quædam cognitionis ad obiectum: nam ab eo quod res est vel nō est, propositio est vera vel falsa. Hanc ergo ob causam statuit Apost. mensuram & rationē veritatis prophetiæ, sumendam esse à ratione fidei, cui elucidandæ deseruit. Quocirca optimè traduxit interpres, secundum rationem fidei, nam, ratio, plus dicit & explicat, q̃, mensura, quæ tantùm refertur ad quantitatē. Ratio quippè addit, & qualitatem, & modum. Vnde prophetia apostolorum lucidior fuit & explicatior, q̃ prophetia antiquorū prophetarum, secundum rationē fidei, quæ in noua lege apertior est. Neq; verò prophetia datur tam ad particularē vtilitatē recipientis, q̃ ad publicā Ecclesiæ: ob idq; nonnunq̃ homines vel aliàs nequam, vel multò minoris sanctimoniæ altiori pollent dono theologiæ, q̃ alij sanctitate prouectiores. Regulā ergo hic præscribit Apost. ad quā examinanda, perpendendaq; est prophetia: nempe vt qui infra lineas fidei prophetauerint, veri habeantur prophetę: qui verò illas violauerint, proscribantur vt pseudoprophetæ. At verò de cōstructione orationis nō omnino liquet: videtur enim textus verbo aliquo orbatus. Sunt ergo qui arbitrātur, in his omnibus subsequētibus articulis eclipses esse, propter neglectum Paulini sermonis, ita vt in singulis subaudiēda sint verba, hoc pacto: Siue quis prophetiam habet iuxta rationē fidei, in ea maneat: siue ministerium habet in ministrando, in eo maneat. &c. At profectò non sunt vsq; adeò vitiosæ eclipses, quin repetitione superiorum verborum facilè reficiantur. Est enim hæc, explanatio (vti diximus) proximè præcedentium verborum, Habentes donationes. & cæt. Hæc autem verba, si ad proximam duntaxat sententiam referantur, hunc sensum faciunt, quòd in corpore mystico singuli sumus alter alterius membra, habentes differentes donationes: siue prophetiam secundum rationem fidei, siue ministerium in ministrando. &c. vbi nullius opus est suppletione verbi, cum subintelligatur participium, habentes. Sed tamen tunc præcisè explicatur quo modo sumus alter alterius membra. Si verò referantur eadem verba ad superiorem sententiam, sapere ad sobrietatem, cui famulari potius videtur stylus orationis, tunc aliter dispensanda est lectio, schemate scilicet præceptorio, quod maiorem habet energiam: vt sit hic sensus, Qui veluti alter alterius membra, differentes habemus donationes, sapiamus ad sobrietatem: siue prophetiam (videlicet habens) secundum rationem fidei (scilicet sapiat) & ita in cæteris: sic videlicet vt in quolibet membro discernas inter donum nobis collatum, & modum, quo eo debemus fungi. (*Siue ministerium in ministrando.*) Hoc est, qui donum ministerij suscepit, intra eandem se functionem contineat. Hoc enim secundū est munus, quod ad res diuinas pertinet, nimirum administratio sacramentorū, aliorumq; ministeriorū: iuxta verbum Apostoli, Sic nos existimet homo, vt ministros Christi, & dispensatores ministeriorum eius. Ad has ergo duas potissimum curas assumptum se arbitretur vnusquisq; antistes, nempe ad interpretationem scripturæ sacræ, & ad administrandū. Vnde Christus, Qui maior, inquit, est inter vos, sit sicut minister vester: quia nec filius hominis venit ministrari, sed administrare. Et est legendū eodē supplemento, quo præcedens membrum: puta, siue ministeriū (scilicet susceperis) in ministrando (nimirum modestiam & sobrietatē serues) neq; te sublimius efferas, vt maiora tibi vsurpes. (*Siue qui docet in doctrina.*) Hæc quinq; subsequentia, non verba, sed participia sunt græcè: quæ ideo in hanc relatiuorum faciem vertenda erant. Pertinent autem omnia ad humana munera & beneficia. Quorum duo priora ad intellectum pertinent, speculatiuum & practicum. Quapropter, doctrina, latius patet, q̃, prophetia, extenditur nanq; & ad humanas scientias & facultates: per quod etiam munus frugi esse quis potest proximo suo. Admonet ergo, vt qui munus accepit docendi, illo penitus fungatur, intraq; illius limites coercitus, se exerceat. Est nanq; legendum sicuti superius membrum, Qui docet (hoc est, qui tali gratia donatus est) in doctrina, scilicet præstet officium membri. (*Qui exhortatur in exhortando.*) En munus alterum ad scientiam practicam spectans. Atqui græcè nomen est, in exhortatione, sed tantundem valet. Distinxit exhortationem à doctrina: nam duo sunt per se officia: licet in concionatore, qui minister est verbi, coniuncta sint. Suggillat hic autem Apost. & condemnat plurimorum vitiū, quod proles est superbiæ: nempe eorum, qui nunquam illo vitæ instituto contenti sunt, ad quod sunt aptissimè nati, & in quo possent maximè vel Ecclesiæ, vel Reipublicæ esse emolumento, sed satietate nausitantes, alias ambiunt rationes viuendi, in quibus vel multò minus, vel certè nihil, aut prodesse possunt,

Regula prophetiæ.

1. Cor. 4.

Antistitis curæ.

Matth. 20.

Qui nō sunt sua sorte contenti.

aut proficere. (*Qui tribuit in simplicitate.*) Hæc iam exteriora sunt beneficia. Neq; tibi videatur inepta coniunctio simplicitatis cum donatione: est nanq; pulcherrima. Instituit nos enim his verbis Paul. ad beneficentiam, quæ vt est in Republica maximè necessaria, ac subinde Deo gratissima, ita esse debet simplicissima, & à liberalitatis virtute syncerissimè proficiscens, vtputa, quæ nihil commixtũ habeat, non solùm iniquitatis, verùm neque respectus ad retributionem, sed sit, tum purissima, tum etiã castissima. Sunt etenim qui personatis donationibus circumueniunt fratres: vtpote qui sub imagine magnificentiæ, eos qui in crimine fauere possunt, aut quomodolibet in rebus turpibus deseruire, seducunt & illectant, quod sanè abominabile est scelus. Sunt & alij, minus quidẽ iniqui, sed tamen virtutem liberalitatis corrumpentes, qui scilicet intuitu aucupandi beneficium maius, beneficos se mentiuntur. Cùm tamen Christus redemptor noster, non solùm vsuram in beneficijs collocandis vetuerit, verùm & intentionẽ repetendi gratiam pro gratia, Cùm facis enim, inquit, prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neq; vicinos & diuites, ne fortè & ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio: sed voca pauperes & debiles. &c. & beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorũ. Inter naturales quidem philosophos hac penitus ratione malè audiebant, qui non syncera liberalitate beneficia conferebant, sed fœnerabant potius, quòd inde efficiebantur ingrati, qui recipiebant. Vnde Seneca, Demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret: Christianis autem longè speciosior excellentiorq; esse debet puritas in largiendo miseris: nempe vt neq; gratitudinem (quanuis virtus hęc sit in recipiente) expectemus ab illo: quippe cum Christus ipse constitutus sit pro ipsis fideiussor. Sed quid fideiussor dixerim? debitorem se perinde constituit, acsi ipse reciperet. Etenim quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Et in die iudicij, Esuriui, & dedistis mihi manducare: Sitiui, & dedistis mihi bibere. Graue igitur vitium est ingratitudinis, sed grauissimum inter Christianos, non tribuere in simplicitate, cum quicquid in pauperes profundimus, Deo nostro erogamus, qui sanguinem pro nobis effudit suum. (*Qui præest in solicitudine.*) Quanuis spiritualis præsidentis munia prima fronte proposuit, scilicet prophetiam, & ministerium, tamen quia præsidentiæ vox magistratus omnes, etiam seculares, complectitur, hîc inter beneficos meminit præsidentium: quasi beneficiorum genus, quæ tribuuntur, in duas personarum species distinguens, scilicet publicas & priuatas. Tribuit enim solertiam suam, & curam subditis suis, quicunque præses. Sed vide cum aliæ sint virtutes aliaq; præfecturæ munia, in vna solicitudine posuit huiusmodi officium. Etenim qui in functione episcopatus, seu magistratus cuiuscunque solicitudinem præstat, reliquos numeros dignitatis suæ facilè explebit. Acerrimo igitur hoc spiculo vulnerantur præsidentes, potissimùm Ecclesiastici, qui vel gregi suo quauis de causa absunt, vel eius curæ indormiunt, vel, quod detestabilius est, quam Ecclesiæ debent solicitudinem, eandem seculo manciparunt. Et cùm seculares quoq; prohibiti sint verbis Christi soliciti esse in crastinum, spiritualibus ipsi rebus præsidentes, ea deuexantur mundana solicitudine, vt per vanos honores, vanaq; huius seculi nomina suum satagant illustrare sanguinem, non Christi. Obedite, inquit Paulus, præpositis vestris, & subiacete eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationẽ reddituri pro animabus vestris. Quod quidẽ exhortamentum dum meditatius mecum reputo, nõ aliud video ius prælatos habere exigendi subditorum obedientiam, quâm quòd talem illorum habeant vigilantiam & solertiam, qualem habere debent, qui reddituri sunt rationem effusi cruoris Iesu Christi, in animarum precium. Quocirca iudicium Dei existimo, ac iustam vltionem & vindictam, quòd postquàm neglexere eiecereq; prorsus prælati solicitudinem Ecclesiarum, fuerit plebes in eam abire rebellionem aduersus summas Ecclesiæ dignitates, qualem aliàs nunquam viderunt orthodoxorum oculi. Et, quod indolendum est maximè, nullus est in Ecclesia, vel dolor, vel sensus tam ingentis calamitatis. Pau. quidem, qui instantia quotidiana, solicitudineq; omnium Ecclesiarum angebatur, Quis, inquit, infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Nos autem, quos nulla tangit solicitudo, dicere tam impudenter possumus, quàm verè. Plurimi perditissimis erroribus iugulantur, & nos non sentimus. Plurimi scandalis exuruntur, & nulla nos charitate calescimus. (*Qui miseretur in hilaritate.*) Post misericordiam eorum propriam, qui præsunt, dicit in genere

Personata donatio. *Luc. 14.* *Seneca.* *Matth. 25.* *Prælatorum solicitudo.* *Matth. 6.* *Heb. 13.* *Iudicium in tempora nostra.* *2. Corint. 11.*

nere de misericordia, quæ omnibus est communis. Et est luculentior repetitio ac explanatio illius, quod dixerat, Qui tribuit in simplicitate. Tribuere enim, qui actus est liberalitatis, & magnificentiæ, Paul. Christiano more appellat officiū misericordiæ, quod absq; vllo intuitu humano ad subleuandam miserorum inopiam exhibendū est propter Deū. Est autē misericordiæ splendor & fulgor hilaritas & alacritas, quæ tam est miserenti necessaria, quàm est misero grata. Etenim cùm dare & abalienare à te quod tuum est, tristitiam suapte natura inferat, nunquam habitus misericordiæ rem gradumq́; virtutis obtinebit, quoadusq;, huiusmodi ægritudine depulsa, officio hilarescat miserentis animus. Atqui cùm egestas & calamitas mœrore semper affligat miserum cor, tunc maximè illud eleuatur, recreaturq́;, quando receptum beneficium, fuerit cum alacritatis gratia collatum. Qui enim illud, subductis superciliјs, corrugataq; fronte, parturit, gratiam virtutis perdidit: quoniā (authore Seneca) nemo libenter debet, quod non accepit, sed expresit. Et Chry. Quomodò eum, qui iñ tristitia est, refocillabis, si tu doles. Nam quoniā nihil adeò videtur hominibus turpe, ac ab aliјs accipere, nisi excellenti hilaritate suspitionem illam sustuleris, ostenderisq; quòd magis accipias, quàm des, magis deijcies accipientem, quàm refocillabis. Sic & vidua multa talenta, duobus obolis superauit: larga siquidem mente dedit. Potest enim quis & in paupertate, magni, & in diuitiјs, pusilli animi esse. Hæc ille. Adde quòd cùm ornamentum huiusce virtutis misericordiæ, potisimū sit celeritas: iuxta illud prouerbium, Qui cito dat, bis dat: fit, vt sit maximè necessaria hilaritas, sine qua esse promptitudo animi nequit: qui enim tardè fecit, diu noluit. Adeò vt alacritas, pro ipsa etiam voluntatis celeritate vsurpari soleat. Vnde Seneca, Gratus aduersus eum quisnam esse potest, qui beneficium, aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit. Simile documentum inculcat Apost. Non ex tristitia, neq; ex necesitate. Hilarem enim datorē diligit Deus. Et Sapiens, In omni dato hilarem fac vultum tuū.

Misericordiæ hilaritas. *Seneca.* *Luc.21.* *Celeritas necessaria.* *Seneca.* 2.Corint. 9. Eccli.35.

Dilectio sine simulatione, odiētes malum, adhærentes bono.

TERTIA *pars capituli*

Tertiam (vti diximus) possumus hic sectionem huius capituli designare, pro eo quòd ad officia charitatis fit transitus, quæ communia sunt & mutua inter membra vniuersa Ecclesiæ Christianæ, quinimò inter vniuersos mortales. Tametsi & hoc loco radicem quoq; aperit Paul. & fundamentum officiorum omnium, quæ hactenus præmemorauit, vt puta charitatem: quam qui habuerit, neq; segnis erit in ministrando, neq; in docendo negligens, neq; in exhortando remissus, neq; duplex in distribuendo, neq; deses dum præest, neq; dum miseretur mæstus, sed omnia affatim præstabit: si tamen vera sit eius dilectio, & non simulata. Nam charitas, patiens est, benigna est, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, omnia suffert, omnia sustinet. Circumscribit ergo dilectionem, quę vera, puraq́; est, eandemq́; veluti mundo suo muliebri circumamicit: idq; luculentisima oratione, quā per tredecim membra distribuit. Tribus his igitur primis, substantiam charitatis statuit. Et quia verum contra falsum & simulatum distinguitur, veluti aurum contra aurichalcū, & vera persona contra illam, quæ assumitur in comœdia, ait primùm omnium. (*Dilectio sine simulatione.*) Frequentisimū est Hebręis verba subticere: supplendum ergo est hic, sit vobis. Habēt enim articuli isti omnes pręceptionis formā. Igitur simulata dilectio est illa, quę externè verbis & gestibus effigiatur, intus autem re caret. Vnde Ioan. Non diligamus verbo, neq; lingua, sed opere, & veritate. Nam (teste Gregorio) inditium amoris, exhibitio est operis. Et Sap. Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum. Imò, cùm fictio aliôqui omnis, & mendacium, res sint Deo inuisisimæ, nihil potest illi offensius excogitari, q̄ simulatio fucatę charitatis: propterea, quòd ipse, ipsisima est charitas. Adde nihil esse exitiosius in Republica ficto amico: nam vbi te securus illi credideris, facilè in insidias incidas palliati hostis. (*Odientes malum, adhærentes bono.*) Damnata simulatione falsæ charitatis, graphicam diffinitionem illius, quæ vera est, subiungit duobus his subiectis membris. Etenim cū habitus ab obiecto cōtrahit speciem: obiectū autem dilectionis sit bonū (sicuti & odij, contrarium malū) optimè describit veritatē charitatis, per hoc, quod ait, Odientes malum, adhærentes bono. Planum est autē de eo quod verè malum est, deq́; eo quod verè est bonum, sententiam hanc esse prolatam. Est enim vsq; adeò verum, quòd proprium obiectum amoris est bonum, vt nullus vnquam amor, cuiuscunq; sit generis, ferri in rem posit, nisi sub ratione aliqua, vel veri, vel apparentis boni.

Charitatis facultates. 1.Corint. 13. 1. Ioan.3. *Sapient.1.* *Obiectū voluntatis bonum.*

Quò fit, vt ille quoq;, qui turpi adactus est voluptati, cuidam adhæreat bono: nempe secundum sensum, vel secundum fictam rationem. At verò in bonum legitimum, nõ, nisi per virtutem ferimur. Quin verò, cum tria sint bonorum genera, scilicet, vtile, delectabile, & honestum. De hoc postremo loquitur hic Apost. Est enim bonum honestum, idem quod honorificũ, vtpote cui propriè debetur honor, ceu genuino virtutis obiecto. Vtili autem bono haud vtiq; fas est adhærescere: quanuis illud obiter, & in transitu liceat, propter aliud cõcupiscere. Dicitur enim vtile, quod condecens est & commodum ad consecutionem finis, qui est bonum honestũ. Qualia sunt hæc temporaria & lubrica bona. Ob idq;, veluti medicinis, ita sub certo pondere & mensura vtendum nobis est illis, quantum par est ad vitæ necessarium subsidium, per quam tendimus in bonum honestum. Delectabile autem bonum haud per se habet bonitatis rationẽ, sed ab alio bono eam trahit, ex quo innascitur. Quocirca (authore Aristotele) talis est delectatio, qualis res illa cuius possessione captatur. Est enim voluptas de re illicita, lætifera: de re autem vtili, vtilis: sed illa quę à virtute expetitur, vera est & legitima: at illa denique optima, quam beatorũ chori de diuina præsentia suscipiunt. In summa bonum cui adhærendũ est, solus est Deus: siquidẽ nihil amandum verè est, nisi, vel ipse, vel tandem propter ipsum. Meritissimò ergo Paul. non dixit simpliciter, diligentes bonũ, sicuti dixerat, odientes malum, sed, adhærentes bono, hoc est, confixi, & veluti adglutinati, & compacti in id quod honestum est: sicuti de se dixerat, Quis nos separabit à charitate Christi? Nempe vt quicquid in vita tractemus, ad illius normam exigamus. Est ergo saluificum hoc documentum apostolicum, vt sic semper inter bonum & malum vigilanter discernamus, vt neque odium mali amorem lædat boni, neq; amor, malum vllum permisceat cum bono, sed sit syncerus ac purus. Nimirum vt ita odio habeamus peccatum in proximo, vt tamen personæ bene precemur, opitulemur, & subueniamus. Rursus, vt amicũ eatenus diligamus, quatenus lex honestatis permittit. Videlicet ne amor eius & necessitudo in aliquod nos propellat facinus, quod sit contra diuinã voluntatem. Is enim legitimus est sensus illius, Qui non reliquerit patrem, aut matrem, aut vxorem, propter me, non est me dignus. Sensus, inquam, est, Qui aliqua carnis necessitudine inductus vt meam violet amicitiam, non omnia tunc potius fœdera, ac sanguinis coniunctionem, & vincula abruperit, nõ est mea gratia dignus.

Triplex bonum. *Simile à medicinis.* *Delectabile bonum.* *Ethic. 10* *Soli Deo adhærendum.* *Salutiferum documentũ.* *Matth. 10.*

Charitate fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præuenientes, solicitudine non pigri, spiritu feruentes.

Tribus iam ergo mẽbris de substantia charitatis pręfixis ad alia descendit, quibus qualitates, conditiones, numeros & ornamenta eiusdem patefacit. Quorum hæc quatuor respectum habent ad proximos. Et primò proponit æqualitatẽ interni amoris, quo debent esse inter se Christiani. Etenim cùm in Republica diuersæ sint necessitudines & amoris respectus, puta superiorum ad inferiores, & inferiorum ad superiores, præcipit nihilò minus, vt tanquam fratres nos omnes æqualitate quadã amoris mutuò prosequamur. Non quòd gradus, qui inter homines extant, velit permiscere & confundere, sed quòd respectu Dei omnes sumus fratres. Nam si naturam spectes, omnes ab eodem opifice conditi sumus, eodem orbis domicilio cohabitantes, eodemq; aêre refocillamur, & alimur & victu, eandem vtiq; imaginem creatoris gestamus. Si verò gratiam suspicias, eodem nos Christus redemit sanguine, eodemq; idcirco Christiani omnes baptismò sumus regeniti sub gremio vnius matris Ecclesiæ, eodemq; pascimur, ac potamur sacramento corporis & sanguinis Christi. In summa vnus Deus omnibus, vna fides, vnum baptisma, atq; adeò vna colligati religione, quin etiam vnius corporis membra. (*Charitate fraternitatis inuicem diligentes.*) Nonnulli textus habent, charitatem, in accusatiuo. Sed tamen græcè non est, nisi, charitate. Et est impendiò quàm probabile, sic prorsus scripsisse Paulum. Id quod patet per subiunctam voculam, inuicẽ, haud enim inuicem diligimus charitatem, sed nos mutuò per charitatem. Et præterea, quia eandem prę se ferunt effigiem subsequentia membra, honore inuicem præuenientes. &c. Tametsi nonnulli superlationis gratia ad maiorem vehementiam dictum esse existimant, charitatem, per accusatiuum, eò quòd non solùm nos ipsos, sed & charitatem quoq; debeamus diligere. At profectò non videtur huc Paul. respexisse. Ambro. enim non legit, nisi, fraternitatis amore inuicem benigni, quò & omnes ferè

Ephe. 4. *Variatio lectionis.* *Ambro.*

ferè enarratores, tam Græci, quàm Latini propendent. Quin & verbum adiectum græcè id demonstrat: haud enim est participium, diligentes, sed nomen φιλόστοργοι, quod est, ad mutuum amorem propensi. Imò verò quãuis ad omnem amicitiam & beneuolentiam se se hoc nomen expandat, eum tamen proprius significat eximium amorem, quo sunt parentes in filios. Itaq; vtroq; nomine curauit iubendum nobis maximè commendandumq; nostrum inter nos amorem, vt scilicet sit ea æqualitate, quę est inter fratres, eo tamen ardoris affectu, qui est parentum ad filios. Hac enim de causa in Ecclesia nullo se alio nomine salutabant olim Christiani, quàm fratris. Qui mos iam nunc inter solos est monachos: reliqui autem dicuntur proximi: nempe quòd in vno parente nostro Deo debemus nos diligere, cuius nexu, plusquam propinqui sumus. Vnde illud Ioan. Si quis non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt quomodò potest diligere? Et, Si quis habuerit substãtiam huius mundi, & viderit fratrem suum necesse habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodò charitas Dei manet in illo? Attamen quantum ad culmen, caloremq; dilectionis imitari debemus caput nostrum, cuius præceptum est, vt diligamus inuicem, sicut ipse dilexit nos. *Honore inuicem præuenientes.*) Inter externa amoris officia meritò primo loco honorem collocat, primum ꝙ hic virtutis est præmium: mox ꝙ cum eum ipsum plurimi faciãt mortales, plurimum quoq; refert ad pandendas amicitiæ fores, ad easdemq; cõtrahendas, instaurandas, retinendasq; & percolendas. Et præterea ꝙ cum honor, quẽ frater defert fratri, referatur in patrem, honor habitus proximo, Deo ipsi exhibetur. Nomen græcum, προηγούμενοι, ancipitem facit orationem, scilicet, honore inuicem præcellentes, &, honore prę-uenientes, at nulla est suspitio, ꝙ Pau. incitaret gloriosos Romanos ad ambiendam honoris excellentiã. Quocirca vniuersi citra discrimen enarratores subscribunt interpreti nostro, præuenientes. Sed vide non ait, honorẽ inuicẽ reddentes, sed, honore præuenientes, vt paritatem fraternitatis exponat. In Republica quippe ciuili maiores non præueniunt honore subditos, sed ab illis eum expectant exiguntq;: at inter Christianos non sic, sed exemplo illius, qui pedes discipulorũ primus lauit, quò quisq; superior est, eò debet officijs inferioribus anteire. Nam hoc est, inquit, prę-ceptum meum, vt quemadmodum ego feci

Commendatio fraterni amoris.

Christianorũ salutatio.

1. Ioan. 4.

1. Ioan. 3.

Ioan. 15.

Honoris cõmendatio.

Honore præue.

Ioan. 13.

vobis, & vos faciatis. At neq; ijdem sunt, neq; verò pares honores, quos sibi inuicem debent Christiani, sed sub honoris nominatione omnia munera, beneficiaq; & obsequia audiamus oportet, quæ suo quisq; gradu & ordine alteri debet. Præueniat igitur filius patrẽ obsequio & reuerentia, & vbi necessitas inciderit, re etiam & subsidio: pater verò, filium educatione, correctione, consilio, & necessario victu. Præueniat dominnm subditus veneratione & obedientia: subditum autem dominus, munificentia & fauore. Profectò si Paulum attenta mente intonantem audieris, Honore inuicem præuenientes, audire tibi hominem videaris, omni nos cura solicitantem, feruentiq; pectore instigantem ac perurgentem, ne vlla nos prætereat occasio, sed simus peruigiles ad conglutinandas aggregandasq; species omnes amicitiæ, quibus fouetur Christiana familia. Ob idq; subdit (*Solicitudine non pigri.*) Etenim quoniam, præuenientes, idem est quod, impigrè, soliciteq; percurrentes, subdit, solicitudine non pigri, hoc est, nõ desides, non somnolenti ac socordes, sed illa solertia & vigilantia culturæ charitatis instantes, vt mutuis officijs alter alterum præueniatis. (*Spiritu feruentes.*) Quemadmodum anima causa est corpori, tum membrorum compaginis, tum vt singula sua promptè munia expediãt, ita & in anima est spiritus ad compingendos Christianos charitatis glutino, excutiendumq; omnem torporem ac teporem, vt prę-sto sit quisq; subleuandis fratrum indigentijs. Et ideo postquam adhortatus est Romanos ad officia charitatis impigrè præstanda, subdit, spiritu feruentes. Et est allusio ad ebullientem aquam, cui internus calor requietem non permittit, sed eam motitat cõcitatissimè. Huius enim instar nos exercent affectiones nostræ: tum prauæ, vt ira & turpis amor: tum honestæ, & maximè illæ, quæ spiritu Dei suscitantur. Quamobrem (vt August. serm. de blasphe. author est) Spiritu sancto & igne baptizãdos aiebat Ioan. Christianos. Et Christus, Ignem, inquit, veni mittere in mundũ: & alibi, Refrigescet charitas multorũ. Hucusq; August. Hoc ergo qui carent spiritu, veluti lethargo indormiunt, & turgescunt hydropisi, paralysiq; dissoluuntur. Confestim nanque Christiani, diuino abeunte spiritu, gelati, somno capiuntur rerũ huius seculi, indeq; superbiæ tumore inflati, dissociari à se inuicẽ pergunt. Nam vnusquisq; quæ sua sunt quę-rentes, suaq; singuli defensantes placita, Christiana

Honores diuersi.

August.

Luc. 12.

Matth. 24.

Qui carẽt spiritu sancto.

Philip. 2.

stiana fœdera rumpunt, vnitatemq́; fidei, inconsutilem Iesu Christi tunicam, discindunt, peiores militibus illis, qui eatenus sunt illam venerati, vt potius quàm diuiderent, sortirentur de illa. Identidem imago præsentium temporũ huiusmodi nobis offert meditationes.

Inconsutilis Christi tunica.
Matth. 27.

Domino seruiẽtes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes.

Hæc iam quatuor præceptorum membra ordinem proximè habent ad Deum. Tametsi affinitas græcorum nominum, καίρῳ, κυρίῳ, tempori, domino, amphibologiam creauerit, vtrum dixerit Paul. tempori seruiẽtes, an, domino seruientes. Sed nota, vt isti neoterici quancunq; captent nouitatis ansam. Quoniã vnus Ambro. legit, tempori, hæc illis magis arridet lectio, contra doctorum, tam Græcorum, quàm Latinorum vniuersitatem. At verò alij, seruire tempori, Ambrosium imitati, pro eo vsurpant, quod est, aptis locis & temporibus, pensataq; personarum qualitate, de fide & religione loqui, ac cætera præstare charitatis officia. Alij verò, tempus, pro occasione accipiunt, vt secundum antiquum philosophorum prouerbiũ, nullam permittamus occasionem elabi ad bene agendum, sed omnem obseruemus opportunitatem, vbi possimus siue beneficia nostra, siue officia collocare. Attamen profectò nulla, vel q̃ tenuissima est, huius lectionis probabilitas, sed est constantissimum, Paulinam esse, Deo seruientes. Nam præterq̃ quòd hęc lectio iam vniuersim extat, tam græcè, q̃ latinè, argumentũ firmissimum est, semper sic extitisse apud Græcos, tum quòd vniuersi eiusdem linguæ ita incunctanter legunt, tum quòd & ipse idem Amb. qui latinè reperit, tempori seruientes, fatetur græcè existere, domino seruientes. Et vice versa cum Orig. legat, domino seruiẽtes, vel ipse, vel eius interpres affirmat, id quod in nõnullis Latinorum exemplaribus ponitur, tempori seruientes, inconuenienter esset insertum. Et ad Marcellam Hiero. in eos profectò acriter inuehitur, qui tali vtuntur lectione. Et quod ait Ambr. huic loco nõ competere, domino seruientes, eò quòd cum singula obsequia & seruitia Dei sint hactenus commemorata, non opus erat subiungere, veluti in summa, Deo seruiẽtes, hoc, inquam, profectò (salua grauissima eius authoritate) vsq; adeò parùm mouet, vt contraria ratio sit congruentissima. Nam cùm hæc superiora opera & seruitia diuersa intentione & proposito præstari ab homine possint, commodissima vtique fuit, & opportunè adiecta doctrina, vt sic simus solicitudine non pigri, & spiritu feruentes, vt in diligendis honorandisq́; fratribus arbitremur, nos non mundo, nec carni, sed vni Deo seruire. Nam quicquid (vt ait Chry.) in fratrem feceris, in dominum tuum pertingit, & quasi ipse bene abs te affectus esset, ita tibi mercedem rependet. Hæc ille. Itaq; instituit nos Paul. quemadmodum in Deum omnis referenda sit virtus nostra. Nam aliter perpetuò durare nequit, vel solicitudo charitatis, vel feruens spiritus. Sed quando nulla alia esset coniectura, legendum esse, domino seruientes, subsequens particula id facit manifestum. (*Spe gaudentes.*) Seruit enim quisq; domino suo spe mercedis: quæ quidem spes, licet ratione dilationis affligat: iuxta illud, Spes quę differtur affligit animam, tamen ratione certitudinis gaudium parit: tum præsertim quando certitudo authoritate Dei innititur. Quam ob causam cap. 1. dixit, iustum ex fide viuere, & cap. 5. iustificatos ex fide gloriari in spe gloriæ filiorum Dei: neq; id solum, sed in tribulationibus: quoniam tribulatio patientiam operatur, &c. Eademq́; rursus ratione, & in pręsentia cum gaudio spei componit, & patientiam in tribulationibus: subdens. (*In tribulatione patientes.*) Etenim (vt illic adnotabamus) tametsi spes secundum philosophos, nõ sit, nisi de futuris bonis, gaudium autem de præsentibus (sicuti tristitia de præsentibus malis) tanta est tamen firmitas spei nostræ, vt longè superet propellatq́; tristitiam præsentium malorum. Vnde sancti, non solum sunt tribulationum patientes, verumetiam atrocissimis ipsis tribulationibus delectãtur. Virtus enim non est hoc nomine digna, quoadusq; sit cum alacritate cõiuncta: nam quandiu cũ mœstitia fit, nõ potest esse in opere promptitudo: vnde illud, Hilarem datorem diligit Deus. At verò ne nobismetipsis gloriam vsurpemus victoriæ aduersus tentamenta, appositissimè subdit. (*Orationi instantes.*) Hoc est, ab eodem Deo nostro, cui seruimus, vires ipsas efflagitantes, quibus in obsequio sustentemur. Plurima enim nobis, eademq́; præclara emolumenta confert orationis sedulitas. Primùm siquidẽ nobis nos ipsos repræsentat, vt nostram ipsorum tenuitatem infirmitatemq́; & indigentiã cognoscentes, abiectiores nos reputemus, atque adeò à nobis ipsis despecti submittamus nos supplices deo. Secundò per orationem

Domino seruientes.
Hieroñ.
Chrysost.
Prouer. 13.
2. Corint. 9.
Orationis vtilitas.

orationē Deum pluris ęstimamus, eundemq́; religiosius suspicimus, vtpote à quo tum suppetias petimus, tum deniq; speramus pręmia. Et tertiò eisdem precationibus, pro quanto à charitate proficiscuntur, eadem meremur, quæ petimus: ac deniq; quatenus eius gratia & fauore oramus, sanè qui ad orandum nos tantopere instigat, orationibus ipsis tribuit, ea quæ ad gratiæ cultum & incrementum cōferunt. Postremò per orationem ei cuncta nostra beneficia accepta referimus. Ob idq; nō ait solùm, orantes, sed, orationi instantes, hoc est, iugiter ac sedulò improbeq; orantes: iuxta verbum Christi, Oportet semper orare, & nunquam deficere. *Luc.18.* Haud enim solo Christi testimonio tam crebrò nos ad orandum instigantis, verùm longissimo vsu & more cōpertum habuere semper viri sancti, frustra Christianos accingi ad colendam religionem sine assiduitate orationis: neq; vllum vnquam altius fuisse sanctimonia promotum, quàm fuerit in oratione perseuerans.

Necessitatibus sanctorum cōmunicantes, hospitalitatem sectantes.

Post generalia officia beneuolentiæ descēdit ad illa quæ in quasdam singulares personas amicorum conferuntur, quales sunt & sancti & hospites. *Ambro.* Ambr. pro ablatiuo, necessitatibus, legit, memorijs. Et ita vel Orige. vel eius interpres ait, meminisse habere in exemplaribus Latinis. Et potuit similitudo vocum græcarum, μνείαις, memorijs, χρείαις, necessitatibus in causa fuisse, vt alterum pro altero trāsscriberetur. Sed neq; sensus vsq; adeò differunt, quin sint magis affines, quàm voces. Ambro. enim duobus modis hoc interpretatur. Priori, vt illi dicantur sanctorum memorijs communicantes, qui æmuli sunt vitæ sanctorum, quasi ipsorum semper memores. Posteriori, vt illi sint sanctorum memores, qui in sanctorū sumptus bona sua erogant: nam & isto maximè modo in memoria habemus sanctos. Quo quidē secundo sensū ad lectionē alludit nostrā, qua legimus, vsibus, seu, necessitatibus, quam ferè Patres in vniuersum sequūtur. Vnde Orig. & Chry. & Theophyl. verbum obseruant, communicantes, nempe quòd non est Paul. contentus dicere, subuenientes, sed ait, cōmunicantes. Nam dum necessitatibus vsibusq; sanctorū succurrimus, quasi mercimonium exercemus. Etenim si stipem præbemus, spem remunerationis concipimus, atq; adeò censum cum illis habemus communem. Atqui quod ait, sanctorum, bifariam interpretari possumus. Vno scilicet modo, vt ordo hîc designetur charitatis: nam in eleemosynarum dispensatione sancti & iusti cæteris paribus præferendi sunt: tum quòd ratione suæ probitatis digniores sint, tum etiā quòd sint suis orationibus fructuosiores. Vnde Christus, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, accipiant vos in æterna tabernacula. *Luc.16.* Haud tamen cogitauit Paul. pauperes, qui extra gratiam Dei viuunt, iure expoliare petendi recipiendiq; eleemosynas. Illud nanq; Sapientis, Da iusto, & non recipias peccatorem, haud sic audiendum est, quòd peccatoribus non sit etiam largiendum, sed secundum interpretamentum Augustini, quòd nō est illis opitulandum in perniciem eorum, puta ad fouendum eorum peccata. *Eccl.12.* Potest nihilò minus altera esse intelligentia huius Paulini verbi de sanctis peculiariter, qui erant Hierosolymis, vel alibi etiā forsan cultui diuino dicati: qui, cùm nō essent tunc decimarum prouentus, alendi erant piorum eleemosynis. Nam de beneficentia in genere iam supra dixerat, Qui miseretur in hilaritate. Harum etenim eleemosynarum, quæ colligebantur pro sanctis, meminit infra cap. 15. Vbi ait, quòd Macedonia & Achaia probauerunt collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem. Et ad Gal. ait, sibi & Barnabæ negocium esse datū pauperum. *Gal.2.* Et ad Cor. De collectis autē quæ fiunt in sanctos, sicut ordinaui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite. *1.Corint.16.* (*Hospitalitatem sectantes.*) Ne per omnia pietatis officia sermonem protraheret, vnius meminit hospitalitatis, quę est omnium, tum amplissimum, tum ideo clarissimum. *Laus hospitalitatis.* Enimuerò qui hospitalis est, ad hoc pauperes sub tectum recipit, vt famelicum refocillet, nudum induat, infirmum recreet, & quauis alia re indigenti prospiciat. Hac enim de causa nō solùm apud sanctos patriarchas veteris testamenti, vt Abraham & Loth, & reliquos tanto fuit semper in precio hospitalitas, verùm & apud Gentes nullum fuit preclarius beneuolentiæ, vel inditiū, vel munus. Adeò vt Ioui ipsi hoc hospitalitatis epithetō fuerit inter alia celeberrimū. Qua de re in primordijs Ecclesiæ summa impendebatur opera varijs xenodochiorum generibus extruendis, aduenisq́;, & peregrinis consolandis. Etenim quod nam esse potest, vel inter Christianos præsertim, euidētius charitatis documentum,

tum, quàm illos qui non parentibus modò, sed patria orbati, omniq; præsidio destituti in alienis regionibus oberrant, illis visceribus tractare, quibus Deus ipse factus est pro nobis peregrinus in terra, neq; foueam cum vulpibus habens, neq; cum auibus nidum, neq; verò præter crucem locum alium, vbi moriens reclinaret caput? Hac ergo de re hìc Paul. non satis arbitratus est dicere, hospitalitatem exercentes, sed ait, sectantes, nimirum quoniam neq; satis existimare deberet Christianus, aduentantibus ad se ostium pandere: at deberet, exemplo Abrahæ & Loth, in vias & campos prodire, vt obuios quosq;, pro facultate sua, domum adduceret, qua charitate aliquando mereretur angelos Dei hospitio suscipere. Tractauimus autem hunc locum locupletius in deliberatione nostra de pauperibus ad Principem Hispaniarum. Vbi pro tenuitate institutum illud taxare & proscribere conatus sum, nonnullis locis receptum, vt peregrini pauperes tempore necessitatis nõ nisi in triduum recipiantur ac tolerentur. Enimuerò licet ordo charitatis hoc postulet, vt nostris citius, quàm alienis succurramus, & qui non potest, non teneatur alienigenis prouidere, tamen nõ possunt pauperes iure, quod habent, naturali & euangelico, priuari, quocunq; discurrendi, & vbicunq; manendi, & cuicunq; exponendi miserias suas & calamitates, nisi essent forsan, vel sine necessitate vagabundi, vel insidiatores, vel quomodocunq; aliter criminosi: id quod copiosius illic, vrgentiusq; perstrinximus.

Matth.8. *Gen.18. & 19.* *Non sunt peregrini eliminandi.*

Benedicite persequẽtibus vos, benedicite, & nolite maledicere.

QVARTA pars capituli *Tribus benemeremur de aliquo.*

Hìc fecimus sectionem quartam huius capituli, ob id quòd digressio fit ad officia, quę præstanda sunt inimicis: quæ sexdecim membris ab Apostolo distinguuntur. Cùm enim tribus maximè demereri possimus inimicos, scilicet, beneuolentia, concordia, & beneficentia, duo hæc prima pertinent ad beneuolentiam, ac sex deinde proxima ad concordiam: sed octo postrema ab illo verbo, Nulli malum pro malo, spectant ad beneficentiam. Hic autẽ locus de fonte illius doctrinæ Christi promanat, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. At recentiores isti traductores, despicientes verbum, benedicere, aut vertunt, bene loquamini de his qui vos insectantur, aut, bene precemini ijs. Sed profectò dum verborum nitorem affectant, veritatem sententiæ vitiant: nam bene loqui de aliquo, nõ nisi ad laudes eius prædicandas attinet. Bene autem precari, idẽ est, quod, bona alijs optare vel postulare: at verò, benedicere, vtrumq; comprehendit. Quocirca, licet Chrysost. & Orig. benedicere, exponant, pro hoc quod est, bene precari, textus tamen simpliciter & syncerè transscribendus est vt iacet græcè. Est enim græcè, εὐλογεῖτε, quod est, benedicite. &c. vt sua generalitate omnes ambiat modos benedicendi. Et certè multò minus conueniebat transferre, bene loquamini de his. &c. Nam vt ipse, qui sic transfert, in suis annotationibus, confitetur, nõ iubet hìc Paul. vt laudemus insectatores nostros: bene autem loqui de aliquo, nihil aliud est, q̃ ipsum laudare. Tria ergo nos in genere admonet Pau. verbo benedicendi, scilicet, vt corde & ore bona optemus & precemur inimicis nostris, puta resipiscentiã, & salutẽ aĩæ. Deinde vt blandè & leniter eos admoneam⁹, dulciq; respõso eorũ irã restinguamus, ac deniq; eorũ, si quas habẽt virtutes, laudibus cõmendemus. Hac enim ratione (vt ait Chry.) multa acquirimus lucra. Primũ enim multũ erga Christũ demõstramus amorẽ, dum eius causa nihili iniurias facimus: deinde fidẽ alterius vitæ profitemur, pro eo q̃ respectu illius pro nihilò ducimus humana bona: ac tertiò inimicos ipsos euincere, ac nobis deuincire curamus. Sed perspice quanta sit in Paulo exaggerationis vehementia: nõ enim cõtentus fuit docere sic nos cũ philosophis, Nolite iniuriarũ meminisse, sed sit vobis earũ obliuio. Neq; verò satis habuit dicere, benedicite maledicentibus, aut, bene precamini malè precantibus, sed exigit, vt si qui non solũ dictis, verũ factis nos extremisq; iniurijs insectãtur, eis nos cõtrà, nõ modò nullum referamus nocumentũ, verùm, benedicamus, hoc est, honorẽ, vti beneuoli deferamus. Hæc autẽ affirmatoria admonitio duobus modis est in pręcepto, extra quos casus relinquitur sub consilio. Est enim præceptum, ne inimicos à dilectione & oratione generali excipiamus. Si enim, dum quis petit quotidianũ panẽ, aut aduentũ regni in oratione dominica, excluderet inimicos, delictum esset: multoq; grauius, si id faceret sacerdos in sacris: nam à dilectione proximorum nemo excipitur. Vnde in tempore necessitatis, qui secundus est casus, tenemur quoq; inimico succurrere: secundũ illud, Si occurreris boui aut asino inimici tui erranti, reducas eũ,

Matth.5. *Chryso.* *Exod.23.*

Deum

Deum quidē imitātes, qui generali prouidentia naturæ, solē suū oriri facit super bonos & malos. In orationibus autē & subuentionibus peculiaribus ac liberis, nō quidē est præceptū, sed tamē est consiliū, inimicorū quoq; meminisse: exemplo Christi, qui pro inimicis exorauit. *Luc.23.* Dum autē inimicus resipiscit, misericordiā petens cū satisfactione, pręceptū est, in amicitiā eū recipere, ita nos enim Christus orare patrē instituit, vt dimitteret nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitorib' nostris. *Matth.6.* Hæc autē inimicorū dilectio, sic exposita, quanuis fuerit Christi verbis in Euangelio expresior, latebat tamē in iure naturæ, sicuti reliqua moralia præcepta. Quod enim ait, dictū esse antiquis, Odio habebis inimicū tuum, nō sic intelligendū est, vt illud esset in lege, sed ꝙ cum pręcisè habeatur, Diliges amicum tuum sicut teipsum, Pharisæi interpretabantur, odio habēdos inimicos. *Leu.19.* *Matth.5.* Vnde quod subiungit, Ego autē dico vobis, diligite inimicos vestros. Et, Orate pro persequētibus vos, quod hîc Pau. ait, benedicite, reuelatio est pręceptionis, quæ delitescebat in iure naturæ, nondū satis philosophis cognito. (*Benedicite, & nolite maledicere.*) Sicuti supra dixit, Odiētes malum, adhærentes bono, ita & hîc non satis duxit, cōmendare nobis benedicentiā, sed deterret nos etiā à maledicentia: nēpe vt benedictio & beneuolētia nostra syncera castaq; sit. Sunt em̄ qui impuro sunt, dupliciq; animo, qui videlicet, vel iuxta dictū Psal. ore loquuntur pacē cū proximo suo, mala autē in cordibus eorū: *Psal.27.* vel nō secundū rationis normā, sed prout sibi, vel cōducit, vel libet, nunc benedicūt, statimq; maledicunt: iuxta illud, Ex ipso ore ꝓcedit benedictio & maledictio. *Iaco.3.* Et subdit, Nō oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons de eodē foramine emanat dulcē & amarā aquā. Contra hoc autē documentū videntur viri sancti sępè maledixisse, tam hominibus, q̄ insensatis rebus. Maledixit enim Heliseus in noīe domini pueris qui ei illudebāt, quos ideo vrsi lacerauerūt. *4.reg.2.* Maledixit & Iob diei natiuitatis suæ. *Iob.3.* Quinimò & Pau. ipsi sacerdoti, Percutiet te Deus paries dealbate. *Act.23.* Responsio autē est facillima, ꝙ maledicere alteri, optādo illi, precādóue malè, formaliter (quod aiūt) hoc est, ea penitus intētione, quæ in malū illius fertur, nō licet: sed tamē optare alteri malū, quod philosophi vocant, materialiter, intētione boni, quando via & ordine fit, tunc legitimū est & bonū. *Maledicere, qua ratione liceat.* Siue id fiat enunciando veritatē, quæ necessariò adiacet rei: veluti Iob enunciauit malignitatem præsentis vitæ: siue proferendo sententiā cōtra iniquos, vt, Maledictus, qui nō permanet in sermonibus legis huius: *Deut.27.* siue eorū pœnā in honorē Dei prophetando, vt fecit Esa. siue corripiendo, vti fecit Paul. Quanuis si sciuisset esse sacerdotem, abstinuisset. Quinimò ad defensionē nostram optare etiam possumus hostium exitium, vt quos & bello quoq; petere licet. Mala autem culpæ & supplicia inferni nemini optare possumus. Esset enim hoc, optare, vt quis esset inimicus Deo, quod charitati repugnat, qua est à nobis diligendus. Haud tamen inde colligas (vt quidā nimiū boni arbitrantur (neutiquam licere nobis inuasorē occidere, quem credimus in peccato esse: nam aliàs neq; Turcas ius permitteret nobis debellare, neq; obduratos hæreticos comburere.

Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes.

Post monita beneuolentiæ subscribit tria alia, quibus cōcordia cōstat, vigetq; inter fratres, & quæ maxima sunt charitatis testimonia. *De concordia* In gręco infinitiuus est, gaudere, sed quia solent Græci infinitiuo vti loco imperatiui, transferūt nōnulli per imperatiuū, gaudete, & alij per gerundiū, gaudendū. At simplicior translatio est per infinitiuum, vt sicuti gręcè, ita & latinè suppleatur alterum verbum, scilicet, gaudere oportet. Patescit enim manifestisimè membrorum colligantia in vno corpore, quando affectione vnius afficiuntur & reliqua omnia: vt de prosperitate amici vnà cum illo gaudeamus, contristemurq; illi de sua aduersitate. In summa, hoc docet hîc Pau. quod prædicabant philosophi, Amicus alter ego. Nisi quòd sale Christianæ sapientiæ condienda est hęc sententia. *Sana intelligentia.* Haud enim lætandū nobis est, vbicunq; lætatur proximus, neque quocunq; mœrore cōmunicandū nobis est cum illo, sed iuxta charitatis præscriptū, quæ non congaudet super iniquitate, congaudet autē veritati. *1.Corinth.13* Si enim eorū quispiā, qui (iuxta prouerbiū) lætantur cùm malè fecerint, exultat de vana huius seculi prosperitate, per iniquitatē parta, aut de vindicta per iniuriā obtenta, aut de quouis alio malorū genere, potius nobis indolenda est eius miseria, q̄ illo turpi gaudio aspergamur. *Prouerb.2.* At dū quis de opere virtutis delectatur, vel de aliquo admisso flagitio tristatur, tunc maximè, vt imaginem præferant membrorum Christi, afficiendus est simi-

est similiter proximus quisq;. Tametsi & de rebus quoq; tam prosperis, q̃ aduersis huius seculi gaudere nonnunq̃ modestè liceat, & modica tristitia tangi, quatenus bona sunt naturæ, vel mala: vt contristari de morte amici, congratulariq; de eius fœlicitate. Nihil enim ita dilectionem conciliat (ait Chrys.) q̃ quòd gaudiū & tristitiā inuicē inter nos cōmuniter

Expositio. habemus. Neq; Paul. subueniri semper calamitati proximi iubet, quia id sępenumero nō est possibile: sed si tollere non potes, produc lachrymas, & maiorem partem sustulisti. Et si prosperitatē illius augere nō vales, congaude, & multū augmenti attulisti. Hęc Chry. Quocirca hîc præcipuè locum habet documentū

Gal. 6. Pauli, vt alter alterius onera portemus: qui enim flet cū flentibus, dum partē oneris suscipit, mœstitiā eleuat amici. Sed hoc præterea cum eodē S. Chry. obseruandū est nobis, longè nimirum esse difficilius, gaudere cum gaudentibus, multoq; clarius charitatis inditiū, q̃ flere cum flentibus. Hoc enim posterius ipsa natura vltrò facit. Nam cùm in calamitatibus proximi nulla sit inuidiæ materia, nemo est adeò saxeus, qui illic nō defleat: at quòd quis nō solùm nō inuideat ei, qui clarus est ac celebris, sed & congaudeat, generosæ mentis est. Lachrymando ergo, misericordē te facis: gaudendo verò, liuore teipsum liberas. Hæc ferè Chry. (*Id ipsum inuicem sentientes.*) Hæc est concordiæ cōsummatio, Idē velle atq; idē nolle. Quanq̃ Orige. quidem atq; Chry. hoc verbū ita prorsus interpretentur, vt idem quisq; de seipso, quod de proximo suo, sentiat. Verbi gratia, Si magnum te esse putas, si bonū. &c. talem & proximum existimes: si illum exilē & fragilem suspicaris, talem te quoq; recognoscas. Quod quidem dictum ab Apost. putant ad edomandam superbiam, quæ inimica est cōcordiæ, & qua maximè laborabant Ro-

Facilius tristari.

Mens Pauli. mani. At forsan alia est mēs Pauli. Nam phrasis hæc, id ipsum sentientes, potius significare vnitatem videtur sententiæ, in quam fratres debent cōuenire: quæ quidem radix est & fomentū pacis. Etenim licet quantū ad intellectum speculatiuū, nihil officiat charitati, quæ est in voluntate, sententiarū diuersitas, quæ prouenit ex vigore rationis, vti in Geometria & philosophia, tamē secundū intellectū practicum, vt in agendorū consilijs & iudicijs, dū Ecclesiæ, vel collegij discinduntur ingenia in diuersas sententias, facilè subsequitur animorum diuortium, quo extinguitur charitas.

Dubitatio. ¶ Addubitare veruntamen hîc quis posset. Nunquid & in cōsultationibus ipsis & cōfessionibus fratrū & patrū esse potest? Imò debet esse nonnunq̃ dissensio. Etenim neq; oēs sunt eiusdē, vel ingenij, vel scientię, vel prudētiæ. Et sunt nonnunq̃ viri sancti, qui sua simplicitate à veritate declināt, quibus nō est cōsentiendū. Quid ergo hîc sibi vult Paul? Forsan quis facilè respōdeat, nihil aliud sibi velle, q̃ quòd simus idipsum inuicē sentiētes, dū id quod sentitur, verū sit. At profectò excelsum ingeniū Pauli altius euolat, dum ait: Id ipsum alias exposuisset se ipse dicens, Idipsum, vt verum & bonum omnes sentientes. Adde quòd cùm veritas crebrò & plurimùm lateat, parùm conduceret hoc eius documentum: nam sæpe, dum quisq; quod verum putat, sentiret, non id ipsum sentirent omnes. Instituit ergo hîc Paul. (quantum iudico) nihil aliud, quàm Christianorum intentionem & propositū, vt videlicet vnusquisq;, q̃ fieri possit maximè, intendat semper & proponat cōuenire in sensu cum fratre suo. Condemnat, inquam, illos, qui in disciplinis & consilijs, siue scripto, siue verbo, nihil magis præ se ferunt, q̃ singulares haberi, aliena scilicet, impugnare: & aliquid stabilire quod egregium, singulareq; sit, quæ quidē insolentia mater est schismatis. Paulinum ergo documentum est, vt quicquid in aliena sententia, veritatis, vel cernimus, vel olfacimus, probemus & elucidemus: quicquid verò suspicamur falsitatis, blandissimè ad veritatis lineas reducamus, neq; nostra retineamus mordicus, sed faciles nos prębeamus correctoribus nostris: ita enim facilè coire possumus in eundē sensum fidei, coalescereq; inter nos poterit sancta charitatis concordia.

Sententia salutaris Pauli

Non alta sapientes, sed humilibus cōsentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.

Diuellit deniq; ex animis nostris impedimenta, quæ obstare nobis possunt, quò minus simus vnanimiter id ipsum sentientes, quæ licet triformem habeant effigiem, in vnum tamen propemodum coincidunt. Inde enim primum quis ægrè ac duriter alienæ fœlicitati congratulatur, miserisq; commiserescit, ac deniq; in sententiam aliorum venit, quòd altè de se sapit, ac magnis inhiat: inde nanq; reliquos despicit, indignosq; iudicat prosperis, neq; eorum calamitates pro malis ducit, atque adeò neminem talem existimat, cuius iudicio debeat auscultare. Est autē hæc repetitio illius, quod capite superiori dixerat, Noli

rat, Noli altũ sapere. Meritisimò enim Paul. identidem inculcat malignitatem huius vitij: non solũ quòd neophitis Romanis ex vtroq; populo conuersis curatione talis morbi opus erat, verùm quòd (vt ait Chrysost.) nihil adeò corpus Ecclesiæ scindit, atque superbia. Alta ergo sapere (quod nos hîc Paul. dehortatur) vel est arduum quidpiam comminisci, vt esse videamur extra gregem, vel plurimum nobis sapientiæ tribuere: vtraque enim insolentiæ species pacem conturbat. (*Sed humilibus consentientes.*) Humilis hîc (vt bene adnotauit Chrysost. & verbum ipsum græcum sonat) non eos denotat solos, qui virtute humilitatis præstant, sed eos qui humili sunt loco, seu nati, seu habiti: puta, plebeios, pauperes & abiectos. Deijcit enim superborum fastum & supercilia, adhortans eos, ne dedignentur infimis quibuscunque consentire, vbi veritatẽ agnoscunt. Ne vlla scilicet disparilitas, vel sanguinis, vel officij, vel sortis deniq;, vel conditionis obstaculo sit, quò minus sanum sensum, consilium & documentum à quocunq; proferatur, veneremur, & osculemur. Vnde quod interpres transtulit, consentientes, potest & ad verbum græcum traduci, obsecundantes & obtemperantes, quod vehementiorem hîc habet significationem. (*Nolite esse prudentes opud vosmetipsos.*) Quasi citationem arbitratur hanc Ambr. ab Esaia, vbi habetur, Væ qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobisinetipsis prudentes. Et est forsan explicatio primi membri, Non alta sapientes, si accipiatur in secũdo sensu expositionis nostrę. Est enim nihil magis in perniciem hominis, quàm cùm de se ipse iudicium profert. Nam amor proprius libertatem adimit, & arbitriũ rectè iudicandi, & maximè de æstimatione proprij ingenij & scientiæ. Est quippe homini, quatenus rationale est animal, is à natura infixus, tum appetitus sciendi, tum subinde amor propriæ sapientiæ, vt cum sint qui alijs in rebus cedant facilè alteri, hac verò parte vix vllum inuenias mortalium, qui seipsum penitus agnoscat, alteriue concedat. Cui vesaniæ proximũ est, vt homo plenus opinione sui, sibi ipsi arbitretur (vt ait Chry.) sufficere, neq; alius, vel ope, vel opera indigere: homini autem sic adfecto nulla inesse potest charitas in proximos. Qua igitur de causa nos contrà Deus constituit alterum alterius membra, vt nullus sit adeò sapiens, prudens, diues, sanus, potens deniq; & excelsus, qui non in eadem etiam re qua pollet, egeat alterius iuuamine

Chrysost.

Esa. 5.

Hominis pernicies alta sapere.

Ephe. 4.

& officio. Id quod summum est humanæ societatis vinculum.

Nulli malum pro malo reddentes.

Præmonitis, quę ad beneuolentiã & cõcordiam attinẽt, prosequitur de beneficentia erga eosdẽ inimicos dicere. Primùm hoc autem membrũ, licet ea generalitate ab aliquo posset audiri, vt formam præferat consilij: existimo tamen, verbis legitimè perpensis, & libratis, vi pollere præcepti. Etenim in primis neq; inhibet hîc Pau. neq; verò consulit publicæ potestati, ne malefactoribus rependat supplicium pro crimine: hoc enim si formaliter (vt cum philosophis loquamur) verba accipiantur, non est, reddere malum pro malo, sed bono iustitiæ vindicare malum, resarcireq; acceptum damnum. Sed neq; præcipit priuatis personis iniuriã pasis, vt quod acceperũt detrimentum, remittant: licet nonnunquam cadere id posset sub consilium. Nam ius habẽt, quinimò obligantur nonnunquam illi, qui, vel honore, vel bonis expoliati sunt, illa repetere, maximè vbi eis, vel pro sua familia, vel pro Repub. indigent (dummodò id ordine iuris faciant) quoniã neq; hoc est, reddere malum pro malo, sed recuperare sublatũ bonũ. At verò tunc prorsus quis reddit malum pro malo (quod prohibitione hac Paulina cauetur) quando inimico suo, à quo lacessitus est, damnum dat, siue in bonis, siue in fama, vel honore, quod vel non est necessarium ad restituendum sibi amissum bonum, vel id non facit ordine iuris. Vti si quis palma percussus, percussorem repercutiat: vel qui in bonis læsus est, honorem alterius lædat: vel quoniã quis falsum testimonium in me dixit, falsum ego vicissim reijcio aduersus illum: vel si postquam mihi iam plenè satisfactum est, nocere offensori adhuc persisto. Quæ quidem omnes retaliationes ex odio proficiscuntur, peccataq; sunt adeò iniustitiæ aduersus hãc Pauli præceptionem. Quamobrem absq; vlla exceptione amici, vel inimici, Christiani, Iudæi, vel Pagani, nulli reddendum est malum pro malo. Tametsi quantùm ad satisfactionem, recompensatio fieri posit inter datum, acceptumq; detrimentum. Posset autem audiri hoc, tanquam consilium, si reddere malum vsq; ad illud extendas, quod est, priuatio beneficentiæ: vt si quis beneficijs adfectus, iniurius esset in suum benefactorem: subtrahere tunc quidem benefactori liceret.

De beneficentia.

Prouidentes

Prouidentes bona, nō tantùm corā Deo, ſed etiam corā omnibus hominibus, ſi fieri poteſt.

In exemplaribus Græcis quæ modò extant, non ſunt hæc verba, Non ſolùm coram Deo, ſed etiam, ſed hæc prorſus, Prouidentes bona coram omnibus hominibus. Dubium autem eſt, an deſint Græcis, adiecta ne ſint Latinis. Nam Græci interpretes illa non legunt, legit ea tamen Ambro. in textu, interpretaturq; in commento. Et Hierō. in epiſtola de vitando ſuſpecto contubernio, & alij Latini. Et quanuis, licet non eſſent verba Pauli, manifeſtum ſit, ſubintelligenda eſſe, eſt tamē veriſimile, non fuiſſe ab illo prætermiſſa: quoniam non admonuiſſet Romanos, vt coram hominibus prouiderent bona, quin præmonuiſſet, vt cum primis Deo ſtuderēt placere: ſiquidem vbi vtrunq; obſeruari non poteſt, potius permittere debemus, vt homines ſcandalum accipiant de opere noſtro, quàm vel minimum faciamus opus, quod Deo diſpliceat. Vnde non abſq; optima ratione, particula illa, ſi fieri poteſt, ab aliquibus adſuitur his præcedentibus verbis: quorum nos ideo lectionem ſequimur. Nam cū perdifficile ſit, Deo ſemper, hominibuſq; omnibus placere, ait, quòd ſi fieri poteſt, non ſolùm corā Deo, ſed corā omnibus hominibus prouideamus bona. Et quanuis parùm videatur congruere ſuperiori clauſulę, congruit tamen. Hortatur enim nos, vt non modò nulli reddamus malum pro malo, ſed vt illis qui nos iniuria laceſſunt, rependamus amicorum officia. Quanq̄ græcè accuſatiuus ille pluralis, τα καλά, vim habere conſueuit aduerbij, bene, ob idq; alij legunt, bene prouideamus. Quòd ſi aliquando petenda eſt nobis vindicta, admonemur hic, vt ea prudētia id faciamus, vt nemini eſſe poſſimus offendiculo. Inſtruimur deniq; talibus ſemper actiones noſtras circunſtantijs veſtiri, vt dignæ ſint apud omnes commendatione & laude. At ver[ò] bene obſeruauit Orige. (*Orig.*) non exhortari nos [Pa]ulum, vt prouideamus placere hominibus, quaſi hunc pręſtituentes finem actionibus noſtris, cùm ipſe contrà ad Gal. confiteatur, (*Gal.1.*) quòd ſi hominibus placere vellet Chriſti ſeruus non eſſet, ſed commonefacit vt bona prouideamus coram hominibus ad gloriam Dei: iuxta illud, (*Matth.5.*) Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt.

Quod in vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes.

Alij ſunt qui particulam, ſi fieri poteſt, cū hac præſenti oratione coordiuntur, videlicet, Si fieri poteſt quod in vobis eſt. Sed profectò aptius cohæret (vt diximus) ſuperiori: non ſolùm propter rationem à nobis allatam, ſed quia hîc redundare videtur. Satis enim eſt dicere, Quod in vobis eſt. Hoc nanq; certū eſt fieri poſſe, vt quantum in nobis ſit, ſeruemus pacem: ob idq; nihil opus erat illud adijcere. Tametſi parū referat, alterutriparti adiaceat. Ait autem, Quod in vobis eſt, hoc eſt, quantum in vobis eſt, propterea quòd cùm pax ab vtraq; parte dependeat, nō ſemper in noſtra eſt facultate. Inſtituimur ergo, vt nemini vel cauſam præbeamus, vel anſam, ſeu belli, ſeu litis: neq; vllum, quod in nobis ſit, prætermittamus officium ad aſſerendam retinendamq; pacem. Hac enim ratione iuxta verba Pſal. (*Pſal.119*) conſequi poſſumus, vt, etiam cū his qui oderunt pacem, ſimus pacifici. Quòd ſi quis fortè odio nos habeat gratis, bello nos, inquam, per iniuriam petat, aut lite moleſtet, tunc ſecundum verbum Chriſti pax noſtra reuertetur ad nos. (*Matth.10.*) Neq; verò priuamur per hanc exhortationem Pauli iure defendendi nos. Quanquam ſalutare conſilium ſit, idq; Chriſtianis cùm primis, vt ſi quis voluerit nobiſcum contendere in iudicio, & tunicam noſtram tollere, dimittamus ei & pallium, (*Matth.5.*) ad redimendum tempus: atq; hoc quàm maximè ad declinanda, propellendaq; publica bella, quæ, vt nos longa experimenta malo noſtro docuerunt, neq; geri neq; patrari poſſunt, ſine illis incommodis ac detrimentis, cladibus ac peſtibus, quibus in Chriſtianorum perniciem eſſe nequeūt acerbiora. (*Dehortatio à nectendis bellis.*) Nam vt agrorum populationes, compilataſq; villas, incendia vrbium, adulteria, ſtupra, innocentium ſtrages, filios patribus, viriſq; matres orbatas, euerſas aras, ſacra prophanaq; omnia diruta, aliaq; id genus violata iura ſileamus, quæ fari horret animus, nullum poſt ſe bellum, vbi geſtum eſt, virtutis, pietatiſve, aut Chriſtianæ religionis veſtigiū relinquit: ſed ſileſcere illic videas, efferariq; protinus humanos animos. In vna quidem fidei ac religionis cauſa, vbi aliud nullum remediū tentandum reſtat, pium, ſanctumq; eſt bellū: in cæteris autem, vt non in eorum opinionē inclino, qui nullatenus fas eſſe autumāt, vt bellis reges ſe ſuaq; iura defendāt, illataſq; propulſent

pulsent iniurias, tamen non dubito, quin sit prius summa adhibenda Christiano principi cura & solertia explorandi examinandiq;, an iustam habeat causam suscipiendi bellum, tantum abest, vt temerè debeat inferre. Est enim quàm rarissimus casus, in quo nō vtraq; pars est in culpa, & vix vllus, in quo illa quæ iustior est, non sit in dubio. Ecquis autē Christianus, dubia causa, in tantum se se malorum barathrum ingurgitet, de quibus est Deo responsurus in die iræ? Sed quid ego verba prodigo, alia instructus esse deberet eloquentia, vel alio certè diuinitus spiritu donatus, qui monarchis potens esset persuadere, vt hanc rabidam bellandi insaniā, pestilentissimamq; furiam, & immanissimam pestem suis, imò Christi populis cauerent: vel his maximè temporibus, dum tam est inter Christianos pax necessaria ad erigendam fidem, Ecclesiæq; religionem, quam, tum alia nostra peccata, tum bella quoq; prostrauere.

Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Scriptum est enim, Mihi vindictam, & ego retribuam, dicit dominus.

Si, defendentes, secundum suam publicam significationem in præsentiarum vsurparetur, non præ se ferrent verba hæc vigorem præcepti. Suppetit nanque vnicuiq; ius priuata authoritate, si bona id fide faciat, vim vi repellendi, tutandiq; se, honoremq; suum & bona: quin etiam suos. Imò Apostolus quoq; procurauit se defendere à coniuratione Iudæorum per milites Tribuni. Sed esset nonnunquā forsan cuipiam consilium, idq; perrarum, non se defendere: iuxta illud, Si quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei & alteram: quod quidem in præparatione animi obseruandum est, vt executioni mandetur, dum est necessarium. Nam Christus alapa percussus, quia id necessarium non erat, non parauit alteram maxillam, sed, Si malè, inquit, loquutus sum, testimonium perhibe de malo: sin autem bene, cur me cædis? Vbi autem opus fuit, non solum faciem, verū corpus exhibuit cruci. At verò liquidum est, defendentes, nō accipi in præsentia, nisi pro eo, quod est, vindicantes, id enim prorsus significat participium græcum ἐκδικοῦντες. Idq; confirmatur ex subiuncto verbo, sed date locum iræ, defensio quippe absq; vitio iræ fieri potest, vindicatio autem minimè, priuata authoritate. Sed confirmatur euidentius ex supposito testimonio, Mihi vindictam. Quod quidem nomen græcum, ἐκδίκησις, ab eodem verbo cadit. Itaq; textus est, Non vos vindicantes charissimi, scriptum enim est, Mihi vindictam. Hoc autem inter vindictam & defensionem interest, quòd defensio fit in ipso aggressu ad cauendam propulsandamq; oblatam iniuriam: vindicatio autem est repensio ac retaliatio post iniuriam acceptam. Non est autem cur acri censura insimuletur interpres, ꝙ transtulerit, defendentes, nam solet etiā hoc verbum nonnunquam in scripturis pro eo accipi, quod est, vindicare, vt quidam optimè adnotarunt in Apocalypsi. Nam quod vulgata lectio habet, Vsquequo non vindicas sanguinem nostrum, in Ecclesijs canitur, Vsquequo non defendis. Et legitur de Nabuchodonosor, quòd iurauit defendere se de regionibus illis, quę repulerant nuncios suos. Et ca. 2. quòd factum est verbum in domo eius, vt defenderet se, id est, vt vlcisceretur, vindicaretq; se de accepta iniuria. Neq; verò Pau. simpliciter inhibet vindictam: nam licet cuicunq; vindicare se per legem & publicam potestatem: sed prudenter ait, Non vosmetipsos, hoc est, manu vestra defendentes, id est, vindicantes charissimi. Adiecit enim suaue hoc charitatis nomen, vt præceptionem edulcaret, quæ humano sensui amara videri poterat. Quocirca exhortatio hæc Pauli authoritatem habet præcepti, & eiusdem omnino præcepti, quo supra iusserat, ne cui redderemus malum pro malo. Idem enim est prorsus odium, idemq; crimē post acceptum damnum vel iniuriam, vindicare se hominē proprio brachio, quod, reddere malum pro malo: quod quia fieri non potest absq; odio & ira, subdit. (*Sed date locum iræ.*) Et possumus hoc quidem de triplici ira interpretari. Primum de ira ipsius iniuria affecti, sanè qui cum vltione abstinet, locū dat, id est, cedit propriæ iræ, deferuereq; eam, abireq; sinit. Et hic est planus sensus, cui consonat vltimum verbum capituli, Noli vinci à malo. Qui enim iræ non parcit, ab eadem vincitur. Orige. autē & ad iram hoc refert illius, qui iniuriā irrogat: quippe cui iræ, ille qui læsus est, locum dat, vt transeat. Cùm enim quis videt sibi nō resisti, tunc lenitate alterius confusus, remittit, deponitq; irā. Veruntamen & idem quoq; Orig. & Chry. & Theo. iram etiā hîc Dei meditantur. Etenim cùm quis nō vlciscitur se se, sed irā abstergit propriam, relinquit lo-

Marginalia: *Act. 23.* — *Matth. 5.* — *Ioan. 18.* — *Differt inter vindictā & defensionē.* — *Apoc. 6.* — *Iudith. 1.* — *Habet vim præcepti.* — *Triplex ira.* — *Orige.*

quit locum irę Dei, qui est Deus vltionum, vt de ira iudicet sumatq; suppliciū. Quod quidem interpretamētum eliciunt ex subiuncta authoritate. (*Scriptum est enim, Mihi vindictam, & ego retribuam.*) Quasi dicat, Date locum iræ illius, cui cōpetit propriè vindicta. Tametsi nihilò incongruentius coaptabitur testimoniū hoc primæ expositioni: nam propterea debet quis dare locum proprię iræ, quòd proprium Dei munus est vindicare, atque eorum quos ipse instituit iustitiæ ministros. Quam ob causam, qui propria se potestate vlciscitur, & sibi malus est, dum peccat, & alteri iniquus, quia propria eū lædit authoritate, imò hac ratione iniquior, ꝙ in se expertus est, q̃ sit atrox malum, iniuriam pati, quod forsan nō fuerat expertus, qui prior iniuriā fecerat. Et est præterea in Deum iniurius: non solū, ꝙ in ipsum delinquit, sed quòd ipsius officium & authoritatē sibi vsurpat publicorumq; iudicū, quos ipse vindices iustitiæ constituit. Elogium hoc est in cantico Mosis, vbi, vindictam, non est in accusatiuo, sed in casu nominandi. Mea est vltio, & ego retribuam in tempore. In quo etiam casu est hoc loco græcè. Legentibus autem, vindictam, ex verbo, date, supplendum est aliud, puta, reseruate, vel quid simile. (*Dicit dominus.*) Hoc non expressum est apud Mosen in Deut. sed quoniam verba sunt illa Dei, adiecit hoc Paul. vt maius esset authoramentum ac pondus testimonij.

Deut. 32.

Dubitatio.

¶ Verum enimuerò respondere hoc loco operæprecium duxerim, si qui sunt forsan reclamātes, cur his qui iniurijs lacerati sunt, non liceat iniuriam abse reuellere, parem in hostem reijciendo. Hoc enim potissimū ius sibi arrogāt nobiles, quibus vix dissuadendo persuadeas, quin liceat acceptam iniuriam proprio marte vindicare: nam aliàs existimant honori suo nō fore satis cōsultum. Quinimò blasphemos hac parte audias, qui dicāt, Deū nō licitè potuisse eos priuare hoc iure protegendi honorē suū. At est nihilò minus nō solū diuino iure, sed ratione optima naturali sic sanctissimè prouisum, pro spectumq; humano generi, vt iniuriam, anteq̃ accipias, propulsare tibi liceat, sicuti vnaquæq; res resistit suo contrario: quoniam nō vbiq; præsto est authoritas publica, quę possit aggressores arcere: sed vbi iam accepta est iniuria, hoc etiam est consultissimū, vt illam persequi non liceat, nisi per certos, eosdemq; publicos ministros. Primùm, quia executio iustitiæ vim exigit coercendi, quæ non esse semper potest in priuata persona: ob idq; si

De nobilitatis iure.

Cur nō sit licita vindicta priuata authoritate.

vltio priuato iure facienda esset, non æqua patêret omnibus iustitia: nam potentes vlciscerentur se: debiles verò ac tenues minimè. Præterea crudeles ac truces homines vindictam sumerent, mansueti autem facilè remitterent, & sic mali impunè peccarent in perniciem bonorum. Adde, quòd si cuiuis licitum esset, arbitratu suo iniuriam compensare, cùm nullus sit ęquus iudex in propria causa, pro minimo accepto damno maximū redderet: idq; pars rursus læsa resarcire procuraret: & sic omnia susq; deq; pertraherentur: neq; vlla posset cōstare pax. Igitur si vis Deum pro tanto beneficio (vti decet) diligere, non solùm consideres, quòd te prohibuit vindictam tuo nutu de alio sumere, sed quòd alios vniuersos coercuit, ne de te ipsi sumerent, cùm delinqueres: tunc etenim certò perpendes, quàm fuerit lex sancta. Ad nobiles autem vt descendamus, in quorum gratiam, hanc fecimus digreßionē, non vetuit eos Deus, iacturam honoris reficere, sed ordinem in bonum suum ipsorum illis præscripsit. Hoc autem attentißimè considerandum illis esset, quòd cùm honos præmium sit virtutis, nullum est ius defendendi honorem, nisi vbi propugnatur virtus: cuius virtutis patrocinium potißimùm nobilitati incumbit. Cùm ergo facultate propria pœnas ab inimico deposcere, non sit virtus, (vt ratione iam monstratū est) fit, vt neq; legitimè ratione illa defendatur honor. Sed aiunt, saltem duello, quod principis authoritate initur, id facere licet. Prolixam quidem disputationem duelli angustia huc commentariorum non admittit, sed vt gratis duella, quæ nusquam licita sunt, cōcederemus nobilibus, qua nunc tamen temeritate permittuntur, nullo colore fucari possunt. Prima nanq; conditio antiqui duelli erat, vt crimen, de quo decertaretur, dignum esset morte, si comprobari posset: deinde quòd ita esset occultum, vt non posset per publicam authoritatem cōperiri. Vt si quis alterius dictum negaret ac refutaret in re occulta, quæ capitalis esset: modò autem eò absurditatis peruentum est, vt licet crimen palàm sit, cognosciuè legitimè à iudice poßit, publicoq; iudicio puniri, nihilò minus contra omne ius conceditur, duello id decerni. Præterea in quauis leuißima re quis alteri dicat, Mentiris, liberum est iam alteri, imò teneatur, vt aiunt, secundum ius nobilitatis in duellum eum euocare: quo profectò nihil pugnatius nobilitati contradicit. Nam etsi, conuitium, illud sit, est tamen leue, cui prin-

De nobilibus.

Qua ratione defendendus est honor.

De duello.

cui princeps non posset decernere capitale supplicium: pro culpa autem, de qua authoritas publica non posset exigere supplicium capitis, etiam si esset publica, nulla est virtus, imò summa est iniuria, offerre intentareq; delinquenti mortem: si autem non est virtus, profectò neq; est honos, sed maximum nobilitatis dedecus. Nihil enim ex diametro magis cum nobilitate pugnat, quàm iniuriam facere: quòd si virtus non est, duellum offerre, fit porrò, vt neq; suscipere: atq; adeò si in vno non est honos, neq; in altero est, nisi dedecus. Hæc autem adeò sunt manifesta, vt respõdere aliter nequeant, q̄ quòd alia sit habenda ratio secundum Euangelium, alia verò secundum nobilitatis morem: quo quid dici potest maiori cũ blasphemia & absurditate? Etenim cùm nobilitas, decus sit & splendor Reipub. quæ nam quæso iura consonare magis debẽt Euangelio, naturaliq; æquitati, quàm leges nobilitatis? Quòd si nobilitas cum Euangelio non cõsentiret, nihil habendum esset in Christiana Repub. vilius abiectiusq́;. Sed redeamus ad textum.

Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius.

Dixerat benedicendum esse inimicis: sed ne quis putaret in officio oris sistendam fore charitatem, adiecit partes ambas beneficentiæ, videlicet, non solùm nulli reddendum malum pro malo, verùm & benefaciendum esse
Matth.5. inimicis: iuxta præceptum Christi, Benefacite his qui vos oderunt, vt sitis filij patris vestri, qui solem suum oriri facit super bonos & malos. Et videtur Paul. totam hanc autho-
Prouerb.25. ritatem ex Prouerb. desumpsisse. Vbi legitur, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere: prunas enim congregabis super caput eius, & dominus reddet tibi. Cuius præcepti vis & forma solùm ad tempus necessitatis extenditur. Vbi enim, seu extrema, seu graui necessitate inimicus perurgetur, tenemur ei suppeditare necessaria ad vitam. Extra illos autem casus non est, nisi consilium (vt supra expositum est) & propterea tantùm meminit cibi & potus, qui sunt ad vitæ necessaria. (*Hoc enim faciens, carbones ignis cõ-*
Carbones ignis. *geres super caput eius.*) De hisce quidem carbonibus bina circunfertur tum Origenis, tum aliorum enarratorum interpretatio: nam carbones ignis in malam inq; bonã partẽ vsurpantur in scriptura. Sunt enim carbones, qui maiorem vim ignis retinent, atq; adeò vehementius exurunt, quàm flamma: quibus ideo significantur supplicia damnatorum: iuxta illud, Carbones succensi sunt ab eo. Et, Cadent Psal.17.
super eos carbones. Vnde secundum priorẽ & 139.
expositionem, quæ Chrysostomo nimiùm probatur, videtur hîc Paul. alludere ad illud superius verbum, Mihi vindictam, quasi respondeat his, quibus iussit, vt darent locum iræ, reclamantibus, cur debeant inimici impunè fecisse eis iniuriam. Ait scilicet, vestrum est benefacere illis: nam isto modo si non resipuerint, cumulatior erit Deo causa succendendi carbones in illos. Non quòd Paul. illos admoneat, vt tale, dum benefaciunt, habeant propositum & finem: esset enim hoc contra charitatem, sed quòd hoc dicat, quasi per modum prophetiæ, & prænunciationis futuri iudicij. Congruentior autem expositio est, vt, carbones, in bonam partem intelligamus: cõgruentior, inquam, non solùm Paulino pectori, verum & verbis eius. Non enim admoneret nos ad officia charitatis, nisi propter bonum, ipsorum etiam inimicorum, quos tali arte subdit statim vincendos esse à nobis in bono. Maximè cum à Salomone adiectũ sit. Et dominus reddet tibi. Edocet ergo quòd hac benefaciendi ratione carbones charitatis congeremus super caput inimici. Ait, super caput, quia inde totũ corpus gubernatur. Est ergo sensus, quòd charitate mentẽ eius inflammabimus, vt intentionem, & subinde officia ergà nos mutet. Nam etsi saxeus ferreusq; esset quis ad beneuolentiam, nõ posset amore præuentus, & ab illo maximè, cui causam potius odiendi dedit, non emolliri & liquefieri, vt veluti carbones ignem, ita deinde perpetuò conseruet charitatem aduersus eiusmodi suum benefactorem.

Noli vinci à malo. Sed vince in bono malum.

Egregia est explicatio conclusioq; omniũ quæ de beneuolentia, beneficentiaq; erga inimicos disseruit. Videns enim adeò esse innatum hominibus à natura appetitum victoriæ, vt nemini possit persuaderi, non esse bonum vincere inimicum, id quod omnium naturam conari experimur, ait, Non contendi tibi hactenus persuadere, ne vincere procures, sed hoc tantùm, ne à malo sinas te vinci, quod turpissimũ est: coneris autem vt malũ

bono

bono vincas, quod est pulcherrimum. Speciosa enim est antithesis, inter vinci à malo, & vincere in bono malum. Hoc veruntamen quod ait, bonum & malum, non vno duntaxat modo possumus intelligere. Etenim si dum qui iniuria adficitur, tunc ira percitus in hostem resurgit, quanto feruentius in ipsum vel conuitijs debacchatur, vel inflammatur cæde, tanto peius turpiusq; succumbit furori & iræ, quæ illum, veluti bestiam calcaribus stimulat. Neq; verò ab illo solo malo, sed à dæmone ipso superatur: qui nimirum hoc fine spiritũ furoris immiserat in cor illius, per quem iniuriam conflauit, vt ambos hostes eodem crimine conuolueret. Quocirca neq; solummodo tu, qui bonus eras, à malo iræ, maloq; dæmone victus es, verùm spiritus Christi, qui te, dũ Christi eras membrum, agebat, extinctus per te est. Atq; huius te admonet Paul. Vbi ait, Noli vinci à malo. Sed tamen vbi ab ira abstines, aggressoremq; despicis, mansuetudine tua & magnanimitate, quæ bonum est virtutis, multa mala debellas. Iram quippè propriã in te primùm interficis: mox hostem tuũ rubore perfundis & pudore: atq; adeò spiritus in te Christi spiritum Sathanę deuictum tibi tradit, triumphosq; ac palmam defert, trophæaq; statuit triumphanti.

CAP. XIII.

MNIS anima potestatibus sublimioribus subdita sit.

In his quinq; postremis capitulis (vti dictum est) tractat Apost. de vsu gratiæ. Postquàm ergo in superiore præmonuit, quemadmodum se homo habere debeat in ordine ad Deum, informans videlicet vniuersos Christianos, veluti vnius corporis membra, quemadmodum Deo debeant inseruire, dona illa & munera inferioribus dispensando, quę ab ipso ad publicam vtilitatem receperunt, hoc iam capite instruere nos incipit, quales nos debeamus exhibere proximis. Tres igitur sunt partes huius capituli. In priori nanq; agit de obedientia, quam populus debet maioribus, præfectisq; suis. In secunda verò quæ incipit, Nemini quicquam debeatis, prosequitur de iustitia dicere, quæ est inter pares. In tertia deniq; ab illo verbo, Et hoc *Diuisio capituli.*

scientes, tandem concludit, quemadmodum se quisq;, suosq; mores componere debeat. Vt cùm in superiori capite ordinem elucidauerit superiorum ad inferiores, tres hîc alios respectus hominis constituat, scilicet ad superiorem, ad æqualem, & ad seipsum. Et quia obedientia, initium est & caput totius disciplinæ, quę in moribus instituendis posita est, inde exorditur. Atqui subnotare forsan, refutareq; hîc proposuit Paul. hęresim illam Gaulonitarum, de qua lib. 18. meminit Iosephus à Iuda quodam Gaulonita oborta, qui negabat censum & obedientiam deberi Cæsari, aut prophanis vllis principibus à Iudæis propter libertatem legis, quam à Deo receperãt: cui idcirco soli aiebat, eos esse subiectos. Ob quem errorem Pharisæi conuenerunt Christum, sciscitantes, an liceret censum dare Cęsari. Atq; inde fortasse error idem serpere perrexerat in Christianorum Ecclesiam, ob libertatem euangelicam: iuxta illud, Si filius vos liberauit, verè liberi eritis. Et alibi significauit Iesus Petro, liberos esse filios à solutione didrachmatis: licet ad vitandum scandalum pręceperit illud exolui. Error hîc veruntamẽ inde vel maximè cõuincitur, quòd fides nostra naturalem iustitiæ ordinem non subuertit, sed perfecit: est autem naturalis ordo, vt subditi sint inferiores superioribus magistratibus: nam hæc mortalis vita aliter transigi, gubernariq; nequit. Vnde etsi Christus animas nobis liberauerit à seruitute peccati: (vt patet ex verborum contextu Ioan. 8. & supra hîc cap. 8. Lex spiritus in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis) corpora tamen semper manent defectibus molestijsq; carnis subdita: secundum autem corpus, homo subditur homini: postquam autem Christus tradiderit regnum Deo & patri, tunc euacuabit omnem principatum & potestatem, quibus opus iam tunc non erit, vbi corpus fuerit liberũ à seruitute mortis huius. Igitur cùm Paul. cap. 8. multa de Christiana libertate dixisset, necessarium hîc duxit, erudire Christianos, ne inde in errorem laberentur nimiæ libertatis. (*Omnis anima.*) Hebræorum more, hominẽ appellat animam, secundum illud, Delebitur anima illa de populo suo. Quanquã non abs re Orige. adnotauerit, dixisse, animam, ad differentiam spiritus: nam quandiu domino cõiuncti sumus, vnus spiritus sumus cum illo, atq; illa ratione illi soli subditi. Anima autem dicitur per respectũ ad corpus, quod actuat: secundum quam rationem subiectus est homini

Hæresis Gaulonitarum. *Cap. 1. & 2.* *Matth. 22.* *Ioan. 8.* *Matth. 17.* *1. Corin. 15.* *Gene. 17.*

mini homo. Et dixit propterea forsan, anima quę humana intelligitur, ad significandū nō tanq̄ brutas nos pecudes debere obedire, sed ratione & prudētia, quæ viget in anima: neq; ad oculum seruientes, sed ex animo & voluntate. Dicitq;, omnis, vt neminē excipiat, nec sacerdotes, (vt ait Chrys.) neq; monachos, neq; seculares, neq; verò apostolos, neq; euāgelistas, neq; prophetas: suum enim quisq; habet pręlatū. Per hanc ergo sententiam illa Begardorum hæresis proscribitur, qui aiebant, eò perfectionis posse hominem peruenire, vt nemini iam sit subditus. Nō est hic tamen disputandi locus, an Ecclesiastici, exempti sint à secularibus aliquo iure: neq; verò decernēdi, an Papa, seu Cōciliū superiorē habeāt, necne: sed hoc tantū credendi, quòd lege cōmuni omnis anima sit sub potestate aliqua humana. De hac.n. potestate loquitur hic Paul. non quæ in domino Deo est, sed quæ à domino Deo est. (*Potestatibus sublimioribus.*) In Græco non est comparatiuum nomen, sed participium, ὑπερεχούσαις, præcellentibus. Et ita illud interpres ipse vertit Petri, tanquā pręcellenti, sed idem pollet, sublimioribus. Nam, ὑπέρ, comparationis quoq; præpositio est. Et quāuis ad Titum, non dixerit, nisi, Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, adiecit hic tamen, sublimioribus, pro eo quòd est, legitimis, & iure creatis: vt excluderet illegitimos & tyrannos, qui per iniuriam præsunt. Et præterea id forsan apposuit, ad denotandum rationem, qua debent subditi obedire magistratibus: quę quidem fundatur in iure publicæ authoritatis. Quocirca licet pręlat⁹ aut princeps, inferior sit, vel scientia, vel virtute, parendum illi nihilò minus est, quatenus sublimiori. Id quòd generalius explicatiusq; est apud Petrū, Subditi estote in omni timore dominis nō tantū bonis & modestis, sed etiam discolis, Vbi & infideles ipsos subindicauit, quibus, si sint aliàs legitimi, saluaq; id religione fieri potest, tenentur etiam Christiani parere: contrà quā in ortu Ecclesiæ, opinabantur nōnulli Christiani. (*Subdita sit.*) Vt scilicet dicto sit audiēs per omnia: iuxta illud, Obedite per omnia dominis carnalibus. Intelligitur autē (nisi aliquid iusserit contrà q̄ fas est, & religio) nam tunc, Obedire oportet Deo, magis q̄ hoībus.

Ephe.6. *Begardorum hæresis.* *1.Pet.2.* *Tit.3.* *1.Pet.2.* *Col.3.* *Act.5.*

Nō est enim potestas nisi à Deo quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt: Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.

Subdit rationes plures præceptionis propositæ. Sex nanq; elicere possum⁹. Prima sumitur à causa efficiente, parendū scilicet esse potestatibus, quia nulla est potestas, nisi à domino Deo, cui subdita est omnis creatura. Secunda deducitur à bono ordinis: cùm enim bonum vniuscuiusq; rei sit, suum tenere ordinem, & potestates quæ à Deo sunt, ordinatæ sint, cōdecens est, vt vnusquisq; obtemperet potestati. Et tertia colligitur à terrore culpæ. Qui enim resistit potestati, ille resistit Deo: à cuius obediētia resilire peccatū est. At verò quanuis si membratim textū hunc legas, tres istas possis rationes discernere: vnicum tamē syllogismum extruere videtur hic Paul. quo illis forsan respondet, qui conqueri possent apud ipsum, cur cùm regno cœlorum essent adscripti per obedientiam Christi, eosdem ipse vellet submittere humanis potestatibus. Ratiocinatur ergo sic, Nulla est potestas nisi à Deo, potestates autem, quæ à Deo sunt, ordinatæ sunt (duplici scilicet ordine, tā inter se vt aliæ sint aliis subordinatę, q̄ in ordine ad ipsum Deū, vt scilicet oēs volūtati ei⁹ seruiāt) ergo quicunq; potestati humanæ resistit, ordinationi Dei resistit. Vnde fit consequens, vt quo iure tenemur subdi Deo, teneamur subdi hominibus. (*Non est potestas nisi à Deo.*) Vide quò euaserit pertinax illa Lutheranorum vesania, quòd Deus sit causa peccati. Putant enim vsq; adeò hoc certum esse, vt quomodocunq;, vel iure, vel iniuria fuerit quis in potestatem & magistratum, siue adscitus, siue intrusus, parendum illi sit, quoniā siue bonus in bonū populi, siue malus in pœnam eiusdē, vterq;, aiunt, est institutus à Deo, cui ideo obtemperare tenemur. Vnde Bucer. super hunc locum, Cùm quęritur, inquit, cui parendum, non est spectādum, qualis sit qui potestatem exercet, nec quo iure, vel iniuria quis potestatem inuaserit, qua vè ratione eā administret, sed tātum, si potestatem habeat. Si enim quis potestate pollet, iā indubitatū est, illum à Deo eam potestatem accepisse: vnde sine omni exceptiōe illi te permittas oportet, & pareas ex animo, sed secundum Deum. Hęc ille. Ecquid autem potest incredibilius execrabiliusq; proferri, quàm quòd qui per apertam vel tyrannidem, vel seditionem, vel vim aliam, vel nefas, principatum inuasit, ille fuerit nutu & voluntate Dei assumptus, illiq; sit pręcepto Dei obtemperandum. Tunc pro-

Sex rationes *Bucerus.*

fectò verùm esset, ius esse in armis. At talis est istorum constantia. Ex vna parte negant vicario Christi obedientiam, & ex altera iubent cuicunq; tyranno obsequendum. Sed non est, cur hic nos isti demorentur. Quantũ autem ad hunc locũ attinet, quãuis potestas pro potente non nunquam vsurpetur, hic tamen nõ asserit Paul. Quòd omnis potẽs, hoc est, omnis præfectus, aut princeps sit à Deo institut⁹, sed quòd omnis potestas per abstractionem à quauis persona, est à domino Deo.

Nota regulã. Quicquid enim de Deo & nobis dicitur, ab ipso, tanquam à primo fonte in nos deriuatur, putà, omnis substantia, sapientia, & virtus, &c. iuxta illud, Ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur. (Ephe.3.) Et ideo ab eo est omnis potestas, ordo, & Hierarchia: vt ius mariti in vxorẽ, patris in filium, regis in regnum, &c. Assumptio autem & vsus potestatis, vbi legitimè fiũt, tũc sunt à Deo, siue immediatè, sicuti Saul, & Dauid, quos ipse creauit: siue per impressionem naturalis luminis, quo illustratæ Respublicæ regem creant, vel alios magistratus. Quando verò per nefas quis surripit dominatũ, vt illi qui aiunt apud Amos, Nunquid in fortitudine nostra assumpsim⁹ nobis cornua? tũc absit blasphemia, vt dicamus, Deum esse authorem: (Amos.6.) conqueritur enim per Oseam, Ipsi regnauerunt & non ex me: principes extiterunt & nõ cognoui. (Oseæ.8.) De quo cap.10. super verbo, Quomodo prædicabunt, nisi mittantur, plura scripsimus. Tametsi hoc fatendũ sit, quòd sicuti cætera peccata, ita & tyrãnos, corruptosq́; principes & antistites permittat sæpè & sæpius Deus ad vindictam scelerum populi: secundum illud, Qui regnare fecit hominem hypocritam propter peccata populi. (Iob.34.) Et, Dedi eis regem in ira mea. (Oseæ.13.) Sicuti & diabolo (vt August. in lib. de nat. boni disserit) permisit potestatem tendandi Iob, & colaphizandi Paulum, nihilò minus pro iniqua ipsorum principum voluntate nocendi, mittentur in ignem æternum cum diabolo & angelis eius, Idem censendum est & de potestatis vsu: quandiu enim iuxta pręscripta legis qs imperat, Deo id faciat authore: secundum illud, Per me reges regnant: (Prouer.8.) peruersus autem vsus non est à Deo: aliàs conuentus ille regũ, de quo est in Psalmo, Astiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum aduersus dominum, ope quoq; & opera Dei fuisset celebratus: quod ingẽs esset blasphemia, si affirmaretur. Hoc autem non est in præsentiarum silendũ, quòd non quilibet principis aut prælati abusus, facultatem faciet subditis detrectandi illi obedientiam: sed vbi esset aperta, vel tyrannis, vel iniquitas. Hinc fit, vt neq; potentia ad peccandum à domino Deo sit, nisi naturalẽ intellexeris, vt oculum, vel manum: neq; potestas hostis ad irrogandam iniuriã, cui ideo obsecundare non debemus, sed obsistere. Neq; vtiq; quęuis alia iniqua potẽtia. (*Quæ autem sunt à Deo, ordinata sunt.*) Textus Græcus sic habet, Quæ autem sunt potestates à Deo, ordinatæ sunt. Et sententia quidem eadẽ omnino est, nisi quòd translatio veteris interpretis, paulò rem profert generalius. Et forsan ipse ita legit ĩ neutro genere, suppresso nomine, potestates. Sed quantum ad comma, citra controuersiam, figendum est post ablatiuũ, à Deo. Nam si illud pręponas, tunc frigida restat oratio, videlicet, Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. Et præterea non cohæret proximè pręcedenti: cùm enim secundũ virtutem dixisset, omnem potestatem esse à Deo, subdit, ea autẽ quæcunq; à Deo procedunt, ordinatè procedere, (*Itaq; qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.*) Hoc iam expositum est, sed caue à quorundam errore, qui ex his verbis Pauli colligunt, nullam esse propriè legem humanam, neq; vim vllam esse in homine obligandi sub peccato mortali, sed legem ipsam humanam esse à Deo, cui resistit, qui potestati resistit. Isti enim non vidẽt quomodò aliud sit, Deum ipsum legem per se immediatè ponere, sicuti legem tulit antiquo populo, quam, Mosi promulgandam dedit, & Christus nobis: quę ideo dicitur lex diuina, aliud verò, potestatem dare hominibus, per quam ipsi leges ferãt humanas, quæ vim habent obligandi sub peccato mortali, etiam si latę sint à principib⁹ secularibus propter facultatem, quę ipsis est diuinitus collata. Vnde quãdo hic dicit Paul. quod, qui potestati resistit, ordinationi Dei resistit, nõ ait, quòd qui legi hominis resistit, legi tunc Dei resistit: quasi eadem sit lex humana & diuina, sed quòd ordinationi Dei resistit, qui scilicet potestates humanas & inter seipsas, & ad seipsum ordinatas esse voluit.

Qui autem resistunt, ipsi sibi dãnationem acquirunt: nam principes non sunt timori boni operis, sed mali.

Subdit rationẽ quartam (si sic diuidere iuuat)

uat) à terrore pœnę. Qui enim amore filiali seruiunt, metu culpæ sunt maioribus obediẽtes: quę culpa committitur, dum resistitur ordinationi Dei: qui autem timore aguntur seruili, si non culpam, saltem damnationem exhorreant, Et quod ait, acquiritur, Alii transferunt, accipitur, vel, adciscũt, quod idem est prorsus. Vult enim dicere Paul. (& id verbũ Græcum significat) quòd non fortuitò incurrunt damnationem, quasi aliunde obortam, sed ipsi sunt ipsius causa iudicii, quod in se prouocant, tam supplicii scilicet temporalis inflicti ab humana potestate, quàm æterni, quod est inexorabile: vtriq; enim iudici pœnas dabunt. (*Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali,*) Græca litera sic habet, Principes non sunt terror bonorum operũ, sed malorum. Phrasis autem illa in nominatiuo nõ est tam Latina, q̃ Hebraica: dicimus enim latinã, infernus est mihi terrori, non terror. Et ideo interpres permutauit casum: & forsan legit, operis, in singulari: quod quidẽ nomẽ, ne faceret potius paraprasin, quàm tanslationem, non ausus est mutare in participiũ: tametsi fuisset venustior ac significãtior oratio, Non sunt timori bene operanti, sed malè operanti. Quocirca in hoc sensu accipiendũ est, timori boni operis, quoniã princeps non est terrori operi, sed operanti. Quanuis dicamus etiam latinè, quòd princeps punit & vlciscitur malefacta, pro eo quod est, supplicio afficit malefactorẽ. Est veruntamen animaduertendus laconismus Pauli: sua enim sermonis breuitate multa comprehẽdit. Etenim vt causam redderet, cur resistentes potestati incurrant damnationẽ, satis fuisset dicere, quòd princeps est timori malefactoribus, adiecit nihilò minus, non esse timori bene agentibus, vt studiosos strenuos ac milites Christi confirmaret, consolidaretq; in bono virtutis. Reclamare enim possent eiusmodi iusti, Quid nos instituis, timore pœnæ seruire, quẽ timorem charitas foras mittit? Respondet ergo, principes non esse positos ad terrorem bonis, sicuti nec lex posita est iusto, sed rebellibus. Quocirca vbi tyrannus sua abusus potestate, minis ac territamentis, iustos persequitur, quo eos à sancto proposito dimoueat, nõ est cur eum metuant, sed potius cur contemnant. Vnde Aug. Si potius obediendum est maiori prælato, quàm minori, vt Imperatori, quàm proconsuli, multò æquius obediendũ est Deo, quàm hominibus. In summa, quod ait Paul. principem non esse bonis ad terrorem, id præclarissimis exẽplis docuerunt nos Christi martyres, nihil teterrimis mortibus absterriti, fide illius oraculi edocti, Beati qui pesecutionem patiuntur propter iustitiam.

Laconismus Pauli.

1. Ioan. 4.

11. q. 3. can. Qui resistit.

Mat. 5.

Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum.

Tradit consequenter bimembre, idemq; salutiferum documẽtum, quod suæ doctrinæ appẽdix est. Enimuerò si princeps delinquẽtibus est in timorem, iustis verò minimè, consequens fit, vt si quis voluerit timorem excutere publicæ potestatis, bonũ faciat: tũc enim non modò nõ reportabit vituperium ex illa, verũ & laudem. Atq; id non tunc tantummodò, quando potestas legitima est, sanctéq; ac legitimè administrata, verùm etiam dum est tyrannica. Principi enim, cuius munꝰ est, bonos facere ciues, atque adeò cuiuis legitimo magistratui, vtroq; ĩcumbit modo, subditos retinere in pace & iustitia, scilicet, suppliciis arcendo à malo, beneficiisq; & præmiis, alliciendo ad bonum. Vnde Petr. Siue ducibus, tanquàm ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum. Quocirca nomine hic, laudis, non solùm præconium intelligit, quo Respublica debet studiosos commendare & animare, verùm præmia etiã & dignitates publicas, quæ propositę sunt sectatoribus virtutis. Debent enim digniores promoueri ad publicas administrationes, nõ solùm quia sanctius illis fungentur, verùm etiam in laudem & præmium virtutis, quæ honoribus alitur. Quinimò & punitio ipsa iniquorum in laudem cedit iustis. Quòd si tyrannus est, qui Rempub. occupat, quiq; adeò probos, sanctósq; & benemeritos nõ laudat, sed odiis & iniuriis insectatur, nihilò minus, imò multò plus laudis sua patientia reportabunt: vt Augu. in sermo. de beato Laurentio concionatur. Quò enim martyres peiori sunt ludibrio & vituperio trucidati, maiori sunt honore habiti in Ecclesia. Et quando laude omni fraudarentur humana, erit iustis abundè laus in altera vita, qua Christus eos honorificabit in conspectu patris & sanctorum angelorum. Quamobrem de vtraq; potestate, iusta scilicet & iniqua intelligere quoq; & hanc causam possumus, quã subdit Paul. (*Dei enim minister est tibi in bonũ.*) Illum enim principẽ, qui ęquꝰ est & bonꝰ, manifestũ est, admini-

1. Pet. 2.

Ioan. 12.

ſtrum eſſe Dei, eodem fine & ſcopo ab eo inſtitutum, quē ipſe propoſitum ſibi habet in gubernatiōe orbis: putà propter bonum noſtrum & gloriam ſuam. Quò & miniſter ipſe omnia refert: nam agentium ſubordinatorū idem eſt finis. Ob idq; ſicuti Deus, ita & talis miniſter, tam reprehenſione malorum, q̃ laude bonorum, bonū vtriſq; procurat. Sed & tyranni etiam principes, tametſi non ſint diuinitus aſſumpti, quatenus tamen permiſsi ſunt in correptionem populi, miniſtri etiam Dei ſunt in bonum quoq; noſtrum, ſecundū
Eſa.10. illud, Aſſur virga furoris mei & baculus ipſe eſt. Tametſi ipſi bonum noſtrum non procurent. Quin verò & dæmones miniſteriū Dei exercent in bonum noſtrum: vt in Iob compertum habemus. Nam diligentibus Deum
Quintarō. omnia cooperantur in bonū. Vnde per hoc quod ait, Tibi in bonum, quintam rationem inſinuat obediēdi poteſtatibus, quæ quidem ſumitur à fine, ſicuti prima ſumpta eſt à cauſa efficiente. Sunt veruntamen qui adnotāt, transferendū fuiſſe, non, miniſter, ſed, miniſtra, vt accommodaretur nomini, poteſtas, pæcedenti: nam Græcè, διάκονος, vtriuſque eſt generis. At verò congruentius tranſlatum eſt, miniſter, vt referatur ad hominem: qui ſignificatur etiam nomine, poteſtatis, de quo infrà, Non ſine cauſa gladium portat.

Si autem malum feceris, time: non enim ſine cauſa gladiū portat. Dei enim miniſter eſt, vindex in iram, ei qui malum agit.

Alterum membrum eiuſdem documenti ex eiſdem pariter verbis ſuperioribus colligit. Si enim poteſtas timori eſt malis, fit, vt qui malè fecerint, non eſſe debeant extra metum. Nam etſi quandoq; elabantur manibus temporalium iudicum, non tamē euadent vltionem Dei. Quanquàm hic de timore propriè loquitur, qui debetur prīcipibus ſecularibus, tanquā à Deo præfectis: eis enim propriè conuenit poteſtas gladii. (*Non enim ſine cauſa gladium portat. Dei enim miniſter eſt, vindex in iram, &c.*) Hoc eſt, non fruſtra portat gladium, ſed vt eum timeamus, veluti miniſtrū, per quem Deus ſuam exerit exequiturq; irā. Hæc enim ſupplicia, quæ humanis legib⁹ decreta ſunt malefactoribus, licet nō ſint in euāgelio propoſita, tamen, quatenus naturali lumine, diuinitus principibus irradiato, conſtituūtur, executio ſunt in parte iræ Dei, quę in die iudicii conſummabitur. Ideoq; ſi cum patientia & æquanimitate ſuſcipiantur ab his, qui in gratia Dei moriuntur, in ſortem illis computātur eorum cruciatuum, qui ſunt in purgatorio: ſin verò qui ſupplicio plectitur, maculam culpæ per pœnitentiam non abſtergit, is in hac vita incipit pœnas pendere, quas laturus eſt in inferno perpetuas. Hac ergo inquit, de cauſa princeps gladium portat. Nomine gladii, coercitiua poteſtas ſignificatur, quam iuriſprudentes appellāt merū imperium, poteſtatem ſcilicet vitę & mortis. *Gladius.* Aiunt enim, merum eſſe imperium, poteſtatē habere gladii. Nam (vt alibi diximus) omnia capitalia ſupplicia appellatione gladii nuncupantur, eò quòd capitis detruncatio vſitatiſsima eſt ſceleratorum mors. In cuius ſignū principibus habentibus merū imperium nudus gladius pręfertur. Tametſi & magiſtratū portare gladiū, pro eo quoq; accipiatur, qđ eſt, terrifico ſatellitio ſtipatum incedere, lictoresquè ſecum afferre, ſecuribus armatos, faſcibuſq; inſtructos ad adminiſtrandam iuſtitiam.

Ideoq; neceſsitate ſubditi eſtote, non ſolùm propter iram, ſed etiam propter conſcientiam.

Concludit deniq; propoſitā præceptionē: nempè neceſſarium eſſe, vt obediam⁹ prælatis. Græcis idē caſus eſt, pro datiuo & effectiuo: ob idq; Latini quidā codices habent hic, Neceſsitati ſubditi eſtote. Sed abſq; dubio nō ē legendū niſi, neceſsitate. Acſi cōcluſiſſet, Igitur ob neceſsitatē ſubditi eſtote. (*Non ſolū propter iram, ſed etiam propter conſcientiā.*) Duas enim inter alias ſubſignauimus rationes obedientię: alterā pro his qui amore ſeruiant, ſcilicet, ne reſiſtant ordinationi Dei, in quo eſt culpa: alterā pro illis qui timore in officio cōtinentur, putà ne ſibi damnationē cōciſcant. Et quia ſecundum hoc obſequium, non eſt filiorū, ſed ſeruorum, ait, obediendum eſſe nō ſolùm propter irā, ſcilicet vltionis metu, ſed propter conſcientiam, nimirum quia conſcii ſumus, hanc eſſe ordinationē Dei, cui ex charitate obtemperādum eſt. Ambro. autem ſic *Ambro.* interpretatur, Nō ſolū timore pręſentis pœnæ, ſed propter conſcientiam futuri iudicii. Chryſ. autem (quod in priorem recidit expoſitionem) ait, Non ſolū metu pœnę obedias, *Chryſoſt.* ſed propter bona, quorum conſcius es prouenire ex huiuſmodi obediētia: qualia ſunt, vindicatio

dicatio malefactorum, promotio bonorum, pax deniq; & tranquillitas Reipub. quæ si sustuleris, neq; vita præsens consistere potest.

Ideo enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.

Sexta ratio. Hanc possumus veluti sextam rationem interpretari, præcipuæ conclusionis, quę sumitur à signo. Etenim tributorum pensio signum est obedientiæ: cui ergo tributum soluimus, obedire tenemur. *Tributorum ius.* Sed ne quis existimaret tributa per tyrannidem esse imposita, adiecit, hanc esse ordinationem Dei, vt qui veluti eius ministri, curam nostri gerunt, rebusq; publicis prospiciunt, cui intenti muneri, vacare nequeunt (neq; verò id decet) seu agriculturæ, seu negociationi, aliiuè seruili arti, eisdem nos partem nostrorum prouētuum pendamus, quibus alantur, pro sua in nos impensa opera. Hæc enim ratio est & iustitia exigendi, persoluendiq; tributa. Quam ob rem subdit. (*In hoc ipsum seruientes.*) Quod quidem bifariam potest exponi, Vno modo in hoc ipsum, id est, ob hanc ipsam mercedem: iuxta illud, Quis pascit gregem & de lacte eius non edet? *1.Cor.9.* Et in Euāgelio, Dignus est operarius mercede sua, *Luc.10.* Non quòd finis optimi principis debet esse merces, sed bonū publicum: at quòd ob suum officium rependendum est ei tale seruitium. Sed forsan, in hoc ipsum, non refertur nisi ad proximum verbum, Ministri Dei sunt, in hoc ipsum, scilicet ministerium, seu finem seruientes, & incūbentes. Vnde quando nulla esset alia ratio tributorum, satis esset, quòd cùm Deus sit dominus nostrorum bonorum, illiq; sint eius ministri, potuit nos per idem ius naturę, quo principes seculares instituuntur, obligare ad tributa: sicuti per ius diuinum, quo instituta est potestas Hierarchiæ ecclesiasticæ, potuit etiam populum adstringere, vt eis qui altari seruiunt, temporalia subministraret.

Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Premisso tributorum iure appendit præceptum soluendi. (*Reddite ergo omnibus debita.*) Non ait, date, seu donate munera, quia tributum non est gratiosa donatio, sed redditte debita, quia opus est iustitiæ. (*Cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal.*) Hoc est, cui debetis tributū, reddite tributum, &c. Tria sunt genera sub quibus quicquid penditur principi, comprehēditur: scilicet tributum, vectigal & census. *Tria tributorū genera.* Tributum, quod soluitur ex bonis ciuium propter administrationem Reipubl. quam scilicet princeps armis tueri debet, moribus ornare, in pace deniq; & tranquillitate custodire: atq; hoc (exceptis his qui priuilegio sunt exempti) deberet exigi, pro ratione substantiæ cuiusq; ciuis, vt esset legitimum. Vnde tributum à tribuendo dicitur, seu potius à contribuendo. Vectigal autem à vehendo dicitur: *Vectigal.* & penditur ex iis mercibus quæ vehuntur, ad sustentationem murorum, pontium, aliorumq; ædificiorum Reipub. Sed cēsus soluitur de capite, *Census.* in signum subiectionis id est, secundum numerum personarum, quę recensentur: iuxta illud, Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis: *Luc.1.* hoc autem tertium, quia non tātum præse fert honestatis, subticuit hic Paul. (*Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.*) Non composuit amorem cum timore: quoniam amor vniuersis debetur: hic autē propriè loquitur de his, quę debentur superiori: princeps autē qui in hoc imaginem Dei gerit, & dominus est, ratione cuius debetur ei timor secundum illud, Nonne dominū & patrem vocatis me? Et, Si dominus sum ego, vbi est timor meus? *Malach.1.* &, si pater sum, vbi est honor meus? Et respicit hic forsan ad illa duo genera obedientiū, quos antehac adnotauimus, quorum alteri timore damnationis obsequentes sunt, alteri verò amore, ne resistant ordinationi Dei: in quo maximè honorem deferunt principi. Quocirca non præcipit simpliciter, timorem reddi, quasi hoc sit optimum virtutis officiū, sed ex suppositione, vt commonuerat supra, Si malum feceris, time. Honor quippè est, *Honor.* qui secundum Aristotel. præcipuum est *Ethic.3.* præmium, quod debetur legum custodi, & inter Christianos deb[illegible]r, vt pro illis iuges fundamus preces, iuxta illud, Obsecro primùm omnium fieri obsecrationes pro Regibus & omnibus, *1.Tim.2.* qui in sublimitate sunt constituti, vt trāquillam & quietam vitam agamus. Sed & hoc demum animaduertendum est in præsentiarum, quòd non distribuit hęc quatuor, quasi diuersis personis debita. Nam eidem principi omnia debentur: at hoc tantùm cōstituit, quòd quisq; cuiq; id soluat, quod illi debet. Est nanq; qui vecti-

gal debet, & non tributum: & est cui honor debetur, & non timor: & cui honor & timor, vt patri: non autem aut tributum, aut vectigal: sed hæc minima sunt. Non est hic autem disputandi locus, exempti ne sint tributorum onere sacerdotes, vel iure diuino, vel saltem principum, non solùm pro eo quod vncti sunt domini, verum & propterea quòd sunt obsequio publico spirituali mancipati. Qua ratione etiam & prophanis olim Gentibus mos erat & religio, sacerdotes liberare tributis, vt memoriæ proditum est in Gene. de Aegyptiorum sacerdotibus. Neq; verò locus est differēdi, quibus modis ius & æquum transgredi principibus cōtingat in exactione tributorum: nempè dū, vel non pro ratione necessitatis, vel non in publicam vtilitatem, sed ad proprium luxū illa distorquent: hæc siquidem hic Paul. non tangit.

Gen. 47.

Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit.

Secūda pars capituli.

Hic secuimus textum, vt breuiloquiū hoc de dilectione, sit secunda pars capituli, in qua Paul. postquàm de officiis, quę superioribus peculiariter debentur, præcepta dedit, dilatat sermonē vniuersaliter ad omnes proximos: explicando charitatis mandatum, quod vna causa est sufficiens implendi omnia, quę iussa sunt. Igitur cùm affirmando iussisset, Reddite omnibus debita, iam nunc negatiuam partem, quæ inde sequitur, subiunxit. (*Nemini quicquam debeatis.*) Hoc est, non solùm superioribus (vti admonitum est) verùm neq; inferioribus, neq; æqualibus in mora sitis soluendi debita, sed stato tempore reddite: secundū illud, Non morabitur opus mercenarii tui apud te, vsq; mane. Est enim retentio alieni, inuito domino, species furti, obnoxia etiam restitutioni si dilatione temporis damnum detur creditori. (*Nisi vt inuicem diligatis.*) Oratio hęc syncerè & simpliciter audienti forsan non ingigneret exceptiuum sensum, sed hunc, Nemini quicquàm debeatis, sed inuicem diligatis. Vt, quoniam duo sunt contraria, quicquàm alicui deberi, &, inuicem omnes diligi, edoceat nos, quòd cùm nemini quicquàm debuerimus, tunc inuicem diligemus. Acsi dixisset, Neminem lædatis, sed satagite vt inuicem diligatis, Non enim est

Leuit. 19.

Paul. ita multùm amator compti sermonis. Et profectò qui hunc sensum ex his verbis conciperet, non longè forsan distaret à mente Pauli. At verò Chrysostom. primus, post verò August. in epistola ad Seuerum, & in alia ad Celestinum, ac subinde pleriq; expositorum, verbum hoc audiunt in sensu, vti iacet, exceptiuo, qui ideò reuerenter auscultandi sunt & tenendi. Secundùm quos sensus est Pauli, vt nemini quicquàm debeamus, præter vnam dilectionem: quod quidem debitum, cùm semper soluitur, nusquàm vsque adeò persoluitur, vt non debeatur. Deo enim & parentibus ideo nunquàm satis obsequia rependimus pro beneficiis, quia non potest inter nos & ipsos reperiri æquale: iuxta illud psalmi, Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Cæteris proximis nunquam non debemus amorem, propterea quòd (vt ait loco citato August. ad Celestinum) cùm redditur, nō amittitur, sed potius reddendo multiplicatur: imò hoc est charitatem habere erga aliquem, quod, charitatē illi reddere: &, reddere, quod, habere. Contrà quàm in pecunia contingit: hæc enim nō habetur nisi dum non redditur: & quò plus illius redditur, minus habetur. Vnde non præcipit Paul. Vt donemus charitatem gratis, quasi indebitam, sed vt semper reddamus, quasi semper debitam: quia nullum est tempus, in quo non possit occurrere vel necessitas consilium præstandi officium vè vllum, aut signum charitatis. (*Qui enim diligit proximum, legem impleuit.*) In Græco codice est, qui diligit alterum, & ita aiunt quidam transferendum fuisse, vt non solùm proximus, sed Deus comprehenderetur. Sed est satis inept⁹, qui propterea existimet, dictum esse, alterum, vt Deus cum homine nominaretur. Haud enim scriptura tali vocula Deum commiscet cum hominibus. Vnde quanuis Aug. alicubi, alterum, legat, nihilò minus & ipse frequētius, & authores omnes, tam Græci, quàm Latini, nō legunt, nisi, proximum, vti est crebro in vtroq; testamento: vel quòd forsan olim in Gręco hic etiam erat πλησίον, proximum, vel quod, ἕτερον, idem etiam significat, quod proximus: putà, illum qui nobis conuiuit, necessitudine scilicet aliqua nobiscum coniunctus: vtpote, vel sanguine, vel ciuitatis vicinitate, vel Christianismo: vel certè quòd omnes homines sumus sub cura vnius parentis Dei. ¶ Sed est quæstio, quā mouet Aug. in expositiōe ad Gal. Cùm duo sint

Chrys.

Psal. 113.

Proximus.

Dubitatio.

sint mandata (vt ait Christus) in quibus vni
Mat.22. uersa lex pendet & prophetæ, Diliges dominum Deum tuũ, quod est primum: & deinde proximum sicut teipsum, quomodò hic ait Paul. Qui diligit proximum, vniuersam eundem implere legem. Forsan ad quæstionem quis (neq; verò abs re longè) respõdeat, quòd Paul. in præsentia non meminit, nisi de lege quæ est in secunda tabula, vbi officia continentur, quæ sunt exhibenda proximo. Nam neq; hactenus sermonem duxit, nisi de huiusmodi præceptis: neq; in subiuncto exemplo mentionem facit aliorum, sed, Non adulterabis, Non occides, &c. Secundum formã quæ
Leui.19. est in Leuiti. vbi prætermissis præceptis primæ tabulæ, connumeratisq; vniuersis, quib⁹ vincula societatis humanæ cõtinentur, nihil de dilectione Dei subiungitur, sed hoc tantũ, Diliges amicum tuum sicut teipsum, dicit dominus. Itaq; Paul. non loquitur nisi secundũ præsentẽ sermonem, scilicet, quòd qui proximum diligit, omnia præcepta complet, quæ sunt erga ipsum: sicuti qui Deum diligit, oĩa quoq; implet, quę erga ipsum existunt. Neq; de modo implẽdi quicq̃ affirmat, an legẽ impleat, quò ad intentionẽ præcipiẽtis, ex charitate infusa, nec ne. At verò si impletio hæc intelligatur quò ad intentionem pręcipiẽtis, tunc quia sic impleri nequit absq; vera dilectione Dei, necesse est descendere in alteram expositionem: nempè quòd subticuit de dilectione Dei, eò quòd tunc verum habet altera expositio, propter nexum dilectionis Dei & proximi, qui diligit proximum, Diligit Deũ & vice versa: nam in dilectione proximi abditur dilectio Dei, tanq̃ vera eius causa, & in dilectione Dei dilectio proximi, tanq̃ inseparabilis eius effectus. Quã ob causam (vt lib.8. de Trin. adnotauit Aug.) solet in scriptura al
Aug. terũ mandatum, sine alterius mentione proferri. Vt in Deut. Quid dominus Deus tuus
Deut.10, petit à te, nisi vt timeas dominum, & ambules in viis eius, & diligas eum. Et conuersa vi-
Ioan.15. ce in Euange. Hoc vobis mando, vt diligatis inuicem. Addit autẽ idem Augu. loco citato super Galat. propterea meminisse hic citius Paulum dilectionis proximi, q̃ Dei, ad impletionem legis, quòd Deum quis facilè mentiri potest à se diligi, quia rariores tentationes id probant: in dilectione autẽ proximi facilius conuincimur eam nõ habere, quia plures occurrunt casus, quibus id probatur. Vnde sapienter Ioan. per dilectionem proximi rima
1.Ioan.4. tur dilectionem Dei, vbi ait, Qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere? At re vera meminit solius dilectionis proximi, quia de officiis inter proximos mutuis sermonẽ præcise instituerat. Expositioni autem Origenis, quòd accipiatur hic, proximus, pro Christo, qui in euang. talem se inducit, vt sit sensus, quòd qui diligit Christum, facilè omnia Luc.10.
complet, non vsq; adeò libenter applaudit Paulinus textus.

Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Non est hic, quòd exponenda sit ratio horũ pręceptorum, sicuti in proprio loco: quia tantũ exempli gratia allata sunt huc. Hoc autẽ satis fuerit adnotasse, quòd idcirco nõ meminit præceptorum primę tabulę, quòd de sola charitate proximi (vti modo dicebam⁹) dicere proposuerat. Neq; verò quartum affirmatiuum pręceptum de honore parentũ cõmemorandum duxit, eò quòd neq; est adeò vniuersale, cũ neq; omnes habeant parentes, vel consaguineos, vel facultatẽ subueniendi: neq; ita est pro quouis tempore obligans, vti negatiua hęc quinq;, quę vt vniuersos, ita & pro semper (vt aiunt) obligant. Quorum tria priora ad iniurias spectant, quę opere inferũtur, siue in personam propriã alterius, siue in personam ei cõiunctam, siue in exteriora bona. Quartũ verò attinet ad iniurias, quę verbo fiunt. Et quintum, ad peccatum cordis. (*Et si quod est aliud mandatum.*) Adiecit more illorum, qui inductione vtuntur, quibus non opus est per omnia singularia progredi, sed, quibusdam recensitis, reliqua eiusdem rationis sub genere compręhendere, (*In hoc verbo instauratur, Diliges, &c.*) Verbum hic Græcum, ἀνακεφαλαιοῦται, complures permittit versiones: Vnde aliqui transferunt, In summam huius verbi rediguntur, alii, hoc sermone summatim comprehenditur, & posset ad literam transferri, hoc verbo recapitulatur. Et Ambro. legit, consummatur. Nam, instaurari, aiunt (quod est instar prioris exemplaris restitui) non videtur ad rem proximè accedere: nam præceptum non restituitur, seu

reædificatur, quod sonat verbum, instauratur. At verò interpres non illum forsan secutus est sensum, qui istis probatur: videlicet quòd omnia simul præcepta comprehensim cõtineantur sub isto, sicut particularia præcepta sub generali: quanquàm hoc verissimum sit, sed hunc potius, quòd aliorum quodlibet particularium non est secundum virtutẽ nisi quædam dilectio proximi: & ideo in vnoquolibet illorum hoc generale virtute repetitur. Quem sensum pręse fert Cyrillus, lib. 9. super Ioannem: atq; idem significanter exprimitur per verbum instaurandi, quod vox ipsa Græca non fert illibenter. Quasi dixisset, Qui iubet proximum diligere, iubet non mœchari, &, non occidere, & reliqua. Itaque hoc verbum, Diliges proximum, singula aliorum instaurat, hoc est, fundat, corroborat & consolidat, veluti causa & stabilimentum omniũ. Neq; opus est, vt vsq; adeò adamussim etymologiæ verba vsurpentur. Neq; verò omnes Grammatici admittunt, quòd instaurare sit instar prioris staurare, vt sic dicamus, sed est in statum suum rem quamlibet redigere, Quamobrem non ineptè, instauratur, pro eo accipitur, quod est, confirmatur, & roboratur. Atque huc pertinet Origeniana interpretatio, quæ exponit dilectionẽ, causam esse implendi oĩa mandata. Per hoc qđ qui proximum diligit, is neq; adulterium cõmittit, neq; homicidium, aut furtum, &c. (*Diliges proximum tuum sicut teipsum,*) Hoc est, ad eundem finem, qui Deus est. Vel quod idem pollet, sicut te, non propter alium diligis, sed omnia alia bona propter teipsum, referẽdo te in solum Deum, ita, & proximum non diligas, nisi propter seipsum, hoc est, non propter tuum commodum, tuam vè voluptatẽ, sicuti diligis equumtuum amore concupiscẽtiæ, sed bene illi velis, bonaq; precator propter seipsum, acsi esset alter tu: hic enim syncerus, Christianusq; adeò sensus est illius inter philosophos celebratæ sẽtẽtiæ, Amicus, alter ego. Qui enim sic diligit amicum, nullatenus illi erit, vel iniurius, vel nocuus, atque adeo totam erga eum legem impleuit. Quod si alterum propter te, remq; tuã diligas, neq; eum tunc diligis sicut teipsum, neq; in tuto ille est, ne cessante tuo cõmodo, eum lædas.

Cyril.

Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

Cõclusio est superiorũ dilucidatoria. Probat enim, quòd qui proximum diligit, legem implet: quoniam dilectio malum non operatur. Quo pacto ait alibi, dilectio non agit perperam. Et qua ratione subticuit affirmatoria præcepta, eadem quoq; silet officia positiua charitatis. Nam charitas non solũ non agit malum, verùm agit bonum, quod pertinet ad affirmatiuum præceptum. Sed quoniã sola negatiua commemorauerat, quibus dũtaxat prohibetur malum, ait, Dilectio proximi, malum non operatur. Alii transferunt, proximo. Nam Græcum aduerbium, πλησίον, solo articulo, τῷ, vel, τοῦ, variato, potest transferri, dilectio illius qui proximè est, id est, proximi, vel, dilectio illi q proximè est, malũ non operatur. At verò licet parum referat, pręcedentibus tamen multò congruẽtior est genitiuus, qui adiaceat nomini, dilectio. Atq; inde infert. (*Plenitudo ergo legis est dilectio.*) Et perspice quòd cùm in specie id tantùm proposuisset, quòd dilectio proximi esset impletio legis, concludit tamen, quòd plenitudo legis est dilectio, in genere, vt tam Dei q̃ proximi intelligamus. Vel quia in dilectione proximi (vti diximus) includitur dilectio Dei: vel quia (vti per priorem expositionem insinuauimus) nihil vult aliud constituere, quàm quòd, sicut dilectio proximi plenitudo est legis positæ erga proximum, ita dilectio Dei plenitudo est legis, & præceptorum erga Deum. Et potest conclusio, vel in ratione causæ intelligi, scilicet, quòd per dilectionem impletur tota lex (sicuti modò dicebamus) vel certè formaliter, quoniã plenitudo, hoc est, impletio legis, perfectioq;, & complementum, & cõsummatio eius, nihil aliud est, quàm dilectio in opere. Vnde ad Col. Charitatẽ habete, quod est vinculum perfectionis. Quòd si placet plenitudinẽ legis, finẽ ipsum legis appellare, & tũc quoq; plenitudo legis est dilectio: nam finis præcepti, charitas.

Col. 3.

Et hoc, sciẽtes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quàm cùm credidimus.

In hac tertia parte capituli post institutionem hominis in ordine ad maiores, ac deinde in ordine ad æquales, efformat eum in ordine ad seipsum. Fit autem partis huius cum superiori colligantia sub exaggeratione figura, à temporis congruentia & opportunitate,

Tertia pars capituli.

Quo-

Quocirca non est continuatio consyderanda cum proximis verbis, sed cum illis superioribus exhortationibus, Necessitate subditi estote, Reddite omnibus debita, &c. Illas enim vt altius imprimat Romanorũ mentibus, ait, (*Et hoc,*) Quasi dicat, atque id maximè. Haud enim legendum est. Et hoc scientes tempus, Vt pronomen, hoc, adiectiuum sit dic, tẽpus, Nullum enim phrasis Græca permittit locum huic amphibologię, quippe vbi pronomẽ neutrius est generis, tẽporis autem nomen masculini. (*Scientes tempus,*) Hoc est, temporis opportunitatem & decentiam. Etenim inter reliquas circũstantias, illa quæ temporis est præcipuè mouet. Quam ob rem
Ecclés.3. & 8. Ecclesiastes sua singulis negotiis accommodat tempora. Nam vt ait rursus cap. 8. omni negotio tempus est & opportunitas. Quæ autem sit hæc temporis decens occasio, declarat, (*Quia hora est nos iam de somno surgere.*) Alij transferunt, quia opportunum est. Sed profectò cùm Græcè expressè sit, hora, non erat causa quur aliud nomen affectaretur. Atq; ob id minus, quòd, hora, pressius denotat momentum surgendi, quàm si dicas, tempestiuum, quod esse potest, etiam dum non instat punctum. Et vt nihil non sua eloquentia commaculent, pro, à somno surgere, transferunt, à somno expergisci: cùm Gręcè non sit nisi verbum, quod propriè significat surgere: idem scilicet quod est apud Matthęum,
Mat.2. & 8. Surge & accipe puerum. Et de socru Petri, Surrexit & ministrauit eis, & vbicunq; Latinè est surgere. Atqui vt alij scientissimè obseruarunt, plus est surgere, quàm expergisci: sunt enim quos expergefactos à somno pigritia remoratur ne exurgant. Imo si ad animã id referas, sunt quidem qui expergefacti à peccato, hoc est, illustrati, & per veritatis lumen à cæcitate liberati, adhuc vel ignauia, vel malitia decumbunt in sua prauitate. Pau. autem non solùm nos contẽdit à somno excitare, sed vrgere quoque, vt neque segnitie & ignauia teneamur, quo minus festini exurgamus à somno ignorantiæ, & culpæ, & ne-
Sõn⁹ triplex. Psal.4. gligentię. Est enim somnus gloriæ, de quo in Psalmo, In pace in idipsum dormiam, à quo nunquàm deturbabimur: & somnus contem-
Cant.2. plationis: de quo in Canticis, Dilectus admonet ne excitetur dilecta: & est somnus natu-
1.Thess.4. ræ, putà, vel mors, de qua ad Thessal. Nolo vos ignorare de dormientibus, à qua suscitabimur postrema hora mundi: vel requies à vigilia, cuius hìc similitudine vtitur Paul. ac denique culpę, ignorantię, & desidię, à quo commonefiunt Romani vt surgant. De qua hìc autem hora nos admoneat Paul. exponere progreditur. (*Nunc enim proprior est nostra salus, quàm cùm credidimus.*) Græcè non est, propior, sed, propius, genere neutro, quod quidem amphibolam reddit orationẽ apud Græcos. Potest siquidem verti, Nunc propius nobis est salus, vel, Nunc propius est nostra salus: nam, ἡμῶν, vtraque hìc potest transferri voce, scilicet, &, nobis, &, nostra. Et ideo secundam lectionem secutus interpres, mutauit neutrum comparatiuum nomen in masculinum, quod sententiæ nihil prorsus incommodat. Subscribit ergo Paul. duas causas, ob quas hora sit iam de somno surgere. Vnam, quia propior est nostra salus: alteram in subsequenti textu, Quia iam aduentat dies. Variæ autem circunscribuntur glossæ huic textui, secundum quod tempus credendi, salusq; atq; appropinquatio salutis pluribus modis exponitur. At primum omnium salutis nomen in confesso est significare hic salutem æternam: nempè iustificationem, quæ in hoc seculo fit per gratiam, & possessionem vitæ in altero, quæ fit per gloriam. Vnde tam Origen. quàm Chrysost. Orig. & Chrysost.
salutis tempus appellant articulũ illum, quo in futuro seculo consummabitur hæc salus: siue vniuersalem consummationem intelligas in die iudicij, siue singulorũ proprias in cuiusq; obitu. Quocirca Chrysost. appropinquare salutem existimat tractu tẽporis præsentis vitæ. Haud veruntamẽ ita adamussim explicãt quid hoc sit, quod ait Paulus, quàm cùm credidimus. Alij verò nomine salutis, intelligunt, redemptionem factam per Christũ Sed hoc quod est, propius accedere, quàm cùm credidimus, non omnes vno modo glossant. Sed alij sic, quòd, cùm ad salutem per opera charitatis progrediamur, propior est sua cuique salus, dum prouectior est studiosis operib⁹, quàm dum credere cœpit, & maximè, quàm dum fides est informis. Atq; idcirco admonet (inquiunt) Romanos Paul. propinquiores iam tunc factos, dum illis scribebat, quàm dum primùm fidem susceperũt. Ait enim Chrysost. quòd forsan tractu temporis cœperant iam languescere in operibus charitatis: & ideo eos admonet, quòd potius deberent vigilantiores esse, quantò longius tempus egissent in Christianismo. Vt autem sensum, qui penitissimus est menti Pauli. exe- Sensus syncerus Pauli.
ramus, id quod cap.7. in verbis eius consy-

derabam, hîc etiam meditãdum est, hîc siquidem & qui subsequitur sermo, per illud maximè capitulũ dilucidatur. Repræsentat inquàm hoc loco personam publicam totius humani generis, à tempore, quo in Abraham primordia suscepit fidei Christi, vsque ad Christum passum: cuius passione apertum est regnum cœlorum, ac iustis omnibus factum est peruium: per huius namque possessionem regni, cõsummatio fit salutis nostræ: à qua possessione Patres antiqui arcebantur expectantes salutis pretium. Paul. igitur veluti publicus eiusdem salutis præco, exhortatur hîc Romanos, atq; in ipsis vniuersum orbem, instigatque per hoc ad virtutis officia, quòd iam nunc, patrata redemptione, multò fit propinquior salus hominibus, quàm cùm crediderũt: nempe dum per Abraham mundus recepit ab ore Dei fidem. Veluti si Parisiensis modò doctor in cathedra nomine totius vniuersitatis: quæ cœpit ante mille annos: diceret, Nunc illustriores sumus literis, quàm cùm primas scholas instituimus: aut si in suo Senatu diceret dux Venetus, Potentiores sumus quàm cùm prima iecimus fundamenta vrbis. Idem in summa videtur concionari hîc Paul. quod Ioannes, vbi clamabat, Pœnitentiam agite, appropinquabit regnum cœlorum. ¶ At dubium tunc nihilo minus restat, an salus hîc pro redemptione ad iustificandum, regnumq; aperiendum accipiatur, an verò pro gloriæ possessione. Nã si prius dederis membrum, tunc non debuisset dicere, proprior est, sed iam venit. Ioãnes quidem rectè dicit, appropinquabit, quia Christus, nec regni valuas reserauerat, nec de illo cœperat prædicare. Paul. autem scribebat, post gratiã iam redemptionis exhibitã. Quòd aũt accipiatur ꝓ adeptiõe vitæ æternæ in futuro seculo nõ adeò apparet consonũ instituto hîc Pauli, vbi tantùm videtur cõferre statum nascentis fidei sub vmbra Christi, per Abraham ad statum eiusdem per Christum explicitæ: etenim cùm fides, via sit ad salutẽ, quò explicatior est fides, eò propinquior est salus. Respondendum est forsan, quòd non accipitur hoc loco præcisè salus, aut pro iustificatione, aut pro possessione cœlestis vitæ, sed comprehensim pro ambabus. Et vult sibi Apostolus, quòd aperto iam regno cœlorum, quod ante redẽptum orbem non patebat, explicataq; fide per Euangelium, suffectisq; diuinitus tot sacramentis & auxiliis ad facienda opera, quæ fides per charitatem

Exemplum.

Mat. 3.

Dubitatio.

operatur, propior est nostra salus, hoc est, paratior & promptior: vtpote quòd planior est via, faciliorq;, vt quisq; valeat, tum ad fidem venire, per quam applicatur facta redẽptio, tum maximè fide imbutus, officia præstare, ad quæ nos eadem erigit fides, allicitq; & impellit, quàm dum fides in incunabilis erat sub lege, ac veluti sub nubilo delitescebat: nec tot erant nobis auxilia suppeditata ad promouendum per salutis tramites.

Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis. Sicut in die honestè ambulemus.

Hæc est persuasio secunda, cur debeamus studiosis operibus incumbere, tam in proximos, vti iam denarrauit, quàm in nosipsos, vt mox dicturus properat: nempe quoniã nox præcessit, dies autẽ appropinquauit. Videntur autem duo hæc membra non valdè spontaneè cohærere. Nã vbi nox ꝑcessit, tunc dies non appropinquat, sed iam eluxit. Ad hoc autem respondetur, quòd secundum binam interpretationem superioris textus de appropinquante salute, bipartita quoq; est & huius expositio. Authores enim Græci, Origen. Chrysost. & planissimè Theophyla. qui, appropinquare salutem, ad aduentum gloriæ spectare putant, totam præsentem vitam appellant noctem, illamq; supernam inaccessibili luce Dei, sanctorumq; splendoribus rutilantem, censent diei appellatione. Quocirca non legunt, Nox præcessit, sed, processit, seu progressa est, ad diluculum properans, etsi nondum sit peracta. Cui quidem expositioni fauorabile est verbum Græcum, προέκοψεν, Nam præpositio, πρὸ, Græcè idem significat quod pro, Latinè, Et phrasis præterea hæc Pauli tali lectione videtur gaudere: nocte enim procedente, tunc appetit aurora, diesque appropinquat. Neque illibenter res ipsa talem lectionem suscipit: nam tota hæc vita, tum peccatorum, tum etiam ignorantiæ tenebris obscuratur, plus scilicet sub lege veteri, minus autem sub euangelica. Et hoc est, noctem processisse, nimirum quasi vsque ad crepuscula diei esse iam promotam. At verò Hieronym. Ambros. & Latini omnes nõ legunt nisi, præcessit. Quapropter non est cur dicamus librariorum vitio pro, processit, scriptũ esse, præcessit, imo est credibi-

Latini.

dibi-

dibilius ita vertisse interpretem. Nam, πρὸ,
Græcè nonunquam etiam vsurpatur pro eo
quod Latinis est, præ. Atque hæc quidem le-
ctio multò grauius fideliusq; seruit proposi-
to Pauli, qui tum in tota hac epistola, tũ ma-
ximè tam. cap. 7. quàm hoc loco, qui illi con-
finis est conferre persistit statum veteris le-
gis cum euangelico. Quem quidem priscum
statum illic appellat statum peccati, in quo
passiones peccatorum per legem viuebant:
atque hanc maximè ob causam vocat illum
hîc, noctem. Et præterea quia fides tunc nu-
bila erat, & cerimoniæ illæ omnino futuro-
rum vmbræ, atque adeò homines somnolen-
ti, desidiaque & torpore sopiti. Statum verò
euangelicum producit hîc, ceu diem, in quo
Christus, veluti solis iubar per iustifican-
tem gratiam cœpit orbem irradiare, iuxta il-
Malac. vlt. lud, Vobis timẽtibus nomen meum orietur
Ioan. 9. sol iustitiæ. Et Christus ipse, Me oportet o-
perari opera eius, qui misit me, donec dies
est. Et infrà, Quandiu in mundo sum, lux
sum mundi. Fides nanq; sole splendidius re-
1. Pet. 1. fulget, iuxta illud, Habetis propheticum ser-
monem, cui benefacitis attendentes, quasi lu
cernæ lucenti in caliginoso loco, id est, quæ
caliginem fugauit antiquã. Eandem similitu
dinẽ diei & noctis persequitur, ad Thess. Vbi
1. Thes. 5. ait, Non estis in tenebris, sed filij lucis: igitur
non dormiamus, sicuti & cęteri, sed vigile-
mus & sobrij simus. Vnde Ambrosio hoc no
ctis nomine vetus homo significatur, qui per
Ambro. baptismum innouatus est. Argumentum au-
tem suprà obiectum de verbo, appropinqua
uit, facile quis posset sic eludere. Quòd qui
dixit, appropinquauit, tali pręterito signifi-
cauit, diem iam esse, vt, dies appropinquauit,
idem sit quod, accessit. Attamen, licet non
taliter vsurpetur, sed pro eo, quod dicimus,
proximè est, nihilominus respõdetur, quòd
non dixit, dies venit, sed, proximus est. Pri-
mùm quia lux hęc nõdum erat omnibus ap-
plicata, sed iustis. Et ideo ait, appropinqua-
uit, sicuti de salute dixerat, proprior est, nem
pe quia paratissima est lux hæc illuminare
omnẽ hominẽ venientem in hunc mundũ, ni
si quis propria culpa suos cõtegat mẽtis ocu
los. Et pręterea quoniam lux gratię semper
progreditur & augescit, quoadusq; lumine
gloriæ cõsummetur: sicuti & de salute pręno
tauimus. Ob idq; ait, appropinquauit, id est,
cœpit iã quasi in crepusculo lucescere. Haud
Gratia cre- enim ineptè gratiam respectu gloriæ crepu-
pusculum. sculum diei nuncupaueris. (*Abiiciamus ergo*
opera tenebrarum.) Applicatio est hæc, exem-
pli diei & noctis. Etenim morale est, vilibus
obsoletisque homines noctu indui, negligen
tiusq; curare ea, quę ad cultum pertinent, eò
quòd, offusis tunc tenebris, nemo videat ha-
bitum nostrum: interdiu verò cum omni de-
coro vnusquisque studet prodire. Ait ergo
Paulus, qui hactenus sub frigore & nubilo le
gis iacuim⁹, vbi nec fides adeò elucebat, neq;
auxilia suppetebant, vt charitatis calore ac-
cenderemur, nunc, aduentante die (quam
horam esse dixerat surgendi à somno) abii-
ciamus opera tenebrarum. Loquitur in pri-
ma persona, ne aliis videatur, non sibi cum
aliis legem ponere. Appellat autem opera *Opera tene-*
tenebrarum, peccata: quoniam, & deficiente *nebrarum.*
rationis luce concipiuntur: nam omnis pec-
cans est ignorãs: & non nisi in tenebris exer- *Ethi. 3.*
centur: quoniam qui malè agit odit lucem: & *Ioan. 3.*
ad tenebras illas exteriores nos extrahunt,
in quas (iuxta verbum euangelici domini, *Mat. 22.*
qui fecit nuptias filio suo) proiici iubebitur
quisquis aderit absque veste nuptiali. (*Et in-*
duamur arma lucis.) Contrariis omnino de cau *Arma lucis.*
sis virtutum opera, non solùm ornamenta
sunt lucis, verùm & arma, quibus spiritus pu
gnat aduersus carnem. Gignuntur enim, ve-
getanturq; rationis radio, diuinitus micãte,
dignaq; sunt, quę in meridie fiant, & in con-
spectu hominum, qui videntes glorificent pa *Mat. 5.*
trem, qui in cœlis est. Et præterea ad illã nos
lucem prouehunt, quàm Deus habitat inac-
cessibilem. De his ergo ait Apostol. Induite *Ephe. vlt.*
vos armaturã Dei, vt possitis stare aduersus
insidias diaboli. Et infrà. State & succingite
lumbos vestros in veritate, & induite loricã
iustitię, &c. (*Sicut in die honestè ambulemus.*) For
san quis particulã, sicut, diuidat in duas. Sic
induamur, vt honestè ambulemus: tamẽ Grę
cè vnica simplex est, vt, vel si dicas, quasi, hoc
est, armemur arma lucis tanquam honestè,
putà cum decoro & decenter ambulantes:
quod est, incedentes & prodeuntes in lucem
diei, quando circunquaque ab omnibus con
spicimur ac iudicamur.

Non in comessationibus & e-
brietatibus, non in cubilibus, &
impudicitiis, non in cõtentione,
& æmulatione: sed induimini do
minum Iesum Christũ, & carnis
curam ne feceritis in desideriis.

Expli-

Explicationem subiicit vtriusq; mẽbri superioris præceptionis, tã illius scilicet, quod est, abiicere tenebrarũ opera, quàm alterius, quod est, induere arma lucis. At quãuis vniuersa delictorum, flagitiorumq́; genera, opera sint tenebrarum, rationibus modò scriptis, sex tamẽ peculiariter hîc commemorat. Haud enim per trãsgresſiones omnes discurrit, quarum prohibitiones iam modò exempli gratia, recensuit. Et quamuis omne quod est in mundo, sit vel concupiscentia carnis, vel concupiscentia oculorum, vel superbia vitæ, nihil tamen de concupiscentia oculorũ, hoc est, de auaritiæ criminibus commeminit, quæ ad iniuriam pertinent aduersus proximos: quoniam hîc tantùm hominem informare, componereque instituit erga seipsum. Ob idq́; ea penitus refert, quibus vtrãq; partem sensitiui appetitus reformet, scilicet, concupiscibilem, & irascibilem. Concupiscibilis autem in eas fertur voluptates, quæ ad cõseruandum, vel indiuiduum per cibum & potũ: vel speciem per concubitum attinent. Quinimo videre hîc mihi videtur Paul. vt decorũ exempli & similitudinis seruaret diei & noctis, illa prorsus vitia subnotare, quæ ad literam noctu plurimùm perpetrãtur. Comessationes enim, etsi apud antiquos conuiuia generaliter dicãtur, vbi singuli sua symbola cõferunt, vsurpatur tamẽ propriè nomen hoc pro illis intempestis cõuiuiis, quæ post cœnã fiũt: veluti ientaculum, epulum est, quod fit ante prandium, & merenda, quæ ante cœnam. Vnde, κῶμος, quod hîc ponitur Græcè, Deum significat infamem, qui illis præsidebat nocturnis comessationibus. Hæc enim conuiuia ad multam noctem protrahi solita, luxu lasciuiisq́; instructa, plurimã parturiũt, proferuntq́; flagitiorum ac scelerum segetẽ: interq́; maximè sunt crapulæ, ac temulentiæ, impudicitiæq́;, ac deniq; lites & iurgia. Quocirca talia conuenticula, non tam conuiuia, à conuiuendo dicenda sunt, quàm combibia, hoc est, compotationes, quas Græci, συμπόσια, dicunt. Est veruntamen adnotandum, quòd si nomen gulæ solùm dicat vitium ordinis, ad suum peculiare obiectum & finem: scilicet, nimium appetere delectationes cibi & potus, genere suo, non est mortale peccatum, sed veniale: at quatenus importat corruptum ordinem ad supremum finem, putà ad Deum: nimirum quando cibo & potu ita fruitur homo, vt paratus ob hoc sit transgredi præcepta Dei, tunc est lethiferum. Hanc enim voluptatis fruitionem, tanquã summi finis, subnotauit Apostol. ad Philipp. in illis quorum Deus venter est. At verò ebrietas, quia non solùm nimium potum significat, sed rationis priuationem, genere suo dicit lethale flagitium. Est autem præterea vitium hoc, ea ratione capitale, qua caput, radixq́; & mater est aliorum flagitiorum: vel quinq; maximè quæ. 31. Moralium refert Gregorius: putà, ineptæ lętitię, scurrilitatis, immunditię, multiloquij, atq; hebetudinis mentis. Qua de re Apostol. ebriosos connumerans cum idôlis seruiẽtibus, prçcipit cum huiusmodi infamibus nec cibum sumendum esse. Conferamus ergo cum huius enormitate vitij, vsum & morem, qui magna iam ex parte orbem Christianum inuasit. Non enim eò tantùm res processit, vt pro nulla ducatur impudentia talium gregi commisceri, verùm eò vsque, vt pro magno ducatur honore, huiusmodi crapulis ingurgitari, propinationibus conuiuas prouocare, feritatemq; ipsam gulæ stimulare & irritare, ad prosternendam, iugulandamq́; rationem, vnde homo & rem sortitur & nomen. Quo reuera nihil esse potest naturæ nostrę repugnantius. Irrationale quippe animal, nulla, vel vi, vel arte euinci potest, vt vltra naturæ necessitatem pabulum insumat: homo verò, in hoc ratione dotatus, vt frugalius parciusq́; viueret, eo ipso, quòd rationalis est, brutorum metas transgreditur, vimq́; vsq; ad rationis ipsius interniciem infert naturæ suæ. (Nõ *in cubilibus & impudicitiis.*) Post comessationes & ebrietates quid nam cõiunctius subiungeret, quàm cubilia & impudicitias? Ecquid enim aliud ignis, structis lignis, faciat, quàm ardere? Hęc autem duo ad diuersa nonnulli referunt, vt cubilis nomine tantùm delicias, molliciemq́; lecti intelligant, ad captandam voluptatem somni, quod genere suo non esset mortale, nisi sicut de gula diximus. At forsan cubilium appellatione, scortationes ipsas spurcosq́; complexus significat, quos explicatius cognominat impudicitias. Nam, cubile, Latinè, sicuti & Græcè, κοίτη, & si lectum quoq; significet, vsitatius tamen est, vt accipiatur pro ferarum lustris, à luto dictis: hoc est, pro paludibus & cœnosis locis, in quibus feræ cubãt: quapropter cubilis nomine, infamiam & dedecus subnotat Pau. spurciciæ hominum, qui veluti pecora volutantur in stercore & luto. Acerrima hinc ergo colligitur accusatio in eos, quos hæc opera tenebrarum non depudet in publico perpetrare.

1. Ioan. 3.

Cõcupiscibilis & irascibilis.

Nocturna delicta.

Gulæ vitiũ.

Phil. 3.

Ebrietas.

Grego.

1. Cor. 5.

Enormitas gulæ.

Contra manifestarios peccatores.

petrare. Quos enim tenebrarum nomen non absterret arcetq; à crimine, conterritos saltem habeat, ne nocturna luculentaque tenebrarum opera luci offundãt, atq; illos offendant, qui induti sunt armis lucis. Deus nanq; qui nihil optatius à nobis desiderat, quàm vt luceant opera nostra bona, vt glorificetur ab hominibus, nihil ideo fert grauius, quàm eum (iuxta verbum psalmi) gloriari in malitia, qui potens est in iniquitate. (*Non in contentione & æmulatione.*) Hęc iam vitia ad appetitum irascibilem attinẽt. Sed tamen ex temulentia ipsa & calore vini in comessationibus plurimùm suboriuntur inter cõpotores. Quam ob rem cùm calor potus silẽtium rumpit, facilè colloquium prorumpit in clamores & contentiones, extenditur nihilo minus præceptio ad omnes cuiusuis generis contentiones, vt initio subsequentis capitis patebit. Sunt autẽ cum contentionibus, ęmulatio & inuidia arctissima affinitate coniunctæ. Est inquàm, in primis inuidia contentionis mater: inuidus nanq; cùm ferre nequeat aliorum sentẽtias, promptissimus est, vt contradictionibus contendat. Et sæpe cõtentione ipsa æmulatio crescit & inuidia. Optimè ergo sunt hîc ab Apostolo composita post comessationes. (*Sed induamini dominum Iesum Christum.*) Explicuit opera tenebrarum, quæ abiicienda nobis sunt: declarat ergo iam, quid sit arma induere lucis, idque cum maxima orationis sublimitate & vehementia. Etenim quoniam arma lucis, virtutes sunt vniuersæ, quibus Christo in hac vita aduersus Sathanam militamus, fons autem earum ac robur idem ipse sit, cuius merito, fides cum virtutibus cęteris infusa nobis est, non satis arbitratus est, obsecrasse, vt nos virtutibus adornemus, sed adhortatur, vt Christum ipsum induamus, hoc est, ita per virtutum exercitiũ Christũ imitemur, vt nihil in nobis, nisi eius appareat imago, ad modũ indumenti, quod solũ se repræsentat in homine. Itaq; induere Christum idem sit, quod, ipsum imitari. Vel, si mauis, idẽ quod, demutari in ipsum, suscipiendo eius figuram: sicuti qui creatur in regem, induit personam regis, & qui assumitur ad functionem episcopatus, induit personam episcopi. Per hanc etenim metaphoram dixit ad Gal. Quicunq; in Christo baptizati estis, Christum induistis. Qua etiam ratione ad Ephes. ait, Christum habitare per fidem in cordibus nostris. Contendit nos ergo Apostol. tam extrinsecus, quàm intrinsecus Christo implere & perornare: nempe, vt qui per fidem in baptismo merita eius participamus, postmodum per imitationem eundem foris referamus, vt non nos in nobis, sed Christus semper viuat. Ob idque subiungit. (*Et carnis curam ne feceritis in desideriis.*) Haud enim (vt cap. 8. diximus) interdixit nobis omnem curam carnis vsque adeò, vt non debeamus ei in necessariis prouidere: quandoquidem iuxta eius testimonium, Nemo carnem suam odio habet, sed nutrit & fouet: sed hoc tantùm à nobis deposcit, quòd non geramus eius curam in desideriis, hoc est, in inexplebili auiditate, acsi hæc corporea vita esset finis noster, cui deberemus studia nostra referre: hoc enim est, quod supra cap. 8. nos prohibuit, vbi ait, Debitores sumus, non carni, vt secundum carnem viuamus, sed spiritui, cui vita ipsa carnis referenda est, & secundum eius leges transigenda.

Mat. 5. *Psal. 51.* *Inuidia.* *Induere Christũ.* *Gal. 3.* *Epes. 3.* *Ephe. 5.*

CAPVT. XIIII.

INfirmum autem in fide, assumite, non in disceptationib⁹ cogitationũ.

Cùm capite. 12. perfectorum officia docuerit, & capite proximo obedientiam peculiariter demonstrauerit, quam inferiores superioribus debent, in hoc iam & subsequenti demonstrat officia, quæ perfecti & robusti in fide debent debilioribus, in hoc quidem, quomodo non debent eos spernere, nec scandalizare. In quinto decimo vero, quomodo debent eorum imbecillitatem ac infirmitatem sustinerę. Hæc enim opera ad vsum gratiæ pertinent, de quo tractat in his quatuor capitulis. In duo ergo partiamur capitulum præsens. In altera enim parte prohibet, firmos ne infirmos spernant, infirmosq; vicissim ne alios iudicent. Et in altera, Sed hoc iudicate magis, inhibet scandalum: nempe vt nemo illis offendiculum ponat. Attamen licet in vniuersum de quouis genere infirmitatis doctrina hæc sit intelligenda, præsertim spiritualis, ad peculiarem tamen eius intellectum prænotare opus est, quòd tunc dũ Ecclesia veluti infans erat, quidam conuersorum ex Iudaismo (quod iam alibi suprà tetigi-

Distributio capituli. *Infirmitas.*

tigimus) credebant, contendebántque, per Euangelium non fuisse antiquatam legem, sed cum illo potius obseruandam. Id quod latè patet Actuum. 15. Et hoc appellat infirmos in fide, quasi nondum satis progressos confirmatosq; in cognitione fidei. Præfigit ergo statim capitalem propositionem, quam continuò declarat, ac subinde probat. (*Infirmum autem in fide assumite.*) Græcè non habetur præpositio, in. At verò sententiam non modò non variat, verùm elucidat: nam cùm nomen fidei, quandam per se significet cognitionis infirmitatem, quam Aposto. ad Corinth. appellat cognitionem ex parte, si tantùm dixisset, infirmum fide, amphibolum esset, an tantùm vellet dicere, infirmum ob hoc quòd non claram, sed obscuram cognitionem habet: id quod omnibus Christianis commune est. Cùm autem ait, Infirmum in fide, languorem quendam infirmitatemq; & imbecillitatem intelligit illius, qui nō admodum fide prouectus est, & irroboratus. De hac nanq; infirmitate sermonem hìc instituit, non de corporea. Eadem enim ratione & cap. 4. de Abraham dictum est, quòd non infirmatus est in fide. Sed & pro, assumite, alij transferūt, adiuuate. Solemus enim adiuuare infirmos. At præterquàm quòd verbi Græci, προσλαμβάνω, propriissima significatio est, accipio, & assumo, idemq; verbum sit paulò inferius, Deus illum assumpsit, congruentius etiam est proposito: iubet enim vt talem infirmum non protinus à nostro cōtubernio proiiciamus, sed illum, vt recuperemus, benignè suscipiamus: exemplo Dei, qui nostras infirmitates assumpsit. (*Non in disceptationibus cogitationum.*) Græcè accusatiuus est, disceptationes, ob idq; alij transferunt, Nō ad disceptationes cogitationum, seu, ad iudicationes. At frequētissimum Græcis est, sub hac figura accusatiuo vti pro ablatiuo: qua ratione vltimum verbum Græcum superioris capitis est, in desideria, pro, in desideriis. Haud enim hìc Pau. finem assumptionis exprimere cogitauit, scilicet ne eo fine quis assumeret infirmum, vt disceptationibus cum illo ageret, siue, vt de illis ambo diiudicarent: sed explicat modum, quo eū debemus suscipere: scilicet ne disceptationibus cum illo contendamus, sed leniter & blandè amplexemur & informemus. Disceptatio, enim nō idem est, quod, disputatio, sed idem, quod, cōtentio, quod in malum sonat. Alludit enim ad id, quod in calce superioris capitis admonuerat, Non in contentione & æmulatione. Quinimo hìc est nodus cōtinuationis capituli huius cum superiori. Quum enim dehortaretur Romanos à contentione, appositissimè subdit, Infirmū in fide assumite absq; cōtentione & disceptatione. Tametsi & transferri potuit, Non in iudicationibus

1.Cor.13.

Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet.

Tres sunt in hoc textu propositiones. Prima videlicet bimembris, quę est velut descriptio horum, quę sunt, Infirmus in fide, &, firmus in fide, duæ autem, quæ habent præceptionum vim. Etenim inter legis cerimonias, quædam erant de delectu ciborum, quę scriptæ sunt in Leuitico. Vbi interdicebatur populus ille esu animalium plurium, nō solùm terrestrium, verùm & aquatilium & volatilium, tum ob rationes alias, quas hìc non est locus enarrare, tum etiam ob mysteria & figuras rerum, quæ futuræ erant tempore gratiæ: quæ ideo cerimoniæ non erant duraturæ, nisi vsq; ad veritatis præsentiam. Distinguit autem Augustin. contra Hieronymum tria tempora. Primum ante Christi passionem, quo pręcepta illa viuebant, vigebantq; & obligabant: secundum à passionis articulo vsq; ad sufficientem promulgationē Euangelij, quo quidem mortua erant, quia neminem obligabant: nec quicquam proderant: at nondū erāt mortifera, sed illis licita, qui ex Iudaismo conuertebantur: dum modò nemo in illis spem sic firmaret, vt crederet absq; illis fidem & gratiam Christi non iustificare. Fuit quippe prouidenter ignorātia illa permissa aliquantulo tēporis tractu, vt synagoga, non veluti Gentilitas proscriberetur, sed sepeliretur cum honore. De quo secūdo tempore intelligendus est hoc loco Paulus. Tertium verò tēpus est post sufficientē promulgationem Euangelij, quando lethifera sunt, veluti falsa signa futuræ rei, quæ iam est pręterita. Igitur Romani, non solùm ex Gentilitate conuersi, verùm & quidā ex Iudaismo, prouectiores in fide, credebant cessasse legalia, atq; adeò per veritatem euāgelicam factā fuisse facultatem edēdi quælibet: sicuti Petro osten-

Leuit.11.

Aug. distinguit tria tempora.

Act.10.

ostẽsum fuit in linteo animalium pleno, atq; hos cẽset firmioris fidei. Sed erant alij pusilli ex Iudaismo cæcutientes ignorãtia, quòd nõ licebat immundis vesci: quos appellat infirmos in fide. Vnde illos firmiores admonet, vt hos assumant. Ait ergo. (*Alius.*) Nempe doctior per fidem. (*Credit se manducare omnia.*) Hoc est, licitum esse omnium ciborum esum citra delectum. Et ait, credit, quasi per fidem, ad quẽ gradũ fidei alij nondum erant progressi. At pronomen, se, nõ extat Græcè. Sed tamen nihil rem vitiat. Sunt autem, qui paraphrasin hìc faciunt potius, quàm translationem transferentes, Alius quidem credit vescendum esse quibuslibet, cùm tamen Grecè nihil aliud sit, quàm, manducare omnia, qui quidem hebraismus est eundem reddens sensum. Sed vide quàm de nihilo taxare hìc isti pergunt interpretem. Aiunt quòd nõ debuisset vertere, omnia, sed, quæuis, seu, quælibet, hoc est, sine delectu. Nam quis posset inquiunt, edere omnia? Vide inquàm cauillum. Græcè enim in primis est, πάντα, quod est, omnia. Sed præterea, quis nam posset suspicari, hoc insinuari per hanc orationem, q̃ ad perfectionem fidei pertineat, deuorare simul omnes, ac singulas escas? Præsertim cũ, omnia (nisi apud nimiùm grammaticos) consueuit quoq; nonnunquàm accipi in eodem sensu, pro eo quod est, quælibet. Alioqui cur non simile illud corrigunt, Omne quod

1.Cor.10. in macello vænit, Et, Omne quod vobis apponitur manducate. Haud enim hortari illic nos cogitat, vt omnia veluti helluones degluttiamus, sed quòd absq; discrimine quolibet vtamur cibo, pro sua quisque necessitate & indigentia. (*Qui autem infirmus est.*) Nimirum qui arbitratur non licere communibus vti. (*Olus manducet.*) Hoc est, ab omnibus abstineat, quę sunt lege prohibita, in quib⁹ putat periculũ existere peccandi. Quanuis nondũ planè constet, an interpres transscripserit de præsenti, manducat, sicuti modò est in codice Græco, respondenter ad verbum prioris membri, alius credit. Etenim forsan legit Græcè, manducet, Nam quod ei quidem obiiciunt, nemini præcipere hìc Apostolum olus manducare, nullius est momenti: quoniam verbum, manducet, non pręceptorium est in præsentiarum, sed permissorium. Enim uerò quoniam non solùm ex omni genere animalium (vti diximus) interdicta essent Iudæis plurima, verùm & licitas carnes certo præscripto modo deberent occidere, euiscerare, & mundare, antequàm comederẽt: qua nunc de causa carnibus abstinent, quę à Christianis mactatæ sunt, ideo superstitiosi illi adeò sese alienabant ab aliorum conuictu, vt solis oleribus victitarent: simulantes forsan (vt vult Chrysosto. id non legis obseruandæ gratia facere; sed propter ieiunium. Ex oleribus nanq;, sicuti neq; ex fructibus, nihil lege prohibebatur: eò quòd simplicissima essent hominum alimenta, in ipso statim orbis exordio primis mortalium concessa, Ecce dedi vobis omnem herbam adferẽtem semen Gen.1. super terram, & vniuersa ligna, &c. vt sint vobis in escam. Et quãuis in paradiso interdicta fuit arbor vna, tamen cùm prohibitionem illam fuissent primi parẽtes transgressi, noluit postmodum Deus Mosaicũ populũ interdicto cuiuspiam, vel oleris, vel arboris deterrere. Debemus hìc tamẽ illud recolere. quod præfati sumus, putà quòd quãdo Paul. permittebat Iudæis conuersis abstinere ab immundis, durabat tempus, quo ignorantia cessationis legalium nõ erat peccatum: tunc enim licitum erat sic ignorantibus abstinere propter existimatum periculum culpę in esu illorum: secus verò nunc. Quin verò apostolus ipse Petrus in eadem fuit aliquando ignorantia, quoad vsq; properans ad Cornelium, Act.10. vbi iam commercium cum Gentibus inibatur, per linteum cõmunibus animalibus plenum admonitus fuit, licere iam deinde promiscuum communemq́; ciborum vsum. Adde igitur, quòd non valentibus ignorantiam euincere, necessarium erat, ne cõtra conscientiam agerent: nam qui amat periculum, peribit in illo. Eccli.3. Haud tamen sic intelligendus est in præsentiarum Paul. vt qui legales illas obseruantias probet, sed veritus (vt ait Chrys.) ne perfectiores minuta illa nimio rigore emẽdare volentes, infirmos illos abalienarent à fide, præcipit, ne illos contemnant. Quò fit, (vt in prologo pręnotauim⁹.) Epistolã hanc in qua has tolerat obseruantias legis, prius fuisse scriptam, quàm ad Colo[illegible] qua veluti Christianos solidioris iam fidei admonet, sicuti radicatos iam in ipsa & confirmatos, Col.2. ne q̃s eos decipiat per philosophiã & inanẽ fallaciã, secundũ traditionẽ hominũ, & secundũ elemẽta mũdi, & non secundũ Christum. Et infra, Nemo ergo vos iudicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quę sunt vmbra futurorũ. Et, Dies obseruatis, & mẽses, & tempora, & Gal.4. annos: timeo ne sine causa laborauerim in vobis.

bis. Veruntamē quãuis hic qui expositus est genuinus sit, syncerusq; sensus Pauli, haud tamen aspernenda est alia glossa Augustini, quæ inter ordinarias extat, nempe vt infirmus quoque censeatur in præsentia ille, qui licet omnia credat, est tamen infirmus in operibus fidei: vtpote qui acrem cum carne pugnam sustinet: huic etenim salubre est, à carnibus & huius generis solidioribus, calidioribusq; alimentis abstinere, oleribusq; & tenuioribus sustentari: non propter legalē immunditiam, sed vt per inediam escam fomentumque vitiorum indomitæ carni subducat. Huiusmodi enim infirmũ, nil mirum, si etiã hîc Paul. assumendum, hoc est, tolerãdum iubet ab illis, qui cùm sint validiores, edere absque periculo possunt omnia. (*Is qui manducat, non manducantem non spernat.*) Haud intelligas, Is qui manducat olus, sed, is qui manducat omnia, puta, infirmus in fide, non manducantem, scilicet infirmum, &c. (*Et qui non manducat.*) Puta infirmus non manducans omnia. (*Manducantem non iudicet.*) Nota sermonem hunc de manducantibus & non manducantibus, inde originem, ordinemq; ducere, vbi admonuit. Curam carnis ne feceritis in desideriis. Congruentissima autem profectò dispensatione distribuit duo hæc verba, suum vtriq; proprium tribuens, vtpote firmo, & infirmo. Est enim periculum quod propriè excellentioribus, & quanuis dote præstantibus, siue spirituali, siue seculari, imminet, inferiores humilioresq; despicere, & contemptui habere: quandoquidem excellentia superbiã parturit. Ob idq; admonet, ne illi robustiores Christiani, imbecilliores aspernētur, veluti obseruatores illarum minutiarũ legis, quæ non erant, nisi quędam puerorum elementa, agentium sub pædagogia, quę quidē elementa iam non conueniebant hæredibus in legitima ætate. Est enim forsan allusio ad homines, quibus, viris iam factis puerorum rudimenta ludibrio sunt. Quocirca isti in præsentiarum non censentur firmiores in fide, eò quòd prouectiores essent operibus fidei, puta charitate, per quam fides operatur. Nam tales perfecti neminē despicerent: sed dicuntur firmiores in cognitione fidei, eiusq; intelligentia. Quæ quidem, vbi nõ adest charitas, inflare etiam solet hominem, sicuti aliæ scientiæ. Infirmioribus autem & imbecillioribus, quibus non congruit superiores spernere, eò quòd materiã non habent superbię, alterum genuinum est vitium inuidiæ, ex quo nascitur illa ægritudo animi, vt de superioribꝰ malè apud seipsos incipiant iudicare. Hanc igitur ob rem dehortatur vicissim pusillos, ne firmiores in fide iudicent, quòd videlicet, vti ventri seruientes, cibis vniuersis Gentilium vterentur, in præiudicium & ignominiam legis. Iudicare, hîc ergo pro, condemnare, vsurpatur: nam nisi sentētiam apud nos feramus de fratre, non est mortale peccatum. Et discussio, citra suspitionem, de aliena vita nulla est culpa: in suspitione verò, est venialis. Sed est præterea perpendenda hîc humana peruersio. Infirmiores, inquàm, quo nomine indoctiores subnotat, qui peritiorum iudicio stare deberent, ij sunt quos citius inuadit iudicandi libido: sapientiores verò, quibus maximè incumbit humiliores blandè corripere & instruere, procliuiores sunt ad contemnendum, quàm ad corrigendum. Quocirca (vt ait Chry.) Apost. nõ prohibet in priori membro, ne qui manducat, non manducantē corrigat, aut doceat, sed ne contemnat. Neq; in secundo vetat, quominus infirmo, qui scandalum accipit, conuenire illum liceat, qui dare videtur, & interrogare, cur ita faciat, sed hoc tantùm iubet, ne inaudita causa, temerè sententiam ferat de opere, nempe de quo latet, qua intētione, quáve causa, rationeq; fiat. Facilè applicari hoc etiam potest ad alium sensum, si nomine infirmi, pugnantē cum carne intelligas, vel eum qui fructibus pœnitentiæ carnem affligit parsimonia victus. ¶ Operosum esset hîc, & præter commentariorum legem, multis verbis cum Lutheranis concertare de ciborum delectu, quem tum per alia loca scripturę, tum etiã per hunc proscribere moliti sunt, & à Christianorum familia turpiter profligare. Id nimirum nobis calumniantes, quòd Iudaismum his cerimoniis profitemur, in quo huiusmodi delectus iussus erat. Neque id solùm, sed quòd cum illis hæreticis cõspiramus, quos Paul. futuros pronũciauit, prohibētes nubere, & abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: cùm tamen Christus commonitos nos fecerit, nõ quod intrat per os coinquinare animã, sed cogitationes quæ exeunt à corde. At verò, vt de multis pauca dicamus, non vident, quantò ipsi apertius in illorum militēt castris, de quibus idē Apost. ait, sæpe se & flentem meminisse, inimicis crucis Christi, quorũ Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Vbi Helluonem Cherintũ designauit, eiusq; asseclam

Superbia excelletioribus insidiatur.

Gal. 4.

Pusillorum morbus inuidia.

Humana peruersio.

Lutherani de delectu ciborum.

1. Tim. 4.

Mat. 15.

Philip. 3.

Iouiniani. asseclam Iouinianum, quem Hiero. Christianorum Epicurũ appellat. Huius quippe hæresis inter alias fuit (referente id Augustino, lib. de hæres. cap. 82.) nullum habendum esse Christianis ciborum delectum. Eandemque post hæresim Vualdenses & Husitę suscitarunt, quorum scholæ lubentissimus sese Lutherus fatetur addictum. Igitur ciborum delectus, abstinentiaq; à carnibus, tribus potest fieri de causis. *Triplex abstinentiæ causa.* Prima, quasi sua sint natura malę & immũdę: vti Taciani, Priscillianistæ, & alij eiusdem sectę prędicabant, infamantes cum Manichęis creaturas Dei: de quibus tamen ipse testatur, *Gen.1.* quòd vidit cuncta, quę fecerat, & erant valde bona. Tametsi Iouinianus inde maximè collapsus est in hunc errorem, quòd coitum animalium putabat esse rem fœdam & execrabilem, inde enim tam nuptias vituperabat, quàm esum carnium ex animalium congressu nascentium. Hos ergo hæreticos atq; hanc abstinentiæ causam condemnat Paul. loco citato ad Timôtheum, vt patet ex subiunctis eius verbis, Quia omnis creatura Dei bona est. Quasi illi inde improbassent carnium cibũ, quòd eas reputassent natura sua sordidas. Atq; idẽ significat aliis suppositis verbis, Nihil reiiciẽdum, quod cũ gratiarum actione suscipitur. Secunda causa huiusmodi delectus esse potest, Mosaica, vtpote si ea ratione, qua à Iudæis, in fieret, quæ itidem causa absurda esset. Multis veruntamen interuallis delectus ciborum apud Iudæos diuersus erat à nostro. *Delectus ciborum apud nos diuersus ab illo Iudeorum.* Primùm, quòd illi non omnes in vniuersum carnes abiiciebant, neque certis temporibus, sed vice versa, quasdam certas perpetuo tempore, vt illorũ animalium, quę vngulam non findunt, neq; ruminant, atq; aliorum aliis de causis. Neque verò tantùm carnes erant illis interdictæ, verùm & pisces cõplures. In summa, illi ob immunditiem corporalem, quę inde contrahebatur, & potissimùm veluti in signum mysteriumq; futurorũ abstinebant. Nos verò contrà non in perpetuum (nisi quis ex voto, tali sese consecrauerit religioni) sed statis temporibus ab omni carniũ genere abstinemus: nõ vtiq;, veluti cerimoniã obseruãtes, quæ sit futurorum vmbra, sed primũ, vt (secundũ Ioannis exhortationẽ) *Mat.3.* delictorum debita fructib⁹ pœnitentiæ compensemus: mox vt corpora, *1.Cor.9.* exẽplo Pauli, tali inedia castigantes, in seruitutem redigamus: nẽpe vt, tum rationi ad reliqua virtutũ officia libẽtius promptiusq; obsequantur, tum vt animũ sinant liberius spiritualium contemplationi & exercitio vacare. Adde ꝙ per ieiunium (vt ait Grego.) *Greg.* decimas Deo soluimus vitæ, quã nobis ipse donauit. Nam cũ vita in victu consistat, hoc modo genium nostrũ defraudãtes, particulam vitę authori nostro offerimus. Ad hæc deniq;, & hoc quoq; modo (iuxta monitũ dñi) animã *Ioan.12.* nostrã odimus in hoc mũdo, quã custodimus in vitã ęternã. His autẽ rationibus adeò delectus carniũ nõ est superstitiosus, vt qui negãt eum esse ad vitã Christianã, tum necessariũ, tũ ideo cõsultissimè ac sanctissimè institutũ, sint planè hæretici: quemadmodũ in Cõciliis *Conciliorũ decreta.* Gangrẽsi, Toletano, & aliis sancitũ est. Neq; id profectò temerè, sed explorata prius veneranda abstinẽtiæ antiquitate, quæ ab ipsa statim terrestri paradiso, vbi vnicũ fuit tantùm abstinẽtię pręceptũ, ortum ducit. Id quod nobis documẽto est, ꝙ̄ sit mater vitiorũ oĩm gula, quamq; per abstinentiã resecentur vniuersorũ fibrę. Quod rursus, & Mosaicũ ieiuniũ *Exo.24.* in susceptione legis, & syluester locustarũ victus præcursoris, *Mat.3.&4.* & abstinẽtia legislatoris nostri Christi quadraginta dierum, & pugna dæmonis, qui primos parẽtes gulę mucrone iugulauit, quo primùm spiculo aggressus est Christum, maximè contestantur. Esset hîc autem prælongum, perq; graue, vtriusque testamenti exempla de abstinentia & ieiunio perlustrare: in quibus videas ꝙ nemo vnquã, vel priorum, vel posteriorũ Patrum vllum ꝙ̄ egregiũ facinus attentauerit, nisi sancto abstinentiæ fulcimento præmunitus. Fuere nanq; semper sanctorũ proceres, tã sacris elogiis, ꝙ̄ experimẽto edocti, quòd sicut corporeis, ita & spiritualib⁹ morbis medẽdis, nullũ, ꝙ̄ dieta, pręsenti⁹ est remediũ, nullaq; ad bonã valetudinẽ vtriusq; hoĩs salubrior medicina. Alij verò sunt qui in suis propugnaculis Ecclesiæ aduersus Lutherũ iustos de hac re tractatus instruxere, vt longissimos, ita profectò eruditione & pietate conspersos maximè.

¶ *De carnium interdicto.* Sed aiunt, Qui hæc ad interdictũ carnium, & ad demonstrandũ talẽ Ecclesię authoritatem, vt possit ad genus hoc abstinẽtię, pręcepto cogere Christianã libertatẽ? Satis enim esset, si vnusquilibet sua spõte, pro sua valetudine & necessitate, modo suo abstineret. Sũt enim, inquiunt, & pisces, & inter herbas nõnullę, & præsertim vinum, quæ corpus peius inflammant, quàm carnes, quorum ideo vsui parcere, esset consultius. Ad hãc quidem obiectionem, quatenus Ecclesiæ authoritem suggillat, nullus est hîc respondendi locus: quippe *Authoritas Ecclesiæ.*

cùm Paul. de illa in præsentiarum nihil meminerit: attamen illam pro constitutissima supponamus ex verbis Euãgelij, *Ioan. vlt.* vbi Petrus constitutus est pastor, & Ecclesiæ gubernator: & vbi ait illi Christus, *Mat. 18.* Quod qui Ecclesiam non audierit, sit ei sicut Ethnicus & publicanus: & vbi ait, *Luc. 10.* Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: & vbi præcipit Paul. Vt omnis anima potestatibus superioribus subiiciatur: quia talis potestas nõ sine causa gladium portat, aut spiritualem videlicet, aut secularem: quas duas potestates comprobauit Christus, *Luc. 22.* vbi offerentibus ei discipulis duos gladios, respondit satis esse. Hac igitur ecclesiastica authoritate supposita, quòd eius vsus in delectu ciborũ sanctissimus fuerit, negare nemo potest spiritualis homo. Cũ enim in antiqua lege tot fuissent sancita ieiunia, nõ solùm veluti cerimoniç ad corporalẽ mũditiem, sed veluti leges morum, repurgandis animis conducentes, & lex nostra multò sit, quàm illa spiritualior, vt quæ non Scribarũ tantùm more, & Pharisæorum, sed abundantius nobis iubet iustitiam colere, *Mat. 5.* prauasq; cogitationes repurgare, æquissimum profectò fuit & consultissimum, vt abstinentiæ nobis præcepta cumularentur: nempe vt corpus liberius spiritui seruiret. *Libertas Christiana.* Libertas etenim Christiana hæc est, vt spiritus liber sit à tyrannide corporis: cui natiuum nimirum est, vt quò ciborum lautitia lasciuierit magis, ferocire peius soleat. His ideo eccleasisticis legibus emacerandi corporis iugum domini suauius fit, & onus leuius. *Mat. 11.* Etenim, si arbitrio & libertati hominum, frugalitas & parsimonia victus permitteretur, vix esset qui illã obseruaret, quç tamen necessaria est ad expeditius seruanda præcepta domini. At verò quãtùm ad interdictum attinet carnium, licet sint alij in piscibus & fructibus cibi, quibus ad horã feruentius incalescit, irretiturq; libido, tamẽ carnes suo genere, sunt solidioris alimenti, per quas ideo plus viriũ accrescit carni nostræ ad debellãdum spiritum, quàm per esum piscium, vel per potum vini. Quam ob causam cùm per leges non tam particulares casus prouideri possint, quàm ea caueri debeãt, quæ plurimùm contingunt, Ecclesia in ieiuniis vsum carnium interdixit, numerumq; coercuit refectionum: quãtitatem verò, aliorumq; ciborum qualitatẽ reliquit arbitrio nostro, quibus ratione, & naturæ lege salutarem modũ imponamus. *Ad obiecta Lutheranorum.* Ad duas ergo obiectiones ex Paulo ad Timótheũ, & ex Iudaico ritu iam responsum est, ad tertiam verò ex dicto Christi, Nõ quod intrat per os coinquinat hominem: vix est qui absq; stomacho respondere valeat: adeò est vafra & impudens intelligentia, quam nobis opponunt. Haud enim illic vlla erat mẽtio de ciborũ discrimine, sed cum superstitiosi illi Pharisæi in lotione manuum & vasorum, & ciborum, sanctitatem collocassent, reprehendit eos Christus, dicens, quòd ciborum sordes, siue carnes sint, siue pisces, siue alius cuiusq; generis: sordes, inquàm, quas ab immunditie manuum, vel vasorum contrahunt, non coinquinant hominem, sed cogitationes quæ exeunt de corde. Vel si inquinationem aliam ciborũ subnotauit, fuit legalis illa: de qua censebantur enim pollui Iudæi tactu immundorum ciborum, qui lege *Leui. 11.* iudicabãtur polluti: quas cerimonias, tanquam iam cessassent, damnat illic Christus. Quodnam ergo quæso obmoliri quis potest ab hoc loco argumentum contra delectum ciborum? Eadem profectò leuitate hoc ipso testimonio posset dicere, quòd vinum intrãs per os vsque ad ebrietatem, & ingluuies ciborum, quocunq; fiat excessu non coinquinat hominem: cùm tamen in hoc committatur peccatum gulæ. Imò liceret venenum sumere, si tam laxus esset intellectus huius, Nõ quod intrat per os. Quòd si tu dicas peccatũ consistere in consensu culpæ, quæ tali crapula committitur, ita nos dicimus, quòd cùm esus carnium vires subministret corpori aduersus spiritum, vnde periculum existit mali cõsensus, & prauas cogitationes foueat, quæ exeunt de corde, salutaris est huiusmodi abstinentia: quam ideo sanctè indixit Ecclesia, cui non parêre crimen est. Huius farinæ sunt sensus omnes, quibus alia scripturæ loca nobis opponunt: quapropter molestius esset respondere, quàm est ad rem operæprecium.

Deus enim illum assumpsit.

Corroborat ea, quç posuit prçcepta rationibus tribus. Prima est, quoniã dñs illum assumpsit. Hoc autẽ relatiuũ ferè ab enarratoribus eum, quem firmum hactenus perfectioremq; appellauimus, referre censetur, vt ratio hæc ad proxima verba spectet, quibus admonebat infirmum, ne firmiorem iudicaret, ne Deo irrogaret iniuriã, quippe qui illum, scilicet firmum, assumpsit ad suum diuinum iudiciũ, vt qui solus sit scrutator cordiũ. At verò qui consyderatius discrimen Pauli perpenderit inter, infirmũ, &, firmum, secus forsan iudicabit:

cabit: nempe quòd relatiuum referat, infirmum. Nam cùm de illo priorem sermonem proposuisset, exhortãs quidem perfectiores, vt illum assumerent, hoc est, blandis correctionibus recuperarẽt, interiecto hucusq; hyperbato, quod ei frequens est, reddit hic tandem rationem, quia scilicet Deus assumpsit talem infirmum: puta dum in humana natura infirmitates nostras tulit, & lãguores portauit. Assumpsit scilicet, non ad iudicandum, sed ad eius gratiam (vt ait Amb.) & vt diuinis eum fauoribus sanaret ac refocillaret. Itaque ratio hæc referenda est non ad proxima verba, sed ad illa prima, Infirmum assumite, vt consonet verbum verbo, & ratio sumatur ab exemplo: videlicet, quòd sicut se Christus submisit, accommodauitq; infirmitatibus nostris, ita inter nos, qui membra eius sumus, valentior pars imbecilliori condoleat, & succurrat. Aliàs, si aliter senseris, fateri teneris, quòd cũ Paul. diuisim admonuerit prius firmiorem, ne contemneret infirmum, post verò infirmũ, ne iudicaret firmum, illius prioris membri nullam subscripserit rationem. Accedit huc, quòd Deus non assumpsit homines ad iudicium, sed hoc illi natura sua cõuenit, quatenus Deus est: sicuti assumpsit humanam naturã, quam sanaret. Quapropter, si illud sibi Paul. voluisset, non dixisset, Deus illum assumpsit, sed, Deus iudex illius est. Id quod tanquam per se notum in secunda ratione supponit, vt videbimus. *August.* Vnde August. in quodam sermone de Apostolo Paulo, vbi huius meminit Paulini loci, subiungit, Sic venit Christus ægros sanare, de quo per Euangelium audiuimus, quia non est opus valentibus medicus, sed malè habẽtibus. *Chrysost.* Et Chry. (quamuis verba eius non sint adeò clara) huc quoq; videtur annuere, vbi nihil meminit de assumptione ad iudicium, sed ad gratiam.

Tu quis es, qui iudicas alienum seruum?

Secundũ opinionem inter doctores vulgatam, qui superiorem textum priori sensu interpretantur, præsens litera cũ superiori proxima cõtinuatur, tanquam pars primę rationis, hoc modo. Si Deus homines ad suum ipsius tribunal assumpsit, tu, scilicet infirme, quis es, qui iudicas alienum seruum? Itaq; secundum istos prima hic ratio finitur, initium vero secundæ fit à proximo textu, domino suo stat, vel cadit. At verò si alter sensus placeat superioris textus, quẽ sensum magis probabam, illic finitur prima ratio ad firmiores pertinens, ne contemnant, sed assumant infirmum, quoniam Deus illum assumpsit: & hic initur ratio secunda, qua fit transitus ad admonitionẽ infirmi, ne iudicet firmiores: quæ quidem diuisio placet Chrysostomo. *Ratio secunda.* Est ergo secundum virtutem ratio hæc secunda talis, Iudicare alterum est iurisdictionis actio, illi nimirum competens, qui, veluti dominus, ius habet authoritatemq; cognoscendi subditorum causas & merita: nemo autem mortalium talem habet authoritatẽ in alios homines: cognoscendi scilicet, suorum factorum causas radicitus, quæ intus in corde delitescunt, sed solus Deus: ergo nemini præter ipsum, fas est alterũ iudicare. At quia ambæ antecedentes propositiones lumine naturali notissimæ erant, illis subtacitis, breuissima obiurgatione ait, Tu quis es, qui alienum seruum iudicas? Quòd si te hic fortè scrupulus pungit, quòd videatur Pau. contra publicam veritatem omne humanũ iudicium condemnare, facillimè tibi ipse respondeas, omnem authoritatẽ iudicandi, quę in hominibus est, diuinitus esse concessam: iuxta illud superius verbum, Non est potestas nisi à Deo. Et, *Prov. 8.* Per me reges regnant. Tradidit autem nobis huiusmodi iudiciariam potestatẽ certis limitibus circunscriptam, vt videlicet iudiciũ coactiuum in publicis magistratibus resideret, ad coercendum malefactores, legitimis testibus patentes. Id quod Paul. suprà comprobauit, vbi iussit omni animæ, vt sit potestati subiecta: scrutari autẽ renes & corda, ex quibus infallibile sumitur iudicium operũ, sibi soli reseruauit. Vnde sicut prætor authoritatem violat sibi à principe indultam, si eam supergreditur: ita & nostrũ quilibet delinquit, dum temerè iudicat fratrem, cuius cor non patet. Et hic est in præsentia sensus Pauli.

Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.

Hęc (vt dicebamus) est secũda ratio secundum illos, quibus prior probatur sensus illius verbi, Deus assumpsit illum, nimirũ vt Paul. absterreat, secundum istos, infirmũ ne alium iudicet: tum quia Deus assumpsit illum, tum quia homo ipsi Deo stat, aut cadit. At verò persequẽdo posteriorẽ sensum, quem priori prætulimus, hæc non est noua ratio capitalis conclusionis, sed cõfirmatio rationis proximæ.

mę. Ex eo nanq; nefas est, alienũ seruum iudicare, quòd quicunq; sub cura est alterius, soli proprio domino stat, aut cadit: hoc est, si probè agit, in emolumẽtũ honoremq́; illius cedit, & si prauè, in eius quoq; dedecus & incommodum. Quapropter illi incumbit, veluti rei suę cura proprij serui: cui⁹ ideo ius vsurpat qui alienum iudicat, stet ne, an cadat: hoc est, opus quod facit, quo animo, vel causa faciat, vnde habet, vt vel casus sit, vel virtus. Potest hæc veruntamen litera duplici sensu legi. Vno modo, vt sit locus ab exemplo. Videlicet, quòd sicut inter homines, quoniã seruus domino suo stat, vel cadit, haud licet alienum iudicare, ita sit respectu Dei. Secundum quem sensum non cogimur dicere, quòd qui peccat, domino Deo cadat, hoc est, noceat: vel qui rectè agit, illi stet, hoc est, quidpiam
Iob.35. emolumenti, illi adferat: contra illud, Si peccaueris, quid ei nocebis: porrò si iustè egeris, quid ei donabis. Sed potest nihilo secius legi etiam, veluti de Deo ipso dictum: nam licet bonorum nostrorum non egeat, tamẽ ob nostra bona opera (vt ipse testatur) glorificatur ab hominibus, & ob nostra delicta blasphematur eius nomen, vt supra cap. 2. dixit Aposto. Tãetsi & hoc quod ait, domino suo stat, vel cadit, perinde esse potest, acsi dixisset, In conspectu domini sui, hoc est, iudicio
1. Cor. 4. eius id agit: secundum illud, Qui iudicat me, dominus est. (*Stabit autem.*) Prouidenter moderatur quod dixerat, stat aut cadit, non solùm ob id quòd citius existimare debemus, fratrem stare, q̃ cadere, sed vt noua ratione inhibeat nobis temerariũ iudicium. Duobus enim potissimũ nominibus (vt in lib. de ser. do. in monte, author est Aug.) temerariè fertur de occultis iudicium, tum quòd incertum est, quo animo quis quid faciat, tum maximè, quòd qualis futurus tandem sit, qui malus modò apparet, iudicare non possumus. Priorẽ ergo rationẽ tetigit in pręcedentibus Paul. quia tale iudicium nobis non est à Deo cõmissum: posteriorem autẽ subdit cùm ait, stabit autẽ, hoc est statuetur, & stabilietur, si fortè ceciderit. At verò ne quis cogitaret suis se viribus posse quenquã fulcire, & in gratiã restituere, vt resurgat, subdit. (*Potens est enim Deus statuere illum.*) Suo scilicet fauore & ope, absque eius meritis. Hoc enim ipse differt ab humanis dominis, in quorum non est potestate emendare semper familiam suam.

Duobus modis fertur temerarium iudicium.

Nam alius iudicat diẽ inter diẽ, alius autem iudicat omnẽ diem.

Ambr. quẽ nõnulli sequuntur, arbitratur perseuerare hîc Paulum in sermone de delectu ciborum. Nam erant in lege certis diebus decreta ieiunia, vt patet in Leuitic. Decimo die mensis septimi, dies expiationum erit celeberrimus, affligetisq; animas vestras in eo, &c. Quæ ideo stata ieiunia pusilli seruabant, iudicantes inter diem quo erat ieiunandum, & alios: alij verò progressiores in fide, illis abiectis cerimoniis, omnem diem citra discrimen existimabãt aptum, vt vnusquilibet pro sua necessitate abstineret. Vel secundum Theophylactum quidam, licet non abstinerent carne suilla perpetuò, id tamẽ quibusdã diebus faciebant. At verò facilius crederem, vt Paul. peracto sermone de ieiuniis & abstinentia carniũ, ad alteram iam nunc cerimoniam diei festi transierit. Erant enim in lege festi dies, in quibus necesse erat feriari, vacareq́; ab opere, vt paschata, & sabbata, & neomeniæ. Ob idq́; sicuti de abstinentia proposuit, quod alius credit se manducare omnia, alius verò manducat olus, ita & seorsum de festis subdit, quòd alius iudicat diem inter diẽ, alius verò iudicat omnẽ diem. Pari nanque modo distinxit loco supra citato, Nemo vos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi. At verò quanuis Gręcè idem sit hîc verbum, putà, κρίνω, quod superius illic, manducantem non iudicet, Et, Tu quis es, qui iudicas, potuisset hîc tamen luculentius verti, discernit, quâm, iudicat, vtrunq; enim vox Gręca significat: & in hac posteriori significatione accipitur hoc loco, alius scilicet, discernit, & diiudicat inter diem & diẽ, putà, festũ, & non festum. Quanuis Hiero. lib. 2. ad Iouinianum legat, alius iudicat diem plusquam diem, hoc est, supra aliũ diem, vt maiori honore habeat vnum, quàm alterum, scilicet ille qui infirmus est: alius verò, putà, prouectior in fide, omnes dies facit æquales, hoc est, antiqua sabbata non custodit. Quocirca qui seruat illas neomenias, non debet aliũ iudicare. Absit tamẽ, vt quis hîc existimet Paulum dies festos Christianorum improbare. Neq; enim supra delectum ciborum nostrũ, neq; hîc celebritates nostras condemnat, sed illas tantùm cerimonias antiquas subnotat, pro illo tempore, quo licet inanes erãt, haud tamen erant condemnatę. Nam Galatas postea acriter obiurgat, quòd menses, & tempora, & annos obseruent.

Leui. 23. *Col. 2.* *Hiero.* *Gal. 4.*

Vnus-

Vnusquisq; in suo sensu abũdet.

Sententia hęc graui est cẽsura & circunspectione expendenda. In primis vbi lex adest, nemini licet sensu suo & capite abũdare, pręter pręscriptum legis. Præterea vt Theophy.
Theo. sanctissimè admonet, cum de dogmatibus agitur, nemo debet suo sensu duci, sed ea reuerẽter auscultare, quæ à maiorib⁹ tradita sunt. In his ergo tantùm in quibus infra lineas legis, & honestatis, diuersum possumus sequi tramitẽ, vnusquisq; sequi potest sensum suũ: tum quia nemini contra propriam conscientiam licet facere, tum quia vnusquisq; , in his præsertim, quæ ad domandam carnem pertinẽt, melius nouit quid sibi expediat, quodq́; sibi institutum vitæ magis cõgruat, q̃ alij qui alienum ingeniũ & inclinationes callere nequeũt. Debemus enim omnes, vt nos ad Cor. exhortatur Paul. ad ædificationem Ecclesiæ
2.Cor. 4. procurare, vt abundemus: sed tamen in hac via Dei (vt ait Augu.) alius sic, alius sic ibat. Tametsi in omnibus admonemur Sapientis prouerbio, Habe fiduciam in domino ex to-
Prouer.3. to corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. Quocirca non hic omnino videtur Paul. vel præcipere, vel consulere, vt suo quisq; innitatur sensu: quinimo salutare consilium est, vt cordatos semper cõsulamus probos amicos, sed commonefacit exploratores, censoresq; alienæ vitæ, vt in his quę dextrè, sinistreq́; interpretari possunt, suũ quenq́; sensum sequi sinant, potius quàm ob res exigui momenti fratrem cõturbent. Nisi forsan alius haud displicet sensus, vt videlicet proprio sensu abundare, in pręsentiarum idem sit, quod proprio sensu certũ esse quemlibet, seu proprię menti satisfacere, in iis quę agit. Itaque admonet neophitos illos, atq; in illis nos omnes, nõ vt de nostro proprio sensu sentẽtiam capiamus in agibilibus, sed vt nihil aggrediamur, antequàm sim⁹ apud nos certi, habeamusq́; persuasum, id quòd incœptamus, vel decere, vel saltẽ licere, ne propriæ conscientiæ contraueniamus. At prior, est legitimus sensus.

Qui sapit diẽ, domino sapit. Et qui manducat, domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non mãducat, domino non manducat: & gratias agit Deo.

In Græcis codicibus additur priori affirmationi sua contraria negatio, scilicet, Qui sapit diem, domino sapit: & qui nõ sapit, domino non sapit. Et sic legit Theoph. At verò probabilius est, adiectionem esse alicuius interpretis, propter hanc coniecturã, quod de manducantibus vtrunq; subdit, qui manducat, &, qui non manducat. Nam est verisimilius, ambas affirmationes simul cõposuisse, Qui sapit diem, domino sapit. Et qui manducat, domino manducat. Sed postea ex negationibus, cum eadem esset vtriusq; ratio, satis duxit, vnam non manducantiũ in exemplum adferre. Confirmat igitur sententiam proximam, scilicet, vt vnusquisq; suo permittatur abundare sensu, eò quòd domino suo stat, aut cadit, siue in ciborum delectu, siue in festorum obseruantia: nam vtriq; communis est ratio. Eademq́; triplex. Arguit enim primò ex actione Christiana, secundò ex intentione, & tertiò ex conditione. Ait ergo. (*Qui sapit diem.*) De quo suprà dixerat, Qui iudicat inter diem & diem. Vnde etsi Ambros. sapere diem, pro eo interpretetur quod est, semper abstinere, quod perfectorum est, tamẽ si perpetuam ab initio dictionem Pauli speculeris, refertur hoc potius ad infirmũ in fide, dignoscentem inter diem & diem. Est ergo sensus, qui curat, seu obseruat diem præ alio die (*Domino sapit.*) Alludit ad superius verbũ, domino suo stat, aut cadit, quod in subsequentibus explicatius edisserit, id est, putãs se obsequium præstare domino suo, id facit in honorẽ ipsius. (*Et qui manducat, domino manducat.*) Caue hic existimes & hanc affirmationem ad infirmum in fide pertinere: nam vt discernere dies, sicuti & cibos, infirmorum erat, ita manducare, scilicet indiscriminatim omnia, ad valentiores in fide pertinebat: de quibus ait suprà, Alius credit se manducare omnia. Vnde sciens profectò, & prudens sic affirmationes has composuit, vt tamẽ firmiores infirmis opponeret. (*Gratias enim agit Deo.*) Causa hęc ad vtrunq; superius mẽbrum refertur. Nam siue infirmus, dierũ, ciborumq́; discretor sit, siue firmus, manducans omnia, neque sabbata obseruans, vterq; agit gratias Deo, id est, facit, vt per obseruantiam legis Dei gratias illi referat de receptis beneficiis. Licet ratione diuersa: ille nimirum, quia putat obseruandas esse antiquas cerimonias cũ noua lege: hic verò, quia illas credit esse antiquatas & abolitas. Sed spectat forsan hoc: verbum gratiarum actionis, ad ritus, tam obseruandi festi, quàm sumendi cibi. Nam ideo tam ille populus, q̃ nos, dieb⁹ festis feriamur,

cessamusq; ab opere, vt deo vacantes, gratias illi referamus. Et pariter dum ad mensam sedemus, instituto non modo Apostolorum antiquissimo, verùm ipsius Christi, & prius escas benedicimus, & post gratias agimus. *Mat.26.* Id quod Paul. veluti inditiū profert, & quòd infirmus domino suo sapiebat diem, & quòd robustior in fide domino suo manducabat omnia. (*Et qui non manducat, domino suo non manducat: & gratias agit Deo.*) Sunt qui, non manducare, de illis dictum putant, qui abstinent omni die: sed tamen non huc spectat Apostolus, vt huiusmodi laudabiles abstinētias commendet, sed vt illas permittat antiquas: vnde, qui non manducat, idem est ei quod, infirmus cibos obseruās, de quo supra dixit, Olus manducet. Sed quòd hic quoq; domino suo non manducat, probat, quia vt gratias quoq; Deo agat, legem iuxta suā conscientiam obseruat.

Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus: siue morimur, domino morimur.

Monstrauit ex humanis actionibus, quomodo quisque domino suo stet, aut cadat, ob idque nullus sit iudicandus, sed suo sensui permittendus: prosequitur iam modo idem commonstrare ex humana intentione, à qua dimanant actiones. *Viuere alicui.* Viuere enim quen quā alteri, est vitam propriā in alterum tota intentione referre, tanquam in eum propter quem viuit, atq; adeò illi obsequi. Et pari ratione alicui quempiam mori, est quòd mors in illius iacturam vel lucrum cedat: sicuti iumentum, vel mancipium, quod quis propria pecunia emit, domino viuit, & moritur. Ait ergo Paul. quòd Christiani à Christo redempti, non nobisipsis viuimus, nec nobisipsis morimur: quinimo siue viuimus, domino viuimus: siue morimur, domino morimur. Si auten, viuimus, non solùm debitū, sed actum dicat, intelligēdum precisè est de iustis, qualis erat Paul. qui in prima persona loquitur. His nanq; vitam suam totam Deo cōsecrāt, viuuntque non ipsi, sed viuit in eis Christus. Vt autem Christiani omnes comprehendantur, idem est, non nobis viuimus, quòd, non nobis debemus viuere: hoc est, non debemus propriæ voluntati obsecundare: nam qui amat animā suam in hoc mundo, perdet eam: *Ioan.12.* sed id quod oratione dominica precamur, Fiat voluntas tua, moribus debemus præstare. Tametsi cùm ait, neminem sibi viuere, sed domino, forsan neq; ad actum spectat, neque ad nostrum debitum, sed ad ius, quod Deus in nos habet, vnde debitum nostrum manat. Acsi dicat, vita nostra non est nostra, sed domini: cuius idcirco proprium est iudicare intentiones nostras & opera. Ob idq; duorum hic reddit rationes: nempe cur tam qui sapit diem, quàm qui manducat, & qui non manducat, omnes id faciūt domino, quoniam scilicet in eum referunt intentionem: & præterea cur si stant, vel cadunt, non sint ab hominibus iudicandi, sed à domino, cui stant, vel cadunt. At verò quod ait, neminem sibi mori, sed domino, quidam referunt ad spiritualem mortem, quæ fit per peccatum: vt idem sit, neminem sibi, sed domino viuere & mori, quod ei ipsi stare, vel cadere. Alij verò id applicant ad mortem quæ fit per gratiam in baptismo, vbi domino mancipamur. Attamen syncerior planiorq; sensus esse videtur de vita & morte temporali. Etenim sicuti de vita, ita & de morte verum est, quòd qualiscunq; ipsa fuerit, domino fit, vel iactura, vel lucrum. Cùm enim nos (vt sæpe diximus) in hoc Deus tū creauerit, tū redemerit, vt gloriā suæ diuinitatis in nos effunderet, quo ipsa esset quodāmodo extēsior, fit, vt vbi quis in iniquitate sua moritur, non solùm sibi, sed Deo quoq; iacturā faciat vitę, tam naturalis, q̄ gratię, quā Deus ei donauerat illo fine, quo frustratur: sicut & contraria ratione Deo quoq; facit lucrū, qui moritur iustus. Quapropter non est veritus cōparare se pastori, qui perditam ouem quæsitum de monte descendit. *Luc.15.*

Siue ergo viuimus, siue morimur, domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur.

Declarare hîc pergit conditionē nostram, vtpote queādmodum sumus serui & mancipia domini, vt sicut actiones per intentionē patefecit, quoniā Deo viuimus, ita intentionem & vitam, qualis sit, commonstret ex conditione & statu nostro. Id autem pronūciat, veluti superiorum conclusionē. (*Siue ergo viuimus, siue morimur, domini sumus.*) Hoc est, vsque adeò creatura sumus, figmētumq; Dei, vt nō solū viuētes, sicuti serui, ciuiliū dn̄orum, qui per mortē à seruitute liberātur, verū & mortui,

tui, etiã dñi sum⁹, siue miseros illos cõsideres, qui tãquam mastigię apud inferos perpetuis suppliciis adacti sunt, siue felices cœlicolas, qui, ceu liberi sempiternè fruuntur conspectu domini, ac patris sui. (*In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt viuorum & mortuorum dominetur.*) Subiicit causam cur, tam mortui, quàm viui, domini simus. At in nonnullis Græcorũ textibus, post verbum, resurrexit,

Orig. additur, & reuixit. Orige. autem in commento non legit, resurrexit, sed tantùm, mortuus est, & reuixit. Ambro. autem legit alio ordine, scilicet, In hoc Christus vixit, & mortuus est, & resurrexit, hoc est, in hoc vitam assumpsit, secundũ quam mortuus est, & reuixit. Hæc autem varietas, lectionumq́; discrepantia certitudinem aufert, quæ nam sit legitima lectio Pauli: ob idq; cum resurrexit, &, reuixit, idem polleant, cõiectura fit, adiectionem illam fuisse alicuius interpretis. Sed

Defenditur interpres. hoc indignum responsione est: quod quidam carpit in interprete, nempe quòd participium præteriti temporis nõ debuit transferri, mortuus est, sed, mortuus fuit. Nam cũ modò viuat, non cohæret, vt simul sit mortuus. Quod quidem iste adnotamentum subticuisset, si cõsuluisset Ecclesiæ symbola, in quibus pariter confitemur, quòd mortuus est. Et præterea si in regulis, tam Grãmaticæ, q̃ Dialecticæ animaduertisset, quòd præteritũ quando habet vim participii, absq; discrimine exprimitur per, est, vel, fuit, vt amatus est, vel fuit. Haud ergo repugnat, quòd Christus viuit, & tamen mortuus est, id est, obiit. Repugnaret autem, si, mortuus, haberet vim

Dubitatio. nominis. Est autē hic pręterea facillima dubitatio, quæ Originē nõ præteriit. Nunquid non Deus, etiam si Christus non induisset carnē, dominus est viuorum & mortuorum? Ecquis hoc diffiteatur, cùm sit ipse dominus vitæ & mortis? Quid ergo ait Paul. in hoc mortuum esse Christum, & resurrexisse vt esset dominus? Breuissima est responsio, quòd vno modo creaturis omnib⁹ dominatur De⁹ iure creationis: sicuti omnipotens, qui omnia ex nihilo condidit. At verò quantum ad dominium spirituale, quod est per gratiã, nõ solùm Deus, inquantum Deus, verùm Dei filius, inquantũ homo dominium habet regni cœlestis: qui ideo constitutus est iudex viuorum & mortuorum, eò quòd morte sua redemit nos, comparauitq; nobis recõciliationis gratiam: ad quem ideo pertinet & viuis in hoc seculo charismata dispensare, & in altero mortuos, vel ad sedes admittere regni, vel in tartara inde demittere. Vnde ad Philip. Quia humiliauit, inquit, se vsq; ad mortem, *Philip.2.* exaltauit illũ Deus, deditq́; illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Et de se ipse dominus, Data *Mat.vl.* est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Optimè ergo ait Paul. In hoc mortuum esse & resurrexisse, vt viuorum dominaretur & mortuorum: vt mors Christi mortuis responderet, & resurrectio, viuis. Morte enim sua redemit nos, iusq́; in nos acquisiuit, veluti in seruos: sed tamen resurrectio terminus fuit mortis: nam per mortem destruxit mortem nostram, vt resurgeremus in nouam vitam: quoniam si nõ resurrexisset, neq; corpora nostra resurgerent: quæ tamen resurrectio nostra effectus est ipsius mortis. Quã ob causam, sicuti supra cap. 4. simul ambo copulauit, Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram, ita & coniunctim hic ait, In hoc, mortuus est, & resurrexit, vt viuorũ dominaretur & mortuorum. Nõnullis autem placet, mortuos hic tantùm designari, qui in domino moriuntur Quasi dicat, In hoc mortuus est, vt mortē nostram spiritualem destrueret, atque adeò qui corporaliter moriuntur, non simpliciter moriantur, sed sub dominio Christi, cœlestis hæreditatis perpetuò potiãtur. At verò quanuis refragari non debemus, quin huiusmodi mortuis peculiari prærogatiua dominetur: si quidem peculiariter dicuntur mortui eius, vt capite primo elucidauimus super verbo, mortuorum Iesu Christi, tamen verisimilius est, vt in vniuersum mortuos hic oēs complexim significauerit: dominatur enim & illis qui iussu suo in infernũ detrusi pœnas illi pendunt violatę fidei seruorum. Atq; hac ratione optimè cõcludit id, quod supra proposuerat: nimirũ vt nemo iudicet alienũ seruum, eò quòd domino suo stet, aut cadat.

Tu autem quid iudicas fratrē tuum? aut tu quare spernis fratrē tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.

Postq̃ rationibus singulis singula conclusionis membra confirmauit, videlicet, ne maiores, pusillos spernant, quia dominus assumpsit eos, & ne pusilli, doctiores in fide iudicēt tanquàm alienos seruos, tertiam nunc ratio-

Tertia ratio nem adhibet vtriſq; communem. Qua quidē biformi ratiōe vtroſq;,& amore lenit, & terrore percellit. Ait ergo. (*Tu autem.*) Nempe infirme, quem etiā ſuperius antepoſuit. (*Quid iudicas fratrem tuum?*) Nomine fratris, quod eſt neceſsitudinis & amoris, illum cōfundit, qui alterum iudicat: cum ambo ſint filii eiuſdem patris, cui ſoli deferendum eſt liberorum iudicium. (*Aut tu.*) Nimirum firmior. (*Quare ſpernis fratrem tuum?*) Eſt enim frater æqualitatis quoq; nomen, & eorum qui pari ſunt dignitate in cōſpectu Dei: quorum ideo nemo debet alios ſpernere & deſpicere, quaſi excellentior. (*Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti.*) Tribunal, à tribu dicitur: eſt enim excelſus locus, vnde iudex ius tribubus dicebat: indeq; & tribuni nomen. Specioſe ergo tribunalis appellatio trāsfertur ad diuinam, eandemque terrificam maieſtatem Chriſti, ſedentis ad iudicium: ante quod ſiſtendi omnes ſumus, ſtatuendiquè, reſponſuri rationē de minimo etiam verbo ocioſo. Quod quidem
Mat.25.et.12 Chriſti tribunal (vt obſeruauit Orige.) idem eſt cum Dei tribunali: teſtante i-
Ioan.17. pſo Chriſto, Pater omnia mea, tua ſunt, & tua, mea. Quod quidem expaueſcendum tri-
Dan.7. bunal graphicè delineat illic Daniel, Aſpiciebam donec throni poſiti ſunt: & antiquus dierum ſedit, & indumentum eius ſicut nix candidum, & capilli capitis eius ſicuti lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotę ei⁹ ignis accenſus, fluuius igneus rapidusq; egrediebatur à facie eius. Millia milla miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſsiſtebant ei. Ad iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. Atqui Orige. vnius tantum cenſet ſuperiorum membri, altero prætermiſſo, reddere hic Paulum rationem: nempe cur puſillus nō habeat inſtructiores iudicare, quippe quòd hoc tale iudicium Deo ſit reſeruandum. Sed tamen forſan & vtrunq; attingit hæc ratio.

Territat enim firmiores in fide, ne imbecillos deſpiciant, eò quòd nullam habeant reſpectu Dei præcellentiam, quandoquidē omnes ex æqu[illegible], veluti ſubiecti & ſerui, inter quos nulla eſt pręeminentia, ſpectantes iudiciū Dei, per quod qui in hoc ſeculo aliis præferuntur, maioriq; habētur honore, iudicabuntur forſan minori digni, vel fortè honore nullo, ſed vituperio. Puſillos autem cohibet, ne alios ante tempus ſic præiudicent, ac ſi non eſſent à Deo iudicandi, ſed ſpectent diuinum iudicium, neq; illud ſibi præſumāt. At verò quod ait, Omnes ſtabimus, neque Prophetæ contradicit, vbi inquit, quòd non *Pſal.1.* reſurgēt impii in iudicio, neq; iudici ipſi, vbi pollicetur diſcipulis ſuis, quòd cùm ipſe venerit in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebunt ſecum *Mat.25.* ſuper ſedes iudicantes: ſed referuntur hæc ad diuerſas rationes iudicii. Nam quantum ad meritorum diſcuſsionem, neq; infideles, qui nunquam fuerunt in Republica Chriſti, iudicabuntur, neq; verò Apoſtoli quorum patentiſsima merita nō indigēt diſcuſsione, ſed aſsidebūt iudici. At verò vt ſeniam auſcultēt, vel pręmii, vel ſupplicii vniuerſi ſtabunt ante tribunal Chriſti: veluti in humano iudicio ſtantes rei, ſententiam audiunt. Vnde ad Cor. *2.Cor.5.* Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſq; propria corporis prout geſsit, ſiue bonum, ſiue malum.

Scriptum eſt enim, Viuo ego dicit dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

Corroborat aſſertionem ſuam teſtimonio Eſaiæ. 45. capite, quò vehementiori pauore concutiat eorum animos. Sunt enim tria in hoc elogio, quibus eos exterret. Primum, iuramentum Dei. Etenim licet Deus, qui ſumma eſt veritas, nil opus habeat iuramento, vel ſtabilimento alio, vt ei quicquid affirmauerit, habeatur fides, tamen in rebus quę noſtra maximè referunt, ad maiorem commendationem firmitatis, immutabilitatiſq; ſuæ iuramento vtitur. Nam Iurauit dominus (inquit Dauid) & non pœnitebit eum. At *Pſal.5.* quoniam teſtis, niſi oculatus fuerit, non eſt legitimus: & de rebus longè à nobis tempore diſtantibus, mortui citari in teſtes non poſſunt, mos antiquitus ſolennis iurandi fuit, Viuit dominus, hoc eſt, viuit qui mori non poteſt, ſed omni tempore & loco oculatus eſt omnium teſtis. Hanc enim exiſtimo conuenire magis expoſitionem iurationis *Mos iurādi. Viuit dñus.* huius, q̄ ſi dicas, Viuit dominus, id eſt, per vitam domini, Dei autem iuramentum eſt, Viuo ego, indeq; forſan forma prædicta iurandi ad homines deriuata eſt. Vnde ad Hebræos Paul. *Heb.6.* Homines per maiorem ſe iurant: Deus quoniam neminē habuit, per quem iuraret maiorē, per ſemetipſum iurauit. Atqui iuramentum hoc non ſolum ad Deum ſecundum diuinitatem, verùm ad Chriſtum ſecundum huminitatem (vt ait Ambro.) refertur. *Ambro.* Cui propheticum illud oraculum cōgruit, &

ait,

ait,Viuo ego,quasi dicat,quãuis fuerim peccato mortuus semel,viuo iam tamen Deo, iuxta sententiā Pauli cap.8.(*Quoniam mihi flectetur omnē genu.*) Ecce territamentum secūdū, id quod non solū de trino Deo, verùm & de Christo intelligendum est,inquantū redemptore:secundū verbū nuper citatū ad Philip. *Philip.2.* Quo verbo peculiariter concutit elatos neophytos,pusillorum despectores. Si enim omnes flexuri sunt genua in conspectu Dei,non est,cur eius paruulos contemnant. In Græco actiuum est verbū, omne genu flectet se,Sed tamen sunt phrases nonnunquam,quæ in diuersis linguis licitè mutantur in diuersas facies: maximè quādo sola est differentia in voce actiua & passiua:sicuti & verbū proximè præcedens,stabimꝰ,græcè est passiuum, sistemur,vel,statuemur, tamen absq; vitio proferri latinè potuit,stabimus. *Flectetur.* Quanuis,flectetur, nescio quid coactionis designet, quod nō est in verbo actiuo,flectet se. Iusti enim qui resurgent in vitam æternam,sua se sponte inclinabunt,& adorabunt iudicem: sed iniqui resurgētes in condēnationē, quasi vi quadā flectentur. Neq; ita genuflexio intelligenda est corporalis(vt ait Orig.) *Orig.* nā nō solū de hominibꝰ in corporibꝰ,verū & de animis in suo cuiusq; particulari iudicio,& spiritibꝰ angelicis hoc Pau.affirmat,qui non habēt corpora,sed significat more humano subiectionē & adorationē vniuersæ creaturę: sicuti in Apocalypsi *Apoc.4.* seniores dicuntur adorare viuētē in secula demittētes coronas suas. Ita enim supplices genua flectunt, & capita nudāt corā principibus. Tametsi haud est cur negemus, quin in resumptis corporibus gloriosis sancti genua flectant coram Deo. (*Et omnis lingua cōfitebitur Deo.*)Non solum trino,sed Deo homini Christo:vt est eadē authoritate ad Phili. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei patris. Confiteri autem Deo *Cōfiteri Deo* vbi simpliciter & absolutè dicitur,idem est,quod confessionem fidei, & laudis obedientiam illi præstare, & creaturam recognoscere, eius se ipsius esse figmentum. Quanuis haud esset à re præsenti alienum, si intelligeretur de confessione peccatorum,quæ illic fiet apertè, nisi quòd hęc nō competet sanctis angelis. Omnis autem lingua *Omnis lingua.* non solum id pollet quod, omnis natio, cuiuscunq; sit idiomatis, vt vniuersus comprehendatur mundus, sed omnis pariter cognitionis expressio & significatio, nō modo hominum,verùm & angelorum: qui per metaphorā loqui existimātur:iuxta verbū Pauli ad Hebr.2. In eo enim quod oīa ei subiecit, nihil dimisit non subiectū ei. Et licet nunc, vt ibidē subditur,nondū videamus oīa subiecta ei,tū verò cū tradiderit regnum patri, oīa vel vltro,vel vi prostrata erunt ipsi: secundū Dauidis oraculū,Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *Psal.109.*

Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo inuicem amplius iudicemus.

Concludit ergo ex his,quæ tanta copia & energia disseruit,quòd postq̄ reddituri singuli sumus Deo rationem propriarum actionū, non amplius inuicem iudicemus. Colligamꝰ igitur & nos,quantæ sit prauitatis,crimē hoc temerarii iudicii, siue ex causis quibus procedit illud perpendamus, siue ex iniuria, qua iudicatus afficitur, siue ex cura, quam Deus gerit boni nominis nostri. *Tria capita cōdēnandi temerarium iudicium.* Qui enim alterū iudicat,id quidem faciet,aut quòd ex sua propria qualitate,quia paruus est, sinistrè de fratre iudicat,aut quòd odio ipsum habet, & ideo facile de illo suspicatur mala. Est autem iniuria,haud sanè leuis,iudicium huiusmodi: potissimè cū id,quòd temerè iudicamꝰ, malū graue est:etiā si citra infamiā apud nos ipsos malè de altero sentiamus: nā statim venit nobis in cōtemptū. Quocirca licet diuersis vsus sit hic Pau.verbis,neu firmꝰ infirmū spernat, neu infirmus firmū iudicet,tamen & in firmo annexus est quoq; cōtemptus fratris,de quo sinistrè iudicat. Igitur vel in hoc Deus suū erga nos eximium amorem patefecit, maximè quòd non modo nos coercuit, ne quis in fratrē,vel re,vel verbo iniurius esset, verū ne cogitatione illū lęderet,vbi ait,Nolite iudicare, & nō iudicabimini. *Mat.7.* Qua quidē præceptione cōmonemur,quāti sit habēda bona existimatio proximi,quanq; idcirco Deo sit curæ honor noster,cui tamē & nos adeo segniter honorē repēdimus,tā multis illi nominibus debitū. Fuerit hoc ergo hic nobis documentū, vt vbi ex leuibus factis coniecturis cohibere ingeniū nostrū humanū à sinistra suspitione proximi nequimus,in qua venialis est culpa, saltem à iudicio,puta à ferenda sententia nos cōtineamus,in qua si de re graui fertur, inest mortale crimen. Imò verò licet indicia adeò sint aperta,vt iudiciū non sit temerariū, neq;

perinde vitiosum, metuēda est nihilo minus culpa, ne vllo modo simus vel nimii iudices, vel fratrum iniqui osores.

Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scādalum.

Secūda pars capituli. *Scādalū peccatū, & peccati causa.* Sequitur secūda pars capituli, in qua Pau. post deiectum in prouectioribus tumorem, quo alios spernebāt. condemnatumq́; in pusillis temerariū iudiciū, accusationē instruit scandali: quod non modo peccatum est, vti duo superiora, sed causa etiam peccati in proximum, atq; adeo è regione pugnās cum charitate proximi, quà toto hoc capite intendit Paul. constabilire, consolidareq; inter fratres. Connexuit autē pulchrè verbum verbo, vt continuatio fieret sermonis. Cū enim conclusisset, Nō ergo amplius inuicē iudicemus, subdit. (*Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.*) At licet videatur exhortatio perpetuari præcise aduersus pusillos, qui firmiores iudicabāt, tamē (vt in processu statim apparebit) apostrophen hic facit ad firmiores: quos vtiq; potissimum commonefacit, vt pusillos, nō solum non spernāt, verùm neq;, vt leuiculam cerimoniam depellant, concertationum acrimonia exasperent. Quin verò, vbi illos scādalizari nouerint esu immundorum ciborū, ab illis abstineāt, ne illis obiiciant offendiculū. Nam etsi præceptio vitandi scandali oēs comprehendat, directius tamen respicit prouectiores, ne languidis sint scandalo. Atq; hinc fit, vt, iudicate, non in ea prorsus significatione, qua hactenus, accipiatur, pro eo scilicet, quod est, condemnate fratrem, sed pro eo quod est, iudicio statuite: ac si dicat, Sed hoc potius rectum salutareq;, & ideo necessariū iudicate & existimate. Cæterum quanuis Latini idem omnino appellent offendiculum, quod Græcis scandalum, non nullam hic tamen videtur Paul. auxesim hac geminatione insinuare. Etenim suspicari non licet, alterum horum nominū adiectum esse ab aliquo interprete, quandoquidem inferi⁹ tria ipse Apost. connumerat, offenditur, aut scādalizatur, aut infirmatur. Igitur cum scandalum grecè à ruina dicatur, offendiculum *Scādalū et offendiculum.* autē Latinis nihil aliud sonet, q̄ impedimentum, seu peculiariter lapidē, in quem quis offendit & impingit, nonnihil videtur explicatius connotare Pau. appellatione scandali, q̄ nomine offendiculi, puta, impactionē quæ causa est ruinæ. Tametsi iam in vsu sit pro eodem vtrunq;. Est ergo scandalum secundum *Diffinitio scandali.* Hieronymū super Matth. cap. 15. dictum vel factum, minus rectum, præbēs occasionē ruinæ. nā sola quæ intus latet cogitatione, nemo dare potest scandalū alteri. Dicitur autē minus rectum id cui deest aliquid rectitudinis: nempe quod vel peccatū per se est, vel speciē habēs mali: vt recumbere in idolo, quod est exēplum Pauli, ex quo potest suspitio gigni, *1. Cor. 8.* id fieri adorationis causa. Vel cum quis secretò loquitur cū fœmina, vnde potest in malā suspitionē venire. Quamobrē præcipit Paul. Ab omni specie mali abstinete vos. Etenim *1. Thes. vlt.* vt in via corporali, & præsertim debilibus, ita & in spirituali opponere quis potest alteri obicē. Atq; id dupliciter. Vno modo, si illum *Scādalū vel per se, vel per accidens.* directè & ex intentione contendit, vel seductione, vel inductione, vel exemplo, vel alia via labefactare: quod quidem peculiare peccatū est, in propria per se specie scandali constitutum, idq; virtuti correctionis fraternæ suapte forma contrarium: quæ virtus in hoc exposita est, vt bonum spirituale fratris promoueamus. Altero verò modo cōtingit scandalum per accidens, vt cum quis vel peccatum, vel quod illius figuram habere potest, alia intentione faciat, q̄ vt fratrem præcipitet vnde tamen imbecillus scandalizatur. Tunc enim negligētia incautè id facientis, generalem sortitur per accidens rationem scandali. At quia nemo vi compellitur, sufficienteruè propellitur ad peccandum, sed liberè quisq; delinquit, nō ait Hiero. quòd scandalum det causam peccandi, sed occasionem. Quo fit, vt cum dictum vel factum, nec peccatū sit, neq; imaginem illius præferat, nullam rationem habet scādali dati. Potest verò inde scādalum quis accipere, quod dicitur scandalū acceptū *Mat. 15.* Pharisæorum: illi enim audito verbo Christi scandalizati sunt. Est ergo duplex scandalum, scilicet, pusillorum, & Pharisæorum. *Scādalū pharisæorum.* Perfecti nanq;, vti qui soli immutabili Deo inhærent, non submutantur dictis, factisuè aliorum. Vnde Hiero. super illud, Qui scanda *Mat. 18* lizauerit vnum de pusillis istis. Nota inquit, quòd qui scādalizatur, paruulus est, maiores verò non scandalizantur. Quocirca nullum dicitur scandalum perfectorū. Quinimò neq; qui in statu sunt perfectionis, vllum dant scādalum, vtpote qui ea sunt circūspectione & prospicientia, vt nihil admittant, quod vlli fratrum offensioni esse posit. Tametsi cum perfectioni vię haud repugnēt venialia peccata,

cata, non video cur non accidere perfecto viro posſit leue ſcandalum, vel accipere, vel dare. Quocirca haud plenè intelligo ſanctum Thomam grauiſsimum perſpicatiſsimumq; horum examinatorem. 1. 2. q. 43. vbi concedens cum Auguſtino, Petrum dum ſe ſubducebat, ne conuerſi ex Iudaiſmo ſentirent illum veſci communibus cum Gentibus, venialiter peccaſſe, negat tamen vllum dediſſe ſcandalum. Nam ſi incauta illa inconſideratio vllo fuit pacto reprehenſibilis (vt ait Paulus) non fuit ob aliud, quàm quod in ſuam ſimulationem trahebat alios Iudæos, leuemque ideo ſaltem offerebat occaſionem Gentibus, vnde poſſent meritò nonnullum incurrere offendiculum: quod cauere procurabat Iudæis conuerſis. ¶Sed tamen forſan non ceſſet lectoris ſolertia percunctari, in quo hæc conſiſtat ratio ſcandali. Vtrum ne quicunq; vel peccatum citra ſecreti cautionem committit, vel quidpiam aliud, quod tale cenſeri poſsit, det ſcandalum. Sunt enim homines publici ac manifeſtari ſceleroſi, vt meretrices, lenones, & latrones, de quorum flagitiis & ſceleribus nemo ſcandalizatur: quoniam adeò infectos habent hominum oculos, habenturq́; ideo vſq; adeò corrupti & perditi, vt nemo, vel miretur, vel commoueatur, quicquid perpetrent. Quinimò & ſunt alia criminum genera, de quibus nemo ſcandalum accipit, eò quòd vulgò nulla notantur infamia: vt duellum, aulicorumq; adoleſcentium leues amores, & alia id genus, quę propter frequentiſsimum vſum nemini ſunt dedecori, neq; inde vllus offenditur, quaſi malo exemplo. Et præterea quoniam perfecti (vt dictum eſt) nulli ſubſunt periculo paſſiui ſcandali, videtur, nullum eſſe ſcandalum, coram ipſis peccare. Reſpondetur nihilo minus, nullam rem eſſe, vel peccatum, vel peccati ſimilem, quæ, ſi ita fiat, vt in notitiam venire poſsit aliorum, non habet vnam, aut alteram rationem ſcandali. Vbi adnotandum eſt, quòd ſcandalum paſsiuum eſſe nō poteſt, niſi peccatum: hoc eſt enim ſcandalizari, quod peccare exemplo vel cauſa alterius. Primum autem peccatum quod progignit qui dat ſcandalum proximo, ſuapte natura eſt, temerarium iudicium: ob idq; appoſitiſsimè hic Paul. poſt accuſationem temerè iudicantium commigrauit ad condemnandum ſcandalum. Propterea enim puſilli malè iudicant de illis quæ præ ſe ferunt ſpeciem mali, quia offenduntur ſcādalo. Et ideo poſt

S.Thom. — *Gala.2.* — *In quo cōſiſtit rō ſcāda.* — *Reſponſio.*

admonitionem puſillorum ne malè iudicarent, qui eſt primus gradus paſsiui ſcandali admonentur viciſsim promotiores in fide, ne debiliores ſcandalizarent, præbendo illis anſam iudicandi. Hæc autem ſpecies paſsiui ſcandali non crebrò ſuboritur, vbi crimina ſunt omnino publica. Et minimè, ſi qui illa perpetrant, ſunt in conſpectu hominum habiti, vt perditiſsimi. Publica enim crimina iudicare eſſe mala, nō eſt peccatum: Tametſi quia omnes procliues ſumus ad iudicandum peiora, ſemper eſt periculum, ne iudicemus illos peiores, quàm ſunt. Secundus effectus ſcandali eſt, exemplo ſummouere alios, excitareque ad malum. Et effectum hunc habere poſſunt etiam publici crimnoſi, & illæ præcipuè malorum ſpecies, quæ non habēt adiunctam infamiam. Eſt enim naturæ noſtræ, imitare citius peiora, ad quæ pronior eſt noſtra natura. Quo pacto vehementius præbent ſcandalum, quorum vitæ inſtitutū maiorem præ ſe fert ſanctimoniam, Dum enim in huiuſmodi præſtantioribus crimina conſpicimus, leuiora reputamus noſtra. Sunt & alii effectus ſcandali: vt contemnere legem Dei, ſiniſtreq́; de Deo ſentire: cum enim creſceſcere videmus mala, tunc vel legem iudicamus acerbam, quæ prohibuit difficilima, vel Deum alii ſuſpicantur non ita grauiter offendi, poſtquàm hæc tolerat. In ſumma ratio ſcandali actiui non conſiſtit in hoc quod alii actu accipiant ſcandalum, puta, delinquant, ſed in hoc, quòd offeratur, vel cauſa, vel occaſio. Differunt enim offendiculum in habitu, & offenſio in actu, ſeu impactio, qua quis per paſsiuum ſcandalum corruit, eſſeq́; poteſt prius abſque poſteriori: & vice verſa, vt in ſcandalo Phariſæorum. Quocirca & delinquere in conſpectu perfectorum, circunſtantia eſt noui peccati. Non ſolum quod & ipſi leuiuſculè offendi poſſunt, & venialiter peccare, ſed quia maiorem virtuti irrogat iniuriam, qui virtutis cultoribus, puritatiſq; amatoribus vitiorum ſordes ob oculos obiicit, vnde afficiantur contumelia.

¶De grauitate autem peccati ſcandali noſſe reſtat, quod cum genere ſuo non ſit mortale, quia tantum dicit diſpoſitionem ad ruinam, eſſe poteſt veniale: putà, cum vel inductio nō fit, niſi ad veniale peccatum, vel quis ex veniali negligentia & inconſideratione quid facit, vnde alter ſcandalizatur: eſſe tamen poteſt mortale, vbi quis vel ad mortale peccatum alterum inducit, vel per grauem negligentiam

De grauitate peccati ſcandali.

gentiam talem præbet occaſionem. Aliàs nō dixiſſet Chriſtus, Væ homini illi per quem ſcandalum venit. Neq; quicquam contra facit præcedens verbum, Neceſſe eſt vt veniant ſcandala. Haud enim illic ſignificatur, quempiam neceſsitate coactum ſcandalum dare: aliâs non eſſet peccatum. Sed ſignificatur, vel neceſsitas conſequentiæ, quòd illa, quæ per Prophetas prænunciata ſunt ſcandala, neceſſe eſt, vt veniant. Vel neceſsitas finis: nempe quòd expedit permitti ſcandala, vt probati, iuxta verbum Apoſtoli. 1. ad Corinth. 11. manifeſti fiant. Vel, quod probabilius eſt, ſubnotatur neceſsitas conditionis humanę: quoniam pro fragilitate generis noſtri vitari non poteſt, quin aliquando oriantur ſcādala, ſicuti alia ſcelerum genera. Quin verò ſubſcripta pœna ſcandalizantis, vt ſuſpenſa mola aſinaria, hoc eſt, ingentiſsimo lapide aſinarij molendini, ad collum eius, proiiciatur in profundum maris, indicium eſt, quàm ſit graue hoc genus criminis, nempe cui non ſolùm capitale ſupplicium inſcriptū ſit, verùm illud, per quod à terra etiam, quæ hominibus eſt in ſepulchrum, eiiciatur qui ſcandalum dederit.

Mat.18.

Scio & confido in domino Ieſu, quia nihil cōmune per ipſum, niſi ei qui exiſtimat quid cōmune eſſe, illi commune eſt.

Propoſita pręceptione exponit rationem ſcādali in pręſenti materia. Etenim cùm tam acriter coercuerit neophytos illos prouectiores in fide, ne paruulos deſpicerent, ſuſpitionem illis potuiſſet iniicere, quòd in eadem eſſet ipſe infirmorum opinione, de obſeruatione legalium: hanc ergo ſuſpitionis labem abſtergendā hic curat. (*Scio & confido*) Confido, non dicit hic confidentiam, quæ eſt de futuro, vel de occulto, ſed eſt auxeſis, ſcio & confido, hoc eſt, ſcio, & certo certius habeo abſq; vlla hæſitatione perſuaſiſsimum. (*In domino Ieſu.*) Hoc eſt, teſtimonio Ieſu Chriſti, qui fallere neſcit. Vel, in Chriſto Ieſu, puta, in æquitate & veritate Chriſti Ieſu, qui per ſuauitatem euangelicæ ſuæ legis antiquis illis nos exonerauit cerimoniis. (*Quia nihil commune per ipſum.*) Communes appellat eoſdem cibos, quos Iudæi appellabant immundos: nam commune (inquit Orige.) non erat vox celebris inter Iudæos, ſicut in nouo teſtamento. Tametſi cùm Petrus illam vſurpauerit, coniicere licet in vſu fuiſſe Iudæis, Dicitur autem commune, id quod vniuerſis mortalibus in vſu erat, præterquàm Iudæis. Vel forſan (vt ait Orig.) ad exemplum vaſorum, nam illa quę diuino cultui conſecrabantur, dicebantur ſacra, reliqua verò communia, id eſt, prophana. Simili ergo modo cibos ſibi conceſſos appellabant Iudæi puros & mundos, reliquos verò immūdos & prophanos: commune ergo idem arbitror eſſe quod prophanum & irreligioſum, eò quòd non ſit lege & benedictione Dei deſtinatum victui. Et pari ratione tempus quoque, vtputa dies profeſtos, dici poteſt commune, hoc eſt, non dicatum quieti & vacationi diuinorum, vt ambo ſuperiora membra, de delectu, tam ciborum, quàm dierum hic ſubnotentur. Ait ergo Paulus nihil eſſe commune per ipſum. Alij transferunt, per ſe, ſiue, per ſeipſum, vt non referatur Chriſtus, ſed communis cibus, hoc eſt, nihil eſt per ſe natura ſua immundum. Et forſan hoc bene habet: nam Græcè, δι᾽αὐτοῦ, per ipſum, &, δι᾽αὑτοῦ, per ſe ipſum ſolo differunt apiculo aſpirationis. Attamen probabilius eſt, dixiſſe Apoſtolum, per ipſum, ſcilicet Ieſum, quē proximè nominarat, hoc eſt, nihil per Chriſtū, qui nos à vetuſtis cerimoniis liberauit, cōmune eſt in Euāgelio. (*Niſi ei qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt.*) Id eſt, illis ex Iudaiſmo cōuerſis, exiſtimantibus perdurare legē, prohibentem cōmmune, fit, vt cibus exiſtimatus cōmunis, ſit propter erratē eorū conſcientiam cōmunis, hoc eſt, illicitus. Nam conſcientia non facit cibum eſſe communem: ſed exiſtimatio facit vſum, eſſe peccatum, quia ſumitur tanquam illicitus. Per hunc ergo locum Pauli cōfirmatur theologicum dogma, quòd conſcientia erronea obligat. Huius autem ratio in promptu eſt patētiſsima: nam actio ſpeciem ſortitur ab obiecto, ſecundum rationem qua apprehenditur. Etenim cùm nihil ſit volitum, niſi præcognitum, voluntas inſequitur apprehenſionem. Vnde qui rem accipit ſuam, putās eam eſſe alienam, furtum ſecundum virtutem coram Deo committit. Et qui feram ſagitta configit, exiſtimans eſſe hominem, homicidium perpetrat. In ſumma, Qui opus ſuum, mortalem putat habere culpam, mortaliter peccat: & qui venialem, venialiter. Niſi caſu, quo teneretur ſcire tale opus eſſe mortale. Nam qui ratus, ſimplicem fornicationem eſſe venialem culpam, fornicaretur, mortaliter nihilominus delinqueret. Quocirca facere contra con-

Orig. *Act.10.* *Commune.* *Cōſciētia erronea obligat.*

conſcientiam, non eſt ſpeciale peccatum, ſed reducitur ad eandem ſpeciem, acſi fieret ex ſcientia. Sicuti econuerſò illa quæ ſunt genere ſuo mala per excuſantem ignorantiam in ea ſunt virtutis ſpecie, acſi à ſciente fierent & prudente. Fuit enim acceſſus Iacob ad Lyam, coniugalis virtus. At verò illa erroris conſcientia, quæ poſt factum ſubſequitur, non ligat: vt ſi poſtquam quis ſpiculum iactauit in feram, arbitratur fuiſſe hominem, actio illa præterita nō fit ideo peccatum. Adde quòd & vice verſa dū quis id quod crimē eſt mortale, neceſſariū eſſe cenſet ad ſalutē, etiā talis obligat conſcientia. Vt qui exiſtimaret præceptum eſſe Dei, occidere puerum exiſtentē in gratia, quem credens, poſt adultum deceſſurum in peccato, niſi durante illa conſcientia illum occideret, peccatum eſſet illi: nam cum diuina præcepta per conſcientiā noſtram applicentur ad vſum, id quod arbitratur eſſe præceptum, fit nobis obligatorium: neque tamen vlla inde ſimpliciter ſequitur perplexitas, ſed ſolum ſequitur ex culpa noſtra. Durante inquam, illo errore conſcientię ſiue occidas, ſiue non occidas, vtroq; modo peccas. Sicuti ſacerdos iniqui propoſiti pertinax, die qua ſacrum tenetur facere, vtroq; modo inficitur criminis labe, ſeu faciat, ſeu abſtineat. Poteſt tamen & debet propoſitū prauum abiicere, ſicuti & qui corrupto iudicio laborat, tenetur illud mutare. Vulgaria ſunt hæc, ſed tamen in præſentiarum memoratu neceſſaria. Illi nanq; neophyti infirmi, qui illas cerimonias iudicabant retinendas eſſe cum Euangelio, eo modo quo legitimè ſeruabantur antiquitus (quod quidem iudicium, licet falſum, erat tamen illo tempore licitum) & ſi qui eò vſq; iudicarent illas neceſſarias, vt ſine illis fides non poſſet iuſtificare (quod quidem iudicium, graue fuit ſemper peccatum) in vtroq; caſu, durante corrupta illa conſcientia, tenebantur illas ſeruare, etiam ſi ſeruare hoc ſecundo modo peccatum eſſet. Tenebantur tamen à iudicio illo repurgari. Quanuis forſan Paul. non ſubnotet eos, niſi tanquam habentes iudicium illud falſum, licitum pro tunc tamen,

Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur, iam non ſecundum charitatem ambulas.

Propoſita ergo, expoſitaq; iuſsione de vitando ſcandalo, perſuadet nobis illam quatuor rationibus, ſcilicet ab officio, quod ex charitate debemus proximo: à reuerētia, quā ob religionem debemus Chriſto: à cura, quā debemus habere boni publici: ab obligatione, qua tenemur ſeruare pacem. *Quatuor rationes.* Eſt veruntamen operępretium, vt energia harum rationum fiat perſpicatior, præfigere ante oculos faciem illorum neotericorū. Fit enim ex hoc loco coniectura, quòd multi ex Iudaiſmo cō uerſi forſan ſeſe plus ęquo oblectabant ciborum laſciuia, qui permiſsi erant Chriſtianis: erant quippe multi delicati cibi Iudæis prohibiti, vt ſuillæ carnes, lepores, & alia venationis genera: & in piſcibus anguilla, & alii precioſi: de qua re ſcandalum alii puſillanimes accipiebant, credentes cerimonias antiquas illos abieciſſe, non eò quòd ceſſaſſent, ſed vt lautitia illa ciborum, genio, ventriq; ſeruirēt. Quā ob cauſam de Chriſtiana religione non ita caſtè ſentiebant, eò quòd tam licentioſam facultatem faceret hominibus. Imò quid ſi cogitemus nonnullos etiam forſan conuerti tunc illius libertatis gratia. Quemadmodum ſi modo prouincia quæpiam Saracenorum, qui potu vini interdicuntur, audita prædicatione Euangelii conuerteretur ad fidem, videntes autem aliqui eorum alios per libertatem euangelicam crapulæ ſe dedere, & ebrietatibus, ſcandalum acciperent, & à religione ideo Chriſtiana abſterrerentur. Perinde ergo atq; tunc, Saracenis conuerſis, catholicus concionatur prædicaret, ne prætextu libertatis Chriſtianæ vino ſe ingurgitātes, ſcandalo eſſent neophytis aliis, prodit nunc Pau. Romanorum admonitor. Sed queris. Num conuerſos omnes, tam ex Gentibus, quàm ex Iudęis carpit hoc ſermone? Videtur enim nō omnes reprehendere, tum quia recentes illi ac tenelli Chriſtiani ex Iudæis, non niſi de conuerſis ex ſua gente deberent accipere tale ſcandalum, quòd ſuam legem deſererent, tum quia difficile erat, venientes à gentilitate, priuare tot ciborum generibus, propter aliorum ignorantiam. At verò quanuis potiſsimum ad conuerſos [redacted] ſpectet fraterna hæc correptio, tangit nihilo minus & cōuerſos ex gentilitate: ſiquidem & ab illis prodibat quoq; ſcandalum: arbitrantibus Iudæis, quòd etiam illi tenebantur iugū ſubire antiquæ legis. Nam, gratia ſedandi huiuſmodi turbas & rixas, celebratum fuit concilium illud Act. 15. vbi expoſita fuit lex de ceſſatione horum legalium. Siquidem, permiſsis in vniuerſum aliis cibis, iuſsi ſunt, in gratiam

gratiam Iudæorū, Christiani vniuersi, à contaminationibus simulachrorū, ab edendis scilicet animalium carnibus, quæ idolis immolabantur, cauere: de quibus idolotytis loqui-
1.Cor.8. tur Paul. Corinth. (nam sacerdotes Gentiliū, carnes vendebant immolatas idolis) & à suffocatis & sanguine, quæ maximè exhorrebant Iudæi, vt posset conuictus coalescere inter omnes promiscuè Christianos. Quod quidem decretum cessante necesitate, cessauit. Secus autem de fornicatione illic in perpetuum prohibita, eò quòd Ethnicorum pleriq; pro licita illam habebant. (*Si enim propter*
Prima rō. *cibum.&c.*) Prima ergo ratio sumitur ab ingenio charitatis. Vide ergo quàm sit charitas ingenua, officiosaq; & morigera virtus, quippe quæ non solum non permittit, vt grauioribus iniuriis lædas fratrem, verum neque vt vlla eum afficias tristitia. Neque verò tantum prohibet, ne ius violemus alienum, vnde contristetur frater, verùm, vt quo tristitiam illi caueamus, iuri nonnunquam cedamus nostro. Sic enim arguit Paul. Si propter cibum, scilicet, communem, quo tu indifferēter vteris, frater tuus, puta, infirmus, videns legem, quam vigere arbitratur, à te pessundari, contristatur, non secundum charitatem ambulas, sed eius leges transgrederis. Hic præterea nota primū damnum, quod illi pusilli contrahebant per datum scandalum, puta, tristitiam, quæ licet non esset per se peccatum, erat tamen causa temerariè iudicandi de illis, qui cibos non discernebant, quod (vt diximus) erat primum pasiuum scandalum.

Dubitatio. ¶Sed meritò hic dubius sciscitaris, an iubeamur sub obligatione, cuius transgresio sit mortalis, dimittere temporalia nostra, quorum plenum, planumq; habemus ius, ne fratri demus scandalum: nam de spiritualibus in subsequenti ratione tertia faciemus mentionem: videtur nanq;, si ita est, iugum suaue

Responsio. Christi ad graue nos onus obligare. Ad hāc quæstionem sub distinctione respondendū est. Si enim ille qui scandalum accipit, id facit ex [redacted] quòd vel nulla offuscatur ignorantia, vel illa penitus, cuius potest facile conuinci, sed aut per vafriciem, aut per obstinationem scādalizatur, neutiquam tenemur morem gerere nequitiæ eius: aliàs teneremur conniuere hæreticis, puta, abstinere à carnibus, ne Iouiniani scandalizentur, & remittere furtum manifestario latroni, ne scādalo afficiatur, quòd est absurdū. Ideo quippe hanc quæstiunculam hic mouimus, quòd sunt nonnulli vsq; adeò rigidè regulam illam charitatis intelligentes, spiritualia scilicet proximi præ nostris propriis temporalibus esse diligenda, vt quotiescunq; bona nostra, causa esse vllo pacto possunt euitandi peccatum in proximo, teneamur illa dispendere: quod profectò non est credibile. Illa enim regula charitatis solummodo constringimur porrigere temporalia bona, vbicunq; sunt necessaria ad salutem proximi spiritualem: dum autem impudens quis sponte sua scandalizatur vel iurat se commissurum peccatum, nisi ego illi erogauero bona mea, vt si debitor qui soluere, potest, non vult mihi soluere, nisi furando: vel peruicax muliercula dicit se corp⁹ exposituram, nisi ei quis donauerit certam pecuniam, nemo tenetur donare: quia licet posit donatio esse causa vitandi huiusmodi mala, non tamen sunt necessaria causa, quia illi sua sponte peccant sine necesitate. Tenentur enim potius mori, quam peccare. Secundo ergo modo quis scandalizatur, vel subest periculo alius peccati, nō quidem ex malitia, sed vel ex ignorantia, vel ex alio quocunq; defectu, cui non potest succurri, nisi subuentione proximi, & tunc tenemur nostra illi suppeditare, vel iuri aliàs nostro cedere: haud tamen in his quæ sunt nobis omnino necessaria. Atq; hic est casus presentis loci. Illi etenim pusilli ignorantia tenebantur illius rei, quam non poterant pro tunc doceri, & ideo vel secretò debebant alii Christiani vti cibis communibus, sicuti fecit Petrus, qui clàm Iudæis, vescebatur cōmunibus inter gentes: vel abstinendum esset ab illis, ad vitandum scandalum: ab illis inquam cibis, qui non erant necessarii ad vitam: nam preceptum hoc vitandi scandali, preceptum est misericordiæ, sicuti preceptū correctionis fraternæ: cui virtuti opponitur scandalum: ob idq; ad vitandum scandalum non tenetur quis vitam ponere: licet aliquādo esse posset consilium. Vnde Apostolus ad Corinth. eandem tractans materiam, licet pre- 1.Cor.8.
misisset, Si esca scandalizat fratrem meum, tamen non subiunxit, non manducabo escas in æternum, sed, non manducabo carnes: vt sine quibus sustentari potest vita. Quin verò si ille qui scandalum accipit, vel quoduis aliud detrimentum ex ignorantia, fuerit eò vsq; admonitus, vt non posit iure & meritò ignorātiam obtendere, iam ex malitia censetur scādalizari. Hinc veruntamen suboritur dubiū in præsenti materia tale. Quando hanc Paulus scribebat epistolam, iam fuerat Petro in

linteo reuelatio facta, quòd ceſſaret cerimonia de ciborũ diſcerniculo:erat ergo iam ſufficienter totus Chriſtianiſmus eandem rem edoctus. Atq; adeò nemini eſſe deberet ſcandalo, promiſcuus ciborum vſus, Reſpondetur, quòd illud myſterium Petri non erat tũc Romanis propalatum, vel ſaltem non erat plenè intellectum: vnde colligitur, quòd nõ erat tunc celebratum concilium Act.15. memoratum, vbi publicitus de hac re promulgata fuit lex.

Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt.

Secũda rõ. Secunda ratio ſumitur à reuerentia, quam Chriſto authori noſtro debem⁹, & obſequio quę quidem ratio energiam habet, efficacemq; perſuadẽdi vigorem. Nempe vbi ſunt quatuor luculentiſsimæ antitheſes, inter nos, & Chriſtum, inter cibum noſtrũ, & mortem ipſius, inter fratrẽ noſtrum, & eius inimicos: inter, perdere, &, lucrari. (*Noli cibo tuo.*) Tu ſcilicet homuncio, communi tuo cibo & lauto, qui minimè tibi eſt ad vitam neceſſarius. (*Illum perdere.*) Puta, fratrem tuum, cum quo es mutua charitate cõglutinat⁹ (*Pro quo Chriſtus.*) Tanta intercapedine te ſuperior, quanta eſt inter homuncionem & Deum: pro quo ſcilicet lucrando, qui non tunc frater, ſed inimicus illi erat. (*Mortuus eſt.*) Hoc eſt, non cibo tãtum, eodemq; vitæ ſuperfluo, ſeſe priuauit, ſed vitam ipſam, & per mortem crucis tradidit. De quo inæſtimabili ſumptu, diſpẽdioq; vitæ Dei perpendi poteſt, quàm ſit precioſa ſpiritualis vita fratris, quam tu perdis. Perditio enim hæc fratris nõ huc tantum refertur, quòd tenelli illi tali occaſione impingebãt vel temerè iudicantes, vel de lege Chriſtiana obloquentes, ſed ad hoc etiã forſan, quòd nonnulli retrocedebãt à fide: alii verò remorabantur, ne illam ſuſciperẽt, atq; adeò mors Chriſti fruſtrabatur per illos ſuo fructu.

Non ergo blaſphemetur bonum noſtrum. Non eſt regnum Dei eſca & potus, ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in ſpiritu ſancto: qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus.

Tertia rõ. Tertia ratio ſumitur à cura, quam gerere tenemur boni publici noſtri, & præſertim Chriſtianorum nominis. Græcè legitur, veſtrum, ſed tamen cum non ſit differentia niſi in vna ſola litera, ſicuti latinè non eſt niſi in duabus, haud certum eſt, quid Paul. ſcripſerit. Theophyl. legit, veſtrum, Orige. verò & Latini, noſtrum, & ſententia eadem eſt. Et vocat, bonum noſtrum, fidem & religionẽ noſtram, qua liberati ſumus ab illis cerimoniis: quæ quidem fides per abuſum talis libertatis in nimio ciborum exceſſu & luxu vituperabatur ab illis infirmis. Eò enim vſq; prorumpebat ſcandalum illud infirmorum (vt ſupra denotauimus) vt Chriſtianiſmi religio apud illos malè audiret: nimirũ quòd lex euangelica nimis eſſet laxa, nimiumq; animis obſequens ſubditorum, quod quidẽ redundabat in blaſphemiam legiſlatoris. Quandoquidem ille non eo fine eripuit nos ab illo cerimoniarum grauamine, delectuq; ciborum, vt cunctorum ingluuie onuſti, voluptatibus, præ antiquis Patribus indulgeremus, ſed ob id, quòd illa quæ figura erant & vmbra futurorum, veritate ipſa cõpleuit, abegitq;, vt nos, veluti liberi, grandiori iam ætate ab illis puerorum rudimentis exempti, ſpõte noſtra frugaliores eſſemus in victu, in aliisq; omnibus obſequentiores, (*Non eſt regnum Dei eſca & potus.*) Reſpondet per hæc verba, cogitatibus illorum, qui ſic poſſent inſilire in Paulum. Lex nobis euangelica hanc fecit libertatẽ: quid nos ergo ſancte Apoſtole, & ex lege nos noſtra abducere moliris, & in antiquam retrudere? Reſpondet inquam, illis, quòd regnum Dei non eſt eſca & potus. Regnum enim Dei appellat legem euangelicã, tum propter diuinam, quæ in eo floret, libertatem, tum quòd per illam panduntur nobis valuæ regni cœlorum: ſic enim appellauit eam Præcurſor, Pœnitentiã agite, appropinquabit enim regnum cœlorum: ac poſt Chriſtus ſæpiſsimè promiſcuè, vel regnum cœlorum, vel regnum Dei. Reſponſio autem eſt huiuſmodi, Si ſubſtãtia, [illegible]entiaq; regni Dei in eſca conſiſteret & pot[illegible] à vobis exigeretur, vt huiuſmodi libertati renunciaretis: nam legem regni Dei nemo debet pro bono fratris violare: ſubſtantia autem ac neruus legis non eſt eſca & potus, id eſt, non conſiſtit in vſu communium ciborum, qui polluti reputabãtur: ſicuti eiuſdem regni fructus in cœlo, vbi neque nubent, neq; vxores ducent, non captatur per fruitionem harum carnalium delitiarum. (*Sed iuſtitia, & pax, & gaudium in ſpiritu ſancto.*) Cui quidem iuſtitiæ & pac

Mat.3. *Mat.11.* *Luc.11.et.19*

paci accidentaria eſt ciborum libertas. Per
iuſtitiam enim ſpiritualem & pacem ad cœ-
lum progredimur : eaſdemq; illuc valemus
nobiſcum rapere ad perfectum gaudium:per
carnales verò voluptates non item. Quoniã,
neq; ſi comederimus, abundabimus : neq; ſi
non comederimus,deficiemus. Arguit igitur
1.Cor.8. Paul. Cum ab eſca & potu non ita pendeat
regnum Dei, vt putemus abſq; eſu carnium
ſuillarum,aliarumq; id genus indifferentium
ſalutem haberi non poſſe,non eſt curtam te-
naciter vſu & more, eſcarum libertatem de-
fendatis,cum periculo ſpiritualium bonorũ,
& non potius quidpiam iuris veſtri hac par-
te remittatis,vt iuſtitia,pace,& gaudio per-
fruamini in vnum cum fratribus. Perſpice er
go quanto artificio illa componit ac com-
prehẽdit,in quibus cuſtodiendis tum regnũ
Dei poſitum eſt,tum ideo verſari debet Chri
ſtianorum ſtudium & religio. Initium enim
regni cœlorum eſt iuſtificatio per Spiritum
ſanctum,progreſſus verò, cultura deinde eiu
ſdem iuſtitiæ:effectus autem iuſtitiæ,eſt pax:
Eſa.32. opus enim iuſtitiæ,pax, inquit, Eſaias : nam
tunc pax vera eſt, cum vnuſquiſq; ius ſuum
tranquillè poſsidet: quam quidem pacẽ pro
priè conſequitur gaudium. Addit autem, In
Spiritu ſancto, quod ad ſingula trium præ-
cedentium adiunctum eſt. Nam eſt altera na
turalis iuſtitia operum, alteraq; iniquorum
carnalis pax, quam Chriſtus non venit mit-
tere in terra, ſed contrarium bellum : alterũ-
q; eorum ſenſuale gaudium. In regno autem
Dei,Spirituſſanctus per quem charitas effun
ditur,author eſt cœleſtis iuſtitiæ, veræq; pa-
Gal.5. cis ac gaudii ſpiritualis. Iuxta illud, Fructus
ſpiritus,charitas, gaudium, pax. Hæc verun-
tamen perditum eunt ſcandalizatores fratrũ.
Primùm enim iuſtitiam corrumpunt, cùm
nec charitatis debita ſoluunt,& fratribus of-
fendiculo ſunt,vt à gratia & iuſtitia decidant
mox pacem perturbant,ac deinde gaudium.
Et alludit ad verbum primæ rationis, Si fra-
ter tu[redacted]um contriſtatur. Adnota
Theologica veritas. ri præterea in præſentiarum debet veritas il-
la theologica,quòd ſpiritualia, quæ neceſſa-
ria ſunt ad ſalutem,non ſunt dimittenda, ob
tollendum ſcandalum. Hoc etenim inſinuat
hic Paul. quòd ſi in regno,hoc eſt, ĩ lege Dei,
præciperetur communis ciborum vſus, tan-
quàm ad ſalutem neceſſarius, non eſſet vtiq;
per tranſgreſsionem illius mos gerendus in-
firmis, ſed neceſſariò eſſet omnibus vtẽdum.
At quia poteſt quis abſtinere citra culpam,
dummodò id non fiat obſeruandæ antiquę
legis gratia,indulgere hac parte poſſumus,ac
debemus infirmorum imbecillitati. Non er-
go licet vel furtum facere,vel homicidium, i-
mò neq; minimũ mendacium iocoſum dice
re,ad vitandum, vel maximum ſcandalum.
Alia verò ſpiritualia quæ ſunt citra neceſsita-
tem ſalutis, vel differre ad tempus licet, vel
diſsimulare,vel occultare, ad vitandum ſcan-
dalum puſillorum, haud tamen ad euitandũ
ſcandalum Phariſæorum : cuius farinę ſunt
hęretici omnes.(*Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, placet Deo, & probatus eſt hominibus.*) Sed neq;
hic ſatis liquet,an legendum ſit,in his, vti eſt
gręcè,putà,iuſtitia,pace,& gaudio:quẽadmo
dũ legit Chryſ.& eius imitator Theop.an,in
hoc,vt legit Origen.nimirum in hoc Spiritu
ſancto : quoniam, Nemo dicit dominum Ie- 1.Cor.10.
ſum, niſi in Spiritu ſancto. Pręterquã quòd
ſingulare pronomen extare hic poteſt pro
plurali,vt ſit demonſtratio præcedentis ſen-
tentiæ.Nempè quòd regnum Dei eſt iuſtitia,
pax, & gaudium : in quibus ſeruire quiſq;
iuſtus debet.Nam proprium eſt filiorum re-
gni,placere Deo,& hominibus : vtpote cum
radix meritorum ſit diligere Deum & homi-
nes:cõſummatio autem pręmiorum,vt ſis di-
lectus Deo,& hominibus. Qui ergo Chriſto
in illis ſeruit, placet Deo, probaturq; homi-
nibus:in quibus idcirco conſiſtit regnũ Dei,
Sed expende verborum differentiam. Non
dicit,Qui in his ſeruit Deo,ſed,Chriſto : licet
idem ſit, Neq; qui placet Chriſto, ſed Deo:
quànuis nil differant.Et ratio differentiæ eſt,
quòd Chriſtus conſtitutus eſt rex huius re-
gni à Deo,qui eiuſdem regni eſt author: ſecũ
dum illud, Tranſtulit nos in regnum filii di-
lectionis ſuæ, Quod quidem regnum traditu
rus ipſe eſt deo & patri, Seruire autem debet Col.1.
ſubditi regi, placere autem illi, qui regnum
inſtituit,quiq; offenſus erat. Et præterea for
ſan, in hoc, ſcilicet munere iuſtitiæ & pacis, 1.Cor.15.
peculiariter ait,ſeruire nos Chriſto, eò quod
illas virtutes colimus, quas ipſe tanto precio
comparauit nobis. At verò licet non omnis
qui ſeruit Chriſto & placet Deo,idem probe
tur omnibus hominibus (eſt enim perdiffi-
cile,etiam iuſto,prudentiq; viro,placere Deo
& hominibus) probatur tamen ſaltem filiis
eiuſdem regni, qui per eundem Spiritumſan
ctum iudicant opera fratrum.Et his ait Paul.
probatum eſſe,qui ſeruit Chriſto. Quànuis,
qui has potiſsimùm virtutes iuſtitiæ & pacis
protegit,illis etiam nequàm, diſcoliſq; homi
nibus

nibus gratus est. Vel forsan probatū esse ait hominibus, respiciendo ad illos pusillos: nā qui iustitiam & pacem, excusando scandala, colit, ille placendo hominibus placet Deo.

Itaq; quę pacis sunt, sectemur, & quæ ædificationis sunt, inuicē custodiamus. Noli propter escam destruere opus Dei.

Quarta rō. Quarta demum ratio est proximè pręcedēti appendēs. Et sumitur à veneratione, in qua habere debemus pacem, quę opus est Dei, & à diligētia, qua ideo illā debemus protegere & fouere. Et ideo per modum conclusionis ait. (*Itaq; ea quæ pacis sunt, sectemur.*) Veluti illud charitatis opus, per quod vnitas Christiani corporis maximè, tum continetur, tum etiam effulget. Perspectè autem obseruauit *Orig.* verbum Origen. videlicet quòd non dixerit, teneamus, aut simpliciter, sequamur, sed, sectemur. Sicuti & Dauid non ait simpliciter, Inquire pacem, & sequere, sed, persequere eam. Acsi dicat, Etiam si osores, perturbatoresq; pacis de medio eam sustulerint, quocūq; eam fugauerint, tu illam persequere, etiā cum labore tuo, cum damno, cum opprobrio quoq;. Hæc fermè Origen. Quod est, si inimicus noster nihil de iure suo vult remittere, quinimò in nostrum conatur irrumpere cedamus illi. Verbi gratia, si quis voluerit tunicam nostram tollere, dimittamus ei & pallium, vt expeditiores sectemur pacem: quæ margarita est Christianis preciosissima: quā nobis Christus moriens dedit, testamentoq; reliquit, & signum esse voluit, quo sui dis- *Ioan.13.* cernantur discipuli. Nam in hoc, inquit, cognoscent homines, quòd mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad inuicem. (*Et quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus.*) In Græcis modò non est, custodiamus, sed, quæ ædificationis, vt ex superiori oratione suppleatur, & sunt, &, sectemur, sed nihil refert. Optimè autem adiunxit paci, ædificationem: nam vbi non est pax, nullatenus potest ędificatio spiritualis proficere. Persistit prætereà scitè in exhortatione vitandi scandali: nimirum per contrariam virtutem fraternæ correctionis, cuius officium est, bonum fratrum ædificare, iuuare, augere, & promouere. Ob idq; ait, inuicem, nempè vt infirmi, videntes eos qui perfectiores sunt & doctiores in fide, lautiori ciborum vsui parcere, vt eorum se infirmitati accōmodent, per illorū charitatem ædificentur. Et vice versa firmiores, cernentes, quòd infirmi cum humilitate disciplinam amplectantur, permittuntquè se erudiri mysteria fidei, ædificentur quoq; per talem humilitatem. (*Noli propter escam destruere opus Dei.*) Verbum adhibet, cuius vigore impendiò corroborat rationem proximam. Sunt enim & escæ quoq; opus Dei per creationem, & naturalem concursum ad sustentationem naturalis vitæ: sed tamen charitas, iustitia, & pax, peculiari, supernaturaliq; cōcursu comparata nobis sunt per redemptionem Christi, ad vitam nanciscendam spiritualem: quę ideo hic dicitur propriè opus Dei, eiusq; ædificatio, cuius fundamentum est Christus: iuxta illud, Dei ædificatio estis. Et, Super- *1.Cor.3.* ædificati super fundamentum Apostolorum *Ephe.2.* & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis ædificatio cōstructa crescit in templum sanctum in domino. Ex quo vtiq; scripturam sermone in mo- *Mos Christianorū loquē di ædificari.* rem venit Christianis, vt per bonum exemplum fratris, dicantur alii ædificari. Est ergo adhortatio, obiurgarionem adferens vehementem, ne propter eduliorum lautitiam & luxum, quæ corporalia vitę nō sunt necessaria, destruatur spirituale opus dei, quòd nō Christus minori sumptu ædificauit, q̃ preciosissimi sui sanguinis effusione.

Omnia quidem sunt munda, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & nō bibere vinum, neq; in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.

Quànuis videtur hęc superiorū repetitio, non est tn̄ omnino superflua, sed est materiæ epilogatio necessaria, eademq; bipertita, tam infirmos porrò comprehendens, q̃ firmiores. Nā cū in hoc sermone de [illegible]rmiores visus fuerit suggillare, vellicat nunc pariter & infirmos. Colligit enim ex dictis, quòd licet omnia sint natura sua pura & munda, bifariam tamen fieri possunt impura & illicita, nempè vel propter scandalum, quod prouectiores in fide dant opere suo fragilioribus manducando, vel propter conscientiam, si contra eam, infirmus edat. (*Omnia quidem sunt munda.*) Idem supra dixit, sed adiecit, per ipsum, scilicet, Christum, quia mundata per

ipsum sunt à pollutione illa & inquinamẽto legalium. Nunc autem vbi absolutè vocat, mũda intelligit, natura sua: in qua natura relicta sunt beneficio euanglicæ libertatis. Ex-
Tit.1. plicatius rem aperuit ad Titum, Omnia mũda mundis, vbi spectauit & ad legales sordes ciborum, & ad munditiem baptismi, per quem subducti sumus iugo legis. Hoc est, illis qui baptismate abluti sunt, nihil est amplius à lege immundum: sed infidelibus, qui inquinatam gerunt conscientiam, non solum legales cibi, sed omnia sunt impura & sordida, quæ scilicet ex falsa sua fide faciunt, vt quàm proximè expo̊situri sumus. (*Sed malum est homini, qui per offendiculum manducat.*) Hic firmiores carpit, quos hacten⁹ culpauit. Propter quos & subdit. (*Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum.*) Adiecit, non bibere vinum, quò vigorosior esset oratio. Quasi diceret, Non solum carnes, quę antiquis pollutæ habebantur, verùm nullas carnes comedere, quin, verò & vinum non bibere, bonum est. (*Neq; in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.*) Hoc est, & quodlibet aliud non comedere, nec bibere, nec loqui, nec facere, in quo frater tuus offenditur, &c. Nescio tamen, an tria hæc coaceruauerit Paul. non quòd diuersa sint, sed quòd rem eãdem ad maiorem vehementiam inculcaret. Tametsi (vt supra dicebamus) offendi, solum significare videtur, in virtutis obstaculum occurrere: scandalizari verò, corruere. Quòd si dicere iuuat, tria hæc incommoda, vt distincta composuisse, dicere subinde tunc possumus, quòd respondẽt ad illa tria quibus dixerat constare regnum cœlorum. Offenditur enim quis, dum læditur in his quæ pertinent ad iustitiam: quia non redditur ei ius suum: cum tamen tenearis præcepto charitatis, non opponere illi offendiculum. (*Aut scandalizatur.*) Hoc est, impingit in idem offendiculum, collabiturq; in culpam, vtpotè, aut temere iudicando, aut illud patrando crimen, quod est effec[redacted]ndiculi: per quam quidem scandalizationem pax perturbatur, & profligatur, (*aut infirmatur.*) Putà in fide, in qua scilicet languere incipit, debilitariq; & vacillare, reputãdo illam minus honestam, vt suprà expositum est: vnde gaudio priuatur quod secum adfert fides. At ne salubrem adnotatiũ-
Orig. culã Origenis prętereamus, cum tam comedere, & vinum potare aliquando necessariũ sit ad vitandum scandalum, quàm non comedere: vt cum quis eduliis & ferculis olim vetitis abstineret, vel forsan vino, qui suspectus esset id facere, vel iudaizando, vel legem seruando Saracenorum, tamen affirmatiuæ partis non meminit, sed duntaxat negatiuæ, ad commendandam abstinentiæ virtutem, quæ à carnibus & vino, tum congruentissima est, tum vtilissima, tum etiam inter sanctos cõsuetissima, ac celebratissima.

Tu fidem habes: penes temetipsum habe coram Deo.

Quemadmodum superius vbi aiebat, Regnũ Dei nõ est esca, nec potus, ita & hic diluere studet obiectiunculã perfectiorum in fide. Opposuissent enim ei hanc exceptionem. Fides euangelica est, licere vti cõmunibus: hãc ergo necesse est Christianis protestari suis morib⁹: hac ergo de causa, ne iudaizare videamur, nullũ abiicimur cibũ: nã aliàs vergeret nobis in detrimentum spirituale, quod nulla ratione incurrendum est. Ad hoc ergo respõdet Paul. Quapropter post membrum illud, Tu fidem habes, alii signant comma, alii verò interrogationis notam, vt habeat quæstionis formã, Tu fidem habes? habe penes teipsum coram Deo. Et nihil omnino refert, alterutro legas modo, nisi quòd in interrogatiõe inest nescio quid acuminis. Et alludit ad illud verbum in initio capitis, Alius quidem credit manducare omnia. Quasi dicat, Si tu fidẽ tenes, cessasse iam immũdorum pręceptiones, retine penes temetipsum hanc veritatem coram Deo, qui inspector est cordium, & vbi clanculò tibi licuerit, fruere hoc iure: at noli veritatem huiusmodi foris opere exerere, & prodere per scandalum aliorum. Sunt autem qui claritatis gratia legunt cum relatiuo, sine interrogatione, Tu fidem quam habes, græcè tamẽ nullum est relatiuum: licet sit in multis latinarum versionũ. Alii nihilo minus pũctum nõ collocant, nisi post illud relatiuum, ipsum, Tu fidem habes penes teipsum: habe coram Deo: sed tunc non est tam congruens interrogationis schema: & pręterea mutatur sensus in hunc, Si fidem habes apud teipsum, habe & simul coram Deo: hoc est, nõ ita vtaris illa fide, vt per offensionem fratris displiceas Deo. Sed prior sensus accommodatior apparet rei propositæ. At si illi adhuc instantius agerent, quòd superius ipse docuisset, nõ sat esse, corde credere ad iustitiam, nisi ore (& pari ratione opere) confessio fiat ad salutem, duplici responsione potuisset facere illis satis. Vna, quòd non semper necessaria est cõ-

est confessio, re ipsa, & opere. Qui enim credit licitum esse matrimonium, non protinus tenetur vxorem ducere. Altera verò responsio est ad rem propior, quòd vbi veritas est, vel in sacra sriptura expressa, vel per publicam Ecclesiæ authoritatem definita, tunc necessaria est vocalis confessio, vbicunq; casus rationem obtulerit confitendi: dum autem neq; plana est in scriptura sacra, neq; per Ecclesiam inde deducta, nemo constringitur illam confiteri, licet eam scienti negare non liceat. Haud enim fuisset fas, firmioribus in fide, ad tollendum pusillorum scandalum, de illa falsitate cum illis consentire, quòd legalia illa vim etiam tunc obligandi post mortẽ Christi retinerent,

Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide peccatum est.

Post documentũ quod ad perfectiores attinebat, transfert se ad infirmos: docẽs, queãd modũ & illis quoq; fiat impurũ id quod natura sua & euangelica lege purũ est. Ait enim (*Beatus est qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.*) Hoc est secundum plerosq; omnes enarratores, beatus est, quem sua conscientia non remordet in eo quod ꝓbat: vt faciat, sed quicquid facit, quieta, pacataq; conscientia facit.
Orig. & Chrys. Vnde & Orig. & Chrys. & alii non agnoscũt sententiã hanc veritatem habere vniuersalẽ, sed de his tantũ proferri, qui id quod faciunt recta fide & lege faciunt. Nã vbi quod quis facit, malum est & illicitum, multò est peius si securus id faciat: præsertim quando ignorantia non omnino excusat: longeq; esset illi salubrius & commodius, si conscientiæ stimulo agitaretur. Siquidem hac via posset induci, vt peritioribus cõsultis lumẽ reciperet, quo reuocaretur in viã. Atq; hic sensus haud prorsus grauatè quadrat infirmis, de quibus hic agit Paul. Nam etsi corrupto iudicio tenerentur, quòd seruãda essent legalia, nõ erant forsan absq; graui remorsu conscientię: cum plerosq; Christanorum diuersum cernerent docere & facere. Qua de causa Paul. eos denotat, non peruenisse ad beatitudinem & gloriam Christianorum. Nam gloria nostra hęc
2.Cor.1. est, inquit, alibi, testimoniũ cõscientię nostrę. Atque adeò eos instigat, vt peritiores obaudiant, à quibus instruãtur: neq; illis sint vicissim scandalo, nolentes eos auscultare. At verò sensus hic, vt proposito præsenti cõgruat, præsupponit illos infirmos præsentiscere remorsum conscientiæ: quod non est certum. Et pręterea nõ esset tã efficax hæc ratio apud illos infirmos, si non intelligeretur vniuersaliter, sed tunc præcise quando quis sequitur veram fidem & rectum iudicium. Nam respõderent illi, tallem se habere fidem & iudiciũ rectum, & ideo beatos esse, quia nullo pacto seipsos iudicabãt. Ideo forsan non desint, quibus alius secundus sensus simplicior videatur, probatioq; sit: in eandem ferè tamen sententiam, Beatus qui semetipsum non iudicat in eo quod probat, hoc est, qui iudicium illiꝰ rei quam approbat, non sumit de suo capite: veluti sensus sui tenax: sed alios gratanter audit, & absque amara disceptatione consulit. Hæc enim sententia vniuersalis est, qua infirmorũ tenacitas vellicatur, obtunditurq;, per quam pariter ipsi scandalum dabant firmioribus. At verò legitimum, necessariumq; sensum huius particulę, ea quæ subsequitur, enodabit. (*Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est.*) Iam hoc supra enarratum est. Si enim quis iudicat, siue rectè, siue prauè, siue iustè, siue iniustè, habendum esse ciborum discerniculum, is si manducat communia, damnatus est, videlicet à seipso, & sua propria conscientia. Atq; hinc planissimus sensus eruitur superioris membri, Beatus qui semetipsum nõ iudicat in eo quod probat, id est, nõ condẽnat seipsum in eo quod approbat, vt faciat. Itaq; docet hoc loco Christianam beatitudinem non in hoc solo consummari, quòd id quod probas, non sit per legẽ natura sua condẽnatum, sed in hoc, quod nec lex te condemnet ex parte obiecti, neq; verò tua propria conscientia, cõtra quam facis. Sub qua quidem præmissa subsumit alteram. Ille autẽ qui contra suam conscientiam manducat omnia, licet rem faciat genere su[redacted]on tamen ideo beatus est, qu[redacted], hoc est, per suam contrariam conscientiam iudicat, hoc est, condemnat se. (*Quia non ex fide.*) Nempè operatur. Etenim fieri aliquid ex fide bifariam vsu venit: nimirum, vel in genere, hoc est, secundum veritatem & sententiã fidei: & hoc non sufficit ad rectitudinẽ actionis humanę, sed requiritur pręterea, vt in particulari fiat ex fide applicata ad opus per cõscientiam. Nam veritates fidei & leges per

conscientiam applicamus ad opus: ille ergo qui operatur id quod fides præcipit, contrarium tamen dictante conscientia, ideo peccat, quia non facit ex fide in particulari. Et ideo subdit maiorem præmissam, ad conficiendum totum syllogismum. (*Omne autem quod nō est ex fide peccatum est*,) Resultat ergo syllogismus hic & iusta ratiocinatio. Omne opus quod non est ex fide, peccatum est, opus autem quod quis facit contra dictamen consciētiæ suæ, est opus non ex fide, ergo est peccatum: atq; idcirco qui sic operatur, seipsum cōdemnat: vnde fit, vt non sit beatus, cum seipsum iudicet in eo quod probat. ¶At verò quãnuis prospectius penetranti hic sensum Pauli, non est vnde reliquus fiat scrupulus, sunt tamen qui hanc vltimam sententiā, Omne quod non est ex fide, latius protendant, quàm fuerit eius intentio. Sunt inquàm Lutherani in hoc errore, qui existimant, vniuersa opera, qualiacunq; sint, illius qui est in peccato, peccata esse simpliciter, & damnatione digna. In cuius cōfirmationē, præter alia euanida argumenta, & hunc quoq; locū distortè pertrahūt. Id quidē arbitrati, quòd talia opera non fiant ex fide: secundum sensum (vt putant) Pauli, hoc est, non referantur in Deum: iuxta eius alterum documentum, Omnia in gloriā Dei facite. Persuaserunt enim sibi, nullatenus opus referri in Deum, nisi ab eo qui est in gratia, citra quam relationem prauum est aiunt, quicquid homo facit. Quinimò & conueni Catholicos, qui ita censent, sequētes hac partē pientissimum ac meritò celebratissimum Roffensem. Imò censent in ea fuisse opinione non modò Gregorium Ariminensem, verùm & S. Thomā. Contra quā opinionem, latissimam habuimus disputationē, pluribus capitulis distinctam, circa finem primi libri de natura & gratia, vbi inter alia primū dilucidauimus, quemadmodū nō fuerit opinio Gregorii, vt quàm plurimi arbitrantur: nam ille duntaxat sustinet, omne opus esse peccat[redacted], quod a[redacted]u (vt ait) non refertur in Deum [redacted] tamen nescio quid specialis auxilii citra gratiam in infidelibus, ad referendum nonnulla opera in Deum, relatione quæ sufficit, vt opus sit, saltem moraliter bonum. Patefecimus præterea, q̄ longè S. Thomas fuerit non solum à Lutheranorum errore, verū & ab opinione Gregorii. Constituimus deniq; pluribus rationibus & sanctorū testimoniis, ad hoc vt opus fiat absq; vlla culpa & labe, satis esse, si fiat propter bonum honestū, neq; proponatur illi iniquus finis, neu apponatur circunstātia praua. Nam cùm res honestæ suapte primæua conditione & natura sint in Deum relatæ, vt quas propter se ipsum cōdidit, fit, vt quodcunq; opus, factum propter honestum finem naturalem sufficiēter referatur in Deum, vt sit moraliter bonū: atq; adeo tunc gradu suo fiat in gloriam Dei. Neq; alio opus est speciali eius succursu: sed sicuti creaturas alias ad fines suos naturales, ita & hominem, qui animal est rationale, naturali influentia summouet ad suum naturalem, ciuilemq; finem, qui est operari secundū rationem: quod ad moralem actionis probitatem sat est. Sententia apertissima est Augustini, tum alibi sæpe, tum Hypog. lib. 3. vbi fatetur de homine lapso in peccatum, libero vigere arbitrio, iudicioq; rationis, nō per quod sit idoneus, quæ ad Deum pertinēt, sine Deo, aut inchoare aut certè peragere, sed tantùm in operibus vitę præsentis, tam bonis, quàm etiam malis. Bonis dico, quæ de bono naturæ oriuntur, id est, velle laborare in agro, velle manducare, & bibere, velle habere amicū, & huius generis complura. Hæc ille. Vbi bona appellat opera, hæc ciuilia, quæ etiā à peccatore honesto fine exhibentur. Et de spiritu & litera capit. 28. Nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillimè vita cuiuslibet pessimi hominis inuenitur. Ecce vocat bona opera impii, quæ tamen ad vitā æternam nihil prosunt. Atqui sententia hæc nostra constabilita est decreto Tridentinæ Synodi, can. 7. Ex hoc autem decepti sunt tā Grego. qui cogitur in peccatoribus adseuerare auxilium speciale, ad opus moraliter bonum necessarium, q̄ alii asserentes omnia delictoris opera esse delicta, quòd Augu. & Patres omnes hæc opera moraliter bona, quæ non procedunt ex charitate, meritissimò excludunt ab officiis, quæ simpliciter cēsentur virtutis nomine. Nam reuera, nisi cum moderamine restrictè dixeris, bona moraliter, non sunt digna opera quæ dicantur absolutè bona, nisi illa prorsus quæ à charitate procedūt quę omnium est virtutum forma: iuxta documentum illud Augustini in de grat. & libe. arbit. cap. 18. Quicquid se putauerit homo facere bene, si fiat sine charitate, nullo modo fit bene. Ex huius ergo rei inconsideratione vbicunq; apud ipsum vel apud alios Patres legunt, opera extra charitatem non esse bona, aut non esse virtutis officia, inferunt esse mala, & peccata: cum tamen sit medium inter

Omne quod nō est ex fide Lutherani.

1. Cor. 10.

Augu.

Tridentina Synodus.

Deceptio cōtrariæ opinionis.

Documentū Augustini.

ter

ter hæc extrema, Solum enim intelligũt, non esse bona apud Deũ, nec simpliciter. In quo sensu & lib.4. contra Iulianum cap.3. disertè confirmat, non esse verè iustum, nisi qui ex fide viuit: neq; esse veram iustitiam, nisi vbi est regnum Dei: neq; veras virtutes, nisi vbi est vera sapientia & charitas Dei. Qua de re inquit, neq; apud Romanos, neq; apud Græcos Gentiles verè erãt sapiẽtes, neq; verè studiosi. Atqui secũdum hãc vtiq; intelligentiã audiẽdũ & illud est, quod ait in lib. sentẽ. Prosperi, super hunc locũ præsentem Pauli, Oĩm infidelium vita peccatum est. Aliàs, si intelligeret, singula eorũ opera, quacunq; ratione fiãt esse peccata, sibi ipsi aduersaretur in locis supra citatis: vbi confessus est, aliqua esse iniquorum opera, eò vsq; saltem bona, vt non sint peccata. Ait ergo, Omnis vita, quia penè omnia opera referũt in falsam religionẽ. Vnde & quod subdit. Et nihil bonum sine summo bono, intelligit de bonitate simpliciter dicta, quæ est apud Deũ. Id quòd ex subiunctis continuò verbis eius liquet. Vbi enim deest agnitio æternæ & incommutabilis veritatis, falsa virtus est, etiam in optimis moribus. Perspice quòd citra cognitionem incõmutabilis veritatis non ait, omnia esse peccata, sed ait, nõ esse nisi falsam virtutem, etiam in optimis moribus. Nunq̃ enim peccata appellasset falsam virtutem, neq; optimos mores, sed id sentit de operibꝰ moraliter bonis. Igitur vt in digressum reuertamur, quòd ait, Paul. Omne quod non est ex fide, peccatum esse, affirmatiuè intelligit, secundũ virtutem: id quod palam supra fecimus, hoc suo consulto præsenti proposito. Adducit enim hoc ad probandum, quòd ille qui contra conscientiam manducat omnia, seipsum condemnat, quia contrauenit fidei, quæ per conscientiam applicatur ad opꝰ. Quocirca infidelium opera, non solum illa, quæ falsa fides sua præcipit, verùm & quæ genere suo sunt bona: vt venerari parentes, debita soluere, subuenire pauperibus, & similia: quia plurimum ea prę stant, referendo illa in suam falsam religionẽ, omnia sunt peccata. Ob idq; ait Augustin. in loco proximè citato, omnem eorum vitã esse peccatum. Et ad Titum (vt supra retulimus) ait Paul. Infidelibus nihil est mundum: nempè eorum quæ agunt ex sua infedilitate. Si hæc tamen commemorata opera genere suo bona, faciant solo fine, à natura eis præscripto, sũt planè moraliter bona. Sed arguis contra, Cuncta opera, quę homo facit in gratia, genere suo bona, quibus, nec finis, nec circunstantia adiacet, quę secum adferant venialem culpam, referuntur in Deum, sine alia actuali relatione, eò quòd omnia virtualiter (vt aiunt) procedunt ex gratia: ergo pari ratione omnia illa quæ fiũt in peccato, referũtur in malum finem, & quę fiunt in infidelitate, secundum virtutem referuntur in falsum deum, seu in falsum cultum: quia ęqua ratione videntur omnia ex peccato, vel ex infidelitate promanare.

Bonum argumentum.

Haud quidem est par ratio, nam cum honesta opera natura sua & genere, sint in Deum verum ordinata, non autẽ in deum falsum, neq; in malum finem, quoties fiant sine aliquo peruerso fine, secũdum virtutem referuntur in verum Deum: in falsum autem, non item, neq; in malum finem: nisi per aliquam actualem intentionem & propositum referantur in ipsum. Sunt nihilominus qui volunt restringere hanc Pauli sententiam, vt etiam in sensu negatiuo sit vera.

In sensu negatiuo.

Nempè quod illa quæ sunt propriè opera fidei, scilicet, quæ nata sunt, debentq; genere suo, ex fide procedere, illa inquiunt, nisi fiant ex fide, peccata sunt. Et talia sunt, cibos decernere, vel promiscuè omnes manducare. Sed reuera hoc nõ planè percipio: nam si intelligant per hæc cerimonias illas quas fides supra ius naturæ instituit, non video cur in illis non posit quoq; contingere opus moraliter bonum, etiam si nõ referretur in Deum, per supernaturalem fidem, & gratiam. Ob idq; si in sensu negatiuo defendere essem ego compulsus, omne quod non est ex fide, peccatũ esse, libentius extenderem hoc quod est, procedere ex fide, ad illa etiam opera, quæ procedunt ex naturali iudicio rectę rationis: nã illa quoq; præcipit fides: ĩ quo ideo sensu, nisi opꝰ processerit ex fide, peccatũ erit, quia neq; erit bonũ morale. Per hæc tandem & ad illud quoq;, Oĩa in gloriã Dei facite, respondetur, vt in calce libri primi de natu. & grat. respondebamus: nempè quòd si, referre in gloriam Dei, idem sit quod ex charitate facere, & verba sint præcept [redacted] obligant pro semper, vt aiunt, sicuti nec precepta reliqua affirmatiua, sed quando occurrit necessarius casus singularis pręcepti charitatis, vt cap.22. explicuimus: & præterea libro.3.ca.3. Si verò sit consilium neutiquàm euincit, vt opus quod non sic refertur, sit protinus peccatum. At forsan illic, gloria, in alio sensu euãgelico accipitur. Iubemur illic nãq; hoc prorsus, vt talia sint opera nostra, quæ natura sua referan-

1.Cor.10.

referantur in Deum (qualia non ſunt peccata) vt videntes glorificent patrem noſtrum, qui in cœlis eſt. Qua quidem ratione & opera quoque moraliter bona (vt ſupra commõſtrabam) per vires etiam naturales ſuo modo & gradu referuntur in gloriam Dei.

CAPVT. XV.

Ebemus autẽ nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere, & non nobis placere. Vnuſquiſque veſtrum proximo ſuo placeat in bonum, ad ædificationem.

Cœpit in ſuperiori capite officia eorum qui præſtantiores ſunt in fide, tractare: nimirum quæ inualidis & imbecillis debent. Quorum duo expediunt: nempè vt tum benignè eos ac dulciter debeant ſuſcipere, tum etiam nullo eis eſſe offendiculo. Nunc in hoc præſenti adiicit & de tertio dicere, quẽadmodum ſcilicet debeant eos ſtrenuè, & cũ omni manſuetudine perferre. Poſſumus autem particulas quinq; hui⁹ capituli diſcernere. *Diſtributio capituli.* In prima nanq; proponit ac corroborat capitalem cõclusionem, nempè quòd debeãt firmiores infirmorũ imbecillitates ſuſtinere. In ſecunda, propter quod ſuſcipite, maioris explicatiõis ac roborationis cauſa explicat munus functionemq; Chriſti in carne. In tertia, Certus ſum autẽ, quaſi ad cõcluſionẽ epiſtolę vergẽs purgat, excuſatq; ſe humaniſsimè apud Romanos, quòd eos omni dilectione & ſcientia plenos, tã lõga epiſtola, tãtaq; cũ libertate curauerit inſtruere, & admonere. In quarta, Propter quod in pediebat, defendit dilationem ſuam, vt qui æquiſsimis obſitus impedimentis, tã diu diſt[redacted]liſſet eos inuiſere. In poſtrema deniq; [redacted] vos, depoſcit eorum ſuffragia apud Deũ, vt confectis, quæ apud Gentes, & erga Hieroſolymitanos incũbebant ei negotiis, daretur ei otiũ, vt poſſet eos viſitare. Atqui capitulũ hoc, vt citra ſalutationes, poſtremũ eſt, ita profecto & beneuolentiã redolet ſanctiſsimam. Vt ſicubi in decurſu epiſtolæ aliquam fuerit viſus ſpargere amarulẽtiã, hac in calce ſuauitate & dulcedine eos afficiat, relinquatq; adeò recõciliatos, (*Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere.*) Bipertita eſt concluſio: in partem videlicet affirmatiuã, & partẽ negatiuã, Eſtq; veluti reſumptio initii ſuperioris capitis. Quod enim illic dixerat, Infirmum in fide aſſumite, hic quaſi repetendo proponit latius exponere: porrò perſiſtens in tolerantia cõmendanda infirmorum, diiudicantium inter cibos ac inter dies. Ait verò, Debemus, ne quis arbitretur patientiam in tolerandis fratribus, officium eſſe gratis pręſtitum. Eſt enim debitum ex lege fraternę charitatis. Et quidem græcè non eſt cõparatiuũ, firmiores, ſed poſitiuũ, firmi, ſeu, validi & potentes. *Variat lectio* Interpres autem modeſtiæ fortè cõſulens, quoniam abſolutè, firmi, potentes, & robuſti, neſcio quid inſolentiæ præ ſe fert, tranſtulit, firmiores, quod tantum dicit comparationem ad infirmos: quæ quidẽ comparatio moderatior eſt. Neq; verò (vt adnotauit Origen.) cenſendus eſt hic *Orig.* Paul. cõtraueniſſe Sapientis documẽto, Laudet te proximus tuus, & non os tuum: haud *Prouer. 27.* enim laudis gratia, in prima perſona dixit, firmiores debemus, ſed humilitatis potius: vt cum aliis fateretur obſequium debitum ſuſtinendi infirmos. Qua etiam de cauſa etſi non *1. Cor. 9.* ſe ſimpliciter pronunciet infirmum, ait tamẽ factus ſum, infirmus infirmis, vt infirmos lucrifacerem. *Diſcrimẽ inter robur corporalium, ac firmitatẽ ſpiritualium.* Perſpectum ergo nobis hic ſit diſcrimen inter vigorem corporalium virium, fortitudinemq; ſecularium militum, & illud robur ſpirituale virtutum, quod nobis obuenit ab ingenio fidei, quodq; à nobis idcirco hic exigit Paulus. Validi enim & fortes, illi habentur in bello, qui hoſtes ſupprimunt & conterunt: firmitas autem virtutum, & maximè in familia Chriſtiana, in hoc ſe contrario demonſtrat, quòd inualidos ſubleuet, eorum langores ſuſtineat & comportet. In hoc inquam, Deus vult homines ſubſtantia huius mundi abundare, non vt pauperes, ſi quid habent bonorum reliquum deglubãt, ſed vt eorum inopiam eleuent. Et eo fine, alios qui vel ingenio, vel ſcientia & prudentia valerent inſtituit, non vt ignorantes, vel aſpernentur, vel decipiant, ſed vt clementer eorum ignorantiam ferant, doctrinaq; eos & conſilio iuuent. In ſumma per hoc maximè oſtendas, quo vſq; per virtutum gradus fueris progreſſus, ſi eos qui contrariis vitiis ſuccũbunt, neq; fugaueris, neq; fugeris, ſed toleraueris, ſed cõſolidaueris, ſed correxeris, ſed alio quouis pacto iuueris, illos lucrifaciens Deo, vniuerſorũ paſtori, patri, ac domino. *Exemplum.* Sunt enim in ſpiri-

tuali

tuali structura Ecclesiæ firmiores, ac sanctorum proceres, sicuti in materialibus ædificiis robustiores lapides, qui firmamento subsident, ærectęq; columnę, quibus pōdus ac moles innititur, solidioraq; ligna, quib⁹ totū ædificium illaqueatur. Quin verò neq; satis est, vt firmiores infirmorum imbecillitates sustineant, hoc est, tolerent cum patientia, sed necesse est, vt illas importent, hoc est, humeris propriis suscipiant, ad alleuandum eorum onus: iuxta præscriptum Pauli, Alter alterius
Gal.6. onera portate: imò instar Christi, qui languores nostros spōtè tulit, & infirmitates portauit. (*Et non nobis placere*) Ecce alteram conclusionis partem negatiuam. Submonet nāq; impedimentum quod nobis obstat, quo minus fratrum molestias feramus ęquo animo: hoc enim obstaculū est proprius amor. Cum tamen virtutes, vel illæ maximè, quæ beneficio Dei nobis suppeditantur, non vt nobis in hac vita placeamus, donantur nobis, sed vt fratribus per earum officia placentes, Deum promereamur, qui nobis sempiternum gaudium rependat. Ob hoc enim Paul. sciens scilicet, quòd charitas patiēs est, neq; æmulatur,
1.Cor.10. neq; quærit quę sua sunt, Ego, inquit, per oīa omnibus placeo, nō quęrēs, quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiāt. (*Vnusquisq; vestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædificationē*) Explicatio est propositæ exhortationis. Etenim quoniam vetuerat, ne nobis placeremus vt nemini videretur licentiam indulgere applaudendi per omnia amicis modum præscribit. (*Vnusquisq; vestrum.*) Græcè non est, nisi, nostrū, quod videtur respondere primæ personæ superioris verbi, debemus. Sed tamen cū in illa lingua, perexigua distātia vnius literulæ differat hæc duo pronomina, nondum certum est, vtrum dixerit Paul. nostrum, an, vestrum. Maximè quòd crebrò vtitur huiusmodi apostrophe. Et videtur congruentius, vestrū, vt referatur ad verberandum lites & iurgia Romanorum, inter quos neutra pars alteri, sed sibi placere vtraq; studebat, Debemus ergo placere fratribus, non quidem eorum animis obsequētes, quocunq; eos corruptæ affectiones propulerint (vt iam supra dictū est) sed((*In bonum.*) Scilicet spirituale ipsorum (*Ad ædificationem.*) Quod verbum iam paulò ante præmissum est. Sunt nanq; iusti,
Exemplum veluti viui lapides, quibus super Christum
1.Pet.2. eiusq; fidei robur, fundatis extruitur spirituale ædificium Ecclesię, quod habitaculum est Spiritussancti: iuxta illud, Nescitis quia templum Dei estis. Distinguūtur autem horum *1.Cor.3.* lapidum status duo. Alter est in hac militanti Ecclesia, vbi virtutum exercitio & cultura excuduntur, quadrantur, poliuntur, perornāturq;, deniq; & & adparantur: iuxta verbū Apostoli, In in Christo omnis ædificatio cōstructa, crescit in templum sanctum in domino. *Ephe.2.* Alter verò est in Ecclesia triumphanti, quando vnusquisq; in parte ædificii, sublimiori scilicet, aut inferiori, digniorìq;, aut minus digna collocabitur, prout quisq; vsu diuinę gratię efformauerit se in hac militia. In cuius figuram legitur, quòd cùm templum ędificaretur, neq; malleus audiebatur, neq; secu *3.Reg.6.* ris, neq; vllum aliud ferramentum, sed foris omnia cudebātur & dolabantur: nēpè quòd in cælesti beatitudine non erit amplius, neq; luctus, neq; clamor, sed hic omnia sunt peragenda, perq; ferenda. Quocirca hic quisq; sibi prospiciat per momentaneos istos sudores, & agones huius vitæ, qualis esse velit in illa sempiterna requie. Optimè ergo ait Paul. vt placeamus fratribus ad ædificationem: nēpe vt nos omnes vicaria opera ad hoc vnum ædificium magis ac magis promoueamur.

Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, improperia improperantium tibi, ceciderunt super me.

Ex partibus propositæ pręceptionis, scilicet, quòd debemus sustinere infirmos, neque nobis placere, probat prius posteriorem, vt priorem post concludat. Probat inquàm, exēplo Christi, qui exemplar est vnicum vitæ nostrę, cuius scilicet imagini (vt cap. 8. meditabar) prædestinauit nos Deus fieri conformes, per merita quidem in hac vita, & in altera per gloriam. At verò Paul. in quo Christus plusquàm ipse in se, viuebat, cuiuscunq; nos admoneat virtutis (vt Chrysost. adnotauit) Christum in exemplum proponit. Hortatur nos etenim, v[redacted] sicut Christus dilexit n[redacted]emosinas faciamus, sicuti Christus egenus fa- *Ioan.13.* ctus est pro nobis, cum diues esset. Admonet *2.Cor.8* hic ergo, ne nobis ipsis studeamus placere, sed fratribus: exemplo Christi, qui sibi non placuit. Haud tamen intelligas, non placuit, simpliciter: nam placuit ei seruare nos per crucem, cui oblatus est, quia ipse voluit: sed tamen ait, non placuit, tum respectu naturę diuinę: secundum quam non compe-

tebat Deo mortalem assumere ad suũ perficiendum diuinum gaudium, tum etiam respectu humanæ, cuius naturæ aduersabãtur supplicia, & mors: vnde illa oratio dimanauit, Pa-
Mat.26. ter si possibile est. Tametsi tandem adiecerit, Non mea voluntas, sed tua fiat. Et quia difficile erat creditu, quòd Deus nõ sibi placeret, subscripsit ꝓpheticũ testimoniũ ex psalmo. 68. (*Sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me.*) In translatione nostra habetur, opprobria exprobrantium tibi: sed idẽ est. Verba sunt filii ad patrem: quorũ cũ sit eadem voluntas, qui glorificat vnum, glorificat alterum, vt ait filius ipse: atq; adeò opprobria quæ iaciuntur in patrẽ, iaciuntur in filium. Haud veruntamen, cadere, seu incidere in hoc sensu accipitur in præsentia, vt qui improperat patri, improperet filio. Nã licet hoc suam habeat veritatẽ, nõ tamen per id exprimitur, quemadmodum Christus non sibi placuerit. Sed referendum est ad pœnam, in
Duo sensus altero duorum sensuum. Vno modo, si improperium generale sit nomen omnium peccatorum. Nam per quodcunq; peccatum derelinquitur Deus, quod est improperii genus & opprobrii. Et tunc est sensus, quòd persolutio omnium peccatorum, quæ sunt impro-
Esa.53. peria improperantium patri, incidit in Christum: in quo posuit Deus iniquitatem om-
1.Pet.2. nium nostrum. Et Petrus, Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum. Vel altero modo ad rem forsan propius, si improperiũ accipiatur singulariter, ꝓ blasphemiis & opprobriis quæ in Christum coniecerunt eius crucifixores. Tunc enim est sensus talis, Supplicia eorum & tormenta qui tibi tunc improperabant, cum filium tuum afficerent ignominia crucis, ceciderũt in me: qui quidẽ illa sensibus ipsis percepi & pertuli: secundũ quos sensus mihi displicebãt: sed sustinui vt fide & constantia negotiũ trãsigerem huma-
Chrys. ni generis. Addit & alium sensum Chrys. nẽpè quòd cum iidem ipsi, putâ Iudæi, qui in veteri te[redacted]improperabant, insanierint & [redacted] Christum, ideo ait Christus, Improperia improperantium tibi ceciderũt, seu inciderunt super me. Neq; Orig. ad crucifixores tantum hæc improperia refert, sed ad eos quoq; qui facta Christi carpebant & taxabant. Siue enim cum publicanis & peccatoribus mãducabat, siue eorum obsequia acceptabat, vt Magdalenæ vnguentum, & lachrymas, hæc omnia Christo exprobrabant, ac, velut crimina improperabant.

Quæcunque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationem scripturarũ spem habeamus.

Nequi rem nimis arduam arbitrarentur, exemplum Christi imitandum fore, responderentq; adeò non fuisse perpessum illa opprobria per modum exempli, quod nos imitaremur, sed veluti meritum, quo nos redimeret, subdit documentum hoc Paul. omnia scilicet quę scripta sunt, etiam de Christo, ad nostram doctrinam & institutionem scripta esse. Quod quidem documentum in hoc maximè loco, prope finẽ epistolæ posuit, vt rationem redderet, cur tam crebrò per totam vsus fuerit scripturæ testimoniis. Græcè autem nõ est simplex verbum, scripta, sed, præscripta, in vtroq; loco. Qua de re neoterici interpretem insimulant, quòd nõ transcripserit, Quęcunq; pręscripta sunt, ad nostram doctrinã præscripta sunt. Nã, præscripta, duo inquiũt, denotare potest, vel quòd mysteria Christi scripta sunt anteq̃ exhibita: vt patet in oraculo hoc citato: & quòd promissiones antea fuerint etiam scripto mandatæ, quàm cõpletæ. At verò interpres non est necessarium arbitratus transferre, præscripta, siquidẽ simplex præteritum abundè exprimit illa iã antea fuisse scripta. Quin verò lucidius censuit, scripta, ac minus amphibolum: nam, præscripta, accipi potest in alio sensu, pro his quæ sunt pręordinata. Neq; verò Paul. arctare cogitauit nomen ad mysteria sola venturi Messię, quæ scripta sunt anteq̃ peracta, vel ad pollicitationes, quę scriptę sunt prius q̃ solutæ, sed in vniuersum oĩa quæ scripta sunt, ait, ad nostram eruditionẽ esse scripta. Sicuti supra cap. 4. ait, Historiam fidei Abrahę non tantũ propter ipsum, verùm propter nos scriptam esse, vt per illam edoceremur iustificationis modum & ordinem. Et de duobus eius libe- *Gal.4.*
ris affirmat per allegoriam significasse duo testamenta, & tamen res illæ antea fuere gestę, q̃ per Mosen literis exaratę. Vnde q̃uis propositum, cuius gratia admonitos hic nos voluit Paul. sacra elogia ad nostram doctrinam esse scripta, hoc fuerit propriè de oraculo hoc Dauidis, Christi mysterium prophetantis, tamen legitimus sensus eiꝰ est, legẽ vniuersim antiquam ad nostram, qui sub gratia sumus euangelica, informationem memoriæ pro-

proditam fuiſſe: ſicuti cap. 1. adnotauimus ſuper verbo, in ſcripturis ſanctis, & cap. 11. vbi dicebamus, Iudæos inimicos noſtros circunferre modo ſcripta teſtimonia Chriſti, ad illuminationem Gentiũ: qua inter alias, ratione, cæcitas contigit in Iſrael, vt plenitudo Gẽtium intraret. Veruntamẽ iam nunc poſt ſcriptum teſtamẽtum nouum, & ad illud quoq; protenditur aſſertum hoc. *2. Tim. 3.* Nam, Omnis doctrina diuinitus inſpirata vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, &c. Sunt autẽ inter ſcripturas ſacras genera cõplura. *Plura genera ſcripturæ ſacræ.* Quædam enim ſcripta ſunt propter cognitionem fidei, vt ſcilicet vnus Deus, eiuſq; virtus & voluntas nobis innoteſceret. *Deu. 6.* Vt, Audi Iſrael, dominus Deus tuus vnꝰ eſt. In principio creauit Deus, &c. cum hiſtoria tota conditi orbis, rerumq; diſpoſitionis, nẽpe quòd reliqua ex nihilo, homo de limo terrę, mulier de viri coſta, fuerint effecta. Alia verò ſunt ſcripta, eademq́ue plurima, ad myſteria Chriſti pertinentia: quę recenſere non eſt opus. Sed alia deinde ſunt tradita ad morum noſtrorum inſtitutionem: veluti præcepta, & conſilia, & reliqua per quæ informamur: *Deu. 25.* Vt, Non obſtruas os boui trituranti: vnde (expoſitore Paulo) inſtruimur, *1. Cor. 9.* vt qui ſpiritualia ſeminant, poſſint & temporalia metere. Huc accedunt exempla eorum qui virtute aliqua præcelluerunt: vt fides Abrahę, caſtitas Ioſeph, animus Iudith, & id genus alia. Atqui ad hæc directius ſpectat hic Paul. ſed proximè ad exempla eorũ, qui poſt patientiam, tolerantiamq́ue malorum, conſolationem receperunt diuinitus. *Pſal. 93.* Veluti Dauid, qui aiebat, Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, conſolationes tuæ lætificauerũt animã meã. *Iaco. 5.* Et Iob, de quo Iacôbus, Patientiam Iob audiſtis, & finem domini vidiſtis. Inter quos princeps eſt Chriſtus, cuius hic producit exẽplũ: *Heb. 12.* & de quo Pau. Qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem. Ob hoc ergo explicãs fructum, qui nobis de ſcripturarum agro prouenit, ſubdit, (*Vt per patientiam & conſolationem ſcripturarum, ſpem habeamus.*) Genitiuus, ſcripturarum, binum poteſt reddere ſenſum. Priorem de ſpe, quam per patientiam & conſolationes, quę ſcriptę ſunt in ſacra ſcriptura, concipiunt ſtudioſi ipſius: eos ſcilicet meditati, quos poſt patientiam in aduerſis, rerum proſperitate cõſolatus eſt Deus: quorum exemplo ſpes noſtra firmatur, & erigitur, certioresq; efficimur, quod ſi eorum patiẽtiam fuerimus imitati, pari quoq; remuneratione, & conſolatione potiemur, vel in hoc ſeculo, vel in futuro. Poteſt forſan accipi genitiuus actiuè, in hoc ſenſu, vt per cõſolationes, quas per lectionem & contemplationem, dulcedinemq; ſacræ ſcripturæ recipimus ſpem habeamus. Sed hæc intelligentia non eſt tam affinis præſenti propoſito: maximè quòd patientia ſcripturarum in hoc ſenſu non tam propriè dicitur.

Deus autem patientiæ & ſolatii, det vobis idipſum ſapere in alterutrum, ſecundum Ieſum Chriſtum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum, & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti.

Pulcherrimo hic ordine Paul. procedit, propoſito enim exẽplo Chriſti, ſubiunctoq; teſtimonio ſcripturę, admonuit, deinde illud ſcriptum eſſe ob noſtram imitationẽ, iamq; modò, vt nemo ſuſpicaretur, vires ſufficere naturales, vt quis aſſecla ſit Chriſti, eiuſque ſequatur veſtigia, ſubiũgit precationis ſuffragium apud Deum, qui illis huiuſmodi ſuppeditet vires. Sed vide quàm id pulchrè & ex arte. Etenim quoniam propoſitum præceptũ biforme erat, vt ſcilicet debeamus, & tolerare infirmos, & nobis non placere, ad cuius partem affirmatiuam neceſſaria eſt patiẽtia, ad negatiuam autẽ conſolatio, quę nobis reficiat neglectũ gaudiũ: ob hanc cauſam ſuppoſito Chriſti exemplo ſubiunxit, vt per patiẽtiã & cõſolationẽ ſcripturarũ, ſpẽ habeamus. Et eadẽ ratione ait modo, Deus aũt patiẽtiæ, & ſolatij, &c. *Receptui canit.* Et videtur iam hic Pau. quaſi receptui canere, finemq; dicẽdi appetere: huiuſmodi enim benedictionibꝰ ac precationibꝰ in vſu chriſtianis eſt, ab illo tũc ſeculo epiſtolas cõcludere. Igitur cũ ꝑ patientiã & cõſolationẽ, dixerat foueri ſpẽ, ſubdit. (*Deus autẽ patientiæ & ſolatii.*) Idem verbum qdꝰ proximè tranſtulit per, conſolationem [redacted] trãsfert per, ſolatij, nihil eſt hic ta[redacted] affectationis. Eſt autẽ Deus, Deus patientiæ & ſolatij, eò quòd author eſt omniũ virtutũ. In quo ſenſu Pſalmiſta ipſam eum patientiã appellauit, *Pſal. 70.* Quoniã tu es patiẽtia mea. Neq; opus eſt ſupplere hic nomen, author, nam cũ nomen ipſum, Deus, primam rerũ cauſam ſignificet, optima eſt connexio, Deus patientiæ & ſolatij. Vnde & ad Cor. appellat eum patrẽ miſericordiarũ, *2. Cor. 1.* & Deũ totius conſolationis. (*Det*

vobis id ipsum ſapere in alterutrū.) Alij transferunt, idem ſentire mutuò, ſed profectò, id ipſum, vehemētiorē habet ſignificationē, tantùm abeſt, vt ſit vitioſa tranſlatio: &, ſapere, quoq; in pręſentia, idē eſt quod, ſentire. Nam ex vnitate iudicij, eò ſcilicet, ꝙ omnes idem iudicant, eademq; intelligentia fidem interpretātur, emanat animorum cōcordia, vt oēs idem ſentientes, vno ſubinde affectu ſint in ſingulos ſinguli: quod ait hic Apoſ. in alterutrum, hoc eſt, inuicē. Vnde alibi, Optimè coniunxit cauſam cum ſuo effectu, Idem ſapite, pacem habete. Sed quia poteſt etiam eſſe cōcordia inter iniquos, ad perpetrādum malū, adiecit. (*Secundum Ieſum Chriſtum.*) De quo ad Ephe. Ipſe eſt pax noſtra, q fecit vtraq; vnū: porrò per vnā fidē & legem. (*Vt vnanimes.*) Intus ſcilicet, per vnam fidē in intellectu, vnde charitas etiam vna in voluntatem deriuatur. (*Vno ore.*) Hoc eſt, vna eiuſdē fidei cōfeſsione. Nam (vt ſupra dictū eſt) Corde creditur ad iuſtitiā, ore autē confeſsio fit ad ſalutē. (*Honorificetis Deum*) Potuit trāsferri, glorificetis: ſed idem eſt prorſus. Etenim quāuis per reliqua etiam iuſta opera gloriā & honorem deferamus Deo, per nullū tamē æquè, atq; per vnitatē & pacē. Vnde Chriſtus id maximè precatus nobis eſt apud patrem, vt ſicut ipſi vnū ſunt, ita & nos vnum ſimus. Et ſubdit, Et ſint conſummati in vnū, vt cognoſcat mundus, quia tu me miſiſti. Ob idq; forſan interpres non tranſtulit, glorificetis, ſed, honorificetis, quod cùm propriū ſit liberorū, honorare parētes: iuxta illud, Si pater ego ſum, vbi eſt honor meus, nulla re habere poſſunt maiorē honorem patri, q̄ ſi in concordia, vnitate, & fraterna pace, ſub iure paterno perſeuerauerint. (*Et patrem domini noſtri Ieſu Chriſti.*) Officium Chriſti eiuſque obſequium fuit, patrem horificare. Quapropter admonebat, vt talia eſſent opera noſtra, vt videntes glorificarent patrem. Et aiebat. Ego honorifico patrem meum. Et in mortis articulo, Ego te inquit, clarificaui ſuper terram. Ob hanc ergo cauſam adiecit hic Paul. memoriam patris domini noſtri, &c. Acſi dixiſſet, Vt glorificantes Deum, honor idem refundatur in dominum noſtrum Ieſum Chriſtū, qui in hoc miſſus eſt à patre, vt gloriā ipſius exaltaret.

2. Cor. vlt. — Ephe. 1. — Ioan. 17. — Mala. 1. — Ioā. 8. & 17

Propter quod ſuſcipite inuicē, ſicut & Chriſtus ſuſcepit vos in honorem Dei.

Secundam hîc partem capitis diuiſimus propter ſingularem materiam. Nam expedita poſteriori parte concluſionis, quòd nō debeamus nobis placere, reprehēſo inquàm amore proprio placendi nobiſipſis, qui impedimento eſſe ſolet, ne ſimus fratribus morigeri, concludit partem priorem affirmatiuam, vt ſcilicet obſequio mutuo ſuſcipiamus nos inuicem. In cuius confirmationem elucidatur, commendaturq; propoſitum aduētus Chriſti (*Propter quod*) Propter exemplum ſcilicet Chriſti, quod ad noſtram doctrinā ſcriptum, eſt & propter vnanimitatē quā in gloriam Dei & pectore geſtare, & ore atque opere repræſentare tenemur. (*Suſcipite inuicem.*) Plus concludit q̄ in capite admonuerat. Propoſuit enim, quòd debent firmiores infirmorum imbecillitates ſubſtinere: ſed quia de vnitate animorum poſt meminit, iubet in cōcluſione, vt mutuis obſequiis ſuſcipiamꝰ nos inuicem. Nemo enim eſt vſque adeò firmus, qui non in aliqua ſit, vel infirmitate, vel inopia, atq; adeò qui non alterius ope indigeat, quia alia ex parte infirmus eſt. (*Sicut & Chriſtus ſuſcepit vos.*) Nonnulli textus habent, nos, ſed iam diximus propter vicinitatem pronominum, non ſatis conſtare, quid Paul. ſcripſerit. Hac autem ſimilitudine vtraq; mihi pars confirmari videtur. & quæ ad firmiores pertinet, quos ſuperiori capite, & hic admonet, vt infirmiores ſuſcipiant, & quæ ad infirmos, quos hortatus eſt, ne firmiores iudicent. Illam enim priorē corroborat, per hoc Paul. quòd Chriſtus neminem aſpernatus, omnium infirmitates ſuſcepit & languores, errantem quidem ouem quęritans, quam humeris reportaret in cœlum: hanc autem poſteriorem per hoc, quòd non ſuſcepit genus noſtrum, ad iudicandum mundum, ſed vt ſaluus fieret per ipſum: quo exēplo interdictū eſt nobis iudicare de fratribus, quo adusque ipſe ueniat iudex. (*In honorem Dei.*) Alij transferunt, in gloriam, ſicuti diximus ſuper, honorificetis. At verò, δόξα, tam honorem ſignificat, quàm gloriam, & abſque vlla affectionis laſciuia, quam quidam hic reprehendūt, potuit transferri vtrinq;. Suſcepit ergo Chriſtus nos in honorem Dei, vt iam ſuprà proximè dicebamus, & ipſe illic teſtatur, Ego honorifico patrem meum.

Secūda pars capituli. — Luc. 15. — 1. Cor. 4.

Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrū fuiſſe circūciſionis, propter

pter

pter veritatem Dei, ad confirmandas promiſsiones patrum. Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum.

Dico, verbũ eſt hic doctoris exponẽtis ſententiã ſuã, et mentẽ. Etenim cũ ſimul omnib⁹ cõuerſis, tam ex Gẽtilitate, q̃ ex Iudaiſmo, dixiſſet, Chriſtus ſuſcepit vos, obiurgandi inde anſam vterq; populus nãciſci poterat, an vna ratione & cauſa, eodemq; modo, vniuerſis mortalibus aduenisſet, Iudei enim contendiſſent, ſe ſolos propriè ab illo fuiſſe ſuſceptos, vt quibus promiſſus fuerat, & de quorum genere carnem aſſumpſit. Gentiles verò contrà reclamaſſent, ſui potius cauſa aduenisſe, vt in quos, repulſis ob ſuã cæcitatem Iudæis, profuſior fuit eius miſericordia. Vt ergo hãc litẽ dirimeret, explicat ſe apertius Pau. oſtendẽs, qđ ſecundũ duas virtutes Dei, putà veritatẽ & miſericordiã diuerſis quodãmodo rationibus ſuſceperit Chriſtus illos duos populos, Iudæorum ſcilicet, tanq̃ veritatis miniſter, Gẽtiũ verò, ceu largitor miſericordiæ. (*Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circuncisionis.*) Circuncisionẽ appellat populum ipſum circunciſum: non ſolùm ex eò, quòd illo charactere ſecernebatur populus ille à reliquo orbe, ſed quòd illum ſuſcepit Abraham in teſtimonium ac robur promiſsionũ, quas Deus illi fecerat, quorunq; miniſter venit Chriſtus vt Dei fidẽ perſolueret. Sed attende, Non ait, dominũ fuiſſe, aut patronũ, aut quid ſimile, licet & dominus fuerit, & patronus, & legiſlator, ſed miniſtrũ fuiſſe: hoc enim noĩe ſemper gauiſus eſt Chriſtus: non ob id tantũ, vt ſuã nobis humilitatẽ cõmẽdaret, quã nobis iuſſerat vt diſcerem⁹ ab ipſo: ſed quod myſteriorũ Mat.11.et.12 Dei veritas exigebat, vt veniret (quemadmodũ ipſe fatetur) nõ vt mũd⁹ ei miniſtraret, ſed vt ipſe miniſtraret nobis: miniſter enim eſt, q nihil ſui gratia facit, ſed aliorũ negotia gerit, quibus miniſtrat. Deus ergo vt mũdus miniſtraret illi, non opus habebat carnẽ induere, ſed in rẽ noſtrã factus eſt homo, vt noſtram perageret cauſam: nos ſcilicet redimeret, doceret, ſacramẽtis expiaret, legibus inſtitueret, documẽtis, exẽpliſq; inſtrueret, monitis inſtigaret, cõminationibuſq; & pollicitationibus reuocaret in viam ſalutis æternæ. Venit autẽ propriè miniſter Iudæorũ, ad liberandã fidẽ Dei, quã p ſuas liberas ſpõſiones quodã modo (ſi p fas dicitur) Abrahę & ſemini eius impignorauerat. Atq; adeò ad cõplendã (vt ipſe teſtatur) eorum legẽ, Vnde ad Ethnicã illam, Mat.5.et.15. Non ſum, inquit, miſſus, niſi ad oues q̃ perierũt dom⁹ Iſrael. Enimuero ſicuti rex, q aliqd fuiſſet pollicit⁹ regno, legatũ mitteret, qui veluti ei⁹ miniſter promiſſa ſolueret, ita De⁹, cũ vnigenitũ filiũ ad id perficiendũ legaſſet, noluit, vt dedignaretur miniſtri noĩe: tãta eſt in nos miſericordia, tantoq; nos dignatur honore. (*Propter veritatem Dei, ad confirmandas promiſsiones Patrũ.*) Ecce miniſterij rationem & cauſam, vt immutabilis Dei veritas immota conſiſteret, ac ſubinde eius promiſsiones Patrib⁹ factas, firmas eſſe oſtenderet. Cõpoſuit enim effectũ cũ cauſa: firmitas quippe ſempiternæ veritatis Dei in cauſa eſt, vt eius quoq; promiſsiones ſint firmiſsimæ. At recolẽda hic nobis eſt conſyderatio, quã habuimus cap.3. ſuper verbo, Quid ſi quidã illorũ non crediderunt, nẽpe quòd Paul. attẽtus eſt vbiq;, ne Iudæi ſuſpicarentur promiſsiones illas vim habuiſſe cuiuſdã ſtipulationis, ſub cõditione, ſi legẽ ſeruaſſent, atq; ideo fuiſſe per Chriſtum ipſis impletas, quia legẽ ſeruarunt. Hac.n. de cauſa refricatiſsimè exprobrauit illis, quoties legẽ pręuaricati fuiſſent ad idôla etiã nõnũq̃ peruerſi. Vnde qua ratione illic ſubiũxit, Eſt Deus homo verax: oĩs autẽ homo mendax, & hic modo ait, Propter veritatẽ Dei, ad confirmãdas promiſsiones Patrum, Quaſi dicat, Non ideo venit Chriſtus, quòd filij promiſſiones Patrũ, obſeruatiõe legis, cõfirmaſſent, ſed ob ſolã veritatẽ Dei. Nã ſicut ſola miſericordia fuit ratio largiter promittẽdi, ita & ſola veritas fuit cauſa firmiter adimplẽdi. (*Gẽtes autẽ ſuper miſericordia honorare Deũ.*) Aliqui Latini text⁹ habẽt, honorate, in imperatiuo, vt fiat apoſtrophe ad Gẽtes: & eſſet profectò cõpoſitior oratio. Nã ſi dicas, honorare, nõ ita lucidè cohęret ſuperiori mẽbro. At verò Gręcè infinitiuus eſt. Quod quidẽ verbum nonnulli arbitrati copulandum eſſe, cũ illo quod dixit, miniſtrum fuiſſe, transferunt ſic, Dico Chriſtum miniſtrum fuiſſe circuncisionis, ad confirmandas, &c. & vt Gẽtes pro miſericordia glorificent Deũ. At verò probabilius eſt, vt non referatur, niſi ad verbum, dico, in hoc ſenſu, dico & Chriſtum miniſtrũ fuiſſe, &c. & Gẽtes honorare, ſeu glorificare Deũ. Fuiſſet forſan fluentior oratio, ſi dixiſſet Chriſtum miniſtrum fuiſſe circuncisionis, & authorem miſericordiæ Gentium, ſuper qua Deũ debent honorare, attamen beneficium hoc Chriſti breuiſsimo laconiſmo complectitur,

vbi

vbi ait, ſuper miſericordia Dei (nimirum per Chriſtum exhibita) honorem eſſe habendum Deo. Et ait, Gentes honorare, ſeu glorificare Deum, non ſolùm quòd honorẽ illi deferrent, & gloriã, ſed quòd opus ipſum conuerſionis ipſarum, in maximũ Dei honorẽ cedit, & gloriã, qui tam inſignẽ earũ rationem habuerit. At verò meritò hic ſciſcitaris, quid nam ſibi voluerit Paul. per hanc diſtributionem veritatis & miſericordiæ. Nam & Iudæi, ſicuti & Gentes, per miſericordiam redempti ſunt. De vniuerſis ſiquidẽ ait, quòd ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit. Et rurſus, Gentes per Dei quoque veritatem idem beneficium ſuſcepere: non ſolùm quòd vniuerſæ viæ domini miſericordia & veritas, verũ quòd promiſsiones illæ, ad Gentes quoque attinebant, vt patet, tum ex Prophetis ab Apoſtolo ſubſcriptis, tum ex verbis pręcipuè promiſsionis ipſius factæ Abrahæ, In ſemine tuo benedicentur omnes Gentes. Reſpondetur, nonnullum eſſe ſemper interſtitium inter Iudæos & Gentes: nam licet promiſſum beneficium redẽptionis ad vniuerſum mundum eſſet dilatandum, & extendendum, tamen promiſsio facta eſt peculiariter Abrahæ, & ſemini eius: in cuius teſtimonium ipſe ſolus cum ſuo ſemine obſignatus fuit charactere circũciſionis. Qua ratione cõparatus eſt oliuæ, proleſq́; eius ſecũdum carnem appellatæ ſunt ab Apoſtolo, naturales rami. Ob idq́; licet per miſericordiam factæ fuerint promiſsiones, tamen poſtquam factę ſunt, erant propter veritatem Dei, per iuſtitiam quandam confirmandæ & exhibendæ: qua ratione dictus eſt Chriſtus miniſter Iudeorũ, ad id delegatus. Gẽtibus verò licet & prophetiarũ veritas, quę de ea re præcantatę fuerãt, expoſceret, vt in familiam Chriſti reciperentur, tamẽ quia illis nõ fuit peculiariter facta promiſsio, ſed tanquam inſititiis ramis beneficium oliuæ communicatum eſt, ea carebant veritate iuſtitiæ, quæ in Iudæis erat. Quoniam licet Deus nulli creaturarum propriè ob[illegible]tamen modo noſtro concipiendi, illi obligatus, cui promittit: per prophetias verò, nulli extra ſe. Atque hac ratione Gentes per meram miſericordiam cenſentur euocatæ. Et hoc eſt, quod ait, ſuper miſericordia, id eſt, non propter veritatem, promiſsionis ſcilicet illis factæ, honorare Deum, qui illos, cùm non eſſent naturales, fecit tamẽ aſcititios filios Abrahæ: id quod magnificentiam, atque adeò honorem maximè & gloriam Dei commendat.

Dubitatio.

Tit.3.

Sicut ſcriptum eſt, Propterea cõfitebor tibi in Gentibus domine, & nomini tuo cantabo. Et iterũ dicit: Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterum, Laudate omnes Gentes dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rurſus Eſaias ait, Erit radix Ieſſe, & qui exurget regere Gentes, in eo Gentes ſperabunt.

Poſtremum illud aſſertum de Gentibus, quatuor oraculis confirmat, ob multas cauſas. Primùm, ne Iudæis res noua cenſeretur, attuliſſe Chriſtum ſalutem Gentibus. Oſtendit nanque quod licet non fuerit promiſsio Gentibus facta, Deus tamen ab illo tempore per ſuos prophetas eam prænunciauit. Qua ratione inſolentiam Iudæorum reprimit, ne ex hoc quod dixerat, miniſtrum circunciſionis, efferrent animos, dicentes, nullatenus veniſſe Chriſtum in gratiam Gẽtium, ſed quòd ſibi, ſuoq́; parenti Abrahæ illud beneficium deberent. Secundò & Gentes ad maiorẽ Dei amorem per hoc etiam allicit, quòd non tantùm beneficus illis eſſet, ſed quod ſempiternum ſuum propoſitum, tam antiquis vaticiniis iam multò antiquius ſignificaſſet. Ac tertiò demũ amborum populorum animos inuicem conciliat, dum oſtẽdit amborum Deũ, vnam eandemq́; geſsiſſe curam. Et poterat quidem Paul. multò huc plura adſciſcere vetuſta teſtimonia in fauorem Gentiũ: vt illud, In ſemine tuo benedicentur omnes Gentes. Et euidentiſsimum illud, Parũ eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, &c. Dedi te in lucem Gentium. Et multa talia. Attamẽ quoniam dixerat, Gentes honorare, ſeu glorificare Deum ſuper eius miſericordia, adducit illa præciſè, in quibus aliqua fit mẽtio honoris & laudis Dei. Incipit ergo à confeſsione xp̃i, in cuiꝰ pſona ait Dauid (*Propterea confitebor tibi in Gentibus domine, & nomini tuo cantabo.*) In Græco nõ eſt hic, domine, extat tamẽ in pſalmo, & in Cãtico. In quo expreſſè ſunt verba hęc Pauli. Nã in pſal. ſecundũ ęditionẽ vulgarẽ, non habetur niſi, in nationibus, &, pſalmum dicã. Eſt autẽ cõfeſsio hæc gratiarũ actio, quam Chriſtus in perſona ſua agit patri, quòd tantã ei, inquãtum homini, contulit facul-

Gen.22.
Eſa.49.

Pſal.17. & 2.Reg.22.

Confeßio.

facultatem, tantoq; eum fuerit honore digna
tus, vt fuerint per ipsum omnes Gentes serua
tæ. Vel forsan, confitebor, idē est, quod, confi
teri faciā Gentes. Sicuti ait Paul. Spiritū san-
Gal. 4. ctum clamare abba, pater, eò quòd facit nos
clamare. Nisi fortè loquitur caput pro cor-
pore mystico. (*Et iterum dicit, Lætamini Gentes cū
plebe eius.*) Hoc (vt ait Orig.) desumptū est ex
Deut. 32. Cantico Mosis. Tametsi in æditione vulgari
non legamus nisi, Laudate Gentes populum
eius. Quocirca non est cur S. Tho. reprehen-
datur, vt à quibusdā reprehēditur, quòd hoc
citatum putauerat ex Esaia cap. 35. Nō enim
hoc fecit (vt credo) memoria lapsus, sed quòd
verba Cātici parum cōsentiunt cum his apo-
stolicis: & illo loco apud Esaiā expressè hoc
argumentū tractatur de lætitia Gentium re-
ceptarum in cœtum fidelium. Sic enim capi-
tulum incipit, Lætabitur deserta, & inuia. Et
infrà, Et exultabit lætabunda & laudans, glo
ria libani data ei. Nisi dicamus cum Origene,
quòd Paul. non tam verbis interpretū, quàm
sensibus scripturæ sæpe vtitur. Et ideo quod
est in Cantico, Laudate Gentes populū eius,
vel in alia translatione erat, Lætamini cum
plebe eius, vel hunc facit sensum: nēpe quòd
lætarentur Gentes, eò quòd iam essent in nu
mero populi Dei. (*Et iterum, Laudate omnes Gen-
tes dominū, & magnificate eum omnes populi.*) Hoc
in psal. est. 116. Quanuis quod nos habemus,
Laudate eum omnes populi, citat Paul. ma-
gnificate. Neque hoc existimetur interpres
hic permutasse: non est hic Græcè apud Pau
lum aliud verbum quâm in psalm. Id quod
& Orig. adnotauit. Et distinctè Ambr. inter-
pretatur, laudare, &, magnificare. (*Et rursus
Esaias ait, Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gen-
tes, in eo Gentes sperabunt.*) Neque oraculum hoc
sub eisdem verbis extat apud Esaiam, sed sub
his, Egredietur virga de radice Iesse, & flos de
radice eius ascendet. Quanuis per totum ca-
pitulū extendatur prophetia aduentus Chri
sti, ad recuperandas, gubernandasq; omnes
nationes ex diuersis orbis angulis, in suam
familiam reuocatas. Sed vide quo ordine con
texuit quatuor hæc elogia: cœpit enim à gra
tiarum actione Christi, & statim subiun-
xit, lætitiam Gentium, eò quòd annumeratę
essent populo Dei: ac deinde collegit vni-
uersitatē Gentiū laudes debere deo pro tan-
to beneficio: sed postremo quasi circulum
orationis orbemque perficiens, reuertitur ad
Christum, qui ex radice pullulans Iesse, de
Iudaico populo exurrexit, ad regendum na-
tiones Gentium, in quo sita est omnium spes
cùm fecerit vtraque vnum. Ac per hæc: de-
nique concludit vtrunque membrum su-
pra propositum: quemadmodum scilicet &
Christus fuerit minister circuncisionis, &
Gentes honorent Deum super eius miseri-
cordia. At verò, Erit radix Iesse, vtroque mo
do interpretari possumus: nempe vt Patriar
cha ipse Iesse, qui fuit pater Dauid, intelli-
gatur suppositus verbo, erit. Acsi dicas. Erit
Iesse tanquam radix, & qui ex illo exurget,
&c. Qui quidem sensus natiuus esse videtur
verborum prophetiæ. Sed tamen nil vetat,
si Christus ipse appelletur à Propheta, vera
radix Iesse, secundum vitam spiritualem, quā
Iesse ipse, & omnes qui censentur filij A-
brahæ, per fidem à Christo receperunt. Et
tunc perinde est, Et qui exurget, acsi di-
xisset, Et radix ipsa spiritualis Iesse, quæ
exurget.

Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, vt abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti.

Quemadmodum superius post præceptū
de tolerandis infirmis, negligēdoq; proprio
gaudio, precationem adiecit, vt Deus patien-
tiæ & solatij firmaret illos sancta concor-
dia, ita & modo, quoniam immensi bene-
ficij vtrique populo per Christum impen-
si meminerat, simile subdit suffragium, idq;
præsertim eò quòd iam verbum hoc, veluti
conclusio est argumenti totius epistolæ. Nā
ea quæ sequuntur ad purgationem iam suā
& salutationes attinet. (*Deus spei.*) Alludit ad
id quod paulò ante dixerat, Spē habeamus.
Dicitur autem Deus, estq; Deus spei nostræ,
tum quòd author est, non solùm ipsius habi
tus spei, quē nobis infundit cum fide, verum
omniū bonorū quę sperare possumus: tum
maximè, quod ipse est obiectū spei nostrę: id
enim quod posidere speramus, est idē ipse:
secundum illud psalmi, Spes mea Deus. (*Re* Psal. 90.
pleat uos omni gaudio.) Quoniam spes quæ dif-
fertur (vt est inter Prouerbia) affligit animā, Prou. 13.
optimè post spem, adiecit gaudiū. Hoc enim
erit in patria, effectus possessionis eorū, quæ
speramus. Quanquam hic non de gaudio il-
lo cōsummato loquitur, sed de hoc quod in
hac vita possumus habere per cōsolationem
Dei, cōposuit enim gaudiū cū pace in creden
do. Neq; obstat quod ait, repleat, nā est reple
tio

tio quoq; in via:non quidē cōsummata, sicut in patria, sed tamen pro qualitate et ratione fidei. Quemadmodum dixit capit.5. gloriari sanctos in tribulationibus.Nā quod ait Chri-
Mat.5. stus,Beati qui lugent,quoniam ipsi consolabuntur, de consolatione quoq; intelligitur, quam secum adfert in hoc seculo, firma spes, (*Et pace in credendo.*) Perspice quanta congruētia & decore collocata sit hæc particula in calce epistolæ. Fuit enim eius argumentum (vt in prologuio dicebamus)de substantia fidei, de cuius mysteriis,sanoq; intellectu, disceptationes indies succrescebant inter Romanos, atq; adeò lites & iurgia:qua ratione hic de infirmorum tolerantia eos admonuit,à temerarioq́; iudicio deterruit,quę causa erant abigēdi pacem,afficiendiq́; eos tristitia & merore: nam gaudium durare nequit, vbi pax non viget. Deprecatur ergo Deum spei, vt repleat eos gaudio,& pace in credendo,hoc est, consensu & cōcordia,in intellectu fidei, quæ vna
Ephe.4. est,sicuti vnus Deus,& vnum baptisma(*Vt abundetis in spe.*) Spes quidem ex fide nascitur, quæ substantia est rerum sperandarum: fouetur autē,irroboraturq; vigore operum, quæ eadem fides per charitatem operatur : ob idq́; scientissimè deprecatur ac prudentissimè, vt Deus spei per pacem in credēdo adaugeat eis eandem spem, quam genuerat fides, sed discordia in fide attenuauerat. (*Et virtute spiritussancti.*)Alii legunt, in virtute Spiritussancti,& alii, per potestatem Spiritussancti vt sit,sensus.Et pace,q̄ vigore Spiritussancti gignitur & fouetur. At verò non solum Ambr. & Latini,verum & Græcus Orig.legit,& virtute Spiritussancti. Haud tamen nomen hic virtutis,si verbum græcum consulas, significat virtutem theologicam, vel moralem,sed potestatem,seu vim,& fortitudinem, seu numen Spiritussancti.Sūt etenim græcè distinctæ voces,δύναμις,quod est potentia, & ἀρετὴ, quod est moralis virtus, quorū prius est hic, Sed nihilo minus forsan Apost.optabat Romanos repleri virtute,hoc est,potentia & robore Spiritussancti,seu muniri, vt ait Orige. Quapropter haud quidem ab re longè virtutem hic charitatis insinuari existimemus: nō quòd nomen græcum per se idem significet, sed quòd charitas sit, quæ propriè attribuitur Spirituisancto, atq; adeò per quam eius virtus præcipuè patesit: hanc enim effundit in nos abundè. Igitur maximo cum decoro tres hic diuinas virtutes salutis nostræ composuit,fidem scilicet, vnde spes nacitur,& charitatem, per quam eadem fides opera facit, quæ sunt copiosioris beatitudinis merita,

Certus sum autem fratres mei & ego ipse de vobis,quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.

Tertia pars capituli.

Sequitur tertia pars huius capituli,in qua pertractato iam & absoluto argumēto,quod proposuerat de fide & gratia euangelica,iam quasi in peroratione,epistolari more & stylo purgat se ab offensione quam Romani sumpsisse poterant,quòd asperius, grauioriq́; cēsura q̄ par esset, eos tum per totam epistolā, tum maximè hic circa finem reprehendisset, nimiumq́; sibi ipsi vsurpasset authoritatis in ipsis erudiendis : acsi nulla fuissent instructi doctrina fidei. Hanc igitur notam sibi abstergit,vt sūma cum lenitate & dulcedine,valete, illis dicat.Assumpsit autem excusationis huius ansam ex proximo verbo, Deus autem spei repleat vos,&c. Vbi subnotasse eos visus est,carere illis virtutibus. Ait ergo,(*Certus sum autem fratres mei & ego ipse de vobis.*)Hoc est,persuasum habeo ex his quæ de vobis audiui.Et ait, fratres mei, ad maiorem expressionem charitatis.Sed & quod ait,ego ipse, auxesim suam habet, putà, ego ipse qui vestra vobis obiicio crimina. (*Quoniam & ipsi pleni estis dilectione,repleti omni scientia.*) Pari modestia exorditur priorem ad Corin. In omnibus diuites facti estis in illo,in omni verbo,& in omni scientia. Hoc autem quod ait, pleni dilectione, non modò ad verbum,repleat,superioris deprecationis respondere putes, verum & ad exordium epistolæ, vbi dixerat, gratias ago Deo meo, quòd fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.Etenim vt probè adnotauit Chrysost.tota hæc peroratio respectādo procedit ad procemium epistolæ, vt finis procemio eadem vrbanitate & suauitate consonet: neq; ei obiectent Romani,quòd cum eorum fidem laudauerit in exordio, illius fuerit per totum epistolæ textum oblitus.Alii veruntamen transferunt,non,dilectione,sed,bonitate,veluti modò habet textus græcus.Et ita legunt Græci interpretes Orig.& Chrys. At verò cum duæ voces Græce, ἀγαθοσύνη, bonitate, ἀγαπωσύνη, dilectione, sola vna litera differant, forsan reperit interpres noster secundam. Et perparum differunt.Accipitur enim hic, bonitas,non pro eo quod est,benignitas,seu fertilitas,

tilitas,ſed (vt ait Chryſoſtom.) pro vniuerſa virtute.Id quod & nomine dilectionis, planè ſignificatur , eò quòd charitas initium eſt & forma virtutum omnium. Quinimo ad rem præſentem pertinatior eſt dilectionis vox. Etenim cùm docere,admonereq; alios, opus ſit miſericordiæ,duo ſunt huic exercẽdo muneri requiſita:nẽpe,& charitas in volũtate,& in intellectu ſcientia: quas ideo virtutes duas hic cõmemorat Apoſt. Quod verò ait,repleti,nõ ſimpliciter intelligas:Ieſu Chriſti enim

Ioan.1. Eſa 7.

redemptoris noſtri propriũ fuit,vt eſſet ſimpliciter plenus gratia & veritate, repletuſq; timore domini. Neq; verò , repleti, idem eſt quod,cõſummati,ſicuti erim⁹ in patria:neq; omnino idẽ quod perfecti ſumma perfectione viæ:fuiſſet enim palpatio verius, q̃ laudatio:quoniã nondum aſcenderant ad tantũ faſtigium.Sed,repleti,idẽ eſt, quod ſufficienti præditi dilectionis virtute,iuſtaq; referti ſciẽtia,atq; idonea,vt poſsitis inuicẽ vos ipſi inſtituere. (*Ita vt poſsitis alterutrum monere.*) Alij textus nõ habẽt,alterutrũ,ſed,alios. At ſunt Græcè etiam ſimillimæ voces, ἄλλους, alios, ἀλλήλους,alterutrum.Et ideo in exẽplari interpretis noſtri forſan erat hæc poſterior. Et eſt hic multò congruentior. Quemadmodum enim ſuprà dixit,Propter quod ſuſcipite inuicem,eò quòd nemo tam eſt firmus, tamq; inſtructus, qui non aliena egeat ope & opera,ita & hic ait,alterutrum, non quòd deneget inter eos alios aliis doctrina longè præſtare,ſed quòd tali æqualitate expediebat loqui cũ gente honoris ambitioſa.At verò non ait, Vt poſsitis alterutrum docere, eò quòd neophyti nõ poterãt ſciẽtia tunc tãta pollere myſteriorũ fidei, ſed admonere qd' min⁹ eſt.

Audacius autem ſcripſi vobis fratres ex parte,tanquã in memoriam vos reducens,propter gratiã quæ data eſt mihi à Deo, vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus, ſanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentiũ accepta & ſanctificata in ſpiritu ſancto.

Poſtquam excluſit falſam ſcribendi cauſam, deleuit ſcilicet illam notam, quòd inde motus fuerit ad ſcribendum,ꝙ illos exiſtimaret,ſeu corruptos omnino moribus, ſeu doctrina vacuos,ſubſcribit veras tres: quarum

Tres cauſæ ſcribendi.

primam adfert ab ipſorũ nihilominus indigentia.Eſt autẽ præſens ſermo omni humanitate afflueñs,arteq; diuina inſtructus,ac maxima elegantia conſpicuus. (*Audacius autem ſcripſi vobis fratres ex parte.*)Perpende eximiam humilitatem.Apoſtolus Chriſti,diuina ſcientia ſuffuſus,& tanq̃ vas electionis, diuino inductus ſpiritu,nõ veretur dicere audaci⁹ ſcripſiſſe.Quanuis nullum hic confitetur temeritatis vitiũ.Nam etſi Apoſtolorũ confirmationi minimè repugnaret venialis culpa, tamẽ inter ſcribendũ, fungẽdumq; apoſtolico munere,neq; leuiſsimè labi poterant,quippe qui tunc organa agebant Spiritus ſancti.Sed ait,audacius, hoc eſt, ſecurius & confidentius,quaſi fretus veſtra humanitate & humilitate. Seu maiori cũ rigore & acrimonia, q̃ quę veſtro iudicio appareat fortè neceſſaria.Et ait,fratres, nõ autẽ diſcipuli, aut qd ſimile,ne videretur quaſi de trhono doctoris, aut præceptoris loqui,ſed tanquam par illis. (*Ex parte.*)Hæc particula non ſubſequẽti orationi copulatur, vt quidam arbitratur, ſcilicet,ex parte in memoriam vos reducens, ſed eſt præcedẽtis moderatio. Et quidem Orige. ad illud eam refert quod ait, ſcripſi. Quẽadmodũ dicit alibi Paul. ex parte ſe cognoſcere,& ex parte prophetare. Quaſi non omnia myſteria enucleauerit, ſed celauerit eos aliqua,quę latẽt ſub reuelatione fidei:vnde alibi,Lac vobis dedi, non eſcam. Et Theophyl. ex parte ſcripſiſſe interpretatur,id eſt, placidè & breuiter.Alij hoc adiungunt aduerbio, audacius. Quaſi diceret, audacius ſcripſiſſe ex parte,hoc eſt,reſpectu peritiorum ac prouectiorum in fide:non tamen omnino reſpectu omniũ.Vel audacius in aliqua parte epiſtolæ.Cõmodius autem refertur ad verbum, ſcripſi, vel ſi referatur ad aduerbium, audacius,idem eſt,audacius ex parte, quod audacius aliquo modo,ſeu paulò audacius. (*Tanquam in memoriam vos reducens.*)Ecce primã cauſam ex eorum neceſsitate. Quod quidem verbũ eximiã quoq; præ fe[illegible] & moderãtiam.Non enim ait,docens vos, vt quos iam dixerat repletos eſſe omni ſcientia, ſed reducẽs vos in memoriam:nam & doctiſsimi quiq; obliuioſi nihilo minus eſſe poſſunt,& illis qui ſunt circũſpectiſsimi opus nonnunq̃ eſt,vt in memoriam reuocẽtur alicuius obliti officij. At verò non eſt ideo legitima verſio quorundam transferentium, vt veſtri reminiſcens:ſiquidem participiũ Græcum, ἐπαναμιμνήσκων, non ſimpliciter ſignificat id quod, remi-

Humilitas eximia Pauli

1.Cor.13.

1.Cor.3.

Prima ſcribẽdi cauſa.

reminiscens, sed id quod, commonefaciens: & in hoc sensu ait interpres, In memoriam reducens. Hac enim vtuntur oratiuncula illi qui vrbanè volunt aliòs admonere. Et præsenti loco probatur inter Christianos mos iste admonendi, Volo tibi hoc in memoriam reducere. Qui enim sic admonet, nequaquam alterum subnotat, vel ignorantiæ, vel malignitatis, sed obliuionis tantùm. Quanquam hoc quod ait, In memoriam reducens, sunt qui arbitrentur dixisse, propter frequentia oracula testamenti veteris, quæ huc accersita exposuit: sed tunc verbum hoc ad solos conuersos ex Iudaismo spectaret, in quorum memoriã reuocabantur: cùm autem ad omnes loquatur, probatior est expositio præcedens. Atqui (vt quemadmodum cœpimus) ad prologum & hinc respiciamus, hæc est illa spiritualis gratia, quam illic aiebat optare se impartiri Romanis: nempe, vt illos instrueret, institueretq; in fide, Vnde & subdit, (*Propter gratiam quæ data est mibi à Deo.*) Respondenter ad id quod illic dixerat, Per quem accepimus gratiam & apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus gentibus. Quapropter definiẽs hoc genus gratiæ, adiiecit. (*Vt sim minister Christi Iesu, in Gentibus.*) Quemadmodum suprà dixerat, Quandiu sum Gentium Apostolus, ministeriũ meũ honorificabo. Et rursus explicans actionẽ & functionem eiusdẽ ministerij, subiũgit, (*Sanctificans Euangelium Dei.*) Atqui hic adhibetur secunda causa scribendi à suo ipsius officio & ministerio. Quasi dixisset, Ne vlla vos suspitio de me tãgat, quòd vel loquendi libidine, vel gratia aucupandę humanæ auræ in animum induxerim, vt ad vos scriberẽ, pẽsate ad id me Dei iussu cõpulsum, qui ad hoc me tali gratia donauit, & authoritate muniuit, vt Euãgelium sanctificarẽ, hoc est sanctè administrarem. Vide ergo quanta symmetria concinat cum prima propositione epistolæ, vbi ait, Paulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei. Quocirca hoc quod ait, sanctificãs Euangelium, non perinde audiendum nobis est, acsi dixisset, sanctum faciens: quemadmodum Ezechielis. 20. Ego dominus sanctificãs eos. Et Christus, Sãctifica eos in veritate. Sed idem est quod, sanctum ostendens, secũdum Hieronymiana scholia. Apostoli enim verbo, opere, & exemplo sanctum esse demonstrabant Euangelium. Quãuis interpres Origenis, qui fertur ipse fuisse Hieronymus, ait id quod nos dicimus, sanctificans Euangeliũ

Vrbana admonitio.

Secunda causa.

Sanctificans Euãgelium.

Ioan.17.

Dei, magnificentius à Græcis dici, ἱερουργοῦντα, quod licet non plene, dici tamen à nobis potest, significans Euangelium Dei, per quod ostenditur, sanctificale opus esse, annunciare Euangelium. Hæc ille. Quamobrem alij non transferunt, sanctificans, sed, vel celebrãs, vel administrans Euangelium. Sed profectò neutro modo exprimitur medullitus energia verbi Græci: quippe quod non simpliciter significet, administrare, sed rem sacrã administrare, seu quod ait Chryso. hostiam sacram, veluti sacerdos offerre. Vt sanctificans, non à sanctitate, sed à sacro, idem sit, quòd sacrificans. Et hoc propriè est Euangelium prædicare, scilicet sacrificare illud Deo, hoc est, offerre illi homines per illud mortuos peccatis, veluti hostiam viuam. Cui quidem apprimè congruit subnexũ verbũ. (*Vt fiat oblatio Gẽtium accepta.*) Vbi & tertia causa superadditur, quæ fuit Paulo scribẽdi, à fine ipso sumpta, qui & finis est eiusdẽ gratiæ apostolatus: nempe vt oblatio Gẽtium esset Deo accepta: quoniam nihil Deo acceptũ est, nisi per fidẽ Euãgelij. Atqui nomine hic Gentium, vniuersum orbem intelligit Chry. vt respõdeat ei quod dixerat in exordio, Vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris Gentibus. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Et re vera hoc est apprimè verò simile: siquidem cõuersis ex vtroq; populo scribit, & vtrorumq; defectus carpit in hac epistola. At tunc necessum esset, vt pari modo acciperetur nomen, Gentibus, paulò superius positum, vbi dixit, Vt sim minister Christi Iesu in Gentibus. Nam non est censendus vti homonymia in eadem oratione: illic autem videtur vsurpasse nomen pro gentilitate: nam vbicunque se nominat Gentium ministrum, vel apostolum, existimatur de illis Gentibus loqui, ad quas fuit segregatus. Dicere ergo possumus, quòd quẽadmodum cap. 11. dixit, se ministeriũ apostolatus Gentiũ honorificare, vbi tamen Iudaismum ait se contendere in salutem reuocare, ita & hic, vbi vtrunq; populum instituit, peculiariter nihilo secius ait, vt oblatio Gentium accepta sit. Quanquam hoc forsan nõ referat ad oblationem quæ facta est per hanc epistolã, sed ad illam quam iam fecerat in nationibus Gentium ab Hierusalem per circuitum vsq; ad Illyricum, vt quàm primũ commemoraturus est. (*Et sanctificata in spiritu sancto.*) Aliqui textus non habent coniunctionem, &, quod nõnullis probatius est. vt sit sensus, Vt oblatio Gen-

Tertia causa.

tio Gentium sanctificata in Spiritu sancto, accepta fiat Deo. Quam quidem lectionem ita non respuo, vt tamen vulgarem citius admittam. Ad hoc enim veluti rem sacram Euāgelium propalabat Gentibus Paul. vt & per fidem accepta esset eius oblatio, & per Spiritum sanctum, cuius charitas vnà cum fide effunditur in nos abundè, esset sanctifica-
Orig. ta. Et alludit, secundum Origenem, ad sacrificia vetustæ legis. Nam sicut pontifices tunc oblaturi hostiā, prouidere debebāt, ne quidpiam in ea esset, aut maculæ, aut vitij, vt accepta fieret Deo, ita & sacerdos, qui verbum Dei enunciando, Euangelium sanctificat, curare debet, ne qua in prædicando macula, ne quod in docendo vitium nascatur, sed semetipsum primò immolet, vt quos docet, ceu immaculatam etiam hostiam, offerat Deo.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui corū, quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentiū verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.

Attēta cōsyderatione opus est semp apud Paulum: vigilanti enim hic prudentia & sapientia inter humilitatis virtutem, & sui muneris deiectionem velificat. Etenim quoniam superiori sermone adeò se per humilitatem submisisse visus est, vt minoris apud Romanos haberi posset eius epistola quàm deceret, hic rursus sancta commendatione suam attollit functionē. Atq; id vel maximè propterea, quòd nimia humiliatio præiudicare poterat dignitati Christi: cuius virtute Euangelium cum signis & prodigiis sacrificauerat. Et potissimùm apud eius æmulos pseudoapostolos. Commēdat ergo primùm omnium, officium suum ab authoritate qua pollet Christi. (*Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.*) Schema ipsum loquendi per illationem, consyderandum est. Quasi dixisset. Haud cogitetis idcirco me ita gessisse humiliter, quòd non fuerit officium erga vos meū dignum gloria, sed id feci, vt concluderem, quicquid habeo gloriæ, id esse situm in Christo Iesu: cuius fungor authoritate: sed hęc tandem gloria refertur in Deum, qui eum nobis donauit, vt eius gloria profunderetur. Et alludit hoc verbo ad illud prologi, Non enim erubesco Euangelium. Atqui verbum Græcū, καύχησις, magis propriè significat gloriationem, quàm gloriam, quæ est, δόξα. Accipitur tamen Latinè &, gloria, pro gloriatione: nempe pro ea re de qua quis gloriatur: vt, Gloria nostra hæc est, testimonium conscientię nostræ. Et talis est hic eius significatus: vt interpres Origenis adnotauit. Qua de re Ambrosi. & alij Latini, gloriam, legunt. Item Græcè scriptum est, τὰ πρὸς τὸν θεόν, quod ad literam transscribendum esset, in iis quæ ad Deum (scilicet) pertinent: vt significaretur materia gloriationis. Et ita legit, exponitq; Theophy. gloriā scilicet non collocasse Paulum in vanis his momētaneis, sed in spiritualibus, quę ad Deum attinent. At verò forsan interpres noster non legit primam syllabam τὰ, qua quidem expuncta, non fuit transferendum nisi, ad Deum, vt denotetur finis, ad quem est gloria traducēda, tanquam in eum à quo tradita sunt Christo omnia, & de quo ipse confitebatur, Pater in me manens, ipse Mat.11.
facit opera. Et ita legunt, non solùm Ambros. & Hieron. & reliqui Latini, verùm & Orig. etiam inter commētandum. Et respondet hoc verbum illi procemij, Non erubesco Euangelium, virtus enim Dei est. (*Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effecit Christus.*) Excusatio est superbiæ & arrogantiæ, quam liuidi, captantes verba Pauli, possent illi inscribere. Est autem phrasis non ita multùm lucida: fuisset enim illustrior, si dixisset, Non audeo loqui, nisi ea quæ per me fecit Christus. In hoc enim affirmatiuo, exceptiuoq; sensu audienda est. Quasi dicat, Si audeo illa commemorare, quę gessi, non auserim tamen aliquid iactare, quod nō per me Christus effecerit: id est, non glorior de aliquibus meis rebus gestis, tanquam meis propriis? tunc enim in eam impingerem sentētiā dñi, Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Sed tamen tum ea prorsus commendo, quæ per me fecit Christus, in eum ipsum refero gloriam. Erat quippe sancta modestia Pauli, vbiuis dicere aliquid [illegible] quod in suam vergeret laudem, excusare se prius & præpurgare, veluti. 2. ad Cor. 11. Vtinam sustineretis modicū quid insipientiæ meę, &c. Quāquam haud prorsus repellerem sensum alterum, quē Orig. haurit ex his verbis: nempe vt velit Paul. dicere, quòd non vult commemorare aliena opera, quæ non per ipsum fecit Christus, sed per alios Apostolos: quasi cupiens de alienis laboribus gloriam aucupari,

cupari, sed illa propriè, quæ per ipsum fecit. Concinit enim huic sensui id quod paulò inferius subiungit, prædicasse, videlicet se, vbi non erat nominatus Christus, ne super alienum fundamentum ædificaret. (*In obedientiam Gentium.*) Ecce fructum, de quo gloriatur, vbi Gentium (vt suprà) pro Gentilibus vsurpat, quorum erat propriè Apostolus. Et est sensus, Ea quæ Christus per me operatus est, in hoc ordinata sunt, vt Gentes obedirent Euangelio, & oblatio eius esset accepta Deo, & per Spiritũ sanctũ sanctificata. Quæ quidem particula ad illam spectat prologi, vbi aiebat, Per quem accepimus gratiam & apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus Gentibus, in quibus estis & vos vocati. (*Verbo.*) Scilicet prædicationis Euangelij. Quod quidem verbum virtute Spiritus sancti suggerebatur: iuxta illud Psalmi, Dominus dabit verbum euangelizantibus. Et Christus, Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis. (*Et factis.*) Hoc est, sanctis, incorruptisq; moribus, puraq; & admiranda conuersatione, per eandem Spiritus sancti opem à me præstitis. Exemplo nanque vitæ plurimùm fidei arrogabant Apostoli suæ prædicationi. (*In virtute signorum & prodigiorum.*) Hoc est, in virtute miraculorum. Quam quidem virtutem, veluti ad confirmationem Euangelij necessariam, tradidit eis Christus, vt patet. Inter signa autem & prodigia, sunt qui non aliter dignoscant, quàm inter minora & maiora miracula. Quò paulò explicati⁹ applaudit Theophylactus dicens, quòd signum sit illud insolitum, quod fit in rebus naturalib⁹: vt repentina salus socrus Petri à febri, quam longiori tempore potuisset sanare natura: prodigium autem sit illud, quod omnino fit præter naturam: vt restitutio visus cæco nato. Et re vera ita est, quòd prodigium portentosum quidpiam, demirandumq; significat: quasi porrò dictum. Orige. autem applaudens ad nomen signi, ait, signum esse illud, [redacted] miraculo futurũ aliquid significat: vt curatio populi à morsibus serpentium per inspectionem illius æneι, qui pendebat in ligno: prodigium autem nil aliud inquit, quàm miraculũ designat. (*In virtute Spiritus sancti.*) Hæc particula ad singula superiorum membra refertur, scilicet, verbo & factis, &c. Quanuis codices, qui modò circunferuntur Greci, non habeant, Spiritus sancti, sed, spiritus Dei, quod idem pollet. Neq; verò constat, quid Paul. scripserit: nam etiã inter Græcos est differentia. Chrysost. nanq; & Theophy. legunt, Dei, Orige. autem in commentis legit, sancti.

Psal.67. *Mat.10.* *Mat.10.* *Luc.10.* *Orig.* *Num.II.*

Ita vt ab Hierusalem per circũitum vsq; ad Illyricũ repleuerim Euangelium Christi.

Post laudem functionis suæ ab authoritate Christi, commendat eam secundò ab amplitudine effectus, quæ fuit mirè eximia, ita vt ab Hierusalem, inquit, per circumitũ vsq; ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi. Quatuor sunt hic verba excellẽtis superlationis, ab Hierusalem ad Illyricum, quæ q̃ maxima est distãtia ab oriẽte ad occidẽtem septentrionalẽ. Est enim Illyricũ idem, quod Adriaticũ mare. At nõ recta quidẽ tractũ illum emensus est, sed per longas ambages circũquaq;, nũc ad septẽtrionẽ, nũc versus meridiem obambulans. Et si consulas cosinographos, qui ex Actis Apostolorum, aliisq; probatissimis historiis, itinera Pauli, & nauigationes optima fide collegerunt, comperias, peragrasse eum Arabiam. Syriã, Phœnicen, Samariam, Ciliciã, Lydiam, Pamphiliam, Lycaoniam, Ioniam, in qua Ephesus est, Phrygiam, Galatiam, Bithyniam, ac totam penè Asiã minorẽ: atq; hinc Aegeo mari traiecto in Macedoniã, in qua Thessalonica est, peruenisse, & Atticã, Achaiã, in qua Corinthus est, ac meliorem Greciæ partem percurrisse: in Cyprum, Rhodum, Coum, Chion, & Cretam adnauigasse. Fulmen dixeris cœlo delapsum, quod in angulos omnes ferè mũdi insiliuit, igne euangelico omnia replens. Post demum captus Hierosolymis à Iudæis, appellauit, tanquam Romanus ciuis, ad Neronem Cæsarẽ, vnde idcirco ereptus à militibus Romanis, per mare & per terras delatus est ad mare Adriaticum, cuius hic meminit, ac deinde naufragus reiectus est in Meliten, quæ est Malta, vnde in Siciliam, ac demum in Italiam nauigauit. (*Repleuerim Euangelium Christi.*) Græcè quidem accusatiuus est, Euangelium, sed sunt qui transferunt per ablatiuũ: existimantes sensum Pauli fuisse, quòd repleuerit nationes illas euangelica veritate. Attamen, tam Latini, quàm Greci legunt, Euangelium. Quocirca non censetur ille fuisse sensus Pauli, sed hic quem eruit Theoph. Nempe non dixisse, prædicaui, sed, compleui Euãgelium, vt argueret, se non inanem habuisse sermonẽ,

Latißimæ peregrinationes Pauli.

ſermonem,ſed vtilem plurimis & perfectum. Hactenus ille. Igitur & verbum etiam hoc laudi apponitur Paulinæ functioni, quòd nõ incaſſum tam multis nationibus Euangeliũ prędicauerit, ſed ea eloquentia, energia & ſpiritu, eaq; ſignorum prodigiorumq; virtute munus euangelicum omnibus ſuis numeris compleuerit, vt euocatis, conuerſiſq; Gentibus, quibus fuerat deſtinatus Apoſtolus, metam eius & ſcopum attigerit. Atq; hac de cauſa toties hic Gentium meminit, videlicet, Vt ſim miniſter Chriſti in Gentibus, Vt fiat oblatio Gentiũ: nempe quòd fructus ſuæ prædicationis inter Gẽtes prouenerit. Quocirca dixerat in proloquio, Vt aliquem fructum habeam in vobis, ſicut in cæteris Gentibus.

Sic autem prędicaui Euangeliũ hoc, non vbi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem: ſed ſicut ſcriptũ eſt, Quibus non eſt annunciatum de eo, videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligent.

Tertiò deniq; cõmendat, effertq; munus prædicationis ſuæ, à difficultate & exhauſtis laboribus, quibus deſudauit. Plures autem intellect⁹ attribui poſſunt huic textui. Vn⁹, qui Ambroſianus eſt, quòd non prædicauerit, vbi per pſeudoapoſtolos nominatus fuerat Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum, hoc eſt, corruptum & deprauatum, ædificaret, ſed illos anteuerterit, ne negotium ei faceſſerent reuellendi falſa eorum dogmata. Sed tamen hæc intelligentia non adeò libenter ſeruit in præſentia menti Pauli: tum quia nullum hic notat falſum fundamentũ, quod deſtruendum eſſet, ſed alienum ſuper quod eſſet ædificandum: tum etiam quòd vaticinium citatum Eſaiæ ægrè admittit talem ſenſum. Secũdus intellectus eſſe poſſet, quẽ enarratores ſequuntur, quòd non prædicauit vbi alij integri, legitimiq; diſcipuli Euangelium ſeminauerant, ſuper quorum ipſe fundamentum ædificaret. Cuius contrarium contigit ei poſtea Romæ, vbi tum alij, tum etiam Petrus anteceſſerant. Qui quidem ſenſus bene quadrat ſuperiori verbo, Non audeo aliquid loqui, quæ per me non effecit Chriſtus, ſi tamen probabilis eſt ſecundus ſenſus, quẽ illi ſubſcripſimus. Et quanuis videatur intelligẽtia hęc nonnihil ſecum adferre inanis glorię,

Tres intellectus.

quòd ſcilicet ipſe ſolus ieſſerit prima fundamẽta, ſtruxeritq; totum ædificium, tamen (vt ait Origen.) contrario ſenſu hoc dixit Paul. nempe, ne Romani putarent, quòd ad illos ſcriberet, huius gloriolæ cauſa, quòd vellet emendare & perficere tanquam architectus illam doctrinam, quam ab aliis receperant. Poterant enim illi dicere, Habemus noſtros doctores, quiſnã te illis præfecit? ob idq; ait, Non ſoleo ab alienis laboribus gloriam aucupari: illos videlicet, vel mihi adſcribendo, vel, vbi nõ opus eſt, collimando, & corrigendo, ſed illas ſemper aſſumpſi prouincias, in quibus Chriſtus, non ſolùm non fuit creditus, verùm neque auditus, neque vllo modo nominatus. Tametſi nihil vetet, vt per hoc etiam voluerit cõmendare labores ſuos (vt dicebamus) & pericula, ſuperataſque difficultates: erat enim ei talis commendatio neceſſaria, vt fidem ſuam & authoritatẽ conſtabiliret, irroboraretq; apud Romanos, quã pſeudoapoſtoli labefactare moliebantur. At verò dũ vim oraculi Eſaiæ hic citati mecum reputo, aliud præterea quidpiam dicere hic mihi videtur Paul. vtpote quòd prędicauerit ſolis Gentibus, inter quas non fuit nominatus Chriſtus, per legem veterem, neque prænunciatus, neq; pręfiguratus, neq; expectatus. In hoc enim ſemper verſatur, vt adſtruat ſe Gẽtium apoſtolum, à tempore quo cum Barnaba ſegregatus eſt in Gentes. Atq; hic ſenſus eſt, quem ſubſcriptum oraculm ſibi vendicat. Sed ait, prædicaui, pro eo quod eſt, procuraui ſemper, & prę me tuli prędicare, vti habet phraſis Gręca: quoniam aliquãdo etiam prædicauit in Antiochia, vbi alij prędicauerant, vti patet Act. 11. (*Sicut ſcriptum eſt.*) Porrò Eſaiæ. 2. vbi palàm de Gentiũ vocatione & obedientia vaticinabatur. Quoniã quibus non eſt annunciatum de eo, ſcilicet, Chriſto, videbunt: & qui non audierunt de eo, intelligent. Et alludit ad alterum vaticinium eiuſdem Prophetæ, quod ſupra cap. 11. citauit de Iudæis, Dedit ei Deus oculos, vt non videãt, & aures, [redacted] Etenim quoniam duo iſta ſenſoria organa an[redacted] lantur nobis ad comparandam rerum cognitionem, puta oculi, via inuentionis: aures autem, per viam diſciplinæ, occluſa ſunt Iudęis, aperta verò Ethnicis, vt illi qui per legem ſigna viderant, myſteriaq; audierant Chriſti, venientem poſtmodum, nec viſu deprehenderent, nec auditu. Gẽtes autem quę antea nihil de illo vel viderant, vel audierant,

Sẽſus verus.

præsentem extemplò ac de repente auscultarent, & adorarent.

Propter quod & impediebar plurimùm venire ad vos: & prohibitus sum vsque adhuc.

Quarta pars capituli. Sequitur quarta pars capituli, in qua postquam se purgauerit de stylo scribendi, qui paulo audacior iustò apparere poterat Romanis, excusat impedimenta, quibus inhibitus est, illos antea visum ire, vt maiori cum beneuolentia finem faciat, exponatq; adeò id quod in exordio dixerat, Sæpe proposui venire ad vos, & prohibitus sum vsq; adhuc. (*Propter quod*) Hoc est, propter has meas tam longas peregrinationes. (*Impediebar plurimùm venire ad vos.*) Alij transferunt, Præpeditus sum sæpe, sed idem est, Impediebar, &, præpeditus. Atqui & aduerbium Græcum, *τὰ πολλά*, vtrunque habet significatum, sæpe, &, plurimùm: & vtrunque contingebat Paulo, scilicet, vt identidem proponens descendere in Italiam, impediretur, & etiam plurimùm, hoc est, arduis negotiis, Spiritu sancto aliter disponente: de quo plura diximus cap. 10. loco iam proximè citato. At verò, vsque adhuc, non est Græcè: & forsan aliquis interpres illud inseruit, propterea quòd talia aduerbia sunt capite primo.

Nunc verò vlterius locum nō habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis, cùm in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriēs videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primū ex parte fruitus fuero.

Præmisso obstaculo ne videretur illis verba [redacted] illo iam cessante, explebit, desiderium suum. Ait ergo (*Nunc verò vlterius locum non habens in his regionibus.*) Videlicet quem iam non visitauerim, & in quo non compleuerim Euangelium, secundum voluntatem Dei. (*Cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis.*) Codices Græci non habent, præcedentibus, sed, ex multis annis. Et forsan quispiam claritatem nimium affectans, hanc particulam adiecit, quæ tamen nihil prorsus veritati sententia adfert detrimenti. (*Cùm in Hispaniam proficisci cœpero.*) In Græcis modò codicibus est, ὡς ἐάν, quod transferendum erat conditionaliter, puta, Vt si proficiscar in Hispaniam, vel, quandocunque instituero proficisci. At verò forsan in codice interpretis non erat, ὡς ἐάν, sed, ἕως ἄν, quod probè transtulit assertiuè, Cùm in Hispaniam proficisci cœpero. Et licet videatur nonnullo pacto variari sententia, est tamen hæc interpretis probabilior: quoniam verisimile est, constituisse iam tunc apud se, vbi primùm expeditus esset, iter arripere in Hispaniā: nam assertiuè ait inferius, Hoc cùm cōsummauero per vos, proficiscar in Hispaniam. (*Spero quòd præteriens videam vos.*) Igitur non ex principali instituto, sed obiter, & in transitu pollicetur eos salutare. Nam quanuis Romani in numero essent Gētium, quorum erat ipse Apostolus, tamen quoniam institutum eius erat, vt proximè iam dixit, non prædicare vbi Christus fuisset nominatus, & Romam iam aduentassent discipuli, qui forsan per Italiam dispersi erant, destinauerat potius in Hispaniam penetrare, quo nondum fuerat Euangelium perlatum, vt orbem propemodū tunc cognitum, puta ab Arabia & Syria ad Gades vsq; perlustrare. Quæ quidem sors forsan illi obtigit in distributione prouinciarū, quando alij ad Indos, alij ad Aethiopes: alij verò aliorsum dimissi sunt. Vt vel in hoc Christo famularetur. De quo propheta, Dedi te in lucem Gentium, vt sis mihi salus mea vsque ad extremum terræ. Esa. 49.
Quamobrem ne videretur in aliam prouinciam, quàm in eam quam animo susceperat, intentionem dirigere, ait, Spero quòd præteriens, &c. Eò præsertim quòd iam sciebat Petrum illuc antecessurū, veluti proprius eorum apostolus, & pastor. (*Et à vobis adducar illuc.*) Quoniam Hispani in Romanorum erant ditione, quibus ideo Romanis nota erāt itinera in Hispaniā, quibusq; & Galli, & prouinciæ omnes intermediæ parebāt, tutò ab illis poterat conduci in Hispaniam. Nam etsi nullus Paulum tangeret metus mortis, vbi esset pro Christo necessaria, erat tamen sancta prudentia, incolumen se pro viribus seruare, vt vtilior esset, fructuosiorq; Ecclesiæ Dei. Qua de causa & Act. 9.
Damasci in sporta demissus est de muro. Et in fine prioris ad Corinth. Apud vos, inquit, forsitan hyemabo, vt vos me deducatis quocunq; iero. (*Si vobis primùm ex parte fruitus fuero.*)

ro.) Nunquam sui obliuiscitur Paul. aut beneuoli animi quem erga Romanos gerebat. Dixerat in exordio, se vehementer cupere, Romanos visere, vt aliquid eis impartiretur gratiæ spiritualis,& vt aliquam mutuò consolationem acciperent, & vt aliquem in eis haberet fructum:nũc autem, quasi promissi sui oblitus,dixit,Non nisi in trãsitu eos visurum.Corrigit ergo verbum,Ne ita putassent properè transiturum, quin cum eis esset aliquandiu commoraturus. Ob idq; ait, Si vobis primùm ex parte fruitus fuero. Alij transferunt,si vobis tamen impletus fuero, quem significatum præ se fert vox Grçca. Attamen interpres noster sensum poti⁹ inspexit,quàm vocis faciem. Nam, impletus vobis, ineptè dicitur,nisi per circumloquium,vt alij transferunt,verteretur,Si tamen vestra consuetudine prius expletus fuero. Interpres autem ne faceret paraphrasin,transtulit sensum verbi. Quod autem ait,ex parte,alij referunt,ad tempus,nempe vt aliquo tempore fruar vobis: alij verò ad iustos: hoc est, fruar vobis, non quidem cunctis, sed probis & sanctis. Nam cùm iuxta doctrinam Augustini in lib. de doct.Christ.non liceat frui nisi solo Deo, creaturis autem nõ nisi in ipso, iuxta verbũ Pauli ad Philemonem, Te frater fruar in domino, iniquis & peccatoribus non poterat frui Paulus,sed condolere eorum sorti. At verò congruẽtius est longè,vt referatur ad verbum ipsum fruendi. Est nanq; amoris exaggeratio,& cupidinis,qua tenebatur oblectandi se cum illis. Acsi dixisset. Nõ possum vsq; adeò præsentia frui vestra, vt pro votis animum expleam meum:fruar tamen ex parte, quantum itineris ac negotiorũ ratio permiserit. ¶ Colligere autẽ forsan quis posset ex his verbis Pauli, ad Hispanias perrexisse, aliâs falsò dixisset,illuc se profecturum. Attamen citra controuersiam est, nunquam illuc penetrasse, licet ita proposuisset. Nam cùm hęc scribebat,agebat in Achaia,vt ait hic Origen.vbi est Corinthus. Pergebat autem tunc ire Hierosolymas,quo asportabat eleemosynas pauperum, quas Macedonia & Achaia subministrauerant: vt patet in subiũcto hoc textu. Quod quidẽ secundum fuit iter, quod illi Hierosolymas contigit, post illud à Damasco, quando mansit in vrbe tantùm dies quindecim. Post hãc autem quàm plurimas cõfecit alias peregrinationes: ac demum Hierosolymis captus (vt dicebamus) à Iudæis fuit:& quoniam appellauit ad Neronem,inde deuectus est à militibus Cæsarianis Romam. Vnde palàm fit, non ea de causa commeasse Romam,qua apud se cõstituerat, sed vinctum catena fuisse perlatum: vt insinuatur Act.vlt.vel saltem in custodia. Sunt autẽ qui aiunt,in illo biennio,quo (vt ibidem legitur) permissus fuit permanere sibimet cũ custodiente se milite,in Hispaniã commigrasse: at re vera nulla hæc opinio probabilitate fulcitur. Si enim custodiebatur à milite,quomodò permitteretur tam longè abscedere ab vrbe? Eò vel maximè quòd expressè illic subiungitur, mansisse biennio toto in suo cõducto:& suscipiebat (inquit Lucas) omnes qui ingrediebantur ad ipsum,prędicans regnum Dei. Vnde cõstat,toto illo tempore fuisse reclusum, vel saltem non permissum excedere Roma. In fine autem biẽnij fuit martyrio coronatus cũ Petro. Accedit huc, quod si vsq; ad Hispaniã fuisset peregrinatus, Lucas ipse, qui tanto studio omnia naufragia & stationes sigillatim sua est historia persequut⁹,hãc tam insignem apostolicam functionem non prætermisisset. Constituerat enim (vt videtur) Apostolorum Actus vsq; ad postremos carceres Pauli percensere. Vel si non Lucas, saltẽ non defuisset, qui rem tam memorabilem memoriæ proderet: sicuti de Iacobo factum est. Vnde concors est doctorum sententia, epistolas illas sex aut septẽ, quas in prologo dicebamus à Roma destinasse ad diuersas Ecclesias,in vinculis dictasse. Igitur sicuti Corinthiis pollicitus fuerat, se ad illos concessurum,apud quos nihilominus posteriori se epistola purgat,dicens,non fuisse vsum leuitate,licet nõ soluisset promissum: eò quòd nõ esset in sua facultate situm,est,&,non, sed in diuina voluntate,ita & in proposito dicendum est,quòd ipse proposuit itinerare in Hispaniam,sed Deus aliter disposuit. Et talis est sententia ac responsio apud Gelasium papã, quòd Apost.non fefellit, nec fuit sibi contrarius,eò quòd cùm ad Hispaniã se promisisset iturũ,dispositione diuina, [redacted] tus causis,implere nõ potuit quod promisit. Quod si quis obiecerit,Cùm esset propheta, quomodo nõ præuidit obstitura impedimẽta anteq̃ polliceretur. Respondetur, quòd in his quæ nõ erant ad salutem necessaria, nempe vbi non cõdebant,neq; exponebant scripturam sacram, non erat necesse, vt omnia Apostolis futura reuelarentur diuinitus spiritu prophetico. Confitetur enim Helisæus quòd Deus celauerat eum mortẽ filij Sunami-

Non adiuit Paul. Hispaniam.

Act.28.

22. q. 2. can. beatus Paul.

Argumentũ.

4. Reg. 4.

namitidis. Quin verò & Paulo ipsi Agabus propheta prænunciauit, quemadmodum alligandus esset à Iudæis Hierosolymis, tradendusq; in manus Gētiū, quod ipse ignorabat.

Act.11.et.20

Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Acaia collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem.

Quoniā pollicitus est, inuisurū se illos, ne videatur tēpus sine causa protrahere, subiūgit necessitatē, per quā non sibi licebat eò statim properare. Ob idq; ait ((*Hinc statim proficiscar in Hierusalem.*) Textus Græc⁹ habet de præsenti, proficiscor ministrās. Sed cùm futurum à præsenti sola vna litera distet, non est certū an olim fuerit futurum. Et ad sententiā nihil omnino refert, iam enim sese accingebat ad iter (*Ministrare sanctis.*) Augus. post alios super epistolam ad Gal. & in lib. de catechizandis rudibus hanc eleemosynarū rationem deducit ab illo Christianorum instituto, quòd cōfluentes ad baptisma, quibus erat cor vnū, & anima vna, nihil suum dicebant, sed ponebāt sua quisq; propria ad pedes Apostolorū, quæ singulis, prout cuiq; op⁹ erat, distribuerētur. Hoc autem non fiebat nisi tantùm Hierosolymis, & in circumiacente Iudæa. Neq; verò compellebātur Christiani vniuersi id facere, sed in suo cuiusq; erat arbitrio: vt colligitur ex capitulo statim quinto. Vbi Ananiæ, qui fraudauerat de pretio agri, ait Petrus, Nonne manens tibi manebat, & venundatum in tua erat potestate? Quocirca nō omnes Christiani erāt in tali paupertate, sed tamē cōplures: & præcipuè sacerdotes, & Ecclesiarum ministri, quibus tunc nō erant decretæ decimæ. Neq; omni tempore laborabant inopia, sed tunc maximè ingruente illa fame: quam cùm Agabus propheta significasset per spiritum famem magnam futuram, quæ fuit sub Claudio, discipuli proposuerūt in ministeriū mittere habitantibus in Iudæa fratribus per manus Barnabæ & Pauli. Quapropter ait ad Gal. quòd cùm ipsi segregarentur ad prædicādum Gentibus, hoc insuper negotium acceptarūt, vt memores essent pauperum: illorum nimirum qui erant in Iudæa. De quibus quidē eleemosynis meminit in vtraq; epistola ad Cor. Et quamuis dum priorem ad illos daret, nondum certò statuisset, an ipse per se delaturus esset easdem eleemosynas, an per alios missurus (vti legitur cap. vlt.) tandē ipse negotium suscepit. Vbi dignissimum adnotatur esse munus dispensandi eleemosynas, vt cui præcipui Ecclesiæ prælati destinentur. Neq; ait tantū, asportare, sed, ministrare: ibat enim vt ipse illas distribueret pro cuiusq; necessitate. (*Probauerūt enim Macedonia & Achaia.*) Propinquæ erāt regiones (*Collationem aliquam facere.*) Harum collationum formam præscribit Corinthiis loco modò citato. Alij autem vertunt, communionem, seu communicationem, propterea quòd diuites communicabant pauperibus bona sua. (*In pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalē.*) Hoc est, in subsidiū, & ad subleuandandam egestatem pauperū. Non enim ait, in totam vrbem, vel, in omnes sanctos, sed, In pauperes sanctorum. Hoc est. in eos qui ex numero sanctorū pauperie premuntur. Atqui hac quidē collectarum commemoratione allicere cōtendit & Romanos, vt aliorum exēplo adducti, simili beneficio eandē beneuolentiā proferāt in eosdē Hierosolymitanos, quibus vtroq; nomine & iure tenentur: nempe & naturali lege, quia pauperes erant: & Christiana pietate, quia sancti. Simili enim modo & Corinthios loco iam dudum citato allexit Galatarum exemplo. Quin & Galatas ipsos, Macedones & Acheos vehementer extimulat, vt maiora ac maiora faciāt: dum eos in exemplū profert talis enim debet esse antistitis prudentia in laudandis subditorum officiis.

August.
Act.4.
Act.11.
Gal.2.

Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus ministrare illis.

Subdit causam ac debitū collectarū eleemosynarū. (*Placuit enim eis, & debitores sunt eorum.*) Idē verbū Græcū quod suprà retulerit per, probauerūt, vertit hic per, placuit, id qd' nō est illi dandū affectationis vitio: quandoquidem id fecit propterea, quòd cùm eiusdē sint ambo significatus, vnum per alterū elucidatur. Et præterea quia optimè cohærent, placuit, &, debitores sunt. Est enim auxesis. Acsi dixisset, Non solùm voluntate beneuola, sed iusto id debito fecerunt. Similia enim misericordiæ officia penè connexas habēt rationes consilij & debiti. Est enim debita eleemosyna

Eleemosynarū debitum.

mosyna de superfluo iis qui in extrema sunt, vel graui necessitate: extra illos autem casus, opus est consilij. At quoniã neq; liquidò semper constat, quando adsit tam grauis necessitas, neq; ęqui sumus iudices, quid nobis sufficiat, quidq; redundet: neq; verò sit lege semper definitum, quatũ debeas erogare, nemo debet Christianus tã graues spectare necessitates, nec tam rigidè seruare statum suũ, nec tam parcus esse in operibus misericordiæ, siquidem illi hæc rependuntur, qui pro nobis propriam dispendit vitam. Vnde Apost. vbi animare contẽdit Corinthios ad huiusmodi
2.Cor.9. eleemosynas, Vnusquisq;, inquit, prout destinauit in corde suo, & non ex tristitia, & necessitate, &c. (*Nam si spiritualium participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis.*) Subnectit causam illius quod dixit, debitores, nam qui recipiunt spiritualia, debent eos alere qui illa ministrant. Hinc nonnulla capitur coniectura, quòd vbi suprà dixit, In sanctos, peculiariter intellexerit ecclesiasticos, sacramentorum scilicet & verbi administros. Nam isti erant propriè, per quos, Gentiles participabãt spiritualia. Tametsi licet ad pauperes omnes referatur, quod probabilius est, stat etiã tunc ratio. Nam Hierusalem, quò missus est ad Iudæos peculiariter Christus, vbi & patrata sunt salutis mysteria, & illustrator spiritus linguis donauit promulgatores verbi, censetur ab Apostolo, sicuti emporium, vnde diuulgata, deriuataq; est fides in orbem, atque adeò tota Hierusalem existimata est communicasse spiritualia per Apostolos & discipulos, inde per orbem dimissos. Vnde supra cap. 9. de Iudæis aiebat, Quorum adoptio est filiorum, & gloria, &c. Et cap. 11. iudicauit Gentes vti ramos insertos oliuæ, adscitosq; in socios pinguedinis. Sed vide nõ ait spirituales ministros debitores esse spiritualium. Nam licet prędicatores,
Spiritualia nõ debẽtur, sed tẽporalia dispensatoresq; sacramentorum, antea etiam quàm vllas recipiant eleemosynas, ex officio teneãtur disseminare verbum, aliaq; præstare spiritualium munia, & maximè Apostoli & discipuli, legatione fungentes Christi, sunt tamen beneficia hæc Dei, nihil debentis hominibus, atque adeò gratis illis impẽsa: quæ ideo gratis etiam administranda sunt. Attamen populus verè debitor est illos sustentandi. Non quidem ratione iustitiæ commutatiuæ, sicuti ex emptione & conductione contrahitur debitum: non enim venduntur spiritualia: sed tamẽ illo iure, quo tẽporalia sunt propter spiritualia, ceu est propter animam corpus. Et ideo non ait, quòd sicuti Gentiles emerunt, sed, sicuti participes facti sunt spiritualiũ. Neq; ait, quòd debẽt soluere id quod receperũt, quippe quod nullo est pretio ęstimandum, sed quòd debent ministrare: nempe sicut illi ministrãt in spiritualibus. Vt sint in summa ecclesiastici (quemadmodum hic ait August.) tanquam milites Christi, plebes *August.*
autem, tanquã stipendiarij prouinciales. Appellatione autẽ carnaliũ, omnia veniunt temporalia, quæ carni famulantur. Sed dixit, In *Carnalia.*
carnalib⁹, tum ꝙ carnalia & spiritualia, sicut spiritus & caro, recta ex diametro opponuntur, tum etiã quòd satis deberent esse contenti ecclesiastici viri subsidio necessario, ad sustentationẽ vitę, quę nõie carnis designatur.

Hoc igitur cùm consummauero, & assignauero eis fructũ hũc, per vos proficiscar in Hispaniam: scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Euangelii Christi veniam.

Præmisso negotio quod eũ remorabatur, repetit pollicitationẽ suã, ꝙ cùm id consummauerit, statim demigratur⁹ sit in Hispaniã. (*Hoc igitur cũ consummauero, & assignauero.*) Seu cõsignauero, & obsignauero (*Eis fructũ hũc.*) Vide quanta cũ dignitate de eleemosynis loquatur. Nõ enim eas sic simpliciter appellat, sed fructũ. Vel eorũ scilicet pauperũ qui eas recipiebãt, veluti subsidia, quę ob recepta spiritualia munera Gentes illis rependebãt pro suis laboribus: secundum illud, Si nos vobis spiritualia seminamus, magnũ est, si nos temporalia vestra metamus? In quo sensu, assignauero, idem est quod, in ærariũ pauperũ, quasi communẽ eorum fructum sibi debitũ reposuero. Vel forsan appellat fructum eorundem ipsorum qui eleemosynas erogabãt, thesaurizantes, iuxta verbum Euangelij, thesauros suos in cœlis, vbi [redacted] non corroduntur. Vnde secundum hunc sensum, assignauero, idem est quod, recondidero in cœlestem thesaurũ, quo in ęterna beatitudine largitores ipsi perfruentur. (*Per vos proficiscar in Hispaniam.*) Id est, per vos transibo. Et, per vos, id est, adiutus opera vestra, per quorum auxilia à vobis (vt nuper dixit) illuc deducar. (*Scio autem.*) Hoc est, confido in misericordia Christi. (*Quoniam veniens ad vos,*

Eleemosynarũ dignitas.
1.Cor.9.
Mat.6.

vos, in abundatia benedictionis Christi veniam.) Codices qui nunc habentur Græci, habent alium genitiuum, In abundantia benedictionis Euangelij Christi. Et ita legit consultò in commento Chrysost. dicens, quòd hic adiecit, Euangelij. Origen. autem non legit: vnde fit verisimile, non extitisse in exemplari, quovsus est noster interpres, Neq; quidpiam momenti vel adfert, vel aufert sententiæ. Et quanuis id quod interpres trãstulit, In abundantia, transferre potuisset, In plenitudine, tamen cùm nomẽ vtranq; ferat significationem, vsus est moderatiori verbo. Nam, In plenitudine, quandam præ se videtur ferre insolentiæ notam: quasi allaturus esset ipse benedictionis plenitudinem, complemẽtumq; & perfectionem. Abundantia, autem solùm significat maiorem copiam, quàm tùnc habebant. Erat enim mos vetus (vt ait Chryso.) eleemosynas omnes, benedictionem appellare, hoc est, benignitatem ac largitatem. Vnde ad Corinth. Et præparent promissam benedictionem, scilicet, eleemosynam, tanquã benedictionem, id est, affluentiam, non tãquam auaritiam: nam, Qui parcè seminat, parcè & metet. Vnde ad vtrunq; eleemosynarum genus potest hoc referri, spiritualium scilicet & temporalium. Sunt autẽ, qui non intelligãt dixisse hic Paulum, allaturum se illam benedictionis abundantiam, sed inuenturum illic multiplicatam iam gratiã Euãgelij per alios. At verò phrasis alium suggerit intellectum: nẽpe quòd vel ipse esset allaturus, vel quòd cum eius aduentu prouẽtura esset illa abundantia. Id quod congruenter respondet propositioni exordij, vbi dixit, sæpe proposuisse venire ad eos, vt aliquem fructum haberet in eis. Neque verò hoc Paulo attribuendum est arrogantię, siquidem nõ suis viribus subnixus, hoc pollicetur, sed virtute Christi. Atque hoc potius adiecit in laudem & commendationem ipsorum, quàm quòd seipsum extulerit. Acsi dixisset, Spero adeo vos esse paratos in Euangelium Christi, adeoque aui d[illegible] vt per me quoq; abundantius vobis Christus, affluentiusq;, & locupletius benedicat, tam in spirituali cognitione fidei, quâm etiam in eleemosynis cõtribuendis. Nisi forsan præsagium, hoc erat Spiritus sancti, quòd venturus illuc foret in catenis, & vinculis, martyriũ pro Christo perpessurus, quod ꝓ summa ducebat benedictione Christi. Ex qua post Romanis tam ingentes prouenere sanctitatis culmi.

In plenitudine.

1.Cor.9.

Obsecro ergo vos fratres per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem Sancti spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum, vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa, & obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis, vt veniam ad vos in gaudio, per volũtatem Dei, vt refrigerer vobiscũ. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.

Sequitur tandẽ quinta postremaq; particula huius capituli, quæ cõclusio est totius epistolæ, eadẽq; cõgruentissima. Etenim quoniam à precationibus exordiũ sumpsit, quas ipse pro Romanis fundebat: nam sine intermissione, inquit, memoriam vestri facio semper in orationibus meis, iure optimo in calce easdem vicissim ab illis repetit preces, à quibus & ipse adiuuetur, tanquã eorũ Apostolus, qui illam sustinebat prouinciã, in eorum rem & commodum. Vnde meritò Christianis in morem abiit, tali facie postulationis orationum, epistolas suas concludere. Vbi & consyderatè præterea animaduertendum est, quanti facienda sint fratrum suffragia, & maximè vbi duo vel tres congregantur in nomine Christi, quando vas electionis Paul. tot muneribus, gratiarumq; priuilegiis ditatus diuinitus, tanta cum obsecratione à Romanis, tunc in fide nouitiis, illa efflagitat. Quod si viuentium in hac militia tanti æstimandæ sunt huiusmodi orationes, quantò sunt maiori pretio habẽdę illę triumphantium in conspectu Dei, qui cum ipso absoluta sunt charitate coniuncti, qua & nos maximè prosequuntur. Quo fit, vt si Deo gloria est, vt viuentes in hoc seculo mutuis nos adiuuemus precationibus, quas alij ab aliis vicissim petam⁹ apud ipsum, multò erit maior, vt easdem ab illis triumphantibus cœlicolis expostulemus. Vnde & liquidò cõsequitur, vt ipse illis preces repræsentet nostras, contra quam suis Lutherani persuadere pertendunt. Igitur Paul. in sua profectione ad Hierosolymas, vbi & insidiæ illi â Iudæis nectebantur, & acceptum optabat fieri officium suum & munus, sanctas orationes deposcit, quibus

Quinta pars capituli.

Suffragia plurimi facienda.

quibus in vtroq; adiuuetur. Sunt autẽ in hoc textu particulæ quatuor: nam primum pręmittit obſecrationem per duo ſacra, mox ſubdit duo, in quibus cupit orationum preſidiũ: deinde ſupponit, quo fine illa deſideret: ac poſtremò bene illis ipſe viciſsim precatur. (*Obſecro ergo vos fratres.*) Obſecratiò, eſt obteſtatio per ſacra: quæ duo idcirco maxima ſubnectit. (*Per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.*) Cuius & legatione fungimur, & negotia gerimus, cauſamq; agimus, pro qua factus homo non recuſauit ipſe mori. (*Et per charitatem ſancti ſpiritus.*) Quam ipſe tanquam ſpiritus Dei, & Chriſti, & virtute eius redemptionis effudit in nos abundè, vt vno teneremur vinculo, vnumq; eſſemus in Deo, ſicuti & pater, & filius, vnum ſunt. Haud veruntamẽ hic meminit patris, quoniam in hac epiſtola nullam iniuit de Trinitate diſputationem, ſed de Chriſto redemptore, deq; ſatisfactore ſpiritu ſancto: per quas relatiuè perſonas & pater quoq;, ipſarum origo inſinuatur. (*Vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum.*) Obſecrationi appendit petitionẽ. Quod autem hic ait, adiuuetis, vehementiorem habet græcè ſignificationẽ, puta, adiuuetis periclitantem in pugna: hoc eſt, ſimul mecum veſtris orationibus pro me fuſis ad Deum, pugnetis, ſeu agonem ſuſtineatis. Et quanuis Origen. vel eius interpres hoc referat ad pugnam, qua Paul. per orationes etiam pugnabat, vt ſit tandem ſenſus, Vt adiuuetis me in agone & certamine orationum perſiſtẽtem. At forſan tamen congruentius refertur ad alios eius labores & pericula: vt palam fit ex ſubiuncto continuo textu. (*Vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa.*) Ecce vnum in quo prius ſuppetias exoptat. Haud te vlla tamen attingat cogitatio, quòd qui ſupra dixerit, neque per vllum periculum, per perſecutionẽ, aut gladium potuiſſe dimoueri à charitate Chriſti, optet modo liberari à Iudæis, ob metum aliquem perſecutionis aut mortis, quam paratiſsimus erat oppetere pro Chriſto: ſed tamẽ quò in agro dñi vberiorem poſſet ferre frugem, procurat ſanctiſsimis mediis
Philip.1. iuxta voluntatẽ Dei, prolongare vitam. Coarctabatur enim è duobus deſideriis: cupiebat inquam, vna parte diſſolui, & eſſe cum Chriſto, ſed ex alia tanquam meliori, permanere propter fratres. Atqui iam ei animus forſan præſagiebat periculum mortis, quã poſt pertulit. Vnde in illo poſtremo itinere, quo capi
Act.20. endus feſtinabat Hyeroſolymas, Et nũc ecce inquit, ego alligatus ſpiritu vado in Hieruſalem, quæ in ea vẽtura ſunt mihi, ignorãs: niſi quòd ſpiritus ſanctus per oẽs ciuitates mihi proteſtatur, dicẽs, quoniam vincula & tribulationes Hieroſolymis me manent. Ecce quo modo in confuſo, & ſucceſſu temporis reuelabat Paulo ſpiritus ſanctus vincula: non autem qualiter eſſet tradendus in manus Gentium, quod poſt prædixit ei Agabus. Quocirca forſan hic nõ appellat infideles, eos ſolos Iudæos, qui nondum ſuſceperant Euangeliũ, verum & pſeudo apoſtolos, qui etiamſi credi
derant, æmulatores tamen erant legis, obiicientes Paulo, quòd diſceſsionẽ doceret à Moſe eorum qui per Gentes erant Iudæorum, di *Act.21.*
cens, non debere eos circuncidere filios ſuos, &c. Hac enim de cauſa, & quia Gentiles induxerat in templum, coniectus eſt in vincula, vt ibidem refertur. ((*Et vt obſequii mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis.*) Alterum ob quod fauorẽ petit, eſt, vt acceptabile fiat munus ſuum ſanctis, quibus eleemoſynas deferebat. Et qudẽ græcè non eſt, niſi, Vt miniſterium meum acceptum fiat. Et videtur aptius conuenire rei veritati: nam Paul. nõ erat, qui tale eleemoſynarum obſequium offerebat, ſed tantũ miniſter, cuius ſolicitudine cõfectæ erant, & miniſterio mittebantur. At reuera idem pollet traſlatio interpretis. Vbi enim ait, obſequii mei oblatio, non ſignificat, eleemoſynas eſſe Pauli, ſed offerri per ob
ſequium & miniſterium Pauli. Imò Ambro. *Ambro.*
legit, munerum meorum oblatio, id eſt, quæ per me offeruntur. Neque verò particula, In Hieruſalem, certum eſt, vel græcè, vel latinè, cum qua dictione coniungatur, an ſcilicet, cũ præcedenti, oblatio, an cum, fiat, an cum, ſanctis. Vnde quidam primam coniunctionẽ probantes, transferunt, ſupplendo aliud verbum, Vt miniſterium, quod exhibebo in Hieruſalem, acceptum fiat, &c. At verò cum græcè amphibola ſit oratio, deberet abſq; vllo ſupplemẽto cum ſua amphibologia verti, vt fecit interpres noſter. Nihil enim refert, an dicas, oblatio quam faciam [redacted] an, accepta fiat in Hieruſalem ſanctis, an, acce
pta fiat ſanctis, qui ſunt in Hieruſalẽ. Quanq̃ *Dubitatio*
ſecunda lectio ſit probabilior. At forſan dubium eſt, an intelligendum ſit, vt accepta fiat ſanctis, an verò, accepta Deo in ſanctis: vt, ſanctis, ſit ablatiuus. Nam quòd accepta foret ſanctis, nulla eſſe poterat dubitatio. Et præterea Paul. qui in Deum omnia refert, id videtur hic optare, vt obſequium ſuum acce-

ptum ei ſit:nempe vt eleemoſynę nõ fuerint, vel ex rapina,vel per vim extortæ, &c. Nihilo minus phraſis,In Hieruſalem ſanctis,egerrimè ferret, vt eſſet ablatiuus: legendum eſt ergo in datiuo, vt accepta ſit ſanctis. Nectit enim membrum cum membro:nempe cupit liberari ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, ne ab illis prępeditus,eleemoſynas, vel nunquã perferat vſq; ad Hieruſalem, vel nimiũ ſero, quando gratiã temporis non habeant. Ait ergo, Et vt oblatio accepta illis fiat, & grata, tanquã optatiſsima. Ac ſi dixiſſet, & vt ſanctis qui ſunt in Hieruſalem,hanc adferam cõſolationem,& recreationem, qua animos eorum exhilarẽ:vnde gratias Deo mecum referant de charitate & benignitate Gentilium, qui non ex triſtitia,vel coactu,vel alia prauitate,aut vanitate ducti, ſed pro eleemoſynarum dignitate hilarib⁹ animis gratioſum hoc munus illis offerunt: quaſi profitentes ac remunerantes ſpiritualia bona,quę per eorum delegatos concionatores ſuſceperunt. (*Vt veniam ad vos in gaudio, per voluntatẽ Dei.*) Adeſt finis prior,cur tã liberari percuperet à Iudæis,& falſis fratribus,ꝗ gratum haberi obſequium ſuum apud ſanctos:nempe vt vtrinq; gaudio perfunderetur,quod Romanis, dum ad illos perueniret,cõmunicaret. Et reſpondet illi verbo exordii,Obſecrans, ſi quomodo proſperum iter habeã veniendi ad vos in voluntate Dei. Eadẽ enim ratione & hic appoſuit,per voluntatem dei,extra cuius ordinem nihil,aut tractabat vnꝗ,aut animo proponebat. Et forſan quod ait, in gaudio, perculſo id iam animo dicebat:futurũ enim erat,vt nõ cum gaudio,quod per hoc verbum intelligerent Romani, venturus eſſet ad illos, ſed in compedibus, & cum catena: de qua, pertractus Romam, ait, Propter ſpem Iſrael catena hac circundatus ſum. Tametſi illud erat ei ſummum gaudium, cui nulla erat gloria,niſi in cruce domini. (*Vt refrigerer vobiſcum.*) Hic eſt finis alter prioris,ob quem,videlicet cum gaudio,optabat Romã progredi. Alii tranſ[redacted] , & alii, vt requieſcam. Sed idem eſt,refrigerer: nam quid eſt refrigerium,niſi requies quędã,& refocillatio. Quo verbo reſpondet exordio,vbi aiebat, ad confirmandum vos, id eſt, ſimul confirmari in vobis. Et ait, refrigerer, conſpectu veſtro ab æſtu laborum, anfractuum,periculorum, & aduerſitatum, quæ perpeſſus ſum inter Gentes.Quo etiam refrigerationis verbo videtur, licet futurorum hac parte neſcius, carceres ſuos prædicere,Romæ futuros,quorum refrigerio qui fuerat peregrinationibus fatigatus prædicationibus attritus, iactatus pelago,laboribus deniq; confectus, recreandus erat. (*Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis.*) Prius quidem dixerat, Deus autem patientię & ſolatii det vobis id ipſum ſapere, hoc eſt, animorum concordiam. Deinde, Deus autem ſpei, repleat vos omni gaudio: nimirũ quod concordiæ prouentus eſt: iam nunc vero in epiſtolæ concluſione, Deus inquit, pacis ſit cum omnibus vobis. Quo quidẽ verbo oſtẽdit, totum epiſtolæ argumentum huc inſtituiſſe,vt in pace eos,& concordia, & vnanimitate confirmaret,qui proprius effectus eſt atque adeo irrefragabile teſtimonium ſuſceptæ fidei. Optimè ergo concludit,quod cap. 5.iubere propoſuerat illis verbis, Iuſtificati ergo ex fide,pacem habeamus ad Deum,per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum (*Amen.*) Sic fiat.

CAPVT. XVI.

Ommendo autem vobis Phœben ſororem noſtram, quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt Cenchreis, vt eam ſuſcipiatis in domino dignè ſanctis, & aſſiſtatis ei, in quocunq; negotio veſtri indiguerit etenim ipſa quoque aſtitit multis,& mihi ipſi.

Capitulum hoc poſtremum ſalutationibus totum expenſum eſt. Id autem quinq; particulis diſtribuitur. In hac enim prima breuiſsima commendat Romanis Phœben Cenchrenſem,latricem huius epiſtolę,quam miſit(vt diximus ab initio) à Corintho, cui⁹ portus eſt Cenchrę. In ſecunda, Salutate Priſcam,ſaluere iubet plurimos Chriſtianorum qui agebant Romæ. In tertia verò, Rogo autem vos,iubet illos cauere ab pſeudo apoſtolis. Sed in quarta, Salutat vos, ſalutes mittit Romanis, eorum qui in Achaia erant cum ipſo. Ac deniq; in quinta, Et aiunt, epiſtolam abſoluit per gratiarum actionem,quas refert Deo. Solennè quidem erat Paulo,vt in omnibus ſuis epiſtolis cernere eſt, finem epiſtolæ ſaluta-

Diſtributio capituli.

salutationibus occupare. Id quod apud Marcionem (vt infra videbimus) & alios hæreticos nonnihil eius authoritatis deterebat, & extenuabat: nempè quòd tãtam in salutationibus haberet rationem priuatarum personarum, & maximè mulierculavum. At profectò qui ebullientem tunc Christi sanguinem feruentemq; adeò charitatem inter fratres pusillæ tunc Ecclesiæ fuerit cõtẽplatus, lõgè aliter sentiat. Erat enim tũc maximè operępretium, ad incitandam, fouendamq; nascentem religionẽ, insignes personas omnibus esse notas, vt mutuis virtutis exemplis, sese omnes extimularent & promouerent: inter quos vel hac ratione sanctitas coalesceret inter gentes Christiani nominis inimicas. Erat quoq; ad rem decentissimum, suis quemq; laudib⁹ prosequi, qui aliquid emolumenti, suis, vel fauoribus vel sudoribus attulissent Ecclesiæ, vt alii ad similia excitarentur. Qua quidem de causa Apost. neminem ferè huiusmodi salutationibus nominat, quem non suis titulis & virtutibus efferat, & exornet. Erant enim tũc persone illæ (vt Chrisosto. luculentur disseruit) digniores multo, quæ in pretio haberentur, quàm ditissimi modo homines, & inter seculares clarissimi. (*Commendo vobis Phœben.*) Proprium nomen est insignis mulieris: acsi dicas, Lunam, quæ hospitio suscipiebat discipulos, ac pauperes Christi: quam ideo appellat sororem nostram, sicuti & viros appellat fratres. (*Quæ in ministerio est Ecclesiæ quæ est Cenchris.*) Id est, quæ victum ministrat, & necessaria Ecclesiæ, vtputa, sanctorum congregationi, qui commorantur Cenchris: pauperibus scilicet, & illis pręsertim, qui ministri erant verbi, & sacramentorum dispensatores. Alii transferunt, Cenchreis, vt sit nomen trisyllabum. Sed tamen de ortographia propriorum nominum vix esse potest certa notitia, neq; apud Latinos, neque apud Gręcos. Quocirca neq; de hoc, neq; de cæteris nominibus, quæ hic subscribuntur, magna nos vexabit solicitudo, quibus sint characteribus exaranda. Igitur, quæ est Cenchris, idem est, quod Cenchrensis. Et refertur, non tam ad Phœben, quàm ad Ecclesiam. (*Vt eam suscipiatis in domino dignè sanctis.*) Quoniam, dignè sanctis, non adeò redolet latinam phrasim, quàm græcam, sunt qui legant, dignè satis, sed profectò frigidior tunc esset oratio. Neq; dubiũ est, quin legendũ sit, dignè sanctis. Maximè cũ græcè tam sit magna distãtia talium vocum. Et est forsan hebraismus, acsi dixisset

De nominib⁹ propriis

pro sanctorum dignitate: hoc est, prout sanctos decet. Siue illud referas ad Phœben, puta, prout condecens est, & dignum, suscipi, tractariq; sanctos: siue referatur ad ipsos, qui hospitio debent recipere peregrinos, videlicet, prout decet sanctos, vt recipiant, tum exteros omnes, tum maximè probos. (*Vt aßistatis ei.*) Quanuis (vt Paul. instituit Timotheum) nemo militans Deo, implicare se debeat secularibus negotiis, ea ratione qua seculares homines sese illis immergunt, neu ad aucupandum fauorem populi, neu ambitus, vel lucri gratia, tamen pietatis officia & misericordiæ in negotiis bebent collocari, pupillorum maximè ac viduarum: quorum causæ sunt in sacra scriptura tanta inculcatione cõmendatæ: idq; præsertim quando tales personæ frugi sunt, vtilesque Ecclesię. Enimuero sicuti (vt docebat paulò ante Paul.) illi, qui spiritualia suscipiunt, refundere debent tẽporalia sua, ita & vice versa viri religiosi non se debent subducere, si, quatenus metæ suæ religionis negotia illis secularia limittant, & circunscribunt, fauere vllo modo in temporalibus possunt suis benefactoribus: vel eatenus saltem quatenus non fiat illis iniuria, vsque adeò est iustitia, digna virtus, quam vniuersi tueantur mortales. Cum ergo Phœbe esset Ecclesię fructuosa, rogat Romanos Paul. vt ei assistant, hoc est, opitulentur & patrocinẽtur. Cum enim Achei, prouinciales essent Romanorum, & Phœbe matrona esset illustris (vt coniectare inde vel maximè licet, quòd per ipsam Apost. scripserit, & Romanis, & de re tam egregii momenti) vsu venerat, vt negotia haberet Romæ, in quibus fauore indigebat & patrocinio: ob idque ait (*In quocunq; negotio vestri indiguerit*) Seu, vobis indiguerit. Dicimus enim, te, &, tui indigeo. (*Etenim ipsa quoq; astitit multis, & mihi ipsi.*) Et ex his quoq; verbis argumentum sumitur quòd esset fœmina pręcipuæ authoritatis Cẽchris. Atqui ex ista commendationis forma collectum est, per hanc ma[redacted] hanc epistolam. Neq; verò est cur debeat [redacted] vllus miraculum reputare, quòd negotium tanti ponderis & authoritatis committeret sapientissimus Apost. vni fœminæ. Haud enim iudicanda est Ecclesia in sua infantia, de maiestate quã modo in tẽporalibus habet. Tunc enim cũ nõ esset tãta personarũ copia, vt posset vir aliquis maioris authoritatis, tanto maris, terrarumq; tractu mitti Romã ex Achaia, nil mirũ si sanctę fœminæ, Ecclesiæq; Cenchrensis

2. Tim. 2.

Iustitia.

Epistolã per Phœbẽ missa

chrẽsis fautrici & hospitæ,& quæ nõ erat plebeia,sed,quæ creditur cum comitatu & commeatu adnauigasse Romam, epistolam concrederet Paul.Cui quidem epistolæ nihil inde apud Romanos deperibat vel fidei,vel maiestatis.

Salutate Priscam,& Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt , quibus non solus ego gratias ago , sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium:& domesticam Ecclesiam eorum.

Secũda pars capituli.

In hac secunda parte capituli, saluationes intexit , quas ad personas mittit , tunc Romæ degentes, numero vigintiocto. Etenim Romam scribens,quo vndiq; terrarum Christiani concurrebant , multo plures mittit salutationes,quàm in aliqua cæterarum epistolarum.Neq; numeri prolixitatem fastidit,dũ modo officium præstet christiani pectoris. Primi ergo sunt Aquila,& Prisca , eius vxor. Quanuis vxorem prænominauerit,eò forsan quod ob insignem probitatem præclari esset nominis . Atqui secundum Origenem & Chrisostomum, hi sunt illi duo ciues Corinthii, quorum hospitio exceptus est Paul. dũ Athenis veniret Corinthum. Quiquidem Aquila professione Iudæus, genere fuit Ponticus, cuius vxor illic non Prisca , sed Priscilla vocatur:nisi forsan diminutiuũ sit ab eo qđ est, Prisca.Eratque eiusdem artis cum Paulo, puta,scęnifactoriæ,hoc est,consuendorum tabernaculorum. Qua de causa dicitur Act. 18.ad illum diuertisse,cum applicaret Corinthum.Neque Corinthi modo , sed & Ephesi prius constat habitasse. Ex quo loco cum Paul.misisset ad Chorinthios priorem epistolam , quæ hanc antecesfit, ait cap. vltimo inter alias salutationes , Salutant vos in domino [redacted]la,& Priscilla , cum domestica sua Ecclesia , apud quos & hospitor (*Adiutores meos in Christo Iesu.*) Non quidem adiutores in prædicta arte mechanica, sed vel in præsidiis,subsidiisq; sufficiendis euangelicis viris : vel forsan in persuasione ipsa euangelica:erat enim fortè personæ potentes,non modo facultatibus huius mundi verùm & opere & sermone.(*Qui pro anima mea suas ceruices suppõsuerunt.*) Hoc credibile est contigisse in periculo,quod eodem capite,Act.18. legitur

Orig.

subiisse Corinthi. Quanuis nonnulli hæreãt hoc loco, eò quòd non videntur illis tempora conuenire : nam (vt illic scribitur) coniuges isti receperant se Corinthum,pulsi Roma edicto Claudii,qui inde ꝓpulit Iudæos. Hęc autem epistola videtur missa Romanis, antequam isti Roma decederent , aliàs non iuberet eos saluere,quasi Romæ habitantes,ob idq; aiunt,de alio hic periculo meminisse Paulum.Sed tamen dicendum , quòd isti bis fuerunt Romę,vnde semel per Claudium relegati,aduentarunt Ephesum, & post, Corinthũ, quando & Paulum tecto donarunt , suoq; ipsorum periculo , illum eripuerunt à furore populi:post verò cessante persecutione Claudii,reuersi fuerunt Romam. Et fortè tanquã discipuli,ad propalãdum Euangelium: siquidem eos appellat Paul. adiutores in Christo Iesu.Moram ergo illic trahebant, quãdo hãc epistolam scripsit Paul. reduces ab Achaia. (*Quibus non solus ego gratias ago, sed & cuncta Ecclesia Gentium,*) Hinc constat , graue obiuisse periculum illustres hos Christianos , vt Paulũ seruarent siquidem ipse contestatur, de eorum beneficio gratias illis haberi à cunctis Gentium Ecclesiis,tanquam de salute seruata sui proprii Apostoli. ¶Haud tamen quispiam decipiatur,opinatus,hunc fuisse Aquilam,qui secundus fuit interpres veteris testamenti:nam licet &ille fuerit genere Ponticus fuit tamen)vt Epiphanius in lib.de mensuris & dę scripturę interpretibus,author est)post Christi pasionem annis ferè ducentis : nempe sub adriano,qui abnegato, cui crediderat, christianisimo, proselytus fuit , & circuncisus Iudęus,atq; adeo Christiani nominis infestissimus osor. Quem ideo Hierony.in prologo super Iob.inter iudaizantes hæreticos connumerat.Hic scripsit sub Sixto põtifice octauo à Petro. (*Et domesticam Ecclesiam eorum.*) Videlicet Salutate.Domesticam Ecclesiam appellat familiam suam ob probatam religionem, & fortè celebrem inter christianos : propterea(vt ait Chrysost.)quòd biennio habuerãt Paulum hospitio:à quo ideo fuere sanctè instituti.Et fit coniectura, hominem fuisse prædiuitem,qui egentes Christianos in domum reciperet, quam veluti collegium instrueret, & gubernaret : similibus enim verbis vtitur ad Corinth.Quocirca cum in græco expresse sit,Ecclesiam,gratiam,&energiã verbo detrahunt,illi, qui transferunt , congregationem: quod nomen & de quauis seculari vulgariquè congregatione prædicatur : cum tamen Paul.

Hic non fuit Aquila interpres.

Paul. ob claritudinem sanctitatis, appellauerit Ecclesiam: & quia hospitio credentes admitteret: vt post Origenem, Chrysost. quoque & Theophyl. adnotarunt,

Salutate Epænetum dilectum mihi: qui est primitiuus Asiæ in Christo Iesu.

Tertio loco collocat Epænetum, sibi dilectum. Alii scribunt sine diphtongo, & alii cum aspiratione, Ephænetum: sicuti Aquila, alii scribunt, Acyla. Sed nihil de hoc certi (vt diximus) venari possumus. Attamen si Græcus hic erat, verisimile est, scribendum esse, per diphtongum, sine aspiratione: vt Epænetus idem sit quòd laudatus, vel, laudabilis. (*Qui est primitiuus Ecclesiæ Asiæ in Christo Iesu.*) Alii textus habent, non, Asiæ, sed, Achaiæ. Neq; habent, primitiuus, sed, primitiæ, quod germanius esse videtur verbo græco. Et, primitiæ Achaiæ, idem est quod, prima fruges christianismi in Achaia: puta, qui primus illic suscepit fidem. At eiusdem significationis esse potest &, primitiuus. Nisi quòd potest & pro eo quoque accipi, quod est, præcipuus inter fideles, vel Asiæ, vel Achaiæ. Sed tamen quantum ad prouinciam, licet Chrysost. cũ suo Theophylacto legant, Achaiæ, non ideo fit inde compertum, ita scripsisse Paulum: non solum quòd Latini legunt, Asiæ, verùm quòd antiquissimus etiam Orige. idẽ tidem, & crebrò ita legit, & ita constat extitisse in antiquissimo codice græco. Sed & argumentum Origenis magnum est. Nam in priori epistola ad Corinthios, vocat Apost. Stephanum, fortunatum, & Achaicum, primitias Achaiæ: inter quos non ponit Epenetum. Vnde idem Orige. 11. Homilia, super Numeros, Alios inquit, appellat Apost. primitias Asiæ, alios verò primitias Achaiæ. Probabile ergo fit, vt aliqui textum hunc græcũ mutauerint, scribentes, Achaiæ, pro, Asiæ, eò quòd sic erat in epistola ad Corinth. cum tamen illic non connumeretur iste Epænetus. Colligitur hinc autem, fuisse Achaicum, vel Asiaticum, qui in obsequium etiam fidei trãsmigrauerat Romam.

Salutate Mariam, quæ multùm laborauit in nobis.

Interserit fœminas viris: & est Mariæ cõmendatio, quòd multùm laborauit erga Ecclesiam. Est veruntamen dubium, an legendum sit, laborauit in nobis, sicut est in textu græco, an verò, in vobis, quod non caret probabilitate. Nam de fœmina non est adeò verisimile, vt de viris, quod prius fuerit in Achaia, vel in alio loco, vbi multùm laborasset erga Paulum, & inde postea commeauerit Romam. Sed apparet probabilius, fuisse ciuem Romam, quæ operam nauasset nascenti Ecclesię Romanæ, fortè vt inter diuersos populos pacem componeret, aliauere opitularetur. Quanuis nihil vetet, vt, sicuti Phœbe ita & hæc aliundè venisset Romam, essetque Paulo de facie nota.

Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.

Alii legunt, Iuliam, inde adducti, quòd nomen est Romanum. Acsi, Iulia, fœmina esset, & forsan Andronici vxor. Sed multò est probabilius, legendum esse, Iuniam, vt sit nomen viri, Iunias. Secus autẽ de Iulia fœmina, quã inferius nominat. Haud enim fuerant Romani, sed conuersi ex Iudaismo: vt patet ex subiunctis verbis. (*Cognatos meos.*) Hoc est, eiusdẽ mecum generis, puta, Iudæos: sicuti cap. 9. dixerat, Qui sunt cognati mei secundum carnem. Quanuis cum inter has salutationes nõ omnes Iudęos appellet cognatos, forsan de alia cognatione loquitur magis peculiari, puta baptismali, vel spirituali quauis alia: vt infra ex Origene adnotauimus. (*Et concaptiuos.*) Non legitur de hac captiuitate, vbinam fuerit: quo ideo nomine Chrysost. non peculiares vllos carceres, sed vniuersos Pauli labores intelligit. Orig. autem, captiuitatem, quę erat sub culpa & sub lege. Sed est verisimilius, qđ fuerint alicubi cum paulo à persecutoribus comprehensi. (*Qui sunt nobiles in Apostolis*) Magno hic nomine illos honestat, appellans eos non modo Apostolos, sed, [illegible] biles. Vnde coniecturam facit Origen. fuisse ex numero septuaginta duorum discipulorum. (*Qui & ante me fuerunt in Christo Iesu.*) Id est, Qui antequam ego, susceperunt fidem. Ex quo etiam colligitur non infimum argumentum pro sententia Origenis: nempe quòd fuerint tempore Christi, inter discipulos, atq; adeò Romam adiuissent, fungentes euangelico munere.

Salutate

Salutate Ampliatū, dilectum mihi in domino. Salutate Vrbanum, adiutorē nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem, probum in Christo. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino. Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multùm laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius, & meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

Subscribit viginti duas preterea salutationes. (*Salutate ampliatum dilectum, &c.*) Græcè nō est nisi, Ampliam, cuius rectus, Amplias, sicuti, Iunias. Sed interpres ex græco nomine, vel hebręo, fecit latinum. Sicut si ab Amynthas, dixisses, Amynthatus, vel à Iosyas, Iosyatus. Neq; est dilectissimum, vt aliqui textus latini habent, sed dilectum. Id quod & Origen. annotauit, dicens, quòd quanuis nihil huic egregium videatur adscribere, tamen hoc ipso quòd dilectus erat Paul. laudabilis est. (*Salutate vrbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu.*) Forsan erat & minister verbi. (*Et Stachyn dilectum meum.*) Fortasse erant sodales, vel alia necessitudine coniuncti: quos ideo eadem salutatione complexus est. Et quando aliū nō addit honoris titulum, saltem appellat eos dilectos, quod inditium est eorū sanctimoniæ. (*Salutate Apellem, probum in Christo.*) Alii transferunt, probatum, Græcè tamen non est participium, sed nomen, probum, eiusdem tamē significationis. Et sunt qui putent) referente Theophylacto) dictum, Probum, ad differentiam alterius Apellis iniqui. Sed vide quanta cum fide dispensat sua singulis encomia. Non enim ad captandam gratiam, sed iudicio suum cuiq; ius tribuit. Hunc ergo non ab officio, vel adiutorio, sed inde laudat, quòd esset probatæ virtutis. Hæc nāq; eximia erat comendatio, maximè ab ore Pauli, nescientis blandiri hominibus. Neq; (vt Chrysosto. adnotauit) quenquam appellat, vel dominū, vel quid simile, quòd tantum ad honoris titulum spectet, sed illa penitus de singulis profert, quæ sunt virtutis. (*Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo.*) Hunc Aristobolum, ait Ambro. congregatorem fuisse fidelium: & quia ille forsan, vel mortuus erat, vel absens, domum eius, veluti scholam fidei, & morum, salutat: citra quemcunque tamen titulum, tanquam religionis tyrones. (*Salutate Herodionem, cognatum meum.*) Probabile est, fuisse Iudæum, nisi alia illi erat ratione cognatus: sicuti & de Andronico & Iunia prænotauimus. (*Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino.*) Hunc Ambro. ait fuisse presbyterum, officio functum peregrini, qui exhortationibus firmabat credentes. Et quia nondum compertum erat Apostolo, an tota, quam collegerat familiam, firma esset in fide, non omnes salutat, sed eos inquit, qui sunt in domino. Nemini enim salutē dicere consueuerat, nisi ei, quem charitate cēsebat Deo coniunctum. Eum, quippe qui nō amat dominum nostrū Iesum Christum, anathema esse iubet in alia *1.Cor.vlt.* epistola. (*Salutate Tryphænam, & Tryphosam, quæ laborant in domino.*) Eò scilicet modo, quo de Maria dictum est. Idemq; sentiendum & de Perside, de qua subdit, (*Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in domino.*) Nisi quòd hanc superioribus prætulit, tum quòd eam charissimam compellat: quanuis græcè non sit nisi, dilectam; tum quòd multum ait laborasse in domino, exhortationibus scilicet, & subsidiis. (*Salutate Rufum electum in domino.*) Sicuti de Apelle diximus, ita & hunc non à ministerio vllo commendat, sed quòd esset electus in domino. Id quod maximū encomiū erat. Non enim de illa tantum electione in- *Ephe.8.* telligit generalī, qua sunt omnes electi ante mundi constitutionem, sed significat, virum fuisse,

fuiſſe,ſelectę rareq́; ſanctitatis. (*Et matrem eius*) Scilicet,ſecundum carnem. (*Et meam.*) Vt quæ cum maternis viſcerib⁹ tractaſſet. Quod quidem verbum,& altam humilitatẽ Pauli profert, & egregiam adfert laudem illi ſanctæ fœminæ. (*Salutate Aſyncritum, & Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eo ſunt fratres.*) Hos quinq; vna eademq; ſimplici ſalutatione comprehendit, cum ſuis ſodalibus: erant enim forſan in eadem familia. Hermam priori loco ab Hermas: poſteriori verò Hermen ab Hermes,quod eſt Mercurius. Illum autẽ Hermam putat Orig. fuiſſe authorem libelli,qui inſcribitur, Paſtor. (*Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum, & ſororem eius: & Olympiadem, & omnes qui cum eis ſunt ſanctos.*) Et hos quoq; ex eadem ratione citra vllum titulum ſalutat eò quòd nihil præſtantius agnoſcebat in illis,niſi quòd digni erant ſalutatione. Aliqui verò textus pro, Olympiadem, habẽt, Olympam, ab, Olympas. (*Salutate inuicem in oſculo ſancto.*) Ne illi qui præteriti erant abſq; ſalutatione,aliis nominatis inuiderent, neu qui nominati erant,alios deſpicerent,ſubdit hoc pacis & concordię verbum,vt ſe inuicem ſalutẽt in oſculo ſancto,hoc eſt, non libidinoſo: de

Prov.7. & 27. quo vt in Prou.eſt, Apprehenſum deoſculatur iuuenem: neq; ſub dolo, de quo ibidem, Meliora ſunt vulnera diligentis,q̃ fraudulenti oſcula inimici: ſed ſancto & honeſto. Et al-

Orig. ludit(vt ait Oorig.ad oſculũ pacis,quo Chriſtiani inter ſacra ſe inuicem ſuſcipiebant. (*Salutant vos omnes Eccleſiæ Chriſti.*) Percunctatur hic Origen. quo modo cum in vna eſſet Eccleſia Achaiæ,omnium nomine ſalutabat Romanos,et reſpõdet quòd id faciebat,eò quòd vnus erat ſpiritus Pauli, & omnium Eccleſiarum,quæ orationibus communibus pro omnium ſalutate precabantur. Sed forſan hoc affirmat de omnibus Eccleſiis, quas ipſe perluſtrauerat. Nam apud omnes mentionem habebat Romanorum,omneſq́; illum forſan rogabant,vt communi nomine ſalutaret eos Chriſtianos,qui erãt Romę: ad quam vrbem vndiq; confluebatur.

Rogo autem vos fratres,vt obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula, præter doctrinam quam vos didiciſtis, faciunt, & declinate ab illis.

Tertia pars capituli. Cum probos & ſanctimonia precellentes diuerſis ſalutationibus honeſtauerit,ſuiſque extulerit honoris nominibus, in hac tertia parte capituli admonitionem ſubtexit, vt à prauis,falſiſq; diſcipulis caueant. Habet autem pars hæc quatuor, quinqueuè membra. Proponit ergo exhortationem maxima cũ dulcedine & ſuauitate ſermonis. (*Rogo autem vos fratres.*) Siue,obſecro,dixeris,ſiue,oro per parui refert: induit enim perſonam, non vel præceptoris,vel accuſatoris, ſed æqualis fratris,placidè conſulentis,& cohortantis. (*Vt obſeruetis.*) Hoc eſt, vt impẽdiò q̃ ſolertiſsimè cõſideretis & perpendatis. Obſeruat enim quis alterum,vel inſidias ei tendendo ad nocendũ iuxta verbum Pſal. Obſeruat peccator iuſtũ; *Pſal.36.*
vel ad imitandum:ſecundum illud, Obſerua- *Philip.3.*
te eos qui ita ambulant, ſicut habetis formã noſtram,vel ad fugiendum,quod hic precando admonet Paulus. (*Eos qui diſſenſiones & offendicula, præter doctrinam, quam vos didiciſtis, faciunt.*) Hoc verbo,ſecundum omnes enarratores, pſeudo apoſtolos ſubnotat, qui legalia pertendebant Chriſtianis obtrudere: vnde diſsidia primùm ac lites promanabant, quibus Eccleſia in ſectas diſſcindebatur:mox ſcãdala & offendicula:quę(vt cap.14.viſum eſt) prouectiores,neq; inter cibos,neq; inter dies diſcernentes, obiiciebant infirmis. Sed vide quemadmodum, veluti propriam ac peculiarẽ Chriſtianorum,eam doctrinã cenſeat,quæ his per omnia repugnat diſſenſionibus, ſeditionibus,ac offendiculis: non ſolum quòd apud Eſaiã ita cautum eſt, Auferte offendicula de medio populi mei,verùm quòd in Euangelio nihil inculcatius,maioriq; cum vehemẽtia & exaggeratione docemur Chriſtiani, quàm charitatem & pacem. In hoc enim, in- *Ioan.13.*
quit Chriſtus, cognoſcent omnes quia mei diſcipuli eſtis,ſi dilectionem habueritis ad in- *Mat.5.*
uicem. Et alibi, Beati pacifici: quoniã filii Dei vocabuntur. Nempe tanquam rex pacificus *Col.1.*
coadunans vtrunq; populum in vnum ouile, & pacificans quæ in cœlis, & quæ in terra ſunt. (*Et declinate ab illis.*) Non ait, Patienter ferte,tolerateq; illos,neq; Docete, aut, informate,ſed,declinate ab illis. [redacted] perentia vlla eſt & probabilitas, quòd hæreticus,ſchiſmaticus, vel ſeditioſus, cæteriq; in bonum publicum peſtilentes, ignorantia laborant,ſalutare eſt, & charitatis officium, illos blandè ferre, veritatiſquè admonere. Nam ignorantia medicabile eſt vitium: ſed vbi primùm conſtat,proteruia iam,ſtudioq;, & animoſitate hęrere ſuis ſectis, ſtatim declinandi ſunt: ſecundum aliud etiam Apoſtoli pręce-

præceptum, Hæreticum hominem poſt pri-
Tit.3. mam & ſecundam correptionem, deuita. Et,
2.Theſ.3. Subtrahatis vos ab omni fratre inordinatè ambulante. Declinandi inquam, ſunt, vel certè extirpandi, de medioq́; tollendi: ne quorũ ſalus membrorum deplorata eſt, eorum contagio reliquum inficiat corpus.

Huiuſmodi enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri: & per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium.

Subſcribit ſecundo loco cauſam, cur debeât Romani fugere talem hominum peſtẽ. Huiuſmodi enim inquit: nimirum homines, non ſeruiunt, Chriſto, ſed ventri. Haud verũtamen exiſtimes hic illos ſubindicare, qui nõ diſcernentes cibos, ſed omnia manducantes, ſcandalo erant puſillis. Perpetuat nanq; orationem de pſeudo apoſtolis, legalium patronis, ac propugnatoribus: in quibus deſcribit hæreticos omnes & ſchiſmaticos, & eos qui tumultus excitant. Id enim omnes faciunt vẽtris cauſa, hoc eſt, vt ſuo genio indulgeant, ſuiſq́; fruantur cupiditatibus, & vt per quæſtus auramq́; populi ad maiores prouecti dignitates, nomina ſibi faciant ampliora. Hęc enim omnia corporalia ac temporalia intelligit nomine ventris, quo ſignificatur corporea hæc vita temporalis. Eadem quippe ra-
Phelip.3. tione ait ad Philippẽ. eorum eis ventrem eſſe
Tit.1. pro Deo. Et ad Titum iactauit in iſtos illud Epimenidis, de Cretenſibus, Malæ beſtiæ, vẽ-
Luc.20. tres pigri. Et Chriſtus de eodem illos vitio criminatur, nempe qui amant ſalutationes in foro, & primas cathedras, & primos accubitus, qui & deuorant domos viduarum (*Et per dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda innocentium.*) Benedictiones, idem eſt quod, bona verba: quaſi aſſentationes & palpationes, per quas vafri homines ſeducunt corda innocentium. Appellat innocentes, ſimplices, & [redacted] ambulant, ſed ſunt faciles, ob idq́; ſequaces cuiuſq; doctrinæ. Sic enim illi falſi fratres ſub ouina pelle (vt ait Chriſtus)
Mat.8. rapaces lupi, per talem blandiloquentiam in eſcabant plebem.

Veſtra enim obedientia in omni loco diuulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos ſapientes eſſe in bono, & ſimplices in malo.

Tertiò ſubdit etiamnum cauſam, cur eos duxerit ſic admonendos. Eam autem cauſam inducit vrbaniſsimè, captata eorum beneuolentia, ab obedientia & obſequio. Eſt enim obedientia ita laudi danda, & commendanda, vt tamen cautio fiat, ne facilitas adſit cuicunq; credendi ſpiritui. Ait ergo. (*Veſtra enim odedientia in omni loco diuulgata eſt.*) Alii transferunt, In omnes permanauit, ſed profectò nõnihil verſio hæc mutat ſententiæ: ſignificat enim quòd Romani docuerint, omnes Gentes obedire. Vbi enim dicimus, cuiuſpiam doctrinam permanaſſe in alios, id intelligimus, quòd ab illo, ceu à fonte, fuerit talis doctrina deriuata. Paul. autem non vult dicere, niſi quòd eorum obediẽtia adeò eſt celebris, vt omnibus fuerit nationibus diuulgata, & nota. Reſpiciens ad illud prooemii, Fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo: quod hic ait, In omni loco. Vnde ſicut illic dixit, Primùm gratias ago, quòd fides veſtra, &c. ita & hic ſubdit. (*Gaudeo igitur in vobis.*) Eò vi- Vertex Chriſtianæ militiæ.
delicet, quòd tam prompti ſitis ad parendũ Euangelio. (*Sed volo vos ſapientes quidem eſſe in bono, & ſimplices in malo.*) En vertex quo totus Chriſtianæ diſciplinæ vſus verſatur, ſi ſapiẽs ſis ac prudens in bonum, ſimplex autem, rudiſq́; adeò ac ſyncerus in malum. Contrà quã de aliis ait Iere. Qui ſapientes ſunt, vt faciant Iere.4.
mala: bene autem facere neſciunt. Nempe ſi quemadmodum ſolertiſsimus quiſq; artifex nihil ſtudii ſui in aliis collocat, ſed ea ſatagit perſcrutari & callere, quæ ad propriam artẽ attinent, illi ſoli inuigilat, & incumbit, vt nouis eam inuentionibus loclupetet, ita & tu te præſtiteris in omni virtutum cultura, cuius te proprium opificem Deus conſtituit. Puta ſi vbicunq; ſe materia obtulerit virtutis, illic ſummopere ſtudeas, qua maximè ratiõe poſſis, illam ſuis numeris explere. Sed vbi materia ſe dederit, virtuti contraria, illic technas, & quæ ad ſapientiam attinent ſecularem, vel ignores, vel diſsimules, vel prſus abhorreas. Verbi gratia. Vt ab Origene petamus exemplum, Si vbi pulſamur iniuria, non ſimus callidi, non verſuti, artes & argumenta quærentes, ad vindicandum nos, ſed in hoc potius vires ingenii intendamus, vt propriam reprimamus iram, & (vt Paul. ſupra nos docuit) vincam⁹ in bono malum, ſtultiq́; habeamur huius mundi, non reddentes malum pro malo, vt

lò, vt sapientes simus apud Deum, qui ait, Mihi vindictam, & ego retribuam. Pari ratione si reliquis virtutibus, humilitatis scilicet, iustitiæ & temperantię cognoscendis, comparandisq́;, operam nauemus omnẽ & studiũ. Enimuerò in seculari disciplina, qua superbia gignitur, nutriunturq́; reliqua vitia, quò minus fueris progressus, magis te arbitrare profecisse. Sed heu miseram sortem nostri humani ingenii. *Misera homi num sors.* Quoniam affectio animi, acumen intellectus exacuit: & pręsentia hęc sensualia vrgentius affectum permouent, quàm spiritualia, comparatum mortalibus est, vt filii huius seculi prudentiores sint filiis lucis: nempe vt plures modos, viasq́; excogitent explendi animum suum, quàm filii lucis complendi voluntatem Dei. Atque inde adeò iubemur *Sapientes vt serpẽtes. &c.* sapientes esse, vti serpentes, simplices verò sicut columbæ. *Mat.10.* Quò enim prudentia, vbi cum simplicitate columbina coniungitur, preciosior est; eò est perniciosior, si adiungitur malignitati serpentis. *Gen.3.* Vnde malignus spiritus, quò nos in culpam proiiceret, callidi serpentis induit formam: *Mat.3.* paracletus autem spiritus, qui nos restituit in gratiam, sub effigie apparuit simplicis columbæ. Vt ad Paulum igitur redeamus, Optat Romanos sapientes fieri in bonum, simplices autem in malum. Nempe ne pro sapientia ducant, cuius præstare obedientiam, sed sapienter momẽta doctrinæ, doctorumq́;, liberent & expendant. Et vnde veritas eluxerit, illuc sapienter propendeant: sed à quibus prodierint humanæ fallaciæ, ab illis astutè & prudenter fugiant.

Deus autem pacis conterat Sathanam sub pedibus vestris velociter. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum.

Quarto loco imprecatur illis pacem & gratiam Dei, cuius fauore liberari queant à nequitia illorum, qui falsa illi dogmata prædicabant. *Inter Deum pacis & Sathanam.* Est autem considerãda antithesis inter Deum pacis, & Sathanam. Idem enim est, Sathanas, quod, aduersarius. Secundum illud Petri, *1.Pet.vlt.* Aduersarius vester diabolus, &c. & ille quidem aduersarius qui discordias serit, & conserit bella. *3.Reg.11.* Vnde, vbi nos legimus, Suscitauit dominus aduersarium Salomoni, græcè est, Sathanam, qui aduersatur Salomoni, hoc est, pacifico. Ait ergo Paul. Deus autem pacis conterat Sathanã sub pedibus vestris velociter. Sathanam, hoc est, perturbatorẽ pacis. Alii textus Gręci habent, conteret, de futuro: & ita habent Græci: & sic legit Orig. & Chrys. in cõmento: quanuis de Chrysostomo nihil comperti habeam. Ait enim quòd non dixit, subdet, sed quod magis est, conteret, sed hęc tamen verba referens Theophyl. ait, Neq;, subdat, intulit, sed quod acrius est, cõterat, dixit. Est autẽ certum, Theophylactum retulisse verba Chrysostomi. Quòd autem Theophyl. optatiuum legerit, ipse testatur, subiungens, Conterat verò, & optãtis est, & prędicẽtis futurum. Atqui & per idem contestatur, nihil referre: nam verbum optatiui, per modum prophetiæ, vim quoq; habet indicatiui futuri. Neq; verò ait tantum, conteret, sed, conteret sub pedibus vestris, atq; id fiet velociter, hoc est, breui & celeriter. Et forsan spectat ad tempus sui aduentus. Poterat enim id citra iactantiam polliceri in virtute Christi, qui, referente id Luca, Apostolis potestatem contulit calcandi supra serpentes, & scorpiones, & omnem virtutem inimici. *Luc.10.* Sicuti Malachias prædixerat *Mala.4.* illo vaticinio, Calcabitis impios, cum fuerint sicut cinis, sub planta pedum vestrorum. At verò non ait, Conteram ego, neq;, Vos conteretis, sed, Deus conterat. Ad cuius maiorem explicationem subdit, (*Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum.*) Vbi probè adnotauit Orig. gratiam Dei, & gratiam domini nostri Iesu Christi, eandem esse. Nam eam ob causam, cùm dixisset, Deus pacis conterat, vt significaret quicquid ad nostram redemptionem pertinet, per gratiam id Christi perfici, subiunxit. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum.

Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei. Saluto ego vos Tertius, qui scripsi epistolam in domino. Salutat vos Caius hospes meus & vni[redacted]æ. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

In hac breuissima quarta sectione mittit Romanis salutes, quorundam nomine, qui socii illi aderant in re euangelica. *Quarta pars capituli.* Sunt autem numero octo. (*Salutat vos Timotheus, adiutor*

tor meus.) Hoc est, collega & socius, & coepiscopus, &(vt ait Ambr.) consors laborum Timotheus. meorum. Hic (vt habetur Act.16.) fuit Derbæus natione, patre gentili natus, sed matre Iudæa. Qua ratione fuit à Paulo circuncisus, ad sedandum Iudæorum tumultum. Fuit deniq; inclytus eius discipulus. (*Et Lucius.*) Hunc subopinatur Orig. fuisse Lucam Euangelistam, iuxta latinam declinationem. De Col.vlt. quo ad Colossen. Salutat vos Lucas medicus carissimus, (*Et Iason.*) Hic Cyprius fuit genere, antiquus discipulus, qui Thessalonicæ sese pro Paulo & Sylla obiecit populari furori: vt Actuum.17. scribitur. (*Et Sosipater.*) Et hic quoq; Actu.20. cõmemoratur Sosipater Pyrrhi Berrhœensis. (*Cognati mei.*) Hic sciscitatur Orig. quomodo Paulo, qui Tharsi Ciliciæ natus erat, & Hebræus genere, cognatus fuerit vel Derbensis Timotheus, vel Iason Thessalonicensis, vel Berrhœensis Sosipater. Nam si ob id appellauerit cognatos, quòd erant Iudæi, omnes sic debuisset appellare Iudæos.

Respondet ergo quòd aliam forsan cognationem commemorat ex baptismo contractam. Nam licet non fuerit Paul. missus bapti 1.Cor.1. zare (vt eius vtamur verbis) sed euangelizare, baptizabat nihilo minus nonnullos, vt eodem loco ad Corinth. testatur. Sed de hac Origenis sententia illi iudices sunto. (*Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino.*) Alii codices habent, Terentius, sed legendũ est, Tertius, cum Origene, & Chrysostomo, & Ambrosio, qui ait, Tertius, nomine, non numero. Nam sicut apud Romanos prænomina erant, vel nomina, Quintus, & Sextus, ita & hic amanuẽsis Pauli appellabatur Tertius: & alius hic statim nũcupatur Quartus. Scribebat quidem sæpe Paul. manu propria totas epistolas: vt patet ad Galat. & ad Philemonem: vtebatur nihilo secius aliquando manu alterius: sed tunc salutationẽ propria subsignabat: vt videre est in.2. ad Thessa. ne à suis æmulis eius epistolæ adulterarentur. Fuit autem antiquus mos amanuensium, de faculta[illegible]rom, nomine proprio salutem dicere. (*Salutat vos Caius hospes meus.*) Quando Aquila erat Corinthi, apud ipsũ hospitabatur Pau. sed illo absente, qui tunc erat Romæ, diuersabatur apud Caium, quem ipse baptizauerat: vt testatur.1. ad Corinth.1. (*Et vniuersæ Ecclesiæ.*) In lingua latina, vbi genitiuus singularis similis est plurali nominatiuo, dubiũ fit, an intelligat, quòd salutãt simul, & Caius, & vniuersæ Ecclesiæ, sicuti legit Amb. Sed quia verbum singulare non quadrat plurali nomini, aliqui legunt, Et vniuersa Ecclesia. At verò Græcè nullus datur locus amphibologię, sed est genitiuus singularis numeri: vt sit sensus, Caius qui est hospes meus, ac totius Ecclesiæ, nempè qui non me solum, sed totam Ecclesiam, hoc est, pauperes & peregrinos communi hospitio excipit, salutat vos. Fuit enim inter Christianos tunc illustrissimus, nempè dignus, vt de cuius charitatis ac pietatis commendatione ac laude, scriberet Ioannes tertiam Canonicam. (*Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis.*) Quod est, publico ærario præfectus, quem dicebant, Quæstorem. Et quanq̃ nõ nominet cuius ciuitatis, verisimile est, fuisse quæstorẽ Corinthi. Neq; verò officii eius & magistratus meminit, eò quòd eiusmodi amplitudinem dignitatum magnificaret, sed quia tunc tenera Ecclesia nonnihil splendoris inde accipiebat, quòd fidem, personæ etiam illustres susciperent. Qua ratione & de Cornelio Centurione mẽtio fit in Actibus Apostolorum. Et ad Philip. Paul. ipse, Salutant vos, inquit, omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt, (*Et Quartus frater.*) Nomen erat proprium illius, quem octauum ac postremum huc producit, (*Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.*) Salutatio est quam Paul. post alienas, veluti propriam, subscribit. Est nihilo minus apud aliquos sub iudice, vtrum cũ paulò ante eadem ferè verba præmiserit, vtroq; ne loco eadem scripserit Paul. an verò seu in superiori, seu in hoc, adiecta sint ab aliquo interpretum. Amb. enim atq; Orige. superius quidem legunt, hic verò minimè. Chrysosto. verò contrà superiori loco ea præteriit, hoc verò legit. Sed Theophylact. vtrobiq; ea commentatur. Quod si altero loco redundant, facilius crederem redundare superius, quàm hic, pro eo quòd mos sit Pauli, vbique ei obseruatissimus, calcem epistolæ per huiusmodi salutationem finire: tutius autem crediderimus, vtrobiq; fuisse à Paulò conscripta.

Ei autem qui potens est vos conformare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterii temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum, secundum

cundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei, in cunctis Gentibus cogniti, soli sapienti Deo per Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorũ, Amen.

Particulam hanc quintam huius capituli, postremamq; totius epistolæ, Marcion hæreticus interpolator euangelicæ, Apostolicæquè doctrinæ, vt author est Origen. de hac epistola abstulit. Quinimò cum in calce capit. 14. eam suo tempore reperisset, inde vsque ad finem, putà, quintum decimum, ac sextum decimum capitulum deleuit: vt finis epistolæ concluderetur illo verbo, Omne quod non est ex fide, peccatum est. Vtraque enim duo hæc postrema capitula indigna reputabat, quæ Paulo inscriberentur: hoc præsertim sextum decimum, eò quòd totum sit salutationibus expensum, quæ (vt dicebat) apostolicam non referunt authoritatem. Huic autem blasphemiæ iam supra responsum est. Neq; de his duobus capitulis dubitatum inter orthodoxos vnquàm fuit, quin sint pro canonicis habita. At verò particula hæc, multi sunt codices græci, in quibus nõ legitur, licet plures sint in quibus extat: de qua iam nunc hæsitare non licet. At verò nondum satis constat inter catholicos interpretes, vtro in loco collocata fuerit ab Apostolo, hoc scilicet, an in fine quarti decimi capitis. Chrysosto. nanq; non hic, sed illic eam interpretatur. Cui consentit Theophyl. licet eius interpres non eã transtulerit latinè. Orig. autẽ & Ambr. & reliqui legunt hoc loco. Nec profectò probabilitate caret opinio Chrysostomi, tum quòd verba hæc de fideliũ confirmatione (vt considerare est in commentario Chrysostomi) congruentissimè adaptantur tractatui illius capituli, de litibus & iurgiis Romanorum, fide vacillantium, dum infirmi firmiores iudicabant, illi autem contemnebant, scandalizabantq; infirmos: tum etiam quòd hic post salutationes non adeò ad rem propriè appenditur. Tametsi, honor & gloria in secula seculorum, non ineptus sit finis. Adde quòd (vt supra dicebamus) solennissimum est Paulo, epistolas omnes precatione illa concludere, Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen. Adeò vt Ambr. licet hanc particulam hic intersertã legerit, illam nihilo minus precationem huic postposuit, quę esset epistolæ finis. At sequamur regiam interpretum viam. Sed offundit præterea obscuritatis nonnihil tum prolixum hyperbaton, tum præsertim relatiuum, cui, in fine adiectum, quod reddit totam præsentem orationem truncam, & verbi appetentem. Sententia ergò est, vt honor & gloria habeatur omnipotenti Deo, qui potẽs est Romanos confirmare in fide. Sed eam tamen nonnullis aliis confercit membris. (*Ei autem.*) Scilicet, Deo vni in Trinitate. Haud enim de Patre seorsum dictum existimes (*Qui potens est vos confirmare.*) Videlicet, ne disceptationibus & simultatib⁹ litigantes, nature pergatis in fide: hoc enim est quod per totã epistolam proposuerat illis dissuadendo persuadere, ne de fidei sensis tanta cũ pertinacia digladiaretur, (*Iuxta Euangelium meum & prædicationem Iesu Christi.*) Existimauerim, secundum membrum, appositionem esse, & declarationem prioris. Per Christum enim dominum (vt habetur ad Heb. 2.) initium accepit enarrari salus euangelica. De quo ait Matthæus, quòd circuibat prædicans Euangelium regni, sed per illum deriuata est prædicatio ad Apostolos. Vnde idem sunt, iuxta Euangelium meum, id est, quod ego prædico, &, per prædicationem Iesu Christi, qui illud & prædicare cœpit, & reuelauit nobis: quibus idem iussit prædicare. Ne putarẽt ideo dixisse, meum, quòd ab eo esset inuentum. Ait ergo, confirmare vos iuxta Euangelium meum, &c. acsi dixisset, Potẽs est Deus eo vsque vos promouere, vt sitis confirmati, & solidati in fide, iuxta veram intelligẽtiam euangelicam. (*Secundum reuelationem mysterii, temporibus æternis taciti.*) Mysterium hoc, illud esse arbitrantur interpretum quipiam, quòd Gentes forent ad fidem euangelicam, vna cum Iudæis, euocandæ: hoc enim ait fuisse tacitum, propterea quòd non fuerunt illis factæ promissiones. Et secundum hunc sensum induxit hoc Paul. tum ne discederet à sua functione, quæ propriè versabatur t[illegible] tum etiam ad pacandum Iudęorum tumultus, contendentium, non esse Ethnicos admittendos, saltem pari cum eis iure, in familiam Christi. Fauet huic sensui, quòd ad Ephe. hoc vocat sacramentum absconditum, Gentes esse cohæredes, & incorporales, & comparticipes promissionis Dei in Christo Iesu per euangelium. Alii verò esse putant mysteriũ redemptionis incarnati Dei: & quidem

Quarta pars capituli.

Mysterium

Ephe. 3.

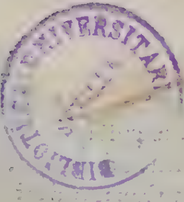
multò probabilius. Nã hic nõ loquitur Pau. peculiariter Gentilibus, ſed ex vtroq; populo conuerſis. Quamobrem ſubdit, Ad obeditionem fidei in cunctis Gentibus cogniti. Tã etſi reuera vtrunq; vno verbo comprehenditur, putà, & myſterium redemptionis, & eius vniuerſalis fructus participandus Gentibus. Vnde ad Col. Deus inquit, voluit notas facere diuitias ſacramẽti huius in Gẽtibus, quod eſt Christus. Hoc autem myſterium ait tacitum fuiſſe temporibus æternis. Vel quòd ęternitatem ipſam, quæ vniuerſe continet virtute tempora, appellat ęterna tempora: quẽadmodum Iob immenſitatem diuinæ ſubſtãtiæ dimenſionibus quantitatis corporeæ deſcribit, vbi ait, Longior terra menſura eius, & latior mari. Vel (quod certius credi poteſt) tẽpora æterna appellat ſecula omnia, à creatione mundi. Acſi dixiſſet, perpetuis temporibus. Nam etſi myſteriũ hoc in æternitate delituerit, tamen cum ante mundi creationẽ non fuiſſent quibus denunciaretur, nõ dicitur tã propriè tunc, vel tacitũ, vel occultum fuiſſe. Tacitum, autem idem eſt quod, occultum. Sed quia innoteſcere nõ potuit, niſi per diuinam reuelationem, quę quædam propalatio eſt, quaſi per loquelam, ait, tacitum, hoc eſt, ſilentio contectũ. Optimè ergo dixit, confirmandos fore Chriſtianos, iuxta præſcriptum Euangelii, & prædicationis Chriſti, ſecundũ reuelationẽ myſterii vniuerſalis redemptionis: id eſt, per hoc quòd ſano, legitimoquè intellectu reuelaretur, quemadmodum Chriſtus vniuerſalis eſt redemptor, perfectorquè & conſummator antiquæ legis, qui abolitis omnibus eius cerimoniis in vnam familiam & legem adunaturus eſſet cunctarum Gentium vniuerſitatem. Vellicat enim ſemper cõtentiones Iudæorum, de retinendis priſcis cerimoniis. (*Quod nunc patefactum eſt per ſcripturas prophetarum.*) Videri hic ſciolis ac rudioribus poſſet Paul. nõ ſolùm veritati contrarius ſed ſuis ſibi dictis repugnare. Ait enim myſteriũ hoc tacitum fuiſſe tẽporibus ęternis, vſq; [redacted] ad tẽpus euangelicũ. Id autẽ in primis videtur falſum. Nã fuit innumeris Prophetarũ oraculis prædictũ, Imò per totã legem præfiguratum. Neq; id ſolùm, verùm & ab orbe ſtatim condito, ſub illo myſterio Aeuæ, de coſta viri efformatæ, Adę pręuiſum vt concors Patrũ aſſerit ſententia. Quinimò & Iob, aliiſq; ex gẽtilitate ſubindicatũ. Neq; ſolum incarnationis myſterium, ſed quòd beneficium hoc eſſet etiam ad Gentes proferẽdũ, erat propheticis oraculis decantatum: vti capite præcedenti ex profeſſo ipſe demõſtrauit Apoſto. Adde quòd cùm dicat hic Paul. patefactum fuiſſe per ſcripturas Prophetarũ nimirum antiquę legis, contradicere videtur ſibi, qui ait, tacitum fuiſſe æternis temporib⁹. Ad hoc autem facillima eſt reſponſio, quam cap. iam. 3. dilucidauimus ſuper verbo, Nunc autem ſine lege iuſtitia Dei manifeſtata eſt, teſtificata à lege & prophetis. Haud enim hic negat Paul. quin fuerit myſteriũ hoc prę figuratum & pręnunciatum: ſed hoc tantum quòd fuerit lucidè patefactum, hoc eſt, expoſitum, amotiſq; figurarum, prophetarumq; velaminibus, apertè reuelatum. Fuit enim antiquitus ſub vmbraculis præcognitum populo, licet prophetis ipſis (vt ait Orige.) maiori luce præuiſum: manifeſtatum verò (vt dixit capit. 3. & patefactum (vt ait hic) nunquam, niſi per Euangelium. Vnde quòd hic ſubdit, patefactum eſſe per ſcripturas prophetarum intelligit, per patentem, dilucidamq; earum intelligentiam, quam Chriſtus & eius Apoſtoli per Euangelium expoſitam prædicauerunt. Quod capit. 3. dixerat, Teſtificata à lege & prophetis. Vnde ad Gal. Priuſquàm veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi in eam fidem quę reuelanda erat. Et loco ad Epheſios citato. Aliis inquit generationibus non eſt agnitum filiis hominum, ſicuti nunc manifeſtũ eſt ſanctis Apoſtolis eius & Prophetis in ſpiritu, eſſe Gentes coheredes. (*Secũdum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei in cũctis Gentibus cogniti.*) Ait Paul. Dei, ſecundum ſuum hebraiſmum, pro eo quod latinus diceret, eius, vel eiuſdem æterni Dei, vt referret ſignificatum pronominis, ei. Sed ait, æterni Dei, ſicuti dixerat, æternis temporibus, vt exprimeret, myſterium hoc, nõ fuiſſe reuelatum, vel fortuitò, vel ob temporalia mortalium merita, ſed per gratiam & pręceptum Dei, qui quod in tempore exequitur, in ęternitate pręordinauit. Quòd vero ait, præceptum, neſcio an ad præceptum Chriſto à Patre impoſitum, de redimendo humano genere, fundandaq; Eccleſia in fide referatur: iuxta illud, Sicut mandatum dedit mihi pater, ſic facio. Quãuis vt in noſtris ſcholaſticis pręlectionibus ſolebam pro captu meo opinari, id non fuerit propriè pręceptum, quòd ſecum adferret obligationem ad culpam, ſi violaretur: quandoquidem illud non erat Chriſto neceſſarium, vt qui tranſgredi voluntatem patris non poterat. Sed idem eſt, Si cut man-

Col. 1. *Aeterna tempora.* *Tacitum.* *Dubitatio.* *Reſponſio.* *Gal. 3.* *Ioan. 14.*

cut mandatum dedit mihi Pater, quod, Sicut mihi commendauit Pater, seu, Iuxta nego-
Ioan.17. tium quod mihi demãdauit. Sicuti ait Euangelista. Opus consummaui, quod dedisti mihi, vt faciam. Vel ait hic Paul. secundum pręceptum æterni Dei, datũ Apostolis, & discipulis, & vniuersali Ecclesiæ, de prædicanda fide. Vel idem est, præceptum, quod, ordinatio Dei. Nisi hoc magis placeat, vt dicamus, id quod ait, secundum pręceptum, non solũ huc pertinere, quòd sit mysterium secundum pręceptum Dei diuulgatum, sed ad hoc potius (vt verba sonant) quòd sit secundũ præceptum, etiam cognitum ad obedientiam fidei: vt significetur præceptum, quo vniuersus mũdus tenetur, vbi in notitiam peruenerit Euangelium, obedire fidei. Et ideo perpetuo contextu ait, Secundum præceptum, ad obeditionem fidei in cũctis Gentibus cogniti. Sicuti dixerat in exordio, Ad obediendum fidei in omnibus Gentibus. Vnde, Gẽtibus, hic cum signo vniuersali, cunctis, non pro Ethnicis tantùm, sed pro vniuersis mortalibus accipitur. (*Soli sapienti Deo.*) Adiectiuum est superioris pronominis, ei. Meminit autẽ consultò sapientiæ diuinæ, propterea quòd dixerat, Reuelationem mysterij taciti, vt significaret, in sempiterna eius sapientia fuisse mysterium hoc absconditum, & per eandem solam reuelatum. Nam quæ sunt Dei (vt in-
1.Cor.2. quit ad Cor. Paul.) nemo nouit, nisi spiritus Dei. Et vt Sapientia ipsa testatur. Filiũ nemo
Mat.11. nouit, nisi Pater, neq; Patrẽ nisi Filius, & cui Filius voluit reuelare. Quod autem ait, soli, vel adiacere potest tantùm, Deo, vt sit sensus, Soli Deo, qui est sapiens, honor & glo-
1.Tim.1. ria: sicuti alibi dixit, Soli Deo. Vel potest adhærere adiectiuo, sapienti, vt sit sensus, Deo, qui solus est sapiens. Nam sicuti ex eo quod per se habet esse, & non aliundè, absolutè & simpliciter dicitur esse: secundum illud, Ego
Exod.3. sum qui sum. Et, Qui est, misit me ad vos, ita & quia est ipsa per se sapientia, dicitur solus sapiens: creaturæ verò, eiusdem sapientiæ participatione, fiunt sapientes. Qua figura lo-
Marc.10. quendi ait Christus, Nemo bonus, nisi solus Deus: Et hic sensus melius seruit proposito. Nam designat, mysteriũ hoc, de quo agitur, esse per se sola sapientia Dei cognitum. (*Per Iesum Christum, Cui honor & gloria.*) Accusati-
Relatiuũ cui. uus, per Iesum Christum, non potest adiungi orationi præcedenti, soli sapiẽti Deo. Nam si Pater (vt ait August.) non est sapiens, sapiẽtia genita, cò quòd Pater nihil recipit à Filio, sed Filius à Patre, multo minus est sapiẽs per Christum, inquantum homo. Nisi dicas, sapienti per Christum, hoc est, cuius sapientia manifestata est per Christum: quæ esset interpretatio valde peregrina. Adiungitur ergo subsequenti orationi, honor & gloria. At verò hoc relatiuum, cui, negotium exhibet cunctis interpretibus, eò quòd totam orationem obnubilat: illo enim expuncto, clarissimus est sensus. Ei scilicet, qui potens est, &c. soli sapienti, per Iesum Christum, honor & gloria, supple sit: hoc est, propter hoc q nobis donauit Iesum Christum redemptorem, atque ideo dominum nostrum. Vel, per Iesum Christum, qui Patrem glorificauit, & honorauit, per hoc quòd eius gloriam, & honorem mundo patefecit, vt iam suprà exposuimus: iuxta verbum eiusdem Saluato-
ris, Ego te clarificaui super terram. At verò Ioan.17.
vbi ait, cui, refertur Christus: si autem Christo intelligitur dici honor & gloria, tota pręcedens oratio manet trunca, suoq́ue orbata
verbo. Quamobrem Augustin. libr. 3. contra August.
Maximinum cap. 13. arbitratur, reficiendam esse sic orationem. Ei soli sapienti, sit scilicet, gloria, cui per Iesum Christũ est gloria. Quasi dicat, Nulli est vera gloria, nisi cui per Christum est gloria. Græcè enim solùm habetur, gloria, & forsan vox, honor, adiecta est ex epistola ad Timoth. Ille autem cui violentũ apparuerit supplementum hoc, aliud excogitet, vel glossamen, vel respõsum. Nam abiicere relatiuum, quod vniuersim & Græcè & Latinè est in omnibus exẽplaribus, nonnulla videretur temeritas. Et quòd aliquid desideretur quod Paul. scripsit, nõ esset adeò assertu securum. (*In secula seculorum. Amen.*) Hæc iam adiectio suprà exposita est in calce. 11. cap. ¶ In Græcis autem codicibus extra textum subscribitur in pede. (*Ad Romanos scripta, à Corintho, per Phœben, Ecclesiæ, quæ est in Cenchris, ministram.*) De hoc autem satis superq; à nobis dictum est in prologo. Peruentum igitur nobis est ad finem destinati operis. Nescio an me Paul. sua tum fe[illegible] obscuritate, tum maximè mysteriorum vbertate prolixiorẽ iusto fecerit. Et habebor talis, si multa hic sunt quæ demi possint. Cęterum sicubi, vel negligentia, vel certè inscitia collapsus sum, imo quia crebrò me collapsum vereor, quicunq; orthodoxus admoneat, Ecclesia iudicet, ignoscat Deus, qui est benedictus in secula.

FINIS.

Cax, 62. lib. 9,

colorchecker CLASSIC

calibrite